

«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ»

Халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференция материалдарының жинағы

«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ»

Сборник материалов международной
научно-практической конференции

«SCIENCE AND EDUCATION»

Materials of overseas
Scientific and practical conference

Нұр-Сұлтан

2021

Международная научно-практическая конференция «Наука и инновации:
Республика Казахстан и международные тенденции»

АСТАНА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Халықаралық ғылыми-практикалық конференция «Ғылым және білім»

**Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының
жинағы**

Нұр-Сұлтан қ, 2021 ж.

**МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ»**

**Сборник материалов международной научно-практической
конференции**

г.Нур-Султан, 2021 г.

Нұр-Сұлтан, 2021

УДК 001 (063)

ББК 72

Ғ 96

Бас редактор:

Ирсалиев С.А., Астана халықаралық университетінің президенті, а.-ш.ғ.к.

Редакция алқасы:

Мырзағалиева А.Б., бірінші вице-президент, б.ғ.д., профессор;

Амандықова С.К., құқықтану жоғары мектебінің деканы, қ.ғ.д., профессор;

Сейтқан А.С., жаратылыстану ғылымдары жоғары мектебінің деканы, PhD;

Ахмадиева Ж.К., білім беру жоғары мектебінің деканы, п.ғ.к., қауым.профессор;

Қажыкен М.З., экономика жоғары мектебінің деканы, э.ғ.д., профессор;

Абдилдаева А.А., ақпараттық технологиялар және инженерия жоғары мектебінің деканы, PhD;

Ибраева А.Е. әлуметтік ғылымдар жоғары мектебінің деканы, PhD.

Есиркепова М.М., жас ғалымдар кеңесінің төрайымы, PhD

Ғ96 «Ғылым білім» атты Халықар. ғыл.-тәж. конф. материалдарының жинағы. Сборник международной научно-практической конференции «Наука и образование». Нұр-Сұлтан: Астана халықаралық университеті, 2021. – 825 б.

ISBN 978-601-332-726-6

В сборник включены материалы Международной научно-практической конференции «Наука образование». В сборнике освещены вопросы совершенствования правовой системы Республики Казахстан и дан анализ международного опыта в этом направлении, проблемы и перспективы развития естественных наук и информационных технологий, современные проблемы образования, роль экономических институтов в развитии предпринимательства, глобальные и региональные тенденции в современном мире. Материалы сборника могут быть использованы специалистами, докторантами, магистрантами и студентами в научно-исследовательской работе.

Жинаққа «Ғылым білім» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары енген. Жинақта Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесін жетілдіру мәселелері және осы бағыттағы халықаралық тәжірибе, жаратылыстану ғылымдары мен ақпараттық технологияларды дамытудың мәселелері мен болашағы, білім берудің заманауи мәселелері, экономикалық институттардың кәсіпкерлікті дамытудағы ролі, қазіргі замандағы жаһандық және аймақтық тенденциялар мәселелері қарастырылған. Жинақ материалдарын мамандар, докторанттар, магистранттар және студенттер ғылыми-зерттеу жұмыстарында қолдана алады.

The collection includes materials of the International scientific and practical conference "Science and education". The collection addresses the issues of improving the legal system of the Republic of Kazakhstan and analyzes international experience in this regard, the problems and prospects for the development of natural Sciences and information technologies, current issues in education, the role of economic institutions in the development of entrepreneurship, global and regional trends in the modern world. The materials of the collection can be used in research work by specialists, doctoral candidates, graduates and undergraduate students.

УДК 001 (063)

ББК 72

ISBN 978-601-332-726-6

© Астана халықаралық университеті, 2021

СОДЕРЖАНИЕ

СЕКЦИЯ 1. СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЯ ЭФФЕКТИВНОГО И СЛЫШАЩЕГО ГОСУДАРСТВА: ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ	16
Айтбек Терегелді Бактыбайұлы К ВОПРОСУ УЖЕСТОЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ И ПЕНАЛИЗАЦИИ КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ	17
Бакир Санур Саматович, Амандыкова Лейла Кошкеновна АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПОДСУДНОСТИ ДЕЛ О ПРАВОНАРУШЕНИЯХ, СОВЕРШАЕМЫХ В СЕТИ «ИНТЕРНЕТ» В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	24
Котов Иван Николаевич СИСТЕМА МЕР, НАПРАВЛЕННЫХ НА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОРРУПЦИИ В ОРГАНАХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ И МУНИЦИПАЛЬНОЙ ВЛАСТИ	31
Марутян А.А., Шорахян Д.А. ПРОБЛЕМА УКРЕПЛЕНИЯ ИНСТИТУТА СЕМЬИ И ВОЗРОЖДЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ.....	38
Mashanlo Israfil Abdumakhmutovich LEGAL GAPS IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN ON EQUITY PARTICIPATION IN HOUSING CONSTRUCTION.....	41
Mashanlo Israfil Abdumakhmutovich THE RELATIONSHIP OF HOUSING DEVELOPMENT WITH ENVIRONMENTAL POLLUTION.....	47
Мисюра С.М. СИСТЕМА МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ.....	52
Нұрлан Асемай, Абилова Дарина СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ РӨЛІ	55
Оралбаев Ерназ Шубайұлы ТАУАР ТАҢБАЛАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТЫНДАҒЫ ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК ҚҰҚЫҚТАРЫ: ТАРИХЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ БОЛМЫСЫ	59
Оралбаев Ерназ Шубайұлы ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК ОБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕЖИМІ: ӨНЕРКӘСІПТІК МЕНШІК МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	66
Орынбек Ақжан ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢЫНА СӘЙКЕС ӨТЕЛМЕЛІ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ШАРТЫ.....	73
Потапова М.А. К ВОПРОСУ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО АНАЛИЗА КОНЦЕПТА МЕЖДУНАРОДНОЙ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННОЙ	

ОРГАНИЗАЦИИ КАК СУБЪЕКТА СОВРЕМЕННОГО МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА.....	79
Сағымбек Інжу-Маржан Тимурқызы ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ LEGAL TESH-ТІҢ НОРМАТИВТІК ҚЫЗМЕТ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ.....	83
Сағымбек Інжу-Маржан Тимурқызы ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІҢ ҚҰҚЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ ОРЫН АЛУЫ	89
Сейпи Ұ.С. АҚЫЛЫ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ МЕН МЕРДІГЕРЛІК ШАРТТАРЫН АЖЫРАТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	94
Сейпи Ұ.С. ҚҰРЫЛЫС МЕРДІГЕРЛІК КЕЛІСІМШАРТЫН БҰЗҒАНЫ ҮШІН МЕРДІГЕРДІҢ ЖАУАПКЕРШЛІГІ	99
В.В.Селезнев ПРАВА ЭТНИЧЕСКИХ КИТАЙЦЕВ, ПРОЖИВАЮЩИХ ЗА РУБЕЖОМ.....	104
Сулеймен Мейрам Маратұлы ВЕНЧУРЛЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ	106
Сулеймен Мейрам Маратұлы ВЕНЧУРЛЫҚ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ	111
Г.Шамшидинова ӨМІР СҮРУ ҚҰҚЫҒЫ ЖӘНЕ ӨЛІМ ЖАЗАСЫ.....	116
Абугалиев Сырымбет Махамбетович ПРАВОВОЙ СТАТУС КОММЕРЧЕСКИХ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ СО СТОПРОЦЕНТНЫМ УЧАСТИЕМ ГОСУДАРСТВА	120
Абушахман Айдос РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В КАЗАХСТАНЕ	126
Абушахман Айдос УДАЛЕННАЯ РАБОТА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ	133
Абушахман Айдос ОСНОВЫ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА.....	138
А.Г.Вартазарян ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКЕ	143
Х.Ж. Джакенов ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ ПРАВА В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.....	145
Ержан Арай ЖАЛПЫҒА БІРДЕЙ ДЕКЛАРАЦИЯЛАУ ПРОЦЕСІНІҢ ҚАТЫСУШЫЛАРЫ	156
Жантуреев Жандос Жумаханович ӘУЕ КӨЛІГІ ЖҮРІСІ НЕМЕСЕ ОНЫ ПАЙДАЛАНУ ҚАУІПСІЗДІГІ ҚАҒИДАЛАРЫН БҰЗУДЫ САРАЛАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	162

Жарылғапова Жания, Мырзаханова Малика ШЕТ ЕЛДЕРДЕ ЖӘНЕ ТМД ЕЛДЕРІНДЕ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙДЫҢ ҚОЛДАНЫЛУ МЕРЗІМІ, СОНДАЙ-АҚ ОЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	166
М.С.Заркенов К ВОПРОСАМ КВАЛИФИКАЦИИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ ИНФОРМАТИЗАЦИИ И СВЯЗИ.....	172
М.С. Заркенов К ВОПРОСУ О ПРИЗНАКАХ ЭЛЕКТРОННОЙ ИНФОРМАЦИИ.....	180
Кажымұқан Алтынай КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСКЕРЛІКТІҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	187
Джакенов Хасен Жамбулович ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЮРИДИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	191
СЕКЦИЯ 2. СОХРАНЕНИЕ БИОРАЗНООБРАЗИЯ И РАЦИОНАЛЬНОЕ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕ В ЦЕЛЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ. 198	
Амиров М.С, Тасбулатова Г.С., Шарипов Б.О., Жиенбай С.Б. «БУРАБАЙ» ҰЛТТЫҚ ТАБИҒИ САЯБАҒЫНЫҢ ӨСІМДІКТЕР ДҮНИЕСІ	199
Елькенова Ботакоз Зейноллаевна СЕМЕЙ АЙМАҒЫНДАҒЫ ТІЗБЕКТІ ҚАРАҒАЙЛЫ ОРМАННЫҢ ЖУАЛАРЫНЫҢ ТҮРЛЕРІ, ТАРАЛУЫ, ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯЛЫҚ ӨСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	202
А.Ә. Әбдез БИОӨРТҮРЛІЛІК - ЭКОЖҮЙЕНІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫ НЕГІЗІ	206
БУРАБАЙ МЕМЛЕКЕТТІК ҰЛТТЫҚ БАҒЫНДАҒЫ ҚЫНАЛАРДЫҢ АЛУАНТҮРЛІЛІГІ ОЛАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАРАЛУЫ.....	209
А.А.Садвокасова РАЗЛИЧИЯ ВНЕДРЕНИЯ НАИЛУЧШИХ ДОСТУПНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАНАХ.....	213
Тургимбаева Жанна Ерсайновна ҚАРАҒАНДЫ-ТЕМІРТАУ АГЛОМЕРАЦИЯ ЛАНДШАФТТАРЫНЫҢ ГЕОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ.....	221
Сумбембаев А.А., Данилова А.Н. РАСПРОСТРАНЕНИЕ И ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ <i>DACTYLORHIZAFUCHSII</i> (DRUCE) SOO В ЗАПАДНОМ АЛТАЕ.....	227
Сумбембаев А.А. ЦЕНОПОПУЛЯЦИИ <i>DACTYLORHIZAFUCHSII</i> (DRUCE) SOO В ЮЖНОЙ ЧАСТИ КАЗАХСТАНСКОГО АЛТАЯ.....	235
A.T. Zholdasbek, G. Zh. Akbolat, A.D. Gusmaulemova, A.E. Orazov PROSPECTS FOR STUDYING INVASIVE PLANT SPECIES ASHLEAF MAPLE (<i>ACER NEGUNDO</i> L.) IN THE TERRITORY OF KAZAKHSTAN (review).....	243
Кенжегалиева Дильнара Нуржановна ОЦЕНКА УРОВНЯ ЭКОЛОГО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ОЗЕРА КОБЕЙТУЗ-ТЕНИЗ.....	245

Досан Айгерим Бекболатқызы ОҚУШЫЛАР АРАСЫНДА ТҰРАҚТЫ ДАМУ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ	252
Мауленова Камила Женисовна ОСНОВЫ ПРОИЗВОДСТВА КУМЫСА И ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ КОБЫЛЬЕГО МОЛОКА.....	257
СЕКЦИЯ 3. <u>ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ</u>.....	262
Патрушев Александр Александрович АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕР ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ.....	263
Садих Муратай ҚАШЫҚТЫҚТАН ОНЛАЙН ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ LEARNINGAPPS.ORG СЕРВИСІН ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ	267
Ксембаева Лаура Амангельдиновна ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ	273
Демеу Айгерім Пердебайқызы ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ	277
Макышева Айдана Расилхановна РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И ЗАРУБЕЖОМ	282
Саханова Жанэла Сериковна ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ	286
Г.Мусуралиева УПРАВЛЕНИЕ ПРОДВИЖЕНИЕМ ЛЕКАРСТВЕННЫХ ПРЕПАРАТОВ НА ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОМ РЫНКЕ.....	292
Оспанова Рузана Алибаевна СТАНОВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НА ПРИМЕРЕ ВЕЛИКОБРИТАНИИ	298
Рагозина Наталья Валерьевна ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	301
Р. Г. Насыров ВЛИЯНИЕ ИНТЕРНЕТ-МАРКЕТИНГА НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	308
Абильмажинов Мирлан Алибекович СТИМУЛИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ В НОВЫХ УСЛОВИЯХ.....	314
Ш.У. Ниязбекова ФОРСИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ В ПЕРИОД МИРОВОЙ ВОЛАТИЛЬНОСТИ.....	321
Суханов Александр Владимирович ИЗМЕНЕНИЕ ПРИОРИТЕТОВ ПРОЕКТА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ»: ОТ ТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ К МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОМЫШЛЕННОСТИ.....	325

Шубаев Самат Сабыржанович БЕЗОПАСНОСТЬ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ В ELASTIC STACK.....	331
СЕКЦИЯ 4. СОВРЕМЕННЫЙ ДИЗАЙН: ТЕНДЕНЦИИ И ИННОВАЦИИ	338
Киселева Татьяна Александровна АРХИТЕКТУРНЫЙ ДИЗАЙН	339
Толегенова Дина Толегеновна СОВРЕМЕННЫЙ ДИЗАЙН: ТЕНДЕНЦИИ И ИННОВАЦИИ	344
Гылимов Даурбек Тауржанович РАЗВИТИЕ СТИЛЯ В СОВЕТСКОЙ АРХИТЕКТУРЕ (1930-1950 гг.)	352
С.С. Наурзалина БРЕНД ДИЗАЙНА И КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЯ ДИЗАЙН ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	358
Абдахмет Таңшолпан Абзалқызы ФЕН - ШУЙ СТИЛІНДЕГІ ГҮЛДЕР ДҮКЕНІН ЖОБАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	364
Бейімбетова Гүлбану Рахымбайқызы ҰЛТТЫҚ ОЮ-ӨРНЕК- ӨТКЕНІМІЗ БЕН БҮГІНІМІЗДІҢ АЛТЫН КӨПІРІ	370
А.М. Есенбаев ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖОБАЛАУДА БЕЙНЕЛІ-АССОЦИАТИВТІ ӘДІСТЕР	374
Қоңырова Ализа Маратқызы ДЫБЫС ЖАЗУ СТУДИЯСЫНЫҢ ИНТЕРЬЕРІН ЖОБАЛАУДАҒЫ ЖАҢА ТЕНДЕНЦИЯЛАР	377
Кубашова Саида Ершатовна СҮЛУЛЫҚ САЛОНЫ ИНТЕРЬЕРІН ЖОБАЛАУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ	387
Шакирова Н.У. ҚАЗАҚТЫҢ КЕЙБІР ДӘСТҮРЛІ ТҮР-ТҮС АТАУЛАРЫН ҚОДТАУ	391
Сәрсембаев Дәуірхан Ерланұлы ЗАМАНАУИ КЕҢСЕ ИНТЕРЬЕРІНІҢ ДИЗАЙНЫН ЖОБАЛАУ ТАЛАПТАРЫ.....	394
Сәнтай Нұрсәуле Бахтиярқызы ЗАМАНАУИ СТИЛЬДЕГІ ҮЙ ИНТЕРЬЕРІН ЖОБАЛАУ НЕГІЗДЕРІ	399
Фиценко Александра Сергеевна РОЛЬ ДИЗАЙНА В МАРКЕТИНГЕ.....	403
Қабылда Айымжан ЭТНОДИЗАЙН БАҒЫТЫН ӨЗГЕРТТІП, ЗАМАНАУИ ҮЛГІДЕ СӘУКЕЛЕ ЖАСАУ НЕГІЗДЕРІ	408
СЕКЦИЯ 5. ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	425
Балгабаева Алия Еркулановна MICROSOFT OFFICE АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ	426

Бекболатов Бауыржан Сәрсенұлы СТРАТЕГИИ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ ПРИ ОБУЧЕНИИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ФИЗИКИ ЧЕРЕЗ ПРЕДМЕТНО – ЯЗЫКОВОЕ ИНТЕГРИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ (CLIL)	430
Махамбетова Асемгуль Амангельдиновна ЭФФЕКТИВНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА ФИЗИКА В РЕЖИМЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ	433
Махамбетова Асемгуль Амангельдиновна, Абекова Жаннат Айдарбековна ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗУЧЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ВОПРОСОВ АСТРОНОМИИ, КОСМОЛОГИИ, ТЕОРИИ БОЛЬШОГО ВЗРЫВА ПРИ ПОДГОТОВКЕ НАУЧНЫХ ПРОЕКТОВ	441
Abdankyzy Lazzat LANGUAGE GOALS OF CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF ENGLISH LANGUAGE.....	447
Alibek Ulzhalgas Bakhytzhankyzy CREATION OF A MULTIMEDIA APPLICATION AND ITS USE IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES.....	454
Alikhan Nurgul ESP TEACHING AT NON-LANGUAGE SPECIALTIES	462
Ashirova Ainur WAYS OF USING COMPUTER GAMES AT THE ENGLISH LANGUAGE CLASSROOM	465
Baimendinova Dariya Bolatkyzy DEVELOPING DIDACTIC COMPETENCE IN PROMOTING FOREIGN LANGUAGE TEACHING.....	468
Bazarbayeva Meyirim Zhumagalikyzy WAYS OF DESIGNING VIDEO LECTURES AND SCREENCASTS FOR ENHANCING ENGLISH LANGUAGE INSTRUCTION	472
Erubay Ayida Aidarkyzy LINGUOCULTURAL FEATURES OF THE CONCEPT “LIE” AS A FACTOR OF REALITY VERBALIZATION IN ENGLISH LANGUAGE.....	476
Esenbayeva Asem Keneskyzy THE USE OF PICTURE DICTATION ACTIVITIES FOR THE TARGET LANGUAGE SKILLS PRACTICING.....	481
Lesbekova Zhansaya Nurbolkyzy WAYS OF DEVELOPING LEARNERS’ DISCOURSE AND STRATEGIC COMPETENCES BY MEANS OF MONOLOGUES	485
Myrzabay Aidyn Anarbaykyzy EDUCATIONAL PROCESS AND ITS ORGANIZATION ACCORDING TO THE RENEWED CONTENT OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATIONAL PROGRAMME	491
Ormanova Ulzhan Assetovna “ONLINE HOMEWORK” AS AN INNOVATIVE TECHNOLOGY OF TEACHING ENGLISH	495

Sartbay Tolkyun Sanatkyzy USING SOCIAL NETWORKS IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH AT SCHOOL	499
Aigerim Kazhigaliyeva LANGUAGE EDUCATION POLICY AND PRACTICE IN A UNIVERSITY IN THE MULTILINGUAL CONTEXT OF KAZAKHSTAN	505
Suleimankulova Arailym Talgatkyzy WAYS OF USING SKIMMING AND SCANNING TECHNIQUES FOR ASSISTING TEXT COMPREHENSION.....	510
Zhumabekova Venera PECULIARITIES OF THE INTERACTIVE CONTENT DESIGN FOR “ENGLISH LANGUAGE” TEACHING AND METHODOLOGICAL COMPLEXES.....	516
Азамат Раушангүл ШЕТЕЛ ТІЛІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.....	521
Sholpan Zhaksylykovna Berdauletova, Aliya Eralievna Smatova, Aigul Askarbekovna Nurymbetova INFORMATION TECHNOLOGIES IN ENGLISH TEACHING.....	527
Елубаева Мөлдір Көмекқызы ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТЕГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА АРАЛАС ОҚЫТУ ФОРМАСЫН ҚОЛДАНУ	531
Кожатулова Газиза Каиржановна ПОЛИТИКА И ПРАКТИКА ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	535
Күлтемір Гүлдана Қайырбекқызы ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДІҢ САЯСАТЫ: КОЛЛЕДЖДЕГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ РӨЛІ.....	539
Makhmut Gulmira THE THE MOST IMPORTANT GRAMMAR POINTS OF HSK 1	547
Махмұт Гүлмира ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕ ҮНЕМІ ҚОЛДАНЫЛАТЫН 25 СӨЙЛЕМ ҮЛГІЛЕРІ.....	554
Рахап Шынар Төкенқызы ШЕТ ТІЛІН МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ CLIL ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	561
Табулдина Асель Маратовна ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	568
Yeszhanova Lazzat Shahaziddinovna, Yegemberdy Asel Alibekyzy, Torebek Dinara Orazbekkyzy CLASSIFICATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE KAZAKH AND ENGLISH LANGUAGES.....	572
Yeszhanova Lazzat Shahaziddinovna, Yegemberdy Asel Alibekyzy, Torebek Dinara Orazbekkyzy COMMUNICATIVE METHODOLOGY IN THE TEACHING OF A FOREIGN LANGUAGE.....	576

<u>Torebek Dinara Orazbekkyzy, Yeszhanova Lazzat Shahaziddinovna, Yegemberdy Asel Alibekkyzy</u> PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE TEACHER: THEORETICAL ASPECT.....	579
Yegemberdy Asel Alibekkyzy, Torebek Dinara Orazbekkyzy, Yeszhanova Lazzat Shahaziddinovna SOME PROBLEMS OF TEACHING ENGLISH TO STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALITIES.....	585
<u>Укубасова Алия Дуйсембековна</u> МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ПО ФОРМИРОВАНИЮ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ	589
<u>Kazizova Botagoz Tanashevna, Kaziz Bibigul Tanashkyzy</u> DISTANCE LEARNING OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT__STUDENTS' INDEPENDENCE.....	594
<u>Zhambyl Madina Erbolkyzy</u> THE USE OF NEWSPAPER ARTICLES FOR DESIGNING JIGSAW ACTIVITIES	599
<u>Абденгина Алмагүл Жоломанқызы</u> БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРЫНДА КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРДЫ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР АРҚЫЛЫ ДАМУЫ	605
<u>Адамбаева Медалхан</u> STEM ЖОБАЛАРЫН МЕКТЕПТЕ ЖАСАУДЫҢ РӨЛІ	609
<u>Айдарова Әйгерім Айдосқызы</u> ВЗАИМОСВЯЗЬ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И ТИПОВ ВОСПИТАНИЯ.....	614
<u>Ауесбек Анель Рамазанқызы</u> БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚЫТУДАҒЫ МОТИВАЦИЯ ПРОБЛЕМАСЫ	618
<u>Ахметкали Аяулым Мақсатқызы</u> САМООЦЕНКА РЕБЕНКА: ЗАКОНОМЕРНОСТИ, УСЛОВИЯ И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ ФОРМИРОВАНИЯ	623
<u>Ахметова Аяжан Ғазизқызы</u> БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҮЛГЕРІМІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР	629
<u>Ачанова Айдана Қайыржанқызы</u> 2-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТІЛДІК ИКЕМДІЛІКТЕРІН ДАМУЫ	632
<u>Баймахан Ақнұр Саттарқызы</u> БОЛАШАҚ ШЕТЕЛ ТІЛІ МҰҒАЛІМІНІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	637
<u>Бакиров Ержанат Рымгалиевич</u> РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ В УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ.....	641
<u>Давлетова Айдана Маккамқызы</u> ҚҰНДЫЛЫҚТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АДАМ ӨМІРІНДЕГІ РӨЛІ.....	644
<u>Елтай Аяжан Бауржанқызы</u> БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРҒА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ	647

Елтай Аяжан Бауржанқызы САУАТ АШУДЫҢ ӘЛППЕ КЕЗЕҢІНДЕ ОҚУШЫНЫҢ ОҚУ ЖӘНЕ ЖАЗУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	655
Еренталова Жансая Ержанқызы ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫНЫҢ АЙТЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ	659
Zhanabayev Iiyas Nagashybaevich CHEMISTRY OLYMPIAD PREPARATION ONLINE PLATFORM.....	662
Жуматаева Лаззат Пердеханқызы БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ ОЙЛАУЫН ЖҮЙЕЛІК ТҰРҒЫДАН ДАМЫТУ	666
Иса Сымбат Талғатқызы БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ДАУЫС ЫРҒАҒЫН НОРМАҒА САЙ МЕНҒЕРТУ ЖОЛДАРЫ.....	673
Казначеева Юлия Вячеславовна МОТИВЫ ВЫБОРА ПРОФЕССИИ КАК ОСНОВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ.....	678
Куразова Алия Муратбековна ОСОБЕННОСТИ САМООЦЕНКИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В НЕБЛАГОПОЛУЧНЫХ СЕМЬЯХ.....	682
Кұдайбергенова Динара Серікқызы БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	691
Ізімбетова Зағира Төреханқызы, Тулепбаева Гаухар Кудабаевна_ӘЛЕМДІК БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСТЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ПРИНЦИПТЕРІ	695
Салмырза Жайна Ізбасарқызы, Ізімбетова Зағира Төреханқызы ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ІЛКІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ТӘЛІМИ ОЙ-ПІКІРЛЕР	701
Медиева Инкар Суханқызы ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА.....	707
Мелихова Марина Анатольевна БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ХАЛЫҚ АУЫЗ ӘДЕБИЕТІ АРҚЫЛЫ АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМЫТУ	714
Омиржанова Анис Каиргельдиновна ДИСТАНЦИОННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ.....	718
Өмірсерікова Аружан Әзілханқызы БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ	722
Ратушняк Милана Петровна ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРНЕТ-ЗАВИСИМОСТИ В СРЕДЕ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА.....	726
Серікұлы Даулет ПРИЧИНЫ ШКОЛЬНОЙ НЕУСПЕВАЕМОСТИ	732
Сайлау Жұпар Баймағанбетқызы ӨЛЕҢ ЖАТТАТУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БАЙЛАНЫСТЫРА СӨЙЛЕУІН ДАМЫТУ	734

Сайранбек Айлана БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУЫ 739	739
ҚАЗІРГІ ТАҢДА ӘЛЕМДІК ТӘЖІРІБЕ БОЙЫНША ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДАР ДАЯРЛАУ БАҒЫТЫ..... 744	744
Сигачева Полина Сергеевна ВЛИЯНИЕ СУПРУЖЕСКИХ КОНФЛИКТОВ НА РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА 750	750
Temirbai Ingkar Gabitkyzy MODERN REQUIREMENTS FOR TEACHER TRAINING TO THE SCIENTIFIC AND RESEARCH ACTIVITIES 758	758
Хамзина Тумар Гафуровна ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ДЕПРЕССИВНОГО СОСТОЯНИЯ У ПОДРОСТКОВ..... 766	766
Шуйнши Хуралай ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДА КӨРНЕКІЛІКТЕРДІ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ 775	775
Serikova Zhanar Baltabayevna DIDACTING AUTHENTIC MATERIAL AS A WAY TO INCREASE THE MOTIVATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS 783	783
Ниязбек Аруна Сейілбекқызы СИРЕК КЕЗДЕСЕТІН ЖӘНЕ ЖОЙЫЛЫП БАРА ЖАТҚАН ӨСІМДІК ТҮРЛЕРІНІҢ ПОПУЛЯЦИЯЛАРЫНЫҢ ГЕНЕТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫН ЗЕРТТЕУДЕ МОЛЕКУЛА- ГЕНЕТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ 787	787
СЕКЦИЯ 6 . ГЛОБАЛЬНЫЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В УСЛОВИЯХ ДУХОВНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ 794	794
А.С. Шакиева «ЕДІГЕ» ЭПОСТЫҚ ЖЫРЫНЫҢ ҚАНЫШ ИМАНТАЙҰЛЫ СӘТБАЕВТЫҢ ӨМІРІНЕ ӘСЕРІ..... 795	795
Аханова Ф. ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КИТАЯ И КАЗАХСТАНА В КОНТЕКСТЕ «ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОЯСА ШЕЛКОВОГО ПУТИ»..... 798	798
Ж. С.Саханова ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ 802	802
С. Б.Мәутқан ПОСЛЕДСТВИЯ ПАНДЕМИИ В МИРЕ ПОЛИТИКИ..... 809	809
Сборщикова Д. В ПРОБЛЕМА НАРКОТОРГОВЛИ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД 811	811
Аманов Ә.С. РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ 814	814
Мерекеев Ч. М. США И КИТАЙ: ЛОВУШКА ФУКИДИДА 816	816
Калкаманов А. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В РК..... 818	818

Beisenova Zh.M. AUSTRIA IS THE FIRST VICTIM OF NAZISM. HOW DID AUSTRIA DEFEAT NAZISM?	824
А.Е.Ержанова ХОЛОКОСТ: УРОКИ ИСТОРИИ	827
Н.Б.Амуртаева ГЕНОЦИД В КИТАЕ	832
Т.Х.Хасенова ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТУРИЗМ	834
А.А.Бимендина ХОЛОКОСТ	837
А.Е.Болатова ПОИСК КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ	839
Б.М.Аманжол МУЗЫКА ЭЛЕМІНДЕГІ К-РОР ЖАНРЫНЫҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРГЕ ЫҚПАЛЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	842
D.O.Torebek, L.S.Yezshanova, A.A.Yegemberdy MODERNIZATION OF PUBLIC CONSCIOUSNESS AND NATIONAL VALUES	846
Б.Д.Ахметбеков ВСЕМИРНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ.....	850
Д.А.Абдильдин ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ КАЗАХСТАНСКО-ИСПАНСКОГО ПАРТНЕРСТВА	853
Н.А.Касен ГЕНЕЗИС АМЕРИКАНСКОГО КОНСЕРВАТИЗМА: ОТ ФЕДЕРАЛИСТОВ ДО НЕОКОНСЕРВАТОРОВ	858
В.А.Артемова КОНФЛИКТ МЕЖДУ КНДР И РЕСПУБЛИКОЙ КОРЕЯ	862
Б.А.Омирсерик ИСТОРИЯ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКА КАТАРА	865
А.К.Көгедай ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ШЕШІМДЕР ҚАБЫЛДАУ ЖӘНЕ КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУЫ	868
Z.A.Tezekbayeva THE SYRIAN CIVIL WAR.....	870
Н.О.Кузьяков РОССИЯ В ЕВРАЗИЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ	881
А.Б.Манабаева СОЦИАЛЬНЫЕ ПРАКТИКИ ВОВЛЕЧЕНИЯ МОЛОДЕЖИ В ПРОЦЕСС ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ.....	885
Дарибаева А.А., Рысбаева М.Қ., Исабаева Г.Н КУЛЬТУРА, ОБРАЗОВАННОСТЬ И НРАВСТВЕННОСТЬ В СЛОВАХ НАЗИДАНИЯХ АБАЯ	890
М.Б.Шәкәрман ФАББИНГ - ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ.....	894
Ж.Т.Кәрібай ДАННИНГ-КРЮГЕР ЭФФЕКТИСІ.....	897

Zhanzakova Diana Serikzhankyzy ETYMOLOGY OF ENGLISH LEXEMES ASSOCIATED WITH THE SEA AND THEIR SEMANTIC FEATURES	902
Kadyrkulova Diana Sardarovna LINGUISTIC FUNCTIONING OF CONCEPT “MIND” IN ENGLISH LANGUAGE SYSTEM	908
USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN REALIZATION OF THE 4 CS SKILLS IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE LEARNERS	914
Ж.М.Садвакасов ЕС СЕГОДНЯ: ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ ИСПАНИИ НА СТАБИЛЬНОСТЬ СОЮЗА	919
Оспанова Айжан Алмахановна МОТИВАЦИЯ ПЕРСОНАЛА ОДНА ИЗ ВАЖНЫХ СТРАТЕГИИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ.....	923

**СЕКЦИЯ 1.
СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЯ ЭФФЕКТИВНОГО И
СЛЫШАЩЕГО ГОСУДАРСТВА: ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И
ПРАКТИКИ**

УДК 343.1

К ВОПРОСУ УЖЕСТОЧЕНИЯ НАКАЗАНИЯ И ПЕНАЛИЗАЦИИ КОРРУПЦИОННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Айтбек Төрегелді Бақтыбайұлы
магистрант,
Международный университет Астана,
Нур-Султан, Казахстан
t326321@gmail.com

Аннотация: *Одним из основных направлений государственной политики является совершенствование борьбы с коррупцией. Коррупционные преступления являются уголовно-наказуемыми деяниями, которые замедляют развитие государства.*

Соответственно наказание за коррупцию должно быть справедливым, которое особо выражается в соразмерности предусмотренных санкций. Проведенный анализ законодательства показывает, наказание за коррупционные преступления в Казахстане не достаточно ужесточены и, учитывая какую угрозу они представляют. Если не соблюдены принципы справедливости наказания, то ее неотвратимость не искоренит коррупцию.

По результатам анализа приводятся предложения по ужесточению некоторых видов наказаний и пенализации отдельных коррупционных преступлений.

Ключевые слова: *коррупция, наказание, пенализация, противодействие коррупции, борьба с коррупционными преступлениями, уголовная ответственность.*

Коррупционные преступления, являясь уголовно-наказуемыми деяниями, замедляющими развитие государства, требуют повышенного уровня комплексной борьбы с ней. Коррупция, как и иная преступность в целом, причиняет огромный, порою непоправимый, вред не только интересам государства, подрывая авторитет его органов, но и интересам отдельных граждан [1].

Основные направления уголовной политики в сфере противодействия с коррупцией определяются Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015-2025 годы, Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года и деятельностью уполномоченного органа по борьбе с коррупционной преступностью.

¹ Под общ.ред. Н.Н. Турецкого. Комментарий к Закону РК «О борьбе с коррупцией». – Алматы, 2015. – с.9

Многие меры предусмотрены международными стандартами, и их принятие является обязательством государства. В рамках исполнения указанных обязательств появляются проблемы как несоответствие международных стандартов принципам и основным положениям национального законодательства. В указанных случаях обоснование невозможности внесения изменений или принятие альтернативных мер снимает ответственность государства перед мировым сообществом.

В целом противодействие коррупции необходимо рассматривать не с точки зрения международного обязательства, а как потребность самого государства и наличия ее политической воли.

Анализируя реализацию текущей уголовной политики по борьбе с коррупцией необходимо выделить следующее ее направление, а именно ужесточение уголовного наказания и пенализацию коррупционных преступлений.

Уголовное наказание за коррупционные преступления основаны на строгом соблюдении принципа неотвратимости наказания и привлечением к жесткой ответственности.

Согласно уголовному законодательству наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, а также исправления осужденного и предупреждения совершения новых уголовных правонарушений, как осужденным, так и другими лицами.

В целях назначения справедливого и разумного для исправления лица наказания по коррупционным преступлениям рассматривают принятие следующих мер:

1. Исключение штрафа за коррупционные преступления;
2. Конфискация имущества при совершении коррупционных преступлений;
3. Исключение возможности применения положений по назначению более мягкого наказания, чем предусмотрено за уголовное правонарушение;
4. Возможность привлечения к ответственности за легализацию (отмывание) денег и (или) иного имущества, полученных преступным путем без осуждения за предшествующее (предикатное) преступление;
5. Деятельное раскаяние.

Указанные меры по ужесточению наказания и пенализации коррупционных преступлений должны обеспечить устранение некоторых недостатков уголовной политики в сфере противодействия коррупции.

Исключение штрафа за коррупционные преступления

С введением нового Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее - УК РК) введен кратные штрафы к размеру ущерба, причиненные коррупционным преступлением.

В целом это признано довольно разумным и справедливым наказанием для лиц, совершивших преступления указанной категории. Международными экспертами в рамках мониторинговой группы в рамках реализации

Стамбульского плана действий по борьбе с коррупцией Антикоррупционной сети Организации экономического сотрудничества и развития (далее - ОЭСР) положительно отмечено введение института кратного штрафа.

В рамках этих заседаний также отмечены послабления санкций по коррупционным преступлениям совершенным лицом, занимающим ответственную государственную должность в правоохранительном органе, или судьями.

В этой связи, учитывая рекомендации международных экспертов, Агентством по противодействию коррупции Республики Казахстан (далее - Агентство) прорабатываются работы по внесению изменений в уголовное законодательство в части исключения санкций в виде штрафов за особо тяжкие коррупционные преступления.

Ранее действовавший Уголовный кодекс предусматривал санкцию в виде штрафа только за коррупционные преступления небольшой и средней тяжести.

Исследуя применение штрафа, необходимо обратить внимание на градацию коррупционных преступлений в зависимости от квалифицирующих признаков. За основу определения их тяжести в действующем законодательстве наряду с формами соучастия и размером причиненного ущерба взяты категоризация субъектов.

Согласно мнению международных экспертов исключение штрафа необходимо также по преступлениям совершенным отдельными категориями лиц, а именно должностными лицами. Свою рекомендацию они обосновывают большей степенью общественной опасности и возможностью причинения существенного вреда в силу их высоких должностных полномочий.

Таким образом, разумно исключить штраф также по преступлениям совершенными указанными категориями должностных лиц вне зависимости от категории тяжести.

Конфискация имущества при совершении коррупционных преступлений

Положения нового Уголовного кодекса 2014 года о конфискации имущества введены в действие с 1 января 2016 года.

В соответствии с уголовным законодательством под конфискацией имущества понимается принудительное безвозмездное изъятие и обращение в собственность государства имущества, находящегося в собственности осужденного, добытого преступным путем либо приобретенного на средства, добытые преступным путем, а также имущества, являющегося орудием или средством совершения уголовного правонарушения.

По квалифицированным составам коррупционных преступлений предусмотрена обязательная конфискация имущества. Однако по некоторым составам преступлений применение конфискации имущества отнесено к компетенции суда, который может не применить указанную меру наказания. Оставление применения конфискации на «усмотрение суда» порождает

случаи необоснованного и незаконного оставления имущества возможно подлежащего конфискации.

Указанные положения уголовного закона не мотивируют суды, органы уголовного преследования и судебных исполнителей на выявление и конфискацию имущества добытого преступным путем.

На сегодняшний день проводятся работы по внесению изменений и дополнений в части обязательности применения конфискации по всем коррупционным преступлениям.

Наряду с этим в рамках эффективности конфискации имущества рекомендовано создание отдельное подразделение Антиторрупционной службы по поиску, выявления, аресту и управлению преступными доходами, подлежащими конфискации, в том числе находящиеся и выведенные за границу.

Этими полномочиями следует наделить не только на стадии исполнения наказания, так и в период досудебного расследования уголовного дела в целях предотвращения сокрытия и уничтожения имущества, подлежащего конфискации.

В своем последнем совещании по вопросам противодействия коррупции Глава государства К. Токаев поручил уделить особое внимание розыскным мероприятиям и вопросам конфискации имущества, добытого преступным путем, отметив потенциал принципа «follow the money». [2]

Таким образом, в рамках совершенствования института конфискации имущества, добытого преступным путем, необходимо продолжить работы по закреплению обязательности применения по всем коррупционным преступлениям и наделению широкими полномочиями по его поиску и выявлению.

Исключение возможности применения положений по назначению более мягкого наказания, чем предусмотрено за уголовное правонарушение

Согласно ч. 1 ст. 55 УК РК, если статья или часть статьи Особенной части этого Кодекса, по которой лицо признано виновным, предусматривает менее строгий, чем лишение свободы, основной вид наказания, лишение свободы не назначается при осуждении лица за совершение преступления:

1) небольшой или средней тяжести в случае, когда лицо добровольно возместило имущественный ущерб, загладило моральный и иной вред, причиненный преступлением;

2) в сфере экономической деятельности, за исключением предусмотренных статьями 218, 248 и 249 УК РК, в случае, когда лицо добровольно возместило имущественный ущерб, причиненный преступлением.

² Пресс-релиз совещания [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.akorda.kz/ru/prezident-provel-soveshchanie-po-voprosam-protivodeystviya-korruptcii-1635034> – Дата доступа: 28.02.2020 г.

Исходя из данной нормы, при совершении коррупционного преступления присутствует риск необоснованного уклонения от наказания связанного с лишением свободы путем выполнения вышеуказанных требований.

Международный опыт рекомендует исключить возможность применения указанных положений уголовного закона в отношении должностных лиц и лиц, занимающих ответственную государственную должность, так как мера государственного принуждения, возможно, будет иметь только финансовый характер [3].

Возможность привлечения к ответственности за легализацию (отмывание) денег и (или) иного имущества, полученных преступным путем без осуждения за предшествующее (предикатное) преступление

Легализация денег или иного имущества совершенная должностными лицами является коррупционным преступлением согласно пункту 29 статьи 3 УК РК.

В рамках анализа законодательства по противодействию легализации доходов от коррупционной деятельности международными экспертами предложено привести в соответствие с международными стандартами основания привлечения к ответственности [4]. Указанная рекомендация касается возможности привлечения к ответственности за легализацию (отмывание) денег без осуждения за предшествующее (предикатное) преступление.

Из международного опыта постсоветских стран также приводятся примеры уголовного законодательства Украины и Таджикистана, которые успешно внедрили указанные рекомендации.

Вместе с тем целесообразно ориентировать правоприменительную практику на возможность уголовного преследования за легализацию (отмывание) денег, только если за предшествующее преступление невозможно привлечь к ответственности в связи с совершением за территорией РК или иными причинами, затрудняющими ведение досудебного расследования.

Деятельное раскаяние

Как основания для освобождения от уголовной ответственности, деятельное раскаяние также способствует выявлению и раскрытию преступлений.

3 Отчет 4-го раунда мониторинга Стамбульского плана действий по противодействию коррупции в Казахстане, с.188 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.oecd.org/corruption/acn/OECD-ACN-Kazakhstan-4thRound-Monitoring-Report-RUS.pdf> – Дата доступа: 28.02.2020 г.

⁴ Отчет 4-го раунда мониторинга Стамбульского плана действий по противодействию коррупции в Казахстане, с.157 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.oecd.org/corruption/acn/OECD-ACN-Kazakhstan-4thRound-Monitoring-Report-RUS.pdf> – Дата доступа: 28.02.2020 г.

Однако по коррупционным преступлениям, исходя из рекомендаций мониторинговой группы ОЭСР, следует исключить возможность применения данного основания, так как в УК РК содержатся аналогичные нормы в примечании к статье 367.

Необходимо учитывать, что их рекомендация в указанной части некорректна в связи с тем, что указанное примечание действует только к статье 367 УК и не является аналогичной нормой с положениями о деятельном раскаянии.

Также экспертами указанной мониторинговой группы приводятся международные стандарты применения института деятельного раскаяния, согласно которым:

1) не должны применяться автоматически – у суда должна быть возможность принять во внимание различные обстоятельства, например, мотивы правонарушителя;

2) должно действовать только в течение короткого периода времени после совершения преступления и в любом случае – до момента, когда правоохранные органы получили информацию о преступлении из других источников;

3) сообщаящий о преступлении взятокодатель обязан сотрудничать с компетентными органами и оказывать содействие в уголовном преследовании взятокополучателя;

4) не должно применяться в случае, если взятка инициирована самим взятокодателем;

5) взятка не должна возвращаться взятокодателю, а должна быть конфискована в обязательном порядке.

В целом стандартам в пунктах 1), 3) и 5) применение института деятельного раскаяния соответствует.

Касательно ограничения действия в определенный короткий срок и невозможности применения в случае инициирования взятки взятокодателем международными экспертами не приводятся обоснования этого стандарта и эффективность ее применения.

Также хочется отметить, что применение указанного института по усмотрению суда порождает коррупционные риски. В целом деятельное раскаяние не только по коррупционным преступлениям, но и по всем категориям должно применяться обязательно при выполнении всех ее условий.

К тому же Казахстану рекомендовано привести в соответствие с вышеуказанными стандартами примечание к статье 367 УК РК. Так согласно данному примечанию лицо, давшее взятку, освобождается от уголовной ответственности, если в отношении него имело место вымогательство взятки со стороны лица, указанного в части первой статьи 366 УК РК, или если это лицо добровольно сообщило правоохранный или специальный государственный орган о даче взятки.

Исходя из рекомендаций, примечание должно быть изменено в части обязательного добровольного сообщения о факте взяточничества, где имело место вымогательство.

В целом меры, принимаемые по ужесточению некоторых видов наказаний и пенализации отдельных коррупционных преступлений, являются не исчерпывающими. Реализация вышеуказанных предложений способствует назначения соразмерного наказания и исключения возможности необоснованного избежания от уголовной ответственности.

Залог успешной реализации уголовной политики в сфере противодействия коррупции зависит от неотвратимости справедливого наказания. Ведь как говорил сам Цицерон «Величайшее поощрение преступления — безнаказанность».

Список использованных правовых актов и литературы

Правовые акты

1. Конвенция Организации Объединенных Наций против коррупции от 31 октября 2003 года;
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года;
3. Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 года;
4. Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015-2025 годы;
5. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года.

Литература

1. Под общ.ред. Н.Н. Турецкого. Комментарий к Закону РК «О борьбе с коррупцией». – Алматы, 2015. – с.201;
2. Отчет 4-го раунда мониторинга Стамбульского плана действий по противодействию коррупции в Казахстане, с.231 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.oecd.org/corruption/acn/OECD-ACN-Kazakhstan-4thRound-Monitoring-Report-RUS.pdf> – Дата доступа: 28.02.2020 г.

УДК 342

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПОДСУДНОСТИ ДЕЛ О
ПРАВОНАРУШЕНИЯХ, СОВЕРШАЕМЫХ В СЕТИ
«ИНТЕРНЕТ» В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

Бакир Санур Саматович

Студент 1 курса магистратуры юридического факультета
Международного университета «Астана», Нур-Султан, Казахстан

sanur_bakir@mail.ru

Амандыкова Лейла Кошкеновна

к.ю.н., доцент Высшей школы права Международного Университета
«Астана», Нур-Султан, Казахстан

monamie2000@mail.ru

В последние годы мы стали свидетелями значительного прогресса в разработке и применении новых информационных и коммуникационных технологий, которые могут использоваться для целей, несовместимых с целями поддержания как личной, так и международной безопасности.

Особенности определения подсудности дел об административных правонарушениях, совершаемых в сети «Интернет» является достаточно актуальным вопросом, это связано с тем, что информационно-телекоммуникационная сеть «Интернет» является международной и не имеет конкретных физических территориальных границ, даже в рамках одного государства невозможно установить эти границы. «Дополнительную значимость проблеме определения юрисдикции в условиях глобальности цифровой информации придает скорость распространения информации и ее публичная доступность. Информация распространяется мгновенно, при этом, как правило, любой человек в различных государствах имеет доступ к ней, так как по своему уникальному содержанию Сеть - всеобщая и имеет всемирный характер» [1].

Следовательно, правильное определение подсудности в сети «Интернет» – является необходимым условием для квалифицированного и оперативного разрешения дел об административных правонарушениях, совершенных в сети «Интернет».

Так, приведем реальный пример из судопроизводства, где по нашему мнению нарушается не только подсудность рассмотрения дела, но также свобода выбора религии и контент содержания персональной страницы во всемирной социальной сети в следствии отсутствия экспертов в информационной сфере.

В банке судебных дел, нами было найдено не одно подобное дело. В целях конфиденциальности настоящие имена не разглашаются.

Постановлением специализированного административного суда города Актобе в декабре 2020 года Суханов М. признан виновным в совершении административного правонарушения, предусмотренного пунктом 3 части 1 статьи 490 КоАП «Нарушение законодательства Республики Казахстан о религиозной деятельности и религиозных объединениях» и подвергнут административному взысканию в виде штрафа с приостановлением профессиональной деятельности [2].

Как уже известно, статья 20 Конституции Республики Казахстан гласит, что каждый имеет право свободно получать и распространять информацию любым, не запрещенным законом способом [3]. Вместе с тем, Закон Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» запрещает распространение религиозной литературы и иных материалов религиозного содержания вне установленных для этих целей мест [4].

Так, Судом установлено, что Суханов М., через социальные сети «ВКонтакте» посредством своего аккаунта «Мурат Суханов», распространял материалы религиозного содержания, а именно видеозаписи «Кришнаитского направления».

В постановлении также указано, что любое действие, связанное с распространением информационных материалов религиозного содержания, в том числе через социальные сети, противоречат нормам Закона и влекут за собой административную ответственность.

Доводы Суханова М., об отсутствии состава административного правонарушения, поскольку он не занимался распространению религиозной литературы, а просто сохранил видео в свои личные видеозаписи, не может быть признана состоятельной, ничем не подтверждена и опровергается материалами дела.

Ознакомившись с постановлением, мы выяснили что гражданин Суханов М. проживает и зарегистрирован в городе Костанай, дело рассматривалось в городе Актобе, а объектом правонарушения является видео в социальной сети, дата добавления на персональную страницу к сожалению нам не известна. Отсюда возникает вопрос, какое отношение имеет видео к специализированному административному суду города Актобе?

Подобные дела принято рассматривать по общим правилам, которые установлены в части 1 статьи 812 КоАП Республики Казахстан, так дело об административном правонарушении рассматривается по месту его совершения, а предусмотренных кодексом случаях по месту нахождения уполномоченного органа (должностного лица), подведомственности которого относится рассмотрения дела об административном правонарушении.

Уже известно, что местом совершения в описанном административном деле является информационно-телекоммуникационная сеть «Интернет», и как нами было ранее сказано, данная площадка является международной, то есть всемирной.

Дабы глубже изучить и проанализировать данный кейс, рассмотрим опыт соседней державы, где вопросу подсудности правонарушений в сети «Интернет» уделено немало внимания.

Согласно статье 1.8 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях и п. 1.1. ст. 29.5 КоАП РФ: лицо, совершившее административное правонарушение в сети «Интернет», объектом которого выступают общественные отношения, охраняемые нормами административного законодательства Российской Федерации, но находящееся в момент совершения деяния за пределами Российской Федерации, подлежит административной ответственности в соответствии с нормами КоАП РФ в случаях, предусмотренных международным договором Российской Федерации, и дело об административном правонарушении должно рассматриваться по месту выявления административного правонарушения на территории Российской Федерации, не зависимо на территории какого государства находился правонарушитель [5].

В связи с этим можно предположить, что для защиты интересов общества и государства – административные правонарушения, выявленные в сети «Интернет» на территории Российской Федерации, но совершенные за её границами, должны рассматриваться по месту их выявления на общих основаниях.

Как мы видим, если в КоАП РК указано, что дела рассматриваются по месту «совершения», то в КоАП РФ, берут во внимание не относимость интернет площадки к территории какой либо страны, так дела рассматриваются по месту «выявления». Данный вариант, по нашему мнению является куда более логичным, и решает немаловажные будущие правовые проблемы.

Необходимо рассмотреть в отдельности территориальный вид подсудности, то есть, как указано в статье 29 ГПК РК «Предъявление иска по месту нахождения ответчика»[6].

Так в соответствии со статьей 812 КоАП РК – дело об административном правонарушении рассматривается по месту его совершения. В то же время существуют несколько исключений: во-первых, по ходатайству лица, в отношении которого возбуждено административное производство, дело может быть рассмотрено по месту жительства (пребывания) лица; во-вторых, дело об административном правонарушении, которое проводится в форме административного расследования, рассматривается по месту проведения расследования; в-третьих, дела об административных правонарушениях, которые были совершены несовершеннолетними лицами, их родителей или лиц, их заменяющих, рассматриваются по месту жительства лица, в отношении которого ведется производство.

В теории административного права местом совершения административного правонарушения, принято считать место, в котором лицо фактически находилось в момент совершения деяния. При анализе судебной

практики, мы выявили, что чаще всего местом совершения правонарушений, посредством сети «Интернет», являются место постоянного или временного проживания правонарушителя, а также место его работы, реже иные места, посредством мобильного интернета или Wi-Fi, в некоторых случаях место совершения правонарушения не было установлено. Учитывая специфику административных правонарушений, совершенных посредством сети «Интернет», а именно, то, что при совершении таких деяний место совершения правонарушения, как правило, не совпадает с местом наступления последствий или местом выявления правонарушения.

Кроме того, таких мест может быть несколько или же находится на достаточно большом расстоянии друг от друга, могут быть за пределами Республики Казахстан, и также поездах, кораблях, самолетах, учебных заведениях, местах общественного питания, на улице, даже в пустыне и на необитаемом острове.

Кроме этого могут быть случаи, в которых установить место совершения правонарушения не представляется возможным. В связи с этим, если от лица, в отношении которого ведется производство по делу об административном правонарушении, не поступало ходатайства о рассмотрении дела по месту его жительства, определить место рассмотрения дела об административном правонарушении, а также территориальную подведомственность будет проблематично. Кроме этого проблема территориальной подведомственности заключается, еще в том, что по одному и тому же правонарушению, совершенному в сети «Интернет», могут быть возбуждены, а также рассмотрены административные дела в разных географических местах. Следовательно, лицо может быть привлечено к ответственности за одно и то же деяние несколько раз [7].

Считаем, что приведенное в пример судебное дело, показывает нам не только проблему подсудности, но в том числе отсутствие у государственных органов знаний в сфере информационно-коммуникационных технологий, а также конституционные нарушения на свободу выбора религии, право на защиту информации и ее конфиденциальности.

Так, согласно статье 18 Международного пакта о гражданских и политических правах, каждый имеет право на свободу мысли, совести и религии. Это право включает в себя свободу иметь или принимать религию или убеждения по своему выбору и свободу исповедовать свою религию и убеждения как единолично, так и сообща с другими, публичным или частным порядком, в отправлении культа, выполнении религиозных обрядов и учений [8].

Свобода исповедовать религию или убеждения подлежит лишь ограничением установленным законом и необходимым для охраны общественной безопасности, порядка, здоровья и морали, равно, как и основных прав и свобод других лиц.

Не имея экспертов и специалистов, разбирающихся в социальных сетях и не отличая размещение на персональной странице от распространения, суд подвергнул административному взысканию вышеупомянутого Суханова М.

В то же время развитие новых информационных технологий, создание единой многоуровневой базы персональных данных, реализация идеи построения электронного государства подчеркивают необходимость создания эффективного механизма защиты конфиденциальности.

Закон Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» не устанавливает какой-либо процессуальной формы для проведения оперативно-розыскных действий, но в то же время допускает использование полученных таким путем данных в качестве доказательств по уголовным делам после их процессуального оформления.

Исходя из этого, также возникает вопрос, как органы определили или нашли данное правонарушение в социальной сети «ВКонтакте».

Момент возникновения права органов, производящих оперативно-розыскные действия, на прослушивание телефонных переговоров, контроль почтовых отправлений и так далее в Законе РК «Об оперативно-розыскной деятельности» не указан. В том числе прослушивание проводится для получения сведений о возможных признаках подготавливаемого преступления, если «нет достаточных данных для решения вопроса о возбуждении уголовного дела». Все это говорит о том, что первый этап прослушивания проходит безвыборно, случайно и в отсутствие требуемого человека, который бы мог подозреваться, что явно противоречит статье 18 Конституции РК [9].

Из семантического содержания статьи 18 Конституции Республики Казахстан следует, что секретность считается нарушенной, если сообщаются тип или содержание отправленного сообщения, личность отправителя или получателя или способы доставки, случайно или намеренно перехваченные или записанные телефонные разговоры.

Подобные правонарушения будут увеличиваться стремительно. Следовательно, требуется незамедлительное решение и дополнения в правовые акты. Законодательство Казахстана содержит ряд положений, касающихся защиты частной жизни. Однако этих правовых норм недостаточно для обеспечения соблюдения этого права всеми государственными органами, отдельными лицами и организациями.

Исходя из всего вышесказанного, с целью защиты интересов личности и общества, наиболее логичным и верным местом рассмотрения дела об административном правонарушении, совершенном в сети «Интернет», будет место проживания лица, совершившего административное правонарушение. Следовательно, что бы у должностных лиц, органов и судов не возникало проблем с определением места рассмотрения таких правонарушений, и определения подведомственности, а также в целях исключения возможности привлечения лица к ответственности за одно и то же деяние в разных местах

более одного раза, необходимо дополнить статью 812 КоАП РК частью 5 следующим образом: «Дела об административных правонарушениях, совершенных с применением или использованием информационно-телекоммуникационных сетей, рассматривается по месту жительства лица, в отношении которого ведется производство по делу об административном правонарушении».

Касым-Жомарт Токаев в своем послании 2019 года сказал: «Наша общая задача — воплотить в жизнь концепцию «Слышащего государства», которое оперативно и эффективно реагирует на все конструктивные запросы граждан. Ведь лишь путем постоянного диалога власти и общества можно построить гармоничное государство» [10]. И на наш взгляд, защита прав человека, интересов организаций и государства – важнейшее и необходимое условие сосуществования и функционирования системы «человек - общество - государство» и «слышащего государства».

Список использованных источников:

1. Азизов Р.Ф. Публично-правовое регулирование сети Интернет: к вопросу об актуальности сравнительно-правового исследования // Мировой судья. 2013. № 4. С. 8.
2. Закон Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.03.2021 г.).
3. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.)
4. Закон Республики Казахстан от 11 октября 2011 года № 483-IV «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.11.2020 г.)
5. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях от 30.12.2001 № 195-ФЗ (ред. 05.04.2021)
6. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.)
7. Актуальные вопросы применения норм административного права (Кореневские чтения)// Новгородов Д.А., 2019.
8. Международный пакт о гражданских и политических правах (Нью-Йорк, 16 декабря 1966 г.)
9. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-XIII «Об оперативно-розыскной деятельности»
10. Постановление Правительства Республики Казахстан от 2 июня 2020 года № 341 «Об утверждении Концепции развития гражданского общества в Республике Казахстан до 2025 года»

343.3/7

343.35

СИСТЕМА МЕР, НАПРАВЛЕННЫХ НА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОРРУПЦИИ В ОРГАНАХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ И МУНИЦИПАЛЬНОЙ ВЛАСТИ

Котов Иван Николаевич

аспирант кафедры конституционного и муниципального права
Юридического института ФГБОУ ВО «Пятигорский государственный
университет», г. Пятигорск, Россия

inkotov482@yandex.ru

Научный руководитель: **Тхабисимова Людмила Аслановна**

доктор юридических наук, профессор,
почетный работник сферы образования РФ,
заместитель директора по научной работе
Юридического института ФГБОУ ВО
«Пятигорский государственный университет»

Одной из сфер, подверженной влиянию коррупции, стала сфера государственного и муниципального управления. Данные виды публичной власти, в своей совокупности, представляют стержень и ядро всего государства. От того, насколько верно выстроена система публичной власти в стране, зависит и благополучие граждан, взаимодействие государственных институтов, конкурентоспособность экономики. Вследствие этого, вопрос определения системы мер, направленной на противодействие коррупции в органах государственной и муниципальной власти, является актуальным на сегодняшний день.

Выбор данной темы был обусловлен и тем, что на сегодняшний день проблема коррупции является одной из самых значимых угроз разрушительного воздействия на государство и общество. Она способствует росту протестов и недовольства текущей властью, подрывает авторитет государственных и муниципальных органов. Общество, в данном случае, не ощущает свою защищенность со стороны государства, это, и многие другие факторы, не могут являться предпосылками для успешного и динамичного роста гражданского общества и государства.

Государство играет ведущую роль при формировании системы мер, направленной на противодействие коррупции. При функционировании системы антикоррупционных мер возникает большое количество вопросов, комплексным решением которых занимаются значимое количество государственных служащих и ученых в области юриспруденции. основополагающей задачей, прежде всего, стоит создание эффективной

антикоррупционной практики и предложение наиболее перспективных мер, направленных на противодействие коррупции в системе государственной и муниципальной службы Российской Федерации.

К сожалению, в мире не существует государства без коррупции, однако ее уровень в разных странах существенно различается. Данное обстоятельство объясняется политикой государства в отношении противодействия коррупции.

Законодательство Российской Федерации о противодействии коррупции сохраняет значение главного инструмента государственной антикоррупционной политики. Как верно отмечает коллектив авторов: М. В. Архипова, Ю. В. Лазарева и Д. В. Синьков законодательство о противодействии коррупции «характеризуется стремительным развитием и одновременным расширением сферы правового воздействия на все новые области общественных отношений» [1, с. 114-117].

Перед тем, как непосредственно обратиться к системе мер, направленной на противодействие коррупции, стоит заострить внимание на самом понятии системы. Согласно словарю новых иностранных слов, под понятием системы понимается «совокупность закономерно связанных друг с другом элементов (предметов, явлений, понятий, теорий, принципов, знаний и т. д.) и отношений между ними, представляющая собой определенное целостное образование, единство» [3]. Основным признаком данного понятия является положение о взаимосвязи составляющих систему элементов и образ единого результата.

Государство, в лице органов законодательной (представительной) власти, Президента Российской Федерации, Правительства Российской Федерации, органов власти регионального уровня, а также органов муниципальной власти для противодействия коррупции создают систему мер, направленную на предупреждение, выявление и устранение коррупции. Данная система состоит из норм международных документов по противодействию коррупции, Конституции Российской Федерации, действующего антикоррупционного законодательства, подзаконных нормативных актов и локальных документов, а также документов, которые не имеют императивных мер воздействия, а носят лишь рекомендательный характер.

Стоит отметить, что государственная и муниципальная власть взаимодействуют между собой и тесно связаны в вопросах противодействия коррупции. Как справедливо отмечал С.Е. Чаннов «как государственная, так и муниципальная служба относятся к институтам публичного права, и в силу этого имеют много общего, так как основной целью функционирования государственной гражданской и муниципальной службы является обеспечение прав и свобод человека и гражданина» [4, с. 56].

С точки зрения законодателя, система мер, направленная на противодействие коррупции, включает в себя применение следующих основных условий:

1. Создание в обществе условий нетерпимости к проявлению коррупционного поведения;

На государственной и муниципальной службе в качестве мер профилактики коррупционных правонарушений разрабатываются памятки по ключевым вопросам противодействия коррупции. Большой вклад в разработку методических материалов вносит Министерство труда и социальной защиты Российской Федерации. Создаются типовые кодексы этики и служебного поведения государственных служащих российской федерации и муниципальных служащих.

В государственных органах и органах местного самоуправления должны проводиться учебные занятия, лекции по противодействию коррупции и возможным коррупционным рискам непосредственной деятельности данного органа власти. В соответствии с федеральным законодательством, проводятся обучающие мероприятия по разъяснению сложных ситуаций и судебной практики, по соблюдению запретов и ограничений на государственной и муниципальной службе;

2. Проведение антикоррупционной экспертизы нормативно-правовых документов и их проектов;

В настоящее время важным элементом противодействия коррупции на государственном и муниципальном уровне является применение института экспертизы нормативных документов, принимаемых органами государственной и муниципальной власти, на наличие в них коррупционных факторов. Основной задачей данной экспертизы заключается в минимизации тех рисков и ошибок, которые могли быть допущены в ходе правотворческой деятельности.

От того, насколько своевременно будет выявлено то или иное нарушение, выраженное в необоснованном увеличении полномочий для правоприменителя, отсутствии регламентированной процедуры и других факторов, будет зависеть и количество совершенных коррупционных правонарушений. Как правильно высказывается А.О. Прошкина антикоррупционная экспертиза «даёт возможность совершенствовать их деятельность и, в итоге, не допускать нарушения прав и свобод граждан, а также законных интересов хозяйствующих субъектов» [5];

3. Совершенствование мер общественного и парламентского контроля в вопросах противодействия коррупции в органах государственной и муниципальной власти.

При рассмотрении данных институтов противодействия коррупции, в первую очередь, стоит обратиться к мерам, применяемых при этих видах контроля. Развитие в обществе нетерпимости к проявлениям коррупции, обширной огласке её в средствах массовой информации, проведение

митингов и протестов положительно влияет на борьбу с данным явлением, заставляя государственные структуры противодействия коррупции работать эффективнее и добросовестнее. Нельзя обойти вниманием позицию по данному вопросу доктора юридических наук, профессора Л.А. Тхабисимовой, которая утверждает, что «реформирование и совершенствование системы публичного управления в России, проведение эффективной антикоррупционной политики и преодоление коррупциогенной пробельности российского законодательства невозможны без серьёзного общественного отклика, общественного участия, деятельной обратной связи от гражданского общества – власти» [8, с. 212].

Примером механизма противодействия коррупции посредством общественного контроля, по мнению А.Б. Сейнароева «может быть программа государственной поддержки в формировании и деятельности общественных объединений для противодействия коррупции, основным пунктом которой будет проведение мероприятий, ориентированных на антикоррупционное образование и пропаганду» [7, с. 88-93].

В настоящее время в России уделяется большое внимание парламентскому контролю, одной из основных целей которого является противодействие коррупции. Результаты, полученные в ходе проведения парламентского контроля, могут стать отправной точкой для принятия важного политического решения или возможного административного или уголовного разбирательства в суде.

Нельзя не согласиться с выводом М. С. Савченко, Е. Н. Жировой, которые утверждают, что «одним из важных направлений борьбы с коррупцией выступает повышение качества представительной власти, посредством эффективной реализации парламентского контроля» [6, с. 599].

4. Важным элементом системы противодействия коррупции в органах государственной и муниципальной власти можно отнести направление, затрагивающее правовой статус государственного или муниципального служащего.

Федеральный закон «О противодействии коррупции», а также Федеральные законы от 27.07.2004 г. № 79-ФЗ «О государственной гражданской службе Российской Федерации» и 02.03.2007 г. № 25-ФЗ «О муниципальной службе в Российской Федерации» составляют нормативно-правовую базу, при разрешении вопросов связанных с поступлением на государственную или муниципальную службу, прохождением и прекращением служащим своих должностных обязанностей, а также определяют его правовой статус. В настоящее любой нормативно-правовой акт, регулирующий деятельность государственной или муниципальной службы, должен отвечать требованиям антикоррупционных стандартов.

В данном случае, меры, установленные вышеуказанными законодательными актами по противодействию коррупции, будут выражены не только в квалификационных требованиях, наличии высокого уровня

знаний и подготовки, о которых было сказано ранее, но и в системе специальных обязанностей, ограничений и запретов, которые выступают мерами воздействия, применяемыми к субъектам, совершившим коррупционные правонарушения.

Представляется верным рассмотреть наиболее важные элементы системы обязанностей служащего, запретов и мер антикоррупционного воздействия, применяемых к ним:

- Обязанность служащего по предоставлению в установленном законом порядке информации имущественного и иного характера о себе и о членах своей семьи;
- Обязанность по уведомлению представителю нанимателя о наличии личной заинтересованности при исполнении должностных обязанностей, обязанность по предотвращению конфликта интересов;
- Обязанность государственного и муниципального служащего не исполнять данное ему неправомерное поручение;
- Обязанность передать принадлежащие ему ценные бумаги в доверительное управление в соответствии с гражданским законодательством Российской Федерации;
- Запрет служащим категории «руководители» высшей группы должностей, на представление интересов гражданских служащих в профсоюзном органе на период замещения должности;
- Запрет заниматься иной оплачиваемой деятельностью без письменного разрешения представителя нанимателя, финансируемой исключительно за счет средств иностранных государств, международных и иностранных организаций, иностранных граждан и лиц без гражданства, если иное не предусмотрено международным договором Российской Федерации или законодательством Российской Федерации;
- Запрет открывать и иметь счета (вклады), хранить наличные денежные средства и ценности в иностранных банках, расположенных за пределами территории Российской Федерации, владеть и (или) пользоваться иностранными финансовыми инструментами в случаях, предусмотренных федеральным законодательством;
- Запрет принимать участие в управлении коммерческой или некоммерческой организацией, за исключением определенных федеральным законом случаев;
- Запрет заниматься предпринимательской деятельностью лично или через доверенных лиц;
- Запрет приобретать ценные бумаги, по которым может быть получен доход, в случаях, установленных федеральным законом;
- Запрет служащего быть поверенным или представителем по делам третьих лиц в государственном органе, в котором он замещает должность

гражданской службы, если иное не предусмотрено настоящим федеральным законодательством;

- Запрет получать вознаграждения в связи с исполнением должностных обязанностей от физических и юридических лиц, а также другие запреты и ограничения.

Итогом невыполнения указанных выше служебных обязанностей, а также требований и запретов, служит применение мер дисциплинарного воздействия. Увольнение со службы является самым весомым дисциплинарным взысканием из приведенных в перечне мер данных федеральных законов. Однако, в контексте противодействия коррупции, применяется термин увольнение в связи с утратой доверия.

Более того, государственный и муниципальный служащий, совершивший коррупционное правонарушение, заносится в базу данных лиц, уволенных со службы в соответствии с утратой доверия. Данная процедура позволяет отслеживать неблагонадежных граждан Российской Федерации, в последующем, не допуская их к должностям государственной и муниципальной власти.

Подводя итог, хотелось бы отметить, что нормативно-правовая база антикоррупционного законодательства на государственной и муниципальной службе сформирована на высоком уровне. Одним из недостатков данной системы можно выделить отсутствие системности, которая выражается в правовом регулировании вопросов по противодействию коррупции на всех уровнях власти. Е.Г. Шаломенцева пишет, что «нормы права, направленные на противодействие коррупции, находятся в различных отраслях права и располагаются в нормативных правовых актах различного уровня, в том числе в муниципальных правовых актах» [9, с. 32-36].

Качественная и количественная систематизация антикоррупционного законодательства, содержащего нормы, направленные на её противодействие, на федеральном, региональном и местном уровнях внесло бы существенный вклад в борьбу с коррупцией. Федеральный закон о противодействии коррупции носит рамочный характер и не охватывает всех аспектов правового регулирования антикоррупционной деятельности органов государственной власти и местного самоуправления.

Указанные выше нормативно правовые акты во взаимодействии с правовыми актами федеральных органов государственной власти, устанавливают единую систему мер противодействия коррупции на государственной и муниципальной службе.

Также мы обратили внимание на основные коррупциогенные зоны, которым государство уделяет отдельное внимание. К ним можно отнести:

- Во-первых, области, связанные с принятием нормативно-правовых актов и проведением антикоррупционных экспертиз;

- Во-вторых, контроль за наличием вкладов и наличных денежных средств служащих в иностранных банках;

В-третьих, поступление, прохождение и прекращение службы в государственных органах и органах муниципального уровня, а также предоставление сведений о имуществе и обязательствах имущественного характера.

Разработка мер по противодействию коррупции в органах государственной и муниципальной власти, является необходимым условием прогрессивного роста правового государства. Е.В. Ветрова, Ю.А. Грачев, А.В. Никишкин верно утверждают, что «организация необходимых мероприятий, направленных на обеспечение мер по развитию гражданского общества в частности и государства в целом, становится первостепенной задачей по повышению результативности деятельности, выявления и пресечения коррупционных проявлений» [2, с. 102].

Список использованных источников

1. Архипова М.В., Лазарева Ю.В., Синьков Д.В. О некоторых причинах проявления коррупции на муниципальном уровне и путях их предупреждения // Труды Оренбургского института (филиала) МГЮА. 2018. № 35. С. 114 – 117.
2. Ветрова Е.В., Грачев Ю.А., Никишкин А.В. Меры по противодействию коррупции в Российской Федерации на современном этапе развития // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. 2019. №4 (84). С. 99 - 106.
3. Захаренко Е.Н., Комарова Л.Н., Нечаева И.В. Новый словарь иностранных слов: свыше 25 000 слов и словосочетаний. // 3-е изд. М.: ООО ИФ «Азбуковник». 2008. 1040 с.
4. Комментарий к Федеральному закону «О муниципальной службе в Российской Федерации» / Под ред. С.Е. Чаннова. М., 2007. С. 56.
5. Прошкина А.О. Антикоррупционная экспертиза нормативно-правовых актов // Аллея науки. 2018. № 4 (20). С. 698-701.
6. Савченко М.С., Жирова Е. Н. Парламентский контроль: понятие и назначение // Научный журнал КубГАУ. 2016. № 02(116). С. 593 - 605.
7. Сейнаров А.Б. Формирование института общественного контроля как механизма борьбы с коррупцией // Вестник экспертного совета. 2016. № 1 (4). С. 88- 93.
8. Тхабисимова Л.А., Цапко М.И. Политико-правовая институционализация общественного контроля в контексте формирования механизма противодействия коррупции // Социально-гуманитарные знания. 2017. № 12. С. 212-216.
9. Шаломенцева Е.Г. Правовые механизмы и система мер по противодействию коррупции в органах местного самоуправления // Государственная власть и местное самоуправление. 2014. № 12. С. 32-36.

УДК 4414

ПРОБЛЕМА УКРЕПЛЕНИЯ ИНСТИТУТА СЕМЬИ И ВОЗРОЖДЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Марутян А.А., Шорахян Д.А.

Бакалавры 2 курса – Юриспруденция
Пятигорский государственный университет
Пятигорск, Россия

Научный руководитель: **Арутюнян Р.Э.**, канд. юр. наук, доцент
e-mail: shorakhyan01@mail.ru, anj.marutyany@mail.ru

В российском обществе происходят динамичные изменения во всех сферах жизни, что влечет за собой изменение и института семьи. Как социальный институт семья преобразуется вместе с обществом, как и в любом государстве является его основой, поэтому для развития страны необходимым условием является укрепление брака, сохранение и возрождение традиционных семейных и нравственных ценностей, культуры семейной жизни и воспитания детей.

Семейные отношения в их классическом понимании стремительно исчезают. Человечество сталкивается с негативными явлениями и масштабными вызовами, которые приводят к утрате семейных ценностей, учащению антисоциальных проявлений, росту детской преступности. Существенную отрицательную роль играет влияние различных радикальных идеологий, многие из которых преуменьшают значение семьи и связанные с ней традиционные ценности [6, с. 143]: наличие детей, уважение религиозных убеждений, стабильный брак, супружеская верность, многодетность, отцовство, материнство и родительский авторитет. Люди все чаще выступают против официальных отношений, заменяя их «сожителем».

В период новой коронавирусной инфекции также обострились отношения во многих семьях. Во время самоизоляции количество запросов о личных проблемах, связанных с супружескими отношениями, увеличилось примерно на 30%.

Дополнительный стресс получили неблагополучные семьи, которых режим изоляции заставлял круглосуточно находиться на одной территории и постоянно сталкиваться друг с другом. В таких семьях нарушаются представления о семье, искажаются представления о межличностном общении. В результате формируются семейная нервозность и тревожность, психическое напряжение. В четырех случаях из пяти развод оформляется на основании судебного решения, что свидетельствует о наличии у лиц, расторгающих брак, несовершеннолетних детей.

Данные явления сказываются на возникновении демографических проблем: высокая смертность при сохраняющейся низкой рождаемости, возрастает брачный возраст, увеличивается количество разводов, значительна доля детей, рожденных вне брака, доля многодетных семей в структуре населения недостаточна даже для достижения уровня ее естественного воспроизводства.

Молодые семьи занимают особое место в любом обществе, во многом определяя будущее этого общества. Именно в молодых семьях начинается воспитание детей, закладываются основы сознания, поведения, отношения к тем или иным ценностям жизни у подрастающего поколения.

Современная государственная семейная политика призвана обеспечивать условия для преодоления негативных тенденций и стабилизации материального положения российских семей, уменьшения бедности и увеличения помощи нетрудоспособным членам семьи [5, с. 52]. Она должна быть нацелена на создание благоприятных условий для сочетания трудовой деятельности с выполнением семейных обязанностей; кардинальное улучшение охраны здоровья семьи; усиление помощи семье в воспитании детей. Государственная семейная политика может быть эффективной лишь в том случае, когда она является органичным элементом всей социальной политики [4].

Цели семейной политики Российской Федерации на период до 2025 года - это повышение уровня семейного благополучия, усиление социальной роли семьи в жизни общества, создание условий для выполнения семьей ее основных функций.

Согласно ст. 114 Конституции Российской Федерации Правительство в свою очередь обеспечивает реализацию в Российской Федерации единой социально ориентированной государственной политики в области укрепления и защиты семьи, сохранения традиционных семейных ценностей [1].

Дети - важнейший приоритет государственной политики. Государство создает условия, способствующие всестороннему духовному, нравственному, интеллектуальному и физическому развитию детей, воспитывая в них патриотизм, гражданственность и уважение к старшим. Государство, обеспечивая приоритет семейного воспитания, берет на себя ответственность родителей по отношению к детям, оставшимся без попечения (ст. 67 СК РФ) [3].

Владимир Владимирович Путин внес поправку в 72 статью Конституции Российской Федерации, касающуюся защиты семьи, материнства, отцовства и детства; защиты института брака как союза мужчины и женщины; создания условий для достойного воспитания детей в семье, а также для осуществления совершеннолетними детьми обязанности заботиться о родителях [1].

Семейное законодательство устанавливает порядок реализации и защиты семейных прав, условия и порядок заключения брака, расторжения

брака и его признания недействительным, регулирует личные неимущественные и имущественные отношения между членами семьи: супругами, родителями и детьми (усыновителями и усыновленными), а в случаях и в пределах, предусмотренных семейным законодательством, между другими родственниками и другими лицами определяет порядок выявления детей, оставшихся без попечения родителей, формы и порядок их размещения в семье, а также их временное размещение, в том числе в организации для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей.

Правительство Российской Федерации принимает меры, направленные на защиту семьи, материнства, отцовства и детства, защиту института брака как союза мужчины и женщины; способствует решению проблем семьи, материнства, отцовства и детства, обеспечивая приоритет семейного воспитания детей; обеспечивает создание условий для достойного воспитания детей в семье, а также выполнение взрослыми детьми обязанности заботиться о своих родителях; принимает меры, направленные на исполнение обязанностей родителей по отношению к детям, оставшимся без попечения; обеспечивает создание условий, способствующих всестороннему духовному, нравственному, интеллектуальному и физическому развитию детей, воспитанию в них патриотизма, гражданственности и уважения к старшим; принимает меры по реализации молодежной политики [2].

Институт семьи призван выполнять функцию ведущего социально-культурного института. Круг проблем современной семьи чрезвычайно широк, что не может не отражаться на ее участии в социально-культурной деятельности [7, с. 124]. Это социально-экономические проблемы семьи, связанные с ее потребительским бюджетом и уровнем жизни, ростом количества малообеспеченных и живущих ниже черты бедности семей. Все это требует серьезных и системных действий, направленных на возрождение и укрепление семьи, традиционных ценностей и культуры семейной жизни, организацию обмена положительным опытом воспитания, духовности, формирование положительного общественного мнения о семье.

Список использованных источников:

1. "Конституция Российской Федерации" (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020)
2. Федеральный конституционный закон от 06.11.2020 N 4-ФКЗ "О Правительстве Российской Федерации" Статья 15. Полномочия Правительства Российской Федерации в области защиты семьи и детства
3. "Семейный кодекс Российской Федерации" от 29.12.1995 N 223-ФЗ (ред. от 04.02.2021) 29 декабря 1995 года N 223-ФЗ
4. Распоряжение от 25 августа 2014 года №1618-р. "Об утверждении Концепции государственной семейной политики в России на период до 2025 года"

5. Карибян С.О. Семейно-правовая ответственность: сущность и правоприменение: монография. М.: Юстицинформ, 2018. 192 с.
6. Краснова Т. В., Кучинская Л. А. Семейное право. Практикум. Учебное пособие. — М.: Юрайт, 2017. 328 с.
7. Лозовская С. О. Семейное право. Учебник для бакалавров. — М.: Проспект, 2019. 352 с.

УДК 347.9

LEGAL GAPS IN THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN ON EQUITY PARTICIPATION IN HOUSING CONSTRUCTION

Mashanlo Israfil Abdumakhmutovich
Astana International University
Nur-Sultan city, Republic of Kazakhstan
e-mail: Israfil.mashanlo@gmail.com

Annotation: *Today, there are certain gaps in the legislation regarding equity participation in housing construction. The article discusses the problematic issues of equity participation in housing construction, which are faced by both citizens-equity holders, acting as investors, and developer organizations in the construction housing market of the Republic of Kazakhstan. The article shows that despite the fact that the Law "On Shared Participation in Housing Construction" of April 7, 2016 was adopted more than five years ago, it is still actively discussed by both theoretical lawyers and practicing lawyers. Now we can say that the Law "On Shared Participation in Housing Construction" of April 7, 2016 in its current edition has become, on the one hand, more flexible in relation to builders, and on the other hand, has toughened their responsibility for work outside of its framework.*

Key words: *Contract of equity participation in the housing construction, shareholder, developer, fulfillment of obligations, the right to housing.*

Аннотация: *На сегодняшний день существуют определенные пробелы в законодательстве в вопросах долевого участия в жилищном строительстве. В статье рассматриваются проблемные вопросы долевого участия в жилищном строительстве, с которыми сталкиваются как граждане-дольщики, выступающие в роли инвесторов, так и организации-застройщики на строительном рынке жилья Республики Казахстан.*

В статье показано, что несмотря на то, что Закон «О долевом участии в жилищном строительстве» от 7 апреля 2016 года был принят более пяти лет назад, он по-прежнему активно обсуждается как юристами-теоретиками, так и юристами-практиками. Сейчас можно сказать, что

Закон «О долевом участии в жилищном строительстве» от 7 апреля 2016 года в нынешней редакции стал, с одной стороны, более гибким в отношении строителей, а с другой – ужесточил их ответственность за работу вне его рамок.

Ключевые слова: *Договор долевого участия в строительстве жилья, дольщик, застройщик, исполнение обязательств, право на жилище.*

Андатпа: *Бүгінгі таңда тұрғын үй құрылысына үлестік қатысу мәселелерінде заңнамада белгілі бір олқылықтар бар. Мақалада Қазақстан Республикасының Тұрғын үй құрылыс нарығында инвесторлар ретінде әрекет ететін үлескер азаматтар да, құрылыс салушы ұйымдар да кездесетін тұрғын үй құрылысына үлестік қатысудың проблемалық мәселелері қарастырылады.*

Мақалада 2016 жылғы 7 сәуірдегі "Тұрғын үй құрылысына үлестік қатысу туралы" Заң бес жыл бұрын қабылданғанына қарамастан, оны теориялық заңгерлер де, практикалық заңгерлер де белсенді талқылайды. Қазір 2016 жылғы 7 сәуірдегі "Тұрғын үй құрылысына үлестік қатысу туралы" Заң қазіргі редакциясында, бір жағынан, құрылысшыларға қатысты негұрлым икемді болды, ал екінші жағынан, олардың шеңберден тыс жұмыс үшін жауапкершілігін күшейтті деп айтуға болады.

Түйінді сөздер: *Тұрғын үй құрылысына үлестік қатысу келісім шарты, үлескер, құрылыс салушы, міндеттемелерді орындау, тұрғын үй құқығы.*

Currently, construction is one of the most intensively developing industries in the economic sphere. Socio-economic and political changes in Kazakhstan revived market relations, which led to the active development of this sector and an increase in consumer demand for housing. By its legal nature, the constitutional right to housing is a state-legal institution that calls on the state to create conditions for the exercise of this right by encouraging housing construction. At the same time, it serves as a legal basis for the development and improvement of housing legislation, the system of housing legal relations, transactions and other legally significant actions with residential premises, organization of management and ensuring the safety of the housing stock. [1]

Since the relations of shared construction are civil law relations of a property nature, the basic principles of civil law are applied to them: equality of participants in relations, inviolability of property, freedom of contract, ensuring the restoration of violated rights and their judicial protection. [2]

Also, the legislation of the Republic of Kazakhstan regulates legal relations arising between participants in shared construction, a separate Law of the Republic of Kazakhstan "On shared participation in housing construction" dated April 7, 2016 (hereinafter - the Law). Meanwhile, the analysis of the Law and the practice of implementing the Law allows us to assert that there are legal gaps and ineffective norms. [3]

The specificity of legal regulation in the field of shared construction is that the state seeks to maximally protect the more vulnerable side of legal relations, that is, equity holders. At the same time, the main way to protect equity holders is to restrict the other party to the equity participation agreement and establish control over its activities. At the same time, restrictions on the activities of developers are not always directly related to the security of the shareholder.

However, before describing the problems of legal regulation of participation in shared construction, it is necessary to recall the basic rules of equity participation in Kazakhstan. [4]

In accordance with the Law, shared construction is organized in one of three ways:

- 1) obtaining a guarantee from the Housing Construction Guarantee Fund;
- 2) participation in a second-tier bank project;
- 3) attracting money from equity holders after the construction of the frame of a residential building.

At the same time, paragraph 2 of Article 3 of the Law prohibits attracting money from individuals and legal entities for the construction of residential buildings in violation of the established requirements. In other words, any other ways and methods of attracting funds from the population for the construction of residential buildings are a violation of the Law.

Also, the Law establishes certain requirements for the developer and for his construction activities, in particular:

- 1) the developer must have experience in the implementation of residential buildings (Articles 8, 9, 10);
- 2) the developer creates an authorized company (Articles 8, 9, 10);
- 3) an authorized company organizes the construction and sells apartments of only one residential building (Articles 8, 9, 10);
- 4) the authorized company receives permission from the akimat to attract money from equity holders or a guarantee from the Housing Construction Guarantee Fund (Articles 8, 9, 10, 18);
- 5) the authorized company has the right to a land plot (Articles 8, 9, 10);
- 6) the authorized company has design estimates with a positive expert opinion (Articles 8, 9, 10);
- 7) the authorized company has only one bank account (Article 20);
- 8) money from a bank account is used only on the basis of acts of work performed, confirmed by an engineering company (Article 20);
- 9) money from the bank account is paid only for expenses related to the construction and implementation of the project (Article 20);
- 10) settlements with the contractor are carried out exclusively through a bank account (Article 20).

Compliance with the above norms should guarantee the completion of construction and the targeted use of the attracted money from equity holders. At the same time, the legislation on shared construction contains a number of gaps and

contradictions. Some of them can be resolved through clarifications from the authorized bodies and the formation of law enforcement practice, but others require amendments and additions to the legislation.

Firstly, as we know, the timing of the completion of the construction of a residential building and its commissioning depends on many factors, including objective ones (for example, those associated with interaction with monopolists in the allocation of capacities and the connection of utilities).

In view of this, under paragraph 11 of Article 19 of the Law, a three-time extension of the construction period is allowed for three months each from the period specified in the design and estimate documentation of the construction object.

We note that under subparagraph 12) of Article 1 of the Law "On Permits and Notifications", a valid permit is an issued, extended or reissued permit, which has not been suspended or terminated. Appendix 2 to the Law of the Republic of Kazakhstan "On Permits and Notifications" in line 87-10 provides for "issuance of permission to raise money from equity holders", but there is no such type of licensing procedure as "extension of permission to raise money from equity holders". [4]

Thus, based on the provisions of the legislation, we can conclude that the extension of the construction period to nine months implies the automatic extension of the permits for attracting funds from equity holders. As a result, the legal consequences of the prolongation of the permit are extended, including the conclusion of equity participation agreements.

At the same time, this circumstance is not disclosed directly in the Law and the ensuing by-laws, including the procedure for the authorized company to announce such an extension. [6]

Secondly, according to civil law and business customs, advance payments are an integral part of contracts, including those for international transactions of purchase and sale of goods.

The main reason for the inevitable application of the institution of "advance payments" is that it is the safest method of payment for the exporter, which consists in receiving the amount in advance before the goods are shipped. In such a case, the exporter is not exposed to the risk of the buyer refusing to pay for the goods that have already been delivered. The building materials market is provided mainly by the import of goods from other countries (facade materials, fittings, elevators and much more), which is possible only upon prepayment.

In addition, the down payment is used as part of the work contract. According to paragraph 2 of Article 623 of the Civil Code, the contractor has the right to demand the payment of an advance payment or a deposit only in the cases and in the amount specified in legislative acts or the contract.

At the same time, in the Law "On Shared Participation in Housing Construction", issues of prepayment for the contractor's work are provided only in Chapter 7 "Features of organizing shared participation in housing construction with the participation of the Guarantee Fund", while the law determines, in addition to the method, "obtaining a guarantee from the Guarantee Fund housing construction

", two more" participation in a second-tier bank project "and" attracting money from equity holders after the construction of the frame of a residential building. "

Thirdly, as noted above, the building materials market is provided mainly by the import of goods from other countries (facade materials, fittings, elevators and much more). Domestic production prevails only in the resources of building materials that are natural raw materials: asbestos, natural sands, limestone and gypsum, chalk and dolomite, clay and kaolin.

In this connection, the general contractor (contractor) must have several bank accounts in foreign currency for the purchase of building materials, products, etc. from abroad.

At the same time, in accordance with paragraph 1 of Article 20 of the Law in order to ensure the targeted use of money allocated for the construction of a residential building (residential building), an authorized company and a contractor (general contractor) are required to open no more than one bank account in only one second-tier bank.

In this case, it is unclear how the contractor can carry out its main activity without having the appropriate instruments, in particular, foreign currency bank accounts.

The question arises that this limitation is possibly related to the protection of equity holders and the correct use of their funds. However, in accordance with the procedure established in the Law "On Shared Participation in Housing Construction", contractors are not directly bound by contractual relations with equity holders. So, funds from a shareholder go to an authorized company, which from its only tenge account can transfer funds to a contractor according to an act of work performed, confirmed by an engineering company.

In this connection, it is not clear for what purpose there are legislative restrictions for a contractor who does not attract funds from a shareholder, but must purchase material assets in various foreign currencies. [2]

Fourth, in accordance with paragraphs 2 of Articles 8, 9, 10 of the Law, a project for the construction of a residential building may provide for several construction objects on one land plot.

The law implies that one construction project must be located on one land plot.

Meanwhile, today large construction projects are being developed in the context of construction phases, located on several land plots, separated, for example, by transport infrastructure, etc.

If we take into account the provisions of the Law, then in such a project, a separate authorized company should be created on each land plot, which entails additional costs for organizing its creation and activities.

In this regard, of course, it is advisable to include in the Law a clarification, according to which construction of construction objects is allowed not only on one land plot, but also on several land plots, if such construction is provided for by the project for the construction of a residential building. [2]

Fifth, an engineering company is a special participant in shared construction relations. An engineering company is an organization whose activities are aimed at providing a range of engineering services, including monitoring the progress of the construction of a residential building and controlling the intended use of money allocated for its construction.

Depending on the method of equity participation chosen by the developer, the engineering company must inform the Guarantee Fund, the local executive body or the second-tier bank about the progress of construction and about cases of misuse of equity holders' money.

Taking into account that the engineering company exercises control functions in relation to the company that attracts money from equity holders, in paragraph 4 of Article 21 of the Law, established the requirement for the heads of the engineering company and certified experts to be non-affiliated with the management of the Guarantee Fund, the developer, the authorized company, the contractor (general contractor) of this construction project.

However, in addition to managers and certified experts, an engineering company must have a specialist on staff who oversees the intended use of money. At the same time, paragraph 4 of Article 21 does not extend the requirement for this specialist to be non-affiliated, which can be interpreted as the possibility of interdependence of the Fund's management, the developer and the authorized company with such a specialist. [2]

Summing up all of the above, we come to the conclusion that despite the fact that the Law was adopted more than five years ago, as well as a sufficiently working mechanism, it is still actively discussed by both theoretical lawyers and practicing lawyers. As for home buyers, now in Kazakhstan there is practically no other, safer and more profitable investment mechanism in the market of real estate under construction for people. It is no coincidence that the majority of citizens today prefer to purchase apartments in new buildings under an agreement on participation in shared construction in accordance with the Law. [5]

List of used literature:

1. The Constitution of the Republic of Kazakhstan;
2. Law of the Republic of Kazakhstan dated April 7, 2016 No. 486-V "On Shared Participation in Housing Construction" (as amended as of 09.06.2020);
3. Civil Code of the Republic of Kazakhstan;
4. Kysykova G.B. Some issues of legal regulation of equity participation in housing construction.
5. Lilikova O.S. Topical issues of equity participation in housing construction. 2019
6. Law of the Republic of Kazakhstan "On Permits and Notifications" dated 16 May 2014 No. 202-V.
7. Vorontsov L. D. Investment in construction. Accounting and taxation problems. Chief accountant. 2005. No. 5.

8. Laputeva E.V. Improvement of contractual relations in the field of housing construction: Diss Cand. jurid. sciences. M., 2003.
9. Reztsova E.V. The legal nature of the contract of equity participation in housing construction. Diss. ... for a job. uch. degree. Ph.D. by special 12.00.03. M., 2006
10. Lobkov A. Legislation on equity participation in housing construction. A source:
11. Durnov A.S. The legal nature of the contract for participation in the shared construction of an apartment building.
12. Sarsenov N. Law of the Republic of Kazakhstan "On Shared Participation in Housing Construction" (review of conceptual provisions).
13. Em V.S., Kozlova N.V. Simple partnership agreement. Legislation. 2000. No. 1.
14. Scar H.Y. Legal relations of the parties under the agreement in the agreement on shared participation in housing construction.
15. Maiboroda T.Yu. Equity participation agreement in housing construction. Diss. ... for a job. uch. degree. Ph.D. by spec. 12.00.03. Yekaterinburg, 2007.

УДК 349.6

THE RELATIONSHIP OF HOUSING DEVELOPMENT WITH ENVIRONMENTAL POLLUTION

Mashanlo Israfil Abdumakhmutovich
Astana International University
Nur-Sultan city, Republic of Kazakhstan
e-mail: Israfil.mashanlo@gmail.com

Annotation: *The article deals with the issues of environmental pollution during construction, as along with construction in the free territories of cities, new construction in existing buildings is one of the most powerful factors of environmental impact, which occurs at all stages of construction activities, from design to commissioning of the constructed object.*

Until recently, the main task of construction was creation of an artificial environment that makes it possible to provide comfortable conditions human life. The environment was considered only from the point of view protection from its negative impacts on the newly created built environment. The reverse process of the impact of human construction activities on the environment the natural environment has become a subject of consideration relatively recently. Only a few aspects of this problem, to the extent of practical necessity, were studied and solved (for example, waste disposal and utilization, caring for the cleanliness of air in settlements points, etc.).

Key words: *construction, environmental pollution, hydrological features, environmental protection, environmental miscalculations, green building.*

Аннотация: *В статье рассмотрены вопросы загрязнения окружающей среды при строительстве, т.к. наряду со строительством на свободных территориях городов, новое строительство в существующей застройке - один из мощнейших факторов воздействия на окружающую среду, который происходит на всех этапах строительной деятельности, начиная от проектирования и до ввода в эксплуатацию возведенного объекта.*

До недавнего времени основной задачей строительства было создание искусственной среды, позволяющей обеспечить комфортные условия жизни человека. Окружающая среда рассматривалась только с точки зрения защиты от ее негативного воздействия на вновь созданную среду. Обратный процесс воздействия строительной деятельности человека на окружающую среду стал предметом рассмотрения относительно недавно. Изучены и решены лишь некоторые аспекты этой проблемы (например, вывоз и утилизация мусора, забота о чистоте воздуха в населенных пунктах и т.д.).

Ключевые слова: *строительство, загрязнение окружающей среды, гидрологические особенности, охрана окружающей среды, экологические просчеты, зеленое строительство.*

Аңдатпа: *Мақалада құрылыс кезіндегі қоршаған ортаның ластану мәселелері қарастырылды, себебі қалалардың бос аумақтарында құрылыспен қатар, қолданыстағы құрылыстағы жаңа құрылыс - жобалаудан бастап салынған объектіні пайдалануға беруге дейінгі құрылыс қызметінің барлық кезеңдерінде орын алатын қоршаған ортаға әсер етудің ең қуатты факторларының бірі.*

Соңғы уақытқа дейін құрылыстың негізгі міндеті адам өмірінің қолайлы жағдайларын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін жасанды орта құру болды. Қоршаған орта оның жаңадан құрылған ортаға теріс әсерінен қорғау тұрғысынан гана қарастырылды. Адамның Құрылыс іс-әрекетінің қоршаған ортаға әсерінің кері процесі салыстырмалы түрде жақында қарастырылды. Бұл проблеманың кейбір аспектілері гана зерделенді және шешілді (мысалы, қоқысты шығару және кәдеге жарату, елді мекендердегі ауаның тазалығына қамқорлық жасау және т.б.).

Түйінді сөздер: *құрылыс, қоршаған ортаны ластау, гидрологиялық ерекшеліктер, қоршаған ортаны қорғау, экологиялық есептеулер, жасыл құрылыс.*

Along with construction in the free territories of cities, new construction in existing buildings is one of the most powerful factors of environmental impact, which occurs at all stages of construction activities, from design to commissioning of the constructed object.

Until recently, the main task of construction was to create an artificial environment that makes it possible to provide comfortable conditions for human life.

The environment was considered only from the point of view of protection from its negative effects on the newly created artificial environment. The reverse process of the impact of human construction activities on the natural environment has become the subject of consideration relatively recently.

Nevertheless, construction is one of the main anthropogenic factors affecting the environment, which are diverse in nature. As a branch of the national economy, construction needs a large number of different raw materials, building materials, energy, water and other resources, the production and use of which has a strong impact on the surrounding environment. Serious landscape disturbances (construction of multi-apartment buildings in low-rise or medium-rise buildings) and environmental pollution are associated with the conduct of work directly on the construction site, and especially on the construction site in the existing building. The main violations include:

- clearing the construction site from the existing buildings of the construction area, during the dismantling of which a significant amount of waste, dust, polluting the environment is generated, which significantly changes the morphology of the sites, worsens hydrological conditions, and promotes erosion;
- execution of earthworks;
- materials used for construction;
- technologies of erection of buildings and structures;
- technological equipment of construction production,
- the type and quality of construction machines, mechanisms and vehicles and other factors.

The construction site becomes a source of adverse effects on neighboring areas: exhaust and noise of construction machinery engines, dynamic vibrations during certain types of construction work.

However, the construction itself is a relatively short-lived process. Much more complicated is the situation with the impact on the nature of objects that are products of construction - buildings, structures and their complexes - urbanized areas. These sources of adverse impacts on existing buildings include: disturbance of insolation and ventilation, radical changes in the hydrological features of the territory, both for new construction and for nearby existing buildings, a decrease in the number of trees, water and soil pollution due to industrial emissions and accumulation of utilities. household waste, dust, gas and thermal air pollution, etc.

The impact of urbanized areas on the surrounding nature and the self-quality of the environment on the construction site in the existing development is determined, first of all, by the decisions incorporated in the design, then, respectively, by the quality of performance and further - by the operating conditions of the facilities.

Based on the analysis carried out, it should be noted that the future nature of the relationship between the object, be it new construction, and even more so construction in the existing development, and the surrounding natural environment should mainly be determined at the design stage. Creation of an artificial

environment for human life and activity can occur in harmony with nature or in spite of it.

Thus, the degree of environmental soundness and thoughtfulness of projects largely determines not only the future state of the environment, but also the magnitude of future socially necessary labor costs and means for the restoration of disturbed natural conditions. Nature protection and improvement of the urban environment in the development of technical and ecological foundations for the development of the city, the master plan for the development of the city, the project of planning and development of a quarter, streets should organically be included in the decision on the choice of territory, development options, functional zoning, development of an architectural and planning structure, etc. In accordance with these standards, the design of objects of housing and civil significance is based on the requirements of environmental protection, approved in the established manner schemes and projects of district planning, schemes of general plans.

When developing design documentation, starting from the choice of a construction site, agreeing on planned solutions for the selected site with the relevant authorities and organizations, developing design assignments and ending with the development of design estimates for objects, the decisions should be determined by the requirements for rational use of land, reclamation of land after construction facilities, use of the fertile soil layer, environmental protection, rational use of natural resources and economical use of material and fuel and energy resources. Environmental protection should be taken into account in the development of all construction issues and reflected in all sections of the project documentation: general explanatory note, technological part, construction solutions, construction organization project. The projects for the construction of housing and civil facilities also contain a "List of measures for environmental protection", which contains calculations, developed measures for the protection of the air environment, water basin and soil.

Obligatory examination of projects is carried out for all the sections presented, including the "List of measures for environmental protection (EP)", which assumes environmental protection for the initial period of operation. The obtained indicators, which meet all the requirements for environmental protection, change for the better and for the worse during the period of operation.

In connection with the change in the design design indicators of environmental protection, it is preferable to carry out environmental monitoring, which will allow the development and organization of an observation system, assessment and forecast of the state of the environment. The basic principle of monitoring is continuous tracking.

The main purpose of monitoring is to monitor the state of the environment and the level of its pollution, timely assessment of the consequences of anthropogenic impact on biota, ecosystems and human health, as well as the effectiveness of environmental protection measures. Monitoring is also experimental modeling, forecasting and recommendations for managing the state of the environment.

According to the territorial coverage, there are three stages or blocks of modern monitoring - local (bioecological, sanitary and hygienic), regional (geosystem), global (biosphere, background).

Neglecting these requirements leads to serious environmental miscalculations. In nature, in the process of evolution, each species adapts to certain changes in environmental factors and itself affects the environment, but in its own way and with different indicators and parameters.

Summing up all of the above, nothing is lost yet. Comparing the past ten years, it's safe to say that the industry is slowly changing its approach to environmental issues. For example, green building is now becoming a prominent trend supported by government programs and foundations. Many companies have chosen to invest in sustainable technologies such as solar energy or durable materials that help reduce waste and minimize energy consumption. Construction companies can also reduce waste. emissions of greenhouse gases into the atmosphere, which are not necessarily associated with large investments.

List of used literature

1. The Constitution of the Republic of Kazakhstan;
2. Environmental Code of the Republic of Kazakhstan;
3. Law of the Republic of Kazakhstan "On the protection of atmospheric air";
4. Law of the Republic of Kazakhstan "On Environmental Expertise";
5. Mechanical equipment for enterprises of knitting materials and products based on them / MI Zhuravlev, AA Folomeev. - High school.;
6. Production of building materials using industrial waste / Z.M. Sattarov, S.T. Kholmiraev. - Tashkent: TASI, 2014.;
7. Materials of the conference "Architecture - Qurilish fani wa XXIII davr";
8. N.L. Taranukha, G.N. Pervushin, E.Yu. Smyshlyaeva, P.N. Papunidze "Technology and Organization of Construction Processes" - Publishing House of the Association of Construction Universities, Moscow, 2006;
9. Natural materials in architecture. Textbook / V. M. Vorontsova, V. I. Mosypan, M. S. Ageeva, D. V. Savin, - Belgorod. Publishing house BSTU, 2008 - 100 p.;
10. Strategic plan of the Agency of the Republic of Kazakhstan for construction and housing and communal services for 2010-2014: approved. by the Decree of the Government of the RK dated March 3, 2010, N 17

УДК 4414

СИСТЕМА МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ

Мисюра С.М.

Магистрант 1 курса, «Мировая политика»
ФГБОУ ВО «Пятигорский государственный университет»
Институт международных отношений
Пятигорск, Россия

Научный руководитель: **Бабошина Е.В.**, канд. юр. наук, доцент

На современном этапе мировое сообщество движется к координации усилий многих стран по разрешению острых ситуаций и коллективному регулированию миграционных потоков. Организационные, институциональные, регулирующие и финансовые механизмы регулирования, созданные в последние годы на глобальном (в рамках ООН и других организаций), региональном (региональные экономические организации) и национальном (в основном промышленно развитые страны) уровнях, позволяют постепенно ослаблять строгость в этой сфере [1, с. 45].

В систему межгосударственного регулирования миграционных процессов входят:

- двусторонние и многосторонние соглашения международного использования мигрантов и их социально-экономических прав;
- деятельность международных экономических организаций, таких как Всемирная организация здравоохранения, Международная организация труда, Международная организация по миграции [2, с. 6].

Главную роль в регулировании процессов международной миграции занимает Международная организации труда (МОТ). Она имеет статус специализированной организации. Отличительной чертой участия государств-членов в МОТ является трехсторонний принцип представительства - от правительства, работодателей и профсоюзов. Направления деятельности МОТ следующие:

- разработка конвенций и рекомендаций по труду;
- оказание технической помощи развивающимся странам Азии, Африки и Латинской Америки;
- обучение по вопросам, входящим в компетенцию МОТ [3, с. 38].

Конвенция МОТ № 97 от 1949 года «О трудящихся-мигрантах», которая сохраняет свое значение по сей день, свидетельствует о том, что каждый член МОТ и любой другой член Организации, обязуется предоставить по запросу, не только информацию о политике и законодательстве своей страны в области эмиграции и иммиграции, но и информацию о занятости мигрантов, условиях их работы и жизни, а также о соглашениях и специальных договоренностях,

предоставляемых странам по этим вопросам. Конвенция содержит статьи, направленные на регулирование условий, при которых трудящиеся-мигранты будут иметь равные с гражданами принимающего государства права в вопросах, определенных Конвенцией. Защита прав трудящихся-мигрантов обеспечивается:

- организацией бесплатной помощи мигрантам и предоставлению им необходимой информации (ст. 2);
- принятием мер против недостоверной информации и пропаганды по вопросам иммиграции и эмиграции граждан (ст. 3);
- принятием мер для обеспечения помощи во всех этапах миграции: отъезда, передвижения и приема мигрантов (ст. 4);
- организацией медицинской помощи (ст. 5);
- разрешением перевода заработков и сбережений трудящихся - мигрантов на родину (ст. 9) [4, с. 76].

Согласно Конвенции МОТ 1975 года, государства должны выявлять нелегальных мигрантов на своей территории и принимать необходимые меры для сокращения их числа. Конвенция содержит требования к государствам в отношении равенства в образовании, занятости, социальной защиты, участия в профсоюзах и других гражданских прав и социальных гарантий для лиц, законно находящихся на территории государства в качестве трудящихся-мигрантов или членов их семей [5, с. 100].

Конвенция МОТ, принятая в 1982 года, устанавливает международную систему защиты прав трудящихся-мигрантов в области социального обеспечения. Целью данной Конвенции является координация национальных систем социального обеспечения с учетом различий в уровнях развития отдельных стран.

Вышеупомянутые конвенции и рекомендации применимы только к странам-членам МОТ. Но не все ратифицировали Конвенции МОТ, регулирующие миграционные проблемы. В соответствии с последними решениями МОТ все ее члены, принявшие Устав организации, автоматически несут ответственность за выполнение всех конвенций [6, с. 15].

Международная организация по миграции (МОМ) также действует на международном уровне. Она использует программы, направленные на оптимизацию миграционных потоков. Функции МОМ включают:

- упорядочение и планирование миграции граждан;
- создание квалифицированных кадров и членов их семей, которые должны способствовать развитию принимающей страны;
- организовать движение грузов и т. д.

Управление Верховного комиссара ООН по делам беженцев выполняет большую работу для защиты беженцев и их репатриации.

Многие международные организации имеют службы, занимающиеся вопросами миграции. Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) - это служба, которая разрабатывает специальные стандарты физического

состояния трудящихся-мигрантов и их семей. Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО) - это служба, которая разрабатывает и реализует образовательные программы для трудящихся-мигрантов и их семей. Международные организации, занимающиеся вопросами миграции, также могут включать Организацию экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), Систему постоянного наблюдения за миграцией (СОПЕМИ), в Западной Европе - Межправительственный комитет по вопросам миграции (СИМЕ).

Процессы международной трудовой миграции регулируются как государственными, так и международными правовыми актами. Регулирование этого процесса основано на двух противоположных тенденциях. С одной стороны, соблюдение принципов открытой экономики требует от государства соблюдения принципа свободного движения трудовых ресурсов и населения, а с другой - реальная ситуация в стране требует применения различных видов запретов и ограничения.

Таким образом, миграционные потоки, зачастую очень мощные, вызывают необходимость решения сложных вопросов гражданства и обеспечения прав человека, в отношении которых законодательством установлены определенные правовые статусы.

Список использованных источников:

1. Бекашев Д.К., Иванов Д.В. Международно-правовое регулирование вынужденной и трудовой миграции: монография. М.: Проспект, 2017. –392 с.
2. Ивахнюк И.В. Международная трудовая миграция: учебное пособие. М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2005. –286 с.
3. Киселева Е.В. Международно-правовое регулирование миграции: история и современность: монография. М.: РУДН, 2015. –198 с.
4. Абашидзе А. Х. Договорные органы по правам человека в системе правозащитных механизмов Организации Объединенных Наций. М: РУДН, 2012. –420 с.
5. Билсборроу Р.Е., Хьюго Г., Обераи А.С., Злотник Х. Статистика международной миграции: рекомендации по совершенствованию систем сбора данных. М.: Academia, 1999. –420 с.
6. Зинченко Н.Н. Международное миграционное право: основы теории и практики. М.: Научная книга, 2011. –344 с.

ӘОЖ 343.352.4

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ РӨЛІ

Нұрлан Асемай, Абилова Дарина

6B042- құқық, 6B04202 - халықаралық құқық

білім беру бағдарламасы 2 курс студенттері

Астана халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

drnabilova@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.м., аға оқытушы Сеилханов Ж.Д.

Қазіргі қоғамда шешімі күрделі мәселелер бар. Ол көбіне әлеуметтік қоғамға байланысты мәселелер. Бұл салада қоғам өмірінде шешімі табылмай тұрған мәселе, ол – коррупция. Елімізде осы мәселеге арнайы қабылданған заңдар да, атқарылып жатқан жұмыстар да бар, бірақ бұл мәселе әлі толық шешімін тапқан жоқ.

Үлкен әлеуметтік қасірет болып табылатын саяси даму тұрғысынан бір-біріне ұқсамайтын әлемдегі барлық елдердің қай-қайсысын да қатты алаңдататыны белгілі.

«Сыбайлас жемқорлық» түсінігі - пара беруді, өзінің қызметтік дәрежесінің лауазымды тұлғасын жеке баю мақсатында тікелей пайдалану деген мағынаны береді. Елімізде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің тарихы 1992 жылдың басынан басталды – «Қылмыстың ұйымдасқан түріне және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 17.03. 1992 ж. № 684 Жарлығы.

Мемлекеттің дамуына бармақ басты, бұрынғы өткен ата-бабаларымыз да дөп басып «тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ» деген. Олардың әділдік пен турашылдықты ту еткендігін ғасыр қайраткерлері Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би және тағы да басқа біртуар билер мен шешендердің өмірі дәлел болатындығын біз тарихтан жақсы білеміз.

Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес, сыбайлас жемқорлық қылмыстарға негізінен лауазымды қылмыстар жатады. Бәріміз білетіндей, қызмет өкілеттігін теріс пайдалану, билікті немесе қызметтік өкілеттікті асыра пайдалану, пара алу, пара беру, парақорлыққа делдал болу, қызметтік жалғандық жасау, көрінеу жалған сөз жеткізу, сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иеленіп алу немесе ысырап ету, көрінеу жалған жауап беру, сарапшының жалған қорытындысы немесе қате аудару, жалған жауап беруге немесе жауап беруден жалтаруға, жалған қорытынды беруге не қате аударуға сатып алу, лауазымды адамдардың сот үкімін, сот шешімін немесе өзге де сот актісін орындамау, осындай қылмыстардың барлығы жемқорлық сыбайластық байланыстарды пайдалану арқылы жасалады.

Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік – экономикалық даму, нарықтық экономиканы құру инвестициялар тарту процесін баяулататын және демократиялық мемлекеттің саяси және қоғамдық институттарына кері әсер ететін, елдің даму болашағына қауіп төндіретін процесс.

Сонымен қатар сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін халықтың құқықтық сауатсыздығын жоятын, құқықты түсіндіру жұмысының деңгейі мен сапасын көтеру керектігінің маңызы. Халық өздерінің құқықтарын, өздеріне қарсы қандай да бір құқыққа қайшы іс-әрекет жасалған жағдайда қандай іс-қимыл қолдану керектігінің нақты жолдарын білулері қажет. Конституциялық тәртіпті қорғау, сыбайлас жемқорлықпен күрес аясында тиімді, бірыңғай жалпы мемлекеттік саясат жүргізу, мемлекет пен азаматтардың өмір сүруінің барлық салаларында сыбайлас жемқорлық пен оның көріністерінің деңгейін төмендету, қоғамның мемлекетке және оның институттарына сенімін нығайту бүгінгі күннің басты мақсат болып есептеледі.

Сыбайлас жемқорлық - заман ағысымен бірге өсіп келе жатқан, мол қаражат және қоғамдық бәсекелестік пайда болған жерлерге тамырын жайып, бүгінгі күнге дейін жойылмай отырған проблеманың бірі. Бұл кесел дамушы елдердегідей біздің жас мемлекетімізге де орасан зор кесірін тигізіп отыр.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресудің әртүрлі тәсілдері мен жолдары бар: алдын ала сақтандырудан өте тиімділікке дейін. Шет елде АҚШ-та 60 – 70 жылдары орын алған және «Шейх» операциясы атымен тарихта қалған. ФРБ агенттері «ақша қаптары» шығыс атын жабылып әрекет ететіндер ірі шенеуніктердің, конгрессмендердің, штат губернаторларының кеңселері мен кабинеттерінде пайда болды және оларға пара беріп, адалдықтарын және сатқындықтарын тексерді. Сол жолғы жанжал әсерлі болды, көптеген адамдардың өз мансаптарын тастауға, жоғары дәрежесі лауазымдарымен қош айтысуларына тура келді.

Бүгінгі күні Сингапур мен Гонгконгте қылмыс үшін жазалағаннан, ең дұрысы оның алдын алу принципі бойынша әрекет етеді. Бұл елдерде алдын алу шараларына тіреу етіледі. Оның үстіне сыбайлас жемқорлыққа айыпталушыға кінәсіздік презумциясының принципі қолданылмайды, ол өзінің кіріс көздерін түсіндіруге міндетті. Германия мен Францияда сыбайлас жемқорлықпен ұсталғандар 6 жылдан 10 жылға дейін сотталуы немесе пара сомасынан екі есе көп айыппұл төлеуі мүмкін. АҚШ-та осындай қылмыс үшін жазалау мерзімі 5 -жыл бас бостандығынан айырады (немесе 10 мың долларға дейін айыппұл). Жапонияда жеті жыл түрме.

Ең қатал жаза қазіргі Қытай елінде қолданылады. 1980 жылдардың басында қатаң экономикалық қылмыс жасалған үшін Қытай қылмыстық кодексінде «ату баптары» көбейді. Қазір Қытайда сыбайлас жемқорлық үшін өмір бойына сотталу немесе өлім жазасын алуға болады. Оңтүстік Кореяда сыбайлас жемқорлықтық құқық бұзушылық туралы хабарлаған адамға, анықталған сомадан пайыздық ақы төленеді. «Табысты хабарлаушылардың»

көпшілігі – бұзушылықтардың әріптестері. Жаңазеландиялық үлгі, мемлекеттік органдар қызметкерлері еңбекақысының жоғарылығымен сипатталады. Бонустар мен мадақтау жүйесі кең қолданылады.

Әрине, сыбайлас жемқорлықтық мәселесі бірден шешілмейді. Бірақ бұл жерде тоқтап қалуға да болмайды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат шын мәнісінде, бөлек пара алушыларға қарсы күреске қарағанда әлде қайда кең. Қылмыстық қудалау немесе заңнаманы жетілдіру шараларымен ғана жағдайды өзгертуге болмайтыны ойландырады. Ауруды, оның себептеріне әсер ету арқылы ғана жазасың. Керісінше жағдайда, біз бірыңғай оның нышандарын алуға душармыз. Осы күресте ең бастысы, қоғамдық институттармен максималды қызмет істеген кезде ғана табысқа сене аламыз.

Біріккен Ұлттар Ұйымының бастамасымен 9 желтоқсан сыбайлас жемқорлықпен халықаралық күрес күні деп аталып өтіледі. Бұл күні Мексиканың Мерида қаласында жоғары деңгейде өткен саяси конференцияда БҰҰ Бас ассамблеясымен 2003 жылдың 1 қарашасында қабылданған сыбайлас жемқорлыққа Конвенциясына қол қойылды. Оған қол қойған мемлекеттер пара, бюджеттік қаржыны жымқыру және сыбайластық жемқорлық жолымен пайда табуды қылмыстық істер деп қабылдауы қажет.

Әлемнің дамыған 30 еліне кіру мақсаттарына жету үшін біз күшімізді біріктіру іміз қажет, соның ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте бірігу қажет. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясында көрсетілгендей жетістікке жету, сыбайлас жемқорлыққа тек біртұтас ағза сияқты күрескенде ғана мүмкін.

Адамзатқа ертеден таныс сыбайлас жемқорлық – заманмен бірге өсіп-өркендеп, небір қарсылықтарға төтеп беріп, қай жерде қаражат, пайда болса, сол жерге тамыр жайып, бүгінге дейін жойылмай отырған қауіпті кеселдің бірі. Басқа дамушы елдер сияқты, біздің жас мемлекетімізді де жегі құрттай бұл кесел айналып өткен жоқ. Қазақстан Республикасының алғашқы Президенті Н.Ә.Назарбаев өзінің «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына қосылу стратегиясы, Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында» атты халыққа жолдауында ұлттық қауіпсіздік пен қоғамдық тұрақтылыққа төнген қатер ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі жалпыұлттық кешенді бағдарламаны дәйекті түрде жүзеге асырудың қажеттігін айтып, сыбайлас жемқорлық қоғамның барлық мүшелеріне, сондықтан жемқорлықпен күрес жалпы барша халықтың борышы екенін атап көрсетті.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заң қабылданғаннан бері, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер дәйектілікпен жүзеге асырылуда. Осы бағыттағы шаралар мен мәселелерді шешуде заңдылықты жетілдіру жұмыстары тұрақты түрде жүргізіліп келеді. Жалпы алғанда, қабылданған кешенді шаралар нәтижесінде сыбайлас жемқорлық көрністерінің азаюы байқалады.

Сыбайлас жемқорлықтың жиі бой көрсететін, ең қауіпті түрі-парақорлық. Бірінші кезекте пара берудің себептерін, пара алудың жағдайларын түп-тамырын жою үшін қоғам болып белсенділік танытуымыз қажет. Яғни пара беру де, пара алу да пайдалы болмайтындай, үлкен қылмыс ретінде саналатындай жағдай, қоғамдық сана қалыптасуы қажет. Парақорлық мемлекеттік аппараттың қалыпты қызмет етуіне кедергі болып, билік және басқару органдарының беделіне нұқсан келтіреді, заңдылық қағидаларын жоққа шығарып, азаматтардың конституциялық құқықтары мен заңды мүдделеріне қайшы келеді.

Парақорлықтың алдын алу, жолын кесу, ашу және тергеу жұмыстары жоспарлы түрде жүзеге асырылып келеді. Қандай да болмасын «қолы да, жолы да ұзын» адамдар азаматтардың құқығын таптап, заңсыз әрекеттерге баратын болса, әділдікті орнатушы құқық қорғау органдары. «Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ» деп қара қылды қақ жарып, турасын айтып, әділдікке жүгінген қаймана халықтың ұрпағы бүгінгідей өз алдына ел болып, еңсесі биік дамыған мемлекеттердің қатарына жетуді көздеп отырған шақта сол адами қалып-парасат биігінен көрінуге тиіспіз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Президентінің 17.03. 1992 ж. № 684 Жарлығы. [Сыбайлас жемқорлық] түсінігі— пара беруді, өзінің қызметтік дәрежесінің лауазымды тұлғасын жеке баю мақсатында тікелей пайдалану деген мағынаны береді.]
2. ҚР «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заң.
3. Халық сөзі. [Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ.]
4. «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына қосылу стратегиясы, Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында» Н.Ә.Назарбаев жолдауы.

УДК 347.772(574)

ТАУАР ТАҢБАЛАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТЫНДАҒЫ ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК ҚҰҚЫҚТАРЫ: ТАРИХЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ БОЛМЫСЫ

Оралбаев Ерназ Шубайұлы

7M04201 – Құқық білім беру бағдарламасы 2 курс магистранты,
Астана Халықаралық Университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: Есиркепова М.М., құқық жоғарғы мектебінің
доценті, PhD докторы

Андатпа: *Мақалада зияткерлік меншік түсінігі және тауар белгілерінің құқықтық нормативтік құжаттар аясында зияткерлік меншік құқығын қорғауды қамтамасыз ету мәселелері қарастырылды. Зияткерлік меншіктің халықаралық терминге енуі және халықаралық құқықтық нормативтік құжаттарға соның ішінде халықаралық конвенциялар, құқықтық актілерге қосылу процесінде талқыланды және негізгі нормативтік құқықтық баптарға шолу жасалды. Атап айтқанда алғашқы халықаралық конвенциялар Дүниежүзілік Зияткерлік меншік ұйымы, Өнеркәсіпті қорғау туралы Париж конвенциясына ҚР қосылуы және негізгі құқықтық баптарының маңыздылығы атап өтілді. Зияткерлік меншік ұғымы, тауар ұғымына қатысты терминдердің мағынасы түсіндірілді. Оған қоса тауар белгілерінің негізгі қызметі мен атқаратын функциялары, классификациясы келтірілді. Зияткерлік меншіктің объектілері мен құқықтарға қатысты мәселелерді шешу ісі жан-жақты қарастырылып, талқыланды және тауар таңбасының айрықша құқықтық белгілері мен ерекше сипаттамалары көрсетілді. Мақалада келтірілген зерттеулердің негізгі нәтижелері зияткерлік меншік ретіндегі тауар белгілері, объектілері мен зияткерлік меншік құқықтары, интеллектуалдық меншіктің теориясы тәжірибе жүзінде мәселелерді түсінуге бағытталған.*

Түйінді сөздер: *тауар таңбасы (белгісі), зияткерлік меншік, ҚР, айрықша құқықтар, меншік құқығы, зияткерлік қызметтің нәтижелері, халықаралық конвенциялар.*

Кез-келген тұлға зияткерлік меншікке қандай-да бір жолмен жиі ұштасып отырады. Дәлірек айтқанда, оны қорғау және пайдалану мәселелерімен үнемі бетпе-бет келеді. Зияткерлік меншік саласы адамзат эволюциясымен бірге қалыптасты және алға жылжып, бүгінгі күнге дейін өз қарқынына ие болып келеді. Қазіргі қоғамды енді зияткерлік меншік объектілерінсіз елестету мүмкін емес. Себебі осы процестің дамуы постиндустриализациялану барысында ақпарат зияткерлік меншік ролінде

көрінісі. Жер, капитал және жұмыс күштері өндірістің маңызды факторларының біріне айналды. Зияткерлік меншікті басқаруда капитал, жұмыс күштерінен өзге негізгі факторға айналған жаңа тағы бір үрдіс – тауар және оның айрықша белгісі пайда болды. Зияткерлік меншікті дамытуда көптеген тауарлар арасында бәсекелестікке алып келді. Осы процестің нәтижесінде бәсекеге қабілетті тауарлардың негізгі бренді қалыптасты.

Тауар таңбасы – бұл тауарларды, заңды тұлғаларды немесе жеке кәсіпкерлерді жекелендіруге қызмет ететін белгілеу (ауызша, аралас, бейнелі немесе басқаша сипатта). Бұл өндіруші мен тұтынушы арасындағы байланыс түрі және сатып алушының назарын фирмалық тауарларға аудару құралы ретінде қолданылады. Бұл тұтынушыға өзіне қажет белгілі бір өндірушінің тауарларын табуға мүмкіндік береді. Зияткерлік меншікті басқарудағы тауарлық белгілердің рөлі жыл сайын артып келеді, бұл біріншіден, олардың шексіз өмір сүруіне байланысты, екіншіден, тауарлық белгіні алу және заңды қорғауды сақтау патенттерге қарағанда әлдеқайда арзан. Заң тұрғысынан қарастыратын болсақ заң тауар таңбасына айрықша құқықты таниды, ол арнайы құжатпен куәландырылады. Тауар таңбасының авторлық құқығын иеленуші оны иеліктен шығаруға, пайдалануға және оны басқа адамдарға пайдалануға тыйым салуға құқылы. Тауар белгісі, қызмет көрсету белгісі - «Тауар таңбалары, қызмет көрсету белгілері және тауар шығарылған жерлердің атаулары туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес тіркелген немесе Қазақстан Республикасы қатысатын халықаралық шарттардың күшімен тіркеусіз қорғалатын белгі. Кейбір заңды немесе жеке тұлғалардың тауарларын басқа заңды немесе жеке тұлғалардың ұқсас тауарларынан ажырату үшін қызмет етеді.

Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде экономикалық ғылым әзірлеген ғылыми зерттеу әдістері мен ғылыми зерттеу тәсілдері қарастырылады. Жалпы ғылыми абстракциялау, талдау және синтездеу, жалпылау әдісі; сонымен қатар жеке - бақылау және фактілерді жинау әдісі қарастырылады. Зерттеу әдістері ретінде ҚР Конституциясы зияткерлік меншік заңына сілтеме жасай отырып сараптау, халықаралық конвенциялардың баптарына сәйкес тұжырымдау әдістері қолданылады.

Зияткерлік меншік термині халықаралық нормативтік актілерде - 1967 жылдан бастап Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымын (ДЗМҰ) құру туралы конвенцияны қабылдау нәтижесінде кеңінен қолданыла бастады. ДЗМҰ-ы 1892 жылдың аяғында екі «халықаралық бюроны» біріктіру арқылы құрылған «Бірлескен бюролар» деп аталатын зияткерлік меншікті қорғаудың бірлескен халықаралық бюролары негізінде құрылды:

- 1993 жылдан бастап Қазақстан Республикасы Дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының (ДЗМҰ) толық мүшесі болды[1].

Қазақстан зияткерлік меншікке байланысты төрт ірі халықаралық конвенцияларға қосылды: 1883 жылғы 20 наурыздағы өнеркәсіптік меншікті қорғау жөніндегі Париж конвенциясы, 1981 жылғы 14 сәуірдегі таңбаларды

халықаралық тіркеу туралы Мадрид келісімі, Дүниежүзілік интеллектуалды құру туралы Стокгольм конвенциясы. Стокгольмде 1967 жылы 14 шілдеде қол қойылған меншік ұйымы (ДЗМҰ), Вашингтонда 1970 жылы 19 маусымда қол қойылған Патенттік ынтымақтастық туралы шарт (RTS)[2].

Халықаралық құқықта және 20 ғасырдың екінші жартысының басында мемлекеттер ресми түрде бекіткен халықаралық келісімдер мен шарттарда «зияткерлік меншік» терминінің пайда болды. Осы кезде экономикалық айналымда, қоғамдық өндірісте және тұтытуда интеллектуалды қызметтің нәтижелері жаппай қолданыла бастады, әсіресе компьютерлер мен телекоммуникациялық технологиялардың жаппай таратылуынан кейін қарқынды түрде қолданыла бастады [3]. Атап айтқанда, жекелендірудің барлық дерлік құралдарына қатысты (тауарлық белгілер, фирмалық атаулар, коммерциялық белгілер) авторлық анықталмаған және осы объектілерге қатысты заң авторлардың құқықтарымен қорғалмаған, сондай-ақ тауарлық белгілер мен фирмалық атаулар үшін мысалы, белгілі және жиі қолданылатын сөздерді (Window's, Apple және т.б.), фамилияларды (Ford, McDonald's және т.б.), есімдерді (Mercedes және т.б.) және басқа тілдердегі басқа да қарапайым сөздерді қолдануға мүмкіндік берілді.

Зияткерлік меншік ретінде тауар белгілері даму процесінде бірнеше маңызды функцияларды атқарады.

Тауар таңбалары алты функциядан тұрады:

- өзгешелік;
- ақпараттық;
- жарнама;
- қауіпсіздік;
- кепілдік;
- психологиялық.

Тауар таңбалары функцияларының біріншісі - *өзгешелік функция* (немесе сәйкестендіру) тауардың шығу көзін көрсетеді және оның басқа ұқсас тауарлардан ерекшеленуін қамтамасыз етеді. Бұл функция ең маңызды болып табылады, себебі оның иесі үшін де, өздері қалаған өндірушінің өнімін таңдай алатын тұтынушылар үшін де маңызы зор. Тауар белгісі ұқсас тауарларды әр түрлі өндірушілерден ажыратуға көмектеседі. Бұл өте маңызды, өйткені өндірілген тауарлардың ассортименті үнемі өсіп отырады және оларды бағдарлау өте қиын болады. Кейбір компаниялар бұл мүмкіндікті жете бағаламайды. Бұл әр түрлі өндірушілердің тауарлары нарыққа бірдей тауарлық белгісімен шыққан кезде сапасы әр түрлі болатын тауарларды жекелендірудің болмауынан тұрады, бұл өз кезегінде оның танымалдығы мен сатылымына кері әсер етеді. Сондықтан, тауарлық белгі тиімді болу үшін, ол естуге тұрарлық және есте қаларлықтай болуы керек. Егер белгі ауызша болса, онда оны айту оңай, ал егер бейнелі белгі болса, онда ол жақсы эстетикалық деңгейде жасалуы қажет. *Екінші функция* - ақпараттық, яғни тұтынушыға өнімнің сапасы туралы ақпаратты жеткізу. Сонымен қатар, тұтынушы белгілі

бір тауарлық белгісі бар тауарлардың оның қажеттіліктерін қанағаттандыратындығына және сапасына сәйкес келетіндігіне дағдыланған кезде, ол сол тауар белгісімен басқа тауарларды сатып алуға дайын. Бұл функция да өте маңызды, өйткені белгінің жалпы мәні осы функцияның қалай орындалатындығына байланысты. *Үшінші функция* - жарнама. Шоппинг жарнамалары - бұл сатып алушыларға өздеріне қажетті өнімді таңдауға көмектесетін іскери ақпарат. Сатып алушыға жақсы таныс және нарықта сенімге ие болған тауарлық белгі оның сәтті сатылуын тудырады, т.а. жарнама бизнеске өз өнімдерін сатуға көмектеседі [4].

Тауар таңбасын жарнама науқанында қолданған кезде оны жарнаманың негізгі принципіне сәйкес жүзеге асыруға ұмтылу қажет: назар - қызығушылық - тілек - әрекет. Бұл жарнамалық сауда маркасын құрудағы компанияның мінез-құлқының өзіндік стратегиясы және ол бірнеше кезеңнен тұрады:

- ұсынылатын тауарлар туралы ақпарат;
- қарапайым және ерекше тауарлық белгіні әзірлеу;
- осы тауарлық белгімен тауардың иесі болу ниетін қалыптастыру;
- сапалы сатылымды ұйымдастыру және сатып алушыға дұрыс таңдауынан жағымды эмоциялар тудыру.

Төртінші - қауіпсіздік. Бұл функция оның иесіне кепілдік берілген тауарлық белгіні пайдалану монополиялық құқығынан туындайды. Бұл функция сыртқы нарықта шығарылатын және жосықсыз бәсекелестікке қарсы күресте қолданылатын өнімді қорғауға арналған. Қорғау мерзімі әр түрлі болуы мүмкін екенін ескеру маңызды, дегенмен, бастапқы төлем мерзімі аяқталғаннан кейін, қосымша төлемдер төленген жағдайда, тауарлық белгіні қорғау мерзімі белгісіз мерзімге ұзартылуы мүмкін. Қорғалатын сауда белгілерін соттар қорғайды және көптеген елдерде оларға тауар белгілеріне құқықтардың бұзылуын тоқтату бойынша шаралар қабылдау құқығы берілген.

Бесінші функция кепілдік функциясы болып табылады және тауардың тиісті сапасына кепілдік беру болып табылады. Бұл функцияны орындау сапаны үнемі жақсартқан кезде және оны прогреске сәйкес жаңартқан кезде ғана мүмкін болады.

Алтыншы функция - психологиялық. Бұл кепілдік және жарнамалық функциялармен тығыз байланысты және сатып алушыға ол сатып алатын тауардың ең сапалы екеніне сенімділік туғызады және осылайша осы өнімге назар аударады [5].

Зияткерлік меншіктің объектілері - бұл адамның ақыл-ойының, адамның интеллектісінің жасалуы. Зияткерлік меншік құқығы әдетте екі негізгі топқа немесе санатқа бөлінеді: авторлық құқық (сонымен қатар сабақтас құқықтар) және өнеркәсіптік меншік. Өнеркәсіптік меншік кейде өнеркәсіптік өндірісте қолданылатын фабрикалар, өндіріс жабдықтары сияқты жылжымалы немесе жылжымайтын мүлікке меншік құқығымен дұрыс анықталмайды.

Зияткерлік меншік құқықтары объектілерінің қатарына азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстар мен қызметтерді

жекелендіру құралдары: фирмалық атаулар, тауарлық белгілер мен қызмет көрсету белгілері, тауар шығарылған жерлердің атаулары және заң актілерінде көзделген басқа құралдар жатады. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 1024-бабына сәйкес тауар белгісі - бұл халықаралық шарттың күшіне сәйкес тіркелген немесе тіркеусіз қорғалатын, бір адамның тауарларын немесе қызметтерін бір-бірінен айыруға қызмет ететін ауызша, кескіндемелік, көлемдік немесе өзге тұлғадан біріңғай тауарлар қызметі болып табылады [6].

Тауар таңбасына айрықша құқық сертификатпен куәландырылған.

Осылайша, тауар белгісі белгілі бір кәсіпорынның белгілі бір өнімдерін немесе қызметтерін белгілеп, оларды басқа тауарлар мен қызметтерден шектеуі керек; тауар таңбасының екінші негізгі сипаттамасы - оның заңдылығы.

Тауар белгісі келесі жағдайларда заңсыз болып табылады: 1) тауарлардың сапасы, табиғилығы және осы белгімен қорғалатын басқа сипаттамалары туралы шатастыру ; 2) кең таралған сөз (демек, ешқандай ерекше сипаты жоқ), мысалы, жасыл шай (жасыл шай); 3) сипаттама болып табылады (демек, қандай да бір ерекше сипаты жоқ), мысалы, мұздатылған пицца; 4) географиялық шығу белгілерін қамтиды; 5) қоғамдық тәртіп пен адамгершілік ережелеріне қайшы келсе; 6) қолданыстағы белгімен бірдей және араласу деңгейіне дейін ұқсастықтың болуы. Таңбаларды халықаралық тіркеу туралы Мадрид келісімінің 3-бабына сәйкес «өтінім беруші таңбаның қорғалуы талап етілетін тауарлар мен қызметтерді, сондай-ақ, егер мүмкін болса, классификацияға сәйкес тиісті сыныпты немесе ТХКҚ (МКТУ) белгілеген сыныптарды көрсетуі керек. Ницца келісіміне сәйкес, ТХКҚ (МКТУ) тауарлық белгіні тіркеу үшін тауарлар мен қызметтердің бірыңғай жіктемесін көрсетеді, сәйкестендірудің барынша дәлдігіне және сәйкесінше тауарды немесе қызметті жіктеуге мүмкіндік береді, олардың барлық мүдделі тараптардың біркелкі қабылдауын қамтамасыз етеді.

Тауар таңбалары туралы заңның 4-бабына сәйкес тауарлық белгінің иесі өзіне тиесілі тауарлық белгіні пайдалану мен оған билік етудің айрықша құқығына ие. Сонымен қатар, зияткерлік меншіктің кез-келген объектісіне монополия жағдайындағы секілді тауар белгісіндегі монополиядан ерекшеліктері бар. Ол кеңістікте (тіркелген елдің аумағында жарамды), уақытпен шектелген (10 жыл, ұзарту оның қолданылуының соңғы жылында болуы керек) және қызмет түрлері бойынша (нақты тауарлар немесе қызметтер көрсетіледі) шектеулі [7].

Мысалы, дүкен сөрелерінде PARLIAMENT арағы пайда болды, оның бөтелкесіндегі жапсырмада Philips Morris Kazakhstan темекі компаниясы шығарған әйгілі темекінің орамдары бір-бірлеп көшірілді. Бұл пакет тауарлық белгілерге қатысты құқықтардың ұлттық тіркелуіне жатады. Алайда темекі компаниясы алкоголь өніміне құқығын пайдалана алмайды, тек темекі мен темекі шегетін құралдарды қорғайтын ТХКҚ класын көрсетумен шектеледі.

Жоғарыда айтылғандай, Азаматтық кодекстің 1025-бабына және «Тауар таңбалары туралы» заңның 4-бабына сәйкес, тауарлық белгінің иесі өзіне тиесілі тауарлық белгіні пайдалану мен оған билік етудің айрықша құқығына ие. Тауар таңбасын пайдалану дегеніміз - оны айналымға енгізу, өндіру, пайдалану, импорттау, сақтау, тауарлық белгіні немесе осы белгімен белгіленген өнімді сатуға ұсыну, маңдайшаларда, жарнамада, баспа материалдарында немесе басқа қызмет түрлерінде пайдалану [8].

TRIPS-те баяндалған «заңсыз пайдаланылған тауарлық белгісі бар тауарлар», «тауарлық белгіні заңсыз пайдалану» ұғымдары Париж конвенциясының Қазақстан Республикасының аумағында қолданыстағы тұжырымдамаларына сәйкес келеді.

Париж конвенциясының 6 bis бабына сәйкес, Одақ елдеріне осы Конвенцияның артықшылығын пайдаланатын белгімен шатасуға себеп болатын басқа тауар белгісінің репродукциясы, имитациясы немесе аудармасы болып табылатын тауарлық белгіні пайдалануға тыйым салынады [9]. Эксклюзивті тауар белгілерінің иелері осы қосымшаға сілтеме жасай отырып, тауарлық белгілер құқығының ұлттық сарқылу принципі енгізілді деп санайды.

Мұнда профессордың нұсқауын келтірген орынды болар еді. Т.Е. Каудырова жеке азаматтық іс бойынша заңды пікірде: «Заңның 19-бабы» Тауар таңбасын пайдалану шарттары »деп аталады. Құқықтардың сарқылу принципі тауарлық белгіні пайдалану шарттарына ғана емес, керісінше қолданылу аясын анықтайды және тауар таңбасында айрықша құқықтар бұзылған деп саналатын шарттар туралы қарастырылған [10]. Қорытындылай келе, ережені тауар белгілері туралы заңның 43-бабында құқықтардың сарқылуы қағидатымен орналастыру дұрысырақ болатындығы айтылған. Алайда қазіргі таңда Заңның 43-бабына ешқандай өзгеріс енгізілген жоқ.

Сонымен қорытындылай келе, тауарлық белгінің тауарлар мен қызметтерді дараландыру құралы ретіндегі барлық функцияларын іздестіргеннен кейін, біз адамның атауы оны басқа адамдардан анықтайтын және ажырататын болғандықтан, тауар белгісі тауар өндірушіні анықтаудың негізгі функциясын орындады деген қорытынды жасауға болады; бұл өнімді басқалардан ерекшелендіру, сонымен қатар өндірушіні және тұтынушыны жалған ақша жасаудан сақтайды. Барлық уақытта және дәуірлерде өзінің қажеттілігін дәлелдеген тауарлық белгінің тарихи маңызы да сөзсіз. ДЗМҰ-ны құру туралы конвенциядағы және зияткерлік меншіктің дүниежүзілік декларациясындағы зияткерлік меншік ұғымының тұжырымдамасы зияткерлік меншік терминін зияткерлік меншік құқығы мен зияткерлік меншік объектілерін де қамтитын құрылымдық кешенді институт ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Интеллектуалды меншік институтын күрделі, екі жақты, оның ішінде негізгі құрылымдық элементтер ретінде тану. Зияткерлік меншік объектілері мен зияткерлік меншік құқықтары интеллектуалдық меншіктің

меншікті теориясының жақтаушылары мен айрықша құқықтар теориясының жақтаушыларын диалектикалық түрде татуластыруға мүмкіндік береді және Қазақстан Республикасында айқындалған азаматтық заңнаманың негізгі функциясын тиімді азаматтық-құқықтық қамтамасыз етуді жүзеге асырады және олармен байланысты мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарды құқықтық тұрғыда реттеу болып табылады. Қазақстан экономикасындағы білім экономикасын құрудың және инновациялық дамудың нақты мүмкіндігімен теңдікке, ерік дербестігіне және олардың қатысушыларының мүліктік тәуелсіздігіне негізделген тұжырым.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Радько Т.Н.. Теория функций права: монография. М: Проспект, 2015. — 272 с. С. 61.
2. Некоторые изменения в законодательстве Казахстана, касающиеся интеллектуальной собственности // URL:<https://zuykov.com/ru/about/articles/2019/07/09/nekotorye-izmeneniya-v-zakonodatelstve-kazahstana/> Дата доступа: 1.04.2021
3. Интеллектуальная собственность: Основные материалы: в 2-х ч.: Пер. с англ. – Новосибирск: ВО "Наука". Сибирская издательская фирма. 1993; URL:https://ru.wikipedia.org/wiki/Объединенные_международные_бюро_по_охране_интеллектуальной_собственности
4. Г. Боденхаузен. Парижская конвенция по охране промышленной собственности. Комментарий. Перевод с французского Тумановой Н. Л., под редакцией проф. Богуславского М. М. — М.: «Прогресс», 1977. — С. 95— 96
5. А. М. Цапенко «Брендинг на IT рынке», М. 2007. С. . — 7-15
6. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсан №269-ХІІІ. 1024-бабы // URL:https://kodeksy-kz.com/grazhdanskij_kodeks_osobennaya_chast/1024.htm / Дата доступа: 1.04.2021
7. «Тауар таңбалары туралы, қызмет көрсету таңбалары және тауар шығарылған жерлердің атаулары туралы» 1999 жыл 26 шілде №456. 4-бап //URL: https://kodeksy-kz.com/o_tovarnyh_znakah/4.htm / Дата доступа: 1.04.2021
8. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсан №269-ХІІІ. 1025-бабы // URL:https://kodeksy-kz.com/grazhdanskij_kodeks_osobennaya_chast.htm / Дата доступа: 1.04.2021
9. Париж конвенциясының 6 bis бабы // URL:<http://www.intellect.ua/patent/law/international/paris/6bis> / Дата доступа: 1.04.2021
10. Мамбетова Жанлай Молотовна. Товарные знаки как объекты права интеллектуальной собственности // URL:<https://causa.kz/tovarnye-znaki-kak-obekty-prava-intellektualnoj-sobstvennosti/2/> 17 январь 2016, С. 1-2

УДК 347.77(574)

ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК ОБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕЖИМІ: ӨНЕРКӘСІПТІК МЕНШІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Оралбаев Ерназ Шубайұлы

7M04201 – Құқық білім беру бағдарламасы 2 курс магистранты,
Астана Халықаралық Университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: **Есиркепова М.М.**, құқық жоғарғы мектебінің
доценті, PhD докторы

***Аңдатпа:** Мақала Қазақстан Республикасында өнеркәсіптік меншік мәселелеріне арналған. Автор ҚР Патенттік Заңын іс жүзінде жүзеге асырудың кейбір өзекті мәселелерін анықтайды. Сондай-ақ, жаңалық, өнертапқыштық деңгей және пайдалылық – патентке қабілеттіліктің үш міндетті шарттары туралы да айтып кетеді. Зияткерлік меншік құқығын қорғауға байланысты мәселе қозғалады. Инновациялық технологиялардың даму ерекшеліктері және олардың зияткерлік меншік құқығына әсер етуі талданды.*

Мақаланың мақсаты зияткерлік меншік құқығын қорғаудың өзекті мәселелерін анықтау және Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажеттілігін ұсыну болып табылады.

***Түйінді сөздер:** өнеркәсіптік меншік, өнеркәсіптік үлгілер, зияткерлік меншік, ҚР, айрықша құқықтар, меншік құқығы, патент, зияткерлік қызметтің нәтижелері, халықаралық конвенциялар, интегралды схема топологиясы.*

Қазақстан Республикасының Патенттік Заңының 8-бабына сәйкес өнеркәсіптік үлгіге бұйымның сыртқы түрін айқындайтын өнеркәсіптік немесе қолөнер кәсібі өндірісі бұйымының көркем-конструкторлық шешімдерін жатқызуға болады. Өнеркәсіптік үлгіге, егер ол жаңа, бірегей болып табылса, құқықтық қорғау беріледі. Өнеркәсіптік үлгі, егер бұйымның бейнелерінде көрініс тапқан оның маңызды белгілерінің жиынтығы өнеркәсіптік үлгіге басымдық берілген күнге дейін әлемде жалпыға бірдей қолжетімді болған мәліметтерден белгісіз болса, Жаңа болып табылады. Өнеркәсіптік үлгі, егер оның маңызды белгілері бұйым ерекшеліктерінің шығармашылық сипатын айқындаса, бірегей болып танылады.

Жалпы, зияткерлік құқықта жіктеудің екі негізгі әдісі бар. Біреуі зияткерлік құқықты авторлық құқыққа және өнеркәсіптік меншікке бөлу, яғни авторлық құқықты зияткерлік меншіктің басқа нысандарынан бөлу.

Осыған байланысты «өнеркәсіптік меншік» деген не? - деген сұрақ туындайды. Бір жағынан, егер сіз кітап жазсаңыз, сурет салсаңыз немесе өзіңіз үшін музыка жазсаңыз, сіз авторлық құқық аясында қорғалатын шығармашылық туындының авторысыз. Екінші жағынан, өнеркәсіп пен саудада, сондай-ақ ауылшаруашылық және тау-кен салаларында қолданылатын ақыл-ой еңбегінің нәтижесі қорғаудың басқа түрін қажет етуі мүмкін және өнеркәсіптік меншік құқығы санатына жатады.

Жіктеудің тағы бір тәсілі зияткерлік меншікті ақыл-ой еңбегінің нәтижелеріне және коммерциялық белгілерге бөлу, яғни тауар белгілері мен географиялық көрсеткіштерді зияткерлік меншіктің басқа нысандарынан бөлу. Осы жіктеуге сәйкес патенттің мәні өнертапқыштың өнертабысынан, ал авторлық құқықтың мәні автордың әдеби және көркем шығармасынан, ал тауарлық белгінің мәні ол өзі ұсынған беделге байланысты және белгінің өзін жасау үшін шығармашылық жұмыс емес.

Мысалы, «Кока-кола» сауда белгісі бірнеше миллиардқа созылады, бірақ оның мәні, негізінен, белгінің дизайны емес, көптеген жылдар бойы коммерциялық қызмет барысында компания құрған беделге байланысты.

1883 жылғы Париж конвенциясының нормалары өнеркәсіптік меншікке кең мағынада қолданылады. Ол патенттерге, пайдалы модельдерге, өнеркәсіптік үлгілерге, тауарлық белгілерге, қызмет көрсету белгілеріне, фирмалық атауларға, географиялық белгілерге, шыққан жерінің атауларына және жосықсыз бәсекелестікке қарсы әрекеттерге қолданылады. Париж конвенциясы авторлық құқық, өсімдіктердің жаңа сорттары және интегралдық микросхемалар топологиясына айрықша құқықтарды қорғамайды. 1994 ж. ТРИПС бойынша келісім зияткерлік меншік құқықтарының кең спектрін, соның ішінде авторлық құқық пен сабақтас құқықтарды, тауар белгілерін, географиялық нұсқауларды, өнеркәсіптік үлгілерді, патенттерді, интегралдық микросхемалар топографияларын және ашылмаған ақпаратты қорғайды.

Көбінесе жай дизайн деп аталатын өнеркәсіптік үлгілер бүкіл әлемде әртүрлі құқықтық құралдармен қорғалады.

Өнеркәсіптік үлгілер – бұл өнімнің сыртқы түрін қорғайтын зияткерлік меншік құқықтары; басқаша айтқанда, олар оның пішінін емес, функционалдығын қорғайды, соңғысы патенттермен немесе пайдалы модельдермен қорғалады. Өнеркәсіптік үлгі бұйымның нысанында, ою-өрнегінде және (немесе) түстерінің үйлесімінде жасалуы және бір элементті не бір мезгілде екі немесе үшті қамтуы мүмкін, мысалы, Жапонияда өнеркәсіптік үлгілерді қорғау туралы арнайы заңнама қолданылады; басқа елдерде, мысалы Қытайда, өнеркәсіптік үлгілер патенттелетін шешімдерге жатады үшінші елдерде өнеркәсіптік үлгілер белгілі бір өлшемдерге сәйкес келген жағдайда авторлық құқықпен қорғалуы мүмкін.

Өнеркәсіптік үлгілер патенттермен қорғалатын елдерде де әртүрлі нұсқалар мен тәжірибелер қабылданады. Мысалы, Қытайда пайдалы модельдер мен өнеркәсіптік үлгілердің өнертабыстарын қорғау «Патенттер

туралы» жалпы заңмен реттеледі, ал Италия мен Уругвайда пайдалы модельдер мен өнеркәсіптік үлгілерді қорғау бір нормативтік актімен реттеледі және өнертабыстар бөлек қарастырылады. Егер сөз сыртқы түріндегі бұйымның өнеркәсіптік үлгісіне қатысы болса, онда ол өнеркәсіптік үлгібұйымдарға қолданылу тиіс.

Кейбір өнер туындыларын, каллиграфиялық және фотографиялық туындыларды өнеркәсіптік үлгілер ретінде қорғауға болмайды, бірақ кейбір жағдайларда олар авторлық құқықпен қорғалады.

Кез келген туынды пайдалы критерий бойынша жауап береді, егер ол өнеркәсіпте қолданылса және оң нәтиже берсе. Патенттер өнеркәсіптік меншікке қатысты болғандықтан, олар, әрине, белгілі бір өндірістік мақсатқа қызмет етуі керек. Кейбір туындылар физикалық заңдарды бұзады, мысалы мәңгілік қозғалтқыш энергияны сақтау заңына қайшы келеді. Оларды жасау мүмкін емес және, әрине, олар пайдалы критерийлерге жауап бермейді.

Айта кету керек, қолданылмайтын өнертабыс пайдасыз болса да, тиімділігі төмен өнертабыс пайдалы болуы мүмкін.

Бұрынғы кездері кейбір дәуірлік туындылар бастапқыда өте төмен тиімділікке ие болды.

Алайда, техникалық құралдар дамып, жақсарған сайын, ол өсті, сондықтан төмен тиімділік өнертабыстың пайдалылығын төмендетпейді.

Жаңалық, өнертапқыштық деңгей және пайдалылық – патентке қабілеттіліктің үш міндетті шарты болып табылады. Патенттік сараптама жүргізу кезінде сарапшы, әдетте, пайдалылығын бірінші кезекте бағалайды патенттік өтінімдер мен техникалық әдебиеттердің байланысты патенттерін іздеу жаңалық пен өнертапқыштық деңгейін анықтау үшін қажет, бірақ бұл өнертабыстың пайдалы пайдалы еместігін анықтауға көмектеспейді. Мысалы, сарапшылар ұсынылған өнімнің іс жүзінде мәңгілік қозғалтқыш екенін, тек өтінім материалдарын мұқият қарап шыққаннан кейін анықтай алады. Егер олар мәлімделген өнертабыстың пайдасыз екеніне көз жеткізсе, олар іздеуге уақыт жұмсамайды.

Өнімге патент патентпен қорғалатын тауарларды рұқсатсыз өндіруге, пайдалануға, сатуға ұсынуға, сатуға және импорттауға тыйым салады. Процестің патенті процесті рұқсатсыз пайдалануға немесе пайдалануға, сатуға ұсынуға, процесті қолдану нәтижесінде тікелей алынған өнімдерді сатуға немесе импорттауға тыйым салады.

Екінші жағынан, өнеркәсіптік үлгі (немесе өнеркәсіптік үлгіге патент) қорғайды нәрлендіретін ылғал тиісті дизайнды көшіретін өнімдерді рұқсатсыз сатудан немесе импорттаудан қорғайды.

Егер қандай құқықтар қорғалатыны туралы айтатын болсақ, өнімге немесе процеске патентті қорғау көлемі өнеркәсіптік үлгіні қорғау көлемінен кеңірек. Патентпен қорғалатын өнімді немесе процесті рұқсатсыз пайдалану немесе сату патенттің бұзылуын білдіреді, ал қорғалатын адамның тауарларын өз бетінше пайдалану өнеркәсіптік үлгі құқығын бұзу болып табылмайды. Бұл

патенттердің екі түрі әртүрлі нысандарды қорғайтындығына байланысты. Өнеркәсіптік үлгі өнімнің пішінін, ою-өрнегін және түсін қорғайды, бірақ оның функциялары мен негізгі техникалық идеясы емес, сондықтан өнеркәсіптік үлгіге патенттер мұндай өнімдерді пайдалануды жоққа шығармайды.

Шетелдік заңнамада инновациялар саласындағы мемлекеттік саясат та айқындалады. Мысалы, АҚШ-тың техникалық инновацияларға қатысты мемлекеттік саясаты (35 тарау § 200 US Code) егжей-тегжейлі анықталған. Заңның ережелерінде АҚШ Конгресінің саясаты мен мақсаттары: зерттеулер немесе әзірлемелер нәтижесінде федералды қолдау арқылы алынған өнертабыстарды пайдалануға жәрдемдесу үшін патенттік жүйені пайдалану; шағын бизнес кәсіпорындарының федералды зерттеулер мен әзірлемелерге барынша кең қатысуын ынталандыру; коммерциялық кәсіпорындар мен коммерциялық емес ұйымдардың, соның ішінде университеттердің ынтымақтастығына жәрдемдесу; коммерциялық емес ұйымдар мен шағын бизнес кәсіпорындары құрған өнертабыстарды еркін бәсекелестік пен кәсіпкерлікті дамыту мақсатында Перспективалық зерттеулер мен ашылуларды шамадан тыс қиындатпай пайдалану; ұлттық өнеркәсіптің күшімен және инноваторлардың еңбегімен Америка Құрама Штаттарында құрылған өнертабыстарды коммерцияландыруға және қол жеткізуге жәрдемдесу; Үкіметтің қажеттіліктерін қанағаттандыру және қоғамдық мүдделерді өнертабыстарды пайдаланбаудан немесе дұрыс пайдаланбаудан қорғау, сондай-ақ патенттік жүйені басқару шығындарын азайту мақсатында өнертабыстарға федералды қолдау көрсету жағдайында Үкіметтің қажетті және жеткілікті құқықтар беруі.

Бұған қосымша АҚШ-тың Ұлттық өнеркәсібі үшін преференциялар көзделген (35 U. S. C. 204). Авторлық құқық иелері кез-келген адамға өнертабысты (инновацияны) пайдалануға немесе сатуға айрықша құқық береді, егер бұл тұлға осындай инновацияны қамтитын өнімді шығаруға келіскен жағдайда және егер өндіріс АҚШ-та басым болса, §207 СН. 35 US Code үкіметтің осындай әзірлемелерге иелік ету құқығын нақты анықтайды.

Жыл сайын АҚШ үкіметі іргелі және қолданбалы зерттеулерге 60 млрд.доллардан астам қаржы бөледі. Бұл соманың көп бөлігі 11 федералды агенттіктер мен ведомстволарда, атап айтқанда ұлттық денсаулық сақтау институтында (НИН), Ұлттық Ғылыми қорда (NSF), Энергетика министрлігінде, Қорғаныс министрлігінде, Білім министрлігінде, сауда министрлігінде, ауыл шаруашылығы министрлігінде, NASA және басқаларында шоғырланған.

Осы зерттеулердің нәтижелері жыл сайын көптеген мақалалар түрінде жарияланады. Жыл сайын шамамен 90 000 жұмыс тек НИН басып шығарады. Ғылым мен техниканы дамыту, зерттеулер мен әзірлемелердің нәтижелеріне қол жеткізуді қамтамасыз ету мақсатында АҚШ Конгресіне төрт сенатор Fair Access to Science and Technology Research Act (FASTR) заң жобасын енгізді[6]

– «ғылыми және технологиялық зерттеулерге әділ қол жеткізу». Заң жобасы Жалпыға ортақ игілік пен ұлттық ғылымды ынталандыру мүддесінде мемлекет қаржыландыратын ғылыми зерттеулер бойынша әзірлемелер мен есептерге интернетте еркін қол жеткізуді қамтамасыз етуді көздейді.

Швейцария Федералдық технологиялар институтының (Swiss Federal Institute of Technology (ETH, Zurich) халықаралық трансұлттық корпорациялардың рөлін зерттеу нәтижелерін жариялауына байланысты қоғамдық игілікті (public domain) қалыптастыру және пайдалану және зияткерлік меншіктің айрықша құқықтары монополиясының теңгерімі проблемасы жаңа дыбысқа ие болуда [7].

Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау инфрақұрылымы ҒЗТКЖТЖ-ны бюджет қаражаты есебінен тікелей қаржыландырудан ғана емес, сондай-ақ инновациялық қызметті субсидиялаудан, арнайы Инфрақұрылым (инновациялық орталықтар, көпфункционалды орталықтар және т.б.) құрудан, ҒЗТКЖТЖ-ны орындау үшін салықтық жеңілдіктер беруден (әсіресе шағын бизнеске қатысты), инновацияларға венчурлік инвестициялар нарығын қалыптастыруды ынталандырудан, мемлекеттік қорлар мен өзге де құрылымдар құрудан да көрінеді.

XX ғасырдың 50-ші жылдарының соңында шағын және орта бизнесті қаржыландыру және басқаруға қатысу үшін жеке инвестициялық қорларды заңдастырған шағын бизнесті инвестициялық қаржыландыру туралы Заңның (SBIC) қабылдануымен пайда болған АҚШ-тағы венчурлық индустрия венчурлық капитал мүдделерін лоббилеуді ғана емес, сонымен қатар құзыретіне жоғары технологиялар нарығында перспективалы компанияларды іздеу кіретін венчурлық қорлардың жұмысы үшін корпоративтік стандарттарды әзірлеуді жүзеге асыратын ұлттық венчурлық капитал қауымдастығын құруға әкелді, акцияларының өз үлесін кейіннен тиімді сату мақсатында олардың жарғылық капиталына қатысу және олардың өсуі мен дамуын қамтамасыз ету.

Өнеркәсіптік туындыларға мәжбүрлеп лицензиялау мәселелері қолданылмайды.

Мәжбүрлеп лицензиялау тек өнертабыстар мен пайдалы модельдерге қолданылады, бірақ сыртқы келбетке қатысты өнеркәсіптік үлгілерге қолданылмайды. Бұл техникалық шешімді тиімді іске асыру тәсілдерінің саны шектеулі болуымен түсіндіріледі. Өнертабыстар табиғат заңдарына бағынуы керек; Электр шамын кім ойлап тапса – Томас Эдисон немесе басқа адам – түпкілікті нәтиже бірдей болуы керек, әйтпесе оны пайдалануға болмайды. Егер басқа адамдарға патенттік лицензия берілмесе, онда ол мәселені шешудің басқа тәсілі болмауы мүмкін еді.

Сыртқы формасына, ою-өрнекке және өнімнің түсіне байланысты өнеркәсіптік үлгі жағдайында бәрі басқаша болады, өйткені біз әдемі заттарсыз өмір сүре аламыз, бірақ мұндай өмірдің қызығы болмас еді.

Мәжбүрлеп лицензиялау басқа адамдардың құқықтарын шектейді және

мұндай шектеуді болдырмау мүмкін болмаған кезде ғана қолданылады.

Біз өнерсіз өмір сүре алатындықтан, өнеркәсіптік үлгі құқығын шектеуге ешқандай себеп жоқ. Қазіргі уақытта басқалардың құқықтарын құрметтеу негізгі қағидат болып саналады, сондықтан мәжбүрлі лицензиялауды қажет етпестен қолдануға болмайды.

1968 жылы Париж конвенциясына мүше мемлекеттер өнеркәсіптік үлгілерді жіктеу стандарттарын белгілейтін өнеркәсіптік үлгілердің халықаралық сыныптамасын (Локарн сыныптамасын) құру туралы Локарн келісіміне қол қойды. Ішінде Локарн классификациясы араб цифрларымен нөмірленген сыныптар мен ішкі сыныптардан тұратын екі деңгейлі құрылымды қолданады [8].

Өнеркәсіптік үлгілердің халықаралық жіктемесі 32 сыныпты қамтиды:

- 1-сынып Тамақ өнімдері
- 2-сынып киім заттары, галантерея
- 3-сынып басқа сыныптарға енгізілмеген жол керек-жарақтары, футлярлар, қолшатырлар және жеке пайдаланылатын заттар
- 4-сынып щетка бұйымдары
- 5-сынып тоқыма даналы және кесек бұйымдар, жасанды және табиғи табак материалдар
- 6-сынып жиһаз бұйымдары
- 7-сынып басқа сыныптарға енгізілмеген үй тұрмысындағы заттар
- 8-сынып құрал-саймандар мен металл бұйымдары
- 9-сынып тауарларды тасымалдау, манипуляциялау немесе сақтау үшін пайдаланылатын ыдыстар, орамдар мен контейнерлер
- 10-сынып сағаттар, өлшеуге, бақылауға және сигнал беруге арналған өзге де аспаптар мен құралдар
- 11 сынып зергерлік бұйымдар
- 12-сынып көлік құралдары және көтергіш құрылғылар
- 13-сынып электр энергиясын өндіруге, таратуға және түрлендіруге арналған жабдық
- 14-сынып ақпаратты жазуға, беруге, іздеуге және өңдеуге арналған жабдық
- 15-сынып басқа сыныптарға енгізілмеген машиналар мен станоктар
- 16-сынып Фото- және киноаппаратура, оптикалық аспаптар
- 17-сынып Музыкалық аспаптар
- 18-сынып типографиялық және кеңсе жабдықтары
- 19-сынып кеңсе және кеңсе керек-жарақтары мен құралдары, көркем шығармашылық пен оқытуға арналған материалдар мен керек-жарақтар
- 20-сынып сауда және жарнамаға арналған жабдық, көрсеткіш белгілер[8].

Жалпы патент иесі өз патентін пайдалану қажет. Егер патент иесі, яғни өнеркәсіптік меншік өз патентін пайдаланбаса немесе жеткілікті түрде белсенді пайдаланбаса, мәжбүрлі лицензияларға қажеттілік туындауы мүмкін,

алайда бұл өнертабыстан құқықтық қорғауды алып тастауға әкеп соқпайды. Екінші жағынан, тауар белгісінің иесі оны пайдалануға міндетті. Егер тауар белгісі қатарынан үш жылдан астам уақыт пайдаланылмаса, оның күші жойылуы мүмкін.

Тауар белгісінің өмірі оны пайдалануға байланысты. Егер олар бұл туралы ұзақ уақыт ұмытып кетсе, ол тауарлар мен қызметтердің шығу тегін көрсету функциясын жоғалтады. Құқық тұрғысынан мұндай тауар белгісі іс жүзінде өмір сүруді жалғастыруда, бірақ ол қайтыс болды.

Сонымен қатар, үміткерлер жақсы, есте қаларлық және танымал сауда белгілерін таңдауға тырысады. Өкінішке орай, мұндай атаулардың саны шектеулі, сондықтан ұзақ уақыт пайдаланылмаған тауарлық белгілерді алып тастап, тауарлық белгілерді тіркеу ресурстарын оңтайландыру арқылы тауарлық белгілердің тізілімін тазарту қажет.

Интегралды схема топологиясы мен өнеркәсіптік үлгі арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар екенін ғалымдар да заңгерлер де айтуда.

Осы орайда, екеуінің арасындағы айырмашылықтарға тоқтала кетсек.

Интегралды схема топологиясы да, өнеркәсіптік үлгі де графикалық дизайн өнімдері болып табылады. Алайда, зияткерлік меншіктің осы екі формасы арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Өнеркәсіптік үлгі – бұл эстетикалық ерекшеліктері бар және сырттан көрінетін дизайнерлік шешім, ал интегралды схема өнімнің ішіне орнатылады және ол ең алдымен Электронды компоненттердің орналасуына тәуелді емес техникалық функцияларды бағалайды. Интегралды схеманы әзірлеудің мақсаты интеграция дәрежесін жоғарылату, материалдарды үнемдеу және энергия тұтынуды азайту болып табылады – көрсетілген параметрлер бойынша патенттерге қолданылатын түсініксіздік критерийін орындау қиын болып көрінеді. Осы себепті интегралды схемалар патенттік қорғауға жатпайды.

Тарихтан белгілі болғандай кез келген мемлекеттің экономикасының дамуы өнеркәсіптік үлгілерді заңмен реттелуінің нәтижесі. Бұл жерде алып кәсіпорындар, өнеркәсіп, зауыт, фабрикалардың қызметтерін ең алдымен олардың шығаратын өнімдерін тіркеуден, сол тіркеу арқылы сол кәсіпорын, өнеркәсіп, зауыт, фабрикалардың зияткерлік меншігі ретінде емес, сол объектілердің орналасқан жердегі мемлекеттің меншігі ретінде тіркесе, бұл да бір экономикамызды алға сүйрейтін жанама қозғалтқышы болары сөзсіз еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ.

2 Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім) Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі № 409 Кодексі.

3 Директива 2001/29/ ЕС Европейского Парламента и Совета от 22 мая 2001 г. по гармонизации отдельных аспектов авторского права и смежных

прав в информационном обществе.

http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=126976.

4 Амангелді А.А. Современное патентное законодательство Республики Казахстан: Дис., кан-та юр.Наук, Алматы, 2002, 179 с.

5 Каудыров Е.Т. Гражданско-правовая охрана объектов промышленной собственности в Республике Казахстан; Дисс..д-ра юр.наук. – Алматы, 2002 – 35 б.

6 Калятин В.О. Глобальная лицензия или плата за доступ в Интернет? //

https://zakon.ru/blog/2014/12/26/globalnaya_licenziya_ili_plata_za_dostup_v_internet.

7 <https://www.youtube.com/watch?v=5kV1nliE21w>

УДК 347.412

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАҢЫНА СӘЙКЕС ӨТЕЛМЕЛІ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ШАРТЫ

Орынбек Ақжан

2 курс магистранты

Астана Халықаралық университеті,

Нұр-сұлтан қ., Қазақстан

oakzhan18@gmail.com

Еліміздің нарықтық экономикалық қатынастарға толық көшіп, азаматтық құқықтық қатынастардың қатысушыларының арасындағы қарым – қатынастың еркін айналымға жіберілгеніне ширек ғасырдан астам уақыт өтті. Осы кезеңде еліміздің экономикалық дамуына байланысты нарықтық қатынастардың да күрделенгендігі белгілі. Нарықтық қатынастардың күрделенуі сол нарықтық қатынастардың негізгі реттеушісі болып табылатын азаматтық құқық саласында да өзгерістердің туындауына және белгілі бір деңгейде күрделенуіне себеп болды.

Жоғарыда аталып өткен күрделенудің бірі ретінде нарықта түрлі жаңа мамандықтар мен қатынастардың пайда болуын атап өтсек те болады. Мысалы, қазіргі таңда зерттеушілердің арасында қарапайым тырнақ бояу барысында оны жүзеге асыратын тұлғаның қандай шарт негізінде жұмыс жасап отырғандығына байланысты түрлі даулар бар. Зерттеушілердің бір тобы оны тұрмыстық мердігерлік шарты деп таныса, енді бірі – өтелмелі қызмет көрсету шарты деп тану қажет деп жүр. Алғашқылары өз ұстанымдары маникюр жасаушы тұлға тырнақты белгілі бір пішінге келтіреді және көп жағдайларды әсем жаңа нәрсе жасап шығарды деп тұжырымдаса, кейінгілері ол жерде жаңа бұйымның болмайтындығын алға тартуда.

Біздің ойымызша, жоғарыда аталған зерттеушілер арасындағы пікірталастың және тәжірибе жүзінде орын алып отырған түрлі даулардың негізгі себебі ретінде – заң шығарушы тарапынан өтелмелі қызмет көрсету шартына нақты түсінік берілмегендінен деп ойлаймыз. Өтелмелі қызмет көрсету шарты Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 33 – тарауымен реттеледі.

Азаматтық кодекстің 683 – бабының 1 – тармағына сәйкес, өтелмелі қызмет көрсету шарты бойынша орындаушы тапсырысшының тапсырмасы бойынша қызмет көрсетуге (белгілі бір іс-әрекет жасауға немесе белгілі бір қызметті жүзеге асыруға) міндеттенеді, ал тапсырысшы бұл қызмет көрсетуге ақы төлеуге міндеттенеді. Бір қарағанда көрсетілген анықтама шарттың құқықтық табиғатын толық ашатындай болып көрінеді. Алайда, аталып өткен баптың 2 – тармағына сәйкес өтелмелі қызмет көрсету шарыты туралы тараудың ережелері персонал беру жөніндегі көрсетілетін қызметтерді, сондай-ақ осы Кодекстің 32, 34, 35, 39, 41, 43, 44-тарауларында көзделген шарттар бойынша көрсетілетін қызметтерді қоспағанда, байланыс қызметтерін, медициналық, ветеринариялық, аудиторлық, консультациялық, ақпараттық қызметтерді, оқыту мен туристік қызмет көрсету бойынша қызметтерді және **өзге де қызметтерді көрсету шарттарына қолданылады.**

Өтелмелі қызмет көрсету шартының құқық қолдану тәжірибесіне келер болсақ, заң шығарушы, егер өтеулі қызмет көрсету шартында өзгеше көзделмесе, орындаушы қызметтерді жеке өзі көрсетуге міндетті екенін анықтады. Өз кезегінде тапсырыс беруші өзіне көрсетілген қызметтерге ақылы қызмет көрсету шартында көрсетілген мерзімде және тәртіппен ақы төлеуге міндетті.

Осы Шарттың тараптары орындаушы және тапсырыс беруші болып табылады, бұл ретте орындаушы ретінде жеке және заңды тұлғалар да әрекет ете алады.

Сонымен бірге, кейбір жағдайларда орындаушыға сатып алынатын қызметтерді көрсетуге арнайы рұқсаттың, лицензияның болуы, мысалы, білім беру, медициналық қызметтер немесе адвокат, нотариус және т. б. қызметтер сияқты қосымша талаптар қойылуы мүмкін.

Бұдан басқа, жекелеген заңнамалық актілерде орындаушыға қосымша талаптар қойылуы мүмкін. Мысалы, мемлекеттік сатып алу туралы заңнамада кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын жеке тұлға әлеуетті өнім беруші бола алатындығы айқындалған. Кәсіпкерлік қызмет субъектісі болып табылмайтын жеке тұлға тапсырыс берушілер осындай жеке тұлғаға жеке меншік құқығымен тиесілі тұрғын үйді сатып алған жағдайда ғана әлеуетті өнім беруші бола алады.

Осылайша, арнайы нормативтік актілерде белгіленген талаптарға сәйкес келмейтін субъектінің қатысуымен жасалған ақылы қызмет көрсету туралы мәміле заңнама талаптарына сәйкес келмейтін немесе қажетті лицензия алмай жасалған жарамсыз деп танылуы мүмкін.

Өтеулі қызмет көрсету шартының нысанасы орындаушы шарт бойынша жасайтын қандай да бір іс - әрекеттер болып табылады, бұл ретте өтеулі қызмет көрсету шартының мәні оны орындалған жұмыстардың заттандырылған нәтижесі – салынған ғимарат, тігілген костюм, қағаз немесе цифрлық жеткізгіштегі талдамалық есеп және т. б. ретінде айқындалатын мердігерлік шартының нысанасынан ерекшелейтін материалдандырылған білдіру болмайды.

Осыған байланысты, шартты орындау бойынша екі жақты даулы жағдайларды болдырмау үшін, өтеулі қызмет көрсету шартында көрсетілетін қызметтің сипатын, мазмұнын, көрсетілетін қызмет сапасының критерийлерін, көрсетілген қызметтерді қабылдау және тиісті актілерге қол қою тәртібін, тапсырыс берушінің қызметтерді қабылдаудан негізсіз бас тартуының салдарын, тапсырыс беруші осындай актіге қол қоюдан негізсіз бас тартқан кезде біржақты қабылдау актісін жарамды деп тану және т. б. егжей-тегжейлі сипаттау қажет.

Осылайша, ақылы қызмет көрсету шарттарын орындауға байланысты жиі кездесетін сот даулары көрсетілген қызметтер үшін төлемді өндіріп алу туралы талаптар болып табылады.

Орындаушы мен Тапсырыс беруші арасында көрсетілген қызметтерді қабылдау актісіне қол қойылған, бірақ тапсырыс беруші қандай да бір себептерге байланысты шарт бойынша қабылданған міндеттемелерді бұза отырып, төлем жүргізбеген жағдайларда, соттар, әдетте, орындаушылардың көрсетілген қызметтер үшін берешекті, мерзімін өткізіп алғаны үшін өсімпұлды тапсырыс берушіден өндіріп алу туралы талап-арыздарын қанағаттандырады.

Алайда, жосықсыз тапсырыс берушілер мұндай қызметтердің іс жүзінде көрсетілуіне қарамастан, көрсетілген қызметтерді қабылдау актісіне қол қоюдан жалтарған жағдайлар бар, бұл қызметтің сапасыз көрсетілгенін, не мүлдем көрсетілмегенін, не көрсетілгенін, бірақ көрсету мерзімдерін бұза отырып көрсетілгенін, соның салдарынан тапсырыс беруші қызметті алуға қызығушылығын жоғалтқан не оны басқа орындаушыдан сатып алғанын дәлелдейді.

Мұндай жағдайларда тиісті сапада және толық көлемде қызмет көрсетуді дәлелдеу ауыртпалығы бар, яғни орындаушы - талапкерге, егер шарттың талаптары бойынша мұндай растау тек екі тарап қол қойған қызметтерді қабылдау актісі болса, сотқа осындай қызмет көрсету фактісін дәлелдеу ауыртпалығы туындайтын болады.

Кейбір орындаушылар көрсетілген қызметтер үшін берешекті өндіріп алу туралы талапты сотқа мәлімдей отырып, тапсырыс беруші қол қоймаған қызметтерді қабылдау актісінде заң ұқсастығын қолдана отырып, АҚ-нің 663-бабының 4-тармағына сілтеме жасады, ол, егер актіге қол қоюдан бас тарту себептерін сот негізсіз деп таныса, соттың жұмыстарды тапсыру-қабылдап алудың біржақты актісін жарамды деп тануын көздейді.

Республика соттары АК-нің 663-бабы құрылыс мердігерлігі шарты бойынша құқықтық қатынастарды реттейтінін және өтеулі қызмет көрсету шарттарына қолданылмайтынын негізге ала отырып, мұндай талап қоюларды қанағаттандырудан бас тартады.

Соттардың мұндай ұстанымы негізделген болып көрінеді, өйткені жоғарыда айтылғандай, ақылы қызмет көрсету шартының мәні құрылыс мердігерлігі шартының нысанасынан түбегейлі ерекшеленеді, өйткені біріншісінде материалдық өрнек жоқ, бұл сотқа қызмет көрсету фактісін анықтауға мүмкіндік бермейді, ал егер құрылыс мердігерлігі шарты бойынша осындай дау болса, сот орындалған жұмыстың нәтижелерін негізге ала алады, атқарушы құжаттамамен, орындалған жұмыстардың журналдарымен, ал қажет болған жағдайда – сот-құрылыс сараптамасының қорытындысымен расталады.

Сонымен бірге, бұл мәселе заңнамалық реттеуді қажет етеді деп санаймыз, өйткені мердігерлік шарттан айырмашылығы, заңда мердігердің ақылы қызмет көрсету шарты бойынша нәтижені тапсырыс берушіге тапсыру міндеті қарастырылмаған, сонымен қатар тапсырыс берушінің оны қабылдау міндеттемесі жоқ, және іс жүзінде ақылы қызмет көрсету шарттары бойынша орындаушылар бұл мағынада қорғалмайды және тек өзінің кәсіпкерлік тәуекелі үшін әрекет етеді.

Сондай-ақ, іс жүзінде сот дау бойынша оң шешім қабылдаған кезде және белгілі бір сот процесінде тапсырыс беруші тарапының ұтысынан экономикалық нәтиже болған жағдайда, орындаушы сыйақыға қосымша сот өндіріп алған соманың белгілі бір пайызын алады деген шартпен заң қызметтерін көрсетуге шарттар жасасу жағдайлары орын алғанын атап өткен жөн.

Алайда, өтелмелі қызмет көрсету шартында қызмет көрсету немесе қызметті жүзеге асыру процесінің өзі айқындаушы болып табылады. Сонымен қатар, белгілі бір әрекеттерді орындау немесе белгілі бір қызметті жүзеге асыру қызметтен материалдық нәтиже немесе әсерді міндетті түрде алумен байланысты емес.

Орындаушы қызметтің пайдалы әсеріне қол жеткізуге кепілдік бере алмайды, өйткені бұл оның қызметінен тыс болары сөзсіз. Сонымен бірге материалдық нәтиженің (әсердің) болмауы міндеттеменің орындалуына әсер етпейді.

Кез-келген жағдайда, орындаушы істі қарау нәтижесіне қарамастан, көрсетілген заң қызметтері үшін сыйақы алуға құқылы. Бұл ретте, орындаушы қызмет көрсетуге дайындыққа жұмсаған шығыстарын өтеуге, сондай-ақ өзі нақты көрсеткен қызметтердің құнын өтеуге үміткер болуға құқылы. Орындаушының қосымша сыйақы төлеу туралы талабы, төлемнің өзі және мөлшері болашақта қабылданатын сот шешіміне байланысты, негізсіз және келісімшарттың заңды сипатына қайшы келеді.

АК-нің 685-бабында тапсырыс берушінің кінәсінен туындаған орындау мүмкін болмаған жағдайда, егер заң актілерінде немесе ақылы қызмет көрсету шартында өзгеше көзделмесе, қызметтер толық көлемде төленуі тиіс деп көзделген.

Орындаудың мүмкін болмауы тараптардың ешқайсысы жауап бермейтін мән-жайлар бойынша туындаған жағдайда, егер заң актілерінде немесе шартта өзгеше көзделмесе, тапсырыс беруші орындаушыға іс жүзінде шеккен шығыстарын өтейді.

Іс жүзінде, заңның осы нормасы көрсетілмеген қызметтерге ақы төлеу бөлігінде қызметтерді мемлекеттік сатып алу туралы шарттардан туындайтын дауларға қатысты жұмыс істемейді, өйткені ол мемлекеттік сатып алу үшін пайдаланылатын ақшаны оңтайлы және тиімді жұмсау принципіне жауап бермейді.

АК-нің 686-бабында заң шығарушы екі тарапты да шартты орындаудан біржақты бас тарту құқығын шектей отырып, тапсырыс беруші шартты орындаудан бас тартқан кезде орындаушыға іс жүзінде шеккен шығыстарды өтеуді, сондай-ақ орындаушы шартты орындаудан бас тартқан кезде шартты бұзу арқылы тапсырыс берушіге келтірілген залалдарды өтеуді көздей отырып, өтеулі қызмет көрсету шарты бойынша екі тараптың мүдделерін қорғауды көздеді.

Осылайша, өтеулі қызметтер көрсету шарты бойынша тараптардың құқықтық қатынастарын заңнамалық реттеудің жеткіліксіздігі жағдайларында ықтимал тәуекелдерді барынша азайту үшін шарттың мәнін барынша нақты тұжырымдай отырып, оның ішінде орындаушының нақты іс-қимылдарын; тараптар алуға ұмтылатын нәтижені; қызметтер көрсетудің қандай нысанда және нәтижесі ретінде тапсырыс берушіге берілетінін; қызмет көрсету деңгейіне (сапасына) қойылатын талаптарды көрсете отырып, жазбаша нысанда шарт жасасу түйінді мәнге ие болады[1].

Біздің зерттеуімізге арқау болған барлық өзекті мәселелердің туындауына басты себебі ретінде аталып өткен баптың 2 –тармағындағы «**өзге де қызметтерді көрсету шарттарына қолданылады**», - деген тіркесті тануымыз. Себебі, аталып өткен ереже, АК реттелмеген барлық шарттардың өзінің ережелеріне бағындырып отыр. Осының салдарынан қазіргі таңда азаматтық құқықтық айналымдағы риелторлық қызмет көрсету, сұлулық салондарының қызметі (оның ішінде қызметтің бірнеше түрі), заң көмегін көрсету және түрлі қосымша қызметтер көрсету шарттары да осы шартпен реттеліп жүр. Бұл жағдай азаматтық құқықтық айналымның ғана емес еліміздің экономикалық дамуына және азаматтардың әлеуметтік қамсыздандырылуына кері әсерін тигізіп отыр деп санаймыз. Біріншіден, қазіргі таңда өтелмелі қызмет көрсету шарты ретінде аталып жүрген әрбір қызмет түрінің өзіне тән ерекшеліктері бар екендігі белгілі. Әрбір саланың мамандарының құқықтары мен міндеттерін, туындайтын түрлі форс – мажорлық жайттарды Азаматтық кодекстің 683 – 687-1 баптары арқылы

реттеу мүмкін емес деп білеміз. Мысал ретінде қарастыратын болсақ, қазіргі таңда жылжымайтын мүлік нарығын риелторларсыз елестету мүмкін емес болып табылады. Олар өз кезегінде «өтелмелі қызмет көрсету шарттары» арқылы қызмет атқарып жүр. Ал тұтынушы мен риелтордың арасында жасалатын шартта шарттан бас тарту оны орындау және дау туындаған жағдайда орын алатын даулар қазіргі таңда заңнамалық тұрғыдан реттелмеген.

Екіншіден, өтелмелі қызмет көрсету шарттары арқылы қызмет атқаратын тұлғалардың шынайы қызметін және олардың шарттан алатын табыстарын нақты анықтауға Азаматтық кодекстің 33 – тарауында белгіленген ережелер мүмкіндік бермейді. Себебі, күн сайын қарапайым шаштаразда немесе сұлулық салондарында жұмыс жасайтын тұлғалардың табысын есептеу мүмкін бе? Біздіңше жоқ. Ендеше біздің еліміз Азаматтық кодекстің 683 – бабының 2 – тармағында көзделген ереженің салдарынан бюджетке түсуі тиіс қаншама шығындардан қалыс қалып жатыр. Бұл дегеніміз Кодекстің сөз болып отырған баптары еліміздің аумағында көлеңкелі экономиканың дамуына жағдай жасап отыр дегенді білдіреді.

Үшіншіден, соңғы жылдары еңбек шарттарын өтелмелі қызмет көрсету шарттары арқылы бүркемелеу жайттары көп кездесуде. Бұл жағдай жұмыс беруші үшін өзінің жауаптылығын азайтып жұмыскерлер мен мемлекет алдындағы жауаптылығын төмендету үшін тиімді құрал болып отыр. Ендеші Азаматтық кодекстің 33 – тарауында көзделген ережелер Кодекстің 160 – бабымен тиым салынған мәмілердің жасалуына жағдай жасап беріп отыр деп санаймыз. Сонымен қатар, Еңбек заңнамасының бұзылып жұмыскерлердің түрлі келеңсіз жайттарға тап болуына алып келуді. Мысалы, жұмыскердің әлеуметтік және медициналық сақтандырулардың тыс қалуы. Бұл ретте біздің елімізде 2020 жылдың 1 қаңтарынан бастап медициналық сақтандыруға ақы төлемеген тұлғалар қажетті медициналық көмекті ала алмайды. Осының салдарынан қоғам тарыпан түрлі түсініспеушіліктер мен келеңсіз жайттар орын алады.

Төртіншіден, жоғарыда аталған қиындықтардың нәтижесінде Қазақстан аумағында сот шешімдерін орындату барысында да түрлі келеңсіздіктер орын алады. Атап айтқанда «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңына сәйкес сот шешімдерінің басым бөлігінің орындалуы жеке тұлғалардың айлық табысымен тікелей байланысты болып табылады. Ал еңбек шартын өтелмелі қызмет көрсету шартымен бүкпелеп жүрген тұлғалардың нақты табысын анықтау мүмкін емес. Тисінше алимент өндіріп алудан бастап, денсаулыққа келтірілген түрлі зияндар үшін төленетін төлемдерді және түрлі қарыздарды өндіріп алу мүмкіндігін жоққа шығуда. Аталған жайттың басты себебі ретінде Азаматтық кодексте өтелмелі қызмет шартының нақты шектелмеуі және тиісті дәрежеде реттелмеуімен байланысты деп санаймыз.

Жоғарыда біз көрсетіп өткен түйіткілді мәселердің осымен ғана шектелмейтіндігі және ол мәселерді бір зерттеу жұмысымен шешудің мүмкін емес екендігі белгілі жайт. Осыған орай еліміздің экономикалық дамуының негізгі қозғаушы күшінің және даму көрсеткіштерінің бірі болып табылатын жылжымайтын мүлік саласымен тікелей байланысты риелторлық қызмет көрсету шартын осы жұмыс барысында қарастырамыз.

Пайданылған әдебиеттер тізімі

1. Шолимова Алия Есенгалиевна «Договор возмездного оказания услуг. Вопросы правоприменения» Советник Грата

УДК 4414

К ВОПРОСУ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОГО АНАЛИЗА КОНЦЕПТА МЕЖДУНАРОДНОЙ НЕПРАВИТЕЛЬСТВЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ КАК СУБЪЕКТА СОВРЕМЕННОГО МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Потапова М.А.

Магистрант 1 курса, «Мировая политика»
ФГБОУ ВО «Пятигорский государственный университет»
Институт международных отношений
Пятигорск, Россия

Научный руководитель: **Бабошина Е.В.**, канд. юр. наук, доцент

Определение концепта «международная неправительственная организация» (МНПО) опирается на ряд профильных международно-правовых документов.

Так, в соответствии со ст. 71 Устава ООН, Экономический и Социальный Совет организации уполномочивается проводить надлежащие мероприятия для консультации с неправительственными организациями, заинтересованными в вопросах, входящих в его компетенцию. Однако, ст. 71 Устава ООН не дает как такового определения понятия «МНПО», а лишь указывает на необходимость консультаций с такими субъектами [1]. При этом, проведение консультаций ЭКОСОС осуществляется только с теми организациями, которые официально аффилированы при Совете. Первоначально, в соответствии с положениями резолюции ЭКОСОС 3 (II) от 21 июня 1946 г., были определены принципы, на основе которых осуществлялось включение организаций в список неправительственных организаций, имеющих право на консультации согласно ст. 71 Устава ООН [2].

Принятием Резолюции 288 (X) В от 27 февраля 1950 г. было введено широкое определение международных неправительственных организаций, понимаемых ЭКОСОС как любые международные организации, не учрежденные на основании межправительственного соглашения [3]. Затем, учитывая рост интенсивности воздействия МНПО на мировой политический процесс, который привел к росту числа и разнообразия МНПО, была разработана и принята резолюция ЭКОСОС 1099 (XL) от 4 марта 1966 года, которая ввела в обращение систему категорий консультативного статуса МНПО: категория I – общий консультативный статус, II категория – специальный консультативный статус, а также «реестр». Каждый статус предоставляет аффилированной организации ряд прав и обязанностей в Совете [4].

Введение категорий консультативного статуса закономерно привело к необходимости введения первичных критериев, позволяющих относить организации к числу неправительственных. Резолюцией 1296 (XIV) от 23 мая 1968 г. было установлено, что в качестве МНПО допустимо рассматривать и международные организации, имеющие смешанную систему членства, в рамках которой членами подобной организации выступают как неправительственные ассоциации, так и представители государственных институтов. Отмечается, что МНПО должны пользоваться закрепившейся международной репутацией, отражать позицию основной доли населения в своей области деятельности и осуществлять свою деятельность в максимально возможном числе государств и регионов мира, должны иметь постоянную штаб-квартиру, возглавляемую соответствующим руководящим сотрудником; иметь устав, принятый демократически и депонированный в копии в секретариате Генерального секретаря ООН.

Резолюция ЭКОСОС 1296 (XIV) также устанавливает, что организация, претендующая на получение консультативного статуса в качестве международной неправительственной организации в ООН должна быть интернациональной по своей структуре, а её члены должны располагать правом голоса по вопросам определения общей линии её развития. При этом, базовый бюджет МНПО должен быть сформирован из взносов отделений организации, персональных членов, добровольных пожертвований, о которых следует уведомлять Комитет ЭКОСОС по международным неправительственным организациям через секретариат Генерального секретаря ООН; а вышеупомянутые средства должны расходоваться на реализацию целей, соответствующих целям ООН и отражаться в финансовой отчетности организации [5].

25 июля 1996 года благодаря принятию Резолюцией ЭКОСОС 1996/31 существенное развитие получила система критериев предоставления МНПО консультативного статуса в Совете. Так, любая организация, которая не учреждена каким-либо государственным органом или на основе межправительственного соглашения, в том числе принимающая назначаемых

правительственными органами членом, при условии, что такое членство не препятствует свободному выражению мнений этой организации, считается неправительственной организацией. Кроме того, документ определяет ряд критериев, таких как, например: организация должна заниматься проблемами, входящими в компетенцию ЭКОСОС и его вспомогательных органов; пользоваться устоявшейся репутацией в своей области компетенции или носить представительный характер; иметь постоянную штаб-квартиру, а также устав, принятый демократическим путем; быть уполномочена делать заявления от имени своих членом через полномочных представителей. Помимо этого, региональные, субрегиональные или национальные организации, включая те из них, которые являются отделениями международных организаций, уже имеющих консультативный статус, могут быть допущены при том условии, что они могут продемонстрировать, что программа их работы имеет прямое отношение к задачам и целям ООН. Также основная деятельность организации не должна быть направлена на извлечение коммерческой прибыли, а основные средства должны состоять главным образом из взносов её отделений или индивидуальных членом и т.д. [6]

В 1923 году Институт международного права (Бельгия) предпринял попытку определения МНПО в рамках специальной конвенции об МНПО. В документе концепт определялся как «группы индивидов или ассоциации, созданные добровольно на основе частной инициативы, осуществляющие международную деятельность во имя общего блага, не стремясь к получению коммерческой выгоды и не действуя на основе права одного государства» [7, с.275].

Интересно, что последний тезис, высказанный Институтом международного права в 1923 году о невозможности функционирования на основе права одного государства (государства происхождения), справедливый и сегодня, опровергается законодательством Королевства Бельгия, согласно которому международные ассоциации и их представительства, действующие на основе иностранного законодательства, могут пользоваться правами, вытекающими из их национального статуса [8].

Европейская конвенция о признании юридическими лицами международных неправительственных организаций 1986 г. предлагает относить к МНПО ассоциации, фонды и другие частные организации, которые удовлетворяют следующим условиям:

1. имеют некоммерческую цель международной общественной пользы;
2. учреждены при использовании норм международного права Стороной – участником Конвенции;
3. осуществляют свою деятельность, оказывая влияние не менее чем в двух государствах;
4. имеют свой зарегистрированный офис на территории одной Стороны и центральный орган управления и контроля на территории этой же Стороны или другой Стороны [9].

Специальная комиссия ООН для Азии и Тихого океана (ЭСКАТО), подчеркивает, что МНПО, в большинстве случаев, являются частными и/или некоммерческими организациями со сравнительно компактной и трансформируемой структурой. Как правило, они формируются в религиозных и благотворительных целях и в значительной мере финансируются за счет добровольных взносов.

Таким образом, несмотря на ряд предпринятых попыток юридического определения концепта «МНПО», единой и принятой в широкой международной практике дефиниции создано не было. Правовые акты предлагают критерии для определения, главным образом, ориентированные не на объективное и полное описание объекта, а лишь на перечисление формальных свойств, необходимых для признания организации неправительственной или придания ей консультативного статуса при ООН.

Список использованных источников:

1. Устав Организации Объединённых Наций // Официальный сайт ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/charter/> (Дата обращения: 10.11.2020 г.).

2. Резолюция ЭКОСОС 3 (II) от 21 июня 1946 г. Мероприятия для консультации с неправительственными организациями // Система официальной документации ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/28/IMG/NR004328.pdf> (Дата обращения: 10.11.2020 г.).

3. Резолюция ЭКОСОС 288 (X) В от 27 февраля 1950 г. Пересмотр мероприятий по консультациям с неправительственными организациями // Система официальной документации ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/138/73/IMG/NR013873.pdf> (Дата обращения: 10.11.2020 г.).

4. Резолюция ЭКОСОС 1099 (XL) от 4 марта 1966 г. Расширение Комитета по неправительственным организациям // Система официальной документации ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/490/44/IMG/NR049044.pdf> (Дата обращения: 10.11.2020 г.).

5. Резолюция ЭКОСОС 1296 (XIV) от 23 мая 1968 г. Мероприятия по консультациям с неправительственными организациями // Система официальной документации ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/007/91/IMG/NR000791.pdf> (Дата обращения: 10.11.2020 г.).

6. Резолюция ЭКОСОС 1996/31 от 25 июля 1996 г. Консультативные отношения между Организацией Объединённых Наций и неправительственными организациями // Официальный сайт ООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/ecosoc/docs/1996/r1996-31.pdf> (Дата обращения: 10.11.2020 г.).

7. Martens K. Mission Impossible? Defining Nongovernmental Organizations // *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. – 2002. – Vol. 13. – P. 275.

8. Merle M. International Non-governmental Organizations and their Legal Status // *Union of International Associations [Электронный ресурс]*. – Режим доступа: <http://www.uia.be/international-non-governmental-organizations-and-their-legal-status> (Дата обращения: 10.11.2020 г.).

9. Европейская конвенция о признании юридическими лицами международных неправительственных организаций 1986 г. // *Официальный интернет-портал Совета Европы [Электронный ресурс]*. – Режим доступа: <http://conventions.coe.int/treaty/rus/Treaties/Html/124.htm> (Дата обращения: 10.11.2020 г.).

УДК 340.113

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ LEGAL TECH-ТІҢ НОРМАТИВТІК ҚЫЗМЕТ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

Сағымбек Инжу-Маржан Тимурқызы

Международный университет Астана, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

inzhumarzhan98@gmail.com

Бүгінгі таңда, жаһандық бәсекелестік пен жаһандық цифрландыру жағдайында біздің қоғам, атап айтқанда, заңнамалар бірқатар қайта құрулармен және қайта қарастырумен бетпе-бет келеді. Осыдан жиырма жыл бұрынғыдай, Интернет пайда болғаннан бастап, қоғам өтпелі кезеңде өтуде, елде үкіметтік, кәсіпкерлік және әлеуметтік салаларда жедел өзгерістер болып жатыр.

Заңды қызметке жаңа технологияларды енгізу жылдан-жылға қарқын алуда. 2000-шы жылдардың басында өзінің бастауын ала отырып, АҚШ-та құқықтық проблемаларды шешу үшін ақпараттық технологияларды белсенді түрде енгізіп, алға жылжытатын компаниялар пайда бола бастады.⁵ Тіпті сол кезде LegalTech термині (ағылшынша Legal Technology, яғни ақпараттық қызметтегі ақпараттық технологиялар), бірақ сол кезде Legal Tech негізінен кәсіби заңдық қызметті ақпараттық және технологиялық қызметтер деп түсінді. Бұл жаңа технологиялар мен заңның арасындағы нәрсе, енді біз құқықтың да, құқықтық қатынастардың да өзгеруінің куәгеріміз. Бұл трансформация процестерді автоматтандыруда көрінеді, сондықтан

⁵ *Legal Tech and other smart contracts: what future for legal automation? (Romain Keppenne)*
URL: <http://parisinnovationreview.com/articles-en/what-future-for-legal-automation>

автоматтандыру тиімділіктің жоғарылауына және шығындардың төмендеуіне алып келеді. Мұнда біз заңды түсінуге мүлде басқа көзқарасты байқауға болады, мұнда құқық туралы қалыптасқан білім парадигмасы өзгеруде. Бүгінгі күні блокчейн, криптовалюта, жасанды интеллект, нейрондық желілердің толқуын ескере отырып, Legal Tech нарығында революция пісіп-жетілді, бұл революция технологиялық прогрестің арқасында мүмкін болды, бұл заң ғылымын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Еуропалық құқықтық технологиялар қауымдастығының (ELTA) елшісі Хольгер Зшейгенің айтуынша, заңды қызметтегі технологиялық шешімдер шамамен 30 жыл болды, бірақ «Legal Tech» термині жаңа болып табылады. Оның үстіне, бұл тұжырымдаманы ашуда бірнеше көзқарастар бар. Қарапайым адамдар айтқан пікірлердің бірі - Legal Tech өнімдері адвокаттарды толығымен алмастырады және адвокат мамандығы жақын арада жоғалады. Басқалары Legal Tech-ті адвокаттарға «қызмет көрсету», адвокаттардың кәсіби қолдануы үшін бағдарламалар деп атайды. Холгер Цшейгенің өзі үшін: «Legal Tech - бұл адвокаттың тиімділігін арттыруға және заң қызметтерін қол жетімді етуге көмектесетін барлық технологиялар. Егер осындай міндеттерді іске асыру үшін блокчейн немесе жасанды интеллект қолданылса, онда осы құралдармен жасалған өнім Legal Tech-тің құрамына енеді.⁶ Осылайша, Legal Tech өнімдерін жасау кезінде тақырыпқа байланысты екі негізгі жол ажыратылады: бұлар сыртқы және ішкі. Сыртқы кез келген заңды мәселені тез және арзан шешуі қажет қарапайым пайдаланушыға арналған. Ішкі - бұл Tech in Legal кәсіби қатысушылар әр түрлі құқықтық міндеттерді автоматтандыру үшін қолданатын технологиялар. Мысал ретінде ақпараттық-құқықтық жүйелерді, сот процедураларын жазуға арналған бағдарламаларды, CRM жүйелерін, электронды құжат айналымын және т.б. Негізінде заңгерлер өте консервативті, олар технологияларды қолданып бастау үшін сенім арту керек, бүгінгі таңда адвокаттардың көпшілігі бұлтты қоймадан гөрі қағаз ісін қалайды.⁷

Ресей Федерациясы Жоғарғы Төрелік Кеңесінің Төрағасы қызметін атқарған Жоғары экономика мектебінің кафедра меңгерушісі Антон Иванов қызықты ой білдірді: әр түрлі жаңа технологиялар, криптовалюталар, ақылды келісімшарттар, нейрондық желілер, заңды қызметте жасанды интеллектті қолдану туралы көп айтады. Мұның бәрі жаңа және ерекше болып көрінеді; сонымен бірге, кейбір адвокаттар заңның жойылуы туралы сұрақ қояды. Алайда, А.Иванов, заң ғылымында түбегейлі жаңалықтар өте аз дейді. Заңды автоматтандыру идеясының өзі ежелгі, ол Қайта өрлеу дәуірінен бастау алады, сол кезде адамдар адамды машинамен алмастыруды бастады, яғни автоматтар

⁶ URL: <http://legalinsight.ru/moscow-legal-tech-2018/>

⁷ Автоматизация права: сможет ли искусственный интеллект справиться с юридическими задачами? (Ан-дрей Хорошилов) URL: https://zakon.ru/blog/2018/03/20/avtomatizaciya_prava_smozhet_li_iskusstvennyj_intellekt_spravitsya_s_yuridicheskimi_zadachami

жасай бастады және кескіндерді механикалық түрде көшіре бастады. XX ғасырдың 20-жылдарында коммунистік заңгерлер буржуазиялық реликт ретінде заңдылықты өшіру ұранымен шықты. Сол кезде де, қазір де жаңа тенденцияның жақтаушылары техникалық қатынастардың құқық пен қоғамға әсерін асыра көрсетуге бейім. Заң тез өзгере алмайды, өйткені адамдардың жаңа құбылыстарға үйренуі үшін ондаған жылдар қажет болады, ал жасанды интеллект оларды таңқаларлық және жеңіл-желпі нәрсе ретінде қабылдайды.⁸

Әрине, кейбір сарапшылар жаңа технологияларды негізсіз асыра бағалайды және оларды одан әрі енгізу заңды нарықтағы жағдайды өзгертпейді деген пікірде. Соған қарамастан, бұл пікір қате болып көрінеді және бұл өзгерістер біз қалағандай тез болмауы әбден мүмкін, бірақ соған қарамастан заңның автоматикасы қазірдің өзінде орын алуда. Бұл жерде, айтпақшы, Томас Джефферсонның пікіріне сүйену керек, ол прогрестің дамуымен өзгерген жағдайларды ескере отырып, заң жетілдірілуі керек және ол заман ағымына сай болуы керек деп атап өтті. Бұл ғылыми жұмыста тек заңды ғана емес, оны қабылдау тәртібін де жетілдіру ұсынылады.

Сондықтан біз серпінді технологиялардың «күрбандарына» мысал келтіруіміз керек. Байланыс саласында (whatsapp, skype, telegram), сауда (alibaba, aliexpress, amazon), көлік (uber, yandex, indriver) саласында кәдімгі қызмет түрін өзгертудің сансыз мысалдары келтіруге болады. Демек, заңды қызмет ұзақ уақытқа дейін «қол тигізбестен» қалғанымен, осындай қайта құруды қажет етеді. Құқықтық қызметтегі технологиялық шешімдерді дамытудың тағы бір дәлелі - бұл тек АҚШ-та ғана Legal Tech өнімдерінің инвестицияларының және ақша айналымының қарқынды өсіп келе жатқан ағыны; 2017 жылы инвесторлар Legal Tech стартаптарына 306 миллион доллардан астам инвестиция құйды. 2016 ж., Содан кейін инвестиция көлемі 158 млн. долларды құрайды.⁹ Осылайша біз инвесторлар арасында Legal Tech өнімдеріне деген қызығушылықты және олардың даму перспективаларын көреміз. Сонымен, әлемнің әртүрлі бөліктерінде қысқа уақыт ішінде әр түрлі саланың мамандары мен мамандарын біріктіріп, проблеманы шешуге арналған хакатондар ұйымдастырылып жүр. Атап айтқанда, заң ғылымына қатысты жыл сайын мұндай іс-шаралар саны көбірек танымал бола бастайды. Осындай оқиғалардың тарихында 2018 жылдың сәуір айында бірінші Халықаралық құқықтық Хакатон өткізілді. Сонымен, біз бір уақытта 50 қалада, 30 елде және 6 құрлықта Legal Tech өнімдерін жасай бастады. Оның басты мақсаты - бүкіл әлемдегі заң саласын жетілдірудің технологиялық шешімдерін әзірлеу. Соңғы

⁸ *Новые технологии и право: корни LegalTech нашли в эпохе Возрождения (Дмитрий Мунгалов). Цитата Ан-тона Иванова. URL: <http://sk.ru/news/b/articles/archive/2017/12/04/novye-tehnologii-i-pravo-korni-legaltech-nashli-v-epohe-vozhrozhdeniya.aspx>*

⁹ *Legal Tech Startup Financings Take Off As Automation Hits White-Collar Industries URL: <https://www.cbinsights.com/research/legal-tech-funding-white-collar-automation/>*

турда 4 команда жеңіске жетті, олардың әрқайсысы LegalTech аймағында ерекше өнім ұсынды.¹⁰

Сонымен бірге, технологиялар адвокатураны «өлтіретіні» туралы айта отырып, жоғарыда аталған Холгер Зшейге адвокаттар блокчейнмен немесе жасанды интеллектпен алмастырылмайтынын, адвокаттардың орнын дұрыс тандалған технологиялармен басқа адвокаттар алмастыратынын айтты. Технологиялар біздің досымыз. Оларды неғұрлым тезірек қолдана бастасак, біздің жаһандық бәсекелестіктің осы қатал әлемінде біздің еліміз алдыңғы қатарларда болады.¹¹

Егер заңнама жасау проблемаларын қарастыратын болсақ, онда олар тек біздің елде ғана емес. Осыған байланысты бастапқыда заң шығару процесін басқаша ұйымдастыру қажет, ал технологияны қолдану заң шығару процесін одан да тиімді етеді. Тиімді заң шығарушылық келесідей көрінеді: бір жерде шоғырланған кәсіби заңгерлер, заң шығарушылар қоғамның мүдделі бөлігінің өкілдері дайындаған қажетті социологиялық, экономикалық және басқа эмпирикалық зерттеулерді жинай отырып, жоғары кәсіби мәтінді әзірлеуі керек (бірақ бұл бағыт бойынша емес) ашық органдар порталында) немесе мәліметтер жинады. Келесі кезең үкімет оны қабылдау қажеттілігіне негізделген заң жобасын парламентке ұсынады. Сонымен бірге, осы заң жобасын талқылау қажет және [https:// legalacts.egov.kz](https://legalacts.egov.kz) порталы бізге бұл тұрғыда айтарлықтай көмектесе алады. Сонымен қатар, заң шығару субъектілерін тарылту ұсынылады. Үкіметтің заң бастамашылығының ерекше құқығы болуы керек (бұл жағдайда, әрине, парламент үкіметке сол немесе басқа заңды әзірлеуді міндеттей алады). Депутаттарда шешім қабылдаудың екі ғана әдісі бар, немесе олар кәсіпқойлар жазған заңды тұтастай қабылдайды немесе оны қабылдамайды. Депутаттар (заң мамандары болмайды) адвокаттар дайындаған мәтінге ешқандай түзетулер енгізе алмайды. Олар - депутаттар (яғни, әлеуметтік белсенділер, спортшылар, әншілер, кәсіпкерлер және т.б.) - қоғамның өкілдері ретінде қоғам атынан үкіметтің заңнамалық бастамасын қабылдай да, қабылдамай да алады. Егер парламент ұсынылған заң жобасымен келіспесе, келісу комиссиясын құру керек, ол парламент дауыс беруге келісетін мәтінді талқылайды. Әрине, мәтін ымыраға негізделген болады, бірақ жобаны жасаушы заңгерлер оларды жасауға дайын екендіктерін білдіруі керек. Осы модельді іске асыру нәтижесінде заң шығару жұмысы салыстырмалы түрде асықпайтын, әлдеқайда іргелі және кәсіби сипатқа ие болады.¹² Мұндай заң шығару жүйесін Р.С. Бевзенко, біздің заңгер

¹⁰ <https://globallegalhackathon.com/>

¹¹ *Legal Tech. Революция уже началась (Holger Zscheuye)* URL: <http://legalinsight.ru/legal-tech-revoluciya-uje-nachalas/>

¹² *Законорея», или Почему у нас такие плохие законы // И почему они в ближайшем будущем врят ли станут лучше* Р.С. Бевзенко, URL:

ғалымдарымызға келсек, С.В. Скрыбин өзінің жеке блогында әуе тасымалдаушыларының коллекциясымен болған соңғы оқиғаларға қатысты 25 миллиард теңгеден астам сомаға әкелінген авиациялық отынға айыппұлдар мен тыйым салу, бірден назарды мәнге аударып, С.В. Скрыбин: «уәкілетті мемлекеттік орган шешім қабылдады, оған сәйкес бизнестің белгілі бір саласы елеулі шектеулер мен теріс әсерге ұшырады, айтарлықтай шығынға ұшырады. Немесе одан да қарапайым: мемлекеттік орган ұлттық бизнеске көмектесу мен көмектесудің орнына, оған өте бәсекелі нарықта қиындықтар туғызды. Ұзақ уақыттан бері мазалап жүрген сұрақ: Қабылданған шешімдер үшін біреу жауап беруі керек? Жауап, менің ойымша, беткі жағында. Біз Қазақстандағы қолданыстағы заң шығарушылық механизмімен бірдеңе жасауымыз керек. Шынында да, проблеманы ешкім көрмейді: заңдарды (және т.б.) оларды ертең қолданатын адам жасайды. Бұл жаратушы бастапқыда өзіне бірдеңе жасауға мүдделі ағымдағы жағдайды және заң шығарудағы және жалпы заң шығарудағы кемшіліктердің болуын ескере отырып, осы саладағы автоматтандыру мүмкіндік береді:

- (1) заң шығарушының нақты ерік-жігерін ашу;
- (2) құру кезеңіндегі құқықтық нормалардың сәйкессіздігін жою;
- (3) заңдарды әзірлеу құнын төмендету;
- (4) реттеу және бақылау үшін транзакциялық шығындарды азайту;
- (5) реттеудің әр кезеңінде бюрократиялық және сыбайлас жемқорлық элементтерін азайту.

Бұл процестерді ғана емес (қазірдің өзінде болып жатқан), сонымен қатар құқықтық қатынастардың өздігінен автоматтандыру жағдайында мүмкін болады. Мұндай автоматтандыру бастапқыда машинада оқылатын түрде - арнайы заңды бағдарламалау тілінің (ақылды заңдар) көмегімен құқықтық нормаларды құруды болжайды. Бұл қолданыстағы кемшіліктерді - нормалардың сәйкессіздігін, олардың мағынасын түсінудегі қиындықтар мен қолдану тәжірибесіндегі қиындықтарды айтарлықтай төмендетеді. Заңның бір мағыналы бағдарламалық коды түсіндіруді қажет етпейді.¹³ Автоматтандырудың негізгі элементі - стандартты құру деңгейінде тиісті процестерді жүзеге асыру. Іске асырудың нәтижесі келесідей болады.

Келесі кезеңде заң жобасы автоматты түрде қабылданған заңдардың, Конституцияның, елдің халықаралық міндеттемелерінің және т.б. Жүйе жаңа актіні бұрынғы әрекеттерімен салыстырады - анықталған сәйкессіздіктер немесе қарама-қайшылықтар туралы есеп шығарады. Әрі қарай, оның ықтимал реттеушілік әсері модельденеді, заңның қабылдануына әкеп соғуы мүмкін әлеуметтік-экономикалық салдары бағаланады және әрбір норма жобасы автоматты түрде мазмұнында сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтар

https://zakon.ru/blog/2018/03/22/zakonoreya_ili_pochemu_u_nas_takie_plohie_zakony__i_pochemu_oni_v_blizhajshem_buduschem_vryad_li_sta

¹³ Автоматизация права. Новые резервы эффективности. Сценарии и технологии. URL:

жасау үшін шарттардың болуына тексеріледі. Жобаны қарау әдеттегі режимде өтеді - заң шығарушы арнайы бағдарламалық жасақтаманың көмегімен мәтінді табиғи тілде көреді. Дәл сол бағдарламада дауыс береді, бірақ заң код түрінде қабылданады.

Шынында да, бұл тақырыпты зерттеу ереже жасау қызметін айтарлықтай жаңа деңгейге шығарады. Біздің мемлекет технологиялық ереже шығару қызметін қамтамасыз етуге толық мүмкіндігі бар. Алайда, тағы бір мәселе - қаржыландыру, мемлекет дамуға қаражат салуға дайын ба?

Ереже шығарудың жаңа жүйесін енгізу көп қаржыны қажет ететіні сөзсіз, ал технологиялық шешімдерді енгізу мұндай технологиялық шешімсіз әрі қарайғы жұмыспен салыстырғанда әлдеқайда қымбат болып шығады.

Осылайша, төмен жалақы мен аз төленетін адам еңбегі инновациялық технологиялардың дамуы мен енгізілуіне айтарлықтай кедергі келтіреді. Бұған қарамастан, заң бұзушылықты жақсарту бойынша жұмыстың барлық жаңашылдықтарын тек жаңа технологияларды қолдану арқылы қысқарту дұрыс болмауы екіталай, ғылыми сараптама, құқықтық мониторинг, заңға тұжырымдамалық көзқарас, мамандарды әзірлеуге тарту туралы ұмытпаңыз заң жобалары, бақылау және қауіпсіздік нысандары және т.б. Барлық әдістер мен технологияларды қолдана отырып, мен біздің нормативтік құқықтық актілеріміз жақсылық үшін қабылданады деп ойлаймын.

Пайданылынған әдебиеттер тізімі:

1. Legal Tech and other smart contracts: what future for legal automation? (Romain Keppenne) URL: [http:// parisinnovationreview.com/articles-en/what-future-for-legal-automation](http://parisinnovationreview.com/articles-en/what-future-for-legal-automation)

2. URL: <http://legalinsight.ru/moscow-legal-tech-2018/>

3. Автоматизация права: сможет ли искусственный интеллект справиться с юридическими задачами? (Андрей Хорошилов) URL: https://zakon.ru/blog/2018/03/20/avtomatizaciya_prava_smozhet_li_iskusstvennyj_intellekt_spravitsya_s_yuridicheskimi_zadachami

4. Новые технологии и право: корни LegalTech нашли в эпохе Возрождения (Дмитрий Мунгалов). Цитата Антона Иванова. URL: <http://sk.ru/news/b/articles/archive/2017/12/04/novye-tehnologii-i-pravo-korni-legaltech-nashli-v-epohe-vozhzhdeniya.aspx>

5. Legal Tech Startup Financings Take Off As Automation Hits White-Collar Industries URL: <https://www.cbinsights.com/research/legal-tech-funding-white-collar-automation/>

6. <https://globallegalhackathon.com/>

7. Legal Tech. Революция уже началась (Holger Zscheuye) URL: <http://legalinsight.ru/legal-tech-revolyuciya-uje-nachalas/>

8. «Законорея», или Почему у нас такие плохие законы // И почему они в ближайшем будущем вряд ли станут лучше Р.С. Бевзенко, URL:

https://zakon.ru/blog/2018/03/22/zakonoreya_ili_pochemu_u_nas_takie_plohie_zakony__i_pochemu_oni_v_blizhajshem_buduschem_vryad_li_sta

9. Автоматизация права. Новые резервы эффективности. Сценарии и технологии. URL:

УДК 347.62

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІҢ ҚҰҚЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ ОРЫН АЛУЫ

Сағымбек Инжу-Маржан Тимурқызы

Международный университет Астана, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

inzhumarzhan98@gmail.com

Жасанды интеллект «ұшы-қиыры» технологиясы ретінде экономиканың барлық салаларына әсер етеді, цифрландыру жолында дамып келе жатқан қоғам өмірінің әр түрлі салаларына әсер етеді. Жасанды интеллект технологиялары саяси және іскери шешімдерді қабылдауда кең әлеуметтік салдары барған сайын көбірек қолданылуда және бұл технологиялар күрделене түсуде, сондықтан олардың заңға сәйкес қолданылып жатқанын анықтау қиынға соғады.

Экономикада, қоғамда және мемлекетте басқару үшін жасанды интеллектті белсенді қолдану дәуірі келеді. Қоғамдық өмірдің түрлі салаларын бұрынғы құқықтық реттеу айтарлықтай жаңаруды қажет етеді. Атқа мінуді реттеуге арналған жол ережелері автомобиль қозғалысының ережелерімен алмастырылғандықтан, бүгінде сандар әлемі, үлкен деректер, роботтар жағдайында экономикалық, саяси және әлеуметтік қатынастарды реттейтін жаңа заң пайда болады.¹⁴ Жасанды интеллект заңгерлердің көпшілігінің пікірі бойынша, заң «жаңа технологиялардың жасанды әлеміне адамдардың енуінің әлеуметтік негізделген дәлізін анықтау үшін» технологиялық процестерді реттеуші ретінде әрекет етуі керек.¹⁵ Әр мемлекеттің конституциясында, нормативтік құқықтық акт ретінде, ереже бойынша, жоғары заңдық күшке ие, әлеуметтік жүйе мен мемлекеттік басқарудың негіздері бекітілген. Цифрлық қоғамға тән қатынастарды конституцияландыру мәселесі пісіп жетілді. Бірқатар елдер жеке тұлғалардың цифрлық құқықтарын конституциялық

¹⁴ .Koops E.-J., Di Carlo A., Nocco L., Casamassima V., Stradella E. Robotic Technologies and Fundamental Rights: Robotics Challenging the European Constitutional Framework // International Journal of Technoethics. Vol. 4. 2013. No 2. P. 1198–1219.

¹⁵ McCarty L.T. Finding the Right Balance in Artificial Intelligence and Law. In book: Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence. Chapter: 3. Publisher: Edward Elgar Publishing. 2017. P.55–87.

заңнамаға өзгерту процесін бастады. Қоғамды цифрландыру жағдайындағы қатынастарды реттейтін қабылданған заңдардың ішінде Францияның Сандық республика туралы заңын атауға болады (Loi pour une République

numérique). 2018-2019 жылдары Францияда цифрлық трансформация, оның ішінде конституциялық реформа мен бірқатар заңдарға өзгерістер енгізу туралы қоғамдық талқылау басталды.¹⁶ 2020 жылдың қаңтарында депутат Пьер Ален Рафан Франция Ұлттық жиналысына Charte de l'intelligence artificielle et des алгоритмдерін (Charte de l'intelligence artificielle et des алгоритмдері) қабылдау туралы ұсыныс жіберді, ол тіркелгеннен кейін парламент қарауына ұсынылды конституциялық заңнама комитеті. Заң жобасының мәтініне сәйкес, «вирустар адамның генетикалық мұрасына ұзақ уақыт енгендей, технологиялар да ойлаудың бір бөлігіне айналады».¹⁷

Жобаның авторлары француз конституциясының преамбуласына жана конституциялық заңға сілтеме енгізуді және заңның өзінде бірқатар іргелі мәселелерді белгілеуді ұсынады, мысалы: жүйелі түрде тексеріп отыру үшін ескерілуі керек әрекеттер, жасанды интеллект жүйелері және олардың автономия алудағы эволюциясын бағалау (4-бап); зиянды манипуляцияны болдырмауға арналған шектеулер (5-бап) және т.б.

Заң жобасының 1-бабына сәйкес, заң киберфизикалық жүйелерге де, виртуалды жүйелерге де қатысты болады. «Жүйе ... заңды тұлғаға ие емес, сондықтан субъективті құқықтарға ие бола алмайды. Алайда, заңды тұлғадан туындайтын міндеттер «осы жүйені қолданатын» іс жүзінде оның заңды өкілі бола отырып заңды немесе жеке тұлғаға жүктеледі.

Осылайша, цифрландыру жағдайында дамып келе жатқан цифрлық шындық пен жасанды интеллектті ескере отырып қатынастарды реттейтін жаңа заңды қалыптастыру процесі басталды. Кейбір зерттеушілердің пікірі бойынша, жасанды интеллект жүйелерінің әрекеттері үшін жауапкершілік туралы, жасанды интеллект жүйесінің шешім қабылдау этикасы туралы және жасанды интеллект туралы шешімдер қабылдау үшін күрделі (сектораралық) жаңа құқықтық институттарды қалыптастыру қажет.¹⁸ Жасанды интеллект құқықтары - заңды тұлғаның жасанды интеллектін берудің моральдық-прагматикалық негіздері.

¹⁶ Moravec H.P. Mind children. The future of robot and human intelligence. Cambridge: Harvard University Press, 1988. 224 p.

¹⁷ Nemitz P. Constitutional Democracy and Technology in the Age of Artificial Intelligence. Philosophical Transactions of the Royal Society. Mathematical, Physical and Engineering Sciences. 18 August 2018. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3234336 (дата обращения: 20.04.2020)

¹⁸ Pagallo U. The Laws of Robots: Crimes, Contracts, and Torts (Law, Governance and Technology Series). Springer Science & Business Media. 2013. 181 p.

Ресей Федерациясының Конституциялық сотының судьясы Гадис Гаджиев сияқты басқа зерттеушілер жақын болашақта конституцияда жасанды интеллект туралы бөлімдер болмауы керек деп талап етеді.¹⁹

Жасанды интеллектті құқық субъектісі ретінде тануға «қарсы» немесе «қарсы» дәлелдер келтіре отырып, зерттеушілер сұрақтың этикалық жағы туралы жиі айтады: адамның жасанды интеллектті заңды тұлғамен қамтамасыз етуге моральдық міндеті бар ма? (ақыр соңында, егер әлеуметтік қатынасқа қабілетті «ақылды» роботтар жалпыға бірдей қабылданған мораль субъектілерінің тұжырымдамасынан шығарылса, бұл адамдардың кез-келген тобының құқықтарын бұзумен бірдей болады).²⁰ Қазіргі жасанды интеллект жүйелерінде оларды құқық субъектілері ретінде танудың моральдық міндеттемесін жасау үшін адамдармен ортақ сипаттамалар жеткіліксіз деген пікір басым болып саналады.

Егер жасанды интеллект үшін құқық субъектісінің мәртебесін тану мәселесі бойынша зерттеушілердің көпшілігі қазір жағымсыз позицияны білдірсе, онда жасанды интеллект мүмкіндіктерін заңнаманы және заң шығару процесін жетілдіру үшін пайдалану мәселесін авторлардың едәуір саны қолдайды.

Машиналық оқытуды енгізу және жасанды интеллектті заң шығаруда қолдану кейбір елдерде қазірдің өзінде жүріп жатыр. Мысалы, Италияда Datafication жобасы жүзеге асырылуда, ол заңнамалық процесті цифрландыру мен жасанды интеллект жүйесін, оның ішінде нормативтік құқықтық актілерді қолдану жиілігін автоматтандырылған талдау үшін пайдалануды қамтиды.

Заңнаманы цифрландыру үдерісінің негізгі мәні машинада оқылатын заңды құру болып табылады - нормативтік құқықтық актілерді машинада оқылатын түрде сипаттау - компьютерлік бағдарламалармен оңай өңделетін формат.

Заңнаманы цифрландыру үдерісінің негізгі мәні машинада оқылатын заңды құру болып табылады - нормативтік құқықтық актілерді машинада оқылатын түрде сипаттау - компьютерлік бағдарламалармен оңай өңделетін формат. Америка Құрама Штаттарының Президенті 2019 жылдың 14 қаңтарында қол қойған дәлелдемелерге негізделген саясатты құру туралы Заңның 89-шы актісі мемлекеттік қол жетімді мемлекеттік активтердің машинада оқылуын қамтамасыз ететін алғашқы ұлттық заңдардың бірі болды.

¹⁹ Petit N. Law and Regulation of Artificial Intelligence and Robots – Conceptual Framework and Normative Implications. URL: <http://ssrn.com/abstract=2931339> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2931339>

²⁰ Rissland E.L. Artificial Intelligence and Law: Stepping Stones to a Model of Legal Reasoning // Yale Law Journal. 1990. Vol. 99. No 8. P. 1957–1981.

Қазіргі уақытта Германия, Ұлыбритания, Жаңа Зеландия және басқа елдерде бағдарламалық код түрінде «қайта жазу» бойынша жұмыстар жүргізілуде.

«Ресей Федерациясының цифрлық экономикасы» ұлттық бағдарламасының паспорты машинада оқылатын заңның ресейлік тұжырымдамасын құруды және жеке ереже жасау процестерін кезең-кезеңмен автоматтандыруды, машинада оқылатын құрудың тетіктерін енгізуді қамтиды. Қазіргі заманғы және перспективалы жасанды интеллект технологияларының мүмкіндіктерін пайдалану.

2019 жылдың шілдесінде Ресей Федерациясының Экономикалық даму министрлігі нақты уақыт режимінде жобаларды қараудың барлық кезеңдерін қамтитын заң жобалары үшін бірыңғай цифрлық платформа құрылатындығын жариялады, бұл түсініктемелер мен ұсыныстарды қосуға мүмкіндік береді Интернеттегі өзгерістер 2020 жылға өзгерту жоспарына нормативтік құқықтық актілерді машинада оқылатын форматқа аударуды тестілеу кіреді.²¹

Әкімшілік құқық. Ресейдің 2024 жылға дейінгі реттеушілік реттеу саласындағы жасанды интеллект технологияларын дамыту жөніндегі жол картасының 9-кестесіне сәйкес бірқатар нәтижелерге қол жеткізу керек, бұған салалық заңнамада жаңа ережелер енгізілген жағдайда ғана қол жеткізуге болады.²²

Жасанды интеллекттің көбеюінен туындаған мемлекеттік басқару жүйесіндегі өзгерістерге қатысты мәселелер әкімшілік құқық мамандарының назарында. Мемлекет тиімді бақылауды және мемлекеттік қызметтер көрсетуді жүзеге асырудың сандық платформасына айналуға, ал «цифрлық мемлекет» құру міндеті әкімшілік процедураларды стандарттау мен автоматтандыруға дейін қысқарады.²³ Мемлекеттік-құқықтық жүйенің икемділігі мен икемділігін жоғалтпау үшін «цифрлық мемлекеттің» дамуы жасанды интеллектке негізделген серпінді технологияларды әзірлеуді және енгізуді қажет етеді, сонымен қатар мәліметтердің жинақталған көлемін өңдеу және талдау үшін ғана емес, сот процесіне байланысты шешім қабылдау жүйесін дамыту үшін.²⁴

«Ресей Федерациясының цифрлық экономикасы» ұлттық бағдарламасы аясында «Цифрлы мемлекеттік басқару» Федералдық жобасын іске асыру

²¹ Southwell A.H., Vandeveld E.D., Walther M. 2019 Artificial Intelligence and Automated Systems Annual Legal Review. Gibson, Dunn & Crutcher LLP. 2020. 45 p.

²² Stone P. et al. Artificial Intelligence and Life in 2030. One Hundred Year Study on Artificial Intelligence: Report of the 2015–2016. Stanford. Stanford University. 2016. 52 p.

²³ Susskind R.E. Expert systems in law: a jurisprudential approach to artificial intelligence and legal reasoning // Modern Law Review. 1986. Vol. 49. Iss. 2. P. 168–194.

²⁴ Turner J. Robot Rules. Regulating Artificial Intelligence. Palgrave Macmillan. 2019. URL: <https://www.palgrave.com/gp/book/9783319962344>

көзделуде. Жасанды интеллект технологиялары атқарушы билік органдарында құқық қолдану сапасын айтарлықтай жақсарта алады. Жасанды интеллект осы органдарға жүктелген мемлекеттік өкілеттіктерді, оның ішінде құқық қорғау органдарымен байланысты өкілеттіктерді іске асыруды едәуір жеделдетуі және жеңілдетуі мүмкін.

Жасанды интеллект көптеген әкімшілік процедураларды оңтайландыруға қабілетті, мәселелерді шешуді жеделдетеді, «адам факторын» процестен шығарады, сол арқылы жұмыс нәтижелерінің тиімділігін арттырады.

Процесті қолмен басқарудан федералды, аймақтық және муниципалдық деңгейлерде алгоритмдік басқаруды белсенді қолдануға көшу автоматтандырылған басқару және басқару жүйелері бар «ақылды» қалалар тұжырымдамасын жүзеге асыруға және көптеген ведомстволық және аймақтық қауіпсіздік талаптары арасындағы қайшылықтарды жоюға мүмкіндік береді.

Мемлекеттік басқару саласындағы цифрландыру процесі ұзақ уақыт бойы жүріп келеді. Ақпарат алмасу мен өңдеудің жаңа технологияларын кеңінен қолдана отырып, мемлекеттік органдардың қызметін ұйымдастыру деп түсінетін «электрондық үкіметтерге» арналған нормативтік-құқықтық базаның құрылуымен расталады. Қазіргі кезде «электрондық үкімет» идеясы АҚШ, Франция, Германия, Канада, Ресей және басқа да көптеген елдердегі түрлі мемлекеттік даму бағдарламалары арқылы жүзеге асырылуда.

Технологияларды қолданудың принципіалды жаңа мүмкіндіктері терроризм қаупіне қарсы тұру, қауіпсіздік мәселелері бойынша мемлекеттік органдардың өкілеттіктерін жүзеге асыру үшін жасанды интеллект жүйелерін пайдалану кезінде пайда болады. Бұл құқық қорғау органдары қолданатын интеллектуалды жүйелердің ақпаратқа қол жеткізу мүмкіндігі мен азаматтардың осы ақпараттың құпиялылығына құқықтары арасындағы оңтайлы ымыраны табуды талап етеді

Қолданылынған әдебиеттер тізімі:

1. Koops E.-J., Di Carlo A., Nocco L., Casamassima V., Stradella E. Robotic Technologies and Fundamental Rights: Robotics Challenging the European Constitutional Framework // International Journal of Technoethics. Vol. 4. 2013. No 2. P. 1198–1219.

2. McCarty L.T. Finding the Right Balance in Artificial Intelligence and Law. In book: Research Handbook on the Law of Artificial Intelligence. Chapter: 3. Publisher: Edward Elgar Publishing. 2017. P.55–87.

3. Moravec H.P. Mind children. The future of robot and human intelligence. Cambridge: Harvard University Press, 1988. 224 p

4. Nemitz P. Constitutional Democracy and Technology in the Age of Artificial Intelligence. Philosophical Transactions of the Royal Society. Mathematical, Physical and Engineering Sciences. 18 August 2018. URL:

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3234336 (дата обращения: 20.04.2020)

5. Pagallo U. The Laws of Robots: Crimes, Contracts, and Torts (Law, Governance and Technology Series). Springer Science & Business Media. 2013. 181 p.

6. Petit N. Law and Regulation of Artificial Intelligence and Robots – Conceptual Framework and Normative Implications. URL: <http://ssrn.com/abstract=2931339> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2931339>

7. Rissland E.L. Artificial Intelligence and Law: Stepping Stones to a Model of Legal Reasoning // Yale Law Journal. 1990. Vol. 99. No 8. P. 1957

8. Southwell A.H., Vandeveld E.D., Walther M. 2019 Artificial Intelligence and Automated Systems Annual Legal Review. Gibson, Dunn & Crutcher LLP. 2020. 45 p

9. Stone P. et al. Artificial Intelligence and Life in 2030. One Hundred Year Study on Artificial Intelligence: Report of the 2015–2016. Stanford. Stanford University. 2016. 52 p.

10. Susskind R.E. Expert systems in law: a jurisprudential approach to artificial intelligence and legal reasoning // Modern Law Review. 1986. Vol. 49. Iss. 2. P. 168–194.

11. Turner J. Robot Rules. Regulating Artificial Intelligence. Palgrave Macmillan. 2019. URL: <https://www.palgrave.com/gp/book/9783319962344>

УДК 347.45

АҚЫЛЫ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ МЕН МЕРДІГЕРЛІК ШАРТТАРЫН АЖЫРАТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сейпи Ұ.С.

магистрант, 2-курс

Астана Халықаралық Университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

seipiulan@gmail.com, seipi_u@bi.group

Аннотация: Мақалада қызмет көрсету және мердігерліктің пәні, сондай-ақ сәйкесінше шарттардың жасалуы кезінде пайда болатын жауапкершіліктер мен құқықтардың айырмашылықтары талданады, келісімшарттардың ерекшеліктеріне назар аударылады.

Түйінді сөздер: қызметтер, еңбек, жалдау, мердігерлік келісім-шарт, мердігерлік, пән.

Abstract: *The article analyzes the problem of differentiation of responsibility and authority in the provision of services and contract, focusing on razranichenii contracts.*

Keywords: *services, labor, employment, contract, delimitation.*

Бүгінгі таңда, шарттық міндеттемелер қоғамның нарықтық-шаруашылық қарым-қатынастарының барлық салаларын қамтитын маңызды құрал болып табылады.

Әр шарттың өз саласы, белгілері және реттеу пәні болады. Олар алуан түрлілігіне байланысты бір-бірінен көп факторларда ерекшеленеді.

Алайда құқықтық табиғаттағы айырмашылықтың көптеген критерийлеріне қарамастан, кей кезде өзінің реттеу аясы мен нысанасында келісімшарттық ұқсастықтар байқалады, оларды ажырату өте қиын. Осындай мысалдардың бірі ретінде қызмет көрсету шарты мен мердігерлік шарттың кей мәселелердегі сабақтастығын атауға болады.

Қазір азаматтық құқықтық қатынастардың толқынында оған қатысушы субъектілердің: заңды тұлғалардың, жеке кәсіпкерлердің және азаматтардың ақылы қызмет көрсету және/немесе жұмыстарды орындау (мердігерлік) қатынастарымен жиі кездесетіндігі факт. Міндеттемелердің бұл екі түрінің ұқсастығы соншалықты, тіпті кей заңгерлер (заңгерлік білімі жоқ азаматтар туралы да айтуға болады) олардың арасындағы айырмашылығын нақты анықтай алмайды. Ал өз кезегінде, бұл шарттарға қол қоймас бұрын, шарттың түрін анықтау болашақ мәміленің тағдыры үшін үлкен маңызға ие екендігін есте сақтау қажет.

Тарихи деректерге үңілсек, Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасының кеңістігінде аталмыш келісімшарттарды ажыратуға қатысты мәселе 1922 және 1964 жылдары аралығында заң жүйесінде мүлде қарастырылмаған болатын. Ал қазіргі заңнамада біз бұл ұғымдардың кең сараламаларын көреміз. Яғни заңи реттеуде мердігерлік пен қызмет көрсету жеке келісімшартқа жіктелгенін, ал қызмет көрсету өз кезегінде салалық бөлініске ұшырағанын байқауға болады. Мысалға практикалық маңыздылығына байланысты медициналық, ветеринариялық, аудиторлық, консультациялық, ақпараттық қызметтерді, оқыту мен туристік қызмет көрсету және басқа да тәуелсіз келісімшарттарды көреміз.

Жалпы ереже бойынша Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде: мердігерлік шарт бойынша бір тарап (мердігер) екінші Тараптың (тапсырысшының) тапсырмасы бойынша белгілі бір жұмысты орындауға және оның нәтижесін тапсырысшыға тапсыруға міндеттенетіні, ал тапсырысшы жұмыс нәтижесін қабылдап алуға және оған ақы төлеуге міндеттенетіні шарт мазмұнында көрсетіледі. Ақылы қызмет көрсету шартына келетін болсақ, бұл шарт, оған байланысты Орындаушы Тапсырыс берушінің тапсырмасы бойынша қызмет көрсетуге міндеттенеді, ал Тапсырыс беруші осы қызметтерге ақы төлеуге міндеттенеді [1, 616].

Алдымызға ұсынылған дефинициядан, бұл құқықтық қатынастардың субъектілерін анықтауға болады. Мердігерлік қатынастың қатысушылар мердігер мен тапсырысшы болса, қызмет көрсетудің тараптары орындаушы мен тапсырыс беруші болып табылады.

Мердігерлік қатынас және оның шартын жасасу тәтібі Азаматтық кодекстің 32-тарауында берілген. Ал өтелмелі қызмет көрсету 33-тарауда көрсетілген. Алайда өтелмелі қызмет көрсету шартының негізгі тәртібі мен құқықтық реттелуі 687-бапқа сәйкес Мердігерлік туралы жалпы ережелер және тұрмыстық мердігерлік туралы ережелерінде орын алады. Бірақ бұл жағдайда 32-тараудың талаптары өтелмелі қызмет көрсету шарты нысанасының ерекшеліктеріне қайшы келмеуі қажет. Яғни бұл сабақтастық екі шарттың да шамамен біртектес ережелермен реттелетіндігіне сілтеме береді.

Азаматтық құқық теориясында да, практикада да жұмыстар мен қызметтер өзара байланысты объектілер ретінде қарастырылады. Сондықтан, азаматтық құқықтың әртүрлі нормаларымен реттелгеніне қарамастан, жұмыстарды орындау және қызметтерді көрсету бойынша міндеттемелер ұқсас құқықтық сипатқа ие [2, 11-Б.].

Екі шарт та ақылы, консенсуалды және екі жақты міндеттеме болып табылады. Екі анықтамада да "жұмыс" және "қызметтер" сөздері маңызды, олардың мағынасы азаматтық заңнамада әлі толық ашылмаған. Осылайша, біз ұсынылған келісімшарттардың басты айырмашылығы — біріншісінде "жұмыстарды", екіншісінде "қызметтерді" көрсететінін аңғарамыз.

Айта кету керек дерек, ұсынылған келісімшарттардың анықтамалары тарихтағы ең алғаш Рим құқықтық жазбаларында кездесетіндігін аңғаруға болады. Рим құқығында бұл мәмілелер "жұмысты жалдау" және "жалға қызмет алу" ұғымдары деп белгіленген болатын [3, 207].

Бүгінгі таңдағы ғылымда осы келісімшарттарды ажыратудың әртүрлі тәсілдері мен өлшемдері ұсынылған. Әрине, неғұрлым дұрыс ажырату үшін ең алдымен бұл құқықтық институттардың пәндерін зерттеу қажет.

Мердігерлік шартының пәні «орындалған жұмыстың нәтижесі» болып табылады. Тапсырыс берушінің міндетіне және жұмыс түріне байланысты нәтиже жаңа затты құруда, жасауда, не қалпына келтіруде, жетілдіруде немесе бұрыннан бар затты басқа нысанасына өзгертуде көрінуі мүмкін.[4, 32]

Өтелмелі қызмет көрсету шартының пәні тікелей қызметтер болып табылады, яғни Орындаушы жасауға (жүзеге асыруға) міндеттенетін белгілі бір іс-әрекеттер (қызмет) оның құрамын қалыптастырады. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің (бұдан әрі – АҚ) 683-бабының 1-тармағында қамтылған өтеулі қызмет көрсету шартының ұйғарымында көрсетілетін қызметтің «нәтижесіне» нұсқау көрсетілмеген. Мысалы, құрылыс барысын техникалық қадағалау кезінде материалдық нәтиже болмайды, бірақ ақы жүргізілген қадағалау қызметі барысы үшін және оның беретін тұжырым-қорытындысына төленеді. Яғни Орындаушы міндеттемесінің мәні қандай да

бір іс-әрекеттерді тікелей жасау болса және де жасалған әрекеттің нәтижесі болмаса, онда тараптар арасында туындайтын қатынастар ақылы қызмет көрсету шартымен реттелуге тиіс.

Осылайша, нақты жағдайда келісім түрін дұрыс таңдау үшін тек бір сұрақ қою жеткілікті: Тапсырыс беруші екінші тарапқа «не үшін ақы төлейді?». Егер сыйақы алу тапсырыс берушіге қандай-да бір материалдық нәтижесін берумен байланысты болса және онсыз орындаушының қызметі еш төленбесе, онда дәл осы жағдайда мердігерлік шарт жасалуы қажет. Егер алынған нәтиже емес, кез-келген қызметті орындау фактісі (белгілі бір әрекетті жасау) үшін ақы төленген болса, онда ақылы қызмет көрсету туралы келісім шарты бекітіледі.

Аталған параметрлерді тұжырымдай келген кезде мердігерлік қатынас материалдық немесе физикалық өзгерістерге алып келеді деген ой қалыптасады. Бұл өз кезегінде жұмыстың нәтижесі болып табылады. Ал қызмет көрсету қатынасында төлемақы нақты жасалған қимылға жұмсалады. Соңғы аталған ерекшелік келесі мәселеге алып келеді:

Құрылыс қызметінің тәжірибесінде "кепілдік ұстап қалу" деп аталатын ұғым кең қолданыста. Тапсырыс беруші Мердігерге жұмысты орындағаны үшін төлеуге тиісті соманың белгілі пайызын (әдетте 5% пайыздан көп емес) ұстап қалады.[5, 49] Бұл төленуге тиіс төлемақы бөлігі жұмыс нәтижесінің кемшіліктерін анықтау мерзімі аяқталғаннан кейін немесе объектіні пайдалануға беру кезінде ғана төленеді. Оны ұстау жұмыс нәтижесінен кепілді мерзім аралығында кемшіліктер анықталған кезде оны осы ақша есебінен жоюға мүмкіндік береді.

"Кепілдікті ұстап қалу" қызмет көрсету шартына қатысты қолданылмайды. Себебі бұл шарт нақты қызмет жасау барысына ғана таралады.

Сол себепті, жасалатын шарт түрін анықтау үлкен практикалық маңызға ие. Мердігерлік және ақылы қызмет көрсету шарттары Тараптардың құқықтары мен міндеттерінің көлемінде айтарлықтай ерекшеленеді. Сондықтан Шарттың түрін қате таңдау ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін.

Аталған шарттар, біржақты бас тарту құқығы бөлігінде қатты ерекшеленеді. Мердігерлік келісім - шарт бойынша мұндай құқық тек тапсырыс берушіде болады. Ол шарт бойынша жұмысты толық бітіргенге дейін келісімшартты кез-келген уақытта мердігер орындаған жұмыс көлемінде ақысын төлей отырып, шартты орындаудан бас тарта алады (ҚР АҚ 627-бабы 4-тармағы). Мұндай жағдайда Тапсырыс беруші шарттан бас тарту себебін орындаушыға түсіндіруге міндетті емес. Ақылы қызмет көрсету шартына келетін болсақ, ол кез-келген Тараптың оны орындаудан бас тартуымен және кез-келген уақытта тоқтатылуы мүмкінділігімен ерекшеленеді. Бұл ретте шарттан бас тартқан Тапсырыс беруші Орындаушыға іс жүзінде шеккен шығыстарын төлейді (ҚР АҚ 686 -бабының 1-тармағы). Егер Орындаушы

шарттан бас тартса, онда ол Тапсырыс берушіге осыған байланысты шығындарды өтейді (ҚР АҚ 686 -бабының 2-тармағы).

Сонымен қатар, егер мердігер жұмысты баяу орындаса, Тапсырыс беруші келісім-шарттан бас тартуға құқылы. (ҚР АҚ 627-бабы 2-тармағы). Ал қызмет көрсету келісім-шартында Тапсырыс беруші үшін мұндай мүмкіндік қарастырылмаған.

Қарастырылып отырған келісім-шарттар түрлерінде төлем тәртібі және тараптар арасында тәуекелдерді бөлу бөлігінде де ерекшеленеді. Мысалы, Тапсырыс беруші Мердігерге келісілген бағаны төлеуді, егер орындалған жұмыс немесе оның жеке кезеңдері үшін алдын-ала төлем шартта көзделмесе, жұмыстың нәтижелерін түпкілікті тапсырғаннан кейін, егер ол тиісті түрде орындалған жағдайда және келісілген мерзімде немесе Тапсырыс берушінің келісімімен мерзімінен бұрын жүзеге асырады (Азаматтық кодексінің 623-бабы). Ал көрсетілген қызметтерге ақы төлеу Азаматтық кодекстің 685 бабында көрсетілгендей шартта көрсетілген төлем мерзімдері мен тәртібінде жүргізіледі.

Қызмет көрсету шартының мердігерліктен тағы бір айрықшылығы - шарт бойынша тараптардың міндеттемелерін орындау барысын қадағалау мүмкіндігінің болуы. Мердігерлік бойынша Тапсырысшы шарт бойынша мердігерден жұмыс нәтижесін күтеді. Сол себепті шартпен айқындалған уақыт аралығында тапсырысшының адамы мердігердің жұмыс жасау барысына араласа алмайды, оның шағымы нақты жұмыс нәтижесіне бағытталады. Ал қызмет көрсету шарты бойынша керісінше, тапсырыс беруші орындаушының нақты қызмет жасау барысына баға береді, оны қадағалайды және бұзушылықтарына байланысты қарсылық береді.[6, 554]

Тараптарды ауыстыру тәртібінде келесі ерекшеліктерді жеке бөліп шығаруға болады. Мердігерлік шарты бойынша мердігер шартты орындауға басқа тұлғаларды (қосалқы мердігерлерді) тартуға құқылы. Бұл жағдайда мердігер - тапсырысшының алдында бас мердігер, ал қосалқы мердігердің алдында тапсырысшы ретінде әрекет етеді. Қызметтер көрсету шарты бойынша орындаушы қызметтерді тек өзі көрсетуге міндеттенеді (егер тараптардың келісінде өзгеше көзделмесе). Соңғы тұжырымды С. С. Алексеев те қолдайды. Оның пікірінше ақылы қызмет көрсету шартының мердігерлік шарттан басты ерекшелігі, шарт бойынша жүктелген міндеттердің орындаушымен тікелей ажырамастығында деп есептейді. Яғни қызмет көрсету шарты бойынша көрсетілген міндеттемелер орындаушының нақты өзіне бағытталады және соның жауаптылығында болады. [7, 108]

Осылайша, келісімшарттардың екі түрін салыстыра отырып, мердігерлік қарым-қатынастарын реттейтін нормалардың едәуір мөлшері ақылы қызмет көрсетуге де қатысты қолданыла алады деп қорытынды жасауға болады. Алайда өз кезегінде, осы шарттар арасында көптеген маңызды айырмашылықтар бар екендігін оларды жасамас бұрын ескеру қажет екендігін

есте сақтау маңызды. Қорытындылай келгенде, осы келісім-шарттардың негізгі айырмашылықтарының ішінде мыналарды бөлуге болады:

- әуелі, пәндік ерекшеліктері;
- қарастырылып отырған шарттардың екінші айырмашылығы- тараптардың маңызды міндеттемелері;
- үшіншіден, міндеттемелерді үшінші тараптарға көшіру тәртібі немесе үшінші тұлғаларды тарту;
- төртіншіден, шарт бойынша кепілдіктер;
- және бесінші ерекшелігі тараптардың шарттан бас тарту тәртіптері.

Қолданылған әдебиеттер:

[1] Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім) Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі N 409 Кодексі.

[2] Соколова Г. Договоры возмездного оказания услуг: правовое регулирование и некоторые отличия от договора подряда //Предприниматель без образования юридического лица. ПБОЮЛ, 2009, № 8.

[3] Новицкий, И. Б. Римское право : учебник для среднего профессионального образования / И. Б. Новицкий. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 298 с.

[4] Брагинский М.И. Договор подряда и подобные ему договоры. - М.- 1999. - С.10.

[5] Нусупова Ш.М. Особенности рассмотрения гражданских дел по договору строительного подряда.

[6] Полтавский и. А. қызмет көрсету шартының келісімшартпен арақатынасының кейбір мәселелері / / Мемлекет және құқық: теория және практика: II халықаралық материалдар. ғылыми. конф. (Чита, Наурыз 2013). - Чита: Жас ғалым баспасы, 2013. — Б.40-49.

[7]. Азаматтық құқық. Под ред. Алексеева С. С. – М.: Статутына, 2010. – 471 Б.

УДК 347.23

ҚҰРЫЛЫС МЕРДІГЕРЛІК КЕЛІСІМШАРТЫН БҰЗҒАНЫ ҮШІН МЕРДІГЕРДІҢ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ

Сейпи Ұ.С.

магистрант, 2-курс

Астана Халықаралық Университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

seipiulan@gmail.com, seipi_u@bi.group

Аннотация: Мақалада мердігердің құрылыс келісімшартын бұзғаны үшін жауапкершілігі және оған қолданылатын санкциялар қарастырылады.

Түйінді сөздер: *мердігер, міндеттеме, жауапкершілік, шартты бұзу.*

Abstract: *The article examines the contractor's liability for breach of the construction contract and the sanctions applied to it.*

Keywords: *contractor, obligation, liability, breach of contract.*

Заңды жауапкершілік маңызды құқықтық міндеттеуші құралдардың бірі болып табылады. Бұл құбылыс құқық бұзушылықпен тығыз байланысты, құқықтық қатынастарға қатысушылардың нақты субъективті құқықтарына қол сұғумен байланысты практикалық мәнге ие болады. Заңды жауапкершілік феноменінің ерекшелігі: бұл ұғым құқық қолдану процесі мен заң тәжірибесіне жақын - кез-келген сот ісі жауапкершілік мәселесін қозғайды. Азаматтық құқықтағы заңнама мен практика доктринасы жауапкершілікке жеткіліксіз назар аударады.

Құрылыс-монтаждау жұмыстарын орындауға байланысты келісімшарттардың ішінде бірінші болып құрылыс шарты жасалады.

Құрылыс келісімшартын жасаумен тікелей байланысты қоғамның инфрақұрылымын дамыту қажеттілігі құрылыс келісімшарттарын құқықтық реттеуде із қалдырады. Бұл келісімде құрылыс индустриясының әртүрлі ресурстары біріктіріліп, нәтижесінде мемлекет дамуының әлеуметтік-экономикалық мәселелерінің тұтас кешені шешілді. [1]

Құрылыс келісімшарттары саласындағы қатынастарды заңнамалық реттеу, ең алдымен, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде орын алады. Нақты атағанда, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 32 тарауы мердігерлік шарты бойынша нормаларға арналған. Құрылыс келісімшарты осы тараудың 3-тармағымен реттеледі. [2]

Құрылыс жұмыстарын жүргізу ережелерін бұзу осы саладағы жауапкершіліктің басталуына әкеп соғады. Заңда жауапкершіліктің келесі түрлері белгіленген:

- тәртіптік;
- мүлдіктік,
- әкімшілік;
- қылмыстық.

Құрылыс шартын бұзғаны үшін мүлдіктік жауапкершілік мәселелері зиянды өтеуімен тығыз байланысты. Сонымен, кепілдік және (немесе) кепілгерлік шарт пен қосалқы мердігерлік бойынша міндеттемелерді орындағаны үшін келесі жауапкершілік түрлерін қамтуы мүмкін:

Мердігер:

- өздігінен орындалатын жұмыстың тиісті сапасы үшін, оның ішінде келісімшартта белгіленген салынған объектінің кепілдік эксплуатациясы кезеңінде;

- уақытында бас мердігер тартқан қосалқы мердігерлер орындаған жұмыстардың тиісті сапасы үшін;

- келісімшартта белгіленген салынған объектінің кепілдендірілген пайдалану мерзімі;
- өндірістің белгіленген мерзімдерін сақтау және құрылыс-монтаждау жұмыстарын аяқтау үшін;
- құрылыс-монтаж жұмыстары кезеңінде аяқталмаған құрылыстың, тапсырыс берушіге тиесілі және құрылыс кезеңінде мердігерге берілген мүліктің қайтыс болғаны және бүлінгені үшін;
- құрылыс алаңында орналасқан мердігерге тиесілі немесе жалға алған құрылыс машиналары мен механизмдерінің, құрылыс материалдары мен құрылымдарының қазасы мен зақымдануы үшін;
- мердігерлік жұмыстардың сапасының жеткіліксіздігіне байланысты құрылыс-монтаж жұмыстары кезеңінде үшінші тұлғаларға зиян келтіргені үшін;
- белгіленген мерзімде аяқталған қосалқы мердігерлік жұмыстарды уақтылы қабылдау және қаржыландыру үшін. [3]

Жоғарыда аталған жағдайлар құрылыс қызметі туралы заңнаманың күрделі сипатын түсіндіреді, азаматтық және әкімшілік құқықтық қатынастар қалыптасады. Бір-біріне ұқсамайтын актілердің едәуір жиынтығы оларды жүйелеу мен бірыңғай тұжырымдамалық аппаратты, құрылыс қызметінің маңызды аспектілерін реттейтін келісілген ережелерді әзірлеу қажеттілігін талап етеді.

Мердігерлік шарт бойынша ақылы міндеттемелерді қамтамасыз ету қажеттілігі туындайтын жағдайлар қалыптасады. Осы кезде тараптардың жауаптылығы әдетте келесі құқықтық құралдармен қамтылады:

- сақтандыру;
- айыппұлдарды төлеу;
- кепілдіктер және банктік кепілдіктер.

Кепілдік - бұл міндеттемелерді бұзудың себептеріне қарамастан, тараптардың белгілі бір міндеттемелері бойынша жауапкершілікті толығымен жабатын міндеттемелерді қамтамасыз етудің ерекше нысандары.

Сонымен бірге банктік кепілдік өзінің ақшалай сипатына байланысты міндеттемелер бойынша жауапкершіліктің орындалуын қамтамасыз етеді, олар да ақшалай сипатта болады.

Кепілдік немесе кепілгер мердігерге немесе тапсырыс берушіге олардың еңбек шарты бойынша міндеттемелерінің бүкіл көлеміне немесе міндеттемелердің бір бөлігіне берілуі мүмкін. Кепілгердің (кепілгердің) жауапкершілік мөлшері - толық немесе ішінара, кепілдік шартында (кепілгерлікте) және кепілдік қатынастарын рәсімдейтін басқа құжаттарда көзделеді.

Кепілдікті (кепілгерлікті) беретін құжаттарда ішінара кепілдік ұсыну кезінде міндеттемелер кепілдікпен немесе кепілмен қамтылатын мердігерлік шартының нақты баптарына сілтемелер жасалады.

Кепілдік келісімінде кепілгердің бенефициарға - сенім білдірушінің міндеттемелерді бұзуынан зардап шеккен тарапқа - келісімнің екінші тарабы төлеген кепілдік сомасы көрсетіледі. Күрделі құрылыс келісім-шартына кепілдік берілген жағдайда кепілдік сомасы сенімгердің міндеттемелерінің барлық көлеміне тең бола алмайды, өйткені:

- егер комитент өзінің міндеттемелерін бір уақытта емес, бекітілген кестеге сәйкес бөліктермен орындайтын тапсырыс беруші болса;

- егер сенімгер мердігер болса, оның іс-әрекеті тапсырыс берушілердің өкілдерімен үнемі бақыланады және егер мердігер құрылыс кестесін бұзса, нашар жұмыс жасаса және т.б. [4]

Мердігердің шарт бойынша міндеттемелерді бұзуының мерзімі - 2 - 3 ай: орта есеппен бұл мерзім тапсырыс берушіге мердігердің міндеттемелерді бұзуы нәтижесінде шартты бұзу-бұзбауды анықтай алуы үшін жеткілікті. Нақты келісімшарт бойынша кепілдік сомасын есептеу кезінде бұл мерзім ұсынылғаннан өзгеше болуы мүмкін.

Тапсырыс берушіге арналған кепілдеме мөлшері кем дегенде 2 - 3 ай ішінде кепілдікпен қамтылған клиенттің міндеттемелері үшін айыппұлдарды өтеуі керек. Кідірістер, ал егер кепілдік мердігердің орындаған жұмысы үшін ай сайынғы төлемдерді төлеу міндеттемесін қамтыған жағдайда, кепілдік мөлшері де осы кезеңдегі мердігерлік жұмыстардың орташа құнын ескеруі керек.

Нақты кепілдік сомасын есептеу кезінде ескерілетін мерзім ұсынылғаннан өзгеше болуы мүмкін.

Кепілдік борышкерге ақшалай және қолма-қол емес нысанда міндеттемелерді орындауды көздейді. Кепілдіктің ақшалай бөлігі кепілгермен қамтамасыз етілген міндеттемелер бойынша борышқордың әрекеті немесе әрекетсіздігі салдарынан туындаған айыппұлдарды төлеуді көздейді. [5]

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының құрылыс саласындағы азаматтық-құқықтық жауапкершілік механизмінің әлсіреуін айту қажет деп санаймыз. Бұл мәселені шешу үшін құрылыс саласында шоғырландырылған нормативтік құқықтық актіні қабылдау қажет.

Біз құрылыс шарты бойынша азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің механизмін жетілдіру мәселелеріне мұқият назар аудару қажет деп санаймыз. Соған орай бұл мәселенің шешімі ретінде келесі альтернативаларды ұсынуға болады:

- құрылыс келісімшарты бойынша жасалуы мүмкін кейбір бұзушылықтар үшін есепке алу және айыппұл салу мекемелерін қарастыру;

- айыппұлды келтірілген зиянға пропорционалды емес болған жағдайда ғана азайту мүмкіндігін қарастыру;

- құрылыс шарты тараптарына моральдық зиянды өтеудің негіздері мен мөлшерін белгілеу мүмкіндігін қамтамасыз ету;

- құрылыс тараптарына аралас кінәлау фактісін анықтаған кезде қосымша нормативтік мүмкіндіктермен қамтамасыз ету.

Сонымен, маңызды құбылыстардың бірі бола отырып, заңды жауапкершілігі полемикалық заңды құбылыс екенін анықтадық.

Бұл құбылыс құқық бұзушылықпен тығыз байланысты, құқықтық қатынастарға қатысушылардың нақты субъективті құқықтарына қол сұғумен байланысты практикалық мәнге ие болады. Заңды жауапкершілік феноменінің ерекшелігі мынада: бұл ұғым құқық қолдану процесі мен заң практикасына ең жақын - кез-келген сот ісі жауапкершілік негізі болып табылады.

Ұйымдық, әлеуметтік және экономикалық қатынастардың құрылымы мен мазмұнының өзгеруі құрылыс келісімшартына қатысты ережелерді қайта қарау қажеттілігін тудырды. Құрылыс келісімшартының ережелерін түбегейлі қайта қарау оның мақсаты мен мазмұнына көзқарасты өзгертуге мүмкіндік берді. [6]

Алайда, бүгінде, өкінішке орай, заңнама құрылыс келісімшарттарына қатысты барлық мәселелерді реттемейді. Сонымен қатар, шарттық қатынастардың осы түрінің халықаралық құқықтың талаптары мен құқық қолдану практикасынан ауытқу тенденциясы байқалады.

Реттеу тек жеке емес, сонымен қатар жария құқық нормаларымен жүзеге асырылатын сала бола отырып, қатынастарды реттеудің тағы бір құралы бар, атап айтқанда құрылыстағы техникалық нормалар жиынтығы. Алайда, бұл анықталған проблемаларды жоймайды, тек заңнамалық реформа процедуралары арқылы шешілуі мүмкін.

Құрылыс келісімшартын бұзғаны үшін жауапкершілік проблемасын зерттеу нәтижелері бойынша құрылыс саласындағы қатынастар Қазақстан Республикасының көптеген салаларымен және Қазақстан Республикасының заңдарымен реттелетін қатынастардың көп қырлы және күрделі кешенін құрайды деген қорытынды жасауға болады.

Қолданылған әдебиеттер:

[1] Алексеев С.С. О составе гражданского правонарушения // Правоведение. 1958. №1

[2] Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім) - 1999 жылғы 1 шілдедегі N 409 Кодексі.

[3] Васченко П.Н. Құрылыс келісімшарты: теория және практика мәселелері // құқық және білім. 2009. №12, 123 б.

[4] Кириллов П.В. Мердігерлік жұмысты орындауға арналған шарттың маңызды шарттары // Қарулы Күштердегі заң. 2016. № 1-бет.

[5] Коведяев С.В. Құрылыс келісім-шарттарында құрылыс объектісіне меншік құқығының пайда болуы // Заңгер. 2011. № 2. Б.24.

[6] Бежан А.В., Киракосян С.А. Құрылыс келісімшартын тиімді шарттармен жасасу // Адвокат. 2014. №1Б.28.

УДК 4414

ПРАВА ЭТНИЧЕСКИХ КИТАЙЦЕВ, ПРОЖИВАЮЩИХ ЗА РУБЕЖОМ

В.В.Селезнев

Магистрант 1 курса, «Мировая политика»

ФГБОУ ВО «Пятигорский государственный университет»

Институт международных отношений

Пятигорск, Россия

Научный руководитель: **Бабошина Е.В.**, канд. юр. наук, доцент

На сегодняшний день, феномен грандиозного экономического роста Китайской Народной Республики является предметом интереса многих ученых. Китай рассматривается в разных плоскостях и под разными углами. Богатая история, необычная (по западным меркам) культура, конфуцианско-педантичное общество, позволяет исследователям, причём в совершенно разных областях, строить теории, объясняющие причины феноменальных темпов роста срединного государства [1, с. 289].

Одним из факторов, который подчеркивают множество исследователей, выступает явление "хуацяо" (华侨), в буквальном переводе означает «китайский эмигрант». Дело в том, что этническое самосознание, гипертрофированный патриотизм и, конечно же, количество «ханьцев», превращает мировые китайские диаспоры в инструмент экономического развития самого Китая. Чем активно пользуется правительство КНР, получая, через инвестиционные проекты и прямые вливания капитала, миллиарды долларов ежегодно [2, с. 453].

При отсутствии сторонних факторов воздействия на развитие государства, процесс формирования права происходит естественным образом. Материальные источники права (общественные отношения, система экономических отношений и тп.) формируют нормы права, а те в свою очередь, через призму правосознания и правовой культуры, закрепляются в формальном виде. Но не нужно забывать, что китайская правовая система относится к социалистическому типу, поэтому значительную роль играют идеология и политика государства. Имеется ввиду, что в стране социалистического толка именно государство определяет объем необходимых прав и свобод гражданина, закрепляя их, как правило, на законодательном уровне [3, с. 12].

Права и свободы личности в Китае базируются на социалистической доктрине прав человека. Ее особенность заключается в акцентировании внимания на коллективистских началах в обществе, тем самым принижается значимость отдельной личности. Особенно ярко этот аспект выделяется на фоне индивидуалистического западного мира (англосаксонских и романо-

германских правовых систем), где первостепенным фактором общественной жизни является охрана личных свобод человека. Конституция Китайской Народной республики не уникальна, по форме и содержанию - это типичная социалистическая конструкция. Она переполнена разнообразными нормами-декларациями, нормами-лозунгами, нормами-принципами, нормами-программами, иногда становится трудно провести четкую грань между указанными и классическими юридическими нормами [4, с. 74].

Особого внимания заслуживает введение к конституции. Так как оно хоть и соответствует тенденциям азиатско-социалистических стран (т.е. преамбула заменяется введением, в котором обосновывается социалистическая революция и легитимность текущего правителя или правителей), но в тоже время, имеет свои характерные особенности. В последней редакции китайской конституции 1982 года, подчеркиваются реформы модернизации, завершается данный документ следующим заявлением: «В дальнейшем коренная задача государства – общими силами осуществить социалистическую модернизацию. Народы всех национальностей Китая, руководимые Коммунистической партией Китая и вооруженные марксизмом-ленинизмом, идеями Мао Цзэдуна, будут и впредь отстаивать демократическую диктатуру народа и социалистический путь, постоянно совершенствовать различные социалистические институты, развивать социалистическую демократию, укреплять социалистическую законность с тем, чтобы превратить страну в высокоцивилизованное, высокodemократическое, социалистическое государство». Таким образом, следуя социалистической традиции, акцент сделан на основы общественно-политического строя, а не конституционного [5, с. 119].

Перейдем к рассмотрению правового статуса китайских эмигрантов. С точки зрения Китая, «хуацяо» представляют собой не однородное явление. В силу исторических обстоятельств, большому количеству этнических китайцев пришлось эмигрировать. Понимая потенциальные возможности мировой китайской диаспоры, правительство КНР делает все возможное для создания благоприятных условий сотрудничества с зарубежными китайцами. В соответствии со статьей 50 Конституции КНР, Китайская Народная Республика охраняет права и интересы зарубежных китайцев, а также членов их семей. Помимо этого, в полномочии Государственного совета также входит охрана надлежащих прав зарубежных китайцев и их семей. Для защиты прав проживающих за рубежом китайцев, создана система государственных и неправительственных организаций, функционирующих под руководством ЦК КПК. Приняты законы о совместных предприятиях китайского и иностранного капитала. Немаловажную роль играет Закон 1990 года «о защите прав и интересов китайцев и их родственников», в котором установлены различные льготы, расширяющие возможности для инвестирования капитала китайскими эмигрантами. Также подчеркивается, что КНР защищает права реэмигрантов и родственников китайских эмигрантов соответственно с

заключенными международными договорами и международной практикой. Из приведенного анализа становится ясно, что защита прав зарубежных китайцев и создание для них благоприятного правового поля для инвестирования капитала в Китай, позволяет поддерживать выгодную связь между «хуацяо» и их исторической родиной. Именно такая модель правового статуса эмигрантов, по мнению автора статьи, является наиболее продуктивной для обеих сторон и необходимой для применения в РФ, при условии адаптации с учетом особенностей нашей страны [6, с. 392].

Список использованных источников:

1. Андреева Г.Н. Конституционное право зарубежных стран в вопросах и ответах: Учебное пособие.- М.: Издательство Эксмо, 2004. – 316 с.
2. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран. Учебник.- М.: Юристъ, 2001. – 600 с.
3. Батыр К.И., Всеобщая история государства и права. М., 1994. – 415 с.
4. Делюсин Л. Политическая реформа и проблема демократии в Китае.- М., 1993. – 176 с.
5. Егоров К.А. Представительная система Китая: история и современность.-М.: Спарк, 1998. – 240 с.
6. Конституции зарубежных государств: Учебное пособие / Сост. проф. В.В. Маклаков — 2-е изд., исправ. и доп.— М.: Издательство БЕК. — 584 с.

ӘОЖ 330.332

**ВЕНЧУРЛЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ
РЕТТЕЛУІ**

Сулеймен Мейрам Маратұлы
«Астана» халықаралық университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Meiram_skz@mail.ru

Венчурлық инвестициялауды құқықтық реттеу мәселесі неде? Венчурлық инвестициялауды құқықтық реттеудегі негізгі проблемалар оның мәнінің ерекшелігіне байланысты туындайды. Акцияларға (жарғылық капиталдағы үлестерге) венчурлық инвестор инвестициялайтын жобалық инновациялық компаниялардың негізгі актив ретінде зияткерлік меншік объектілері болады. Жобалық компанияның активтеріндегі айрықша құқықтардың үлкен үлесі және оларды есепке алудың күрделілігі осындай компаниялармен мәмілелерді құқықтық қамтамасыз етуге жоғары талаптар қояды. Бұл ретте, мысалы, портфельдік инвестицияларға (бағалы қағаздарға салынған инвестицияларға) қарағанда, венчурлық инвестициялау ұйымдасқан

рыноктардан тыс жүзеге асырылады және процеске қатысушылар тарапынан әртүрлі теріс пайдалану тәуекелі жоғары. Барлық осы факторлар венчурлық инвестициялау мәмілелерін құқықтық реттеуге, сондай-ақ тиісті институционалдық ортаға: бейінді ведомстволарда білікті мамандардың, тәуелсіз және құзыретті соттардың болуына және т. б. жоғары талаптар қояды. Венчурлық инвестициялау затының материалдық емесдығы юрисдикцияға қойылатын жоғары талаптармен және инновациялық қызмет үшін жалпы кластерлік әсермен ұштастыра отырып, қарастырылатын саладағы юрисдикциялардың бәсекелестігін шиеленістіреді. Нарыққа қатысушылар-венчурлық инвесторлар да, жобалық инновациялық компаниялар да - тәуекелдер, мерзімдер, пайда санаттарындағы қандай да бір юрисдикциядағы өз қызметін жүзеге асырудың артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалайды және қажет болған жағдайда өзінің негізгі активтерін мемлекеттік шекаралар арқылы жылжыта отырып, юрисдикцияны өзгертеді. Нәтижесінде қолайсыз құқықтық орта венчурлық инвестициялау үшін кедергі бола алмайды, алайда технологиялардың шетелге кетуіне ықпал етеді, бұл ел ішіндегі инновациялық кәсіпорындардың санын азайтады және мемлекеттік инновациялық саясаттан әсерді төмендетеді. Бұл ретте, мемлекеттің капитал мен технологиялардың кетуіне тікелей әсер ету құралдарының шектеулі көлемі бар екенін атап өткен жөн; негізінен әсер ету инновацияларды дамыту институттарының қызметі шеңберінде Ұлттық инвесторларды ынталандыру жолымен жүргізіледі. Тиісінше, венчурлық инвестициялауды құқықтық реттеудің бірінші кезектегі мақсаты бәсекеге қабілетті реттеуші ортаны құрудан - яғни венчурлық инвестициялаудың нарықтық тәжірибесін қабылдаудан және тиісті құқықтық құралдарды ресейлік құқықтық жүйеге интеграциялаудан тұрады. Бәсекеге қабілетті реттеуші ортаны қалыптастыру үшін мынадай мақсат қажет: тиімді реттеуші ортаны қамтамасыз ету, бұл шетелдік венчурлық инвесторларды тарту есебінен венчурлық инвестициялаудың қарқындылығын арттыруға мүмкіндік береді. Бұл ретте ұйымдастырушылық тәжірибені мәдени ерекшеліктерді ескерместен бір елден екіншісіне ауыстыру іс жүзінде мүмкін емес. Венчурлық инвестициялау-институционалдық, мәдени және ұйымдастырушылық элементтерді есепке алатын инновациялық дамудың жалпы стратегиясының бір бөлігі ғана; Қазақстан үшін басқа елдердің институттарын жұмыс тетігін және тиісті жүйелерді дамытуды түсінбей қарыз алу үрдісі тән. Бұл жағдайды венчурлық инвестициялаудың әдеттегі құқықтық құралдарының көпшілігінің отандық құқықтық жүйеге қабылдау және имплементациялауды талап ететін ағылшын-саксондық құқықтық отбасында тамыры бар екенін күрделендіреді, бұл оларды имплементациялауды қиындатады және ғалымдар тарапынан сын тудырады. Бұл ретте, өзге қаржы нарықтарынан (мысалы, бағалы қағаздар нарығынан) айырмашылығы, венчурлық капитал нарығы инновациялар туралы Жеке кешенді актіні қабылдау мүмкін болмайтын себептер бойынша жеке құқықтық акт шеңберінде реттелмейді. Сондықтан венчурлық инвестициялауды құқықтық

реттеуді жетілдіру азаматтық, корпоративтік, салықтық, валюталық және заңнаманың басқа да салаларын жаңғыртуды талап етеді, бұл әртүрлі мүдделер топтарына қарсы тұрады. Нәтижесінде венчурлық инвестициялауды реттейтін ережелерді имплементациялау баяу жылжып, үлкен сын-қатерді қарсы алады. "Юрисдикция бәсекелестігі" жағдайында бұл саладағы мәмілелердің едәуір саны ағылшын құқығы бойынша құрылымдалуын жалғастырады, бұл қазақстандық бюджеттің табысты толық алмауын ғана емес, сонымен қатар жобалық компаниялардың, сондай-ақ олардың зияткерлік меншігінің шетелге өтуін білдіреді[1].

Венчурлық инвестициялаудың барлық жүйесінің болуы, табысты жұмыс істеуі және дамуы екі негізгі факторға тікелей байланысты:

1) нарық қажеттіліктеріне қол жетімді және тиісті мемлекеттік ынталандыру шаралары мен тетіктерінің түрлі нысандарда (салықтық ынталандырулар, мемлекеттік кепілдіктер бағдарламалары және венчурлық жобаларға бірлесіп инвестициялау тікелей және (немесе) мемлекеттік даму институттары арқылы);

2) инвесторлардың кәсіпкерлік тәуекелдерін қысқарту үшін инвестициялаудың, оларды басқарудың түрлі тәсілдері мен нысандарын, қорғау құралдарын құруға мүмкіндік беретін икемді азаматтық заңнаманы қамтиды.

Аталған екі элементтің кез келгенінің болмауы, тәжірибе көрсетіп отырғандай, венчурлық капиталдың осал және "нәзік" нарығының пайда болуы мен дамуын болдырмайды (жоғары тәуекелдерге байланысты).

Талдау Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасында жоғарыда аталған түйінді факторлар жоқ екенін және көптеген өзге параметрлер бойынша венчурлық капитал нарықтарын реттеудің жалпы әлемдік құқықтық үрдістеріне жауап бермейтінін көрсетті. Мысалы, ағымдағы бюджет заңнамасында бар мемлекеттік бірлесіп инвестициялауды пайдалана отырып іске асырылатын жобалар бойынша бағалауға қойылатын талаптар инновацияға бағытталған болса да, көрінеу жоғары стратегиялық жобаларға мемлекеттік капиталдың қатысу ықтималдығын нақты жоққа шығарады. Сонымен қатар, мемлекеттік органдар тарапынан қажетті басқарушылық, реттеушілік және бақылау шешімдерінің жоқтығы түсіндіріледі.

Растау ретінде, 2017 жылы ЭЫДҰ-ның инновациялық саясат жөніндегі сарапшылары Қазақстанға ұсынды ("ЭЫДҰ. Инновациялық саясатқа шолу: Қазақстан Республикасы"), оның ішінде венчурлық капитал механизмдерінің дамуына назар аудару[2].

Өзінің ерекшелігі бойынша венчурлық инвестициялау кезінде туындайтын қоғамдық қатынастар біртекті немесе кешенді болып табылмайды және "құқықтық актілер туралы" Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес әртүрлі қолданыстағы кодталған және шоғырландырылған заңдарды реттеуге жататын жекелеген қатынастардың кезектесуі немесе жиынтығы болып табылады. Осыған байланысты, жеке венчурлық капитал

нарығының пайда болуын және дамуын ынталандыру мақсатында заң жобасында осы тұжырымдаманың мәні болып табылатын қатынастарды реттейтін және әсер ететін жекелеген заңдардың ережелерін әр түрлі дәрежеде жетілдіру ұсынылады.

1) венчурлық инвестициялауды мемлекеттік ынталандырудың шаралары мен тетіктері

а) ынталандырудың салықтық шаралары

Бүгінгі күні ЭЫДҰ елдерінде жеке капитал (әртүрлі нысандарда, оның ішінде венчурлық қорлардың инвестициялары, краудфандингтік аландар және т.б. арқылы "бизнес-періштелер") инновациялық қызметті венчурлық инвестициялаудың негізгі көзі болып табылады. ЭЫДҰ елдерінде осы салаға жеке инвестицияларды тартуды ынталандыру мақсатында мемлекет түрлі салықтық жеңілдіктер мен тетіктерді пайдаланады. Әлемдік тәжірибеде венчурлық кәсіпкерлік субъектілерінің қызметін жандандыруға жанама әсер ету құралдарының кең арсеналы пайдаланылады. Оларға салық салу және бухгалтерлік есеп, несие-қаржы саясаты, шаруашылық құқығы, сот жүйесін тіркеу және рұқсат беру, банкроттық рәсімдері, атап айтқанда:

- бағалы қағаздармен жасалған операциялардан түскен кірістерге салық салудың қолайлы режимін құру;

- венчурлық қорларды қалыптастыруға қатысатын инвесторлардың қосарланған салық салуды жою;

- зияткерлік меншікті қорғаудың тиімді жүйесін жасау, ол көптеген жағдайларда инновациялық фирмалардың ерте пайда болу кезеңдерінде жалғыз капиталы болып табылады;

- капитал нарығын дамыту негізінде тәуекелдік капитал салымдарының өтімділігін арттыруға жәрдемдесу, соның ішінде қаржы тарихының жоқтығынан және формальды сипаттағы қандай да бір басқа да белгілермен дәстүрлі қор биржаларына қол жеткізе алмайтын бағалы қағаздар саудасы үшін арнайы биржалар, жаңа фирмалар құру жолымен;

- институционалдық инвесторлардың: зейнетақы және сақтандыру қорларының, банктердің венчурлық қорларына кіру үшін жағдайларды заңнамалық қамтамасыз ету;

- кәсіпкерлерді оқыту және кеңес беру, олардың арасында перспективалы жобалар мен әлеуетті инвесторлар туралы ақпаратты тарату. Дегенмен, венчурлық инвестициялауды дамытуға ықпал етудің жанама әдістерін пайдаланудың орталық мәселесі осы процесті құқықтық реттеу болып табылады. Айта кету керек, бұл мәселе өте қиын, өйткені белгілі бір қайшылықтарды еңсерумен байланысты. Бір жағынан, венчурлық бизнес өзінің анықтамасы бойынша-бұл мемлекеттің шамадан тыс араласуын, оның ішінде заңнамалық бастама жолымен қабылдамайтын жеке бизнес. Екінші жағынан, әсіресе өзінің дамуының алғашқы кезеңдерінде венчурлық индустрия белгілі бір мемлекеттік қолдаусыз бола алмайды. Осылайша, венчурлық индустрияның ашық жеке капиталистік мүдделері мен осы салаға

мемлекеттік араласу дәрежесі арасында ымыраға келу қажеттілігі туындайды. Алайда, әртүрлі елдерде венчурлық қызметті заңды ресімдеу ерекшеліктерін талдау дамыған нарықтық қатынастары бар елдердің бірде-бір заңнамалық жүйесінде "венчурлық қызмет туралы жеке заң" жоқ екенін куәландырады[3]. Инвестициялаудың бұл тәсілі жалпы заң нормалары шеңберінде жүзеге асырылады және әдетте корпоративтік және инвестициялық қызметтің нысандары мен ережелері туралы негізгі ережелер мен актілермен реттелетін қолданыстағы заңды және ұйымдық нысандар мен схемаларды пайдаланады. Мәселен, мысалы, венчурлық индустрияның арнайы заңнама саласы ретінде заңнамалық құрылысының еуропалық тәжірибесі туралы айтатын болсақ, әрдайым екі негізгі кезең: корпоративтік және салық заңнамасы бар екенін атап өткен жөн. Заңнаманың екі саласы келісілген әрекет етуі тиіс. Заң шығарушының негізгі міндеті венчурлық қорға, венчурлық капиталға сәйкес келетін және сонымен бірге қосымша кедергілерді жоятын салық заңнамасының тиісті ережелерін көздейтін осындай корпоративтік құрылымды немесе ұйымдық-құқықтық нысанды құру болып табылады. Атап айтқанда, салық заңнамасы инвестордың инвестицияланатын компаниядан "шығу" жолында қосымша "салық сүзгілерін" немесе тосқауылдарды енгізбеуі маңызды. Мұндай жүйе капиталдың "шығуының" соңғы кезеңінде ғана, атап айтқанда, өзінің капиталын венчурлық қорға салған инвестор оған тиесілі табыс үлесін алған сәтте ғана табысты салуға мүмкіндік береді. Салық заңнамасының тиісті нормалары корпоративтік заңнама нормаларымен үйлесімді жұмыс істеуі тиіс. Батыс елдерінің көпшілігінде венчурлық инвестициялаудың нысандары мен тәсілдеріне қатысты заңнамалық актілер негізінен жоғары технологиялар саласында жұмыс істейтін инвесторлар мен инвестицияланатын компанияларға әртүрлі салықтық жеңілдіктер беру, кейінге қалдыру және жеңілдіктер беру арқылы қызметтің осы түрін ынталандыру мақсатында қабылданады[4].

Ынталандыру заңдарын қабылдау венчурлік капитал нарығына қатысушылардың мәртебесі, құқықтары мен заңды мүдделерін қалыптастыру, қорғау және қамтамасыз ету, қауіптілікді инвестициялаудың тиімділігін бағалау, салымшылардың, басқарушы заңды тұлғалардың, венчурлік қорлар мен инноваторлардың-кәсіпкерлердің өз өкілеттіктері мен міндеттерін жүзеге асыру кезінде өзара қарым-қатынастарын реттеу мәселелерін нақтылаудан көрінетін жоғары қауіптілікді инвестициялау саласындағы заңнамалық базаны қалыптастыруға және жетілдіруге әкеп соғады, сондай-ақ венчурлік капитал нарығын ынталандырудың жаңа құралдарын енгізуде. Тиісті заң жобасын қабылдаудың әлеуметтік-экономикалық тиімділігіне нақты баға беру өте қиын:

Біріншіден, венчурлік инвестициялау бойынша отандық статистика жоқ, өйткені қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының заңнамасымен "Венчурлік капитал" және "венчурлік қор" ұғымы айқындалмаған және тұтастай алғанда, осы нарықта белсенділік жоқ. Қолда бар ақпарат бойынша

Қазақстанда "Технологиялық өсу жөніндегі ұлттық агенттік" АҚ қатысуымен бар небәрі екі венчурлік қор жұмыс істейді, басқа қорлар негізінен қазақстандық юрисдикциядан тыс тіркелген және олар бойынша қандай да бір шынайы деректер жоқ.

Екіншіден, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі қазіргі уақытта тек жабық пайлық инвестициялық қорларға және қауіптілікті инвестициялаудың инвестициялық қорларына қатысты статистиканы қалыптастырады, алайда олардың қызметі туралы ақпарат ашылмайды немесе жоқ.

Сонымен қатар, венчурлік инвестициялау саласын және Қазақстан экономикасын жетілдіру үшін салықтық ынталандыру заңдарын қабылдаудан жалпы оң әлеуметтік-экономикалық пайдасын тигізетінін күмәнға соқтырмайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Акопян О.А. Правовое регулирование инвестиций в инновационный сектор экономики (венчурных инвестиций) // Журнал российского права. 2008. № 5.
2. Инновациялар туралы Ұлттық баяндама, 2016. <https://lms.mti.edu.ru/mod/resource/view.php?id=23274>
3. Лернер Д., Лимон Э., Хардимон Ф. Венчурный капитал, прямые инвестиции и финансирование предпринимательства. М., Изд-во Института Гайдара, 2016. С. 66.
4. Kazakh Angel Monitor: Періштелер инвестициялар нарығы. - Алматы, 2017. – С. 11-14.

УДК 347

ВЕНЧУРЛЫҚ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Сулеймен Мейрам Маратұлы
«Астана» халықаралық университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Meiram_skz@mail.ru

Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, жоғары тәуекелді инновациялық жобаларға венчурлік инвестициялар ғылыми-техникалық прогрестің, ЖІӨ өсуінің және тұтастай алғанда елдің бәсекеге қабілеттілігінің драйверлері болып табылады. Мысалы, АҚШ-та венчурлік инвестициялар үлесі ЖІӨ-нің

барлығы 0.2% болғанда жеке секторда 10 млн. жұмыс орны құрылды, 2.1 трлн. АҚШ долларын құрады, ЖІӨ-нің 16.6% - ы қамтамасыз етілді.

Венчурлік қорлардың ең көп саны венчурлік қаржыландыру жөніндегі қатынастарды жүйелі реттеу, оның ішінде жеке инвесторлар үшін жариялы емес компанияларға салықтық ынталандырудың кешенді жүйесі қолданылатын елдерде тіркелгендігі заң жобасын қабылдау қажеттілігінің жанама растамасы болып табылады.

Венчурлық капиталистерге белсенді қаржыландыруға кедергі келтіретін мәселелерге тоқталайық:

1) Салықтық преференциялар мен субсидиялар сияқты мемлекеттік ынталандыру шаралары мен тетіктерінің жеткіліксіздігі, тікелей және/немесе мемлекеттік даму институттары, инвестициялық агенттіктер немесе сақтандыру ұйымдары арқылы венчурлық жобаларға мемлекеттік кепілдіктер мен бірлесіп қаржыландыру бағдарламаларының болмауы.

2) инвестициялаудың, жобаларды басқарудың түрлі тәсілдері мен нысандарын құруға мүмкіндік бермейтін заңнамалық базаның жетілдірілмеуі, инвесторлардың кәсіпкерлік тәуекелдерін қысқарту үшін сенімді қорғау құралдарының болмауы.

Бұдан басқа, инвесторлардың" тәуекелге бейімсіздік коэффициенті "белгілі бір жобаларды іске асыру жетістігінің" оң " тарихының саны ұлғайған жағдайда төмендетілуі мүмкін. Өкінішке орай, қолданыстағы заңнама кейбір параметрлер бойынша венчурлық капитал нарықтарын реттеудің халықаралық құқықтық үрдістеріне жауап бермейді. Бүгінгі күні, ағымдағы бюджет заңнамасында жобалық бағалауға қойылатын талаптарды ескере отырып, мемлекеттік капиталдың жоғары тәуекелді инновациялық жобаларға қатысу ықтималдығы төмен.

Ал шетелдік инвесторлар, әдетте, мемлекет кепілдік берген жобаларға ғана ақша салуға дайын. Мемлекеттік кепілдіктер болмаған кезде шетелдік инвестициялардың қатысуымен жобаны іске асыру қиын, тиісінше кәсіпорындардың инновациялық белсенділік деңгейі төмендеуде және зияткерлік ресурстар шетелге ағады.

3) Өнеркәсіптік кәсіпорындар арасындағы бәсекелестіктің төмендігінен инновацияларға сұраныстың болмауы.

4) инновациялар рөлін жеткіліксіз түсіну, салалық тәжірибені кәсіби шоғырландырудың және үздік практикаларды енгізудің болмауы. Бұл жерде, әрине, венчурлық қорлар қызметіне ақпараттық қолдау көрсету маңызды.

5) ірі отандық және шетелдік инвесторларды қызықтыруы мүмкін сапалы технологиялардың жеткіліксіз ұсынысы. "Атуға" болатын инновациялық жобаларды ұсынатын белсенді кәсіпкерлік сектор болмаған кезде көптеген венчурлық қорлар құрудың мағынасы жоқ, сондықтан венчурлық капиталистер саны аз болған кезде бізде венчурлық нарық, инвестициялық орта жұмыс істеп тұрғанын айту қиын. Бәсекелестік, серпінді

дамып келе жатқан технологиялық, маркетингтік және қаржы құралдары жоқ.

Қазіргі уақытта Қазақстанда жоғары технологиялық өнім экспорты шамамен 2 млрд. долларды құрайды, алайда Венчурлік капитал мен инновациялық ШОБ нарығын дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау жоғары технологиялық өнім экспортын кемінде 40% - ға 2025 жылға дейін ұлғайтуға мүмкіндік береді.

Бұл ретте жыл сайын 100 млн. АҚШ долларын венчурлік инвестициялар тарту кезінде ЖҚК әсері 2025 жылға қарай 1 820 млн. АҚШ долларын құрайды[1].

Заң жобасын қабылдау инновациялық-белсенді кәсіпорындардың өсуіне, венчурлік инвестициялау нарығына қатысушылардың инвестициялық жандануына әкеледі, сондай-ақ жаңа жұмыс орындарын құруға және халықтың, бірінші кезекте жастар арасында кәсіпкерлік белсенділігін арттыруға әкеледі деп күтілуде. Отандық инвесторлар шетелдік юрисдикцияларда күрделі және қымбат құрылымдарды құрудың орнына ел ішіндегі инновацияларға инвестициялау үшін ынталандыруларға ие болады.

Заң жобасын қабылдау теріс әлеуметтік және (немесе) экономикалық салдарларға әкеп соқпайды. Бұл ретте ықтимал шығындар барынша аз болуы мүмкін, өйткені Қазақстандағы венчурлік қорлардың қызметі іс жүзінде ұсынылмаған[2].

Германияда 2007 жылы венчурлық капиталға үлестік қатысу үшін негіздемелік шарттарды жаңғырту туралы Заң (Gesetz zur Modernisierung der Rahmenbedingungen für Kapitalbeteiligungen – MoRaKG), жеке тәуекелді инвестициялау үшін тартымды ынталандырулар жасайтын Федералдық Үкіметтің заңы қабылданды. Бұл заң инвесторлардың тәуекелді кәсіпорындарды қаржыландыруға қатысуы туралы заңды енгізуді, сондай-ақ қолданыстағы бірқатар заңдардағы ережелерді Өзгертуді, атап айтқанда, кәсіпорындардың қызметін қаржыландыру жөніндегі коммерциялық қоғамдар туралы заңда, яғни инвестициялық компанияларда, табыс салығы туралы заңда, корпоративтік салық туралы заңда, кәсіптік салық туралы заңда, кредиттік жүйе туралы заңда және қаржылық қызмет көрсетуді бақылау туралы заңда көзделген[3].

Израильде инновациялық компанияларға бірінші табыс алған жылдан кейін 7 жылға және ерекше экономикалық аймақтардағы компанияларға 10 жылға салық демалысы беріледі.

Преференциялардың екі түрі бар:

Гранттар бағдарламасы-Израиль индустрия, сауда және еңбек министрлігінің бөлімшесі болып табылатын Израиль инвестициялар жөніндегі орталығымен басқарылады;

Автоматты салықтық жеңілдіктер бағдарламасы – Израильдің салық басқармасымен басқарылады.

Осы преференцияларды алу үшін жоба мынадай өлшемдерге сәйкес келуі тиіс: халықаралық бәсекеге қабілеттілік; инвестициялардың ең аз белгіленген мөлшері; жоғары қосылған құн; компанияның Израиль аумағында тіркелуі.

Барлық белгіленген критерийлерге сәйкес келген кезде кәсіпорын "бекітілген кәсіпорын" мәртебесіне ие болады және тиісті қолдау бағдарламасын не "бенефициар кәсіпорны" мәртебесін таңдайды және жеңілдікті салық салу бағдарламаларының бірін таңдайды. Нәтижесінде компания мемлекеттік қолдау мүмкіндігіне ие болады, мысалы, негізгі капитал мөлшерінің 24%-на дейінгі мөлшерде грант алу және/немесе салық ставкаларын және өзге де салық төлемдерін азайту.

Гранттарды ұсыну бағдарламасы. Мемлекеттік гранттың көлемі жерді дамыту және ғимараттарды, машиналар мен жабдықтарды салу құнына, сондай-ақ осыған байланысты шығыстарға пайыздық қатынаста анықталады.

Грант беру жөніндегі бағдарламаны таңдаған компаниялар, сондай-ақ пайда алудың бірінші жылынан бастап 7 жыл мерзімге салық жеңілдіктерін алады. Салық жеңілдіктері шетелдік капиталдың қатысуының пайыздық арақатынасымен анықталады: кәсіпорынға шетелдік қатысу неғұрлым көп болса, жеңілдіктер соғұрлым жоғары. Егер мақұлданған кәсіпорынның кемінде 25% шетелдік инвесторларға тиесілі болса, кәсіпорын 10 жыл мерзімге салық жеңілдіктерін алуға құқылы.

Автоматты салық салу бағдарламасы

Автоматты салық салудың 3 түрі көзделеді:

1. Баламалы салық бағдарламасы – компания грант құқығынан бас тарта отырып және корпоративтік салықтан толық босатыла отырып, осы бағдарламаны таңдауға құқылы (компанияның орналасқан аймағына байланысты, барлығы инвестициялаудың үш басым аймағы бар – А, В, С). А аймағы-10 жыл мерзімге салықтан толық босату; В аймағы-6 жыл және 1 жыл мерзімге салықтан толық босату (шетелдік инвестор үшін 4 жыл); С аймағы-2 жыл және 5 жыл мерзімге салықтан толық босату (шетелдік инвестор үшін 8 жыл).

Егер компания салық босату кезінде дивидендтер төлеуді шешсе, дивидендтерге салық ставкасы 15% - ды құрайтын болады және компания босатылған корпоративтік салық ставкасы төленетін болады.

2. Басым Аймақтар бағдарламасы – А басым аймағына инвестициялайтын компаниялар үшін жеңілдіктер:

- Корпоративтік салық ставкасы-11,5%;

- Дивидендтерге салық ставкасы 15%, жалпы салық ставкасы 24,5%.

Шетелдік инвестор үшін дивидендтерге салық ставкасы-4% және жалпы салық ставкасы-15%.

Жеңілдікті салық салу кезеңі 7 жылды құрайды. Егер компанияның кемінде 25% шетелдік инвесторға тиесілі болса, жеңілдікті салық салу кезеңі 10 жылды құрайды. Жаңа жобаларды қаржыландыру көлемі 300 000

шекельден кем болмауы тиіс (шамамен \$ 77 250). Қолданыстағы жобаларды кеңейту кезінде-300 000 шекельден кем емес, не қаражат көлемі "өндірістік қорлардың мақұлданған ставкасына" тең болуы тиіс.

3. Стратегиялық бағдарлама – бұл бағдарлама негізінен келесі критерийлерге сәйкес келетін ірі мультинационалдық компаниялар үшін көзделген:

- Жылдық айналым кемінде \$3 млрд. құрауы тиіс.;
- Жобаға инвестициялардың ең аз көлемі - \$ 130 млн.;

Орналастыру-а аймағы

Ұсынылатын жеңілдіктер: корпоративтік салық 0%; дивидендтерге салық 0%; жеңілдік кезеңі 10 жыл.

"Мақұлданған инвестициялар" жобасын іске асыру кезінде мүлік пен жабдыққа амортизацияны есептеу мүмкін. Осы активтерді пайдаланудың алғашқы 5 жылы ішінде компания оларды әдеттегі амортизация мөлшерінің 200% және ғимараттарға амортизация мөлшерінің 400% ставкасы бойынша амортизациялай алады. Амортизация ғимараттар 20% аспауы тиіс.

Шетелдік инвесторға 90% тиесілі және \$20 млн.мөлшерінде мақұлданған инвестициялық бағдарламасы бар Компания қосымша 5 жыл салық жеңілдіктеріне сенім білдіруге құқылы.

Заң жобасында инвестициялық белсенділікті инновациялық жобалардың бастапқы және кейінгі сатыларында ынталандыруға мүмкіндік беретін салықтық шаралар мен тетіктер кешенін қарастыру жоспарлануда. Атап айтқанда, венчурлық қорлар төлейтін дивидендтерге тәуекелдік инвестициялаудың акционерлік инвестициялық қорлары үшін сияқты салық салу режимін қолдану ұсынылады. Сондай-ақ, негізгі кәсіпкерлік қызметтен түскен жиынтық табыстан инновациялық жобаларды іске асырудың барлық кезеңдерінде инвесторлардың шығыстарын шегеруге жатқызу мүмкіндігін көздеу ұсынылады.

Салық заңнамасына осы салықтық ынталандыруды қолдану мақсаттары үшін венчурлық қаржыландыруға тән ерекше ұғымдар да енгізілуі мүмкін.

Мемлекеттің немесе квазимемлекеттік сектордың венчурлық қаржыландыруға қатысуы

Венчурлық капитал дамыған елдерде инновацияларды коммерцияландыру процесін қаржыландырудың негізгі көзі болып табылатынын ескере отырып, ол сондай-ақ мемлекеттің технологиялық дамуына көмекке бағытталған әлеуметтік функцияны да орындайды, сондықтан мемлекет мемлекеттік қолдау шараларының кешенін ұсынуға ұмтылады.

Әлемдегі венчурлық қызметті қолдаудың барынша таралған құралдары инновациялық жобаларды іске асыратын жоғары тәуекелді кәсіпкерлікті мемлекет тарапынан тікелей бірлесіп қаржыландыру, мемлекет және (немесе) квазимемлекеттік сектор тарапынан субсидиялау және кепілдіктер беру болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан мен АҚШ-тағы бизнес періште: Атлантиканың екі жағында да стартаптарды кім және қалай қолдайды / Firma.kz [Электронды ресурс], 2013. С. 25. URL: <http://firma.kz/data/articles/2054>
- 2 Feld, Brad; Mendelson, Jason. Venture deals. New Jersey, Wiley, 2013. P. 99–113.
- 3 Гражданское уложение Германии (Deutsches Buergerliches Gesetzbuch mit Einfuehrungsgesetz): ввод, закон к Гражд. уложению; пер. с нем. / [В. Бергманн, введ., сост.]. - 3е изд., перераб. и доп. - М.: Walters Kluwer Russia, 2008. § 226

ӘОЖ 343.2/7

ӨМІР СҮРУ ҚҰҚЫҒЫ ЖӘНЕ ӨЛІМ ЖАЗАСЫ

Г.Шамшидинова

6B042- құқық білім беру бағдарламасы 2 курс студенті Астана
халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

gulnaz.shamshidinova@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.м., аға оқытушы Сеилханов Ж.Д.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев "Өлім жазасының күшін жоюға бағытталған Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге Екінші Факультативтік Хаттаманы ратификациялау туралы" заңға қол қойған болатын.. 2014 жылы өлім жазасына кесудің орнына өмір бойы бас бостандығынан айыру жазасы ұсынылған.

Еуропа Кеңесі Адам құқықтары мен бостандығын қорғау туралы конвенцияға қосымша 1983 жылғы 28 сәуірде өлім жазасын жою туралы №6 хаттама қабылдаған еді. БҰҰ Бас Ассамблеясы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге қосымша 1989 жылы 15 желтоқсанда өлім жазасын жою туралы екінші қосымша хаттама қабылдап, әлем елдерін сол хаттамаға қосылуға, қол қоюға шақырды. Осы шаралардан кейін әлемнің 80-нен астам мемлекеті өз қылмыстық заңнамасынан өлім жазасын алып тастады. Amnesty International ұйымының 2019 жылдың соңындағы мәліметі бойынша, әлемде 106 мемлекет барлық қылмыс түрі бойынша өлім жазасынан бас тартқан. Ал 142 елде өлім жазасы заң жүзінде де, іс жүзінде де жойылған. Гамбия, Қазақстан, Малайзия, Ресей мен Тәжікстанда өлім жазасына жарияланған мораторий әлі күшінде. Осы жаза түрін жиі қолданған он елдің қатарына Қытай, Иран, Сауд Арабиясы, Ирак, Египет, АҚШ, Пәкістан, Сомали, Оңтүстік Судан енген. Әлемде *ату жазасына кесу, дәрі*

(инъекция) егу, дарға асу, таспен ату, бас шабу, электрлі орындық арқылы, газдалған камера сияқты өлім жазасының түрлері қолданылады.

Қазақстанда өлім жазасы (ату жазасы) тек аса ауыр қылмыстар (лаңкестік, геноцид, айуандықпен кісі өлтіру, т.б.) үшін тағайындалады. 18-ге толмаған жасөспірімдерге, әйел адамдарға, сот үкімі шыққанға дейін 65 жасқа толған ер адамдарға қолданылмайды. Рақымшылық жасалған жағдайда өлім жазасы өмір бойына немесе 25 жылға бас бостандығынан айыру жазасына ауыстырылуы мүмкін. Қазақстанда 2003 жылдан бастап өлім жазасына мараторий жарияланған. Қазақстан қосылған халықаралық пактілер:

- Қазақстан 2003 жылы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакті мен Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіге қол қойып, тек екі жылдан кейін, 2005 жылы ратификациялаған.

- 2007 жылы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің бірінші факультативті хаттамасына қол қойып, 2009 жылы ратификациялады. Бұл хаттамаға сәйкес, Қазақстан азаматтары жеке арыз-шағыммен БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі Комитетіне жүгіне алады.

Мораторий судьяларға адамды өлім жазасына кесуге кедергі келтірмейді. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі бойынша судья сотталушыны өлім жазасына кесе алады. Бірақ әдетте өлім жазасы өмір бойына бас бостандығынан айыру жазасына ауыстырылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде көрсетілген өлім жазасы құрамында 17 қылмыс бар, сондай-ақ аса ауыр қылмыс жасаған кезде қолданылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіндегі өлім жазасы қарастырылған баптар:

- 160-бап. Басқыншылық соғысты тұтандыру немесе жүргізу;
- 163-бап. Қазақстан Республикасының халықаралық шартында тыйым салынған жаппай қырып-жою қаруын қолдану;
- 164-бап. Соғыс заңдары мен дәстүрлерін бұзып адам өлтіру;
- 168-бап. Соғыс уақытында жасалған геноцид;
- 170-бап. Жалдамалы ретінде қарулы қақтығысқа, соғысқа немесе конституциялық құрылысты құлатуға немесе оған нұқсан келтіруге бағытталған өзге де күш қолдану әрекетіне қатысып не мемлекеттің аумақтық тұтастығын бұзып, адамдардың қаза табуына немесе өзге де ауыр зардаптарға әкеп соққан іс-әрекет;
- 177-бап. Қазақстан Республикасы тұңғыш президенті – елбасының (Нұрсұлтан Назарбаевтың - ред.) өміріне қол сұғу;
- 178-бап. Қазақстан Республикасы президентінің өміріне қол сұғу;
- 184-бап. Диверсия;
- 255-бап. Терроризм актісі;
- 437-бап. Соғыс уақытында бұйрыққа бағынбау немесе оны өзгедей орындамау;

- 438-бап. Соғыс кезінде бастыққа қарсылық көрсету немесе оны қызметтік міндеттерін бұзуға мәжбүрлеу;
- 439-бап. Соғыс кезінде бастыққа қатысты күш қолдану әрекеттері;
- 442-бап. Соғыс кезінде әскерден қашу;
- 443-бап. Соғыс кезінде әскери қызметті атқарудан жалтару немесе бас тарту;
- 444-бап. Ұрыс жағдайында не соғыс кезінде жауынгерлік кезекшілікті атқару қағидасын бұзу.

Қазіргі таңда Қазақстанда өмір бойына бас бостандығынан айыратын жалғыз ғана "Қара бүркіт" деген түрме бар. Ол Қостанай облысында орналасқан. Онда қазіргі таңда 100-ден аса қылмыскер жазасын өтеуде. Бұған қоса, Қазақстанда өлім жазасына қатысты мораторий енгізілгеннен кейін, елімізде 5 адамның өлім жазасына кесілгені белгілі болды.

"Қазақстан Республикасында өлім жазасын мораторий енгізу туралы" Жарлыққа Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігі Мемлекеттік-құқық бөлімінің түсіндірмесінде: «Республика Президенті 1994 жылғы наурызда бекіткен Құқықтық реформа бағдарламасының өзінде-ақ өлім жазасын кезең-кезеңмен жоюдың перспективасы нақты белгіленген болатын. Қазақстан тәуелсіздігінің алғашқы жылдарында-ақ ұрлық, жалған ақша жасаушылық, валюталық операциялар туралы ережелерді бұзушылық, қарақшылық, түзеу мекемелерінің жұмысына іріткі салатын әрекеттер, зорлау мен пара алу үшін өлім жазасы заң жүзінде жойылды. Келесі қадам 1998 жылғы 1 қаңтарда жаңа Қылмыстық кодекстің қолданысқа енгізілуі болды, онда өлім жазасы бейбіт кезде іс жүзінде ауырлататын мән-жайларда қасақана кісі өлтіргені үшін ғана сақталды», - делінген.

Құқық қорғаушы Евгений Жовтис өлім жазасынан бас тартуға үш негіз барын айтады: «Біріншіден, бұл – жазаның қайтымсыз жалғыз түрі, сот кінәсіз адамға өлім жазасын кесіп, үкім орындалып кеткен соң нағыз қылмыскер табылған жағдайда (ондай жайттар болған), соттың қателігінен жазықсыз жазаланған әлгі адамды ешкім де өмірге қайтара алмайды. Екіншіден, жазаның бұл түрі қылмыстың алдын алуға еш әсер етпейді, сондықтан да күллі Еуропа (Беларусьты айтпағанда) одан бас тартқан. Үшіншіден, мемлекет жазалаушы һәм жендет міндетін атқармауы тиіс. Әрине, әркімнің эмоциясын білдіріп, кез келген реакция танытуына хақылы. Бірақ біз жауапқа тарту құқығын мемлекетке тапсырғандықтан, мемлекет оны баршаға, соның ішінде тіпті осындай адамдарға да бірдей қарау принципіне сүйеніп атқаруы тиіс».

Заңгер-құқықтанушы, ҚР еңбек сіңірген заңгері Ирак Елекеевтің айтуы бойынша қылмыс атаулыны жазамен жеңуге болмайтынын тарих дәлелдеген: «Биыл мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев кейбір істі ауыр қылмыстар санатына қосты. Негізі, бұл – Президенттің ғана емес, бүкіл халықтың пікірі. Өлім жазасын жоюға мүмкіндік бар. Егер де біз зайырлы мемлекет болғымыз келсе, жазаның бұл түрінен түбегейлі бас тартқанымыз жөн. Мораторий авторларының бірі ретінде бұл шешімді қолдаймын. Біреулер менен:

«Өзіңіздің жалғыз балаңызды өлтіріп кетсе, не істер едіңіз?» деп сұрайды. Қоғам ондайды ойламауы керек, қоғам ондайды болдырмауды, халықты жұмыспен қамтамасыз етуді ойлауы керек. Ауыр қылмысқа баратындардың жартысынан көбі – жұмыссыздар. Әлеуметтік мәселенің рөлі зор», – деді қоғам қайраткері.

Алматылық адвокат Жохар Өтебеков өлім жазасынан бас тартуды жақтайтынын былай түсіндіреді: «Біріншіден, адам өмірінен қымбат ештеңе жоқ, сондықтан тіпті қоғамға қарсы ең жексұрын қылмысқа барған жиіркенішті адамдарды да өлтіруге болмайды деп есептеймін. Екіншіден, әрине, сот және құқық органдарының қателік жіберуі ықтимал деген дүдәмал ой. Елімізде өлім жазасынан бас тартуды қолдайтындардың көбі қателік жіберілуі мүмкін деп қорқатындықтан осы дәлелді алға тартады. Бұл билікке, атап айтқанда, құқық қорғау және сот жүйелеріне деген сенімсіздікке байланысты».

Қорытындылай келе, өлім жазасы қылмыстық ахуалға үрейлі эффект туғызбайды. Қазақстанда 2003 жылдан бастап өлім жазасына енгізілген мораторий елдегі қылмыстық ахуалға әсер етпеді.

Адам өмірін өлтіру барлық жағдайларда моральдық жағынан дұрыс емес. Әр адамның өмірі ең жоғарғы құндылық саналатын және ешкім де одан айыра алмайды. Өлім жазасы ешбір проблеманы шеше алмайды. Әркім өзінің өмірі үшін жауапты. Және осы жауапкершілік адамның барлық өмірі бойында мойнында болады. Демек адам өз өмірінің қожайыны, иесі болғандықтан ол өзінің жасаған, істеген әрекеттеріне тиісінше жауапты. Заң да тиісінше адамдар үшін қызмет етеді. Алайда адамның құқықтары мен бостандықтары шектелетін кездер де болады. Міне, осындай жағдайдың бірі – адамды өмір сүру құқынан айыру.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. "Қазақ Энциклопедиясы";
2. Тэнгриный порталы: “Қазақстандағы өлім жазасы жайлы не білеміз?”;
3. Казинформ агенттігі: Марлан Жиёмбай – “Қазақстанда өлім жазасы жүзеге асырылмайды”;
4. Азаттық радиосы: Кенжебек Нұрқасенұлы – “Өлім жазасын жою. Конституция бабына келгенде пікір екіге жарылды”;
5. Айқын редакциясы: Еркебұлан Нұрекеш – “Өлім жазасы: үміт пен күдік”

ПРАВОВОЙ СТАТУС КОММЕРЧЕСКИХ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ СО СТОПРОЦЕНТНЫМ УЧАСТИЕМ ГОСУДАРСТВА

Абугалиев Сырымбет Махамбетович

Магистрант 1-курса

Университета КАЗГЮУ им. М.С. Нарикбаева

г.Нур-Султан, Республика Казахстан

e-mail: abugaliyev_s@kazguu.kz

***Аннотация.** В данной статье автор рассматривает вопрос правового статуса и сущности юридических лиц с участием государства в уставном капитале АО и ТОО. Основной целью научного исследования является разработка предложения по формированию специальной организационно-правовой формы для юридических лиц в форме АО и ТОО, где государство выступает единственным акционером/участником. В ходе анализа правового статуса АО и ТОО автор делает акцент на специальное регулирование и публичный характер юридических лиц с участием государства. Исследуя опыт развитых стран в отношении преобразования государственного имущества и моделей управления корпорациями, автор проводит сравнительно-правовой анализ форм участия государства в корпорациях зарубежных стран и Республики Казахстан.*

Предметом исследования является вопрос правового статуса АО и ТОО с участием государства, которые имеют признаки субъектов частного и публичного права.

Сделанные автором выводы показали, что нынешняя правовая форма компаний со стопроцентным участием государства не соответствуют правовой концепции частных коммерческих юридических лиц. По результатам анализа установлено, что законодательная база в сфере государственного участия в экономическом секторе требует дальнейших исследований и совершенствования в части правового статуса юридических лиц, наделенных публичными функциями. В этой связи, автор предлагает создать специальную организационно-правовую форму для юридических лиц публичного характера.

Выводы и рекомендации, сделанные по результатам исследования, направлены на совершенствование корпоративного законодательства Республики Казахстан.

Ключевые слова: участие государства в уставном капитале, цивилистическая природа юридических лиц, национальная компания, национальный холдинг, субъект публичного права, организационно-правовая форма публичных компаний.

Первый Президент Республики Казахстан в своем послании народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная

конкурентоспособность» отметил, что одним из приоритетов глобальной конкурентоспособности страны является кардинальное улучшение и расширение бизнес-среды, которое призвано обеспечить темпы роста экономики выше среднемировых и устойчивое продвижение в число 30 передовых стран [1].

Сегодня для достижения публичных целей по оптимизации экономических процессов государство как особый субъект частного права активно участвует в гражданских правоотношениях на равных началах с физическими и юридическими лицами. Одной из форм участия государства в гражданских правоотношениях является образование коммерческих юридических лиц в форме АО и ТОО, где государство выступает в качестве единственного акционера/участника. Деятельность таких юридических лиц регламентируется специальными законами, которые устанавливают ряд исключений для данной категории субъектов. Тем самым ставится под сомнение соблюдение принципа равенства субъектов гражданских отношений.

Кроме этого, несмотря на то, что АО и ТОО по своей юридической природе относятся исключительно к субъектам частного права, в правоприменительной практике имеет место тенденция создания юридических лиц в форме АО и ТОО, которым делегируются публично-правовые функции. Правовой статус таких юридических лиц имеет двойственный характер, поскольку они одновременно имеют признаки субъектов частного и публичного права. Таким образом, в юридической литературе возникает вопрос легитимности нынешней организационно-правовой формы юридических лиц со стопроцентным участием государства. Правовая природа таких АО и ТОО не соответствуют цивилистическому режиму юридических лиц. Актуальность рассматриваемого вопроса затрагивалась также в Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, где указывалось, что решение задачи эффективности и компактности государственного управления в экономической сфере побуждает к регламентации правового статуса юридических лиц, наделенных публичными функциями[2].

Вместе с тем, необходимо отметить, что вопрос правового статуса юридических лиц квазигосударственного сектора ранее был исследован такими казахстанскими учеными как М.К. Сулейменов, Диденко А.Г., Ф.С. Карагусов и др. Тем не менее, на наш взгляд, вопрос правового статуса и режима деятельности юридических лиц публичного характера требует дальнейшего анализа и исследований.

В развитых странах государство участвует в инфраструктурной экономике посредством процедуры корпоратизации («corporatization»), в результате которой происходит реструктуризация/преобразование государственного имущества или организации в корпорацию. Корпорации с участием государства могут функционировать в организационно-правовых

формах: 1) АО или ООО; 2) государственных предприятий/корпораций; 3) казенных предприятий. Форма АО/ООО по степени распространения варьируется в разных странах в зависимости от государства, исторических и правовых традиций[3, с.66-67]. Такие организации имеют обособленное имущество, вступают в гражданские отношения от своего имени и несут самостоятельную ответственность. Государство может выступать единственным акционером/участником организации. Необходимо также отметить, что корпорации с участием государства в развитых странах инкорпорируются и осуществляют свою деятельность в соответствии с теми же законами, которые регулируют частные корпорации.

В странах ОЭСР модели государственного управления собственностью организации с участием государства различны в зависимости от проведенных реформ в сфере регулирования и управления государственными активами. Тем не менее, можно выделить основные типы моделей управления:

- *Двойная модель* применяется во многих странах ОЭСР, включая такие страны как Греция, Италия, Корея и Новая Зеландия. Согласно концепции двойной модели, право по управлению и ответственность распределяется между отраслевым министерством и центральным Министерством, обычно Министерством финансов или Казначейством.

- *Децентрализованная/отраслевая модель* - наиболее традиционная модель управления, при которой корпорация находится в ведении соответствующих отраслевых министерств. Эта модель функционирует в нескольких странах ОЭСР, таких как Финляндия, Великобритания и Германия.

- *Централизованная модель*. В этой модели корпорация с участием государства находится в ведении одного министерства или ведомства. В большинстве случаев это Министерство финансов (Дания, Нидерланды, Испания), Министерство промышленности (Норвегия и Швеция) или специальное Министерство государственных предприятий и участия(Бельгия).

- *Холдинговая модель*. По этой концепции в управление холдинговой организации передается право собственности на конкретные корпорации. Холдинговые организации, в свою очередь, принадлежат государству и находятся в ведении одного министерства[4, с.7-11].

В отечественной правоприменительной практике государство вступает в гражданско-правовые отношения а) непосредственно либо б) через созданные им юридические лица (государственные юридические лица и участие в уставном капитале АО и ТОО)[5]. В целом казахстанская правовая доктрина и законодательство признает существование и функционирование АО и ТОО с участием государства в уставном капитале. В зависимости от объема государственного участия АО и ТОО подразделяются на: (1) контролируемые государством; (2) АО и ТОО с недоминирующей долей участия государства[6]. Особое внимание привлекают АО и ТОО со

сто процентным участием государства, поскольку для данной категории субъектов существуют особые условия и ряд исключений по сравнению с другими участниками гражданских отношений. Правовой статус таких юридических лиц можно рассмотреть на примере АО «ФНБ «Самрук-Қазына» («Фонд»), которое было создано путем слияния АО «Казахстанский холдинг по управлению государственными активами «Самрук» и АО «Фонд устойчивого развития «Қазына» [7]. Фонд был определен как национальный управляющий холдинг, перед которым поставлена цель способствовать развитию, диверсификации и модернизации экономики Казахстана. Необходимо отметить, что финансовое обеспечение инвестиционных программ Фонда включает не только собственные средства, рыночные заимствования на рынках капитала, средства от публичного размещения акций компаний, внутригрупповое финансирование, но и средства республиканского бюджета и Национального фонда РК [8].

Специальный закон «О Фонде национального благосостояния» определяет правовое положение, порядок деятельности, цели, задачи и полномочия Фонда, порядок взаимодействия Фонда и государственных органов, а также отдельные особенности правового положения юридических лиц, акции (доли участия) которых принадлежат Фонду, и иных организаций, входящих в группу Фонда. Организационно-правовая форма Фонда определяется как «акционерное общество», при этом акции Фонда являются исключительной собственностью государства и не подлежат отчуждению [9]. Кроме этого, законодательство устанавливает исключительное положение Фонда от общего регулирования акционерных обществ, в частности можно отметить следующее: (1) в отношении Фонда и его дочерних/зависимых организаций не применяется специальный порядок закупок товаров, работ и услуг [10]; (2) особые условия по сделкам, установленные законом об АО, не применяются в отношении сделок между организациями группы Фонда [11]; (3) Порядок приобретения на вторичном рынке ценных бумаг 30 и более процентов голосующих акций акционерных обществ, установленный Законом об АО, не применяется в отношении Фонда/дочерних/зависимых организаций [12]. Вместе с тем, можно отметить п.7 ст.4 закона РК «О государственном имуществе», согласно которому положения закона применяются к Фонду и его аффилированным лицам, если иное не предусмотрено законом РК «О Фонде национального благосостояния». Таким образом, несмотря на специальное обособленное регулирование Фонда и его аффилированных лиц, законодатель де-юре определяет организационно-правовую форму «ФНБ «Самрук-Қазына» как АО и тем самым относит его к коммерческим субъектам частного права в классификации юридических лиц.

Необходимо отметить, что Гражданский кодекс РК рассматривает АО и ТОО как субъекты частного предпринимательства независимо от формы собственности [13, с. 79]. При этом в правоприменительной практике наблюдается делегирование государственных полномочий коммерческим

компаниям в форме АО и ТОО. В качестве примера можно продемонстрировать уже существующий казахстанский опыт в нефтегазовом секторе экономики. Постановлением Правительства РК от 20 июня 2016 года №355 ТОО «PSA» было определено в качестве полномочного органа, действующего в интересах РК в соглашениях о разделе продукции. Ранее функции полномочного органа осуществлялись также юридическим лицом АО «НК «КазМунайГаз». Казалось бы, что настоящая практика соответствует требованиям законодательства, если руководствоваться п.2 ст.111 Гражданского кодекса, согласно которому по специальному поручению РК от имени государства могут выступать юридические лица. Тем не менее, исследуя вопрос выступления иных (кроме государственных органов) лиц от имени государства, Сулейменов М.К. отмечает следующее: «Необходимо подчеркнуть, что в п.2 ст. 111 ГК говорится об участии государства именно в гражданско-правовых отношениях. Нельзя использовать эту статью для обоснования выступления от имени государства при осуществлении им публичных, властных функций. При выполнении публичных функций следует руководствоваться п.3 ст. 3 Конституции РК, в котором говорится: «Правительство Республики Казахстан и иные государственные органы выступают от имени государства в пределах делегированных им полномочий»[14]. Из научно-практического комментария Конституционного Совета РК можно понять, что только государственные органы могут выступать от имени государства в пределах делегированных им полномочий, закрепленных в Конституции, законах и иных нормативных актах[15]. Так, передача государственной прерогативы юридическим лицам частного права ставит под сомнение цивилистическую природу АО и ТОО. В сущности говоря, такие правовые конструкции представляют больше государственный орган с публично-правовыми полномочиями, нежели коммерческое юридическое лицо частного предпринимательства.

Таким образом, на основании вышеизложенного мы выяснили, что мировая практика признает существование и успешное функционирование частных корпораций с участием государства. Такие корпорации инкорпорируются и осуществляют свою деятельность по общему законодательству. Аналогом таких корпораций в РК можно назвать АО и ТОО с участием государства. В целом рассматриваемые субъекты гражданского права обладают всеми необходимыми признаками института юридического лица, с точки зрения материального и процессуального права: имеют обособленное имущество на праве собственности, отвечают по своим обязательствам, могут от своего имени приобретать и осуществлять имущественные и личные неимущественные права и обязанности, могут выступать в суде. При этом, необходимо выделить следующие признаки, обуславливающие специфику АО и ТОО с участием государства: 1) публичный характер деятельности, направленной на решение экономических задач в интересах страны; 2) контролируемость государством; 3) особое

регулирование на основании специальных законов, которое определяет особый правовой статус и режим таких субъектов. В этой связи, считаем, что на сегодняшний день казахстанское правовое поле созрело для создания самостоятельной организационно-правовой формы для юридических лиц со стопроцентным участием государства. Формирование специальной организационно-правовой формы и определение их правового режима способствует правильной классификации юридических лиц и совершенствованию института субъектов гражданского права.

Список использованных источников:

1. Послание Президента Республики Казахстан от 31 января 2017 года «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvary-a-2017-g – Дата доступа: 03.03.2021
2. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858> – Дата доступа: 03.03.2021
3. Гражданское и торговое право зарубежных стран: учебник / под ред. Курбанова Р.А. - Москва : Проспект, 2016. - 416 с.
4. Vagliasindi M. Governance Arrangements for State Owned Enterprises, Policy Research Working Paper No 4542, The World Bank, March 2008// [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/6564/wps4542.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Арыстан А. Аналитическая справка о возможности и перспективах внедрения конструкции юридических лиц публичного права в Республике Казахстан, 19 сентября 2018 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/wniobzor/spr12#_ftn1 – Дата доступа: 07.03.2021
6. П. 2 ст. 171 Закона Республики Казахстан от 1 марта 2011 года № 413-IV «О государственном имуществе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.03.2021 г.) [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30947363 – Дата доступа: 01.04.2021
7. Указ Президента РК от 13 октября 2008 года № 669 «О некоторых мерах по обеспечению конкурентоспособности и устойчивости национальной экономики» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U080000669> – Дата доступа: 03.04.2021
8. Порохов Е.В., Шаукенов А.Т., Налоговые реформы и развитие гражданского общества в Казахстане, Алматы, 2013 // [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34338983#pos=6;-111

9. Ст.3 Закона Республики Казахстан от 1 февраля 2012 года № 550-IV «О Фонде национального благосостояния» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.01.2021 г.) [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31122521 – Дата доступа: 03.04.2021

10. Там же. Ст.19.

11. Там же. Ст.21.

12. Там же. Ст.22.

13. Елеусизова И.К., Тұрлыбек Д.М. Анализ законодательства Республики Казахстан и зарубежных стран в части регулирования коммерческих юридических лиц, в том числе с участием государства // Вестник Института законодательства РК. - 2018. №3 (52). С.76-87.

14. Сулейменов М.К. Юридические лица публичного права: есть ли необходимость закреплять эту категорию в законодательстве Казахстана? 16 ноября 2016 [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4829397-juridicheskie-lica-publichnogo-prava.html> - Дата доступа: 05.04.2021.

15. Научно-практический комментарий Конституционного Совета к Конституции Республики Казахстан [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36368312#pos=1;-16 - Дата доступа: 05.04.2021.

УДК 330.131.5(574)

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В КАЗАХСТАНЕ

Абушахман Айдос

Магистрант 2 курса юридического факультета

Международного университета «Астана», Нур-Султан, Казахстан

aidik_3d@mail.ru

Социальное партнерство в сфере — труда-это упорядоченная система отношений между государством, работодателями и представителями работников. Трехсторонний формат взаимоотношений обеспечивает согласование значимых социально-трудовых интересов. В статье мы расскажем о развитии социального партнерства в Казахстане. Социальное партнерство в Казахстане социальное партнерство в Казахстане-это система взаимоотношений между работниками, работодателями и государственными органами, активно развивающаяся в последнее время. Она направлена на обеспечение согласования интересов всех сторон по вопросам регулирования трудовых отношений и других аспектов, непосредственно связанных с трудовыми отношениями. Социальное партнерство позволяет не только достичь согласия по основным социально-экономическим вопросам, но и предотвратить рост социальной напряженности.

Стороны социального партнерства через органы социального партнерства в форме взаимодействия сторон обеспечиваются:

1) на республиканском уровне-Республиканская трехсторонняя комиссия по социальному партнерству и регулированию социальных и трудовых отношений (далее - республиканская комиссия);

2) на отраслевом уровне-отраслевые комиссии по социальному партнерству и регулированию социальных и трудовых отношений (далее - отраслевая комиссия);

3) на региональном (областном, городском, районном) уровне - областные, городские, районные комиссии по социальному партнерству и регулированию социальных и трудовых отношений в форме взаимодействия сторон через органы социального партнерства (далее - региональная комиссия);

4) на уровне организаций-в форме коллективных договоров, устанавливающих конкретные взаимные обязательства в сфере труда между представителями работников и работодателем на основе законодательства Республики Казахстан. Система социального партнерства основу социального партнерства составляют объективные, правовые, научно обоснованные положения, отражающие влияние экономических законов и выражающие сущность и основное значение социального партнерства²⁵.

В Трудовом кодексе Республики Казахстан прописаны принципы социального партнерства, соответствующие принципам, разработанным международной организацией труда²⁶. Постоянно действующие республиканские, отраслевые, региональные комиссии формируются на основе следующих принципов: обязательность участия в деятельности комиссий представителей органов исполнительной власти, представителей работодателей и работников; полномочия сторон; адекватное представительство; равноправие сторон; взаимная ответственность сторон. Постоянно действующие республиканские, отраслевые, региональные комиссии формируются на основе обязательности участия в деятельности комиссий представителей органов исполнительной власти, представителей работодателей и работников.

Социальное партнерство - система взаимоотношений между работниками (представителями работников), работодателями (представителями работодателей) и государственными органами, направленная на обеспечение согласования их интересов по вопросам регулирования трудовых и социально-экономических отношений.

²⁵ Олейникова, О.Н., Муравьева, А.А. «Социальное партнерство в сфере профессионального образования», Центр изучения проблем профессионального образования (Национальная Обсерватория), 2006.

²⁶ Трудовой кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК. (Электронный ресурс: adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414)

Социальное партнерство в Республике Казахстан обеспечивается в форме взаимодействия сторон с участием органов социального партнерства:

1. на республиканском уровне - Республиканская трехсторонняя комиссия по социальному партнерству и регулированию социальных и трудовых отношений;

2. отраслевые уровни-отраслевые комиссии по социальному партнерству и регулированию социальных и трудовых отношений.

3. на территориальном уровне-областными, городскими и районными комиссиями по социальному партнерству и регулированию социальных и трудовых отношений.

Особое значение имеет поддержка и укрепление социального диалога в странах с переходной экономикой. Социальное партнерство является важным инструментом согласования интересов между правительством, работодателями и организациями трудящихся, представляющими ключевых членов общества.

Трехстороннее сотрудничество-это социально-политический механизм регулирования отношений, основанный на принципе равных переговоров, достижении компромисса между представителями государственной власти, работодателями, профсоюзами, предупреждении социальных конфликтов и составляющий основу социального механизма регулирования социально-трудовых отношений.

Цивилизованное развитие системы социального партнерства в Казахстане началось на основании постановления "О социальном партнерстве в сфере социально-экономических и трудовых отношений", принятого Президентом Республики Казахстан в 1994 году²⁷.

Настоящим постановлением определено ежегодное заключение генерального соглашения между правительством, республиканскими объединениями работников и республиканскими объединениями работодателей; отраслевые соглашения между министерствами соответствующей отрасли, отраслевыми объединениями профсоюзов и работодателями и областные соглашения между местными органами исполнительной власти, объединениями работников и работодателей.

В разработке соглашения приняли участие социальные партнеры - Федерация профсоюзов, Конфедерация труда Казахстана, Конфедерация свободных профсоюзов Казахстана, Национальная палата предпринимателей и отраслевые ассоциации работодателей.

Следует отметить, что социальное партнерство подразумевает материальное и моральное стимулирование заинтересованности наемных работников в повышении темпов производства, производительности труда с целью обеспечения необходимых условий для роста доходов работодателей и валового продукта общества, повышения уровня и качества жизни

²⁷ Закон РК «О социальном партнерстве в Республике Казахстан» от 18.12.2000 года № 129-

работников. Дополняет эту палитру открытие новых предприятий с соответствующими условиями труда и, как следствие, создание новых рабочих мест.

Таким образом, ежегодно по стране открываются перспективные компании, к которым требуются и привлекаются "рабочие руки". Только за 10 месяцев 2011 года в целом по стране создано 241,4 тыс. новых рабочих мест, в том числе в сельской местности - 114,6 тыс., при этом по сообщению Министерства труда и социальной защиты населения создано 26 тыс. рабочих мест в промышленности, 27,2 тыс. в торговле, 28,1 тыс. в строительстве и коммунальном хозяйстве, 20,1 тыс. в сельском хозяйстве. Из общего количества созданных рабочих мест 168,4 тыс. - постоянные рабочие места, 67 тыс. постоянные рабочие места в сферу малого бизнеса²⁸.

Однако технический прогресс, а также трудовые отношения не стоят на месте. Сегодня ситуация изменилась, и современная политика социального партнерства позволяет решать спорные вопросы не посредством митингов и забастовок, а путем нахождения общих точек соприкосновения за столом переговоров, поиска баланса интересов различных социальных групп, что в конечном итоге приводит к консенсусу, а затем вырабатывает единую позицию. В связи с этим социальное партнерство ориентирует участников на разумный компромисс, не усугубляя ситуацию тенденцией к обострению.

Современная идеология и политика социального партнерства в индустриально развитых странах играет стабилизирующую роль, способствуя экономической и политической устойчивости социальных отношений. Кроме того, известны различные модели социального партнерства (шведская, немецкая), выражающие национальные особенности различных стран, принявших идеологию партнерства и постоянно использующих ее в отношениях между тремя основными группами. Казахская модель, являясь действующим механизмом социального партнерства, взяла на себя опыт западных стран и внесла свою специфику, основанную на привлечении внимания всех участников процесса к углублению партнерства за счет создания диалоговых площадок, способствующих эффективному разрешению трудовых споров и оперативному реагированию на актуальные вопросы, возникающие в связи с трудовым процессом. А это является важным фактором с учетом увеличения численности занятого населения Казахстана в третьем квартале 2011 года на 272,1 тыс. человек.

Известно, что диалог, дискуссия и принятие решений различными сторонами предполагает учет взаимных интересов и достижение договоренностей в условиях взаимного уважения и взаимопонимания.

²⁸ Глушанок Т.М. Социальное партнерство как средство повышения качества профессионального образования // Современные проблемы науки и образования. – 2008. – № 6 – С. 80-83

Трехстороннее сотрудничество является идеологической нитью, которая проходит через всю деятельность нашего государства, исходя из модели работы МОТ.

В настоящее время в нашей стране наблюдается усиление роли неправительственных организаций, вовлеченных в решение социально значимых проблем казахстанского общества. В свою очередь, развитие институтов гражданского общества способствовало установлению долгосрочных прочных связей с государством и работодателями, что, в конечном счете, оказало положительное влияние на весь трудовой процесс.

Социальное партнерство-это сотрудничество различных социальных групп и групп для достижения общих целей. Вот и сейчас одним из результатов такого сотрудничества стала активная работа неправительственных организаций с населением. В результате по состоянию на 1 ноября 2011 года в органы занятости республики обратилось 284,8 тыс. человек. Из них трудоустроено 190,5 тыс. (66,9%). При этом численность безработных уменьшилась на 9,3 тыс. человек и составила 472,3 тыс. человек, уровень безработицы - 5,3%²⁹.

Социальное партнерство отражает компромисс интересов основных субъектов социально-экономических процессов и выражает социальную потребность социального мира как одного из основных условий политической стабильности и экономического прогресса. Всем стало известно, что власти нуждаются в надежных партнерах, способных эффективно влиять на решение существующих проблем. Известно, что их отсутствие исключает любое прогрессивное развитие общества. Это понимали многие развитые страны мира, заинтересованные в поддержании внутренней общественно-политической стабильности и определении перспектив своего дальнейшего развития.

Поэтому деятельность органов власти направлена на организацию системы совместной работы с «третьим сектором». Конечно, это сопровождалось поиском новых путей и механизмов построения эффективной модели социального партнерства, определяющей не только системные действия, но и открытость и взаимопонимание в действиях.

А это, как показывает практика, на сегодняшний день является одним из основных «правил игры», в республике наблюдается рост экономически активного населения, а значит, и трудовых взаимоотношений. Принимая во внимание, что в третьем квартале прошлого года доля экономически активного населения страны увеличилась на 3% или на 272,8 тыс. человек и в целом составила 8,9 млн человек, внедрение модели социального партнерства является своевременным шагом.

²⁹ Глушанок Т.М. Социальное партнерство как средство повышения качества профессионального образования // Современные проблемы науки и образования. – 2008. – № 6 – С. 80-83

Наша страна одной из первых начала работу по приданию законности процессу социального партнерства. Так, 19 декабря 1994 года Елбасы подписал постановление «О социальном партнерстве в сфере социально-экономических и трудовых отношений»³⁰. Это стало началом формирования эффективной системы коллективно-договорного регулирования трудовых отношений, системы переговоров и соглашений властей, профсоюзов, работодателей.

Следует отметить, что в отечественной системе социального обеспечения, состоящей из механизма социальной защиты и социального партнерства, установлены превентивные меры, способные выявить основные причины возникновения социальных конфликтов, что является своевременной мерой в условиях мирового финансового кризиса.

Благодаря социальному партнерству государство стало проводить свою политику в отношении различных сфер общества. При этом следует отметить, что социальное партнерство активно способствует демократизации отношений, устойчивому политическому и экономическому развитию казахстанского общества. Сложившаяся цепочка, в которой основными звеньями социального партнерства являются работодатели, государство и профсоюзы, на постоянной основе связывается между собой. Это предмет деятельности трипартизма, который ежедневно обменивается информацией, мнениями и предложениями друг с другом, решает накопившиеся проблемы в социальных и трудовых отношениях.

Уже в 2000 году глава государства в Послании народу Казахстана сказал: «нам срочно нужны не прорывы личного характера, а целая концепция социальной политики. Профсоюзы и работодатели тоже должны здесь работать и не только закатывать рукава, но и требовать».

По сложившейся во всем цивилизованном мире традиции, основная задача профсоюзов направлена на защиту прав и интересов работников в сфере занятости, условий труда и оплаты труда, а также на решение социальных проблем. Успешность выполнения задачи заключается в оценке эффективности деятельности профсоюзов, так как в настоящее время профсоюзы фактически являются единственной массовой организацией, представляющей социально-экономические, социально-трудовые отношения работников.

Напомним, принятый парламентом в декабре 2000 года закон «О социальном партнерстве в Республике Казахстан» стал очередным шагом на пути дальнейшего развития социального партнерства в стране. В принятом нормативно-правовом документе заложены основы обеспечения

³⁰ О социальном партнерстве в области социально-экономических и трудовых отношений /Утративший силу/ Постановление Президента Республики Казахстан от 19 декабря 1994 г. N 1987. Утратило силу - Указом Президента РК от 11 мая 2001 г. N 606 ~U010606 (электронный ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001987_)

эффективного механизма регулирования социальных и трудовых отношений, а также гарантии трудовых прав работников и их социальной защиты.

Принятый закон дал новый импульс развитию системы отношений и механизмов, направленных на обеспечение координации интересов представителей органов исполнительной власти, представителей работодателей и работников. Его принятие приближено к созданию эффективного механизма взаимодействия институтов власти, профсоюзов и работодателей.

Кроме того, партнерство между профсоюзами и предпринимателями не всегда легко. Это нормальная, широко распространенная ситуация во всем мире, поскольку различные группы не могут быть спокойными и не полностью удовлетворены текущей ситуацией. Учитывая динамично меняющуюся ситуацию, неизбежно возникновение нюансов, которые могут повлиять на трудовой процесс, а также на взаимоотношения между работниками и работодателями. В этом случае решающую роль играет участие государства в качестве арбитра трудовых отношений.

Следует отметить, что социальное партнерство подразумевает материальное и моральное стимулирование интереса наемных работников к повышению темпов производства, производительности труда с целью обеспечения необходимых условий для роста доходов работодателей и валового продукта общества, повышения уровня и качества жизни работников. Дополняет эту палитру открытие новых предприятий с соответствующими условиями труда и, как следствие, создание новых рабочих мест.

Однако технический прогресс, а также трудовые отношения не стоят на месте. Сегодня ситуация изменилась, и современная политика социального партнерства позволяет решать спорные вопросы не посредством митингов и забастовок, а путем нахождения общих точек соприкосновения за столом переговоров, поиска баланса интересов различных социальных групп, что в конечном итоге приводит к консенсусу, а затем вырабатывает единую позицию. В связи с этим социальное партнерство ориентирует участников на разумный компромисс, не усугубляя ситуацию тенденцией к обострению.

Список использованных источников:

1. Глушанок Т.М. Социальное партнерство как средство повышения качества профессионального образования // Современные проблемы науки и образования. – 2008. – № 6 – С. 80-83
2. Закон РК «О социальном партнерстве в Республике Казахстан» от 18.12.2000 года № 129-2.
3. Коллеги-педагогический журнал Казахстана – Режим доступа: <http://collegy.ucoz.ru/publ/67-1-0-7858>.
4. О социальном партнерстве в области социально-экономических и трудовых отношений /Утративший силу/ Постановление Президента

Республики Казахстан от 19 декабря 1994 г. N 1987. Утратило силу - Указом Президента РК от 11 мая 2001 г. N 606 ~U010606 (электронный ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001987_)

5. Олейникова, О.Н., Муравьева, А.А. «Социальное партнерство в сфере профессионального образования», Центр изучения проблем профессионального образования (Национальная Обсерватория), 2006.

6. Трудовой кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК. (Электронный ресурс: adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414)

УДК 349.245

УДАЛЕННАЯ РАБОТА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ

Абушахман Айдос

Магистрант 2 курса юридического факультета
Международного университета «Астана», Нур-Султан, Казахстан
aidik_3d@mail.ru

COVID-19 привел к формированию новых правоотношений между работодателем и работником. Удаленная работа стала основной формой осуществления трудового процесса во время пандемии. С одной стороны, работодатели положительно относятся к переходу своих сотрудников на удаленную работу, так как это позволяет продолжить деятельность компании, снизить затраты как работника, так и работодателя. С другой стороны, работодателям было бы легче и удобнее координировать и контролировать работу в офисе, постоянно повышая эффективность работы своих сотрудников.

В соответствии с пунктом 1 статьи 138 Трудового кодекса Республики Казахстан (далее – ТК РК) дистанционная работа-осуществление трудового процесса вне места нахождения работодателя с применением информационно-коммуникационных технологий в трудовом процессе³¹. Кроме того, адресом юридического лица является место нахождения работодателя. В статье 39 Гражданского кодекса Республики Казахстан прописано, что местом

³¹ Трудовой кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК. (Электронный ресурс: adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414)

жительства юридического лица признается адрес, по которому находится его постоянно действующий орган³².

Удаленная работа дает сотруднику ряд преимуществ, таких как работа без привязки к офису. В соответствии с пунктом 2 статьи 138 Трудового кодекса РК работодатель обязан предоставить работнику средства коммуникаций (средства связи) и нести расходы по их установке и обслуживанию³³. То есть работодатель предоставляет работнику такие средства связи, как телефон или компьютер, планшет, и возмещает затраты на их установку и обслуживание.

Если работник регулярно использует свои средства связи для выполнения трудовых обязанностей, то работодатель выплачивает ему компенсацию, а ее размер и порядок выплаты устанавливаются по взаимному согласию.

По соглашению сторон могут быть возмещены иные расходы, связанные с работой работника в доме (например, стоимость электроэнергии и воды и т.д.). В список этих расходов входят расходы на канцелярские товары, печать документов, оплату интернета и т. д.

В соответствии с пунктом 3 статьи 138 Трудового кодекса РК для работников в случае дистанционной работы устанавливается фиксированный учет рабочего времени, особенности контроля за которым определяются трудовым договором. Отслеживание удаленного сотрудника отслеживается с помощью отчета о проделанной работе, пребывания в режиме онлайн в течение рабочего времени в корпоративных коммуникационных службах компании (например, Skype, MS Teams и т. д.) или постоянного телефонного контакта между работником и работодателем.

Также в соответствии со статьей 79 Трудового кодекса порядок и учет рабочего времени определяются актом, составленным работодателем (например, табелем учета рабочего времени или timesheet).

Требования и порядок безопасности труда работников, а также соблюдения безопасных трудовых обязанностей в соответствии с пунктом 4 статьи 138 настоящего Кодекса определяются актом работодателя. Это правило появилось в Трудовом кодексе в мае 2020 года. В нем говорится, что работодателям необходимо разработать внутренние правила по безопасности и охране труда и ознакомить с ними работников, работающих удаленно. Правила должны содержать не менее: (1) требования безопасности и охраны труда; (2) Требования безопасности и охраны труда до начала работ; (3) требования безопасности и охраны труда при работе; (4) требования безопасности и охраны труда в аварийных ситуациях; (5) требования

³² Гражданский кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года № 268-ХІІІ. (Электронный ресурс: adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000_)

³³ Трудовой кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК. (Электронный ресурс: adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414)

безопасности и охраны труда после окончания работы; (б) описание мест, где Удаленная работа невозможна или опасна, даже вредна и т.д.³⁴.

Мы хотим обратить внимание как сотрудников, так и работодателей на то, что официально не оформленная Удаленная работа не считается реальной удаленной работой. В этом случае, кроме права на получение вышеуказанных дополнительных компенсаций, за работником сохраняются только права и обязанности, указанные в текущем трудовом договоре. Если в договоре не указано, что работник работает вне места нахождения работодателя и в процессе работы с применением отдельных информационно-коммуникационных технологий, то этот работник не может претендовать на возмещение вышеуказанных затрат и не может быть признан работодателем «работником, работающим удаленно».

К сожалению, трудовым законодательством не регламентирован порядок перехода с обычного режима работы на удаленную работу. Однако при этом считаем, что изменения, внесенные в трудовой договор в рамках статьи 33 Трудового кодекса РК, могут стать соответствующим алгоритмом перехода на дистанционную работу.

Во-первых, работодатель должен направить на имя работника уведомление в соответствии с требованиями подпункта 81) пункта 1 статьи 1 ТК РК с дополнительным соглашением об изменении трудового договора, подписанным работодателем. Работник обязан в течение пяти рабочих дней сообщить работодателю о принятом решении: о согласии на изменение трудового договора либо об отказе во внесении изменения.

Во-вторых, если работник согласен на изменение трудового договора, то в течение пяти рабочих дней со дня получения уведомления работодатель и работник подписывают дополнительное соглашение к трудовому договору.

Кроме того, дополнительным соглашением к трудовому договору необходимо включить следующие нормы: (1) обязанность работника осуществлять работу вне адреса работодателя; (2) размер и порядок выплаты работнику компенсации в случае постоянного использования работником в процессе работы своих средств коммуникации; (3) возмещение иных затрат, связанных с выполнением работы для работодателя (электроэнергия, вода и другие расходы); (4) учет фиксированного рабочего времени работника; (5) обеспечение безопасности труда работников и охраны труда работодатель издает соответствующий акт (приказ, распоряжение) об изменении условий труда и введении удаленной работы.

Следует отметить, что, если работодатель готовит трудовой договор с работником на удаленную работу, он должен учитывать все положения, относящиеся к стандартному трудовому договору. Соответственно, трудовой

³⁴ Трудовой кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК. (Электронный ресурс: adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414)

договор о дистанционной работе должен содержать все обязательные условия трудового договора, предусмотренные статьей 28 Трудового кодекса.

Что можно сделать, если работник не согласен изменить условия трудового договора? В соответствии со статьей 33 ТК РК, работник обязан в течение пяти рабочих дней сообщить работодателю об отказе. В соответствии со статьей 46 ТК РК трудовой договор с работником прекращается в случае письменного отказа работника от продолжения работы в связи с изменением условий труда либо наличия акта, удостоверяющего письменный отказ работника от продолжения работы в связи с изменением условий труда.

В заключение хотелось бы отметить, что интерес к удаленной работе растет с каждым днем из-за пандемии Covid-19. С помощью вышеперечисленных методов можно переключиться с обычного режима работы на удаленный режим работы. Однако мы считаем, что в трудовом законодательстве должен быть четко регламентирован порядок перехода на удаленную работу.

Напомним, 10 февраля 2021 года состоялось пленарное заседание Мажилиса Парламента РК, на котором депутаты обсудили проект закона «О внесении изменений и дополнений в Трудовой кодекс РК по вопросам совершенствования правового регулирования удаленной работы»³⁵. Указанным законопроектом будут урегулированы вопросы, связанные с введением нового режима работы, как временного, так и смешанного, а также предлагается установить график работы, сроки работы, ответственность работника и работодателя. Отраслевой комитет Мажилиса готовит заключения по законопроекту до 22 декабря 2021 года.

Таким образом, для перехода на удаленную работу необходимо четко прописать все условия дистанционной работы в трудовом договоре и дополнительном соглашении, чтобы соблюдать установленные законодательством требования по уведомлению работника, оформлению соответствующей документации, а также избежать разногласий с работником, работающим удаленно.

Несмотря на рассмотрение проекта Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Трудовой кодекс Республики Казахстан по вопросам совершенствования правового регулирования дистанционной работы», в РК не до конца усовершенствовано регулирование дистанционной работы. В связи с этим необходимо проанализировать последние изменения, внесенные в трудовое законодательство России.

Федеральным законом от 08.12.2020 № 407-ФЗ в Трудовой кодекс Российской Федерации внесены изменения, касающиеся регулирования

³⁵ Официальный сайт Мажилиса Парламента РК (электронный ресурс: <http://www.parlam.kz/ru/mazhilis/post-item/36/14732>)

удаленной (удаленной) работы³⁶. Цель поправок-повышение гибкости занятости и использование информационно-коммуникационных технологий в трудовых отношениях.

Компании должны обратить внимание на то, что удаленная работа вне офиса без надлежащего оформления актов работодателя и изменений в трудовом договоре не считается удаленной работой. В этом случае, кроме права на дополнительную компенсацию, сохраняются все права и обязанности работника по текущему трудовому договору.

В связи с ограничениями на въезд иностранных граждан в период карантина Удаленная работа может выйти для продолжения трудовых отношений с иностранными работниками, так как при осуществлении иностранным работником трудовой деятельности за пределами территории Республики Казахстан работодателю не требуется получение разрешения на привлечение иностранной рабочей силы.

В этот период Мажилис принял в работу проект закона «О внесении изменений и дополнений в Трудовой кодекс Республики Казахстан по вопросам совершенствования правового регулирования дистанционной работы». Заключение по нему Комитет Мажилиса планирует подготовить до 22 декабря 2021 года.

В заключении, принимая во внимание вышеизложенное, предлагаем внести следующие изменения:

1. Установление удаленной формы работы в виде постоянного, временного и комбинированного графика работы;
2. Закрепление такой категории работы в коллективном договоре или трудовом договоре, или дополнительном соглашении к трудовому договору при оформлении работодателем трудовых отношений с работником на условиях дистанционного выполнения;
3. Утверждение в ТК РК нормы о том, что необеспечение работодателем работника необходимым оборудованием считается временем простоя по причинам, не зависящим от работника;
4. Условия оплаты и предоставления ежегодного трудового отпуска по причине перехода на дистанционную работу изменению не подлежат;
5. В случае отсутствия взаимодействия работника в течение двух рабочих дней установить порядок расторжения трудового договора с работником по инициативе работодателя.

Список использованных источников:

1. Трудовой кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК. (Электронный ресурс: adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414)

³⁶ Трудовой кодекс Российской Федерации" от 30.12.2001 N 197-ФЗ (Электронный ресурс: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34683/)

2. Гражданский кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года № 268-ХІІІ. (Электронный ресурс: adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000_)
3. Официальный сайт Мажилиса Парламента РК (электронный ресурс: <http://www.parlam.kz/ru/mazhilis/post-item/36/14732>)
4. Трудовой кодекс Российской Федерации" от 30.12.2001 N 197-ФЗ (Электронный ресурс: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34683/)

УДК 343.8

ОСНОВЫ ДЕМОКРАТИЗАЦИИ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Абушахман Айдос

Магистрант 2 курса юридического факультета
Международного университета «Астана», Нур-Султан, Казахстан
aidik_3d@mail.ru

Возникновение проблем трудового характера и в процессе их решения выявляются причины негативного характера, устранение которых способствует улучшению организации труда. В этой связи демократизация трудового законодательства является одним из важнейших направлений совершенствования организации социально-трудовых отношений.

Новые требования к условиям труда и организации трудовой деятельности в целом предполагают социально-трудовые отношения, возникающие на основе партнерства между работодателем и работником. Демократизация трудового законодательства показывает, насколько работодатель и работник учитывают интересы друг друга.

Международные профсоюзные движения, как и некоторые из их основных филиалов, были заинтересованы в промышленной и экономической демократии в 1960-1970-х годах, по крайней мере, частично в ответ на интеграцию мировой экономики и усиление ВТО[1]. Было очевидно, что неспособность развивать тесное международное сотрудничество между профсоюзами и обеспечивать жесткое международное регулирование мировой экономики подрывает достижения трудящихся на национальном уровне. - Деятельность транснациональных компаний неизбежно рано или поздно вызовет спрос на соответствующую форму контроля профсоюзов". Пионером стал генеральный секретарь Международной федерации работников химической, энергетической и общепромышленной промышленности Чарльз Левинсон, который заявил, что размер, стратегический потенциал и координация политики транснациональных

компаний устарели чисто национальным профсоюзным подходом и призвал к "международным действиям по выработке нового компенсационного ответа профсоюза"[5].

Руководство международных сообществ профсоюзов стремилось обеспечить представительство работников на международном уровне как средство борьбы с силами транснациональных корпораций, избегая «протекционистского» пути контроля импорта. Они стремились к постепенной стандартизации заработной платы и условий труда, что нивелировало желание работодателей перевести производство в страны с низкой заработной платой. Это требовало организации на международном уровне, сначала только на стороне союза, а затем совместных органов с руководством. Левинсон рассматривал эту силу равновесия прежде всего с точки зрения международных коллективных переговоров, укреплял межнациональную гармонию профсоюзов и развивал потенциал межнациональных забастовок; другие профсоюзы подчеркивали необходимость новых международных структур представительства рабочих. Международная Федерация металлургов в середине 1960-х годов выступила с инициативой создания советов мировых компаний в рамках ведущих транснациональных корпораций, таких как Ford и General Electric. Международный институт экономики и финансов следовал этой стратегии и основал контроль устойчивости транспортного средства в химическом гиганте Сент-Гобена в 1969 году[6]. За некоторыми исключениями федерация была в основном информационными и консультационными органами и не имели доступа к международным коллективным переговорам, не говоря уже о кодировании. Но это были первые международные инициативы по созданию межнациональных структур для выдвижения сотрудников, и хотя некоторые из этих органов долгое время не были эффективными и даже выжили, они проложили путь к следующей волне инициатив 1980-1990-х годов: международные рамочные соглашения[2].

На конгрессе 1975 года Международная конфедерация свободных профсоюзов приняла многонациональную хартию, призывающую правительства разрабатывать инструкции и механизмы межправительственного сотрудничества, содействовать гармонизированному национальному законодательству и принимать международные конвенции с "применимыми стандартами". На том же Конгрессе была представлена "Зеленая книга" о промышленной демократии, но она выявила сильные разногласия между национальными профсоюзными движениями.

В тот период многие профсоюзы достигли таких целей на европейском уровне через европейские отраслевые Федерации. Одним из мотивов была защита: вскоре после создания ЕЭК начались дискуссии о создании «европейской компании» в качестве дополнительной альтернативы регистрации компании в соответствии с национальным законодательством. Немецкие профсоюзы встревожились, опасаясь, что фирмы могут избежать

национальных требований к кодированию. Правительство Германии также выразило обеспокоенность, и когда проект директивы был опубликован в 1970 году, в лице положения о представительстве трети работников в наблюдательных советах создание европейских советов по труду с информацией, советами и некоторыми правами кодирования; и возможность заключения межнациональных коллективных соглашений между и его профсоюзами[3]. Хотя этого не хватило, чтобы успокоить немецкие профсоюзы, он столкнулся с сильным сопротивлением организаций работодателей и вызвал различные опасения у профсоюзов ряда других европейских стран. Профсоюзы в Люксембурге и Нидерландах придерживались тех же взглядов, что и немецкие коллеги; профсоюзы во Франции, Бельгии и Италии, напротив, с подозрением относились к понятию «социальное партнерство», которое легло в основу немецкой модели, рассматривая ее как форму совместного участия в управлении. Первые предложения о Европейском уставе компании, основанном в основном на немецкой модели, были недоступны с учетом несовместимости национальных систем представительства сотрудников.

Для нашего анализа важным вопросом является то, насколько такие соглашения обеспечивают механизм промышленной демократии. Многие уполномоченные органы даже не создавали представительных органов и вели простые международные переговоры в ограниченных целях (например, здравоохранение и безопасность, обучение, равенство и другие «мягкие» вопросы); но такие соглашения позволили расширить гарантии трудовых прав в дочерних компаниях, которые долгое время выступали против признания профсоюзов и переговоров. К наиболее всеобъемлющим относятся требования по информированию сотрудников и контролю за их исполнением, а также санкции за нарушения со стороны отдельных дочерних компаний[7]. Таким образом, в наиболее удачных случаях они повышали «голос» рабочих, но сами по себе не являются показателем промышленной демократии; и пишут о «демократическом дефиците» в их реализации. Тем не менее, они создают условия, при которых основные субъекты могут осуществлять промышленную демократию, и в то же время защищают достижения в области промышленной демократии в странах, подписавших соглашение (всегда в Западной и Северной Европе).

Является ли Демократия в профсоюзах необходимым условием эффективной мобилизации?

Как мы уже говорили во введении, профсоюзы сами по себе трудно уверенно претендовать на промышленную и экономическую демократию, если они не являются реально демократическими. Что это значит? Чтобы быть эффективными, профсоюзы должны мобилизовать коллективные действия. Это означает, во-первых, «готовность действовать» между членами. Но, во-вторых, эффективные действия в определенной степени требуют общей координации, одновременно определяя стратегические приоритеты,

объединяющие членов, чтобы энергия не распространялась в различных и, возможно, противоречивых инициативах. Эффективность Союза требует "возможности интерпретировать, расшифровывать, поддерживать и переопределять предлагаемые требования, чтобы вызвать широкий консенсус и одобрение". Таким образом, профсоюзы требуют, как участия членов, так и стратегического руководства. Напряженность между этими двумя требованиями создает постоянную дилемму для профсоюзной демократии[4].

Многие профсоюзы не настаивают на том, что они являются демократическими организациями. Однако их формальные структуры принятия решений разнообразны как внутри стран, так и между ними. Суть «профсоюзной демократии» различна в разных странах и даже в странах. Доминирующие конституционные механизмы существенно различаются между странами; эти различия связаны с историческими традициями, которые также создают различия в практическом понимании союзной демократии и структур, принятых для ее достижения, в разных странах и часто внутри стран. Различаются относительные полномочия национальных должностных лиц, исполнительных комитетов и конференций, степень избрания должностных лиц среднего уровня снизу или сверху, а также баланс полномочий между конфедерациями и их ассоциированными союзами[6]. Во многих профсоюзах организационные структуры находятся на рабочем уровне, но властные структуры между такими структурами и национальным, региональным или местным профсоюзом сложны и изменчивы; во многих европейских странах дополнительной сложностью являются отношения между представительством профсоюзов на рабочих местах и рабочими советами. Сокращение участия членов является распространенной проблемой.

Тернер утверждал, что активное участие простых членов, как правило, наиболее ярко проявляется в профсоюзах с относительно квалифицированным и однородным членством. В гетерогенных союзах часто возникали серьезные проблемы с объединением интересов, и для поддержания внутреннего согласия требовалось сильное централизованное руководство; Тернер описывал союзы, такие как «народные вожди», с сильными и иногда авторитарными лидерами, которые сохраняли контроль за счет пассивного согласия своих членов. Тенденция к созданию конгломератных «суперсоюзов» путем объединения во многих странах позже может привести к «кризисам объединения и представительства» и ослаблению внутренней демократии. В то время как межнациональные различия отражают различное понимание значения профсоюзной демократии, они также вытекают из относительно случайных решений, принятых столетие или более назад (например, профсоюзы, подвергающиеся государственным репрессиям, часто применяли высоко централизованные, почти военные методы), которые сохранились, несмотря на изменившиеся обстоятельства.

С принятием Трудового Кодекса Республики Казахстан 23 ноября 2015 года берет начало создания системы нового отечественного трудового

законодательства. Тенденция демократизации трудового законодательства касается закрепления основополагающих прав трудящихся и механизма договорного регулирования трудовых отношений. Договорные начала трудовых отношений призваны помочь в определении более приемлемых для сторон условий, не противоречащих Трудовому Кодексу РК[8].

Демократические основы трудовых отношений обеспечиваются принципами трудового законодательства, указанными в ст.4 Трудового Кодекса РК[8]. Среди них можно отметить, свободу труда, запрещение дискриминации в сфере труда, обеспечение права работников и работодателей на объединение для защиты своих прав и интересов. Также стоит заметить, что такая демократизация должна быть осуществлена путем принятия меры по модернизации трудового законодательства, направленных на реформирование государственного контроля за соблюдением трудового законодательства и внедрение прогрессивных форм трудовых отношений посредством формализации всех гибких форм занятости.

Список использованных источников:

1. Официальный сайт Всемирной торговой организации (электронный ресурс: www.un.org/ru/wto)
2. Мраморнова О.В. Институциональные основы формирования экономической системы //Вестн. Нижегород. ун-та им. Н.И. Лобачевского. Сер. «Экономика и финансы». 2004. № 2. С.457–464.
3. Нехода Е.В. Институциональные преобразования социально-трудовых отношений в России: анализ эволюции // Вестн. Том. гос. ун-та. 2008. № 317. С. 198–205.
4. Санкова Л.В. Инновационная модель трудовых отношений в современных организациях через призму институтов // Вестн. Самар. экон. ун-та. 2009. № 53. С. 72–76.
5. Эренберг Р., Смит Р. Современная экономика труда: теория и государственная политика: пер. с англ. / под ред. Р.П. Колосовой. М.: Изд-во МГУ, 1996. 777 с.
6. Kaufman В.Е. The Origins and Evolution of the Field of Industrial Relations in the United States. NY.: Cornell University Press. ILR Press, 1993. 276 p.
7. Колосова Р.П., Василюк Т.Н., Артамонова М.В., Луданик М.В. Экономика персонала: учеб. М.: Инфра-М, 2009. 896 с.
- 8 Трудовой кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК. (Электронный ресурс: adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414)

УДК 4414

ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКЕ

А.Г.Вартазарян

Магистрант 1 курса, «Мировая политика»

ФГБОУ ВО «Пятигорский государственный университет»

Институт международных отношений

Пятигорск, Россия

Научный руководитель: Бабошина Е.В., канд. юр. наук, доцент

Миграция населения - сложное социально-экономическое явление, противоречиво связанное с различными аспектами экономической и общественно-политической жизни общества, формированием и проявлением тенденций в его изменении.

Беженцы вызвали значительные проблемы в ряде стран, в том числе рост преступности, наркомании и других негативных социальных явлений, а также осложнение внутренней политической и экономической ситуации. В некоторых случаях они стали питательной средой для терроризма

Ситуация вызвала реакцию соответствующих государственных и международных институтов этих стран. Существует общая тенденция к ужесточению правил получения статуса беженца. В ряде государств националистические партии и движения требуют депортации лиц, претендующих на статус беженцев. Есть также факты об их дискриминации [1, с.46].

В последние годы политика международного сообщества в отношении миграционной проблемы в целом значительно изменилась в сторону ужесточения. Страны Европы и Соединенных Штатов, несмотря на свои международные обязательства и тот факт, что последние имеют право пересечь границу страны, уже не так гостеприимны по отношению к беженцам. Состоялась переоценка и переосмысление правового решения проблемы беженцев.

На данный момент крах происходит не только в Европе, но и во всем мире. Из-за отдаленного региона ситуация с венесуэльскими беженцами не так широко освещается в СМИ. Уход венесуэльцев из страны-одно из лучших движений населения в истории Латинской Америки. Этого не происходило с тех пор, как Христофор Колумб открыл Америку. Согласно Международной организации по миграции, число венесуэльцев, проживающих за пределами своей страны, выросло на 900 процентов в период с 2015 по 2017 год: с 89 000 до 900 000 человек. Число венесуэльцев за пределами континента выросло с 700 000 до 1,6 миллиона за тот же период.

Инфляция в Венесуэле уже достигла около 83 процентов, но специалисты уверяют, что к концу этого года она может превысить 1000000 процентов.

В стране практически ничего не осталось: электричество, вода, продукты питания, вещи первой необходимости. Население Венесуэлы практически голодает. Около 200-300.000 венесуэльцев отправились в Европу и США, но это люди, которые финансово обеспечены, которые сумели приехать в Америку и Европу. Теперь обычные люди, у которых ничего нет, бегут в соседние страны. Они бегут от кризиса Венесуэлы и нехватки продовольствия, а также из-за сильного землетрясения, которое произошло недавно.

По оценкам, 2,3 миллиона человек покинули страну в августе 2018 года.

Международный мост Симона Боливара, который соединяет Венесуэлу с Колумбией, небольшой - всего 300 метров в длину и 7 в ширину. С середины августа 35.000 венесуэльцев чуть ли не каждый день едут в Колумбию, где они могут приобрести себе продукты питания.

Из 35.000 венесуэльцев, которые чуть ли не каждый день пересекают мост в Колумбию, остаются там 4.000, а остальные покупают продукты и другие необходимые вещи.

На протяжении долгое время на колумбийском конце моста существовал стихийный рынок под названием LaParada, но если раньше было большинство продавцов, то теперь их почти не осталось, так как их полностью заменили венесуэльцы. Часто они продают вещи, привезенные из дома. Некоторых вещей у них нет, и они продают свои собственные волосы покупателям, чтобы сделать парики.

В конце августа этого года и без того прискорбная ситуация еще больше ухудшилась. 22 Августа произошло сильнейшее землетрясение за сто лет, и поток Мигрантов резко вырос.

Кроме того, правительства Эквадора и Перу ввели новые меры, согласно которым граждане Венесуэлы должны предъявить свои паспорта для въезда в страну, а не удостоверение личности, как это было раньше.

Но почти половина тех, кто хочет уехать из страны, просто не имеют паспортов: в Венесуэле не хватает бумаги и чернил, а паспорта печатаются и выдаются только после больших трудностей.

В международном праве закрепляется фундаментальное право гражданина на выезд из своего государства, а также на возвращение в него. Из указанных прав вытекает обязанность государства принимать назад своих граждан [2].

Колумбийские власти стараются помочь беженцам из Венесуэлы, Америка также оказывает поддержку.

В ООН считают, что миграционный кризис в Венесуэле уже близок к средиземноморскому кризису и полностью изменит лицо Латинской Америки [3].

От Уругвая до Чили до Майами Соединенные Штаты образовались районы, где говорят на испанском языке и распространяют культуру Карибского бассейна.

Таким образом, на сегодняшний день миграция беженцев во всем мире признана фактором, не способствующим развитию государств и росту их экономического и интеллектуального потенциала. Многие высокоразвитые государства, основанные в основном на экономических соображениях, проводили и проводят политику, которая стимулирует отток мигрантов. Единственный вопрос здесь заключается в том, что существует реальный механизм работы, который позволяет легально выполнять такую процедуру.

Список использованных источников:

1. Ковалев А.А. Международная защита прав человека: Учебное пособие. — М.: Статут, 2013. - 591с
2. Конвенции и соглашения [Электронный ресурс] Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/refugees.shtml (дата обращения: 15.11.2020).
3. Новости ООН [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://news.un.org/ru/story/2018/03/1325672> (дата обращения: 15.11.2020).

УДК 34:002

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ ПРАВА В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Х.Ж. Джакенов

Магистрант 2 курса

Международного университета Астана,
г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Аннотация. *Статья посвящена вопросам защиты персональных данных в сфере экосистемы технологии распределенного реестра (далее – блокчейн). Она показывает основы применения Общего Регламента по защите данных (далее – GDPR) в сфере права и правовое обеспечение информационных технологий в виде блокчейна в целом. Статья описывает проблемные вопросы, которые возникают при применении информационных технологий в сфере юридической деятельности. Проанализированы особенности информационных технологий (блокчейн) и систем, предназначенных для решения задач юриспруденции. Выявлена необходимость внесения дополнений в части информационных технологий в национальное законодательство. Автором были рассмотрены проблемы нормативно-правового регулирования информационных технологий и исследованы*

основные принципы защиты прав в сфере информационных технологий, таких как блокчейн технология. Также, автором предложено открытие различных систем в части сопровождения информационных систем в юриспруденции.

Ключевые слова: *GDPR; блокчейн; защита персональных данных; контроллер; процессор; хранение данных; обработка данных; суд.*

Аннотация. *Мақала таратылған кітап технологиясы (бұдан әрі – Блокчейн) экожүйеде жеке деректерді қорғауға арналған. Онда құқық саласындағы жалпы деректерді қорғау ережелерін (бұдан әрі – GDPR) қолдану негіздері және жалпы технологияларды блокчейн түрінде ақпараттық технологияларды құқықтық қамтамасыз ету көрсетілген. Мақалада ақпараттық технологияларды құқықтық қызмет саласында қолдану кезінде туындайтын проблемалық мәселелер сипатталған. Ақпараттық технологиялардың (блокчейн) және заң ғылымының мәселелерін шешуге арналған жүйелердің ерекшеліктері талданады. Ұлттық заңнамада ақпараттық технологиялар тұрғысынан толықтырулар енгізу қажеттілігі анықталды. Автор ақпараттық технологияларды құқықтық реттеу мәселелерін қарастырды және ақпараттық технологиялар саласындағы құқықтарды қорғаудың негізгі принциптерін зерттеді, мысалы, блокчейн технологиясы. Сондай-ақ, автор құқық жүйесінде ақпараттық жүйелерді қолдау тұрғысынан әртүрлі жүйелер ашуды ұсынды.*

Түйінді сөздер: *GDPR; блокчейн; жеке деректерді қорғау; контроллер; процессор; деректерді сақтау; деректерді өңдеу; сот.*

Abstract. *The article is devoted to the protection of personal data in the distributed ledger technology ecosystem (hereinafter – Blockchain). It shows the basics of the application of the General Data Protection Regulation (hereinafter – GDPR) in the field of law and the legal support of information technology in the form of blockchain in general. The article describes the problematic issues that arise when using information technology in the field of legal activity. The features of information technologies (blockchain) and systems designed to solve the problems of jurisprudence are analyzed. Revealed the need to make additions in terms of information technology in the national legislation. The author considered the problems of legal regulation of information technology and investigated the basic principles of protection of rights in the field of information technology, such as blockchain technology. Also, the author proposed the opening of various systems in terms of supporting information systems in jurisprudence.*

Keywords: *GDPR; blockchain; personal data protection; controller; processor; data storage; data processing; court.*

Введение. Чем больше цифровизируется наша повседневная жизнь, тем острее возникает вопрос о защите и контроле данных, которые мы выпускаем. Согласно Общему регламенту по защите данных (далее – GDPR), обработка

персональных данных любой стороной требует либо согласия субъекта данных, либо юридической основы (статья 6 GDPR). Однако сегодняшние ИТ-системы не способны обеспечить эту функциональность в идеальном смысле. Скорее, статус-кво остается следующим: Личные данные якобы хранятся в соответствии с юридически обязательными стандартами безопасности в силосах данных, находящихся в собственности компании или в облачной среде, без взаимного подтверждения между субъектом данных и получателем о том, что эта информация обрабатывается соответственно.

Согласие субъекта данных является центральным средством обеспечения права каждого человека на защиту персональных данных (статья 16 раздела 1 Договора о функционировании Европейского союза, TFEU). Согласие связывает обработку персональных данных со свободным решением субъекта данных – в идеальном смысле для начальной и последующей обработки. Однако в соответствии с нынешней используемой архитектурой субъект данных должен быть уверен в том, что получатель согласия обрабатывает его персональные данные на законных основаниях и что органы защиты данных выполняют свою надзорную функцию ответственно. Однако, учитывая сегодняшние методы хранения и доступа к данным, физическое лицо обычно не может напрямую проследить то, что происходит с его личной информацией в ИТ-системе контроллера. В результате лицо предоставляет свое согласие заранее, таким образом, основываясь на непонятных абстрактных вещах (например, «в целях улучшения здоровья»), а не на более прозрачных.

Блокчейн может привести к тому, что управление персональными данными будет соответствовать уровню конфиденциальности и безопасности, который придаст приоритет индивидуальному суверенитету и общей прозрачности. Затем, блокчейн может выступать в качестве защищенного от несанкционированного доступа реестра записей цифровых взаимодействий: субъект данных может проверить, где хранятся его личные данные и как они используются. Кроме того, смарт-контракты теперь могут выполняться полностью автоматически от имени цифровых идентификаторов, что позволяет нам предоставлять личные данные третьей стороне, когда требуется такой доступ. Третьи стороны могут подать запрос на доступ, а смарт-контракт проверяет достоверность этого запроса и обрабатывает его соответственно – прозрачно для всех вовлеченных сторон.

Всякий раз, когда мы просматриваем Интернет или отправляем свои данные по сетям мы оставляем электронные следы. Эти следы могут быть использованы для идентификации нас и людей с которыми мы общаемся. В связи с этим, например, в отношении таких централизованных поставщиков услуг как Facebook и Google, которые в настоящее время владеют персональными данными своих пользователей, возникает логичный вопрос: что произойдет с этими данными в будущем? Будут ли люди готовы поддерживать доверие своим правительствам и этим компаниям в использовании услуг и алгоритмов, которые они разработали? Чтобы вернуть

доверие к цифровому миру, одним из предлагаемых решений является технология блокчейн, благодаря которой каждый субъект персональных данных сможет хранить персональную информацию на распределенном реестре, где только пользователь владеет и контролирует ее, в этом, пожалуй, и заключается научная обоснованность рассматриваемого вопроса.

При написании статьи были использованы следующие методы: сравнительно-правовой, методы анализа и синтеза, историко-правовой, социологический, метод правового моделирования и др. Сравнительно-правовой и историко-правовой методы позволили определить некоторые особенности правового регулирования защиты персональных данных на определенном этапе истории ряда государств, а также способствовали выявлению конкретных причин внедрения и использования технологии блокчейн в качестве механизма обеспечения правовой защиты персональных данных. Благодаря методу анализа и синтеза, а именно путем распределения основных понятий исследования на отдельные элементы и формулировании выводов на основании выделенных элементов были изучены некоторые вопросы исследования более детально и углубленно. Социологический метод способствовал выявлению конкретных рекомендаций и умозаключений на основе полученных данных.

Эту статью можно использовать в качестве теоретической базы для получения знаний в понимании блокчейна и защиты персональных данных, особенно в отношении строгого регулирования защиты данных, такого как GDPR. Поскольку GDPR закладывает основу для правил обработки, сбора, хранения, уничтожения и т.п. данных во всем мире, результаты настоящей научной статьи поспособствуют в более углубленном изучении научных работ, связанным с технологиями и с правом в целом.

Основной раздел. В отдельных случаях помимо закона «О персональных данных и их защите» к обработке персональных данных применяется и GDPR. Независимо от того, происходит ли обработка в ЕС или нет, GDPR применяется в контексте видов деятельности, где контроллер или обработчик установлен в ЕС или в третьей стране, где законодательство государства-члена применяется на основании публичного международного права, или когда контроллер или процессор не установлены в ЕС, но обрабатывают персональные данные, предлагая товары или услуги в ЕС (ст. 3) [1]. Обработка персональных данных – это, по сути, любая операция, выполняемая с персональными данными, независимо от того, полностью или частично она автоматизирована. GDPR перечисляет несколько примеров, таких как сбор, запись, организация, структурирование, хранение, адаптация или изменение, поиск, консультация, использование, раскрытие путем передачи, распространения или иного предоставления, выравнивание или сочетание, ограничение, удаление или уничтожение персональных данных. Персональные данные – это любая информация, относящаяся к идентифицированному или идентифицируемому физическому лицу (ст. 4 (2))

[1]. Это определение обеспечивает всеобъемлющий охват, в котором GDPR становится применимым практически ко всем видам данных, относящихся к физическому лицу в цифровой среде.

А) Общий Регламент по защите данных. GDPR применяется к физическому лицу или группе лиц, которые обрабатывают персональные данные. В GDPR используется такой термин как контроллер персональных данных, который является физическим или юридическим лицом, государственным органом, агентством или другим органом, который самостоятельно или совместно с другими определяет цели и средства обработки персональных данных (ст. 4 (7)) [1]. Обработчик персональных данных также является субъектом GDPR, под которым понимается лицо, которое обрабатывает персональные данные от имени контроллера (ст. 4 (8)) [1]. Если контроллер данных использует процессора, например, компанию по исследованию рынка, GDPR требуют наличие договора или иного правового акта между ними (ст. 23 (3)) [1]. Поэтому крайне важно анализировать отношения между контроллером и потенциальным процессором в каждом случае, чтобы определить, кто будет нести ответственность за соблюдение GDPR, какой национальный закон будет применяться и какой орган по защите данных будет контролировать соблюдение установленного законодательства. Однако роли участвующих субъектов могут быть сложными, поскольку зачастую многие стороны обрабатывают одни и те же персональные данные одновременно или совместно. В связи с этим рабочей группой по защите данных было принято специальное научное мнение о концепции контроллера и процессора персональных данных [2]. Мнение гласит, что концепция контроллера является автономной, то есть она должна интерпретироваться главным образом в соответствии с законом о защите данных и в том смысле, в котором она предназначена для распределения обязанностей в тех случаях, когда фактическое влияние основано на фактическом, а не формальном анализе [2]. Три основных строительных блока характеризуют концепцию контроллера, а именно:

- 1) личностный аспект;
- 2) возможность плюралистического контроля;
- 3) существенные элементы, позволяющие отличить контроллер от других участников.

Интересный и относительно недавнее дело суда Европейского союза, *Wirtschaftsakademie*, касалось возможности обработки персональных данных совместно с другими. Дело касалось администратора фан-страницы в Facebook, который утверждал, что это не контроллер персональных данных, собранных на фан-странице. Администратор получил статистическую информацию о посетителях фан-страницы через функцию Facebook [3]. Не было никаких сомнений в том, что Facebook был контроллером обработки данных, поскольку они разместили файлы cookie и структурировали персональные данные, собранные из этих файлов cookie. Суд заявил

следующее: "Концепция контроллера должна быть определена в широком смысле, необязательно относящейся к одному субъекту, для обеспечения эффективной и полной защиты заинтересованных лиц". Администратор заключил конкретный договор с Facebook, подписавшись на условия использования страницы, включая политику использования файлов cookie. Благодаря этому контракту была улучшена рекламная система Facebook, и администратор получил статистику посещений страницы с целью продвижения своей деятельности. При создании фан-страницы Facebook предоставляется возможность собирать персональные данные. Администратор оказал фактическое влияние на обработку, поскольку у него была возможность определить критерии, в соответствии с которыми статистика определяла категории лиц, чьи персональные данные собираются, касающихся его целевой аудитории, таких как возраст, пол, отношения, профессия, информации об образе жизни и интересов. Следовательно, администратор считался солидарным ответственным лицом, способствуя определению целей и средств обработки. Не требуется, чтобы каждый процессор имел доступ к соответствующим персональным данным, если несколько операторов совместно несут ответственность за одну и ту же обработку. Кроме того, не имеет значения, если статистика собирается в Facebook в анонимной форме. Однако наличие совместной ответственности не обязательно означает равную ответственность различных операторов, участвующих в обработке персональных данных. Операторы могут быть вовлечены на разных этапах и в разной степени, так что уровень ответственности каждого из них должен оцениваться с учетом всех соответствующих обстоятельств конкретного случая. В этом случае суд подтвердил широкое определение контроллера, а также как простое влияние способствует определению целей и средств обработки и что уровень ответственности каждого контроллера должен оцениваться в каждом конкретном случае.

Юридические услуги по предоставлению документов и обмен конфиденциальной информацией между сторонами в судебных процессах, между законными представителями, а также с судами и клиентами остается одной из самых основных и в то же время основополагающих повседневных практик в юридических фирмах. Во все более технологичном мире самая большая альтернативная стоимость – это время. Традиционные средства обслуживания, такие как почтовые услуги и доставка, быстро устаревают, отнимают много времени и становятся неэффективными. Используются более современные средства обмена файлами и передачи информации, такие как электронная почта, Dropbox и Google Drive, но они уязвимы для взлома и нарушения безопасности [4]. Возможно, более серьезную проблему вызывают то, что подобные серверы-посредники имеют неограниченный доступ ко всей загружаемой информации, а это означает, что информация никогда не ограничивается загрузчиком и стороной, которой предоставлен доступ.

Технология Blockchain может обеспечить безопасное, быстрое, неизменяемое и помеченное временем средство обмена информацией, которое потенциально может революционизировать услуги документооборота и обмен конфиденциальной информацией между пользователями. Facebook и другие посредники в социальных сетях имеют неограниченный доступ ко всему, что публикуется пользователями. Децентрализованная и зашифрованная природа технологии блокчейн обеспечивает безопасность без необходимости полагаться на посредника, такого как Facebook или Dropbox, который имеет полный контроль и доступ к данным своих пользователей. Keybase – это приложение, которое облегчает общий доступ к зашифрованным файлам с использованием технологии блокчейн, а Storj – еще одно приложение, которое способствует децентрализованному, зашифрованному сквозному хранению файлов. Более того, Proof of Existence использует технологию блокчейн для обеспечения меток времени и аутентификации документов, в результате чего криптографический хеш исходного файла сохраняется в блокчейне для обнаружения любых изменений в документе. Программа Blockchain Apparatus также используется для нотариального заверения и отметки времени [5]. Эти проекты, в основе которых лежит технология блокчейн, могут привести к революционному обмену конфиденциальными документами между сторонами в судебном процессе, клиентами и юристами, судами и представителями, а также обеспечить надежную и неизменяемую информацию для замены службы юридических документов.

Б) Требования GDPR. Как уже было отмечено ранее, если блокчейн обрабатывает персональные данные к нему может применяться GDPR. Но для этого данные должны быть рассмотрены в соответствии с условиями GDPR. Чтобы данные являлись персональными, физическое лицо должно быть прямо или косвенно идентифицировано. Если установлено, что данные не идентифицируют или не могут идентифицировать физическое лицо, то GDPR не применяется, поскольку такие данные являются анонимными. В этой главе сначала будет рассмотрена реальная возможность анонимизации данных, поскольку блокчейн шифрует все введенные данные, а также необходимо определить, где проводится граница между анонимными данными и косвенными персональными данными. Во-вторых, будут проанализированы две категории данных в блокчейне, в которых могут подпадать под категорию персональных данных.

Блокчейн напрямую не раскрывает личность физического лица, поскольку все данные зашифрованы. Когда речь идет о косвенных идентификаторах, предел распространяется на все, что позволяет человеку быть узнаваемым. В деле *Scarlet Extended SA v. SABAM* суд посчитал, что IP-адреса считаются персональными данными, поскольку он позволяет точно идентифицировать пользователей Интернета [5]. Это было позже кодифицировано в декларациях GDPR. Суд не упоминал, являются ли IP-адреса прямыми или косвенными персональными данными, а только то, что

они точно идентифицирует пользователя. В деле *Брейера* суд принял решение о том, являются ли динамический IP-адрес персональными данными [6]. Динамический IP-адрес – это временный адрес, который назначается для каждого подключения к Интернету и заменяется при установлении последующих подключений, в отличие от статического IP-адреса, который является неизменным и позволяет непрерывную идентификацию устройства, подключенного к сети. Поставщику веб-сайта потребовались дополнительные данные от интернет-провайдера для идентификации пользователя. Суд считал, что общепринятым является тот факт, что динамический IP-адрес сам по себе не представляет собой информацию, относящуюся к идентифицированному физическому лицу, поскольку такой адрес напрямую не раскрывает личность физического лица, владеющего или использующего компьютер. Путем интерпретации слова «косвенно» суд заявил, что нет необходимости в том, чтобы одна информация позволяла идентифицировать субъекта данных. Необходимо учитывать все средства, которые могут быть разумно использованы либо контролером, либо любым другим лицом для идентификации указанного лица [7]. Это означает, что не требуется, чтобы вся информация, позволяющая идентифицировать субъекта данных, находилась в руках одного человека. Потребность в дополнительных данных недостаточна, чтобы избежать GDPR, и не имеет значения является ли контроллер данных и дополнительных данных одним и тем же лицом. Тем не менее, суд подчеркивает, что необходимо определить, представляют ли возможность объединения данных среднее значение, которое может быть разумно использовано для идентификации субъекта данных. Это не имело бы места, если идентификация была запрещена законом или практически невозможна из-за того, что она требует непропорциональных усилий с точки зрения времени, затрат и рабочей силы, так что риск идентификации в действительности оказывается незначительным. Критерии, все меры, которые могут быть разумно использованы, в буквальном смысле фокусируются на том, что можно использовать, что соответствует тому, что мы знаем о технологии, ее возможностях и как мы ее используем. Поэтому идентификаторы должны расширяться по отношению к технологии, что соответствует тому, что рабочая группа по статье 29 несколько изменила свое мнение о методах анонимизации в период между 2007 и 2014 годами. Между мнениями прошло всего семь лет, что говорит о том, как быстро мы получаем новые знания о существующих методах и как их использовать и развивать.

В) Определение ключевых понятий GDPR в экосистеме блокчейн[8]. Как уже говорилось блокчейн – это технология, имеющая высокий потенциал, но оставляющего много вопросов касательно совместимости с GDPR. Учитывая все вышеизложенное по этому поводу, мы предлагаем конкретные решения для государственных органов и частных организаций, которые будут применять блокчейн для обработки персональных данных.

Заключение. Данная статья продемонстрировало, что блокчейн является уникальной в своем роде технологией, которая может быть реализована во многих сценариев использования в повседневной жизни общества [9]. Он имеет много возможностей, таких как неизменность информации, хранящейся в цепочке, а также вероятность того, что участники в сети не должны доверять друг другу, но тем не менее могут прийти к общему консенсусу. Также были изложены ключевые компоненты GDPR, который, в свою очередь, стандартизировал политику защиты данных в Европейском Союзе. Подборка важных глав и статей было сделано для того, чтобы найти соответствующие требования для обработки персональных данных. Особенно принципы, касающиеся обработки персональных данных, права субъекта данных, передача персональных данных в третьи страны и международные организации, а также положения, относящиеся к конкретным ситуациям обработки. GDPR применяется к обработке персональных данных в блокчейне из-за его материального и территориального охвата.

Были обсуждены и проанализированы возможные конфликты технологии блокчейн с GDPR. В частности, права субъектов на удаление своих данных из регистра (право быть забытым), с учетом способа хранения данных вне самого блока, проблема определения ролей контроллеров и процессоров данных в блокчейне и, соответственно, их ответственности, совместная обработка данных и т.д. Настоящая статья основывалась на понимании того, что современные системы власти требуют изменения технологий и восприятия прав человека во все более оцифрованном глобальном мире. Проблема защита персональных данных получило предлагаемое решение с помощью GDPR, тогда как технология, объединяющая частных лиц, получила решение, называемое блокчейном [10]. Для того чтобы такие широко распространенные инновации, как блокчейн, были реализованы в рамках существующих социальных и правовых рамок, необходимо начать исследования того, чтобы оценить, как оба механизма взаимосвязаны и влияют друг на друга. В этой статье автор постарался дать некоторое представление о блокчейне и GDPR для дальнейшей разработки теоретических основ и практических рекомендаций для улучшения взаимоотношений между блокчейном и GDPR, которые направлены на обеспечения лучшей защиты персональных данных и предоставлении контроля над своими данными каждому индивидууму.

Можно сделать вывод, что GDPR оказывает значительное влияние на развитие технологии блокчейн, главным образом потому, что большинство решений блокчейна используют криптографию с открытым ключом. На данный момент каждый частный или открытый ключ может рассматриваться как персональные данные. Таким образом, в составлении нового законодательства РК в сфере персональных данных и технологий потребуется, чтобы будущие блокчейн проекты учитывали оценку воздействия на конфиденциальность и принципы конфиденциальности в соответствии с

замыслом по GDPR (персональные данные не могут храниться в блокчейне напрямую, но косвенно).

В деле MKM Capital Pty Ltd против Corbo & Roysen судья Верховного суда Австралийской столичной территории разрешил услугу уведомления о решении по умолчанию через Facebook, где можно было доказать, что личная идентификационная информация соответствует профилю Facebook. Тем не менее, Ryrie J не разрешил замену сервиса Facebook в Citigroup Pty Ltd против Weerakoon, потому что суд принял к сведению «неопределенность страниц Facebook» и «тот факт, что любой может создать личность, которая может имитировать личность истинного человека ... не показывает ... с какой-либо реальной силой, что человек, создавший страницу Facebook, действительно может быть ответчиком». Хотя социальные медиа несут очевидную неопределенность, использование блокчейна может помочь преодолеть эти недостатки.

Блокчейн можно использовать для повышения соответствия с GDPR, используя его «неизменность» - характеристику для хранения информации обработки данных в виде метаданных на блокчейне, создавая единый источник информации обо всей обработке, связанной с персональными данными. Кроме того, блокчейн считается ведущей частью в программных решениях, связанных с идентификацией, с использованием его передовых криптографических и децентрализованных возможностей.

С точки зрения правового регулирования блокчейн требуется еще много работы, но его потенциальное влияние на политику уже понято и воспринимается всерьез. Органам власти необходимо расширить диалог с разработчиками экосистемы блокчейн, чтобы создать правильную среду для развития инноваций данной технологии. Возможно, необходимо будет внедрить стандарты и сертификаты, утвержденные Европейским Союзом. Потенциальные противоречия между технологией и правом могут быть разрешены только участием обеих сторон (разработчиками блокчейна и органами власти), работающими вместе.

Список использованных источников:

1. General Data Protection Regulation of the European Union, 27 April 2016 № EU 2016/679 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679> (дата обращения 04.01.2021).

2. Article 29 data protection working party – Opinion 1/2010 on the concepts of «controller» and «processor» №00264/10/EN WP 169 [Электронный ресурс] - Режим доступа: ec.europa.eu/justice/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2010/wp169_en.pdf (дата обращения: 04.01.2021).

3. Case «Wirtschaftsakademie Schleswig-Holstein», 5 June 2018 [Электронный ресурс] Режим доступа:

curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=202543&doclang=EN (дата обращения: 04.01.2021).

4. Рекомендации Совета, касающиеся Руководства по защите неприкосновенности частной жизни и трансграничной передаче персональных данных [электронный ресурс] digital.report/rekomendatsii-soveta-kasayushhiesya-rukovodstva-po-zashhite-neprikosnovennosti-chastnoy-zhizni-i-transgranichnoy-peredache-personalnyih-dannyih/ (дата обращения: 04.01.2021)

5. Case «Scarlet Extended SA v. SABAM» № C-70/10, 24 november 2011 [Электронный ресурс] - Режим доступа: eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62010CJ0070&from=EN (дата обращения: 04.01.2021).

6. Case «Breyer vs Federal Republic of Germany», 19 october 2016 [Электронный ресурс] - hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%222001-200442%22] (дата обращения: 04.01.2021).

7. Protection of Personal Data in Blockchain Technology [Электронный ресурс] - www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1298747/FULLTEXT01.pdf (дата обращения 04.01.2021)

8. Blockchain and the General Data Protection Regulation [электронный ресурс] – [europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU\(2019\)634445_EN.pdf](https://europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/634445/EPRS_STU(2019)634445_EN.pdf) (дата обращения 04.01.2021)

9. Регламент (ЕС) 2016/679 Европейского Парламента и Совета «О защите физических лиц относительно обработки персональных данных и о свободном перемещении таких данных, а также об отмене Директивы 95/46/ЕС (Общий Регламент по защите персональных данных)» [Электронный ресурс] - <https://files.runet-id.com/2018/rif/presentations/18apr.rif18-zal-5.12-30--kasenova.pdf> (дата обращения 04.01.2021)

10. Новые технологии и право: современный правовой подход к технологии распределенного реестра [Электронный ресурс] - <https://cyberleninka.ru/article/n/novye-tehnologii-i-pravo-sovremenny-pravovoy-podhod-k-tehnologii-raspredelennogo-reestra/viewer> (дата обращения 04.01.2021).

УДК 342.951

ЖАЛПЫҒА БІРДЕЙ ДЕКЛАРАЦИЯЛАУ ПРОЦЕСІНІҢ ҚАТЫСУШЫЛАРЫ

Ержан Арай

магистрант, 2-курс

Астана Халықаралық Университеті

Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан Республикасы

arayuertzhan@gmail.com

Аннотация: Мақалада жалпыға бірдей декларация процесінің қатысушылары, яғни активтер мен міндеттемелер туралы декларацияны тапсырушылар және декларацияның қорытындысы бойынша бақылауды жүргізетін уәкілетті мемлекеттік орган қарастырылады, оларға анықтама беріледі.

Түйінді сөздер: жалпыға бірдей декларациялау, активтер мен міндеттемелер туралы декларация, мемлекеттік қызметкер, квазимемлекеттік сектор, мемлекеттік мекеме, заңды тұлға, құрылтайшы, жеке кәсіпкер.

Abstract: The article examines the participants of the public declaration process, the applicants of the declaration of assets and liabilities and the authorized state body that controls the results of the declaration, and provides them with a reference.

Keywords: public declaration, declaration of assets and liabilities, civil servant, quasi-public sector, public institution, legal entity, founder, individual entrepreneur.

"Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы" Қазақстан Республикасының Кодексі (Салық кодексі) қолданысқа енгізу туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 121-VI ҚРЗ сәйкес, 2021 жылдың 1 қаңтарынан бастап, «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің (Салық кодексі) 71-тарауы, «Жалпыға бірдей декларациялау» қолданысқа енгізілді³⁷.

Қазақстан Республикасындағы салық, соның ішіндегі жалпыға бірдей декларациялау Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетімен бақыланады және заңнамада көрсетілген негіздерде жиналады. Ағымдағы жылдың 28 сәуірінде ҚР ҚМ Мемлекеттік кірістер

³⁷ «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі)» Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ. (электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>)

комитетінің ресми парақшасында жарияланған ақпаратқа сәйкес, жиналған декларациялардың қорытындылары бойынша камералдық бақылауды Комитет 2025 жылдан бастап жүзеге асыратын болады³⁸.

Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитеті – орталық атқару органының құзыреті шегінде, салықтардың, кедендік және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің толық және уақтылы түсуін, міндетті міндетті кәсіби зейнетақы жарнасын, зейнетақы жарналарын есептеуді, аударуды, ұстауды, әлеуметтік аударымдарды есептеуді және төлеуді, кеден ісі саласындағы іске асыру, реттеуші және бақылау функцияларын қамтамасыз етуші орган.

Жалпыға бірдей декларациялауды тапсырушы тұлғалардың саны әрбір кезең сайын көбейіп отырады. Алғашқы кезеңде активтер мен міндеттемелер туралы декларацияны мемлекеттік қызметкерлер мен олардың жұбайлары немесе зайыптары, атап айтқанда, *жауапты мемлекеттік лауазымды атқарушы адамдар, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті адамдар* мен оларға теңестірілгендер және олардың жұбайлары/зайыптары, «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» ҚР Конституциялық заңына және «Бағалы қағаздар нарығы туралы», «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы», «Сақтандыру қызметі туралы», «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы», «Бағалы қағаздар рыногы туралы» ҚР заңдарына сәйкес, декларация тапсыру міндеті жүктелген адамдар тапсыратын болады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңының 1-бабына³⁹ сәйкес:

жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адам – мемлекеттік функцияларды және мемлекеттік органдардың өкілеттіктерін тікелей орындау үшін Қазақстан Республикасының Конституциясында, Қазақстан Республикасының конституциялық және өзге де заңдарында белгіленген лауазымды атқаратын адам, оның ішінде Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаты, судья, сол сияқты Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет туралы заңнамасына сәйкес мемлекеттік саяси лауазымды не "А" корпусының мемлекеттік әкімшілік лауазымын атқаратын адам;

мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адам – Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызмет туралы заңдарына сәйкес мемлекеттік қызметші, мәслихат депутаты, сондай-ақ мемлекеттік лауазымда көзделген міндеттерді мемлекеттік қызметке тағайындалғанға дейін уақытша орындайтын адам;

³⁸ Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің ресми сайты (электронды ресурс: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kgd/press/news/details/194635?lang=kk>)

³⁹ «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ. (электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410>)

мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адам – жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайланған адам; Қазақстан Республикасының заңында белгіленген тәртіппен Қазақстан Республикасының Президенттігіне, Қазақстан Республикасы Парламентінің немесе мәслихаттардың депутаттығына, аудандық маңызы бар қалалардың, кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің әкімдігіне, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару сайланбалы органының мүшелігіне кандидаттар ретінде тіркелген азамат; жергілікті өзін-өзі басқару органында тұрақты немесе уақытша жұмыс істейтін, еңбегіне ақы төлеу Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджет қаражатынан жүргізілетін қызметші; мемлекеттік ұйымда немесе квазимемлекеттік сектор субъектінде басқарушылық функцияларды орындайтын адам, сондай-ақ сатып алуды, оның ішінде мемлекеттік сатып алуды ұйымдастыру мен өткізу бойынша шешімдер қабылдауға уәкілеттік берілген не мемлекеттік бюджеттің және Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының қаражатынан қаржыландырылатын жобаларды іріктеу мен іске асыруға жауапты, көрсетілген ұйымдарда дербес құрылымдық бөлімшенің басшысынан төмен емес лауазымды атқаратын адам, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі мен оның ведомстволарының қызметшілері, қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органның қызметшілері; Қазақстан Республикасының әуе кеңістігін пайдалану және авиация қызметі туралы Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жұмыс істейтін азаматтық авиация саласындағы уәкілетті ұйымның қызметшілері.

Заңнамалық актілерге сәйкес декларация тапсыру міндеті жүктелген тұлғалар:

Сайлау туралы - сайлау туралы - ҚР Президенттігіне (59-баптың 2-тармағы), ҚР Парламентінің Сенаты (73-баптың 2-тармағы) пен Мәжілісіне (89-бабының 2-бөлігі) және ҚР жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелеріне кандидаттар (118-баптың 1-1-тармағы), сондай-ақ осы адамдардың жұбайлары⁴⁰;

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл бойынша - Қазақстан Республикасының Президенттігіне, Қазақстан Республикасы Парламенті мен мәслихаттарының депутаттығына, аудандық маңызы бар қалалардың, кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің әкімдеріне, сондай-ақ сайланбалы жергілікті өзін-өзі басқару органдардың мүшелеріне кандидаттар және олардың жұбайлары (11-баптың 2-тармағы)⁴¹;

⁴⁰ «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 28 қыркүйектегі N 2464 Конституциялық заңы (электронды ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002464_)

⁴¹ «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы» 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ. (электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410>)

Банк қызметі бойынша - *банктің ірі қатысушысы мәртебесін алғысы келетін адамдар* (17-1-баптың 4- тармағының 3-3) тармақшасы)⁴².

Сақтандыру қызметі бойынша - *сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымының ірі қатысушысы мәртебесін алғысы келетін адамдар* (26-баптың 6-тармағының 6) тармақшасы)⁴³.

Бағалы қағаздар рыногы туралы - *инвестициялық портфельді басқарушының ірі қатысушысы мәртебесін алғысы келетін адамдар* (72-1-баптың 6-тармағының 6) тармақшасы)⁴⁴.

Бірінші кезеңде жалпы 480 000 адам тапсыратын болады деп жоспарланған. Ағымдағы жылдың 28 сәуірінде ҚР ҚМ МКК ресми сайтында жарияланған статистикалық мәліметке сәйкес, барлық жоспарланған адамдардың 91%-ы, немесе 437 мыңан астам адам декларацияны тапсырған.

Екінші кезеңде квазимемлекеттік сектор субъектілерінің қызметкерлері және олардың жұбайлары/зайыптары, сондай-ақ мемлекеттік мекемелердің қызметкерлері және олардың жұбайлары/зайыптары декларация тапсыруды бастайды. Білім, денсаулық, мәдениет және спорт саласындағы мамандар осы топ өкілдеріне жатады.

«Мемлекеттік мүлік туралы» ҚР Заңына сәйкес, мемлекеттік мекеме – басқарушылық, әлеуметтік-мәдени немесе коммерциялық емес сипаттағы өзге де функцияларды жүзеге асыру үшін мемлекет құрған және қаржыландырудың қосымша көздері Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленбесе, тек қана бюджет немесе Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің бюджеті (шығыстар сметасы) есебінен қамтылатын коммерциялық емес ұйым; Оларға аудандық коммуналдық заңды тұлғалар, жергілікті өзін-өзі басқарудың коммуналдық заңды тұлғалары, коммуналдық заңды тұлғалар, мемлекеттік, облыстық және республикалық заңды тұлғалар жатады, олардың қатарына мектептерді, денсаулық сақтау және спорт саласындағы мекемелерді атауға болады⁴⁵. Мемлекеттік кәсіпорындар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер, акционерлік қоғамдар, оның ішінде құрылтайшысы, қатысушысы немесе акционері мемлекет болып табылатын ұлттық басқарушы холдингтер, ұлттық холдингтер, ұлттық компаниялар, сондай-ақ еншілес, тәуелді және Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес олармен үлестес болып табылатын өзге де заңды тұлғалар квазимемлекеттік

⁴² «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31 тамыздағы N 2444 Заңы (электронды ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002444_)

⁴³ «Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 18 желтоқсандағы N 126 Заңы (электронды ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000126_)

⁴⁴ «Бағалы қағаздар рыногы туралы» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 2 шілдедегі N 461 Заңы (электронды ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z030000461_).

⁴⁵ «Мемлекеттік мүлік туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 1 наурыздағы N 413-IV Заңы (электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000413>)

сектордың субъектілері болып табылады. Осы аталған мекемелердің штатында қызмет атқаратын тұлғалар декларация тапсыруға жатады.

Үшінші кезеңде заңды тұлғалардың басшылары мен құрылтайшылар және олардың жұбайлары немесе зайыптары, жеке кәсіпкерлер және олардың жұбайлары/зайыптары декларациясы тапсыруға қатысады.

ҚР Азаматтық кодексінің 33-бабында кәрсетілгендей, меншік, шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығындағы оқшау мүлкі бар және сол мүлікпен өз міндеттемелері бойынша жауап беретін, өз атынан мүліктік және мүліктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге ие болып, оларды жүзеге асыра алатын, сотта талапкер және жауапкер бола алатын ұйым заңды тұлға деп танылады. Осы кодекстің 40-бабында көрсетілгендей, мүлікті меншіктенушілер не олар уәкілдік берген органдар немесе жақтар, ал заң құжаттарында арнайы көзделген реттерде өзге де заңды тұлғалар заңды тұлғаның құрылтайшылары бола алады. Осы заңның 40-бабында көрсетілгендей, азаматтардың, қандастардың және заңды тұлғалардың мүлікті пайдалану, тауарларды өндіру, сату, жұмыстарды орындау, қызметтерді көрсету арқылы таза кіріс алуға бағытталған, жеке меншік құқығына (жеке кәсіпкерлік) не шаруашылық жүргізу немесе мемлекеттік кәсіпорынды жедел басқару құқығына (мемлекеттік кәсіпкерлік) негізделген дербес, бастамашылық қызметі кәсіпкерлік болып табылады. Кәсіпкерлік қызмет кәсіпкер атынан, оның тәуекел етуімен және мүліктік жауапкершілігімен жүзеге асырылады⁴⁶.

Төртінші кезеңде - жоғары аталған тұлғалар мен азаматтармен қатар, халықтың өзге санаттары да декларациялануға жатады.

Алдын ала мәліметтер бойынша, ең соңғы кезеңде декларация тапсыратын азаматтардың саны 12 миллион 900 мың адамды құрайды. Қалалық тұрғындар - 7,4 миллион адам, ауылдықтар - 5,5 миллион адам. Бұл жеке тұлғалардың салықтық әкімшілігін 100 пайыз қамтуға мүмкіндік береді, бұл жеке тұлғалардың салық төлемдерінің толықтығын қамтамасыз етеді⁴⁷.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Бағалы қағаздар рыногы туралы» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 2 шілдедегі №461 Заңы (электронды ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z030000461_)

2. «ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ КОДЕКСІ» Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы №268-ХІІІ. (электронды ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_)

⁴⁶ «ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ КОДЕКСІ» Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ. (электронды ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_)

⁴⁷ Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің жедел деректері, Астана қ (электронды ресурс: stat.gov.kz)

3. «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31 тамыздағы №2444 Заңы (электронды ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002444_)
4. «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 28 қыркүйектегі N 2464 Конституциялық заңы (электронды ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002464_)
5. «Мемлекеттік мүлік туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 1 наурыздағы N 413-IV Заңы (электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000413>)
6. «Сақтандыру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 18 желтоқсандағы N 126 Заңы (электронды ресурс: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000126_)
7. «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі)» Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ. (электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>)
8. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы» 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ. (электронды ресурс: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410>)
9. Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің ресми сайты (электронды ресурс: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kgd/press/news/details/194635?lang=kk>)
10. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің жедел деректері, Астана қ (электронды ресурс: stat.gov.kz)

ӘОЖ 343.3/7

**ӘУЕ КӨЛІГІ ЖҮРІСІ НЕМЕСЕ ОНЫ ПАЙДАЛАНУ
ҚАУІПСІЗДІГІ ҚАҒИДАЛАРЫН БҰЗУДЫ САРАЛАУДЫҢ
КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Жантуреев Жандос Жумаханович

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы құқық қорғау органдары академиясының 1 курс магистранты, 7М12303 «Құқық қорғау қызметі»

Республика көшесі 16, Қосшы кенті,

Целиноград ауданы, Ақмола облысы, Қазақстан

Ғылыми жетекші: **Алибекова Асел Мұратқызы** - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы құқық қорғау органдары академиясының арнайы заң пәндері кафедрасының доценті

zh_zh_zh@list.ru

Авиация саласының қазіргі жағдайын ескере отырып, ең алдымен әуе көлігінің негізгі жолаушылар тасымалдаушыларының бірі ретіндегі рөлі соңғы жылдары айтарлықтай өскенін атап өткен жөн. Бұған әуе көлігінің жолаушылар айналымының өсуі дәлел.

Қазақстан Республикасының әуе көлігі осы саланы дамыту бойынша таңдап алынған Британдық моделіне сәйкес дамуда. Әуе көлігі көліктің неғұрлым серпінді дамып келе жатқан салаларының бірі болып табылатынына қарамастан, әуе көлігі жүрісі немесе оны пайдалану қауіпсіздігі қағидаларын бұзуда авиация саласы мамандарының көтеріп жүрген мәселелері жеткілікті.

Ұшу кезінде қауіптің пайда болуы (ерекше жағдай) көптеген түрлі себептердің салдары болуы мүмкін. Соның ішінде адам факторы әуе кемесінің бүкіл өмірлік циклінің кез келген уақытында өз рөлін атқара алады, өйткені апат әуе кемесінің ұшуы үшін екі немесе одан да көп қолайсыз оқиғаларды қосқанда орын алады. Сонымен қатар, қолайсыз оқиға немесе оқиғалар оның өмірлік циклінің кез-келген уақытында да болуы мүмкін. Бұл әуе кемесін жобалау кезінде, оның агрегаттарын, блоктарын дайындау кезінде, ұшу аппаратын құрастыру кезінде, техникалық қызмет көрсетуді орындау кезінде қателер болуы мүмкін. Әуе кемесін ұшуда пайдалану адамдардың атқаратын көптеген қызметтердің кешені екенін түсіну керек.

Апаттар себептерінің арасында ұшу құрамының дұрыс емес әрекеттері – «ұшқыш қателігі» ерекше орын алады. Ұшқыштың қателігі қауіпсіздіктің бұзылуының бастапқы себебі болуы мүмкін, ал басқа факторлардың әсерінен ерекше жағдай туындағаннан кейін жасалған қауіп-қатерді күшейтеді. Басқаша айтқанда, «ұшқыштың қателігі» ұшу кезіндегі қауіптің негізгі факторына айналды. Бұл тұрғыда бізде де, шетелдерде де жағдай бірдей.

Әуе көлігінің қозғалысы мен пайдалану қауіпсіздігі ережелерін бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылық мәселелерін талдауды бастамас бұрын «Қазақстан Республикасының әуе кеңістігін пайдалану және авиация қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына [1] және Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде көзделген теміржол, әуе, теңіз немесе өзен көлігі жүрісі немесе оларды пайдалану қауіпсіздігі қағидаларын бұзғаны үшін қарастырылған қылмыстық құқық бұзушылыққа талдау жасаған жөн.

Қолданыстағы Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚР ҚК) 344-бабы аталған көліктердің қатарында әуе көлігінің қозғалысы мен пайдалану қауіпсіздігі ережелерін бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылық көздейді [2]. Объектісі ретінде әуе көліктің жұмыс істеу қауіпсіздігі (қозғалыстың немесе пайдаланудың қауіпсіздігі), ал қосымша объектісі жәбірленушінің өмірі мен денсаулығы немесе мүліктің сақталу болып табылады. Яғни, ол жолаушылар мен жүктерді адамдардың өміріне немесе денсаулығына қауіп төндірмей, мүліктерін бүлдірмей тасымалдау мүмкіндіктерінен тұрады.

Әуе көлігі - бұл барлық азаматтық авиация және азаматтық әуеде ұшу құралдары: ұшақтар, тікұшақтар, планерлер, дирижабльдер, аэростаттар және т.б. жер бетінен ұшатын, ауамен өзара әрекеттесу есебінен атмосферада қалықтайтын кез-келген ұшу аппараты әуе кемесі деп танылады [1, 4].

Әуе көлігінің қозғалысы мен пайдалану қауіпсіздігі қағидаларын бұзу ұшақты қондыру үшін бос жолақтың болуы туралы авиадиспетчердің қате жауабынан, ұшу схемасын орындамау, ұшуға және экипаж жұмысына қойылатын талаптарды елемей, ұшу техникасын, әуе қозғалысын басқару қағидаларын, аэродромдарды пайдалану қауіпсіздігі қағидаларын сақтамаудан болуы мүмкін [4].

Қозғалыс қауіпсіздігі ережелерін бұзумен қатар, көлікті пайдалану ережелерін бұзу да түрлі апаттарға алып келеді. Соңғысы әуе көлік құралының өзін пайдалану қауіпсіздігі ережелерін бұзуды да, әуе көлігінің апатсыз жұмыс істеуін қамтамасыз ететін жүйелер мен агрегаттарды пайдалану ережелерін бұзуды да қамтиды. Көлікті пайдалану оның қозғалысына қарағанда кеңірек ұғым. Егер қозғалыс процесі пайдаланудан ажырамайтын болса, онда пайдалану қозғалыс саласында да, одан тыс жерлерде де (мысалы, әуе кемесінің ұшу алдындағы дайындық кезеңінде және т.б.) жүруі мүмкін.

Прокуратура органдарымен соңғы бес жылда Қазақстан аумағында болған әуе апаттарына жасалған талдау көрсеткендей, авиаұшулардың көпшілігінің себебі әуе көлігінің қозғалысы мен пайдалану қауіпсіздігінің сақтауға міндетті қағидаларды адамдардың дұрыс орындамауынан жіберген қателер, бұзушылықтар мен олқылықтар болып табылады. Әуе апаттары аяқталған тергеу нәтижелері бойынша олардың басым көпшілігі экипаж жұмысындағы кемшіліктермен байланысты болған.

Ұшуды радиотехникалық қамтамасыз ету кезіндегі әуе қозғалысын ұйымдастыру диспетчерлік қызметтерінің жұмысындағы ең типтік

кемшіліктер диспетчердің жұмыс технологиясынан және әуе кемелерінің экипаждары мен әуе қозғалысын басқару диспетчерлері арасындағы радиоалмасу фразеологиясының ережелерінен [3] ауытқу болған: мекен-жайы жоқ командаларды беруге рұқсат етілген; іргелес диспетчерлік пункттер арасында әуе кемелерінің қозғалысы туралы ақпаратты беру дәйектілігі бұзылған; әуе кемесінің және диспетчерлік пункттің шақыру белгісі және басқа да бұзушылықтар әрдайым аталып, кемшіліктермен жұмыс жасалмаған. Әуе қозғалысын басқару, радионавигация объектілерінде күндізгі таңбалау белгілерін орналастыру ережелерін орындамау фактілері де анықталған.

Прокуратура органдарымен «шағын» авиацияның әуе кемелерін пайдаланатын адамдардың қызметіндегі бұзушылықтарды, нақтырақ айтқанда әуе кемесін пайдаланушының тіркеу және ұшуға жарамдылығы туралы белгіленген тәртіппен берілетін куәліксіз, сондай-ақ әуе қозғалысын басқару жөніндегі аумақтық органдардың рұқсатынсыз жүйелі түрде орындағандары анықталған.

Сонымен, жоғарыда айқындалған іс-әрекеттер әуе көлігінің қозғалысы мен пайдалану қауіпсіздігі ережелерін бұзуды құрайды, ҚР ҚК 344-бабының диспозициясындағы іс-әрекеттерді қамтиды. Алайда қылмыстық жауаптылық қарастырылған іс-әрекеттерді жасағаннан, солардан туындаған салдары орын алғаннан бастап туындайды. Әуе көлігі жүрісі немесе оларды пайдалану қауіпсіздігі қағидаларын орындайтын жұмысына немесе атқаратын лауазымына байланысты сақтауға міндетті адамның осы қағидаларды бұзуы, егер бұл іс-әрекет:

- абайсызда адамның денсаулығына ауыр немесе ауырлығы орташа зиян келтіруге не ірі залал келтіруге әкеп соқса (ҚР ҚК 344-бабының 1-бөлігі);
- абайсызда адам өліміне әкеп соқса (ҚР ҚК 344-бабының 2-бөлігі);
- абайсызда екі немесе одан да көп адамның өліміне әкеп соққан (ҚР ҚК 344-бабының 3-бөлігі) жағдайда ҚР ҚК 344-бап бойынша қылмыстық жауаптылыққа тартылады.

Аталған салдарды талдау нәтижесінде келесіге назар аудару қажет. ҚР ҚК 344-бабының 1-бөлігі бойынша қылмыстық әрекеттің салдары ретінде абайсызда адамның денсаулығына ауыр немесе ауырлығы орташа зиян келтіру қарастырылған.

ҚР ҚК 3-бабында адамның денсаулығына ауыр немесе ауырлығы орташа зиян келтірудің әрқайсысының анықтамасы бар. Соларға сәйкес, денсаулыққа ауыр зиян – адамның денсаулығына, оның өміріне қауіпті зиян не денсаулыққа: көру, сөйлеу, есту қабілетінен немесе қандай да бір ағзадан айырылуға; ағзаның өз функцияларын жоғалтуына; бет-әлпетінің қалпына келмейтіндей бұзылуына; жалпы еңбек қабілетінің кемінде үштен бірін айтарлықтай тұрақты түрде жоғалтумен ұласқан денсаулықтың бұзылуына; кәсіби еңбек қабілетін толық жоғалтуға; жүктілікті үзуге; психикалық, мінез-құлықтық, оның ішінде психикаға белсенді әсер ететін заттарды тұтынуға байланысты бұзылушылыққа (ауруға) әкеп соққан өзге де зиян (ҚР ҚК 3-

бабының 11) тармағы); денсаулыққа ауырлығы орташа зиян – адамның денсаулығына, оның өміріне қауіпті емес, денсаулықтың ұзақ уақыт (жиырма бір күннен астам мерзімге) бұзылуына немесе жалпы еңбек қабілетін (үштен бір бөлігінен кем) тұрақты түрде айтарлықтай жоғалтуға әкеп соққан зиян (ҚР ҚК 3-бабының 12) тармағы).

Талдау нәтижесінде қылмыстық іс-әрекеттен абайсызда адамның денсаулығына келтірілген ауыр немесе ауырлығы орташа зиянды баптың бір бөлігі бойынша саралау дұрыс емес деген ойға келеміз. Себебі, салдардың қауіптілігі және адамның денсаулығына келтірілген зиянның көлемі әр түрлі. Сонымен қатар, аталған зияндардың қауіптілік дәрежесіне қарай қарастырылған қылмыстық жауаптылық қатаңырақ болу тиіс. Біздің ойымызша, ҚР ҚК 345-бабында (Көлік құралдарын басқаратын адамдардың жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуы) аталған мәселе дұрыс көрініс тапқан: қылмыстық іс-әрекет салдарынан абайсызда адамның денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіру баптың 1-бөлігі бойынша, ал абайсызда адамның денсаулығына ауыр зиян келтіруге әкеп соққан дәл сол іс-әрекет баптың 2-бөлігі бойынша сараланады және қылмыстың санатына да әсер тигізеді.

Жоғарыда көрсетілген жағдайды ескере отырып ҚР ҚК 344-бабын жетілдіру бойынша және қарастырылған іс-әрекетті дұрыс саралау мақсатында төмендегідей толықтырулар енгізу қажеттілігі туындайды. Соған байланысты, ҚР ҚК 344-бабында көзделген әуе көлігі жүрісі немесе оны пайдалану қауіпсіздігі қағидаларын бұзу нәтижесінде адамның денсаулығына ауырлығы орташа және ауыр зиян келтіру жағдайлары бойынша қылмыстық жауаптылықтарды екі бөлікке бөлу қажет және баптың бөліктерін келесідей қарастыруды ұсынамыз:

«1. Теміржол, әуе, теңіз немесе өзен көлігі жүрісі немесе оларды пайдалану қауіпсіздігі қағидаларын орындайтын жұмысына немесе атқаратын лауазымына байланысты сақтауға міндетті адамның осы қағидаларды бұзуы, егер бұл іс-әрекет абайсызда адамның денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіруге не ірі залал келтіруге әкеп соқса, –

1-1. Абайсызда адамның денсаулығына ауыр зиян келтіруге әкеп соққан дәл сол іс-әрекет –...».

Қолданылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының әуе кеңістігін пайдалану және авиация қызметі туралы Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 15 шілдедегі № 339-IV Заңы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z100000339> - Кіру күні 02.04.2021ж.

2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> - Кіру күні 03.04.2021ж.

3. Горбунова Л.В. Некоторые вопросы ответственности за

нарушение правил безопасности движения и эксплуатации воздушного транспорта: Марийский юридический вестник/Выпуск 8, 2011. <https://www.dissercat.com/content> - Кіру күні 29.03.2021ж.

4. «Азаматтық авиацияда ұшулады және авиациялық электр байланысын радиотехникалық қамтамасыз ету қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрінің 2017 жылғы 29 маусымдағы № 402 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасы Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрінің 2021 жылғы 11 қаңтардағы № 4 бұйрығы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2100022067> - Кіру күні 03.04.2021ж.

5. Аналитический доклад «Сравнительный анализ законодательства государств-членов в области гражданской авиации на соответствие стандартам и рекомендуемой практике ИКАО по результатам проведенных научных исследований», <http://www.eurasiancommission.org> – Кіру күні 29.03.2021ж.

ӘОЖ 342.951

ШЕТ ЕЛДЕРДЕ ЖӘНЕ ТМД ЕЛДЕРІНДЕ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙДЫҢ ҚОЛДАНЫЛУ МЕРЗІМІ, СОНДАЙ-АҚ ОЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жарылғапова Жания, Мырзаханова Малика

6B04202 - халықаралық құқық, 6B042- құқық

білім беру бағдарламасы 2 курс студенттері

Астана халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

malika_16_08@mail.ru

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.м., аға оқытушы **Сеилханов Ж.Д.**

2020 жыл бүкіл әлем үшін, атап айтқанда біздің Қазақстан Республикасы үшін нағыз сынақ болды, ауыр уақыт келді, оның куәгері болған және оның дәлелі жаһандық пандемияға көшкен коронавирустың Covid-19 өршуі болып табылады.

Қазіргі уақытта вирус 188-ден астам мемлекеттің, оның ішінде Қазақстанның шекарасынан өтті. Оның географиясы құрбандар санының өсуімен бірге үнемі кеңеюде.

2020 жылғы 15 сәуірдегі жағдай бойынша әлемде 2 016 855 COVID -19 коронавирусты жұқтыру жағдайы тіркелді. Әлемде коронавирустық инфекциядан болатын өлім-жітімнің жалпы саны 128 008 адамды құрайды. Аурудың белсенді фазасында 1 398 916 адам, оның ішінде 51 609 ауыр

жағдайда. Өлім деңгейі 6.35%. Әлемде 492 016 адам вирустан толық емделудің расталған жағдайлары [1].

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының COVID-19 жаңа коронавирус пандемиясын жариялауына байланысты, сондай-ақ азаматтардың өмірі мен денсаулығын қорғау мақсатында Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында төтенше жағдай 2020 жылдың 1 мамырына дейін енгізілді [2].

Демек, төтенше жағдай дегеніміз не екенін түсіну қажет. Төтенше жағдай - бұл елде немесе оның жекелеген аудандарында сыртқы немесе ішкі қатерден қорғау, қоғамдық тәртіпті сақтау үшін енгізілетін мемлекеттік билік және басқару органдары, кәсіпорындар, мекемелер мен ұйымдар қызметінің ерекше құқықтық режимі.

Төтенше жағдай режимі азаматтардың, заңды тұлғалардың құқықтары мен бостандықтарын шектеуді, сондай-ақ оларға қосымша міндеттер жүктеуді көздейді [3].

Қаралатын мәселені сапалы зерттеу мақсатында шет елдерде және ТМД елдерінде (Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы, Өзбекстан Республикасы, Қырғыз Республикасы) Төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі ұғымын нақтылау қажет.

Шет елдердегі төтенше жағдайдың қолданылу мерзімдері:

Италия төтенше жағдай режимін енгізген алғашқы елдердің бірі болды. Бұл енгізу қаңтардың 31-і күні болды. Биліктің шешімі бойынша 6 айға дейін созылады.

Құрама Штаттарда төтенше жағдай наурыздың 13-нен бастап әрекет етуде. Елге соңғы екі апта ішінде Шенген визасын алған барлық шетелдіктерге кіруге тыйым салынған. Бұл шара 30 күнге енгізілді.

Словакияда төтенше жағдай режимі наурыздың 16-нан бастап әрекет етеді. Ол азық-түліктен, дәріханалардан, банктерден, автожанармай құю станцияларынан және пошта бөлімшелерінен басқа барлық дүкендерді жабуды көздейді.

Эстонияда шетел азаматтарының келуіне тыйым салынды. Барлық бұқаралық іс-шараларға тыйым салынады, мектептер, ЖОО, кинотеатрлар, мұражайлар, театрлар, спорт залдарының жұмысы тоқтатылды. Сауда орталықтарының жұмысы шектеулі. ТЖ режимі әрекет етеді елде мамырдың 1-е дейін.

Чехия наурыздың 12-нен 30 күнге дейін төтенше жағдай режимін енгізді. Тәуекел аймағы деп аталатын барлық шетелдіктерге республикаға кіруге тыйым салынды.

Испания наурыздың 15-нен бастап төтенше жағдай режимін енгізді. Ол 15 күнге созылады. Билік ел ішінде коронавирустық инфекцияның жаппай таралуына жол бермеу үшін халықтың қозғалысын шектеуді шешті. Тұрғындарға өз үйлерін шұғыл қажет болған жағдайда ғана тастап кетуге рұқсат етіледі.

Румыния 30 күнге төтенше жағдай режимін енгізді[4].

Сонымен қатар, "ЭйБиСиНьюс" агенттігі жинаған деректер бойынша, қазіргі уақытта АҚШ-та төтенше жағдай туралы отыз бір ереже жұмыс істейді. Бұл тізімде терроризмге қарсы іс-қимыл туралы ережелер мен Иран мен КХДР-ға қарсы санкциялар да кездеседі. Бұл ретте америкалық президент билік өкілдерімен жиі болатындай өкілеттіліктерімен алшақтауға асықпайды және көптеген ТЖ жыл сайын көптеген онжылдықтар бойы ұзартылады. Мәселен, бүгінгі күні АҚШ - ты Жоғалтатын ең ұзақ "Төтенше жағдай" - бұл 1979 жылы жарияланған Иран мемлекеттік активтерін мұздату.

АҚШ-тың құқықтық жүйесі керемет шатастырылған, және жоғары сөздермен жиі өте қарапайым идеялар жасырылады.

Осылайша, шет елдердегі төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі бір - бірінен өте ерекшеленеді, көптеген елдер бірыңғай валюта мен экономика орнатылған Еуроодақ екеніне қарамастан. Еуроодақ аумағында төтенше жағдай туралы Заңның бірыңғай түсінігінің жоқтығы айрықша тарап болып табылады.

ТМД елдеріндегі төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі (Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы, Өзбекстан Республикасы, Қырғыз Республикасы):

Қазақстан Республикасында төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі "Төтенше жағдай туралы" Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 ақпандағы N 387 Заңының 7-бабында көзделген:

1. Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында енгізілетін төтенше жағдайдың күшінде болу мерзімі - 30 тәуліктен, ал оның жекелеген жерлерінде 60 тәуліктен аспауға тиіс.

2. Төтенше жағдай енгізілген мерзім өткеннен кейін төтенше жағдай тоқтатылды деп есептеледі.

3. Төтенше жағдайды енгізуге негіз болған мән-жайлар жойылмаған жағдайда Қазақстан Республикасының Президенті тиісті акт шығару арқылы осы баптың 1-тармағында белгіленген мерзімдер шегінде оның қолданысын ұзартуға құқылы [5].

Ресей Федерациясында төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі "Төтенше жағдай туралы" Ресей Федерациясының 30.05.2001 Ж. N 3-ФКЗ Федералдық конституциялық заңының 9-бабында көзделген:

1. Ресей Федерациясының бүкіл аумағында енгізілетін төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі 30 тәуліктен аспауы тиіс, ал оның жекелеген жерлерінде енгізілетін-60 тәулік.

2. Осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген мерзім өткеннен кейін төтенше жағдай тоқтатылды деп есептеледі. Егер осы мерзім ішінде төтенше жағдайды енгізу мақсатына қол жеткізілмеген жағдайда, оның қолданылу мерзімі төтенше жағдайды енгізу үшін осы Федералдық конституциялық заңда белгіленген талаптарды сақтай отырып, Ресей Федерациясы Президентінің Жарлығымен ұзартылуы мүмкін [6].

Өзбекстан Республикасында төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі Өзбекстан Республикасы Заңының 9-бабында көзделген, онда: республиканың бүкіл аумағында енгізілетін төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі 30 тәуліктен, ал оның жекелеген жерлерінде енгізілетін төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі 60 тәуліктен аспауға тиіс. Осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген мерзім өткеннен кейін төтенше жағдай тоқтатылды деп есептеледі.

Егер осы мерзім ішінде төтенше жағдайды енгізу мақсатына қол жеткізілмеген жағдайда, оның қолданылу мерзімі Өзбекстан Республикасы Президентінің Жарлығымен төтенше жағдайды енгізу үшін осы Заңда белгіленген талаптар сақтала отырып ұзартылуы мүмкін. Өзбекстан Республикасы Президентінің төтенше жағдайдың қолданысын ұзарту туралы Жарлығын Өзбекстан Республикасының Олий Мәжліс палаталары осы Заңның 8-бабында белгіленген тәртіппен бекітеді [7].

Қырғыз Республикасында төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі Конституциялық заңның 13-бабында көзделген, онда: Қырғыз Республикасының бүкіл аумағында енгізілетін төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі 30 күннен, ал Қырғыз Республикасының аумағы бөлігінде енгізілетін төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі - 60 күннен аспауы тиіс. Осы мерзім өткеннен кейін төтенше жағдай тоқтатылады немесе Қырғыз Республикасының Жогорку Кенеш заңнамалық жиналысында осындай мерзімге ұзартылады[8].

Осылайша, Қазақстан Республикасының төтенше жағдайының қолданылу мерзімі ТМД елдерінің (Ресей Федерациясы, Өзбекстан Республикасы, Қырғыз Республикасы) төтенше жағдайының қолданылу мерзімдерімен бірдей, онда елдің барлық аумағында енгізілетін төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі ұқсас 30 тәуліктен, ал оның жекелеген жерлерінде енгізілетін 60 тәуліктен аспауы тиіс.

Ресей Федерациясының Федералдық Конституциялық Заңынан қарыз алынған Қазақстан Республикасының, Өзбекстан Республикасының және Қырғыз Республикасының төтенше жағдайының қолданылу мерзімі, өйткені бұл заң ТМД елдерінің басқа заңдарынан бұрын шыққан деген пікір қалыптасады.

Төтенше жағдай туралы заңды бірыңғай түсіну және екі рет түсіндіруге жол бермеу мақсатында:

- 1) терең және егжей-тегжейлі талдауды ескере отырып, сондай-ақ COVID-19 коронавирус пандемиясының қаупі мен тәуекелдерін айқындай отырып, төтенше жағдайдың қолданылу мерзімін қайта қарау;
- 2) төтенше жағдай туралы заңда мемлекеттің нақты іс-қимылын, сондай-ақ төтенше жағдайдың қолданылу мерзімі қандай жағдайларда ұзартылатынын айқындауға;
- 3) облыс орталықтары мен Республикалық маңызы бар қалаларда карантиннің бірыңғай қолданылу мерзімін айқындау;

4) көрші мемлекеттерде індеттің өршуі немесе біздің азаматтарымыздың денсаулығы мен өміріне қатысты басқа да қауіп-қатерлер жағдайында алдын алу және кейінге қалдыруға болмайтын шаралар қабылдансын.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. 476-бап. Төтенше жағдай режимін бұзу

1. Төтенше жағдайдың жариялануына байланысты мемлекеттік орган белгілеген режимді бұзу немесе талаптарды орындамау, сондай-ақ жергілікті жер комендантының заңды бұйрықтары мен өкімдерін:

1) келу мен кетудің ерекше режимі;
2) белгілі бір жеке тұлғалар үшін белгіленген мерзімге белгілі бір жерден, өзінің пәтерінен (үйінен) кетуге тыйым салу;
3) бейбіт жиналыстарды, сондай-ақ ойын-сауық, спорттық және басқа да бұқаралық іс-шараларды ұйымдастыруға және өткізуге тыйым салу немесе оларды шектеу;

4) ереуілдер өткізуге тыйым салу;
5) қарумен, күшті әсер ететін химиялық және улы заттармен, сондай-ақ алкогольдік ішімдіктермен және құрамында спирт бар заттармен сауданы шектеу немесе оған тыйым салу;

6) карантин және басқа да міндетті санитариялық-эпидемияға қарсы іс-шараларды өткізу;

7) көбейту техникасын, сондай-ақ радио- және теле хабар тарату аппаратурасын, аудио- және бейнежазу техникасын пайдалануға шектеу қою немесе тыйым салу; дыбыс күшейткіш техникалық құралдарды алып қою туралы нұсқамалар; бұқаралық ақпарат құралдарын бақылауды қамтамасыз ету жөніндегі шаралар;

8) байланысты пайдаланудың ерекше қағидалары;

9) көлік құралдарының жүруін шектеу және оларды жете тексеруден өткізу;

10) коменданттық сағат кезінде жеке тұлғалардың жеке басын куәландыратын арнайы берілген рұқсаттарсыз және құжаттарсыз көшелерде немесе өзге де қоғамдық орындарда жүруіне не жеке басын куәландыратын құжаттарсыз өз үйінен тыс жерде болуына тыйым салу бөліктерінде орындамау, егер бұл әрекеттерде (әрекетсіздікте) қылмыстық жазаланатын іс-әрекет белгілері болмаса, – ескерту жасауға немесе он айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға не он бес тәулікке дейін әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады.

2. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген, әкімшілік жаза қолданылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасалған әрекеттер (әрекетсіздік) – жиырма айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға не отыз тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға алып келеді. [9].

Ресей Федерациясының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 20.6-бабы "төтенше жағдайлардың алдын алу және жою нормалары мен ережелерінің талаптарын орындамауды" анықтайды.

Жоғарыда аталған баптың 1 – бөлігіне сәйкес халықты және аумақтарды табиғи немесе техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардан қорғау жөніндегі заңнамада көзделген міндеттерді орындамау, өндірістік немесе әлеуметтік мақсаттағы объектілердегі авариялар мен апаттардың алдын алу жөніндегі нормалар мен ережелердің талаптарын орындамау – лауазымды адамдарға төрт мыңнан бес мың рубльге дейін; заңды тұлғаларға – қырық мыңнан елу мың рубльге дейін әкімшілік айыппұл салуға әкеп соғады.

Қырғызстан мемлекетінде, Кодекстің 1191-бабының 1-бөлігіне сәйкес теріс қылықтар туралы төтенше жағдай режимінің талаптарын бұзғаны үшін 20 мыңнан 30 мың сомға дейін айыппұл, не 3 айдан 6 айға дейін бас бостандығын шектеу, не 30-дан 40 сағатқа дейін қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі жазалар көзделген. Осы баптың 2-бөлігі төтенше жағдай мен соғыс жағдайын енгізу және 30-дан 60 мың сомға дейін айыппұл салу, не 6 айдан 1 жылға дейін бас бостандығын шектеу, не 40-тан 60 сағатқа дейін қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі талаптарды бұзғаны үшін жауапкершілікті көздейді. [10].

Осылайша, әлем мен біздің еліміз COVID-19 коронавирусы деп аталатын қауіпті және көрінбейтін қауіпке тап болғанын атап өткім келеді.

Өкінішке орай, Әлем мұндай қауіп-қатерлерге дайын болмады, бұған көптеген факторлар әсер етті, ол туралы шексіз аударуға болатын, бірақ мемлекеттегі маңызды аспект оның ішкі заңдары болып табылады, ол өз азаматтарының қауіпсіздігі мен бейбіт өмірін қамтамасыз етуге және өз халқының игілігі үшін қызмет етуге, тек халықтың және жалпы мемлекеттің әл-ауқатын қамтамасыз етуге деген осындай тәсіл ғана болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://meduza.io/feature/2020/03/05/poslednie-dannye-po-oronavirusu-vo-sem-mire-tablitsa>.
2. <https://zakon.uchet.kz/>
3. <https://ru.wikipedia.org/>
4. <https://open-reporter.com/news/kakie-strany-vveli-rezhim-ezvychnogo-polozheniya-iz-za-koronavirusa>
5. Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 ақпандағы N 387 Заңы "Төтенше жағдай туралы".
6. Федеральный конституционный закон РФ от 30.05.2001 N 3-ФКЗ "О чрезвычайном положении".
7. fvv.uz/uploads/docs/....pdf.
8. Конституционный закон Кыргызской Республики от 24 октября 1998 года N 135 «О чрезвычайном положении».

9. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235#z476> Әкімшілік құқық бұзушылық туралы 476-бап.

10. <https://knews.kg/2020/04/03/operativnyj-shtab-uzhestochaetsya-otvetstvennost-za-pravonarusheniya-sovershennye-v-period-vvedeniya-rezhimov-chs-i-chp/#:~:text=Согласно%20части%201%20статьи%201191,от%2030%20до%2040%20часов>

УДК 343.3/7

К ВОПРОСАМ КВАЛИФИКАЦИИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ ИНФОРМАТИЗАЦИИ И СВЯЗИ

М.С.Заркенов

магистр юридических наук
докторант 3 курса, 6D030100 – «Юриспруденция»
Академия правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
п.Косшы, Акмолинская область, Республика Казахстан
E-mail: Zarkenov@gmail.com

Научный консультант: **Жемпиисов Н.Ш.**, кандидат юридических наук

По мнению В.Н. Кудрявцева, в теории уголовного права «под квалификацией преступления понимается установление и юридическое закрепление точного соответствия между признаками совершенного деяния и признаками состава преступления, предусмотренного нормой уголовного права» [1, с. 5]. Такое отнесение общественно опасного деяния к соответствующей норме уголовного права требует правильной оценки и разграничения его от смежных преступлений.

В связи с этим, в данной статье исследуются квалификации отдельных уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи по совокупности, их отличие от смежных составов.

Для начала приступим к рассмотрению квалификации уголовных правонарушений, предусмотренных статьями 205, 206, 208 УК РК, с разграничением от остальных уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи, а также от других близких уголовных правонарушений, предусмотренных УК РК. Подобный способ разграничения анализируемых уголовных правонарушений способствует правильной квалификации уголовно наказуемых деяний.

С целью наглядного и эффективного анализа рассматриваемых уголовных правонарушений от остальных уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи мы представляем его в виде таблицы №1.

Таблица №1. Анализ уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи

Элементы состава преступления Уголовные правонарушения	Объект		Объективная сторона		Субъективная сторона
	Непосредственный	Предмет	Деяние	Последствие	
ст. 205 УК РК	Права и законные интересы граждан и организаций на конфиденциальность информации, информационных систем и сетей телекоммуникаций	Информация, охраняемая законом и содержащаяся на электронном носителе; информационная система; сеть телекоммуникаций	Неправомерный доступ к охраняемой законом информации, содержащейся на электронном носителе, в информационную систему или сеть телекоммуникаций	Существенное нарушение прав и законных интересов граждан или организаций либо охраняемых законом интересов общества или государства	Прямой и косвенный умысел
ст. 206 УК РК	Права и законные интересы граждан и организаций на целостность, сохранность и достоверность личной информации и информации в информационных системах и сетях телекоммуникаций	Информация, охраняемая законом и содержащаяся на электронном носителе; информация, охраняемая законом и содержащаяся в информационной системе; информация, охраняемая законом и передаваемая по сети телекоммуникаций	Неправомерные уничтожение или модификация охраняемой законом информации, а равно ввод в информационную систему заведомо ложной информации	Последствия, аналогичные указанным в ст. 205 УК РК	Прямой и косвенный умысел
ст. 207 УК РК	Права и законные интересы граждан и организаций на пользование информационными системами и	Нормальная работа информационной системы или сети телекоммуникаций	Действия или бездействие, направленные на нарушение работы информационной системы или сетей телекоммуникаций	формальный состав	Прямой умысел

Международная научно-практическая конференция «Наука и образование»

	сетями телекоммуникаций				
ст. 208 УК РК	Права и законные интересы граждан и организаций на конфиденциальность личной информации и информации в информационных системах и сетях телекоммуникаций	Информация, охраняемая законом и содержащаяся на электронном носителе; информация, охраняемая законом и содержащаяся в информационной системе; информация, охраняемая законом и передаваемая по сети телекоммуникаций	Неправомерное копирование или иное неправомерное завладение информацией	Последствия, аналогичные указанным в ст. 205 УК РК	Прямой и косвенный умысел
ст. 209 УК РК	Права и законные интересы граждан и организаций на конфиденциальность личной информации и информации в информационных системах и сетях телекоммуникаций. Дополнительно объектом является личность потерпевшего	Информация, охраняемая законом и содержащаяся на электронном носителе; информация, охраняемая законом и содержащаяся в информационной системе; информация, охраняемая законом и передаваемая по сети телекоммуникаций	Принуждение к передаче охраняемой информации под угрозой применения насилия либо уничтожения или повреждения имущества, а равно под угрозой распространения сведений, позорящих потерпевшего или его близких, либо иных сведений, оглашение которых может причинить существенный вред интересам потерпевшего или его близких	формальный состав	Прямой умысел
ст. 210 УК РК	Права и законные интересы граждан и организаций на сохранность, доступность и	Информация, содержащаяся на электронном носителе; информация, содержащаяся в	Создание компьютерной программы, программного продукта; внесение изменений в существующую	формальный состав	Прямой умысел

Международная научно-практическая конференция «Наука и образование»

	конфиденциальность информации, содержащейся на электронном носителе, в информационной системе или передаваемой по сети телекоммуникаций, стабильность работы в штатном режиме компьютера, абонентского устройства, программы, информационной системы или сети телекоммуникаций	информационной системе; информация, передаваемая по сети телекоммуникаций	программу или программный продукт; использование и (или) распространение такой программы или программного продукта		
ст. 211 УК РК	Общественные отношения, связанные с обеспечением конфиденциальности персональных данных или иных сведений ограниченного доступа	-	Неправомерное распространение электронных информационных ресурсов, содержащих персональные данные граждан или иные сведения, доступ к которым ограничен законами Республики Казахстан или их собственником или владельцем	формальный состав	Прямой умысел
ст. 212 УК РК	Общественные отношения, связанные с обеспечением защищенности информационного пространства от материалов противоправного содержания	-	Противоправное оказание услуг по предоставлению аппаратно-программных комплексов, функционирующих в открытой информационно-коммуникационной сети, для размещения интернет-ресурсов, преследующих противоправные цели	формальный состав	Прямой и косвенный умысел

ст. 213 УК РК	Общественные отношения, связанные с правом собственности производителя, а также отношения, складывающиеся в сфере регулирования прав и законных интересов пользователей услугами связи, уполномоченных органов и хозяйствующих субъектов, осуществляющих деятельность в области связи.	-	Неправомерное изменение идентификационного кода абонентского устройства сотовой связи, создание дубликата карты идентификации абонента сотовой связи; Неправомерные создание, использование, распространение программ, позволяющих изменять идентификационный код абонентского устройства сотовой связи или создавать дубликат карты идентификации абонента сотовой связи	формальный состав	Прямой умысел
---------------	--	---	--	-------------------	---------------

В данной таблице субъект не рассматривается, так как во всех основных общественно опасных деяниях он является общим.

Несмотря на то, что в основном объект, предмет, последствия и субъективная сторона сходны между собой, по данным таблицы отчетливо видно, что данные уголовные правонарушения содержат ряд существенных отличий, в частности конструктивных. Основным разграничителем во всех 9 статьях рассматриваемой главы является само уголовное деяние.

Наряду с этим, предметом посягательства уголовного правонарушения, предусмотренного ст. 210 УК РК, является информация, не охраняемая законом, то есть электронная информация, что отличает данное деяние от остальных уголовных правонарушений главы 7 УК РК. Это различие указывает на то, что при использовании (распространении) вредоносной программы вся информация, содержащаяся на электронных носителях, в информационной системе или передаваемая по сетям телекоммуникаций, подпадает под защиту уголовного закона.

Так, убедившись в разграничении анализируемых уголовных правонарушений от остальных уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи, следует рассмотреть возможность их применения по совокупности. Например, 11.06.2018г. А., путем взлома паролей, осуществил умышленный незаконный доступ к электронной почте «...@mail.ru», без согласия собственника электронной почты Т. Далее, А. в данной электронной

почте разместил бюллетень голосования от имени учредителя ТОО «...» Д. и переслал его на свой электронный адрес, в это же время переслал шесть писем неизвестным адресатам неизвестного содержания. Чтобы скрыть свои действия, он удалил все шесть писем и очистил корзину. После чего 19.06.2018 года в 19:23 вечера А., осуществив повторный незаконный доступ к электронной почте путем копирования, незаконно завладел информацией, а именно банковской выпиской, содержащей информацию о переводе денежных средств о перечислении денежных средств Т. от Д. В результате действия Л. квалифицированы по ст.ст. 205 ч. 1, 208 ч. 1 УК РК [2]. Такая ситуация наглядно свидетельствует о применении рассматриваемых уголовных правонарушений по совокупности.

Следовательно, если неправомерное уничтожение или изменение информации, неправомерное завладение информацией осуществлялись в результате неправомерного доступа к ним, такие действия должны быть квалифицированы по ст.ст. 205, 206 и 208 УК РК.

Необходимо отметить, что с учетом того, что существует самостоятельная уголовная ответственность за вымогательство электронной информации (ст. 209 УК РК), такое деяние не может считаться неправомерным завладением информацией, предусмотренной ст. 208 УК РК.

В Уголовном кодексе Республики Казахстан существуют и другие виды уголовных правонарушений, имеющие тот же предмет уголовного правонарушения, а именно охраняемые законом информации.

Например, общественно опасные деяния, направленные на разглашение тайны усыновления (ст. 138 УК); нарушение неприкосновенности частной жизни и законодательства Республики Казахстан о персональных данных и их защите (ст. 147 УК); незаконное нарушение тайны переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных или иных сообщений (ст. 148 УК); пропаганда или публичные призывы к развязыванию агрессивной войны (ст. 161 УК); возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни (ст. 174 УК); государственная измена (ст. 175 УК); шпионаж (ст. 176 УК); пропаганда или публичные призывы к захвату или удержанию власти, а равно захват или удержание власти либо насильственное изменение конституционного строя Республики Казахстан (ст. 179 УК); сепаратистская деятельность (ст. 180 УК); незаконное собрание, распространение, разглашение государственных секретов (ст. 185 УК); нарушение авторских и (или) смежных прав (ст. 198 УК); нарушение прав на изобретения, полезные модели, промышленные образцы, селекционные достижения или топологии интегральных микросхем (ст. 199 УК); незаконные получение, разглашение или использование сведений, составляющих коммерческую либо банковскую тайну, налоговую тайну, полученную в ходе горизонтального мониторинга, тайну предоставления микрокредита, тайну коллекторской деятельности, а также информации, связанной с легализацией имущества (ст. 223 УК); пропаганда терроризма или публичные призывы к

совершению акта терроризма (ст. 256 УК); незаконный экспорт технологий, научно-технической информации и услуг, используемых при создании оружия массового поражения, вооружения и военной техники (ст. 275 УК); незаконное распространение порнографических материалов или предметов (ст. 311 УК); публичное оскорбление и иное посягательство на честь и достоинство Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, осквернение изображений Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, воспрепятствование законной деятельности Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы (ст. 373 УК); посягательство на честь и достоинство Президента Республики Казахстан и воспрепятствование его деятельности (ст. 375 УК); посягательство на честь и достоинство депутата Парламента Республики Казахстан и воспрепятствование его деятельности (ст. 376 УК), оскорбление представителя власти проверить (ст. 378 УК); разглашение сведений о мерах безопасности, применяемых в отношении должностного лица, занимающего ответственную государственную должность (ст. 382 УК); разглашение данных досудебного производства или закрытого судебного разбирательства (ст. 423 УК); разглашение сведений о мерах безопасности, применяемых в отношении лиц, подлежащих государственной защите (ст. 424 УК) и др.

К перечню преступных деяний, которые могут быть совершены путем неправомерного доступа к информации, в информационную систему или сеть телекоммуникаций (в компьютерную систему), можно отнести следующие уголовные правонарушения: оскорбление (ст.131 УК), кража (ст.188 УК), мошенничество (ст.190 УК), вымогательство (ст.194 УК), хищение предметов, имеющих особую ценность (ст.193 УК), причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием (ст.195 УК), умышленное уничтожение или повреждение чужого имущества (ст.202 УК), неосторожное уничтожение или повреждение чужого имущества (ст.204 УК), незаконное получение кредита или нецелевое использование бюджетного кредита (ст.219 УК), сокрытие информации об обстоятельствах, создающих опасность для жизни или здоровья людей (ст.305 УК) [3] и др.

Так, рассмотрим деяние, наиболее соотносимое с рассматриваемыми уголовными правонарушениями.

Например, мы не разделяем мнения И.Ш. Борчашвили относительно незаконного сбора сведений о частной жизни лица путем незаконного доступа к охраняемой законом информации, хранящейся на электронном носителе, что данное деяние квалифицируется по совокупности ст.ст. 147 ч. 2, 205 УК РК [4, с. 381].

Поскольку, в ч. 3 ст. 147 УК РК предусмотрен квалифицирующий признак в виде совершения деяния, предусмотренного ч. 2 ст. 147 УК РК «путем незаконного доступа к электронным информационным ресурсам».

Согласно закону РК «Об информатизации», под электронным информационным ресурсом подразумевается информация в электронно-цифровой форме, содержащаяся на электронном носителе и в объектах

информатизации [5]. Тем самым, рассматриваемая норма УК РК также охватывает незаконный доступ к электронной информации.

Следовательно, при совершении незаконного сбора сведений о частной жизни лица путем незаконного доступа к информации, хранящейся на электронном носителе, в информационную систему или сеть телекоммуникаций, данное деяние квалифицируется по ч. 2 ст. 147 УК РК без дополнительной квалификации по ст. 205 УК РК. Аналогичного мнения придерживается и Ж.К. Аманов [6, с. 359].

Кроме того, учитывая, что ст. 148 УК РК специально предусматривает квалифицирующий признак в виде совершения деяния, предусмотренного данной статьей «путем незаконного доступа к электронным информационным ресурсам, информационной системе или незаконного перехвата информации, передаваемой по сетям телекоммуникаций», дополнительная квалификация по ст. 205 УК РК не требуется.

Исходя из вышеизложенного, полагаем, что если уголовные правонарушения, предусмотренные ст.ст. 205, 206, 208 УК РК (отдельно), сопровождались деяниями, предусмотренными другими нормами УК РК, то уголовная ответственность в большинстве случаев наступает по совокупности рассматриваемых уголовных правонарушений (отдельно) и соответствующих статей УК РК. Вместе с тем рассматриваемые уголовные правонарушения могут быть первичными правонарушениями, направленными на достижение целей других противоправных деяний.

Список использованных источников:

1. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. – 2-е изд., перераб. и дополн. – М.: «Юристъ», 2004. – С.304.
2. Приговор районного суда №2 Бостандыкского района города Алматы от 07.02.2019 года за №7550-18-00-1\544.
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.07.2014 года № 226-V ЗРК. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/archive/docs/K1400000226/03.07.2014> – Дата доступа: 18.02.2020
4. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. - С.1120.
5. Закон Республики Казахстан «Об информатизации» от 24 ноября 2015 года № 418-V. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418> – Дата доступа: 18.02.2020.
6. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. / Под ред.: С.М. Рахметова, И.И. Рогова. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2016. – С.752.

УДК 343.3/.7

К ВОПРОСУ О ПРИЗНАКАХ ЭЛЕКТРОННОЙ ИНФОРМАЦИИ

М.С. Заркенов

магистр юридических наук
докторант 3 курса, 6D030100 – «Юриспруденция»
Академия правоохранительных органов
при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
п.Косшы, Акмолинская область, Республика Казахстан
E-mail: Zarkenov@gmail.com

Научный консультант: **Жемпиисов Н.Ш.**, кандидат юридических наук

Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи относятся к общественно опасным деяниям, совершаемым в цифровом пространстве. Соответственно, цифровое пространство содержит в себе любую электронную информацию, передаваемую посредством различных сигналов. Так, ключом всего цифрового пространства является информация, или можно сказать, что основой информационной сферы является информация, а право на доступ к ней и защиту от несанкционированного доступа является одним из основополагающих прав при формировании информационного общества.

В связи с этим возникает потребность понять, в первую очередь, саму суть этого понятия. Естественно, изначально информация выполняла функцию коммуникации между людьми, после развития научно-технического прогресса обмен информацией приобрел новую форму, а именно обмен информацией между вычислительными технологиями.

Для более глубокого анализа мы остановимся на основных понятиях «информации» в различных областях.

Так, по мнению А. И. Сотова, «под информацией в материальном мире понимается любой сигнал, исходящий от объектов материального мира, на основе которого субъекты поведения могут совершать определенные самостоятельные действия. В широком смысле информация – это способ взаимодействия материального мира и сознания» [1, с. 5].

Под информацией А. А. Фатьянов понимает «окружающую действительность, воспринимаемую живым организмом через органы чувств в виде распределения материи и энергии во времени и пространстве и процессы их перераспределения. В то же время он выделяет, что информация не материальна, несмотря на то, что ее носителем является материя» [2, с. 10].

А. В. Минбалеев отмечает, что «информация как объект правоотношений представляет собой идеальное благо особого рода в виде сведений (данных, сообщений), достоверно прямо или косвенно в любой объективной форме отражающей на любом носителе окружающую действительность во всей ее совокупности составляющих, а также

представляющей для субъектов частный или общественный интерес» [3, с. 8].

В контексте юридической науки определение информации выглядит следующим образом. Одним из законов, регулирующих информационные отношения в Республике Казахстан, является закон «О доступе к информации», который предусматривает следующее понятие: «информация – сведения о лицах, предметах, фактах, событиях, явлениях и процессах, полученные или созданные обладателем информации, зафиксированные на любом носителе и имеющие реквизиты, позволяющие ее идентифицировать» [4]. Это понятие не в полной мере раскрывает сущность информации.

Кроме того, какого-либо понятия об информации, в том числе об электронной информации в УК РК, законе «Об информатизации» и других нормативных правовых актах не предусмотрено. Так, УК РК не уточняет, что именно подпадает под понятие электронной информации. Однако существуют такие понятия, как цифровые и электронные документы, которые в большей степени направлены на получение государственных и других услуг в электронном виде [5, 6].

В комментариях к Уголовному кодексу РК под редакцией И. Ш. Борчашвили к информации комментируемой главы 7 УК РК дается следующее рекомендательное определение: «информация хранящаяся в электронном виде на электронном носителе, представляющую собой такую последовательность состояний элементов электронной вычислительной техники или иных электронных средств обработки, хранения и передачи информации, которая несет определенные сведения, сообщения, данные. Информация может быть представлена в виде цифр, текста, изображения, аудио, видео, программного кода или их комбинации. Набор символов, не имеющих смысла и не предназначенных для чего-либо, к информации не относится» [7, с. 378]. В данном случае с последним предложением этого понятия мы не согласны. Поскольку если встанет вопрос о ценности и важности электронной информации при определении предмета уголовного правонарушения в сфере информационных технологий, то возникнут трудности в доказывании ценности информации для собственника или владельца информации. Так как люди, по мере приобретения знаний и навыков, могут иметь различные субъективные мнения о значимости информации, и для каждого человека их собственная информация является личной тайной. В этой связи, необходимо придерживаться позиции, при которой оценка значимости информации определялась исключительно статусом электронной информации, охраняемой законом.

Исходя из этого, следует, что вопрос определения информации носит практический характер, а именно принятие справедливого судебного решения об уголовной ответственности за уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи зависит от его правильного толкования.

В переводе с латинского языка «информация» означает «разъяснение», «изложение», «информация». По словарю С. И. Ожегова «информация – это

сообщения, осведомляющие о положении дел, о состоянии чего-н.» [8, с. 323]. Под сообщением понимается то, что сообщается, известие, а сообщаться – иметь какую-н. связь, быть соединенным [8, с. 978].

Известие – это сообщение о чем-н. [8, с. 307].

Сведение – знание, представление о чем-н.; познания в какой-нибудь области; известие, сообщение [8, с. 914–915].

Данные – сведения, необходимые для какого-нибудь вывода, решения [8, с. 192].

Знание – совокупность сведений, познаний в какой-нибудь области [8, с. 299].

Познание – приобретение знания, постижение закономерности объективного мира, способность познавать [8, с. 707].

На наш взгляд, все эти термины не являются синонимами и в большей степени трактуют процесс передачи информации, а именно обмен осведомленной (знаниями) или имеющейся информацией и обязательное взаимодействие с контактным лицом (компьютером) для ее получения. Также, вышеприведенные термины представляют собой самостоятельную форму выражения информации. В то же время, взятые вместе и по отдельности, эти термины образуют понятие «информация».

В законодательстве зарубежных стран используются такие термины, как «цифровая информация» и «данные». В свою очередь, «данные» - это более широкое понятие, чем «цифровая информация». Однако законодатель не выделяет «данные» как отдельное понятие, а рассматривает их как одну из форм выражения информации.

Кроме того, в уголовном законодательстве под информацией понимается все, что содержится на электронном носителе, например, программное обеспечение, состоящее из скомпилированных групп информации, также является информацией.

По мнению М. А. Ефремовой электронная информация обладает рядом следующих особенностей:

- связь с носителем. Это свойство означает, что электронная информация содержится и обрабатывается на носителе;
- существует в виде программного обеспечения соответствующего устройства и самой информации;
- виртуальность. Это свойство определяет, что только с помощью специальных устройств электронная информация становится доступной для восприятия;
- трансграничность. Это свойство указывает на то, что электронная информация имеет возможность свободно перемещаться с одного устройства на другое [10, с. 49].

На основании вышеизложенного, для всестороннего понимания информации, содержащейся на электронном носителе, мы предлагаем ввести понятие в УК РК: «электронная информация – это сведения, сообщения,

данные независимо от формы их представления (в том числе файлы, электронный документ, цифровые активы, электронные (безналичные) деньги, логин, пароль, код доступа и др.), информация, полученная или созданная владельцем, содержащаяся в электронном виде на любом носителе (информационной системе или сети телекоммуникаций), которая может быть представлена в виде сигналов, знаков, цифр, букв, письменного текста, изображений, звуков, голосовой информации и других аудио-, видеоматериалов, исходных кодов программ или их комбинаций, программного обеспечения и других символов. Кроме того, любая форма информации, предназначенная для электронного ввода или использования (логин, пароль и т.д.) или полученная информация с помощью электрических сигналов (электромагнитных излучений)».

Согласно закону Республики Казахстан «Об информатизации», информация в зависимости от разряда доступа к ней делится на общедоступную информацию, а также информацию, доступ к которой ограничен. Общедоступная информация включает в себя общеизвестную информацию и другую информацию, доступ к которой не ограничен. Она может быть применена любым лицом по своему усмотрению, при условии соблюдения правовых ограничений на распространение такой информации. При этом закон предусматривает определенный перечень информации, доступ к которой не может быть ограничен [11].

Ограничения доступа к информации определяются законодательством в целях обеспечения охраны устоев конституционного строя, прав и законных интересов граждан или организаций, обеспечения национальной безопасности государства и т.д. Вместе с тем обязательна конфиденциальность информации, доступ к которой ограничен законами Республики Казахстан. Например, к ним относятся сведения, установленные законом РК «О государственных секретах». Разумеется, нарушение конфиденциальности подобной информации влечет за собой негативные последствия для ее незаконного владельца.

С. Ю. Трофимцева, А. В. Линьков делят категорию информации с ограниченным доступом на два вида:

- 1) защищенная информация:
 - информация, содержащая тайну;
 - информация, не содержащая тайну;
- 2) негативная для субъектов информация [12, с. 111].

Таким образом, информация, по мере ее использования, делится на сферы (массовые; юридические; технические; политико-социальные; статистические; о чрезвычайных ситуациях; о гражданах), режимы доступа (открытый; ограниченный доступ), по типу носителей (на бумаге; на машиночитаемых носителях; в виде изображения на экране компьютера; в памяти компьютерной техники; передаваемая по каналам связи; на других носителях) [13, с. 27–28].

Следует отметить, что мы выступаем против того, чтобы информация, содержащаяся на электронном носителе, в информационной системе или сетях телекоммуникаций, стала объектом гражданских прав. В противном случае в уголовном законодательстве возникнет ряд проблем при квалификации уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи. Кроме того, абсолютно любая информация (даже та, которая не имеет значения для владельца), содержащаяся на электронном носителе собственника или владельца, а именно та информация, которая не относится к категории охраняемых законом, будет отнесена к рассматриваемой категории уголовных правонарушений.

Близкой к этому позиции придерживается У. В. Зинина, которая считает, что вся электронная информация подлежит уголовно-правовой защите [14, с. 18]. С чем мы категорически не согласны, так как нет смысла в защите всей электронной информации, ввиду отсутствия каких-либо вредных последствий от них, а также в случае установления уголовно-правовой защиты всей электронной информации, охватить незаконные действия, направленные против такой информации, полностью не удастся. При этом основная нагрузка ляжет на сотрудников, осуществляющих уголовное преследование, в то время как существуют более тяжкие преступления, на качество которых также будет влиять эта нагрузка.

Вместе с тем, в комментарий к УК РФ под редакцией В. М. Лебедева совершенно справедливо указывается, что под охраняемой информацией понимается информация, для которой специальный режим ее правовой охраны установлен специальными законами, иными нормативными правовыми актами, например, государственная, коммерческая и банковская тайны, персональные данные и т.д. [15]. Таким образом, если электронная информация, хранящаяся на компьютерной технике гражданина Республики Казахстан, становится достоянием злоумышленника, а с учетом того, что электронная информация не определена в законодательстве Республики Казахстан как информация особого режима, то злоумышленник не несет никакой ответственности.

Несмотря на такие положения, некоторые ученые предлагают исключить из норм рассматриваемой главы УК формулировку «охраняемая законом» [10, с. 53]. Такая позиция авторов данных предложений также приведет к необоснованному расширению сферы уголовно-правовой охраны, с чем, исходя из вышеизложенного, мы не согласны.

В настоящее время некоторыми учеными под уголовными правонарушениями в области информационных технологий понимаются действия, при которых компьютерная техника или другие высокие технологии (далее – компьютерная техника) являются либо объектом, либо орудием посягательства. При этом, к этим правонарушениям можно отнести и кражу компьютерной техники. Другие ученые считают, что объектом посягательства является информация, обрабатываемая в компьютерной технике, а сама

компьютерная техника служит орудием посягательства [16, с. 18–19]. По этому пути стало развиваться законодательство многих стран, в том числе и Республики Казахстан.

Суть различия между предметом, орудием (средством) совершения уголовного правонарушения заключается в характере использования материальных предметов в ходе посягательства. Например, когда информация, содержащаяся на электронном носителе, подвергается нападению в преступных целях, она является предметом преступления. Если же с помощью одной электронной информации совершается посягательство на другую электронную информацию, то компьютерная техника вправе считаться орудием (средством) совершения преступления.

Уголовные правонарушения в сфере информационных технологий рассматриваются в трех аспектах:

1) правонарушения, направленные на незаконное завладение, изъятие, уничтожение или повреждение компьютерной техники (носителей информации). Эти противоправные действия не направлены на электронную информацию и квалифицируются по статьям главы 6 УК РК – как уголовные правонарушения против собственности;

2) правонарушения, направленные на получение несанкционированного доступа к информации, завладение ею и воздействие на нее, создание вредоносных программ и их распространение и т.д. Ответственность за такие правонарушения предусмотрена статьями главы 7 УК РК;

3) правонарушения, при которых компьютерная техника используется злоумышленниками в качестве средства совершения другого преступления, предусмотренного УК РК (за исключением главы 7 УК РК).

Основываясь на этом, отличительной чертой уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи является использование компьютерных технологий.

В заключение следует отметить, что в результате исследования понятий и признаков уголовных правонарушений в области информационных технологий нами было сформулировано собственное понятие «электронная информация». Также предлагается ввести данное понятие в Уголовный кодекс Республики Казахстан. При этом, все вышеперечисленные вопросы относительно признаков электронной информации значимы как в теории, так и в практике уголовного права.

Список использованных источников:

1. Сотов А.И. Компьютерная информация под защитой. Правовое и криминалистическое обеспечение безопасности компьютерной информации: монография / А.И. Сотов. – М.: Издательство «Русайнс», 2017. – С.128.
2. Фатьянов А.А. Правовое обеспечение безопасности информации в Российской Федерации. Учебное пособие. – М.: Издательская группа «Юрист», 2001. – С.412.

3. Минбалеев А.В. Теоретические основания правового регулирования массовых коммуникаций в условиях развития информационного общества: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – Челябинск, 2012. – С.45.

4. Закон Республики Казахстан «О доступе к информации» от 16 ноября 2015 года № 401-V. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000401> – Дата доступа: 15.04.2019.

5. Приказ Министра цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан «Об утверждении Правил формирования, проверки и использования электронных документов с применением сервиса цифровых документов» от 28.09.2020 года № 352/НҚ. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021329>. Дата доступа: 07.10.2020.

6. Закон Республики Казахстан «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» от 07.01.2003 года № 370. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z030000370_. Дата доступа: 07.06.2020.

7. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. - С.1120.

8. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 53 000 слов / Под ред. проф. Л.И. Скворцова. - 24-е изд., испр. – М.: ООО «Издательство «Мир и Образование», 2003. – С.1200.

9. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М., 1989.

10. Ефремова М.А. Уголовно-правовая охрана информационной безопасности: Дис. ... докт. юрид. наук. – Москва, 2017. – С.427.

11. Закон Республики Казахстан «Об информатизации» от 24 ноября 2015 года № 418-V. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000418>. Дата доступа: 12.02.2020.

12. Трофимцева С.Ю., Линьков А.В. Проблема классификации информации по доступу и видам тайны в российском информационном праве и теории информационной безопасности // Информационная безопасность регионов. – 2012. – № 2. – С.108-116.

13. Гаврилов О.А. Основы правовой информатики. Учебное пособие. - М.: Институт государства и права РАН. - 1998.

14. Зинина У.В. Преступления в сфере компьютерной информации в российском и зарубежном уголовном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2007. – С.33.

15. Лебедев В.М. Комментарий к Уголовному кодексу РФ / В.М. Лебедев ответственный редактор В.М. Лебедев. — 13-е изд., перераб. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2013. — С.1069.

16. Моррис Г.С. Основы компьютерного законодательства США // Системы безопасности связи и телекоммуникаций. – 1996. – № 1. – С.118.

ӘОЖ 343.2/.7

**КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ
ҚЫЛМЫСҚЕРЛІКТІҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ КЕЙБІР
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Қажымұқан Алтынай

6B042- құқық білім беру бағдарламасы 2 курс студенті Астана
халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

medeukizialtynai@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: з.ғ.м., аға оқытушы **Сеилханов Ж.Д.**

Өркениетті елдің болашағын сомдайтын бүгінгі жасөспірімдер екені белгілі. Келешек өмірдің тізгінін ұстайтын олардың алдағы атқарар іс-әрекеттерінің бастауы бүгінгі күнмен тығыз байланысты. Кәмелетке толмаған жасөспірімдер еліміздегі тұрғындардың он бесінші бөлігін құраса да, бүкіл қылмыстық әрекеттердің бестен бірін жасайды. Жасөспірімдердің қауіпті жолға түсуі барып тұрған қасіретті құбылыс. Жасөспірімдер қылмыс жасай отырып өз басына ғана емес, қоғамға, өз отандастарының мүддесіне, өзінің туған-туысқандарына үлкен зиян келтіреді. Жасөспірім қылмыскер ең бірінші кезекте өзінің отбасына қасірет болып табылады.

Бүгінгі таңда қоғамның алдында тұрған басты міндеттердің бірі - балалар мен жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың өсуіне жол бермеу. Алдын-алу шараларының тиісті деңгейде жүргізілуіне қарамастан жастар мен жасөспірімдер арасындағы қылмыс азаяр емес. Мәселен, бүгінде ювеналды полицияның есебінде 155 жасөспірім есепте тұр.

Жасөспірімдердің қылмысқа баруының негізгі себебі – олардың нақты бір мақсат-мүддесінің жоқтығы. Бұл тұрғыда ата-аналардың көпшілігі жұмысбастылық салдарынан балаларына жеткілікті көңіл бөлмейтіндігін де айта кету керек. Сонымен қатар білім мен тәрбиені қатар ұстауға тиіс ұстаздар да негізгі басымдықты білімге беріп, тәрбие жағы ақсап жатады,-дейді ювеналды полиция өкілдері. Соңғы кезде әлеуметтік желі арқылы балаларды суицидке итермелейтін түрлі ойындардың көбеюі де сақтықты талап етеді.

Бүгінде қай жерде болсын теледидар экранынан, баспасөз беттерінен жасөспірімдер колониясындағы балалар өмірін суреттейтін материалдар көп беріліп жүр. Жас қылмыскер өмірі жайлы шындықты оқыған, көрген сайын жағаңды ұстайсың, таңданасың, бүгінгіміз бен болашағымызды ойлап қорқасың. Өмірге келген сәбиді ертең қылмыскер, қанішер болып өседі деп кім ойлар?

Қоғам кәмілеттік жасқа толмаған азаматтардың жасаған қылмыстарын ақылдарының толмағандарынан деп есептейді. Сондықтан да жасалынып

жатқан қылмыстар құқық қорғау органдарына хабарланбай жататынын да кездестіріп жатамыз. Жасөспірімдермен қылмыс жасауға мына факторлар әсер етеді: отбасындағы қолайсыз жағдай, сабаққа бармау, оқу орындарында тәрбиелік жұмысты аз жүргізу, эканомикалық жағдай, өздерінің құқықтарын дұрыс білмеуінен т.б. Соңғы жылдары жастар арасында қылмыс жасау көбейді. Көбінесе қылмыстың мына түрлері жиі кездеседі: кісі өлтіру, ұрлық, тонау, бұзақылық, алаяқтық.

Мемлекет кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының алдын алуда, жасөспірімдерді қадағалаусыз қалдырумен қатар ересектердің құқық бұзушылық әрекеттерінің жасөспірімдерге кері әсер беруі сияқты жәйттермен күресуде. М.Н. Гернет айтқандай «Жас ерекшелікте белгілі бір күштердің даму деңгейі келісілген, интеллект, әуестік сияқты, сол себептен «физикалық» жағдайына байланысты белгілі бір қылмыстар жасауы мүмкін». Мемлекетіміздің болашағы, тірегі жасөспірімдер дейтін болсақ, не алатын сапалы білімі, не тиянақты тәлім-тәрбиесі болмаса, олардан не қайыр, не үміт? Осындай себептермен соңғы кездері жасөспірімдердің қылмысқа ұрынулары күрт көбейіп кетті.

Жасөспірімдердің қылмыстары арасында қатыгездік пен зорлық – зомбылық әдетті іске айналып бара жатыр. Сонымен қатар жасөспірімдер зорлық- зомбылықты шегінен асырып жасайды. Жасөспірімдер қылмыс жасау барысында келеңсіз жағдай бола қалса адам өлтіру, ауыр дене жарақатын, қарақшылық жасауға дейін барады. Жастар арасындағы қылмыстар ер балалар мен қыз балалардың нашарлық, таксикомания және алкагольдық әсерімен жасалады. Қазіргі таңда мастықпен жасалатын қылмыстар айтарлықтай жиі кездеседі. Әрбір бесінші қылмыс жасөспірімдердің алкагольдың немесе нашаның әсерімен жасалады. Қазіргі таңда қыз балалардың қылмыс жасауы жиі кездесіп жатады .

Алдын ала жоспарланып, дайындалып, техникамен жабдықталған қылмыстар көбейіп бара жатыр. Бұл қылмыстарды көп немесе топтасып жасайды. Жастардың тең жартысы топ ішінде қылмыс жасайды. Кәмелетке толмағандардың жасайтын қылмыстардың арасында ерекше орын алатыны бұзақылық. Бұзақылық үшін сотталғандар ішінде аса қатыгездікпен жасағандар басым көпшілік. Кәмелетке толмаған қылмыскердің мінездемесін заңды білмегенмен түсіндіруге болады. Бұл біріншіден жалпы халықтың құқық сауатсыздығы, екіншіден жасөспірімдердің өздері заңға немқұрайлы қарауы, заңды толық білмеуі, олардың әділеттікке сенбеуін туғызады. Соңғы кезде кәмелетке толмағандардың арасындағы қылмыстардың өсіп кетуі экономикалық жағдайлардың нашарлауы және қоғамның қысымы деген тұрақты ой калыптасуда.

Кәмелетке толмаған сотталушының ақылойдан кеміс екендігін куәландыратын деректер болса, сот қылмыстық іс жүргізу заңдарына сәйкес кәмелетке толмаған адамның ақыл-есі қаншалықты толық емес екендігін анықтауға міндетті, оның әрекеттерінің мағынасын сезіне алып, басшылық

жасауының шегін белгілеуі керек. Статистикалық мәліметтерге қарағанда, кәмелетке толмағандар қылмысының деңгейі уақыт өткен сайын өсіп барады. Мәселен, қарақшылық шабуылдардың 74,3% суық қару түрлері қолданылған. Оқты қару-жарақ мұндай шабуылдардың 7%-да пайдаланылған. Қарулы қарақшылық шабуылдардың 44,8%-ы көшеде, 41,3%-ы тұрғын жайға басып кіру арқылы алынады екен.

Жасы кәмелетке толмағандардың 90-95%ы – ер балалар. Жасөспірімдердің қылмыс жасауына не себеп дегенге келсек, бұлардың көпшілігі оқуға, адал еңбекке ынта қоймайды, бос уақыттарын көбінесе қаңғыбастықпен, құмар ойындарға, ішімдікке, нашақорлық және басқа да есеңгіртетін заттарды пайдалануға, ойынханаларда жат музыка тыңдауға, жыныстық немесе нәпсіқұмарлық іс-әрекеттермен айналасуға арнайды.

Қылмыс жасаған жасөспірімдердің бір бөлігі ақыл ойының кемістігі барлар, жүйке ауруымен ауыратындар болып отыр. Бұлардың көпшілігі тәрбиенің, бақылаудың жоқтығынан ерте бастан ішімдікке, есірткілік заттарды тұтынуға үйренген, қаңғыбастықпен, үйден қашып, кездейсоқ қылмыстық элементтермен байланыс жасағандар.

Кәмелет жасқа толмағандардың қылмыс жасауына әсер ететін факторларды негізгі бес факторға бөліп қарастыруға болады.

- Биологиялық факторлар – баланың әлеуметтік бейімделуіне кедергі жасайтын физиологиялық және анатомиялық жағымсыз ерекшеліктер.

- Психологиялық факторлар. Бұған баладағы психопатологиялар мен мінездегі кейбір қасиеттердің басым болуы және т.б. жатады. Бұл ауытқушылықтар жүйелік-психикалық ауруларда, психопатияда, неврастенияда т.б. көрінеді. Акцентуациялық сипаттағы мінезді балалар өте ашушаң, дөрекі болады. Оларға міндетті түрде әлеуметтік-медициналық реабилитация, сонымен қоса арнайы ұйымдастырылған тәрбиелік жұмыстар жүргізу керек. Баланың әрбір даму сатысында, олардың психикалық қасиеттері, тұлғалық және мінездегі ерекшеліктері қалыптасып, дамып отырады. Бала даму барысында әлеуметтік ортаға бейімделуі немесе керісінше бейімделмей, жатсынып кетуі мүмкін.

- Әлеуметтік-педагогикалық факторлар. Олар мектептік, отбасылық, қоғамдық тәрбиедегі кемшіліктердің нәтижесінде, баланың оқудағы үлгермеушілігіне байланысты. Мұндай балалар көбінесе мектепке дайындығы жоқ, үйге берілген оқу тапсырмаларына және бағаларға парықсыз қарайтындар. Бұның бәрі баланың оқудағы бейімсіздігін көрсетеді. Оқушының оқудағы бейімсіздігінің (дезадаптация) қалыптасуы мынадай сатылардан өтеді:

- оқудағы декомпенсация – баланың жалпы мектепке деген қызығушылығы жоғары, бірақ бір немесе бірнеше пәнді оқуда қиыншылықтарға тап болуынан;

- мектептік бейімсіздік (дезадаптация) – бала сабаққа үлгермеуімен қатар, оның мінез-құлқы өзгеріп, мұғалімдермен, сыныптастарымен қарым-

қатынасы бұзылып, сабақтан қалуы көбейеді немесе мектептен біртіндеп қол үзе бастайды;

- әлеуметтік бейімсіздік – баланың оқуға, мектепке, ұжымға деген қызығушылығы жойылады, асоциалдық топтармен араласып, алкогольге, нашақорлыққа қызыға бастайды;

- криминалдылық – кейбір отбасындағы әлеуметтік жағдайдың өте төмен болуы, балаларды да өз ортасындағы әлеуметтік теңсіздікке әкеледі, ал мектеп оқушысы, жасы жетпегендіктен жұмыс істей алмайды, содан барып олар қылмысты іс-әрекеттермен айналыса бастайды.

- Әлеуметтік-экономикалық факторлар. Әлеуметтің теңсіздігі, қоғамның кедей және бай болып бөлінуі, жұрттың кедейленуі, жұмыссыздық, инфляция, әлеуметтік кернеу, т.б.

- Моральді-этикалық факторлар. Қазіргі қоғамның адамгершілік қасиеттерінің деңгейі төмен болуы, рухани құндылықтардың бұзылуы.

Қазіргі Қазақстанда жастар өзара өте күшті конкуренцияға түсуде, сонымен бірге әлеуметтік, экономикалық, мүліктік, саяси көзқарастары бір-біріне қарама – қайшы келеді. Бүгінгі жастар ортасында әлеуметтік топтар арасында қарама қарсылық бар, яғни, бір топ жастар өзін қорғауда біреулерге арқа сүйейді, олардың ішінде билік органдары да бар. Ал екінші топ ондай көмекке ие бола алмайды. Сондықтан олар қыспаққа түседі.

Қорытындылай келе кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстар белең алып келеді, онымен күресу үшін мемлекеттік органдармен байланыс орнату керек. Жастар арасында патриоттық сезімін, мәдени құндылықтарды дамытып, тәрбиелеу керек. Сонымен қатар жастардың құқықтық сауаттылығын ашу керек. Жастар арасындағы қылмыс – қоғам ауруы, оны емдеу қажет және алдын алу шараларын қолдану керек. Әрбір отбасында ата – ана өсіп келе жатқан жасөспіріммен жақын сөйлесіп, оны мазалаған ойларын біліп, оның айналасындағы достары туралы хабардар болып, оның проблемаларын шешуге көмектесіуі керек.

Осы жағдайларда жасөспірімдермен жасалатын қылмыстардың алдын – алуға болады деген сенімдемін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық (жалпы бөлім). – Алматы: Жеті Жарғы. – 2010. – 807 б.
2. <http://pravstat.prokuror.kz/rus>
3. <https://articlekz.com/kk/article/16576>
4. <http://www.zhuldyzkokpekty.kz/index.php/za-men-t-rtip/4251-zhas-spirimder-arasynda-y-ylmys>
5. <https://egemen.kz/article/206596-zhastar-qylmys-dgasaugha-nege-uyir>

УДК 343.3/.7

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЮРИДИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Джакенов Хасен Жамбулович

Студент 2-курса, специальности «Юриспруденция»

ТОО «Международный университет Астана»

E-mail: hasenjakenov@gmail.com

Аннотация: *Статья посвящена вопросам внедрения и использования информационных технологий в право Республики Казахстан. Она показывает основы информатизации в сфере права и правовое обеспечение информационных технологий в целом. Статья описывает проблемные вопросы, которые возникают при применении информационных технологий в юридической деятельности. Проанализированы особенности информационных технологий и систем, предназначенные для решения задач юриспруденции. Выявлена необходимость внесения дополнений в части информационных технологий в национальное законодательство. Также, автором предложено открытие различных систем в части сопровождения информационных систем в юриспруденции.*

Abstract: *The article is devoted to the introduction and use of information technologies in the law of the Republic of Kazakhstan. It shows the basics of informatization in the field of law and legal support of information technologies in general. The article describes the problematic issues that arise application of information technologies in legal activity. The features of information technologies and systems designed to solve the problems of jurisprudence are analyzed. The necessity of making additions in the part of information technologies in the national legislation is revealed. Also, the author proposed the discovery of various systems in the maintenance of information systems in jurisprudence.*

Ключевые слова: *информационные технологии, информационная система, правовая система, правовая информатизация, юридическая деятельность.*

Keywords: *information technologies, information system, legal system, legal Informatization, legal activity.*

Введение. Развитие информационных технологий в различных сферах деятельности, в том числе юриспруденции вызвало широкий резонанс и необходимость его изучения в полном объеме. В данной части сразу появилась необходимость создания множеств нормативно-правовых актов, которые можно будет найти, изучить и решить важные вопросы. В целом, использование информационных коммуникаций в юридической деятельности

помогает решать множество вопросов и проблем, также, помогает ускорить сбор информации и его хранение.

С появлением информационных технологий в юридической сфере деятельности не привело к потере поиска оптимальных средств для решения поставленных задач. Но при этом, создало множество вопросов необходимые для изучения в части того, что информационные технологии необходимо рассмотреть, как отдельный институт в юриспруденции, так как сфер применения очень обширная.

Основной раздел. Как всем известно – сейчас век информационных технологий и все больше развивает глобализация. Это означает, что использование информационных технологий выходит на мировой рынок и его потребность увеличивается с каждой минутой [1;6]. Развитие данной сферы деятельности стало началом на развитие международного сотрудничества между странами в части информационных технологий, его использования и обмена опытом в данной части. При этом, место в юриспруденции информационных технологий тоже немаловажно.

Юридическая деятельность является одним из видов деятельности, которая постоянно меняется и живет. Поэтому она напрямую влияет и на информационные технологии. Это означает, что с использованием программных обеспечений, обмена и передачи информации путем электронных технологий, его внедрение в информационную систему уже имеет свое понимание в развитии информационных технологий.

В целом, чтобы понять значение использования и необходимости информационных технологий, необходимо для начала разобрать что такое информация.

Информация (лат. information – разъяснение, изложение) является стратегическим продуктом, но с появлением современных средств вычислительной техники она стала выступать также одним из важнейших ресурсов научно-технического прогресса и преобразования общества. Использование информационных технологий является одним из приоритетных видов деятельности, которое занимает важную роль в жизни человечества и является формированием информационного общества [2;20].

При этом, информационные технологии — это процесс, которые используются в совокупности средств и методов сбора, а также обработки и передачи первичной информации для получения информации нового качества.

Основной задачей в процессе становления юриста в качестве профессионального специалиста, считается формирование как правовой, так и информационно-коммуникационной культуры. Также, при этом юрист должен развиваться и уметь адаптироваться в условиях стремительной смены информационных технологий. Здесь же, эффективность информационных технологий в юридической деятельности определяется, как и количеством имеющихся информационных технологий, так и качеством их использования. Навыки использования информационных технологий в профессиональной

деятельности превращаются в необходимый повседневный инструмент решения возникающих практических и теоретических юридических задач. Если студент юридической специальности готов к использованию информационных технологий, то это показывает его профессиональную готовность. Так как, отсутствие профессиональной компетенции в части информационных технологий является бессмысленным применением компьютера в профессиональной деятельности.

В настоящее время юридическая деятельность показывает, что «правовые отрасли» в силу постоянного изменения не эффективно функционируют без использования информационно-коммуникационных технологий. Они требуют развития интеллектуального потенциала будущего юриста с использованием современных информационных подходов.

На практике мы видим, что в настоящее время один из самых эффективных направлений по повышению квалификации юридической специальности является использование информационно-коммуникационных технологий на базе современных компьютеров. Множество вопросов, которые возникают у юристов решаются с помощью информационных технологий. Оно воздействует на качество и эффективность работы юридической направленности и в целом повышает производительность работы всех специалистов в данной сфере как минимум с три раза. Оно дает возможность экономить много времени, что очень важно для всех юристов. Следовательно, информатизация решает большие проблемы за короткие сроки и помогает использовать только самые последние источники.

В настоящее время на практике все чаще начали использоваться электронные цифровые подписи и электронный документооборот. Их можно в юриспруденции использовать как электронные доказательства и электронные системы, оценивающие эти доказательства. Те же самые электронные переписки, аудио-, видеозапись, сообщения, которые мы направляем ежедневно используются в судебных органах как доказательства, что является напрямую работой юриста и такие электронные документы намного раз улучшают работу юристов.

При этом, электронный документооборот с каждым разом совершенствуется. Они также играют роль в создании защитном обеспечении информационных технологий, которые создают антивирусные программы [3;10].

В правоохранительной деятельности сейчас активно пользуются средствами информационных технологий, которые предоставляют возможность фиксации, добывания и исследования доказательств. В число данных средств относится планшетные ПК и мультимедийные смартфоны.

Также, следует рассмотреть использование информационных технологий судебными органами. В настоящее время Верховный суд обеспечил проведение судебных заседаний путем видеоконференцсвязи, то есть в режиме удаленного участия. Это намного облегчило работу юристов, так как

иногда обязательство по участию на заседании возникает в один день в разных городах. В данном случае использование информационных технологий, а именно участие на судебном заседании через видеоконференцсвязь очень удобно и выгодно.

Еще один аспект, который встречается на практике – это использование правовых порталов на интернет ресурсе. Использование компьютерных технологий очень облегчает работу в юридической деятельности. Так, пользование правовых интернет порталов дает возможность получать разнообразную полезную правовую информацию за короткие сроки, также пользоваться полным доступом ко всем нормативно-правовым актам.

В целом, все имеющиеся юридические информационно-поисковые системы помогают эффективно осуществлять ежедневную работу с огромными массивами постоянно меняющейся правовой базы данных. Однако, следует учитывать тот факт, что несмотря на то что данные правовые базы данных предоставляют полную и достоверную информацию по интересующим юридическим вопросам, при использовании их текста и при предоставлении данных необходимо ссылаться не на информационно-поисковые системы, а на официальных источниках публикации. При этом, нельзя ожидать от информационно-поисковых систем услуг, оказывающие только квалифицированными юристами. В действительности данные правовые системы включают большой объем информации, такие как: консультации, комментарии, рекомендации по определенным правовым вопросам, семинары и вебинары, но при этом полученные данные не могут описать всю ситуацию пользователя, а только дает информацию для самостоятельной работы и принятия решения. При каждой ситуации, пользователь должен сам тщательно проанализировать ситуация и постараться найти дополнительную информацию по интересующей проблеме, сопоставить полученные информации между собой и проверить на актуальность каждой информации. Но тот факт, что данные информационно-поисковые системы позволяют пользователю рассмотреть различные правовые акты и информации по интересующему вопросу во много раз быстрее и эффективнее, нежели сидеть и рассматривать информацию в оригиналах на бумажном носителе [4;62].

Однако, необходимо отметить то, что вся информация, все правовые акты в данные системы внедряются только через некоторое время после их официального опубликования. В связи с этим, если пользователю необходима тот или иной нормативно-правовой акт, который не содержится в информационно-поисковой системе, то ему необходимо обратиться к печатным изданиям – источникам официального опубликования, то есть к источнику на бумажном носителе.

Также стоит упомянуть об электронном правосудии, который дает возможность направлять все судебные документы по назначенному адресу,

суду и месту, обмениваться иными документами между сторонами по делу через судебный кабинет [5;14].

На практике хорошо начинает развиваться договорное право. Обмен и подписание договоров с использованием электронных цифровых подписей помогает исключить фальсификацию документов и обеспечивает прозрачность процесса подписания договора.

Если рассмотреть само развитие информационных технологий, то можно увидеть, что начало развиваться с момента внедрения автоматизированных информационных систем. Сейчас же автоматизированные информационные системы активно применяются в государственном управлении, судопроизводстве и т.д.

Однако, есть одна проблем, которая является для всех единой – это отсутствие законодательного статуса использования информационных технологий. А также отсутствует документ, который описывает качества и функционал системы к оборудованию, которые пользуются спросом в юридической деятельности.

Широкое использование информационных технологий в деятельности правоохранительных органов рассматривал И.П.Рак [6;133]. Помимо тех информационных систем, которые были указаны выше, в правоохранительной деятельности активно используются автоматизированные информационно-поисковые системы (АИПС), которые позволяют осуществлять поиск в конкретной области. Например, область «Оружия», которая позволяет вести учет утраченного и выявленного огнестрельного оружия; автоматизированные системы обработки изображений (АДИС, АИПС «Портрет» и др.) [7;87].

При этом, имеются характеристики, которые присущи правовым АИПС и в качестве их относятся следующие:

- Полнота информации. Здесь рассматривается объем базы данных, которые измеряются в количестве документов. Большой объем базы данных и их качество является основой надежности автоматизированной информационно-поисковой системы;

- Достоверность и аутентичность информации. В качестве критерий достоверности и аутентичности относятся степень надежности источника получения оригинала документа и степень соответствия информации в базе данных оригиналу;

- Качество юридической обработки информационного массива. Данная характеристика предопределяет уровень юридического информационного сервиса, который получит пользователь. При этом, юридическая обработка документов рассматривается как совокупность юридических информационных и технологических процедур по определению места документа в системе;

- Оперативность передачи документов пользователям. Оперативность поступления документов в АИПС обычно рассматривается как совокупность

двух составляющих: оперативность включения документа в эталонный базу данных разработчика, оперативность передачи документов пользователям;

- Возможность программных технологий по работе с информацией.

Различные виды информационных систем, которые используются в юридической деятельности показывают, что информационные технологии не потеряли актуальность поиска оптимальных средств. Такие средства могут модернизироваться или создаваться новые. Некоторые исследователи предлагают модернизировать существующие технологии. Так, М. А. Масюк предложил комплексный подход по совершенствованию современных справочно-правовых систем и электронных баз данных посредством интеграции в них системы, реализующая визуальные отображения взаимосвязей документов и их анализ на соответствие нормам законодательства [8;41].

Таким образом, в юридической деятельности применяется множество различных информационных технологий. Они сохраняют огромное количество данных, получают, передают, обрабатывают информации, решают конкретные, узконаправленные задачи, принимают решения. Это намного облегчает работу специалистов в юридической деятельности. Основной и самой главной задачей в использовании информационных технологий в юридической деятельности является подготовка юридически правильного решения. При этом ежедневно применяемые информационные технологии часто не обеспечивают единый организационно-технологический цикл исполнения работ в юридической деятельности. Несмотря на автоматизацию информационных технологий в юридической деятельности, разработка и внедрение новых информационных технологий продолжается. Направления, которые совершенствуют действующие информационные технологии являются повышением мобильности, улучшением функционала существующих систем. Также, в настоящее время очень активно обсуждают вопрос защиты информации от несанкционированного доступа, эффективных технологий хранения и воспроизведения электронной информации.

Заключение. В целом, использование информационных технологий в юриспруденции является одним из самых актуальных вопросов в настоящее время. Однако, для того, чтобы развитие продвигалось с правильной стороны, необходимо изучать свои знания в пользовании информационных технологий. Если мы будем изучать процессы становления информационного общества и единого пространства, то сможем вывести государство на новый уровень.

Путем продвижения использования информационных технологий в юридической деятельности можно решить следующие задачи:

- полное освоение значимости информационных технологий и значения информации в целом, информационных процессов и систем;

- освоение методики по использованию информационных технологий и систем в процессе поиска, обработки данных, юридических документов и правовых актов;

- понимание политики страны в данной сфере деятельности;
- обеспечение информационной безопасности;
- наличие юридически значимых документов и открытия общего доступа для всех;
- освоение базовых навыков и умений работы с полученной информацией и ее эффективного использования.

В свою очередь, пользователь должен обладать базовыми знаниями в части умения работать с информацией и пользования ее на практике.

Список использованных источников:

1) Ю.С.Овчинникова. Использование информационных технологий в юридической деятельности: теория и практика. Статья. Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Право». 2019. №1 22 с.

2) П.М.Чернышев. Информационные технологии в юридической деятельности. Статья. УДК 004/34. Теория и история государства и права. 19-21 с.

3) Р.В.Амелин. Автоматизированная информационная система как источник права / Р.В. Амелин, С.Е.Чанов // Информационное право. 2008. №2. 8-10 с.

4) Ж.А.Русских, Г.Г.Камалова. Информационные технологии в юридической деятельности. Ч.3. Информационные системы. Практикум. Ижевск: «Jus est», 2016. 82 с.

5) В.И.Решетняк. Электронное правосудие и судебное представительство в гражданском и арбитражном процессах // Адвокат. 2011. №5. 14-18 с.

6) И.П.Рак Информационные технологии в деятельности правоохранительных органов // Инновационная наука. — 2016. — № 2–3 (14). — С.132–135.

7) А. А.Хлебников. Информационные технологии: учебник для вузов по специальности 080801 «Прикладная информатика» и др. экон. специальностям / А. А. Хлебников. М.: КноРус, 2014. 135 с.

8) М.А.Масюк Анализ и визуализация взаимосвязей нормативно-правовых документов в справочно-правовых системах // Сибирский журнал науки и технологий. — 2011. — № 2 (35). — С.40–45 с.

**СЕКЦИЯ 2.
СОХРАНЕНИЕ БИОРАЗНООБРАЗИЯ И РАЦИОНАЛЬНОЕ
ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕ В ЦЕЛЯХ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ**

ӘОЖ 502.3

«БУРАБАЙ» ҰЛТТЫҚ ТАБИҒИ САЯБАҒЫНЫҢ ӨСІМДІКТЕР ДҮНИЕСІ

Амиров М.С¹, Тасбулатова Г.С¹,
Шарипов Б.О.¹, Жиенбай С.Б.².

¹Ы. Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты,
Арқалық қ., Қазақстан. amirov_m_76@mail.ru

²Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті

Ұлттық саябақтар – табиғат қорғаудың бір түрі. Әр мемлекеттің табиғаты сұлу, көрікті жерлері, ерекше тарихи ескерткіштері, бағалы өсімдіктер мен жануарлар жайлаған, халықтың мақтанышы болған жерлері бар. Осындай жерлерде ұлттық саябақтар ұйымдастырылып, олар мемлекет тарапынан қорғауға алынады. Онда өндірістік немесе ауыл шаруашылығы жұмыстары жүргізілмейді. Табиғат қорғаумен қатар халықтың демалуына, туристер жүруге толық жағдай жасалады.

Қазіргі таңда Қазақстан республикасының тарихи, табиғи жерлерін қорғау, оларда кездесетін өсімдіктер мен жануарлар әлемін зерттеу алға қойылған мақсаттардың бірі болып табылады. Еліміздің өсімдікке бай ұлттық саябақтарының бірі ол Бурабай ұлттық саябағы. Ол Ақмола облысы территориясында орналасқан «Бурабай» Мемлекеттік Ұлттық табиғи саябағы болып табылады. Саябақ Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы бойынша 2000 жылы 12 тамызда құрылған. Бурабай табиғаты әлемде сирек кездесетін ерекше географиялық орта Қазақтың Сарыарқа даласының құрамына кірген Бурабайдың жер бедері орташа таулы алқапты болып келеді. Қазіргі уақытта Ұлттық табиғи саябақтың жалпы ауданы 83510 га көлемінде, оның ішінде 47,4 мың га ауданын орманды алқап алып жатыр. Жер беті сулары 8493,5 га жерді алып жатыр. Ұлттық саябаққа Қазақ ұсақ шоқылы аймағының (Сарыарқаның) солтүстік-батыс бөлігіндегі Көкшетау қыратының шығыс бөлігінде орналасқан Бурабай таулы орман сілемі кіреді. Ұлттық саябақтың құрамында Бурабай, Зеренді, Үлкен және Кіші Шабакты, Шортанды секілді эвтрофты көлдері бар. Мұндағы көлдердің суы негізінен тұщы. Саябақтың аумағында шағын өзендер мен жылғалар да бар.

Қазіргі кезде Ұлттық саябақ мемлекеттік мекеме болып, республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи территориялар жүйесіне кіреді. Міне сондықтан да саябақты сақтау, зерттеу қазақтың жастарының келешегінің қолында деп білеміз[1].

Қандай да бір территорияның флорасын тарихи бейне ретінде қарастырғанда, оның даму тарихын және өсу шарттарын айқындайтын, реликті элементтерді белгілейді. «БУРАБАЙ» Ұлттық табиғи саябақтың флорасы өзіндік пішінімен және әр түрлігімен тамаша және оның

территориясындағы реликтердің концентрациясымен сипатталады. Саябақтың жалпы өсімдіктің әртүрлілігі басты ерекшелігі болып табылады (Сурет 1).

Сурет 1. Шолпанкебіс

Горчаковскийдің П.Л. көрсеткіштеріне сәйкес Қазақ ұсақ шоғырының төмен таулардың аралды борында бореалды реликттерге жататын, тамырлы өсімдіктердің 110 түрі кездеседі. Мұндай көп түрлілік басқа жерлерде байқала бермейді.

2010–2012 жж. аралығында «Бурабай» ұлттық табиғи саябағы территориясы зерттелді, тамырлы өсімдіктердің 300-ге жуық түрлері, 1000-ға жуық кеппешөп үлгілері жиналып сипатталды. Жинақтамалар А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университетінде сақталған [2].

Географиялық қатынаста «Бурабай» МҰТП – бұл дала аймақтарымен қоршалған, өзімен оазис ұсынатын, аралды түрдің сақиналы құрылымы. Бұл территорияның рельефі төмен таулардың күрделі құрылымымен, ойлы-қырлы бұлақ жазығының және ұсақ көлдердің батпақтарымен ауысып отыратын шоқтар және жазықтармен сипатталған.

Бореалды реликтердің ең көп концентрациясы Бурабай таулы-орман алқабында шоғырланған. Малое Карасу, Светлое көлдердің сфагты батпақтар маңайларында келесі тайгалық өсімдіктер өседі: *Goodyera repens*, *Linnaea borealis*, *Corallorhiza trifida*, *Moneses uniflor*, *Chimaphila umbellata*, *Pyrola rotundifolia*, *P. minor*, *Equisetum sylvaticum*, *Trientalis europaea*.

Ерекше қорғауды қажет ететін бореалды реликтердің 34 түрі табылған. Көбінесе сипатталатын экотоптар: бастаудың шығу орны, жылға жағалаулары, көл жағалаулары, сфагты батпақтар, граниттің үйіндісінің қаяулары.

Бастаулар маңайларында сирек орхидеялардың мекендері табылған *Cypripedium calceolus*, *Dactylorhiza fuchsii*, *D. majalis*, *D. maculata*. Сонымен қатар бұнда *Pyrola rotundiolia*, *P. minor*, қырыққұлақ – *Gymnocarpium dryopteris* кездеседі.

Иманаев жылға жағалауында кездеседі: *Matteuccia struthiopteris*, *Athyrium filix-femina*, *Pteridium aquilinum*, көп *Heracleum sibiricum*, *Angelica silvestris*, *Scirpus sylvaticus*, *Rubus idaeus*, *Galium boreale*, *Lysimachia vulgaris*, *Naumburgia thyrsoiflora*, *Pleurospermum uralense*, *Filipendula ulmaria*, *Geranium silvaticum*, *Ligularia sibirica*, *Crepis sibirica*, *Equisetum sylvaticum*, *E. pratense*, *Pyrola rotundifolia*, *P. minor*, *Dactylorhiza maculata*. Малое Карасу көлінің жағалауында Қазақ ұсақ шоғырында сирек кездесетін шокпарбастар кездеседі *Lycopodium clavatum*, *Vaccinium vitis-idaea*.

Светлое көлінің қарағайлы ормандарында шокпарбастар көп *Pteridium aquilinum*. Боровой көлінің шетінде Иманаев жылға сағасында өскіндер *Equisetum hyemale* қалыптастырады. Малое Карасу, Боровой және Светлый көлдердің жағалаулары, Громатуха өзендері *Thelypteris palustris* мекен орны болып табылады, осында *Equisetum palustre* және *E. fluviatile* кездеседі, солтүстік шекара батпақтарына тән түрлер: *Salix lapponum*, *Oxycoccus palustris*, *Drosera rotundiolia*, *Rhynchospora alba*, *Eriophorum angustifolium*, *E. gracile*, *Pedicularis palustris*, *P. sceptrum-carolinum*, *Spiranthes amoena*, *Carex vaginata*, *C. rostrata*, *C. buxbaumii*, *C. irrigua*, *C. loliacea*, *Menyanthes trifoliata*. Әдетте қылқанды шекарада өсетін, кейбір өсімдік түрлері кездеседі: *Linnaea borealis*, *Goodyera repens*, *Vaccinium vitis-idaea*, *Pyrola rotundifolia*, *P. minor*.

Тау айдарларында және баурайларда және жоталарда *Rubus idaeus* кездеседі, сонымен қатар қырыққұлақтар *Asplenium septentrionale*, *Polypodium vulgare*, *Woodsia ilvensis*, *Cystopteris fragilis*. Көкше, Жеке-Батыр таулардың етектерінде *Juniperus communis* өседі. Осында *Rubus idaeus*, *Ribes nigrum*, қырыққұлақтар *Athyrium filix-femina* және бореалды-неморалды реликт –қырыққұлақ *Dryopteris filix-mas* кездеседі.

Мүкті және мүкті-шөпті қарағайларда *Linnaea borealis*, *Goodyera repens*, *Neottianthe cucullata*, *Moneses uniflora*, *Chimaphila umbellata*, *Pyrola chlorantha*, *P. rotundifolia*, *P. Minor*, қырыққұлақтар – *Gymnocarpium dryopteris*, *G. robertianum*, *G. tenuipes* өседі. Сонымен қатар сирек өсімдіктер арасынан голарктикалық ареалмен орман түрлерінің топтары көп кездеседі (*Lycopodium complanatum*, *Matteuccia struthiopteris*, *Cystopteris fragilis*, *Carex canescens*, *Carex rostrata*, *Chimaphila umbellata*, *Orthilia secunda*, *Pyrola rotundifolia*, *Vaccinium vitis-idaea*, *Menyanthes trifoliata*, *Linnaea borealis*). Сонымен қатар евроазиалық өсімдіктер топтары көп (*Juniperus communis*, *Festuca pratensis*, *Luzula palescens*, *Iris sibirica*, *Cypripedium calceolus*, *Dactylorhiza majalis*, *Nymphaea alba*, *Cerasus fruticosa*), олардың арасына агрессивті түрлер пайда болады (*Hippophae rhamnoides*). Сирек кездесетін түрлер арасынан тек қана бір түр плюрегионалды (*Pteridium aquilinum*) ареалмен сипатталған [3]. Жоғарыда айтқанымыздай Бурабай ұлттық саябағы көптүрлілікпен ерекшеленеді. Онда кездесетін өсімдіктердің барлығы бірдей сипатталып қарастырылды деп айта алмаймыз. Саябақтың табиғатын зерттеу қазіргі заман талабы әрі болашақ жастардың міндетінің бірі десекте болады. Қазіргі

медицина саласы өсімдіктерді көптен көп зерттеу үстінде міне сондықтанда саябақ өсімдіктерінің адам өмірінде маңызы зор деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Чеботько Н. К. Некоторые итоги исследований в области лесной селекции и биотехнологии // Вестник сельскохозяйственной науки Казахстана.- 2010.- Т.1,- С. 35-37.

2. Седельникова Т. С., Пименов А. В. Хромосомные мутации у сосны обыкновенной (*Pinus sylvestris*) в гидроморфных условиях произрастания.

3. Первый случай обнаружения гигантской хромосомы // Известия Ран. Серия биологическая. – 2010. Т.5, № 4, - С. 417-422.

ӘОЖ 373.167.1

**СЕМЕЙ АЙМАҒЫНДАҒЫ ТІЗБЕКТІ ҚАРАҒАЙЛЫ
ОРМАННЫҢ ЖУАЛАРЫНЫҢ ТҮРЛЕРІ, ТАРАЛУЫ,
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯЛЫҚ ӨСУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Елькенова Ботакоз Зейноллаевна

2 курс докторанты, 8D087.ОС Экология

Еуразия Ұлттық университеті

Нұр – Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: **Карипбаева Нурзия Шайкеновна**

б.ғ.к, доцент

botagoz887@mail.ru

Қазақстан территориясы 29 флоралық ауданға бөлінген. Солардың ішінде 5 флоралық аудан Шығыс Қазақстан облысының территориясында орналасқан, олар : Ертіс (3 флоралық аудан), Семей тізбекті – қарағайлы орманы (4 флоралық аудан), Қазақтың шығыс шоқылы ауданы (11 флоралық аудан), Зайсан (12 флоралық аудан), Алтай (22 флоралық аудан) және Тарбағатай (23 флоралық аудан)[1].

Бұл флоралық аудандарда табиғи – климаттық жағдайларға байланысты дала, шалғынды, шөлейтті, орманды, таулы, өсімдіктер типтері кездеседі. Бұл өсімдік типтерінің фитоценоздық құрамында басқа өсімдік түрлерімен қатар жуалардың алатын орны ерекше.

Шығыс Қазақстан облысы бойынша жуаның түрлері, таралуы, экологиясы туралы ғылыми деректер өте аз. Осыны ескере отырып, Семей аймағында орналасқан 3 флоралық ауданда 2015 – 2020 жылдар аралығында ондаған маусымдық экспедициялар ұйымдастырып, флораның алуан түрлілігі зерттелді. Солардың ішінде жуаның түрлері жиналып, анықталды. Оларға

систематикалық, экологиялық, биологиялық тұрғыда сараптамалар жасалынды.

Жуалар даражарнақтылар класына жататын тұқымдас, олар өткір иісті фитанцитті көпжылдық, полиморфты шөптесін өсімдік. Көптеген түрлерінің пиязшықтарынан басқа тамырсабақтары болады. Қазақстан территориясында жуаның 108 түрі белгілі, бұлардың арасында 12 түрі сирек кездесетін өсімдік ретінде Қазақстанның «Қызыл кітабына» енгізілген, олар тау беткейлерінде, етегінде, далалы және шалғынды, орманды жерлерде өседі [1,2].

Жуалар таралуына және экологиялық өсу орталарына байланысты әртүрлі болып келеді. Жуалар ішінде бір – біріне ұқсас түрлердің бір тобы құрғақ, қуаң жерлерде өссе, екіншілері ылғалды жерлерде кездеседі. Жуалардың ішінде тұзды жерлерде өсетін де түрлері бар [3,4,5].

Семей қаласының шығыс бөлігінде тізбекті қарағайлы орман орналасқан, онда қарағайлы орман бірлестігі кездеседі. Бұл бірлестікте қарағай доминант болса, орман табанындағы шөптесін өсімдіктер кодоминанттар болып есептеледі. Шөптесін өсімдік бірлестіктерінде басқа тұқымдас өсімдіктермен қатар жуа түрлері де кездеседі [6,7].

Қарағайлы орманда 5 (4,62%) жуа түрін кездестірдік, бұл *A. angulosum*, *Allium nutans*, *Allium globosum*, *Allium caespitosum*, *A. lineare* L. Олардың көпшілігі орман ішінде құмды жерлерде өсетін псомофитті топтар, солардың ішінде *A. lineare* L. орман шеттерінде орналасқан тобылғы, итмұрынды өсімдік бірлестіктерінде таралған. Бұл ірі таспалы, жұмсақ жапырақты, әдемі көк түсті гүлі бар, әсем өсімдік, оны тағам ретінде пайдалануға болады (1,2 сурет).

Сурет 1. *A. lineare* L.

Сурет 2. *A. lineare* L. гүлшоғыры

Сонымен қатар *Allium globosum* Қазақстанның «Қызыл кітабына» енгізілген, қарағайлы орманда таралған сирек кездесетін жуаның түрі [2].

Жуалар тұқымдасына жататын түрлер пайдалы өсімдіктерге жатады. Жалпы зерттелген жуалар түрлерінің шаруашылық мағызы өте жоғары, олар дәрілік, мал азығы, сәндік, техникалық және т.б. шикізат ретінде кеңінен пайдаланылуда. Олардың көпшілігі ботаникалық бақтар мен қорықтарда интродукциялануда[8].

Жуаларды мәдени өсімдіктерге айналдыру олардың адам өміріндегі маңыздылығына тікелей байланысты. Қазіргі уақытта біркездерде жабайы түрлерден алынған жуалардың жүздеген сорттары белгілі. Жуалардың маңыздылығының бірі олардың декоративті қасиеті[9].

Жуалар эфир – майлы өсімдіктерге жатады. Олардың бактериоциттік және фитонцитті қасиеті жоғары. Сондықтан жуалар дәрілік өсімдік ретінде халықтық медицинада белгілі. Жуалардың дәрілік қасиеті оларда кездесетін витаминдерге де байланысты. Жуаларда: каротиндер, витаминдер В,В2,РР кездеседі. Сонымен қатар диабет ауруына қарсы манит деп аталатын азық алынған[10].

Қарағайлы орманда таралған жуалардың түрлері ксеро – мезофитті өсімдіктер. Олар жаз айларында (маусым – шілде) гүлдейді, кейін тыныштық күйге түседі де, жер бетіндегі вегетативті мүшелері қурап, жер астындағы пиязшықтары сақталады. Сондықтан бұл түрлерді зерттеу, анықтау бұл экотоптарда тек көктем мен жаз айының басында ғана жүргізілді. Жуалар жаппай гүлдеу кездерінде, өсімдік бірлестіктерінде олардың таралу ареалдарын анықтауға болады. Осы мүмкіншілікті пайдалана отырып, тізбекті қарағайлы орманда *A. lineare* L., *A. angulosum* L. кең ареалда таралғанын байқадық, олар кейбір өсімдік бірлестіктерінде белгілі бір көлемдегі орташа популяцияларды құрайды (1 таблица).

Таблица 1

№	Жуаның түрлері	Таралуы (Флоралық аудан)			Экологиясы		Биологиясы	Маңызы				
		3	4	11	мезофит	ксерофит		Гүлдеуі	кеш	тағамық	әсемдік	малаздық
							кеш					
1	Таспа ж. – <i>A. lineare</i> L.	+	+			+	+					+
2	Қой ж. – <i>A. angulosum</i> L.	+	+		+		+	+	+	+		+

4	Қыр ж. – <i>A. nutans</i> L.	+	+	+		+	+		+	+
5	Түпті ж. – <i>A. caespitosum</i> S.	+	+			+	+			+
7	Домалақбас ж. – <i>A. globosum</i> M.	+	+		+		+	+		+

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. «Флора Казахстана» т.2., 1958;
2. Красная книга Казахстана . – Алма – Ата: Наука, 1981.
3. Кудряшова Г.Л. Семейство Alliaceae – Луковые // Жизнь растений. Т. 6. Цветковые растения / Под ред. А.Л. Тахтаджяна. – М.: Просвещение, 1982.
4. Баркалов В.Ю. Сем. Луковые – Alliaceae J. Agradh // Сосудистые растения советского Дальнего Востока. Т. 2. – Л.: Наука, 1987.
5. Введенский А.И. Род Лук – *Allium* L. // Флора СССР. Т. 4 / Гл. ред. В.Л. Комаров. – Л.: Изд-во АН СССР. – С. 112–280.
6. Силыбаева Б.М., Байғана Ж.К., Карипбаева Н.Ш., Полевик В.В. «Жоғары сатыдағы өсімдіктер систематикасы» Алматы: Print – S, 2012. – 615 б.
7. Карипбаева Н.Ш., Полевик В.В., Силыбаева Б.М. Ботаниканың оқу практикумы – Семей: Интеллект, 2012.
8. Федоров А.А. « Растительность – ресурсы СССР для народного хозяйство» М., 1965;
9. Алкесеева М.Б. «Культурные луки» М.: 1960;
10. Гамерман А.Ф., Гром И.И. «Дикорастущие лекарственные растения СССР» М., 1976

ӘОЖ 574.2

БИОӘРТҮРЛІК - ЭКОЖҮЙЕНІҢ ФУНКЦИОНАЛДЫ НЕГІЗІ

А.Ә. Әбдез

магистр, оқытушы

Академик Мардан Сапарбаев институты,

Шымкент, Қазақстан

aigera-9305@mail.ru

Биоалуантүрлілік– адамзатты шексіз ұзақ уақыт энергетикалық, техникалық және басқа ресурстармен қамтамасыз етудің жалғыз көзі.

Биоалуантүрлілік экожүйелердегі байланыстардың толық болуының шарты және негізгі факторы бола отырып, оның ең маңызды қасиеті – тұрақтылықты қамтамасыз етеді. Элементарлық экожүйелердің көптүрлілігі ең алдымен олардың түрлік құрамымен анықталады. Ал ең ірі экожүйелер үшін алуан түрліліктің артуында оларға кіретін кіші деңгейдегі экожүйелердің маңызы артады.

Биоәртүрлілік экономикалық қызметте тағам, тұщы су, отын, талшық, биохимиялық өнімдер, экотуризм сияқты экожүйелік қызметтерді жасауда басты рөл атқарады.

Өмір формаларының алуан түрлілігінің болуы планетамыздың басты ерекшелігі болып табылады. Бактериялардан бастап, өсімдіктер мен жануарларға дейінгі барлық тіршілік формалары адамзат өмірінде маңызды рөл атқарады. Бұл тіршілік формалары бір-бірімен динамикалық қарым-қатынаста болады. Ешбір тіршілік формасы басқа организмдердің тікелей немесе жанама қатынасынсыз жер бетінде өмір сүре алмайды.

Биоалуантүрлілікті адамдар түрлі мақсаттарда және өмір сапасын жақсартуға пайдаланады. Биологиялық әртүрлілік экономика мен экологиялық ресурстар тұрғысынан маңызды. Биоәртүрлілік сонымен қатар табиғи ресурстардың жоғары деңгейінің және физика-химиялық және биологиялық компоненттердің тепе-теңдігінің көрсеткіші болып табылады. Қазіргі таңда адамдардың табиғат байлықтарын ретсіз пайдалануы салдарынан түрлердің жойылуына және ресурстардың сарқылуына әкеліп соғуда.

Биоәртүрліліктің төмендеуінің негізгі себептері-тіршілік ету ортасының жоғалуы, қауіпті синтетикалық ластаушы заттардың шығарылуы, жаһандық жылыну мен климаттың өзгеруіне әкелетін парниктік газдар концентрациясының жоғарылауы, табиғи ресурстарды шамадан тыс пайдалану, адамның араласуына байланысты аурулар мен инвазивті түрлердің таралуы. Ғалымдар «биологиялық жойылу» деп те атайтын түрлердің жаппай қырылуы бұрын болжанғаннан әлдеқайда тез жүруде.

Биоэртүрлілік үш иерархиялық категорияда қарастырылады: генетика, түрлер және экожүйенің эртүрлілігі.

1. Генетикалық эртүрлілік: Генетикалық айырмашылықтар кіші түрлерде, эртүрлілікте, популяцияда немесе түрлерде өлшенеді. Жалпы бұл түрге жататын әр түрлі гендер. Бұл жеке адамдарда болатын генетикалық ақпаратқа қатысты.
2. Түрлердің түрлері: Ол түр айырмашылықтары мен бүкіл жер бетіндегі, белгілі бір аймақтағы немесе аудандағы түрлердің санына қатысты.
3. Экожүйенің эртүрлілігі: барлық өзара әрекеттесетін организмдер және олардың қоршаған ортасы. Азық-түлік тізбегі және энергия ағыны, мысалы, циклдер мен климат, өрт және т.б. ол барлық абиотикалық факторларды қамтиды, осылайша биоэртүрлілікті сақтайды. Нәтижесінде түрлер, түрлерқауымдастықтары, қауымдастық ерекшеліктері мен процестері сақталады.

Бүгінгі таңда 17000-ға жуық түрге қауіп төніп тұр. Биоалуантүрлілік төмендеген сайын біздің экожүйелеріміздің тұрақтылығы да төмендейді. Ғалымдардың пікірінше, жер экожүйелерінің 60%-ы өмірлік маңызды экожүйелік қызметтерді ұсыну қабілетін төмендетті, біз бәріміз оған тәуелдіміз. Биоэртүрліліктің жоғалуы мәдени эртүрліліктің жоғалуына әкеледі. ЮНЕСКО-ның биоэртүрлілік бастамасы ЮНЕСКО-ның мандаты, бағдарламалары мен іс-шаралары тұрғысынан биоэртүрлілікті сақтау және тұрақты және әділ пайдалануға қатысты барлық аспектілерді біртұтас және жан-жақты түрде құрды.

Экологиялық тұрақтылық индексі биологиялық эртүрлілікке тікелей байланысты. Сондықтан жер бетіндегі тіршілікті сақтау үшін эртүрлілікті қорғаудың шұғыл қажеттілігі бар. Биоэртүрлілікті сақтау барлық елдердің басты басымдығы болуы керек. Бірнеше хаттамалар, ережелер мен келісімдер жасалғанымен, әлі де мақсатқа қол жеткізілген жоқ. Табиғатты және табиғи ресурстарды қорғаудың халықаралық одағы (IUCN) табиғи әлем мәртебесі және оны қорғау үшін қажетті шаралар саласындағы әлемдік бедел болып табылады. Оның басты мақсаты-биоалуантүрлілікті сақтау және тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізу үшін бүкіл әлем бойынша Үкіметтер, үкіметтік емес ұйымдар, іскер топтар, ғалымдар мен жеке тұлғалар үшін форум мен желіні қамтамасыз ету. Ғаламдық биоэртүрлілікті сақтауға қатысатын биологиялық эртүрлілік туралы Конвенция (КБР) және Құрып кету қаупі төнген түрлермен халықаралық сауда туралы Конвенция (СИТЕС) сияқты халықаралық келісімдер IUCN-дің негізін қалаушы болып табылады. 1992 жылы Рио-де-Жанейродағы КБР туралы келісімнің негізгі мақсаттары (196 ел қол қойған); биоэртүрлілікті сақтау, биоэртүрлілікті тұрақты пайдалану және генетикалық ресурстарды сақтаудан туындайтын пайданы әділ және тең құқылы бөлу. Жаһандық деңгейде КБР аясында көптеген елдер биоэртүрлілікті сақтау туралы бірқатар басқа келісімдерге қол қойды, олардың құрамына 2000 жылғы биоқауіпсіздік Картахен хаттамасы, генетикалық ресурстарға қол жеткізу

және оларды пайдаланудан түсетін пайданы әділ және тең бөлу туралы Нагоя хаттамасы (ABS) т.ббар.

Түрлер бойынша IUCN жаһандық бағдарламасы IUCN тірі қалу жөніндегі комиссиясымен қатар жойылып кету қаупі төнген өсімдіктер, жануарлар мен саңырауқұлақтардың қазіргі жағдайын, сондай-ақ олардың экологиялық мәртебесі мен таралуы туралы ақпаратты қамтамасыз етеді. Барлық келісімдер мен бағдарламаларда белгілі бір ережелер мен мақсаттар белгіленсе де, мақсаттардың белгіленген мерзімде орындалуы және хаттамалардың сәттілігі немесе сәтсіздігі жаһандық және микро деңгейде бақылануы маңызды. Жердің биологиялық әртүрлілігін сақтау үшін бірігуге және күш салуға уақыт келді, әйтпесе оның салдары ұзақ және қайтымсыз болады.

Халықаралық деңгейде биологиялық ақпараттың көптеген өзара байланысты қорлары болуы керек. Елдердегі құрып кету қаупі төнген флора мен фаунаны сақтау үшін шынайы күш-жігер жұмсау керек. Келісімдерге қол қойылып қана қоймай, әсіресе экожүйелер мен құрып кету қаупі төнген организмдердің тіршілік ету ортасы бар елдер арасында қатаң сақталуы керек.

Оксфорд университетінің профессоры Дэвид Макдональдтың айтуынша «әртүрлілік болмаса, адамзаттың болашағы жоқ». Сондықтан біз планетада өмір сүретін барлық тірі формаларды сақтау үшін шешімдер табуымыз керек.

Биоалуантүрлілікті сақтаудың бірнеше жолдары бар:

- Мемлекеттік заңнамалар
- Табиғи қорықтар
- Инвазивті түрлердің санын азайту
- Тіршілік ортасын қалпына келтіру
- Зерттеулер және тұқым банктерін жасау
- Климаттың өзгеру ауқымын қысқарту
- Тұрақты өмір

2020 жылдың 22 мамырында әлем биоәртүрлілік мәселелері туралы түсінік пен хабардарлықты арттыру үшін халықаралық биологиялық әртүрлілік күнін атап өтеді.

Табиғатты сақтай және қалпына келтіре отырып, біз тек өзіміз үшін ғана емес, болашақ ұрпақ үшін де тұрақты өмір сүру сапасын қамтамасыз етеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Arora, N.K. Biodiversity conservation for sustainable future. *Environmental Sustainability* 1, 109–111 (2018). <https://doi.org/10.1007/s42398-018-0023-1>
2. Н.В. Лебедева, Н.Н. Дроздов, Д.А. Криволицкий Биологическое разнообразие. Учебное пособие для вузов М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004.
3. Бродский А.К. Введение в проблемы биоразнообразия. – СПб, 2002

ҒТАҒР: 34.29.15

**БУРАБАЙ МЕМЛЕКЕТТІК ҰЛТТЫҚ БАҒЫНДАҒЫ
ҚЫНАЛАРДЫҢ АЛУАНТҮРЛІЛІГІ ОЛАРДЫҢ
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАРАЛУЫ**

6D060700- Биология 3 курс доктранты Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық
ұлттық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

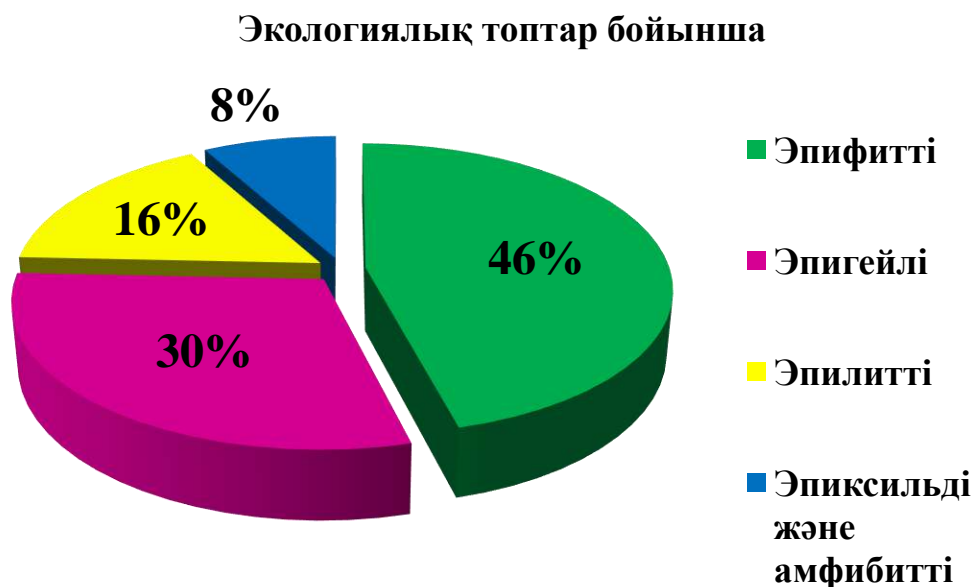
Ғылыми жетекшісі: б.ғ.к., доцент **Карипбаева Н.Ш**

Қыналар жер шарының барлық бөліктерінде таралған. Қына қабатының өте жай өсуіне байланысты жоғарғы сатыдағы тез өсетін өсімдіктермен бәсекеге түсе алмайды. Сондықтан қыналар басқа өсімдіктер өсе алмайтын жерлерде тірішілік етеді. Қыналардың географиялық таралуы көпшілік жағдайда төсемік түріне байланысты. Ал кез келген төсемікте өсетін космополитті қыналар да аз емес. Өсу ортасына, төсемігіне байланысты қыналар бірнеше экологиялық топтарға бөлінеді. Бурабай аймағының қына флорасының алуантүрлілігі олардың экологиялық таралуы жиналған материалдар негізінде және аталған аймақтар бойынша әдеби деректерге сүйене отырып құрылды [1,2]. Қына түрлерін анықтаған кезде Ресей және шет елдік зерттеушілердің қына анықтағыштары мен деректері қолданылды. Қыналардың жүйесі жалпы лихенологияда қабылданған әдістер арқылы жасалып, жүйелік бірліктердің атаулары Р.Сантессон деректері арқылы белгіленді, ал қатарлар, тұқымдастар және туыстардың көлемі Д.Хоксворт бойынша берілді. Кейбір номенклатуралық өзгерістер ескерілді. Қына флорасын зерттеу барысында қына коэффициенті Ф.Маттик ұсынған есептік қатынас арқылы шығарылды [3,4]. Қыналарды зерттеуде әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылды, олар қыналарды жинау, кептіру, анықтау.

Зерттеу материалы мен әдістері. Ғылыми жұмыстың зерттеу нысаны қыналар, олар Бурабай аймағының далалы, орманды, таулы экотоптарынан жиналды. Қыналарды ғылыми тұрғыда зерттеу үшін Бурабай мемлекеттік ұлттық бағының территориясында әр түрлі экотоптарға бірнеше рет экспедициялар ұйымдастырылды. Зерттеу жұмыстары Бурабай аймағының Абылайхан алаңы, Оқ жетпес, Қатар көл, Жасыл қарағайлы орман, үлкен және кіші Шабакты, Балдаурен және Жеке батыр демалыс аймақтарындағы

экотоптарда жүргізілді, бұл жерлерде қына түрлері жиналып, өсу ерекшеліктеріне байланысты экологиялық сараптама жасалынды.

Зерттеу нәтижелері мен талқылау. Бурабай аймағындағы қыналардың экологиялық өсу ерекшеліктері зерттелді, зерттеу нәтижелері бойынша бұл аймақта қыналар 5 экологиялық топтарды құрайды (Сурет 1).

Сурет 1 - Бурабай мемлекеттік ұлттық бағындағы қыналардың экологиялық топтары

Көптүрлілігі жағынан эпифитті, яғни ағаш діндерінде, бұтақтарында өсетін қыналар бірінші орында тұр, оларға 17 түр жатады, яғни 46 % құрайды.

Қыналардың эпигейлі экологиялық тобы ашық жерлерде, топырақты субстраттарды мекендейді. Бурабай аймағында бұл экологиялық топқа жататын 11 түрді (30 %) кездестірдік. Олар далалы топырақ беттерінде және тау етектеріндегі ұсақ үгінді тау жыныстарында таралған.

Эпилитті қыналар тас беткейлерінде өсетін түрлер, бұл экологиялық топқа жататын 6 түр (16 %) таулы аймақтарда кең таралған.

Бурабай мемлекеттік ұлттық бағында ылғалды топырақты жерлерде эпиксильді және амфибитті қына түрлері кездеседі, олар біз зерттеген қыналардың 3 түрін, яғни 8 % құрайды. Бұл экологиялық топтар, қыналардың филогенезінің, яғни тарихи дамуының ылғалы аз жерлермен байланысты екендігін көрсетеді.

Эпигейлі қыналар жер бетінде орналасқан. Бурабай мемлекеттік ұлттық бағының аймағында кездесетін қыналардың ішінде 11 түр (30 %) осы экологиялық топқа жатады. Орналасу жағдайына қарай эпигейлі қыналар екіге бөлінеді. Жер бетінде орналасқан қыналар ашық жерлерде, орманды жерлерде де өседі. Бурабай аймағында ашық жерде өсетін қыналарға *Жалған пельтигера*

(*Peltigera spuria*), *Ит пельтигерасы (Peltigera canina)*, *Альпілік кладония (Cladonia alpicola)*, *Шоғыршақ кладония (Cladonia uerteillata)*, *Пішінсіз кладония (Cladonia deformis)*, *Жұқа кладония (Cladonia tenuis)* жатады. Бұл қыналар басқа жоғарғы сатыдағы гүлді өсімдіктер өсе алмайтын қолайсыз жағдайларда, құнарсыз топырақта өседі.

Ашық жерлерде, құрғақ далада, жартастарда, ұсақ тау жыныстарында, биік таулы аудандарда кездесетін қыналардың өздері екі топқа бөлінеді. Бірінші топты жел арқылы бір орыннан екінші орынға ауысып жүретін көшпелі қыналар құрайды. Оған Бурабай аймағында кездесетін қыналардың ішінде *Кезеген пармелия (Parmelia vagens)* жатады.

Екінші топқа жер бетіне бекініп тіршілік ететін түрлеріне далалы аймақтағы эпигейлі қыналардың қаспақты, жапырақты формалары тараған. Біз зерттеген қыналардың ішінде құмды топыраққа бейімделген түрлеріне *Мүсінді кладония (Cladonia grasis)*, *Қызыл жемісті кладония (Cladonia coccifera)*, жатады.

Орманды жерлерде кездесетін эпигейлі түрлеріне зерттелген қыналардың ішінен *Орман кладониясы (Cladonia sulvatica)*, *Бұғы кладониясы (Cladonia rangiferina)* жатады. Олар көлеңке және ылғалсүйгіш қыналар.

Эпифитті қыналарға ағаш діңінде, бұтақтарында өсетін қаспақты, жапырақты, бұталы формалар жатады [5,6]. Кейбір қаспақты қыналар ағаш қабығының астында да өседі, оны гипофлеодты деп атайды. Ал ағаш қабығында өссе, оны эпифлеодты деп атайды. Бурабай аймағындағы қыналардың ішінде эпифитті түрлеріне 17 түр (46 %) жатады.

Зерттелген қыналардың ішінде жиі таралған жапырақты, бұталы түрлеріне *Устрицалық псора (Psora ostreata)*, *Шашақты кладония (Cladonia fimbriata)*, *Бұйра кладония (Cladonia crispata)*, *Бұршікті кладония (Cladonia coniocraea)*, *Бороздалы пармелия (Parmeliaceal sulcata)*, т.б. жатады. Бұл қыналардың кейбіреулері ағаштың түбіне немесе бұтағына не орта жеріне бейімделген. Ағаш қабығының белгілі бір бөліміне бейімделу, оның физикалық және химиялық қасиеттеріне, ылғалдылығына, жарыққа байланысты. Эпифитті қыналар ылғалды уақытта қабыққа ауаның келуін, қиындатып, бунақденелілердің жиналуына, саңырауқұлақтың өсуіне кедергі жасайды. Эпифитті қыналардың көпшілігі қайың мен шырша, қарағай, қандыағаш, емен, терек сияқты ағаштарды мекендейді.

Эпиксильді қыналарға өңделген, не қабығы жоқ шіри бастаған ағаштарда тіршілік ететін көптеген қаспақты, жапырақты және бұталы қаналар жатады. Біз зерттеген қыналардың ішінде 2 түр осы экологиялық топтың өкілдері. Қаспақты эпиксильді түріне *Қызғылт сары калоплака (Caloplaca aurantica)*, бұталы эпиксильді түріне *Мүйізді кладония (Cladonia cornuta)* жатады.

Эпилитті қыналар деп тасты төсеміктерде өсетін түрлерді айтады. Бұл экологиялық топқа зерттелген қыналардың ішінде 6 түр (16 %) жатады. Олар көбінесе таулы аймақтарда кең таралған. Эпилитті қыналарға негізінен

қаспақты түрлер жатады. Олардың ішінде жапырақты, бұталы түрлері де кездеседі. Қаспақты формалардың төсемікке тұтастай еніп жататын эндопитті түрлері де кездеседі. Зерттелген аймақта кездесетін қыналардың ішінде қаспақты түрлеріне *Қарайған веррукария (Verrucaria nigrescens)*, *Соредиялы лецидея (Lecidea glomerulosa)*, *Қабырға калоплакасы (Caloplaca murorum)* жатады. Эпититті қыналардың ішінде ізбесті қосылыстары бар төсеміктерде тіршілік ететін түрлерін кальциефильді (*Көркем гаспарриния - Gasparrinia elegans*), ал ізбесті қосылыстары жоқ кремнеземді төсемікте өсетін қыналар түрлерін кальциефобты деп атайды. Оған *Географиялық ризокарпон (Rhizocarpon geographicum)* жатады. Эпититті қыналар алғашқы уақытта тау жынысының жұмсақтау бөлімінде кейінірек, біртіндеп қатты бөліміне қарай ауысады. Эпититті қыналар түрлі кірпіште, черепицаларда да өседі.

Амфибитті қыналар деп суға тақау, ылғалы мол топырақтарда өсетін түрлерді айтады. Биологиялық жағынан бұл қыналар толық зерттелмеген. Бурабай аймағында аймағында кездесетін қыналардың ішінде бұл экологиялық топқа жататын 1 түр кездеседі. Оған *Өзендік дерматокарпион (Dermatocarpon aquaticum)* жатады.

Қорытынды. 2018-2020 жылдар аралығында Ақмола облысының территориясында орналасқан. Бурабай мемлекеттік ұлттық бағындағы экотоптарда қыналардың 37 түрінің бар екендігі анықталып, олардың экологиялық өсу ерекшеліктері зерттелді. Көптүрлілігі жағынан қыналардың эпититті түрлері 46 %, эпигейлілері 30 %, эпититтілер 16 % құрайды. Бурабай аймағындағы ылғалды топырақты жерлерде эпиксильді және амфибитті қына түрлері кездесті, олардың таралу көрсеткіші 8 %.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Андреева Е.И. Флора споровых растений Казахстана / Е.И.Андреева. - Алма-Ата, Наука, 1978. -. – 264 с.
2. Андреева Е.И . Флора споровых растений Казахстана/ Е.И. Андреева. – Алма-Ата, Наука, 1983. - Т. XI, Кн. 3. – 308 с.
3. Santesson R., Moberg R., Nordin A., Tonsberg T. Lichenforming and lichenicolous fungi of Fennoscandia. – Muscum of evolution, Uppsala University, 2004. – 359 p.
4. Mattick F. Lichenologische Notizen. 1. Der Flechten-Koeffizient und seine Bedeutung für Pflanzengeographie // Ber. Deutsch. Bot. Ges.- 1953. –P.66–117.
5. Нуркенова А.Т., Абдрахманов О.А., Абиев С.А. Орталық Қазақстан ұсақ шоқыларының лихенофлорасына талдау/ Нуркенова А.Т., Абдрахманов О.А., Абиев С.А. // ҚарМУ хабаршысы. – Биология, медицина, география сериясы. – Қарағанды.-2008.- № 3 (51).- Б. 20-28.

6. Флора национального природного парка «Бурабай» / Г.Ж. Султангазина, И.А. Хрусталева, А.Н. Куприянов, С.М. Адекенов. – Новосибирск: Изд. СО РАН, 2014. – 242 с.

УДК 574:502.175

РАЗЛИЧИЯ ВНЕДРЕНИЯ НАИЛУЧШИХ ДОСТУПНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАНАХ

А.А.Садвокасова

Магистрант 1 курса, 7М04088 – Государственная политика Академия государственного управления при Президенте РК
г. Нур-Султан, Казахстан
sadva2011@mail.ru

Научный руководитель: **МедебаеваА.Б., PhD**

Данная статья направлена на освещение зарубежного опыта внедрения наилучших доступных технологий на предприятиях промышленности и нефтегазового сектора в странах Европы, таких как Франция, Норвегия и Великобритания, а также различия в регулировании процесса внедрения.

Актуальность данной статьи обусловлена переходом большинства развитых стран на выдачу промышленным предприятиям комплексных экологических разрешений с условием внедрения наилучших доступных технологий. Однако, несмотря на общие стратегические цели и задачи самых передовых доступных технологий – наилучших доступных технологий (НДТ), технологии, процедуры и масштабы внедрения практик НДТ имеют региональные особенности. Сегодня первыми пионерами и лидерами в разработке и внедрении НДТ являются европейские страны - принципы и документы НДТ едины для всех стран Европейского Союза. Остальные страны, как правило, индивидуально подходят к внедрению НДТ.

Независимо от наднационального статуса внебиржевого регулирования в Евроне, каждая страна ЕС принимает свои собственные руководящие принципы для соблюдения общих НДТ и BREF (подробные правила для различных отраслей и ключевых операционных процессов). Директивы аналогичны постановлениям правительств каждой страны ЕС о соблюдении НДТ и BREF в производственной деятельности промышленных предприятий.[1]

НДТ- это проверенный, наиболее эффективный способ модернизации промышленности с максимальной минимизацией вреда, наносимого окружающей среде, это технические, организационные и управленческие

решения, с целью обеспечения целевых показателей качества окружающей среды. [2]

Внедрение НДТ позволило значительно сократить количество выбросов загрязняющих веществ в европейских странах так, оксиды азота (NO₂) были сокращены на 69%, оксиды серы (SO₂) – на 94%, а также пыль/твердые частицы – на 94%. [3] Данными доказательными показателями был обусловлен выбор стран: Великобритания, Норвегия и Франция.

Франция. Во Французской Республике выполнение и соблюдение BREF контролируется значительным количеством государственных и квазигосударственных агентств, а также неправительственных организаций и частных компаний.

Например:

- REACH (Регистрация, оценка и авторизация химических веществ) - Правила Европейского Союза, регулирующие производство и оборот всех химических веществ, включая их обязательную регистрацию, с 1 июня 2007 года. Французским компетентным органом по REACH является Министерство окружающей среды и переходного периода Франции. Французский Экологический кодекс возлагает ответственность за обеспечение соответствия REACH на ряд правоохранительных органов, в частности, Экологическую инспекцию, Инспекцию труда, Управление защиты потребителей и Таможенное управление. Он дает им необходимые полномочия и устанавливает правонарушения, определенные REACH, а также меры наказания (административные и уголовные), которые могут быть наложены за нарушение требований REACH.

- EIPPCB (Европейское объединенное бюро по предотвращению и контролю загрязнения) - Европейское объединенное бюро по предотвращению и контролю загрязнения окружающей среды.

- CEWER (Конфедерация европейских заводов по переработке отходов) - Конфедерация европейских заводов по переработке отходов.

- FEAD (Европейская федерация по управлению отходами и экологическим службам) - Европейская федерация по управлению отходами и экологическим службам.

Во Франции была создана дополнительная техническая рабочая группа для работы над комплексным внедрением и разработкой НДТ, задачей которой является обеспечение непрерывного обмена информацией в соответствии со статьей 13 Директивы о промышленных выбросах [4].

Выводы НДТ реализуются в процессе, который включает следующие этапы:

- определение ключевых экологических проблем для сектора сжигания отходов;
- изучить наиболее важные методы решения этих ключевых проблем;
- Определение наилучших уровней экологической эффективности на основе данных, доступных в Европейском Союзе и по всему миру;

- изучить случаи, в которых был достигнут этот уровень экологических показателей, таких как затраты, кросс-медиа эффекты и основные движущие силы, задействованные во внедрении методов;

НДТ - это динамичная концепция, поэтому доработка BREF - это непрерывный процесс. Например, могут появиться новые меры и методы, наука и технологии постоянно развиваются, а новые или появляющиеся процессы успешно внедряются в отрасли. Основные принципы разработки, внедрения и последующего обновления НДТ включают техническую экспертизу, прозрачность и беспристрастность (нейтральность).

Для отражения таких изменений и их последствий, BREF был организован процесс сбора информации о внедрении BREF на промышленных предприятиях, ее обработки и анализа для актуализации текущих документов. Работа проводится под руководством REACH в сотрудничестве с НПО, коммерческими компаниями, квазигосударственными агентствами.

Международная организация по стандартизации (ISO) одобрила инициативу Французской Республики по переходу от линейной экономики к экономике замкнутого цикла.

В планы организации входит разработка набора международно-согласованных принципов, терминологии, концепции циркулярной экономики и систем управления. Стандарт также включает альтернативные бизнес-модели и методы измерения и оценки оборота.

Благодаря обмену информацией между странами ЕС, отраслевые ассоциации, экологические организации, справочные документы (BREF) и заключения по НДТ доступны для заинтересованных сторон. [1]

Норвегия. В Норвегии применение НДТ предусмотрено Законом о борьбе с загрязнением. Норвежская регуляторная база в отношении НДТ шире по своему применению, чем Европейская директива IPPC, предписывающая их внедрение. НДТ требуются в Норвегии для более широкого спектра источников выбросов или систем контроля. Это включает, например, системы обнаружения утечек и дистанционного зондирования.

Кроме того, применение НДТ регламентируется Правилами контроля за загрязнениями FOR-2004-06-01-931, разработанными Министерством по защите окружающей среды КН.

Норвежский стандарт NORSOK-S003 по охране окружающей среды использует НДТ в качестве одного из ключевых принципов. Этот стандарт, являющийся одним из самых передовых экологических стандартов в секторе добычи нефти и газа, применяется операторами для проектирования и эксплуатации морских установок и часто устанавливается в качестве требования для инженерных подрядчиков, отвечающих за предварительное проектирование и инженерные закупки и строительство. В своих внутренних инструкциях и стандартах нефтегазовые операторы (Statoil, BG, Total) также требуют использования наилучших доступных технологий. [5]

Проблемой является отсутствие установленной методологии или справочного документа при проведении оценки НДТ для морского нефтегазового сектора, что приводит к интерпретации и внедрению отдельными компаниями дополнительных стандартов. Вместе с тем, некоторые существующие общеевропейские требования могут быть применимы к конкретным системам, например, документ о крупных установках для сжигания, который может использоваться для выбора систем выработки электроэнергии и оценки методов контроля выбросов.

Существует ряд различий между наземным и морским секторами, которые затрудняют применение НДТ в нефтегазовом секторе Норвегии.

Большинство морских установок рассчитаны на срок службы около 20 лет или более, без возможности возврата на верфь для модификаций, за исключением буровых установок и некоторых плавучих установок для хранения и отгрузки продукции. Это означает, что для большинства морских платформ возможности для последующих изменений конструкции очень редки. В случае необходимости модификаций эти изменения также могут быть очень дорогостоящими и технически сложными, так как их необходимо будет проводить на площадке в море. Выбор с точки зрения дизайна и, в частности, НДТ может повлиять на следующие 20 или более лет для одной установки. Это имеет два последствия. Во-первых, операторы и инжиниринговые компании склонны противостоять риску и в большинстве случаев выбирают проверенные методы.

Следовательно, они не всегда будут участвовать в разработке новых технологий, даже если это один из принципов, изложенных в ИРС («Государства-члены должны, в соответствующих случаях, поощрять разработку и применение новых технологий», 2010/75 / EU, Глава II, статья 27).[5] Во-вторых, наилучшая доступная технология — это динамическая концепция, и через 20 лет могут появиться новые технологии. Поскольку платформа расположена на море, а операция по модификации является дорогостоящей и технически сложной, у операторов должны быть сильные стимулы для рассмотрения возможности модернизации систем в течение срока службы установки. Стоимость потерянной или отложенной добычи на море часто более значительна, чем для наземных месторождений.

Кроме того, шельфовый нефтегазовый сектор часто характеризуется жесткими пространственными ограничениями. Площадь и вес часто имеют значение, а безопасная и надежная работа является приоритетом. Следовательно, лучший метод для окружающей среды в целом может оказаться не самым технически осуществимым. Одним из примеров является использование систем с комбинированным циклом для производства электроэнергии на море. Эти системы обычно более энергоэффективны, чем газотурбинные генераторы простого цикла, что снижает расход топлива и ограничивает выбросы в атмосферу. Однако системы с комбинированным циклом требуют использования парогенератора-утилизатора (HRSG),

предназначенного для выработки пара из отработанного тепла, содержащегося в эмиссиях газовых турбин. HRSG, как правило, представляют собой очень большие и тяжелые единицы оборудования. Даже после разработки меньших и более легких котлов-утилизаторов для морских платформ, немногие операторы и инженерные компании приняли на себя операционный риск, связанный с внедрением систем комбинированного цикла выработки электроэнергии.

Великобритания. Великобритания имеет богатый опыт применения наилучших доступных технологий (НДТ). Об этом свидетельствует то, что в основу Директивы 96/61/ЕС «О комплексном предотвращении и контроле загрязнений» принятой в Евросоюзе в 1996 году было положено законодательство об охране окружающей среды Великобритании.

Великобритания одна из первых стран, которая сменила приоритеты экологической политики, и перешла к комплексному контролю над ее загрязнением. Первым актом в этом направлении стал Закон «О контроле загрязнения» от 1974 г. (Control of Pollution Act), предложивший рассматривать загрязнение воздуха, земли и воды, отходы и шум неотделимо друг от друга, а также обязавший интегрировать их охрану.

Основную роль в реализации положений данного закона сыграла Королевская комиссия Великобритании по загрязнению окружающей среды. Для борьбы с загрязнением данная комиссия внедрила в экологическое законодательство Великобритании концепцию «наилучших практических природоохранных решений», в результате которой для определенных целей разработан вариант, обеспечивающий наибольшую выгоду или наименьший ущерб окружающей среде, с приемлемыми издержками, как в долгосрочной, так и в краткосрочной перспективе.

В этот же период аналогичные меры по внедрению НДТ были приняты и в Европейском союзе. В 1984 г. в ЕС была принята Рамочная директива о качестве воздуха, которая ввела свою концепцию НДТ, и обязала все страны члены ЕС выдавать экологические разрешения промышленным объектам, загрязняющим воздух.

В 2010 г. в Великобритании более 40 нормативных документов были объединены в единый свод правил, «Регламент по выдаче экологических разрешений» (Регламент). Регламент ввел единую процедуру выдачи экологических разрешений, которая включила в себя ранее существовавшие процедуры выдачи разрешения по контролю объектов, а также все многообразие нормативных требований, изложенных в директивах ЕС и нормативно-правовых актах Великобритании. Анализ его основных положений позволяет выделить следующие особенности регулирования использования НДТ в Великобритании.

1. Многоуровневая система актов, регулирующих использование НДТ. Регламент разграничил сферы правового регулирования процедуры выдачи экологических разрешений и экологических требований (в том числе требований НДТ). Процедура выдачи разрешения упорядочивается Регламентом,

экологические требования содержатся в экологических директивах ЕС, справочниках по НДТ и национальных нормативно-правовых актах, которые в сжатом виде изложены в приложениях к Регламенту. Таким образом, законодательство Великобритании, с одной стороны, предусмотрело требование Директивы ЕС по единому применению НДТ, с другой – по собственному усмотрению урегулировало процедуру выдачи экологических требований. В целях обеспечения единообразной практики применения положений Регламента, Министерство охраны окружающей среды и сельского хозяйства Великобритании (Department for Environment, Food and Rural Affairs) разработало серию нормативно-методических и технических руководств. Нормативно-методические руководства детализируют процедуру выдачи разрешения, доводят официальную позицию уполномоченных государственных органов по ключевым вопросам Регламента и разъясняют особенности выдачи экологических разрешений для объектов класса А(1), А(2) и В. Технические нормы дублируют содержащиеся в экологических директивах ЕС и справочниках по НДТ. Они также конкретизируют Приложения Регламента применительно ко всем отраслям промышленности в части предельных параметров и формулировок требований экологических разрешений с учетом имеющихся НДТ. Условно все технические нормы можно разделить на три группы: технические руководства для объектов класса А(1), технические руководства для объектов класса А(2) и технические руководства класса В. Агентство по окружающей среде контролирует деятельность класса А(1), которая представляет собой более крупные и сложные отрасли, загрязняющие окружающую среду к примеру, нефтегазовые отрасли или энергостанции. Проверкой и регулированием всей деятельности класса А(2) осуществляют местные власти. К этой деятельности относятся литейные предприятия и производители кирпича. Действия класса В - это те, которые имеют меньший потенциал для загрязнения, и включают такие действия, как повторное распыление транспортных средств и изготовление мебели.

2. Универсальный характер применения НДТ. В отличие от Директивы ЕС, которая распространяет свое действие на объекты, оказывающие значительное негативное воздействие на окружающую среду, Регламент применяется к широкому перечню объектов, которые оказывают негативное воздействие на окружающую среду. Для эксплуатации объекта любого класса необходимо получить экологическое разрешение, которое будет содержать технические показатели, относящиеся к НДТ характеристики и требования, которым должен отвечать объект.

Кроме этого, в целях достижения более широкого охвата объектов, оказывающих негативное воздействие на окружающую среду, в Регламенте также были выделены: а) объекты с низким уровнем негативного воздействия на окружающую среду (например, сжигание или совместное сжигание отходов, захоронение отходов на полигоне и т.д.). Для данных объектов был установлен упрощенный порядок выдачи экологических разрешений. Упрощенность может выражаться в более низких размерах платежей за рассмотрение заявки, ежегодных платежей за поддержание экологического разрешения; б) объекты, освобожденные

от получения экологического разрешения. Ряд объектов, такие как операции по обращению с отходами, по водоотведению или использованию грунтовых вод, противоподавковые мероприятия, при соблюдении определенных Регламентом условий, не требуют получения экологического разрешения. Для этого они должны быть один раз в три года зарегистрированы в качестве объектов, освобожденных от получения экологического разрешения.

3. Высокие требования к операторам объектов нефтегазовой отрасли. Благодаря таким требованиям повышаются гарантии соблюдения требований НДТ, содержащихся в экологических разрешениях. Для получения экологического разрешения оператор должен подтвердить свои полномочия контроля над объектом, а также способность обеспечить соблюдение условий экологического разрешения. О достаточности надзорных полномочий свидетельствует также ежедневный контроль оператора над деятельностью объекта. Способность обеспечить соблюдение условий экологического разрешения определяется исходя из профессиональной компетентности оператора, которая складывается из: а) технической компетентности: оператор обладает знаниями по использованию необходимого оборудования, соблюдает законы, минимизирует риски и негативное влияние объекта на здоровье людей и окружающую среду; б) экологической репутации, которая формируется за счет наличия соблюдения условий ранее выданных экологических разрешений, соответствующих в уведомлений от компетентных органов власти по вопросам принудительного исполнения их решений, приостановления действия разрешения в связи с грубым и (или) неоднократным нарушением их условий и т.д.; в) финансовой компетентности. У оператора также должны быть необходимые финансы для осуществления определенной деятельности в соответствии с условиями экологического разрешения; г) а также финансовых гарантий.

4. В Великобритании уполномоченным органом являются Агентство по охране окружающей среды и органы местной власти. Агентство по охране окружающей среды предоставляет экологические разрешения объектам класса А (1), органы местной власти – объектам класса А (2) и В. При этом подавляющее большинство подлежащих контролю объектов приходится на органы местной власти (около 85%). Благодаря такому распределению полномочий между органами власти учитываются особенности географического расположения объекта, местные экологические условия и т.п.

5. Многовариантность разрешительных процедур. В Регламенте закреплены различные виды процедур, рассчитанные на разнообразные ситуации и объекты, например процедуры по предоставлению разрешений по внесению изменений, переоформлению и возврату действующих разрешений, а также регистрации объектов, освобожденных от получения экологического разрешения.

6. В Регламенте содержатся также рекомендации по проведению уполномоченными органами власти предварительных консультаций с операторами объектов по различным вопросам, например, по поводу составления заявки на получение экологического разрешения, выбор наиболее подходящей НДТ и др. Хотя

регулятор не вправе предписывать оператору объекта использовать определенный метод или технологию, однако он может помочь оператору выбрать ту НДТ, которая обеспечит соблюдение показателей предельно допустимых выбросов, предусмотренных справочниками или заключениями по НДТ.

7. Индивидуальный подход по внедрению НДТ. Регламент допускает возможность отступления от требований НДТ при выдаче экологического разрешения, если будет доказано, что использование НДТ приведет к несоразмерно высоким затратам, нежели к экологической выгоде, по причине особого географического положения объекта, местных природных условий, технических характеристик объекта. При оценке доступности той или иной НДТ принимаются во внимание два важных аспекта: а) соотношение затрат и выгод; б) может ли оператор получить доступ к той или иной технологии. Оператор обязан доказать доступность НДТ. При этом, оператору предлагается использовать стандартные методики оценки, разработанные органами власти.

Исходя из сказанного следует, что в Великобритании при внедрении НДТ, приоритет отдается не только экологической, технической, но и экономической целесообразности (используется метод анализа затрат и выгод). Такой подход позволяет более рационально решать вопросы о необходимости применения НДТ. [6].

Как показывает международный опыт, эффективным способом улучшить экологию является ужесточение государственной политики в этой сфере, но только вместе с предоставлением предприятиям экономических стимулов по внедрению НДТ, снижающих вредные выбросы. Объясняется это тем, что стоимость подобных проектов очень высока и бизнесу без поддержки государства их не осилить. Представители государственных учреждений, промышленных ассоциаций, НПО и научных кругов обозначают некоторые преимущества существующих политик на основе НДТ. Например, представители европейского бизнеса подчеркивают, что Директива о промышленных эмиссиях ЕС создает равные условия для промышленности, согласовывая требования к технологическим показателям для промышленных установок. Представители Европейской комиссии отмечают, что комплексный подход к предотвращению и контролю загрязнения является важным преимуществом политики ЕС в сфере НДТ.[1]

Список использованных источников:

1. Наилучшие доступные технологии (НДТ) Предотвращение и контроль промышленного загрязнения. Этап 3: Оценка действенности политик в сфере НДТ. Бюро наилучших доступных технологий. Научно-исследовательский институт «Центр экологической промышленной политики». [электронный ресурс] – Ресурс доступа: <https://www.oecd.org/chemicalsafety/risk-management/measuring-the-effectiveness-of-best-available-techniques-policies-russian.pdf>;

2. Экологический Кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года № 400-VI ЗРК ст. 113. [Электронный ресурс] – Ресурс доступа:<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K2100000400>;
3. Концепция экологического кодекса[Электронный ресурс] – Ресурс доступа:legalacts.egov.kz;
4. Reference Documents.Industrial Emissions Directive (IED, 2010/75/EU). [Электронный ресурс] – Ресурс доступа:<https://eippcb.jrc.ec.europa.eu/reference>;
5. NORСОK-003:2017 [Электронный ресурс] – Ресурс доступа: <https://www.standard.no>;
6. Environmental permits: detailed information[Электронныйресурс] – Ресурсдоступа:<https://www.gov.uk/topic/environmental-management/environmental-permits>;
7. <https://www.gov.kz/memleket/entities/ecogeo/activities/directions?lang=ru>;
8. О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике», указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577.[Электронныйресурс] – Ресурсдоступа:<http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000577>

ОӘЖ: 511

ҚАРАҒАНДЫ-ТЕМІРТАУ АГЛОМЕРАЦИЯ ЛАНДШАФТТАРЫНЫҢ ГЕОЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Тургимбаева Жанна Ерсайновна

7M01504 - География білім беру бағдарламасы 1 курс магистранты Астана халықаралық университетінің Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Мазбаев Орденбек Блисбекович**, география ғылымдарының докторы, профессор

Түйінді сөздер: *қоршаған орта, агломерация, антропоген, ландшафт, биоценоз, фактор*

Адам баласы табиғи ортада өмір сүріп, оның ресурстарын пайдаланатын болғандықтан, табиғи ортаға тигізер әсері де алуан түрлі. Табиғат ортасы соның ішінде жер бедері нақтылай айтатын болсақ ландшафттардың өзгерістері антропогендік жағдайда айқын көрініс алады. Ландшафт дегеніміз геологиялық негізі, жер бедері, климат жағдайы, гидрологиялық режимі, топырақ жамылғысы, өсімдіктер мен жануарлар дүниесінен тұратын биоценоздары бірдей болып келетін біртекті территориялық табиғат кешенін

ландшафт деп атайды. Оның нақты белгілері мыналар: 1) көршілес жатқандарынан өзіндік ерекшеліктері арқылы дараланатын жаратылысы біртекті территория; 2) пайда болған күнінен бастап бүкіл даму тарихында өзіне ғана тән ерекшелігі болады; 3) геологиялық құрылысында, жер бедерінде жаратылыстық айырма болмайды, литогенді негіз бен геоморфологиялық кешеннің өзгеріске ұшырауы ландшафтыны да өзгертеді, сапасын, морфологиялық құрылымын түрлендіреді, сыртқы белгілерін анықтай түседі; 4) әрбір ландшафтының морфологиялық құрылымы қайталанбайтын тізбектен тұрады; 5) ландшафтының барлық құрамдас бөліктері мен морфологиялық құрылымының құрамдас бөліктерін түзетін территориялық табиғат кешендерінің тізбектелуіне зоналық, бөліктік (секторлық) және биіктік белдеулер айырма болмайды, өйткені ландшафт зоналық, бөліктік және биіктік белдеулік факторлардың тұтас және қатар әрекет етуі нәтижесінде қалыптасады [Молдағұлов.Н., Ландшафтану негіздері және Қазақстанның ландшафт географиясы, 1994.- 176].

Табиғи ландшафттар экологиялық тұрғыда антропогендік өзгерістер мен қатар техногендік те әсерлерге ұрынуда.

Ландшафттардың антропогендік өзгерістері индустриалды аймақтарға тән. Антропогенді өзгерістер дегеніміз бұл адамның іс-әрекетінің шаруашылық қызметінің нәтижесінде пайда болған табиғи ортадағы өзгерістер (батпақты құрғату, орманды кесу және олардың егістік жерлерге айналуы, өзендерді бөгеу арқылы оларды су қоймаларына айналдыру және т.б) [Мұқашева Ж.Н., Ә.Ғ.Көшімова.,Антропогендік ландшафтану,2004].

Қоғам дамуының сатысында ландшафттық-экологиялық өзгерістер элеуметтік-экономикалық мәнге ие болады. Мұнын бәрі антропогендік факторлардың әсерінен туындалып жатыр. Антропогендік факторлар (грек. anthropos – адам, genos – тегі, пайда болуы, лат. faktor – іс-әрекет) – адамның барлық тірі организмдердің мекен ортасы ретіндегі табиғатты өзгертуіне әкеп соғатын немесе олардың тіршілігіне тікелей әсер ететін сан алуан әрекеттері. Антропогендік факторға қоршаған ортаға адамның тигізген іс-әрекетінің нәтижесінде атмосфера, өзен-көл және мұхит құрамының өзгеруі, сондай-ақ технология қалдықтар мен радиоактивтік заттардың әсерінен топырақтың ластануы, сөйтіп, жалпы экожүйенің құрамы мен құрылысының бұзылуы жатады [Джаналеев. К.М а, Антропогенное ландшафтоведение,2001].

Мысал ретінде Қарағанды облысын алсақ, Қазақстанның ірі индустриалды аймағы болғандықтан, көптеген өндіріс орындарының шоғырлануы табиғи ландшафттарға әсерін тигізуде. Қоршаған орта сонымен қатар табиғат ландшафттар ірі өндіріс орындарымен, көлік қатынастары, құрылыс индустриясы, тұрмыстық қалдықтар салдарынан ластанған. Бұл топырақ, су, ауаның ластануына; өсімдіктер мен жануарлар түрлерінің

азаюына; адамдардың денсаулығының нашарлануына әкеледі. Сондықтан зерттелетін аймақ географиялық тұрғыдан қай зонада жатқанын, мұндағы көмір және мыс игерілуіне байланысты антропогендік ландшафты қарастырамыз. Қарағанды-Теміртау агломерациясы металлургия кешені болғандықтан өндіріс орындарының қоршаған ортаға зияны жеткілікті. Қарағанды-Теміртау агломерациясында қазіргі кезде экологиялық ахуал өте қиын. Қарағанды облысы бойынша көмір шахталары қазіргі жұмысын жалғастыруда. Пайдалы қазбаларды өңдеу топырақ түзілуде, табиғи ландшафтарды түпкілікті өзгертуде, жаңа рельеф пішінін пайда етуде негізгі рөл атқаратыны белгілі. Осыған байланысты ландшафтардың фундаменті түбегейлі өзгереді деп айтуға болады. Жер бетіне желге мүжілу төмен тереңдегі тау жыныстары көтеріледі, барлық химиялық үрдістердің жүру жылдамдығы да, бағыты да тұтас өзгеріске ұшырайды. Тереңдікте химиялық үрдістер баяу жүрсе, жер бетіне көтерілген соң олар өздерінің түрін өзгертіп, кейде өсімдіктерге әсер ететін басқа заттардың қосындыларына қосылып кетеді. Жер беті ландшафтарының тау жынысы құрамының тұтастай өзгеруі биоценозға, топырақ түзілу процесіне кері әсер етеді, кейде мұндай өзгерістердің қарқындылығын ірі геологиялық апаттардың әрекетімен тең деп те айтуға болады. Қарағанды облысының ресурстардың өндірілуі бассейні (ауданы жүздеген және мыңдаған км² алатын) зат айналымының геохимиялық нашарлауын үлкен аймақты қамтиды. Аймақта табиғи геохимиялық тепе-теңдік ауытқығандықтан, өсімдік жамылғысы нашарлап, мал шаруашылығының сапасы төмендейді және басқа да теріс құбылыстар байқалады. Сонымен қатар рельеф пішінінің де өзгеруіне де әкеп соғады. Бұл тау жынысы құрамындағы элементтерді, олардың құрамын өзгертеді, сонымен бірге жаңа рельеф пішіні: карьерлер мен үйінділер пайда болады. Оларды карьерлі-үйінді ландшафт деп те атайды. Яғни - адамның ландшафтық сфераға әсер етуінің ізі. Мұнда өсімдік пен топырақ жамылғысы, су режимі мен геологиялық құрылыс толығымен трансформациядан өткен. Қарағанды облысының кей аймақтарында карьерлі-үйінді ландшафт түрінен көбінесе: ашылған (өсімдіксіз ашық жер) карьерлі-үйінді жер сәйкес келеді. Яғни жаңадан пайда болған, өсімдіксіз үйінділер және биологиялық игеруге токсикантты аз пайдаланатын немесе типті пайдаланбайтын жерлер. Бұл рельеф үйінділердің әр түрлі уақытына байланысты, төбешікті және толқынды жер бетімен ерекшеленеді [Қарағанды облысының энциклопедиясы, 1994].

Биологиялық игеруге аз пайданылатын үйінді грунттардың шөптесінді өсімдіктермен көмкерілуінің алғашқы кезеңі әртүрлі шөптесінді өсімдіктердің қалыптасады. Кейінгі кезеңдегі өсімдіктердің пайда болуы мен дамуы грунттардың физикалық-химиялық ерекшеліктеріне байланысты. Мысалы, кез келген тау-кен немесе темір рудасы бассейндерінде пайда болған үйінділер таза сазды жыныстардан тұрса, олар жер бетіне төгілгеннен-ақ шөптесінді өсімдіктер дами бастайды, ал тасты үйінділер тек 6-10 жылдан кейін ғана 2-3

түрден құралған шөптесінді өсімдіктермен жабыла бастайды. Сондықтан осындай жерлердегі шлакты жызықтары – 3 млн гектарға дейінгі ауданды қамтуы мүмкін – олар «индустриалды шөл» деген атпен де аталады. Қарағанды облысында ландшафтарды қайтып орнына келтіру жұмыстары көптеген қаржыны талап етеді. Тау-кен өндірісі территорияның су режимін өзгертеді. Өз кезегімен карьерлердегі жұмыстарда көп көлемдесу пайдалынады. Сондықтан, өндірісте қолданылатын карьерлердің маңайында оның енінен 25 есе үлкен аймақта топырақтың, грунттың және жер беті су көздерінің нашарлауы байқалады. Жазықты аймақтарда саздану үрдісі пайда болады. Бұл аймақта ландшафтарға әсер етуі өндіріс орындарының дамуымен қатар, оған тығыз байланысты энергетика, кішігірім кәсіпорындар, көлік қатынастары, құрылыс индустриясы базасы да жатады [Хван Т.А., Промышленная экология.,2003].

Аймақта техногенез қалдықтары нормадан артық болғандықтан, онда техногендік геохимиялық ауытқулар (аномалиялар) және олармен байланысты топырақ пен өсімдік жамылғысындағы, жер асты, жер беті суларындағы, биоценоздар өнімділігіндегі өзгерістер болады. Технобиогеомалар белгілі бір географиялық заңдылыққа бағынады, сондықтан да оларды ландшафттық-географиялық аудандастыруға болады [Жетписов С.У., Геоэкологические проблемы Карагандинско-Темиртауского промышленного района и пути их решения, Автореферат диссертации, Алматы-2002].

Қарағанды облысы аумағы 11 кішігірім геоэкологиялық аудандарға бөлінеді [Жетписов С.У., Геоэкологические проблемы Карагандинско-Темиртауского промышленного района и пути их решения, Автореферат диссертации, Алматы-2002.].

Ал Қарағанды облысы бойынша бөлінген 11 геоэкологиялық аудандарға:

1. «Темиртау химия-металлургиялық заводы» (Темиртау);
2. «Миттал Стил Темиртау» (Темиртау);
3. «Қарағанды құю-машинажасау зауыты» (Қарағанды);
4. «Централ Азия Цемент» ЖШС-і (Ақтау);
5. «Тау-кен және химия заводы» (Саран);
6. «Тау-кен өнеркәсібі» (Шахтинск);
7. «Абай литейно-механикалық заводы» (Абай)
8. «Шерубай-Нұра» су қоймасы;
9. «Тау-кен өнеркәсібі» (Қушокиндық);
10. Заречка аэропортының дыбыс әсері;
11. Нұра өзенінің ауыл металдарармен ластануы;

Соның ішінде Темиртау қаласын 2 экологиялық аудандарға бөлуге болады. Олар: «Темиртау химия-металлургиялық заводы» Темиртау «Арселор Миттал Темиртау» металлургиялық комбинаты болып табылады.

Сонымен қатар қаланы ластайтын тағы басқа өндіріс орындары, көлік қатынастары, құрылыс индустриясы және т.б табылады. Қаланың ластануы: топырақ, су, ауаның ластануына; өсімдіктер мен жануарлар түрлерінің азаюына немесе жойылып кетуіне, адамдардың денсаулығының нашарлануына әкеледі.

Теміртау қаласының қазіргі кездегі топырағының ластануы ауыр металдарға қатысты. Теміртау қаласының өндірістік аймақ топырағының ластану динамикасы, селителі аймақтың топырағына қарағанда, экологиялық жағымсыз болып отырады. Ірі өндіріс орындарының әсер ету радиусында ауыр металдар бойынша РШК көрсеткішінің артуы байқалады. Топырақтың қауіптілігі бірінші және екінші класқа жататын: қорғасын, мырыш, мыс және никель сияқты аса қауіпті ластаушы заттармен қарқынды ластанғаны анықталады. Сонымен қорғасын бойынша қанағаттанбаған сынақ - 19,3%, мырыш бойынша - 15,5% құрады. Сонымен қатар мыс пен никельдің РШК мөлшері - 7,3% және 7,6% құрады. Зерттелген аумақтың топырақ жабындысының құрамында осы ауыр элементтердің табиғи қалыпты деңгейден асып түсетіні байқалады (1 кесте).

Теміртау қаласы қала маңының ландшафттары антропогендік өзгерістерге ұшырағанын визуаллициялау барысында көруге болады. Егер де қашықтықтан зондылау барысында космостық түсірілімдерден нақтылы мәлімет алуға мүмкіндіктер бар. Қазірге кезде Теміртау-Қарағанды мектеп оқушыларының көмегімен ЛИЭКС (ландшафттылық информациялық экологиялық карта-схема құрастыру барысында ландшафтылардың антропогенді өзгерістерінің нақтылы көрсете аламыз. Карта-схемада қала маңының ландшафтыларының көрсете отырып қызыл сары жасыл түспенен антропогенді өзгерістерінің қазіргі жағдайын көрсете аламыз. Зерттеу барысында мәліметтер жиналуда келесі кезеңде карта-схема құрастыруды жолға қоямыз.

1 кесте – Теміртау қаласының топырағындағы ауыр металдардың қауіп коэффициенті мен концентрация коэффициенті [8].

№	Co		Cr		Cu		Mn		Pb		Zn		V		Ni	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
1	1,5	0,2	5,3	1,5	1,1	0,6	2,1	–	2,4	–	1,5	1,1	1,3	0,4	2,3	0,5
2	1,2	0,2	5,7	1,6	1,4	0,6	1,9	–	2,3	–	1,4	1,2	1,3	0,5	2,1	0,5
3	1,3	0,23	3,9	1,8	1,3	0,6	3,5	–	2,5	–	1,7	1,4	1,4	0,5	2,4	0,7
4	1,8	0,3	3,5	1,6	1,2	0,6	6,2	–	2,4	–	1,9	1,3	1,8	0,6	2,5	0,6
5	1,7	0,28	2,9	1,3	1,1	0,6	7,5	–	1,8	–	1,1	0,6	2,0	0,7	2,0	0,5

6	1,5	0,24	2,0	0,3	0,9	0,2	10,5	–	1,2	–	0,9	0,8	1,4	0,5	2,0	0,2
7	1,5	0,24	2,6	0,5	1,1	0,2	2,5	–	2,1	–	1,4	0,6	1,8	0,6	2,0	0,5
8	1,7	0,28	2,2	0,3	1,5	0,3	2,1	–	0,8	–	1,2	0,8	2,1	0,8	2,2	0,6
9	1,8	0,3	2,1	0,6	1,1	0,4	1,8	–	1,1	–	1,1	0,6	1,7	0,6	2	0,7
10	1,1	0,17	2,0	0,9	0,8	0,3	2,3	–	1,0	–	0,9	0,7	1,4	0,5	1,7	0,5
11	1,5	0,24	2,0	0,9	1,0	0,3	2,2	–	1,0	–	1,0	0,8	1,4	0,5	2,0	0,6

Ескерту. I– Концентрация коэффициенті (K_k); II – қауіп коэффициенті (K_o).

Аннотация: В статье рассматриваются данные о геоэкологическом состоянии и подверженности антропогенным изменениям ландшафтов Караганда-Темиртауской агломерации. С помощью ландшафтно-информационной экологической карта-схемы (ЛИЭС) можно выявить геоэкологическое состояние территории.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Молдағұлов.Н., Ландшафттану негіздері және Қазақстанның ландшафт географиясы, 1994.- 176
2. Мұқашева Ж.Н., Ә.Ф.Көшімова., Антропогендік ландшафттану, 2004
3. Джаналеев. К.М а, Антропогенное ландшафтоведение, 2001
4. Қарағанды облысының энциклопедиясы, 1994
5. Хван Т.А., Промышленная экология., 2003
6. Жетписов С.У., Геоэкологические проблемы Карагандинско-Темиртауского промышленного района и пути их решения, Афтореферат диссертации, Алматы-2002
7. Жетписов С.У., Геоэкологические проблемы Карагандинско-Темиртауского промышленного района и пути их решения, Афтореферат диссертации, Алматы-2002.
8. Дюсембаева Н.К., Мұқашева М.А., Загрязнение почвы металлами как фактор риска возникновения нарушенной репродуктивной функции организма, 2004.

УДК 58.009

**РАСПРОСТРАНЕНИЕ И ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ
DACTYLORHIZAFUCHSII(DRUCE) SOO В ЗАПАДНОМ АЛТАЕ**

Сумбембаев А.А.^{1,2}, Данилова А.Н.¹

¹«Алтайский ботанический сад» КН МОН РК

²Казахский национальный университет им. аль-Фараби

aydars@list.ru

Dactylorhizafuchsii (Druce) Soo– евро-сибирский вид, распространенный на большей части Европы значительной части Азии [1, 2]. Встречается как на полном свету, так и в полутени. Предпочитает щелочные почвы, богатые основаниями, иногда на слабокислой или очень кислой.

В Казахском Алтае предпочитает развиваться в высокотравных луговых сообществах или на заболоченных опушках леса. Произрастает небольшими популяциями вдоль русла горных ручьев, под пологом смешанных лесов. Занимает открытые, не занятые травостоем участки, обильно увлажненные, но без заметного застоя воды[3].

В западной части Казахского Алтая *D. fuchsii* (Druce) Soo занимает северные и юго-западные макросклоны в нижнем и среднем горном поясе Ивановского и Линейского хребтов (Рис. 1). Особи распространены отдельными группами вдоль горных ручьев и в долинах рек. Вид часто расселяется на опушках пихтового и березового леса и моховых полянах с рассеянным светом. Предпочитает хорошо дренированные гумусированные почвы со средним или сильным увлажнением, без застоя воды.

Для изучения распространения и текущего состояния *D. fuchsii*(Druce) Soo в Западном Алтае были проведены экспедиционные исследования. Изучены основные места произрастания и флористический состав.

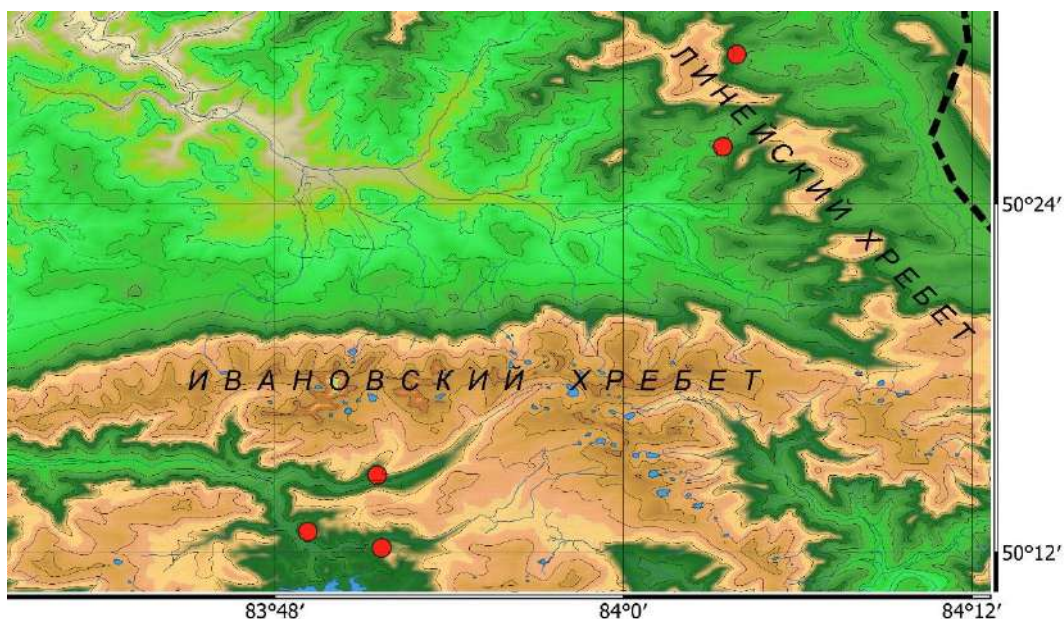

Рис. 1. Ценопопуляции *D. fuchsii*(Druce) Soo в Западном Алтае.

В результате полевых исследований зафиксировано 5 местонахождений (Рис. 1) в разных эколого-фитоценологических условиях Западного Алтая.

Ценопопуляция злаково-лукового (*Alliummicrodictyon* Prokh., *Dactylisglomerata* L., *Phleumphleoides*) фитоценоза расположена в юго-западных предгорьях Ивановского хребта. Занимают пихтово-березовые опушки, расположены на увлажненных моховых полянах с рассеянным освещением. Координаты расположения: 50°20'38" с.ш., 83°53'34" в.д., 1212 м.н.у.м. Рельеф занимаемой территории в большинстве выровненный, но со значительным уклоном в 15-20° на северо-запад. Доля участия *D. fuchsii*(Druce) Soo в сложении фитоценоза составляет 1,5%.

Почвенный субстрат умеренно увлажненный, обильно гумусированный. Почвы – горные черноземы, со значительным слоем напочвенной подстилки и растительным опадом из хвои (150 г/м²).

Древесно-кустарниковый ярус представлен *Abiessibirica* Ledeb. – сор₂, *Betula verucosa* Ehrh. – сор₁, *Sorbussibirica* Hedl. – сп, *Salix cinirea* L. – сол.

Травянистый покров достаточно плотный, 80-85%, местами встречаются оголенные участки. Ярусность в травостое не выражена. Доминирующими видами являются *Alliummicrodictyon* Prokh. – сор₂, *Dactylisglomerata* L. – сп, *Phleumphleoides* (L.) Karst. – сп. В роли сопутствующих видов выступают: *Lathyrus luteus* (L.) Peterm. – сп, *Troliusaltaicus* C.A. Mey. – сп, *Dactylorhiza fuchsii*(Druce) Soo – сп, *Festuca altissima* All. – сол, *Amoria repens* (L.) C. Presl – сол, *Trifolium pratense* L. – сол, *Geranium collinum* Steph. – сол, *Thalictrum simplex* L. – сол, *Plantago media* L. – сол, *Rumex acetosa* L. – с, *Cirsium incanum* (S. G. Gmel.) Fisch. – сол, *Crepissibirica* L. – с, *Veratrum lobelianum* Bernh. – с, *Stellaria bungeana* Fenzl – с, *Cerastium arvense* L. – сол, *Aconitum anthoroideum* DC. – с, *Alchemilla bungei* Juz. – с, *Sanguisorba alpina* Bunge – с, *Viola*

altaica Vved. – s, *Chamaenerion angustifolium* (L.) Scop. – s, *Carum carvi* L. – s, *Angelica decurrens* (Ledeb.) B. Fedtsch. – s, *Aegopodium alpestre* Ledeb. – s, *Pulmonaria mollis* Wulf. ex Hornem. – s, *Lamium album* L. – s, *Galium boreale* L. – s, *Schulziacrinita* (Pall.) Spreng. – s, *Inula britannica* L. – sol, *Tanacetum tanacetoides* (DC.) Tzvel. – s, *Cacalia hastata* L. – s, *Sonchus arvensis* L. – s, *Hieracium dublitzkii* B. Fedtsch. & Nevski – s, *Sium sisaroides* DC. – s.

Состояние *D. fuchsii* (Druce) Soo в составе ценопопуляции достаточно хорошее. Отмечено высокое возобновление вида: 6 – 11 (8,2) вегетативных особей на 1 м². Генеративные особи многочисленны, насчитана 31 особь. Расположены единично или небольшими группами с плотностью 3 – 11 (7,2) особей на 1 м². Взрослые особи высокорослы, высотой 32 – 42 (35,1±4,7, 17%) см. Соцветия сизоватые, рыхлые, с розовыми крапинками по всей губе, в длину варьируют 2,5 – 4,5 (3,5±0,54, 19%) см, в ширину 1,5 – 2 (1,56±0,14, 11%) см. Цветки сформированные, в количестве 8 – 18 (12,3±3,8; 31%) штук на одно соцветие. Цветоносы удлиненные, зеленые, длиной 4 – 7 (5,43±0,84; 19%) см. Листья очередные, от узко ланцетных до ланцетных, в количестве 4 – 6 (4,71±0,63, 15%) штук. Стеблевые листья линейно-ланцетные, длиной 8 – 10,5 (9,2±1,2, 11%) см, шириной 1 – 2 (1,6±0,48, 26%). Прикорневые листья обратно-яйцевидные, в длину варьирует от 7 – 12 (8,75±1,83, 21%) см, в ширину 2 – 4 (3±0,63; 21%) см.

Условия произрастания соответствуют экологическому оптимуму вида. Вид устойчиво занимает территорию, полноценно вегетирует, дает обильный молодой прирост. Обнаружены единичные особи вне ценопопуляции что свидетельствует о дальнейшем развитии фитоценоза и стремлении вида к захвату новых территорий.

Лимитирующие факторы не выявлены. В качестве аномалий следует выделить отсутствие брактейных листьев.

Ценопопуляция хвощево-осокового (*Carex longata* L., *Equisetum arvense* L.) фитоценоза расположена в юго-западных предгорьях Ивановского хребта, в долине реки Большая Поперечка, окрестности поселка Серый Луг. Координаты местоположения 50°20'56" с.ш., 83°53'31" в.д., 1197 м.н.у.м. Сообщество занимает заболоченную низину в русле горного ручья. Всего насчитано 16 генеративных особей.

Рельеф территории достаточно сложный, с многочисленными неструктурированными понижениями. Почвенный субстрат - горный чернозем, с обильным увлажнением, местами наблюдается застой воды. Напочвенная подстилка ограничена, растительный опад незначителен 20-30 г/м².

Древесно-кустарниковый ярус представлен *Betula verucosa* Ehrh. – сор₂, *Salix caprea* L. – sol, *Populus tremula* L. – sp, *Abies sibirica* Ledeb. – sp, *Spiraea media* Franz Schmidt – sol, *Sorbussibirica* Hedl. – sp.

Травянистый покров редкий, с низкой плотностью. В роли доминантов выступают *Equisetum arvense* L. – soc, *Carex longata* L. – сор₂. В качестве

сопутствующих следует выделить *Veratrum lobelianum* Bernh. – sol, *Cirsium helenioides* (L.) Hill – sp, *Geranium collinum* Steph. – sol, *G. albiflorum* Ledeb. – sol, *Cynoglossum officinale* L. – sol, *Tusilago farfara* L. – sp, *Phleum phleoides* (L.) Karst. – sol, *Dactylis glomerata* L. – sol, *Pedicularis altaica* Steph. ex Stev. – sol, *Trollius altaicus* C.A. Mey – sol, *Euphorbia longifolia* Lam. – sol, *Lappula microcarpa* (Ledeb.) Guerke – sol, *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud. – sp, *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo – sp, *D. incarnata* (L.) Soo – sol, *Allium microdictyon* Prokh. – sol, *Chamaenerion angustifolium* (L.) Scop. – sp, *Thalictrum isopiroides* C.A. Mey – sol, *Cacalia hastata* L. – sol, *Agrostis albida* Trin. – s, *A. gigantea* Roth – sol, *Rumex aquaticus* L. – s, *Caltha palustris* L. – s, *Ranunculus acris* L. – s, *Geum rivale* L. – s, *Potentilla erecta* (L.) Raeusch. – s, *Alchemilla altaica* Juz. – s, *Anthriscus sylvestris* (L.) Hoffm. – s, *Pulmonaria mollis* Wulf. ex Hornem. – s.

Особи расположены неравномерными группами. Вид образует много гибридных форм с *D. incarnata*. Ценопопуляция развитая, полночленная. На момент описания находилась в фазе массового цветения. Взрослые генеративные особи высотой 29 – 52 ($40,8 \pm 7,8$; 19%) см. Соцветия рыхлые, булавовидные, длиной 3 – 6 ($4,75 \pm 0,98$; 20%) см, шириной 2 – 3 ($2,41 \pm 0,37$) см. Листья зеленые, со слабо выраженными округлыми пятнами. очередные, от узко-ланцетных до обратно-яйцевидных, в количестве 4 – 5 ($4,33 \pm 0,51$; 12%) штук. Стеблевые листья узко-ланцетные, вверх направленные, длиной 7 – 11 ($9 \pm 1,4$; 15%) см, шириной 1 – 1,5 ($1,25 \pm 0,27$) см. Прикорневые листья обратно-яйцевидные, со слабым пятнистым рисунком, в длину варьируют 5 – 9 ($7,83 \pm 1,6$; 20%) см, в ширину 1,5 – 3 ($2,66 \pm 0,6$; 22%) см. Цветоносы удлиненные, тонкие, зеленые, в длину колеблются 5,5 – 12 ($7,8 \pm 2,4$; 32%) см. Цветки в цветовой палитре варьируют от светло-фиолетовых до розовато-фиолетовых, с темным рисунком из крапинок и штрихов. На одно соцветие приходится 10 – 14 ($12,3 \pm 1,5$; 12%) полностью сформированных цветков. Ценопопуляция с высоким уровнем самовозобновления и размножения, до 3 – 8 ($5,4 \pm 2$; 30%) молодых особей на 1 м².

Ценопопуляция хвощево-злакового (*Equisetum arvense* L., *Festuca altissima* All., *Agrostis gigantea* Roth) фитоценоза расположена на северных склонах Ивановского хребта, в окр. поселья Серый Луг. Координаты местоположения: 50°20'57" с.ш., 83°53'31" в.д., 1184 м.н.у.м. Сообщество занимает долину горного ручья. Места произрастания представляют собой крутые береговые склоны, крутизной 45-60°. Особи *Dactylorhiza fuchsii* расположены узкой полосой, единичными особями, реже небольшими группами по 2-3 особи на моховых подушках. Площадь ценопопуляции составляет 200 м². Рельеф достаточно сложный, уступчатый. Водный баланс с умеренным увлажнением. Отмечается высокая влажность воздуха, что положительно сказывается на вегетации изучаемого вида. Почвы – горные черноземы, с умеренной влажностью. Напочвенная подстилка развитая,

плотная, 3-5 см толщиной. Растительный опад средней степени мацерации, 60 г/м².

Древесно-кустарниковый ярус представлен *Abiessibirica* Ledeb. – soc, *Betula verucosa* Ehrh. – sp, *Salix viminalis* L. – sp, *Populus tremula* L. – sol. В подлеске преобладают *Spirea media* Franz Schmidt – sp, *Ribes rubrum* L. – sol, *Caragana arborescens* Lam. – sol.

Травянистый ярус имеет низкую плотность. Ярусность в травостое четко не выражена. Вролидоминантов выступают *Equisetum arvense* L. – sp, *Festuca altissima* All. – sp, *Agrostis gigantea* Roth – sp. Среди сопутствующих видов следует выделить *Aconitum septentrionale* Koelle – sol, *Pedicularis altaica* Steph. ex Stev. – sol, *Orobolus lacteus* (Bieb.) Wissjul. – sol, *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. – sol, *Cirsium helenioides* (L.) Hill – sol, *Heracleum dissectum* Ledeb. – sol, *Allium microdictyon* Prokh. – sol, *Myosotis krylovii* Serg. – sol, *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soo – sol, *D. fuchsii* (Druce) Soo – sp, *Cacalia hastata* L. – sol, *Amorpha repens* (L.) C. Presl – sol, *Myosotis palustris* (L.) L. – s, *Prunella vulgaris* L. – s, *Veronica anagallis-aquatica* L. – sol, *Galium boreale* L. – s, *Linnaea borealis* L. – s, *Bidens tripartita* L. – s, *Tussilago farfara* L. – s, *Sonchus arvensis* L. – sol.

Состояние вида в исследуемом фитоценозе достаточно стабильное. Вид устойчиво занимает место в сообществе и способен к захвату новых территорий. *Dactylorhiza fuchsii* имеет среднюю степень возобновления, 2 – 3 молодые вегетативные особи, что является достаточным для самоподдержания. Генеративные особи полноценно развиты, 29 – 43 (36,4; 10%) см высотой. Соцветия рыхлые, светло-фиолетовые, конусовидные, длиной 3,5 – 5 (4±0,5; 14%) см и шириной 1,5 – 3 (2,1±0,4) см. На одно соцветие приходится от 11 до 40 (21±3,3; 33%) цветков. Цветки фиолетовой, реже белой окраски, правильно сформированные. Цветоносы ломкие, зеленые, длиной 4 – 6 (5,1±0,5; 15%) см. Листья в количестве 4 – 5 (4,6±0,3; 11%) штук, очередные, зеленые, со слабо различимыми темными округлыми пятнами. Стеблевые листья узкие линейно-ланцетные, вверх направленные, почти без пятен, в длину варьируют 6 – 8 (6,92±0,69; 11%) см, в ширину 0,5 – 1,5 (0,93±0,32; 38%) см. Прикорневые листья широко-ланцетные, реже обратно-яйцевидные, с нечетко выраженными пятнами по всей длине листа. Длина прикорневых листьев колеблется от 4,5 до 9 (6,75±1,13; 20%) см и ширина от 1 до 3 (2,3±0,54; 29%) см.

Ценопопуляция осоково-разнотравного (*Carex longata* L., *heteroherba*) фитоценоза занимает юго-западные склоны Линеинского хребта, урочище Крутьма. Координаты местоположения: 84°8'54" с.ш., 50°23'51" в.д., 1359 м.н.у.м. Площадь ценопопуляции не превышает 50 м². Рельеф территории уступчатый, с сильным наклоном в 25°. Почвенный субстрат представлен горным черноземом, с высоким содержанием гумуса. Почвенная подстилка развита, состоит из значительного слоя моховой прослойки. Растительный

опад не более 1 см толщиной и весом 5 – 10 г/м². Водный режим участка стабильно увлажненный.

Вид занимает заболоченную луговину, расселен узкой полосой по руслу ручья. Всего насчитано 35 генеративных особей.

В древесном ярусе преобладают *Betulaverucosa* Ehrh. – sp, *Piceaobovate* Ledeb. – sp. Основу подлеска составляют следующие деревья и кустарники: *Spireamedia* Franz Schmidt – sp, *Loniceraaltaica* Pall. – sol, *Sorbussibirica* Hedl. – sol, *Salixcaprea* L. – sol, *Ribesrubrum* L. – sol, *Pinussibirica* DuTour – sol, *Betulapendula* Roth – sol, *Abiessibirica* Ledeb. – sol.

Травянистый ярус полидоминантный, без выраженной ярусности. В роли доминирующих видов выступают *Carexlongata* L. – сор₁, *Juncuscompressus* Jacq. – сор₁. Сопутствующими видами являются *Amoriarepens* (L.) C. Presl – sol, *Phlomoidestuberosa* (L.) Moench – sol, *Geranium pratense* L. – sol, *Parnasiapalustris* L. – sol, *Trifolium pratense* L. – sol, *Primula macrocalyx* Bunge – sol, *Pedicularisaltaica* Steph. ex Stev. – sol, *Thalictrum foetidum* L. – sol, *T. minus* L. – sol, *T. flavum* L. – sol, *Potentilla chrysantha* Trev. – sol, *Elymus mutabilis* (Drob.) Tzvel. – sol, *Poa pratensis* L. – sol, *P. palustris* L. – s, *P. remota* Forsell. – s, *Swertiaobtusa* Ledeb. – sol, *Deschampsia cespitosa* (L.) Beauv. – sol, *Rhinanthus aestivalis* (N. Zing.) – sol, *Equisetum pratense* Ehrh. – sol, *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo – sol-sp, *Elytrigiarepens* (L.) Nevski – sol, *Angelica sylvestris* L. – sol, *Omalothecasylvaticum* (L.) Sch. Bip. & F. Schultz – sol, *Cynoglossum officinale* L. – sol, *Lathyrus luteus* (L.) Peterm. Subsp. – s, *Veratrum lobelianum* Bernh. – sol, *Heracleum sibiricum* L. – sol, *Saussurea frolovii* Ledeb. – sol, *Alchemilla xanthochlora* Rothm. – sol, *A. altaica* Juz. – s, *Allium ledebourianum* Schults. & Schult. fil. – sp, *Stemmacanthacarthamoides* (Willd.) M. Dittrich – sol, *Achillea millefolium* L. – sol, *Agrostis clavata* Trin. – s, *Phleum alpinum* L. – s, *Agrostis albida* Trin. – s, *Carexatherodes* Spreng. – sol, *C. cespitosa* L. – s, *C. pauciflora* Lightf. – s, *Rumex crispus* L. – s, *Sanguisorba alpina* Bunge – sol, *Hypericum hirsutum* L. – s, *Impatiens noli-tangere* L. – s, *Epilobium palustre* L. – s, *Myosotis cespitosa* K.F. Schultz – sol, *Phlomoidea alpina* (Pall.) Adyl., R. Kam. & Machmedov – s, *Origanum vulgare* L. – s, *Rhinanthus songaricus* (Sterneck) B. Fedtsch. – sol, *Inulabritanica* L. – s, *Ligularia altaica* DC. – sol, *Sonchus arvensis* L. – s, *Hieracium dublitzkii* B. Fedtsch. & Nevski – s, *Bupleurum longifolium* L. subsp. *aureum* (Fisch. ex Hoffm.) Soo – sol, *Ranunculus grandifolius* C.A. Mey. – s, *Eleocharis palustris* (L.) Roem. & Schult. – s, *Elymus mutabilis* (Drob.) Tzvel. – sol, *Calamagrostis neglecta* (Ehrh.) Gaertn., Mey. & Scherb. – sol, *Phleum alpinum* L. – sol.

Состояние вида заметно угнетенное. Сказывается весенняя засуха. Описание проведено в фазе формирования коробочек. Достаточно высоко количество молодого вегетативного подроста, до 7 – 22 (12,66±5,3, 31%) особей на 1 м². Генеративные особи низкорослы, в высоту колеблются в пределах 14 – 30 (21,5±4,1; 23%) см. Соцветия узкие, продолговатой яйцевидные, рыхлые, фиолетово-розовые в окраске. Длина соцветий

варьирует от 3 до 4 ($3,5 \pm 0,3$; 9%) см, ширина от 1,5 до 2 ($1,8 \pm 0,25$; 16%) см. Цветонос тонкий, заметно удлинённый, достигает 4,5 – 6 ($5,31 \pm 0,42$; 9%) см в длину. Листья вверх направленные, ланцетные, в количестве 3 – 5 ($3,87 \pm 0,68$; 21,5%) штук. Стеблевые листья линейные, узколанцетные, в длину 5 – 7 ($6,37 \pm 0,84$; 16%) см, в ширину 1,5 – 2 ($1,75 \pm 0,21$; 14%) см. Цветки сформированные, редкие, с рисунком из темных линий и штриховок. На одно соцветие приходится 7 – 13 (9 ± 2 ; 25%) цветков. Прикорневые листья обычно широко ланцетные или обратно яйцевидные, имеют слабо различимый рисунок из округлых пятен. Длина листьев достигает 6 – 8 ($6,81 \pm 0,56$; 10%) см и ширина 1,5 – 2,5 ($1,87 \pm 0,25$; 16%) см.

Ценопопуляция осоково-кустарникового фитоценоза расположена в западных отрогах Линейского хребта, в долине реки Черная Уба. Координаты местоположения: $84^{\circ}10'50''$ с.ш., $50^{\circ}24'50''$ в.д., 1300 м.н.у.м. Ценопопуляция занимает опушки кустарниковых и древесных сообществ. Вид расселен диффузно, небольшими группами. Всего найдено 18 генеративных особей. Площадь исследуемой ценопопуляции 100 м². Рельеф кочкарниковый, сложный, с многочисленными заболоченными понижениями. Водный режим неравномерен, отмечено чрезмерное весеннее снеготаяние и засушливый летний период. Почвы луговые, горно-черноземные. Напочвенная подстилка хорошо перепревающая, часто поросшая мхом, 3-4 см толщиной. Растительный опад обилён 30-40 г/м².

Древесно-кустарниковый ярус хорошо развит. Преобладают: *Betula verrucosa* Ehrh. – sp, *B. pendula* Roth – sp, *B. microphylla* Bunge – sp, *Salix caprea* L. – sol, *S. viminalis* L. – sol, *Pentaphylloides fruticosa* (L.) O. Schwarz – sol, *Pinus sibirica* DuRoi – sol, *Spirea media* Franz Schmidt – sol, *Picea obovata* Ledeb. – sol. Сомкнутость кустарникового яруса 50-60%. Травянистый ярус заметно слабо развит. Представлен мезофитными и мезогигрофитными видами. Ярусность в травостое не выражена. В роли доминантов выступают *Carex longata* L. – sp, *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud. – sp, *Juncus compressus* Jacq. – сор₂. В качестве сопутствующих видов следует выделить *Troilus altaicus* C.A. Mey – sol, *Vicia sepium* L. – sol, *Sanguisorba officinalis* L. – sol, *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo – sol, *Deschampsia cespitosa* (L.) Beauv. – sol, *Phleum phleoides* (L.) Karst. – sol, *Alchemilla xanthochlora* Rothm. – sol, *Geranium pratense* L. – sol, *Equisetum arvense* L. – sol, *Parnassia palustris* L. – sol, *Rhinanthus aestivalis* (N. Zing.) Schischk. & Serg. – sol, *Cirsium helenioides* (L.) Hill – sol, *Artemisia vulgaris* L. – s, *Ligularia altaica* DC. – s, *Campanula altaica* Ledeb. – sol, *Pedicularis proboscidea* Stev. – s, *Scrophularia altaica* Murr. – sol, *Odontites vulgaris* Moench – s, *Mentha arvensis* L. – sol, *M. longifolia* (L.) Huds. – s, *Stachys palustris* L. – s, *Lamium album* L. – s, *Cynoglossum officinale* L. – sol, *Lappula squarrosa* (Retz.) Dumort. – s, *Prunella vulgaris* L. – s, *Myosotis palustris* (L.) L. – sol, *Swertia obtusa* Ledeb. – s, *Polemonium caeruleum* L. – s, *Androsace filiformis* Retz. – sol, *Bupleurum longifolium* L. subsp. *aureum* (Fisch. ex

Hoffm.) *Soo* – s, *Carumcarvi* L. – s, *Chamaenerionangustifolium* (L.) Scop. – sol, *Oxalis acetosella* L. – s, *Impatiens noli-tangere* L. – sol, *Geranium albiflorum* Ledeb. – sol, *Melilotus officinalis* (L.) Pall. – s, *Geumrivale* L. – s.

Обилен вегетативный подрост, 4-5 особей/м², который обычно сконцентрирован возле материнской особи. Состояние вида заметно угнетенное. Вид испытывает высокую экологическую нагрузку в связи с отклонением экологического оптимума в данном типе сообществ. Генеративные особи низкорослы, высотой 27 - 32 (30,8±1,93; 9%) см. На стеблях взрослых растений всегда не более 4 – 5 (4,1±0,4; 12%) сформированных листьев. Стеблевые листья узко-ланцетные или линейно-ланцетные, в длину колеблются от 7 до 12 (9±1,1; 14%) см, и в ширину от 1,5 до 2,5 (1,94±0,2; 13%) см. Прикорневые листья широкие, ланцетные, реже обратно-яйцевидные, длиной 6 – 8 (6,68±0,57; 10%) см и шириной 1,5 – 3 (2,25±0,42; 23%) см. Цветонос плотный, выполненный, зеленый, в длину варьирует в пределах 3 – 5 (4,25±0,5) см. В качестве лимитирующих факторов следует отметить несоответствие требуемых экологических условий, в частности застой воды. Антропогенное влияние на этот тип фитоценоза не наблюдается.

В результате проведенного исследования изучено фактическое распространение и текущее состояние *Dactylorhizafuchsii* (Druce) Soo в пределах Западного Алтая. Обнаружены пять мест произрастания. Для каждой ценопопуляции установлены доминирующие виды и флористический состав.

Научное исследование проведено при финансовой поддержке НТП «Разработка научно-практических основ и инновационных подходов интродукции растений в природных зонах Западного и Восточного Казахстана для рационального и эффективного использования» Министерства образования и науки РК на 2021-2022 гг.

Список использованных источников.

1. Summerhayes V. 1951. Wild Orchids of Britain. London: Collins. 366 p.
2. Губанов И.А. Конспект флоры Внешней Монголии (сосудистые растения). М. 1996. – 136 с.
3. Данилова А.Н., Сумбембаев А.А., Котухов Ю.А., Ануфриева О.А. Орхидные Казахского Алтая. Перспективы сохранения. Медиа-Альянс, г. Усть-Каменогорск, 2020. – 89 с.

УДК 58.009

ЦЕНОПОПУЛЯЦИИ *DACTYLORHIZAFUCHSII*(DRUCE) SOO В ЮЖНОЙ ЧАСТИ КАЗАХСТАНСКОГО АЛТАЯ

Сумбембаев А.А.^{1,2}

¹«Алтайский ботанический сад» КН МОН РК

²Казахский национальный университет им. аль-Фараби
aydars@list.ru

Dactylorhizafuchsii(Druce) Soo –многолетний уязвимый лугово-лесной вид, с сокращающимся ареалом[1].

Пальчатокоренник Фукса относится к неморальным и неморально-черневым реликтам тайги[1]. Категория редкости 2б или V(б) – уязвимый вид с ограниченным ареалом. Ранг охраны: ГО [2]. В Казахстанском Алтае *D. fuchsii* формирует небольшие группы из 3-5 особей, часто встречается единичными экземплярами среди скальных выступов на моховых подушках в сообществах с мезо-гигрофильными видами [3].

Исследований по изучению ценопопуляций *D. fuchsii*, распространения, состояния и занимаемых типов сообществ на территории Южного Алтая недостаточно [4, 5].

Целью данного исследования является изучение распространения, текущего состояния, метрических характеристик габитуса генеративных особей и флористического состава занимаемых популяций.

В результате экспедиционных обследований было зафиксировано 7 местонахождений (Рис. 1) в разных эколого-фитоценологических условиях Южного Алтая.

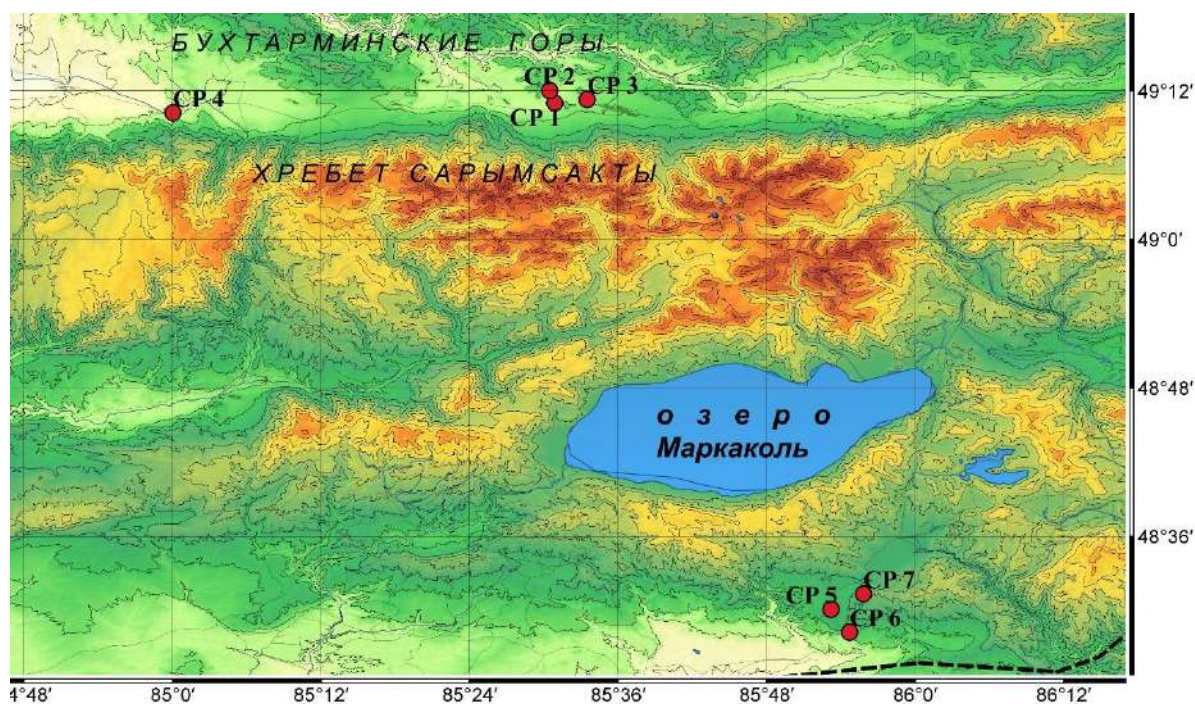

Рис. 1 - Местонахождение ценопопуляций *D. fuchsii* в Южном Алтае.

Выделены 3 основные популяции, названные по географической принадлежности местонахождений: Сарымсактинская, Бухтарминская, и Азутавская.

Сарымсактинская популяция. В пределах популяции выделены три типа ценопопуляций, четко различимые по экологической приуроченности и доминирующим видам.

Ценопопуляция разнотравно-вейникового (*Calamagrostis epigeios* (L.) Roth, *heteroherba*) фитоценоза, занимает юго-восточное предгорье Бухтарминских гор, в 3 км юго-западнее с. Катон-Карагай. Координаты: 49°11'01" с.ш., 85°30'53" в.д., 912 м.н.у.м. Лесообразующая порода – березовые сообщества из *Betula verrucosa* Ehrh. Сомкнутость 06-03. Часто с открытыми полянами. Подлесок изрежен, составлен *Lonicera tatarica* L. – sol, *Salix viminalis* L. – sol-sp, *S. bebbiana* Sarg. – sol, *S. pyrolifolia* Ledeb. – sol, *Crataegus chlorocarpa* Lenne & C. Koch – sol, *Rosa acicularis* Lindl. – sol, *Padus racemosa* (Lam.) Gilib. – s, *Malus baccata* (L.) Borkh. – s. Покрытие подлеска составляет 5-8%.

Рельеф выровненный, мелко кочкарниковый, по поверхности овально-мелкобугристый. Местами с узкими неглубокими ложбинками, промытыми и изрезанными родниковыми водами, ориентированными с северо-востока на северо-запад. Почвенный слой значительный до 1 метра толщиной. Подстилающий слой крупная обкатанная галька. Верхний слой 12-15 см высоко-обогащенный гумусом. Ниже залегает слой илисто-песчаных образований. Почвенный субстрат рыхлый, представлен горным черноземом. Растительный опад значителен, 3-5 см толщиной, сложен преимущественно

травянистыми листьями. Мацерация опада проходит в два вегетационных сезона.

Первый ярус составлен исключительно из *Angelicasylvestris*L., *Dactylisglomerata*L. и *Ligulariarobusta*(Ledeb.) DC. 2 ярус, 50-60 см высотой, составлен растениями семейства злаковых – рыхло-корневищные злаки: *Calamagrostisepigeios*(L.) Roth – soc, *Elymus caninus*(L.) L. – sol, *E. mutabilis* (Drob.) Tzvel. – sol, *Hordeumbrevisubulatum* (Trin.) Link – sol, *Festuca pratensis*Huds. – sol, *Poa pratensis*L. – sol. Из других травянистых растений в формировании фитоценоза участвуют: *Sanguisorba officinalis*L. – s, *Thalictrum simplex*L.– sp, *T. foetidum* L. – s, *Filipendula ulmaria*(L.) Maxim.– sol, *Bistortavivipara* (L.) S.F. Gray – sp, *B. major* S.F. Gray – sol, *Dactylorhiza fuchsii*(Druce) Soo – sp, *Equisetumsylvaticum*L.– cop, *E. palustre*L.– sol, *Lathyrus pratensis*L. – sol, *L. gmelinii*Fritsch – sol, *Geraniumpseudosibiricum*J. Mayer – s, *Triglochinpalustre*L. – sol, *Hierochloëodorata*(L.) Beauv. – sol, *Juncus compressus*Jacq. – sol, *Veratrum lobelianum*Bernh. – sol, *Cypripedium macranthos*Sw. – sp, *Orchis militaris*L.– s, *Epipactis palustris*(L.) Crantz– soli др.

Третий ярус, 15-20 см высотой, состоит только из *Rubussaxatilis*L. – soc.

Общее проективное покрытие 80-90%. Покрытие изучаемого вида 2%.

Dactylorhiza fuchsii расселен небольшими группами по влажным луговинам, но в сумме занимает значительную площадь до нескольких гектаров. Участки, занимаемые видом как правило размещены на полянах или сильно разреженных березовых насаждениях. По участку размещена рассеянно, плотных гнезд не образует. Плотность генеративных особей от 1 до 4 ($2,76 \pm 0,6$, 36,5%). Особи расположены на уровне второго травянистого яруса. Высота генеративных особей от 35 до 63 ($50,13 \pm 3,44$, 12,5%) см. Размеры соцветий: длина от 6 до 13 ($9,53 \pm 0,99$, 18%) см, ширина от 2 до 3 ($2,8 \pm 0,2$, 13%) см. Длина цветоноса от 6 до 11 ($7,8 \pm 0,9$, 21,2%) см. Листья в количестве 5-8 ($5,81 \pm 0,48$, 15,7% штук). На одно соцветие приходится от 19 до 26 ($22,3 \pm 1,5$, 9,9%) штук. Растения характеризуются светло-розовой и бледно-сиреневой окраской цветков и высокорослостью.

Возобновление исключительно семенное. Вегетативного размножения нет. На 1 м² приходится до 6 (1,55) молодых особей.

Ценопопуляция разнотравно-лабазникового (*Filipendula ulmaria* (L.) Maxim, *Sonchus arvensis*L., *Equisetum arvense*L.) фитоценоза. Расположена под пологом березового леса, в долине ручья в составе кустарниковых формаций.

Расселена единичными особями в северо-западных предгорьях хребта Сарымсакты, в окрестностях с. Топкаин. Координаты местоположения: 85°31'4" с.ш., 49°11'26" в.д., 857 м.н.у.м. Входит в состав кустарниковых фитоценозов, часто встречается на опушках березовых и смешанных лесов. В травостое не образует групп. Как правило, встречается в долинах рек и ручьев, на участках со стабильным увлажнением и богатым гумусным субстратом.

Популяция представлена одним типом фитоценоза – разнотравно-лабазниковым.

Рельеф территории довольно сложный, бугристый, с многочисленными понижениями. Почвенный субстрат представлен луговыми черноземами. Напочвенная подстилка значительно развита, до 3 – 5 см толщиной. Растительный опад обилён, разной степени мацерации, до 70 – 80 г/м². Водный баланс характеризуется умеренным увлажнением, в весенне-летний период избыточно-увлажнённый. Освещение как правило рассеянное, редко полное затенение.

В древесно-кустарниковом ярусе следует выделить *Betula verucosa* Ehrh. – sp, *Crataegus sanguinea* Pall – sol, *Padus avium* Mill. – sol, *Spiraea media* Franz Schmidt – sol, *Rosa acicularis* Lindl. – sp, *Malus baccata* (L.) Borkh. – sol, *Lonicera tatarica* L. – sol.

Травянистый ярус хорошо развит. Преобладают мезофитные и мезогигрофитные виды. Плотность травостоя варьирует от 80 до 90%. В высотной градации – четко двухярусный. Первый ярус, 70-90 см высотой, сосредоточен не равномерно, тяготеет к пологу кустарника. Вролидоминанта выступают *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. – сор₂, *Sonchus arvensis* L. – sp. Среди второстепенных видов следует выделить: *Agrimonia pilosa* Ledeb. – sol, *Angelica decurrens* (Ledeb.) B. Fedtch. – sol, *Dactylis glomerata* L. – sol, *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud. – sol, *Phleum phleoides* (L.) Karst. – sol, *Paeonia anomala* L. – sol, *Hypericum perforatum* L. – sol, *Listera ovata* (L.) R. Br. – s. Второй ярус, 50-70 см высотой, имеет низкую плотность – 15-25%. Вролидоминантов выступают *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo – sol - sp, *Equisetum arvense* L. – sp-сор₂, *E. pratense* Ehrh. – sol, *Vicia sepium* L. – sp, *Mentha asiatica* Boriss. – sol, *Atragesis sibirica* L. – sol, *Tussilago farfara* L. – sol-sp, *Linaria vulgaris* L. – s, *Pedicularis proboscidea* Stev. – sol, *Rhinanthus songaricus* (Sterneck) B. Fedtsch. – s, и др.

Состояние вида в изучаемой ценопопуляции стабильное. Вид полноценно развивается и вегетирует. При этом особи имеют приспособительную стратегию, и не способны к агрессивному захвату новых территорий. Исследуемые особи легко повреждаемы и хрупки ввиду высокорослости – 70-75 см. Соцветия рыхлые, удлиненные, до 29 см длиной. Цветонос ломкий, тонкий, округлый в сечении, в длину достигает 27 см. Клубни корневой системы вытянутые, залегают на глубине 3,5 – 4,5 см.

Популяция нуждается в полноценной охране и комплексной защите. Среди лимитирующих факторов следует выделить вытаптывание домашними и дикими животными.

Ценопопуляция бруснично-шикшевого фитоценоза (*Empetrum nigrum* L., *Vaccinium vitis-idaea* L.) фитоценоза занимает болотистые лесные опушки. Часто заходит в чащу леса. Расположена в окрестностях с. Катон-Карагай. Координаты: 85°33'30" с.ш., 49°11'18" в.д., 946 м.н.у.м.

Древесно-кустарниковый ярус состоит из *Picea obovata* Ledeb. – сор₂, *Betula pendula* Roth – sp, *Pinus sibirica* DuRoi – sol, *Salix caprea* L. – s, *S. pyrolifolia* Ledeb. – sol, *Empetrum nigrum* L. – сор₂, *Vaccinium vitis-idaea* L. – сор₂, *Pentaphylloides fruticosa* (L.) O. Schwarz – sol.

Травостой слабо выражен, без выраженных доминантов. В качестве второстепенных видов выступают: *Pyrola rotundifolia* L. – sol, *Carex macroura* Meinsh. – sol, *C. alba* Scop. – sol, *C. dichroa* (Frey) V. Krecz. – sol, *Paris quadrifolia* L. – s, *Oxycoccus microcarpus* Turcz. ex Rupr. – sol, *Saussurea parviflora* (Poir.) DC. – sol, *Linnaea borealis* L. – sol, *Lathyrus pratensis* L. – sol, *Herminium monorchis* (L.) R. Br. – s, *Equisetum ramosissimum* Desf. – sol, *Galium verum* L. – sol, *Melicanutans* L. – sol, *Inula britannica* L. – sol, *Calamagrostis neglecta* (Ehrh.) Gaertn., Mey. & Scherb. – sol, *Deschampsia cespitosa* (L.) Beauv. – sol, *Thalictrum minus* L. – sol, *Chelidonium majus* L. – s, *Cerastium pauciflorum* Stev. ex Ser. – s, *Rumex aquaticus* L. – sol, *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo – sp, *Poa palustris* L. – sol, *P. remota* Forsell. – s, *Milium effusum* L. – sol, *Cypripedium macranthos* Sw. – s, *Orchis militaris* L. – s.

Бухтарминская популяция. В пределах популяции выделен один тип ценопопуляций.

Ценопопуляция мать-и-мачехово-хвощевого (*Tussilago farfara* L., *Equisetum sylvaticum* L.) фитоценоза. Расположена в западной части Бухтарминских гор, в окр. с. Маймыр. 49°10'14" с.ш., 85°00'01" в.д., 739 м.н.у.м. Вид расселен небольшими группами по долине реки Нарын, в урочище Боташ под пологом древесного яруса. Почвенный субстрат представлен луговыми почвами с верхним гумусным слоем толщиной 10 см. Ниже залегает слой илистых лесовых отложений толщиной 50 см. Подстилающий слой - речная обкатанная галька. Увлажнение почвы умеренное, местами избыточное увлажнение с выходом воды на поверхность. Растительный опад хорошо выражен, 3-5 см толщиной, сформирован в основном листьями березы и травостоя в разной степени мацерации.

Основная древесная порода – *Betula verrucosa* Ehrh, имеет сомкнутость от 06 до 03. Подлесок изрежен, сформирован двумя ярусами.

Первый ярус *Crataegus chlorocarpa* Lenne & C. Koch – sp, *Viburnum opulus* L. – sol, *Padus avium* Mill. – s. Плотность яруса – 12%. Сомкнутость 2%. Высота в среднем 3-4 (5) м.

Второй кустарниковый ярус, 1 – 2 м высотой, изрежен. Вегосложению участвуют: *Cotoneaster melanocarpus* Fisch. ex Blytt – sp, *Rosa acicularis* Lindl. – sp, *Lonicera tatarica* L. – s, *Ribes nigrum* L. – sol.

Растительный покров умеренно развит, с покрытием 50-60% и меньше. Травянистый покров двухярусный.

Первый ярус слабо выражен, 60-80 см высотой, образован *Dactylis glomerata* L. – sol, *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo – sol-sp, *Festuca pratensis* Huds. – sp, *Polygonum viviparum* L. – sol, *Carum carvi* L. – s, *Agrimonia pilosa* Ledeb. – sol, *Vicia sepium* L. – sol, *Calamagrostis langsdorffii* –

(Link) Trin.sol, *C. obtusata* Trin. – s, *Poa nemoralis* L. – sp, *P. pratensis* L. – s, *P. palustris* L. – s, *Carex juncella* (Fries) – sp, *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. – sol, *Angelica sylvestris* L. – sol, *Geranium pseudosibiricum* J. Mayer – sp, *Hypericum perforatum* L. – sol-sp, *Lathyrus gmelinii* Fritsch – s, *Crepis sibirica* L. – s, *Juncus filiformis* L. – sol, *J. compressus* Jacq. *Blysmus rufus* (Huds.) Link – sol, *Alopecurus arundinaceus* Poir. – s, *Listera ovata* (L.) R. Br. – sol, *Melica nutans* L. – s, *Sanguisorba officinalis* L. – sol, *Thalictrum flavum* L. – sol, *T. simplex* L. – sol, *Aconitum volubile* Pall. ex Koelle – s, *Rumex aquaticus* L. – sol, *J. gerardii* Loisel. – s, *Beckmannia eruciformis* (L.) Host – s, *Geum rivale* L. – sol, *Chelidonium majus* L. – s.

Доля участия вида в сложении фитоценоза – 2%.

Нижний ярус, 35-40 см высотой, имеет долю в покрытии 45-50%. Образован аспектообразующими видами *Tusilago farfara* L. – сор₂, *Equisetum sylvaticum* L. – сор₂ – sp. В роли второстепенных видов выступают *Amorpha hybrida* (L.) C. Presl – sol, *A. repens* (L.) C. Presl – sol, *Achimilla xanthochlora* Rothm. – sol, *A. sibirica* Zam. – sol, *Prunella vulgaris* L. – sp, *Fragaria vesca* L. – sol, *F. viridis* (Duch.) Weston – sol, *Pulmonaria mollis* Wulf. ex Hornem. – sol, *Rubus saxatilis* L. – sol-sp, *Polygonum comosum* Schkuhr – s, *Draba sibirica* (Pall.) Thell. – sol, *Carex disticha* Huds. – sol, *C. macroura* Meinsh. – sol, *C. nigra* (L.) Reichard. – s.

Рельеф участка слабо выровненный, в виде кочкарников. Увлажненность умеренная. Популяция занимает участки с рассеянным освещением, травостой изрежен. Верхний ярус не притеняет вид. Генеративные особи орхидей размещены на уровне 2 яруса в результате не притеняются. Особи по площади размещены рассеяно. Небольшими группами по 4-5 генеративных особей. Состояние растений удовлетворительное, площадь занимаемая орхидеей около 1 га. Популяция в виде прибрежной узкой полосы вдоль ручья шириной 10 м., ориентирована с северо-востока на северо-запада. Число растений на 10 м²: 8-24. Окрас соцветий светло-розовый, сиреневый, очень редко белый. Семенное возобновление высокое, на 1 м² насчитывается от 5 до 32 молодых предгенеративных особей. Генеративные особи значительно высокорослы: 33-52 (44,45±4,7, 16%) см. Соцветия в форме усеченного конуса, длиной 5-8 (6,1±0,7, 16%) см, шириной 2-3 (2,7±0,24, 12%) см. Листья удлинённые, обратно-яйцевидные, в количестве 5-8 (6,7±0,58, 12,3%) штук. Количество цветков от 19 до 38 (29,2±4,2, 20%) штук.

Азутауская популяция. В зависимости от доминирующих видов и флористического состава, в пределах популяции выделены три типа ценопопуляций.

Ценопопуляция вейниково-черноголовкового (*Calamagrostis epigeios* (L.) Roth, *Prunella vulgaris* L.) фитоценоза. Ценопопуляция занимает северо-западные склоны хребта Азутау. Координаты: 48°30'07" с.ш., 85°53'12" в.д., 1365 м.н.у.м. Сообщество занимает понижение поросшее *Salix viminalis* L. Участок фитоценоза представляет собой поляну окруженную с северо-востока

Salix viminalis L., с юго-запада *Betula verrucosa* Ehrh. Рельеф в большинстве мелкобугристый. Почвенный горизонт глинистый илистый чрезмерно-увлажненный субстрат. Подстилаящая порода – глина. Площадь фитоценоза – 25 м². Число генеративных особей – 12 шт., вегетативных – 32 шт. По площади размещены рассеяно. Вегетативное размножение не отмечено. Семенное размножение удовлетворительное. Молодые особи отмечаются только возле материнских генеративных особей.

Травостой заметно изреженный, с покрытием 50-60%. Доминирующими видами являются низкорослый *Calamagrostis epigeos* (L.) Roth – сор₂, *Prunella vulgaris* L. – сор. Второстепенными видами являются: *Alchemilla xanthochlora* Roth m. – sol, *Trifolium pratense* L. – sp, *Rumex acetosella* L. – sol, *R. acetosa* L. – sol, *R. confertus* Willd. – s, *Poa angustifolia* L. – sol, *Luzula campestris* (L.) DC. (1805) – sol, *Dichodon cerastoides* (L.) Reichenb. – sol, *Taraxacum officinale* Wigg. – sol, *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo – sol-sp, *Equisetum fluviatile* L. – sol, *E. arvense* L. – sol, *E. pratense* Ehrh. – sol, *Elytrigia repens* (L.) Nevski – sol, *Phalaroides arundinaceae* (L.) Rauschert – s, *Beckmania eruciformis* (L.) Host – sol, *Catabrosa aquatica* (L.) Beauv. – s, *Eleocharis palustris* (L.) Roem. & Schult. – sol, *Blymus rufus* (Huds.) Link – s, *Juncus gerardii* Loisel. – sol, *J. compressus* Jacq. – sol, *Bistorta major* S.F. Gray – sol, *Trollius asiaticus* L. – sol, и др.

Особь низкорослая, высотой от 21 до 41 (26,5±3,97, 18,3%) см. Соцветия рыхлые, светло-фиолетовые, длиной от 3 до 5 (3,37±0,59, 21%) см. Количество листьев 4 - 7 (5,25±0,72, 16%) штук. Количество цветков от 7 до 18 (12±3) штук.

В целом популяция стабильная, медленно прогрессирующая, с левосторонним спектром.

Ценопопуляция кустарниково-разнотравного (*Salix caprea* L., *S. viminalis* L., *Equisetum sylvaticum* L., *Carex disticha* Huds.) фитоценоза. Расположена на северо-западном склоне хребта Азутау, в районе Мраморного перевала. Координаты: 48°28'16" с.ш., 85°54'42" в.д., 1370 м над ур. м. Расположена в зарослях ивняка из *Salix caprea* L. и *Salix viminalis* L. Занимает территорию 500 м². Территория, заселенная видом, характеризуется умеренным освещением, достаточным увлажнением. Сомкнутость крон составляет 6-7. Субстрат представлен луговыми почвами с обильным, но не избыточным увлажнением. Местами отмечен выход воды на поверхность грунта. Гумусный слой заметно обогащен обильно перепревающей листвой. Верхний подстилающий слой почвы на 70-85% покрыт мхом, что, по видимому, способствует обильному семенному размножению.

В травостое в роли доминантов выступают *Equisetum sylvaticum* L. – сор₂, *Carex disticha* Huds. – сор₂. В качестве сопутствующих выступают *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. – sol, *Sanguisorba officinale* L. – sol, *Agrimonia pilosa* Ledeb. – s, *Hesperis sibirica* L. – s, *Thalictrum minus* L. – sol, *Ranunculus acris* L. – sol, *R. krylovii* Ovez. – s, *Lychnis chalcedonica* L. – s, *Juncus gerardii* Loisel. – s,

Carex vulpine L. – sol, *C. acuta* L. – s, *Melica nutans* L. – sol, *Poa palustris* L. – sol, *Pedicularis resupinata* L. – sol, *Galium verum* L. – s, *Linaria vulgaris* L. – s, *Nepeta pannonica* L. – s, *Cynoglossum officinale* L. – s, *Myosotis krylovii* Serg. – sol, *Alchemilla sibirica* Zam. – sol, *Potentilla chrysantha* Trev. – s, *Stellaria bungeana* Fenzl – s, *Urtica dioica* L. – sol, *Calamagrostis obtusata* Trin. – s, *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soo – sol.

Большинство особей *D. fuchsii* (Druce) Soo (90%) характеризуются пестрыми листьями и лишь 10% особей с чистыми зелеными листьями. Плотность особей низкая – 2 шт/м², имматурных до 27 шт/м², виргинильных до 43 шт/м². Высота генеративных особей от 32 до 40 (36,5±2,8, 7,7%) см. Соцветия рыхлые, длиной 5 – 7 (5,5±1,04, 19%) см. Цветоносы ломкие, 3 – 8 (5,5±1,87, 34%) см длиной. Листья слабо пятнистые, 5 – 7 (6±0,63, 10%) штук. Цветки обильные, в количестве 14 – 30 (22,66±5,2, 22,9%) штук.

Ценопопуляция осокового фитоценоза (*Carex juncella* (Fries)). Расположена на северо-восточном предгорье хребта Азутау. Координаты: 48°31'22" с.ш., 85°53'25" в.д., 1290 м.н.у.м. Урочище Карагашты. Вид занимает луговую впадину, ориентированную с юго-запада на северо-восток. Почвы луговые, окисленные, чрезмерно увлажненные. Напочвенный покров представлен хорошо развитым моховым покровом. Растительный опад слабо выражен. Рельеф, выровненный в местах произрастания вида, отмечаются незначительные понижения, окруженные разнотравно-злаковыми сообществами. Фитоценоз монодоминантный. Доминирующим видом является *Carex juncella* (Fries) - soc. На ее долю в формировании фитоценоза приходится до 90% Доля *D. fuchsii* (Druce) Soo в сложении фитоценоза не превышает 2%.

Сопутствующие виды: *Thalictrum simplex* L. – sol, *Ranunculus acris* L. – sp-sol, *R. repens* L. – sol, *Deschampsia cespitosa* (L.) Beauv. – sol-sp, *Poa palustris* L. – sp, *P. pratensis* L. – sol, *Stev.* – sp, *Trifolium pratensis* L. – sp, *Sanguisorba officinalis* L. – sol, *Stellaria graminea* L. – sol, *Myosotis palustris* (L.) L. – sol, *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. – sol, *Dactylorhiza salina* (Turcz. ex Lindl.) Soo – sp, *D. fuchsii* (Druce) Soo – sol-sp, *Geum rivale* L. – sol, *Juncus compressus* Jacq. – sol, *Elytrigia repens* (L.) Nevski – sol, *Deschampsia cespitosa* (L.) Beauv. – sol, *Milium effusum* L. – sol, *Carex disticha* Huds. – sol, *C. cinerea* Poll. – sol, *C. macroura* Meinsh. – sol, *Festuca altissima* All. – s, *Alchemilla sibirica* Zam. – s.

Особи низкорослы, высотой от 23 до 35 (28,2±3,2, 16%) см. Соцветия яйцевидные, длиной 2 – 4 (2,9±0,52, 25%) см. Цветонос укороченный, 2-4 (3,2±0,64, 28% см). Листья обратно-яйцевидные, в количестве 5-6 (5,7±0,34, 8,5%) штук. На одно соцветие приходится от 7 до 22 (16,4±3,7, 31%) сформированных цветков.

Особи хорошо развиты. Закрывают пологом травостоя.

В результате проведенного исследования установлено фактическое распространение в пределах Южного Алтая. Обнаружены семь мест произрастания. Выделены три пространственно изолированные популяции.

Установлено современное состояние изучаемых особей и метрические признаки генеративных особей.

Основными лимитирующими признаками для дальнейшего расселения изучаемого вида являются узкая экологическая приуроченность и антропогенная нагрузка, в частности перегон скота в местах произрастания вида.

Статья подготовлена при финансовой поддержке НТП «Разработка научно-практических основ и инновационных подходов интродукции растений в природных зонах Западного и Восточного Казахстана для рационального и эффективного использования» Министерства образования и науки РК на 2021-2022 гг.

Список использованных источников.

4. Данилова А.Н., Сумбембаев А.А., Котухов Ю.А., Ануфриева О.А. Орхидные Казахстана Алтай. Перспективы сохранения. Медиа-Альянс, г. Усть-Каменогорск, 2020. – 89 с.
5. Красная Книга Казахстана. – Изд. 2-е, переработанное и дополненное. Том 2: Растения (колл. авт.). Астана, – 2014. – 452 с.
6. Sumbembayev A.A., Danilova A.N., Kotukhov Yu.A., Abugaliyeva S.I. Morphological characteristics of samples species genus *Dactylorhiza* Nevski (Orchidaceae Lindl.) attracted for primary introduction in the Altai botanical garden // Вестник КарГУ. Серия Биология. Медицина. География. Караганда, 2019. – №2(94) – С. 36 – 47.
7. Сумбембаев А.А., Данилова А.Н., Аbugалиева С.И. Конспект семейства Orchidaceae в Казахстане части Алтайской горной системы // Вестник КазНУ. Серия Биологическая. №1 (82), 2020. – С. 87–94.
8. Сумбембаев А.А., Данилова А.Н. Ценофлора популяций *Dactylorhiza incarnata* (L.) SOO Калбинского хребта // Вестник Аль-Фараби. Секция экологическая. Алматы, 2020. – №3 (64). – С.99 – 112.

UDC 582.772

PROSPECTS FOR STUDYING INVASIVE PLANT SPECIES ASHLEAF MAPLE (*ACER NEGUNDO* L.) IN THE TERRITORY OF KAZAKHSTAN (review)

A.T. Zholdasbek, G. Zh. Akbolat, A.D. Gusmaulemova, A.E. Orazov
Al-Farabi Kazakh National University

At the moment, invasive species are a particularly dangerous group of quarantine plants that cause irreparable damage to the aboriginal flora of unique

floristic regions, thereby changing the historical shape of the natural landscapes of our planet. The problem of biodiversity conservation and the disappearance of peculiar plant communities with relict and endemic species is acute. A particularly dangerous group of invasive species are plants historically introduced from North America (their natural habitat is the forests of the central part of North America, the Holarctic floristic region of our planet), they are characterized by such properties as rapid growth and development, rapid adaptation and resistance to air pollution.

ACER NEGUNDO L.

As an example, the ash-leaved maple or american maple is a deciduous woody plant from North America; a species of the genus *Acer* of the family Sapindaceae (previously the species was referred to the family *Acereae*, which is now considered a tribe of the subfamily *Hippocastanoideae* of the family *Sapindaceae*). The reason for the rapid dispersal of this species is the fast transition to the generative stage 6-7 years after vegetative reproduction and the rapid change of generations, also the thoughtless use as a landscaping material for introduction. Species very similar in shape are included in the international database of invasive species (according to: www.iucngisd.org). The studied species american maple described in the flora of Kazakhstan [1] and the border territory of Siberia [2]. According to the international database for biological diversity (according to: www.gbif.org) on the territory of Kazakhstan, about 230 distribution points of this species have been documented in all administrative regions, which in turn affects many floristic regions of Kazakhstan (according to: www.inaturalist.org).

It should also be borne in mind that observation points with a given plant species are an incomplete tool for identifying the exact distribution area, but the unconditional presence of this species on a coordinate system with a documented image will make it possible to judge the exact presence of the species and its potential distribution in a certain area.

To prevent the spread, classical quarantine methods of restriction are used (for example, a ban on the import of this species into a new territory). But it also requires a fundamental study and development of maps for the distribution of this species using mapping on the ArcMap program with plotting data from distribution points across the territory of Kazakhstan (floristic and administrative regions). To predict the threat of proliferation, it is proposed to develop a model of the potential range for the coming decades, taking into account bioclimatic variables from BIO1 to BIO19 (according to: www.worldclim.org) in MaxEnt (this machine learning program that predicts the presence of a species in a geographic space).

With the availability of a complete updated digital map of distribution and the simulated area of the potential range allows, structurally fight against the aggressive phyto-invader of our unique flora. The developed research algorithm opens the way for studying other potentially invasive and alien plants on the territory of Kazakhstan.

References:

1. Vasilyeva A.N. et al. Flora of Kazakhstan, volumes 6 – 1963
2. Ebel A.L. et al. Black Book of Siberian flora. - 2016

УДК 502.3

ОЦЕНКА УРОВНЯ ЭКОЛОГО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ОЗЕРА КОБЕЙТУЗ-ТЕНИЗ

Кенжегалиева Дильнара Нуржановна

Магистрант 1 курса, ОП 7М05201 – Экология и природопользование

Почта: kenzhegali.dilnara@mail.ru

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: д.г.н., профессор **Мазбаев О. Б.**

***Аннотация:** Развитие рекреации на сегодняшний день является одним из основных общемировых тенденции и одним из важных направлений социально-экономического, экологического развития, а также занимает важное место в жизни современного общества.*

В данной статье рассматривается актуальность исследования эколого-рекреационного потенциала водоёмов на сегодняшний день, а также

факторы, различные сочетания которых определяют рекреационный потенциал озера Кобейтуз-Тениз. Целью данной научной статьи является оценка и обоснование эколого-рекреационного потенциала, привлекательности природопользования озер. Это позволит сформулировать методологические основы создания эколого-рекреационных территорий и выявить их специфику.

Ключевые слова: *рекреационная значимость, физико-географическая характеристика, рекреационный потенциал, устойчивое развитие.*

В современном мире рекреация является частью образа жизни людей. Исходя из этого вопрос оценки рекреационного потенциала природных территорий становится сегодня все более актуальным. Рекреация способствует восстановлению, оздоровлению, а также развитию рекреационного природопользования, что в свою очередь является воздействием природы на человека, и напротив, влиянием человека на природу.

Рекреационные ресурсы и потребности являются основой формирования рекреационного потенциала территории. Понятие рекреационного потенциала определяется как совокупность природных и социально-культурных предпосылок для организации рекреационной деятельности на определенной территории. Категория рекреационных ресурсов включает в себя природные и антропогенные объекты. Рекреационные потребности населения представляют собой совокупность представленную на Рисунке 1.

Примечание-составлено на основе источника [1]

Рисунок 1. Классификация рекреационных потребностей

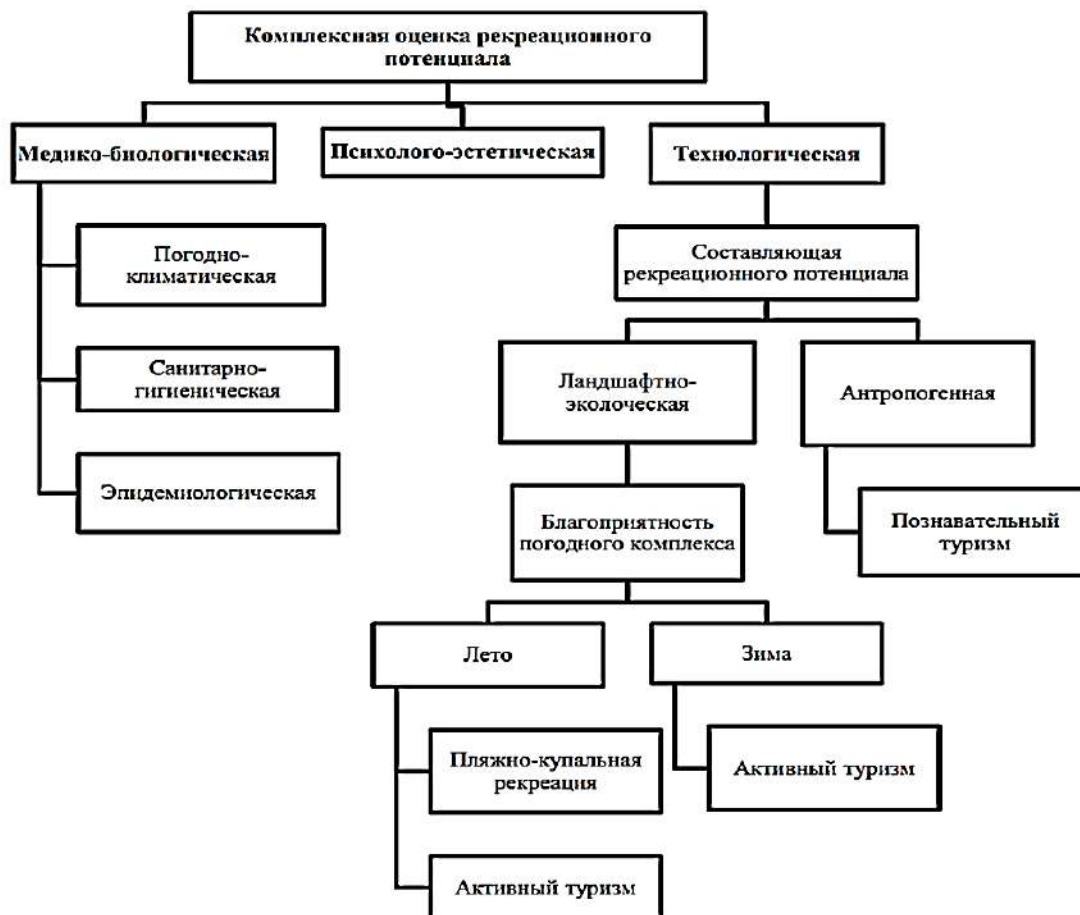
На сегодняшний день наука предоставляет несколько подходов оценки эколого-рекреационного потенциала территорий. Отечественными учеными были предложены 4 основных типа данного вида оценки территорий (Рисунок 2) [1].

№ п/п	Тип оценки	Особенность приемов реализации
1.	Функционально-технологический	Отражает взаимодействие человека и природной среды с помощью «технологий» рекреационной деятельности, степень пригодности ресурсов для рекреационной деятельности
2.	Медико-биологический	Отражает степень воздействия природных условий на организм человека
3.	Психолого-эстетический	Отражает степень влияния отличительных особенностей данного ландшафта и его компонентов на человека
4.	Экономический	Отражает степень эффективности вложения в ландшафт капитала

Примечание – составлено на основе источника [2]

Рисунок 2. Основные типы оценки рекреационного потенциала

Данные типы оценок и особенности приемов реализации позволяют рассмотреть и оценить уровень эколого-рекреационного потенциала территории по важным факторам как для человека, так и для окружающей среды.

Примечание – составлено на основе источника [2]

Рисунок 2. Схема комплексной оценки территории

Важное значение при проведении оценки рекреационного потенциала отводится именно изучению особенностей природного состояния территории. Исходя из этого в первую очередь проводится рекреационно-географический анализ данной территории. В основу рекреационно-географического подхода легли такие составляющие как:

1. Благоприятность климатических условий. При оценке комфортности климатических условий для рекреационной деятельности человека первой важной задачей является определение климатических характеристик конкретных состояний погоды, с которыми приходится сталкиваться рекреантам, оценка природно-климатического потенциала и степени комфортности климата данной территории [3].

2. Особенности рельефа и геологического строения. При оценке особенностей рельефа территории исследуются различные по своим характеристикам виды ландшафтов. Также не маловажным фактором является и изучение особенностей и структуры геологических пород, слагающих исследуемую территорию. Этот показатель является достаточно важным для оценки и прогнозирования возникновения неблагоприятных последствий – плоскостной смыв, эрозия и т.п. [4].

3. Гидрологические особенности. Отдельные звенья речной сети представляют собой самостоятельные объекты рекреации. Учитывая огромную антропогенную нагрузку в настоящее время на Щучинско-Боровскую курортную зону, следует отметить необходимость освоения других благоприятных районов, имеющих высокий туристический и эколого-рекреационный потенциал. К такому району можно отнести Ерейментауский район, который имеет все предпосылки для развития рекреационной деятельности.

Объекты оценки эколого-рекреационного потенциала Кобейтуз и Тениз являются уникальными солеными озерами, расположенные на территории Ерейментауского района Акмолинской области. Озеро Кобейтуз имеет обширные запасы минералогического раствора соли уникальна окрашиванием в розово-красный цвет. Данный процесс обусловлен благоприятными особенностями летнего периода и развитием популяции одноклеточной микроводоросли дуналиеллы солоноводной, которая окрашивает водоем один раз в несколько лет. Ценность озера Тенгиз заключается в его отличии удивительной фауной, несмотря на высокую соленость воды. В озере организуют свои колонии розовые фламинго, придавая экзотический вид водоему. Фламинго могут гнездиться на озере за счёт обилия небольших островков водоема.

Кислотный показатель воды озера Кобейтуз по последним данным составляет 7,53 единиц рН. Такая вода способна окислять организм человека, поэтому она предназначена для наружного использования. Можно отметить, что кислотная вода отлично подходит для кожи, так как кожа является естественным кислым органом (кислотность 5,5 рН, он способствует борьбе с бактериями). По мнению специалистов вода обладает небольшими лечебными свойствами и эффектом стерилизации для незначительных ран кожи.

На примере клинического исследования, проведенного в Японии, была подтверждена эффективность применения кислотной воды во многих заболеваниях такие как ангина, дизентерия, экзема, псориаз, фурункулез и т.п.

Таблица 1 - Принципы устойчивого развития рекреационной территории (озера Кобейтуз-Тениз)

Принципы	Экологическая устойчивость	Экономическая устойчивость	Социально-культурная устойчивость
Минимизация возможных последствий	Сохранение биоразнообразия и биологических процессов на территории озер	Предотвращение урона окружающей среде	Сохранение местных культурных ценностей
Инновационная деятельность	Внедрение новых технологий способствующих повышению защиты и сохранение озер	Внедрение достижений научно-технического прогресса в рекреационную отрасль	Использование прогрессивных технологий для повышения качества рекреационных услуг
Максимизация удовлетворения потребностей людей	Создание системы экологического образования о рекреационной территории	Обеспечение эффективности обслуживания отдыхающих	Участие местных жителей в рекреационной деятельности, а также получение дохода
Эффективность эколого-рекреационной деятельности	Снижение нагрузки антропогенного воздействия. Обеспечение развития природных и рекреационных ресурсов	Обеспечение экономической эффективности рекреационной деятельности	Роль социально культурного аспекта в развитии рекреационного потенциала
<i>Примечание – составлено по источнику [6]</i>			

Сегодня в медицине лечебное применение озерной рапой (насыщенная солями вода озер) пользуются в качестве прогретых ванн различной температуры и концентрации, а также купаний в открытом озере [5].

Исследуемые солоно-рапные озера находят применение в лечебно-оздоровительных целях, такие как прием соленых рапных ванн. В данной воде движение крови ускоряется в 1.5 раза, совершается увеличение теплотока, что в свою очередь способствует стремительному рассасыванию какого либо воспалительного очага. Улучшаются окислительные процессы в организме человека, а также уменьшается отечность тканей. Рапные ванны стимулируют деятельность сердца и сосудов, улучшают обменные процессы, повышают мышечный тонус. Данное стимулирующее влияние оказывается и на

центральную нервную систему. В конечном итоге данная лечебно-оздоровительная процедура значительно укрепляет защитные силы организма человека. Учитывая вышеперечисленное, можно отметить полезные свойства вод озера Кобейтуз-Тениз.

Данная таблица 1, принимая за основу рациональное природопользование, предполагает достижение равновесия в процессе реализации экологических, экономических и социально-культурных целей, при учете интересов всех сторон, заинтересованных в процессе рекреации определенной территории.

Выводы

Оценка рекреационного потенциала озер для организации рекреационного туризма в целом базируется на 4 основных аспектах: функциональном, санитарно - гигиеническом, психолого-эстетическом и технологическом. Функциональный аспект подразумевает рассмотрение благоприятных климатических, гидрологических и ландшафтных условий для отдельных видов отдыха. В этом контексте мало данных об исследуемом объекте. В целях развития внутреннего туризма Казахстана актуальным является использование уникального розового озера, изучение его потенциала и возможностей. В этом заключается важность изучения эколого-рекреационного потенциала озера Кобейтуз-Тениз. Так как рекреационная деятельность позволит человеку получать от природы значительную пользу для организма, а также экологическое образование. Развитие рекреации способствует непрерывному контролю, охране, надзору уникальных природных объектов.

Список использованных источников:

1. Власова Е.А., Вязовская В.В. Рекреационный потенциал урбанизированных территорий // Известия УрГЭУ. 2010. №2. С. 78
2. Рогова О. А. К вопросу о комплексной оценке рекреационного потенциала территорий // Научное общество студентов XXI столетия. ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ: сб. ст. по мат. LXXV междунар. студ. науч.-практ. конф. №4. С.74.
3. Рогова О. А. Климатическая комфортность парковых зон // Географические аспекты устойчивого развития регионов [Электронный ресурс]: III междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 50- летию геол.-геогр. фак. и каф. геол. и геогр. 2019.
4. Киприна Е. Н. Туристское ресурсоведение: Учебное пособие. Тюмень: Изд-во Тюменского государственного университета. 2014. С. 14-21
5. Елисеев А. Г., Гладенин В. Ф., Гитун Т. В., Шилов В. Н. // Большая медицинская энциклопедия», том 28. М. 1934. С. 313-317

6. Тенянская М.Л. Формирование принципов устойчивого развития курортно-рекреационного и туристического потенциала региона// Экономика и управление: анализ тенденции и перспектив развития. 2013. №6. С.138.

УДК 502:37.03

ОҚУШЫЛАР АРАСЫНДА ТҰРАҚТЫ ДАМУ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Досан Айгерим Бекболатқызы

7M01503 – Химия білім беру бағдарламасы 1 курс магистранты

Астана халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Сейтқан Айнур Сейтқанқызы**, т.ғ.к, доцент

2015 жылғы 25 қыркүйекте Нью-Йорктегі БҰҰ-ның штаб-пәтерінде әлемдік көшбасшылар, соның ішінде мемлекеттер және үкіметтер басшылары кедейлікті жоюға, теңсіздік пен әділетсіздікке қарсы күресуге, сондай-ақ климаттық өзгерістерге байланысты мәселелерді шешуге бағытталған тұрақты дамудың 17 мақсаттарынан тұратын тізімді қамтитын 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған тұрақты даму саласындағы Күн тәртібін қабылдады.

Қазақстан Тұрақты Даму Мақсаттарын орындау бойынша өзіне міндеттемелер алған ел ретінде барлық бағыттар бойынша белсенді жұмыс істейді және жаһандық мақсаттарға табысты қол жеткізуге өз үлесін қосуға дайын. 2019 жылы жетістіктермен, сондай-ақ 17 мақсат бойынша қолданыстағы бағдарламалармен танысуға мүмкіндік беретін екі интернет-ресурс іске қосылды. Сондай-ақ, 2019 жылғы 19 шілдеде БҰҰ Бас Ассамблеясында алғаш рет Қазақстан Республикасында Тұрақты Даму Мақсаттарын іске асыру жөніндегі Ерікті Ұлттық Есеп таныстырылады.

Қазақстан 2019 жылғы 16 шілдеде Нью-Йорк қаласында өткен БҰҰ Тұрақты даму мақсаттары бойынша жоғары деңгейдегі саяси форум шеңберінде Қазақстанның алғашқы ерікті ұлттық шолуымен таныстырды. Шолуын 48 елдің делегациясы ұсынды. Форум адамдардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту және олардың инклюзивтілігі мен теңдігін қамтамасыз ету мәселелеріне арналды. Негізгі екпін алты тақырыптық мақсатта жасалды: ТДМ 4 "Сапалы білім", ТДМ 8 "Лайықты жұмыс және экономикалық өсу", ТДМ 10 "Теңсіздікті азайту", ТДМ 13 "Климаттың өзгеруімен күрес", ТДМ 16 "Әлем, сот төрелігі және тиімді институттар", ТДМ 17 "Тұрақты даму мүддесіндегі серіктестік".[1]

Тұрақты даму саласындағы мақсаттар (ТДМ), сондай-ақ жаһандық мақсаттар ретінде белгілі мақсаттар, кедейшілікті жою, ғаламшарды қорғау

және барлық адамдар үшін бейбітшілік пен өркендеуді қамтамасыз ету жөніндегі іс-қимылдарға жан-жақты үндеу болып келеді.

Осы 17 мақсат Мыңжылдық декларациясында тұжырымдалған даму саласындағы мақсаттар бойынша қол жеткізілген табыстарға негізделген және климаттың өзгеруі, экономикалық теңсіздік, инновациялар, тұрақты тұтыну, бейбітшілік және әділдік сияқты жаңа салаларды қамтиды. Мақсаттар өзара байланысты - көп жағдайда олардың біреуінің табысқа жетуінің кілті басқа мақсаттармен тоғысатын проблемалардың шешілуінде жатады.

Қазіргі уақытта дұрыс таңдау жасау үшін, келешек ұрпақтар үшін өмірді тұрақты түрде жақсарту үшін ТДМ әріптестік және прагматизм тұрғысынан ықпал етеді. Олар барлық елдермен дербес басымдықтарына және бүкіл әлемнің экологиялық проблемаларына сәйкес қабылдануы тиіс нақты басшылыққа алынатын принциптер мен мақсаттарды қамтамасыз етеді.

Білім алу адамдардың әлеуметтік-экономикалық өмір сүру жағдайларын жақсартуға негіз болады және кедейліктен шығуды қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Соңғы онжылдықта білімге қол жетімділікті кеңейту және барлық деңгейлерде, атап айтқанда қыздар үшін мектеппен қамтуды арттыру саласында айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізілді.

Осыған қарамастан, 2018 жылы 260 миллионға жуық бала әлі күнге дейін мектепке бармады, бұл осы жас тобындағы бүкіл әлем халқының бестен бір бөлігін құрайды. Сонымен қатар, бүкіл әлемдегі балалар мен жасөспірімдердің жартысынан көбі оқу және математика саласындағы білімнің минималды стандарттарына сәйкес келмейді. [2]

1. Адамдар
(People)

2. Өркендеу
(Prosperity)

3. Планета
(Planet)

4. Әлем
(Peace)

5. Серіктестік
(Partnership)

Сурет 1. Тұрақты даму мақсатының 17 санатын 5 негізгі бағыты

Жалпы, ТДМ немесе 2030 жылға дейінгі күн тәртібі көптеген аспектілерде Қазақстанның даму саласындағы салып жатқан күштерімен үйлеседі және оларға жету, сондай-ақ ТДМ жетудегі ілгерілікті мониторингілеу және бағалау үшін пайдалы және сенімді саяси негізі бола алады. «ЭКСПО-2017» халықаралық көрмесін өткізу және БҰҰ көмегімен көрме базасында «Келешек энергиясы» Жасыл технологиялар мен инвестициялық жобалар орталығын құру ТДМ іске асыру жөніндегі халықаралық күш салуына заттай қосқан үлес болып табылады. Қазақстанның 17 өңірінде «Экономикалық зерттеулер институты» тұрақты даму мақсаттарын түсіндіру жұмысымен айналысты. Оқыту әдісі ретінде мектеп оқушылары, білімгерлер, кәсіпкерлер және т.б. саладағы қызметкерлерінің қатысуымен "ешкімді шетте қалдырмау" қағидаты көмегімен іске асырылды. "Миссия 2030" іскерлік ойыны өткізілді. Бұл құрал ТДМ оқшаулау процесінде өңірлік ерекшеліктерді есепке алуға, сондай-ақ өңірлік шақырулар арасындағы айырмашылықтарды анықтауға арналған.

2017 жылы 19-23 маусым аралығында Алматы қаласында «Тұрақтылық мұғалімдерден басталады» - атты аймақтық семинар өткізілді.

Бұл жаһандық бастама, оның басты мақсаты білім беру жүйесіне тұрақты даму мақсаттарын (ОДМ) енгізу және педагогтердің біліктілігін арттыру үшін педагог қызметкерлердің кәсіби деңгейін арттыру болып табылады. Оған 9 елден 70-ке жуық адам қатысты, оның ішінде Орталық Азия елдерінен министрліктердің, университеттердің, педагогтердің біліктілігін арттыру институттарының өкілдері, Грузиядан сарапшылар, Оңтүстік Кореядан халықаралық өзара түсіністікке арналған Азия-Тынық мұхиты білім беру орталығы (APCEIU), тұрақты даму мүддесіндегі Швед халықаралық білім беру орталығы (SWEDESD), Филиппин, Азия-Тынық мұхиты аймағына арналған ЮНЕСКО Өңірлік бюросы, Орталық Азияға арналған ЮНЕСКО Кластерлік бюросы және ОАӨЭО.

Тренинг жаңа әдіснаманы қолданды, ол бойынша жобаға қатысатын әрбір педагогикалық оқу орны семинарға дейін институционалдық өзін-өзі бағалауды жүргізеді және өз мекемесіне шолу дайындайды. Бұл шолулар өңірдегі педагогтердің біліктілігін арттыру жүйесіне ОДМ аспектісіндегі кейінгі өзгерістерді енгізу үшін негіз болады.[3-4]

Тұрақты дамуға технологиялар, саяси реттеу немесе қаржыландыру арқылы ғана қол жеткізе алмаймыз. Адамзат ойлау қабілеті мен мінез-құлықты өзгертуі қажет. Бұл үшін, өз кезегінде, барлық деңгейдегі және әлеуметтік жағдайларға қарамастан тұрақты даму мүддесінде сапалы білім мен оқытуды қамтамасыз ету талап етіледі. Білім беру халықтың тұрақты дамуға қол жеткізу процесіне белсенді қатысуы және қоршаған ортаны қорғау талаптарына сәйкес экономикалық және әлеуметтік міндеттерді өзара байланысты шешу үшін қажетті білім, білік, дағды мен көзқарасты қалыптастыру арқылы тұрақты дамуға көшудің негізгі құралы болып табылады.

Тұрақты даму мүддесіндегі білім (ТБЖ) бізге қазіргі және болашақтағы жаһандық проблемалар үшін сындарлы әрі шығармашылық шешімдер табуға және қоғамның тұрақтылығы мен өмірге қабілеттілігін арттыруға көмектесуге арналған.

Қазіргі уақытта аймақтағы қоршаған ортаның ластануы апатты түрде дамып келе жатқан кезде, тұрақты даму үшін білімнің рөлі бұрынғыдан да зор, ал Орталық Азиядағы білім беру және ғылым жүйелері бүгінде тұрақты дамудың мақсаттары мен қағидаттарына сәйкес келуі керек.

Әлемде 7 миллиардтан астам адам тұрады, бірақ табиғи ресурстар шектеулі. Мұндай жағдайда адамзат пен жеке адамдар бірге өмір сүруді және саналы, жауапты шешімдер қабылдауды үйренуі керек. Қазір біз жасаған әрекеттер әлемнің басқа бөліктеріндегі және болашақ ұрпақтың өмірі мен қызметіне әсер етуі мүмкін деген түсінікке негізделген. Адамдар жауапты өмір сүруді және әлемдік маңызы бар күрделі мәселелерді шешуді үйренуі үшін білім беру болашақта оқиғалардың барысын болжауға және бірлесіп шешім қабылдауға мүмкіндік беретін сыни ойлау мен қасиеттердің дамуын ынталандыруы керек. Бұл үшін оқытудың жаңа тәсілдері, серпінді және

экологиялық қоғамдар мен экономиканы дамыту, сондай-ақ жаһандық азаматтылыққа тәрбиелеу қажет. [5]

Дамыған мемлекеттер Германия, Франция, АҚШ, Япония, Финляндия т.б. өз тәжірибелерінде оқу орындарында және балабақша қабырғасында тұрақты даму мақсаттарын арнайы пән ретінде оқытуда. Олардың тәжірибелері жемісті нәтиже көрсетуде. Келер ұрпақ пайдалы қазбаларды мемлекет байлығы емес, жер байлығы ретіндегі көз қарас қалыптасады. Бір реттік пайдалану құралдарын ұқыптылықпен қолданады. Экологиялық мәдениетті жас кездерінен қалыптастырады.

XX ғасырдың ортасынан бастап қазіргі уақытқа дейінгі кезеңде ГФР-да жалпы орта білімді қоса алғанда, білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде тұрақты даму үшін білім беру ұйымының байтәжірибесі жинақталған. Германиядағы жалпы орта деңгейде тұрақты даму мақсаттарын оқыту әлемдік және жалпы еуропалық тенденцияларды шешуге ықпал етеді.

Жалпы орта білім беру шеңберінде тұрақты даму үшін білім беруді ұйымдастырудағы, қалыптастырудағы және дамытудағы ГФР тәжірибесі Беларусь Республикасын қоса алғанда, басқа білім беру алаңдарында қолдануына болады.[6]

Қазақстанда «Өрлеу» оқу орталығында мектептерде 36 сағат «тұрақты даму» пәні ретінде оқытылу қарастырылуда. Қазақстан мектептерінде және мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде тұрақты даму мақсатының 17 санатын жеке пән ретінде аптасына 1 рет оқу бағдарламасына қосу бастапқы қадамдардың бірі болар еді. Білім берумен қатар балаларға тәрбие беру де қажет бұл бағытта. Мысалы, мектепке дейінгі оқыту ұйымдарында балаларға қоқысты өзіне арналған жәшікке тастауды үйрету, оның зардаптарын түсіндіру қажет. Мектеп оқушыларына әр 169 мақсаттың күрделілігіне байланысты білімнің әр деңгейіне (бастауыш және жоғарғы сыныптар) бөлінуі тиіс. Оқу бағдарламасын жақсы меңгеру үшін оқу форматында жаңа әдістер қолданылады. Мысалы, бастауыш сынып оқушыларына оқулықтарын комикс түрінде дайындау, жоғарғы сынып оқушыларына ойын түрінде өткізу (челлендж түрінде).

Сонымен қатар, оқу бағдарламасы жүктелген мектептер үшін қосымша клубтар ашу және еріктілер отрядын құру. Мысалы:

- Эко-клуб - оқушылар мен мұғалімдер арасында экологиялық сауаттылықты жоғарылату, мектеп аумағын көріктендірудің практикалық тәсілдері мен әдістері т.с.с. мақсаттарға қол жеткізу.
- Ата-аналарға арналған «Дұрыс тамақтандыру» клубы. Бұл клубтың мақсаты ата-аналарға баланы дұрыс тамақтандыру арқылы қандай ауруларды алдын алу және де білім алу қабілеттілігін жоғарылатуға болатыны жайлы білім беруге болады.
- Еріктілер тобы. Бұл топта жоғарғы сынып оқушылары бастауыш сынып оқушыларына білім алуға көмектеседі. Яғни қиындық туындаған пәнді мүмкіндігінше түсіндіреді (тьютор).

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://economy.kz/ru/>
2. <https://www.kz.undp.org/content/kazakhstan/kk/home/our-focus.html>
3. <http://carececo.org/main/news/ustoychivost-nachinaetsya-s-uchiteley-itogi-regionalnogo-seminara-v-almaty/>
4. <https://www.un.org/ru/>
5. Мамедов, Н. М. Экология: что должен знать и уметь школьник / Н. М. Мамедов. – Минск: Школа-Пресс, 1997. – 61 с
6. Талецкая, Н. Н. К проблеме образования для устойчивого развития / Н. Н. Талецкая // Экологический вестник. – Минск, 2014. – № 3 (29) – С. 114–122

УДК 664

ОСНОВЫ ПРОИЗВОДСТВА КУМЫСА И ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ КОБЫЛЬЕГО МОЛОКА

Мауленова Камила Женисовна

Студентка 1 курса бакалавриат, специальность - «БВ01503 Химия».

Международный университет Астана, г. Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Нурғалиева Дамен Аукіловна**, к.п.н., доцент

О том, что пить кумыс полезно, знают многие, но в чем именно этот напиток из кобыльего молока помогает человеческому организму известно не всем. Ученые выяснили что, он имеет высокую диетическую и лечебную ценность и рекомендуется для повышения метаболизма при туберкулезе, заболеваниях желудочно-кишечного тракта, сердечно-сосудистой системы, почек и печени и т.д. Многие исследователи определили высокую ценность кумыса как диетического продукта и лечебного средства.

Летом 2020 года при вспышке Covid-19 одним из казахско-народных средств лечения являлся кумыс. Но, однозначного исследования не проводились.

Народная медицина утверждает пользу кумыса как отличного средства при авитоминозе и истощении. Он придает организму силы и бодрость, а также оказывает положительный эффект на нервную систему и приводит в порядок обмен веществ. Недаром в давние времена кумыс носил название «напиток богатырей». Кроме того, доказана польза кумыса и для ЖКТ, в связи с тем, что при регулярном употреблении этого кисломолочного напитка нормализуется секреторная деятельность органов пищеварения. Кумысолечение благотворно влияет на кровь, повышая уровень гемоглобина и улучшает лейкоцитарную формулу. Помимо этого, обладает кумыс и

бактерицидными свойствами: вещества в его составе способны выделять антибиотический элемент, предупреждающие возникновения и оказывающие терапевтический эффект при заболеваниях легких и сердечнососудистых заболеваниях.

Кумыс - кисломолочный продукт из сырого кобыльего молока. При ферментации кумыса происходит смешанное брожение, этому процессу способствуют молочная кислота, уксуснокислые бактерии и дрожжи. В кумысе происходит двойное брожение: молочная кислота и спирт. Конечные продукты - это молочная кислота, этиловый спирт и диоксид углерода.

Кумысолечение стало широко применяться в 50-х годах XIX века, с этой целью открывались специальные лечебницы, слава о которых быстро распространялась в народе. Полезные свойства кумыса давно были подтверждены и традиционной медициной. Кумыс применяли не только при лечении заболеваний дыхательной системы, но также при анемии, общем истощении организма и некоторых желудочно-кишечных недугах. Были открыты специализированные санатории и курорты, в которых применялось кумысолечение.

Молоко кобыл представляет собой смесь растворённых в воде веществ, необходимых для питания и развития как жеребят, так и людей. Состав его значительно отличается от молока коров, а также других диких и домашних животных.

Кумыс содержит следующие элементы: Моно- и дисахариды, НЖК - Насыщенные жирные кислоты, Холестерин, Зола, Вода, Органические кислоты, Натрий, Калий, Фосфор, Магний, Кальций, Медь, Марганец, Кобальт, Цинк, Железо.

Кумыс обладает высокой питательностью за счет полного усвоения организмом человека всех составляющих его компонентов. Энергетическая ценность (калорийность) - кумыс составляет 50 ккал на 100 грамм продукта (съедобной части), энергетическая и пищевая ценность 100 грамм жидкости представлена следующими компонентами, на Рисунке 1:

Рисунок 1. Энергетическая и пищевая ценность кумыса

В кобыльем молоке содержатся биологически активные белки лактоферрин, ангиогенин, иммуноглобулины, лизоцим, незаменимые полиненасыщенные жирные кислоты, оно богато аскорбиновой кислотой. Лактоферрин обладает антиканцерогенными, антивирусными, антибактериальными, иммуностимулирующими свойствами. Ангиогенин способствует росту кровеносных сосудов, играет большую роль при инфаркте миокарда и инсульте. Эссенциальные жирные кислоты являются предшественниками эйкозаноидов, регуляторов химических процессов в клетках. Высока функция аскорбиновой кислоты в оздоровительных действиях кумыса.

В процессе кумысного брожения происходит значительное увеличение количества пептонов и свободных аминокислот. В кобыльем молоке и зрелом кумысе (1 - 2 суток) общее количество азота одинаково, но качество белков, их физико-коллоидное состояние существенно изменяются. Таким образом, наибольшие различия в химическом составе кобыльего молока и кумыса будут наблюдаться в содержании сахара, при одинаковом количестве белка, жира и зола. Общее количество сухого вещества в молоке колеблется от 10 до 11,4%, а в кумысе - от 6,2 до 8,6%. Калорийность 1 л кумыса 300 - 400 ккал.

Закваски, используемые для приготовления кумыса. Для изготовления кумыса традиционным способом применяли в прошлом и применяют сейчас различные естественные закваски, состоящие из смеси пшеничной муки, меда и пивных дрожжей или пшена, солода и меда. В качестве закваски широко используют катык (айран) - национальный молочнокислый продукт из коровьего молока, популярный в Башкирии, Казахстане и Киргизии, а также катык с измельченным зерном ячменя, свежеприготовленный крепкий кумыс. Известно около 15 разных рецептов приготовления заквасок из катыка.

В кумысе образуются антибиотические вещества, способные убивать гнилостные и некоторые другие патогенные микроорганизмы. Высокие питательные свойства кумыса можно объяснить не только составом молока. При кумысном брожении жир остается без изменения, но белок превращается в легкопереваримые вещества, а молочный сахар - в молочную кислоту, этиловый спирт, угольную кислоту и целый ряд ароматических веществ.

Все это создает высокую питательность кумыса, легкую усвояемость, приятный вкус и аромат. Крепкий натуральный кумыс содержит до 4,5% спирта. Кумыс содержит много витамина С - в три раза больше, чем в коровьем молоке. Важными составными частями кумыса являются лактоза, белки, жир, витамины, ферменты, минеральные вещества. Основные компоненты исходного молока при брожении изменяются под воздействием ферментных систем микроорганизмов кумысной закваски. Лактоза - наиболее сильно меняется при созревании кумыса, поскольку является энергетическим источником, необходимым для обеспечения энергетических затрат микроорганизмов кумыса. Одним из основных условий получения высококачественного кумыса является соблюдение чистоты и всех санитарно-гигиенических требований.

В процессе протеолиза, протекающего при созревании кумыса, происходит образование пептидов и накопление свободных аминокислот. ферменты кумыса. Помимо липазы в кумысе содержатся и протеолитические ферменты. В кумысе имеется большое количество белков со специфической функцией биокатализаторов. Ферментные системы кумыса по происхождению с одной стороны связаны с микроорганизмами закваски, с другой стороны с исходным молоком. В кумысе исследованы ферментные системы, участвующие в расщеплении белков, углеводов и жиров, катализирующие окислительно-восстановительные процессы.

Значение лечебного использования кумыса в последние годы приобретает большую актуальность, в связи с ростом числа заболеваний на фоне экологического неблагополучия и возрастающей стоимости большинства лекарственных препаратов.

Настоящий кумыс с первого раза нравится далеко не всем. Чтобы оценить по достоинству этот древний напиток кочевников, которые понимали толк в лошадах и изнуряющей жаре, попробовать кумыс нужно несколько раз, обязательно жарким летом и непременно в степях или горах Казахстана и Средней Азии.

Кумыс настолько завоевал доверие, что сейчас, в эпоху «эко-бумаг», когда всё должно быть экологически чистым, можно встретить кремы, шампуни, косметическое молочко с содержанием кумыса.

Список использованных источников:

1. Шигаева М.Х., Оспанова М.Ш. Микрофлора национальных кисломолочных напитков. - Наука. - Алма-Ата, 1983.- 151 с.
2. Сыман К.Ж., Сайдулдина А.А. Белки кобыльего и верблюжьего молока. - Хабаршы Вестник серия химическая, №1(29), КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, - С. 119- 123.
3. Сыман К.Ж., Туганбекова М.А. Ненасыщенные липиды кобыльего молока, сухого кумыса и их окисляемость. - Хабаршы Вестник серия химическая, №2(31), КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, 2007. - С. 43-48.

**СЕКЦИЯ 3.
ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ И РАЗВИТИЕ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ**

УДК: 338.24

АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕР ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Патрушев Александр Александрович
студент 4 курса, ОП 6В04104 – Финансы
Инновационный Евразийский Университет
Павлодар, Казахстан

Научный руководитель: **Беспалый Сергей Владимирович**, к.э.н.,
доцент

patrushev50899@mail.ru, sergeybesp@mail.ru

Любая страна мира гарантирует стабильность экономики, главная цель - поддерживать устойчивое развитие страны как в период экономического роста, так и во время кризиса.

Основную часть доходов бюджета Казахстана составляют налоговые поступления от бизнеса и граждан: именно через них финансируются государственные расходы (привлеченные денежными средствами).

«Черный лебедь» пандемии COVID-19, усугубленный результатами неудавшихся переговоров ОПЕК в марте 2020 года, закрытие границ и отмена рейсов и путешествий, вызвал резкий шок в мировой экономике, снизив мировой спрос, усиливающий эффект разрушения цепочек поставок. Произошло резкое сокращение поступлений в бюджеты большинства государств планеты.

Не избежал этого удара и Казахстан: ведь экспорт энергоносителей и основных металлов составляет значительную часть экспорта страны и большую часть доходов государственного бюджета. Следствием всего этого стало увеличение бюджетных расходов, вызванное необходимостью поддерживать бизнес и граждан, «запертых» в четырех стенах деловой блокады.

Основная цель анализа - понять, достаточны ли меры государственной поддержки, связанные с COVID-19, насколько они эффективны (с точки зрения бизнеса), есть ли у бизнеса конструктивные предложения по совершенствованию этой системы?

Одним из важных выводов в этой связи стало сравнение малой и средней роли малого и среднего бизнеса в структуре западных стран, размеры которой обычно считаются, например, так называемыми: «Лучшая международная практика». В отличие от многих развитых стран, где доля малого и среднего бизнеса в ВВП составляет 50% и более, а доля занятых в экономике составляет более 60% -75%, на долю малого и среднего бизнеса приходится Казахстан составляет около 30% ВВП (38% сотрудников).

В этой связи одним из основных выводов исследования является растущая потребность в мерах государственной поддержки крупного бизнеса, которые составляют значительную часть ВВП страны и обеспечивают больше рабочих мест для людей трудоспособного возраста, чем малый и средний бизнес [1].

Всего в Казахстане 1168 субъектов крупного предпринимательства. Среднегодовая численность работников более 250 человек и среднегодовой доход более 8,3 млрд тенге. Доля в ВВП (включая государственный сектор) составляет 70,5%. Доля от налоговых отчислений составляет 80%. Количество занятых составляет 5,5 млн (62%). Закредитованность крупного бизнеса составляет 10,8 млн тенге на сотрудника.

В Казахстане 1168 субъектов крупного предпринимательства. Среднегодовая численность работников от 101 до 250 человек и среднегодовой доход не более 8,3 млрд тенге. Доля в ВВП составляет 29,5%. Доля в общем объеме экспорта составляет 18%.

К малому бизнесу относится более 200 тысяч субъектов. Среднегодовая численность работников от 16 до 100 человек и среднегодовой доход не более 830 млн тенге. Доля занятых (от общего числа занятых) составляет 3,3 млн (38%). Микробизнес составляет 83% от МСБ (по количеству субъектов) [2].

Микробизнес - это бизнес с численностью работников до 15 человек и среднегодовым доходом не более 83 млн. тенге. Доля экономически активного населения составляет 40% 25% МСБ сконцентрировано в Алматы и Нур-Султане.

За время пандемии около 300 тысяч различных субъектов предпринимательства приостановили свою деятельность. Свыше 1,6 млн человек были отправлены в отпуск без содержания. Порядка 4,5 млн человек получили социальную выплату в размере 42500 тенге. Всего от пандемии пострадали примерно 1 млн субъектов предпринимательства, в основном пострадавшими оказались представители сферы торговли и услуг. Около 14-15 тысяч субъектов, которые имели займы в банковских учреждениях обратились за отсрочкой.

Цифры закрытых фирм и компаний могли быть заметно больше, если бы государство не принимало вовремя меры поддержки, о которых речь пойдет дальше.

Государственная поддержка бизнеса в Казахстане осуществляется через взаимодействие государственных органов, представителей квазигосударственных институтов развития, представителей бизнеса и бизнес-ассоциаций, а также частных финансовых организаций, распределяющих капитал.

Государственная поддержка включает сочетание прямых и косвенных мер, направленных на стимулирование предпринимательской активности. Наша классификация для целей настоящего отчета включает следующие

элементы налогово-бюджетной и денежно-кредитной политики для поддержки бизнеса:

- 1) меры, связанные с заимствованием;
- 2) налоговые и таможенные механизмы;
- 3) субсидии, компенсации и финансовые гранты;
- 4) административные, госзакупки и другие меры.

Первый пакет антикризисных мер по поддержке бизнеса в свете COVID-19. В рамках программы льготных кредитов для малого и среднего бизнеса, пострадавшего от чрезвычайной ситуации, выделено 600 миллиардов процентов, процентная ставка составляет 8% сроком до 1 года.

Приостановление выплаты основного долга и процентов по кредитам для малого и среднего бизнеса, пострадавшего от чрезвычайной ситуации, на срок до 3 лет. Банки не взимают штрафы и пени за просрочку платежей, вызванную введением чрезвычайного положения в течение нескольких месяцев.

Для стабилизации курса тенге в марте 2020 года Национальный банк провел интервенции на сумму 1,487 миллиарда долларов. С марта 2020 года Национальный банк не проводил валютных интервенций [3].

Отмена налога на землю сельхозназначения до конца 2020 года. Освобождение от НДС при ввозе биологических активов АПК до конца 2020 года. Гарантированная закупка у сельхозпроизводителей.

Субъектам субъектов малого, среднего и крупного бизнеса была предоставлена отсрочка от уплаты налогов и других обязательных налогов с марта 2020 года по 1 июня 2020 года (3 месяца). Прекратить налоговые проверки малого и среднего бизнеса. К концу 2020 года экспорт бензина и дизельного топлива будет освобожден от акцизного налога. К концу 2020 года отдельные виды нефтепродуктов (дистилляты, битум, мазут и др.).

В области таможенного и налогового контроля были проведены следующие меры:

- Приостановление начисления процентов по своевременно неисполненным налоговым обязательствам (для отдельных налогоплательщиков);
- Освобождение от земельного налога (для отдельных налогоплательщиков);
- Освобождение от налога на имущество (для отдельных налогоплательщиков);
- Освобождение доходов сотрудников от налогов и других платежей с заработной платы;
- Отсрочка налоговой отчетности;
- Отмена плановых налоговых проверок бизнеса для всех категорий хозяйствующих субъектов;

- Приостановление рабочего времени проверок, проводимых органами государственных доходов (для малого и среднего бизнеса);
- Сниженная ставка НДС (8%) на импорт и реализацию социально значимых продуктов питания;
- Освобождение от уплаты подоходного налога (для индивидуальных предпринимателей) [4].

После введения первого пакета антикризисных мер по поддержке бизнеса во время чрезвычайных ситуаций в мае 2020 года правительство представило комплексный план восстановления экономического роста до конца 2020 года. Меры, изложенные в Комплексном плане, нацелены на малый, средний и крупный бизнес. Комплексный план включает 10 разделов и 149 мероприятий по поддержке и стимулированию деловой активности, содействию занятости и увеличению доходов населения. Комплексный план облегчит бизнес в нескольких секторах. Помощь будет оказана реальному сектору (агропромышленный комплекс, топливно-энергетический комплекс, обрабатывающая промышленность, строительство и горно-металлургический комплекс), сфере услуг (транспорт, торговля и туризм), а также малому и среднему бизнесу.

Правительство пересмотрело бюджетные прогнозы республики. Ожидается, что республиканский бюджет сократит налоговые поступления на 10% по основным видам налоговых поступлений по КПП и на 16% по НДС, в основном за счет снижения экспортных пошлин на сырую нефть с 55 до 0 долларов и налога с продаж на экспорт. В результате изменения в бюджете республики будут отражены в государственном бюджете (в том числе в местном бюджете).

Кризис, несмотря на все негативные последствия, позволит всем извлечь важные уроки и благотворно повлияет на активизацию конструктивного диалога между государством и бизнесом.

Ведь чем эффективнее реализуются меры государственной поддержки в отношении бизнеса, тем меньше будет привлечено денег для преодоления экономического шока, чем сильнее выйдет страна после кризиса, тем лучше она будет подготовлена к возможным кризисам в будущем.

Список использованных источников:

1. Пандемия COVID-19: эффективны ли меры господдержки бизнеса в Казахстане? [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://home.kpmg/kz/ru/home/insights/2020/07/covid-business-support.html> – Дата доступа: 02.04.2021

2. Каковы критерии отнесения тоо к субъектам малого и среднего бизнеса? [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34547624 – Дата доступа: 03.04.2021

3. Мониторинг принятых государствами-членами ЕАЭС мер, направленных на преодоление негативных последствий распространения коронавирусной инфекции (COVID-2019). [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%98%D0%A2%D0%9E%D0%A0%D0%98%D0%9D%D0%93%20%D0%BD%D0%B0%2002.04.pdf> – Дата доступа: 03.04.2021

4. Казахстанский бизнес до 2021 года освобожден от плановых проверок налоговой. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ru.sputnik.kz/economy/20200623/14294027/planovye-nalogovye-proverki-minekonomiki.html> – Дата доступа: 04.04.2021

УДК 004.934

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОНЛАЙН ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ LEARNINGAPPS.ORG СЕРВИСІН ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Садих Муратай

0111000 «Негізгі орта білім беру» мамандығының 1 курс студенті
Астана Халықаралық университетінің Педагогикалық колледжі
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Мусаева Мадина Ералиевна**, физика пәнінің
оқытушысы

Білім берудің технологиясына оқытудың техникалық құралдары, білім беруде қолданылатын ақпараттық технологиялар, қашықтықтан оқыту жатады.

Оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа формасының бірі – қашықтықтан оқыту технологиялары арқылы оқыту. Қашықтықтан оқыту дегеніміз - оқытушы мен білімалушы арасында қандай да қашықтықта интернет ресурстарының сүйемелдеуімен өтілетін оқытудың формасы, яғни интернет желілерінің көмегімен белгілі бір арақашықтықта оқыту.[1]

Білімалушы мен компьютер арасындағы оқытуды интерактивті деп атайды. Интерактивті оқытудың басты мақсаты – білімалушыларды өз бетінше тапсырманың жауабын табуға үйрету.

Интерактивті жаттығулар жасауға арналған көптеген онлайн-ресурстар бар. Олар өздерінің функционалдығы бойынша ұқсас болуы мүмкін немесе функционалдылығы мен интерфейсі бойынша ерекшеленуі мүмкін.

LearningApps.org интерактивті тапсырмалар құрастырушысы интерактивті модульдер (жаттығулар) арқылы оқыту процесін қолдауға арналған. Сонымен бірге оқытушы да, оқушы да дайын шаблондарды

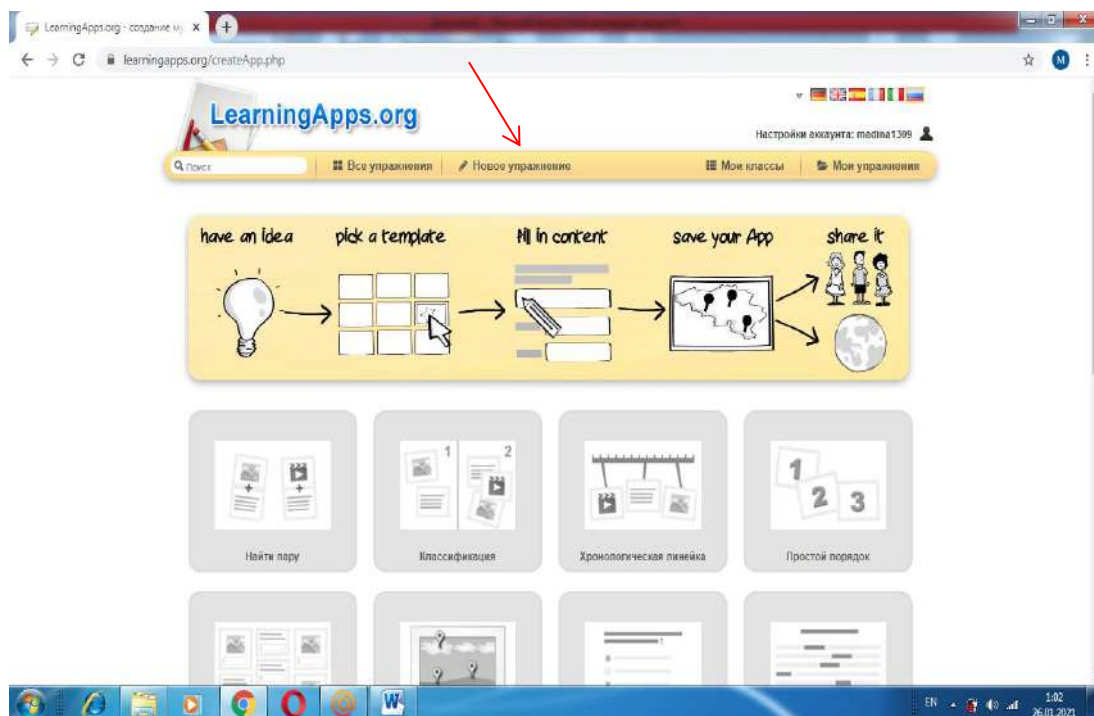
пайдаланып, интерактивті модульдер жасай алады. Осы қызметтің арқасында жасалатын интерактивті тапсырмалардың негізгі идеясы - студенттер белгілі бір оқу пәніне деген танымдық қызығушылығын қалыптастыруға ықпал ететін білімдерін ойын түрінде тексеріп, бекіте алады.

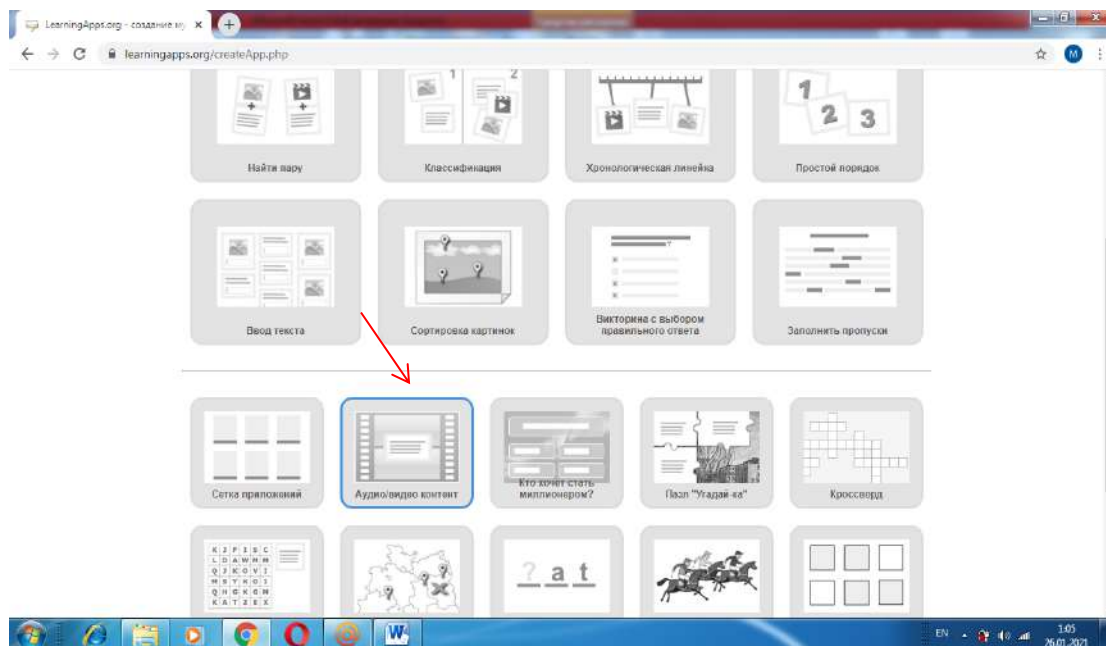
Қызмет көрсету мекен-жайы - <http://learningapps.org/>

Қызметтің тұжырымдамалық интерфейсі бар, тіркеуді ұсынады («Кіру»-батырмалары - «Жаңа аккаунт құру») және әлемнің 20 тілінде ұсынылған. Қажетті тілді таңдау үшін сайт парағының жоғарғы оң жақ бұрышында тиісті жалаушасы бар белгішені таңдау керек. Сайтта ресурстарды пайдаланушылар жасаған жалпыға ортақ интерактивті тапсырмалар галереясы бар. Қызметте ұсынылған барлық жаттығулар академиялық пәндер бойынша бөлінеді, бұл қажетті тапсырманы табуы едәуір жеңілдетеді.[2]

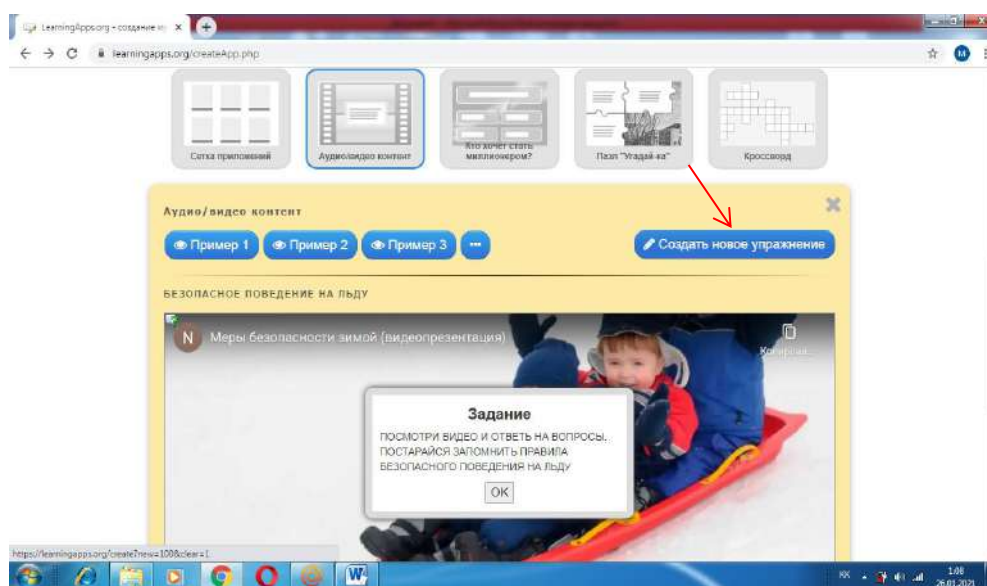
LearningApps.org сервисінде өзіңіздің тапсырмаларыңызды құру және сақтау үшін тіркелуіңіз керек. Оқытушы жеке пайдаланушы ретінде тіркеліп, аккаунт құрады. Өз оқу модульдерін жасап, сақтайды, сонымен қатар басқарады. Пайдаланушы оқу модульдерінің авторы ретінде жасаған контентті статистикада көре алады. Оқытушы «Барлық жаттығулар», «Жаңа жаттығу», «Менің сыныптарым», «Менің жаттығуларым» қызметтерін пайдаланады. «Жаңа жаттығу» қызметі: жұпты табу, классификация, хронологиялық кесте, мәтін енгізу, суреттерді іріктеу, викториналық сұрақтар, бос орындарды толықтыру, аудио/видео контент, кім миллионер болғысы келеді?, пазл, сөзжұмбақ, әріптен сөз құрау, сөзді табу т.б. модульдерді ұсынады. Осының ішінен «Аудио/видео контент» жаттығуына тоқталайық.

Жаңа жаттығулардан Аудио/видео контент жаттығуын таңдаймыз.

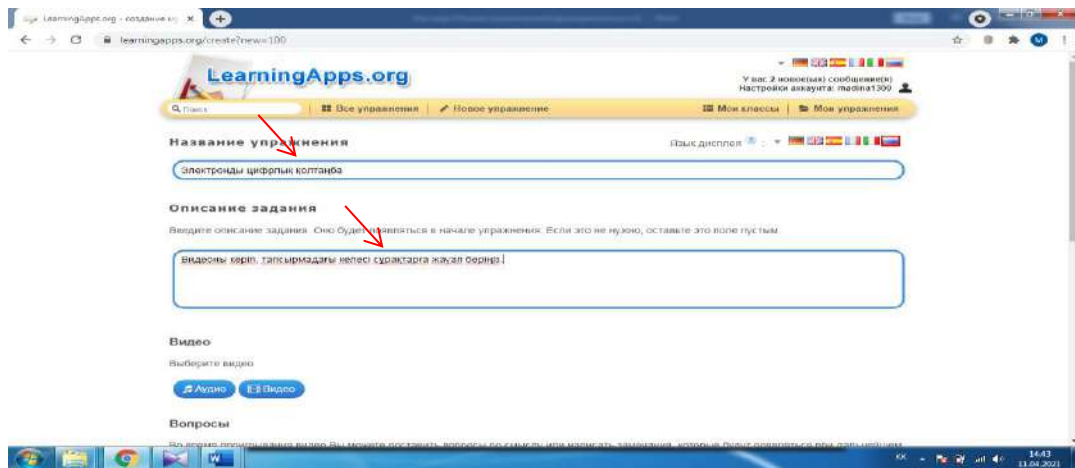

Жаңа жаттығу құру (Создать новое упражнение) батырмасын басамыз.

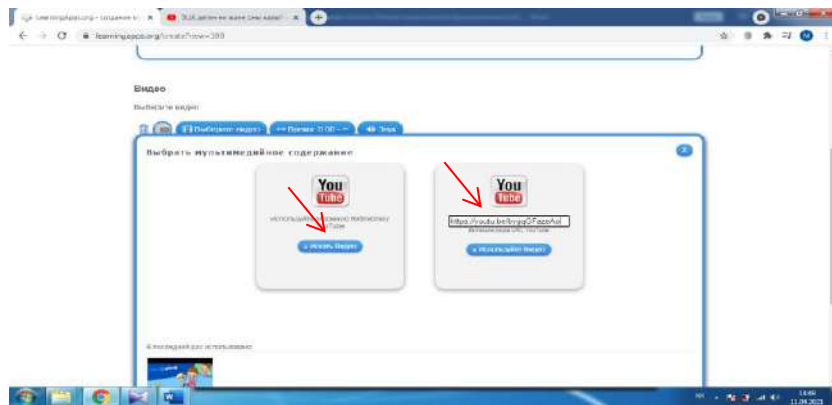

Жаттығу атауы(Название упражнение) кестесіне жаттығу атауын толтырамыз. Мысалы Электронды цифрлық қолтаңба.
Тапсырма сипаттамасын(Описание задания) жазамыз.

Международная научно-практическая конференция «Наука и образование»

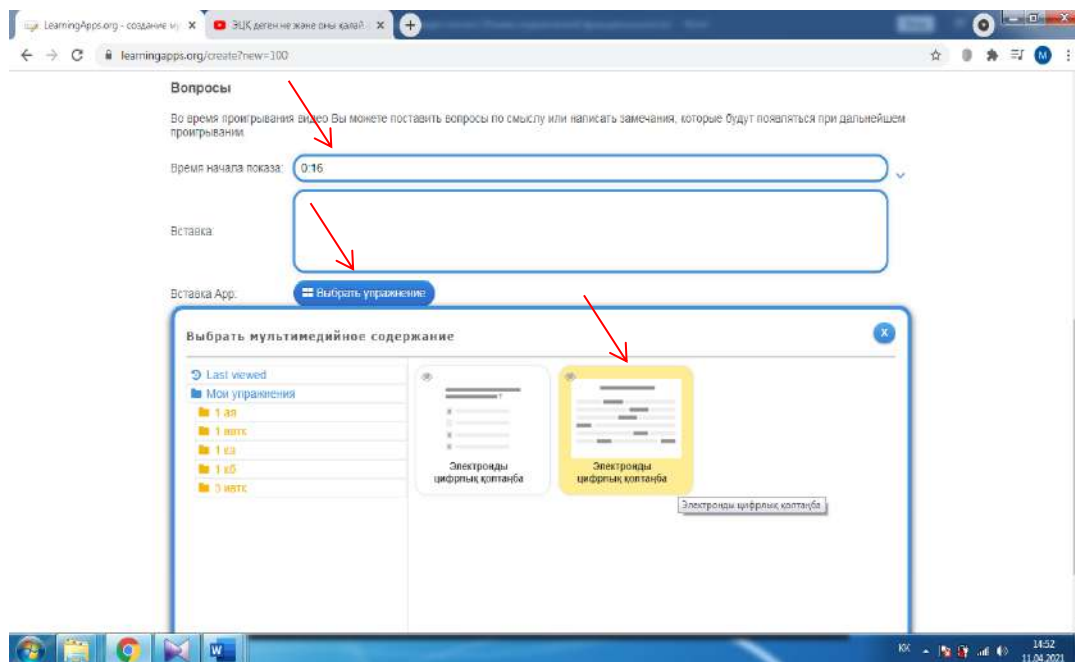

Әрі қарай Видео батырмасын басып, youtube желісінен тақырыпқа қажетті видеоны іздейміз. Қажетті видеоның сілтемесін подпискиден көшіріп алып, осында қойып, бейнені пайдаланыңыз(используйте видео) басыңыз.

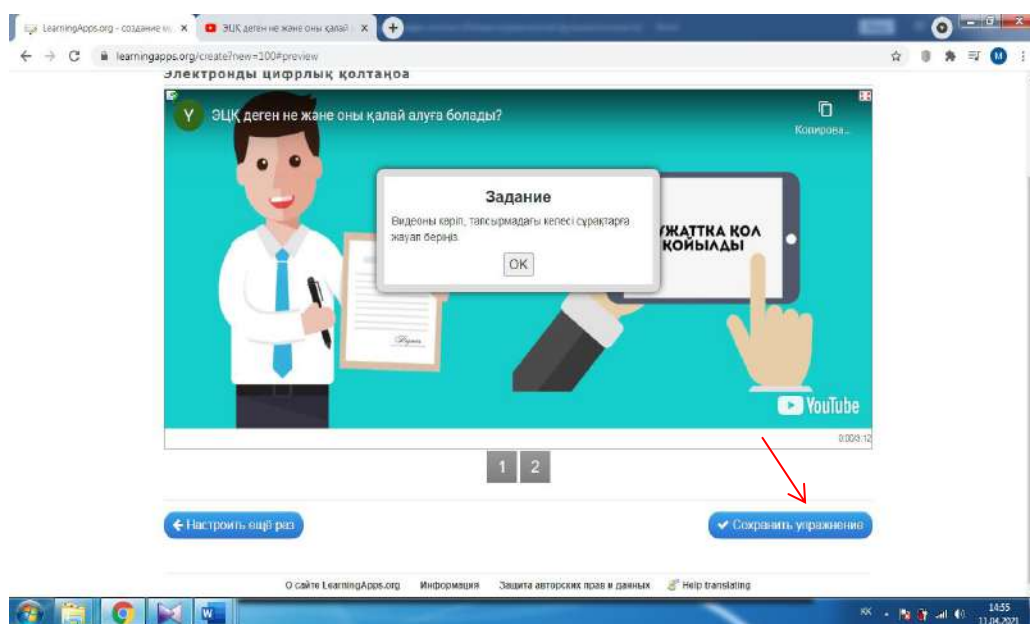
Сұрақтар(Вопросы) бөлімінде көрсетудің бастапқы уақытын (Время начало показа) қоямыз.

Жаттығуды таңдаудан(Выбрать упражнение) алдын-ала жасаған жаттығуымызды таңдаймыз.

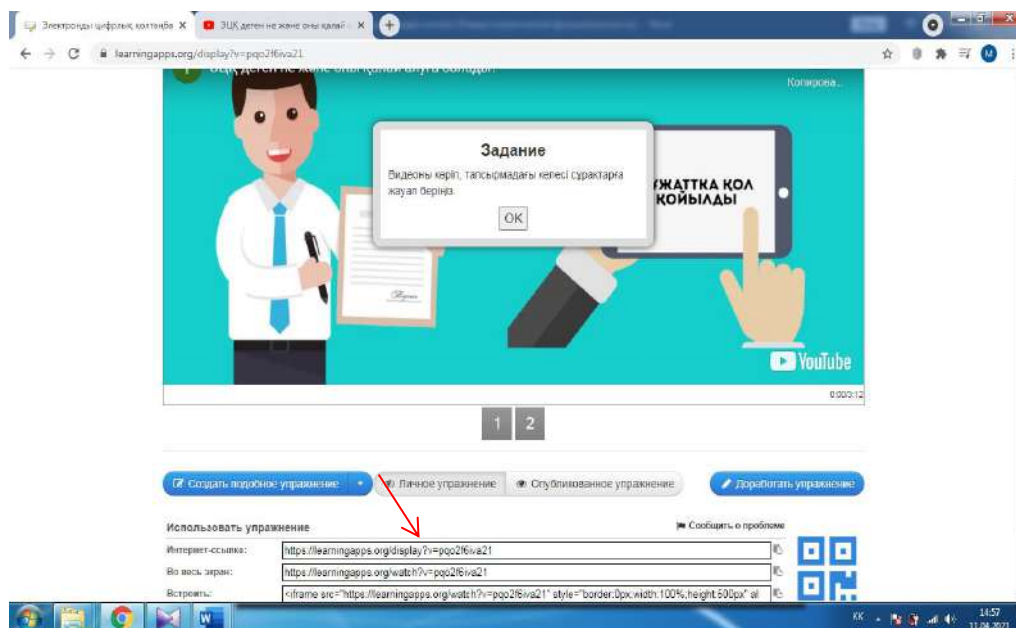

Егер тағы жаттығу қосқымыз келсе, келесі элементті қосуды (+Добавить следующий элемент) басамыз. Бейнені қарап уақытына қарай, неше жаттығу қосқымыз келеді қоса береміз.

Аяқтау және алдын ала қарауда көрсету (Завершить и показать в предварительном просмотре) батырмасын басамыз. Ашылған терезеден жаттығуды сақтау батырмасын басамыз.

Сіз өзіңіздің жасаған жаттығуларыңызды студенттерге әлеуметтік желілерде(whatsapp) веб-сілтеме түрінде жібере аласыз немесе оны веб-сайтқа енгізе аласыз.

Білімалушылар іздеу жүйелері немесе LearningApps.org оқу модулінің авторы шифрланған веб-сілтемесі арқылы өтеді немесе бағдарламаны белгілі бір аудитория үшін қолжетімді ету үшін кірістіру кодын пайдалана алады. Оқу модулінің авторы тапсырмаларды сайтта жариялай алады.

Материалды меңгерту мақсатында тапсырманы сабақты бекіту кезеңінде, үй тапсырмасын осы модульдер арқылы берген жөн.

LearningApps.org. сервисі оқу үдерісіне келесі мүмкіндіктерді береді:

- оқу материалын деңгей, уақыт, көлеміне қарамастан меңгереді;
- білімалушы алған білімін жүйелейді;
- шешімді тез қабылдауына мүмкіндік алады;
- тапсырманы бірнеше рет орындау арқылы жақсы нәтижеге жетеді;
- жалпы оқуға деген мотивация пайда болады;
- кері байланыс алады, өзін-өзі бағалайды;

білімалушы өзіндік жұмысты дербес компьютердің, ноутбуктың, ұялы телефонның көмегімен ұйымдастыра алады.[3]

Оқытудың әдіс-тәсілдерін тиімді таңдап алу оқытуда табысқа жетуге негіз болады әрі сабақтың тиімділігі мен сапасын барынша арттыруға мүмкіндік береді. Сабақта интерактивті технологияларды тиімді пайдалану жауапкершілік пен шығармашылық тұлға қалыптастыруға алып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Білім берудегі жаңа технологиялар оқу құралы. Айтбаева А.Б. Алматы қаласы Қазақ Университеті, 2011 жыл.
2. <http://learningapps.org/>

3. <http://stud.kz/>

УДК 338.14

ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Ксембаева Лаура Амангельдиновна

Магистрант 1 курса, 5B050800 – Учет и Аудит

Toraighyrov University

Павлодар, Казахстан

Научный руководитель: **Алтайбаева Жанат Калеловна**, кандидат
экономических наук

Современный мир столкнулся с эпидемиологической нестабильностью, вызванной коронавирусной инфекцией COVID-19. По прогнозам экспертов Capital Economics, мировая экономика потеряла больше 280 миллиардов долларов в первом квартале 2020 года. Государственное финансирование оттянуло процесс банкротства, однако вопрос направления дальнейшего развития малого и среднего предпринимательства был неясным. Кризис, с которым встретился мир сегодня, наносит существенный ущерб экономике как на национальном, так и на мировом уровне. Он не похож ни на один из предыдущих. Приход вируса повлек за собой наступление новой экономической реальности, к которой необходимо адаптироваться каждому субъекту экономики, независимо от масштаба: в рамках региона, страны или целого мира. Подобные факты говорят о безусловной актуальности выбранной тематики.

Проблема заключается в отсутствии ресурсов, необходимых для жизнеобеспечения и развития малого и среднего предпринимательства в условиях экономической нестабильности. Подобные ограничения некрупных компаний связаны в первую очередь со сравнительно небольшими размерами капитала, не подходящего для поддержания длительного автономного состояния в период пандемии.

На сегодняшний день практически все отрасли малого и среднего бизнеса перестали существовать в прежнем режиме и на период карантина временно приостановили свою деятельность. Предприниматели, лишившиеся своих прежних доходов, придумывают оригинальные способы сохранить свой заработок и выходят на режим курьерской службы, но это выход только для товаропроизводителей и поставщиков товаров.

В целях поддержки МСБ Казахстана президент постановил освободить от налогов некоторые сектора бизнеса до 1 октября 2020 года. Оценив возможный ущерб секторов, включающих в себя общественное питание,

торговлю, транспортные или консультационные услуги, гостиничный бизнес и туризм, ввели отмену налоговых платежей. Также, ставка НДС была снижена с 12% до 8% для всех социально важных товаров на период до 1 октября 2020 года.

В условиях пандемии COVID-19 грамотная деятельность государства способна значительно облегчить сложную экономическую ситуацию. Так, Главой государства поручено оказать дополнительную помощь субъектам малого и среднего бизнеса через государственное субсидирование процентных ставок до 6% годовых по всем действующим кредитам МСБ в пострадавших секторах экономики.

«В условиях кризисных явлений в экономике приоритетной задачей Агентства является поддержка финансирования субъектов МСБ и недопущение снижения доступа к кредитным ресурсам», - сказала М. Абылкасымова.

Финансовая устойчивость и платежеспособность субъектов МСБ важна для обеспечения стабильности самих финансовых организаций. Так, в период чрезвычайного положения субъектам МСБ по поручению Главы государства предоставлялась отсрочка платежей по займам и микрокредитам.

Безусловно, не все предприниматели смогут пережить кризис, однако те, кто не «опустит руки», а адаптируется к современным условиям, не только сохранят бизнес, но и преумножат его капитал. Чтобы не грешить голословными фразами, ниже будут определены пути развития наиболее пострадавших сфер в условиях коронавируса.

Туризм как отрасль в условиях коронавирусной инфекции получила серьезный удар, так как путешествия – это всегда взаимодействие с людьми. В качестве преодоления кризисной ситуации в сфере туристического бизнеса на время пандемии предлагается использовать формат «онлайн-путешествий». Онлайн-путешествие – это такой процесс, когда человек может попасть в любую точку мира, используя техническое средство. В рамках этого проекта можно создать систему с возможностью записи всех экскурсий для создания «библиотеки» воспоминаний. Такое решение проблемы, не сможет принести доходы, которые бы были у компании при отсутствии пандемии, но этот подход все-таки позволит получать денежные средства, с помощью которых компания в условиях коронавируса сможет удержаться в своей отрасли.

Следующая отрасль, которая признана наиболее пострадавшей в период пандемии, это ресторанный бизнес. Сейчас уже многие рестораны перешли на использование сервисов «бесконтактной» доставки, но некоторые люди их остерегаются. Возникает вопрос: что можно с этим сделать? У ресторанов зачастую есть постоянные клиенты, которые заказывают одно и то же блюдо, но сейчас они вынуждены отказаться от любимой еды. В этом случае предлагается проводить кулинарные шоу-уроки. Любимое блюдо может приготовить каждый, просматривая трансляцию, которую можно поместить в программу, где человек может пересмотреть процесс приготовления. Ресторан

может заработать себе не только определенные денежные средства, но и повысить свою популярность в обществе, обеспечивая себя новыми клиентами после пандемии.

Следующая сфера деятельности – это розничная торговля (не продукты питания). Здесь можно запустить систему «онлайн-примерка». Зачастую покупатели не доверяют интернет-заказам, боясь выбора неправильного размера. Нынешнее поколение технических устройств позволяет нам измерить какой-либо предмет, например, стопу для выбора обуви: можно узнать размер ноги, используя измерения, которые каждый может произвести с помощью камеры телефона и двух минут терпения. Также можно создать систему определения размеров одежды с учетом обхватов груди, талии, бедер, запястья и шеи, если это необходимо. Система автоматически определит размер, который наиболее точно подойдет покупателю. Это позволит упростить процесс выбора размера одежды и привлечь новых покупателей.

Импортная логистика – это компонент внешнеэкономической деятельности, цель которого с максимальной оптимизацией обеспечить потребителя товарами соответствующего качества и количества. Импортная логистика, как и любая другая деятельность, нуждается в капитале, но в условиях пандемии этой сфере деятельности нужно «переждать», должно пройти время, чтобы были открыты границы на международном уровне. Но это время «пережидания» можно использовать с высокой полезностью. Например, компаниям можно попытаться использовать новейшие IT технологии. Оптимизация и диджитализация бизнеса в этой сфере обсуждаются давно, но не все компании решались на такие изменения. Нынешние условия вынуждают задуматься, что нужно переводить «жизнь» компании на другие рельсы. Допущение ошибок на данном этапе – это фаза, которую должна пройти компания, но если ее не пройти, то можно столкнуться с альтернативой гораздо хуже ошибок – банкротство. На данном этапе развития общества цифровизация логистической цепочки востребована, людям удобно получать спектр услуг с помощью доступа со своего устройства. Покупатель выбирает в своем смартфоне «нужное» и получает заказ, не выходя из дома. Использование усовершенствованной системы позволит после снятия ограничительных мер гораздо быстрее развивать и совершенствовать функционирование логистических компаний.

Рекреационные площадки (кинотеатры, театры, цирки, зоопарки) также признаны сферой деятельности, которая понесла огромные убытки в связи с пандемией. Рекреационные площадки – это постоянная работа с огромным количеством людей. Во время пандемии кинотеатры, например, могут транслировать на цифровую площадку определенные фильмы по запросам зрителей, можно создавать неделю кино в зависимости от эпохи или жанра фильмов. Театры, соблюдая меры, могут организовывать онлайн-представления, уроки по актерскому мастерству, которые помогли бы будущим профессионалам успешно сдать вступительные испытания в высшее

учебное заведение, ведь зачастую абитуриенты не проходят по конкурсу из-за недостаточных баллов за вступительное испытание. Такие уроки, мастер-классы будут интересны многим категориям населения.

Таким образом, в ходе проделанной работы была достигнута поставленная цель – выявлены пути развития малого и среднего предпринимательства в кризисных условиях, вызванных сложной эпидемиологической ситуацией в Казахстане и мире. Кроме того, выделены специфические отраслевые подходы к развитию малого и среднего предпринимательства как субъекта экономической деятельности в условиях новой, напряженной для мира эпидемиологической ситуации.

Пандемия COVID-19 диктует определенные условия, в которых необходимо выживать, к которым важно приспособиться и не потерять энтузиазм в своем деле. Действительно, можно сидеть и ждать «у моря погоды», считать дни до отмены ограничительных мер, которые, как показывает практика, не собираются заканчиваться, а можно принять «вызов» современности, преодолеть трудности и вывести свой бизнес на достойный уровень. Малое и среднее предпринимательство имеет не только право на существование, но и на развитие.

Список использованных источников:

1. О мерах поддержки малого и среднего бизнеса в период пандемии [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38522406#pos=3;-80 – Дата доступа: 01.04.2021

2. Отмена уплаты налогов в связи с коронавирусом [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://tenderbot.kz/blog/otmena-uplaty-nalogov-v-kazahstane-v-svyazi-s-koronavirusom> – Дата доступа: 28.03.2021

3. Как пандемия повлияла на предпринимательство в Казахстане [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.nur.kz/nurfin/economy/1852160-kak-pandemia-povliala-na-predprinimatelstvo-v-kazahstane/> – Дата доступа: 25.03.2021

4. Налоговые каникулы и прочие меры поддержки [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.zakon.kz/5014386-nalogovye-kanikuly-i-prochie-mery.html> – Дата доступа: 03.04.2021

УДК 338.246.028

ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Демеу Айгерім Пердебайқызы

Магистрант 1 курса, ОП 7М04104-Социальное предпринимательство

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Окутаева С.Т.**, PhD, ассоциированный профессор

В нынешнее время каждая успешная компания позиционирует себя в Интернет пространстве через фирменный сайт и аккаунты в социальных сетях. Цель исследования – определить инновационное решение и развитие предпринимательства в условиях пандемии.

Сегодня термин «Коронавирус» у большинства населения планеты вызывает если не панику, то, как минимум, тревогу. На памяти людей, населяющих Землю сегодня, были разные эпидемии, но с пандемией такого масштаба человечество столкнулось впервые.

«Коронавирус» - это большой перечень вирусов, которые способны вызывать инфекционный процесс после попадания в чувствительные клетки животных и человека, с широким спектром респираторных синдромов разной степени тяжести. По антигенным и генетическим свойствам различают 3 основных группы коронавирусов. В 1 и 2 группу входят вирусы, патогенные для млекопитающих, в 3 группу – патогенные для птиц. Вирусы патогенные для человека, представлены как в первой, так и во второй группе. [1]

Первые случаи болезни произошло в декабре 2019 г. в Китае (г. Ухань, провинция Хубэй). Исследователи долго не могли обнаружить «больного», который первый заразился новым «коронавирусом» и передал инфекцию другим людям. По одной из последних версий, была продавщица живых креветок по имени Вэй. Она торговала на рынке морепродуктов в Ухани. [2]

Распространение этого вируса, помимо миллионов смертей, которые он вызвал, затронули многие компании по всему миру, и глобальная экономика в целом.

COVID-19 пандемия распространилась с очень тревожной скоростью на весь мир, заражая миллионы и сильно влияя на экономику, а так же, в конце марта 2020 года была введена блокировка движения во всем мире что привело к финансовому кризису.

Во многих странах предприятия сталкивались с сокращением спроса, нехватка сырья, отмена экспортного заказа и сбои в транспорте, что вызвал серьезный экономический шок.

Пандемия вызвала массовые ущерб малому бизнесу в течение недели. Почти половина предприятия временно закрылись, заботясь о здоровье сотрудников. Изначально, сотрудники были в ужасе от вспышки COVID, так как шансы заражения от человека к другому было очень высоким и согласно постановлениям правительства, людей просили остаться дома, чтобы разорвать цепь нового коронавируса. Даже бизнесу, который пытался выжить в это время, пришлось сократить количество своих сотрудников в среднем на 40 процентов.

Государство осознает тяжесть вероятных последствий карантина и разрабатывал целый ряд мер для помощи бизнесу. Первый шаг – отмена штрафов и пеней по всем кредитным долгам. Реализовать эту норму помогли банки, которым направлены необходимые инструкции. Вторая важная мера – отсрочка налоговых платежей. Дополнительно тем бизнесменам, которые потерпели убытки из-за пандемии, выдают займы под 8 % годовых. Это поможет им сохранить свои позиции на рынке. Если предприниматель лишился дохода после введения ЧП, то он может рассчитывать на пособие от государства в сумме 42 500 тенге.

Следует отметить, что многие частные компании оказывали спонсорскую помощь и выделяли дополнительные денежные средства, которые направлялись на преодоление последствий, вызванных пандемией COVID-19. Например, Казахстан холдинг VI Group выделил денежные средства для врачей, которые непосредственно задействованы в борьбе с пандемией COVID-19, а также для строительства новой больницы для больных коронавирусом [3].

Принципы деятельности социального предпринимательства играют первостепенную роль в преодолении и нивелировании краткосрочных и долгосрочных последствий для экономики и общества, вызванных пандемией COVID-19. В краткосрочной перспективе социальное предпринимательство в дополнение с государственными мерами поддержки оказывает положительное влияние на выход из кризиса, предлагая инновационные решения социально значимых проблем [12] (Kulkova, 2020). В долгосрочной перспективе социальное предпринимательство будет способствовать трансформации экономики путем продвижения инклюзивных и устойчивых моделей в сфере образования и предпринимательства. Бизнес-структуры, работающие в условиях рыночной экономики, могут успешно интегрировать элементы социального предпринимательства в свою практику. Например, они могут более активно привлекать к работе людей с ограниченными возможностями, а также социально дезадаптированные группы населения.

Социальное предпринимательство ставит общественно значимые проблемы во главу угла своей модели деятельности, тем самым отдавая приоритет социальному воздействию. Соответствующие компании и организации в своей деятельности начинают уделять повышенное внимание служению обществу и защите общественных интересов, тем самым повышая

благополучие общества за счет уникальной организации своей деятельности, направленной в конечном счете на помощь нуждающимся людям. Однако при этом они учитывают важность достижения финансовой устойчивости, которая необходима для удовлетворения социальных потребностей.

Деятельность социального предпринимательства удовлетворяет социальные потребности, которые в полной мере не охвачены государством и малоинтересны субъектам рыночной экономики, и способствует достижению социально-экономической устойчивости [20]. Прежде всего, это связано с тем, что продукция, предоставляемая организациями социального предпринимательства, смягчает и нивелирует прямые последствия кризисных явлений (в том числе вызванных пандемией COVID-19) для наиболее уязвимых и социально незащищенных категорий населения, и тем самым их деятельность оказывает поддержку обществу в преодолении кризиса.

Как показала практика, одним из направлений работы социального предпринимательства в период пандемии COVID-19 стало обеспечение нуждающихся категорий граждан (например, малоимущих, многодетных семей, одиноких пенсионеров, людей с ограниченными возможностями) средствами индивидуальной защиты, продуктами питания, а также товарами первой необходимости. Однако пандемия внесла свои коррективы в организацию их работы. В связи с ограничительными мерами вынуждены были перестроить свою работу и перешли в онлайн-режим.

Несмотря на кризис, бизнес, в особенности средний, продолжает развитие. Однако, оптимисты утверждают, что кризис — это не только потери, но и новые возможности. И действительно, эпохи потрясений, трансформируя бизнес-ландшафт, открывают новые ниши для предпринимательства и стимулируют творчество и инновации. Нынешний кризис, затормозив развитие одних отраслей экономики, придал мощное ускорение другим.

Цифровизация и до Covid-19 была одним из главных трендов бизнеса. Согласно McKinsey Global Survey of executives, пандемия ускорила этот процесс на несколько лет.

Режим самоизоляции стал непростым испытанием для бизнеса, в том числе и социального. Предприниматели подстраиваются под новые условия, пробуют новые форматы, ищут новые рынки. Спасением стал интернет.

Глобальный карантин дал мощный толчок развитию онлайн-услуг практически во всех областях. Нет никаких оснований ожидать серьезного отката в офлайн после того, как пандемия уйдет в прошлое. Карантины закончатся, а созданные бизнесы и привычки потребителей сохранятся.

Если бы не пандемия, то массового перехода на удаленную работу, который давно предрекали футурологи, можно было бы ждать еще долго. После снятия ограничений этот тренд, вероятно, не обратится вспять: более половины американских компаний уже планируют сокращение офисных пространств. В связи с этим можно ожидать дальнейшего развития IT-инфраструктуры для удаленных сотрудников. В первую очередь речь идет о

средствах связи, удаленного доступа и контроля. Взлет сервиса видеоконференций Zoom — одна из самых громких историй успеха в этом году.

Электронная коммерция и интернет-маркетинг

Пандемия — удачное время для запуска онлайн-магазина. Если ранее ожидалось, что электронная торговля превысит по объему обычную розницу только в 2036 году (прогноз Internet Retailer), то теперь очевидно, что это случится раньше. Во время карантина 30% российских малых и средних предприятий подключили возможность онлайн-оплаты своей продукции через сайт.

Телемедицина

Это еще одна область, которой и до 2020 года предрекали блестящее будущее, а пандемия лишь дополнительно ускорила ее рост и законодательное регулирование. Зачем рисковать здоровьем, а может быть, и жизнью, толкаясь в поликлинике, если многие врачебные консультации, например, по хроническим заболеваниям, можно получить дистанционно? Эта молодая отрасль сегодня как никогда нуждается в свежих идеях: речь не только о средствах связи, но также о различных сенсорах и других гаджетах, которые помогают удаленно контролировать состояние пациента.

Онлайн-обучение, развивающие центры

В последние годы наблюдался бум образовательных онлайн-платформ: Astana International University, сеть развивающих детских центров «Babe club» и т.д.

Доставка

Рынок доставки оказался одним из главных бенефициаров пандемии. Еще в мае ему предрекли 40-кратный рост по итогам года. Многие из тех, кто ранее не пользовался доставкой на дом, оценили этот сервис и не собираются возвращаться к прежним привычкам. Доставка продукты питания, лекарств и др.

Что еще будет расти в офлайне

Пандемия рано или поздно закончится, а привычки останутся. Многие сохранят предубеждение к тесным физическим контактам и продолжат избегать скоплений людей. Поэтому можно прогнозировать популярность вендинговых автоматов, магазинов без касс, фудтраков и других торговых форматов, которые позволяют минимизировать человеческое взаимодействие. К примеру, «Вкусвилл» в апреле начал развивать формат «дарксторов» — магазинов, которые работают только на выдачу онлайн-заказов.

Вопросы гигиены и санитарных норм обеспечат спрос на услуги по уборке и дезинфекции. Клининговые сервисы будут востребованы хозяевами офисов и общественных зон. Хорошие шансы на успех имеют производители средств гигиены и индивидуальной защиты. Так, основатели российского бренда Antiseptane планировали в 2020 году запуститься с косметикой для

волос, но в марте экстренно изменили стратегию и наладили успешное производство антисептиков.

Из-за пандемии доходы людей упали и вряд ли быстро восстановятся. Вынужденная бережливость повышает спрос на определенного рода услуги, такие как ремонт (авто-, вело-, бытовой техники и так далее) и комиссионная торговля.

Борьба с пандемией COVID-19 способствовала более широкому освещению в средствах массовой информации и в научной среде хода разработки и реализации проектов социального предпринимательства, продемонстрировав их позитивный вклад в решение возникших острых жизненных вопросов и смягчении последствий пандемии. Организации социального предпринимательства активно взаимодействуют как с представителями органов власти, так и другими общественными организациями, и бизнес-инициативами. Синергетический эффект этого взаимодействия – это эффективный сбор и распределение ограниченных ресурсов некоторых важных видов товаров и услуг, остро необходимых для решения социальных проблем, вызванных пандемией COVID-19. Также такое взаимодействие будет способствовать развитию новых форм партнерства на основе обобщения лучших практик различных активных участников процесса генерации социальных инициатив, которые крайне необходимы в текущей опасной ситуации расслоения общества и развития социального неравенства.

Список использованных источников

1. [Семейство коронавирусов и класс COVID-19 | Food and Health \[3\]](#)
2. [news.sina.com.cn.– 寻找华南海鲜市场的第一个感染者.\[2\]](#)
3. Бизнес с пользой: даже в кризис предприниматели помогают социальным проектам. [Электронный ресурс]. <https://realist.media/articles/insaydy/biznes-s-polzoy-dazhe-v-krizis-predprinimateli-pomogayut-sotsialnym-proektam>. [3]
4. https://zavtra.ru/blogs/kak_pandemiya_povliyala_na_biznes_v_kazahstane_postradavshie_otrasli_i_pomosh_kompaniyam
5. <file:///C:/Users/admin/Downloads/257-ArticleText-549-1-10-20201221.pdf>
6. https://www.inform.kz/ru/kak-v-kazahstane-podderzhivayut-malyi-i-sredniy-biznes-vo-vremya-pandemii_a3694302

УДК: 338.246.028

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И ЗАРУБЕЖОМ

Макышева Айдана Расилхановна

магистрант 1 курса, 7М04104 - Социальное предпринимательство
Международный Университет Астана,
Нур-Султан, Казахстан
comai1101@gmail.com

Научный руководитель: **Окутаева С.Т., PhD, ассоциированный
профессор**

Аннотация: *В статье рассмотрено понятие социального предпринимательства и актуальность данной сферы. Также рассмотрено значение и влияние социального предпринимательства на экономический рост и интеграцию. Приведены примеры успешных социальных проектов, а также перечислены проблемы социального предпринимательства.*

«Социальные предприниматели не довольствуются тем, что дают рыбу или учат ловить рыбу. Они не успокоятся, пока не произведут революцию во всей рыбной промышленности» сказал Билл Дрейтон, социальный предприниматель и основатель некоммерческого фонда «Ашока: Инновации для общества». И вправду, в Казахстане с каждым днем растет количество социальных предпринимателей и новые идеи в социальной сфере. Но есть один момент, несмотря на то, что термин «социальное предпринимательство» уже упоминается с 1960-х годов в англоязычной литературе, в настоящее время определение на уровне закона отсутствует. В 2019 году в России был принят закон касательно социального предпринимательства, а в Казахстане социальное предпринимательство развивается несмотря на отсутствие закона.

Социальное предпринимательство — одна из тех сфер, которая нуждается в Казахстане не только в поддержке, но и продвижении. Так, 29 октября 2020 года Министерство информации и общественного развития РК представило проект Пилотной программы развития социального предпринимательства в стране в ходе онлайн конференции. Сегодня в стране это направление развивается традиционным способом, поэтому важно делать фокус на мероприятиях, которые позволяют ему привлечь больше внимания широкой аудитории [1].

Давайте сначала рассмотрим, как развивается социальное предпринимательство в мире. В 2016 году Фонд агентства «Томсон Рейтер» в кооперации с Deutsche Bank, UnLtd и the Global Social Entrepreneurship Network провели первую мировую оценку самых благоприятных стран для развития социального предпринимательства. В десятку вошли Соединенные Штаты

Америки, Канада, Великобритания, Сингапур, Израиль, Чили, Южная Корея, Гонконг, Малайзия и Франция. А вот наименее развитой страной для развития социального предпринимательства оказалась Турция [1].

По данным Европейской комиссии, в секторе социального предпринимательства в настоящее время занято около 40 миллионов человек и более 200 миллионов волонтеров по всему миру, и этот сектор продолжает расти [2]. Однако социальные предприятия предназначены не только для развивающихся рынков. Во Франции в 2015 году на сектор социальной и солидарной экономики приходилось 223 000 предприятий, 2,34 миллиона сотрудников и 10,3 процента занятости в стране. На него также приходилось почти 8 процентов валового внутреннего продукта (ВВП). Согласно отчету Social Enterprise UK (SEUK) за 2018 год - «Скрытая революция», сектор социальных предприятий Великобритании вносит в экономику в три раза больше, чем сектор сельского хозяйства [2]. Это гораздо более важно, чем предполагалось ранее.

Социальные предприятия приносят экономике Великобритании 60 миллиардов фунтов стерлингов, 3 процента ВВП и 5 процентов всей занятости. В отчете также указано, что пять ведущих кооперативов Великобритании - форма социального предприятия - платят больше налогов, чем Amazon, Facebook, Apple, eBay и Starbucks вместе взятые.

Одно из наиболее очевидных и поразительных последствий социального предпринимательства связано с созданием рабочих мест, особенно среди менее удачливых, недостаточно обслуживаемых или игнорируемых групп общества. По данным Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), социальные предприятия действуют как «промежуточное звено между безработицей и открытым рынком труда». С чисто численной точки зрения значительные социальные и финансовые выгоды могут быть получены от реинтеграции больших групп рабочих на рынок труда. По данным ОЭСР, на организации социальной экономики (SEO) приходится около 6,5% совокупной занятости в Европейском союзе (ЕС) [2].

Учитывая разрушительные последствия вспышки COVID-19, социальным предприятиям потребуется определенная государственная поддержка. Хотя были объявлены финансовые пакеты для помощи компаниям, сотрудникам и самозанятым, мало что было сказано о социальных предприятиях. Еще неизвестно, получит ли эта группа конкретный доступ к государственному финансированию в такие беспрецедентные и опасные времена. Другие кредиторы уже начали предлагать социальным предприятиям спасательный круг. Например, Open Road Alliance, американский фонд, специализирующийся на предоставлении краткосрочных промежуточных займов социальным предприятиям, оказавшимся в затруднительном положении, предлагает займы и гранты на сумму до 100 000 долларов организациям, борющимся с вирусом. Технологические компании, включая Netflix и Facebook, также предоставляют средства [2]. Социальное

предпринимательство быстро растет в размерах, масштабах и поддержке. Беспрецедентное количество организаций используют его как стратегию для решения социальных проблем на развивающихся рынках. Многие из этих проектов улучшают здоровье людей, защищают окружающую среду и создают больше экономических возможностей.

Социальное предпринимательство также называют новаторами, и инновации оказывают прямое влияние на экономику любой страны.

В Республике Казахстан социальное предпринимательство как особый вид деловой активности можно рассматривать только как развивающееся экономическое событие. Стремительное развитие рыночной экономики отрицательно сказалось на решении социальных проблем нашего общества. И, несмотря на то, что наша экономика социально ориентирована, в настоящее время значительное количество социальных проблем оказалось вне зоны внимания извне государства. Важно отметить, что такие процессы характерны не только для нашей страны, но и для многих других, в том числе и передовых. И в этих странах социальное предпринимательство стало действенным инструментом решения ряда социальных проблем общества.

Современные тенденции развития мирового социально-экономического пространства все чаще демонстрируют смешанный характер экономической деятельности, основанной на партнерстве частного, некоммерческого и государственного секторов в достижении целей государственного сектора. Все чаще коммерческие и некоммерческие организации решают социальные проблемы общества, а государство пытается создать максимально удобные условия для их развития. Социальный бизнес расширяет масштабы своего участия в выполнении социальных обязательств государства, при этом социальные предприниматели часто действуют более эффективно, чем государственные организации. В зарубежных странах феномен социального бизнеса дает значительный положительный эффект в рамках передачи ряда социальных функций от государства в сферу частного бизнеса. Не стал исключением и Казахстан [3].

Сегодня в нашей стране социальный бизнес только набирает обороты. Но уже сталкивается со значительным количеством препятствий: трудности с получением достаточного финансирования, несовершенство законодательства, низкий уровень информированности общества, низкая компетентность бизнеса у организаторов таких проектов. Из казахстанской практики социального предпринимательства есть несколько примеров. **Геннадий Франк** создал социальное предприятие «Шанырак» – единственный в стране фонд помощи выпускникам детских домов, где последних не только обучают ремеслу и находят им работу, но и помогают открыть свой бизнес. На базе предприятия действуют школа производственного обучения, школа индивидуального предпринимательства и кадровое агентство [4].

В 2015 году **Эмин Аскеров** создал социальную мастерскую Green TAL для трудоустройства и обучения людей из социально уязвимых слоев населения. Мастерская работает в нескольких направлениях: столярный цех, швейный цех, полиграфия, войлоковаление и т.д. Руководитель социальной мастерской Эмин в 2018 году открыл школу социального предпринимательства, где желающие могут пройти обучение и стать социальным предпринимателем.

Ерлан Кумискалиев открыл Центр «Атырау. Маленькая страна» – первый центр для реабилитации детей с ограниченными возможностями с помощью иппотерапии, другими словами – верховой езды. Центр также занимается реабилитацией детей с повреждениями головного мозга с использованием методов канистерапии (реабилитации с помощью собак) и работает над созданием собственной методики реабилитации детей с неврологическими патологиями [4].

Социальное кафе Kunde основал в столице **Маулен Ахметов**, в этом кафе работают люди с особенностями ментального развития.

Интернет-магазин Invamade продает хэндмейд-изделия, сделанные людьми с особыми потребностями и представителями социально уязвимых слоев населения. Основатель проекта **Айжан Халилова** не просто продает изготовленные ими игрушки, украшения и сувениры, но и, как настоящий предприниматель, старается повысить эффективность этого бизнеса и привлечь еще больше покупателей – например, приглашая к сотрудничеству дизайнеров, чтобы те предоставляли идеи, а мастера Invamade эти идеи реализовывали, создавая в итоге по-настоящему дизайнерские изделия [4].

Таким образом, социальное предпринимательство — одно из перспективных направлений развития малого и среднего бизнеса, способствующее решению многих социальных проблем, содействующее расширению спектра социальных услуг и трудоустройству незащищенных слоев населения. Развитие института социального предпринимательства необходимо, ведь оно может стать инструментом решения проблем в области социальной политики. Однако данная сфера нуждается во внимании со стороны законодателя. Но, несмотря на отсутствие «моды» на социальное предпринимательство и не слишком благоприятные условия для его развития, в Казахстане социальное предпринимательство есть, и, более того, по потенциалу и социальным ориентирам оно ничуть не уступает западным аналогам. Порой только социальные проекты могут справиться с задачей, которая не под силу ни правительствам, ни коммерческим организациям.

Список использованных источников:

1. <https://the-steppe.com/> Кто развивает социальное предпринимательство в Казахстане: рассказываем на примере Атырау
2. <https://articlekz.com/en/article/29550>

3. Новый Бизнес. Социальное предпринимательство // [Электронный ресурс]. <http://www.nb-forum.ru>
4. <https://kursiv.kz/news/biznes/2020-02/kak-v-kazakhstane-razvivaetsya-socialnoe-predprinimatelstvo>

УДК 338.246

ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Саханова Жанэла Сериковна

Бакалавр 4 курс, 5В050500

Международное отношение

Евразийский Национальный Университет им Л.Н.Гумилева

Zhanela.s@yandex.ru

Научный руководитель: **Нурсултанова Л.Н.**, профессор

Современный мир столкнулся с эпидемиологической нестабильностью, вызванной коронавирусной инфекцией COVID-19. По прогнозам экспертов Capital Economics, мировая экономика потерял больше 280 миллиардов долларов в первом квартале 2021 года. Государственное финансирование может оттянуть процесс банкротства, однако вопрос направления дальнейшего развития малого и среднего предпринимательства становится крайне неясным. Кризис, с которым встретился мир сегодня, наносит существенный ущерб экономике как на национальном, так и на мировом уровне. Он не похож ни на один из предыдущих. Приход вируса повлек за собой наступление новой экономической реальности, к которой необходимо адаптироваться каждому субъекту экономики, независимо от масштаба: в рамках региона, направления развития себя, как страны или целого мира. Подобные факты говорят о безусловной актуальности выбранной тематики[1].

Проблема заключается в отсутствии ресурсов, необходимых для жизнеобеспечения и развития малого и среднего предпринимательства условиях экономической нестабильности. Подобные ограничения некрупных компаний связаны первую очередь со сравнительно небольшими размерами капитала, не подходящего для поддержания длительного автономного состояния в период пандемии.

4 марта 2021 года Премьер-Министр РК Аскар Мамин провел заседание Государственной комиссии по восстановлению экономического роста при Президенте РК. Рассмотрены вопросы стимулирования деловой активности в условиях новой экономической реальности [2].

С 2020 года в целях обеспечения восстановительной динамики в национальной экономике было принято несколько пакетов антикризисных

мер, предусматривающих содействие занятости, активизацию предпринимательской деятельности, цифровизацию, раскрытие потенциала АПК, а также развитие жилищно-коммунальной, транспортной, социальной и торговой инфраструктуры. Одним из наиболее пострадавших в рамках пандемии COVID-19 секторов экономики в 2020 году стал малый и средний бизнес. В этой связи НПП «Атамекен» в текущем году был проведен опрос более 50 тыс. предпринимателей на предмет потребности в дополнительных мерах поддержки. На основе результатов опроса был сформирован дополнительный пакет из 24 мер по 4 направлениям: снижение нагрузки на бизнес, расширение доступа к финансированию, рынкам спроса и качественным человеческим ресурсам.

Новый пакет мер был рассмотрен 26 февраля т.г. в рамках Высшего совета по реформам под председательством Главы государства Касым-Жомарта Токаева.

Согласно посланию Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 года, новый экономический курс Казахстана должен базироваться на семи основных принципах:

1. Справедливое распределение благ и обязанностей.
2. Ведущая роль частного предпринимательства.
3. Честная конкуренция, открытие рынков для нового поколения предпринимателей.
4. Рост производительности, повышение сложности и технологичности экономики.
5. Развитие человеческого капитала, инвестиции в образование нового типа.
6. «Озеленение» экономики, охрана окружающей среды.
7. Принятие государством обоснованных решений и ответственность за них перед обществом [3].

Глава государства также отметил о полном раскрытие своего промышленного потенциала. Несмотря на успехи в этой сфере, реализовать весь потенциал внутреннего рынка нам пока не удалось. Около двух третей обработанных товаров завозится из-за рубежа. Для обеспечения стратегической самодостаточности национальной экономики предстоит приступить к развитию новых переделов в черной и цветной металлургии, нефтехимии, автомобиле и машиностроении, производстве стройматериалов, продуктов питания и других секторах. Развитие качественно новой национальной индустрии требует обновленную законодательную базу. Вопросы регулирования и поддержки промышленности содержатся во множестве разрозненных законодательных актов. Однако, там не определены сквозные цели, отсутствует взаимно увязка политик и мер. Существует также большое количество законов, регулирующих отдельные сектора или отрасли. Например, Закон «Об электроэнергетике», Закон «О транспорте».

Сегодня для бизнеса продолжают действовать запретные и ограничительные меры, связанные с режимом работы и заполняемостью помещений и объектов. «Под запретом остаются 10 видов предпринимательской деятельности, ограничены - 84 вида. Сегодня карантинные ограничения затрагивают более 520 тыс. субъектов МСБ, в том числе 70 тыс. юридических лиц и 450 тыс. индивидуальных предпринимателей.

Стоит отметить, что основной причиной снижения доходов явилось полное закрытие деятельности практически всех субъектов бизнеса в период с 16 марта до 15 апреля 2020 года в связи с объявлением режима ЧП на всей территории страны из-за распространения коронавирусной инфекции, соответственно произошло снижение покупательской способности, а не сокращение доходов. Многие предприниматели были вынуждены прекратить работу, их деятельность была ограничена по времени, количеству посетителей. Также они несли и несут дополнительные затраты на соблюдение карантинных мер. Кроме того, часть предпринимателей до сих пор не возобновили работу.

Произошла массовая переориентация и миграция секторов, которые были запрещены или ограничены в режиме работы.

По оценкам экспертов ВБ, 2020 год для экономики Казахстана стал самым сложным за последние два десятка лет. Пандемия и падение цен на главный экспортный товар Казахстана привели к гораздо худшим последствиям, чем кризисы 2008 и 2015 годов. Впервые с начала 2000-х динамика ВВП показала отрицательные значения – на конец года минус 2,6%, по данным Министерства нацэкономики [4].

По прогнозу экспертов Всемирного банка, итоговый уровень падения ВВП за прошедший год в Казахстане составит 2,5%. Эта оценка сопоставима с экономическими сценариями, озвученными и другими международными институтами развития. Евразийский банк развития (ЕАБР) предсказывает падение экономики Казахстана по итогам 2020 года также на 2,5%, Международный валютный фонд – на 2,2%. Итоги, подведенные специалистами Министерства национальной экономики РК, показали, что экономика республики упала на 2,6%.

В отчете Всемирного банка представлен базовый вариант развития экономики на 2021-2022 годы, он наиболее вероятен при условии, что пандемия будет взята под контроль. В документе говорится, что в этом году динамика ВВП поменяет направление с отрицательной на плюсовую – до +2,5%. Это возможно при условиях постепенного ослабления ограничительных мер, началом вакцинации населения как в Казахстане, так и по всему миру. 2022-й должен стать годом начала медленного восстановления темпов роста экономики – к декабрю до 3,5%.

Тем не менее существует мировые практики борьбы с эпидемией. В том числе и инновационные пути решения малого и среднего бизнеса. В Китае робототехника стало новым ключом в здравоохранении.

В условиях распространения COVID-19 особую актуальность приобрело использование роботов в медицинских учреждениях и на улицах городов. Так, в китайских больницах начато применение роботов-помощников: они развозят лекарства больным, собирают мусор, постельное белье.

В провинции Цзянсу на улицах используются роботы на основе технологии 5G. Они самостоятельно передвигаются в местах массового скопления людей, распознают лица, дистанционно измеряют температуру, отслеживая одновременно до 32 человек. Более 30 дезинфекционных роботов, разработанных и изготовленных на шанхайском предприятии, использовались в крупных больницах Ухани – эпицентре вспышки коронавируса.

Похожие разработки применяются и в Индии: в государственной больнице колледжа Стенли в штате Тамилнад в качестве эксперимента используют роботов для раздачи продуктов питания и лекарств.

Литовский производитель робототехники Rubedo sistemas предлагает для массового производства робота-дезинфектора. Разработчики утверждают, что робот способен уничтожить в помещении 99% бактерий, вирусов и грибков.

В Сингапуре разработан управляемый дистанционно при помощи ноутбука или планшета робот-уборщик, способный мыть и дезинфицировать труднодоступные поверхности (например, под столами и кроватями). Устройство проходит процесс тестирования в различных учреждениях и общественных местах.

В Испании беспилотные летательные аппараты используются для дезинфекции улиц. Таким образом происходит реконструкция робототехнического малого бизнеса. Адаптируясь в условиях пандемии данная отрасль приносит не малый доход.

Или же еще один яркий пример перестройки малого бизнеса можно увидеть в Америке. В небольшом штате Латинской Америки предприниматель занимающийся домашними кондиционерами воздуха разработал новый способ очистки помещения от вредных вирусов. Тем самым компенсирую загрязненный воздух чистым. На этом примере можно увидеть что, каждый человек может взять все в свои руки и поднять на ноги свой малый или средний бизнес в такое сложное время.

Но это подходит далеко не всем. Если говорить о розничной торговле одежды, обуви или вещей домашнего применения, то случаи совсем другой. В сегменте продовольственной торговли в основном пострадали магазины разных форматов, расположенные в торговых центрах, а в так называемых траффиковых локациях, то есть находящиеся вблизи объектов транспорта, предприятий, бизнес-центров и тому подобное. Сказался и переток розничных покупателей в сетевые магазины. Но сейчас в век интернет платформ и

развитие хоум-оффисов , нужно расширять продовольственный сектор в интернет пространстве. Это не только сохранит время , но трату на аренду помещения и прочие расходы.

Онлайн торговля испытала значительное повышение спроса и существенно нарастила свои обороты, хотя ей также пришлось столкнуться с многими регуляторными ограничениями и предписаниями. Вместе с тем ситуация для торговли в целом могла бы оказаться значительно серьезнее, если бы не меры поддержки, принятые государством по стимулированию спроса через прямую финансовую помощь населению, а также меры поддержки бизнеса, в первую очередь в части компенсаций средств на уплату кредитов и поддержку занятости, отсрочки обязательств по кредитам, налогам и пр. Главный вопрос для торговли осенью 2020 года заключается в том, по какому сценарию будет развиваться пандемия, в частности, какими ограничениями в отношении торговли государство ответит на очередной всплеск инфекции. Такая ситуация неопределенности вредна для восстановления и дальнейшего развития торговли. К тому же анализ опыта начального этапа пандемии показывает, что многие осложнения для торгового бизнеса были сопряжены с непредсказуемостью действий властей, не оставлявших времени на подготовку к вводимым ограничительным и мониторинговым мерам, с избыточностью ряда ограничительных требований, а также с отсутствием должной скоординированности действий региональных властей [5].

Онлайн торговля привела к росту теневой экономики страны . По результатам исследования экономистами Казахстана , многими бизнесменами не были оформлены трудовые договоры или договоры на оказание услуг со своими сотрудниками или наемными работниками. Сама специфика ведения бизнеса в Казахстане такова, что бизнесмены лучше закроют свои предприятия, чем будут рисковать и использовать незаконные схемы. Кроме того, системы финансовой прослеживаемости на государственном уровне в стране достаточно развиты и продолжают усиливаться. То есть чтобы «играть» с государством, должны быть веские причины и достаточно высокие ставки [6].

Таким, образом инновационные решения развития малого и среднего бизнеса должны выглядеть следующим образом:

Умные полки –квинтэссенция передовых технологий в ритейле и дальнейшее развитие идей интерактивных систем распознавания и рекомендаций. Функционал умных полок объединяет в себе сразу несколько сложносоставных технологий: видео аналитику для контроля выкладки, комплекс датчиков для отслеживания наполненности полки и электронные ценники. Технология smart-shelf может также дополняться системой оплаты покупок без касс и продавцов Take&Go. В основе всего этого лежат последние достижения в области алгоритмов нейронных сетей.

Еще одним инновационным трендом в технологическом развитии ритейла являются «умные тележки» со встроенными мобильными кассами самообслуживания. Данные устройства интегрируются со специальным мобильным приложением для покупателей. Для включения тележки, покупатель сканирует QR-код, после чего тележка переводится в рабочий режим с включением цветовой индикации активности. Смарт-тележки оборудуются сканерами штрихкодов, а модели некоторых производителей дополнительно комплектуются системами взвешивания

Вертикальные(городские)сити-фермы является одним из перспективных направлений развития фермерского FoodTech в рамках перехода от индустриального выращивания культур к выращиванию в локальных местах потребления. City farming, несмотря на свою принадлежность к такой консервативной и, местами, «неповоротливой» отрасли как сельское хозяйство, все чаще находит свое применение в городских условиях. Технологии, стоящие за вертикальными фермами, позволяют без использования настоящей почвы выращивать растения в непредназначенных для этого условиях. Технически фермы представляют собой автоматизированные агрокомплексы с многоярусными конструкциями, отсюда и термин «вертикальность».

Первый в мире 3D-ресторан. В мире фудтеха и не такое возможно. Правда в текущем исполнении это все пока что на уровне некоего ток-шоу, привлекающего толпы журналистов и инстаграмм-блоггеров, специализирующихся на пищевых дегустациях. В лондонском «FoodInk» с помощью 3Dсделано практически все –от посуды и мебели до тортов и напитков, а участие людей заключается лишь в небольшой доводке блюд до финального совершенства. Популярность 3D-ресторана носит пока лишь «хайповый» характер и в планах команды этого проекта открытие филиалов в крупнейших городах остальных стран мира

Также мы не можем не упомянуть о технологиях выращивания растительного мяса, как одного из самых главных и «хайповых» трендов развития фудтеха. Еще в 2019 году, некоторые лидеры рынка фастфуда на радость всем веганам отрапортовали о переводе некоторых своих «пищевых бестселлеров» на псевдомясную начинку. Так, компания «BurgerKing»з афиксировала в некоторых регионах взрывной рост средней посещаемости на 18% после ввода в свое меню вегетарианских бургеров.

В заключении можно сказать , что сегодня в век современных технологии наука не стоит на месте. Не смотря на сложный эпидемиологический период , отрасли малого и среднего бизнеса имеют бесценный опыт в решение проблем и улучшение внутренней системы управления бизнесом. Сегодняшние достижения в разработках дают возможность выходить на новый уровень продаж. Имея интернет доступ, каждый человек с любой точки земли сможет не выходя из дома купить себе одежду, заказать еду а также получить знание через онлайн платформы. Это

в свою очередь дает возможность развитию предпринимательской деятельности любой отрасли.

Список использованных источников:

1. Адаптация предпринимателя в период пандемии. Лобанов Д.И , Петелина Е.А , Багреева Е.Г. – Образование и право №4 2020г
2. Влияние социальных сетей на развитие бизнеса. Е.М.Орлова , Н.Ю.Никитина – 2020
3. Официальный информационный ресурс Премьер-министра РК. Госкомиссия одобрила срочный пакет мер по поддержке предпринимателей 05.04.21
<https://primeminister.kz/ru/news/goskomissiya-odobrila-srochnyy-paket-mer-po-podderzhke-predprinimateley-523710>
4. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020 г.
https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g
5. Как будет развиваться экономика Казахстана в 2021 году. Республиканский деловой еженедельник «Курсив» 12.01.2021 г
<https://kursiv.kz/news/ekonomika/2021-01/kak-budet-razvivatsya-ekonomika-kazahstana-v-2021-godu>
6. Инновации в эпоху COVID-19. Тренды цифровой трансформации бизнеса в условиях кризиса и пандемии. <https://rtlq.ru/static/docs/COVID-19-business-digital-innovation-transformation.pdf>

УДК 330.341

**УПРАВЛЕНИЕ ПРОДВИЖЕНИЕМ ЛЕКАРСТВЕННЫХ
ПРЕПАРАТОВ НА ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОМ РЫНКЕ**

Г.Мусуралиева

магистрант (ЕМВА)

Инновационный Евразийский Университет, Павлодар, Казахстан
gulshat-780@mail.ru

Смагулова З.К., к.э.н., доцент, PhD

Международный университет Астана, г. Нур-Султан, Казахстан
smagulova111@mail.ru

Фармацевтика - один из самых успешных и быстрорастущих секторов мировой экономики. Несмотря на кризис 2020 года, с казахстанским фармацевтическим рынком все обстоит позитивно. Специалисты Dosmart проводят исследования и изучают, почему рынок так развился и как пандемия

повлияет на его развитие в ближайшем будущем [1]. Так, было выявлено, что среднестатистическим покупателем лекарственных препаратов в Казахстане является женщина. Согласно исследованию Dosmart, женщины составляют 87% всех продаж. 85% покупателей - это замужние женщины, средний возраст 36-50 лет. Именно на этот возрастной сегмент приходилось большинство покупателей. Большинство покупателей работают в сфере образования (26%), финансов и бухгалтерского учета (18%), частной жизни (16%) и бизнеса (9%). Семейный доход 200-400 000 тенге (45% покупателей) и 100-200 000 тенге (30%).

Как показали исследования, в июне-ноябре 2020 года казахстанцы много инвестировали в витамины (9,4%), на лечение сердечно-сосудистых заболеваний (8,7%), заболеваний желудочно-кишечного тракта и печени (7,5%), лекарства от гриппа (7,1%) и антибиотики (5,9%) [2]. За девять месяцев прошлого года объем казахстанского рынка готовых лекарственных средств увеличился до 460 млрд. тенге. Это на 22% больше, чем в прошлом году. Наибольшую долю в структуре рынка занимала розничная торговля. По данным исследования, на его долю пришлось 55% выручки (254 млрд. тенге). Однако заметный рост показали и другие направления: объем заказов на амбулаторно-поликлинические препараты вырос на 41%, а на стационарные на 30%. В денежном выражении это 115 и 91 млрд. тенге соответственно. По рыночным данным о количестве приобретенных лекарств, объем рынка в 2020 году составил 518 миллионов препаратов. Это на 20% больше, чем за девять месяцев 2019 года. В стране самая большая структура розничной торговли по-прежнему составляет 83,5%, или 432 млн. тенге. Количество упаковок, приобретенных для амбулаторно-поликлинических медицинских инструментов и для лечения заболеваний увеличилось на 31,7% и 51,2% соответственно (24,7 и 60,8 млн. тенге).

С чем связаны такие изменения на рынке фармацевтики? Первый фактор — это резкий рост спроса на лекарства. В первом квартале 2021 года объем закупок у организации здравоохранения и медицины увеличился. Это связано с подготовкой к первому траншу плана. Ритейл часто вызывает панику с января, когда вирус начал стремительно распространяться по стране. К второму фактору относится увеличение стоимости препаратов. Первая волна роста цен произошла в начале года. Волна повышения цен вызвала рост спроса на лекарства. Третьим фактором является появление на рынке новых лекарств. В условиях пандемии появилось много новых лекарств. В обычное время новые препараты появляются на рынке не так быстро, в условиях пандемии время значительно сократилось, что сказывается на увеличении числа новых препаратов и на их стоимости [3].

Несомненно, пандемия повлияла на покупательские предпочтения Казахстана. Поэтому спрос на препарат, помогающий бороться с воздействием вируса, значительно возрос. Наибольший рост кассовых продаж показали резистентность (+180%), антикоагулянты (+95%), антибиотики (+41%),

анальгетики (+37%) и витамины (+35%). Глобальная пандемия COVID-19 способствует ограничениям и рискам поставок лекарств и медицинского оборудования в зарубежные страны. Таким образом, основной задачей, стоящей перед отечественной фармацевтической и медицинской промышленностью, является создание соответствующих объемов производства и поставок приоритетных лекарственных средств и изделий медицинского назначения для импортозамещения и обеспечения национальной безопасности [4]. Таким образом, на рынке фармацевтики необходим грамотный менеджмент и политика продвижения отечественного товара.

Фармацевтический рынок Казахстана служит одним из самых богатых потребительских рынков. Отличительными признаками являются высокая конкуренция, борьба за потребителей, реальная технология продвижения. Основным инструментом в условиях глобализации и растущей конкуренции являются маркетинговые методы продвижения продукции. Рынок лекарств и медицинских изделий, фармацевтический рынок в целом находятся в состоянии глобализации и устойчивого роста конкуренции. Поэтому использование маркетинговых методов продвижения являются одним из способов укрепления рыночных позиций фармацевтических производителей, а также их поставщиков, дистрибьюторов и оптовиков.

Основная область исследований, включающая использование фармацевтических рекламных продуктов, включает запуск фармацевтических компаний, рекламу, продвижение и продажу лекарств на рынке, связи с общественностью, личные продажи и разнообразное использование компьютерных и интернет-технологий [5]. Рассмотрим процесс выталкивания товара на рынок, его можно описать как совокупность стратегических мер, направленных на стимулирование продаж продукта, стимулирование деятельности компании, рекламы, маркетинга, личных продаж, а также связи с общественностью.

По данным Всемирной Организации Здравоохранения процесс продвижения заключается в сборе всей информации и стимулирующих мер в производстве и распространении мероприятий, направленных на стимулирование назначения, доставки, приобретения и/или использования препарата [6]. Существует множество классификаций и технологий для вывода продукта на рынок. В качестве основных элементов "продвижения" принято выделять четыре направления: различные формы рекламы (ad); метод увеличения продаж или стимулирования продаж (продвижение); связи с общественностью (public relations); личные продажи (индивидуальные продажи). Некоторые исследователи также различают сумму элементов коммуникации, таких как бренд, упаковка и дизайн [6].

В аспекте фармацевтического продвижения реклама может быть описана как косвенный способ доставки информационных продуктов конечным потребителям, представленный через врача или фармацевта.

Способ доставки рекламы — это журналы, документы и система распространения непосредственно по электронной почте от целевой аудитории (direct mail). Однако сегодня такие инструменты, как средства массовой информации, телевидение и интернет, приобретают все большее значение в рекламе лекарственных препаратов [7]. Что касается телевидения, то оно используется в основном иностранными производителями лекарств из-за высокой стоимости в фармацевтической компании. В свою очередь, использование наружной рекламы очень противоречиво, поскольку природа — это не текст, а фактор, но в рекламе лекарств наиболее важным должен быть текст, а не изображение.

Сегодня, продвигая продукцию на фармацевтическом рынке, предполагается работа с персональными данными. Профиль потребителя создается на основе собранной и сохраненной информации из таких источников, как история покупок, бренд, поиск и социальные сети. На основе анализа данных компании могут влиять на клиентов с учетом индивидуальных особенностей, используя личные объявления о личных отношениях с потребителями. Цель личного сайта — это информировать пользователей о новостях, которые могут быть полезны для них, а также информировать их о специальных акциях и предложениях лекарств. Реклама в местах продажи (лекарства, больницы) также очень важна. Реклама — это способ общения с аудиторией. Внутренняя реклама является одним из самых быстрорастущих сегментов рекламного рынка: с точки зрения темпов роста этот вид рекламы является одним из лидеров отрасли. Этот тип рекламы в аптеках и медицинских учреждениях позволяет потребителям запоминать в рекламе то, что они видели по телевизору, в Интернете или читали в прессе. Согласно последним исследованиям, наиболее авторитетными документами о лекарствах являются те, которые публикуются в больницах (46 %) или лекарствах (31%), в Интернете (13%) и на телевидении (12%) [8].

Основным преимуществом рекламы является возможность целенаправленного действия на аудиторию, а также возможность достижения тех целей, которые невозможны.

Инструменты для увеличения продаж чаще всего включают в себя:

- финансирование врачей и фармацевтических работников;
- предоставление бесплатных образцов;
- участие руководства: оценка участия медицинских работников и персонала может повлиять на общественное мнение;
- открытые горячие линии по конкретным заболеваниям.

Этот метод эффективен в сочетании с другими элементами комплексной PR-программы, такими как консультации специалистов в специализированных медицинских центрах, а также акции в аптеках и медицинских учреждениях [9]. Выставка — это PR-инструмент для профессионалов фармацевтической промышленности и потребителей, позволяющий ознакомиться с новейшими инновациями в производстве

лекарств, надеждами и достижениями отрасли. Кроме того, выставки способствуют развитию фармацевтического рынка: они являются инструментом привлечения инвестиций и представляют бренд. В выставочной, деловой, традиционной и научной программе в основном используются конференции, симпозиумы, семинары, посвященные проблемам фармацевтической промышленности и рынка. Весь имидж и статус продукта в качестве инструмента продвижения на выставке позволяет достичь ряд целей: поддерживать, развивать и улучшать имидж компании на рынке, а также предлагать клиентам достоверную и полную информацию о фармацевтических компаниях и их продуктах. Важную роль в процессе выталкивания препарата играют элементы окружающей среды, которые никогда не могут быть различимы.

Упаковка - это последний этап рекламы, на который смотрят потребители, прежде чем покупать продукт. Точное определение потребностей потенциального покупателя, а также упаковка товара в соответствии с данными, чтобы компания имела место на рынке и привлекала лояльных клиентов. В последнее время упаковка все чаще используется как средство рекламы. Наряду с основной функцией упаковка включает в себя больше: она привлекает внимание, передает суть бренда, подчеркивает преимущества продукта. Как правило, выбор потребителя зависит от внешнего вида упаковки и информации, хранящейся на ней [10]. Подводя итог о некоторых методах маркетинга и действий, используемых в процессе продвижения продукта, можно сделать вывод, что каждый из них играет важную роль не только в общей стратегии продвижения, но и в развитии компании.

С глобализацией и развитием конкуренции использование маркетинговых технологий становится все более актуальным. Успех конкретного лекарственного средства на рынке во многом зависит от выбора направления и структурного подхода, который включает в себя: проведение рекламных кампаний, направленных на стимулирование фармацевтического рынка торговли лекарствами, связи с общественностью, личные продажи и использование компьютерных и интернет-технологий. Можно с уверенностью сказать, что роль одного из инструментов принятия решений по укреплению позиций на рынке определит важность и актуальность комплекса маркетинговых методов в современном мире. С начала 2020 года болезнь затронула многие страны. COVID-19 заставил многие государства рассмотреть этот процесс в системе здравоохранения, проанализировать его сильные и слабые стороны.

Казахстанские медицинские системы продемонстрировали подготовку к пандемии путем постепенного введения ограничительных мер по сохранению здоровья и безопасности граждан. Можно отметить, насколько хорошо работают все бизнес-услуги, сколько инициатив поддерживается в трудный для страны период (промышленность, банковское дело, мобильные услуги),

как медицинские работники прошли онлайн-обучение у китайских коллег по уходу за инфицированными пациентами. В условиях карантина продолжается онлайн-консультирование пациентов, создана горячая линия и колл-центр, благодаря egov.kz ожидание в клинике сократилось вдвое. Это очень важно, чтобы избежать контакта с потенциальными носителями вируса.

Правительство и производители лекарств объединяются в поисках решения, чтобы как можно скорее предоставить пациентам самые современные лекарства. Таким образом, только общее продвижение лекарственных препаратов, грамотное управление и использование инструментов маркетинга позволят фармацевтическому рынку выйти на новый уровень развития, ничем не уступающий рынкам развитых стран мира.

Список использованных источников:

1. Коронавирус меняет фармрынок // <https://businessmir.kz/2020/06/05/koronavirus-menyaet-farmrynok/>
2. Найзабекова А. Как коронавирус влияет на фармацевтический рынок Казахстана // https://forbes.kz/process/medicine/kak_koronavirus_vliyaet_na_farmatsevticheskiy_ryinok_kazahstana
3. Чередниченко Н.Н. Фармацевтический рынок РК за январь-апрель 2020 года // https://pharmnewskz.com/ru/analytic/farmacevticheskiy-rynok-rk-za-yanvar-aprel-2020-goda_16661
4. Влияние пандемии COVID-19 на казахстанскую фармацевтическую отрасль // <https://www.pharm.reviews/novosti/novosti-kazakhstan/item/6193-vliyanie-pandemii-covid-19-na-kazakhstanskuyu-farmatsevticheskuyu-otrasl>
5. Пауков С.В. Руководство для медицинского представителя фармацевтической компании. М.: Практическая медицина, Город, 2015.
6. Пашутин С. Маркетинг фарминдустрии. М.: Вершина, 2016.
7. Юданов Ю. Фармацевтический маркетинг. М.: Юнити-Дана, 2017.
8. Кузьминова, П. В. Принципы маркетингового продвижения медицинских препаратов на фармацевтическом рынке // Молодой ученый. — 2019. — № 25 (263). — С. 248-250.
9. Леоненко, Е. А. Проблемы и перспективы развития фармацевтического маркетинга в современном мире // Системное управление. — № 1(22). — 2021. — С. 5.
10. Камаев, Н. Основы маркетинга рецептурных препаратов / Н. Камаев, С. Треус // Фарматека. — 2020. — № 3. — С. 9–13.

УДК 331.445

СТАНОВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА НА ПРИМЕРЕ ВЕЛИКОБРИТАНИИ

Оспанова Рузана Алибаевна

Магистрант 2 курса, 7М04102 - Экономика

Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Окутаева Сауле Толегеновна, PhD,**
ассоциированный профессор

Социальное предпринимательство — использование стартапов и других средств предпринимательства для разработки, финансирования и реализации решений социальных, культурных или экологических проблем. В этом аспекте социальное предпринимательство сближается с третьим сектором. Концепция социального предпринимательства может быть применена к широкому спектру организаций, различных по размеру, имеющих разные цели [1].

Одним из наиболее интересных для исследований в этой сфере является опыт Великобритании, где удалось создать большое количество предприятий различных организационно-правовых форм, осуществляющих деятельность, направленную на совершенствование общественных отношений и улучшение условий жизни населения.

Большинство стран Европы ссылаются на английский опыт поддержки социального предпринимательства, так как именно Великобритания является лидером этого направления [2].

Бурное развитие социального предпринимательства в Великобритании началось в конце 1990-х годов, что было связано с активизацией таких форм общественных предприятий, как кооперативы, коммунальные предприятия, добровольные организации и др.[3] В настоящее время наиболее распространенными формами социального предпринимательства являются: общество с ограниченной ответственностью (company limited by shares); общество с ограниченными гарантиями (company limited by guarantee); и компании общественной пользы (community interest company)[4].

Великобритания относится к группе стран, которая рассматривает социальное предпринимательство в «третьем секторе» — как подтип хозяйственной деятельности некоммерческих организаций, в который входят негосударственные, некоммерческие организации (НКО) и социальные предприятия [5]. Предприятия, входящие в сообщество, реинвестируют полученную прибыль для решения социально значимых проблем общества, таких как защита окружающей среды, дальнейшее совершенствование общественных отношений, развитие культуры, искусства, образования и др.

«Третий сектор» включает в себя кооперативы, благотворительные и добровольческие организации, социальные предприятия, а также совместные крупные и средние предприятия, которые нацелены на совершенствование общественных отношений и условий жизни населения [6].

Практически начало социальному предпринимательству в Великобритании положила программа развития, разработанная Министерством торговли и промышленности. Она была опубликована в 2002 году. С тех пор социальное предпринимательство в стране динамично развивается, однако оно не имеет единой правовой модели. Подобный статус могут присвоить самым разным компаниям, для которых предусмотрены определённые льготы, государственные гарантии и инвестиции. Согласно официальной формулировке, социальные предприятия преимущественно реинвестируют доходы в свой бизнес или тратят на нужды организации, при этом целью компании является решение социальных проблем [1].

Социальное предпринимательство понимается в Великобритании как особый вид торговой деятельности, которую могут вести различные по своему устройству компании. Но при этом выделяются важные характеристики:

- ориентация на самокупаемость;
- социальные цели;
- социальная ответственность, которая подразумевает, что организация управляется группой заинтересованных лиц, распределение прибыли проводится равномерно среди участников или же доход реинвестируется в развитие компании.

Каждые два года в Великобритании производится подсчёт социальных предприятий [2].

Согласно отчету правительства, число социальных предприятий в Великобритании, занимающихся малым бизнесом, вероятно, составит около 471 000 человек, причем социальные предприятия более уязвимы к изменениям в государственном секторе. Отчет «Социальное предпринимательство: тенденции рынка 2017» был подготовлен совместно Департаментом по цифровым технологиям, культуре, СМИ и спорту и Департаментом по стратегии бизнеса, энергетики и промышленности. Было установлено, что социальные предприятия чаще, чем малые и средние предприятия (МСП), имеют государственный сектор в качестве клиента, что означает, что социальные предприятия «кажутся более уязвимыми к изменениям в государственном секторе». Также выяснилось, что почти 9 процентов населения малого бизнеса Великобритании являются социальными предприятиями. В отчете указано, что около 1,44 миллиона человек занято в социальных предприятиях. Из примерно 471 000 социальных предприятий Великобритании 99 000 социальных предприятий имели наемных работников, а 371 000 - без наемных работников [7].

В нем говорится, что работодатели социальных предприятий имеют тенденцию быть более устойчивыми и более динамичными в определенных

отношениях. Например, почти все работодатели социальных предприятий получили профицит / прибыль в прошлом году по сравнению с тремя четвертями работодателей малых и средних предприятий (МСП). Работодатели социальных предприятий также чаще, чем работодатели МСП, пытаются получить доступ к информации о повседневных операциях или стратегических советах, чтобы помочь развитию бизнеса. Отчет показал, что 35% социальных предприятий сделали это по сравнению с 21% работодателей МСП [7].

Работодатели социальных предприятий также сообщили о более высоком уровне инноваций, были более оптимистичны в отношении долгосрочных перспектив роста (более трех лет) и более открыты к советам и внешней информации по сравнению с МСП [7].

Одним из слабых мест в развитии социального предпринимательства является финансовое обеспечение деятельности, которое может быть выражено в недостатке собственных средств, трудностях получения банковских кредитов, нехватке инвестиционных ресурсов.

Институциональная система поддержки социального предпринимательства в международной практике включает прямое участие государства в поддержке деятельности; разработку и реализацию специальных целевых программ, планов, стратегий; создание государственных и/или общественных организаций, привлекающих к решению вопросов представителей бизнес-сообщества.

Создана нормативно-правовая база для государственной поддержки социального предпринимательства.

Среди мер государственной поддержки социального предпринимательства в мире выделяют: облегчение доступа социальных предприятий к государственным контрактам, признание и поощрение социально-значимых инициатив, распространение информации об успешных практиках, покрытие части затрат на реализацию проектов, предоставление консультационных услуг, проведение конкурсов, организационная и техническая поддержка деятельности, обучение и повышение квалификации кадров, упрощение регистрационных процедур, а также другие меры [8].

Список использованных источников:

1. Социальное предпринимательство [Электронный ресурс]. - Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Социальное_предпринимательство.
2. Карта социального предпринимательства Европы. Поддержка и риски // Портал «Новый бизнес: социальное предпринимательство» [Электронный ресурс]. URL: <http://www.nb-forum.ru/interesting/experts/karta-socialnogo-businessa-evropy-3.html>.
3. Социализация предпринимательства на примере Великобритании и США // НП «Московский центр развития предпринимательства»

[Электронный ресурс]. URL: http://www.vneshmarket.ru/content/document_rccb010ca-daec-40c2-9bb4-c0462737937d.html .

4. Гришина Я.С. Британская компания общественных интересов (community interest company) как оптимальная модель социального предприятия // Вестник Волгоградского государственного университета. 2015. № 3. С. 187-192.

5. Grenier P. Social Entrepreneurship in the UK: from the Rhetoric to Reality? // An Introduction to Social Entrepreneurship: Voices, Preconditions, Contexts. Cheltenham. URL: https://www.researchgate.net/publication/289649815_Social_entrepreneurship_in_the_UK_From_rhetoric_to_reality.

6. Smith B.R., Stevens Ch.E. Different types of social entrepreneurship: The role of geography and embeddedness on the measurement and scaling of social value// Entrepreneurship & Regional. Development. 2010. Vol. 22. № 6. P. 575-598.

7. Social Entrepreneurship in the UK [Электронный ресурс]. URL: <https://www.civilsociety.co.uk/news/there-are-471-000-social-enterprises-in-the-uk-government-report-finds.html#sthash.0eSycvvB.dpuf>.

8. The UK Model of Social Enterprise and Experience (англ.), Publications of the Ministry of Employment and the Economy Concern.

УДК 336

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Рагозина Наталья Валерьевна

Студентка 2 курса, ОП 6В04104 – Финансы
Инновационный Евразийский университет
г. Павлодар, Республика Казахстан

Научный руководитель - **Ифутина Елена Анатольевна**, магистр
экономики

В национальной экономике страны банковская система является один из важнейших организационных механизмов финансовой системы, оказывающий огромное влияние на функционирование всех экономических процессов в обществе [1, 2].

Банковская система Казахстана имеет свою отличительную особенность – банковские учреждения страны поделены на два уровня: банк первого уровня (Национальный банк республики и ее главный финансовый регулятор) и банки второго уровня (все остальные финансовые учреждения, работающие на территории государства) (рисунок 1) [5].

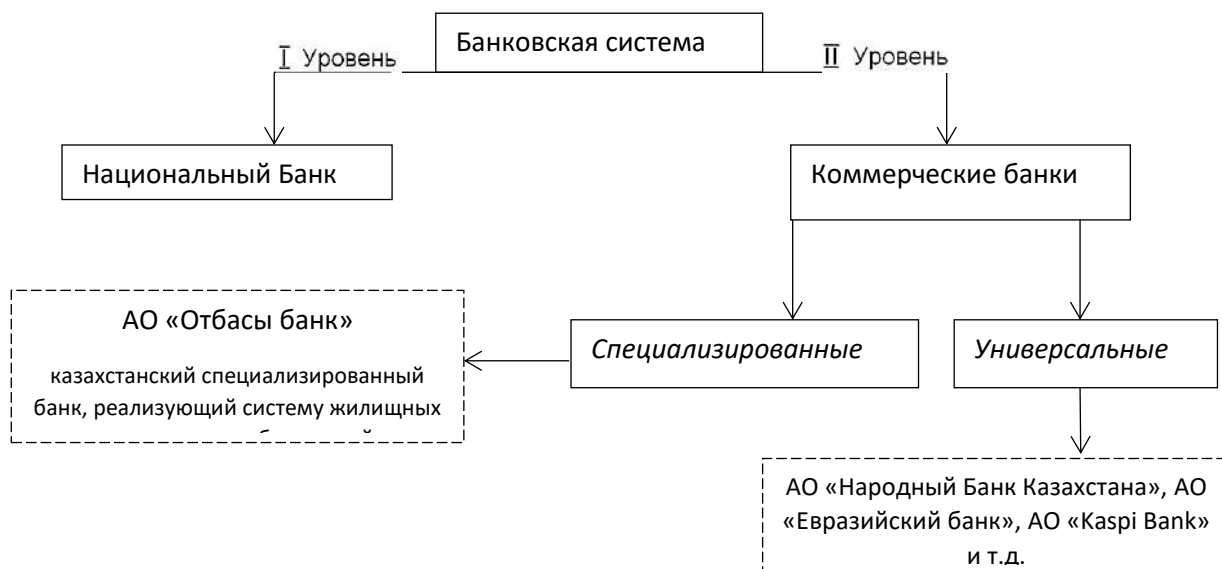

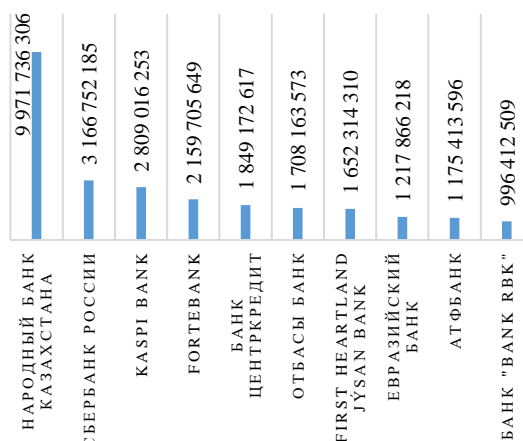
Рисунок 1 – Структура банковской системы Республики Казахстан.

Роль и значение банковской системы в развитии экономики страны определяется не только потенциалом, присущим ей, но и постоянным развитием теории и практики, неиспользованными возможностями и наметившимися тенденциями в мировом финансовом пространстве.

Согласно современным мировым тенденциям финансового рынка банковский сектор выходит на качественно новый уровень функционирования, что побуждает к его анализу и выявлению особенностей его структуры в Республике Казахстан.

Рейтинг банков Республики Казахстан по различным показателям представлен на рисунках 2 и 3 [6].

АКТИВЫ БАНКОВ

КАПИТАЛ БАНКОВ

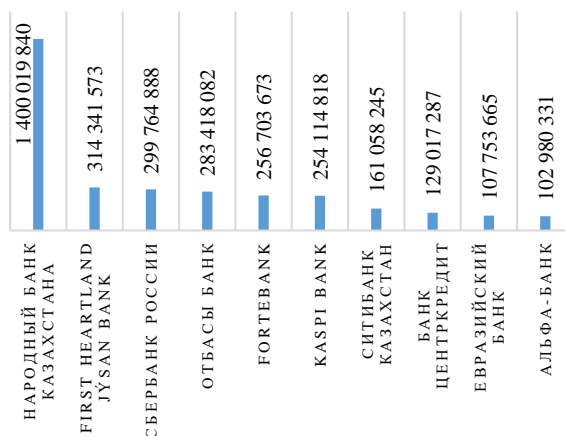
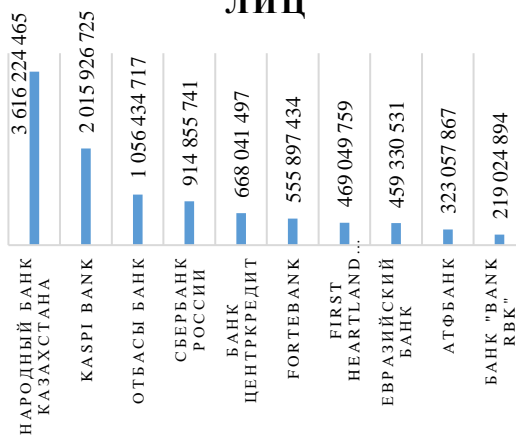

Рисунок 2 - Активы и капитал банков РК за январь 2021 года, тыс. тенге

ВКЛАДЫ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ

ВКЛАДЫ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ

Рисунок 3 - Вклады физических и юридических лиц банков РК за январь 2021 года, тыс. тенге

Появление в финансовой сфере новых сервисов, разрушение привычных схем взаимодействия участников во многом изменяют парадигму развития банковской системы. Для завоевания доли рынка ранее банкам достаточно было предлагать более дешевые, чем у конкурентов, услуги, а сейчас им необходимо учитывать современные тенденции цифровизации, искать инновационные подходы, интегрироваться с другими продуктами и сервисами, в том числе небанковскими.

Цифровые технологии не только активно используются как вспомогательные в деятельности финансовых организаций, но и сами давно определяют направления их развития, формируя технологическую основу новых финансовых инструментов и услуг, характер и формы взаимодействия с клиентами, рисунок 4.

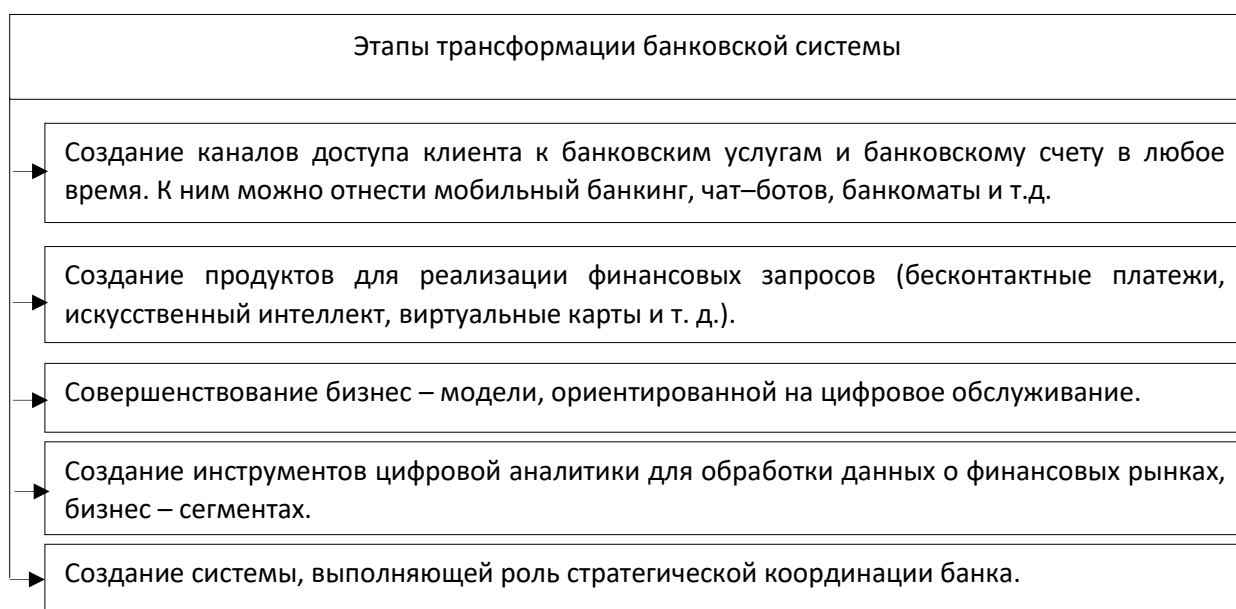

Рисунок 4 - Этапы трансформации банковской системы [4]

Уровень цифровизации банка можно измерить, ориентируясь на показатели [7]:

- уровень автоматизации бизнес-процессов;
- скорость операций (оффлайн, онлайн, в режиме реального времени);
- доступность сервисов 24×7;
- развитие каналов самообслуживания (сервисы и функции, доступные в цифровых каналах);
- уровень развития управления данными (data management), включая машинное обучение (machine learning), data governance;
- скорость изменений, время вывода на рынок (time-to-market).

Развитие цифровых технологий позволяет по-новому структурировать

услуги, ускорить их предоставление, повысить надёжность, в том числе за счёт снижения влияния «человеческого» фактора.

В банковской деятельности подверженной трансформации, связанной с процессами информатизации и цифровизации становится возможен полный переход к безналичным деньгам, что может привести к необходимости сокращения или закрытия банковских отделений, в особенности при усиленном развитии системы мобильного банкинга. В цифровую эпоху электронный денежный оборот приходит на смену наличному. Таким образом, банк можно воспринимать как цифровую сеть. Такая структура подразумевает создание ряда приложений, ориентированных на требования и предпочтения клиента, для реализации банковских услуг, осуществление которых станет доступным в любой момент времени.

Внедряя цифровые технологии банки существенно пересматривают и оптимизируют внутренние процессы, тем самым снижают операционные затраты. Рассмотрим применение информационных технологий и небанковские сервисы, и услуги на примере трех банков: Kaspi.kz, ForteBank, Сбербанк:

– Суперприложение Kaspi.kz, пользователи данного приложения могут делать платежи и переводы, управлять личными финансами и совершать покупки онлайн с доставкой. Kaspi.kz - самая крупная площадка электронной торговли в Казахстане.

– Банк «ForteBank» запустил для своих клиентов услугу онлайн-кредитования, онлайн-магазина ForteMarket. В мобильном приложении ForteBank внедрил технологию дополненной реальности (Augmented reality). Разработал для бизнеса продукт - ForteKassa.

– Сервис банка ДБ АО «Сбербанк» для упрощения ведения бизнеса: онлайн-касса Nurkassa. На данный момент банк в процессе внедрения функционала по взаимодействию приложений SberPOS и Nurkassa.

Применение гибких платформенных решений являются залогом успеха цифровизации банка, готовность его к работе по современным проектным методологиям и формирование проектных команд из опытных специалистов. Данный подход продемонстрировали банки: Kaspi.kz, ForteBank, Сбербанк.

Мобильные технологии проникают во все большее количество сфер жизни, и затрагивает все рынки и потребительское поведение. Смартфоны ввели в жизнь новую парадигму оказания услуг, которые можно получить просто через приложение. Для любой компании стало нормой выпуск мобильной версии сайта и мобильного приложения, и банки тоже не остались в стороне от данного процесса.

Согласно данным AppDynamics Стремительный рост цифровых услуг в банковской сфере привел к тому, что 85% потребителей в мире используют мобильный банк для управления финансами в своей повседневной деятельности, при этом для 43% потребителей приложение банков играет

важнейшую роль в решении ежедневных вопросов [8].

Банки стали предлагать все более персонифицированные продукты и стараются выстраивать коммуникацию с каждым потребителем. Технологическая сторона в банковской сфере становится все более требовательной и комплексной. Фраза «mobile first» теперь не просто фраза, а полноценное требование времени.

Конкуренция в банковском секторе ускоряется, приходят много небольших компаний и стартапов, которые за счет своей гибкости, инновационности и меньших операционных затратах предлагают по-настоящему классные сервисы.

Потребительское поведение меняется вслед за все ускоряющимися технологическими и социально-экономическими трендами. Требования к качеству, функционалу и скорости банковских сервисов растут. Банки вынуждены подстраиваться.

В финансовой сфере находят широкие возможности для применения технология искусственного интеллекта. Искусственный интеллект используют в алгоритмической торговле (торговые роботы), в обслуживании клиентов, в обработке большого массива данных о банковских операциях, финансовой отчетности и прочее.

В банковском секторе Республики Казахстан внедрение искусственного интеллекта как передовой технологии очень важно, и может вывести банки на новый уровень.

Искусственный интеллект в будущем будет играть центральную роль в экономике и служить драйвером роста. Согласно исследованиям PwC, 52% руководителей индустрии финансовых услуг делают «существенные» инвестиции в искусственный интеллект, а 72% лиц, принимающих бизнес-решения, считают, что искусственный интеллект станет бизнес-преимуществом будущего. Машинное обучение становится одной из неотъемлемых частей финансовых технологий, создавая почти безграничные возможности по мере своего роста и развития [9].

Банки используют искусственный интеллект на разных уровнях своей деятельности: фронт-офис (на примере чат-ботов); миддл-офис (на примере борьбы с мошенничеством); бэк-офис (на примере андеррайтинга).

Для развития банковской системы РК необходимы новые подходы к построению ее модели в целях повышения устойчивости системы, и эффективными направлениями в развитии банковской системы являются:

- 1) искусственный интеллект;
- 2) биометрия, которая позволит повысить безопасность банковских услуг;
- 3) анализ цифрового следа, который поможет выявить предпочтения потенциальных клиентов банка;
- 4) развитие сервиса бесконтактных платежей, которая повысит степень сетевой готовности страны.

Таким образом, трансформация банковской деятельности неизбежна при переходе к цифровой экономике. При этом не каждый банк сможет выдержать конкуренцию в складывающихся условиях, ведь важно не просто выйти на новый уровень реализации банковских операций, предоставления услуг, аналитики, но и учитывать все риски, связанные с новыми технологиями.

Список использованных источников:

1. Понятие банковской системы, ее уровней и структуры. [Электронный ресурс] // Режим доступа: https://vuzlit.ru/93267/ponyatie_bankovskoy_sistemy_urovney_struktury
2. А.А. Шаметова, Т.В. Хабибуллина. Современное состояние рынка депозитных услуг Казахстана: статья – КГТУ, 2016.
3. Роль банковской системы в формировании сбережений в экономике [Электронный ресурс] // Режим доступа: https://vuzlit.ru/48775/rol_bankovskoy_sistemy_v_formirovanii_sberezheniy_v_ekonomike
4. Развитие банковской сферы в условиях цифровой экономики. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://idaten.ru/economic/razvitie-bankovskoi-sfery-v-usloviyah-cifrovoi-ekonomiki>
5. Банковская система Республики Казахстан на современном этапе. [Электронный ресурс] // Режим доступа: https://vuzlit.ru/75327/bankovskaya_sistema_respubliki_kazahstan_sovremennom_etape
6. Рейтинг банков. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://bankchart.kz>
7. Александр Рыбаков. Цифровизация классических банков. Технологии в финансах и банковском деле. // Журнал Control Engineering Россия. № 3(81) – 2019. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://controleng.ru/wp-content/uploads/8126.pdf>
8. The App Attention Index 2019: The Era of the Digital Reflex. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <https://www.appdynamics.com/blog/news/app-attention-index-2019/>
9. Top financial services issues of 2018 // PwC URL: <https://www.pwc.com/us/en/financial-services/research-institute/assets/pwc-fsi-topissues-2018.pdf>

УДК 338.24

Влияние интернет-маркетинга на эффективность деятельности предприятия

Р. Г. Насыров

магистрант

Инновационный Евразийский Университет

Павлодар, Казахстан

silentbill89@gmail.com

Смагулова З.К., к.э.н., доцент, PhD

Международный университет Астана, г. Нур-Султан, Казахстан

smagulova111@mail.ru

Цифровизация экономических и торговых потоков в настоящее время открывает новые возможности для производителей в продвижении своих товаров и услуг. Всемирная сеть превратилась в самостоятельную экономическую систему со своими правилами, законами и особенностями. Поэтому интернет-маркетинг стал передовой отраслью, позволяющей эффективно и в короткие сроки рекламировать товары и услуги.

В последние годы произошел прорыв в технологической сфере: появились смартфоны, планшетные компьютеры и другие гаджеты с возможностью подключения к интернету. Развитие системы мобильного интернета стало важным толчком к продвижению онлайн-торговли. Если раньше для заказа товара или покупки в интернет-магазине необходимо было обязательно "привязываться" к стационарным системам связи, то теперь большая часть покупателей перешла в сферу мобильных продаж.

Создание собственных мобильных платформ и приложений стало обязательным условием успешного развития любого бизнеса и торговых площадок. В связи с этим одной из основных задач является адаптация отдельных торговых сайтов под мобильные устройства.

В настоящее время использование инструментов интернет-маркетинга становится одним из наиболее актуальных направлений развития бизнеса. Организации имеют собственные интернет-ресурсы, реализуют свои маркетинговые стратегии в Интернете, осуществляют интернет-коммуникации, привлекают потенциальных клиентов, проводят маркетинговые исследования, а также получают ценную маркетинговую информацию из интернет-источников, используемых для разработки стратегии продвижения в будущем.

Преимущества активного ведения бизнеса в интернете:

- покупки в интернете в большинстве случаев относительно недорогие. Интернет-торговля является доступным и удобным сервисом для многих потребителей. В период с 2015 по 2019 годы казахстанский рынок интернет

торговли вырос в среднем на 29 %. По оценке Национального бюро статистики Агентства Республики Казахстан по стратегическому планированию и реформам, в 2019 году онлайн-продажи потребительских товаров достигли 2,06 трлн. тенге, этот сектор является одной из наиболее динамично развивающихся отраслей экономики [1];

- высокая скорость реализации маркетинговых инициатив коммерческой организации и получение по ним достаточно быстрой обратной связи от потребителей;

- широкий охват целевых потребителей, возможность четкой ориентации на конкретную аудиторию;

- удобство, покупка в Интернет-магазине не означает посещение магазинов, это экономит время потребителей.

Одним из долгосрочных драйверов роста инвестиций в Интернет-маркетинге является увеличение числа пользователей сети Интернет [2]. По данным Digital 2020, количество интернет-пользователей в Казахстане составило 11,8 миллиона. Это означает, что 81% казахстанцев пользуются интернетом [3].

Внедряя передовые разработки Интернет-маркетинга в компании, производитель получает полный перечень преимуществ от конкурентов: расширение видов рекламных кампаний, включая смс-информирование клиентов, функцию обратной связи от потенциальных пользователей, а также полностью автоматизированную оплату товаров и услуг через Интернет; значительный рост целевой аудитории; автоматизация и ускорение выбора и продажи товаров; персональный сервис для каждого клиента.

Маркетинг, направленный на продвижение компании или ее продукции в сети, развивается сразу в нескольких направлениях. Во-первых, это создание отдельного блока производителя или организации. Во-вторых, продвижение аккаунтов в социальных сетях. Не забывайте об использовании видео и фотоматериалов. Используя эти инструменты, вы можете получить полный список дополнительных опций, чтобы получить максимальную пользу от вашей аудитории.

Рисунок 1 — Основной функционал дополнительных платформ интернет-маркетинга

Благодаря развитию таких платформ компания способна формировать лояльное отношение клиентов к определенному бренду или продукту в целом. Такая картина может стать поводом для потенциальных клиентов обратить внимание на продукцию этого производителя. Безусловный бонус социальных сетей и рекламных возможностей в интернете должен включать частичное отсутствие законодательных основ. Компания может организовать рекламную кампанию, которая не публикуется в традиционных средствах массовой информации [4].

Анализируя бюджеты отечественных компаний на рекламу, можно сделать вывод о приоритетных направлениях размещения интернета. Из-за негативной экономической ситуации в стране общий объем рекламы растет не так быстро, основные битвы за бюджет для рекламных кампаний развернулись между сегментами рынка. Наибольший рост наблюдается в объеме Интернет-рекламы, а в остальных сегментах наблюдается тенденция к спаду. Печатные СМИ несколько лет подряд уступали своим позициям, в 2015 году тренд отразился на наружной рекламе и радиорекламе. Такие серьезные изменения отчасти можно объяснить переходом многих СМИ в интернет. Кроме того, маркетинговые кампании в Сети управляются гораздо эффективнее, а затраты на них гораздо рациональнее, в отличие от классического варианта офлайн-рекламы. Контекстная реклама показывает наибольший рост объема и, соответственно, эффективности. Даже кризисные периоды 2020 года не повлияли на этот сегмент интернет-рекламы, показавший устойчивость к застойным процессам в экономике [5]. Под контекстной рекламой следует понимать размещение рекламных баннеров или текстовых объявлений на интернет-страницах, содержание которых соответствует контексту рекламного материала. То есть, когда пользователь интернета вводит интересующий запрос в поисковую строку, вместе с последними ссылками в

поисковом агрегаторе он получает оплаченные ссылки. Несмотря на визуальные различия в основном списке передачи данных, реклама-спонсор полностью соответствует введенному результату. Поисковые запросы могут быть как геоинформационными, так и не геоинформационными, информационными и коммерческими [4].

Суть идеи проста, рекламодатель хочет, чтобы его продукция и услуги рекламировались по запросам, которые прямо или косвенно касаются сферы деятельности его компании. Если пользователь заинтересован в указанном ему предложении, он переходит по ссылке и заходит на сайт рекламодателя. Привлечение потенциальных клиентов через контекстную рекламу в поисковую систему, социальную сеть и другие сайты оплачивается рекламодателю.

Существует два основных вида оплаты услуг контекстной рекламы. В первом случае рекламодатель оплачивает каждый показ рекламы. Во-вторых, оплачивается только прохождение рекламной площадки по ссылке на сайт рекламодателя. Первый вариант имеет существенный недостаток: при одинаковом воздействии рекламы его эффективность может отличаться в зависимости от региона размещения. Поэтому ведущее место для рекламодателей занимает второй вид оплаты наиболее подходящей контекстной рекламы независимо от профиля их деятельности [6].

Сложность установки контекстной рекламы заключается в выборе соответствующего семантического ядра запроса. Семантическое ядро-это поисковые запросы пользователей в поисковых системах. На основе этих слов поисковая система дает ему необходимые результаты. Если ключевые слова не описывают продукт или услугу четко и четко, передача по запросу пользователей будет неправильной, и эффективность такой рекламы будет сглажена. Перед крупными производителями и торговыми сетями остро стоит проблема большого объема товарных позиций. В этом случае физически невозможно создать отдельную веб-страницу и семантическое ядро для каждого продукта. Тем не менее, для каждого отдельного продукта вы должны выбрать свои собственные слова, чтобы доставить как можно больше информации, чтобы заинтересовать пользователя. Для этого используется автоматизированная генерация семантического ядра по существующим страницам в сети или картам товаров в каталоге магазина. Для автоматического выбора ключевых слов используются два метода. Для создания семантического ядра по первому методу проводится глубокий анализ документа, после чего выделяются наиболее распространенные слова и на их основе составляются логические фразы. Второй способ основан на обработке сразу нескольких документов. Параллельно с изучением частоты слова вычисляется значимость ключевых слов в группе документов. Каждый из методов имеет свои преимущества и недостатки, но наиболее часто используется первый [7]. Рынок контекстной рекламы часто представлен в поисковых агрегаторах, так как эти интернет-ресурсы пропускают большое

количество трафика пользователей разного возраста и интересов. Поэтому поисковые системы предлагают контекстную рекламу в сегменте всемирной паутины.

Стремительное развитие интернет-маркетинга в Казахстане подтолкнуло компании к конкуренции с лидером мирового рынка корпорацией Google. Поисковый гигант Яндекс своевременно обратил внимание на тренды и начал оперативно отслеживать статистику мировых электронных рынков. Исходя из этого, в кратчайшие сроки запустили современные технологии интернет-маркетинга в своих сервисах [8]. Для удобства рекламодателей Google и Яндекс предоставляют специальные инструменты для создания контекстной рекламы. Данный сегмент является основным источником дохода компаний, поэтому установка и размещение объявлений сокращается в определенной последовательности.

Прямые и Google Ads (AdWords), как инструмент создания контекстной рекламы, похожи друг на друга, работа в приложении сводится к выбору целевой аудитории рекламы, установлению бюджета на день рекламной кампании, цене за один клик. Затем нужно создать свою собственную рекламу, выбрать ключевые слова с помощью инструмента и запустить платёжную рекламу. Осуществляется и оформляется установка уточнённого дохода на рекламу в социальных сетях, для чего необходимо подготовить семантическое ядро рекламы в других сервисах.

Важным преимуществом интернет-маркетинга в целом и контекстной рекламы является возможность контроля эффективности рекламы. Для этого в социальных сетях используются личные кабинеты рекламодателя, при работе с поисковыми агрегаторами должны использоваться специальные аналитические системы. Например, система Google Analytics позволяет определить, какие каналы рекламы и какие ключевые слова приводят к продаже товаров рекламодателя. Благодаря контролю можно определить наиболее эффективные источники потенциальных клиентов и максимально эффективно распределить рекламный бюджет [9].

Контекстная реклама как массовый сегмент Интернет-маркетинга появилась более 10 лет назад и занимает лидирующие позиции среди всех сегментов рекламного рынка на мировом и отечественном уровне. Контекстный рынок растёт и развивается. Он доказал свою эффективность, продемонстрировав высокую отдачу вложенных в рекламу рублей. Дополнительным преимуществом сегмента являются возможности рекламодателей, которые могут самостоятельно регулировать рекламные кампании, отслеживать наиболее перспективные источники роста, распределять бюджет на маркетинг и отслеживать практически все изменения в интернет-рекламе. Все вышесказанное свидетельствует об активном развитии Интернет-маркетинга в обозримом будущем и необходимости этих технологий среди предпринимателей.

Согласно исследованию Data Insight, рассмотрим основные факторы,

влияющие на дополнительный рост онлайн-продаж в 2020-2024 годах, который будет расти вместе с инвестициями бизнеса в интернет-маркетинг:

- новые онлайн-покупатели: data Insight считает, что трехмесячный карантин привел не менее 10 миллионов человек к онлайн-покупкам;

- домашняя изоляция: потребители, вынужденные сокращать свои поездки в магазины, совершали больше покупок в интернете за три месяца до обычного, тратя больше денег каждый раз;

- переход части людей на удаленную работу: в результате коронокризиса 2020 и пересмотра политики офисной работы во многих компаниях около 5-7 миллионов человек в Казахстане перешли на удаленную работу, что позволило дополнительно увеличить интернет-торговлю [10].

Таким образом, кризис - это возможность изменить тактику и коммуникацию для продвижения бизнеса, это перспектива привлечения новых потенциальных клиентов. Что касается бюджета, то их необходимо не только уменьшить, но и оптимизировать по таким несущественным каналам, как наружная реклама, так как вся аудитория сосредоточена сегодня в интернете, о чем свидетельствуют статистические данные.

Список использованных источников:

1. Сборник статистических данных по отраслям экономики за 2020 год // <https://stat.gov.kz/>

2. Пескова О.С., Борискина Т.Б. Исследование современного состояния рынка интернет-рекламы // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 5: Экономика. 2021. №1 (195). - с. 77-84.

3. Отчет о состоянии цифровой сферы Digital 2020 // Интернет издание WebCanare. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.web-canare.ru/business/internet-2020globalnaya-statistika-i-trendy>

4. Плотников А.В. Анализ геозависимых запросов в поисковой системе Яндекс для привлечения абитуриентов в вузы // Практический маркетинг. 2021. № 1 (239). С. 12-16.

5. Герасикова Е.Н., Власова А.А. Современные тенденции развития Интернет-маркетинга и электронной торговли // Universum: экономика и юриспруденция. 2021. №1 (58). - с. 1-5.

6. Блинов Н.Г. Теоретико-игровой анализ позиционных аукционов по схеме Викри-Кларка-Гроувза с двухэтапным ранжированием // Вестник Московского университета. Серия 15. Вычислительная математика и кибернетика. 2020. №4. - с. 20-25.

7. Гуртовая Н.С., Гуртовая Ю.Д. Совершенствование рекламной кампании страховщика в сети Интернет // Вестник евразийской науки. 2020. №4 (35). - с. 59.

8. Черникова В.Е. Бизнес-экосистема как эффективный механизм взаимодействия организаций в рамках цифровой экономики // В книге: Управление бизнесом в цифровой экономике: сборник тезисов выступлений.

Санкт-Петербургский государственный университет. – 2019. – С. 75-77.

9. Ольшевский Д. Современные инструменты интернет-маркетинга от Google // Наука и инновации. 2019. №188. - с. 53-56.

10. Лихачева Е.А. Методы отслеживания оффлайн-конверсий, привлеченных посредством контекстной рекламы на web-сайт // Стратегии бизнеса. 2020. №2 (2). - с. 134-135.

УДК 336

СТИМУЛИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ В НОВЫХ УСЛОВИЯХ

Абильмажинов Мирлан Алибекович

докторант 1 курса, ОП 8D04101 – Экономика промышленности

Международный университет Астана,

Нур-Султан, Казахстан

mirlan.abilmazhinov@aiu.edu.kz

Сегодня интенсивность инновационной деятельности во многом отражается на уровне экономического развития: в глобальной конкуренции выигрывают те страны, которые обеспечивают благоприятные условия для инноваций. Кроме этого, сложившаяся в мире неблагоприятная ситуация из-за пандемии коронавирусной инфекции диктует новые подходы в деятельности предприятий.

Развитие инновационной экономики является одним из эффективных путей повышения конкурентоспособности страны. Национальная инновационная система будет эффективной и приносить высокие доходы только в том случае, если в стране присутствует развитый предпринимательский сектор и культура восприятия обществом инноваций. Инновации, воплощенные в новых научных знаниях, изделиях, технологиях, услугах, квалификации кадров, методах управления, являются главным фактором конкурентоспособности во всех экономически развитых странах.

Проблемам инновационного развития, обоснованию инноваций как фактора экономического роста посвящены исследования зарубежных и отечественных авторов, в числе которых: Й.Шумпетер, С.Ю. Глазьев, Ю.В.Яковец и др. Концепции национальной инновационной системы и закономерности формирования инновационных систем в зарубежных странах были раскрыты в исследованиях Р.Нельсона, К. Фримена, Н.И. Ивановой, А.А. Гретченко, В.В. Иванова и других авторов.

Казахстанский ученый Мухамедьяров А.М. поясняет, что организационно-экономический механизм представляет собой совокупность организационных, правовых, экономических, управленческих, финансовых,

информационных, технических и других факторов, их тесной взаимосвязи и взаимодействия, способствующих осуществлению инновационной деятельности и повышению эффективности ее результатов. Данное определение достаточно полно отражает смысл организационно-экономического механизма и позволяет выявить его составляющие методы управления инновационной деятельностью, организационные формы инновационных отношений, методы финансирования инновационной деятельности, методика оценки эффективности инновационной деятельности, порядок формирования и использования инновационных фондов различного уровня, законодательство в сфере инновационной деятельности, психологические методы воздействия на инновационную активность субъектов НИС, информационное и техническое оснащение инновационного процесса [1].

Инновационная деятельность предпринимательского сектора может быть оценена с помощью показателя инновационной активности предприятий. Данный показатель определяется как отношение количества инновационно-активных предприятий, к общему числу обследуемых предприятий.

Результатом инновационного предпринимательства выступает специфический товар – инновации. В соответствии с действующим законодательством, финансирование инноваций осуществляется за счет собственных средств субъектов инновационной деятельности, средств республиканского и местных бюджетов, средств инновационных фондов, государственных натуральных грантов, а также иных источников в соответствии с законодательством Республики Казахстан [2]. Существующие формы финансового обеспечения развития инноваций, можно разделить на несколько групп в соответствии с рисунком 1.

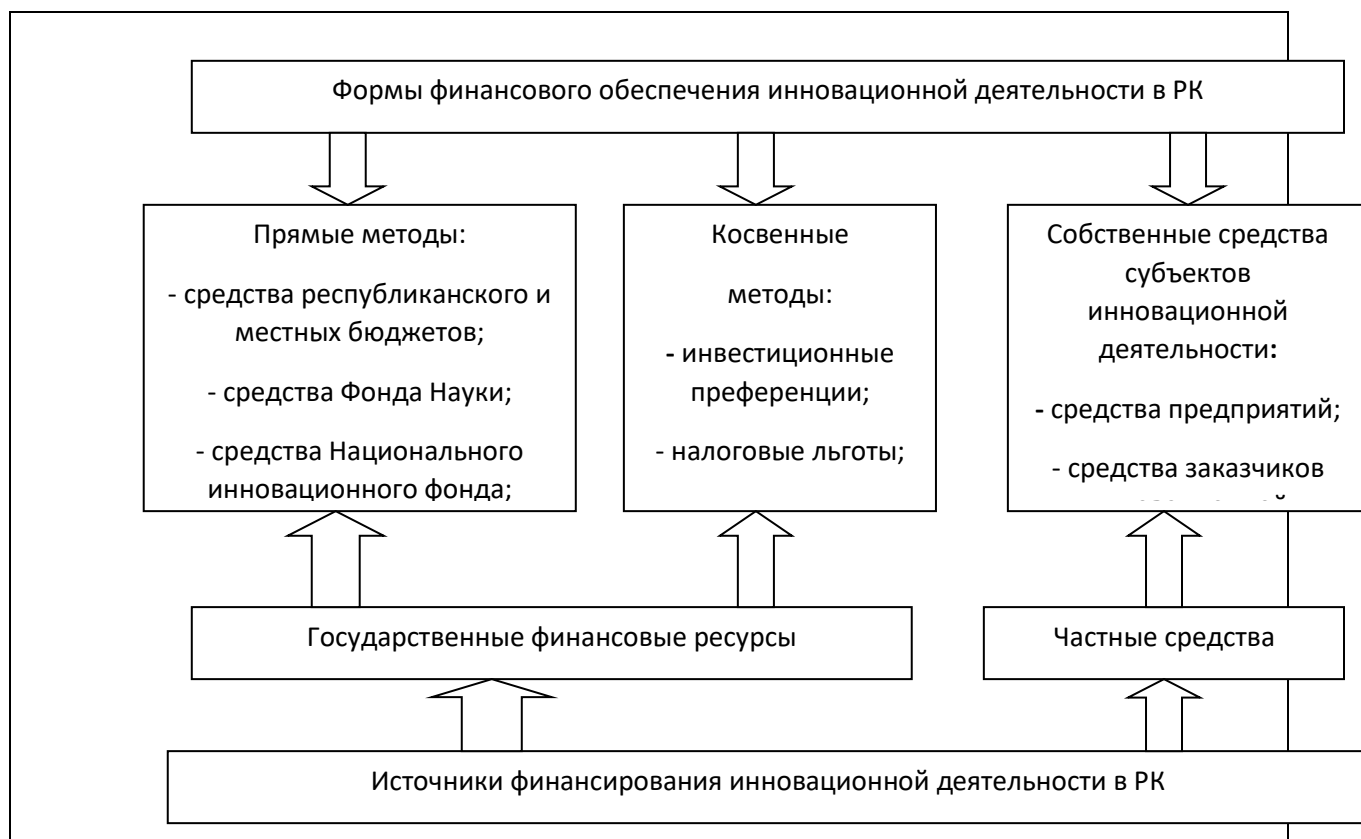

Рисунок 1. Формы финансового обеспечения инновационной деятельности в Казахстане

Примечание: составлено автором по данным интернет-ресурса <http://www.nigma.ru>

Предоставляя их субъектам инновационной деятельности, государство создаёт условия, в рамках которых снижается бремя уплаты налогов и других обязательных платежей. Косвенная государственная поддержка осуществляется посредством стимулирования инновационной активности предпринимателей. Как представлено на рисунке 1, бюджетное финансирование инноваций и поддержка науки осуществляется за счёт средств республиканского и местных бюджетов (в меньшей степени). Кроме того, государство финансирует инновационную деятельность за счёт средств АО «Фонд науки» и АО «Национальный центр государственной научно-технической экспертизы» путем предоставления грантов на конкурсной основе. В этом случае финансирование проектов осуществляется через государственные институты развития. В числе косвенных методов выделяются инвестиционные преференции, налоговые и таможенные льготы. Часть инновационной деятельности в Казахстане стимулируется непосредственно государством. При этом, формами финансового обеспечения выступают субсидии республиканского и местного бюджетов, а также гранты

государственных институтов развития, выделяемые на конкурсной основе. Частные средства представлены собственными средствами предприятий и денежными ресурсами заказчиков инновационной продукции [3].

Концепция жизненного цикла инновации позволяет определять потребность в инвестициях на различных стадиях, соотносить их с рисками, с кривой прибыли, оценивать перспективы сбыта и максимальный объем выпуска, прогнозировать поведение рынка, оценивать продолжительность стадий и цикла в целом, подбирать необходимые усилия по координации деятельности различных участников, совершенствовать управление инновационным процессом. Жизненный цикл инновации накладывается на текущую деятельность предприятий, требует распределения источников и усилий между инновациями и текущими результатами (рисунок 2).

Рисунок 2. Инновации и текущая деятельность
Источник: составлено автором

Задачами управления инновационной активности малого и среднего бизнеса должны стать:

- концентрация усилий и координация действий всех участников на деятельности в рамках инновационного цикла, с тем чтобы процесс максимально сократить по времени и издержкам, реализовать инновацию с высокой эффективностью, обеспечить конкурентоспособность на рынке;
- организация строгого взаимодействия между исполнителями отдельных его этапов;
- формирование портфеля инноваций.

Благодаря активности в инновационной деятельности создаются новые ценности, происходит технический прогресс в средствах производства, бизнес процессы перестраиваются под новые условия во время пандемии.

Выступающие новаторами предприниматели нуждаются в финансовых средствах на осуществление нововведений. Такие средства предоставляют банки, в результате чего происходит перераспределение ресурсов. Процент кредита является ценой, уплаченной за приобретение новых средств

производства. Новатор-предприниматель выходит на рынок и нарушает равновесный кругооборот цен, издержек и доходов. Следовательно, инвестирование выступает как неотъемлемая часть инновационной деятельности.

Один из способов поддержки таких предпринимателей – это повышение доли закупок у локального бизнеса в системе государственных закупок. Расходы на государственные закупки в большинстве стран Запада покрываются из средств государственного или территориального бюджетов, специальных правительственных и внебюджетных фондов, формируемых за счет налоговых и иных видов поступлений, включая доходы от деятельности самих госструктур. Источники финансирования государственных закупок за рубежом показаны на примере Германии (рисунок 3).

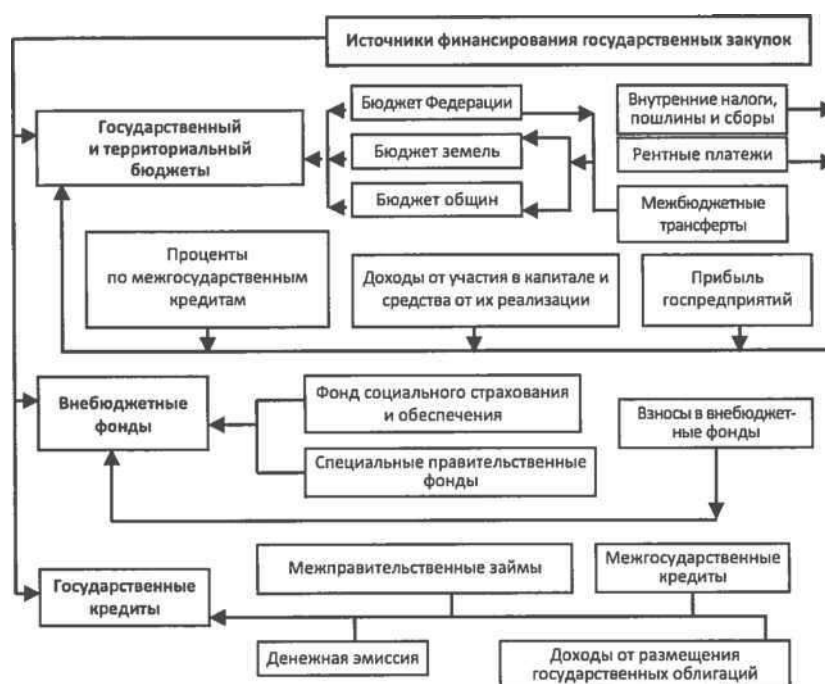

Рисунок 3. Источники финансирования государственных закупок в Германии

Источник: Механизмы государственной поддержки инноваций: зарубежный опыт [4]

Финансирование создания бизнес-инкубаторов, технопарков и других объектов инфраструктуры инновационной деятельности. В странах, являющихся лидерами в сфере высоких технологий и инноваций, государство внесло решающий вклад в формирование национальных сетей бизнес-инкубаторов и технопарков, предоставив необходимые финансовые ресурсы и объекты недвижимости, в также оказав административное содействие. В странах ЕС почти половина таких организаций из тысяч использовала бюджетные средства в качестве основного источника финансирования и еще

40 % - в качестве дополнительного к вложениям частных инвесторов.

В связи с нахождением Казахстана в ЕАЭС вырастает вопрос поддержки отечественного предпринимателя в рамках интеграционных процессов. В этих условиях приоритетной становится задача поддержки лучших казахстанских компаний, представляющих отечественную промышленность в условиях открытой конкуренции с иностранными компаниями. За счет снижения административных барьеров, создания условий для развития свободной конкуренции, расширения казахстанского содержания, проведения эффективной тарифной политики, целенаправленного создания сети предприятий малого и среднего бизнеса вокруг крупных промышленных производителей произойдет решающий перелом в развитии отечественного предпринимательства.

Важной предпосылкой повышения эффективности инновационной деятельности станет реализация инновационной политики, осуществляемой местными исполнительными органами. Реализация региональной инновационной политики сегодня направлена на координацию усилий по созданию инновационной инфраструктуры, развитие инновационного предпринимательства, улучшение взаимодействия с существующими элементами инновационной инфраструктуры – научно-исследовательскими и образовательными центрами, технопарками, инфраструктурой финансирования инноваций и инновационными компаниями. Для увеличения масштабов прямых иностранных инвестиций не достаточно лишь участие заинтересованных сторон, имеющих непосредственное отношение к рассматриваемым задачам, но также необходимо активное содействие со стороны исполнительных органов власти, косвенно затрагивающих данную деятельность, в частности по вопросам либерализации законодательства о миграции в отношении квалифицированных иностранных кадров, снижения административных барьеров, а также защиты прав на результаты интеллектуальной деятельности. Цель инновационного развития Казахстана до 2030 года – это вхождение в число 50 наиболее конкурентоспособных стран мира.

Основные направления роста финансовой устойчивости и платежеспособности предприятия. В рыночных условиях залогом выживаемости и основой стабильного положения предприятия служит его финансовая устойчивость. Она отражает состояние финансовых ресурсов предприятия, при котором есть возможность свободно маневрировать денежными средствами, эффективно их использовать, обеспечивая бесперебойный процесс производства и реализации продукции, учитывать затраты по его расширению и обновлению.

Построение национальной инновационной системы, обеспечивающей повышение конкурентоспособности экономики за счет создания системы управления инновационно – технологическим развитием, инновационного развития отраслей и регионов, создание условий для развития

высокотехнологичного малого и среднего бизнеса и повышения научного и инжинирингового потенциала страны. Практика экономически развитых стран свидетельствует о том, что устойчивый рост экономики в условиях глобальной экономической конкуренции обусловлен высоким уровнем внедрения в производство новых технологий и разработок.

Очевидно, что современные инновационные внедрения в условиях быстро меняющихся событий происходящих в мире даст положительный долгосрочный экономический эффект. После окончания пандемии именно тот бизнес, который активно внедрял инновации, окажется впереди локомотива высококонкурентного рынка.

Одним из долгосрочных приоритетов социально-экономической политики Республики Казахстан является «экономический рост», который включает в себя становление и развитие малого предпринимательства. Развитие малого предпринимательства в республике - один из приоритетов экономической политики государства. С самого начала вступления в рыночную экономику Президент РК давал всем понять, что малый и средний бизнес - стержень экономики, ее стратегический резерв. Современный рынок ставит перед индивидуальными предпринимателями задачи экономического, производственного и организационного характера. Невыполнение новых требований рынка нарушает безубыточную работу малых предприятий, достаточную мобильность ресурсов и высокую их отдачу.

Предложения по инновационному развитию предприятий в Казахстане. Чтобы поднять уровень исследований и разработок, на наш взгляд, необходимо проведение государственной политики стимулирования по следующим направлениям: целенаправленное формирование рынка для продукции инновационных предприятий путем размещения на них государственного заказа; открытость к обмену инновациями среды; предоставление инновационным предприятиям льготных кредитов и иных способов финансирования; снижение налоговой нагрузки на этапе глобальной пандемии; поддержка местными исполнительными органами быстрого решения бюрократических процессов.

Список использованных источников

1. Семеняка А. Источники финансирования инвестиционных проектов ОАО «Газпром» в современных условиях // Вестник научной информации РАН РФ.– 1998.– №10. – С. 29–40.
2. Муканова А. Основные тенденции инновационного (научно-технического) развития Казахстана // Транзитная экономика. - № 5-6, 2006 г., с. 42-47
3. Оспанов Б. Инновации как направление государственной стратегии развития в Республике Казахстан // Саясат.- №2, 2005 г., с. 17-21

4. Ерошкин А. Механизмы государственной поддержки инноваций: зарубежный опыт // Мировая экономика и международные отношения. - 2011. - № 10. - С. 26.

УДК 336

ФОРСИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ В ПЕРИОД МИРОВОЙ ВОЛАТИЛЬНОСТИ

Ш.У. Ниязбекова

к.э.н., PhD, доцент кафедры финансов и кредита, Московский университет им.С.Ю.Витте, г. Москва, Россия
shakizada.niyazbekova@gmail.com

На сегодняшний день актуальна насущная тема влияния мировой пандемии, которая не только повлияла на экономику всех стран, но и доказала необходимость скорейшего внедрения инноваций во все виды экономической деятельности. Государства мобилизовались в вопросе оперативного реагирования для поддержки бизнеса, доказав важность предпринимательства в структуре экономики.

Кризис пандемии, начавшийся в 2020 году отрицательно сказался на развитии инноваций во всех странах. Так, поскольку малые и средние предприятия составляют около 90 % предприятий и более 50 % занятости во всем мире, поддержка МСП в их внедрении инноваций имеет решающее значение не только для того, чтобы их ставни были открыты, но и для обеспечения глобального восстановления. В рамках нашей роли в обеспечении социально-экономических мер реагирования ООН на пандемию Программа развития Организации Объединенных Наций (ПРООН) поддерживает предпринимателей, малый бизнес и рабочих всего мира.

В Уганде, предприятия объединились с компанией Jumia Food, которая занимается онлайн-покупками, чтобы запустить новую и удержать на плаву МСП в неформальном торговом секторе, поскольку страна была закрыта. В Бангладеш ПРООН поддержала быстрое развертывание онлайн-рынка, чтобы позволить более 1000 МСП бесплатно продавать свою продукцию онлайн.

Исходя из этой очевидной потребности, ПРООН, Глобальный договор Организации Объединенных Наций и Международная торговая палата объединили усилия с DHL, Microsoft и PwC для запуска инициативы Recover Better Together, инициативы глобального фонда частного сектора для COVID-19. Среди целого ряда областей это поможет предприятиям, возглавляемым женщинами, снова встать на ноги и применять цифровые решения для адаптации к новой «экономике COVID-19» [5].

Более того, ООН уделяет повышенное внимание подходу к развитию «снизу-вверх», когда сообщества сами определяют траекторию своего развития. Это включает в себя эффективное использование технологий и цифровых технологий для быстрого определения и масштабирования столь необходимых решений. Отражая этот сдвиг, сеть UNDP Accelerator Labs в настоящее время работает с сообществами в 116 странах, чтобы найти местные, экономные инновации, которые могут создать новые рабочие места: от поддержки «3D-сообщества» до разработки, производства и распространения средств индивидуальной защиты среди медицинских работников, стимулировать новые способы управления отходами через подход «коллективного разума». Ключевые участники, включая банки развития, инвесторов и частный сектор, должны сеять зеленые семена роста, делая долгосрочные инвестиции в инновации, включая адресную поддержку женщин и МСП, возглавляемых молодежью.

Пандемия высветила, как цифровая связь быстро становится глобальным показателем включения и исключения: 3,6 млрд человек по-прежнему не в сети. В Латинской Америке, на Карибском бассейне, большой процент работников в регионе занят на работах, требующих непосредственной физической близости, где удаленная работа просто невозможна.

Необходимы новые усилия по обеспечению доступа к доступной широкополосной связи, к системе современной новой цифровой экономики. Полезные инвестиции в размере 428 млрд USD могут обеспечить всеобщее широкополосное соединение к 2030 году.

Новые возможности подключения могут позволить тысячам малых и средних предприятий впервые вести бизнес в Интернете, создавая новые рабочие места. Интернет жизненно важен для реализации потенциала финтех-революции. Как отмечается в открывающем глаза отчете ООН «Народные деньги», доступ к большим данным и аналитике может быстро ускорить предоставление. Ежегодное финансирование в размере 5,2 трлн USD, необходимое для малых и средних предприятий в развивающихся странах.

Хотя поддержка МСП и инноваций имеет решающее значение, есть возможность реализовать системные изменения в мировой экономике, которые помогут достичь целей Парижского соглашения и в то же время будут способствовать созданию новых зеленых рабочих мест. С этой целью ПРООН в настоящее время поддерживает 115 стран в увеличении их определяемых на национальном уровне вкладов в соответствии с климатическим обещанием.

От Сербии до Туниса и Индонезии наблюдается растущее осознание странами того, что отказ от ископаемого топлива и переход на чистые, возобновляемые технологии предлагают беспрецедентную возможность для стимулирования экономики. Этот ускоренный энергетический переход

может создать к 2023 году дополнительные 5,5 млн рабочих мест по сравнению с предыдущими сценариями.

В Докладе ПРООН о человеческом развитии за 2020 год отмечено, что в разгар пандемии находится на «беспрецедентном перекрестке в истории», на котором человеческая деятельность стала доминирующей силой, формирующей планету, угрожая значительным поворотом вспять в развитии.

Поддержание всплеска ярких идей и преодоления границ после пандемии. Новый уровень поддержки отечественных инноваций в ключевых областях, таких как «зеленая» экономика и цифровая революция, будет иметь решающее значение для создания рабочих мест и возможностей, которые сильно необходимы.

К примеру, Китай смог использовать кризис для расширения внутреннего рынка, развития инфраструктуры, инноваций, укрепления и завоевания новых позиций в мировой экономике. Кризис выявил докризисные слабые стороны некоторых стран (Греция, некоторые южные и восточные европейские страны), секторов (преимущественно автомобильного сектора) и типов инноваций (например: финансовые инновации). Перспективы развития инноваций в этих странах и отраслях будет сильно зависеть от реструктуризации экономики.

Неопределенность рыночных условий, нестабильность мировой макроэкономической ситуации сдерживают инвестиции в инновации. Крупные компании и банки вовлечены в процесс сокращения доли заемных средств и накопления, что является неблагоприятным для всех видов инвестиций, в том числе в инновации. Многие страны осуществляют политику поддержки инновационной деятельности в период кризиса. Это придало новое значение развитию инноваций; правительства многих стран сосредоточили усилия в основном на инвестициях в инфраструктуру для инноваций и предоставления финансовых ресурсов для бизнеса.

Благодаря таким темпам, Китай значительно вырвался вперед, войдя в топ стран по объемам производства в мире. В этих странах производство сегодня создает от 10 % до 33 % добавленной стоимости. Стремительно растут доходы в этих странах, за счет них по прогнозам McKinsey к 2025 году глобальный потребительский класс вырастет еще на 1,8 млрд человек.

Инновации создают новые возможности для развития. В сравнении со спокойным временем, в настоящий момент процесс развития технологий приобретает стремительно быстрый темп. Наблюдается трансформация отраслей экономики, происходит активное изменение динамики, структуры и характера производства, появляются новые технологии, изменяются бизнес-модели игроков и характер конкуренции. По мнению ученого и научного редактора журнала, Financial Times Питера Марша, автора книги «Новая промышленная революция: потребители, глобализация и конец массового производства» экономика фондовых бирж и деривативов уйдет в прошлое, на смену ей придет новая промышленная революция, лидером станет Китай. В

современных условиях наблюдается изменение отношений между частным сектором и государством, также как отношений государства и науки, элементы объединяются в единую неразрывную сеть, в которой ключевая роль в обеспечении эффективного взаимодействия между наукой и бизнесом возлагается на государство.

Таблица 1. Отраслевая структура субъектов частного предпринимательства Казахстана (%)

Наименование	Торговля	Услуги	Транспорт и связь	Строительство	Сельское хозяйство	Промышленность
Индивидуальные предприниматели	61	26	9	1	-	3
Крестьянские хозяйства					100	
Малые предприятия	34	26	7	18	6	9
Средние предприятия	28	20	9	15	10	18
Крупные предприятия	9	25	8	14	10	33

Источник: www.nac.gov.kz/news/analytcs/analytical-note.php [1]

Сегодня предпринимательство в странах переживает не лучшие времена.

В настоящее время в структуре экономики Казахстана промышленность занимает почти третью часть. Источники финансирования различных этапов жизненного цикла инновации (табл.2).

Таблица 2. Источники финансирования различных этапов жизненного цикла инновации

Этапы жизненного цикла	Фундаментальные (поисковые) НИР	Прикладные НИР	ОКР	Производство новой продукции, коммерциализация инноваций
Результаты	Выдвижение и экспериментальная проверка идей	Технические задания на опытно-конструкторские и проектно-конструкторские работы	Опытные образцы новой продукции, передача технической документации	Коммерциализация выпускаемой продукции
Источники финансирования	Госбюджет	Госбюджет, «бизнес-ангелы», средства инновационных фондов, заказчиков	Собственные средства промышленных предприятий, заказчиков, венчурных фондов, госбюджет	Собственные средства организаций, банковские кредиты, эмиссия ценных бумаг

Источник: материалы РУДН www.econ-rudn.ru [4]

Для организации управления сложным инновационным процессом требуется координация усилий многих исполнителей и участников на разных стадиях жизненного цикла инновации, а также рисков и источников

финансирования.

Таким образом, современный этап развития общества, значительное превышение предложения над спросом требует частой смены продуктов, техники и технологий, что создает большие сложности для предприятия.

Актуальной проблемой является определение портфеля продуктовых инноваций так, чтобы затратные фазы одних проектов перекрывались стадиями получения прибыли от других инноваций.

Список использованных источников

1. <http://www.natd.gov.kz>
2. Программа «Производительность 2020», утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан от 14 марта 2011 года № 254
3. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900001050>
4. www.econ-rudn.ru
5. The Davos Agenda. <https://www.weforum.org/events/the-davos-agenda-2021>

ИЗМЕНЕНИЕ ПРИОРИТЕТОВ ПРОЕКТА «ОДИН ПОЯС, ОДИН ПУТЬ»: ОТ ТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ К МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Суханов Александр Владимирович

магистрант 2 курса, ОП 7М04101-«Экономика промышленности»

Международный университета Астана

Нур-Султан, Казахстан

a-v-sukhanov@rambler.ru, тел. 87019995190

Аннотация: Проект «Один пояс, один путь» находится в процессе постоянной эволюции. Рост инвестиций в транспортную и энергетическую инфраструктуру, которые ранее выступали безусловными приоритетами, постепенно замедляется. В то же время возрастает интерес к проектам в области промышленного производства, возобновляемой энергетики, информационных технологий и цифровизации. Ставится задача более активного вовлечения в ОПОП частного капитала, призванного дополнять инвестиции госкорпораций.

Данные тенденции отвечают интересам Казахстана, как активного участника ОПОП, поскольку долгосрочные интересы нашей страны связаны не только с развитием инфраструктуры, но и модернизацией промышленности, диверсификацией экспорта. Но для того чтобы

воспользоваться возможностями, которые в этой связи предоставляет ОПОП, требуется глубокая подготовительная работа.

Ключевые слова: *Казахстан, Китай, пояс, путь, инвестиции, энергетика, инфраструктура, модернизация*

Введение

Пандемия коронавируса, негативно сказавшаяся на деловой активности по всему миру, не могла не отразиться на экономических показателях проекта «Один пояс, один путь» (ОПОП). За 2020 год китайские инвестиции в страны, участвующие в проекте, составили 47 миллиардов долларов, снизившись на 54% в результате ограничений, связанных с пандемией. Если сравнивать их с 2015 годом, на который пришелся пик инвестиций, когда они достигли 125 миллиардов долларов, то результаты прошлого года сократились в 2,7 раза.

В то же время происходят не только количественные, но и качественные изменения в отраслевой и региональной структуре проекта. Прошедший год ускорил трансформацию целей и приоритетов ОПОП. Понимание происходящих процессов, также как и оценка реальных мотивов, лежащих в его основе, является важным для дальнейшего повышения эффективности участия Казахстана.

Интересы Китая

ОПОП является главной стратегией Китая в сфере международного сотрудничества и экономики. Данный проект официально закреплен в Конституции КНР.

Официально он имеет 5 целей:

- координация политики;
- связанность объектов;
- беспрепятственная торговля;
- финансовая интеграция;
- связи между народами.

Китай, как инициатор проекта, рассматривает свои интересы в запуске проекта в неразрывной связи с интересами участников проекта. Председатель КНР Си Цзиньпин на саммите АТЭС в ноябре 2017 года отметил: «Инициатива исходит из Китая, но она принадлежит всему миру».

В то же время эксперты из других стран, особенно не вовлеченных в проект ОПОП, по-другому оценивают мотивы КНР как инициатора. Они полагают, что Китай исходит исключительно из собственных национальных интересов, и ОПОП является ответом Пекина на внешние и внутренние вызовы. С одной стороны, это видение Пекина касательно региональной интеграции под своей эгидой для закрепления безоговорочного лидерства на десятилетия вперед. С другой стороны, с точки зрения решения внутренних задач, проект ОПОП предназначен для мобилизации политических, дипломатических, интеллектуальных, экономических и финансовых ресурсов.

Для КНР одним из ключевых вызовов являлось развитие отстающих западных провинций. ОПОП трансформировал данный регион в ключевое транспортное звено и дал стимул развитию его экономики. В свою очередь, экономическое процветание западных провинций является важным фактором для обеспечения безопасности и территориальной целостности Китая.

Второй вызов – решение проблемы промышленного перепроизводства. Это необходимо для продолжения устойчивого роста китайской экономики, преодоления «ловушки среднего дохода», что является критически важным для обеспечения социальной стабильности и национальной безопасности.

Китай за три десятилетия создал репутацию «мировой фабрики», однако в последние годы столкнулся с потерей традиционных конкурентных преимуществ, таких как низкая стоимость трудовых ресурсов. Поэтому руководство страны взяло курс на продвижение вверх по цепочке добавленных стоимостей.

Это стало одной из важнейших национальных целей страны в экономике, что нашло отражение в стратегии «Made in China 2025», призванной реструктуризировать промышленность, основанную на производстве товаров с низкими издержками. Проект ОПОП является одним из инструментов для достижения данной цели: перенос производств с низкой добавленной стоимостью в другие страны высвобождает ресурсы для модернизации производства и перехода на выпуск продукции с высокой добавленной стоимостью.

В качестве третьего мотива можно указать укрепление геостратегических преимуществ. Новые экономические коридоры через Пакистан и Центральную Азию предоставляют Китаю альтернативные маршруты для доступа к источникам сырьевых ресурсов. Это снижает зависимость от торговых маршрутов, пролегающих через Южно-Китайское море.

Интерес Китая в краткосрочной перспективе связан с развитием рынков для его продукции через создание инфраструктуры их доставки, со снижением уровня избыточных производственных мощностей внутри страны в целях перенаправления инвестиций в высокотехнологичные отрасли.

Долгосрочный интерес - создание глобальной платформы, способствующей торговле и инвестициям в странах, вовлеченных в ОПОП, где Китай будет играть центральную роль. Данные показывают, что ОПОП уже помог Китаю в решении задачи диверсификации торгово-экономических отношений. За 2013-2019 годы доля экспорта КНР в страны ОПОП выросла с 26,5% до 30,1%, для импорта – с 24,5% до 28,2%.

Иными словами, Китай преследует, прежде всего, задачи модернизации своей промышленности, повышения технологичности и экологичности. Помимо этого, ОПОП выполняет такие задачи, как извлечение преимуществ из геополитических возможностей и формирование синоцентричного регионального порядка.

В этих целях для реализации проекта была применена концепция «контейнера», то есть в него могут быть включены самые различные направления, инициативы. Данный тезис доказывает практика, поскольку на сегодняшний день проект ОПОП включает практически все сферы, в том числе гуманитарное измерение.

Интересы участников

Что касается стран-участниц, их выгоды, в первую очередь, связаны с ожидаемым притоком инвестиций, увеличением объемов торговли, туризма, повышением степени экономической интеграции. Государства остро нуждаются во внешних вложениях для создания качественной инфраструктуры, способствующей развитию экономики и повышению уровня жизни.

По оценкам Азиатского банка развития, потребности Азии в инвестициях до 2030 года составляют порядка 26 триллионов долларов. По расчетам GI Hub и McKinsey, на Азию приходится до 50% мирового спроса на инвестиции. При этом дефицит ресурсов оценивается в 4,6 триллиона долларов в период до 2040 года. Поэтому привлечение инвестиций в рамках проекта ОПОП имеет критически важное значение для инфраструктурного развития.

При этом наибольшие потребности в инвестициях, из расчета отношения их объема к объему ВВП, по оценкам Азиатского банка развития, отмечаются в регионе Южной Азии (8,8%) и Центральной Азии (7,8%).

В отраслевом разрезе, по данным ОЭСР, почти половина требуемых в Азии инвестиций приходится на энергетику, треть – на транспортную инфраструктуру, 10% - на телекоммуникационную сферу. И хотя инвестиции в рамках ОПОП не покрывают всех инвестиционных потребностей Азии, они, по выводам доклада ОЭСР, будут являться основным их источником в предстоящей перспективе.

Также важным мотивом для участия стран в проекте ОПОП является повышение уровня связанности, означающее новые возможности для торговли, экспорта, доступа к технологиям.

В понимании Китая повышение связанности в регионе означает, прежде всего, расширение транспортной инфраструктуры, что отвечает интересам самого Пекина.

Между тем, ЕС рассматривает понятие «связанность» значительно шире, полагая, что помимо строительства новых физических объектов требуется устранение нефизических ограничений, в частности, снятие торговых барьеров. Связанность означает совершенствование всего комплекса инфраструктуры, необходимой для свободного передвижения товаров, услуг, людей и идей. Это не только транспортные, но также энергетические и цифровые сети и регулярные человеческие контакты. Только при таком подходе связанность содействует устойчивому экономическому развитию.

Центральная Азия является одним из наименее связанных регионов в мире. В этой связи потенциально развитие проекта ОПОП крайне важно для региона, позволяя расширить связи, как между соседними республиками, так и с внешним миром.

Китай, со своей стороны, отмечает, что ОПОП не сводится к узким задачам расширения инфраструктуры. Напротив, он нацелен на многомерное развитие всех участвующих стран, особо подчеркивая кооперацию в сфере науки и технологий. Китай заключил 46 межправительственных соглашений по научно-технологическому сотрудничеству со странами-участницами ОПОП, включая такие сферы, как сельское хозяйство, информационные технологии, охраны окружающей среды, возобновляемая энергетика, аэрокосмическая отрасль, управление инновациями. При этом Китай выстроил платформы для стимулирования сотрудничества в области инноваций, включая совместные лаборатории, международные центры трансфера технологий, научные парки.

Ряд экспертов ставят под сомнение совпадение интересов Китая, как инициатора проекта ОПОП, и участвующих в нем стран, поскольку китайские компании сами выигрывают большинство контрактов по объектам в рамках ОПОП.

Среди регионов китайские инвестиции в ОПОП распределены неравномерно. Наибольшая доля в 2020 году пришлась на Азию - 54%, доля Африки вдвое меньше (27%), за ней следует Европа. Инвестиции в рамках ОПОП в Северной Америке осуществляются только в Мексику.

В отраслевой структуре инвестиций фокус остается на инфраструктуре, особенно энергетической и транспортной (80% в 2020 году).

Казахстан за период 2013-2020 годы занял 8-место по объемам китайских инвестиций в энергетику (порядка 8,5 миллиарда долларов), при этом в их структуре подавляющая часть приходится на нефтяной сектор, небольшая доля инвестиций была направлена в солнечную и ветровую энергетику.

Для сравнения, в Пакистане, который является крупнейшим объектом китайских энергетических инвестиций, большая часть капитала была направлена в гидроэнергетику и угольную отрасль.

Отмечается быстрый рост доли «зеленой» энергетики в общем объеме энергетических инвестиций КНР в страны ОПОП – с 35% в 2017 году до 56% в 2020 году. При этом в 2020 году впервые большая часть энергоинвестиций Китая в страны ОПОП пришлась на возобновляемые источники.

Таким образом, в процессе реализации проекта происходят серьезные изменения его приоритетов. Большинство проектов ОПОП по-прежнему связаны со строительством инфраструктуры. Но в то же время оформилась тенденция расширения участия Китая в других отраслях. В частности, это создание местных промышленных производств, а также развитие «Цифрового Шелкового пути».

Практически все капиталовложения по-прежнему связаны с контролируемыми государством компаниями. В 2020 году крупнейшим инвестором стала Power Construction Corporation (POWERCHINA), на которую пришлось 9,7% всех капиталовложений КНР в страны ОПОП. Этот фактор, скорее всего, сохранится, учитывая долгосрочный горизонт инфраструктурных проектов. В то же время транснациональные корпорации постепенно подключаются к проектам в рамках ОПОП, и в будущем будет расти вовлеченность частного капитала.

Заключение

Открываемые ОПОП возможности будут расти, но для получения отдачи требуются значительные временные рамки – до 10-15 лет. До этого делать выводы касательно экономического эффекта проекта для различных стран было бы преждевременным.

ОПОП является экосистемой сотрудничества, которая в настоящее время фокусируется на энергетике и транспорте, но в течение предстоящих пяти лет будет все больше концентрироваться на торговле, производстве, цифровизации, туризме и других аспектах. Цели Казахстана, связанные с участием в проекте ОПОП, должны корреспондировать с указанными трендами.

Анализ мотивации участников проекта ОПОП позволяет сделать следующие выводы.

Во-первых, существует серьезное расхождение в понимании сущности проекта ОПОП. С точки зрения западных стран, не принимающих участие, он трактуется, как попытка Китая построить свой вариант глобализации, максимизировать выгоды. Но для самого Китая важная роль проекта в том, чтобы стимулировать переход своей экономики на новый уровень. Изначально для КНР главной целью было расширение экспорта и обеспечение устойчивых импортных поставок сырья. Но со сменой экономических приоритетов и переориентацией на внутренний рынок (стратегия «двойной циркуляции») на первое место выходит цель модернизации промышленности.

Во-вторых, для стран ОПОП, помимо источника инвестиций, ключевой задачей участия в ОПОП является повышение уровня связанности. В то же время само это понятие и его критерии нуждаются в серьезной проработке, ввиду серьезных расхождений в его понимании.

В-третьих, цели участия Казахстана также должны учитывать указанные факторы, исходя из того, что ОПОП в долгосрочной перспективе - не просто инфраструктурный и транспортный проект. Необходимо принимать во внимание его задачи, с точки зрения модернизации промышленности.

Список использованных источников

1. KPMG. China's Belt and Road Initiative and the global chemical industry.
2. Брюннер Х-П. What is Economic Corridor Development and What Can It Achieve in Asia's Subregions?

3. Ю Д. The belt and road initiative: domestic interests, bureaucratic politics and the EU-China relations.
4. Кей П. Understanding China's Belt and Road Initiative.
5. Nomura. The Belt and Road Initiative: globalization, China style.
6. ОЭСР. Инициатива Китая «Пояс и путь» в глобальном торговом, инвестиционном и финансовом ландшафте.
7. Харли Д., Моррис С., Портелэнс Г. Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective.
8. Скидмор Д. Can the Belt and Road Help Countries Replicate China's Development Successes?
9. Ху С., Чен Л. Embracing the BRI Ecosystem in 2018 - Navigating pitfalls and seizing opportunities.
10. Недопил К. China's Investments in the Belt and Road Initiative (BRI) in 2020 A year of COVID-19.
11. The Economist Corporate Network. BRI beyond 2020: Partnerships for progress and sustainability along the Belt and Road.
12. Де Сойре Ф., Мулабдик А., Рута М. Common transport infrastructure: Welfare effects of the Belt and Road Initiative.
13. Леле А., Рой К. Analysing China's digital and space Belt and road initiative.
14. Всемирный банк. Экономика Одного пояса, одного пути: Возможности и риски транспортных коридоров.

УДК 004.056.53

БЕЗОПАСНОСТЬ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ В ELASTIC STACK

Шубаев Самат Сабыржанович

Магистрант 1 курса, 7М06101 – ВТиПО

Международный университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Тасболатұлы Нұрболат**, Доктор философии (PhD)

В Elastic Stack (ES) отсутствуют встроенные средства обеспечения информационной безопасности, таких как система авторизации и ограничения прав доступа. После установки ядра по умолчанию связывается с портом 9200 на все доступные интерфейсы, что открывает доступ к базе данных [1]. Эта уязвимость известна злоумышленникам и активно ими используется. В 2020 г. взломано более 15 тысяч серверов ES, которые не были защищены паролем. Атаки осуществляются с помощью скрипта, который сканирует интернет в

поисках открытых серверов Elasticsearch. Обнаружив незащищенную базу данных, скрипт подключается к ней, пытается удалить содержимое и создает новый пустой индекс [2]. Из-за подобных атак из сети Интернет в облачных платформах автоматизации были случаи утечки более 5 миллионов записей, содержащих персональные данные соискателей работы. Это произошло по причине отсутствия защиты на ES-копии поискового индекса сервиса из-за последовательности непредусмотрительных действий сотрудников в процессе миграции на более защищенную систему. В индексе находились данные, которые в той или иной степени были доступны и размещены на различных онлайн-площадках для поиска работы [3]. Незащищенные сервера Elastic Stack в публичном доступе оказались компрометированы, более 123 миллионов записей о клиентах и сотрудниках компании сети спортивных гипермаркетов для всей семьи. Среди ушедшей информации были незашифрованные электронные письма и пароли клиентов, журналы API, личные данные сотрудников (сведения о трудовом договоре, даты рождения, номера свидетельств социального страхования и пр.) [4]. Такие факты происходят из-за отсутствия должного внимания к информационной безопасности. Обычно подобные инциденты с открытыми ES-серверами обнаруживаются специалистами по информационной безопасности, которые сканируют интернет на предмет поиска открытых портов. В случае Elasticsearch это порт 9200. Запрос «port:"9200" all:"elastic indices"» в специальном поисковике Shodan выдаст целый перечень ES-СУБД со всеми подробностями об их размере, количестве узлов, IP-адресе и локации. Shodan – не единственное средство поиска открытых баз. Существуют и другие подобные программы, например, LeakLooker, Lampare, BinaryEdge, Censys и т.д. [5].

Далее рассмотрены меры предупреждения утечек данных с ES-серверов:

- криптографический протокол транспортного уровня TLS для шифрованной связи;
- инструментарий для создания и управления пользовательскими записями (file и native-realm);
- управление доступом пользователей к API и кластеру на основе ролей (RBAC, Role Based Access Control);
- многопользовательский доступ к Kibana с использованием Kibana Spaces.

При использовании Elasticsearch следует вручную обеспечить ее безопасность. Для этого администраторы Big Data должны выполнить ряд мероприятий [6]:

- защитить подключение к СУБД, настроив аутентификацию с помощью Open Distro от Amazon. Например, на Debian-подобных операционных системах, в частности, Ubuntu, для этого в консоли следует прописать команду установки плагина из репозитория:

```
wget -qO - https://d3g5vo6xdbdb9a.cloudfront.net/GPG-KEY-  
opendistroforelasticsearch | sudo apt-key add –
```

- далее необходимо настроить защищенное SSL-взаимодействие между серверами кластера Elasticsearch с помощью удостоверяющего центра или самостоятельно созданного сертификата;

- изменить пароли внутренних пользователей;

- настроить межсетевой экран операционной системы, разрешив подключение к Elasticsearch;

- обновить пароли и проверить все настройки.

Также стоит помнить про открытые по умолчанию порты: ES использует порт 9200 для HTTP-трафика и 9300 – для сообщения между узлами кластера. Их рекомендуется заменить другими, отредактировав файл `elasticsearch.yml` на каждом сервере. Это позволит ограничить внешний доступ к ES-СУБД, чтобы посторонние не могли получить доступ к данным или отключить весь кластер Elasticsearch через REST API [7].

В качестве альтернативы можно включить в ELK-кластер обратный прокси-сервер (`reverse proxy`), например, Nginx, который ретранслирует запросы клиентов из внешней сети на один или несколько серверов, логически расположенных во внутренней сети. Для клиента это будет выглядеть, как будто запрашиваемые ресурсы находятся непосредственно на самом прокси-сервере. В отличие от классического прокси, который перенаправляет запросы клиентов к любым серверам в сети и возвращает им результат, `reverse proxy` взаимодействует напрямую лишь с ассоциированными узлами и возвращает ответ только от них [8]. Таким образом, Nginx в качестве обратного прокси-сервера позволит обеспечить защиту Elasticsearch и Kibana от доступа неавторизованных пользователей. Для этого потребуется включить протокол HTTPS с использованием корректного сертификата SSL [9].

Стоит отметить возможность применения Cilium – open-source продукта для прозрачной защиты сетевого подключения между службами приложений, развернутыми на платформах управления контейнерами Linux, таких как Docker и Kubernetes. Cilium основан на BPF – технологии ядра Linux, которая обеспечивает видимость и безопасность сети по API без изменений в коде приложения или контейнерах. Cilium полностью распределяется на узлах Linux, где выполняются рабочие нагрузки, избегая централизованных точек. Интеграция с Kubernetes позволяет Cilium объединять видимость трафика с идентификацией модуля и применять правильные политики безопасности, даже при работе на разных узлах кластера. Cilium может фильтровать отдельные вызовы API и применять политики, которые разрешают доступ с наименьшими привилегиями для Elasticsearch и любых других API-служб на основе протоколов HTTP, gRPC и Kafka. Политики видимости и безопасности эффективно реализуются в виде потоков сетевых данных через ядро в контейнер и из него без обходных путей к централизованному межсетевому экрану или прокси [10].

Машинное обучение в Elastic Stack

Общий термин «Machine Learning» или «машинное обучение» обозначает множество математических, статистических и вычислительных методов для разработки алгоритмов, способных решить задачу не прямым способом, а на основе поиска закономерностей в разнообразных входных данных. Решение вычисляется не по четкой формуле, а по установленной зависимости результатов от конкретного набора признаков и их значений. Поэтому машинное обучение применяется для диагностики, прогнозирования, распознавания и принятия решений в различных прикладных сферах.

Выделяют 2 типа машинного обучения [11]:

- Индуктивное или по прецедентам, которое основано на выявлении эмпирических закономерностей во входных данных;
- Дедуктивное, которое предполагает формализацию знаний экспертов и их перенос в цифровую форму в виде базы знаний.

Выделяют 2 вида классического Machine Learning:

- «С учителем» (supervised learning), когда необходимо найти функциональную зависимость результатов от входов и построить алгоритм, на входе принимающий описание объекта и на выходе выдающий ответ. Функционал качества, как правило, определяется через среднюю ошибку ответов алгоритма по всем объектам выборки. К обучению с учителем относятся задачи классификации, регрессии, ранжирования и прогнозирования.

- «Без учителя» (unsupervised learning), когда ответы не задаются, и нужно искать зависимости между объектами. Сюда входят задачи кластеризации, поиска ассоциативных правил, фильтрации выбросов, построения доверительной области, сокращения размерности и заполнения пропущенных значений.

В Elastic Stack применяется алгоритм из категории «без учителя». Для проведения анализа алгоритм машинного обучения использует данные, хранящиеся в индексах Elasticsearch. Создавать задания для анализа можно как из интерфейса Kibana так и через API. В основе Elastic Stack используется нереляционная база данных Elasticsearch, веб-интерфейс Kibana и сборщики-обработчики данных (Logstash, Beats, и другие). Одно из дополнений стека ELK (ES) — анализ данных при помощи алгоритмов машинного обучения. Машинное обучение в Elastic Stack — функция Elastic Stack и входит в пакет X-Pack. ML (Machine Learning) в Elastic Stack написан на C++ и работает за пределами JVM, в которой используется Elasticsearch. Процесс называется autodetect. Желательно выделить отдельные ноды для задач ML [12].

Дополнительные индексы, используемые в процессе анализа:

- .ml-state — информация о статистических моделях (настройках анализа);
- .ml-anomalies-* — результаты работы алгоритмов ML;
- .ml-notifications — настройки оповещений по результатам анализа.

Структура данных в базе Elasticsearch состоит из индексов и хранящихся в них документах. Если сравнивать с реляционной базой данных, то индекс можно сравнить со схемой базы данных, а документ с записью в таблице. Это сравнение условное для упрощения понимания.

В Elastic Stack меню слева есть раздел Machine Learning, в котором можно создать новое задание (Job). Single Metric — анализ одной метрики, Multi Metric — анализ двух и более метрик. В обоих случаях каждая метрика анализируется в изолированной среде, т.е. алгоритм не учитывает поведение параллельно анализируемых метрик как это могло показаться в случае Multi Metric. Чтобы провести расчёт с учётом корреляции различных метрик можно применить Population-анализ. Advanced — тонкая настройка алгоритмов дополнительными опциями для определённых задач.

Анализ изменений одной единственной метрики (Single Metric). После нажатия на Create Job, алгоритм ищет аномалии. В поле Aggregation можно выбрать подход к поиску аномалий. Например, при Min аномальными будут считаться значения ниже типичных. Есть Max, High Mean, Low, Mean, Distinct и другие. В поле Field указывается числовое поле в документе, по которому будем проводить анализ. В поле Bucket span — гранулярность промежутков Time Line, по которым будет вестись анализ. Можно довериться автоматике или выбрать ручную. С помощью этой настройки можно изменять чувствительность алгоритма к аномалиям. Длительность собранных данных — ключевая роль, которая влияет на эффективность анализа. При анализе алгоритм определяет повторяющиеся промежутки, рассчитывает доверительный интервал (базовые линии) и выявляет аномалии — нетипичные отклонения от обычного поведения метрики. Кроме поиска аномалий в Kibana можно запустить прогнозирование. Включить эту опцию возможно из представления с аномалиями — кнопка Forecast в верхнем правом углу. В некоторых ситуациях прогноз будет очень полезен, например, когда отслеживается пользовательская нагрузка на инфраструктуру [13].

Анализ нескольких метрик (Multi Metric). Следующая возможность ML в Elastic Stack — анализ нескольких метрик. Это похоже на Single Metric только с множеством метрик на одном экране, для удобства сравнения влияния одних показателей над другими. После нажатия на Multi Metric появится окно с настройками. Для начала необходимо выбрать поля для анализа и агрегацию данных. Варианты агрегации те же, что и для Single Metric (Max, High Mean, Low, Mean, Distinct и другие). Далее данные разбиваются по одному (Split Data). Поле Key Fields (Influencers) напрямую влияет на найденные аномалии. По умолчанию будет хотя бы одно значение, есть возможность добавить дополнительные поля. Алгоритм будет учитывать влияние этих полей при анализе и показывать самые «влиятельные» значения. Чтобы искать аномалии среди корреляций между разными метриками в Elastic Stack есть специализированный Population-анализ. Именно с помощью него

можно искать аномальные значения в производительности какого-либо сервера по сравнению с остальными при увеличении количества запросов к целевой системе.

Аналитика с тонкой настройкой (Advanced). При Advanced анализе в Kibana появляются дополнительные настройки. После нажатия в меню создания на Advanced появляется окно с вкладками. В `summary_count_field_name` опционально можно указать название поля из документов, содержащего агрегированные значения. В `categorization_field_name` указывается название значение поля из документа, которое содержит некое переменное значение. По маске в это поле можно разбивать анализируемые данные на подмножества. Стоит обратить внимание на кнопку `Add detector` дополнительный блок настроек для настройки детектора аномалий под определённую задачу. В поле `function` можно выбрать определённую функцию для поиска аномалий. Кроме `rare`, есть ещё пара интересных функций — `time_of_day` и `time_of_week`. Они выявляют аномалии в поведении метрик на протяжении дня или недели. В `field_name` указывается поле документа, по которому будет вестись анализ. В `by_field_name` может использоваться для разделения результатов анализа по каждому отдельному значению указанного поля документа. Если заполнить `over_field_name` получится `population`-анализ, который мы рассматривали выше. Если указать значение в `partition_field_name`, то по этому полю документа будут рассчитываться отдельные базовые линии для каждого значения (в роли значения могут выступать, например, название сервера или процесса на сервере). В `exclude_frequent` можно выбрать `all` или `none`, что будет означать исключение (или включение) часто встречающихся значений полей документов [14].

Список использованных источников:

1. Такой эластичный, что вся big data утекает: 9 крупных инцидентов cybersecurity с elasticsearch за последние 3 года <https://www.bigdataschool.ru/blog/elasticsearch-security-problems-data-leaks.html>
2. Герой будущей книги взломал более 15 тыс. незащищенных серверов Elasticsearch <https://www.securitylab.ru/news/506377.php>
3. Данные из платформы для рекрутеров Potok.io попали в сеть <https://infobezopasnost.ru/blog/news/dannye-platformy-dlya-rekruterov-potok-io-utekli-v-set/>
4. 2020: Данные десятков миллионов клиентов оказались в открытом доступе [https://www.tadviser.ru/index.php/Компания:Декатлон_\(Decathlon\)](https://www.tadviser.ru/index.php/Компания:Декатлон_(Decathlon))
5. Обнаружен Elasticsearch с данными Инфотех Групп <https://infobezopasnost.ru/blog/news/obnaruzhen-elasticsearch-s-dannymi-infotech-grup/>
6. Хранение данных европейских пользователей облачных сервисов в ЕС https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:История_Microsoft

7. DLP: громкие утечки информации
https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:DLP:_громкие_утечки_информации
 8. Все ваши анализы в открытом доступе
<https://habr.com/ru/post/451678/>
 9. Свыше 24 млн банковских документов оказались в открытом доступе
<https://www.securitylab.ru/news/497613.php>
 10. Сервер Elasticsearch раскрывал данные 57 000 000 человек
<https://xakep.ru/2018/11/30/leaky-elasticsearch-server/>
 11. Machine Learning <https://www.bigdataschool.ru/wiki/machine-learning>
 12. Kotenko I.V., Saenko I.B. [Creating New Generation Cybersecurity Monitoring and Management Systems]. *Sozdanie novyh system monitoring I upravleniya kiberbezopasnostyu – Herald of the Russian Academy of Sciences*. 2014. vol. 84. no. 6. pp. 993–1001. (In Russ.).
 13. Kotenko I.V., Saenko I.B. [SIEM-systems for security information and events management]. *SIEM sistemy dlya upravleniya informaciej I sobytiami bezopasnosti – Protection of the information. Inside*. 2012. vol. 5. pp. 54–65. (In Russ.).
- Разбираемся с Machine Learning в Elastic Stack (он же Elasticsearch, он же ELK)
<https://habr.com/ru/company/galssoftware/blog/455387/>

**СЕКЦИЯ 4.
СОВРЕМЕННЫЙ ДИЗАЙН: ТЕНДЕНЦИИ И ИННОВАЦИИ**

УДК 72.01

АРХИТЕКТУРНЫЙ ДИЗАЙН

Киселева Татьяна Александровна

доцент, кандидат архитектуры Высшей школы искусств и Дизайна,
Международный Университет Астана,
Нур-Султан, Казахстан
e-mail: archi_tak@mail.ru

В начале своей статьи хотелось бы уточнить, что часто употребляемое в тексте понятие «архитектор-дизайнер» надо рассматривать как обучение дизайну по специализации Архитектурный дизайн. Проектными задачами Архитектурного дизайна является создание качественной архитектурной среды, где сущность проектного отношения к среде состоит из архитектурных (пространственных), дизайнерских (предметных) источников средового состояния и самого этого состояния (атмосферы среды), которые концептуально неразрывны и все три являются предметом проектирования, хотя способы их проектного формирования различны.

Данным вопросом – раскрытием внутреннего содержания специализации «Дизайн архитектурной среды» – широко занимался Андрей Владимирович Ефимов - заведующий кафедрой «Дизайн архитектурной среды» Московского архитектурного института, доктор архитектуры, профессор, Заслуженный деятель искусств РФ, дважды лауреат Государственной премии РФ в области искусства, почетный член РААСН и РАХ, академик РАЕН и НАД. В серии научно-публицистических статей по становлению научной школы дизайна в Российской Федерации Андрей Владимирович поднимает многие вопросы дизайна, какой должна быть система профессиональных знаний в современном дизайне и др.

Объектом деятельности архитектора-дизайнера является архитектурная среда – предметно-пространственное единство архитектурных и дизайнерских объектов в их включенности в средовую реальность – это средовые локальные объекты, средовые системы и комплексы, в том числе интерьеры, городские ансамбли и территориальные образования.

Деятельность архитектора-дизайнера – архитектурно-дизайнерское проектирование, в котором прагматика – образ жизни и его оснащение – рассматривается как основа художественного содержания.

Предмет проектирования – функционально обусловленное динамичное единство материально-пространственных элементов, изменчивость которых, обусловленная подвижностью средовой деятельности, постоянно порождает трансформирующийся художественный образ среды. В архитектуре художественный образ однажды возникнув, в принципе сохраняется вне зависимости от проходящих в ней процессов, тогда как средовой образ исчезает, как только меняется его главный генератор – функция, и возникает

новый, отвечающий новому предназначению среды. Итак, в данном контексте процесс должен рассматриваться как основа, пространство – как место протекания процесса – средства материальной реализации процесса.

Цель проектирования – создание сгармонизированной пространственной системы, включающей объекты архитектуры, дизайна и других составляющих, в которых средовая целостность представляет собой не сумму замкнутых в себе локальных композиций, а единое композиционное поле, обладающее художественными достоинствами в каждом отдельном фрагменте и открытое к дальнейшему развитию.

Специфика архитектурно-дизайнерского проектирования определяется принципиальными особенностями восприятия архитектурной среды, которая всегда воспринимается изнутри, объект восприятия – либо интерьер здания или сооружения, либо пространство некоего городского ансамбля, либо пространственная система, образованная дизайнерскими элементами средового оборудования.

Эмоционально-чувственная ориентация результатов проектирования предопределяет концептуальную «художественность» (яркость, выразительность) подачи проекта, передающей характер образа среды и ее «эскизность», отраженную в составлении заданий смежникам, в приложении рабочих схем отдельных решений вместо подробных чертежей и т.д.

Специальность «Архитектурный дизайн» - это уникальная специальность, изначально охватывающая множество специальностей. Две основные ее специализации: «дизайн интерьеров» и «городской дизайн» и ряд специализаций «малых дизайнов» - таких как промышленный, графический и т.д., которые также участвуют в общем деле формирования среды, но в соответствии со своими возможностями. Соответственно, архитектурно-дизайнерское проектирование ориентируется на создание интерьеров зданий и сооружений с включением дизайн-оборудования и на проектирование фрагментов городской среды. Причем, обе основные специализации нацелены на архитектурное формообразование с помощью «внеархитектурных» средств (организация средовых процессов, их технология, формы дизайнерского оснащения). Эти задания охватывают весь период обучения студентов специальности «Архитектурный дизайн», включая программы 1 и 2 курсов, при этом итоговый курс заканчивается комплексным средовым проектом, дающим студенту право на получение диплома бакалавра искусств по специальности «Архитектурный дизайн».

Теоретико-методической основой учебных программ специальности является обширная литература (учебники, учебные пособия и издания), разработанные членами Высшей школы искусств и дизайна и привлеченными авторами.

Архитектор-дизайнер работает со средой, в которую включены работы его коллег – архитекторов, дизайнеров, где он непосредственно соприкасается с постоянно меняющейся материально-пространственной реальностью, в

которой объективно отражаются предпочтения общества прежде всего в художественно-эстетическом и функционально-техническом аспектах. Поэтому обучение студента должно опираться, с одной стороны, на освоение достижений пластических искусств, современной художественной культуры, а с другой – на функционально-технические дисциплины, содержащие методы и приемы решения социологических, эргономических, экологических, конструктивных и других задач.

Таким образом, учебный процесс, основным содержанием которого является архитектурно-дизайнерское проектирование, опирается на две основные группы дисциплин:

1. ХУДОЖЕСТВЕННО-ИЗОБРАЗИТЕЛЬНЫЕ:

- графика (рисунок, графический дизайн);
- пространственная пластика (объемно-пространственная композиция, скульптура);

- колористика (живопись, цветоведение, цвет и форма);

2. ФУНКЦИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ:

- конструкции (архитектурные);
- социология (дизайн и образ жизни);
- эргономика («человеческий фактор» в формировании средовых объектов);

- материаловедение (традиционные и новые материалы).

Архитектор-дизайнер нацелен прежде всего на решение задач средового характера, заключающихся в выявлении заложенных в объекте или городском фрагменте природных, исторических и стилистических возможностей его развития, придания ему пластической характеристики сегодняшнего дня, а также – реализация проекта на основе современных материалов и конструктивных решений. Поэтому для учебного проектирования необходима работа с реальными объектами, нуждающимися в средовой коррекции. Это могут быть фрагменты существующей городской среды, например, «хрущевские» жилые районы, не обладающие ярко выраженными пластическими достоинствами или историческими чертами. Они, конечно, сыграли свою положительную социальную роль, но у архитектуры и дизайна есть другие – высокие задачи.

В такой работе осваивается весь комплекс архитектурно-дизайнерских задач – от решения стилистического облика архитектурных объектов, как существующих, так и заново спроектированных, до функционирования и характера общественной инфраструктуры, организации рекреаций – парков, скверов, детских площадок и пешеходных путей, до проектирования малых архитектурных форм и визуальных коммуникаций и др.

Например, многие специалисты различают интерьеры «архитектурные» и «предметные». Первые созданы архитектурой и архитекторами и представляют собой «самоценное», мало зависящее от условий эксплуатации образование. В облике вторых, главное – оборудование, мебель, личные вещи.

«Предметные» интерьеры намного ближе к понятию «среда» - их архитектурная основа только обозначена, задумана как абстрактная сцена, где «живет и действует» обстановка, преобразовавшая помещение соответственно интересам заказчика.

Каждый отдельный учебный фрагмент по курсу «Основы архитектурно-дизайнерского проектирования» составлен таким образом, что задания художественно-изобразительного курса не только неразрывно связаны с процессом проектирования, но и помогают решить композиционную составляющую проектного задания. Одновременно в данном задании прорабатывается решение одной или нескольких задач по курсу функционально-технических дисциплин.

Для моделирования определенного характера будущей среды целесообразно выполнение макетов, графических и колористических работ по на ранней стадии работы над проектом, которые не только должны являться фиксацией проектных решений в объеме и на плоскости, но и быть инструментом поиска средовой концепции, воплощающей черты образа жизни, переданной современным пластическим языком, ориентированной на определенную материально-конструктивную реализацию. Стадии «рабочие чертежи», принятой в архитектурном проектировании, в архитектурно-дизайнерском проектировании соответствует стадия развития образных представлений элементов концепции.

Большое значение имеет и самостоятельная работа студента. Преподаватель в данном случае выступает как организатор той или иной деятельности студентов, а студент продолжает самостоятельно познавать эту деятельность. При этом, формируются прочные знания, так как они добываются студентами через преодоление трудностей. Развиваются такие важные качества личности современного архитектора-дизайнера, как самостоятельность, активность, инициативность мышления, творческий подход к выполняемой работе и подлинный интерес как к профессии в целом, так и к отдельному изучаемому предмету, в частности.

Критериями оценки данных работ являются: оригинальность замысла концепции, ее средовая и культурная обусловленность, соответствующий графический язык, проработка отдельных проектных фрагментов решения.

Дипломное проектирование – заключительный этап процесса обучения, на котором закрепляется специализация будущего архитектора-дизайнера, и, естественно, в университетской школе уделяется много внимания тематике и организации дипломных работ. Приближая тематику дипломной работы к практическим требованиям и выполняя дипломы по реальным заданиям, педагоги подталкивают студентов на поиски смелых идей, не сдерживая их фантазию.

Профессия «архитектор-дизайнер» позволяет успешно работать выпускнику как в архитектурных мастерских, так и смежных с архитектурой

областях: в ландшафтном дизайне, дизайне рекламы, в светоцветовом дизайне и др. Это доказал опыт более чем двадцатилетней практики существования данной профессии в Республике Казахстан.

Плотная сложившаяся застройка городов РК все более сокращает возможность проектирования и строительства объектов на свободных территориях. Новое строительство в сложившихся затесненных кварталах требует тщательного изучения контекста, предпроектного средового анализа, что соответствует идеологии профессии. Этой идеологии в полной мере соответствует и коррекция сложившейся архитектурной среды, удельный вес которой в крупных городах возрастает.

Вместе с тем будущее – и это понимают все профессионалы – за новациями, экспериментом, что требует обязательной постановки этих целей в учебном процессе, особенно на старших курсах.

Все вышесказанное говорит об актуальности и перспективной нацеленности Специальности «Архитектурный дизайн».

Специальность была задумана как развитие архитектурной профессии в условиях, когда проектная культура – в лице дизайнера – повернулась к повседневным нуждам конкретного человека, микромасштабам, задачам формирования ближайшего окружения в условиях колоссальной динамики, изменчивости всего общества и условий его существования. Поэтому формула специальности «Архитектура + Дизайн» воплощает умение синтезировать «вечные» законы зодчества с подвижностью запросов реальных людей ко всему комплексу «подробностей» их связей с этим окружением [1].

Однако, «становой хребет» архитектурной профессии – освоение закономерностей композиции, принципов объемно-пространственного формообразования, опора на художественное осмысление условий существования общества – сохранился и получил развитие. Это позволяет считать специальность «Архитектурный дизайн» естественной частью явления «АРХИТЕКТУРА». И это убеждение лежит в основе деятельности Высшей школы искусств в республиканском архитектурно-дизайнерском сообществе [1].

Наш выпускник по специальности «Архитектурный дизайн» формируется в стенах университета как личность, творческая, многогранная, в вечном поиске.

И хочется в конце своей статьи процитировать высказывание в 1951 году Ле Корбюзье - известного архитектора, ставшего новатором в области архитектуры своего времени: «В наше время, когда архитектор уступает инженеру часть своей работы и ответственности, доступ к этой профессии нужно давать лишь тем, кто одарен непогрешимым чувством пространства. Если человек не имеет этого чувства, он не может и не должен быть архитектором» [2]. Каждое слово этого высказывания с уверенностью относится и к специальности «Архитектурный дизайн».

Список использованных источников:

1. Ефимов А.В. Дизайн архитектурной среды – архитектурная профессия / А.В. Ефимов // Academia. Архитектура. - 2019. - № 3. - С. 18-27. DOI 10.22337/2077-9038-2019-3-18-27.
2. Боков А.В. Коллеги – соперники: архитектура и дизайн в России / А.В. Боков // Academia. Архитектура и строительство. - 2018. - № 3. - С. 5-12. DOI 10.22337/2077-9038-2018-3-5-12.

УДК 72.03

СОВРЕМЕННЫЙ ДИЗАЙН: ТЕНДЕНЦИИ И ИННОВАЦИИ

Толегенова Дина Толегеновна

Магистрант 1 курса, 7М02101 - Дизайн

Международный Университет Астана,

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Асылханов Ермек Сабырович**, профессор

В мире где инновации открывают ежедневно новые горизонты, всегда есть место прекрасному, даже когда, кажется, что удивить вас уже невозможно. В графическом дизайне Казахстана тенденции сменяют друг друга. Один стиль внедряясь, в новое совершенствуется, претерпевает изменения и остается популярным несколько лет, в своем направлении. Сегодняшний графический дизайн достиг очень высокого уровня и объединяет казалось бы, несовместимые направления.

Одним из таких направлений является национальная идентичность, где сохраняется глубокая эмоциональная и духовная сила. Особенности национальной идентичности являются следующие моменты: историческая территория, распространенные мифы и исторические воспоминания, массовая культура, развитие Казахстанского бренда.

Перед Казахстаном стоит вопрос брендинга, в развитии рекламного дизайна. За годы независимости в этом плане достигли огромных результатов. Основа бренда страны составляют идентичность нации и имидж, формирующееся всеми жителями страны.

1. 3D-композиция. Одним из основных направлений современного дизайна и внедрение инновационных технологий является 3D-композиция. Примером развития графического дизайна служит 3D-глубина и реализм. В 2019 году своего пика достиг трехмерный тренд, благодаря внедрениям современных технологий и программного обеспечения. В 2020 году в графическом дизайне начинает развиваться 3D-композиция. Дизайнеры XXI века для более успешного визуального эффекта начали дополнительно использовать в сочетании с 3D-композицией двухмерную графику.

2. Монохром. Развивается тенденция графических и веб-дизайнеров использовать монохроматический цветовой эффект на изображениях, на фотографиях или отдельных элементах графической композиции [1].

3. Блестящие металлы. В графическом дизайне стали чаще использовать для брендинга и дизайна продукта металлические материалы. Но здесь основное внимание уделяется самому эффекту «металлик», поэтому в этом направлении нужно использовать минималистичность общего дизайна. Для придания большего эффекта и впечатления, применяя инновационные технологии с учетом основных направлений тенденции, специалисты по брендингу совместили эту тенденцию с рельефной гравировкой для фирменного стиля, например - визитные карточки.

4. Абсурдная типографика. С целью применения инновационных и современных композиций дизайнеры, казалось бы, начинают «играть» с типографикой. Для привлечения внимания типографика предлагает использование в разработке композиции геометрических фигур и абстрактных элементов. В логотипах, веб-ресурсах и плакатах, тенденция нового времени диктует использование тяжелых шрифтов. Доминирующим в типографике является — рисование фигур, которые могут быть двухмерными и даже трехмерными формами. Конечно же, большой успех имеют динамичные трехмерные объекты со словами. В 2020 году в типографике набирают рост полупрозрачность с применением разных форм. Слова, словно наложенные друг на друга, «двойная типографика» и другие элементы композиции дизайна [4].

5. Скетч-искусство. Тенденция скетч-набросков развивается в области анимации. Этот стиль воплощения явился доминирующим в тенденции графического дизайна 2020 года, и набирает рост и актуальность в 2021 году.

6. Коллаж. В данной тенденции графические дизайнеры совмещают фотографии с иллюстрациями объединяя с главным объектом композиции. Что помогает оживить картинку, давая возможность добиться более естественного и гармоничного ощущения композиции. Несомненно этот тренд сопутствует огромному творческому потенциалу в ближайшие годы.

7. Схематичные иллюстрации. Упрощенные иллюстрации в графическом дизайне акцентируют внимание потребителя не на самом искусстве, а на том, что он покупает. Такой дизайн создает актуальный образ и делает веб-страницу оптимально привлекательным.

8. Анимированная изометрия. Движение — это характерное определяющее графического дизайна 2021 года. Исходя из всего сказанного,

мы видим, что стандартная изометрия преобразуется в динамичную анимацию, это больше заинтересовывает и привлекает покупателя.

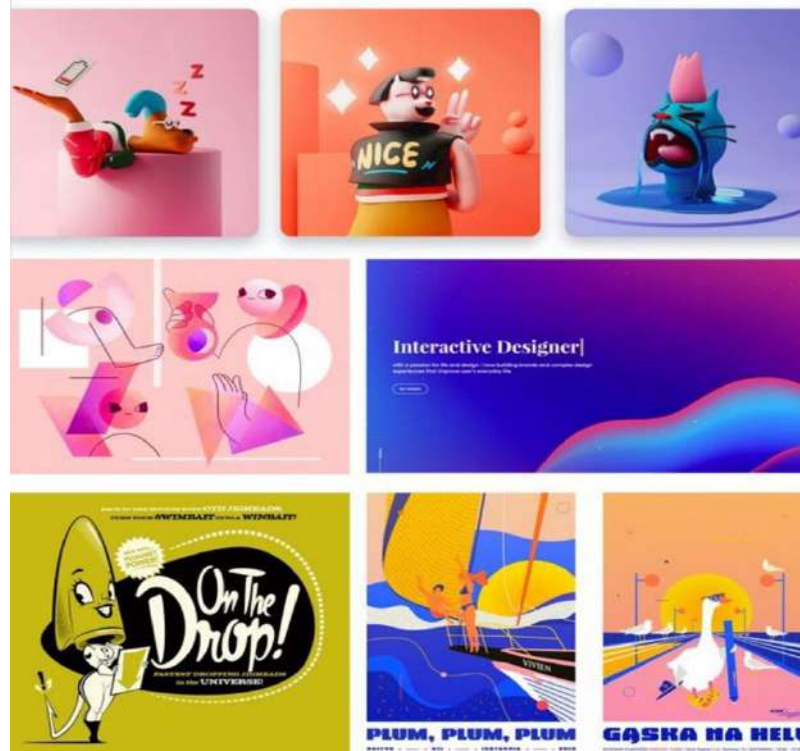
9. Возвращение в прошлое. Анализируя и используя данные мы видим, что 50-е годы являются огромным кладом вдохновения для современных дизайнеров. Графический дизайн интерпретируется в винтажный стиль и адаптируется под инновационные технологии. Картинки из прошлого стилизуют, из статичности переходя в динамичность двигаются и звучат.

10. Паттерн. Пожалуй, самой неожиданной инновацией нового года является паттерн. Из-за процветания минимализма этот вид графического дизайна был забыт. По мере развития брендинга и развития этно-дизайна, прослеживается значительный рост использования текстур и орнамента в иллюстрациях [1]. Смещение разных рисунков в одном изображении стало актуальным в 2020 году, дизайнеры оживили и заставили двигаться паттерные изображения. Анализируя тенденции графического дизайна, мы видим прилив интереса к перетекающим формам.

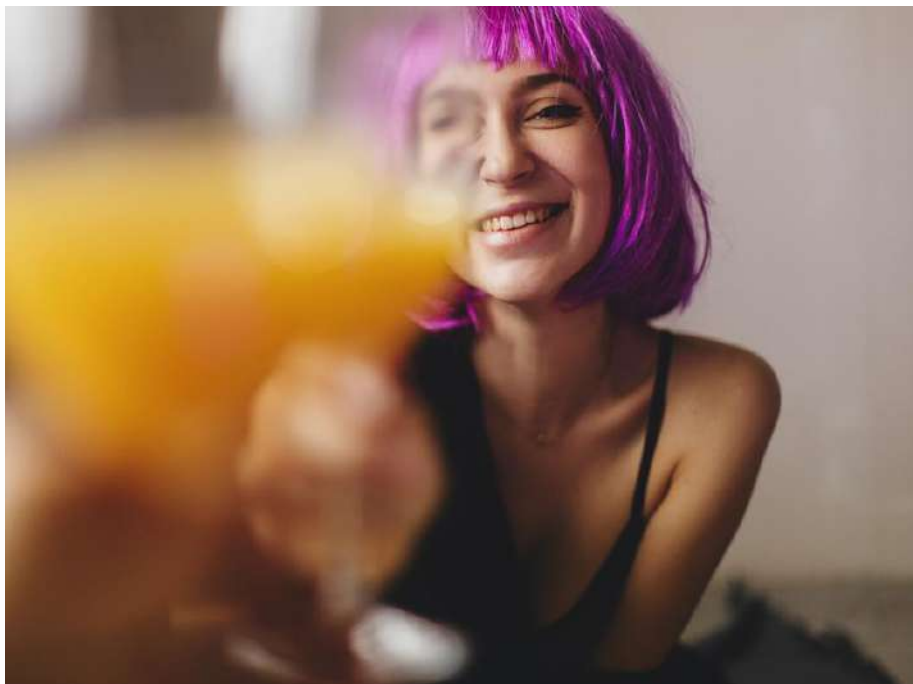

Мягкие формы достигаются за счет отсутствия острых краев, а анимационный дизайн заставляет их перетекать. Этот стиль положил начало большого развитие в 2020 году.

В 2021 году пандемия внесла жесткую коррективу в развитии графического дизайна. Перед брендами и создателями контента стала новая задача найти инсайты о ценностях и болевых точках клиентов, а также привлечь аудиторию короткими видео и динамичным дизайном. В связи с этим определились основные тенденции:

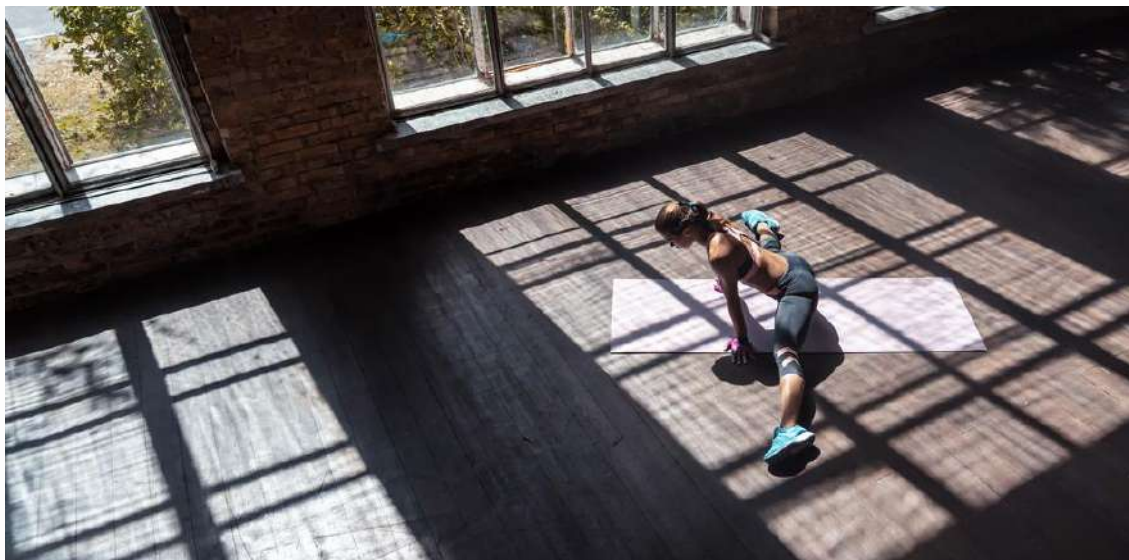
1. Символы оптимизма. Публика чаще взаимодействует и остается равнодушной к брендам, которые вселяют оптимизм и вселяют уверенность в завтрашнем дне. В 2021 году лучшим решением стало использование вдохновляющих ярких цветовых палитр и округлых шрифтов, которые поднимут настроение клиентов и создадут спокойную атмосферу.

Позитивные визуальные образы 2021 года это основные формы общения с аудиторией. Такие концепции, как *slow living*, воодушевляют клиентов и стали символами оптимизма, которые оценят люди по всему миру. Бренды, бренд-менеджеры и компании в создавшейся ситуации неопределенности стали ближе к людям и их потребностям. В кризисных условиях люди внимательнее смотрят на тех, кому могут доверять, это касается и брендов.

Одни из самых честных рекламных кампаний – социальные, которые часто создаются, чтобы получить максимальный эффект за минимальные средства.

2. Время велнес. Ключевыми словами клиентов стали – здоровье и хорошее самочувствие. Бренды и создатели контента используют изображения, занятия спортом, заботу о себе и отдых, чтобы донести один важный месседж. Из-за пандемии визуальные стили, в 2021 году вышли на первый план. Составляющая этого тренда – выражено в спокойных цветовых гаммах дизайна, фотографиях, иллюстрациях и видео, которые мотивируют о физическом и цифровом здоровье аудитории.

3. Ближе к природе

Одним из важных направлений в дизайне является тема природы. В тенденции это выражено в использовании натуральных тонов и ботанических узоров, орнамента. Такая презентация улучшает настроение и повышает продуктивность.

Так же для опыта большого спроса можно использовать умиротворяющие аудиотреки. Например, завораживающие трели птиц, плеск воды, журчание ручьев все воедино гармонично дополняют вдохновленный природой дизайн.

4. Виртуальная эмпатия. Веселая анимация и 3D-рендеры все еще пропагандируют актуальность, используя реальные данные. Компонуя окружающую среду разными техниками, создаем новые визуальные и концептуальные нарративы, что позволяет аудитории задуматься.

Новые технологиями в мобильных телефонах с LiDAR дают возможность сканировать окружающую среду создавая 3D-данные. Также они расширяют креативные способы создания UI-элементов в AR.

Современные визуальные стили, реальности берут за основу и трансформируют с помощью технологий. Например, передача данных о дожде, осадках в Houdini, которые управляют вашей стилизованной анимацией. В конечном итоге все становится более осязаемым и интересным.

5. Аутентичность 2.0. Клиенты раньше искали изображения, передающие эмоции и описывали их активный образ жизни. Но на смену всему, что иллюстрировало хасл-культуру, пришли изображения, показывающие удаленную работу, домашний отдых и медленную жизнь. Материальные ценности клиентов сменились духовными. Бренды, создатели контента переосмыслили понятие аутентичности, найдя способы общения с аудиторией с помощью более искренних и вовлекающих истории.

6. Аудиовизуальное погружение

В 2021 году аудио и визуальный контент популяризовались, это помогло брендам лучше взаимодействовать с аудиторией. Звуковые эффекты, короткие музыкальные фрагменты видео, в приложениях и треки на сайтах позволяют пользователей задействовать как слуховое, так и визуальное восприятие. Использование новых технологий, позволяет получить бесценный опыт взаимодействия с проектом или самим брендом. Видео и аудио занимает прочную нишу и становится лидирующим элементом для компаний, в конкурентоспособности и создании уникальной онлайн- и офлайн-опыте.

7. Игра в дизайне. Мировой локдаун ускорил внедрение и развитие диджитализации. Весь Мир адаптировался к новой реальности. Пока сообщество привыкает общаться и решать деловые вопросы онлайн, дизайнеры разрабатывают способы внедрения новых инноваций развития графического дизайна и проведения онлайн конференций и бизнеса, удерживая их интерес.

Использование игровых элементов в интернет пространстве и других дизайн-проектах – это новый подход, который стоит освоить брендам. Тематические челленджи и анимированные баллы, стилизованные значки и рейтинги, взаимодействие на основе моушн-дизайна усиливают погружение пользователя. Это все активнее внедряется как в повседневных делах, так и в бизнесе, например это работа интернет банкинг, работа или занятия спортом. Организаторы традиционных ивентов, организаторы конкурсов и шоу программ, маркетологи с небольшим опытом диджитал-продакшна вынуждены искать идеи в цифровом пространстве.

Исследования и применение новых инновационных технологий, развитие новых направлений тенденций в области графического дизайна обогащают, оптимизируют своими нововведениями, множество новых перспективных направлений. Касаясь гибридных форматов, продолжают развивать это направление поскольку офлайн- и онлайн-события все глобальней внедряются в повседневной сфере жизнедеятельности Мирового масштаба.

Список использованных источников:

1. Graphic Design Trends 2020: Breaking the Rules / Iveta Pavlova. URL: <https://graphicmama.com/blog/graphic-design-trends-2020/> Денисенко А. А., Марченко М. Н.
2. Необходимость изучения рекламы и маркетинга для грамотного дизайн-проектирования // Дизайн-образование: проблемы и перспективы. Краснодар, 2016. С.118–124.
3. Институт цвета Pantone: Представляем цвет 2020 года PANTONE® 19–4052 Classic Blue (Классический синий) / Леатрис Эйсман. URL: <https://www.pantone.ru/pci> Шпикерман Э.

4. О шрифте / Эрик Шпикерманн; пер. с англ. Л. Лаврухиной; [науч. ред. Е. Григорьев, А. Блюхер]. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2017. — 208 с.; схем., табл., ил. — ISBN: 978–5–00100–319–9; URL: <https://www.litres.ru/erik-shpikermann/o-shrifte-22198861/>

5. Пожалуйста, не забудьте правильно оформить цитату: Ажгихин, С. Г. Современные тенденции графического дизайна / С. Г. Ажгихин, С. В. Славинская. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 4 (294). — С. 71-74. — URL: <https://moluch.ru/archive/294/66840/> (дата обращения: 07.04.2021).

УДК 72.03

РАЗВИТИЕ СТИЛЯ В СОВЕТСКОЙ АРХИТЕКТУРЕ (1930-1950 гг.)

Гылимов Даурбек Тауржанович

Магистрант 1 курса, ОП 7М02101 - Дизайн

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Киселева Т.А.**, кандидат архитектуры

Одна из актуальнейших тем в нынешнее время возникающая в изучении вопросов архитектуры - это взаимоотношения современного и культурного наследия. На лицо многочисленные проблемы, связанные с сохранением исторической среды, возникающие в связи с активным развитием городов. В противовес архаике в застройке и «невыразительных» форм современных строений все больше заявляет о себе тяга к художественной традиции, стилевым направлениям прошлого.

В последние десятилетия стремительно меняется внешний облик городов, все больше внося в это преобразование использование новых технологий, современных архитектурных и градостроительных концепций, отдавая предпочтение рациональным построениям. Исторически сложившиеся площади и улицы часто меняют свой облик в угоду напористого вторжения геометрически выверенных форм, в основном, исключая пластику предыдущих стилей[1].

Архитектурные объекты, принадлежащие другим эпохам с присущей им символикой, либо полностью уничтожаются, либо изменяют свой облик в ходе, так называемых, реконструкций. В итоге, предстают изувеченные до неузнаваемости, исторически значимые здания и кардинально перестроенные территориальные образования. В ходе таких революционных вторжений исчезают и стираются не только признаки того или иного стиля, но и происходит полное смещение заданных когда-то акцентов. Трудно переоценить опыт 1930 – 1950-х годов, так называемой

«стал.инской эпохи», по проектированию городского пространства с присущей ей гармоничностью и гибкостью, которые представляются и сейчас крайне важными в контексте актуальных проблем и вопросов современного искусствознания. Можно отметить многие схожие черты в реализации современных проектов с использованием характерных черт рассматриваемой эпохи: напористости, всеохватности, амбициозности, масштабе и грандиозности возводимого.

Переходный период к «стал.инской эпохе» в советской архитектуре, который пришёлся на 30-е гг. XX в., известен как постконструктивизм. Любые подобного рода процессы, характеризующиеся изменениями в архитектурном стиле, представляют особый интерес для исследования. Вышеупомянутый период в этом смысле остается недостаточно изученным, несмотря на то что ему неоднократно уделялось внимание в научных публикациях.

Цель данного исследования - проанализировать основные процессы, происходящие в архитектуре того времени, и их предпосылки, определить особенности стиля переходного периода, опираясь на различные, порой противоречивые мнения исследователей, а также на непосредственный анализ отдельных памятников архитектуры тех лет.

Конструктивизм, получивший распространение в советской архитектуре середины и второй половины 30-х гг. XX в., был тем новым стилем, который отверг все прежние стилистические традиции и каноны. Он соответствовал новому революционному духу времени и стал по сути значимым господствующим стилем, пришедшим на смену эклектике и модерну предшествующих десятилетий. При этом следует отметить, что, несмотря на господство конструктивизма, в то время одновременно с ним продолжали существовать другие стилистические тенденции, встречающиеся в творчестве отдельных архитекторов. Например, А.М. Генин всегда придерживался в своем творчестве традиционалистского неоклассицистического направления и никогда ему не изменял, в том числе

и в «эпоху конструктивизма». И.И. Бреннер также разработал собственный стиль, основанный на «реконструкции классики» в соответствии с особенностями новой пролетарской идеологии, черты которой, по замыслу

архитектора, этот стиль должен был выражать и отражать. И это был иной творческий поиск, отличный от того, к чему стремились архитекторы-конструктивисты, отвергнувшие архитектурные традиции прошлого и опиравшиеся на абстрактные лаконичные геометрические формы, обусловленные функциональными и конструктивными особенностями зданий и сооружений. Следует, однако, отметить, что период господства конструктивизма в определенной степени отразился на творчестве и неоклассиков, и эклектиков-традиционалистов. И.И. Бреннер, создавая лаконичный стиль, в своих творческих поисках приблизился к конструктивизму, хотя и использовал упрощенные ордерные формы. Это видно на примере двух зданий, построенных по его проектам в Караганды: Здание областной музыкальной школы (1948 г.) и особенно на примере здания Дворца культуры горняков (1940 г.) (Рис. 1).

Рис. 1 Дворец культуры горняков. 1950 г.,
архитекторы: И.И. Бреннер и Я.А. Яноша

Караганда интересна застройкой 1930-1940-х гг. - состоящими на государственном учете уникальными ансамблями и отдельными памятниками архитектуры, которые заметно выделяются из контекста своим стилистическим особенностям. Эта застройка представляет собой творческое наследие прежних поколений архитекторов, создавших памятники материальной культуры в новом авангардном стиле - конструктивизме. В них нашли отражение социально-политические, идеологические и экономические особенности первых, особенно трудных десятилетий становления советского государства.

Архитектура объектов постконструктивизма в городе Караганда нашла отражение в работах И.И. Бреннера и Я.А. Яноша, а также в Своде памятников истории и культуры Карагандинской области [3]. Архитектурный авангард этого периода представлен различными объектами широкого типологического ряда и крупными градостроительными комплексами. В силу архитектурно-композиционных особенностей этих зданий и застройки в целом они до сих пор являются украшением города (Рис. 2, 3). В 1932 году в городе были запроектированы 23 капитальных 3-4-5-этажных жилых дома, детские ясли, детский сад и школы [4].

Р.ис. 2 Здание концертного зала «Шалкыма», 1939 г., архитекторы: Калмыков и Ритт

Именно в этот период произошли коренные изменения в переустройстве многих центров городов. В первую очередь в этих важных для развития градостроительной сети узлах уничтожались храмовые постройки и на расчищенном месте создавались новые ансамбли. Они по своей структуре и внешнему облику коренным образом отличались от предыдущих строений. Это были совершенно нового типа площади и сооружения, функционально отвечающие программным установкам создаваемого нового общества - первого в мире социалистического государства[2]. Даже в искаженном виде такого рода архитектурные строения дают достаточно полное представление о тех идеологических принципах и тенденциях, ставших исходной точкой в творческих идеях тоталитарной архитектуры. В частности, истоки такой популярной идеологии как ориентация на коллективного зрителя - это тщательно переработанная мечта авангарда о коллективном творчестве.

Р.ис. 3 Здание областного драматического театра имени К.С. Станиславского, 1962 г., архитекторы: Л.Е. Воробьев и А.М. Лифшиц

Опираясь в своей основе на строгую классическую античность, дух тоталитаризма, тем не менее, неизбежно выливался в «пышное,

эkleкт.ическое «барокко», что нетрудно увидеть на примере основных его сооружений, выступающих в роли своеобразных синтезирующих «гибридов».

Идеализированное искусство не только творчески реставрировало архитектурные разработки прошлых веков, но и подчинило это строгой иерархической системе. Его выработка послужила центральной осью концепции исканий художников и зодчих 1930 - 1950-х годов, а тиражирование в отведенных рамках себя же привело к деградации в конечном итоге черт провозглашенного социалистического реализма. Всякий объект изображения становился своеобразной идеологически рациональной аллегорией социального мифа, обобщенным образом. В объектах не только просматривались типические черты, требуемые партийной эстетикой, которые становилось и своеобразной трактовкой определенных символов.

Во всех видах искусства это нашло свое продолжение и воплощение[5]. В зодчестве же сами создаваемые здания становились объектами - знаками величия, победы, торжества, процветания. Этот стилистический феномен, порожденный культурой, один из основных факторов влияния на личность человека. Как один из производных единой структуры мощного стиливого направления он составляет в комплексе глобальную систему, сооружаемую на века и для всех народов.

Сегодня, спустя почти столетие произошло «перекодирование» первоначального образа. Если согласно замыслу, эта архитектура должна была синтезировать все архитектурные языки прошлого в своем облике в последнее зодческое высказывание, заставляя мыслить о будущем, то сегодня эти здания в большей степени вызывают ассоциации о существующей некогда грандиозной эпохе. Восприятие иллюзии как реальности в прошлом провоцирует и сегодня угадывать в этих постройках целостность некогда существовавшего архитектурного пространства.

Складывается впечатление о том, что социализм уже был построен в какие-то доисторические времена, а те здания со следами разрушающего влияния времени, которые предстают сегодня - это останки некогда мощной, совершенно инородной цивилизации[6]. Архитектура, выполняла задание государства по пространственному выражению его исключительности, реальному воплощению задач по построению нового мира - мира социализма.

Присущие архитектуре этой эпохи иллюзорность, отчужденность с подчеркнутой массивностью и монументальностью были заложены уже в самой природе и цели, ради которой это создавалось. «Сталинская» архитектура, как сильнейшая идеология, оказалась все же предельно замкнута и ограничена в наборе средств для достижения цели.

Отношение «Сталинской» архитектуры к мировому архитектурному наследию, к окружающей пространственной среде, к основополагающим

законам, критериям развития архитектуры и в целом общества заставляет говорить об утопичности, что и нашло реальное воплощение в постройках рассматриваемой эпохи.

Все проектные решения, разработанные для революционных преобразований городов, неоднократно искажались в процессе их реализации, что приводило к изменению не только первоначально классически складывающихся ансамблей, но и к появлению совершенно нового архитектурного образа рассматриваемой части города.

Пластические наслоения идеологических догм и постоянно меняющихся волевых решений «сверху» в реализации все новых и новых архитектурно-художественных требований стали определяющим фактором в проектировании и строительстве. Трудности в техническом обеспечении строительства, финансирования, неоднократные изменения идеологии и политики страны каждый раз приводили к непредсказуемым искажениям в застройке центральных частей различных городов. Они предстают в данном случае своеобразным примером фиксации в камне всех непредсказуемых поворотов, парадоксальных запретов, тиражированных увлечений и преклонений, узаконенных архитектурных клише, характерных на различных этапах развития страны. Вертикали когда-то стоящих соборов и церквей с выигранно выбранным месторасположением выявили для архитекторов рассматриваемой эпохи основные точки городского пространства для осуществления новых социально-общественных архитектурных идей воистину революционных преобразований в зодчестве 1930 – 1950-х годов. Многочисленные причины привели в итоге к значительным искажениям в воплощении задуманных проектов.

Список использованных источников:

1. Хан-Магомедов С.О. Рационализм - «формализм». М.: 2007;
2. Хан-Магомедов С.О. Конструктивизм - концепция формообразования. - М.: 2003.
3. Хан-Магомедов С.О. Архитектура советского авангарда. Книга первая. Проблемы формообразования. Мастера и течения. - М.: 1996.
4. Голомшток И.Н. Тоталитарное искусство. - М.: 1994. - С.263-264.
5. Маннин В.С. Искусство и власть. - Спб.: 2008.
6. История советской архитектуры (1917 - 1958) / Под ред. Баранова П.В., Былинкина Н.П., Володина П.М. - М.: 1962.

УДК: 7.5527.330

БРЕНД ДИЗАЙНА И КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЯ ДИЗАЙН ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

С.С. Наурзалина

Магистрант 1 курса, 7М02101 - Дизайн
Международный Университет Астана,
Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Асылханов Ермек Сабырович**, профессор

В данное время с многочисленностью дизайн фирм, дизайн направлений и дизайн изделий наблюдается обилие дизайн бренда.

Не охватывая большую часть дизайна, хотелось бы отметить некоторые аспекты коммерциализации в такой дизайн деятельности, как дизайн костюма и дизайн материальной культуры Республики.

Но прежде небольшой экскурс в историю недалекого прошлого дизайна костюма... До второй мировой войны дизайн в мире развивался по нарастающей схеме. Особенно с 1919 по 1939 год в Европе и в Америке начали в новом качестве развиваться архитектурный дизайн, промышленный дизайн в том числе начали появляться, особенно в Европе, новые бренды дизайн костюма. Однако, вторая мировая война начавшееся в 1939 году приостановила развитие дизайна. Все ресурсы были направлены на войну. Еще до полного завершения войны, в марте 1945 года в Лувре во Франции прошёл первый ретроспективный вернисаж по дизайн одежде. Однако показа мод в полном смысле не было. Во-первых, не было достаточных материалов для изготовления полноценной коллекции и скорее всего, еще утвержденных брендов не были по дизайн костюма. В это время многие города Европы лежали в руинах, война еще не закончилась. Модельеры, потратив немного материалов, свои коллекции продемонстрировали на куклах. Несмотря на сложности военного и послевоенного времени, хотя еще в брендовом дизайне не нуждалась цивилизация, дизайнеры одежды работали творчески.

В данное время в дизайн костюме сложились две концепции: одна уже во время двух мировых войн, особенно после второй мировой войны, привычной была мода на сдержанный милитари дизайн в одежде как у мужчин, так и у женщин. Как отметили выше, прошедший вернисаж в марте 1945 года в Лувре г. Париж показал, что дизайн моды более не очень хочет одеваться в одежду военного времени...

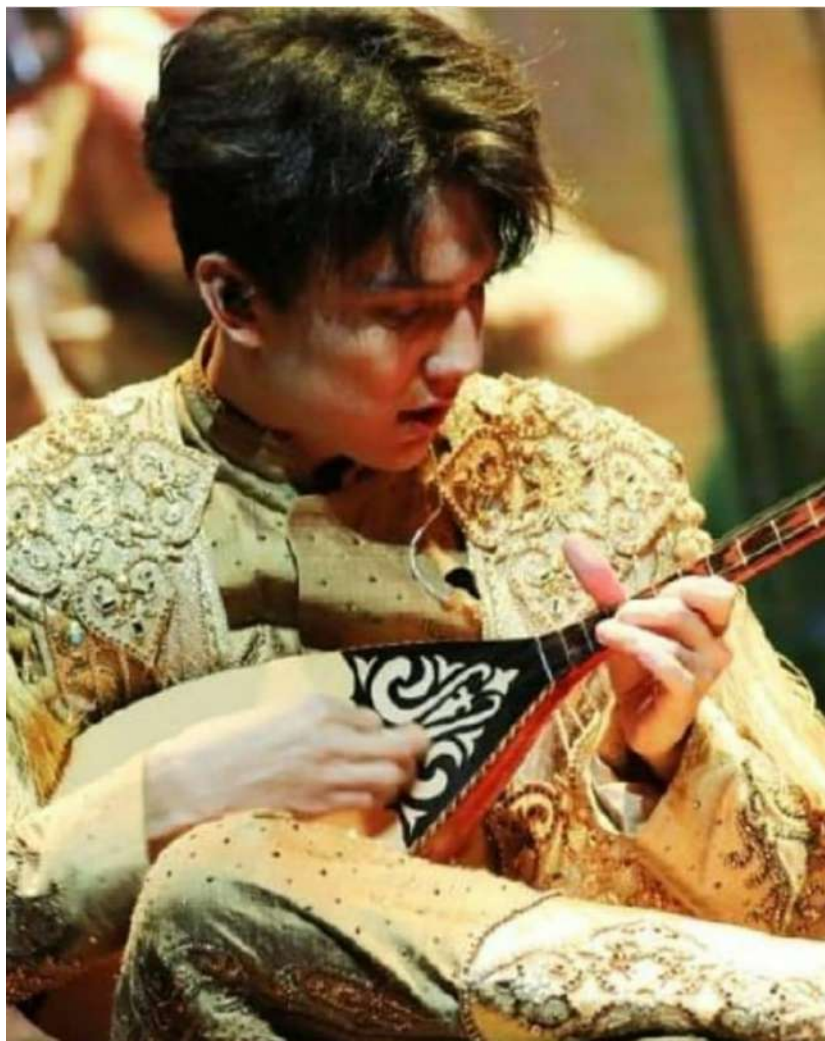
Так послевоенный период, как начала жизнь налаживаться в мире, естественно и дизайн костюма тоже начал бурно развиваться во всех направлениях. И конечно появившиеся бренды модных коллекций начали занимать свои достойные места и имели успех коммерциализации дизайн творчества.

В Казахстане дизайн одежды также в послевоенное время начал набирать творческий потенциал. Как страна в составе большой страны, казахстанский дизайн костюма шел и развивался в альянсе в домах бытового обслуживания, в домах моделей в системе легкой промышленности СССР.

Уже в 90-х годах 20 века в Казахстане, даже чуть раньше (дизайн в СССР в апреле вошел в полные права с организацией Союза дизайнеров в 1987 году, соответственно 21 ноября 1987 года начал функционировать Союз дизайнеров Казахстана благодаря огромной личной организаторской и творческой энергии руководителя данной организации Т.Б. Сулейменова) дизайне одежды начал формироваться разноплановая творческая деятельность. Особое место принадлежит Академии моды «Сымбат», которая вобрала в себе творчество, образование и коммерческую деятельность данного направления. Также дизайн фирмам в г. Нур-Султане, Алматы и в городах Казахстана: в г. Таразе «Aspara», в г. Нур-Султане «Zeken Moda», в г. Актобе «Кункей» и другие.

Мы остановимся на творчестве трех действующих дизайнеров. В данное время бесспорно лидер в данной отрасли дизайна Абишев Кайролла, обладатель знака «Алтын Сапа» и золотой медали «Европейское качество» - «Gold medal» «EVROPEAN QUALITI» за высокий профессионализм. Его систематический интегрированный и организационный стиль работы, направленный на непрерывное улучшение качества выпускаемой дизайн продукции. Кайролла Зекенович активный участник и обладатель высших наград во многих номинациях международных конкурсах по дизайн костюмов и аксессуаров. Обладатель премии «Золотая ножница» в г. Москве. Дизайнер мирового уровня Абишев К.З. решает важные проблемы современной концепции дизайна и выдвигает много высокопрофессиональных идей по улучшению дизайнерской деятельности в мире моды. Все творчество и кредо дизайнера К.З. Абишева - это преданность казахскому дизайну, путем служения культуре и искусству.

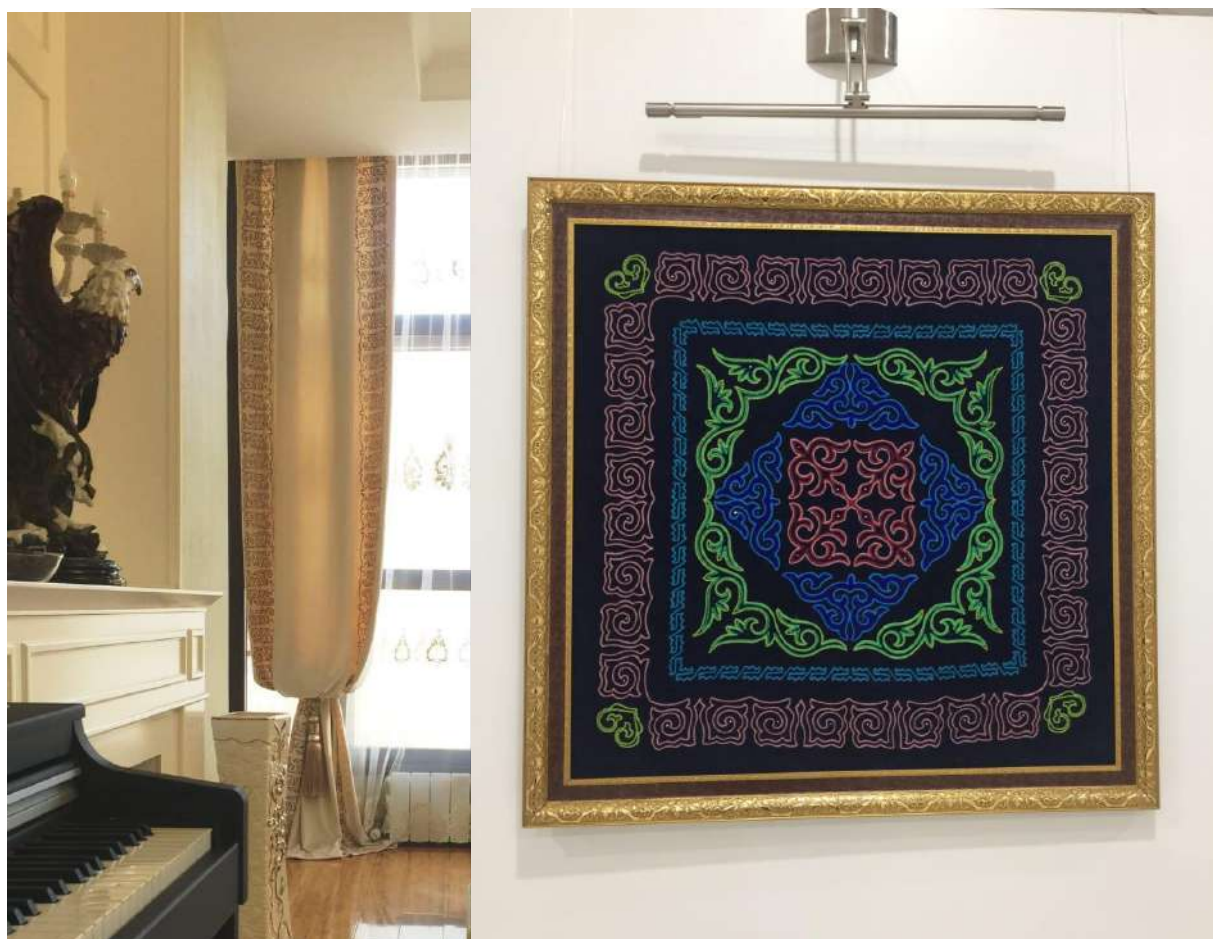

Следующий наш дизайнер, очень разнопланового характера – Мухаметкалий Казипа Каликызы. Этнодизайнер, организатор образовательного процесса в университетах путем соединения творчества, практики и коммерции в области дизайн деятельности. Также Казипа Каликызы победительница множества Республиканских и международных конкурсов, и обладательница ряда премий и призов в области этнодизайна. Диапазон творческой деятельности очень многообразен – это создание в национальном стиле домашних аксессуаров с широким применением национальных казахских орнаментов. Аксессуары по обычаю казахского народа делятся на несколько видов по своим функциональным назначениям:

- аксессуары для комнаты гостей;
- изделия спальни комнаты;
- пространство принцессы для девочек;
- комната мальчиков;
- отдельна комната для приданных, состоящая из очень многих изделий по 6 экземпляров каждое.

У Казипы Каликызы очень хорошо организовано коммерческая деятельность. Все изделия, которые изготавливает этнодизайнер реализуются мгновенно. Потому что мастер очень хорошо знает рынок этнодизайна. Дизайнер при изготовлении изделий ориентируется на спрос среднего потребителя, но вместе с тем, широко и много изготавливаются изделия для состоятельных заказчиков. Естественно разница в стоимости материалов, вот качество, композиция, цветокористика, орнаментально-узорные линии применяются высокопрофессионально.

Молодой дизайнер Наурзалина Сабина гордость и надежда казахстанского дизайн костюма и этнодизайна. Обладательница главного приза международного конкурса дизайнеров одежды в Турецком городе Кемер, где продемонстрировав миру красоту национальной одежды казахского народа.

Очень успешно дефилировали голландские модели в Амстердаме столице Нидерландов в коллекциях Сабины на неделе Азиатской и Африканской моды, где коллекция Наурзалиной С.С. отличалась уникальностью, неповторимостью высокой моды Казахстана. Цель Сабины – рассказать миру о культуре казахов, показать традиции и национальную одежду.

Говорить и писать о творчестве казахстанских дизайнеров можно до бесконечности. Наша цель – на примере трех дизайнеров показать на сколько успешно проходит коммерциализация казахстанского дизайна. Прежде всего для успешной коммерциализации дизайн деятельности нужно иметь свой бренд и данный бренд должен быть известен не только в Республике, на и за ее пределами. Для того, чтобы бренд был успешным нужны высокий профессионализм, творческие поиски, самоотверженный труд и научное

познание в области дизайна всех направлений и тогда может создаваться шедевры в дизайн деятельности.

Список использованных источников:

1. Асанова Б.Е. "Казахский художественный войлок как феномен кочевой культуры"- Алматы, ҚАЗАқпарат, 2007.- 275 стр.;
2. Аронов В. Р. "Лоуи пионер коммерческого дизайна", журнал: "Декоративное искусство", 1973- 3, стр. 35-38;
3. Михайлов С.М., "История дизайна"-том 2, М.: Союз дизайнеров России, 2003 г.- 270 стр.;
4. Кавешникова Е.Н. "Изучение композиции на примере традиций народного костюма по курсу "Моделирование одежды"- Сборник:"Декративного искусство "-МГПИ, Москва-1984 г. Стр. 28-37;
5. Захарова И.В., Ходжаева Р.Д."Головные уборы казахов"-М.: Наука, 1989. стр.224-226;
6. Тохтабаева Ш.Ж."Функции казахской традиционной одежды"- Известия НАН РК. Серия общественных наук, 1994, 1.- стр.11-21.

УДК 72

**ФЕН - ШУЙ СТИЛНДЕГІ ГҮЛДЕР ДҮКЕНІН ЖОБАЛАУ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Абдахмет Таншолпан Абзалқызы

6B02101- Дизайн білім беру бағдарламасы 5-курс студенті

Астана Халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Дидар Шолпан Теміртасқызы**

Қытайдың ежелгі Фен - шуй ілімі бойынша: адамзат сыртқы әлеммен ынтымақтастықта өмір сүруі керек. Бұл үшін үйдегі орындарды дұрыс бөлу керек. Ақыр соңында, біздің ішіміздегі өмірлік күштер айналадағы заттардың энергиясымен жақсы әрекеттесуі керек. Бұл тарату интерьер дизайнына ғана емес, тірі өсімдіктерге де қатысты. Оларды сүйіспеншілікпен сатып алып, қолайлы жерлерге орналастырып, оларға қамқорлық және оларды қамтамасыз ету қажет.

Фен-Шуй дүниетанымы үйде жапырақтары мен жапырақтары күн сәулесіне дейін мұқият өсетін өсімдіктерді ұстап, отырғызу керек деп сендіреді. Үйде осындай өсімдіктерді отырғызу үшін сіз дөңгелек жапырақтары бар гүлдерді, сондай-ақ суаруды өте қажет ететін өсімдіктерді сатып алуыңыз керек, оларды жарқын кәстрөлдерге отырғызу өте маңызды.

Фен-шуй стиліндегі гүлдердің орналасу реттілігінің арқасында сіз бөлмеде қуат пен күштің зарядын шеберлікпен басқара аласыз. Белгілі болғандай, жасыл тұрғындар Чи энергиясының жағымсыз әсерінің алдын алады немесе тым күшейтілген Чи энергиясын баяулатады. Чи энергиясының ағымы күшті болған жағдайда, бұл үй жағдайында жағымсыз көрініс табуы мүмкін. Чи энергия ағыны көптеген өткір бұрыштары бар жерлерде пайда болады. Үйдегі теріс ағындардың әсерін азайту үшін бөлмені жасыл достармен жабдықтау керек.

1-сурет. Фен-Шуй стиліндегі өсімдіктер

Фен-Шуй жүйесінде бес маңызды элемент бар: су, от, жер, металл, ағаш. Бұл түрлердің әрқайсысы нәзік және үйде жеке патшалық қажет. Шын мәнінде, өсімдіктер ағаш элементі ретінде жіктеледі, сондықтан шығыс жағы орналасудың ең сәтті вариациясы болып табылады. Сондай-ақ, фен-шуйдегі ағаш ақша мен өмірдің әл-ауқатын, мақсаттарға жетуді, денсаулық пен мансаптық өсуді білдіреді (1-сурет).

Дегенмен, өздерін басқа кіші түрлерге жатқызатын кейбір өсімдіктер бар. Мысалы, қызғылт, күлгін, қызыл гүлдер от элементіне жатады. Осыған байланысты үй-жайдың оңтүстік бөлігі олар үшін қауіпсіз орын болып саналады. Фен-шуй туралы білімдегі түс схемасы маңызды рөлдердің бірін атқарады, сондықтан сіз өсімдіктердің түсіне назар аударып, қызығушылық танытып, олардың үйдегі орны туралы алдын-ала ойлануыңыз керек. Гүлдер гүлдей бастаған кезде оларды бөлменің оңтүстік бөлігіне жеткізуді ұмытпаңыз. Бұл Чи қуатын шақыруға және үйдің оңтүстік жағындағы атмосфераны жақсартуға көмектеседі. Сондықтан үйдің айналасында гүлдерді дұрыс орналастыру өте маңызды:

- Жатын бөлмесінде кез-келген өсімдік отырғызған жөн емес.
- Ақша ағашын бай және әдемі жерге қойыңыз.

- Шелектерді есіктердің арасына салмаңыз. Бұлай орналасу қолайсыз.
- Тікенді өсімдіктерді демалатын жерге қоймаңыз.
- Ас үй аумағында сіз көбейтуге бейім флораны отырғызуыңыз керек.
- Үйдің батыс жағына ақ гүлдер қою керек. Сонымен, сіздің үйіңізде үйлесімділік салтанат кұрып, шығармашылыққа жақсы жағдай жасайды.
- Кактус өсімдігін бөлменің солтүстік секторына орналастыру керек [1].

Бөлінетін энергиясы бар өсімдіктер.

Флораның мінсіз жұмыс істеуі үшін кеңістіктегі орынды таңдауда қателеспеу керек (2-сурет).

2-сурет. Азалия

Әйел сұлулығының символы - Азалия гүлі. Азия елдерінде азалия әйел сұлулығының символы болып саналады - бұл неліктен түсінікті: бұл орташа мәңгі жасыл рододендрон желтоқсаннан наурызға дейін үш апта бойы керемет гүлдейді. Зауытты келесі жылға сақтау үшін сізге күтімнің белгілі бір ережелерін сақтау қажет.

Орын.

Жеңіл және салқын. Күздің алғашқы аязына дейін күн сәулесінен қорғалған жерде әлсіреген өсімдіктерді бақшаға көшіру ұсынылады (кастрюльдерді жерге қазыңыз).

Су және азықтандыру.

Азалияны жиі суару керек, бірақ шамадан тыс емес, тек жұмсақ сумен. Гүлдену алдында және гүлдену кезінде субстраттың кебуіне жол бермеңіз. Өсу кезеңінде 2 аптада бір рет гүл тыңайтқыштарымен тамақтандырыңыз: жаздың басында - азоттың басым болуымен, шілде - тамызда - калий мен фосфордың басым болуымен.

Аудару.

Жас өсімдіктер жыл сайын, ересектер - 2-3 жылда, тек азалия (рододендрон) үшін субстратта немесе қылқан жапырақты топырақта. Шелектің түбінде жоғары дренажды қабат орналасқан.

Өндіру.

Азалиялардың көбеюінің негізгі тәсілі - маусым-тамыз айларында кесу. Жартылай лигинделген кесінділерді қылқан жапырақты топыраққа немесе арнайы субстратқа салыңыз және температураны шамамен сақтаңыз. 20 ° C. Тамырлы кесудің жоғарғы бөлігін келесі көктемде кесіп, кем дегенде 3-4 жапырақ қалдырыңыз. Сіз азалияның гүлдену кезеңін оны салқын және жарқын жерге қою арқылы ұзартуға болады. Егер ауа-райы жеткілікті жылы болса, зауытты террасаға немесе балконға шығарған дұрыс.

Кеңес. Табада су пайда болғанша азалияны суарыңыз. Табадан артық суды төгіп тастаңыз. Табиғи жағдайда азалиялар Үндістанда, Жапонияда және Қытайда кездеседі. Қытайда олар теңіз деңгейінен 2,5 км биіктікте тауларда гүлдейді. Миниатюралық будандар бөлмелерде өсіру үшін дүкендерде сатылады. Нұсқау Сіздің стандартты өсімдіктер сияқты миниатюралық азалияларға күтім жасаңыз.

Қысқарту. Азалияны гүлденуден кейін үнемі кесіп отыру керек, әдетте мамыр айында. Сондай-ақ, өсімдіктердің қураған бөліктерін және қажет болған жағдайда бұтаның ішінде өсіп келе жатқан бұтақтарды алып тастады. Бұтаның перифериясы бойынша кесу, яғни қашу шыңдарын қысқарту. Сонда бұталар жапырақты болып қалады және жақсы бұтақталады.

Кеңес. Азалия қатты кесуді ұнатпайды [2].

Логотип дизайны. Фен-шуйдің логотипі.

Логотипті жасау кезінде Фен-шуй ережелері қолданылады. Бұл белгі компанияның эмблемасы болып табылады және оның басты еңбегі компанияның имиджін қалыптастыруда. Фен-шуй бойынша логотип жасау оның табысты жұмысы үшін жағымды энергияны тартуға көмектеседі. Фэн-шуй ілімдерін қазіргі кездегі интерпретациялау ежелгі шығыс тәжірибелерінің мағынасын жиі бұрмалайды. Фен-шуй көбінесе амулеттермен байланысты, оларды дұрыс жерде орналастыру сәттілік пен бақытты тартуға көмектеседі. Бұл ілім Азияда кеңінен танымал, барлығы энергиямен сіңетін өмір туралы түсінікті білдіреді. Фен-шуйдің жақсы логотипі дизайнында түс белгілі бір фигуралардың таңдауымен бірге жүреді, өйткені фен-шуйдің бес элементінің өрнектері де, формалары да. Ежелгі фен-шуй өнері қазіргі әлемде көптеген қолданыстарға ие - іскерлік фэн-шуйдан бастап, фен-шуйден бақшаға дейін - бәрі жақсы энергия жасауға бағытталған. Бизнеске фен-шуй қызметкерлердің әл-ауқатын арттыру және іскери табыстарға жету үшін кеңсе ағымына қолданылады. Бұл фен-шуйдің ең танымал қосымшалары болғанымен, фен-шуйдің жақсы нәтижелер жасауға көмектесетін тағы бір бағыты бар - іскерлік логотипті, визиткаларды, жарнамалық материалдарды және басқа бизнес-маркетингтік материалдарды жобалау кезінде. Фен-шуйді тіпті веб-сайт

дизайны үшін қолдануға болады, өйткені бұл бизнестің энергиясын, оның жеке басы мен мақсаттарын басқа ортада көрсету.

Гүлдер - адамның рухани өмірін байытатын ерекше тауар. Гүл бизнесі әлемдегі барлық бизнес түрлерінің бестігіне кіреді.

Біріншіден, кез-келген уақытта және кез-келген жағдайда гүлдер іс жүзінде сұранысқа ие.

Екіншіден, гүл бизнесін өнер деп қабылдауға болады, онымен жұмыс істеу өте жағымды. Гүл әрдайым табиғи шеберліктің көрінісі болды және бұл сұлулықпен сауда әрқашан пайдалы бизнес болды. Гүлдер бизнесі эмоционалды жағымды жақтардан басқа, нақты пайда әкеледі.

Қазақстандық гүлдер нарығы әлемдік нарыққа қарағанда әлдеқайда баяу дамып келеді. Бұл Қазақстанда гүлге деген сұраныстың әлдеқайда төмен болуына байланысты (негізінен гүлдер арнайы іс-шараларға сатып алынады, өйткені аздаған ресейліктер өз үйлерін, кеңседегі жұмыс орнын безендіруге гүл сатып ала алады және себепсіз).

Қазақстанның гүлдер нарығы 1990 жылдардың ортасында жедел дами бастады, көтерме саудагерлер бөлшек саудамен жұмыс істегенде, шатыр иелері тауарларды импорттаушылардан және отандық гүл өсірушілерден сатып алды. 2000 жылдардың басында. гүл дүкендері мен салондары пайда болды, олар біраз уақыт нарықта жетекшілік етті, ал жақында корпоративтік сәйкестілігі және нақты тұжырымдамасы бар «фирмалық» желілік жобалар іске қосылды. Гүл сататын дүкендер бүгінде бөлшек сауданың 70% -ын бақылайтын «шағын дүкендермен» - шатырлармен, дүңгіршектермен бәсекелеседі.

Нарық тұтынудың ең жоғары деңгейіне ие - кесілген және өсірілетін өсімдіктер Жаңа жылда, 8 наурызда, 1 қыркүйекте көп сатылады. Көшеттер - жаздың басталуына дейін көктемде, кесінділер - ақпан, наурыз айларында отырғызылады [3].

Қазақстандағы гүлдер ауқымы үш сегменттерден тұрады: кесілген гүлдер, өсіретін өсімдіктер, отырғызу материалы (көшеттер, кесінділер, тұқымдар және т.б.). Қазірде шелектермен гүлдер беру өте танымал, өйткені олардың тіршілік қабілеті жоғары. Бұл жұмыста кесілген гүлдерге баса назар аударылатын болады, өйткені олар ұйымның негізгі кірісінің 80-90% құрайды (3-сурет).

3-сурет. Шелектерге отырғызылған сыйлық гүл

Гүл шеберханалары мен салондары басқа ұйымдармен, фотостудиялармен, үйлену агенттіктерімен, үйлену тойларын ұйымдастырушылармен, мерекелік агенттіктермен және т.б. ынтымақтастықта болады. Сондай-ақ, кейбір шеберханаларда гүл шоқтарын безендіру бойынша мастер-класстар өткізіліп, жалпы флористика курстары оқытылады, оған барғаннан кейін сіз флорист сертификатын аласыз. Қалалық іс-шараларға демеушілік жасауға басқа ұйымдар қатысады, бұл да компанияның беделін көтереді. Бренд туралы ақпарат жоғарылайды, сондықтан брендке деген адалдық өсуде. Флористика шеберлігі жыл сайын қарқын алуда. Жетекші флористер мастер-кластар мен презентациялар өткізеді. Олар сондай-ақ ойдың кеңдігімен және қарапайым заттарды композицияда қалай жинауға болатындығымен, кейде таңқаларлық семинарлармен таң қалдырады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://cosmo.kz/goodhouse/po-fen-shuy-ti-rasteniya-prinesut-stchastye-i-blagopolutchie-v-vash-dom/>
2. Березин И.С. Маркетинг және нарықты зерттеу: оқу құралы / И.С. Березин. - М.: Орыс іскери әдебиеті, 2010 ж. - 416 б.
3. Кочетова Мария қымбат, әдемі, тұрақсыз [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі - <https://iz.ru/news/668543>

УДК 72

ҰЛТТЫҚ ОЮ-ӨРНЕК- ӨТКЕҢІМІЗ БЕН БҮГІНІМІЗДІҢ АЛТЫН КӨПІ

Бейімбетова Гүлбану Рахымбайқызы

ДМ-181 мамандығының 3-ші курс студенті, Қазақ технология және бизнес университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекші: **Ижанов Байқоңыр Ижанович**, п.ғ.к., ҚазТБҰ қауымдастық профессоры.

Қазақтың алғашқы ою-өрнек үлгілері Андронов мәдениеті мен байырғы сақ, ғұн, үйсін өнері мұраларынан геометриялық, зооморфтық (жан-жануарлардың табиғи және фантастикалық бейнелері), көгеріс өрнек пен қиял-ғажайып ою-өрнектер (аспанның, жердің символы) ретінде кездеседі. Олар негізінен малгершілік, саятшылық, әдет-ғұрып, үй іші жабдықтары мен сән-салтанат бұйымдарын, батырлық қару-құралдарын әсемдеуге қолданылған. Тартымды жасалып, биязы көркемделген өнердің көне мұралары (алтын, ағаштан, қыштан, өңделген теріден жасалған ыдыстар, түкті кілемдер мен кестелі заттар т.б.). Ою-өрнектер дін егізінен: зооморфтық, өсімдік сипатты, геометриялық, космогониялық түрлерге жіктеуге болады.

Ертедегі қазақ оюларын мазмұны жағынан іріктесек, негізінен 3 түрлі ұғымды бейнелейді. Олар: біріншіден, мал өсіру мен аңшылықты, екіншіден, жер-су, көшіп-қону көріністерін, үшіншіден, күнделікті өмірде кездесетін әр түрлі заттардың сыртқы бейнесін береді. Шеберлер іске беріліп, жұмыс әдісіне төселе келе өздерінің көрген ою-үлгілерін жатқа жасап, оюға өз бетімен жаңа түрлер енгізу дәрежесіне жетті. Халық мұндай адамдарды «оюшы» деп атады. Әрбір елде, әрбір руда атағы шыққан таңдаулы оюшылар болды. Ондайлар өз өнерінің тамаша үлгісін өзінің руына, маңайындағы елдерге таратып отырды. Осыдан келіп әр түрлі ою-өрнектерде, киімдер мен кілемдерде, сырмақтар мен кестелерде және т. с. с. «арғын үлгісі», «керей үлгісі» немесе «ұлы жүздің үлгісі», «орта жүздің үлгісі», «кіші жүздің үлгісі» деген мәнерлер пайда болды. Ою-өрнектердің сюжеттік мазмұны және атауы халықтың әрбір жаңа дәуіріндегі өмірлік бағдарлардың ерекшеліктеріне сәйкес ауысып отырды және жетілдірілді. Бүгінгі күні ою-өрнектерді жасау өнері қазақ халқының рухани және материалдық қазынасына айналып отыр.

Ежелгі қолданбалы өнер туындылары ата-бабаларымыздың өткен өмірі туралы жан-жақты мәліметтер береді. Ою-өрнекпен әшекейленген қолданбалы өнердің барлық туындылары Қазақстан аумағына археологиялық қазбалар жүргізу барысында табылды. Бір ерекшелігі, әрбір дәуірдің даму деңгейіне сәйкес шеберлердің – ою-өрнекті жасаушылардың үлгілік

ерекшеліктері де ауысып отырған. Егер ою-өрнек түрінде айтатын болсақ, онда олар ашылмаған көптеген құпияларды өзінде сақтауда. Басқаша айтқанда, ғылыми көзқарас тұрғысынан алып қарағанда көптеген ою-өрнектердің тотемдік және сиқырлы символдар мен мазмұндық мағынасы дәлелденген жоқ. Қазіргі таңда символдық мағынасын жоғалта отырып, тұрмыста тек қана эстетикалық көзқарас тұрғысынан қабылданады. Қазақ даласында ою-өрнектер әртүрлі бағыттарда жетілдірілді. Қазақстанның әртүрлі өңірлері ерекшеліктерімен, оларға тән ою-өрнектермен, олардың өзіндік стильдерімен ерекшеленді. Соған қарамастан, барлық ою-өрнектердің негізгі элементі, құқықтық негізі мүйізге ұқсас, доға тәрізді желілерде басым болған «Мүйіз» ою-өрнегі есептеледі. Қазақ халқының дәстүрлі бұйымдарында: қару өнерінде, киіз үйлерді жинауда, зергерлік бұйымдарда, кілем тоқуда, алаша өргенде, жүн бұйымдарында, қоржындарда, ыдыстарда, өру, тігу әдісімен дайындалатын киімдерде, пұшпақ тіккенде, ерітуде, кесуде ою-өрнектермен әшекейлеу кеңінен қолданылды. Ғалымдардың пайымдауынша қазақ ұлттық ою-өрнектерінің, әзірше 230-дай түрі ғана анықталған. Біз солардың ішіндегі халық арасында ең көп тараған «мүйіз» тектес ою-өрнекті айтуға болады. «Мүйіз» оюы қазақ халқының ою-өрнегінің төркіні деуге болады, өйткені барлық жаңа элементтер соның негізінде жасалып, тек атаулары ғана өзгеріп отырған. Мысалы: «қошқар мүйіз», «арқар мүйіз», «бұғы мүйіз», «қырық мүйіз», «қос мүйіз», «сыңар мүйіз», «сынық мүйіз», «төрт құлақ», «түйе табан», «сыңар өкше», «қос алқа», «құс қанаты», «қаз-табан». Колөнер шеберлері осы элементтердің сан түрлі композициясын жасап, бұйымдарға ұтымды пайдаланып келеді [3].

Қазақ оюларының мазмұны мал өсіру, аңшылықты, жер-су, көшіп-қону көріністерін, күнделікті өмірде кездесетін әртүрлі заттардың сыртқы бейнесін тұспалдайды, бірақ колөнер саласындағы қай бұйымды алсақ та, сол заттың бетінде түрлі нұсқада бейнеленген «мүйіз» элементін байқаймыз. Әрбір оюшы ою-өрнек жасап, оған ат беріп, оны тұрмыста қолданған. Ою-өрнек салу үшін симметрия заңын сақтау өте маңызды: екі жағы да тепе-тең болуы тиіс. Белгілі бір бұйымға ою өрнек кесіп алу үшін, біріншіден қағаздан үлгі жасалады. Ою-өрнек салған кезде сыр оған ерекше сұлулық беретінін білу қажет. Қазақтардың қолданбалы өнерінде шеберлер көптеген жылдар бойы қолданып келген дәстүрлі түстер: қызыл, көк, сары, жасыл, ақ және қара түстер қолданылады. Бұл түстер тек оларға тән бір символға ие. Көк – аспан түсі; ақ – шындық символы; сары – даналық, адамгершілік, мұң белгісі; жасыл – жастық, көктем және т.б. белгісі. Түстердің бір-біріне сәйкес келуін, олардың келісімді қиылысуын колорит деп атайды. Көптүстік кестелі ою-өрнекте көбіне нақты колорит кездеседі. Ою-өрнектерді салған кезде симметрия заңынан басқа, ритмді де сақтау қажет.

Ежелгі ою-өрнектердің мазмұнына көпетеген ғасырлар бойы сақталып келген, қолданбалы өнер шеберлердің толық көлемдегі дәстүрлері енгізілген. Қолда бар деректерге сүйенсек, шеберлер өздерінің біртумасын құра отырып, оған табиғаттың өзінен алынған үлгілерді нақты беруге тырысты. Суреттерде жануарлар денесінің бір бөлігі: мүйізі, тұяғы, құстың тұмсығы, түлкінің басы, қасқырдың құлағы, иттің құйрығы, сонымен қатар көптеген өсімдік түрлері бейнеленді. Ою-өрнектер ауызша халық шығармашылығы іспеттес, қазақ халқының мәдени шежіресі болып табылады

Ұлттық ою-өрнектеріміз жайында ғалымдар мен Отандық дизайнерлер не дейді?

- Ою-өрнек дегеніміз не?
- Бұл тәуелсіз және толыққанды өнер түрі ме, әлде қолданбалы өнердің қосымша құралы, тұрмыстық заттың дизайнына, оның пішіні мен түсіне өзіндік "қосымша" ма?
- Ою-өрнек салуда математикалық қатаң тәртіптің, симметрияның, сол мотивтің бірнеше рет қайталануының рөлі қандай?
- Сонымен, ою-өрнек адам рухының тереңдігімен, мәдениеттің дамуымен қалай байланысты, ол біздің әлемге деген көзқарасымызды қалай бейнелейді?

Осы сынды толғанысы көп сұрақтарға Ю. Я. Герчуктің «Что такое орнамент. Структура и смысл орнаментального образа»[1] атты кітабынан жауап іздесек көп мәлімет табарымыз анық. Бұл кітапты қарай отыра мен бүкіл әлемнің оюларына зер салдым және қазақ ою-өрнегінің қаншалықты зор мағынаға ие екендігін ұғындым. Әлкей Марғұлан «Қазақ халқының қолданбалы өнері 3 том»[2], ал бұл кітапта ою-өрнектердің әртүрлі кесілетін бұйымдардағы (44- бет) қолданыс аясын және ерекшеліктері мен байырғы қазақ оюларының бір сарынын көруге болады. Бұдан өзге Отандық ғұламаларымыздың қаншама еңбектері мен қалдырған мұралары жетерліктей. Мысалы Өзбекәлі Жәнібековтің «Қазақтың ұлттық қол өнері» (1982), «Қазақ киімі» (1996)[4] сияқты еңбектерінде қазақ халқының киім кию өнерінде де жалпы кез келген бұйымда ою-өрнектің орны бөлек, қолданыс аясы кең, мағынасы терең болғандығын көруге болады. Бұл тұрғыда көптеген ізденістер жүргізіліп, қазіргі таңда Отандық ғалымдар мен дизайнерлеріміз жұмыс жасауда. Осы ізденістер барысында ХХІ ғ. Қазақстанның жас дизайнерлері мен суретшілері, ғалымдары қандай пікірде екенін, ұлттық ою-өрнектерімізді орынды қолданып жүрмізбе?- деген сұраққа жауап іздедім...

Ұлттық киімді заман талабына сай тігуге ұмтылған дизайнерлер оюдың мағынасына үңілместен, оңды-солды орынсыз қолданып жүр. Осындайда "қошқармүйіздің" обалына қалып жүрмесек деген ой санамызда жылт етеді. Қазақ оюының сырын ашу үшін зерттеп жүрген, суретші, дизайнер әрі "Қазақ

оюындағы тәңіршілдік мәдениеттің пиктограммалары" кітабының авторы Ерлан Қожабаевқа беттейтін болсақ: -2001 жылы "Алматы кітап" баспасы "Қазақ оюының энциклопедиясын" шығарды. Оның ішінде қазақ оюын кездестіре алмайсыз. Бала кезімізде қар жасаймыз деп, қағазды қиқалап қиятын едік қой. Біреудің сондай жолмен ойдан құрастырған оюын кітапқа басып шығарыпты. Өтірік оюларды көрген соң, намыстанып кеттім. Көне бұйымдарға қарап, оюларды сала бастадым. Одан кейін сүттің бетіндегі қаймақтай мағыналарына үңілдім. Өрнектерде көрініс тапқан ата-бабаларымыздың космогоникалық, астралды, діни және философиялық танымы әлі терең зерттелмеген. Ғасырдан-ғасырға жалғасып келе жатқан оюларымыз табиғи қалпын сақтауы керек. Оларды өзгертуге, өзгеріс енгізуге болмайды. Қазақтың оюлары сақ, ғұн замандарынан бері әбден қалыптасып, жүйеге түскен. Оюларды өзгерту салт-дәстүрінді, әдет-ғұрпынды, ұлттық болмысынды өзгерткенмен бірдей емес пе?

–Тапқан оюларымды, ондағы бейнелерді ғалымдарға көрсеткен едім, бірден қолдады. Соның нәтижесінде "Қазақ оюындағы тәңіршілдік мәдениеттің пиктограммалары" деп аталатын альбомымды шығардым. Осы еңбек арқылы қазақта қошқармүйізден басқа ою жоқ деген таптаурын көзқарасты бұзуға тырыстым, – дейді Ерлан Қожабаев [5]. Қазақ ғылыми зерттеу институтының директоры Ирина Ерофеева: – Қазіргі дизайнерлер қазақ тарихынан мүлде хабарсыз. Ою-өрнектерді әрқайсысы бейберекет әрі орынсыз пайдаланып жүр. Мәселен, киімдерін сату мақсатында олар оюларды тым үлкейтіп немесе пішінін мүлдем өзгерте салады. Бұл барып тұрған сұмдық қой! Сондықтан, оларға қатаң шара қолдану керек деп есептеймін. Тарихшының айтуынша, әсіресе қазіргі дизайнерлер арзан атақ пен сәннің соңына еріп, салт-дәстүрді сақтауды мүлдем қойған. Қызға да, келіншекке де бірдей оюларды пайдалана береді екен [6].

Міне осындай олқылықтарға жол бермей, еліміздің тарихи құндылықтарын дұрыс пайдалана білуіміз керек. Ұлттық ою-өрнегіміз өткеніміз бен бүгінгіміздің алтын көпірі. Бүгінгі егемендігіміздің толысқан шағында рухани құндылығымызды жаңғыртып, жүйелі сапада дәріптеуді мазмұнды жүргізгеніміз абзал.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Герчук Ю.Я. Что такое орнамент. Структура и смысл орнаментального образа. М.: 2013. 303 с. ил.
2. Маргулан А. Казахское народное прикладное искусство, 1-3т: Алматы: Өнер. 1994.-с.
3. https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақтың_ұлттық_ою-өрнегі
4. https://kk.wikipedia.org/wiki/Өзбекәлі_Жәнібеков
5. <https://informburo.kz/kaz/aza-oyuyny-syry-oyudy-alay-ou-kerek-.html>

6. <https://www.ktk.kz/kz/news/video/2014/12/16/55884/>

ОӘЖ 74:74.01.09

ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖОБАЛАУДА БЕЙНЕЛІ- АССОЦИАТИВТІ ӘДІСТЕР

А.М. Есенбаев

өнертану магистрі, аға оқытушы

С.Сейфуллина ат.Қазақ агротехникалық университеті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

arken_yessenbaev@mail.ru

Әдіс дегеніміз белгілі бір мәселені шешуге бағытталған - бұл шындықты тәжірибелік немесе теориялық дамытуға арналған әдістердің немесе үрдістердің жиынтығы. Әдіс - бұл белгілі бір әдіс шеңберінде берілген тапсырманы шешу үшін, белгілі бір әрекеттерді орындау кезектілігі. Дизайн әдіснамасы - бұл өнер және техникалық жоғары оқу орындарында оқуға қажетті танымдық және тәжірибелік іс-әрекеттерді ұйымдастырудың құралдары, алғышарттары мен принциптерін зерттейтін ғылымның жеке саласы. Дизайн әдістемесі жобалау іс-әрекетінің әр түрлі түрлерінде қолданылған құралдар, әдістер, принциптер мен тәсілдердің жиынтығын қамтиды.

Ассоциация дегеніміз - бір көзқарас екіншісіне жүгінетін немесе бір объект басқасын еске түсіретін жеке көзқарастар арасындағы қатынас. Үлкен білім қоры бар дизайнерлер, суретшілер және шығармашылық адамдарда ассоциациялау қабілеті жоғары дамыған. Ассоциацияларды қолдану, зерттелген нысанды жақын немесе ұқсас объектімен байланыстыру, затты есте сақтауды жеңілдетеді. Дизайнерлер ассоциациясы оның қоршаған шындықтың алуан түрлі құбылыстарын бейнелейтіндігімен, одан қызығушылық формаларын, құрылымдарын, текстураларын алып, олармен оның қызметінің объектісі арасындағы байланыстарды құруында көрінеді. Осылайша ол жаңа идеялар, композициялар мен заттар жасайды. Заманауи сәулетті, жиһазды, керамиканы және киімді жасау кезінде дизайнерлер көбінесе биообъектілерінен шабыт алады. Олардың пішіндерін, құрылымдарын, текстураларын заманауи технологиялармен байланыстыра отырып, олар жаңа таңқаларлық және қызықты нәтижелерді көрсетеді [1].

Дизайнердің жеке басына байланысты жобалау әдістері әр түрлі болуы мүмкін, бірақ тұтастай алғанда олар дизайнердің шығармашылық әдісін, оның авторлық қолтаңбасын анықтайды. Тәжірибеде қолданылатын негізгі әдістердің бірі – ойды (идеяны) қалыптастыру кезеңіндегі ассоциация әдісі.

Өмір бойы адамның жадында қалыптасатын ассоциативті бейнелер дизайнерге қойылған міндеттерді шешуге көмектеседі. Әр түрлі объектілердің бейнелі сипаттамалары арасындағы байланыс ассоциация әдісін өнімді жобалау мен түрлендіру іс-әрекетінің негізіне айналдырып, жобаланған модельде жаңа қатынастардың ашылуына әкеледі. Шығармашылық қиял қоршаған шындықтың әртүрлі идеяларына жүгінеді. Бейнелі-ассоциативті ойлауды дамыту, оның ойлау аппаратын үнемі «жауынгерлік дайындыққа» келтіру қоршаған ортаға ұтқыр реакция жасай алатын және сол жерден өнімді ассоциацияларды тарта алатын шығармашыл тұлғаны даярлаудың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Жобалау іс-әрекетінің репродуктивтік формасынан айырмашылығы, әдеттегі іс-қимыл заңдылықтарын қайталау арқылы белгілі құралдармен белгілі нәтиже алуға, яғни стандартты, заңдылыққа сүйене отырып, өнімді қызмет басқа жобалау әдісіне көшумен сипатталады, оған негізделмеген объектінің морфологиялық құрылымдық қасиеттері, бірақ оның әлеуметтік-мәдени мазмұны, функционалдық мақсатының бірегейлігі, идеялық-логикалық маңыздылығы, көркемдік міндеттері, сондай-ақ жобалық жағдайды проблематизациялау туралы. Білім беруді жобалау іс-әрекетінің ерекшелігі, ол әрекеттің репродуктивті және өнімді компоненттерін ерекше түрде біріктіреді, оқытушы білім алушылардың бойында ойлаудың репродуктивті типін де, өнімді де дамытуы қажет. Жаңа идеяның дамуы алғашқы кезеңдерде кем дегенде кем нәтижеге әкеледі және белгілі схеманы қарызға алғаннан гөрі үлкен қиындықтар мен қайшылықтарды жеңуге көмектеседі. Сондықтан дидактикалық тұрғыдан білім алушылардың шығармашылық белсенділігін арттырады. Білім алушылардың ақыл-ой әрекетін дамыту әдістерінің бірі бұрыннан бері Б.Г.Бархин жан-жақты зерттеген ассоциация әдісі болып табылады. Бұл әдіс идеяны қалыптастыру тәсілдерінің бірі болып табылады және тақырыпқа сәйкес ассоциацияларды табуға бағытталған. Студенттің жадында сақталған қауымдастық қорынан алынған сабақтасты және контраст ассоциациялары осы жобалау жүйесінің логикасына сәйкес бір-бірімен байланысты. Бұл логика ассоциацияларды өнімді трансформациялық қызметтің негізгі тірегіне айналдырады және жобаланған модельдегі жаңа қатынастардың пайда болуына әкеледі. «Дизайн - бұл мамандық емес, ойлау тәсілі» - Ле Корбюзьенің бұл афоризмі ассоциативті ойлауды дамытудың студенттің дизайнерлік білім алуына қажетті құрал ретінде маңыздылығын бағалауға мүмкіндік береді. Дизайнердің ойы бейнелі көрініс түрінде көрінеді. Бүкіл объектіні ақыл-ойдың көзімен - «панорамамен» қамту мүмкіндігі, қабылдаудың тұтастығы және пайымдау тізбегін «құлатуға» және оларды бір жалпылама ұғыммен ауыстыруға қабілеттілік - имидждің ерекшеліктері дизайнердің жұмысы. Дизайнерге формальды логика шеңберінде қайта бағытталатын конвергенттік ойлауға қарағанда жаңасын құруға бағытталған өнімді дивергентті ойлау тән. Дизайнер сонымен қатар ойлаудың икемділігімен, ассоциацияның қарапайымдылығымен және мәселеге тікелей

қатысы жоқ ақпаратты - «бүйірлік ойлауды», шешуге жол таба алмайтындығымен, уәде етпейтін жоспардан бас тартуымен ерекшеленеді. сәттілікке қол жеткізіп, бір құбылыстан екінші құбылысқа тез ауысыңыз. Жалпы алғанда, ассоциация дегеніміз - сыртқы тітіркендіргіш әсер еткенде адамның санасында пайда болатын, ол дыбыс, иіс, әуен немесе қандай да бір визуалды объект болуы мүмкін. Сонымен бірге санада жаңа байланыстардың қалыптасуы міндетті құбылысқа айналады. Ассоциативті ойлау - бұл шығармашылық адам - дизайнер, сәулетші, суретші және т.б ақыл-ойдың өте маңызды компоненті. Шығармашылық бағыт бойынша мамандарды даярлаудың маңызды сәті - шеберлердің жұмысын және курсы бақылау, шығармашылық тапсырмалар арқылы ассоциативті ойлауды дамыту ойлардың пайда болуынан бастап іске асыруға дейінгі нобайларында жасалған олардың ойлары. [2].

Ассоциациялардың жіктелуіне келетін болсақ, олар ішкі (адамның ішкі әлемімен байланысты және психикалық үрдістердің әр түрлі жақтарын біріктіретін) және сыртқы (әртүрлі аспектілер мен сапалардың өзара байланысының санасында көрінетін ассоциациялар) болуы мүмкін. Ұқсастық, контраст және сәйкестілікпен ұйымдастырылған шығармашылық жұмыс үрдісінде пайда болу сатысында көркемдік дизайн тікелей (негізгі пішіндік идеяға сәйкес келетін бейнелер алумен байланысты), жанама (негізгі кескіндеме мотивін жаңа бейнелермен толықтыра отырып), өздігінен және жоспарлы болуы мүмкін. Ассоциативті қатынастардың объектілері адамның өмірінің, қызметінің, мәдениетінің және ішкі әлемінің алуан түрлі салаларын қамтиды. «Бұрын сәулетшілер мен дизайнерлер табиғат үлгілерінен шабыттанды немесе сәулет-құрылыс мотивтерін түсіндірген. Бүгінгі таңда көзқарас арсеналы шексіз және ғылымнан, өнерден, техникадан, жанды және жансыз табиғаттан алынған визуалды бейнелерге сүйенеді. Еркін ассоциация әдісі композицияның фигуративті тұжырымдамасын ашуға ықпал етеді. Бұл әдіс олардың ақылға қонымдылығы мен объективтілігіне қарамастан ойға келген объектілерді стихиялы түрде ұсыну болып табылады. Проблеманы түсіну үрдісінде еріксіз түрде пайда болуы стандартты емес шешімдерді кездейсоқ түрде табуға әкелуі мүмкін. Дизайн бағыты бойынша оқыту негізінде оқулық-әдістемені таңдау - дизайнерді дайындаудағы негізгі пән - кәсіби іс-әрекетті талдауға және шығармашылық іс-әрекеттің тиімді әдістеріне негізделуі керек. Шығармашылық механизмін ашу тұрғысынан жобаның белсенділігінің бастапқы кезеңі ерекше қызығушылық тудырады деп ойлаймын [3].

Осылайша, шығармашылық жобалау әдістемесі шығармашылық бағыттар бойынша мамандарды даярлаудың маңызды кезеңі болып табылады және білім алушыларға білімдерін дамытуға тапсырмалар беріп, арнайы әдістерді зерттеу іс жүзінде жүргізілуі керек деген қорытындыға келу керек. Шығармашылық ойлау оқытудың бастапқы кезеңінде дамыған ассоциативті ойлау болашақта шығармашылық іздеу мәселелерін, қоршаған ортаны

ұйымдастыру мәселелерін және кеңістіктің адамға әсерін тез шешуге көмектеседі. Бұл сұрақтардың барлығы дизайнерлер мен дизайнер-педагогтарды қызықтырады, олар кәсіби дизайн қызметінде, сондай-ақ өнер және техникалық жоғары оқу орындарында білім алушыларын кәсіби даярлау үрдісінде ең маңызды болып табылады.

Қолданылған әдебиет тізімі:

1. Дородных, А. А. Метод ассоциаций как прием мыслительной деятельности в методологии архитектурного проектирования / А.А.Дородных, К.В. Кузнецова.//Культурология и искусствоведение: материалы III Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, июль 2017 г.). — Санкт-Петербург: Свое издательство, 2017. — С. 42-45.
2. Левин И.Л. Выполнение ассоциативных графических композиций в контексте креативной парадигмы образования//Педагогика искусства. ИХОиК РАО (Москва).-2014. С 127.
3. Henry J.W. Lukaszewicz. Associative Design Methodology: Performative design for a modern work-teach-learn. Unitec Institute of Technology, 2017

ОӘЖ 72

ДЫБЫС ЖАЗУ СТУДИЯСЫНЫҢ ИНТЕРЬЕРІН ЖОБАЛАУДАҒЫ ЖАҢА ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Қоңырова Ализа Маратқызы

6B02101- Дизайн білім беру бағдарламасы бойынша
Астана Халықаралық Университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Иманғалиева Г.А.** аға оқытушы

Бұл ғылыми мақаланың негізгі мақсаты дыбыс жазу студиясының жоспарлау, сәндеу, пластикалық, түстік, көркемдік шешімі үшін дизайн тұжырымдамасын әзірлеу мақсатымен, заманауи әрлеу материалдары мен технологиясының ерекшеліктерін ескере отырып, студиясының құрылымдық жобасын әзірлеуде жаңа тенденцияларды қарастыру.

Кілт сөздер: дизайн, интерьер, жобалау, инновация, сәулет, технология, модель, дизайнер.

Музыка-мәңгілік өнер. Бұл адамға бұрынғы ғасырлардай, бүгін де қажет. Бір кездері тек ноталар мен оларда жазылғанды ойнай білу маңызды болды. Бүгінгі таңда дыбыс жазу маңызды. Бұл музыка мен дауысты, көптеген адамдарға ұнайтын туындыны келесі ұрпақтар бағалайтынына кепілдік береді.

Дыбыс жазу эмоцияны беруді талап етеді, бұл адам ойы мен өркениетінің дамуының жаңа кезеңі. Бұл оның қанша уақытқа созылатындығына байланысты - тағы қанша жүрек соққыны жеңеді. Технологиялық жаңа тенденциялар музыканы мәңгілікке қамтамасыз ету үшін үнемі дамып келеді. Композицияға танымал болуға, көптеген ұрпақтар сүйетін дыбыс жазу студиясына көмектеседі [1].

Қазіргі уақытта өкінішке орай, көптеген адамдар жазба жабдықтары бар бөлме (тіпті кәсіби болса да) мен «жазу студиясы» сияқты дизайн тұжырымдаманың арасындағы түбегейлі айырмашылықты көрмейді. Осыған байланысты дыбыс студиясын әзірлеу өзекті болып отыр, себебі дұрыс композициялық және эргономикалық заңдылықарды ұстана отырып жобаланбаған дыбыс студиясы оның төмен тиімділігіне әкеледі.

Негізгі айырмашылық сіздің қажеттіліктеріңіз бен амбицияларыңызда: біреу «минусқа рэпчик» жазуы керек, ал біреу «Дударай» әнін қайталап, шырқауы керек. Мұны істеу үшін сізге жақсы барабандар мен арнайы жабдықталған бөлме қажет болады. Үй студиясында, болжау қиын емес, барабандардан сізге тек кастрюльдер мен шелектер беріледі.

Мақаланы зеріттеу әдістері ретінде бақылау және талдау арқылы мысал келтіре отырып дыбыс жазу студиясының бірнеше түрлерін қарастыру, зерттеу ықпал етті. Шығармашылық идеялар үшін дыбыс жазу студиясының кәсіби және сауатты түрде қалай ұйымдастыруға болатындығы туралы түсінік беру жобалауға өзекті болып табылады.

Бұл күндері Дыбыс жазу барған сайын қол жетімді іс-әрекетке айналуда. Соңғы 10-15 жыл ішінде елімізде көптеген студиялар пайда болды. Олардың барлығы міндеттер, мақсаттар, тәсілдер, бюджет бойынша әр түрлі болып келді. 8-10 жыл бұрын мамандандырылған компьютерлік бағдарламалар мен тақталардың пайда болуымен бұл процесс толығымен жарысқа айналды. Еліміз дамып, жетіліп келе жатқан заманда жақсы жобаланған Дыбыс жазу студиясы болашақта шешуші рөл атқара алады, бұл бәрі ойдағыдай жұмыс істей ме, әлде көптеген проблемалар бар ма, жоқ па, соны анықтайды.

Компьютерлер дыбыстық жазбаны шынымен қол жетімді етті. Компьютерден, саундкартадан, микрофоннан және MIDI пернетақтасынан жасалған Жиынтық музыканттың «джентльмендік жиынтығы» болды. Бір жағынан, бұл жақсы, өйткені ол музыканттарға өз идеяларын жүзеге асыруға көбірек орын береді. Мұндай жиынтықты «дыбыс жазу студиясы» деген ұранды қолдана отырып елестетуге тырысуға болады. Сондықтан, қазір мұндай қол жетімділіктің пайдасы немесе зияны туралы нақты айту қиын. Бірақ мұндай «тізе төсемдерінің» жұмысы жазу индустриясының пайдасына емес, бұл факт [3].

Үйдегі жазу студиясы-бұл сіздің жаңа туындыларыңызбен жұмыс жасайтын орын. Бұл сіздің әндеріңізді жетілдіруге және оларды қайта-қайта

тыңдауға сансыз сағат жұмсайтын атмосфера. Қолыңызды сынап көрудің өте арзан шешімі микрофоннан қорықпауға, дыбыс инженерімен жұмыс істеуге, құлаққапта алғаш рет өзіңізді тыңдауға үйренеді (және сіздің дауысыңыз өмірден мүлдем өзгеше екеніне таң қалу қалыпты жағдай). Бірақ мұндай үй / жертөле студияларына бару, кем дегенде, студиялардың не екенін түсіну және салыстыру үшін, біз нағыз кәсіби студияда болған кезде қажет болады.

Өкінішке орай, көптеген адамдар жазба жабдықтары бар бөлме (тіпті кәсіби болса да) мен «жазу студиясы» сияқты тұжырымдаманың арасындағы түбегейлі айырмашылықты көрмейді. Сондықтан алдымен кәсіби жобаланған және уйде орналасқан дыбыс жазу студиясының шекараларын анықтауды ұсынамын. Бұл ғылыми мақаламда осы айырмашылықты біліп қана қоймай, өз студиясын құрғысы немесе қайта құрғысы келетін, сонымен бірге ақша мен қаражатты тиімді жұмсағысы келетін адамдарға арналған. Сондықтан, дыбыс студияға арналған нысанды таңдаудан бастап, оның дизайнына дейін шешілуі керек ең типтік мәселелер туралы айтылатын болады. Студияның жұмысын ұйымдастыру және музыканттармен қарым-қатынас нюанстары ғылыми мақаламда қарастырылмайды.

Қазіргі әлемде музыка бізді барлық жерде сүйемелдейді-біз музыкалық файлдарды компьютерде, телефонның жадында, дискілерде және флэш – медиада сақтаймыз, оны радиодан тыңдаймыз, ол теледидар бағдарламалары мен фильмдердің ажырамас бөлігі болып табылады. Бірақ біз сүйікті шығармаларымызды кез-келген жерде және кез-келген уақытта тамашалай алуымыз үшін дыбыстық жазбаның дамуы қаншалықты ұзақ және тікенді жолмен өткендігі туралы аз адамдар ойлайды. Дыбысты жазу мен ойнаудың жаңа технологиялары, жаңа медиа пайда болды. Өзгерістер мен реформалардың бұл процесі өте қызықты.

Ғылыми мақаланың мәні мынада, оны орындау барысында алынған теориялық білім, практикалық дағдылар бекітіліп, кеңейеді, сонымен қатар оларды дизайн жобаларын орындауда қолдану мүмкіндігі дамиды.

Ғылыми мақаланың нысаны дыбыс жазу студия болып таңдалды, ол жерасты музыкалық бағыттарына (дума, блек, фольк, және т.б.) құмар жас музыканттар тобына арналған. Олар жалға алған бөлме көп функциялы, бұл:

- дайындық залы;
- дыбыс жазу студиясы;
- құралдар мен жабдықтарды сақтау.

Жұмыстың мақсаты-музыкалық студия интерьерінің дизайн жобасын орындау.

Жұмысқа кірісе отырып, біз алдымызға мынадай міндеттер қойдық:

- жобалау алдындағы талдау кезеңінде интерьер кеңістіктерінің қоршау беттерін безендірудің сәулеттік және көркемдік-пластикалық құралдарын және олардың Орта ғасырлар стилистикасын заттық толтыру элементтерін талдау;

- қоғамдық мақсаттағы құрылыстар үшін құрылыс нормалары мен ережелерінің (ҚНЖЕ) талаптарын зерделеу;

- музыкалық студия интерьерінің сәулеттік-пластикалық, колористикалық, жарық техникасы құралдарымен жоспарлау және бейнелі-көркемдік шешімінің дизайн-тұжырымдамасын әзірлеу;

- заманауи әрлеу материалдары мен технологияларының ерекшеліктерін ескере отырып, дизайн-жобаны әзірлеу.

Өндірістік ғимараттарды, кәсіпорындарды немесе өнеркәсіптік түйіндерді жобалау үшін қажетті деректер негізінен үш топқа бөлінеді: нысанның орналасу орнының географиялық ерекшеліктерімен байланысты; жобаланатын өндірістің технологиялық ерекшеліктеріне негізделген; тұрғызатын мекеменің мүмкіншілігін сипаттайтын деректер. Құрылыс ауданы жобаның технико-экономикалық негізделуімен анықталады [4].

Кез-келген студияның құрылысы оның астындағы бөлмені таңдаудан басталады. Әрине, жеке ғимарат түрінде «іргетастан» студия салу мүмкіндігі ең қолайлы болар еді, өйткені осы кезеңде бірқатар қызықты акустикалық шешімдерді ұсынуға болады. Сонымен қатар, бұл тәсіл болашақта акустикалық әрлеу үшін қолданылатын материалдарды үнемдеуге мүмкіндік береді. Бірақ мұндай жағдай сирек кездеседі.

Дыбыс жазу студиясын темірбетон ғимаратына емес, кірпішке салған дұрыс: кірпіш дыбысты жақсырақ көрсетеді. Теміржолдың жанында, метро желілерінің үстінде, өрт сөндіру бекеттерінің, полиция бекеттерінің және ұялы мұнаралардың жанында орналасқан үйлерден аулақ болу керек: бұл нысандар жазбада көрінуі мүмкін шу мен кедергілер тудырады. Студия ғимараттың кез-келген қабатында орналаса алады, көбінесе студиялар үшін жертөлелер мен жартылай жертөлелер таңдалады, сондықтан көршілер аз болады. Төбенің биіктігіне назар аудару керек: акустика мамандары студиядағы төбелердің минималды биіктігі үш метр болуы керек деп санайды.

Кәсіби дыбыс жазу студиясы несімен ерекшеленеді дейтін болсақ. Бұл қазірдің өзінде маңызды нәрсе туралы өтініш. Демек, сіз өмірді жарты өлшеммен өлшемейсіз және бірден жақсы сапаға ие болғыңыз келеді.

Кәсіби дыбыс жазу студиясы бәрінен бұрын немен ерекшеленеді:

1. Жоғары сапалы аналогты және сандық жабдықтардың болуы, микрофондардың, музыкалық аспаптардың үлкен таңдауы;

2. Мамандандырылған үй-жайлардың болуы. Кәсіби студияларда, әдетте, жазуға арналған бірнеше тон-залдар (әртүрлі мөлшерде, өшірілген немесе «тірі» акустикасы бар), ақпарат пен шеберлікке арналған бірнеше бақылау бөлмелері бар. Барлық бөлмелерде жақсы дыбыс оқшаулауы бар;

3. Шығармашылық идеялар үшін бөлмені кәсіби және сауатты түрде дизайнерлік шешіммен жабдықтау.

Технологиялық процесс ғимараттың сәулеттік-құрылыстық шешімдерін, оның санитарлы-техникалық және инженерлік жабдықталуын анықтайтын негізгі фактор болып табылады.

Жобалық шешімдердің техника-экономикалық бағалануы. Өндірістік ғимараттардың көлемдік–жоспарлық шешімдерінің үнемділігі мөлшерлік және сапалық көрсеткіштердің көмегімен анықталады [5].

Жазу студиясы күрделі жөндеуді қажет етеді. Біріншіден, көптеген электр құрылғыларының арқасында сенімді сымдарды салу керек болады. Екіншіден, көршілерге кедергі келтірмеу үшін және көршілер сізге кедергі жасамауы үшін дыбыс оқшаулауына байыпты қарау керек. Дыбыс оқшаулауының оңтайлы деңгейі 80-90 децибел деп саналады [8].

Дыбыс оқшаулау үшін цемент-бөлшектер тақтасы, минералды жүн, гипсокартон қолданылады. 20 м² үшін жұмыс күшін есепке алмай, 600 000-1 500 000 тенгеге материал сатып алу қажет болады. Құрылғыны жазу залынан бөлетін қабырғаға дыбыс инженері мен әншілердің бір-бірін көріп, репликалармен алмасуы үшін терезені кесу керек.

Дизайнның түпнұсқасын жасау оңай емес. Идеяны туғаннан бастап интерьер дизайнның жүзеге асыруға дейін дизайнер бірнеше кезеңді айқындауға болатын ұзақ және қиын жолмен жүреді. Алдымен идеялар мен ойларды ұйымдартыру, одан кейін эскиздерге айналады. Эскиздер негізінде жобалық жоба құрылды, оның негізінде құрылыс жұмыстарын жүргізуге құрылыс компаниясын басшылыққа алатын жұмыс сызбалары әзірленді. Ішкі дизайнды жақсы түсіну үшін кәсіби дизайнерлер пайдаланатын негізгі ұғымдар мен терминдерді игеруді ұсынамыз. Кеңістікте - қоршаған объектілердің өзара әрекеттестіру. Кеңістікте міндетті түрде адам өмірінің сипаты мен өмір салты анықдалады, сондықтан дизайнердің міндеті - тұтынушының жеке қасиеттерін ұстап отырып бірегей және ыңғайлы кеңістік құру.

Дизайндың негізгі элементтері және оны іске асыру құралдары кеңістік, пішін, сызық, құрылым, түс және жарықпен сипатталады. Дизайнерлердің эстетикалық ойлары интерьердің сипатын анықтайды. Жобаны құрастырған кезде дизайнер ең алдымен интерьердің дәстүрлі немесе модернистік, қатаң немесе шектеусіз, күрделі немесе қарапайым, тыныш немесе динамикалық болатынын шешеді. Сондай-ақ, ол жабық немесе ашық болатындығын анықтайды, бұл ол ұстап қалу немесе жылу сезімін тудырады ма. Бұл белгілі бір дизайн элементтері мен принциптерін таңдау арқылы анықталған ішкі көңіл-күйдің немесе атмосфераның осы аспектілері болып табылады. Дизайн әрдайым адамның өмірінің маңызды бөлігі болып келеді және ол - ең алғашқы тұрғын үй құрылымын талдайды және соңғы жыл ішінде жеке және қоғамдық интерьер дизайнның қалай өзгерткенін баяндайды. Дизайнердің тарихы қарапайым және қолжетімді, ал үйді ғана емес, сонымен қатар жиһаз, декор және мата үлгілерін көрсететін әдемі иллюстрациялар сізге материалды жақсы түсінуге көмектеседі. Интерьер дизайны көркем және өнеркәсіптік дизайнды біріктіреді. Дизайнер үй ішіндегі жұмыстарды оңтайландыруды жүзеге асыру үшін, үлкен бөлмелерде навигацияны жетілдіреді, мамандандырылған үй-жайларды жобалауды дамытады(мысалы, жазу студиясы, киноөндіріс,

фотосурет, аквапарктер) клиенттердің талаптарына сәйкес. Конструктор бөлменің орналасуымен, жарықтандырудан, желдету жүйелерінен, акустикадан бастап интерьер дизайнының бүкіл процесін басқарады; қабырғаларды безендіру; жиһазды орналастыру және навигациялық белгілерді орнатумен аяқталады.

Интерьердің кеңседегі немесе үйдегі заттармен өзара әрекеттесу керек. Дұрыс таңдалған композиция барлық нысандарды бір бүтінге айналдыруға мүмкіндік береді. Дизайнда бұзылмайтын заңдар бар. Сонымен, кез келген интерьерде семантикалық орталық болуы керек. Пәтерде қонақ бөлмесі болуы мүмкін, ал қонақ бөлмеде үстел немесе камин бар [6].

Пропорциялар - бұл ішкі немесе басқа объектілердің мөлшерін бір біріне қатысты үйлестіру. Дизайнды жобалау кезінде интерьер стилімен үйлесімділікті дұрыс біріктіру маңызды. Мысалы, готикалық стиль жоғары төбелер мен үлкен есіктерді қамтиды, бұл жағдайда басқа стильде орынсыз көрінеді. Қабырғалармен, төбелермен, жиһазбен шектелген кеңістік дизайн элементтерінің ең маңызды және күрделі болып қала берді. Адам ішкі кеңістікте болған кезде, онымен қарым-қатынасы үнемі өзгеріп отырады. Кеңістің өзі оң немесе теріс деп анықталуы мүмкін. Оң кеңістіктер массалар - жиһаз, құрал-жабдықтар, қабырғалар, сондай-ақ теріс кеңістік нысандарынан қалыптасады бұл әдетте айналадағы объектілердің ауасы. Бұл олардың көлемдері мен конфигурациясы арқылы анықталған оң және теріс кеңістіктердің арақатынасы, бұл интерьер атмосферасын жасайды. Басқаша айтқанда, оң кеңістіктің көп саны бар бөлме күрделі және жабық. Теріс кеңістіктердің үлкен үлесі бар интерьер қарапайым және ашық көрінеді. Оң және теріс кеңістіктер бір-бірімен өзара әрекеттесе отырып, кеңістікте құрылымын және оның жолын анықтайды. Бұл жағдай интерьердің сипаты статикалық немесе динамикалық екенін анықтауда аса маңызды. Статикалық интерьерде оң және теріс кеңістіктердің шекаралары анық анықталған, бұл аудиториядағы орындықтар қатарына жатады. Динамикалық интерьерде оң және теріс кеңістіктер арасындағы шекаралар өзгереді кеңселерде, мысалы, әр түрлі өлшемдер мен пішіндегі кестелер бір-біріне әр түрлі бұрыштарда орналасқан [7].

Дыбыс жазу студиясының жобасы бюджетіне, материалына тапсырыс берушінің көңіл-күйіне сәйкес тапсырыс берушінің көңіл-күйін қолдаймыз, ол үшін қандай нәтиже қажет екендігін түсінеміз, барлық тілектер мен қойылған талаптарды тыңдаймыз, тапсырыс берушінің талғамына сәйкес материалдарды таңдаймыз. Ірі жеткізілім базасы (аяқтау және құрылыс материалдары бар объектілерді аяқтау) сәндік қабырға жабыны (тұсқағаздар, панельдер, қабырғалар, сәндік сылақ) интерьердің әшекейлерін гүлдер мен композициялармен безендіру нұсқауларын назарға алыз. Жасалған интерьерлер - бұл Клиенттің эстетика мен жайлылықтың ішкі көрінісін көрсететін ерекше жобалар. Мұндай міндеттер бірегей, жеке шешімдерді

талап етеді. Интерьерді әр адам қолайлы, функционалды және қоршаған орта жағдайына жағымды етіп жасайды.

Студия бөлмелерін жоспарлау кезінде біз сөзсіз қиындықтар мен шектеулерге тап боламыз. Мысалы, егер болашақ студияға арналған кеңістік бірнеше кішкене бөлмелерден тұрса, онда кейбір қабырғаларды бұзу қажет болуы мүмкін. Бірақ сақ болыңыз! Күрделі жүк көтергіш қабырғаларды бұзуға болмайды! Бұл үй-жайларды жоспарлаудағы басты шектеулердің бірі. Бұзуға жоспарланған қабырғалар жүк көтермейтін болса да, белгілі бір сақтық зиян тигізбейді. Бұл мәселеде тәжірибелі құрылысшылармен кеңесу керек. Кейде төбенің астында металл Қос таврлардың көмегімен қабырғаларды байлау керек. Бұл әсіресе ескі ғимараттардың құрылыстарына қатысты. Сонымен қатар, төбенің кішкене тұнбасы сіздің көршілеріңіздің қабырғаларында жарықтар тудыруы мүмкін, бұл әртүрлі жанжал жағдайларына әкелуі мүмкін. Сондықтан бұндай жобалау нұсқасын қарастырмадым.

Қабырғаларды бұзу кезінде ғана емес, сонымен қатар оларды орнату кезінде, әсіресе ауыр кірпіш қабырғалар болса, белгілі бір Сақтық қажет. Егер оларды орнату көп қабатты ғимараттың қабаттарының бірінде (бірінші қабаттан басқа) жоспарланса, құрылысшылармен кеңесу қажет. Мұндағы басты кедергі - ғимараттың тірек құрылымдарының беріктік дәрежесі. Егер қабырғалар бірінші немесе бірінші қабатқа орнатылса, сіз бетон субстратының беріктік дәрежесін білуіңіз керек. Кейбір жағдайларда біз қосымша іргетас құрылғысыз жасай алмаймыз.

Басқа да көптеген шектеулер бар. Студияларды жобалау әрқашан ымыраға келу өнері болып табылады. Студия бөлмелерін жоспарлау кезінде олардан аулақ болуға болмайды. Сондықтан, ең басында біздің басымдықтарымызды анықтап алуымыз керек: біз үшін не қажет, не маңызды, ал қажет болған жағдайда не істеуге болады. Жоғарыда айтып кеткендей күрделі қабырғаларды бұзуға тыйым салу маңызды болып табылады. Бірақ бұл жобаалды шешімдердің басы ғана. Сондықтан, біз қазір студиямызда қандай бөлмелер болуы мүмкін, олар не үшін қызмет етеді және кімнің қажеттіліктеріне арналғанын қарастырамыз.

Барлық студиялық бөлмелерді функционалдығы бойынша үш негізгі топқа бөлуге болады: басқару немесе бақылау бөлмесі (үлкен кешендерде бірнеше болуы мүмкін), жазуға арналған бөлмелер (тон бөлмелері) және көмекші бөлмелер (демалыс бөлмелері, машина бөлмелері, кондиционер, кіреберіс және т.б.). осы ретпен біз осы Үй-жайлар топтарына қойылатын негізгі талаптарды қарастырамыз және басымдықтарымызды анықтаймыз.

Басқару немесе бақылау бөлмесі:

Бұл дыбыс режиссерінің жұмыс орны орналасқан және жабдық орналасқан бөлме: микшерлік пульт, бақылау агрегаттары, сандық дыбыс станциялары, дыбысты өңдеу процессорлары, магнитофондар және басқа да қосымша аппаратура. Бақылау бөлмесінің акустикалық сипаттамаларына қойылатын талаптар құрылатын музыкалық және сөйлеу жазбаларының есту

қабілетін бақылау үшін жағдайларды қамтамасыз етуден туындайды. Сонымен қатар, қазіргі уақытта бақылау бөлмелері көбінесе электронды музыканы тікелей жасау және жазу үшін қолданылады.

Жазу әлемінде бақылау бөлмелерін жобалаудың бірнеше тұжырымдамасы бар. Олардың ішінде ең көп тарағандары-LED (Live-End-Dead – End-бақылау бөлмелері, сәйкесінше «тірі» және «өлі» аймақтар) және NE (қоршаған ортаға жатпайтын – «шексіз» бақылау бөлмелері). Енді мен жеке өзім «шексіз» бөлмелер ұғымын ұстанатынымды ғана атап өтемін. Мұндағы мәселе менің жеке қалауымда да емес. Физика заңдары LEDE тұжырымдамасы бойынша ауданы 15-25м² болатын жақсы бақылау бөлмесін жасау мүмкін емес деп болжайды. Дизайнерлердің бірі жақын болашақта ауданы 100-120 м² болатын бақылау бөлмесін жасауды жоспарлап отыр. Сондықтан, осы тақырып туралы ойлау қызықты болғанменде, бірақ бұл пайымдауды практикалық қолдану екіталай болды. Сондықтан «жерге түсуге» тура келді [9].

Жазуға арналған бөлмелер:

Орындаушылар мен микрофондар орналастырылатын студиялық үй-жай немесе тон-зал (музыка мен сөйлеуді орындауға және жазуға арналған).

Музыканы жазуға арналған студияның объективті акустикалық параметрлері жақсы концерт залы сияқты талаптарға сәйкес таңдалуы керек. Алғашқы жазу студиялары, мысалы, Мәскеудегі, Санкт-Петербургтегі және басқа қалалардағы радио үйлер мен теледидар орталықтарында симфониялық оркестрлерді жазуға мүмкіндік беретін үлкен концерт залдары ретінде салынды. Сондықтан студияларда концерт залдарының барлық акустикалық сипаттамалары қамтамасыз етілуі керек: әр түрлі жиілік диапазонындағы оңтайлы реверберация уақыты, дыбыстық өрістің біркелкі құрылымы (ерте шағылысудың уақыты, энергиясы және бағыты, диффузия дәрежесі, кеш шағылысудың энергия деңгейлері, резонансты тарату құрылымы және т.б.), қажетті шу деңгейі, сонымен қатар музыкалық және сөйлеу бағдарламаларын есту үшін маңызды басқа объективті параметрлер.

Қазіргі уақытта кеңістіктік жазу жүйелеріне көшуге және электронды құралдарды кеңінен қолдануға байланысты студия параметрлеріне қойылатын талаптар да өзгеріп отырады, жаңа стандарттар мен ұсыныстар жасалуда, сондықтан жоғарыда аталған қатынастарды индикативті деп қарастыру керек және әр жағдайда студияның акустикалық баптау процесінде оңтайлы параметрлерді анықтау керек.

Студияның көлемі орындалатын музыканың түріне байланысты және берілген реверберацияның оңтайлы уақытына (топтан), (осы көрсеткіштің бөлменің көлемімен байланысы одан әрі қарастырылады) және онда орналасқан орындаушылардың максималды санына байланысты таңдалуы керек. Бір Орындаушының нақты көлемі шамамен 10...18 м³ болуы керек.

Қажетті параметрлерді, ең алдымен реверберацияның оңтайлы уақытын қамтамасыз ету студиялардың пішіні мен мөлшеріне белгілі бір талаптар

қояды. Студиялық жазу бөлмелерінің өлшемдері мен реверберация уақытына қойылатын талаптар, олардың технологиялық дизайны үшін отандық нормалар ретінде қабылданған 1-кестеде келтірілген.

1-кесте.

Дыбыс жазу студиясы	ауданы, м ²	биіктігі, м	оңтайлы уақыт реверберация	орындаушылар саны, адам
Ашық, көрермендердің қатысуымен концерттік бағдарламалар үшін	1000	14	2...2,2	250...500
Көрермендердің қатысуымен симфониялық оркестрлер мен хорларға арналған үлкен музыка	1000	13	2	250
Көрермендерсіз симфониялық оркестрлер мен хорларға арналған үлкен музыка	750	12	2	150
Симфониялық оркестрлер үшін орташа музыкалық	350...450	8,5...10	1,5...1,7	40...65
Эстрадалық және джаз музыкасы үшін	350...450	9,5...10	0,9...1,1	35...60
Шағын музыкалық, шағын оркестрлер мен хорларды	250...300	8...8,3	0,9...1,1	30...35

жазуға арналған				
Камералық	150	6	1	10...15
Үлкен әдеби-драмалық	150...200	6...6,4	0,8...1	20...30
Орта әдеби-драмалық	100	5	0,5...0,7	10...15
Сөйлеу	26...30	3,2...3,5	0,4	2...4

Музыкалық студияларды жобалау кезінде теледидар студияларына тән жалпақ қаптамаларды пайдалану қажет емес. Мұнда дыбыс сіңіретін материалдармен кезектесіп, дыбыс шығаратын құрылымдардың жеткілікті санын қолдану қажет. Зерттеулер көрсеткендей, студияның төбесіне көбірек дыбыстық сыну конструкцияларын орналастыру керек. Іс жүзінде призмалар мен пирамидалар түріндегі құрылымдар өздерін дәлелдеді, олар жеке көлемді модульдер түрінде жасалады, содан кейін төбеге бекітіледі. Бұл құрылымдарды таңдағанда, олардың дыбыстық диапазонның әртүрлі бөліктеріндегі дыбыстық шашырау диаграммаларын ескеру қажет. Есептеу кезінде осындай диаграммалар қарсы елеулі математикалық қиындықтар туғызады. Біз негізінен масштабты модельдеу әдісімен алынған эксперименттік мәліметтерге назар аударуымыз керек. Әдетте дыбыстық шашыратқыш құрылымдар фанер парақтарымен қапталған ағаш жақтау түрінде жасалады. Арматураны және арнайы құю формаларын қолданған кезде оларды гипстен жасауға болатын мысалдар да белгілі.

Музыкалық студияның Дизайн-жобасы нысаның барлық ішкі бөлмелерінің дизайны туралы ақпаратты қамтуы керек. Әр бөлменің және функционалды аймақтың интерьері оның негізгі мақсатын ескере отырып жасалады. Дыбыс жазу бөлмелерін жобалау кезінде дыбыстық монтаж саласындағы мамандармен ынтымақтасуы керек, бұл бөлме үшін жақсы дыбыс сіңіретін қасиеттері бар әрлеу материалдарын таңдауға көмектеседі. Сондай-ақ, жұмыс кезінде орындаушыларға қажет болуы мүмкін жабдықтар мен жиһаздарды дұрыс орналастыру қажет.

Музыкалық студия әдеттегі кеңсе орталығына ұқсас, онда бірнеше жеке жұмыс аймақтарын орналастыру керек, олардың әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері болады. Жазу персоналының жұмысына арналған бөлмелерден басқа, студияда ғимараттың басқа бөлмелерімен бірдей стильде безендірілген директордың кеңсесіне орын болуы керек. Қазіргі уақытта әрлеу сатысын жеңілдетуге, сонымен қатар интерьер шешіміне жаңа көзқараспен қарауға және жобаны қысқа мерзімде аяқтауға мүмкіндік беретін көптеген әрлеу материалдары мен технологиялары пайда болды, бірақ соған қарамастан сіз көптеген тұрғын үйлерді көре аласыз, ал біздің жағдайымызда қоғамдық үй-

жайлар эргономикалық және интерьер шешімдерінен айырылған. Музыкамен айналысатын жастардың көбінесе арнайы жабдықталған орындары жоқ. Әдетте бұл жертөле бөлмелері немесе басқа бөлмелер өте тығыз және ыңғайсыз, мұнда жабдықты қосу және құралдарды сақтау орны және т. б. қиындық тудырады.

Бұл мәселені шешуге үлес қосу үшін осы тақырып таңдалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

1. Шимко В.Т. Архитектурно - дизайнерское проектирование. 2009
2. Минервин Г.Б. основные задачи и принципы художественного проектирования. Дизайн архитектурной среды: Учеб. пособие.- М., 2004.
3. Ефимов А. Дизайн архитектурной среды: Учебник для вузов. – М: Архитектура-С, 2006.
4. Мурзина А.С. Практическое руководство по созданию стильных интерьеров. – Минск: Харвест, 2011.

Ведомственные нормы технологического проектирования объектов телевидения, радиовещания и телекинопроизводства. ВНТП-01-81.

ОӘЖ 72

Сұлулық салоны интерьерін жобалаудың заманауи тенденциялары

Кубашова Саида Ершатовна

6B02101- Дизайн білім беру бағдарламасы 5-курс студенті

Астана Халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Дидар Шолпан Теміртасқызы**

Сұлулық салонының дизайны әртүрлі стильдік шешімдерде орналасуы мүмкін. Бірақ жақсы нәтиже алу үшін сіз кейбір нюанстар мен ұсыныстарды басшылыққа алуыңыз керек. Клиенттердің келуі интерьерлердің қаншалықты тартымды болатынына байланысты.

Кез-келген интерьерді қалыптастырған кезде әр түрлі принциптерді қолдану қажет. Олар тұрғын үйдегі үй-жайларды орналастыруды басшылыққа алатындардан мүлдем өзгеше. Жоспарлау және безендіру үлкен назар аударуды қажет етеді. Сонымен қатар, әрлеу материалдарының және жарықтың жеткіліктілігінің жазбалары жүргізіледі. Сондай-ақ, стиль мен түс схемасы сияқты ерекшеліктерге назар аударған жөн.

Интерьерлік шешімдердің танымал бағыттары арасында сіз назар аударып қана қоймай, сонымен қатар бөлменің мақсатын баса алатын бірнеше таңдай аласыз. Бұл стильдерге мыналар кіреді:

классицизм;
прованс;
минимализм;
жоғары технологиялық;
барокко.

Есте сақтау керек: қабырғалар мен басқа жабындар көзді «ауыртпауы» үшін, интерьерге ақылды және ең қолайлы тондарды қолдану қажет. Әдетте, сұлулық бөлмелерін жобалау үшін көлеңкелерді таңдаудың қатаң ережелері бар.

Шыны беттер өте шағылысады. Осындай нысандардың арқасында бөлмеде оптикалық иллюзия жасалады. Сұлулық салонының дизайны тегіс, ал бөлме үлкенірек көрінеді. Осыған байланысты кеңістіктің қайталануы бар, сәйкесінше оның ұлғаюына еліктеу бар.

Айнамен шектелудің қажеті жоқ. Сіз жабынның құрылымын өзгерте аласыз. Мысалы, жылтыр плиткалармен қабырғаларды қаптау немесе жұмыс аймағын тақырыптық бейнесі бар сәндік әйнекпен безендіру. Мұндай шешімдерді жұмыс бөлмелерінде ғана емес, сұлулық салонындағы жуынатын бөлмеде де қолдануға болады.

Сұлулық салондарының интерьерінде көлденең және тік жолақтарды бірдей қолдануға болады. Мұның бәрі көзге көрінетін нәрсеге байланысты: бөлменің ені немесе биіктігі [1].

Мысалы, жеткілікті тар функционалды бөлмелер үшін әртүрлі қалыңдықтағы көлденең жолаққа салынған қабырғалардың бірі таңдалады. Сіз осындай графиканы әр түрлі реңкте ауыстыра аласыз. Тек олардың бір диапозонда екендігіне және көп көңіл аудармайтындығына көз жеткізіңіз.

Төбенің бетін көрнекі түрде көтеру үшін тік сызықтар көмекке келеді. Сонымен қатар, осы мақсат үшін сіз тар және кеңірек қабырғаларды қолдана аласыз. Сіз сондай-ақ тиісті тұсқағазды пайдаланып бөлімдерді «көтере» аласыз. Қарама-қайшы емес опцияларды таңдау маңызды.

Аскеталық индустриалды стильде сұлулық салонын безендіру кезінде келушілердің қолайлылығы туралы ұмытпаңыз. Әрине, металл креслолар қызыл кірпіштен жасалған қабырғаларға өте ыңғайлы, бірақ олар клиенттерге ұнай қоймайды. Кейбір процедуралар бір сағаттан астам уақытты алуы мүмкін, сондықтан сіздің міндетіңіз - интерьер стиліне сәйкес келетін және мүмкіндігінше ыңғайлы етіп жиһаз таңдау. Ыңғайлы жұмсақ орындықтарды алыңыз және креслолар мен дивандармен бөлек отыратын орынға ие болыңыз.

Лофт стиліндегі сұлулық салонын безендіру минималды болуы керек, ал екпін керемет бөлшектермен жасалуы мүмкін. Мысалы, үлкен жарықтандырылған айналарда немесе биік төбелерден түсетін көше шамдарында.

Егер сіз интерьердің салқын кеңістігіне кішкене жайлылық қосқыңыз келсе, бөлмені жасыл желектермен және жаңа гүлдермен безендіріңіз.

Сұлулық салондарына арналған интерьерді дамытудың негізгі бағыттары - қозғалыс еркіндігі, жағымды көңіл-күй және жайлы орта. Тар дәлізге, суық қабырғаға және адамдар көп жиналатын жабдықтарға орын жоқ. Жиһаздардың кез-келген нюансы келушілердің жағымды эмоциясын тудыруы керек. Аймақтық ережелер барлық стильдер үшін бірдей. Күту алаңы жайлы жиһазбен жабдыкталуы керек, оны сәнді басылымдармен кофе үстелімен толықтырған жөн. Ол кең болуы керек. Қабылдау бөлмесі жұмыс кеңістігін демалыс аймағынан бөледі. Келушілерді осында қарсы алады, осы жерден олар рәсімдерге барады.

Кеңселер мен шаштаразға ыңғайлы тәсіл туралы ойлану керек. 2-3 жұмыс орны бар шағын сұлулық салонының интерьері жалпы бөлмемен шектелуі мүмкін. Қымбат мекемелер жағдайында кең дәлізді және есіктері бар бөлек кеңселерді ұйымдастырған дұрыс. Клиенттер жалықтырмас үшін оларды безендіру керек. Салонды әртүрлі жабдықтармен мәжбүрлеуге тырыспаңыз, осылайша оны конвейер фабрикасына айналдырыңыз. Бизнес жаңа дами бастағаннан кейін, болашаққа бөлек процедуралар қалдырыңыз. Ал енді келушілерге бірнеше, бірақ ең сапалы қызметтерді ұсынған дұрыс.

Түс - интерьер дизайнындағы негізгі компонент. Бұл адамға эмоционалды, физикалық және психологиялық тұрғыдан әсер етеді. Келушілер мен қызметкерлер бұған теріс немесе оң әсер етеді. Алайда, түс басым көпшілікті бей-жай қалдырмайды. Дұрыс бояу мотивация, жылулық, толқу мен жақсылық сезімін береді. Бұл шешім қабылдау процесін қозғаушы ең маңызды ынталандыру.

Интерьер стилін жобалау кезінде сіз түсіңізді өзіңіздің артықшылығыңызға қарай аласыз. Салонның имиджіне, орналасқан жеріне және келушілердің талғамына сәйкес келетін тұжырымдама туралы ойлану керек болады. Бұл бағыттарды қарастыру қажет. Сыртқы және интерьер дизайны ықтимал қонақтардың назарын аударады. Салонның ішкі көрінісі келушіні тыныш және бақытты етуге міндетті. Қонақ салоннан шыққан кезде оның көңілінен шығу және қайтадан келуге деген ықылас пайда болуы керек.

Түс әртүрлі тәсілдермен жұмыс істей алады. Ол кабинаның бір бөлігін екінші бөлігімен үйлестіре алады. Салондағы қабырғалар, төбелер мен едендер 80% түстен, ал аксессуарлар мен жиһаздардың 20% -нан тұруы керек. Түсті шешімді әзірлеу кезінде 75% негізгі немесе жетекші түске ие, ал 20% негізгі түске немесе контрастқа толықтырулармен келеді деп ескерген жөн. Түсті екпіндердің аз мөлшері (шамамен 5%) дәм қосып, қызықты эффекттер жасайды. Сырттай, бұл демалу мен жұмыс істеуге қолайлы жағдай қалыптастырады [2].

Түс схемаларының кең спектрі бар. Олардың екеуі монохроматикалық және қосымша болып табылады. Монохроматикалық түрлі түсті және реңктермен ұсынылған бір түстен тұрады. Қосымша түс схемасы қарама-қарсы түстерден тұрады.

Материалдар мен өндірістің заманауи технологиялары ерекше түстер схемасының нұсқаларын таңдауға мүмкіндік береді. Металл, меруерт, ирисцентті, үш өлшемді, мөлдір реңктер және басқа да әрлеу жұмыстары кабинеттің көркінін келтіреді. Таңдалған түстер схемасын әр түрлі текстуралар (мысалы, ағаш, металл, әйнек, тас, табиғи талшықтар) жақсартуға қабілетті.

Соңғы үрдіс - табиғатқа оралу және көгалдандыру. Табиғи текстуралар, әйнек, өсімдіктер ішкі және сыртқы жағынан қарапайымдылық жасайды. Табиғи түстер жердегі текстурамен және реңктермен ұсынылған. Материалдар мен текстураларды орынды пайдалану интерьерді тартымды етіп көрсете алады.

Салон ерекше, қалғандарынан өзгеше болуы керек. Осыған байланысты тапсырыс беру үшін осындай мекемеге жиһаз жасаған дұрыс. Бұл эргономикалық ғана емес, сонымен қатар өзіндік болуы керек. Сонымен қатар, салонның клиенттері жайлы болуы керек. Жиһаз жағымды эмоциялар тудыруға арналған. Қосымша жайлылық үшін сіз бөлмеге қызықты мәліметтерді қоса аласыз: мысалы, фотогалереяны ұйымдастырыңыз немесе қандай да бір түрде осы салонға келушілерді тартыңыз.

Жуынатын бөлме туралы бөлек айту керек. Өйткені, дәл осы бөлме келушілерге арналған сұлулық салонының бейнесін қалыптастырады. Ол мұнда клиенттерге қаншалықты мұқият болатындығын, ұсақ-түйек заттар ойластырылғандығын, мекемеде тазалықпен қарым-қатынас қалай дамидынын анық көрсетеді. Жуынатын бөлме көп жағдайда сұлулық салонының деңгейі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Мұнда назар аударатын әртүрлі қызықты бөлшектерді қолдануға рұқсат етіледі. Мұндай бөлшектер плакаттар, әдеттен тыс сантехникалық формалар, боялған қабырғалар және т.б.

Бүгінгі күні сұлулық салонын жобалау кезінде бірнеше процедураларды бір уақытта орындауға болатын көпфункционалды заманауи заттар танымал. Мұндай кеңістікті жобалау мәселесіне мұқият қарау керек. Ол жеткілікті еркін және жақсы жарық болуы керек. Әрбір шебердің жұмыс орны мен жабдықтың функционалдығы туралы ойландық.

Еден жабынының беріктігі жоғары және тозуға төзімді болуы, қауіпсіздік нормаларына сәйкес болуы тиіс. Еденнің беті тегіс, тігістері мен жіктері болмауы тиіс, кейіннен шаш пен кір бітелетін болады. Күту залында орналасқан аймақта кілем жабынын төсеуге болады.

Егер шағылыстырғыш әсері бар жылтыр материалдарды қолдансаңыз, бұл бөлме жарықты жасауға көмектеседі және оны визуалды кеңейтеді. Қабырғаларды безендіруді жобалау кезінде шыны, керамогранит, пластик, тас, ағаш қолдануға болады. Бірақ бұл мәселеде қаржылық мүмкіндіктерден және жалпы дизайн концепциясынан шығу керек [3].

Сұлулық салонының интерьерін жобалау кезінде жалпы тұжырымдама мен бірыңғай стильді ұстану маңызды. Жиһаз бір-бірімен және бөлмені әрлеумен үйлесуі керек, жұмыс орындарын ыңғайлы етіп, оларды барлық қажетті жабдықтармен жабдықтау керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Молчанов В.М. Основы архитектурного проектирования. — Ростов на Дону: Феникс, 2004.
2. Норлинг Э. Объемный рисунок и перспектива / Пер. М. Авдониной. — М.: Изд-во Эксмо, 2004.
3. Освещение. – СПб.: Издательство ДИЛЯ, 2004.

ОӘЖ 72

**ҚАЗАҚТЫҢ КЕЙБІР ДӘСТҮРЛІ ТҮР-ТҮС АТАУЛАРЫН
ҚОДТАУ**

Е.С. Алданов

PHD докторы, доцент;

Шакирова Н.У., магистрант

¹Астана Халықаралық университеті, Нұр-Сұлтан қаласы.

Бір көзқарас бұл тіл мен қабылдау біртұтас және тілдегі байқалған немесе хабарланған айырмашылықтар түсті қабылдау айырмашылықтарын көрсетеді. Екінші көзқарас перцептивті-лингвистикалық изоморфизм туралы негізгі болжаммен бөліседі, бірақ тілдік қабылдауды түстік қабылдаудан жоғары қояды. Үшінші қабылдау тілдік қабылдаудан түстік қабылдауды ажыратады және қабылдаудың өзгеруіне қарамастан тілдің өзгеруін көреді.[1]

Үшінші көзқарасты негізге алатын болсақ, түстердің атауының пайда болуы түстерді адамның қабылдауына қатысты болмауы мүмкін. Адам көптеген түстерді ажыратады, бірақ олардың барлығына атау берілмеуі мүмкін.

Филология ғылымдарының докторы Ғ. Айдаров өз еңбектерінде Орхон, Енисей, Талас өзендерінің бойынан табылған ескерткіштер тіліндегі сарығ алтун, қызыл қан, ақ ат, боз ат, қара бұдун, қара тер, көк оңұғ, йерген (жирен), ат, торығ (торы) ат сияқты түр-түс атаулары бүгінгі қазақ тілінде де, басқа түркі тілдерінде де көптеп кездесетінін келтірген.[2]

Негізгі түстердің барлық тілде, барлық халықтарда атауы бар, ал негізгі түстерден пайда болған қосымша түстер атауы, түс реңктерінің жеке атауы болмауы мүмкін. Болған күннің өзінде әр ел ол атауларды өмір салтына қарай, қоршаған ортасына қарай, табиғатта кездесетін өсімдік түстерімен, жеміс-жидек, минералдармен, асыл тастармен, басқа да табиғатта кездесетін

органикалық және бейорганикалық заттардың түр-түстеріне сәйкес атайды. Мысалға орыс тіліндегі түс атауларына рубин, изумруд сынды асыл тастар, мыс, күміс, алтын, қорғасын, қола, болат сынды металдар, таңқұрай (малина), қызанақ (томат), бөртегүл (сирень), қыша (горчица), бұршақ (горох), баклажан, салат, лимон, банан, анар (гранат) сияқты жемістер, коралл және басқа минералдар мен табиғатта кездесетін заттардың түстері жатады. Бірақ олардың барлығын тура солай сөзбе-сөз аударып алу сөздік қорды көбейткенмен ауызекі тілде қолданылуы кемде-кем. Себебі бұл аталған жемістер мен өсімдіктердің арасында бейтаныс, күнделікті тіршілікте қолданылмайтындары болуы мүмкін. Сол себепті түстерді көрмеген не қолданылмайтын заттармен сипаттау тиімсіз болуы мүмкін.

Көшпенді өмір салтын ұстанған түркі тілдес халықтар, оның ішінде қазақ халқы суық түске қарағанда жылы түстердің алуан түрлі реңктерін ажыратқан, және оларды көбінесе жылқы түстерімен байланыстырады.

Түркітанушы Ә.Қайдаров «Кер» сөзінің мағынасын «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде» «құла мен торының аралығындағы малдың түсі» деп анықталғанын айтады. Орыс тіліндегі жылқы түсі «карий» сөзін мамандар түркі тілдерінде «қара» сөзінен шыққан деп жорамалдайтынын жазады. Орыс тілінде карий – «черный», «темный» мағынасын береді. Бірақ «карие глаза» дегенде нағыз қара емес, қара қоңыр түсті айтып тұрғанын, сондықтан орыс тіліндегі «карий» сөзінің төркінін «кер» сөзімен жақындастырып, ал «караковый» деген түсті, академик Қорштың пікіріне қосыла отырып, түркі тілдеріндегі жылқы түсі – қара құламен төркіндес деп қарауды мақұл көретінін, сонымен қазақ тіліндегі «кер» түс атауы әлі де зерттей түсуді қажет ететінін айтқан.[3]

Төменде кестеде кейбір орыс тіліндегі түстерге сай келетін қазақтың дәстүрлі түс атаулары келтірілген.

Код	Түстер (орыс тілінде)	Түстер (қазақ тілінде)
# 504A4B	Серый волк	Көк бөрі
# C19A6B	Верблюжий	Түйе қоңыр
# CD7F32	бронза	Кер құла
# C88141	Тигр Оранж	Құла
# AF9B60	Bullet Shell	Бытыра қоңыр
# 827B60	Армия Браун	Бурыл

# 835C3B	Бурый медведь		Құба
# C35817	Рыжая лиса		Жирен
# 7E3517	Кроваво красный		Торы
#800517	огнеупорный кирпич		Күрең
# 8A4117	охра		Кер торы
# 7E3817	сангрия		Кер жағал
# 7F5A58	красновато- коричневый		Қызыл қоңыр
# B38481	Розовый Браун		Қызғылт қоңыр

Кесте 1. Қазақтың кейбір дәстүрлі түс реңктерін кодтау.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. (Mars H.Bornstein. Hue categorization and color. Physics to sensation to perception. Published online: 30 November 2006.
http://www.bibliorossica.com/book.html?search_query=Perception+of+color&currBookId=29485&ln=ru (қарастырылған мерзімі 03.04.2021 ж).
2. Ғ.Айдаров, Ә.Құрышжанов, М.Томанов. Көне түркі жазба ескерткіштерінің тілі. Алматы: Мектеп, 1971.
3. Қайдаров Ә., Ахтамбердиева З. Өмірбеков Б. Түр-түстердің тілдегі көрінісі. — Алматы: Ана тілі, 1992.
4. <https://comhub.ru/tablitsa-html-tsvetov-kody-i-nazvaniya/> (қарастырған мерзімі 17.02.2021).

ОӘЖ 72

ЗАМАНАУИ КЕҢСЕ ИНТЕРЬЕРІНІҢ ДИЗАЙНЫН ЖОБАЛАУ ТАЛАПТАРЫ

Сәрсембаев Дәуірхан Ерланұлы

6B02101- Дизайн білім беру бағдарламасы 5-курс студенті

Астана Халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Дидар Шолпан Теміртасқызы**

sarsembayev505@mail.ru

XXI ғасыр – жаһандану заманында жаңа технологиялар мен құрал-жабдықтар, ғаламтор желісі, шағын және орта бизнес, жеке кәсіпкерлік белең алған ғасыр. Кемел болашақты ниет еткен әрбір азамат өз ісін дөңгелетіп, жеке кәсіп ашатыны да бәрімізге мәлім. Мемлекеттік жұмыс орны, жеке бизнес ғимараты болсын әрбір жұмыс орны заман талабына сай дизайнды талап етеді. Мекемедегі кірер есіктен бастап жеке кеңсеге дейінгі ғимарат дизайны – табыстың басты кілтiнiң бiрi. Бүгінде актуалды тақырып болып отырған кеңсе интерьерiнiң дизайны қандай болу керек? Дизайндың маңызы қаншалықты маңызды? Осы сұрақтардың төңірегінде жалпы мағлұмат беру мақсатында, мақала тақырыбын осы негізде таңдадым.

Кеңсе - фирманың немесе компанияның бет-бейнесі. Сондықтан клиенттер компания ұсынатын қызметтерге байыпты қарауы үшін бұл әдемі және ерекше болуы керек. Заманауи кеңсе - бұл қызметкерлер күніне 8 - 12 сағат өткізетін орын ғана емес, сонымен қатар компания имиджінің маңызды компоненті. Сондықтан кеңсе интерьері үйдегі жайлылықты, эргономиканы және жарқын стильді біріктіруі керек, бұл компания идеологиясының көрінісіне айналады. Сонымен қатар, кеңсе үшін ең қолайлы стильді таңдау оңай мәселе емес. Тіпті кеңсе декорациясындағы бұрыннан қалыптасқан дизайн тенденцияларына, қазіргі әлемдегі барлық нәрселер сияқты, сән үрдістері әсер етеді. Сән, сіз білетіндей, кеңес бермейді - оны ұстануды талап етеді. Адамның даралығы оның тұрғын үйінің интерьерінде, ал қоғамның даралығы – қалалық сәулет және қоғамдық кеңістік дизайнында көрінеді. Дизайн интерьері дегеніміз – дизайнды жабдықтау мен жобалаудан да көп нәрсе. Бұл өмірдің ұйымдастырылуын қамтамасыз ететін өнер мен ғылымның бір бөлігі. Нағыз дизайнер интерьер дизайны иесінің мәнін анықтауға, кеңістіктің әрбір сантиметрін мағына мен сұлулыққа толтыруға тырысады. Міне, біз осыны жақсы дизайн интерьері деп атаймыз. Сұлулық және функционалдық – шынайы дизайн интерьердің баламалы сипаттамасы [1].

Жалпы, заманауи кеңсе стилі дегеніміз не? Заманауи кеңсе - бұл сұлулық пен талғампаздық, көп жайлылық, әр түрлі стильдер, жарқын бояулар, сәндік өсімдіктер, аксессуарлар мен сәндік элементтер, бизнес үдеріспен байланысты

емес демалыс аймақтарымен кеңсе кеңістігін толықтыру. Мұндай дизайн кеңсе қызметкерлерінің санасын өзгертуге, олардың жұмысқа деген көзқарасын өзгертуге арналған. Қазір кеңседегі жұмыс қуаныш пен рахат әкелетін өмірдің бір бөлігі ретінде қарастырылады.

Адамдар өз уақытының көп бөлігін кеңселерде өткізгендіктен, жақсы жоспарланған интерьер олардың психологиялық жайлылығын қамтамасыз етуде үлкен рөл атқарады. Дизайн интерьері еңбек өнімділігіне айтарлықтай әсер етеді, еңбек шығындарын үнемдеуге, адамдардың денсаулығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге ықпал етеді. Дизайн интерьердің негізгі көзі тұрғындардың интерьерді безендіруге деген ұмтылысы болды, алайда заманауи дизайн интерьерінің жауапкершілігі әлдеқайда кең. Бүгінгі таңда дизайн интерьерлері, сәулетшілер, тапсырысшылар, мердігерлер, құрылысшылар мен жабдықтаушылармен кеңселердің, жабдықтардың, жиһаз және декоративтік материалдардың өлшемдері мен құрылымы туралы шешім қабылдай білуі. Үйлер мен кеңселердің интерьерлерін, ауруханалар мен мейрамханаларды, қоғамдық ғимараттарды және көптеген басқа қоғамдық орындарды сәулетшілер мен дизайнерлер жобалайды.

Дизайн интерьерінің тарихы үйде көркемдік стильдер мен жабдықтардың дамыту арқылы анықталады. Бұл дамуға мәдениет пен салт-дәстүр, климат және қол жетімді материалдар, ғылыми өнертабыстар мен сауда, экономикадағы, саясат пен қоғамдық өмірдегі оқиғалар әсер етті. Кеңсе интерьерінің кеңістігін көркем безендіру мұндағы жұмыскерлердің, көңіл-күйіне, шығармашылық жұмыстармен айналысуына ыңғайлы, қолайлы жағдай туғызады. Бұл өмірдің көп бөлігін өткізетін орта және ол қоғамның үнемі өзгеріп отыратын сұраныстарына сәйкес келуі тиіс [2]. Қоғамдық кеңістіктің, яғни кеңселердің интерьерлері-қазіргі адам өмірінің көрінісі (1-сурет).

1-сурет . Кеңсе интерьері

Айталық, банк саласындағы табыс классикалық стильде үлкен кеңсенің болуын болжайды, бұл ірі банктердің офистерге арналған тарихи ғимараттардың жаппай сатып алуымен расталады. Бұл процесс банктердің пайдасына, олардың беделін көтере отырып, және заңмен рұқсат етілген шектерде лайықты реставрация алатын ғимараттарға және лайықты кейінгі мазмұнға ие болады. Дизайнер-реставрациялау процесінде де, ерекше үйлердің интерьерлерін әрлеуде де соңғы фигура емес. Сауда-делдалдық немесе технологиялық қызметпен айналысатын коммерциялық фирмалар, сондай - ақ кейбір ізденістері бар кеңселерді ресімдеуге тырысады, стильді ресімделген офис-бизнестің табыстылығының куәлігі. Дәл осы жерде біз заманауи хай тек стилінде кеңсе бөлмелерін безендіру үлгілерін кездестіреміз.

Тағы бір мәселе-мемлекеттік мекемелердің кеңселері. Азаматтарға мекеме дизайнын ұнататынына немесе болмайтындығына қарамастан мемлекеттік мекемелердің өзіне тән орындарына баруға тура келеді. Мысалы, азамат мемлекеттік зейнетақы қорының кеңсесіне барады (мүмкін бірнеше рет), интерьер дизайны көзді қанағаттандыратынына қарамастан, күту үдерісінде отыруға немесе тұруға тура келетін орынға қарамастан, көп уақыт жұмсайды, дәліздерде бірнеше сағаттап отырады. Бірақ бұл мұндай мекемелерде дизайнердің ештеңе істемейтінін білдірмейді. Оның міндеті - кеңседе қызметкерлерді жұмылдыруға және кабинеттік жүйені ашық үлгідегі кеңсеге қайта жоспарлау есебінен олардың еңбек тиімділігін арттыруға ықпал ететін жағдай жасау және қызметкерлер үшін де, келушілер үшін де қолайлы психологиялық жағдай жасауға қабілетті үй-жайларды ресімдеудің сауатты колористік шешімін ұсыну. Жақсы жайлы интерьер жасау дизайнерлердің және Мемлекеттік әлеуметтік қызметтердің, әсіресе, мемлекеттік медициналық мекемелердің үй-жайларын жайластыру кезіндегі жалпы міндеті болып табылады. Бюджет интерьері жеке клиниканың ішкі интерьері немесе этностильде безендірілген және антикварлық жиһазбен жабдықталған дәстүрлі емес медицина салонына ұқсайды, бірақ интерьері пациенттердің жағымды көңіл – күйіне ықпал ететін, бюджетпен шектелген қаражат жағдайында-бұл дизайнердің жоғары кәсібилігінің дәлелі [3].

Заманауи кеңсе дизайны қандай? Кеңсе интерьерін жобалауға кәсіби көзқарас «қабырғаға қандай тұсқағаздар жапсыру керек» немесе «бастықтың үстелін қайда қою керек» деген мәселелерді шешіп қана қоймай, мүмкін болатын ең жоғары тиімділікке ықпал ететін шынымен тиімді кеңістікті құруды көздейді. Әрбір ұсақ-түйек нәрсе ескеріледі. Қазіргі кезде кеңсе дизайнын екі жетекші әлемдік тәсілге сәйкес екі үлкен топқа бөлуге болады: американдық және еуропалық. Осылайша, кеңселердің дизайны «американдық стиль» - бұл ең «таза» стиль, ашық кеңістік тұжырымдамасы, динамизмді баса көрсетуге деген ұмтылыс. Кеңселердің «европалық» дизайны ашық кеңістік тұжырымдамасын да қолданады, бірақ сонымен бірге дизайндағы стильдердің араласуына мүмкіндік береді, ол формалардың

жұмсақтылығымен, жеңілдігімен ерекшеленеді. Кеңсе дизайны, мейлі американдық болсын, еуропалық болсын, заманауи материалдарды белсенді пайдаланады, мысалы металл, пластик, әйнек. Айтпақшы, әйнек өте танымал, өйткені ол дизайнерлер үшін шексіз мүмкіндіктер ашады. Шыны - бұл жарық пен кеңістік, мөлдірлік пен жеңілдігі, жылтыратылған шеттеріндегі күн сәулесінің түсуі, бұның бәрі ашық кеңістіктегі кеңсе дизайнының интерьері (2-сурет).

2-сурет. Ашық кеңістікті кеңсе дизайны

Кеңсенің дизайнында әйнектің артықшылықтары қалай қолданылады? Қазіргі уақытта кеңселердің дизайнын функционалды және декоративті рөлдерді орындайтын жеңіл мөлдір және мөлдір бөлімдерсіз елестету мүмкін емес. Бұл бөлімдер кәдімгі шынымен қапталған немесе бөлінген. Бір уақытта кеңселерге арналған шыны бөлімдер кеңсе дизайнында шынайы төңкеріс жасады. Бұл кеңсе кеңістігін ұйымдастыруға қарама-қарсы екі тәсілді біріктіруге мүмкіндік беретін шыны бөлімдер. Бір жағынан, шыны бөлімдер жарықтың бөлмеге енуіне кедергі келтірмей, «ауыр» кедергілер жасамай, ашық кеңістік тұжырымдамасын толық қолдайды, ал екінші жағынан олар тыныш жұмыс жағдайына кедергі келтірмейді психологиялық жайлылық пен қауіпсіздік сезімі бар қызметкерлер.

Бұрын кеңсеге арзан материалдар қолданылған, оның дизайны өте қарапайым, жиһаздар әрқашан сапалы бола бермейтін. Қарапайым тілмен айтқанда, клиенттерді тарту мен компанияны алға жылжытудың негізгі жұмысын кеңсе емес қызметкерлер жасайды деп сенген.

Қазір компанияның мәртебесін және оның персоналының жұмыс тиімділігін арттыруға бағытталған барлық жұмыс процестерін оңтайландыру тенденциясы өзгерді. Алдыңғы қатарға даралық келді, бұл әрбір жеке қызметкерге құрметті білдіреді

Жоғары технологиялар кеңсе үй-жайларын безендіруде ең заманауи материалдарды қолданумен сипатталады. Алайда, негізгі материалдар болып саналатын әйнек, металл және пластмассадан басқа, бетон, тас, табиғи ағаш, әртүрлі полимерлер мен композиттер өте қолайлы - яғни стильде арнайы шектеулер жоқ. Бірақ сонымен бірге, жоғары технологиялық интерьерде бірде-бір артық немесе кездейсоқ деталь болмауы керек. Барлығы өте функционалды. Интерьердегі әшекейлердің толық болмауы текстураның «жұмысымен» өтеледі: әйнектегі жарық ойыны, табиғи ағаштың өрнегі, хромдалған құбырлардың, шыбықтардың және жылтыр метал беттерінің жылтырлығы. Соңғы онжылдықта жоғары технологиялық стиль айтарлықтай өзгерістерге ұшырады, өйткені жоғары технологиялардың өзі дамыды. Соңғы жылдары биодизайн деп аталатын жоғары технологиялық стиль синтезі жүруде. Ескі жоғары технологияның бұрыштылығы табиғаттан алынған сызықтардың «табиғи» тегістігіне айналады. Мониторлар немесе дербес компьютерлердің жүйелік блоктары сияқты кеңсе жиһаздары мен электронды жабдықтар қазір осы стильде шығарылады [4].

Есіңізде болсын, заманауи стильдегі әдемі кеңсе дизайны қызметкерлерге арналған кеңселердің ыңғайлылығы ғана емес, сонымен қатар сіздің компанияңыздың фирмалық стилінің бөлігі болып табылады. Кеңсенің қабылдау аймағыңызға немесе жиналыс бөлмесіне бару қонақтарды сенімді түрде сөйлесуге шақыруы керек. Өйткені көптеген бөлшектер (түстер схемасы, жиһаз стилі, аудандастыру) сіздің компанияңыздың негізгі идеяларын қолдай алады немесе керісінше қарама-қайшы сезімдер тудыруы мүмкін.

Күннен күнге кеңсе интерьерлері жаңаша қарқында дамып келеді. Кеңсе дизайны - бұл ерекше жұмыс және оған біз әрқашан маңызды нюанстарды қосамыз. Кеңсе дизайны компанияның иесі, оның мәртебесі, сипаты, клиенттер мен қонақтарға қатысты саясаты туралы көп айтады. Алғашқы минуттардан бастап ол өзіне тән ерекшеліктерді, мысалы жаңашылдықты, дәстүрге деген көзқарасты, көңілді мінез-құлықты, тәжірибелі жетілуді, сыйластықты, серпінділікті, жүйелілікті жеткізе отырып, оған айқын сезім мен идея беруі керек. Заманауи кеңсе интерьерінде жұмыс істей отырып, адамдар, ең алдымен, оның стилінің көрінісі болуына тырысады. Екінші жағынан, кеңсе - бұл барлық қызметкерлердің кәсіби қызметін толық жүзеге асыруға жағдай жасайтын іскерлік атмосфера билейтін жұмыс орны.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Финдель, И. Г. Современный офис: необходимые элементы для успешной работы. -СПб.: Феникс, 2001
2. Портал «Всё для дома и офиса» - всё об офисных товарах и услуг. Статьи по теме «Аксессуары для офиса»
3. Афанасьев, В. Г. Человек в управлении обществом: Март, 2003

4. Спрингмен, Н.Р. Ремонт без проблем: стиль, дизайн, современные техники, инструменты, материалы. Практическое руководство. Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Ниола 21-й век», 2002.

ОӘЖ 72

ЗАМАНАУИ СТИЛЬДЕГІ ҮЙ ИНТЕРЬЕРІН ЖОБАЛАУ НЕГІЗДЕРІ

Сэнтай Нүрсәуле Бахтиярқызы

6B02101- Дизайн білім беру бағдарламасы 5-курс студенті

Астана Халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Дидар Шолпан Теміртасқызы**

Көптеген адамдар өзінің жайлы және әдемі үйі болғанын қалайды, ал оның қандай болатыны меншік иелерінің қаржылық мүмкіндіктері мен қиялына, сондай-ақ өз армандарын жүзеге асыратын сәулетшілерге және дизайнерлерге байланысты болады. Сондықтан әлемде ерекше шығармашылық шабытпен және ерекше тәсілмен құрылған ерекше үй шаруашылықтарының көп болуы таңқаларлық емес. Қазіргі уақытта тұрғын үйінің құрылыс деңгейі жылдың кез-келген уақытында онда жайлы өмір сүру үшін барлық қажетті жағдайларды жасауға мүмкіндік береді. Тұрғын үйде сіз өзіңізді еркін сезіне аласыз: жатын бөлме, қонақтарға арналған зал, заттар қоймада сақталады. Тұрғын үйде 2 жатын бөлме, қонақ бөлмесі, ас үй, душ, дәретхана, қойма және үлкен балкон болуы керек. Тұрғын үйде тұрудың артықшылықтары: таза ауа, табиғатқа жақындық, егер сіздің аулаңыз жасыл желекке толы болса, беседка болса, онда табиғатта от немесе барбекю жағу үшін бірнеше шақырым жүрудің қажеті жоқ. Тұрғын үйдің стиліне келер болсақ, модерн - қарапайымдылық, заманауи, сұлулық пен жеңілдіктің таңғажайып үйлесімі. Сонымен қатар - максималды функционалдылық. Модерннің басты ерекшеліктері - минималды өткір түзулер. Қазіргі заман - бұл сұлулық пен функционалдылықтың оңтайлы үйлесімі. Мүмкін, сондықтан да мұндай үйлер танымал және үлкен сұранысқа ие. Ғимараттар бірге сыртқы жағынан керемет безендірілуі керек, сонымен қатар интерьерді безендіруге және интерьерге ерекше назар аударылады - тегіс сызықтары бар жиһаздар, мозайкалар, әр түрлі беттері таңқаларлықтай үйлесімді түрде осы стильде үйлеседі. Балкондар, есіктер мен терезелер саңылаулары, әртүрлі архитектуралық элементтер бөлек құрастырылып, өңделуі керек. Сонымен қатар, модерн стиліндегі ғимараттар айтарлықтай мәнерлі көрінеді, олар басқа ғимараттар мен табиғат аясында адаспайды. Мұндай үй қалада да, ауылдық көшелерде де, өрістер мен ормандармен қоршалған жақсы көрінеді. Стиль

үлкен үйлерге, қарапайым саяжайларға және қалалық көп қабатты үйлерге өте ыңғайлы - барлық жерде ғимараттың дизайн нұсқасы бар [1].

Тұрғын үйіндегі бағдарлаудың жайлылығы мен ыңғайлылығы дайын үйдің жобасына байланысты. Тәжірибелі сәулетшілер бөлмелердің көлеміне және қоршаған әлеммен үйлесімділікке әсер ететін басқа элементтерге арналған әртүрлі құрылыс нормаларын жақсы біледі. Көптеген жылдар бойы қалыптасқан осы ережелер мен ережелерді ұстанған жөн. Сондықтан жеке үйдің жобасын жасау немесе дайын коттедж жобасын сатып алу үшін тәжірибелі сәулетшілерге жүгінген жөн.

Заманауи саяжай - бұл күрделі және қымбат құрылым. Саяжай үйін салу үшін сіз материалдық ресурстармен және бос уақыттың резервімен бірге не салу керектігін және қалай салу керектігін нақты біліп алуыңыз керек.

Үйдің немесе коттедждің жобасын, оның көлемін және ішкі орналасуын таңдағанда, құрылымды, материалдарды және үйдің инженерлік жабдықтарының дәрежесін анықтағанда асықпау керек.

Сіз өзіңіздің шешіміңізде өзін анықтағаннан кейін ғана үйге сәйкес жобаны дұрыс таңдап, оны жергілікті жағдайларға байланысты түзетіп, қажетті құрылыс материалдарын сатып алуды бастауға болады.

Үйді өз қолыңызбен салу басқа біреудің қолымен үй салғаннан гөрі қанағат пен қуаныш әкеледі деп сенген. Қазіргі уақытта аз қабатты құрылыста көптеген шектеулер алынып тасталды, жеке құрылыс салушыға саяжай үйін салуға кең құқықтар мен мүмкіндіктер берілді.

Үй салудың басында жер учаскесіндегі топырақ пен құрылымды және топырақтың құнарлылығын зерттеу керек. Сізге үй салу үшін барлық тілектеріңізбен және құрылыс материалдарымен үйдің жобасын таңдауыңыз керек. Саяжай үйін салудан бұрын саяжайда немесе коттежде тұрудың ыңғайлылығы туралы мұқият ойлану керек.

Барлық модерн үйлерінің басты ерекшелігі - симметрия болмауы, формалар ағынының бір түрі. Үйдің ішкі көрінісі де, оның сырты да - сәнді көрініс. Сонымен бірге, үйді түзу сызықтармен, сонымен қатар әртүрлі иілістермен, доғалармен, дұрыс емес пішінді сәндік элементтермен жасауға болады. Есіктері, балконға кіру көбінесе аркалармен безендірілген, ал балконның өзі бүгілуі немесе көпбұрыш тәрізді болуы мүмкін. Үй терезелері әдетте үлкен. Дүкен терезелері мен сауда орталықтарына ұқсас панорамалық ғимараттар жиі кездеседі. Дегенмен, терезенің кішкене саңылаулары болуы мүмкін, бірақ олардың үстіңгі жағы доға тәрізді немесе гүлдермен безендірілген.

Көбінесе, қазіргі заманғы стильдегі үй жай тұрғын үй ғана емес, басқа ғимараттарды бір шатырдың астына біріктіретін нақты кешен болуы мүмкін (мысалы, гараж). Бұл жағдайда барлық қосымша бөлмелердің сыртқы әрлеуі бірдей болады және бір-бірімен үйлеседі. Әр түрлі террасалар, верандалар, балкондар, көбінесе әйнектелген, сонымен қатар әдемі және заманауи көрінеді.

Ғалымдардың айтуы бойынша сыртқы әлем туралы ақпараттың 90% біз өз көзімізбен аламыз. Көз заттардың пішіні мен көлемін, сонымен қатар түсін бекітеді. Түс - бұл біз көрген барлық нәрселердің маңызды сипаттамаларының бірі. Әрбір түс адамда оның психологиялық-эмоционалды күйіне ғана емес, оның физиологиялық күйіне де әсер ететін ассоциация тізбегін тудырады. Бір бөлмеде адам оңай және еркін тыныс алады, ал кейбіреулерінде қабырғалар жақындап, басылатын сияқты. Бұл қабылдауда түс те маңызды рөл атқарады. Сондықтан интерьерге арналған түстерді таңдауға ерекше сақтықпен қарау керек. Өйткені, пәтер мүмкіндігінше жайлы болуы керек.

Ашық түстермен боялған бөлмелердің тазалығын сақтау оңай, ал жиһаздың көлденең беттері күнгірт болып, үстіндегі шаңды көруді жеңілдетеді. Жұмсақ және сәндік маталар жеткіліксіз сергектік әсерін беретін сұр және қоңыр түстерді болдырмауы керек [2].

Әдетте көпшілігіміз жарықтың әсерін елемейміз. Дегенмен, жарықтандыру интерьер жобасын жасау кезінде ең маңызды элемент бола алады. Біздің өміріміздің көп бөлігін жасанды жарықтандыру аясында өткізіп, оның өзгеруі күндізгі әсерін, сондай-ақ жыл мезгілдерінің өзгеруі түс туралы түсінікке қалай әсер ететінін жиі есте сақтай алмаймыз.

Жасанды жарық біздің өмірімізге оның ажырамас бөлігі ретінде енеді. Әдетте бөлмелерде жарықтандырудың үш түрі бар. Бірінші тип - мақсатты жарықтандыру - бұл адамдар жұмыс істейтін, тамақ дайындайтын және оқитын жерлерге бағытталған күшті жарық ағындарын білдіреді. Екінші типке бөлмедегі басты болып табылатын шашыраңқы жарықтандыру кіреді. Ол жиі өте жарқын, сондықтан сіз жарықтандыру деңгейін немесе қабырғаны жұмсартатын шамдарды немесе атмосфераны құру үшін қолданылатын жарықтандырғыштарды орнатуға болатын құрылғыларды таңдаған жөн, және бұл жарық әдетте жұмсақ, жайлы, жақын болады.

Тұтынушыға көптеген қонақтар келгенде дәліз қандай да бір қолайсыздықтарға қарамастан жеткілікті кең болуы керек. Үлкен шкафты - сыртқы киімдерге, аяқ киімдерге, бас киімдерге, аксессуарларға (қолғаптар, қол сөмкелер, чемодандар) арналған купе ұйымдастыру жоспарлануда; орташа өлшемді жәшіктер немесе шкаф; қабырға ілгектерін және үлкен айнаны орналастыруды ұмытпаңыз. Сіз бірнеше өсімдіктерді, османдықтарды, сондай-ақ кілемшелерді орналастыра аласыз, бірақ сәндік заттардың саны көп емес.

Қонақ бөлме көбінесе бөлмедегі ең үлкен және кең бөлме болып табылады. Бұл кездейсоқтық емес, өйткені бұл жерде барлық қонақтар, туыстар мен достар отбасы мүшелерімен бірге өздерін еркін сезінуі керек. Сонымен қатар, мұнда техникалық жабдықтар орналасқан: музыкалық жүйе, үй кинотеатры, кейде компьютер ... жиһаз компоненті: диван, креслолар, орындықтар, үстелдер.

Архитектуралық бағыттың әртүрлі болғаны соншалық, кіші типтері модерн стилінде де ерекшеленеді. Мұнда биік ғимараттар да, үлкен бір қабатты үйлер де жасалған.

Бұл үйлердің ортақ белгілері бар. Міне бірнеше спектрлер:

Құрылымдардағы әзірлемелер қолданылады.

Қазіргі заманғы материалдар қолданылады.

Үйдің жобасын жасау кезінде ұтымды тәсіл. Сәулетшілер функционалдылық пен ыңғайлылыққа негізделген жобаны әзірлейді.

Ғимараттарды салудағы бірнеше дәуірлер мен елдердің бейнелерін біріктіру.

Модерн стиліндегі ғимараттардың құрылысында заманауи құрылыс нарығында танымал барлық мүмкін материалдар қолданылады. Тас ең қымбат нұсқалардың бірі болып саналады, сондықтан оны жертөлени немесе басқа жеке құрылымдық элементтерді безендіру ретінде жиі қолданады. Ол басқа табиғи және жасанды материалдармен үйлеседі. Кірпіш өзінің функционалдылығымен және беріктігімен ерекшеленеді, сондай-ақ модерн үйлерін салуда қолданылады. Бұл күрделі архитектуралық құрылымдарды салуға мүмкіндік береді және эстетикалық жағымды көрінеді. Темірбетон және бетон жиі пайдаланылады, олардан құрылымдардың қисық және тегіс сызықтарын оңай алуға болады.

Солтүстік модерн ұстамдылықпен және лаконикалық дизайнымен, пышнақ декордың болмауымен ерекшеленеді. Құрылыста және безендіруде әртүрлі материалдар біріктіріледі - табиғи және жасанды. Олар да, басқалар да бірін-бірі толықтырады. Ірге таспен қапталған, ал қабырғалары цемент гипсімен немесе сәндік кірпішпен қапталған. Декорация үшін өсімдік немесе жануарлар оюлары бар ою-өрнек қолданылады. Бұл стильдегі үй өзінің ауқымдылығымен және монументалдылығымен таң қалдыруы керек. Кішкентай декордың болмауы оған үлкен қаттылық пен қаттылық береді. Солтүстік модерн стиліндегі ғимараттардың классикалық үлгілерін бүгінде Санкт-Петербуркте, Выборгта және Гатчинада кездестіруге болады [3].

Модерн стиліндегі ғимараттардың құрылысында заманауи құрылыс нарығында танымал барлық мүмкін материалдар қолданылады. Тас ең қымбат нұсқалардың бірі болып саналады, сондықтан оны жертөлени немесе басқа жеке құрылымдық элементтерді безендіру ретінде жиі қолданады. Ол басқа табиғи және жасанды материалдармен үйлеседі. Кірпіш өзінің функционалдылығымен және беріктігімен ерекшеленеді, сондай-ақ модерн үйлерін салуда қолданылады. Бұл күрделі архитектуралық құрылымдарды салуға мүмкіндік береді және эстетикалық жағымды көрінеді. Темірбетон және бетон жиі пайдаланылады, олардан құрылымдардың қисық және тегіс сызықтарын оңай алуға болады.

Модерн үйлерінің қасбетін де, интерьерін де безендіру үшін қолданылатын түс схемасы - бұл тазалық пен сергектікті, үнсіздікті, бірсарындылықты, кейде үйлесімді контрастты бейнелейтін реңктер;

Сонымен, келесі түстерді қолдануға болады: қоңыр-шоколад; құмды бежевый; зәйтүн; сұр реңктер ауқымы; ақшыл сирень немесе үнсіз қызыл; көк; ақ. Сонымен қатар ғимараттың өзі безендірілген түстер, оның ішкі көрінісі және ғимараттармен байланысты барлық заттар көлеңкеде қабаттасып, бір-бірімен үйлесуі керек [4].

Интерьер, үйдің бүкіл интерьері мен біздің орта зонамыздың табиғаты арасындағы байланыстар, ең алдымен, әрине, үйдің сәулетімен, орналасуымен, қасбеттерінің бағдарымен, дизайнымен және орналасуымен ойластырылған.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Алиева, Н. З. Физика цвета и психология зрительного восприятия [Текст]: учеб. пособие для вузов / М.: Изд. центр «Академия», 2008.
2. Балашов, В.А. Анатомия комфорта [Текст] /Идеи вашего дома. – 2008.
3. Светлакова, М.Г. Жизненный интерьер [Текст] // Идеи вашего дома. – 2008.
4. Спрингмен, Н.Р. Ремонт без проблем: стиль, дизайн, современные техники, инструменты, материалы. Практическое руководство [Текст] /Пер. с. англ. – М.: Издательский дом «Ниола 21-й век», 2002.

УДК 339.138

РОЛЬ ДИЗАЙНА В МАРКЕТИНГЕ

Фиценко Александра Сергеевна

Студентка 2 курса, ОП 6В02101- Дизайн

Международный университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: магистр искусств, **Алиева Аида Натигкызы**

Принятие решения о покупке – важнейший момент с точки зрения бизнеса. При выборе и оценке товара на потребителя действуют такие факторы, как: качество, доступная стоимость, удобство расположения товаров и планировка магазина, качество обслуживания, фирменный стиль, оформление витрин, хорошее или плохое настроение и т.д. Многочисленные исследования твердят о том, что до 65% покупок совершается покупателями как импульсивные и лишь 35% - как заранее запланированные. В случае импульсивных покупок действует схема «понравился – не понравился». В данном случае важным фактором является внешний вид товара, а точнее – дизайн, который формирует позитивное или негативное восприятие данного товара.

Дизайн в маркетинге - творческая деятельность, целью которой является определение формальных качеств промышленных изделий, в том числе: внешних черт изделия; и особенно - структурных и функциональных взаимосвязей, которые превращают изделие в единое целое с точки зрения потребителя и с точки зрения изготовителя.

Можно с уверенностью утверждать, что смысл существования любого бизнеса — продажи и доходность, а не дизайн. Так какую же роль может сыграть дизайн в улучшении способов ведения бизнеса?

Дизайнеру, в отличие от бизнесмена, одной из мотиваций служит искусство, но искусство на службе бизнесу, искусство, повышающее качество жизни и продукции. Дизайн лишь во вторую очередь относится к «красивым предметам», а в первую — к ведению бизнеса в целом, к обслуживанию покупателей и созданию стоимости.[1]

Томас Уотсон из IBM однажды сказал: «Хороший дизайн — это хороший бизнес».[2]

Успех делового предприятия определяется его способностью разрабатывать новые товары или услуги, особенно те, для которых характерна высокая степень креативности. Чтобы преуспеть, следует признать, что:

- креативность — это тренированный взгляд и бурная фантазия;
- креативность подразумевает отсутствие гарантий, готовность действовать образом, прямо противоположным тому, который предполагает устоявшаяся система ценностей (Оливьеро Тоскани);
- креативность — это способность ставить вопрос ребром

Креативный новый товар или упаковка.

- креативный новый товар или упаковку способны оценить в первую очередь специалисты в той же сфере; чем оригинальнее и уникальнее идея или продукт, тем больше времени требуется, чтобы он получил надлежащую оценку, поэтому не торопитесь с выводами, судите не по обособленным элементам, а учитывая контекст;
- товар должен быть полностью функциональным, то есть упаковка чипсов должна открываться самым удобным способом, а тяжелую бутылку должно быть удобно держать в руке;
- необходимо, чтобы товар удовлетворял эстетическим нормам — зритель, пользователь, покупатель должны иметь возможность интуитивно и рассудком понять его красоту.

При первом контакте с новым продуктом мы, скорее всего, увидим его упрощенно, например как то, что можно съесть или выпить. Таким образом, задача упаковки — усилить эффект, то есть сделать продукт максимально аппетитным. Для усиления запаха и вкуса, определяющих впечатление от еды и напитков, нам требуется мысленно настроиться на их восприятие. Следовательно, необходимо предпринять ряд действий.

1. Максимально усилить зрительные впечатления (то, что мы видим) аппетитными и красочными образами, то есть придать продукту аппетитный вид.
2. Максимально усилить слуховые впечатления (то, что мы слышим). Вспомните, как мы говорим «я весь обратился в слух», когда речь идет о сильных эмоциональных впечатлениях. Значит, в процессе коммуникации должен быть задействован эмоциональный звук, то есть в рекламе может звучать музыка или другие звуки, упаковка может, к примеру, похрустывать или шуршать. Эти шорохи играют важную роль в маркетинге сухих завтраков, чипсов и т. п., как и шипение при откупоривании бутылки Perrier или хлопок, означающий, что баночка с детским питанием была закупорена как полагается!
3. Максимально усилить осязательные впечатления с помощью особенных форм, объемов, материалов, вызывающих определенные ощущения. Вспомните: в эмоционально насыщенных ситуациях мы часто говорим: «Я тронут».

Не следует забывать и о шестом чувстве — чувстве юмора, мощном инструменте, стимулирующем интерес потребителя. Дизайн — самый очевидный элемент большинства продуктов, поскольку:

- они могут иметь определенную форму (дизайн продукта); печенье Lion в форме лапы — отличный пример дизайна продукта, белый шоколад может иметь форму стакана с молоком, и т. п.;
- они предварительно заключены в упаковку (дизайн упаковки); дизайн — это, если можно так выразиться, «экстерьер» большинства продуктов;
- их надо рекламировать, тем самым делая их известными (коммуникационный и графический дизайн); в наше время информация распространяется с помощью высокотехнологичных СМИ, зачастую исключая чувств венную коммуникацию;
- их необходимо производить с наименьшими затратами и по возможности защищенными и зарегистрированными (производственный дизайн);
- они должны удовлетворять потребителя эстетически (эстетический дизайн);
- их приходится все чаще предлагать за пределами магазинов и супермаркетов, в местах размещения наружной рекламы (архитектурный дизайн и дизайн интерьеров);
- грузовой транспорт, автобусы и т. п., постоянно находящиеся в движении, — интересное и ценное средство коммуникации (транспортный дизайн);
- они должны оказывать на покупателя длительное воздействие, а это предусматривает сочетание продукта, упаковки и коммуникации; здесь можно говорить об эмоциональном дизайне, поскольку именно полнота впечатлений вызывает у покупателя преданность продукту;

- они не одиноки, а окружены конкурирующими продуктами, значит, чем больше покупателю известно о конкретном продукте, тем больше вероятность, что мы укрепили узы между ним и производителем.[1]

Удачного дизайна может быть вполне достаточно для успеха, но еще лучше, если он будет сочетаться с удачным управлением. Например, Swatch и Nespresso обязаны успехом не только своим именам, дизайну, проспектам, рекламе и упаковке. Успех этих компаний — единое целое, возникшее благодаря дизайнерскому мышлению во всех сферах. Преуспевающие фирмы, такие как Apple, P&G, Bang&Olufsen, придерживаются определенного метода управления дизайном, распространяющего дизайн повсюду в рамках организации, а не только в процессе продвижения продукта или разработки дизайна упаковки. [2]

Рисунок 1-отношение к оформлению логотипов компаний

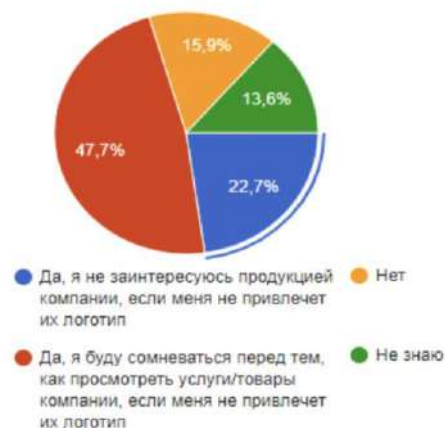
Для того, чтобы оценить влияние дизайна на его восприятие и покупку, был проведен опрос (72 респондента), в котором были предложены семь вопросов, сгруппированных по следующим признакам:

Цель :выявить какую роль в выборе товара и зарождения интереса к продукции компании у потенциальных потребителей играет дизайн;

оценить логотипы кофеен и выбрать более привлекательный, который «заставил» бы их посетить данное заведение.

Ключевые вопросы анкеты направлены на то, чтобы: узнать, обращают ли респонденты внимание на «лицо» компании – логотип.

Результаты опроса представлены на рисунке 1:

На вопрос «Обращаете ли вы внимание на оформление логотипов компаний?» большинство респондентов ответили, что будут сомневаться перед тем, как посмотреть услуги/товары компании, если их не привлечет логотип (47,7%); 22,7% респондентов категорически не интересуются продукцией при непривлекательном логотипе; и 15,9% опрошенных не волнует оформление логотипа при выборе товара; остальные 13,6% респондентов не уверены, что могут ответить верно.

Результаты данного опроса позволили сделать вывод, что дизайн играет большую роль в выборе товара. Большинство опрошенных обращают внимание на дизайн web-сайтов, упаковок и логотипам компаний. Существует значительный процент опрошенных, которые категорически не уделяют время компании и ее продукции, если их не привлекает дизайн.

В данной работе большое внимание было уделено логотипам, так как логотип является лицом компании и может многое сказать о ней.

В заключение можно сказать, что дизайн лишь во вторую очередь относится к «красивым фишкам», а в первую — к ведению бизнеса в целом, к обслуживанию покупателей и созданию стоимости. Дизайн в товарной политике в значительной степени влияет на прибыльность, формирование имиджа компании и приобретение популярности.

Список использованных ресурсов

1. Сайт «Энциклопедия маркетинга» [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.marketing.spb.ru>
2. «Логотип», Бенуа Эльбрюнн – «Нева, ОЛМА-ПРЕСС Инвест», 2003, 128 стр.

ОӘЖ 72

ЭТНОДИЗАЙН БАҒЫТЫН ӨЗГЕРТІП, ЗАМАНУИ ҮЛГІДЕ СӘУКЕЛЕ ЖАСАУ НЕГІЗДЕРІ

Қабылда Айымжан

6B02101- Дизайн білім беру бағдарламасы бойынша

Астана Халықаралық Университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Иманғалиева Г.А.** аға оқытушы

Бүгінгі жас ұрпақ-бұл Қазақстанның болашағы, яғни біздің негізгі міндетіміз-нәресте кезінен және мектепте ғана емес, сонымен бірге ұлттың тектілігін, талантын, кең ауқымдылығын одан әрі дамыту, қазақтың салт-дәстүрлері арқылы осы құндылықтарға құрметпен қарауға тәрбиелеу, дінді, менталитетті берік ұстану және халқымыздың қазынасын сақтауға және сақтап қалуға үйрету. Біздің салт - дәстүрлеріміздің бірі-сәукелені кию.

Сәукеле – тек сәндік үшін киілетін бас киім емес, бұлғақтап өскен оң жақтағы өмір мен ақ босаға аттар арасындағы қимас та, қызықты сәттің ескерткіші, жаңа өмірге жасалар қадам. Өмірінде бір-ақ рет киілетін сәукеленің әйел заты үшін киімдері ішіндегі ең асылы ғана емес, оның жұбайлық өміріндегі елеулі кезінің естен кетпес ыстық сәті екені түсінікті. Сондықтан қалыңдыққа сәукеле кигізудің орны бөлек. Ол – ерекше бір салтанат. Бұған құда-құдағилар шақырылады. Шашу шашылады. Ақ бата арналады. Сәукелелі келіншек ажарлы да, базарлы көрінеді. Оны жұрттың бәрі көруге ынтық. Оның көрімдігі де соған лайық болу керек. Сәукеле байғазысының бағасы да олқы болмайды. [1].

Сәукеле - тек бас киім емес, ол - қазақ халқының байлығы мен сән-салтанатының, мәдениеті мен өнерінің озық үлгісі, өнер туындысы ретінде бағаланатын өте қымбат этнографиялық мүлік. Сонымен бірге ол - қазақтың қыздарына деген көзқарасының да бір белгісі. Дәстүр бойынша сәукеле тек ұзатылатын қыздарға ғана кигізіледі, оны айырбастамайды, басқаға киюге беруге болмайды.

Сәукеле – сонау 19 ғасырға дейін жеткен, қазақ халқының көне бас киімдерінің бірі. Ол туралы И.Георги, Ш.Ш. Уәлиханов, И.И.Ибрагимов және т.б. жазған. И.И.Ибрагимовтың сипаттауы бойынша, «сәукеле – конус тәріздес, күміс және алтын тиындармен, меруерт, маржандармен әшекейленген биік бас киім. Ұзындығы – 1,5 аршын... Тойға арналған бас киімді тұрмысқа шыққаннан кейін алғашқы кезде, бір жылға жуық уақыт киеді, содан соң оны шешіп, тек үлкен тойларда ғана киеді, оның өзі төрт немесе бес жыл аралығында ғана. 19 ғасырда қымбат сәукелелер мың рубль

немесе 100 іріктеп алынған жылқыға тең болған. Олардың үстіңгі жағында металлдан жасалған жұқа селдір, диадема (кейде оны алтыннан жасап, асыл тастар немесе меруерт, маржан және т.б. кестелеп тіккен), самай алқа және иек әшекейі болған. Сәукеленің қаңқасын матамен жапсырып, оған түрлі пішінді металлдан жасалған қаңылтыр белгілерді тіккен, олардың ішіне асыл тастар және жартылай асыл тастар жапсырылған. Қаңылтыр белгілер ірі де, майда да болған. Майдалары ірілердің арасына бекіткен. Сәукеленің үсті жібек немесе барқыт орамалмен жамылған. [2].

Сәукелені жасауда ең бір шебер ұсталар, атап айтсақ, киім пішушілер, кесте тігушілер, жібек белбеу мен орамалдарды дайындау бойынша шеберлер қатысқан. Орамалдар мен баулардағы ою-өрнектер қалың иірілген түрлі түсті жіппен, яғни ириспен кестелеп тігілген. Орамалдың ортасы мен шеті «ширатылған кестемен» және тор ғып тігіліп жасалған. Сәукеле үшін алтын, күміс және қола алқалар мен қапталған қаңылтыр белгілерді зергерлер жасаған, олар өз жұмысында балқыту, шекімені, қалыптауды, түрлі жіңішке сымнан тоқылған нәрселерді және т.б. қолданған. Әдетте шебер бір сәукелені жасау үшін бір жыл уақытын кетірген. Асыл тастармен, меруертпен, маржандармен, алтынмен әшекейленген сәукеле өте әдемі болып келеді, Ақмола, Көкшетау, Солтүстік Қазақстан облыстарынан және Атбасардан келген, алтын шашақтары бар, жібекпен жамылған сәукелелер Петербургте өткен Шығыстанушылардың үшінші конгрессінде көрсетілген. Оларды Шыңғыс Уәлихановпен, Мейрам Жанайдаровпен және Сандыбай Шапановпен ұсынылған. С.Шапановтың сәукелесі 600 рубльге бағаланды. Ол маржаннан жасалған отыз жіппен, он бес меруерт жібімен әшекейленіп, қызыл жібекпен кестеленіп, алтын жіпті шашақтармен тігілген. Оның асыл металлдан жасалған қаңылтыр белгілерінде гауһар тастар болған. Сонымен қатар қымбат сәукелелер 1893 жылы Нижегородск көрмесінде ұсынылған. Оның ішіндегі ең құндылары – Атбасар даласынан болды.

Тұрмысқа шыққан соң, бір жылдан кейін әйелдер анағұрлым қарапайым және де ыңғайлы «желек» деп аталатын бас киімді киеді. Бұл жеңілдетілген сәукеле, оның кескі шошақ пішінінде қатты қаңқасы бар, ол оқалы паршамен тігіледі немесе жұқалтырмен қапталады, сонымен қатар асыл тастармен әшекейленген, алтын және күміс шашақтармен безендіріледі. Бала туғаннан кейін, жас келіншек бас киімнің үшінші түрі – «кимешекке» келеді. Оны әдетте 25-45 жаста киеді. Ол ақ матадан тігіліп, әдетте тығыз кестеленеді.

Сәукеленің негізгі бөліктері – тәж, төбе, құлақбау және артқы бойы. Сәукеленің төбесі қиық конус тәрізді болып келеді. Оның төбесінде «тәж» деп аталатын жартылай дөңгелек айдары болады. Оны асыл тас, алтын, күміс, меруерт, маржанмен өрнектеп, алтын жіппен әшекейлейді.

Сәукеле – ұзатылған қыз киетін аса қымбат, бағалы, кәделі әрі әсем бас киім. Сәукеле 2-3 қарыстай биік, ол дөңгелек төбе жағына қарай жіңішкере

береді. Жоғарғы жағына үкі тағылады. Сәукеленің өн бойы қымбат маталармен қапталып, оның сыртына алтын, күміс, інжу-маржан, меруерт, лағыл сияқты асыл тастардан жасалған моншақтар тағылады, түрлі-түсті қымбат жіптермен тігіледі, безендіріледі. Матасына әшекей, шашақ, оқа тағылып, жиегіне бұлғын, құндыз терілерінен жұрын ұсталады. Бастан қисайып немесе түсіп кетпеу үшін тамақтан өткізетін бау тағылады. Екі құлақ тұсына омырауға жететін құлақша тоқылады. Сәукеленің артқы жағына ұзындығы жерге жететіндей ақ желең тағылады. [3].

Басжақсы– сәукеленің әшекей бұйымдарының жалпы атауы. Сәукеленің әшекей заттары көп әрі олар қымбатқа түсетіндіктен, күйеу жағы қалыңмалдан тыс сәукеленің құнын төлеген. Ол төлем сәукеле әшекейлерінің атауымен бас жақсы деп айтылған.

Шытақ– сәукеленің қозасы (шар сияқты металл әшекейі)

Бергек– желекті ұстап тұратын әшекейлі қатырғы

Жырға– сәукеленің моншағы, шұбыртпасы, салпыншағы

Зере– іші қуыс, ұзын келген, сәукелемен бірге киілетін баскиім. «Сәукеледей әдемі, сұңғақ болып өссін» деген ниетпен қазақ қызына Зере деген есім берген.

Бетмоншақ – сәукеленің екі жағына, маңдайына салбырата қадап қоятын бірнеше қатар төгілмелі моншақ. Оның екі түрі болады. Бірі – бірыңғай ірілі-ұсақты моншақтардан түзілсе, екіншісі – матадан тігіліп, моншақтар мата бетіне орналастырылады. Екеуінің де арасында күміс қозалар қадалады. Бетмоншақ белге дейін, тіпті одан да төмен түсіп тұрған. Бетмоншақ жас келіннің ұялшақ жүзін жартылай жасырып, бетін бүркемелеп тұрады. Сондықтан «ұялып тұр» деудің орнына «бет моншағы үзіліп тұр» деген.

Жақмоншақ – сәукеле, бөрік, бергек, кимешек сияқты әйелдер баскиімдерінің екі жақ самайлығына және маңдайының алдыңғы жиегіне қасқа түсіре, тізбелі шоқ жасап шілтерлеп тағылатын әшекей. Жақмоншақты зергерлер алтын, күміс қозаларын жібек жіптерге тізіп, асыл тастармен бұршақтап, үзбелеп жасайды.

Үкіаяқ– жоғары жағына асыл тас орнатып, төменгі жағын күміспен күптеп, баскиімге, бесікке тағатын әшекей. Ертеде үкі киелі құс санапып, оның аяғын, қауырсынын тұмар орнына тұтынған. Үкіаяқ сырға, шаштеңгелермен бірге сәукеленің де құрамдас бөлшегі ретінде қолданылады. [4].

Қасаба-қазақ ұғымында сәукелемен қатар жүретін бас киімдердің бірі – қасаба. Кейінгі уақытқа дейін белгісіз болған қасабаны қазақ халқының дәстүрлі киімдерінің бірі ретінде танытқан этнограф Ө.Жәнібеков. Оның айтуынша, қасаба – көне түркі, қыпшақ бас киімінің негізгі элементтерін бойына сіңірген. Қасабаны тақиядан сәл биіктеу қылып тігеді. Арт жағында әйелдің бұрымын жауып тұратын желегі болған. Қасаба – «алтын зерлі» деген мағынаны береді. Оның өн бойы түгелдей зерлі жолақпен әдіптеліп, алтын жіптермен кестеленетін болған. Қасабаны келіншек үкісіз, желексіз, сыртына

жаулық салып, тойдан кейін де киген. Ол қазақ тіліндегі «қасабалы келіншек», «қасабалы қалыңдық» деген атауды қалыптастырған.

Әйел киімінің басты элементтерінің бірі-баскиім. Өмірдің әр кезеңінде әдет-ғұрып, салт-дәстүрге байланысты баскиімнің өзгеріп тұруы әйелдің әлеуметтік статусының ауысуының символы іспеттес. Қай қоғамда да баскиім бірнеше қызмет атқарған:

1) әйелдің жас ерекшелігін, отбасындағы жағдайын және тіршілік ету аймағын білдірге;

2) эстетикалық;

3) діни-магиялық т.б. Соңғы қызметі әйелді ана ретінде қорғаумен байланысты. Әдет-ғұрыпқа байланысты баскиімге тағылатын әшекей де әртүрлі болады.

Талмоншақ - тақияға, сырт киімге бірнеше қатар етіп тағылатын моншақ түрі. Жас балалардың, қыздардың тақиясына тағылады.

Үкіаяқ - жоғары жағына асыл тас орнатып, төменгі жағын күміспен күштеп, баскиімге, бесікке тағатын әшекей. Ертеде үкі киелі құс санапып, оның аяғын, қауырсынын тұмар орнына тұтынған. Үкіаяқ сырғада, сәукеледе, шаштеңгеде құрамдас бөлшек ретінде қолданылады.

Шортас - баскиімге қадайтын асыл тас.

Шоқ – баскиімге тағатын алтын әшекей, асыл тас; алтын шоқ. Эпостық жырларда мұның шоқты деген варианты да ұшырасады. Ал бұрама шоқ үкілі шоқ асыл тасты баскиім әшекейлерінің күрделі түрлері. Қазақ тұрмысында шоқ белбеу, шоққондырған баскиім ертеде тектілікті, лауазымды, дәрежені көрсеткен. Лауазымына қарай асыл тас түрлері, түстері де әртүрлі болған. [5].

Шырмауық - ілгекті оқа, металл ілгекті әйелдердің баскиім әшекейі. Шытыра - баскиімге, омырауға, аяқкиімге қадайтын, ағашқа, ер-тұрманға орнататын асыл тасты, не тассыз күміс әшекей. Шытыралар түріне қарай ақ шытыра, алтын шытыра, күміс шытыра, күмбез шытыра, құмырсқа т. б

Баскиімге қауырсын байлау дәстүрі

Баскиімге қауырсын тағу барлық халықтардың мифтік наным бойынша, жердегі адамның рухтық болмысының аспан әлемімен байланыста екендігін білдіреді. Бұл дәстүр кейін де жалғасқан. Бейнелеу өнері материалдары оның XIII-XIV ғ-да моңғолдар арасында да сақталғанын көрсетеді.

Баскиімге қауырсын тағу дәстүрінің арғы негізінде діни-ырымдық наным жатқаны өзгермеген күйінде көшпелі түрік халықтарының (тува, алтай, хакас) дін өкілдері, шамандарының (бақсылардың) қауырсын тізген баскиімінде сақталған. Қазақ арасында бұл дәстүр сақталмағанымен, оның сарқыншағын жас бала, келін, сал мен серілердің баскиіміне, дулығасына жыға қадауынан және қарқаралы баскиімінен байқауға болады. Әйткенмен түркі-моңғолдың ежелгі лауазым иелері бөрікке көзтоға (кейде көзотаға, қозатоға, моңғолша «отго/отого») деп аталатын асыл тас та тағынған. [6].

«Мүйіз» - қазақ оюының ең көне мәнері. Ою-өрнектің бұл элементі мүйізді мегзеуден шыққан. «Мүйіз» ою-өрнек кейде ұсақ, кейде ірі болып келеді. Ұсақ түрлері ағаш, сүйек, мүйіз сияқты нәзік қолөнер саласында қолданады. Ірі түрлері сырмақ, текемет, алаша, кілем, сәулет өнерінде сан түрлі мәнерде қолданылады. Мүйіз элементтері «аймүйіз», «қосмүйіз», «сыңармүйіз», «сынықмүйіз», «қырықмүйіз», «маралмүйіз», «еркешмүйіз», «қошқармүйіз» т.б. түрлерге бөлінеді. «Мүйіз» өрнегі үй жиһаздарында (кілем, сырмақ, текемет, алаша, көрпе, түскиіз, шымши), тұрмыстық заттарда (саба, панаш, күбі, оқшантай, торсық, сандық т.б.), сондай-ақ қару-жарақтарда (қынап, оқшантай, торсық, садақ), киім-кешек, ат әбзелдерінде (ертоқым, айыл) қолданылады, жалпы бұл элементтің қолданбайтын жері жоқ десе де болады. [7].

«Қосмүйіз» ою-өрнегі қойдың, ешкінің, сиырдың екі мүйізін ғана бейнелейді және кейде «ырғақ», кейде «ілмек» деп аталатын оюларды «қосмүйіз» дейді. Үй жиһаздары мен тұрмыстық заттарды, киім-кешек, қару-жарақтарды безендіру үшін пайдаланатын қой, ешкі, сиыр, бұғы, марал сияқты жануарлардың қос мүйізін бейнелейтін ою-өрнек. Қазіргі кезде «қосмүйіз» ою-өрнегін сәукелеге, айыр қалпақтың төбесіне, шетіне, қамзолдың алдыңғы жағына, етіктің қонышына салады.

«Арқармүйіз» деп аталатын ою-өрнек қойдың мүйізін бейнелейтін оюдың түрі. Бұл элемент «қошқармүйізге» өте ұқсас, бірақ, оған қарағанда шиыршықтанып, тармағы одан көбірек болып келеді (кілем, түскиіз, сыр-мақ, кесте, киім-кешек пен үй жиһаздарында кездеседі).

«Қошқармүйіз» ою-өрнегі қойдың төбесі мен екі жаққа иіріле түскен мүйіз бейнесінде келіп, оның қолтық тұсынан қойдың құлағын долбарлайтын қошқардың тұмсық бейнесі аңғарылады. Текемет, сырмақ, басқұр, алаша, кілем, былғары, сүйек, ағаш, зергерлік бұйымдардың барлық түрлерінде кездеседі. Киізден жасалған бұйымдарда бұл ою түсті шүберектермен ойылып, құрақ, яғни аппликациялық өрнек түрінде де тігіледі. [8].

«Шыныгүл» ою-өрнегі гүлді тұспалдап тұрады. Бұл өрнек «төрттайшық», «итемшек» оюларына ұқсас келеді. «Шыныгүл» ою-өрнегі айға, мүйізге, жапыраққа ұқсас элементтерден құралған. Екі мүйіздің қайырылған екі ұшына жапырақ қондырылған, сол жапырақтар бірнеше рет сатыланып қайталанылып отырады.

«Гүл» ою-өрнегі гүл өсімдігінің барлық түрлерін тұспалдап тұрады. Бұл өрнектің түрі үш жапырақты ою-өрнектен басталып, он екі жапырақты ою-өрнекке дейін қолөнер бұйымдарында кездеседі. Кесте тоқуда және киім-кешектердің жағасына, қалтасына, жиектеріне салады.

«Балдақ» ою-өрнегі бүркіт ұстаған қолдың білегіне киіліп тұратын жоғары басы балдақ сияқты жарты шығыр формасында келеді. Балдақ өрнегі бір-бірімен қосыла, шеңберге ілмелене келіп, күрделі өрнек түзейді. Бұл өрнек киіз бұйымдарын әшекейлеуде, кесте тігуде, зат бетіне оюлы бедер салуда қолданылады.

«Қаңқа» ою-өрнегі тоқыма бұйымдарында қолданылады. Малдың құрап қалған сүйегін тұспалдайды. Алаша, басқұр, бау, т.б. тоқыма бұйымдар негізіндегі өрнек ретінде салынады.

«Омыртқа» ою-өрнегін кестелерден, өрме шилерден, сүйек пен ағаштан жасалған бұйымдардан жиі көреміз. Бұл өрнек түрі омыртқаның түрін тұспалдайды, ол әр түрлі үйлесімде түрленіп, ою композициясының ортасына және жиегіне қолданылады.

«Жіліншік» ою-өрнегі малдың жілік сүйектерінің негізінде туған атау. Жіліншік өрнегі қатар екі сызық бейнесінен құралатын буынды өрнек (алаша, киіз, тысқап, баулар, басқұрларды безендіруге қолданылады).

«Тіс» ою-өрнегі малдың, аңның тісіне ұқсас, аққара түсті шақпақтан құралатын, шахмат тақтасына ұқсас ою-өрнек. Кесте тігуде бұрыштарын қарама-қарсы түйістіріп отыратын тік сынық сирек тігістердің өрнегінде қолданылады. Мұны «тіс», «иттіс» деп те атай береді.

«Таңдай» ою-өрнегі малдың таңдайының бедерін бейнелеуден шыққан, диагональ тәрізді өрнек. Бұл өрнек ағаш, мүйіз, сүйек заттарының шетіне, киімдердің жағасына, кимешектің жақтауына салынады. Таңдай өрнегі басқа түркі тектес халықтарда да кездеседі.

«Құсқанат» ою-өрнегі мүйіз оюымен не шахмат шақпақтарының ізімен бейнеленген құстың қанаты тәріздес ою-өрнек. Ал бұйымдарда көп қолданылатын бұл ою қанатын жайып, ұшып келе жатқан құсты тұспалдайды. Қазіргі кезде «құсқанаты» ою-өрнегін басқа өрнектермен аралас қолдана береді.

«Құсмойын» ою-өрнегі құстың мойнын тұспалдаудан туған. Бұлар көбінесе мүйіз мәнерімен жасалады. Ол иіле келген доғал тармақты мүйіздерден, ромбтардан, сызықтардан құралады. Құс атына байланысты өрнектердің бәрі қолөнер үлгілерінің барлық түрлеріне тән.

«Құстұмсық» бұл өрнек құстың тұмсығын тұспалдаудан туған. «Құстұмсық» тармақты мүйіздер мен сызықтардан құралады. Ою-өрнекті қиғанда ортасындағы сызықтың ұшының басы құстың тұмсығына ұқсас қиылады. «Құстұмсық» жүзік немесе «топсалы» сәлемдеме ретінде, жүзігі туыстар арасында дәнекер қызметін атқарған. Тұрмысқа шыққан қызынан орамалға түйілген құстұмсық жүзік келсе, ата-анасы қуанып кершілерін шақырған. Құс бейнесі халық түсінігінде азаттықтың белгісі. Жүзікке қарап ата-анасы қызының ұзатылған жерінің жақсы екендігін біледі.

«Шетою» ою-өрнегін шексіздікке ұластыра ою деп те атайды. Берілген өрнектің бір элементі шексіз қайтапана береді. «Шетою» е с і к т і н жақтауына, текемет, сырмақ, кебеже, киімкешек, ыдыс-аяқтың жиегіне сапынатын ою-өрнектер.

«Ирек», «Ирексу» өрнектері кейде түзу сызықтардың сынықтары, кейде доғал сынықтардың ұштасуы арқылы жасалады. Ондай сызықтар бірнеше қатар сызықтар түрінде қатарласа келеді. «Ирек», «ирексу» өрнегінің жасалуы кейде бір иректің іші екінші ирекке қарсы келіп «төртбұрыштар» мен

«сағатбау», «саты» тәріздес өрнектер жүйесін түзейді. Бұл өрнек: бешпент, қамзол, шапан, тақияның жиегіне орнатылады. Зергерлік бұйымдарда: сақина, білезік, қапсырма, алқалардың жиегінде және ши, сырмақ, кебеже, жұқаяқ, табақ ернеулерінде, әдіп тігісте көбірек кездеседі.

«Қостұмарша» ою-өрнегі төбесінен түйістірілген екі тұмарша үшбұрыш өрнегі қосылады да, екі геометриялық үшбұрыш жасайды. Бұл өрнектің түрі «тұмарша» өрнегі секілді тіл-көздөн сақтау дегенді білдірмейді, тек эстетикалық тұрғыдан өшекей ретінде қолданылады.

Сурет 1

сурет 2

Сәукелені өлшеп пішіп алып, ішіне астар, сырт жағына бидай шүберек ұстап, жиі етіп сыриды. Одан соң оның сыртын қамқа, дүрия, торғын сияқты асыл матамен тыстайды. Сәукелені әшекейлеу үшін оның тысының сыртынан зер жіптен тоқылған оқаларды белдеулеп басады. Оның етегін мақпалмен, не қара барқытпен көмкереді. Ал маңдай тұсына зер, не жібек шашақ тағады. Шашақтың сәукелеге жалғасқан тұсын асыл тастан көз орнатқан алтын, күміс түйреуіштермен бекітеді. Сәукелеге ұзын құлақбау тағады. Оны шегі шыр айналдыра зер, не жібек жіппен шалып көмкеріледі, түбіне сәнді түйреуіш түйреледі. Сәукелеге міндетті түрде жұқа ақ желек ілетін болған. Ол көйлектің етегі сияқты жерге сүйретіліп жүреді. Бұл қалыңдықтың жүзін, бүкіл денесін жауып төгіліп тұратындықтан, беташар айтылғанда қыздың дене пішімін өте нәзік, сымбатты етіп көрсеткен. Ақ бүркеншек – шәйі жібек капрон алғаш түскен келінді тіл мен көз сұғынан сақтайды, әрі оның ақ болуы – адалдық, тазалықтың белгісі, ибалықтың нышаны. Сондай-ақ жас отаудың арман-үміті. Сәукеленің шағын отау сынды болып келетіні де сол. Жаңа түскен келінге

беташар айтылып, үлкендер тілек-батасын берген соң сәукелесінің сыртынан жабылған жамылғысы – бүркемесі қамшының сабымен түріліп, беті салтанатты түрде ашылған соң сәукеле алынып, оны желекпен алмастырған. Желек – жас келіншектің басына жамылатын шәлі. Қазақ әйелдерінің баскиімдері практикалық қызметінен өзге, әйелдердің отбасылық жағдайының көрсеткіші болғанын ескерсек, желекті келіншектер тұңғыш баласы, кейде екінші баласын туғанға дейін киген. [9].

Сәукелені тігудің ең бірінші қадамы осындай бөліктер дайындаудан басталады. Ол үшін алдымен сәукеленің лекаласы жасалады. Мен лекаланы пайдалана отырып осындай 5 бөлік қиып алдым. Бөлшектердің барлығы қиылып болған кезде, жоғарыда көрсетіліп кеткен лекаланы қолданып, әзірлеп қойған велюр матасынан да 5 бөлігін қиып аламыз. Содан кейін велюр мен киіз матаны бір-біріне қосып, жағалай тігіп шығамыз. Дайын болған сәукелені арнайы дайындалған тастармен көмкеріп әшекейлейміз. Оған құлақбау дайындап, астарын тігеміз. Сәукеленің басындағы үкіні өңдеп, әсемдеп, баскиімге қадаймыз.

Сәукеленің негізгі бөліктері — тәж, төбе, құлақбау және артқы бойы. Сәукеленің төбесі қиық конус тәрізді болып келеді. Оның төбесінде «Тәж» деп аталатын жартылай дөңгелек айдары болады. Оны асыл тас, алтын, күміс, меруерт, маржанмен өрнектеп, алтын жіппен әшекейлейді. Сәукеленің төбесінің биіктігі екі сүйем, кейде одан да биік болады. Сәукелені өлшеп пішіп алып, ішіне астар, сырт жағына бидай шүберек ұстап жиі етіп сыриды. Одан соң оның сыртын қамқа, дүрия, торғын сияқты асыл матамен тыстайды. Сәукелені әшекейлеу үшін оның тысының сыртынан зер жіптен тоқылған оқаларды белдеулен басады. Оның етегін мақпалмен не қара барқытпен әдіптел көмкереді. Ал маңдай тұсына зер не жібек шашақтың шоңғарын тағады. шашақтың сәукелеге жалғасқан тұсын асыл тастан көз орнатқан алтын, күміс түйреуіштермен бекітеді. Сәукеленің ең сыртынан шашақты, әшекейлі жібек матамен төгілтіп жауып қояды. Ол көйлектің етегі сияқты жерге сүйретіліп жүреді. Сәукелеге ұзын құлақбау тағады. Оны шегі шырайналдыра зерне жібек жіппен шалып көмкеріледі, түбіне сәнді түйреуіш түйреледі.

2.1 сурет.Бедерлі сәукеле

2.2 сурет.Құлақшыны бар сәукеле

Барқыт – өң бетінде қысқа түктері бар қалың мата. Өндірісте барқытты алу үшін таза жібек пен синтетикалық материал пайдаланылады. Барқыт (мүмкін одан. Varchent; ағылш. Вельвет, фр. Velours) - бастапқыда жіптерді арнайы тоқу арқылы алынған, кішкентай биіктіктегі созылған немесе кесілген қалың қадалы жібек мата: төрт жұп жоғарғы және төменгі негізді құрайды, ал бесінші-қадалы. Матаның негізі матамен немесе саржамен тоқылған.

Бархаттың сорттары топырақ үшін пайдаланылатын (негіз және үйректер) сапасына сәйкес ерекшеленеді, онда қадалы жіп және қаданың өзі ұсталады. Жібек, жүн немесе мақта жіптерінен жасалған барқыт (2-6 мм) плюш деп аталады. Барқыт техникасында жасалынған, тар тыртықтар түрінде орналасқан мата вельвет деп аталады. Ол ежелден байлық пен салтанаттың белгісі ретінде саналған. Егер матаның құрамында жібек болса, ол ұзақ уақытқа дейін құндылығын жоғалтпайды. Содан болар, барқыт бағалы көрінеді. Барқыт суды көп сорады, бірақ тез кебеді. [10].

Барқыттың басқа да қасиеттеріне назар аударсақ:

-Қыл-қыбыр жинамайды әрі тоқ ұрмайды.

-Барқыт киім ұзақ уақыт киілсе де, өңін бермейді.

-Жұмсақтығына байланысты оңай бүктеледі. Егер көйлекті бүрмелі етекпен тіктіргіңіз келсе, барқыт мата тігу кезінде қиындық тудырмайды. Жуылғанда дақ тез кетеді, оған қоса, қысқарып қалмайды.

-Барқыт киімдер үтіктеуді қажет етпейді, тек булау әдісімен кептіруге болады.

-Барқыт ауа өткізеді, жылу сақтап тұрады. Сондықтан, терлетпейді.

2.3 сурет. Барқыт матасы

Қайшы – 1) тұрмыста, әр түрлі заттарды (мата, шүберек, шаш, т.б.) кесуге, қырқуға арналған құрал. Қайшының қос пышағы айқастырылып, ортасынан бекітіледі. Қайшы пышақтарының ұшы үшкір, екінші жағы ұстауға ыңғайлы болу үшін саусақтар сұғылатындай дөңгелек пішінді болып жасалады. 2) Техникада, пышақтарының жүздері кесу жазықтығында қарама-қарсы қозғалу арқылы металл бұйымдар мен дайындамаларды кесуге, қырқуға арналған қарапайым құрал не машина. Қайшы аспаптық болаттан жасалады.

2.4 сурет. Пішуге арналған қайшы.

Жіп - қысқа талшықтардан ширатылған, мата және трикотаж тоқуға, киім, кесте, т.б. тігуге, арқан есуге, т.б. пайдаланылатын жеңіл өнеркәсіп өнімі. Жіп біртектес талшықтан (мыс., мақта талшығы, зығыр талшығы) немесе әр түрлі талшықтан (мыс., жүн мен вискоз штапелі талшықтарынан) иірілуі мүмкін. Жіптің ең басты сапалық сипаттамасы – жіңіш-келілігі (нөмірі) мен механикалық қасиеттері (беріктігі, созылымдылығы, ширағыштығы, тазалығы.40-шы нөмірлі сүтті және көгілдір түсті жіптер.

2.5 сурет. Жіптер

Моншақтар- диаметрі 3 мм болатын көгілдір түсті моншақ, диаметрі 8 мм болатын көгілдір түсті тау хрусталі, диаметрі 5 мм болатын ромб тәрізді сүтті түсті моншақ және тамшы тәрізді бирюза түсті моншақ.

Киіз (түріктерден. oyluk – «жабылған») - жүннен жасалған тығыз тоқыма емес тоқыма материалы, ол өте төмен өткізгіштікке ие және ауаны жақсы өткізеді. Ол әдетте мақсатына байланысты қалыңдығы әртүрлі кенеп түрінде болады. Қояндардың немесе ешкілердің жұқа мамығынан жасалған киіздің әртүрлілігі киіз деп аталады. [10].

2.6 сурет. Киіз матасы.

Түс баскиімдегі күрделі қасиеттің бірі болып саналады. Түс көмегімен кез келген композицияны жөндеуге болады. Негізінен барлық түстер екі топқа бөлінеді: хроматикалық және ахроматикалық деп. Хроматикалық немесе хромос грек тілінен аударған сөз түсті боялған деген мағынаны білдіреді. Ал ахроматикалық түстер бір-бірінен тек қана жарықтығымен ерекшеленеді. Осыған орай әрбір хроматикалық түстердің өзіне тән үш қасиетін, ерекшелігін түс реңдерін, жарықтығын және түс қанықтығын киім композициясында көрсету.

1) Түс реңкі –бұл хроматикалық түстің өзіне жарықтығы жағынан тең келетін ахроматикалық түстен негізгі айырмашылы, негізгі қасиеттері.

2) Жарықтық ұғымы-хроматикалық түсте қара не ақ пигменттің қаншалықты мөлшері бар болуымен түсіндіріледі

3) Түс қанықтығы-түстегі таза бояутектің болу дәрежесі. Ең қанық бояу спектр түстері болып саналады.

4) Түстер бір-бірін толықтырып, композицияға одан әрі рең береді.

Бас киімнің костюммен және адам фигурасымен композициялық байланысы. Бас киім костюм формаларының бүкіл жүйесін аяқтайды. Костюмнің барлық түрлерінің пластикалық байланысының негізгі шарты-олардың масштабты және пластикалық үйлесімділігі.

Костюмнің негізгі бөлігіне (қамзол, кәжекей, көйлек) қатысты бас киімнің масштабы, бір жағынан, костюмнің нақты мақсатымен, оның жетекші функциясымен, екінші жағынан, қазіргі кездегі басым эстетикалық идеалдармен анықталады.

Костюм формаларын пластикалық шешудегі дизайнның сенімділігі өте маңызды сипаттама болып табылады. Бұл, шын мәнінде, белгілі бір маусымның, кезеңнің ғана емес, тіпті дәуірдің белгісі.

Астында пластикамен тар мағынада түсініледі байыптылық өзгерту бағыттары, «жылжу» сызық, жазықтық. Кең мағынада сызықтың, жазықтықтың бағытын пластикалық өзгерту біртіндеп ғана емес, сонымен қатар спазмодикалық түрде де жүруі мүмкін, яғни бағыттың өзгеруі нюанс пен контрастқа негізделуі мүмкін.

Баскиімнің композициялық шешімі туралы түсінік, масштаб сияқты, костюмнің нақты мақсатына, оның жетекші функциясы мен белгілі бір уақыттың эстетикалық мұраттарына байланысты. Негізгі бөлікке қатысты бас киімнің формалары формалардың пластикалық шешімінде қарама-қарсы, нюанстық немесе бірдей қатынас қағидаты бойынша құрылуы мүмкін

Егер форманы оның геометриялық көрінісі мен массасы (өлшемі) тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда бас киімнің салыстырылатын формалары мен костюмнің негізгі бөлігі арасындағы байланысты нақтырақ байқауға болады. Бас киімнің тұрмыстық костюмдегі негізгі бөлігіне қарама - қарсы қатынасы екіталай құбылыс.

Қорытынды

Менің курстық жұмысымның тақырыбының мәні қазақ халқының ұлттық баскиімі- саукеле жайында. Осы курстық жұмысымды дайындау барысын,қазақ халқының дәстүрі мен мәдениетін зерттеуден бастадым. Баскиімдердің құрылымын зерттеп,осы салада әртүрлі ғылыми еңбектер жазған ғалымдар мен олардың еңбектерімен таныстым. Онда сәукеленің құрылымы мен бөліктері, әр аймақтың сәукелелерінің формасы мен конструкциясының бір-бірінен айырмашылығының бар екендігіне көз жеткіздім. Екі жарым мың жылдыққа жуық сақ бас киімі мен сәукеле тігілген. Дегенмен, осы уақыт ішінде Орта Азия мен Қазақстанда жоғары бас киімдер тігуді жалғастырды. Олар той салтының маңызды элементі - қазақ сәукелесінің прототипі болғаны анық. Қазіргі заманда да қазақтың сәукелесі қайтадан жарық дүние есігін ашып жатыр. Қайтадан күнделікті өмірде,тұрмыста қолданатын баскиімге айнала бастады. Қыз жасауы ретінде,қыздың үйлену тойында тойында киетін костюмнің бөлігі ретінде жаңа ғасыр адамдарының жүрегін біртіндеп жаулауда. Қазіргі уақытта сәукеленің әр түрлі, сан алуан нақыштағы түрлері өте көп кездеседі. Бұл сәукелелерден қазақы,көне заман мен заманауи нақыштың синтезі айқын білінеді. Сондықтан да, сәукеленің құрылымы мен жасалу технологиясын зерттеп,заманауи нақыштағы сәукеленің тағы бір үлгісін ойластырып,дамыту менің міндетім деп шештім. Сәукелені көркемдеп,әшекейлеу жоддарын,ішкі

жіне сыртқы бетін өңдеу жолдарын үйрендім. Баскиімнің жасалу техникасындағы өзіндік нюанстары мен ерекше есте ұстайтын тұстарын аштым. Тіпті, бедерлі оюды кестелегенде де, өзіне тән ерекшеліктері бар екенін ұғындым.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: «Аруна Ltd.» ЖШС, 2005
2. Шаңырақ: Үй-тұрмыстық энциклопедиясы. Алматы: Қаз. Сов.энцикл.Бас ред., 2012
3. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы». Бас редакциясы, 2008
4. Алматы кітап "Қазақ халқының ұлттық киімдері" 2007 жыл, Ханият Б.; Сужикова А.
5. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия. - Алматы: DPS, 2011. - ISBN 978-601-7026-17-2
6. Захарова В., Ходжаева Р.Д. Казахская национальная одежда: XIX - нач. XX в. Алма-Ата: Наука, 2013
7. Аргынбаев Х. Қазақ халқының қолөнері. Алматы: Өнер, 2011
8. Шойбеков Р.Н. Қазақ зергерлік өнерінің лексикасы. Алматы: Қазақстан, 2012
9. Толыбаев Қ. Бабадан қалған бар байлық. Алматы, 2009
10. Ахметжан Қ. Қауырсын жыға қадаған. Баскиім кию дәстүрі кімдерден басталады? // АТ. 2 ақпан, 2006

Қосымша 1. Жұмыстың эскизі

1.1 сурет

1.2 сурет

Қосымша 2. Қолданылған материалдар

2.1 сурет

2.2 сурет

Қосымша 3. Жұмыс процесі

3.1 сурет

3.2 сурет

Қосымша 4. Дайын жұмыс

4.1 сурет

4.2 сурет

**СЕКЦИЯ 5.
ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

MICROSOFT OFFICE АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Балгабаева Алия Еркулановна

магистрант

7M01701 Шет тілі: екі шет тілі білім беру бағдарламасы 1 курс магистранты
Астана Халықаралық университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Саржанова Галия Байжуманқызы**, педагогика
ғылымдарының кандидаты, доцент.

Aliya7_97@mail.ru

Білім беру саласы асқан ұқыптылық, жоғары тиянақтылық пен әдіс-тәсілдердің сан алуандығын талап ететін жүйе. Кез-келген дамыған қоғамның басты алғышарты – оның болашақ ұрпағына білім нәрін сіңіру болып табылады. Елдігіміздің ертеңін қалайтын, ұлт келешегінің жанашырлары жас жеткіншектерді жан-жақты тәрбиелеу мемлекет алдында тұрған үлкен міндет. Осыған орай, соңғы кезде оқытудың әр түрлі педагогикалық технологиялары жасалып мектеп практикасына енгізілуде. Әрбір мұғалімнің алдында оқушылардың үлгерімін жоғарлату мақсаты қойылады. Осыған орай, әр мұғалім оқушылармен жекелей жұмыс жасап, олардың өзіндік еңбек етуіне жағдай жасауы тиіс. Себебі, әр баланың танымдық деңгейі, даму сатысы, қабылдау қасиеті әр-түрлі. Ал, тәрбиеленушілердің өзіне міндет жүгін арқалата отыра, жауапкершілікке баулып, өзіндік жұмысты ұйымдастыру арқылы жақсы нәтижеге қол жеткізуге болады. Әрбір оқыту әдісі оқушылардың өзіндік жұмысын қамтиды. Оқыту әдісінің міндеті - кіші мектеп жасындағы оқушылардың дербестігін арттыру, өздігінен жұмыс істеуге баулу. Кіші мектеп жасындағы оқушылардың өздігінен істейтін әрекеті оның белсенділігін арттырады. Оқушылардың оқудағы белсенділігі дегеніміз-оқуға қажетті білім мен дағдыны меңгеру ғана емес, оларды өмірде практикада пайдалана білу, үйрену. Мысалы, мұғалімнің баяндап тұрған материалын түсіну үшін, оқушының зейін қойып тыңдауы, ал оған білімін кеңейтіп, толықтыру үшін, өздігінен кітап оқуы, бақылауы, тәжірибе жасауы, жазып, сызу сияқты жұмыстар орындау қажет.

А.Байтұсыновтың пікірі бойынша; «Бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алуы керек. Балалар қиналмай, керек білімін кешікпей, кезінде алып отыруы үшін, балаға жұмысты әліне шағындап беріп, бетін белгілеген мақсатқа қарай түзеп отыруы керек». -деген.

Оқушылардың өзіндік жұмысы дегеніміз – мұғалімнің нұсқаулығымен, бірақ оқушының өзі орындайтын жұмыс. Әрине, педагогтың міндеті, балалардың қызығушылығын оятып, дұрыс бағыт беріп, жол сілтеу, әрі қарай оқушының өзінің ізденуіне, талпыныс жасап, нәтижеге қол жеткізуіне мүмкіндік беру.

Жалпы, өзіндік жұмыс түрлерін ұйымдастыруда мынандай талаптарды орындау керек:

1.Өздігінен орындайтын жұмыстың мазмұны бағдарлама талаптарына сай болуы керек;

2. Өзіндік жұмыс оқушылардың ойлау қабілетін дамытуға тиіс;

3. Өзіндік жұмыстың түрі, мазмұны әртүрлі болуы керек;

4. Әрбір орындалған өзіндік жұмыс тексеріліп, бағалануы керек.

Өзіндік жұмысты ұйымдастыру барысында заманауи технологиялардың рөлі өте зор. Себебі, заман дамыған сайын, тиісінше соған сәйкес білім беру жүйесі де дағдыланып, оны тәжірибеде тиімді пайдаға жарата білуіміз қажет. Әсіресе, қазіргі таңда қолданыстағы компьютерсіз жұмыстарды елестету әсте қиын. Ол ұстаздар қауымына да, оқушыларға да өз көмегін тигізіп, ұтымды тұстарын танытып жүр. Оның ішінде, Microsoft Office-ерекше атап өткеніміз абзал.

Бұл қашықтықтан оқу барысында қаншалықты маңызға екендігін дәлелдеп бергендей. Әлем бойынша әбігерге түсірген короновирустық инфекцияның салдарынан білім беру жүйесіне енгізілген өзгерістер барысында, ұстаздар қауымы мен оқушылар арасындағы қыл көпір бола білген, бағдарлама негізінде білім беру өз артықшылықтарын байқатты. Жазу, сызу, көркемдік мәтін барлығы дерлік оқудан қол үзіп қалмауға септігін тигізіп, оқушылардың өз беттерімен білім алуларына жағдай жасады.

Жалпы, Microsoft office—құрамында Word мәтіндік процессоры, Excel электрондық кестесі, Access мәліметтер базасы, Power Point графикалық презентация программалары және электрондық поштасы бар біріктірілген жүйе.

Құжаттарды даярлауға, түзетуге, қарап шығуға, баспаға шығаруға арналған Windows ортасының қолданбалы программасы. Оның соңғы нұсқалары шағын баспа жүйесі ретінде кітап, газет-журналдар шығаруда кеңінен қолданылады. Microsoft Office Word дегеніміз компьютерде құжаттар жасауға мүмкіндік беретін бағдарлама болып табылады. Суреттер немесе өң сияқты түрлі-түсті фотосуреттер немесе көрнекі суреттер пайдаланып әдемі мәтін жасау және карталар мен кестелер сияқты деректер қосу үшін Word бағдарламасын пайдалануға болады.

Microsoft Office Word — мәтіндік құжаттарды дайындауға, түзетуге және қағазға басып шығаруға арналған Windows жүйесінің қосымша программасы. Ол-мәтіндік және графикалық информацияларды өңдеу барысында жүзден аса операциялды орындай алатын ең кең тараған мәтін редакторының бірі. Қазіргі компьютерлік технологияларда орындауға болатын кес келген операция бұл ортада жүзеге асырыла береді. Мысалы, басқа ортада дайындалған мәтіндік фрагменттер, кестелер, суреттер сияқты неше түрлі объектілерді байланыстыра отырып осы ортаға енгізуге болады. Жалпы, Word редакторында типография жұмысына керекті баспа материалдарын теруден бастап, олардың оригинал – макетін толық жасауға

дейінгі барлық жұмыс орындалады. Мұндай құжаттар мен кестелерді көрікті етіп, безендіруге қажет көптеген дайын шаблондар, стильдер, жазылып бірден орындалатын ішкі макропрограмалар тілі, қарапайым графикалық бейнелерді салатын аспаптар және т. с. с. жетіп артылады.

Жоғарыда аталған бұл артықшылықтардың бәрін оқушылардың таным түйсігін арттыру мақсатында қолдануға болады. Әсіресе, өзіндік жұмысты жүйелі жүргізуде бұл бағдарламалардың тигізер көмегі мол. Мәселен, шығармашылығын дамыту мақсатында, Microsoft Office Word — мәтіндік құжаттарды даярлау негізінде пайдалануға болады. Word арқылы эссе, мақала және шығарма жазуға тапсырма беруге болады. Бұл әрине жекелеген тапсырма болғандықтан, оқушылардың өз бетімен еңбек етуге негіз болып, тіл байлығын арттыруға септігін тигізеді.

Ал, Microsoft Powerpoint негізінде өткен тақырып бойынша презентация жасауға ұсыныс білдіруге болады. Бұл әрине, компьютерде көрсетілген артықшылықтарды игеруге жол ашып, оқушылардың талғамын арттыруға көмегін тигізеді. Балалар сурет жүктеу, дизайнды өңдеу, түс пен жазу шеберлігін ұтымды пайдалану жағынан қабілеттерін арттыратын болады. Презентация дайындау барысында оқушылар жаңа тақырыпты толық меңгеріп, өз беттерімен мәліметтерді игере алады. Яғни, мәлімет іздеу, мәтін теру, сурет енгізу барысында есте сақтау қабілеті артып, өз еңбегі негізінде білімін арттыра алмақ.

Microsoft Excel-де оқу барысында ең қажет дүниелердің бірі. Бұл артықшылықты оқушылардың санасына сіңіру арқылы, болашақта пайдаға жарайтын ілім қалыптастыруға болады. Кестемен жұмыс, диаграмма, сан, есеп барлығын біріктіре отыра, асқан ұқыптылыққа, тиянақтылыққа баулитын бағдарламаны жетілдіру өте қажет. Оқушылар өздігінен әрекет етуге талпынып, нәтиже шығаруға ұмтылатын болады. Мұғалім тек жол көрсетіп, нұсқаулық бере отыра, оқушылардың өздерінің жұмыс жасауына жағдай жасау қажет.

Microsoft Publisher-кәсіби үлгідегі жарияланымдарды жасауға аранлаған көмекшіні де оқушыларға таныстырған артық етпейді. Ол жерде топтастырылған түрлі үлгілерді өздеріне таңдауға еркіндік беріп, жоба аясында өздеріне қатысты мәліметтерді жинап, түйіндеме құруға дағдыландыруға болады. Бұл әрине, оқушылардың өздерін дербес тұлға ретінде сезінулеріне ықпал етіп, сенімділіктерін арттырады. Өз еріктерімен ересек адамдарша шешім шығаруларына түрткі болып, қабілеттерін арттырады.

Microsoft office-жоғарыда аталған түрлерінен бөлек, өзге де құрылымдары жетіп артылады. Олардың бәрінің өздеріне тән артықшылықтары мен жетістіктері бар. Жалпы, жаңа технологиялар — педагогтың мүмкіндігін күшейтетін құрал. Компьютердің артықшылықтары психология мен дидактика тұрғысынан талданып, керек кезінде педагогикалық талаптарға сай қолданылуы керек. Компьютердің сызбалық

мүмкіндіктерінің молдығы дәрістік экспериментті бояулы суреттермен, сызбалармен, кестелер мен байыта түсуге жол ашады, оларды оқу-процесінде қолдану тиімдігі мол. [1]

Айта кетуі керек, аталған бағдарламаларды бүгінгі таңда жас буын өкілдері еркін меңгерген. Компьютерлік сауаттылық, сандық технологияларды игеру қарқыны белсенді жүргізілуде. Сондықтан да, оны сабақ барысында қолдану еш қиыншылық тудырмайды. Оған қоса, жүйе негізінде оқушылар өздерінің фантазиясына ерік беріп, ерекше туындылар дайындап шығаруы мүмкін. Жекелей тапсырмалардың тағы бір артықшылығы, баланың бойындағы ашылмаған сырлар көрініс тауып, өзі бұрын байқамаған қызығушылықтар оянуы мүмкін. Сол себепті заманауи технологияны кірістіре отыра сабақ беру, қайткен күнде де өз нәтижесін беретіні анық.

Бүгінгі таңда көтерілген мәселені шешудің бір жолы ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдалануға негізделген оқушылардың өз бетіндік оқу іс -әрекетінің ұйымдастырудың ақпараттық моделін жасау арқылы шешуге болады. [2]

Білім беру саласында компьютердің маңызы өте зор. Себебі ол жаңашылдықтың жаршысы, әрі қолдануға өте ыңғайлы. Оған қоса, қазіргі таңда кез-келген ұйым, мекеменің барлығы дерлік компьютердің жұмысымен тығыз байланысты. Сол себепті, оқушыларды ерте кезден сандық сауаттылыққа баулу өте маңызды.

«...Адамзат үшін ХХІ ғасыр жаңа технологиялардың ғасыры болмақ, ал осы жаңа технологияларды жүзеге асырып, өмірге енгізу, игеру және жетілдіру- бүгінгі жас ұрпақ, сіздердің еншілеріңіз...Ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаздардың қолында», деп Н.Ә.Назарбаев айтқандай, заманауи технологияны игерту, оқушының бойына сіңіру ұстаздарға жүктелген үлкен міндет.

Педагог тек өз саласының майталманы болуы жеткіліксіз. Ол сонымен қатар, техниканың тілін еркін меңгеріп, заманауи құрал-жабдықтарды пайдалануды ұтымды жүзеге асыра алуы тиіс.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында білім беру жүйесінің жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған ролі атап көрсетілген: «педагог қызметкерлер оқушылардың мемлекеттік білім беру стандартында көзделген деңгейден төмен емес білім, білік, дағды алуын қамтамасыз етуге, жеке шығармашылық қабілеттерінің көрініп, дамуы үшін жағдай жасауға міндетті»- делінген. [3]

Microsoft office арқылы оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру өте ыңғайлы. Бұл ұстаздардың да, тәрбиеленушілердің де уақытын үнемдеп, бірлесе отыра жетістікке жетуге жағдай жасайды.

Болашақтың кілті, ертеңгі елдің ұландары, өскелең ұрпақ бойына білім нәрін сіңіру, дұрыс жолға бағыттау біздің басты мақсатымыз. Келешекті

кемелдендіретін, ұлт мерейін асқақтататын, көзі ашық, көкірегі ояу, саналы ұрпақтарымыз көп болсын!

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1.Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образование//М., 2000
- 2.Фридман Л.М. Изучение личности учащегося//М.,1998. -198 б.
- 3.Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы –Астана ,2004.

УДК 372.853

СТРАТЕГИИ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ ПРИ ОБУЧЕНИИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ФИЗИКИ ЧЕРЕЗ ПРЕДМЕТНО – ЯЗЫКОВОЕ ИНТЕГРИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ (CLIL)

Бекболатов Бауыржан Сәрсенұлы

Магистрант 1 курса, ОП 7М01505 - Физика

Международный Университет Астана,

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Олзат Тоқтарбайұлы**, доктор PhD

Рост потребности в изучении предметов на английском языке со школьной скамьи оправдан тем, что все новаторские идеи и новости мирового уровня публикуются преимущественно на английском языке. Поэтому мы, как учителя, должны сосредоточить свое внимание на эффективных стратегиях, которые мы используем в классе, чтобы создать необходимые условия для изучения учащимися предметов на английском языке.

В основном, учащиеся понимают основную цель выбора школы в англоязычной стране и то, как результаты их обучения могут повлиять на их будущую жизнь. Осознавая свой выбор, они используют все возможности, которые у них есть, а англоязычная среда помогает им выучить английский за короткий период времени. В каждой группе учителя используют разные стратегии в преподавании своего предмета, поскольку они понимают, что они не только учителя определенного предмета, но и учителя языка, так как в их классах есть ученики, для которых английский язык является вторым языком общения.

«Учителя, часто сталкиваются с требованиями преподавания естественных наук с помощью еще не освоенного учащимися английского языка» [1]. Эти требования могут быть менее достижимыми для учеников в англоязычных школах, если учитель не использует соответствующие стратегии и гибкость при преподавании.

Практические примеры подхода CLIL в начальной и средней школе представлены Мехисто и др [2]. В тексте авторы подчеркивают важность

соответствующей настройки процесса обучения, связывая результаты с содержанием, языком и навыками обучения. Язык не является основным предметом преподавания, поэтому качество содержания не должно ухудшаться из-за незнания языка. Что касается языковых навыков, авторы предлагают создать широкий спектр возможностей для использования всех языковых навыков, стимулировать языковой рост, создав психологически безопасную среду обучения, и помнить, что общение имеет первостепенное значение в подходе CLIL.

Одна из проблем, с которой сталкиваются учащиеся – это трудность понимания смысла предметных знаний. «Для многих учеников самым большим препятствием в изучении естественных наук - а также самым важным достижением - является изучение научного языка. Одна из важных особенностей науки - это богатство используемых в ней слов и терминов» [3]. Столкнувшись с большим количеством слов, связанных с наукой, на каждом уроке учащиеся затрудняются понять и связать их с языком обучения, который также ведется на втором языке.

Бак [4] утверждает, что преподавание естественных наук предполагает исследование и использование аутентичных материалов, практических подходов и визуальных материалов. Эти и подобные стратегии помогут удовлетворить потребности в изучении английского языка. Представляя стратегии изучения естественных наук в классе, Ли и др. [5] подчеркивают, что практические работы на уроках являются важным инструментом для овладения научным языком и развития специальных научных знаний посредством общения и экспериментов.

Учащиеся, для которых английский язык является вторым языком обучения, развивают грамматику и словарный запас, а также знакомятся с научными жанрами устной и письменной речи. Языковые функции (например, описание, выдвижение гипотез, объяснение, прогнозирование и размышление) могут развиваться одновременно с научными исследованиями и навыками обработки данных. Занимаясь наукой, основанной на исследовании, учащиеся учатся думать и рассуждать как члены научного сообщества [5], в результате которого учащиеся понемногу учатся мыслить на втором языке.

Подход, основанный на исследовании, побуждает учащихся генерировать различные идеи, основанные на полученных знаниях, чтобы находить ответы на свои вопросы. Благодаря такому подходу обучения, учащиеся познают «как учиться», что очень положительно сказывается на их последующем обучении. Они могут учиться не только самостоятельно, но и в парах или группах, где могут поделиться своими идеями, мыслями, которые будут исходить с разных точек зрения, и создадут атмосферу группового мышления. Такой подход может помочь учащимся обучаться друг у друга и использовать вербальное общение для практики второго языка обучения.

Информация может быть доступна учащимся по-разному, каждый подход преподавателя к предоставлению информации может сыграть важную роль в их учебном процессе, чтобы сформировать понимание науки, особенно учащимися для которых английский язык является вторым языком обучения. Благодаря такому подходу, упомянутому Лемке [6], учащиеся могут говорить на научном языке и лучше понимать физические процессы.

Важно заметить при обучении, что ключевыми факторами для обучения в разных возрастных группах являются уровень преподавания предмета и уровень предшествующего обучения в рамках предметных областей. Уровень коммуникативных и учебных навыков (включая то, насколько хорошо ученики могут работать в одиночку и взаимодействовать со своими сверстниками) будет зависеть от возраста и способностей [7]. Также учителям необходимо бросать вызов установленным знаниям учащихся, чтобы помочь реструктурировать их идеи. Но для упомянутого подхода в обучении, учителя должны обладать полной информацией об уровне полученных знаний и способностей учащихся, понимать отношение науки к реальной и повседневной жизни.

Список использованных источников:

1. Hart, J.E., Lee, O., (2003) "Teacher professional development to improve the science and literacy achievement of English language learners", *Bilingual Research Journal* 27,3: 475-501.
2. Mehisto, P., Marsh, D., Frigols, M. J. 2008. *Uncovering CLIL. Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education*. Oxford: Macmillan Education.
3. Jerry W., Jonathan O. (2001) *Language and literacy in science education*. Open University Press.
4. Buck A. (2000). *Teaching Science to English as Second Language Learners: Teaching, learning, and assessment strategies for elementary ESL students*. Faculty Publications: Department of Teaching, Learning and Teacher Education. Paper 20.
5. Lee, O., Buxton, C., Lewis, S., & LeRoy, K. (2006). Science inquiry and student diversity: Enhanced abilities and continuing difficulties after an instructional intervention. *Journal of Research in Science Teaching*, 43(7), 607-636.
6. Lemke L., (1990). "Talking science: language, learning and values". NJ: Ablex Publication Corporation.
7. Tony L., Matt C., Bernie K., and Judith T. (2009). *Teaching science. Developing as a Reflective Secondary Teacher*. Sage Publications Ltd.

УДК 372.853

ЭФФЕКТИВНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА ФИЗИКА В РЕЖИМЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Махамбетова Асемгуль Амангельдиновна

Магистр 1 курса ОП 7МО1505 - Физика

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

mahambetova-a1975@mail.ru

Научный руководитель: **Олзат Тоқтарбайұлы**, научный сотрудник

ЧУ “NLA”, Назарбаев Университет

Нур-Султан, Казахстан

toktarbo@tcd.ie

Дистанционное обучение — это сложный баланс онлайн-контента и физического взаимодействия с контентом, который не отображается на экране компьютера. Цель данного исследования изучить проблемы, с которыми столкнулись учителя при переходе к дистанционному обучению, и выяснить, какие виды учебной деятельности используют учителя для дистанционного обучения; определить способы взаимодействия с учащимися и выбрать источники образовательного контента.

Рассмотрим понятие дистанционное обучение. В своем учебном пособии Андреев А.А., Солдаткин В.И. «Дистанционное обучение: сущность, технология, организация работе» дают следующее определение понятия: (ДО) — это «обучение на расстоянии с использованием ИКТ» [1, с. 7]. Зубов А.В., Зубова И.И. рассматривают ДО «как новую форму организации учебного процесса, соединяющую в себе традиционные и новые информационные технологии обучения, основывающуюся на принципе самостоятельного получения знаний, предполагающую в основном телекоммуникационный принцип доставки обучаемому основного учебного материала и интерактивное взаимодействие обучаемых и преподавателей как непосредственно в процессе обучения, так и при оценке полученных ими в процессе обучения знаний и навыков» [2, с. 142].

М. В. Лапенок в статье «Организация познавательной деятельности учащихся на основе школьной системы дистанционного обучения» основными функциями преподавателя дистанционного обучения считает организацию оптимальных виртуальных классов, ведение мониторинга выполнения заданий, создание у учащихся необходимого психологического настроения на восприятие информации, решение задач, сотрудничество. Таким образом, школьный учитель должен иметь высокий уровень знаний не только

в области своей специализации, но и во владении современными информационными и новейшими мультимедийными нанотехнологиями [3].

В статье Кисловой О. Н. «Опыт преподавания с использованием возможностей GOOGLE КЛАССА» автором проведен анализ возможностей Google Classroom как онлайн-инструмента, дополняющего образовательный процесс новыми интернет-практиками. Автор показал, что Google Classroom является эффективным способом организации взаимодействия студентов и преподавателей в цифровой образовательной среде. Главными особенностями сервиса Google Classroom автор отмечает простоту настройки, экономия времени и бумаги (раздавать задания, контролировать выполнение, проверять задачи можно в одном сервисе), удобство, доступность (класс доступен бесплатно, для работы в сервисе можно использовать как компьютер, так и планшет или телефон), безопасность (отсутствие рекламы). [4].

Для организации учебного процесса Министерством образования и науки был представлен доступ нескольких систем: «Bilimland», «Google Classroom», «Daryn.online» и др. Также был открыт бесплатный доступ для проведения занятий к сервису «ZOOM». Если для вузов использование таких технологий не является новостью, и они сразу же после принятия приказа МОН РК перешли на онлайн-формат обучения, то для школьников и учителей возникли ряд трудностей при переходе к дистанционному обучению:

- 1) учителя не могли определиться с платформами для проведения видеоконференций;
- 2) систематизация учебного материала на платформах;
- 3) проведение оценивания письменных работ учащихся;
- 4) технические неполадки, сбои в работе программы;
- 5) слабый интернет;
- 6) не у всех учащихся получалось прикрепить выполненную домашнюю работу к уроку;
- 7) отсутствие у учащихся навыков самостоятельной работы с учебным материалом.

Самыми доступными и наиболее удобными для казахстанских учителей способами организации взаимодействия ученика и учителя стали платформы «Google Classroom» и «Bilimland». Видеоконференции осуществлялись через сервисы ZOOM и Teams.

В первые дни перехода на онлайн обучение, изучив все предложенные варианты для дистанционного обучения, я остановилась на образовательной платформе Google Classroom.

Google Classroom — это бесплатный веб-сервис, разработанный компанией Google для общеобразовательных заведений, целью которого является создание, упрощение, распространение и оценка заданий безбумажным способом.

Возможности платформы:

- 1) создать свой класс/курс;
- 2) добавлять учебные материалы и отправлять учащимся;
- 3) составлять различные задания и группировать их по темам для учащихся;
- 4) оценивать задания учащихся и отправлять комментарии;
- 5) вести мониторинг успеваемости.

Данный веб-сервис объединяет в себе Google диск для создания и хранения данных, документы Google, листы и слайды для письма, Gmail для общения и Google календарь для составления расписания и определения сроков выполнения заданий. Учащиеся могут быть приглашены в класс по личному коду [5].

Рассмотрим пример организации дистанционного обучения по физике для учащихся 9 класса школы-лицея №79. В начале каждого урока учитель в ZOOM начинает урок с использованием презентаций, с преобладанием вопросов, обсуждения различных проблем. Это используется для активизации учащихся, поскольку не всегда можно отследить присутствие ученика (иногда представляется фотография), чтобы определить степень владения материалом. Педагог отвечает на вопросы учеников, проверяет домашние задания, объясняет материал. Для повышения мотивации создаются красочные позитивные ролики. В качестве контроля знаний используются задания на логическую интерпретацию информации и оценочные суждения, задания на практическое применение изученной информации. Затем учащиеся самостоятельно работают в системе Google Classroom. Для каждого класса был создан курс. Всего 12 курсов.

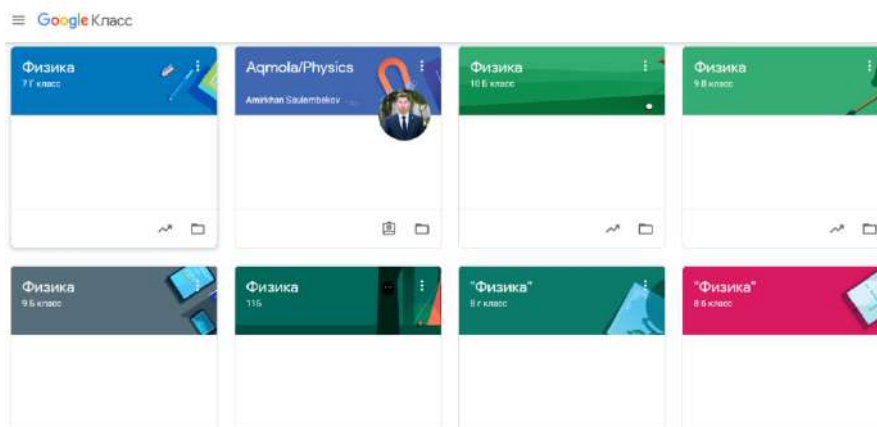

Рисунок 1. Интерфейс платформы Google Classroom учителя физики школы-лицея №79 г. Нур-Султан

Каждый курс включает набор тем. Каждая тема — это отдельный урок. В тему включены материалы разного типа. Это может быть лекционный материал, обучающее видео, письменные задания (по уровням), отчеты, тестирование.

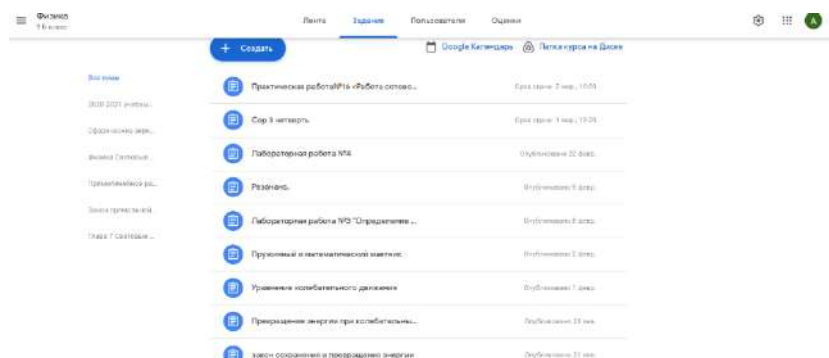

Рисунок 2. Интерфейс курса «Физика-9»

Учитывая возрастные особенности учащихся, необходимо выбрать методику дистанционного обучения. Учителю необходимо продумать организацию учебного процесса, определить методы взаимодействия преподавателя и ученика, виды и формы обучения. Следующим этапом является структурирование и подготовка учебного материала для каждого класса, т.е. заполнения содержания Курса. Учителю физики также необходимо подготовить практические задания на каждый урок.

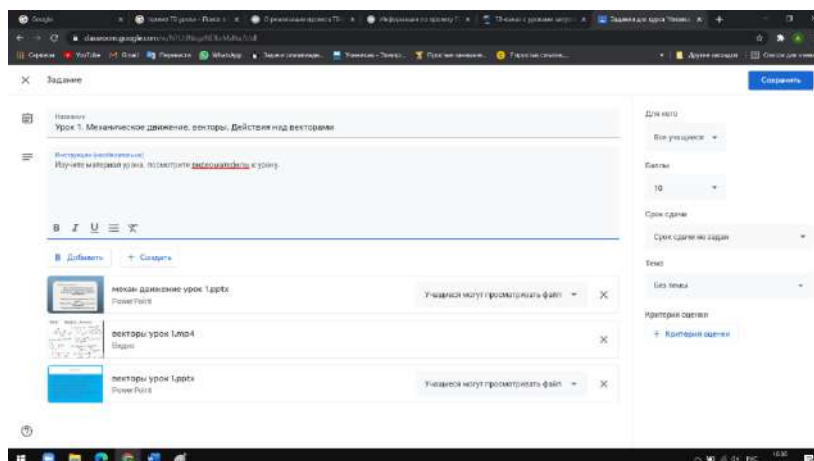

Рисунок 3. Материал урока №1 «Механическое движение. Векторы. Действия над векторами»

Учителя могут следить за успеваемостью каждого учащегося, а после выставления оценок могут возвращать работу с прикрепленными к ней комментариями или дополнительными заданиями. Google формы позволили автоматизировать проверку работ учащихся и выставление оценок.

Международная научно-практическая конференция «Наука и образование»

Физика 9 Б класс		Лента	Задания	Пользователи	Оценки			
Сортировать по фамилии		8 окт. 202... СОР №1 Кинемат... из 18	Срок сдач... 1 октября "Центро... из 18	Срок сдач... Лаборато риал... из 18	Срок сдач... Решение задач на... из 10	Срок сдач... Свободно е падение из 10	Срок сдач... Урок №9 Решени... из 10	Срок сдач... Практиче ская... из 10
Средняя оценка по классу		13,52	–	6,92	6,45	4,63	6,63	7,25
Рабочий номер 7		13						
Дария Алшоразова		15			4		7	7
Ерназар Бақашов		13		5	8	5		5
Нурболат Бегаришев		10						7
Даниал		13	Сдано	7	4	— из 10	— из 10	9
Магжан Жақсылық		16	✓	8	6	2		

Рисунок 4. Страница оценок Курса «Физика 9 Б класс».

Мобильные приложения, доступные для iOS и Android устройств позволяют пользователям делать фотографии и прикреплять их к заданиям, обмениваться файлами из других приложений и получать доступ к информации в автономном режиме.

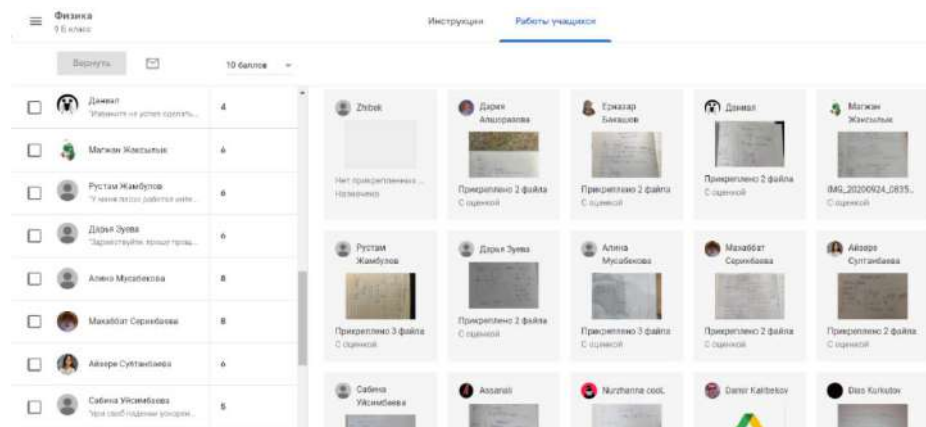

Рисунок 5. Работы учащихся.

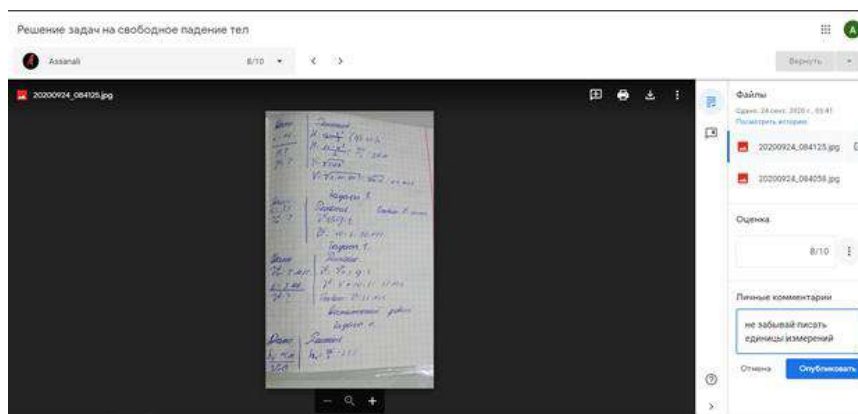

Рисунок 6. Страница выполненного задания с комментариями учителя.

Суммативное оценивание, проводимое в конце четверти показало, большинство учащихся усвоили учебный материал на том же уровне, что и при очной работе.

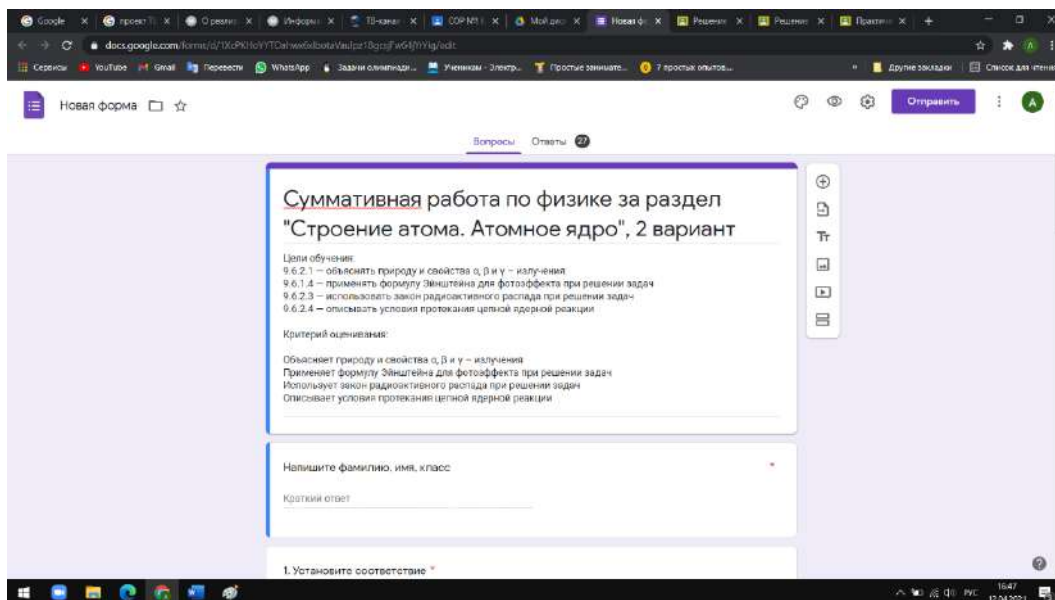

Рисунок 7. Суммативная работа, созданная в Google форме

С помощью Google Форм, удобно проводить проверку знаний учащихся. Все данные собираются в одном месте и представлены в виде электронной таблицы. При составлении проверочных заданий можно использовать вопросы различных категорий:

- ✓ с выбором одного или нескольких вариантов ответов,
- ✓ с написанием краткого или развернутого ответа,
- ✓ с установлением соответствия, множественным выбором,
- ✓ со шкалой, от минимального значения до максимального.

Подсчет будет производиться автоматически, по итогам оформляются всевозможные варианты отчетной документации: сводная таблица, диаграммы популярности вариантов ответов, процентного соотношения участников из разных групп и т.д. [6].

№	Дата	Время	Имя пользователя	Вопрос	Ответ А	Ответ Б	Ответ В
1	00.05.2020	10:04:00	Иванов Иван Иванович	1. Установите соответствие 1. Установите соответствие 2. На рисунке показан ход трех радиоактивных лучей. 1, 2, 3 указывают на правильный ответ:	А) сильно отклоняется	Б) слабо отклоняется	В) не отклоняется
2	00.05.2020	10:04:01	Иванов Иван Иванович	1. Установите соответствие 1. Установите соответствие 2. На рисунке показан ход трех радиоактивных лучей. 1, 2, 3 указывают на правильный ответ:	А) сильно отклоняется	Б) слабо отклоняется	В) не отклоняется
3	00.05.2020	10:04:02	Иванов Иван Иванович	1. Установите соответствие 1. Установите соответствие 2. На рисунке показан ход трех радиоактивных лучей. 1, 2, 3 указывают на правильный ответ:	А) сильно отклоняется	Б) слабо отклоняется	В) не отклоняется

Рисунок 8. Сводная таблица по результатам суммативной работы.

Рисунок 9. Диаграммы ответов учащихся

Большую сложность представляет проведение лабораторных работ в дистанционном формате. Для лабораторных работ я использовала виртуальную лабораторию Phet.colorado и интерактивные стимуляторы.

PhET – проект, разработанный Университетом Колорадо. Проект включает большое множество виртуальных лабораторий, демонстрирующих различные явления в области физики, биологии, химии, математики, наук о Земле. Опыты имеют высокую познавательную ценность и при этом очень увлекательно и доступно помогают раскрыть учебный материал.

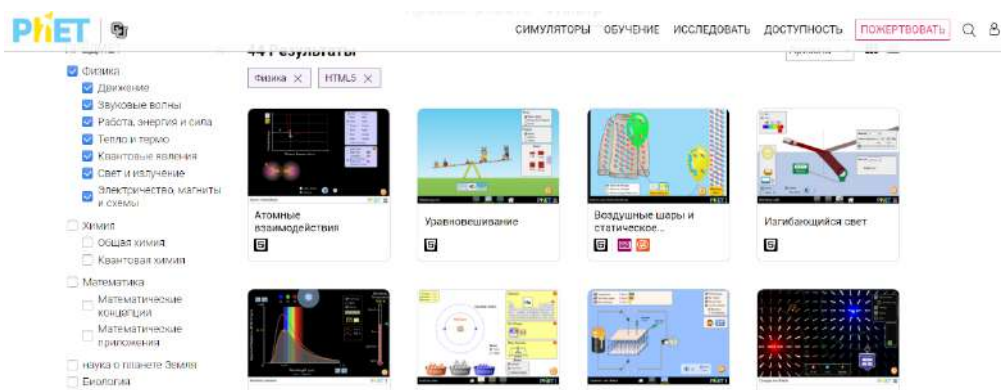

Рисунок 10. Интерфейс платформы Phet.colorado

С помощью сервиса Phet.colorado можно проводить увлекательные интерактивные уроки и лабораторные работы с обучающимися в дистанционном режиме. Интерактивные работы по физике можно проводить на физических практикумах, лабораторных работах.

Выводы

Опыт использования интернет-технологий и проведения онлайн уроков позволяет предложить следующие рекомендации для эффективного осуществления процесса преподавания физики в режиме дистанционного обучения:

- 1) Выбрать интернет – платформу для осуществления учебного процесса.
- 2) Разработать систему контроля и оценки знаний учащихся: тесты, задания, контрольные вопросы, темы проектов.
- 3) Для проведения лабораторных работ составить список виртуальной лаборатории
- 4) Рассмотрите варианты организации обратной связи.
- 5) Разработать учебные материалы для изучения курса
- 6) Размещать материалы курса в системе дистанционного обучения.

Таким образом, сервис Google Clsassroom является удобным помощником для педагога при осуществлении дистанционного обучения физики. Процесс взаимодействия между педагогом и учащимися с использованием данного сервиса проходит намного быстрее, проще и эффективнее, а процесс обучения становится для учащихся более интересным, динамичным и результативным, в особенности, если педагог постарается использовать как можно больше возможностей, которые предоставляют различные веб-сайты и приложения, интегрируемые с Google классом[6].

Список использованных источников:

1. Андреев А.А., Солдаткин В.И. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. М.: МЭСИ, 1999. 196 с.
2. Зубов А.В., Зубова И.И. Информационные технологии в лингвистике: учеб. пособие для студентов лингвистических факультетов высших учебных заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 208 с.
3. М. В. Лапенко. Организация познавательной деятельности учащихся на основе школьной системы дистанционного обучения// Информационные технологии в образовании. - М: Образование и наука, 2009, №6. – С. 63
4. Кислова О.Н. Опыт преподавания с использованием возможностей GOOGLE КЛАССА//Инновационные технологии в образовании. - М: Научный консультант, 2016. – С. 272-277
5. Интернет ресурсы: <https://classroom.google.com>- Дата доступа: 14.04.2021
6. Богомолова Н.В. Организация дистанционной формы обучения посредством использования сервиса Google Classroom. <https://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskie-tehnologii/library/2020/06/05/organizatsiya-distantsionnoy-formy>. Дата доступа: 14.04.2021

УДК 371.01

**ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗУЧЕНИЯ
СОВРЕМЕННЫХ ВОПРОСОВ АСТРОНОМИИ,
КОСМОЛОГИИ, ТЕОРИИ БОЛЬШОГО ВЗРЫВА ПРИ
ПОДГОТОВКЕ
НАУЧНЫХ ПРОЕКТОВ**

Махамбетова Асемгуль Амангельдиновна

Магистр 1 курса ОП 7МО1505 - Физика

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

mahambetova-a1975@mail.ru

Абекова Жаннат Айдарбековна,

доцент

Южно-Казахстанский университет им. М. Ауезова, Казахстан

abekova68@mail.ru

Научный руководитель: **Оралбаев Асылбек Байсейтулы,** доцент

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Oralbayev_a@inbox.ru

Вопросы современной астрономии, космологии, происхождения Вселенной, исследования на Большом Адронном Коллайдере интересуют не меньше, чем другие вопросы научно-технической революции. Для совершенствования знаний современной физики и навыкам теоретического исследования современную молодежь необходимо заинтересовать школьными проектами современных актуальных тем.

Всем известно, что астрономия является самой древней наукой о природе, фактически можно сказать что это самая древняя наука из всех известных наук. Изучением проблем космоса, Вселенной, происхождению звезд интересовались люди испокон веков, в наше время тоже не угасает этот интерес.

Современная молодежь уже имеет определенный багаж знаний о природе, о Вселенной, о космологии в целом. На фоне современных исследований астрономии, исследований на Большом Адронном Коллайдере современные учащийся тоже интересуются вопросами происхождения Вселенной, планет, звезд и других астрономических объектов. В связи с этим можно отметить следующее, чтобы поглубже вникнуть в вопросы исследований на Большом Адронном Коллайдере от школьников, студентов и молодежи естественно требуются конкретные знания о современной физике, о физике элементарных частиц и т.д. Значит изучение вопросов исследования астрономии, астрофизики, интерес к этим исследованиям стимулируют учащийся к совершенствованию знаний современной физики и научно-исследовательских работ в целом.

Детальное обсуждение темы Большого Взрыва и исследований на Большом Адронном Коллайдере на практических занятиях дает огромный теоретический материал из физики элементарных частиц, из современной физики, о космологии, о стандартной модели, о теории гравитации и других разделов физики. Для поиска ответа на все вопросы относительно астрономии была отведена специальная ниша в астрономии – космология.

Космология - это физическое учение о Вселенной как в целом, включающее в себя теорию всего охваченного астрономическими наблюдениями мира как части Вселенной. Космология попыталась дать ответы на эти вопросы.

Космология, релятивистская теория гравитации была разработана А.Эйнштейном в 1916 году в работе «Основы общей теории относительности».

Для описания процессов описывающих первые мгновения рождения Вселенной, ее появления и структуризации была создана теория Большого Взрыва.

Теория Большого Взрыва позволяет нам понять сущность физических процессов, показывает источники, создающие современные законы физики, дает возможность прогнозировать дальнейшую судьбу Вселенной.

Поэтому космология, как и любая другая наука живет и бурно развивается, принося все новые и новые фундаментальные знания об окружающем нас мире. Хотя и не так стремительно, как например, компьютерные технологии, и в большей мере за счет «альтернативных» теорий, но все – таки развивается.

Современная теория Большого Взрыва дает совершенно определенный ответ: Большой Взрыв был и это имеет конкретное доказательство!

В данный период развития науки имеется ряд данных, которые подтверждают теорию «горячей Вселенной».

Сразу нужно отметить, что Большой Взрыв это чисто астрономический взрыв, ее нельзя сравнивать с химическим взрывом, так как при химическом взрыве все вещество распадается, разрушается. Химический взрыв обусловлен разностью давлений во взрывающемся веществе и давлением в окружающей среде. Эта разность давлений создает силу, которая сообщает ускорение частицам заряда взрывчатого вещества. В астрономическом взрыве подобной разности давлений не существует. При астрономическом Большом Взрыве при начальной космологической сингулярности, когда Вселенная равнялась нулю - она была сжата в точку, вот отсюда начинается «рождение» Вселенной. Представить себе астрономический взрыв очень трудно, тем более, что «все пространство» могло быть в начале взрыва конечным (в случае замкнутого мира) и бесконечным (в случае открытого мира). Здесь нужно объяснить следующее: начальное состояние Вселенной которое нельзя теоретически описать современной классической общей теорией относительности, называют космологической сингулярностью[1-3].

К подтверждениям данных объясняющих теорию «горячей Вселенной» относятся, например, данные о возрасте небесных тел. Мы знаем, что возраст Солнечной системы близок к 4,6 млрд.лет. Менее точно известен возраст самых старых звезд. Скорее всего, он близок к возрасту нашей и других галактик. (10 – 15 млрд. лет). Значит, данные о возрасте небесных тел не противоречат о возрасте Метагалактики. Данные радиоастрономии свидетельствуют о том, что когда мы наблюдаем мощный радиоисточник, не надо забывать о том, что перед нами его далекое прошлое (ведь сегодня радиотелескопы принимают волны, которые были излучены миллиарды лет назад).

Важное подтверждение теории «горячей Вселенной» следует из сравнения наблюдаемой распространенности химических элементов с тем соотношением между количеством гелия и водородов, которое возникло во время первичного термоядерного синтеза. [1-3]

Теория Большого Взрыва Вселенной опирается на Общую Теорию Относительности А.Эйнштейна, но вместе с тем она допускает движение частиц со скоростями больше скорости света в вакууме. Если возможно движение частиц со скоростями больше чем скорость света в вакууме, тогда Общая Теория Относительности А.Эйнштейна может стать частным случаем

более крупной новой теории, как например преобразования Лоренца и преобразования Галилея. Возможность построения такой крупной новой теории может появиться после экспериментов на Большом Адронном Коллайдере.

Согласно теории Большого Взрыва Вселенная постоянно расширяется, это расширение продолжается, но какой процесс будет в дальнейшем, это еще неизвестно. Если средняя плотность во Вселенной не превосходит некоторого критического значения, Вселенная будет расширяться вечно, если же плотность больше критической, то процесс расширения когда нибудь остановится и начнется обратная фаза сжатия, возвращающаяся к исходному сингулярному состоянию. Какой процесс будет преобладать в дальнейшем современная теория никак не может предсказать, возможно в перспективе будет создана новая теория которая полностью объяснит все эти процессы [3,4].

В целом, если сделать краткое заключение, можно сказать, что теория «горячей Вселенной» очень интересная, в то же время сложная наука, которая требует тщательного исследования. Самое главное, из этого материала о теории «горячей Вселенной» учащийся или же студенты ВУЗа могут получить много информации о современной физике, о физике элементарных частиц, об астрономии, о космологии в целом. Эти ценные информации о Вселенной, о Большом Взрыве стимулируют молодежь интересоваться наукой, пробуждают у них интерес к теоретическим исследованиям о космологии, также к совершенствованию знаний будущих специалистов. Подводя итоги теории «Большого взрыва» можно сделать некоторые заключения:

- во-первых теория доказывает само реликтовое излучение,
- во-вторых она подтверждает самое главное- закон Хаббла,
- в третьих доказательством теории Большого взрыва служит характер распространения химических элементов во Вселенной.

Про эксперименты на Большом Адронном Коллайдере в общих чертах естественно известно многим учащимся и студентам, которые имеют отношение к науке. Здесь возникает главный вопрос для чего проводятся эти эксперименты, какая у них цель ?

Основная задача группы физиков теоретиков и экспериментаторов работающих на Большом Адронном Коллайдере состоит в том, чтобы построить замкнутую и непротиворечивую теорию, в рамках которой можно было бы объяснять и прогнозировать определенный круг природных явлений. Например, все магнитные и электрические явления в природе рассматриваются в рамках электромагнитной теории Максвелла, все процессы движения и взаимодействия элементарных частиц (электрона, протона, нейтрона) и их ассоциаций (молекул, атомов, и т.д.) в масштабах скоростей намного меньших скорости света, рассматриваются в квантовой механике (не релятивистская квантовая механика). Именно на основе таких завершенных

теорий современные инженеры и физики разрабатывают сложнейшие технические устройства, которые становятся неотъемлемой частью нашей жизни: сотовая связь, лазеры, телевидение, компьютеры, ядерные реакторы, и т.д.

В тоже время есть целый ряд физических явлений для объяснения, которых пока еще не создано удовлетворительных теорий, это направления, в которых активно ведутся экспериментальные и теоретические исследования. Одним из таких направлений и является физика элементарных частиц. В настоящее время в физике элементарных частиц разрабатываются разные теоретические модели, наиболее удачной на сегодняшний день считается так называемая – Стандартная модель.

На основе результатов предстоящих экспериментов на Большом Адронном Коллайдере Стандартная модель будет дополнена новыми данными, либо будет построена Совершенно Новая Теория, но в любом случае это теория будет включать в себя Стандартную модель как частный случай. Это естественно, так как теория не может стоять на одном месте, она должна постоянно развиваться, расширяться. Стандартная модель включает в себя сильное, слабое, электромагнитное взаимодействие, только гравитационное взаимодействие не включается сюда.

Главной задачей эксперимента станет проверка Стандартной модели, которая по сути, по предположению физиков относительно законов и принципов составляет основу строения материи.

Стандартная модель господствует в физике элементарных частиц с 1973 года, она описывает всю совокупность экспериментальных данных. Стандартная модель содержит более 20 определяемых из опыта параметров и не включает в себя гравитацию.

Модель предполагает существование нескольких фундаментальных фермионов, то есть частиц со спином $1/2$. Они разделены на 2 группы – лептоны и кварки. Каждая из групп состоит из 3-х поколений или семейств, далее по знаку электрического заряда частицы можно разделить на верхние и нижние члены семейств. В итоге мы имеем 12 фундаментальных фермионов: 6 лептонов и 6 кварков. Взаимодействие между частицами осуществляется путем обмена так называемыми промежуточными бозонами – частицами с целым спином (0, 1, 2). Каждый бозон представляет какое-либо фундаментальное взаимодействие. Стандартная Модель включает описание сильного, слабого и электромагнитного взаимодействий.

Сильное взаимодействие описывается квантовой хромодинамикой (КХД), промежуточные бозоны, являющиеся переносчиками сильного взаимодействия, называются глюонами. Для описания структуры адронов используется кварковая модель.

Слабое и электромагнитное взаимодействия описываются теорией электрослабого взаимодействия, основой которой является квантовая электродинамика (КЭД). Слабое взаимодействие осуществляется посредством

обмена W^\pm - и Z^0 -бозонами. Электромагнитное взаимодействие осуществляется посредством обмена фотонами.

Если все вытекающие из моделей следствия найдут подтверждение в экспериментах, то это будет свидетельствовать об ее правильности.

Согласно Стандартной модели, все элементарные частицы относятся либо к классу лептонов, либо к классу частиц-переносчиков взаимодействия, либо к классу адронов, которые построены из кварков.

В рамках Стандартной модели, сильное, электромагнитное и слабое взаимодействия удалось описать как разные проявления единой силы. Считается, что все силы, действующие во Вселенной при высоких энергиях сливаются воедино и проявляют себя как одна сила. Первыми объединяются слабое ядерное и электромагнитное взаимодействия, такое объединение двух сил можно наблюдать даже лабораторно при энергиях развиваемых современными ускорителями элементарных частиц. Сила образованная таким объединением слабого и электромагнитного взаимодействия, проявляется как сила электрослабого взаимодействия.

Здесь важно отметить, что обсуждение результатов исследования на Большом Адронном Коллайдере, перспективы развития теории современной физики, будущее Стандартной Модели, задачи современной теории элементарных частиц, значение и роль новой обнаруженной частицы Бозона Хиггса и другие вопросы сильно интересуют школьников и студентов, будущих специалистов. Для этого целесообразно в школе на факультативных занятиях рассказать вкратце об этих экспериментах и исследованиях на Большом Адронном Коллайдере и перспективах развития современной физики.

Следует отметить, что в настоящее время ЦЕРН (Европейский Центр Ядерных Исследований) — это не только Большой Адронный Коллайдер и не только фундаментальная физика. В ЦЕРНе ведутся и прикладные разработки, а также регулярно проводятся разнообразные образовательные мероприятия, в особенности ориентированные на школьников. Однако до сих пор эти мероприятия ограничивались пусть регулярными, но кратковременными проектами. С этого года ситуация изменится. В июле в ЦЕРНе состоялась инаугурация специальной лаборатории S'Cool Lab для школьников и учителей. На площади 200квадратных метров подготовлено уже полтора десятка экспериментов, касающихся инструментария современной физики и мира элементарных частиц. Школьники смогут повторить эксперимент Резерфорда на реальной установке, познакомиться с методами наблюдения элементарных частиц спомощью реальных детектирующих элементов, научатся регистрировать космические лучи, поработают с детекторами фотонов, ориентированных на медицинские приложения. Лаборатория эта будет работать постоянно; заинтересованные школы смогут забронировать себе полдня работы в этой лаборатории.

В ходе прошедшего на днях в ЦЕРНе студенческого мероприятия группа студентов-энтузиастов написала с нуля простую, но симпатичную и затягивающую онлайн-игру. Она позволяет погрузиться в мир исследователя элементарных частиц. Она в ненавязчивой форме дает вам возможность почувствовать себя пусть не ученым, но хотя бы менеджером физического эксперимента. Кликните по игровому полю— детектор начнет набирать статистику столкновений элементарных частиц. Накопив некоторый объем данных, вы можете проанализировать его. При этом вы открываете некоторое свойство частиц, а у вашего проекта повышается репутация. От репутации зависит финансирование проекта, оно позволяет вам нанимать для работы студентов, ученых и даже нобелевских лауреатов. При этом растет ваш имидж, и каждый новый человек в команде повышает скорость набора данных — а значит, и темп новых открытий и исследований элементарных частиц. Вы также можете потратить накопленный бюджет на модернизацию детектора или на мероприятия по популяризации своих открытий— всё это тоже сказывается на эффективности работы.

Вот такие подобные мероприятия стимулируют молодежь, школьников для научных работ, они способствуют совершенствованию знаний современной физики и навыкам теоретического исследования.

Список использованных источников:

1. Клечек И. И. Якеш П. Вселенная и Земля. –Прага: Артия, 2014. -84с.
2. Кесарев В.В. Эволюция вещества во вселенной. –М.: Атомиздат, 2012. -115с.
3. Левитан Е.П. Эволюционирующая Вселенная. –М.: Просвещение, 2010. -124с.
4. Новиков И.Д. Эволюция Вселенной. -М.: Наука, 2011. -66с.

UDC 378.147.811

**LANGUAGE GOALS OF CONTENT AND LANGUAGE
INTEGRATED LEARNING IN THE EDUCATIONAL PROCESS
OF ENGLISH LANGUAGE**

Abdankyzy Lazzat

1st year Master student, EP 7M01701 – Foreign Language: two foreign languages
Astana International University,
Nur-Sultan, Kazakhstan

Scientific adviser: **Mazhit Zura**, Candidate of philological sciences

In modern education, one of the main goals of teachers is the socialization of the child in the interethnic and intercultural space. Wherein from a very young age, a foreign language can be a tool for mastering new knowledge and skills. New technologies for teaching a foreign language appear and are actively introduced into the educational process. One of examples of successful application of such technology is considered CLIL technology. CLIL (Content and Language Integrated Learning) – subject-language integrated learning [1]. This technology initially assumes teaching other, non-linguistic, subjects in a foreign language. The need for multilingual citizens is becoming more and more evident in many different social spheres which encompass not only the job market, but also social integration (ever increasing migratory movements being a very good case in point), education, research and many others. As a result of this global trend, the learning of foreign languages is playing a major role in many educational systems all over the world [2]. Efficiency such a method lies in the fact that the child uses a foreign language in real life to acquire new knowledge not only in foreign lessons language, but also within the framework of other school subjects. Another variation on the implementation of CLIL technology is integration of elements of non-linguistic school subjects into a foreign language program [3]. Thus, the student not only learns terms, concepts, entire topics or modules of any school subject using a foreign language, but also deepens his linguistic knowledge and consolidates communication skills in a foreign language. The most important condition for mastering any foreign language is real communication [4]. Teaching a foreign language using CLIL technology allows you not only to integrate several school subjects between each other and improve the proficiency of a foreign language, but also develop the communication skills of pupils.

In connection with the above, such a term appeared as an integrated approach to teaching a foreign language (Integrated Teaching Approach). However, the concept an integrated approach to teaching by different authors has different meanings. According to some, it is “a combination of functional and methodological aspects teaching English”. Others believe that the basis of an integrated approach is a “communicative methodology with the integration into it of a part of the practical some classical methods”. The classic approach to learning a foreign language is based on understanding of the language as a real and full-fledged means of communication, which means all linguistic components – speaking and writing, listening need to be developed systematically and harmoniously. The classical technique partly turns language into an end in itself. If we consider modern methods of teaching foreign languages, then we will see that this list has expanded significantly and includes communicative, project, intensive, activity and distance methodology. Integrated lessons are one of the areas of the modern school that contribute to the development the creativity of students and teachers. Intra-subject and inter-subject integration helps to overcome the fragmentation and mosaicism of students' knowledge. Integration provides the mastery of complex knowledge of different subjects with studying one topic. The process of integrating lessons has a

general humanistic orientation, as it helps students to understand their place in the social environment. Integrated learning helps students overcome the deductive approach when observing the phenomena of the studied subject and individualize the meaning of each of the studied subjects, commensurate with their own personality and real circumstances. CLIL encourages the use of programs that develop the interpersonal, intercultural and language skills that are in demand among today's employers. Here, in CLIL subject lessons, vocabulary is more important than grammar. When working with text, it is important to have illustrations to visualize the read, texts can be presented schematically, which helps students to define the idea of the text and the information presented in it. After reading, it is desirable that the students be able to convey the idea of the text in their own words, at the same time, the teacher needs to draw the students' attention to certain lexical phrases that are suitable for the topic and subject. Also, the teacher should pay attention to special vocabulary, as well as to some universal linguistic units: phrasal verbs, fixed expressions, degrees of comparison, which are useful regardless of the topic of the lesson or subject. When compiling assignments, the training levels of students and the learning objectives should be taken into account. D. Coyle developed a schema to characterize the CLIL entity 4 "C", which is presented in the form of a triangular pyramid with four vertices:

- *Content* development of knowledge, skills, subject area skills
- *Communication* – use a foreign language while learning, while learning how to use it
- *Cognition* development of cognitive and thinking abilities, which form a general idea.
- *Culture* representing yourself as a part of culture, as well as awareness of the existence of alternative cultures. This includes interdisciplinary communication and citizenship education.

Each component of the design proposed by D. Coyle possesses indicators. “Content” is designed to answer the questions: “What are the goals learning?”, “What to teach?”, “What new learners learn?”, “What is the result of this training?” “Communication” defines the working language learning, creating a special vocabulary, language correction in the process training, the choice of types of communication, while indicating the need the use of polylogical discussion forms of interaction in educational process. “Cognition” highlights the thinking skills that determine concentration of attention on the subject and the target language, types of questions, leading to the correct answers, tasks necessary for reasoning. “Culture” implies the choice of the socio-cultural meaning of the topic and the unification of the entire lesson material, and also involves taking into account individual qualities pupils. The most remarkable thing is that, according to the author, the central part of the whole pyramid is the element “communication”, which means implementation of the other three components through communication [5]. The foreign scientists distinguish the following didactic principles defining CLIL are:

1. the principle of duality (reliance on native and foreign languages);

2. the principle of integration of a foreign language and subject content;
3. the principle of gradual complication of content;
4. the principle of focusing on mastering knowledge on a specific subject using two languages (native and foreign);
5. the principle of developing motivation for the ability and willingness to use foreign language for special purposes;
6. the principle of the unity of mental and speech activity in a foreign language [6, 7].

The basic methodological principles of CLIL were determined by K.S. Grigorieva [7]:

1. multiculturalism;
2. sustainable learning;
3. development of thinking skills of the highest order;
4. intensive and productive mastery of foreign language by the teacher language;
5. a variety of methodological techniques;
6. use of authentic teaching material.

According to the classification of F. Ball, who notes in one of his works relatively recent emergence of a subject-language integrated approach (CLIL), as well as the difficulty of recognizing this approach in practice, there are two versions of the implementation of the subject-language integrated approach: content-driven and language-driven [8]. Also in foreign scientific and methodological literature are often found concepts such as "hard" and "soft" CLIL. When implementing the "soft" version CLIL the educational process is focused on a foreign language, its study becomes one of the main tasks. This model assumes that language teachers present material through any scientific or professional context. The introduction of the same "hard" versions of CLIL will present the teacher with a double goal: teaching content the subject itself and teaching the academic language. Both concepts are quite successfully applied in educational institutions today, but in order to meet the requirements subject-language integrated approach, teacher of foreign language, or the teacher of a particular subject needs to enter changes in their methodological principles of work. Exactly these transformations are fundamental to CLIL. Implementation of a subject-language integrated approach to teaching, certainly has an important educational potential, consisting in its cognitive and linguistic benefits. Analysis of principles and versions of the subject-language integrated approach shows that on at the initial stage of training, the most recommended is the "soft" version CLIL models. Based on the analysis of the specific features of the "soft" version of the subject-language integrated approach, the following stages were identified implementation of this CLIL model in the process of teaching a foreign language:

1. review and selection of the necessary educational and methodological material;
2. distribution of funds and techniques of pedagogical communication;
3. Immediate implementation of CLIL in the learning process.

Based on the principles of a subject-language integrated approach to the first stage of implementation requires the following pedagogical conditions:

1. correct definition of the object of study;
2. correct selection of material, taking into account psychological aspects cognitive performance;
3. compulsory consideration of age characteristics [9].

CLIL benefits:

The idea of using the principle of subject – language integrated learning arose as a result of increased requirements for the level of proficiency in a foreign language with a limited time allotted for its study. This problem is faced by teachers in almost all countries. This approach allows teaching in two subjects at the same time, although the focus may be on either a language or a non-linguistic subject. The Language learning becomes more focused as the language is used to solve specific communication problems. In addition, school pupils have the opportunity to better know and understand the culture of the language being studied, which leads to the formation of the socio-cultural competence of students. The pupil passes through a fairly large amount of language material, which is a full-fledged immersion in the natural language environment [10]. It should also be noted that work on various topics allows you to learn specific terms, certain language constructions, which contributes to the replenishment of the student's vocabulary with subject terminology and prepares him for further study and application of the knowledge and skills acquired. It should also be noted that work on various topics allows you to learn specific terms, certain language constructions, which contributes to the replenishment of the student's vocabulary with subject terminology and prepares him for further study and application of the knowledge and skills acquired. This method is considered one of the most successful, as it allows you to combine the study of two or more subjects at once, one of which is a foreign language. The basics of the CLIL methodology:

Like any other technology, this technique has its pros and cons. First, the language is integrated into the general education curriculum and knowledge of the language becomes a means of learning the content of the subject, thereby increasing the motivation of students to use the language in the context when they are interested in the topic. By means of this technology, learning English becomes purposeful, because the language is used to solve specific communication problems, sociocultural competence is formed, vocabulary is replenished with subject terminology. But in order to achieve these tasks, increased requirements are imposed on the teacher of a foreign language. Of course, such a study cannot completely replace the study of the corresponding subject in the native language, but it can significantly complement it. Thus, the material on the academic subject should be selected at a level of difficulty just below the current level of knowledge of students in this subject in their native language. Text processing tasks should be structured with an emphasis on subject content, involving students in the process of understanding, discussing the main idea of the text and checking. Tasks should show

the features of linguistic forms, work out the ability to create, use them, use various types of verification and assessment, such as self-control and mutual control. Tasks should stimulate independent and creative activity of school pupils, communication tasks for oral and written communication in a foreign language. Pupils should be familiar with condensation strategies for linguistic, content and communication difficulties [11].

In addition, when planning educational material based on the CLIL methodology, it is important for a teacher to take into account the age of students, their degree of proficiency in a foreign language, and their readiness to perceive educational material in a foreign language. When preparing lessons in the format of the described methodology, it must be remembered that special requirements are imposed on the teaching material and assignments, which are different from those that the teacher is guided by when planning traditional lessons. The teacher faces a number of tasks:

- 1) the material on the academic subject in terms of complexity should be slightly inferior to the level of knowledge of students in this subject in their native language;
- 2) tasks should reflect the characteristics of the language being studied, work out the ability to use certain linguistic forms;
- 3) the texts should be carefully selected in accordance with the topic and the actual level of knowledge of the students;
- 4) assignments should correspond to the topic and contain a sufficient amount of information for understanding and assimilation [12].

Lesson structure:

It is especially good that authentic materials can be used for CLIL lessons. Thanks to the Internet, we have access to a huge number of incredibly interesting resources. Thanks to all this, pupils see that English is not just another subject in the school curriculum. Learning English takes on a meaning that would not be there if pupils were simply doing the exercises in the textbook. The teacher, in turn, also has to face certain requirements, such as: to use various forms and methods of presentation of educational material and organization of educational activities, to take into account the individual abilities of students and to be in constant creative search. Over time, a CLIL teacher acquires specific professional competencies. The method of language integration allows you to move away from the standard presentation of the material and gain more extensive knowledge, which will undoubtedly be useful for future professional and everyday communication. Students get the opportunity to show not only their linguistic abilities, but also knowledge in various spheres of life: history, literature, art, business and others. It is also worth noting that at the initial stage, the application of the subject-language integrated approach (CLIL), built on a complete immersion in a foreign language is quite difficult to implement. Therefore, you can start by introducing CLIL elements into your class. Such elements the following activities and exercises can serve:

- search for analogues of Russian-language terms in the proposed text;
- highlighting keywords;

- drawing up a mind-map;
- drafting questions;
- creative tasks

Thus, when planning and conducting a lesson with using CLIL at the initial stage, a certain algorithm is observed actions: material is analyzed and selected, funds are planned pedagogical communications for further practical application. Choosing the CLIL version or varying them (soft –hard) can become extremely effective training model at all stages of the implementation of this approach in educational process.

CLIL represents a major development step in the field of the English language teaching. The implications are considerable for introducing change in a system which became largely fossilized in the 1980s for a range of reasons, including commercial and political interests. The evidence-base now emerging from the neurosciences is likely to be the most decisive reason why CLIL will continue to change the face of current the English foreign teaching. CLIL presents both an opportunity and a threat to accepted the English foreign teaching practice. It acts as an opportunity for enabling a re-positioning and upgrading of the role of the English foreign teaching teacher. It acts as a threat by undermining certain fundamental values about the nature of language, fluency and ultimately ownership which still surround the English language even as it has emerged as a global lingua franca. The essence of CLIL is in integration. The methods used in the classroom depend on a set of core variables. These are interwoven into the curriculum, and realized through classroom practice. They revolve around the type of subject learnt, the cognitive demands involved, and the pupils' linguistic load. CLIL involves the implementation of a specific methodological approach which suits contexts where a dual learning focus is required. Undoubtedly, the CLIL method allows solving a much wider range educational tasks. Learning a foreign language and a non-linguistic subject at the same time is an additional means to achieve educational goals and has positive aspects both for learning a foreign language and non-linguistic subject. In addition, it should be noted social psychological and economic aspects of this method that are consistent with political goals the world community.

In addition, there is a lack of coordination of programs, in particular in a foreign language and other subjects, which prevents pupils from consciously transferring knowledge, skills and abilities from other academic subjects to a foreign language and from a foreign subject to other subjects. But, although the listed problems exist, any teacher interested in the success of his pupils will make every effort to ensure that pupils can acquire the necessary knowledge, skills and abilities in his subject. The teacher himself can establish interdisciplinary connections in his classes, conduct integrated lessons, thereby involving each pupil in an active cognitive process, presenting students with the opportunity to express themselves in the area that is closer to him and to apply the knowledge gained in practice.

List of sources used:

1. Seikkula-Leino J. CLIL learning: achievement levels and affective factors // Language and Education. 2007. Vol. 21. № 4. P. 328–341
2. Lasagabaster D., Sierra J.M. Language attitudes in CLIL and traditional EFL classes // International CLIL research journal. 2009. Vol. 1. P. 4–17
3. Carenkova V.V., Shpanovskaya S.I. K voprosu o lingvisticheskikh priimushestvah integrirovannovo obucheniya // Trudy BGTU, Seria 5: Politologia, Philosophia, Istorica, Philologia 2016. № 5. С. 231–234
4. Marsh, David (2008): CLIL in primary East Asia Contexts: Primary Innovations in East Asia: Indonesia, Malaysia, Thailand, Philippines. British Council, East Asia. Bangkok: British Council.
5. Coyle D. CLIL: Learning Through a Foreign Language: Models, Methods and Outcomes/ D. Coyle. – London: CILT, 1999. – 64 p
6. Zaripova R.R. Pedagogical experiment of implementing the Russian-English CLIL (content and language integrated learning) model in higher education / R.R. Zaripova // Modern problems of science and education. – 2014
7. Grigorieva K.S. Content and Language Integrated Learning kak osnova formirovaniya professionalnoi inoyazichnykh kompetentsii studentov tekhnicheskikh vuzov/ K. S. Grigorieva // Kazan: KFU. – 2013. – s. 89-94
8. Ball Ph. How do you know if you're practicing CLIL? / Ph. Ball // One Stop English: Language Resources. –2013.
9. Andreev V.I. Pedagogika vysshei shkoly. / V.I. Andreev // Kazan: Center innovatsionnykh tekhnologiy. – 2013. – 500 s.
10. Coyle D. CLIL – A pedagogical approach from the European perspective. Lëtzebuerg: Springer, 2008. 1217 p.
11. Meyer O. Towards quality-CLIL: successful planning and teaching strategies. — Pulse. — 2010. — № 33. — P. 11–29.
12. Leontiev A.A. Yazik i rechevaia deyatel'nost' v obshei i pedagogicheskoi psikhologii M: MPSI, 2004. 535 s.

UDC 81`373

CREATION OF A MULTIMEDIA APPLICATION AND ITS USE IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES

Alibek Ulzhalgas Bakhytzhankyzy

4th year student, EP 5B011900 – Foreign language: two foreign language
M.Auezov South Kazakhstan University
Shymkent, Kazakhstan
Scientific adviser: **Karbozova Gulnara Kumisbekovna**, Cand. Phil, Sci
140206kgk@mail.ru

The modern foreign language education system faces the challenge of choosing new ways of its development. One of such ways of development is to introduce the latest information technology tools into the various fields of the learner's activity. Computerization of the educational process is considered as one of the relevant factors in organization of teaching a particular subject.

The foreign language as a means of communication constantly develops, the structure of language, grammar, pronunciation, word writing, etc. changes. This results in the educational material also having to develop according to the changes in the grammar and lexical phenomena. Lack of funding prevents urgent changes to the existing foreign language teaching complexes. Therefore, the problem of modernization of the foreign language educational complex lies on the teacher.

The English teaching process represents a complex, constantly evolving system. Computerization of the foreign language instruction helps to facilitate the access to information and reduces the time required to learn the target language. Currently, there is a huge selection of various multimedia products, Internet pages containing information necessary for learning the foreign language, electronic textbooks, databases with thematic texts and exercises. This number of sources makes it difficult to find the necessary information. The problem is that not every teacher can understand the existing multimedia programs and include them in the educational process.

If the teacher is interested in using the multimedia technologies in the educational process, another question arises as to where and at what time to conduct lessons so that to use computers. Many schools today have computer classrooms, but they have a huge burden.

One of the current problems of the modern foreign language teaching methodology is orientation of the entire educational process to the school learners' active independent work, as well as creation of conditions for their self-expression and self-development. The computer doesn't define the teaching content – it is only an effective means of teaching the foreign language. The development of the methodological bases for the foreign language teaching using the computer should be based on the in-depth analysis of the didactic and methodological possibilities. That will contribute to realization of the main goal in the foreign language teaching – formation of the communicative competence.

The computer allows to model conditions for the communicative activity; acquire lexical and grammar skills; individualize and differentiate learning; increase motivation; promote the school learner's self-esteem; ensure the transfer of language material to the other target language activities.

The computer serves as an auxiliary tool, as the any other technical teaching tool or textbook. It should not be forgotten that the computer has a number of advantages: it combines video and audio information, text information, the ability to record one's own voice and further pronunciation correction procedures. The computer provides a great opportunity to test the level of the foreign language

proficiency. The tests can be very diverse: multiple-choice, true-false, multiple response, etc.

The teacher can use the computer to optimize teaching, increase the efficiency and objectivity of the learning process while saving considerable time, organizing teamwork and working with the teaching materials. As a means of the technical support for the teacher's activities, the computer opens up wide prospects for improving organization of the educational process. Moreover, some organizational forms of the educational process can't be implemented without the use of the computer, for example, collaborative creative work on joint projects.

School teachers also use the teaching and developing computer programs, interactive games, which are very interesting and colourful, with a variety of tasks and sound support. The learners are happy to perform rather complex dictionary and grammar exercises, all thanks to clearly thought-out and fascinating tasks.

The teacher can use the computer to optimize the teaching process, to increase the efficiency and objectivity of the educational process with considerable time savings, to organize teamwork and work with educational materials (search, analysis, selection, design, creation); selection of some materials (preparation of lexical and grammatical exercises and tests, texts selection), as well as analysis of texts and the whole textbooks in general.

According to D. Zhang, J.L. Zhao, L. Zhou and J.F. Nunamaker, in addition to developing the printed teaching materials, the modern computer tools allow teachers to create the new ones:

- multiple selection tests (with one or more correct answers)
- texts with blanks (with different possibilities of providing support to the learner);
- linguistic games (crosswords), etc [1].

Thus, for the teacher, the use of the computer gives the possibility of constant improvement of the teaching and methodological materials, operational monitoring of the educational process, as well as introduction of new organizational teaching forms.

The main purpose of the foreign language teaching is to develop the school learner's communicative competence. To do this, it is possible:

- to include the network authentic materials into the lesson content (integration of them into the school foreign language curriculum);
- to carry out independent search of information by the school learners within the framework of various projects;
- to increase the school learners' motivation and create the need to learn the foreign language through live forms of communication;
- to develop the reading skills directly using the network materials of varying degrees of complexity;
- to develop the listening comprehension skills based on the authentic audio containing sections of the Internet, as well as also prepared by the teacher;

- to improve the skills of the monologue and dialogue speech on the basis of the problem-based discussions of the network materials submitted by the teacher or some of the classmates;

- to improve writing skills by the printed answers ‘for the correspondence partners’;

- to supplement the existing vocabulary stock with the vocabulary of the modern foreign language, reflecting a certain stage in the development of the culture of the people, the social and political structure of the society, using authentic texts from the target language country;

- to acquire the cultural knowledge, including the speech etiquette, the peculiarities of the speech behavior of different peoples, culture, traditions of the target language country.

Nowadays there is a great number of web sites dedicated to foreign language teachers. On such sites it is possible to find ready-made lesson plans, newspaper articles, various thematic texts, exercises, grammatical explanations, audio books, etc.

It is especially interesting to use the Internet materials when working on some particular topic in the foreign language lesson. On the network the teacher can find various information on the topic to be discussed, research in a given period of time, or can give a task-find information for the school learners, but, of course, by determining the scope of search. By offering such materials to the learners in small groups, the teacher can set a task suitable for the problem under discussion, agree with it, take note of the work on the topic or, on the contrary, challenge it. Discussion material may be offered to each group working on the problem-based activity.

As stated by M. Stansfield and T. Connolly, it is also possible to use the possibilities of various chat or email options to get the opinion of the native speakers. It presents different perspectives on the same problem (for example, where to spend a vacation, events in different parts of the world, opinions about the books, peculiarities of the education in different countries, traditions of celebrating the same holidays in different countries, etc.). In this it is possible to choose the necessary authentic materials. The dialogue of cultures takes place directly in the classroom, stimulated by real contacts with the representatives of the target language culture [2].

The innovative idea that brings together all the components of the system is to improve the quality of the English language education, to create positive motivation and to change the organization of such language education by combining the traditional teaching methods with the multimedia technologies as the direct tool for implementing the main ideas of information and communication technologies.

The purpose of this is to improve the system of the learning management at the various stages of the English language lesson, to increase the motivation of learning, to improve the quality of education and upbringing, as well as to increase the level of the school learners’ knowledge in the field of the modern information and multimedia technologies.

Thus, the English language teacher should pay attention and do the following:

- improvement of the traditional teaching methods through the use of the multimedia technologies;
- the use of the media resources (graphics, text, video, photography, animation, sound effects, quality sound support) to organize the pupils' cognitive activities at all the stages of the target language education: when explaining the new material, consolidating it; repetition, control of the knowledge and skills, as well as in the elective classes and out-of-school activities.

The novelty of such a methodological system is due to the justification of the efficiency of using the multimedia technologies in the process of the English language teaching, as well as development of the system of the practical methods and techniques of working in the English language lessons using the multimedia teaching aids.

This involves identification of the practical methods and techniques for the use of the multimedia technologies in the English language teaching and in the out-of-school activities using the specific methods and techniques for the use of the multimedia technologies.

The multimedia teaching technology should be based on the active use of the modern multimedia aids in the educational process (a set of hardware and software tools that allow communicate with the computer using various natural environments: sound, video, graphics, texts, animation, etc.).

The lesson using the multimedia teaching aids and materials should be planned on the basis of the multimedia technologies in the multimedia lesson regime. The two new components participate in this lesson in transfer and assimilation of the educational information: the computer and the software in which all the educational information is structured in the text form, in the form of various visual images (charts, drawings, tables, video clips) equipped with the animation and sound effects.

The modern multimedia lesson should be based on the same structure as the traditional one: the target language knowledge updating, explanation of the new material, consolidation, control, feedback and reflection. The multimedia lesson should include such necessary lesson components, as drawings, illustrations, graphics, interactive games, interactive simulators, video clips, audio recordings, and of course the multimedia presentations in PowerPoint, etc.

I recommend the main forms of organizing the pupils' activities in the multimedia lesson:

- front work, including watching the video clips, Internet lessons, listening to the audio recordings;
- individual and group practical work (work with the interactive exercises, programs, etc.);
- work in small groups with the implementation of the educational projects, etc.

The teaching methods should include the following: explanatory, illustrative, reproductive, partially searchable, and others.

The media technologies should be applied at all the English language teaching stages:

- when explaining the new material;
- for material consolidation;
- for material repetition;
- for control of the knowledge and skills;
- during the elective classes;
- during the extra-curricular activities;
- at the stage of the graphical illustration of the studied material;
- at the stage of the skills practicing after studying the topic;
- at the stage of the material acquisition and quality check / feedback;
- in the self-learning modes.

When explaining the new material in the English language lesson, the teacher is recommended to use the following:

- the multimedia lesson using the computer software that allows intensify and individualize the educational process;

- interactive techniques using the interactive smart board that helps make the English language lessons live and attractive to the pupils. The interactive smart board allows the pupils to provide information by the means of a wide range of instruments of visualization (cards, tables, charts, photos, etc.). The interactive smart board allows to present the studied material in fascinating and dynamic forms, allows to model the abstract ideas and concepts, to move an object to other place on the screen or to establish the new links between the objects. All this should be done in real time;

- CDs, multimedia textbooks, electronic tutors, Internet resources, self-prepared digital educational resources, subject collections (illustrations, portraits, video fragments, video tours), tables, charts. In this case, the technology of the explanation-commentary with additional explanations and examples is significantly changed, the auditory and visual channels of the material perception by the pupils are included, as well as their imagination is developed;

- didactic materials in the form of presentations, abstract charts, animated crosswords, etc.

- extended homework on a new theme imply the preparation of one's own multimedia presentations. This makes it possible to increase the emotional background of the pupils, to use various channels of information perception, to stimulate the pupils to show creative activity, as a result, to improve the quality of their knowledge;

- design methods for the pupils' activation, as well as development of their research skills with mandatory protection of the presentations / projects at the lesson.

At the stage of the knowledge consolidation, and the skills development, the following should be followed:

- the use of the Internet resources by both the pupils and the teacher: a single collection of the digital educational resources, electronic dictionaries and encyclopedias;

- the use of the authentic material as well the teacher's own multimedia presentations, lesson designs for the interactive smart board, and presentations developed by the pupils themselves, which allows them to be involved in the multimedia lesson all the activities, as well as to increase the productivity of both the teacher and the pupils;

- the pupils create their own scheme or algorithm for applying a grammar rule that makes the task personally relevant to the pupil.

At the stage of the synthesis and systematization of the obtained knowledge the following should be taken into account:

- integrated lessons aimed at active self-mastering of the new knowledge by the pupils, mastering the new teaching methods, placement of the pupils' active personal experience into the center of the English language teaching process;

- the use of the interactive smart board as a means of accessing the Internet (watching video lessons, lectures, documentary films in accordance with the foreign language curriculum, etc.);

- various types of tasks for the interactive smart board, which makes it possible to involve all the pupils of the class in the English language teaching process, to build communication on the basis of the creative approach. A wide range of the interactive techniques – working with colour marker, animations, audio and video files, possibility to change/edit any texts on the screen, etc [3].

Thus, for the teacher, the use of the computer gives the possibility of constant improvement of the educational and methodological materials, operational monitoring of the educational process, as well as introduction of the new organizational forms of teaching the English language.

It can be concluded that the use of the multimedia teaching aids creates the most favourable conditions and contributes to significant increase in the learners' motivation in the process of the English language teaching

List of sources used:

1. Chappelle, C. A. Computers applications in second language acquisition: Foundations for teaching, testing and research. Cambridge: Cambridge University Press. 2001

2. Darhower, M.). Instructional features of synchronous computer-mediated communication in the intermediate L2 class: A sociocultural case study. CALICO Journal, 19(2), 2002. p 249-278

3. Samuels, Harry. "20th-Century Humanism and 21st-Century Technology: A Match Made in Cyberspace". English Teaching Forum 51.3 (2013): 2+. Prin

372.881.111.1 (574)

A36

ESP TEACHING AT NON-LANGUAGE SPECIALTIES

Alikhan Nurgul

1-year Master's student, 7M01701 – Foreign Languages: two foreign languages

Astana International University,

Nur-Sultan, Kazakhstan

alikhannurgulexo@gmail.com

Scientific supervisor: **Akbayeva Gulden Nurmambekovna**, Candidate of Pedagogical Sciences

The demands of modern society create a need for new approaches and methods of training specialists in various scientific fields. A modern specialist who meets today's requirements must have extensive knowledge in a specific scientific field and demonstrate a decent level of proficiency in a foreign language. Thus, the main goal facing teachers of a foreign language working with students of non-linguistic specialties is the achievement by students of the level of foreign language proficiency necessary for successful use in practice in their future professional activities. Professionally oriented training provides for the professional orientation of the content of both educational materials and educational activities directly, which form professional skills [1]. Nowadays, a university graduate has to use a foreign language in various spheres of communication (participation in scientific conferences, communication with representatives of foreign universities and foreign language specialists, writing letters and inquiries in foreign languages, etc.). Thus, the ability to read and translate texts in the specialty can no longer be considered sufficient. Accordingly, the content of teaching a foreign language should be communicatively and professionally oriented to the same extent. It is necessary to clearly define the goals of teaching a foreign language to non-linguistic students. The most important task of the teacher is to awaken students' interest in the subject, by demonstrating the prospects that open up before them in the case of proficiency in a foreign language at a high professional level. The demand for them as future specialists in the professional field is increasing significantly. The range of application possibilities for the knowledge they have acquired is expanding significantly.

The professional orientation of training requires the integration of a foreign language with specialized disciplines, careful selection of the content of educational materials [4]. The teacher should be aware of the need to constantly update the teaching materials used in the learning process. They should reflect the latest achievements in the professional sphere in the specialty of students, be able to receive timely information about scientific discoveries, new scientific trends, and

contribute to their professional growth and development. One of the main tasks of professionally-oriented teaching of a foreign language to students of non-linguistic specialties is the development of communication skills, including (speaking, listening, reading and translating, writing). Teaching dialogical speech involves mastering the skills of conducting a conversation on various professional topics, exchanging opinions on topics in the specialty, the ability to defend one's point of view. Whereas a monologue speech involves the use of the skills of constructing harmonious, logically verified messages, speeches, reports [2]. As for listening, its purpose is to develop the skills of perception and understanding of the interlocutor's statements in a foreign language on certain topics related to future professional activities. Speaking about teaching writing, it should be emphasized that here a very important skill is the ability to work with text in a foreign language. The main task should be considered training in the ability to draw up and design scientific and technical documentation, scientific reports, reviews, reports and articles, to form a readiness for communication in writing in a foreign language to solve problems of professional activity, as well as the ability to independently compose and submit research projects. and scientific production work [7].

Knowledge of a foreign language involves the acquisition of phonetic and grammatical knowledge and skills, mastering the rules of word formation, the formation of a significant lexical volume, of a general nature and associated with a specialty, etc. This is an ongoing process. A properly structured training program opens up wide opportunities both for acquiring new knowledge in the field related to their future professional activities, and for a non-trivial approach to the development of new techniques and methods of teaching a foreign language.

The essence of professionally oriented teaching of a foreign language lies in its integration with special disciplines in order to obtain additional professional knowledge and the formation of professionally significant personality traits. This is where the main difficulty of implementing such training in universities comes from [5]. A certain difficulty is the issue of teaching professional vocabulary, special terminology in a foreign language. A large volume of specialized terminology is difficult for assimilation and perception, and the time for study is limited. Thus, an important task of the teacher is to teach students the skills of working with special literature, special terminological dictionaries and reference literature. It should also be noted that a teacher who is not a specialist in this field also faces certain difficulties. Naturally, the teacher must have certain general, basic knowledge of the specialty, study specific terminology, be prepared for emerging difficulties due to ignorance of the specifics of the subject. The teacher is experiencing certain psychological difficulties. Also, depending on the discipline, there may be a problem with textbooks and teaching aids on the necessary topics, which causes inconvenience both for the teacher and for the perception of the educational material by students.

To solve the difficulties that arise, you can use materials that introduce the basic concepts of the profession. Working in tandem with teachers in the specialty,

it makes sense to develop topics and situations related to the topic under study, you can consider the possibility of joint colloquia, round tables with the invitation of "foreign experts". When preparing reports at scientific and practical conferences of students, jointly develop relevant topics in the course of foreign language classes, using modern means of communication to help in finding information about the latest achievements in this area.

Whichever way the teacher of a foreign language chooses, in any case, he is required to possess certain knowledge in this professional field, a desire to improve the teaching process, an interest in the practical application of knowledge by students, both in the field of a foreign language and in the professional sphere, professionalism, a creative approach to the implementation of the educational process.

The formation of socio-cultural knowledge involves the expansion of the volume of linguistic and cultural knowledge, skills and abilities associated with the adequate use of language means and rules of speech and non-speech behavior in accordance with the norms adopted in the country of the target language [6].

But at the same time, the main thing is not memorizing facts, but the ability to compare the socio-cultural experience of the people speaking the target language with their own experience, with the cultural values of their country [2]. Acquaintance with the history, traditions, norms of behavior and speech etiquette of the country of the studied language, expanding the horizons, forms the general culture of students [3].

Thus, the analysis of the main features and the search for solutions to problems arising in the course of professionally oriented education helps to more successfully implement the process of teaching a foreign language in a non-linguistic university. Ultimately, the main goal of training can be defined as the active command of a foreign language by students of non-linguistic specialties as a means of forming and formulating thoughts in the field of everyday communication and in the professional sphere [5].

List of sources used:

1. Obratsov P.I., O.Yu. Ivanova. Professionally oriented teaching of a foreign language at non-linguistic faculties of universities. Orel: OSU, 2005. - 114 p.

2. Kucheryavaya T. L. Problems of professionally-oriented teaching of foreign language to students of non-linguistic specialties - Theory and practice of education in the modern world: materials of the Intern. scientific.conf. (St. Petersburg, February 2012). – SPb: Renome, 2012. - 336-337 p.

3. Latukhina MV The concept of socio-cultural competence in teaching English - Young scientist. - 2014. - No. 20. – P. 725-727. [Electronic resource] – Access mode: <https://moluch.ru/archive/79/13974/> - Date of access: 30.04.2018.

4. Salanovich NA Teaching to read authentic texts of linguistic and cultural content - Foreign languages at school. - 1999. - No. 1. - P. 18 - 20.

5. Matukhin D.L. Professionally-oriented teaching of a foreign language for students of non-linguistic specialties, Language and Culture, No. 2 (14), 2011. – 125 p.

6. Passov, EI Communicative method of teaching foreign language speaking. - M.: Education, 1991.- 222 p.

7. Zabolotskaya A.R., Bagmanova N.I. Formation of professional and general professional competencies of students of non-linguistic specialties through teaching academic writing in English - collection of articles of the International Scientific and Practical Conference - Ufa: AETERNA, 2017. – 132 p.

UDC 37.091.33:111

WAYS OF USING COMPUTER GAMES AT THE ENGLISH LANGUAGE CLASSROOM

Ashirova Ainur

4th year student, EP 5B011900 – Foreign language: two foreign language
M.Auezov South Kazakhstan University
Shymkent, Kazakhstan

Scientific adviser: **Karbozova Gulnara Kumisbekovna**, Cand. Phil.Sci.
140206kgk@mail.ru

The educational systems are in a constant pressure to change so as to effectively prepare students to meet the challenges of the 21st century. Given that technology has penetrated all aspects of our lives, the education included, the instructional use of computers is a reality that slowly but steadily, shapes new teaching methods, redefines the existing ones, and also changes, the content and the context of courses. An exception to the above is the teaching of English as a foreign language. Unlike other teaching subjects, the use of computers in the teaching of EFL is a reality for a number of years. At the same time, new tools, as well as innovative uses of existing ones, provide new perspectives on how to significantly increase students' motivation and make the EFL teaching more interesting and effective. Among these tools are computer games. It is more than obvious that games play a central role in children's' lives. There is also a consensus in the literature that games can play an important role in education [1].

Game-based learning can be applied in all levels of education and in almost all subjects. GBL's supporters believe that through games (digital or analog) most of the learning objectives can be achieved and that they have a significant impact on students' interest and motivation for learning. Games are used in many teaching subjects.

- The computer games were used without the teacher's intervention.

- The results of the project were mixed.
- Highly positive attitudes towards the use of computer games were noted.
- Computer games can be used in EFL teaching.

Taking into account the above, it was decided to examine whether computer games can support the teaching of EFL in mainstream primary school settings. Towards this end, a pilot project was designed and implemented, the results of which are presented in the coming sections. The paper is organized as follows. First, a brief review of the literature on GBL and on the use of computer games in EFL is presented, followed by the project's methodology and results. Subsequently, results are discussed and the conclusion completes the work.

Digital games in teaching Nowadays, computer games are used by the majority of children and teenagers for their entertainment. Computer games also have an impact in education, to such an extent that Prensky claimed that they are the most powerful learning tools. Indeed, over the past twenty years, there is a surge in research in GBL. One of the main arguments for using computer games in teaching is that they provide experiences in environments that are rich, sophisticated, interactive, and have similarities with real-life conditions. Therefore, the learning experience, which is considered to be the basis for the construction of knowledge, is not simply transmitted but it is the result of reflection and interaction with the (game) environment.

In addition, students are encouraged to explore and experiment, which leads to the discovery of new concepts and strategies. Another important feature of computer games is that they provide immediate feedback; students can quickly see the results of their actions or if they answered correctly to a question. Moreover, students pay more attention to a learning activity when it occurs within a game. Finally, it has been observed that when students play educational games, they tend to spend more time in trying to learn [2].

While computer games are considered to be particularly effective at younger ages, there is no common consensus in the literature regarding their exact impact on students' learning outcomes. Indeed, the results of the relevant studies are mixed with some researchers reporting improved learning outcomes, others reporting a negative impact, and others reporting no impact at all. On the other hand, most researchers agree that computer games have a positive impact on motivation, engagement, and problem-solving skills. Also, researchers suggested that learning with games has to be supported by effective instructional strategies and a well-developed games' pedagogy. This brings the discussion to the learning theories that frame the use of computer games. It is true that diverse learning theories embrace their use in teaching. The ones based on behaviorism, view learning as an associative process, in which reinforcement plays an important role in changing the observed behavior. This perception is evident in many games, which seek to exercise concepts or skills with repetitive practices.

On the other hand, educational games based on constructivist perceptions, support learning through the active participation of players/students in the learning

process. In this case, the main purpose of computer games is to achieve student-centered interactive experiences, that enable the construction of knowledge on students' own pace, thus, redefining the relationship between students and teachers. Coming to the teaching of EFL, it should be noted that computer games were considered useful at the very early stages of the integration of computers in education.

Indeed, Dickinson, was among the first to describe specific methods for harnessing the potential of role-playing games and simulations. In general, computer games are used in a variety of ways in the teaching of all foreign languages. For example, Connolly, Stansfield and Hainey used alternative reality games for telling stories in English, where the action changed depending on the participants' choices [3].

Computer games as the sole means of instruction, without the interference of an instructor.

Computer games have a positive impact on the correct use of language, both in terms of grammar and listening comprehension.

Games improved the linguistic ability of students and also the level of understanding of English.

It is important to stress that most studies regarding the use of computer games in EFL teaching were based on games where the element of fun was second compared to the element of teaching. Therefore, it would be interesting to examine the results from the use of games where the element of fun is dominant. A second point that has to be noted is that the sample in the majority of studies was young teenagers and not primary school students.

Thus, further studies are needed in order to examine whether computer games are equally effective to younger ages. Finally, in almost all studies that dealt with the use of computer games in EFL teaching and in mainstream school settings (primary or secondary), the games were used either as a supplementary material or in conjunction with an instructor. Therefore, it would be interesting to conduct a study in which teachers are eliminated or play a supportive role.

List of sources used:

1. Egenfeldt-Nielsen, S. (2007). *Educational Potential of Computer Games*. New York, NY: Continuum.
2. Felicia, P. (2009). *Digital games in schools. A handbook for teachers*. Brussels, Belgium: European Schoolnet.
3. Johnson, W.L., C. S. (2005). *Serious Games for Language Learning: How Much Game, How Much AI?*. In C.K. Looi, G. McCalla, B. Bredeweg & J. Breuker (Eds.), *Artificial Intelligence in Education Supporting Learning through Intelligent and Socially Informed Technology* (pp. 306–313). Amsterdam, Netherlands: IOS Press.

372.881.1 (5Каз)

DEVELOPING DIDACTIC COMPETENCE IN PROMOTING FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Baimendinova Dariya Bolatkyzy

1st year Master's student, EP 7M01701

Foreign language: two foreign languages

Astana International University

Nur-Sultan, Kazakhstan

Scientific adviser: **Sarzhanova G. B.** PhD Associate Professor

The initial goal of learning a foreign language is for students to acquire certain skills and knowledge to perceive and understand foreign language speech. However, to achieve the desired result, a good teacher is needed who is able to correctly express thoughts and have an active influence on the development of personality students and students. In other words, didactic competence is an important criterion for a good teacher. First of all, it is necessary to disclose the concept of didactic competence from the point of view of scientists and researchers in order to form a general definition of the term.

V.I. Grenev believes that didactic competence is an integrated property of competence, manifested in theoretical and practical readiness for didactic and professional activities aimed at solving various didactic problems of self-realization in the creative educational process [1].

According to T.I. Berezina, this term means the integrative property of the personality, expressed in the totality of competencies in the pedagogical and psychological and didactic fields of knowledge, the ability to actively influence the setting and development of the educational process of educational institutions, which guarantee the high quality of education [2].

In other textbooks and sources of information, the concept of didactic competence is revealed as the quality of the person, readiness for activity, a system of knowledge, skills and skills, and ownership of activities.

Despite different views and opinions about the term, which are very justified due to the relative novelty of the concept, each definition carries almost the same meaning: the ability to correctly present information and educational material in the teaching process, based on their own skills and knowledge and skillful mastery of activities.

The essence of the concept lies in the formation of vocational and didactic competence among students, which includes modern knowledge and skills in discipline, in this case, a foreign language [3].

I. G. Shamsutdinova argues that the essence of didactic competence lies in the ability to reasonably and correctly find an approach to solving a didactic problem and accurately make didactic decisions [4].

In understanding the development of the teacher's didactic competence, knowledge of the structure and composition of the teacher's didactic competence plays an important role.

Didactic competence

attainments	abilities	skills	Independent work
General-theoretical	Didactic	Analytical	Analytical
Methodical	Organizing	Innovation	Innovation
Methodological	Administrative	Systemic thinking	Systemic thinking
Psychological and pedagogical	Creative	Flexibility	Flexibility
Knowledge of discipline	Estimated	Communicative	Communicative
Knowledge of related courses	Professional - Activity	Development	Development
Practical	Value-motivational	Working in a Team	Working in a Team

Figure 1. Structure and composition of teacher's didactic competence

According to L.Z. Tarkhan, didactic competence performs four main functions: gnoseological, regulatory, invariant and integrative functions.

The cognitive and gnoseological function consists in the fact that didactic competence contributes to the study, systematic description and explanation of emerging problems of education from the point of view of modern science, ensures the emergence of interest to satisfy activities and affects personality formation.

The regulatory function is that it plays the role of internal certainty of the subject, which determines the systemic, orderly and focused nature of the formation, development and optimal involvement of his potential.

Invariant function denotes the advancement of a person to personal goals and vertices, contributes to the self-realization of personality.

The integrative function ensures the integrity of the process of human development and use of innovative acmeological culture [5].

Researchers and scientists offer many ways to develop didactic competence in teaching a foreign language.

- V.O. Ryabova offers the use of modular education technologies;
- M.L. Zhuravleva proposes to use the opportunity of pedagogical practice and mentoring;
- Yu.V. Makhova - didactic counseling [6];
- T.L. Savustyanenko - didactic management, etc.

The process of developing professional competence in learning any foreign language consists of three key aspects:

1) Linguistic aspect

- Professional-oriented speech situations.
- Visual and text materials (movies, videos, pragmatic materials).
- Language phenomena reflecting the specifics of the professional and pedagogical activity of a foreign language teacher.

1) Psychological aspect

- Skills and skills in finding an individual approach to teaching a foreign language.
- Professional and communicative competence.

2) Methodological aspect

- Highlighting the most significant methodological ideas;
- Analyzing the objectives and objectives of teaching a foreign language in an educational institution;
- Drawing up a lesson plan;
- Use of methodological concepts and ability to apply them correctly in the process of explanation;
- The use of linguistic concepts and the ability to correctly apply them in the process of explanation;
- Fixing of new educational material, etc.

In order to be available to present teaching material in a foreign language, it is necessary to master it at a level above average (B2). The vocabulary of the teacher plays a huge role in the development of a foreign language. Having a scarce vocabulary, the teacher will not be able to access and it is interesting to present information to students, which will be a sign of the lack of the proper level of didactic competence. The main focus should be on enriching their speech with new words and expressions, preparing for communicative activities, teaching speech skills, achieving correctness, clarity and logic in speech.

The formation of language competence among students in English classes is carried out by working out a word-education skill. The presence of a word-forming skill means mastering the ability to independently output the meanings of unfamiliar derivative words based on knowledge of the meanings of the main components and the corresponding word-forming model of words. For example:

- Hatless - no hat,
- Brotherless - having no brothers,

- Grassless - devoid of grass cover,
- effortless - making no effort,
- fatherless - orphaned, without a father, etc.

Conclusion

Didactic competence is an integrated property of competence, manifested in theoretical and practical readiness for didactic and professional activities aimed at solving various didactic problems of self-realization in the creative educational process, and plays a huge role in teaching a foreign language, since the main task of the teacher is an accessible and understandable explanation of the topic and educational material to students. There are many principles and concepts of the teacher's didactic competence, based on which it is necessary to develop teaching skills and skills.

List of sources used:

1. Greenev V.I. Formation of the didactic culture of the future teacher: dis.... Cand. ped. sciences. - Kharkov, 2003.
2. Innovative resources of the modern lesson [Electronic Resource]. – URL: http://www.berdsk-edu.ru/press-reliz_15.htm.
3. Choshanov M.A. Didactic engineering: analysis and design of training technologies. - Bloomington; Indiana, 2009.
4. Shamsutdinova I.G. Didactic competence of a teacher//Higher pedagogical education in Russia: international materials conf.: at 2 hours., 1997.
5. Tarkhan L.Z. Didactic competence of a teacher engineer: theoretical and methodological aspects: monograph. - Simferopol, 2008.
6. Makhova Yu.V. The use of group consulting in the formation of didactic competence of teachers//Secondary vocational education. – 2009.

UDC 37.091.33:111

**WAYS OF DESIGNING VIDEO LECTURES AND SCREENCASTS
FOR ENHANCING ENGLISH LANGUAGE INSTRUCTION**

Bazarbayeva Meyirim Zhumagalikyzy

4th year student, EP 5B011900 – Foreign language: two foreign language

M.Auezov South Kazakhstan University

Shymkent, Kazakhstan

Scientific adviser: **Kudaibergenova Marzhan Ryskulbekovna**, Cand. Ped.Sci.

Marjan79@mail.ru

Teaching and learning with widely published video lectures is a new phenomenon in universities. Large universities have already created working procedures to get lectures published to the students and in many cases for the open public. They have their own channels in mostly used public video streaming services such as YouTube EDU, iTunes U, Academic Earth and most of them are also running their own video streaming services. Comprehensive comparison of different universities and their usage of video lectures could not be found. Also research of the actual benefits of using and publishing video lectures to students has not been widely published to the public. The most significant findings while exploring use of video lectures by many universities was that in many cases their use is routine activity. Because research documents of the actual benefits of using video lectures were almost impossible to find, the present study focuses more on the different ways to use video lectures in education. In the following the most widely recognized and large-scale initiatives using video lectures are introduced.

Video lectures and distance learning in real-time are like video meetings when parts of the audience are connected to the virtual classroom in different physical locations. This is often used when students from different physical locations take part for education that is centralized as one virtual class. Motivation to this can be that one school alone does not have enough students to arrange rational education for some course topics and schools arrange these courses together. Recorded lectures and demonstrations can also be used as a video lecture; in this way it is possible to support an asynchronous learning method in education. An asynchronous learning method gives students a better ability to learn independently of time and place when necessary, and gives them more control for their own time scheduling [1].

The idea of using video lectures as course material seems to be the most effective change to the case course, but previous efforts have always ended to the same problem, which is that there were no applicable video lectures available, and the problems were even greater with the Finnish-speaking students. Several years of experience in teaching administering operating systems, and detecting that the problem getting worse every year encouraged to make more drastic structural changes to the course. The above mentioned problems encouraged to seek new

techniques and methods to ease the teacher's course material creation process as well as to be able to better support the students' interest to the subject through the course. Rising use of video lectures in education and its impact on the learning process seemed to be the most promising candidate to try. It also seemed to be the most sensible and practical choice for the case course of the present study. The learning material should be easy to create, update, and the created video lecturing material should be accurate and easy for the students to use. On the basis of previous video lecture experiments, it was understood that it is relatively easy to use in the Moodle learning management system which is essential for this course.

A screencast is a digital video and audio recording of what occurs on a presenter's computer screen, and it can be used to create sophisticated, information-rich multimedia presentations. The word "screencast" was first coined by columnist Jon Udell in 2005. Udell first used the word in an article published in InfoWorld, describing the benefits of using this technique to show his readers how computer applications worked. In a screencast, the presenter records all the screen activity and images continuously to complete a designated task. Audio can be recorded simultaneously or afterwards in postproduction along with sound effects and music tracks [2].

Screencasting can be integrated across the curriculum and into many learning activities. Screencasts are an effective instructional format that can be used for tutorials, demonstrations, digital storytelling, and narrated PowerPoint presentations. During the video editing process a variety of media can be imported into a screencast project, such as video clips, photos, music, and animations. Screencasting is a multimedia alternative to video recording, is easy to use, and helps fill a need for dynamic, engaging content. Screencasts have many applications, which include:

- Training - such as learning new software and orientations to new products
- Teaching - a lesson on a particular topic or showing a step-by-step process, in which students can learn material at their own pace or catch up on missed sessions.
- Blogging and YouTube — communicating opinions, facts, and ideas, etc.

As computer technology continues to evolve and advance, many teachers from K-12 and higher education use screencasting as an online or stand-alone teaching tool with traditional teaching approaches to enhance and engage the learning experience of their students. Sugar, Brown, and Luterbach noted that screencasting as an instructional strategy may be viewed as a modern descendent of instructional film and video.

A screencast can include many multimedia elements - music, sound effects, audio, and graphics - along with text, making any content topic engaging while also appealing to different learning modalities. Mayer's theory of multimedia learning suggests that animated presentations that have a corresponding audio component, essentially moving picture and sound, provide a more effective learning experience than a more traditional alternative (e.g., a sequence of still images accompanied by descriptive text).

Screencasting has emerged as a prominent teaching tool on the Internet. There are several advantages for both the instructor and the student. For the teacher a screencast is an efficient and effective means of describing a step-by-step process, explaining a particular concept, or presenting a PowerPoint presentation with narration. Teachers have the ability to craft succinct and concise presentations because each screencast can be edited. The inclusion of video-based instruction in online environments, such as screencasting, can have positive effects on student learning and can be pedagogically equivalent to their face-to-face instruction counterparts.

For the student, screencasting allows them to learn by example, seeing for instance a step-by-step sequence in great detail or viewing a screencast video directly related to lesson content. In addition, students can watch a screencast video anytime, anywhere and have complete control of the lesson, which means they review any part of the presentation as needed. Screencasts can be delivered via streaming or downloaded in their entirety for later viewing.

The ability to pause or review content also gives students the option to move at their own pace, which is not always feasible in the classroom. Screencasts are excellent for those learners who just need an aural as well as a visual explanation of the content presented. Screencasting is a perfect medium to explain difficult technical concepts to anyone with a non-technical background. Teachers can also use screencasting for a variety of other classroom activities such as reviewing lesson content and presenting online lectures and professional development.

Publishing classroom lectures as videos or creating video lectures as study material for a course have different workflows, but certain parts of the workflow are always required in both cases. Relevant parts of the workflow are: planning, capturing, editing, converting, publishing and delivering of the video lectures. That process consumes a teacher's time and resources from lecturing, but with suitable video lecturing systems significant percentage of that process can be automated to minimize the teacher's time used to publish video lectures. Process of creating video lectures.

Planning the lecture involves typical lecture planning added with the needed knowledge of what and how can be captured and published as video lecture. Everything that is possible in typical classroom lecturing is not always possible in a video lecturing situation. Figure 5 shows a typical workflow of publishing of a video lecture

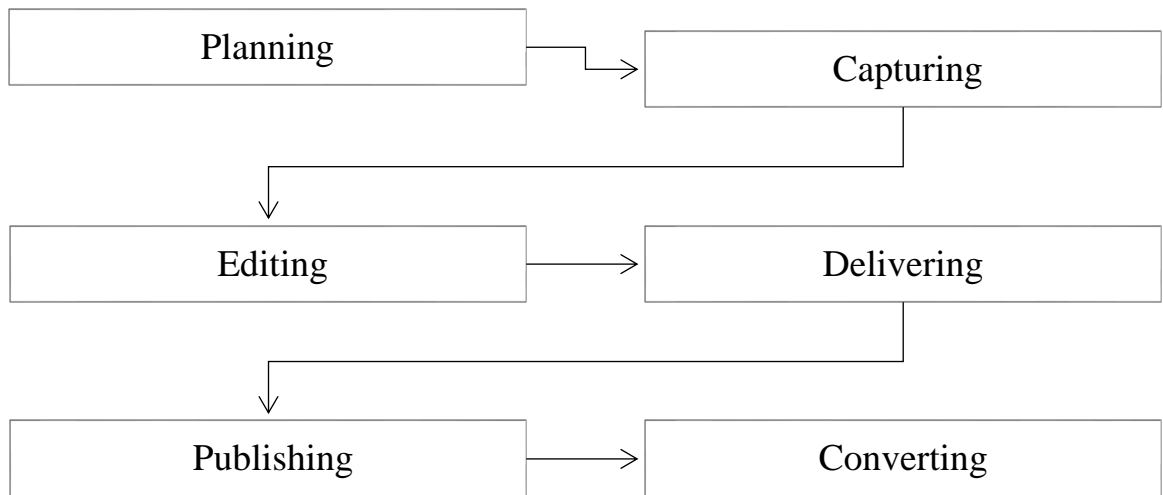

Figure 5. Workflow of publishing video lectures.

Taking time to plan will lead to a more polished screencast. The topic, if possible, should be divided into small distinct modules because people have short attention spans. Before starting to capture the lecture there should be a step-by-step instructions outlining exactly what you want to show the viewer and in what order. If the plan is to record simultaneous narration to the captured screencast it is beneficial to create a script so everything that should be said in that lecture will be said during the capture. Planning ahead can save a lot of time. After all, one mistake can force to start that recording of the screencast all over again. Capturing a lecture from the computer screen or with the camera from live classroom situations is definitive to the video picture and audio quality. If possible, the video should always be recorded in the maximum fidelity available. Improving video quality afterwards is nearly impossible. Editing video lecture has become easier to everyone. These days a typical captured video can be edited with the built-in software in modern operating systems. Usually basic video editing is mostly cutting out irrelevant parts of the video or subtitling some parts of the video. With video editing tools it is also possible to highlight some important parts of the video. In any case training and practising is necessary for the teachers. Converting the video files to all suitable formats for different type of terminals is tricky because devices students may use to watch video lectures vary [3].

Modern video streaming services are capable of supporting most of the main types of devices that students use and they are also able to convert different captured video formats to their own vidPlanning Capturing Editing Delivering Publishing Converting 14 eo streaming format. These attractive features that video streaming servers for the most part have substantially simplified the conversion process of the video files. Publishing video lectures to the students, teachers or to the entire Internet user space can be done in many ways.

Proprietary video-server gives the best control of the videos, but it is costly and needs continual administration. Publishing video lectures in public video streaming services such as YouTube.com is free of charge, but it does not give the

owner of the video the same privacy control to the published video as the proprietary video-server.

Delivering videos to the students in the way the students want is important and often determined by the content of the lecture. Video lectures can be delivered to the students as files or streamed over the Internet. Delivering video lectures as files is an old method and not very successful anymore. If video lectures are handled as files there is no effective way of searching the content of the lectures. All universities whose use of video lectures were studied favour the use of streaming video. Streamed video has remarkable benefits without any major drawbacks.

List of sources used:

1. Using Video Lecture Capture systems to enhance teaching [WWW document] http://www.slideshare.net/WSSU_CETL/meta-studio-vlcv4 (Accessed March 24, 2011)
2. Reich, Justin & Daccord, Thomas. M.E. Sharpe, Inc. Best ideas for teaching with technology: a practical guide for teachers, by teachers. 2008.
3. Taylor & Francis. Routledge. Giving a lecture: from presenting to teaching. 2009
4. Garner, Stuart The use of screencasting and audio to support student learning”, in Joseph Luca – Edgar R. Weippl (eds.), Proceedings of EdMedia: World Conference on Educational Media and Technology, 2008, 4693–4698. As

UDC 81`373

**LINGUOCULTURAL FEATURES OF THE CONCEPT “LIE” AS A
FACTOR OF REALITY VERBALIZATION IN ENGLISH
LANGUAGE**

Erubay Ayida Aidarkyzy

4th year student, EP 5B011900 – Foreign language: two foreign language
M.Auezov South Kazakhstan University
Shymkent, Kazakhstan

Scientific adviser: **Karbozova Gulnara Kumisbekovna**, Cand. Phil,Sci
140206kgk@mail.ru

The richness of a language is determined not only by vocabulary and wide grammatical possibilities, but also by the richness of the concept sphere in which the language personality of a nation is formed. Concepts that have appeared in ancient times and can be traced to our days through the views of writers, philosophers, and ordinary native speakers are called cultural constants.

Among the many problems of modern society generated by the crisis of moral culture, an interesting and significant problem is the identification of the dynamics of the content of the phenomenon of deception, implying the need for its study as one of the essential manifestations of the development of public moral culture. The ethical-philosophical analysis of the problem of deception makes it possible to outline possible ways in understanding the characteristics of the transformation of the moral consciousness of the individual and the specific structure of social relations in the modern world. Interpersonal communication in any culture treats deception as an integral component, which allows to identify the ontological, socio-psychological, personal-existential and communicative statuses of the phenomenon under consideration.

The moral and psychological situation of our time is characterized by fundamentally new factors (the global information space, the primacy of information technologies over traditional forms of personal values, the erosion of rigid standards of personal expression of a person, the change of value orientations due to the formation of a consumer society, etc.) and more than ever contributes to the actualization of the phenomenon of deception. The concept of “lie” has long been interested in philosophers, psychologists, psycholinguists, and now “lie” is of great interest among linguists. In the second half of the twentieth and early twenty-first centuries, when the central object of research for theorists of the language is a living language that functions in verbal communication, when development is gained by the position, first expressed by V. von Humboldt, that the basis of all linguistic studies should be but not just as a person, but as a “linguistic person”, the concept of “false” acquires the status of an important object of study of linguistics and linguoculturology.

A lie is a deliberate distortion of truth, a lie, a deception.

Language has always been considered an instrument of lies: “A thought spoken is a lie.” But initially the language served as a system of orientation of people in communication, and now it is increasingly turning into a system of disorientation. It is known that the language is constantly changing and improving, but here it is worth noting that it is also “improved” in order to present what is desirable as real: “Truth can not only be hidden, but also distorted, facts can not only be stated, but also shuffled, distorted, embellished, present in a favorable light for themselves, their views are not only divided, but also imposed on them; they encourage to action not only by requests and orders, but also by threats, flattery, blackmail.

In linguistics of the last years, one of the most popular terms is concept. The statement in the concept of science has designated a new stage in the comprehension of the ways, patterns and peculiarities of the interaction of language, consciousness and culture, and, consequently, new aspects of the interaction of linguistics, cognitive science, cultural studies, psychology, philosophy; expanded the scope of meaningful analysis of linguistic phenomena and gave a much greater depth and efficiency to semantic research.

In traditional linguistics, the concept is considered as a synonym for the concept and is treated as a thought “reflecting objects and phenomena of reality in a generalized form by fixing their properties and relations”.

Yu.S. Stepanov believes that “concept” and “concept” are terms of different sciences: “concept” is used mainly in philosophy and logic, and the term “concept”, being a term of mathematical logic, has recently become entrenched in the sciences of culture, language, cultural linguistics, cultural studies [1].

E. Sapir puts the concept on a par with the psychological concepts of “perception” and “impression”, since it is the result of numerous registrations by a person of reality and is open to additional registrations. Moreover, the scientist compares the concept with a certain complex of thoughts convenient for recoding into speech activity.

The question of the relationship between the terms “concept” and “notion” remains, as before, largely debatable in modern linguistics.

S.A. Askoldov contrasts two types of concepts - cognitive and artistic. This dichotomy outlined the development of different lines in modern linguistic conceptology. For this study, the distinction between the cognitive and linguistic-cultural directions is fundamental.

Supporters of the cognitive direction - D. Lakoff, V.I. Postovalov (1994), in the early works of A. Wezbitska, Yu.S. Stepanov - include in the content of the concept only the main categorical features designated in the abstraction from the concrete and evaluative. In other words, the identification of the concept and the concept is actually observed [2.]

Proponents of the linguistic-culturological direction believe that the concept is much broader than the concept: the content of the concept includes not only the categorical features of the designated, but also all the accompanying cultural and background information. This point of view is adhered to. Arutyunova, Z.D. Popova, I.A. Sternin, Yu.S. Stepanov, L.O. Cherneyko et al., N.D. Arutyunova interprets the concept as a concept of practical philosophy, which is the result of the interaction of such factors as national tradition, folklore, religion, ideology, life experience, images of art, sensation and value system. Concepts form “a kind of cultural layer mediating between man and the world”. The culturological definition of the concept in its essence is lexicographically fixed in the Dictionary of Constants of Russian Culture, Yu.S. Stepanova: the concept is “like a clot of culture in the human mind; that, in the form of which culture enters the mental world of man [3].

It is important to emphasize that the concept has a multi-layered structure that includes a broad cultural background. S.G. Vorkachev identifies the conceptual component (indicative and definitional structure), the figurative component (cognitive metaphors that support the concept in consciousness) and the significant component - the etymological, associative characteristics of the concept that determine its place in the lexical and grammatical system of the language. The conceptual part of the concept is the basis of the lexical meaning of the word and is

fixed in lexicographical sources; cultural background forms the connotation of the word and partly also reflected in the dictionaries [4].

Thus, in the further work we will proceed from the linguistic-culturological approach when considering the concept of “lie”, since it is precisely this approach that involves identifying the specifics of the cultural background.

The study of the “lie” conceptual component “lie”, where the conceptual side of the concept is its language fixation: designation, description, characteristic structure, definition, comparative characteristics of this concept in relation to one or another number of concepts, first of all implies the establishment of ordinary language concepts of lies in Russian and English languages and the hierarchization of their ideological significance for the corresponding linguistic communities.

The concept of “lie” reflects the complex system of the spiritual, moral and moral and ethical dimensions of the linguistic picture of the world and the inner, spiritual life of a person.

A lie occupies a huge place in the communicative behavior of a language personality. This is confirmed by the fact that the lexicalization of lies has names in different parts of the speech of the English and Russian languages, in particular nouns and verbs.

In the explanatory dictionaries of the English language we find the following definitions:

1. Lie - noun (pl. Lies) a statement that the person who makes it knows.
2. Lie - something that you know.
3. To lie - verb, tell a lie or lies; be deceptive.
4. To lie - to deliberately tell someone something that is not true.

After analyzing ten different types of dictionaries in the volume of 9,718 pages (English-Russian dictionary, English-English dictionary, dictionary of synonyms of English, dictionaries of idioms and stable expressions, phraseological dictionary edited by A. Kulin), we concluded that the concept of “lie” in the English language is represented by different parts of speech:

a) nouns - lie, lying, falsehood, false, falsity, deception, intake, prevarication, fib, untruth, fiction, perjury, bluff, story, fabrication, humbug, inveracity.

In this synonymic series, consisting of 17 nouns, the dominant will be the noun lie as the most commonly used.

b) verbs - to lie, to bluff, to swap lies, to foul, to fable, to fast-talk, to cram, to fake out

In addition, it should be noted that the phenomenon of lies is widely represented in English phraseology. If we take into account the classification of phraseology by A.V. Kulin then the lie phenomenon is represented by verbal, substantive, adverbial phraseological units of measure / degree; proverbs and sayings[5].

Verbal phraseological units include:

To lie through your teeth - say something that is completely untrue.

To give the lie to smth - to show that smth is untrue

To tell a lie - used when you realize that something you have just said is not correct; to lie on one's teeth (throat);

To lie like a gas-meter;

To give smb the lie;

To give smb the lie in his throat;

To play one false;

To put a false colour on;

To fall into deception;

To call the bluff;

To bluff it out;

To humbug into / to humbug money out; to write monstrous lies;

To tell fibs; to make / to have no scruples about / of lying;

To throw the bull;

To blow smoke; to lie like a trooper / rug;

To go blooey;

To shovel the shit; to lie under oath;

To hand out a line of bull; to sell a wolf ticket to;

To be an out-and-out liar; to shoot one's mouth off; to know the ropes.

By the substantive phraseological units include: white lie, bald-faced lie, downright/barefaced lie, brazen lie, monstrous lie, absolute/outright lie, whopping lie, obvious / transparent lie, outrageous lie, a saving lie, a lie to save, a well-meant falsehood, a big lie, blatant lie, bundle of lies, pack of lies, tissue of lies, clever deception, legal fiction [6].

Adverbial phraseological units of measure / degree include phraseological unit - eighteen carat lie.

Communicative phraseological units include proverbs and sayings, for example

1. Lies have shortlegs;

2. One lie makes many;

3. A lie begets a lie.

If we consider the data obtained in the connotative aspect according to the "Big English" edited by V.K. Mueller, it turns out that most nouns are neutral - lie, lying, false, falsehood, falsity, etc. (The following nouns are an exception: intake - short; fiction - law; story - det., untruth - st., but in the sense of "infidelity, treason).

Summing up the work on the thesis project, it is necessary to emphasize the importance of the research, namely the use of lexical and phraseological means for the nomination of the word lie in different contexts and areas of human activity. To do this, we needed to turn to the semantic structure of the word, its features, and to consider the problem of the compatibility of words in the English and Russian languages in order to identify the whole variety of word meanings.

List of sources used:

1. Strauss, C. and Quinn, N. (1997) A Cognitive Theory of Cultural Meaning. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Wezhbitska A. Language. Culture. Cognition Moscow, 1997. 416 p
3. Stepanov Y.S. Concepts. Thin film of civilization. Moscow, 2007. 248 p
4. Palmer, G. (1999). Towards a theory of cultural linguistics. Austin, TX: University of Texas Press
5. Wolf, H.-G. (2015). Language and culture in intercultural communication. In Sharifian, F. (ed), The Routledge handbook of language and culture (pp. 445–459). New York/London: Routledge.
6. Sharifian, F. and Palmer, G. B. (eds) (2007) Applied Cultural Linguistics: Implications for Second Language Learning and Intercultural Communication. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

UDC 37.091.

**THE USE OF PICTURE DICTATION ACTIVITIES FOR THE
TARGET LANGUAGE SKILLS PRACTICING**

Esenbayeva Asem Keneskyzy

4th year student, EP 5B011900 – Foreign language: two foreign language
M.Auezov South Kazakhstan University
Shymkent, Kazakhstan

Scientific adviser: **Tulegenova Zhanar Zhambulovna**, senior teacher
Gmc_09@mail.ru

Language is used as a means of communication among human beings in order to establish social relation. Many countries have their own languages. There are different languages but they have the same objective, namely for communication tool. By using languages, people are able to communicate one to another, to express their idea and thought in oral, in the written form or body language, and the people can take knowledge. By understanding what the other people say, there will not happen miscommunication and misunderstanding. The description above shows that language has very important role for human life because language is used as a tool for communication. of course, to understand the language, people should have ability about language. There are many language used by people in this world, one of them is English. English is the language which is considered as an international language because it is most widely used by all people in the world. English as international language is widely used in some field such as education, economics, politics, etc. According to Patel, English is the international language. International English is the concept of the English language as global means of communication in

numerous dialects and also the In other words, English as international language is one one of the language used by people from different countries to communication each other. English is also needed to transfer knowledge because in this globalization era everything is using English, such as books of knowledge and high technology are written in English. Therefore, English as international language need to be mastered by people in the world [1].

Picture dictation has been popular with learners of english as a foreign language. Picture dictation technique is success in teaching English language.³⁹ Picture dictation is a great activity; the fun of it all motivates even the most obdurate students. In summary, picture dictation is one creative way for the teacher to arrange creative activity for the students. This technique is also effective because it integrates in all four skills of listening, speaking, reading and writing. Because of this kind of traditional teaching technique, in this paper I focus to show the significance of using picture dictation technique in teaching listening. Picture dictation technique is one of the techniques in teaching English. Picture dictation can be use by the teacher to student or student to student, teacher describes a picture to students who draw what they hear.⁴¹ Picture dictation is one of new method in teaching listening through dictation, we have a fairly common communication game in which students' comprehension is checked by their ability to reproduce on paper the spatial and descriptive information that has been dictated to them.

Picture dictation technique is an activity where the teacher, or a student, describes a picture to students who draw what they hear. Picture dictation targets several skills and learning styles.

Picture dictation requires very simple drawing done in respond to a simple teachers' instruction. Dictation does not always have to involve writing sentences and paragraphs. Instead, students can do other activities based on what the teacher reads to them. For instance, they can complete a graphic organizer. Another possibility, described below, is to draw. The teacher finds or writes a description of a drawing. The description should include a great deal of detail. Relevant vocabulary and concepts can be reviewed in the discussion that occurs in Step 1 of the standard dictogloss procedure.

Students listen to the description and do a drawing based on what they hear. Students compare drawings with their partners and make one composite drawing each pair. Students compare their drawing with the original. Alternatively, students can reconstruct the description text read by the teacher, as in standard dictogloss, and then do a drawing.

Picture dictation is listening activity where the teacher dictates a text to the students, and the students listen carefully, make a sum of theory if it is needed and then do a drawing. The use of picture is helping students to grasp the material better by recalling the earlier information. The picture dictations also provides the incomplete picture as students background knowledge in drawing activity based on teacher instructions. Picture dictation is teacher can involve not only paragraphs or

writing sentence, but also a graphic organizer. Students listen to the description and do a drawing based on what they hear.

On the other hand, students can reconstruct the description text read by the teacher, as in standard dictogloss, and then drawing.⁴⁶ From the stated statements above, researcher assumes that picture dictation is the technique where the students gathers the listening process by listening to teachers' instruction of spoken passage and do a drawing by following teacher instruction. In the picture dictation activity, students should not aware of being unable in drawing the picture perfectly. The focus of the activity would be on the right of the object placement based on the teacher's instruction.

In line with the previous listening types to be improved, researcher focuses on how far students understand the message based on speakers' intention. In short, picture dictation means that the teacher dictates something to the students, they listen carefully, and they draw something on their paper based on teachers' instruction. In my opinion, picture dictation is one of the techniques applied by teachers in instructional process especially in teaching listening. The procedure describes interesting texts to students, and the students listen the texts and draw the pictures or sketches. Based on the explanation above, it can concluded that Picture dictation technique is a kind of technique for teaching listening. Many students said that listening is the most difficult skill. Because they rarely listen English texts or others listening material, and also they said that their teacher always use same technique in learning listening, so they feel bored and difficult to know what they listen. Students have to learn more about listening ability. Besides they have to improve the ability in listening, also more practicing and using in their daily live. So, the writer wants to know how is the implementation of picture dictation to improve students listening ability. The students are asked by teacher to draw picture based on the teacher explanations then they have to explain the picture based on their drawing[2].

Procedure of Teaching Listening Using Picture Dictation.

The steps of Picture Dictation Technique are: The teacher explain to the students that they are going to do a picture dictation, the teacher are going to describe a picture to them and that all they have to do is simply listen and draw what they heard.

1. The teacher dictates a description of a picture to the students. The students draw the picture based on the dictation.
2. The students describe the picture out loud based on their drawing.
3. The students compare their drawing to the right picture [3].

There are some advantages and disadvantages of using picture dictation in class activity.

1. Advantages of the Picture Dictation Technique

a) It is an intensive activity, which makes students concentrate. The teacher can keep good control of the class, so it is a suitable technique for large classes.

b) It encourages "using the context" if texts are properly chosen. Although it may not really develop „independent“ writing skills students do not have to express

ideas in a written form or find ways of constructing sentences, it does encourage re-reading, listening writing transfer skills, and of course spelling (in the widest sense: morphologically relevant elements as well as “ei” or “ie”).

c) It helps develop listening as well as writing.

2). Disadvantages of the Picture Dictation Technique

a) It may take up a lot of time in the class.

b) It is an unrealistic activity listening may be “word by word” (though this does not need to be, and students should be encouraged not to listen word for word) and at an unnaturally slow speed.

c) It can be done quite mechanically, without real comprehension (this is debatable, and should be investigated [4].

In conclusion I would like to say that dictation has never been popular with learners of English as a foreign language. However, the picture dictation designed here, which sufficiently prepares learners for the activity, involves students in all four skills of listening, speaking, reading and writing. It has been extremely popular with pre-intermediate level learners and has proved very successful.

List of sources used:

1. Leong, Sylvia Sao Leng. Using Picture Dictation Exercises for Practising All four Skills. 2003.

2. Indriani, R. The Effectiveness Of Using Picture Dictation In Improving Students’ Speaking Ability at First Year Students of Islamic Junior High School 2009.

3. Harmer, Jeremy. The Practice of English Language Teaching. Essex: Longman, 1991

4. Davis, P. and Rinvoluceri, M. Dictation: New Methods, New Possibilities. Cambridge: Cambridge University Press. 1988.

UDC 37.091.33:111

**WAYS OF DEVELOPING LEARNERS' DISCOURSE AND
STRATEGIC COMPETENCES BY MEANS OF MONOLOGUES**

Lesbekova Zhansaya Nurbolkyzy

4th year student, EP 5B011900 – Foreign language: two foreign language

M.Auezov South Kazakhstan University

Shymkent, Kazakhstan

Scientific adviser: **Salybekova Farida Muratovna**, senior teacher

Sfm_82@mail.ru

Modern methods of teaching a foreign language used in school education are often theoretically abstract in nature. In this regard, many of the students have problems at the moment when it is necessary to put into practice the acquired skills and knowledge. Oral speech, which develops in two directions - both dialogical and monologic speech, during the lessons is filled with semantic and linguistic clichés. It can be difficult for the student to overcome the language barrier and begin to express individual thoughts in the target language. One of the most pressing problems in the methodology of teaching a foreign language is the problem of teaching monologue speech. A monologue statement is viewed as a component of the communication process at any level - pair, group, mass.

A monologue is always addressed to someone, even if this addressee is the speaker himself. In the practice of teaching a foreign language, there is such a phenomenon when the student cannot make an independent message, consisting of several consecutive, interconnected phrases. Often, students' statements are monosyllabic answers to the teacher's questions or a purely formal, chronological listing of some actions. The teacher's task is to create conditions for the practical mastery of the language for each student, to choose the appropriate teaching methods, as well as to choose the necessary strategies for teaching monologue speech, which would allow the student to show their activity, express their point of view, convey it to the audience and argue your statement. The student, in the process of mastering the strategies of monologic utterance, learns to control his speech. To successfully express his point of view and argue his statement, the student must master a set of techniques, strategies for working with a monologue statement. The choice of strategies is individual, but in order to make a choice, the student must have a repertoire of strategies in his experience.

Language learning strategies, or as they are also called “learning strategies”, are those strategies that the student uses both in the lesson and during independent work. These can all be called learning habits or learning techniques. In the process of learning a language, we all try different methods and techniques. Over time, each student develops their own preferences and personal language learning strategies. Learning strategies are not easy to define as they might appear. There are many

definitions of this concept, which differ depending on each scientist and expert. The very definition of strategy presupposes a structural approach to organizing student activities [1].

Learning strategies are learning models that define clear learning outcomes and aim to achieve them through specially designed learning programs. Defining a strategy requires developing a goal, learning process, student support and feedback.

Learning strategies have always been associated with receptive skills; however, they are also important in productive skills, especially speaking. In broad definitions, C.E. Weinstein and R.E. Mayer defines language learning strategies as “behaviors and thoughts in which the learner engages and is designed to influence the student's coding process”. Likewise J.M. O’Malley and A.U. Chamot refers to language learning strategies as “behaviors or thoughts that people use to help them make sense of, learn, or retain new information”.

Likewise, R. Ellis argues that strategies for language learning consist of “mental or behavioral activity associated with some specific stage in the general process of acquiring a language or using a language” [2].

In this way, language learning strategies are linked to our thinking and our behavior, which allows us to advance our learning and achieve effective results. However, R.L. Oxford defines Language Learning Strategies as simply actions, not thoughts. These actions are used by students to make learning faster, easier and more enjoyable [3].

When teaching speaking, G.S. Burkart considers three areas of knowledge: technique, which includes pronunciation, grammar, vocabulary, that is, using the required word in the right order with the correct pronunciation; function (functioning, activity), covering transaction and interaction, exchange of information and building relationships; knowledge of social and cultural rules and norms, that is, understanding and taking into account who is speaking, with whom, in what circumstances, about what and what is the purpose of communication (sequence, speed, length of pauses, roles and participants).

J.C. Conrad lists three main groups of strategies for teaching speaking:

1. The first group of strategies aims to form an active communicative orientation of the lesson, since communication is the key goal of language learning. Reading and listening only create a foundation for the recipient of information, which will help in understanding the information received to respond adequately to it, that is, to participate in communication, written or oral. Therefore, without the strategies of the first group, it is impossible to achieve effective interaction between interlocutors in a foreign language.

2. The second group of strategies is aimed at creating a favorable environment, both as a partner and as a group. The ability to find contact with other people in any situation is necessary for full participation in the life of society, regardless of the language used – native or foreign. But this skill requires careful formation and purposeful training. In a situation with a foreign language, the training of

communication skills is complicated both by the language itself and by the general training of the participants.

3. The third group involves creating a comfortable and cozy atmosphere of communication in the classroom. R. L. Oxford calls this group “empathy towards others” and identifies two main strategies in it: empathy towards partners in language classes and towards native speakers. If empathy for the partner is a consequence of the functioning of the strategies of the previous groups, then empathy for native speakers, the language itself, the country of the language being studied develops due to country studies, more often implicit than explicit.

More attention should be paid to the relationship between speaking and learning strategies, namely, to consider some important learning strategies that can play an effective role in promoting oral skills. R. L. Oxford identifies direct and indirect strategies that can relate to speaking. I. Direct strategies and speaking:

1. Memory strategies. This category is used to memorize language elements, especially vocabulary, but it is still important for speech, since vocabulary is one of the most important components of speech. This strategy also includes the use of vocabulary for retrieval, “learners can use memory strategies to quickly acquire information about the target language so that this information can be used to communicate the involvement of any of the four skills” [3, p.62].

2. Cognitive strategies. This category includes several strategies that can be used for the ability to speak. The first is that “repeating something in different ways can be a means of reorienting it”. This strategy can be important when preparing for a presentation or public appearance. This category can also include native speakers’ imitations, which can help learners “improve their pronunciation and use of their structures, dictionaries, idioms, intonations, gestures, and styles”, which are all combined to form speech. Another important cognitive strategy is practiced naturalistically; this strategy focuses on authentic language use, “communicating with other people in natural settings provides interactive, fast, and personal communication”.

We can add to this category the substitution strategy defined by J. M. O'Malley and A. U. Chamot. This strategy involves finding different ways to say something either through synonyms, paraphrasing, or using gestures to convey meaning [4].

3. Compensation strategies. This category of strategies is most associated with the ability to speak. In contrast to the above, strategies categorized as compensation are not used to develop conversation skills, but to maintain the conversation. This involves using the native language to express ideas that the student cannot say in the target language. Another strategy is to get help by “reaching out to someone for help in a conversation, hesitantly or explicitly asking for a missing expression”. Another important strategy is word input: “This simple strategy means creating new words to convey a concept for which the student does not have the right vocabulary”.

Indirect strategies and speaking:

4. Metacognitive strategies. This category includes three important strategies:

1. Planning. This strategy always includes identifying the general nature of the task, the specific requirements of the task, the resources available to the student, and the need for additional assistance. Thus, this strategy helps to understand what needs to be done to achieve a certain speaking task.

2. Self-control. In this strategy, students should control their speech and pay attention to what they are saying, and correct their mistakes.

3. Self-assessment. In this strategy, students should evaluate their progress and see how successful they have been in achieving their goals. Self-assessment is an important strategy, as it helps students check their progress.

5. Affective strategies. Strategies related to emotions and feelings are usually related to speaking, as it is a skill that involves direct and direct contact with the use of language. This category includes three main strategies:

1. Anxiety reduction: This can be achieved through a number of techniques, including relaxation, deep breathing, or mediation. This can also be achieved through the use of music and laughter.

2. Self-promotion: a person who speaks or participates in a discussion should encourage themselves either by making positive statements or by being rewarded for good work.

3. Accepting the emotional temperature. In this strategy, the student must listen to the speaker, because the work is always influenced by the physical condition. Writing emotions or discussing them with others is another way to get emotional. Such strategies can be applied before the presentation begins, which is one of the most terrifying experiences a student can face. Applying these strategies can be a good way to get a good job at speaking.

6. Social strategies. Like emotional strategies, social strategies tend to be related to speaking skills rather than other language skills. This strategy involves asking questions, mostly asking for corrections. In this strategy, the listener must correct errors that may affect understanding or create confusion. Another social strategy is to collaborate with peers, or with experienced users of a new language. Practice, speaking in real life, is a good way to develop your speaking skills. The last strategy is to empathize with others. This is because you put yourself on the wrong side of your culture, thoughts, and emotions.

Thus, all the learning strategies described above are important for every student to become an effective speaker. Some of them can contribute to the development of speaking skills directly, others can help to simply make the conversation understandable, but they make an indirect contribution. Associate Professors of the Department of Humanities, T. E. Sukhanova and T. V. Krysenko distinguish three stages in teaching monologue:

1. The level of utterance. A sentence is the smallest unit of speech. No speech is possible until students learn how to construct a sentence in a foreign language, so they are given sentence models to learn, which are filled in with different words, for example: I see ... (the picture, the car); I like ... (music, literature). The model

should be repeated many times with a large number of changes in its content until it becomes familiar;

2. Having mastered various models, students should learn to combine sentences constructed according to different models into a speech, the so-called logical sequence. At the level of the presentation, the student should say a few words about the proposed subject. For example: This city is London. London is the capital of Great Britain. There are lots of places of interest in London. I like this city very much. At this stage, students learn to express their thoughts, attitude to what they say.

3. The level of discourse. When students have acquired the skills of constructing utterances and combining them into logical sequences, free speech is possible. At this level, students can talk about a picture, a movie, or comment on a text they have read or listened to, and compose their own stories. The teacher suggests a topic to the students, and then asks questions about the text, and the students reproduce the facts, agreeing with the proposed idea or rejecting it.

T. E. Sukhanova and T. V. Krysenko in their article give a number of strategies that will allow students to overcome difficulties in the field of communication: repeat (Excuse me, I will start again); перефразировать (in other words, it sounds like); заменить replace with a common word (thing, man, tree), a pronoun (this that), a synonym (amazing – incredible); describe by general physical properties (color, size), specific features (it's got a very long neck), interaction (functional characteristics); demonstrate (look at...); использовать use gestures, facial expressions, sound; ask for help (Can you help me? What do you think?) [4, p.32].

Practicing strategies, such as paraphrasing, describing, and substituting, helps build students' confidence in their ability to communicate in a foreign language, even with limited resources.

If you need to discuss one of the two selected topics:

- try to build your presentation logically (you need to remember that the assessment depends not only on the content, but also on the coherence of the presentation, logic, and students' answers to questions);

- think through the structure of the presentation (you need to present known facts and express your opinion, then briefly summarize the content of the entire presentation);

- think about the language of the presentation (pronunciation and correct use of grammar are no less important than a rich vocabulary and a variety of grammatical structures; being presented orally, the presentation should not include too formal vocabulary and phrases inherent only in written speech);

- make notes (it will be more convenient to list the items that the student will talk about; write out the phrases with which the student will begin and end the presentation, as well as reference expressions and concepts; emphasize what should be mentioned);

-do not forget to use connecting words and phrases to help build speech (Let me start with..., First/Second,..., In spite of this..., What's more,.../Moreover,..., Another thing is..., However,...);

- do not memorize your speech by heart (remember that after the presentation, students may be asked questions, and they will have to improvise);

- avoid long and complex sentences: in oral speech, short sentences are perceived better;

- do not talk too long (it is necessary to quickly touch on all the proposed aspects of the task, if there is time, to develop the statement, adding new arguments).

Based on the above, we can conclude that the strategies of language learning are present both in the classroom and during the independent work of students. Strategies are learning models that define clear learning outcomes, and are a structured approach to organizing student activities. There are three groups of strategies aimed at teaching speaking: the formation of an active communicative orientation of the lesson, the creation of a favorable environment and the creation of a comfortable and cozy atmosphere of communication in the classroom. It should also be noted that some learning strategies have a positive effect on the promotion of oral skills. There are direct and indirect strategies that can relate to speaking and are important for students in the development of communicative competence. As for monologue speech, there are three stages in monologue training: the level of utterance, the combination of sentences in a logical sequence, and the level of discourse. For each stage, different strategies can be used to help students overcome communication difficulties and build students' confidence in their ability to communicate in a foreign language, even with limited resources.

List of sources used:

1. Smetannikova N. N. Strategic approach to teaching reading. - M.: School Library, 2005 – - 512 p.

2. Oxford R. Language learning styles and strategies: concepts and relationships // International review of applied linguistics in language teaching. 2003. Issue 4, vol. 41. P. 271–278.

3. Harmer J. The practice of English language teaching. - London: Pearson Longman, 2018. - 456 p.

4. Sukhanova T. E., Krysenko T. V. The use of various techniques and strategies for the development of monological and dialogic speech in the classroom of the Russian language as a foreign language // Actual issues of modern philology and journalism. – 2016. – № 1(20). – P. 57-62.

UDC 378.14

**EDUCATIONAL PROCESS AND ITS ORGANIZATION
ACCORDING TO THE RENEWED CONTENT OF FOREIGN
LANGUAGE EDUCATIONAL PROGRAMME**

Myrzabay Aidyn Anarbaykyzy

4th year student, EP 5B011900 – Foreign language: two foreign language
M.Auezov South Kazakhstan University
Shymkent, Kazakhstan

Scientific adviser: **Salybekova Farida Muratovna**, senior teacher
Sfm_82@mail.ru

According to the renewed content of the foreign language educational program, the subject “Foreign language” forms the communicative culture of students, contributes to their general speech development, broadens their horizons, forms ideas about the dialogue of cultures, and recognizes themselves as carriers of culture and spiritual values of their people. It is necessary to note the huge educational potential of a foreign language as an educational subject. The subject results of learning a foreign language are related to the concept of “communicative competence”.

The renewed content of education is a groundbreaking approach in Kazakhstani practice, since it is focused on changing the educational paradigm: instead of knowledge transfer it provides for the development of learner’s personality based on learning the methods of activity and using them independently in new conditions.

The focus is not on the amount of knowledge and rote memorization of individual topics, but deep understanding and real learning outcomes, i.e. the ability of graduates to apply their knowledge to solve problems in everyday life.

The updated content of education contains long-term expected learning outcomes in terms of broad skills: the ability to apply knowledge, to think critically and learn throughout the life, to communicate in any community, ICT skills, research skills, and the ability to work individually and in collaboration with others, to solve tasks and problems responsibly.

Classification and systematization of expected results in educational areas according to levels of thinking: “knows”, “understands”, “applies”, “analyses”, “synthesizes”, “evaluates” - ensures the unity of research, cognitive, practical and emotional-aesthetic ways of world cognition [1].

Updating the content of education in the Republic of Kazakhstan sets itself the main goal: improving the pedagogical skills of teachers in the context of updating the educational program and introducing a system of criteria-based assessment. This program is based on the development of a spiral form of education based on the cognitive theory of D. Bruner. The spiral form of learning assumes that the re-

examination of the material, which will become more complex throughout the school education, gives a greater advantage in the development of the modern student than traditional forms of learning. Also, the development of students is carried out through the introduction of active forms of learning, during which students independently develop functional literacy, actively "extract" knowledge, with a great desire to develop communication skills with peers, and creatively approach problem solving [2].

This task is easily solved by applying effective teaching approaches of the updated program, which provide for the comprehensive development of students, developing critical and creative thinking, skills in the field of information and communication technologies, research skills, as well as a willingness to learn throughout life. One of the important tasks of the updated program is to "Teach - learn", to learn throughout life, which will contribute to the development of a new competitive, comprehensively harmoniously developed, functionally literate personality.

Educational process and its organization according to the renewed content of foreign language educational programme:

- Formation of motivation for learning foreign languages and striving for self-improvement in the educational field "Foreign language";
- In teaching process combine 21st century skills: 4Cs in formation students' worldview atmosphere.
- Awareness of the possibilities of self-realization by means of a foreign language;
- The desire to improve their own speech culture in general;
- Formation of communicative competence in intercultural and interethnic communication;
- Development of such qualities as will, determination, creativity, initiative, empathy, hard work, discipline;
- Formation of general cultural and ethnic identity as the development of the ability to plan their speech and non-speech behavior;
- Development of communicative competence, including the ability to interact with others, performing different social roles;
- Development of research training activities, including the skills of working with information: search and selection of the necessary information, generalization and fixation of information;
- development of semantic reading, including the ability to determine the topic, predict the content of the text by the title/keywords, highlight the main idea, the main facts, omitting the secondary ones, establish a logical sequence of the main facts; components of the civil identity of the individual;
- the desire for a better understanding of the culture of their people and the willingness to promote familiarization with it by representatives of other countries;

Today, when the world does not stand still, the state needs us to cultivate active, independent, active, enterprising citizens who will continue to develop our country in the future, to preserve peace and order [3].

In his seminal work, *The Taxonomy of Educational Goals: The Domain of Knowledge*, Bloom attempted to construct a hierarchy of educational goals encompassing the cognitive domain that would describe, step by step, the levels of human thinking and the resulting learning tasks. From Bloom's point of view, learning goals depend directly on the hierarchy of thought processes, such as remembering, understanding, applying, analyzing, evaluating, and creating.

According to each level, a set of tasks can be proposed using certain verbs. So, for example, for the level of memorization, tasks that begin with the verbs remember, repeat, list, name, write, simulate, define, learn, etc. are suitable.

Understanding is achieved through explanation, description, definition, discussion, formulation, illustration, demonstration. Tasks aimed at applying knowledge are formulated with the help of verbs to solve, plan, explain, depict, experiment, train, show, use, teach, demonstrate, etc.

Analytical abilities are formed by tasks with the key verbs to explore, compare, contrast, divide, interpret, analyze, group, select, classify, etc.

In turn, the ability to synthesize is trained by tasks focused on composing, composing, connecting, constructing, imagining, formulating, constructing, inventing. The latter group is aimed at independent intellectual activity and requires the ability to draw conclusions, be able to evaluate, approve, support, recommend, criticize and draw conclusions.

At the same time, each level of the cognitive pyramid, according to Bloom, is based on the previous one. At the heart of everything is memorization, and the highest point of both cognitive abilities and learning goals is the ability to independently evaluate. It would seem that the idea is clear: without memorization and knowledge, it is impossible to understand, without understanding, it is impossible to use, without mastering the initial levels, analysis and synthesis are impossible, and without all this, creative evaluation of phenomena and events is unimaginable.

According to scientists, this is precisely the disadvantage of Bloom's taxonomy: after all, roughly speaking, in its hierarchy, concepts of different orders are mixed, namely, specific learning outcomes (memorization, understanding, application) and the mental operations necessary to achieve these results (analysis, synthesis, evaluation). However, this unfortunate omission does not prevent teachers from different countries from using the proposed hierarchy and creating meaningful and systematic tasks aimed at the intellectual development of students.

In primary and high school, the study of a foreign language is aimed at the development of foreign language communicative competence. The subject results of mastering the program in a foreign language are presented in all the structural components that make up the communicative competence, namely:

-speech competence-the development of communicative skills in speaking, reading, listening and writing;

-ability to plan your speech and non-speech behavior;

-language competence – mastering new language tools in accordance with the selected topics and areas of communication and the formation of skills to operate these tools for communication purposes;

-systematization of previously studied material; mastering different ways of expressing thoughts in the native and foreign languages;

-socio-cultural competence – knowledge of the national and cultural characteristics of speech and non-speech behavior in their country and the countries of the language being studied, as well as the ability to use this knowledge in the process of interpersonal and intercultural communication;

- compensatory competence-development of the ability to compensate for the lack of knowledge of language tools, speech experience in receiving and transmitting foreign language information;

educational and cognitive competence – the development of general and special educational skills that contribute to the improvement of educational and cognitive activities;

- mastering the techniques of self-study of a foreign language and culture, including using information technologies.

For any successful transformations, it is necessary to change the consciousness of both the participants in the educational process and society as a whole. This, in turn, requires the continuation of work on updating the content of education on a systematic basis to ensure the fundamental nature of educational policy and continuity in achieving results.

List of sources used:

1. Abdildina Zh.N. (2016). Obnovlenie sodержaniya shkolnogo obrazovaniya. [Updating of school education content]. Information and methodical journal “Pedagogical dialogue”, 2(16).

2. Schleicher, A (2018), World Class: How to build a 21st-century school system, Strong Performers and Successful Reformers in Education, OECD Publishing, Paris. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/4789264300002-en>.

3. Salybekova F.M (2019) 4Cs model as a new learning paradigm in Kazakhstan educational system Republican Scientific Journal of “Qazaqtanu”. Volume 1.-P.189-193

372.881.1(5Каз)

O-76

“ONLINE HOMEWORK” AS AN INNOVATIVE TECHNOLOGY OF TEACHING ENGLISH

Ormanova Ulzhan Assetovna

1st year Master’s student, EP7M01701 Foreign language: two foreign languages
Astana International University
Nur-Sultan, Kazakhstan

Scientific adviser: **Zura Mazhit**, Candidate of philology,
Associate Professor of Astana International University

It is difficult to argue with the fact that homework is a necessary element of the educational process, especially in a foreign language, as it helps the student to strengthen the knowledge gained and is a powerful tool for control and self-control. But, unfortunately, the role of homework has greatly decreased over the past decades, and at the moment many students do not have the proper motivation to complete it. It is often easier for students to use ready-made answer banks or to copy from their classmates, which leads to the loss of the significance of homework in the educational process.

The new generation, children of the digital age, want the school to speak the same language with them, and digital technologies are one of the ways of communication. In this regard, one of the main reasons for the lack of motivation in children for homework is the retrograde ways of doing it.

I conducted a survey among students from grades 5 to 8; they had to answer the question: would they be interested in getting their homework online, through some network resources. The expected result was the overwhelming prevalence of supporters of this idea, which prompted me to conduct an experiment on the implementation of online homework in a foreign language using an Internet service.

To implement the experiment, the following preliminary stages were worked out:

- analysis of thematic planning for which Internet services will be used;
- planning of universal educational activities of students;
- the formation of goals for the use of network services (study of new material, consolidation, generalization of the material, control);
- analysis and selection of effective types of Internet services;
- the introduction of Internet services in educational activities as a trial material in the classroom to familiarize students with the service itself and how to work with it;
- experimental implementation as homework;

The ultimate goal of this experiment was the introduction of online homework as a permanent element of the educational system in foreign language lessons.

At present, it is difficult to imagine the effective work of a teacher without the use of information technology. One of the resources that the Internet provides us is the use of Internet services, which enable the teacher to develop not only various tasks and develop a cognitive interest in the subject, but also to implement the principle of student activity in the learning process, which has been and remains one of the main in didactics [1].

After analyzing the Internet resources recommended for training, I chose the Learningapps.org Internet service.

This service was created to support the educational process using interactive applications. The use of the service does not provide for any collection of funds. There is a wide selection of ready-made assignments of the desired topic in any subject. The service also provides an opportunity to share the finished product via social networks, weblinks and QR codes. The service is accessible from any gadgets with Internet access [2].

Also, this service contributes to the implementation of the following modern educational technologies:

1. Multilevel training, which allows you to help a weak student and pay attention to a strong one. At the same time, strong students are affirmed in their abilities, and the weak are given the opportunity to experience educational success. The level of motivation for learning increases.
2. Information and computer technologies that allow a person to more successfully and quickly adapt to the environment and the ongoing social changes, thereby responding to the demands of the information society.
3. Health-preserving technology, which through the introduction of interactive provides the physical and psychological well-being of students.
4. Game methods that broaden the horizons, develop cognitive activity, form certain skills and abilities necessary in practical activities [3].

All exercise templates of the LearningApps.org service are conditionally divided into 5 categories:

1. Choice.
2. Distribution.
3. Consistency.
4. Filling.
5. Online games.

How can we use them in a foreign language lesson? In fact, everything is limited only by your imagination.

For example, to memorize new words, you can use the game "Find a Pair", "Crossword", "Find a Word", while practicing spelling and computer keyboard skills.

In teaching English, we encounter various types of activities, one of which is working with text. Consider an example: homework includes reading and translating a text, and the teacher plans to lead students to a short retelling of this material, while the vocabulary of this text is already familiar to the students. In this case, the

following work option can be offered: the teacher prepares the game "Make a Sequence" in advance, where the text is simplified to simple sentences that are entered into the allotted cells.

I would like to note that this study of the text makes it much easier for students to memorize the use of the practiced vocabulary in context, students' confidence in retelling the text increases and they quite easily cope with this task, as well as writing their own story based on a sample.

Using all kinds of quizzes trains grammar and text skills very well. And using the audio / video content template, students practice listening and speaking skills. The service is interesting not only by the use of different templates, all kinds of intelligent interactive tasks, but also by the fact that you can create an account for each of your students, where they can independently train the material of the lesson learned, and also participate in the educational process as consumers and developers. With the help of this service, you can organize project activities, where students can create their applications on a specific topic, thereby developing their creative potential [2].

The teacher, in turn, has the ability to monitor the activity of students on the service and control the execution of assignments using pivot tables in the personal account. There is also an opportunity for reflection, using a local chat service, where students can discuss certain tasks, both with the teacher and among themselves. Only thing the teacher should keep in mind while giving online assignments is that students need to be clearly explained what tasks they have to do, the format of completing the tasks, the deadline and clear criteria of evaluation of every task should be also taken into consideration [4].

Thus, having completed all the preparatory work, I began my experimental work. The experiment lasted for a month. I selected children from the same parallel with approximately equal cognitive abilities and divided into experimental (group No. 1) and control (group No. 2) groups, where children in group No. 1 received their homework through the Internet resource, and children in group No. 2 did it in work notebooks.

The students took a responsible approach to the experiment and took an active part in it. Based on the results of the topic, a test was written. After analyzing the work, the following results were established: The percentage of homework completion for the module of group No. 1 was 100%, and there was also noticeable interest of students in the subject, when, as in the control group, some students noticeably did not complete their homework or did not complete it completely. These results proved that online homework has a beneficial effect on the level of knowledge of students.

At the end of the experiment, the children of group No. 1 asked to continue doing their homework in electronic form, and I, in turn, had an idea to introduce homework through the Internet and into group No. 2, and later into other classes. Of course, this project has its drawbacks:

- a lot of time is spent on compiling tests, but this is a temporary phenomenon, because in the future they will not be required to compile them, since you will have your own bank with developments. You can also use the material of colleagues, but they do not always correspond to the topic of your lesson.

- weakening of the skill of calligraphy, since students mainly use a computer to complete the assignment. But the main thing here is to understand that everything is good in symbiosis, and this service should be used with the classic writing training in the lesson.

- no Internet or gadget. Unfortunately, in this case we are powerless, but there is always an alternative. This is doing homework in writing, and then doing its electronic counterpart in the lesson. In addition, the degree of informatization is increasing every year and should come to naught within a certain time. At the same time, in some schools, this problem is not relevant even now.

Thus, analyzing all of the above, I was convinced that when doing homework via the Internet, students spend less of their free time, they do it with pleasure, learn to work with information on their own, develop self-control, get rid of the fear of mistakes, knowing that the test is possible remake. I believe that Online Homework project can radically change the attitude of students to doing homework, and also simplify the work of colleagues so that they do not have to sit on dark nights with stacks of notebooks.

List of sources used:

1. Sokolova, T.E. Vospitanie poznavatel'nyh interesov mladshih shkol'nikov sredstvami novykh informacionnyh tekhnologii, 2004 No. 3 p. 21–23.

2. Learning apps [Electronic resource] - Access mode: <https://www.itpedagog.ru/learningapps> - Date of access: 01/02/2019.

3. Shchukin, A.N. Sovremennye intensivnye metody i tekhnologii obucheniya inostrannym yazykam, 2008 p.3.

4. Tierney, Kimberley. n.d. Tips for Giving Online Homework Assignments. *The JotForm Blog*. [Electronic resource] - Access mode: <https://www.jotform.com/blog/online-homework-assignments/> - Date of access: 07/04/2021.

UDC 372.881.111.1

USING SOCIAL NETWORKS IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH AT SCHOOL

Sartbay Tolkyn Sanatkyzy

1st year master's degree student, 7M01701 - Foreign language: two foreign
languages

Astana International University

Nur-Sultan, Kazakhstan

Scientific adviser: **Koshkimbaevna Gulnaz Tleuzhanova**, candidate of
pedagogical sciences, associate professor

Currently, the development of information technology and the Internet allows teachers and education managers to use social networks to design lessons, making teaching and learning more exciting and attractive. Teachers adapted the usage of Power Point presentations and Word documents, but with no regards to applying a variety of high technologies, such as social networking sites or web-forums (Blattner & Fiori, 2009b). Nowadays, technologies gave teachers a number of options to enhance educational process and to make it more captivating. However, there is a wealth of research on the positive and negative effects of social networks on student performance. [1] One of the researcher who investigated the effects of social network was Heffner. He points out that utilizing social network sites can be a good way to solve problems related to academic work, particularly it is the best way to be in touch with their peers who have the same issues. [2] Thus, it also gives more opportunity to organize a friendly atmosphere and to enhance their language skills.

Mensah, and Nizam (2016) on the contrary stated that using social networking sites decreases learners' academic performances and they can use them for other negative purposes. [3] Similarly, Babbie (2015) points out that students are more likely to be influenced by social networks. The results of the study showed that social network does not have a positive effect on students' academic achievement. Because students think social platform is attractive because it gives educators a different world to make friends in, and also provides a good way to ease the pressure. It was also noted that an approach was needed to balance the relationship between social network and academic research. [4] Therefore, students need to think more about the balance of social network and the academic community.

It is noteworthy that the majority of a number of authors have also proved that the use of a social network, originally intended for social communication and information exchange, has now become one of the most effective tools for supporting and motivating students to learn better. Dane (2014) mentioned that many lecturers at universities around the world have used social networking sites in their classrooms. As a matter of fact, social networks not only help teachers transfer

knowledge but also have many functions of managing the learning process, gaining knowledge, managing the class, evaluating and commenting on the learning process.

Among the conditions for the formation of foreign language information competence, there are:

Systematic development of skills and abilities:

- knowledge of the existence of various types of information and information resources in a foreign language;
- the ability to navigate the information in a foreign language presented on the Internet;
- the ability to search for and select relevant information in a foreign language presented on the Internet;
- the ability to present information in writing in a foreign language in accordance with the communicative situation;
- knowledge of the features of different styles of writing in a foreign language;
- ability to work with online libraries, electronic catalogs, and other similar resources in a foreign language.

In the modern world, students are affected by a very fast flow of information, including in a foreign language. Most of the information that a student receives is due to the penetration of information and communication technologies into all spheres of human activity. The ability of a learner to manage information flows in both their native and foreign languages determines their success and competitiveness as a specialist. All this determines the formation of information competence of a foreign language as the goal of foreign language education and the search for ways to effectively form and develop it.

Current day, the concept of "social network" is interpreted as a special type of communication between users on the Internet. We find a more precise formulation in D.M. Boyd and N.B. Alison, called a social network site, is an Internet-based service that allows individual users to [5]:

- create open (public) or partially open user profiles;
- create a list of users with whom they are in a social connection;
- have access to the lists of communications of "friends", i.e. to social networks of other users within the system.

So, social networks as interactive online media that act as channels for relationships and the transmission of information

In particular, Facebook is the largest and most popular social network with an average of over 2 billion users per month. Nowadays, Facebook also is widely used in educational system all over the world, because teachers and students can easily interact with each other and construct team works. The opportunities that can give Facebook were widely investigated by Hamilton and Blattner& Fiori. Hamilton stated that Facebook creates an environment in which students and publishers may connect an ease way and give feedbacks. Blattner and Fiori claimed that Facebook

helps learners to get to know incidental vocabularies. So, it is beneficial for students to improve their writing skills as they can to comment and write a post.

Thus, Facebook, one of the most popular social networks in the world, provides an opportunity for youth to communicate in various cultures. Mills (2011) cited Facebook as a useful mean which plays a prominent role in learning different languages. In this way, Facebook can help students improve their English proficiency, especially in speaking and writing.

One more useful social networking sites which improves students' writing skills are blogs and wikis. In the blogs learners can write their own posts and make conversations with other peers to exchange with their thoughts. Application of blogs was deeply studied in the book called "Using Social Media in the Classroom" by Poore. In her book he wrote about technologies of using blogs in classroom activities and described advantages of using blogs. She described a blog like a virtual writing-sharing platform that provides users with features to past different themes, journals and writings on varied subjects.

Thanks to virtual social networks, English language teachers get a wide range of opportunities for both individualization and interactivity of learning. Against the background of modern modernization processes in higher education, when a significant part of the academic time is transferred from classroom hours to independent work of students, such an effect from the use of virtual social networks makes it more accessible to use research approaches in teaching, independent and group search for information to solve the problem set by the teacher and develop the ability to independently search for the necessary information, to work in a team, collective search activities, interaction with classmates.

Nowadays, using social networks can be applied in all spheres of activity and professional fields, and thus become more and more integrated into the system of education. It is worth noting that one of the important results of the application of social networks in the field of education is distance learning, which in the age of development and popularization of information technologies has become widespread in education since it provides an opportunity to gain knowledge at a distance.

The number of people using the network resources is increasing every day. There are more and more educational online communities. Along with them, social networks can also take part in the educational process, as already mentioned. It is there that there is a continuous exchange of information: various records, articles, photos, and videos. At the moment, there are both multidisciplinary networks on the Internet, covering millions and billions of people, and specialized social networks for schoolchildren and students. In my opinion, the latter is much less popular, as they are perceived by students as something forced." Therefore, teachers are quite expected to face the problem of attracting young people to a particular educational social network.

This problem, of course, requires a well-thought-out and effective solution. Educational resources should be of interest to the audience they are intended for. To

do this, it is necessary to take into account the needs and demands of young people as fully as possible. The best way out of this situation can be the creation of such networks and resources that would offer students not only dry information from the curriculum but also give them opportunities to show their abilities in various fields.

It is necessary to try to find a common language with schoolchildren and students, to find out what they care about, what they think is most important, and to offer such training programs that would contribute to the manifestation of their best qualities and skills.

It seems that in the educational process it is better to use a wide-profile network since they cause teenagers more confidence than boring educational Internet programs in which all actions are reduced to memorizing endless rules and choosing the correct test answers.

To increase the motivation of students, the teacher must be clear about the choice of the assignment. Tasks created from social networks must meet the basic requirements. These include the following [6]:

1. Diversity. Social networks involve the use of various types of tasks (online conversation, online discussion, viewing modern authentic professional materials, reading adapted and unadapted specialized literature) and exercises, a variety of forms of organizing educational activities (tasks can be performed in small and large groups, individually, with the help of team formation).

2. Problematic. Problems make students think, find ways to solve them. In the modern methodology of teaching foreign languages, there is a wide range of communicative tasks and project work focused on problem-solving. The problem approach can be used at various stages of training. It helps you master the necessary vocabulary and grammar of the language being studied, develop speaking, listening, and other skills.

3. Study with pleasure. Only learning a foreign language with pleasure gives a positive result. The student must have the desire to learn, to find positive aspects in this process, to know their goals and objectives. Experience shows that pleasure in learning is achieved in various ways, one of which is the selection of tasks of an entertaining nature. Entertainment is one of the main reasons for using social networks in the educational process.

Speaking about the use of social networks in teaching a foreign language, we can distinguish the following characteristics:

A. Flexibility.

This feature expands the choice of what, when, and where to teach. Flexibility is also about anticipating new educational opportunities and being prepared for the ever-changing demands of modern society. The use of social networks in teaching a foreign language allows students to determine the prospects for self-development and self-learning.

B. Communication skills.

With the help of social networks, you can create a learning-friendly environment for communication in English. Students do not need to go to the country

of the language they are studying, they just connect to the Internet and communicate with native English speakers. Social networking sites encourage students to interact with each other, express and share their thoughts, and be creative.

C. Convenience and accessibility.

Social networks provide easy access to educational materials (anytime, anywhere), make it easy to view, update and edit them. In addition, they allow you to choose the training materials that are necessary for training and facilitate their distribution.

D. Efficiency.

Learning English through social networks can take classes not only more effective but also more effective. Many social networking sites offer users various applications that can be useful in learning English. Social networks overcome the limitations of space and time in the educational process. Social networking helps reduce stress and increase student satisfaction. They can learn at their own pace. In addition, they can discuss emerging issues at any time.

Describing the main advantages of social networks in teaching a foreign language, we can also identify some negative factors. Students are forced to use various technical means that make the social network accessible. This distracts their attention and shows the lack of social interactivity in real life. Computers and phones have become an integral part of our daily lives. But their frequent and uncontrolled use can have an impact on the psychological and physical health of students. Learning with the help of social networks should not take up the full time of classroom classes, but only be a part of it. This method of organizing training should only serve as a measure to encourage students.

The use of social networks in teaching a foreign language leads to a decrease in interest in performing traditional tasks of reading, translating text, and presenting its content. Getting used to working in social networks, where the presented material may contain sound and other visual effects, it is necessary to constantly return to the usual methods and forms of work in the classroom. In addition, one of the disadvantages of using social networks is the lack of ICT competence among students studying in the village. Entering higher education institutions from rural areas, many of them are poorly versed in computers and other technical means. Therefore, the role of the teacher is to activate the knowledge and skills in this area. These negative factors are becoming less and less relevant in today's fully computerized society.

We want to highlight the most popular social networks [7]:

My Language Exchange

This resource allows you to find a pen pal that you've always dreamed of: here you can search for users by the specified parameters. You can practice in oral speech, and if you have not yet decided or you are already tired of live communication, choose a written chat. There are also various language games, a library of articles, etc.

Lang-8

This social network is designed exclusively for correspondence. You publish a post, the media corrects it, and you correct someone else's. After each entry, there is a table with corrections, meaning each participant can look at and try to remember their mistakes so as not to repeat them in the future. The service allows you to practice grammar, but the oral speech is not paid attention to here.

italki

Like Lang-8, this service also allows you to publish written works, such as short essays, and receive edits from native speakers. Here you can communicate in writing with people from different countries on the forum, ask questions about the culture and language, make notes in a virtual notebook. On italki, you can find teachers for English lessons, but this training is paid for.

Livemocha

This is not just a social network, but a resource that offers its own methodology for learning a language. Here, the principle of "Whole – Part – Whole" is used, when the user first watches a video or listens to a recording of a conversation between native speakers, then uses an online lesson to analyze the material in parts (grammar, vocabulary, etc.), and then, using the knowledge gained trains in communicating with native speakers. Native speakers – the same users-check your oral task for free, and you in turn help someone else. For a fee, you can study with teachers on an individual basis.

Interpals

This service is most similar to a regular social network in its interface and functions. There is a profile where you can add photos, specify interests, study languages, native languages, and goals. Using the Language Exchange section, you can select users for communication and training. On the forum, participants discuss a variety of topics, and in the chat, they communicate online.

Thus, the use of a social network has a number of advantages: it accelerates the learning process, improves the quality of material assimilation, promotes the growth of students' interest in learning a foreign language, avoids the subjectivity of assessment, forms various language skills and abilities: reading, writing, listening, improves the ability to support conversations and discussions based on the problematic discussion of socially significant topics introduced into the training program, allows students to expand the vocabulary of the language being studied.

As a final point, utilizing social platforms gives teachers and students various benefits, such as improved learning materials and endless resources that engage

students with different types of multimedia. Despite differing opinions about the benefits of these media in learning English, analytical results show that the majority of second language learners support learning English using online tools and their positive impact on learning skills. Many of them emphasize the effective role of social network in developing writing skills. Social network platforms are called innovative and creative ways to learn English as a second language.

List of sources used:

1. Blattner, G., & Fiori, M. (2009). Facebook in the language classroom: Promises and possibilities. *International Journal of Instructional Technology*.
2. Heffner, T. (2016). The effects of social media use in undergraduate students. Rowan University Rowan Digital Works.
3. Mensah, S. O., & Nizam, I. (2016). The impact of social media on students' academic performance-a case of malaysia tertiary institution. *International Journal of Education, Learning and Training* www. ftms. edu. my/journals/index. php/journals/ijelt, 1(1).
4. Babbie, E. R. (2015). *The practice of social research*. Nelson Education .
5. Poore, M., (2013) *Using Social Media In The Classroom*.
6. Roxana Buga, Ionuț Căpeneată, Carmen Chirasnel, Andra Popa. Facebook in Foreign Language Teaching – A Tool to Improve Communication Competences. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 128, 2014, pp. 93-98.
7. Koroleva D.O. Always online: the use of mobile technologies and social networks by modern adolescents at home and at school. *Education*. 2016. no. 1. pp. 214-216. (in Russian)

IRSTI 81'44

**LANGUAGE EDUCATION POLICY AND PRACTICE IN A
UNIVERSITY IN THE MULTILINGUAL CONTEXT OF
KAZAKHSTAN**

Aigerim Kazhigaliyeva

Nazarbayev University, Graduate School of Education

Ph.D.2

Internationalization and the English language at Kazakhstani University.

The choice of English as a medium of instruction at Nazarbayev University can be related to the future political leanings of Kazakhstan away from its Soviet history towards Europeanization. The Republic of Kazakhstan entered the Bologna Process on March 11, 2010, a series of multinational education reforms aimed at establishing a barrier-free EHEA (European Higher Education Region). This is defined by compatibility between the Higher Education system and increased

academic mobility between students and faculty (Papatsiba, 2006). Phillipson (2006) states "what unambiguously occurs is that 'internationalization' means that 'the English language plays a vital role in higher education' within the Bologna Process" (p. 16). This case, which is of historical significance to the Kazakhstani education system, meant that the country aimed at integration with the European Higher Ed. system. One of the main goals of the Bologna Process is "to improve the attractiveness and competitiveness of the European higher education for Europeans and people and scholars from other continents" (El-Agraa, 2011). In Soviet times, the student exchange programs with Latin America and Africa, and scholarships for students from African countries, the recruitment of foreign students took place in Kazakhstan and other Soviet republics. The Kazakhstani students should pay for their education after the political and financial breakdown of the Soviet Union. Furthermore, university courses that welcome students have traditionally been taught in Russian or Kazakh. Attending classes in English can be a way of encouraging the growth of multilingualism in students who do not speak English as a native language, while at the same time it could be an obstacle for some students if it becomes too difficult for them to study academic subjects in English only. How does the recruitment of university students who study academic subjects in English affect the development of their Kazakh and Russian and content of courses?

Education Policy and Practice in Kazakhstan.

Before and after independence, this distinction between covert and overt education policies in Kazakhstan was clearly stated concerning the medium of instruction in Kazakhstani universities: three languages 1) the Kazakh language and the Russian languages as a historic heritage and advantage of the nation; 2) the English language to make a breakthrough as one of the main aspects of the development of Kazakhstan. (Irsaliyev, Karabassova et.al, 2017). President Nazarbayev launched Higher Education an initiative which is called the "Trinity of languages"(Address of the former president of the Republic of Kazakhstan, Nazarbayev, to the People of Kazakhstan", 2007). The President's statement is of utmost importance who states, "Kazakhstan should be seen around the world as a highly educated country, with a population use three languages" (Address of the former president of the Republic of Kazakhstan, Nazarbayev, to the People of Kazakhstan", 2007). The former president supports a strong political value to outline an image of the citizens of Kazakhstan. Besides, every citizen is required to know the Kazakh, Russian, and English languages. According to this project, Kazakhstani citizens should develop Kazakh as the state language, maintain Russian as the language of international communication and learn English as the language for successful integration into the global economy (MoES, 2011; MoES, 2015). Therefore, the Kazakhstani ethnic and linguistic diversity and trilingual policy are good examples of a multilingual country in the modern global era. Therefore, this discussion delineates a general picture of the importance of language education policy and practice within the multilingual context of Kazakhstan. For this reason,

the government of Kazakhstan started the implementation of the English medium of instruction in Higher Education within a trilingual policy.

This is one of the key initiatives by Elbasy (former President) in his address called the Strategy 2050 (Nazarbayev, 2012). Strategy 2050 states that English proficiency is an important skill. The English language is seen as a facilitator to life opportunities whereas the role of the Kazakh language as a vehicle for building national identity and social cohesion, and Russian and English languages as a road to economic progress and internationalization of higher education. However, it requires new educational programs and their compliance with the trilingual policy within a set of activities to foster the new initiative (MoES, 2015). Universities try to comply with the new initiative by introducing programs where students are educated in three languages. According to the reports from the Ministry, 42 universities are engaged in the current implementation of trilingual education and EMI within the framework of trilingual policy implementation (MoES, 2016). EMI is planned to be implemented in all higher education institutions. However, the announcement of the initiative by the Kazakhstani government does not mean a successful policy implementation.

The need to know and speak English pragmatically to enter the "The road to Europe" and become a competitive country in the world arena. Saying that a university has a policy of using English as a medium of instruction and getting that policy enforced in Kazakhstan are two very different things. An additional and crucial goal of this research study is to uncover language in education policy and practice at one of the EMI universities in Nur-Sultan. In particular, the EMI policy and practice and how that practice relates to evolving perceptions of policy implementation in Kazakhstan.

EMI policies

EMI practices and policies are a global phenomenon. At the national level, EMI policy was promoted by several countries such as South Korea (Lee, 2009). Kirkpatrick (2014) notes that EMI in Asian countries is a bit more problematic than in European countries regardless of the universal intentions of EMI implementation. He highlights the fact that in these countries EMI policy is being introduced with insufficient planning to receive international universities rankings as well as to invite international students who will be paying tuition fees and in the case of Kazakhstan more importantly to attract local students to study at EMI university (Nazarbayev University) instead of studying abroad so that the local students will get English education in a country. In Kazakhstan, the first so-called 'germs' of trilingual education policy are EMI and universities with trilingual programs (Kazinform, 2016). Smagulova, Mazhitaeva, and Tuleuova (2012) highlight the important role of English as this foreign language aimed at achieving the future competitiveness of the country. Likewise, Belova (2017) mentions the important role of English by giving some information on the Kazakhstani progress in teaching languages. What she highlights is that English that along with linguistic and ethnic diversity, English education is another important characteristic of multilingual Kazakhstan. Hence,

language education policy is an important feature of the development of Kazakhstan. These include linguistic and ethnic diversity; EMI programs are important since they maintain and develop human capital and the competitiveness of the country. The range of research related to the theme of the current Ph.D. research study in Kazakhstan is scarce and limited. Within this multilayered framework, the English language as a medium of instruction at Nazarbayev University can be explored through language policy and practice at the institutional level. However, any failures in implementation and interpretation might be viewed as an implementation space for language policy development as different stakeholders wish at Nazarbayev University.

Research Questions

Using an ethnographic case study this study builds on the analysis of data collected from classroom observations ethnographic observations, audio/video recording), surveys, and interviews with university management, teachers, and students. 1) What are the perceptions about the language education policy of EMI at the national, university, school/department, and classroom levels? 2) What beliefs and attitudes do different stakeholders hold towards the use of English and other languages in the multilingual repertoires of the teachers and students in EMI classrooms? 3) How do the perceptions, beliefs, and attitudes towards the EMI policy and multilingualism shape interactions between teachers and students?

The significance and the contribution of this research study is to uncover language in education policy and practice at one of the EMI universities in Nur-Sultan. As this study is theoretically grounded, the outcomes of this research study might get translated into practice at other universities in Kazakhstan. The thesis will contribute to theoretical and pedagogical knowledge. In particular, the EMI policy and practice and how that practice relates to evolving perceptions of policy implementation in Kazakhstan. The thesis will illustrate the notions of the language education policy of EMI at the national, university, school/department, and classroom level, beliefs, and attitudes of stakeholders towards the use of English and other languages in the multilingual repertoires of the teachers and students in EMI classrooms, perceptions, beliefs, and attitudes towards the EMI policy and multilingualism. It will have a critical discussion of the national, regional, and international literature on EMI in Higher Education.

List of sources used:

1. Belova, X. (2017). Learners' language use in communication in a multilingual learning environment (Doctoral dissertation, Nazarbayev University Graduate School of Education).
2. El-Agraa, A. M. (2011). The European Union: economics and policies. Cambridge University Press.
3. Irsaliyev, S., Karabassova L., Mukhametzhanova A., Adil A., Bekova M., Nurlanov Y. (2016). Teaching in three languages: International experience

and recommendations for Kazakhstan. JCS “Information Analytic Centre”, pp.184

4. Kazinform. (2012). Multilingual education to be launched in 32 universities of Kazakhstan. Retrieved from <http://www.inform.kz/kaz/article/2488238>
5. Kirkpatrick, A. (2014). The language (s) of HE: EMI and/or ELF and/or multilingualism? *The Asian Journal of Applied Linguistics*, 1(1), 4-15.
6. Lee, K. (2009). English language education policy and language ideologies in South Korea. *Working Papers in Educational Linguistics*, 24(2), 41-56.
7. Mazhitaeva, S., Smagulova, G., & Tuleuova, B. (2012). Multilingual education as one of priority directions of educational system development in the Republic of Kazakhstan. *European researcher. Series A*, (11-1), 1864-1867.
8. MoES (Ministry of education and science in Republic of Kazakhstan). (2010a). The State Programme of the Development and Functioning of Languages in Kazakhstan for 2011-2020. Retrieved from: www.edu.gov.kz
9. MoES (Ministry of education and science in Republic of Kazakhstan). (2010b). The State Programme of Education Development in the Republic of Kazakhstan for 2011–2020. Retrieved from: www.edu.gov.kz
10. MoES (Ministry of education and science in Republic of Kazakhstan). (2016). The State Programme for Development of Education and Science in the Republic of Kazakhstan for 2016–2019. Retrieved from: www.edu.gov.kz
11. MoES. (2015). Dorozhnaya karta razvitiya trekhyazychnogo obrazovaniya na 2015-2020. [Roadmap of Trilingual Education Development for 2015-2020]. Retrieved <http://umckrg.gov.kz/content/view/1/478>
12. Nazarbayev, N. "100 concrete steps to implement the five institutional reforms." Newspaper “Kazakhstanskaya Pravda 92 (2015): 27968.
13. Nazarbayev, N. (2013). National Information Kazakhstan 2020 Program. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 464, 8 January, 2013. Retrieved <http://ortcom.kz/en/program/program-infokaz/text/show>
14. Papatsiba, V. (2006). Making higher education more European through student mobility? Revisiting EU initiatives in the context of the Bologna Process. *Comparative education*, 42(1), 93-111.

UDC 37.091.33:111

WAYS OF USING SKIMMING AND SCANNING TECHNIQUES FOR ASSISTING TEXT COMPREHENSION

Suleimankulova Arailym Talgatkyzy

4th year student, EP 5B011900 – Foreign language: two foreign language
M.Auezov South Kazakhstan University
Shymkent, Kazakhstan

Scientific adviser: **Salybekova Farida Muratovna**, senior teacher
sfm_82@mail.ru

Reading is very important to get information in the world. Reading can make people to know from nothing to something. In English, reading is one of English skill besides listening, speaking and writing. Reading holds the in our life to search information or knowledge from textbooks, article or magazines written in English. Thus, the students should have good reading skills to help them in academic studies and to get information in the world. Reading is important activity in life which one can update the knowledge or reading is not only a source of information and a pleasurable activity but also as a means of consolidating and extending one' knowledge of the language. The skill of reading is developed in societies with literary taste, because it can lead to develop comprehension, enrich vocabulary.

The problem of the students in reading skill is comprehension. They difficult to understand meaning of the text and they cannot focus on what they read during the reading activity and still have difficulty to get purpose of the text. The another problem is that not every detail of information in the passage is needed to answer the reading questions but students usually read the reading passage word by word.

Reading is important for students to study reading text in class in order to find out such things as the way use language, the number of paragraphs they contain and how many times they use relative clauses. We must give the students a chance to respond to that message in some way especially they should be allowed to show their feelings about the topic and provoking personal engagement in language. Reading comprehension is divided into various skills. A well-known statement related to reading proficiency from Mikulecky and Jeffries is a reader who wants to have a higher proficiency in reading should be able to define main idea, find detail information, make inference, and have sufficient vocabulary while reading. Similarly, Harmer also confirms that to identify the topic, predict and guess detail information, specific information, and general understanding are five purposes of reading comprehension [1].

According to Hare and Milligan, the ability to identify main ideas in a text is an important key to reading comprehension. Furthermore, the recognition of the main idea is important because it does not only help readers to understand the

paragraph being read, but also to help them remember the content later. The main idea is not stated in any particular sentence in the paragraph, but each sentence typically contains details that lead to a common idea.

Scanning and Skimming are part of reading skill, Harmer stated that:

a. Scanning

For Particular bits of information they are searching for (as, for example, when we look a telephone number, what's on television at a certain time or search quickly through and article looking for a name or other detail). This skill means that they do not have to read every word and line; on the contrary, such an approach would stop them scanning successfully [2].

According to Maxwell in Diaz, S &Laguado, J states with this scanning, the students look for specific information within a text such as dates, names, places, among others and to defined as the ability to locate specific facts and details quickly, is regarded as a desirable reading skill and is taught in most development reading courses [3].

Purposes of Scanning

- To search for a word in a dictionary or index
- To find a phone number or an address in a directory
- To check the time schedule of a program in an agenda
- To check the price of a specific item in a catalog
- To know a particular information from a text

Scanning: Steps to Follow

-Before starting to scan a text for a particular information, you know some basic things about that text. You will not be able to scan a text efficiently if you do not have a basic idea about that text. If the text is completely unknown to you, you should skim it first to get some ideas about that text. This will help you to guess the section or part of the text where you might find the information you need.

-Notice how the information is arranged. It can be arranged either alphabetically or numerically. However, some texts are not arranged at all. In that case, you have to guess a section and scan it through to get your information.

-Scanning a random unknown page of a text is difficult. It may take more time than the usual. However, it won't take too much time if you move your eyes vertically and diagonally keeping in mind the exact letters or numbers you are looking for.

b. Skimming

They were casting their eyes over its surface – to get a general idea of what it is about (as, for example, when we run our eyes over a film review to see what the film is about and what the reviewer thought about it, or when we look quickly at a report to get a feel for the topic and what its conclusion are). This skill means they will get bogged down and may not be able to identify the general idea because they are concentrating too hard on specifics.

According to Maxwell cited in Diaz, S &Laguado, J, skimming as getting the main idea or gist of a selection quickly in a written text where the student develop

powers of inference through systematic practice which encourages them to anticipate of a text. So, skimming can help the students to find the key words that permit them to infer the general sense of a text to interpret text faster and advance the reading process.

Purposes of Skimming

- To see what is in the news on a website or on a paper
- To look through a text to decide whether you want to read it or not
- To look through the television guide/program schedule to plan your evening
- To see through a catalog to choose an offer
- To go through the options after searching something on Google
- And many more

Skimming: Steps to Follow

-Read the title first. Generally, titles will give you the most important idea of the text. If the title does not interest you, you will probably skip it at once.

-Then read the sub-headings (if any) of the text. It will give a basic idea about the text and what's in it.

-If there is no sub-heading, read the first line or first few lines of the text. It will give you the gist of the text.

The advantages of Scanning and Skimming.

a. The advantage of Skimming

There are some advantages skimming and scanning building on Grellet in Winarti there are as follow:

- a. Skimming can help the students go through the reading material quickly in order to get gist of the text.
- b. Skimming help the students to know the text is organized.
- c. Skimming can help the students to get an idea of the tone or the intonation of the writer.

It means that, by reading using skimming the students can make reading material easier and students to know how the text is organized and the students can improving an idea of the tone or the intonation of the writer.

b. The advantage of the Scanning

There are some advantages of scanning. There as follow:

- a. Scanning help the students only try to locate specific information.
- b. Scanning help the students to follow the linearity of the passage.
- c. Scanning help the students to used the time efficiently.

Based on the statement above, reading using scanning can help the students to get information from the book and the students can used the time efficiently.

The Use of Skimming and Scanning Techniques in Reading Section of TOEFL

a. Procedures of skimming and scanning techniques `The teacher trained the students how to skim for the main ideas and how to scan for details by teaching them the effective methods to approach the text. The strategy training procedure used in

this study was adapted from the teaching approaches of Nuttall, Grellet (1981), and Heaton (1989) as follows:

1. Skim for the main ideas: After examining the title or headings, the students can be asked to read the first and last paragraph of the text to determine the main ideas of the text. Alternatively, they can read the first paragraph in its entirety and the first sentence of each subsequent paragraph before determining the main ideas. To provide the students with practice in skimming, the students must be given only a few minutes to accomplish this task, otherwise, they will read the article rather than skim it. The teacher asks the students to highlight or underline the main points of the text and the answers to a set of questions posed to them just before reading [4].

The students can be asked to read the text section by section, stopping at the end of each section to discuss the main ideas up to that point. In tests of skimming, the teacher instructs the students to glance through the text and to note the broad gist of the contents. They are then given a small number of questions concerning only the major points and general outline of the text. Sometimes at the end of skimming the students are allowed a few minutes to jot down any notes they wish to make but they are not usually allowed to refer back to the text. The teacher should have the students work under time pressure while they are practicing skimming. The questions must not ask for subtle comprehension, otherwise, they cannot answer them by skimming.

The teacher can simply ask the students what a text is about, or she can give specific questions. The students can be asked to skim the text for the answers to simple global questions. For example:

1. Supply a text and several titles. Task: which title fits the text best? (the titles must not differ in subtle ways, or careful reading would be needed).

2. Supply a text and a list of topics. Task: which topics are dealt with in this text?

3. Supply a text and several figures (photographs, diagrams, etc.). Task: Which figures illustrate the text?

4. Match main ideas with paragraphs: The teacher could list the main idea of each paragraph (or groups of paragraphs) on the board, which should be presented in scrambled order.

2. Scan for details: After examining the title and headings, the students can be asked to scan for important information. The teacher can generate a list of questions that will help the students discover the easily identifiable information quickly such as names of countries, times or dates, names of people. The students can scan the entire article for an answer or be directed to specific paragraphs for the information. To ensure that the students scan rather than read, scanning exercises should be completed quickly under timed conditions. To read for specific purposes, the teacher can encourage the students to read selectively by posing a number of questions to the students that they should consider while reading or by creating grids or tables that the students complete while reading. In scanning tests, the questions are given to the students before they begin to read the text, thus directing them to read the text for specific information. Tasks for scanning should be delivered orally so that the

teacher can force the pace. It is not scanning unless it is done fast. The teacher can ask students to scan for a single word or a fact in a text. For instance:

1. Look at paragraph 2 and find out where she lived.
 2. In what paragraph is topic x mentioned? 3. How many times does the word “this” occur?
 4. Sequence events: The students could be given a list of events that were described in the text and asked to sequence them.
- b. The examples of skimming and scanning techniques in TOEFL of reading section

Ways of using skimming and scanning techniques for assisting text comprehension:

Reading Comprehension

Question 1-6 Bacteria are extremely small living things.

While we measure our own sizes in inches or centimeters, bacterial size is measured in microns. One micron is a thousandth of a millimeter a pinhead is about a millimeter across. Rod shaped bacteria are usually from two to four microns long, while rounded ones are generally one micron in diameter. Thus if you enlarged a founded bacterium a thousand times, it would be just about the size of a pinhead. An adult human magnified by the same amount would be over a mile tall. Even with an ordinary microscope, you must look closely to see bacteria. Using a magnification of 100 times, one finds that bacteria are barely visible as tiny rods or dots. One cannot make out anything of their structure. Using special stains, one can see that some bacteria have attached to them wavy - looking "hairs" called flagella. Others have only one flagellum. The flagella rotate, pushing the bacteria through the water. Many bacteria lack flagella and cannot move about by their own power while others can glide along over surfaces by some little-understood mechanism. From the bacterial point of view, the world is a very different place from what it is to humans. To bacterium water is as thick as molasses is to us. Bacteria are so small that they are influenced by the movements of the chemical molecules around them. Bacteria under the microscope, even those with no flagella, often bounce about in the water. This is because they collide with the water molecules and are pushed this way and that. Molecules move so rapidly that within a tenth of a second the molecules around a bacterium have all been replaced by new ones even bacteria without flagella are thus constantly exposed to a changing environment. 2

1. Which of the following is the main topic of the passage?
 - A) The characteristics of bacteria
 - B) How bacteria reproduce
 - C) The various functions of bacteria
 - D) How bacteria contribute to disease
2. Bacteria are measured in
 - A) inches
 - B) centimeters
 - C) microns

D) millimeters

3. Which of the following is the smallest?

A) A pinhead

B) A rounded bacterium

C) A microscope

D) A rod-shaped bacterium

4. According to the passage, someone who examines bacteria using only a microscope that magnifies 100 times would see

A) tiny dots

B) small “hairs”

C) large rods

D) detailed structures

5. The relationship between a bacterium and its flagella is most nearly analogous to which of the following?

A) A rider jumping on a horse's back

B) A ball being hit by a bat

C) A boat powered by a motor

D) A door closed by a gust of wind

6. In line 16, the author compares water to molasses, in order to introduce which of the following topics?

A) The bacterial content of different liquids

B) What happens when bacteria are added to molasses

C) The molecular structures of different chemicals

D) How difficult it is for bacteria to move through water

For question number 1 is asking about the main topic of the text. There are many ways to ask the main idea of the text. For examples:

1. What is the topic of the passage?

2. What is the subject of the passage?

3. What is the main idea of the passage?

4. What is the author's main point in the passage?

5. What is the author primarily concerned?

6. Which of the following would be the best title?

To answer that kind of questions is by skimming through the text. The first step that we need to do is to find the main sentence from each paragraph. T

he main sentence in the first paragraph begins with the first sentence “ Bacteria are extremely small living things”. The main sentence in the second paragraph is “ One cannot make out anything of their structure” lines three. And then, the main sentence in the third paragraph is located in the first line” [4, p.35].

From the bacterial point of view, the world is a very different place from what it is to human”. So if we connect every main sentence from each paragraph, it can be inferred that text talks about the characteristic of bacteria. So the best answer of the number 1 is (A). For question number 2, we only look at the keyword “ measured” and then glance specifically at that word through the text. The word “

measured” is connected to the words “ bacterial size is measured in microns” so the correct answer is microns (C). Furthermore, the remaining questions also answered using a scanning technique which only looking for specific information through the whole text.

List of sources used:

1. Alderson, Charles J, Assessing Reading. Cambridge: Cambridge University Press. 2000.
2. Harmer, Jeremy. The Practice of English Language Teaching. Essex: Longman, 1991, ISBN 0582 04656
3. Apsari Y, Haryudin A. The Analysis of English Lecture’s Classroom-based Reading Assessment to Improve Students Reading Comprehension.ELTIN Journal, Vol.5/1. 2017.
4. Sasmita, A. The effectiveness of skimming and scanning training on reading comprehension achievement in English. Jurnal Penelitian, Pendidikan dan Pembelajaran, 1(12), 2013.- p34-39.

UDC 81’373

**PECULIARITIES OF THE INTERACTIVE CONTENT DESIGN
FOR “ENGLISH LANGUAGE” TEACHING AND
METHODOLOGICAL COMPLEXES**

Zhumabekova Venera

4th year student, EP 5B011900 – Foreign language: two foreign language
M.Auezov South Kazakhstan University
Shymkent, Kazakhstan

Scientific adviser: **Karbozova Gulnara Kumisbekovna**, Cand. Phil,Sci
140206kgk@mail.ru

Today, there are quite a lot of modern pedagogical technologies that significantly influence on the formation of students' knowledge. Teaching and methodological complexes play an exceptional role in this process which reflect the relationship between the discipline and the professional familiarity of the apprentice. The application of information and communication technologies makes it possible to implement a practice-oriented approach through the creation of interactive educational and methodological complexes on discipline that allows looking at a new way of the possibility of realizing the educational process, which consists of methodical and information support, educational environment, educational technologies, practical training, and research work.

The advantage of teaching a foreign language on the basis of pedagogical technology over previous methods is, firstly, that it considers the educational process as a whole, the purpose of education, its content, methods and means of teaching, design the stages of education, control the educational process and in the design of its project, bringing its components, such as the evaluation of learning outcomes, into an interdependent system.

Educational technology is a set of concepts that includes:

- Have an idea of the planned results;
- A diagnostic tool to help learners determine their current status;
- A set of training models;

-Criteria for selecting the optimal model for specific conditions. Pedagogical methods do not depend on the tools used. Even the method, which is considered the best technology, if it does not give a positive result, it is not a good way. Conversely, a simple question-and-answer method can significantly increase the effectiveness of education. There are specific aspects of the teaching process in the education system, and the guarantee of effective results is mainly based on pedagogical technologies. In order to shed light on the essence of pedagogical technology, we consider it expedient to dwell on the definitions given by pedagogical didactics.

In this paper we want to offer teachers a set of questions they can apply to any published or locally produced language teaching materials. Our aim is to assist teachers in choosing materials which will be most appropriate to their own learners at various levels and in various teaching settings. We hope, too, that from the questions teachers can derive criteria to help them explore what we can use materials for, especially in the classroom. As such this Guide has both an evaluative and a design aspect.

The Guide and its questions derives from our work with teachers from all over the world in materials design and evaluation workshops in the UK and in many countries overseas: teachers who work with all levels of language learners and in a broad range of institutions and teaching settings, from those where extensive facilities exist for materials development to those where teachers have to work with whatever materials have been selected for their classroom use. How is the Guide organized? The Guide is divided into two phases. Phase One poses some initial questions as to the usefulness of materials we either have or wish to adopt. Specifically, in relation to:

- (a) what the aims and content of the materials are?
- (b) what they require learners to do?
- (c) what they require you, as a teacher, to do?
- (d) what function they have as a classroom resource? [1].

The interactive educational and methodological composite for discipline includes components in various formats and tools that provide the possibility of organizing a complete educational process, the implementation of all the training activities necessary to achieve results. Students are offered exceptional information environment that allows learning the material using lecture notes, as well as

providing the multimedia space consisting of block parts: organizational, information, assimilation of concepts, the formation of skills, control, and management.

The organizational unit, including a curriculum, a typical discipline program, and a work program of the discipline, ensures the sequence of the educational process.

The information block and conceptualization block include various electronic materials, educational literature, documents, and presentations. Presentation, in its turn, allows activating the cognitive process itself. Navigation, as a system of hyperlinks, built into the tutorial, gives opportunities for learners to manage learning activities. In this case, students themselves can choose an educational route depending on the personal goals that they set themselves to study various terms and understand their meaning.

The skill-building block can include training test tasks, or tasks in the form of crossword puzzles, questions, and various situations. This unit forms professional knowledge based on educational information.

The control unit is a variety of control materials, the implementation of which makes it possible to assess the level of the preparation and to receive interim appraisal evaluations. The learner does not get ready answers; the teacher carries out the control. This control block is different from the skill-building one, where, if the question is difficult to answer, the prompt can pop up.

The block of management of the interactive educational-methodical complex on the discipline makes it possible to create feedback, which significantly increases its effectiveness in the educational process. The student can independently measure the volume of training activities under the program of the module course and take into account the results. A set of tools allows not only mastering the material, performing tasks but also making changes in the learning environment. All these activities increase the importance of learning and transfer the students into an active participant in the educational process.

An apprentice involved in the educational process establishes the direction to development and plans the time of work, which helps considerably increase the productivity of personal work. The use of such interactive teaching and methodological complexes in disciplines prepared with the help of various instrumental environments radically changes the roles: the teacher ceases to be a source of information, but acts as a tutor, accompanying the student in the information field, prompting him to active learning activities. Interactive training with the help of an electronic educational and methodical complex provides:

High motivation,

- Growth the students' interest in the discipline
- Effective assimilation of educational material,
- Strength of knowledge,
- Independent search for options and ways to solve the tasks,
- Development of creativity and imagination,

- Improvement of communication skills,
- Formation of opinions and attitudes among learners,
- An active life position,
- Freedom of expression.

Methodological Basis of the Language Content

The bases for the development of the language part of the complex were:

1. Philosophical and pedagogical theories on learner-centered teaching
2. Linguistic ideas about the relationship of language, speech, and speech activities;
3. Lingua-didactic theories of communicative and competence-based approaches in language teaching, in combined teaching of a bilingual and multilingual individual to a foreign language with basic first language and the language of mediation;
- 4) Theoretical principles of modular design technology and multi-level technology of language training;
- 5) The doctrine of the holistic approach to the process of perception, processing, storage, and realization of speech in the society. The major component of the complex is the use of the competence-based approach that fosters students' foreign language communicative competence [2].

Transformation of learning and cognitive activity into professional is implemented by using the contextual approach. Furthermore, the profession-oriented approach is also implemented, as teaching a foreign language is an integral part of the process of formation of professional competence of the future specialist. Using the profession-oriented approach helps students master the skills and abilities of foreign language communication for purely professional purposes.

Communicative approach is also taken into account, as the main task of teaching a foreign language at the present stage is the development of foreign language communicative competence, which is regarded as a certain level of language, speech, compensatory, socio-cultural competencies that allow learners to reasonably vary their verbal behavior depending on functional factors of foreign language communication.

Learning process involves the insertion of the learner-centered approach that allows to reveal and use the subjective experience of each student, his personal and psychological characteristics, causing the effectiveness of training activities, their interaction with each other and with the teacher. To implement the above approaches in teaching professional English, the complex is based on the use of the most effective teaching methods: lingua-cultural, communicative, situational, role-playing, project, audio-lingual.

The main principles of selection and design of learning tasks are:

1. professional and communicative orientation,
2. individualization;
3. activity;
4. rational combination of training and creative activity of learners;

5. system and consistency in the presentation of educational material;
6. novelty;
7. scientific character.

Implementation of the principle of integration of foreign language into training and professional activity is dictated by the need to create a multicultural environment in the learning process. Interactive learning with computer-based training programs helps to implement a set of these principles more completely [3].

When using interactive educational and methodological complexes for disciplines, the student is a participant in the process of perception; their experience serves as the source of learning cognition. To conclude, there is no single approach to the design and implementation of interactive teaching and methodological complexes for disciplines. Therefore, in the context of the implementation of the system approach, it is necessary to develop interactive training and methodological complex that reflects the interdependence between the student's professional knowledge and the discipline. For this, teachers should respond to the general organizational and methodological requirements that such complexes should meet:

- Alternative actions of teachers and students,
- The choice of training and activities,
- The conscious professional and personal development of learners,
- The availability of opportunities for self-development,
- The logical interrelation and the systemic nature of the components of the teaching and methodical complex,
- Optimality and compliance with training objectives.

All these educational and methodological complexes form professional-communicative and information competences, which are the main priority of modern higher education.

List of sources used:

1. Sinclair, J. M. Issues in Current ESP Project Design and Management, in Kennedy, C. (ed.) ESP MALS Journal, Summer 1978.
2. Swales, J. ESP: The Textbook Problem, in ESP Journal, 1. 1980
3. Harmer, Jeremy. The Practice of English Language Teaching. Essex: Longman, 1991, ISBN 0582 04656 4

УДК(371)

ШЕТЕЛ ТІЛІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Азамат Раушангүл

«7M01701 Шет тілі:екі шет тілі» 1-курс магистранты

Астана халықаралық университеті. Нұр-Сұлтан қаласы. Қазақстан

Ғылыми жетекші: **Саржанова Ғалия Байжұмақызы** PhD, доцент Е.А.

Букетов атындағы Қарағанды университеті

raushangul.azamat01@mail.ru

Жаңа технологияларды меңгеріп, іске асырып, қажет ақпаратты алу үшін белгілі бір машық пен құралдар қажет. Аталған құралдарды тиімді пайдаланудың өзі өнер. Сандық сауаттылық жаңа ғасырда өмір сүріп жатқан әрбір адамның ажырамас бөлшегіне айналды. Ол кең ауқымды бөліктерден тұрады. Сандық сауатты адамды сандық азамат деп атайды. Оған мынандай қасиеттер тән: біріншіден, оның киберкеңістікке кіруге мүмкіншілігі бар. Екіншіден, сандық коммерцияны пайдалана біледі және онлайн сауда мен онлайн қызметтерді еркін жүзеге асырады, ғаламтор арқылы интернет картасын пайдалана алады. Үшіншіден, өзге адамдармен еркін байланыс орната біледі. Төртіншіден, ресурстарды дұрыс пайдаланады. Ал бесіншісі, сандық этикет. Ол өзін-өзі қалай ұстау керектігін жақсы біледі және басқа пайдаланушы адамдармен жақсы қарым-қатынас орната алады. Алтыншысы, сандық заңдарды білу. Яғни, ол заң тұрғысынан өз сауатын жақсы білетін тұлға. Жетінші, азаматтардың сандық құқықтарын қорғай білетін адам. Сегізіншіден, сандық сауаттылық. Технология қауіпсіздігін білетін және ғаламтор арқылы өз денсаулығын сақтай білетін адам. Тоғызыншысы, сандық қауіпсіздік. Жеке ақпараттарды сақтап, және дұрыс пайдалана алу қабілеті. Осы аталған бөлімдерді біліп, дұрыс қолдана білген адам сандық (цифрлы) азамат болады.[1]

Демек, кез келген салада сандық сауаттылығыңыз болмаса, ісіңіз алға жылжу оңай емес. Соның ішінде білім беру саласында да өте маңызды.

Шәкіртіне білім беруде ұстаз әр түрлі әдіс - тәсілдерді қолданады. Ең басты мақсаты - сапалы білім беру. Бұл мақсатқа жету үшін заманауи тәсілдердің бірі цифрлы технология. Біз, мұғалімдер тек өз пәніміз бойынша білім беріп қоймай, оларды ауыспалы өмірге, соның ішінде сандық технологияны меңгеруге үйрету керекпіз. Бұл жүйенің ықпалы өте зор, қазір бір күнімізді де мұндай жаңашылдықтарсыз елестету мүмкін емес. Әсіресе, шет тілін үйретуде цифрлы технологияның пайдасы ерекше. Бұл жан-жақты дағдыларды қалыптастыруға көмектеседі. Білім сапасын көтереді, оқушылардың сабаққа, пәнге деген қызығушылығын арттырады. Ал, компьютер, смартфон, интернет әлемі оқушылар үшін өте қызық.

Мұғалімдермен қатар оқушылар да ақпараттық технологияны жақсы игерген, Бір нәрсені білмей жатса, ғаламтор арқылы бірден тауып, мәселені өз бетімен шеше алады. Ал ұстаздар қауымына бұл екі есе қолайлы. Кез келген ақпарат пен көрнекіліктер, видео, аудио материалдар қол жетімді. Заман талабына сай цифрлы технологияны пайдалану мұғалімді жетістікке апарар ең тиімді жол.[2]

Әр сабақта төрт түрлі дағды қолданылады: тыңдалым, сөйлесім, оқылым, жазылым. Осы төрт дағдымен жұмыс жасау үшін сандық технологияның алатын орыны ерекше. Цифрлы сауаттылыққа бастар жолдың ең маңызды құралы компьютерді меңгеру болып табылады.

Шет тілін компьютердің көмегі арқылы оқытуда кейбір міндеттерді ескерген жөн.

- Оқушы компьютермен жұмыс жасай білу керек;
- Әр түрлі дайын бағдарламалармен жұмыс жасай алу;
- Ақпарат алмаса білу;
- Пәндік тапсырмаларды меңгеруде бар білімін қолдана білу;
- Ойлау, есте сақтау қабілеттерін дамыту;

Сонымен қатар шет тілін үйретудегі әдіс –тәсілдің кең таралған түрлерінің бірі - мультимедиялық кабинетте жұмыс жасау. Заманауи технологиялар көмегімен ағылшын тілінде сабақ өту қажет. Бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыра түседі. Берілген тапсырмаларды сабақ үстінде өз бетінше орындауға тырысады. Ондағы әр түрлі анимациялар, ойындар, суреттер оқушының есте сақтау қабілетін жақсартады. [3]

Оқытудың тиімді әдістерінің ең күрделі түрінің мультимедиялық кабинетте сабақ болып келеді. Бұл оқушылардың пәнге деген танымдық қызығушылығын арттырады, тиянақты білім алуға жағдай туғызады.

Жалпы мультимедия мен компьютерде жұмыс жасаудың төмендегідей тиімді тұстарын айтуға болады:

- Оқушылардың деңгейіне байланысты, ойлау дәрежесі мен қабылдау ерекшелігіне сай әр оқушыға жеке -жеке жұмыс тағайындап, дербес жұмыс жасауға болады;
- Үлгерімі төмен оқушыларды оқыту тиімділігі артады;
- Уақыт үнемделеді;
- Оқушылардың тіл үйренуге деген қызығушылықтары артады;

Ағылшын тілі сабағынада интерактивті тақта мен презентацияны бірге пайдалану оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын одан әрі арттырады. Сабақ үстінде берілген тапсырмаларды өз бетінше орындау барысында оған қызыға түседі. Компьютерді қолданудың жақсы жақтары : түрлі – түсті иллюстрация мен анимациялар есте сақтау үшін өте тиімді.

- компьютермен үзіліссіз тілдік қарым-қатынас;
- компьютер оқушының өзіндік жұмысын ұйымдастырады;
- оқушымен жекелей жұмысты іске асырады;

- компьютер оқытудың аудио - және бейнеқұралдардың мүмкіндіктерін табысты байланыстырады;

Компьютерде мәтінмен жұмыс жасау барысында тапсырмалар мынадай бөлімдерден болуы мүмкін.

1. Берілген мәтіннің тақырыбын ашу.
2. Мәтіндегі кейіпкерлерді ажырата білу.
3. Мазмұнында жолығатын қанатты сөздерді жазып алу.
4. Мәтінге байланысты сұрақтар қоя білу.
5. Әрбір бөліктеріне тақырып қою.
6. Ұнатқан тақырыбына қысқаша өз ойын жаза білу.

Өз жұмысында компьютерді қолданған мұғалім өткізетін сабағының сапасын арттырып, оқушылардың танымдылық қызметін ұйымдастыруды белсенді түрде жүргізеді. Бұл жағдайда ағылшын тілі пәні мұғалімінің міндеті оқушыларға әр түрлі жаттығуларды орындауда компьютер көмегі мен мүмкіндігін көрсету, өз бетінше компьютерді қолдануды үйрету болып табылады. Сонымен қатар ағылшын тілін меңгерту барысында компьютерлік ойындардың да пайдасы зор.[4]

Компьютерлік ойындар жаттықтыру, оқыту және дамыту сипаттарын ескере отырып жасалынса, олардың әрбір оқушының білім сапасын арттыруға тигізер пайдасы зор. Сабақ арасында ойын элементтерін тиімді пайдалану олардың сабаққа қызығушылығын ұлғайта түседі, әрі баланың бойындағы қабілеттерді, ойлау қабілеттерін анықтауға мүмкіндік береді, мұғалім мен оқушының арасындағы психологиялық кедергіні бұзып, теңдік сезіледі. Ұялшақ, жасқаншақ оқушылар ойын барысында белсенді серік болуға мүмкіндік алады. Ағылшын тілі сабағында ойын түрлерін енгізу барысында интерактивті тақтаны да қолданудың маңызы өте зор.[5]

Ақпараттық коммуникациялық технологиялардың ең негізгісі— Ғаламтор. Көптеген оқушыларымыз бос уақытын интернет желісінде өткізетіні ешкімге жасырын емес. Балаларымыздың отырған виртуальды әлемі олардың шынайы өміріне айналып бара жатқандай. Егер осыдан бірнеше жыл бұрын интернет тек әлеуметтік желілер үшін ғана қолданса, қазіргі таңда балалар желі арқылы білім алуға қызығушылық танытуда. Яғни, ғаламтор көмегімен сандық сауаттылықты арттыруға болады. Интернет арқылы коммуникациялық, бағдарламалық мүмкіндіктер кең көлемде қамтылған.[6] Кейде осы қызметтер әлемінде қайсысын таңдайтыныңды да білмей қаласың. Интернет оқу үрдісін жеңілдетіп, сабақты қызықты, әрі тиімді ұйымдастыруға, оқу-білім сапасын көтеру үшін көптеген мүмкіндіктер береді:

- Сұраныс арқылы ақпарат алу;
- Интернет желісінде берілген тапсырмаларды орындау;
- Сабақ тақырыбына байланысты ақпарат көздерін табу;
- Тақырыптық жобалар даярлауға;
- Шетел авторларының шығармаларымен танысу;
- Электронды сөздіктерді қолдану;

- Электронды пошта арқылы шетел адамдарымен хат алмасу;
- Аудио, видео материалдарды қолдану;
- Әр түрлі оқыту платформаларын қолдану арқылы сабақ өткізу;

Интернет мүмкіндіктерін жоба жасауға қолданған да қызықты. Мысалы, мұғалімдерді қазіргі кезде алаңдатып жүрген мәселелерді интернеттен тауып алып, оқушыларға ұсынып, тапсырма бере аламыз. Берілген мәселе бойынша оқушылар ақпарат жинап өз жобасын құрады, ол жобаға енгізген материал бойынша өз ойын, ұсынысын беріп, ақпараттармен келісіп немесе келіспей талқылай алады. Әр мәселе бойынша материалдар ұсынуға болады. Интернеттегі аудио-видео бағдарламаларды оқушыларға сабақта тыңдатуға, талқылауға болады (мысалы, әлемде болып жатқан оқиғалар, білім беру жүйесіндегі жаңалықтар т.б). Бұндай жұмыс түрлері оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырады. Жалпы, ағылшын тілі сабағында Интернет желісін қолдану арқылы көп жетістікке жетуге болады.[8]

Қазіргі таңда «цифрлы әлемде» дамып келе жатқан жас жеткіншектердің назарын сабаққа аудару күрделі мәселеге айналып барады. Ал, мұғалім оқытудың тиімді жолы ретінде олардың өмірлерінің маңызды бөлшегіне айналған «цифрлы әлемді» пайдаланып, оқуға деген қызығушылықтарын арттыруда.

Соңғы уақыттарда ағылшын тілі сабағында қолданылып жүрген бірнеше платформа түріне тоқтала кетуді жөн көріп отырмын. Әсіресе, бұл платформаларды онлайн оқу жүйесінде қолдану өте тиімді.[9]

LESTA- педагогтерге, оқушылар мен ата-аналарға арналған білім беру платформасы. Бұнда мультимедиялық электронды оқулықтар, интерактивті ресурстар және автоматты түрде тексеріп отыратын трейнер бар әр түрлі қызықты тапсырмалары бар. Мұғалімнің сабақты өз жұмыстарымен толықтыруға және балалардың жұмыстарын тексеруге мүмкіндігі жоқ. Оның барлығын цифрлы трейнер жасайды. LESTA- «сынып жұмысы» қызметі тегін қосымша презентациялар, аудио және видео материалдар, сабақ жоспарлары ұсынады. Бұл ағылшын тілін оқытуда өте үлкен мүмкіндік беретін платформа. [11]

LearningApps. org- қосымшасы арқылы әр түрлі деңгейде интерактивті викторина, сөзжұмбақ, пазл және ойындар құрастыруға болатын өте тиімді қосымша. Тапсырмалар автоматты түрде тексеріледі. Бұл жерде сонымен қатар әр түрлі шаблондар және кітапхана табылады.[12]

« Я класс» ресейлік қосымшасы арқылы жаттығу жұмыстары мен үй тапсырмаларын жіберуге өте ыңғайлы платформа. Ол дайын көлемді тапсырмаларға бай және өз жеке тапсырманды қосуға да мүмкіндік бар. Бірақ бұл ақылы қосымша болғандықтан материалдық жағдайға байланысты қолдана аламыз.

Kahoot және Quizizz- бұл қосымшалар оқу процессін ойын түрінде өткізуге өте тиімді. Бұл платформаға өз жұмыстарыңды енгізуге, сонымен қатар дайын түрлерін қолдануға да болады. Оқушыларды тіркеу қажет емес.

Барлық басқару құрылымы ағылшын тілінде, сол себепті ағылшын тілі сабағы үшін өте оңтайлы. Тест жұмыстарын сыныптан тыс жерлерде де орындауға болады. Бұл сервис әрбір оқушының сұраққа қалай жауап беріп отырғанын, сондай-ақ барлық ұжымның үлгерім диаграммасын, баланы жекелей өз нәтижесін кестеден арнайы бақылауына мүмкіндік береді. Бұл қосымшамен ғаламтор желісі қосулы тұрған кезде ғана тоқтаусыз жұмыс жасауға болады. [13]

Google Classroom - виртуальды сыныпты басқаруға арналған жүйе. Тапсырманы мұғалім жіберіп қойып, қадағалап отырады. Бұл платформаны пайдалану барысында мұғалім мен оқушы үшін орын мен уақыт таңдамайтын айта кетуі керек. Оның оқу мен оқытуға ұсынған функциялары көп. Соның ішінде кері байланыс үшін таптырмас құрал екендігін айта кеткен дұрыс. [14]

Google Forms- қашықтықтан оқыту үшін тиімді платформаның бірі. Бұл платформамен жұмыс жасау үшін Google account болу керек. Бұл арқылы оқушылардан үйде отырып, қашықтықтан сауалнама алуға және де сіздің өткен сабағыңызды қалай түсінгендігін білу үшін, google формыда тест дайындап, оқушыларға whatsapp арқылы сілтемелерін жібереміз. Оқушылардың орындаған тест нәтижесі, мұғалімнің Google форма аккаунтына автоматты түрде түсіп отырады. Қашықтықтан оқытудың бұл платформасы жұмыс жасау барысында өте тиімді болып табылды. [15]

Осы қосымшалардың көмегімен оқу және оқыту процессін тартымды, қызықты қылып өткізуге болады. Бұл шет тілінде сөйлеуге мотивация беретін мықты стимул болып табылады.

Осыған байланысты цифрлы білім беретін ресурстарға қажеттілік артуда, сонымен қатар сабақ барысында оларды қолдану да үлкен жетістікке жетелейтіні сөзсіз. Дегенмен, цифрлы ресурстарды қолданудың қарама-қайшылықтары да жоқ емес.

білімнің үздіксіз дамуы және оны аз ғана уақыт ішінде меңгеру;
ағылшын тіліне пән ретінде қызығушылықтың жоғалуы және тіл үйренуге компьютердің көмегімен оқуға қызығушылықтарының артуы;
жаппай білім беру бағдарламасының талабы және оқушылардың білім алу мүмкіндігінің әр түрлілігі .

Бұл мәселелердің шешімі – оқу жүйесінде өзгерістер енгізу. Оқыту процесі оқушының қабылдау деңгейіне қарай жүргізілуі керек деп ойлаймын. Цифрлы оқыту ресурстарын қолдану оқушының сабақта және күнделікті өмірде өзін ынталандыруға бағытталған. Сонымен қатар алдына мақсат қойып және өзіндік білім алу бағдарламаларын құрып оның нәтижесін көруге үйретеді. Пәнге деген қызығушылықтарын арттыру үшін цифрлы оқыту ресурстарын пайдалана отырып, сабақтың әр кезеңінде тілдік орта қалыптастыру керек.

Сөзімді қорытындылай келе айтарым, «заманың түлкі болса, тазы бол», дегендей заман ағымына орай, қызмет жасау біздің басты парызымыз. Технология дамыған сайын, білім беру бағыты да жанданып, соған сәйкес

педагогтар да жетіліп, цифрлы технологияның тілін оқушылардан артық меңгеруіміз керек. Ол үшін үнемі ізденісте жұмыс жасау қажет. Цифрлы технология біз үшін берілген үлкен мүмкіндігіміз, оны тиімді қолдана отырып, оқушыларға шет тілін меңгерту өз қолымызда.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. « Қазақстандағы цифрлық сауаттылық» 16.маусым .2019, 20:01,
2. Цифрлы қазақстан: білім беру саласы мәселелері Ш.А. Курманбаева,
3. К.А. Тулентаева [Вестник КазНМУ - ҚазҰМУ2018](#)
4. Игілігі мол цифрлы қоғам / Егемен Қазақстан. 2018.2 ақпан. Б. 12.
5. Абай Асанкелдіұлы. Білім саласын цифрландыру мәселесі қаралды // Егеменді Қазақстан.2018. 20 наурыз. Б. 21.
6. July 25, 2018 by Leah Anne Levy
7. Digital Literacy and Modern Languages: How to Make a Digital Video
Authors: {'first_name': 'Emanuela', 'last_name': 'Patti'}
8. Информатизация и цифровизация образования: понятия, технологии, управление. ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В РОССИИ. 2018. № 8
9. «Цифровизация Системы Образования». PEDAGOGICAL SCIENCE № 2 (28), 2019
- 10.«Педагогическая концепция цифрового профессионального образования и обучения» под научной редакцией В. И. Блинова. Москва, 2020
- 11.Обучение для будущего (при поддержке Microsoft): учеб. Пособие. М.: Издательско-торговый дом “Русская редакция”, 2004.
- 12.Лосева, Т. В. Использование цифровых образовательных ресурсов на уроках английского языка / Т. В. Лосева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 46 (336). — С. 416-417. — URL: <https://moluch.ru/archive/336/75168/> (дата обращения: 09.04.2021).
13. «Digital literacy tools» May 28, 2018 Mr. Barltrop’s Tutorial
14. «Digital Literacies in Foreign and Second Language Education» Edited by Janel Pettes Guikema «Grand Valley» State University Lawrence Williams «University of North Texas»
- 15.“Digital literacy for the teaching and learning of language” Christian OLLIVIER European Centre for Modern Languages, Graz 2018

UDC 81:001.895

INFORMATION TECHNOLOGIES IN ENGLISH TEACHING

Sholpan Zhaksylykovna Berdauletova,

Aliya Eralieвна Smatova

Aigul Askarbekovna Nurymbetova

M.Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Sholpan_ber@mail.ru

Information technologies are successfully used at learning of different subjects and disciplines. They have a lot of advantages before traditional teaching methods as intensification of individual activity, individualization of teaching, increment in cognitive activity, motivation of teaching and development of creativeness (creative potential).

In these latter days there is cardinal restructuring of educational system covering all levels: preschool, school, higher education and postgraduate study. The quality and level of living will be determined namely by skilled workers professionalism. In the first instance it is related to the educational sphere because just in this sphere there are trained specialists for all social fields.

Knowledge and consideration of new information technologies is one of the modern information society conditions, where any individual should be ready to the fast apprehension and processing of a body of information, possessing by current means, methods and technology of work.

Information technologies are used for achievement of the following pedagogical objectives [1; p.22]:

- 1) development of personality and creativeness of a trainee;
- 2) realization of social control (training of specialists, training of students to the individual creative activity);
- 3) intensification of all levels of educational process (improvement of teaching efficiency and quality, education and investigation of motivation to enable creative activity).

The same pedagogical objectives determine main trends of development information technologies themselves. Nowadays special attention is paid to advancement of such technologies as:

- technology for improvement of efficiency and quality of educational process;
- management technology for educational process of institutions of learning;
- communicative technology.

In turn, pedagogical technologies can be divided into former, usual, conventional technologies and new, non-conventional, which have been sensibly developed to the present moment.

For effective use of information in educational process for development of creativeness, pedagogical technologies should meet certain requirements. Thus, they should be relevant, i.e. as a matter of fact they should be related to the education objectives; be structured that supposes processing of information on subgoals and tasks; be comprehensible, presented by understandable language, using visual method for providing of information.

Information technologies have been successfully used at studying of such discipline as a Foreign Language. They have many advantages over traditional methods of training: intensification of self-employment, individual training, enhancing creative activity and learning motivation [2; p.52].

Specificity of Foreign Language discipline is consisted in the fact that there is speech activity teaching at the discipline, and the matter of the speech activity is a thought. The main kinds of activity in foreign language teaching should be kinds focused on stimulating students' critical thinking, reasoning, argumentation of own view point on a particular issue. Therefore, the main kinds of activity in the classroom should be conversations, problem trends role games, use of project activity for the development of students' creative thinking. Only desire to express own opinion on a particular situation gives rise to the speech.

Information resources in this case can render great assistance they have incredible opportunities for learning foreign languages. Multimedia can transmit sound, image, text. Memory of digital media has a huge storage capacity, which allows us to collect an incredible amount of information necessary for work. Variety of information resources in the web that can be used in foreign language learning is huge. Almost all newspapers and magazines have their own websites in the Internet. Typing in address in the Internet (<http://www.mediainfo.com/emedial>) you can find web-address of almost any newspaper or magazine. For example, there are web-addresses of some newspapers:

The Washington Times (<http://www.washtimes.com>)

The Times (<http://www.the-times.co.uk>)

The New York Times (<http://www.nytimes.com>).

Working with online newspapers keeps you informed with the latest news in politics, sports, culture, new achievements in the world of science, education, and all of this information in a foreign language.

A special attraction for foreign language learners is in direct contact with native speakers. This creates not only a linguistic environment, but also a dialogue of cultures.

There is incredible amount of educational materials and information resources. But we shouldn't forget about problems which could have teachers at working with the Internet:

- overindulgence by the Internet resources without proper thorough methodological study. Working with the Internet information resources requires careful selection of material by teacher, its preliminary study;

- interest for using information technologies for their own sake, forgetting the purpose of foreign language learning, its specificity.

The foreign language lesson should be devoted to conversational practice, and we are lack of this practice when dealing with information technology resources. The lesson should include not only view of mail correspondence, but also discussing of the information.

- formation of tolerance to others' opinion, culture, traditions, consideration for your partner, acquisition for speech etiquette are necessary.

Ultimate development of communicative abilities is the main, perspective, but not easy objective, standing before foreign language teachers. For its solution it is necessary, on the one hand, to master new teaching methods, and, from the other hand, to create fundamentally new teaching materials, with the help of which we can teach people effectively communicate in foreign language.

At that, of course, it might be incorrect to vibrate from one extreme to another and to refuse from all early foreign language teaching methods: we should choose from them all the best, useful, time-proved.

Teach to communicate (orally and written) in foreign language, to express unborrowed ideas clearly and logically, be able to convince, reasonably prove own position and at the same time listen and understand partner's speech is very difficult task, complicated with the fact that communication is not only verbal process. Its efficiency, besides knowledge of English, depends on several factors as conditions, situations and culture of communication, rules of speech etiquette, speech behavior, etc.

It may safely be said, that modern methods actively seek new ways for realization of guiding teaching principles (problematic questions, cognition, individualization), which most obviously can be embodied with the help of computer technologies [3; p.65].

Formation of creative and intellectual activity of future foreign language specialists is one of the important objectives of modern education. In the program for modernization of education there is necessity for students' development of skills for creative analysis.

According to opinion of many teachers, the most effective solution of the above-mentioned objective is technology for development of creative thinking in foreign language teaching.

A person with developed creative thinking is a person able to analyze information, draw independent conclusions, forecast consequences of own solutions and have responsibility for them.

The technology for development of creative thinking provides teacher with a system of effective strategies and techniques allowing create atmosphere of collaboration, joint search for methods of problem solution. Principle of this technology is a base model including three stages as challenge – apprehension – self-consciousness.

At studying any discipline it is important teach students not only to analyze development systems, but also teach students refer to the subject matter inventively. The main task of foreign language teaching is development of students' creative abilities, education of their creative relation to work.

To achieve stated objective, it is important to create certain conditions for a student, which would help motivate him/her to learning, attain self-confidence, self-reliance, allow him/her open, encourage formation of his/her outlook.

The main criterion that will help guide effectually at selection of the lesson subject, material, and, essentials, methods to work with students is apprehension, i.e. clear conception about what to teach, how to do it, what cognitive stages should student pass at the lesson.

As Ye.D. Nelunova speaks, owing to application of the technology for development of creative thinking, students master different techniques of work with information, learn draw conclusions, formulate their point of view, defend it by logical arguments, distinctively express their thoughts, etc. [4; p.27].

Here, we would like to present one of the methods we used frequently on the lessons.

Group discussion. It is no secret that more often we change form of the work it is more interesting and easier to involve students into studying the discipline. At the lessons for development of creative thinking, where there is need in group work it is always useful begin from discussion of the rules of conduct during the lesson.

For this purpose each group gets paper with incomplete list of rules, for example:

1. Listen to everybody not interrupting.
2. Don't speak to others the same time.
3. Follow the theme.
4. Any idea has a value.
5. A human has a right to decide what the portion of his attendance is.
6. Respect different opinions. It is necessary to listen but not to please them.
7. Any questions are important.

Students are allowed time for having familiarized with the rules individually, and then discuss the rules in small groups. Then it is proposed to expand the list of rules if students find it necessary. After joint discussion it is decided what should be added to this list. The role of the teacher is to encourage every student present to debate and organize group discussions.

List of sources used:

1. Maslyko Ye.A. Using television broadcast in teaching alien speech // Handbook of foreign language teacher. – Minsk.- 2004.- 290 p.
2. Zakharova I.G. Information technologies in education: Text edition for students of higher pedagogical institutions. – M.: Publishing center Academy, 2003.

3. Tugaya A.V. Application of information means of teaching // Modernization of professional education system on the base of regulating evolving: Mater. All-Russian scientific-methodical conference. – Chelyabinsk, 2004.
4. Nelunova Ye.D. Information and communication technologies in teaching foreign language at HEI // Yakutsk.- 2004.- 34 p.

УДК(778)

ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТЕГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА АРАЛАС ОҚЫТУ ФОРМАСЫН ҚОЛДАНУ

Елубаева Мөлдір Көмекқызы

7M01701 Шет тілі: екі шет тілі білім беру бағдарламасы 1 курс магистранты

Астана халықаралық университеті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Тлеужанова Гульназ Кошкимбаевна**

педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент.

miko_e_98@mail.ru

Білім беру саласы үнемі жаңашылдықты, заманауи әдіс-тәсілді меңгеруді, ізденімпаздықты талап етеді. Әр уақыттың өзіне тән ерекшеліктері болса, технологияның дамыған заманында инновациялық әдіс-тәсілдерді қолға алып, оны жүзеге асыру үлкен маңызға ие. Оған қоса, әлемдік нарықта үлкен беделге ие, қолданысқа аса қажет шеті тілін меңгерту барысында аса ұқыптылық керек. Бүгінгі таңда сапалы білім, саналы тәрбиені өскелең ұрпақ бойына сіңіру қоғам алдында тұрған үлкен міндет. Ағылшын тілі сабақтарын оқыту барысында ұтымды тәсілдерді басшылыққа алып, қолданысқа енгізу бүгінгі таңда білім беру саласы алдында тұрған маңызды мәселелердің бірі. Қазақстанда «Тіл туралы Заңның» қабылдануына және Тілдерді дамыту бағдарламасын жүзеге асыруға байланысты қоғамның барлық салаларында тілді дамытудың шарттары жасалды [1].

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев өз сөзінде: «Біз қазір «білім-ғылым-инновация» атты үштік үстемдік құратын постиндустриялық әлемге қарай бағыт алып барамыз», - деген еді. Олай болса, технологияның таңғажайып элементтерін қолдана отыра білім беру мүмкіндігін қарастырып көрейік.

Заманауи құрылғылар білім беру саласының ажырамас бөлігіне айналып келеді. Әсіресе, соңғы бір жылда әлем бойынша орын алған індет салдары, оқыту барысында кез-келген жаңашылдыққа дайын болуға үйретті. Коронавирустық инфекцияға байланысты жарияланған пандемия кезінде білім беру форматы өзгеше сипатқа ие болып, технологияларды еркін

менгерудің тиімділігін тағы бір айқындай түскендей. Жалпы, кез-келген педагог, орын алатын жаңашылдыққа дайын болуы шарт. Сондай салалардың бірі-бүгінде аралас оқыту-blended learning болып отыр.

Жалпы, аралас оқыту дегеніміз - білім берудің интерактивті материалдары мен интерактивті қарым-қатынас мүмкіндіктерін дәстүрлі сыныпқа негізделген сынып әдістерімен үйлестіретін тәсіл. Мұғалімнің де, оқушының да физикалық қатысуын қажет етеді, мұнда оқушылардың уақытты, орынды, жолды немесе қарқынды басқарудың кейбір элементтері бар. [2] [3] [4] Оқушылар мұғалімнің қатысуымен «кірпіштен жасалған» мектептерге әлі барғанда, сыныптағы бетпе-бет тәжірибелер мазмұн мен жеткізілімге қатысты компьютерлік іс-шаралармен үйлеседі . [5] [6] Аралас оқыту біліктілікті арттыру мен оқыту жағдайында да қолданылады. [7]

Аралас оқытудың тұжырымдамалары алғаш рет 1960 жылдары дамығанымен, оны сипаттайтын ресми терминология 90-жылдардың аяғына дейін өзінің қазіргі түрін ала алмады. Терминнің алғашқы қолданыстарының бірі 1999 жылы Атлантада орналасқан «Интерактивті оқыту орталықтары» білім беру бизнесі EPIC Learning деп атауын өзгерткенін жариялаған баспасөз релизінде пайда болды. Шығарылымда «Компания қазіргі уақытта 220 on-line курстарын жүргізеді, бірақ компанияның аралас оқыту әдісін қолдана отырып, өзінің интернет курстарын ұсына бастайды» делінген. [8]

«Аралас оқыту» термині әртүрлі түсініктерде әртүрлі технологияларды және педагогикалық әдістерді қамтитын түсініксіз болды (кейбіреулері технологияны қолданбайды). 2006 жылы бұл термин нақтырақ болды : Бонк пен Грэмнің аралас оқытудың алғашқы нұсқаулығы . Грэм терминнің анықтамасының кеңдігі мен түсініксіздігіне қарсы шығып, «аралас оқыту жүйелерін» «бетпе-бет оқытуды компьютермен оқытумен біріктіретін» оқыту жүйесі деп анықтады. [9]

Бұл саланың басты бағыттарының бірі оқытушылар сабақтарында алдағы тақырыптың көзделген нысандарын бейне/фото немесе таныстырылымдар түрінде көрсету мүмкіндігі болады. Тапсырмалары мен сұрақтары бар таныстырылымдар, бейне роликтер, картиналар мен проблеманы көрсететін басқа ресурстар,оның шешімі оқушыларды белгілі тақырыпты және сабақ мақсаттарын зерделеуге аударады. Әрине, мақсатты қою суреттердің, анимациялардың, тұсаукесерлер немесе картофикалық карталардың көмегімен жүргізіледі. Оқушылар үйде орындайтын тапсырмалар оқушының өз бетімен оқуына және өтілген материалдың білімін бекіту дағдыларын дамытуға бағытталған. Мұғалім олардың дұрыс орындалғанын тексерген кезде бұл сабақтың көп уақытын алса да, дегенмен бұл қажетті үдеріс, өйткені онсыз оқушының өткен тақырып бойынша деңгейін анықтауға және жаңа тақырыпты зерделеуіне көшуге болмайды[10]

Аралас оқыту негізінде-«күндізгі оқу» технологиясы мен электронды оқыту технологияларын біріктіру қағидаларына негізделген АКТ және заманауи оқу құралдары ұсынатын жаңа дидактикалық мүмкіндіктерге

сүйенетін оқу үрдісін ұйымдастыру технологиясы. Аралас оқыту-бұл білім алушы, жекелеп алғанда оқушы не студент, білімді онлайн, яғни өз бетінше де, мұғаліммен де ала алатын білім беру концепциясы. Мұндай қадам материалдарды оқып үйренудің уақытын, орнын, үйрену жолын бақылауда ұстауға мүмкіндік береді. Егер оқу уақытының 30%-дан 79%-ға дейінгі бөлігі онлайн өтетін болса ғана ол аралас оқыту деп танылатынын есте ұстаған жөн.

Оқу процесінің білім контентін онлайн технологиялармен жеткізілуінің қанықтық деңгейіне және қатысушылардың өзара қатынас деңгейіне байланысты сарапшылар төмендегідей бөледі:

-Дәстүрлі оқыту (электронды технологияларды қолданбай);

-Веб-қолдаумен дәстүрлі оқыту (курстың 1-29% желіде жүзеге асады; контентті жеткізу, білім алушылардың өзіндік жұмысты орындауына LMS арқылы минималды түрде әрекет ету);

-Аралас оқыту-blended learning (курстың 30-79%-желіде жүзеге асады; аудиториядағы және желідегі сабақтар кіріктіріледі;

-Толық онлайн оқыту (курстың 80% астамы желіде өтеді, тіпті бетпе-бет оқыту болмауы мүмкін).

Аралас оқудың өзіне тән артықшылықтары да жоқ емес. Ол ең алдымен оқушылардың өзіндік жұмысына негіз болады, яғни шәкірттер ұстазға ғана сенім артып қоймай, өздері ізденуге талпынатын болады. Сонымен қатар, бұл білім алушылардың шығынын азайтып, оқулықтарды электронды құрылғылармен алмастыруына негіз болады. Сонымен қатар, ағылшын тіліне деген бейімін арттырып, түрлі платформалармен жұмыс жасау жетістігін оңтайландырады.

Шет тілін меңгерту барысында аралас оқудың өзіне тән ұтымды тұстары өте көп болғанымен кемшіліктері де жоқ емес. Себебі, бұл оқудың басты алғышарттары заманауи технологияларға тәуелді болғандықтан, оны жүзеге аса барысында асқан ұқыптылық қажет. Себебі, құрылғылар істен шығып, ғаламтормен байланыс үзілсе, оқу да жүзеге асырылмайтыны анық. Жазу барысында да кейбір бала шапшаңдыққа ілеспей, жаңа тақырыпты меңгермей қалуы да ғажап емес. Оған қоса, мұғаліммен кері байланыс орнату барысында ақпаратты пайдалану көп уақытты алып, кейбір мәліметтерге қосымша ақы төлеуге мәжбүр болуы мүмкін. Сонымен қатар, аралас оқудың ең басты алғышарты ғаламтор болғандықтан, көп жерде байланыс өте нашар, кейде мәліметтерді жүктеу ұзақ уақыт алатыны мәлім.

Жалпы, аралас оқытуды дамыту барысында «XXI ғасырдағы сауаттылық» терминін оқытудың әлеуметтік табиғатын сипаттайтын ағылшын тілі мұғалімдерінің ұлттық кеңесі ұсынды, оны оқыту барысында цифрлық технологияларды қолдана отырып, ынтымақтастық жасау мүмкіндігі қолдайды. Бұл «жаңа сауаттылықтар» «студенттер өздері жұмыс жасайтын қоғамға қажет дағдылар» ретінде сипатталады, оның ішінде «күшті қарым-қатынас және ынтымақтастық дағдылары, технологияны меңгеру, инновациялық және шығармашылық ойлау қабілеттері, мәселелерді шешуге

қабілеттілік». [11] Бұл дағдылар мен түсініктер жиынтығы «жұмыс күшін немесе азаматты өзгермелі, өзара байланысты әлемге дайындайды». [12]

Бұл сауаттылық бір-бірімен байланыстыру қабілетінің арқасында серпінді. NCTE пікірі бойынша, XXI ғасырдағы ғаламдық қоғамның белсенді, табысты қатысушылары:

- технология құралдарымен сауаттылық пен шеберлікті дамыту;
- проблемаларды бірлесіп шешу және тәуелсіз ойды нығайту үшін қасақана мәдени байланыстар мен басқалармен қарым-қатынас құру;
- әр түрлі мақсаттарға жету үшін ғаламдық қауымдастықтар үшін ақпараттарды жобалау және бөлісу;
- бір мезгілде ақпараттың көптеген ағындарын басқару, талдау және синтездеу;
- мультимедиялық мәтіндерді құру, сынға алу, талдау және бағалау;

осы күрделі ортада талап етілетін этикалық жауапкершілікке қатысу. [13]

Еліміздің тұңғыш президенті Нұрсұлтан Назарбаев өзінің бір жолдауында: «Біз цифрлық технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендетуге тиіспіз және бұл – маңызды кешенді міндет», деген болатын. Осы мақсатта бүгінде аралас оқуды жүзеге асыру мақсатында «Өрлеу» БАҰО Ұлттық портал құрылды. Біліктілікті арттыру жүйесінің Ұлттық порталы – педагогтар үшін «Blended learning» форматында білім беру бағдарламалары жүзеге асуда. Бұл бағдарлама негізінде талай ұстаз курстан өтіп, арнайы машықтарға ие болды.

Аралас оқыту технологияларын жүзеге асыруда мұғалім оқушылармен бірлесіп сабақта және сабақтан тыс қызметін үйлестіреді.

Педагог қызығушылықты оята білетін, назар аударта алатын, белсенділікке шақыратын білімді тәжірибеге ұштастыратын, қызметін, әрекетін бағалайтын дағдыларға ие болуы тиіс.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында Тіл туралы. Қазақстан Республикасының Заңы (1997)
2. «Аралас оқыту арқылы оқушылардың тілдік дағдыларын арттыру». Электрондық оқытудың электрондық журналы. 14.
3. Фризен, Норм (2012). «Есеп: аралас оқытуды анықтау»
4. «Аралас оқыту (стейкер / мүйіз - мамыр 2012 ж.)» (PDF) . Бастап Мұрағатталған түпнұсқа (PDF) 2013-08-21 туралы . 2013-10-24 аралығында алынды .
5. Штраус, Валерий (22 қыркүйек 2012). «Аралас оқыту туралы үш қорқыныш» . Washington Post .
6. «Аралас курстың дизайны: үздік тәжірибелердің синтезі». Асинхронды оқыту желілері журналы. 16.

7. Лотридж, Карен; т.б. (2013). «Аралас оқыту: тиімді, уақтылы және үнемді». Сот сараптамасы журналы . 45 (4): 407-416. DOI : 10.1080 / 00450618.2013.767375 .
8. «Интерактивті оқыту орталықтары ЕРІС оқытуына атаудың өзгергені туралы хабарлайды» . Тегін кітапхана. 1999 жылғы 5 наурыз . Тексерілді 18 қазан 2013 ж .
9. Оливер М, Тригвелл К (2005). «Аралас оқытуды» өтеуге бола ма? ».
10. О.М. Панова Оқыту сапасын арттыруда сабақ кезеңдерінің рөлі (ұйымдастырушылық сәт пен қорытынды кезең)
11. «XXI ғасыр дағдылары: оқушыларды болашаққа дайындаңыз». Карра Delta Pi жазбасы . 43 .
12. «XXI ғасырдағы сауаттылыққа шақыру». Жасөспірімдер мен ересектер сауаттылығы журналы . 59 .
13. «XXI ғасырдағы сауаттылықтың NCTE анықтамасы» (PDF) . www.ncte.org . Retrieved 2016-01-30 .

УДК 811.512.122

ПОЛИТИКА И ПРАКТИКА ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Кожагулова Газиза Каиржановна

кандидат филологических наук, профессор

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Язык есть вековой труд целого поколения.

В. Даль

Испокон веков объединяющие этнос ценности: язык, религия, традиции, менталитет, культура, история. Любой язык - это культурный код, который формирует философию жизни человека, его систему ценностей, стиль поведения, образ мышления. Язык - необходимое условие существования нации. Каждый национальный язык уникален. В унитарном государстве наряду с проблемами экономических и политических трансформаций одной из серьезных проблем является проблема управления многонациональным обществом.

За годы нашей независимости ни один этнос не утратил свой язык. Мы бережно храним и создаем все возможности для развития культуры даже самых малых этнических групп - ассирийцев, рутулов, лакцев и многих других, чтобы всё это этническое многообразие стало единой нацией.

Сегодня новые социальные реалии требуют языковой политики, отвечающей потребностям полиэтнического населения страны и

учитывающей особенности языковой, демографической и политической ситуации. Так, в изучении иностранных языков наибольший приоритет уделяется английскому языку, что объясняется культурной программой о триединстве языков, а также растет престижность китайского, турецкого языков. В стране существует реальное многообразие языков, по данным ученых их насчитывается 126.

Сложившаяся ситуация диктует необходимость научного изучения языковых процессов в разных регионах страны и разработки системы мер по созданию оптимальной языковой среды. Необходимо учитывать фактическое распространение языка и его реальные возможности по расширению общественных функций.

Во всем мире, где осуществляется либеральная политика, принимаются очень жесткие нормативы по обязательному знанию ими государственного языка. Это наблюдается и в Германии, и в России, где для получения гражданства и для трудовых мигрантов вводится норма о сдаче экзамена по русскому языку. Только то государство может успешно развиваться и гармонично вписаться в ряд ведущих стран мира, которое сумеет создать для своих граждан достойные условия для приобретения качественного и современного образования.

Отечественное образование должно стать конкурентоспособным, высококачественным, чтобы выпускники казахстанских школ могли легко продолжать обучение и в зарубежных вузах. Важнейшей стратегической задачей образования является сохранение лучших казахстанских образовательных традиций и обеспечение выпускников школ международными квалификационными качествами, развитие их лингвистического сознания, в основе которого лежит - овладение государственным, родным и иностранными языками.

Практически до настоящего времени идет процесс дифференциации, раздробления языков. Замедление и стабилизация этого процесса сопряжены с образованием национальных языков. Но одновременно с этим существенно расширяются сферы использования языков, умножаются выполняемые ими социальные функции в связи с усложнением структуры и деятельности самого общества. В эту эпоху заметно замедляются темпы языковых изменений, чему способствует консервативная норма литературного языка. Национальный язык расширяет свои границы во времени и пространстве. Все это не может не укреплять самостоятельность национальных языков. С образованием высшей формы национальных языков - литературных языков, под влиянием литературы, истории, культуры вместе с осознанием национального единства растет и чувство национального самосознания. Поэтому весьма сомнительно, чтобы в будущем весь этот процесс, ведущий к укреплению языка, закончится ликвидацией национальных языков ради общего гипотетического языка. Такие рассуждения не подкреплялись

фактическими доказательствами, а также логикой тысячелетней истории существования языков.

Много сегодня пишут и о системе высшего образования. Так, исследователи утверждают, что «в ближайшие 50 лет можно увидеть золотой век для высшего образования, но только если все участники подхватят инициативу и будут действовать целеустремленно. Если же нет, то лавина перемен «снесет» систему. Все игроки в системе должны действовать смело. Граждане должны воспользоваться этой возможностью, чтобы учиться в течение всей жизни».

Руководители вузов должны взять на себя контроль над реализацией возможностей, открываемых технологией, чтобы предлагать более широкое и углубленное изучение наук. В каждом университете должно быть понимание того, какой сегмент рынка они хотят обслуживать. Необходимо переосмыслить свои нормативные режимы, когда университетская система становится глобальной, а не национальной.

По мнению зарубежных ученых онлайн образование сегодня также имеет и свои недостатки, так «практика показывает, что стеснительные студенты часто боятся сказать: «Я не понимаю», и талантливый педагог может прочесть это по языку тела. К тому же, во время занятия лектор использует жесты, интонации и зрительный контакт, ориентированные на конкретную аудиторию, чтобы подчеркнуть важность какого-то момента, необходимость записать или запомнить. Конечно, интернет не заменит общения студентов между собой. «Зачастую важнейшая часть обучения происходит не на самих лекциях, а на переменах между ними, когда студенты живо обсуждают полученную информацию. Незапланированные естественные дискуссии помогают лучше усвоить знания, что невозможно во время видеообучения». Таким образом, онлайн обучение может быть интересно тем студентам, которые уверенно осознают и ведут себя в плане мотивации, самостоятельного изучения дисциплин.

В современной социокультурной и экономической ситуации, характеризующейся динамизмом и открытостью, изменяются задачи профессиональной деятельности выпускников вузов. Независимо от направления подготовки от каждого выпускника университета требуются умения работать с разнообразной информацией на родном и иностранном языках, общаться в поликультурном пространстве, вступать в профессиональные контакты с коллегами и партнерами, работать в команде, строить профессиональную карьеру на основе постоянного пополнения знаний из различных источников, в том числе и на иностранном языке.

Время требует такого высшего профессионального образования, важным показателем которого выступает языковая компетентность. Однако эмпирические данные свидетельствуют о том, что далеко не все выпускники университетов владеют языковой компетентностью как важнейшим средством решения задач профессиональной деятельности. Анализ массового

опыта показывает, что студенты осознают значимость языкового образования для дальнейшей профессиональной карьеры, но далеко не всегда овладение ими родным и иностранными языками становится фактором их профессионального становления.

Профессорско-преподавательский состав вузов признает необходимость обновления качества языкового образования, однако нередко возлагает эту задачу на специальные языковые кафедры. Преподаватели языковых кафедр предпринимают серьезные шаги по обеспечению качества языкового образования, но чаще всего эту задачу решают только методическими средствами.

Необходимым условием функционирования любого языка является его востребованность. Многие эксперты подчеркивают важность формирования полноценной и притягательной культурной среды. Язык должен изучаться на благо развития взаимопонимания между народами.

«Язык должен быть востребован у людей в силу его привлекательности, богатства и возможностей. Прежде всего, людям любых национальностей нужно научиться мыслить максимально позитивно, иметь собственное достоинство». Для успешной реализации целей этноязыковой политики нужна очень кропотливая, многолетняя работа.

Список использованных источников:

1. Орлов А.А. Стандарты высшего педагогического образования: пути совершенствования // Педагогика. 2013. – С.160.
2. Государственная Программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2021 годы.
3. Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. / Под ред. А.В. Хуторского. – М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2017. – 327 с.

УДК 372.881.111.1

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДІҢ САЯСАТЫ:
КОЛЛЕДЖДЕГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ
ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДІҢ РӨЛІ**

Құлтемір Гүлдана Қайырбекқызы

7M01701 – Шет тет тілі: екі шет тілі 1 курс магистранты Астана
халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Саржанова Ғалия Байжұмақызы**, доцент

Қазақстанның егеменді мемлекет ретіндегі жаңа әлеуметтік-саяси болмысы елдің көп этностық халқының қажеттіліктеріне жауап беретін және тілдік, демографиялық және саяси ахуалдың ерекшеліктерін ескеретін тіл саясатын талап етеді. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев елдегі тіл және тіл саясаты проблемаларына үлкен мән береді. "Тәуелсіздік дәуірі" атты еңбегінде ол мынаны көрсетеді "...тіл, кейде айтқандай, титулдық ұлттың өмірге деген сұранысы болуы үшін бәрін жасау керек – мемлекеттік қызметте де, өндірісте де, ғылымда да, білім беруде де, орыс тілінде де бәріміз үшін іс-әрекетке басшылық болуы керек. Ана тіліне қамқорлық жасамай басқа тілдерді құрметтеуге ұмтылу өз халқының ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтемеуді білдіреді. Тілдің тәуелсіздігі сонымен қатар әр адамның ойлау тәуелсіздігін білдіреді және мемлекеттік егемендіктің негізгі шарты болып табылады".

Бүгінгі таңда Қазақстан-белсенді дамып келе жатқан, өзінің мәдени мұрасына бай, болашаққа жоспар құрып отырған көпұлтты мемлекет. Қазіргі Қазақстанның басым міндеттерінің бірі үштілділіктің (трилингвизмнің) табысты тіл саясатын дамыту болып табылады.

Мемлекет басшысы, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев қазақ, орыс және ағылшын тілдерінің жұмыс істеуіне қатысты мәселелерге ерекше назар аударады; оның басшылығымен 2007 жылы "Тілдердің үштұғырлығы" атты бірегей жоба әзірленді, ол жыл сайынғы халыққа Жолдауында ұсынылды.

Үштілді саясат-бұл негізгі мектепте, колледжде және жоғары оқу орындарында оқыту тілін өзгертетін, оны елдің болашағына үлкен әсер етуі мүмкін тілдерді оқыту саясатына айналдыратын саясат. Тілдік идеологияның қоғамда таралуына біраз уақыт кетуі мүмкін және ұзақ уақыт бойына сақталуы мүмкін. Қазақстанда тіл саясатына бірнеше зерттеулер бар, олардың көпшілігі үш тілді саясатты жалпыұлттық енгізгенге дейін жүргізілген. Ең маңызды зерттеулер-Фирман (2006) өткізген қалалардағы қарапайым мектептерде оқыту құралы ретінде олардың қызметіндегі тілдік ауысуды зерттеу, Қазақтану деп аталатын алдыңғы жасырын тіл саясатын зерттеу және оның

азаматтардың тілдерге деген көзқарасына әсері және оларды қолдану болып табылса, Алматыда өткізілген қауымдастық Смағұлова (2008) және Матушкевич (2010) тіл саясатының әсерінен тәуелсіздік алғаннан кейін пайда болған жаңа этникалық қатынастарға арналған зерттеу болды. Бұл зерттеулерде Қазақстанда үш тілділікке дейінгі саясат енгізілген мемлекеттік тіл саясаты, қоғамды қазақтандыру және ресми қостілділік зерттелді. [1]

Елімізде үштілділікті дамыту мәселесі бойынша түрлі пікірлер бар, атап айтқанда, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры К.Н. Смағұлованың пайымдауынша, үштілділік мәселесі "ел азаматтарының белгілі бір санаты үшін салыстырмалы түрде орта жастағы тапты жатқызуға болады, өйткені олар үшін бірнеше тілді меңгеру экономикалық жетістік пен тұрақтылықтың маңызды шарты болып табылады. Алайда, елдің барлық халқына болжам жасауға әлі ерте, өйткені мемлекет бірден қажетті ресурстар мен осындай білімге қажетті қажеттілікті қамтамасыз ете алмайды". Белгілі саясаттанушы, Парламент Мәжілісінің депутаты, Қазақстан халқы Ассамблеясы Кеңесінің мүшесі В. Вишниченко бұл идеяны қолдай отырып, "қазақ тілінің дамуы мемлекеттік тіл ретінде өте маңызды, өйткені ол тәуелсіздіктің кепілі, ұлттың лайықты дамуының кепілі. Орыс тілі болашақта ұлтаралық қарым-қатынас тілі болды және солай болып қала береді. Сонымен қатар, бұл ел тұрғындарының басым көпшілігіне түсінікті және барлық салаларда кең таралған. Ағылшын тілін меңгеру бізге халықаралық экономикалық және білім беру кеңістігіне белсене кірігуге көмектеседі. Елімізде үш тілдің дамуы мен қолданылуы қоғамымыздың дамуына кең мүмкіндіктер ашады»

Қазақстандағы ата-аналардың көпшілігі мектептерде үштілді білім беруді енгізуді қолдайды. Аналар мен әкелердің 66% - ы "жақтап" дауыс берді, ал 81% - ы балаларының әсіресе ағылшын тілін білгісі келетінін айтты. Ақпараттық-аналитикалық орталық "қоғамдық пікір" ғылыми-зерттеу институтымен ынтымақтастықта білім берудің жаңа моделіне көшу туралы ата-аналардың пікірін және студенттердің дайындық деңгейін зерттеді. Сауалнамаға 1000 ата - ана қатысты (қалалық - 53,5%, ауылдық-46,5%). Зерттеушілер респонденттердің жартысы қазақстандық мектептердегі ағылшын білімінің сапасына толық қанағаттанғанын және тек 6% - ы теріс баға бергенін анықтады. Сондай-ақ, ата-аналардың 66% - ы балаларға арналған үштілді оқытуды енгізуді белсенді қолдайды, өйткені олар осы реформаның стратегиялық мақсатын көреді. Респонденттердің төрттен бір бөлігі бұл бастамаға қарсы болды және ата-аналардың 9% - ы жауап беруден бас тартуға шешім қабылдады. [2]

Қазақстан әлемдік үрдістерге сәйкес өзінің білім беру жүйесін бұлжытпай өзгертуде. Қазақстанның білім беру реформалары, сөзсіз, студенттердің білімін жақсарту және қазіргі әлемнің шындықтарында бәсекеге қабілетті жастардың дамуына ықпал ету үшін жүзеге асырылады. Реформаны жүзеге асыру кезінде туындайтын әлеуетті күрделі міндеттер бар екеніне

қарамастан, бұл реформа ел дамуының ажырамас бөлігін көрсетеді. Жаңа реформаның негізгі мақсаты - мектеп оқушыларының, студенттердің үш тілді меңгеруіне қол жеткізу, бұл ұлттық бірегейлікті, мәдениетаралық келісімді сақтауға мүмкіндік береді, сонымен қатар халықаралық интеграцияға және жаңа білімнің күшті жаһандануына ықпал етеді. [3]

Қазіргі уақытта шет тілдері қоғамның әлеуметтік-экономикалық және жалпы мәдени прогресінің негізгі факторларының біріне айналууда. Қазір елімізде көптілділікті сақтау үшін түрлі шаралар қабылдануда, соның ішінде білім беру процесінде шет тілін колледждерде оқыту қолға алынды. Қазақстандағы тілдік әралуандықты сақтау міндеті шеңберінде, ең алдымен, Қазақстанда тұратын этностар өкілдерін ана тіліне оқыту үшін жағдай жасау көзделеді. Ол үшін оқу-әдістемелік көмек көрсету, сондай-ақ ана тілдерін оқыту кезінде тәжірибелі тіл иеленуші педагогтарды тарту, халықаралық тәжірибе мен заманауи технологияларды пайдалану жоспарлануда. Маңызды міндет-ағылшын және басқа да шет тілдерін үйрену. Қазақстандықтардың лексикалық капиталының негізгі құрамдас бөліктерінің бірі іскерлік және халықаралық қарым-қатынас құралы ретінде шет тілдерін білу болып табылады. [4]

Осыған байланысты колледжде үш тілде оқытудың инновациялық технологияларын оқу процесіне енгізу арқылы бәсекеге қабілетті мамандарды даярлауға бағытталған үш тілде білім беруді іске асыруға көңіл бөлінеді. Колледж білім алушыларының тілдік дағдыларын күшейту бойынша жұмыс интернационализациялауға, студент-түлектерді ішкі және халықаралық еңбек нарықтарына сәтті бейімдеуге бағытталған.

Бағдарламаның мақсаты үш тілде оқытудың инновациялық технологияларын колледждің оқу процесіне енгізу арқылы бәсекеге қабілетті мамандарды даярлауға бағытталған үштілді білім беруді іске асыру болып табылады. Бағдарламаны кезең-кезеңмен іске асыру: оқу пәндерінің 50% - ы ана тілінде, оқу пәндерінің 30% - ы ағылшын тілінде, ал оқу пәндерінің 20% - ы екінші тілде Оқыту қағидаты бойынша оқуға көшуді бастауға мүмкіндік берді.

Үштілділік бағдарламасы бойынша сабақтар өткізу кезінде оқытушылар пән мен тілді оқытуды біріктіруге мүмкіндік беретін, яғни интеграцияланған оқытуды жүзеге асыратын оқытудың әртүрлі әдістемелерін пайдаланады.

Оның ішінде қазіргі таңда көп қолданысқа ие болып жатқан әлеуметтік желілерді колледж студенттеріне қолдану белең алуда. Білім беру процесінің тиімділігі әлеуметтік желілердегі процестерді мұқият бақылау және талдау мүмкіндігімен анықталады. Басқару үшін, ең алдымен, желінің құрылымын визуализациялауға және оның қатысушыларының өзара әрекеттесу сипатын талдауға мүмкіндік беретін визуализация және талдау механизмі қажет. Білім беру әлеуметтік желісі жағдайында мұндай механизм мұғалімге виртуалды студенттік топтың жұмысын тікелей басқаруға және тиісті педагогикалық шешімдерді уақтылы қабылдауға мүмкіндік береді. Әлеуметтік желілерді

талдауды желі мүшелері арасындағы қатынастардың қарқындылығын, тығыздығын және бағытын сипаттайтын әлеуметтік желілердің негізгі көрсеткіштерін анықтауға мүмкіндік беретін Әлеуметтік желіні талдау (Social Network Analysis) әдісін қолдана отырып жүргізуге болады, ал әлеуметтік желіні графика түрінде ұсыну желіні көруге және желілік өзара әрекеттесудің сипаты туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. [5]

Колледж студенттері әлеуметтік желілерге үлкен қызығушылық танытады. Оның ішінде Facebook, YouTube, блогтарда студенттердің басым көпшілігі пайдаланады. Дегенмен, кей зерттеулер колледж студенттері арасында әлеуметтік медианы пайдалану туралы егжей-тегжейлі мәлімет беріп, мұндай пайдалану оң және теріс нәтижелерге әкелуі мүмкін екенін атап өтті.

Nielsen Media Research 2010 жылдың маусым айында жүргізген зерттеуіне сәйкес, қазір студенттердің интернеттегі уақытының 25% - ы әлеуметтік медиа сайттарға жұмсалады. Facebook-колледж студенттері арасында ең танымал әлеуметтік желі, одан кейін YouTube және Instagram. Сонымен қатар, тек Facebook-те қазір оның 500 миллион белсенді қолданушысы бар деп хабарлайды, олардың 50% - ы күн сайын жүйеге кіреді. Сонымен қатар, онлайн PhD зерттеуіне сәйкес студенттер Facebook-те күніне шамамен 100 минут өткізеді. 2007 жылы Facebook-ті қолданған студенттердің саны қазірдің өзінде үлкен болды: колледж студенттерінің 92 пайызы осы сайттың қолданушылар болып табылады. 2008 жылға қарай студенттердің 99% - ында Facebook-те аккаунт болған. Бұл қызмет 2006 жылы барлық адамдар үшін ашылғанын ескерсек, бұл өте үлкен сан, бір жағынан, онлайн-қауымдастықтардың жағымды жағы-жастар оларды академиялық көмек пен қолдау үшін қолдана алады. Әлеуметтік медиа байланыстарды оңай қол жетімді ету арқылы кеңейте алады, әлеуметтік медиа жастарға көптеген артықшылықтар әкелуі мүмкін, соның ішінде олардың қызығушылықтарын немесе ұқсас адамдармен мәселелерін зерттеуге виртуалды кеңістік беру, академиялық қолдау, сонымен қатар онлайн байланыс дағдылары мен білімдерін нығайту. Сыныпта сөйлеуге құлықсыз студенттер блогтарды талқылауға қатысады және нақты аудитория үшін жазады. Оқу процесін жақсартатын жаңа веб-құралдар үнемі пайдалы болып отыр.

Екінші жағынан, әлеуметтік желілерді желілерді, электронды бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану студенттердің үлгеріміне теріс әсер ететіні айқын. Сондай-ақ, студенттердің үштен екісі сабақ, оқу немесе үй тапсырмаларын орындау кезінде электронды медианы пайдаланады. Бұл алдымен тапсырма орындау барысында алаңдаушылықты арттыруы мүмкін, ал бұл сәйкесінше оқушылардың үлгеріміне теріс әсер етеді. Facebook, YouTube және Twitter сияқты әлеуметтік медиа сайттар танымал бола бастаған сайын, олар үй тапсырмасын орындағанда кедергі тудыратындықтан қауіпті бола бастайды. Колледж студенттерінің арасында әлеуметтік желілерге байланысты зерттеулер болып сауалнама жүргізілген болатын, сауалнама

барысында 102 студенттің 57% - ы әлеуметтік желілер үлгерімдеріне кері әсер етті деп мәлімдеді. [6]

Ютуб желісін колледжде ағылшын тілін үйрену үшін қолдану қазіргі таңда тиімді әдіс болып келеді. Себебі бұл желіден студенттердің деңгейіне сәйкес түрлі видео материалдарды оңай түрде табуға болады. YouTube және Google Video және Vimeo сияқты басқа бейне сайттар, әсіресе жастар арасында өте танымал. Бұл сайттар сонымен қатар ағылшын тілі студенттеріне ағылшын сабақтарында тыңдау дағдыларын жетілдіруге арналған құралдармен қамтамасыз етеді. Бұл сайттардың тіл үйрену тұрғысынан артықшылығы-олар қарапайым адамдар қолданатын күнделікті ағылшын тілінің мысалдарын ұсынады. Студенттер бірнеше сағат бойы ағылшын тілінде видеоларды көре алады және олардың айтылу және түсіну дағдыларын тез жетілдіре алады. Сондай-ақ, ағылшын тілінде арнайы оқытуға арналған видеолар бар. YouTube-ті ағылшын тілін үйренуде пайдалану көңілді және пайдалы, бірақ видеоларды көрсетудің құрылымы болуы керек. Әйтпесе, студенттер керек емес материалды игерулері мүмкін.

Бұл әлеуметтік желілердің кемшілігі-кейбір YouTube видеоларында дыбыс сапасы нашар, айтылуы нашар және жаргон сөздер бар болуы мүмкін, мұндай жағдайда студенттерде түсінбеушіліктер болады. Екінші жағынан, студенттерді осы материалдардың "нақты" сипаты қызықтырады. Жақсы жасалған YouTube бейнелерін мұқият таңдап, контекст құра отырып, мұғалімдер студенттерге ағылшын тілін үйренудің онлайн мүмкіндіктері әлемін зерттеуге көмектесе алады. YouTube бейнелерін колледжде ағылшын тілі сабағында пайдаланудың бірнеше жолы бар:

- Алдымен тиісті тақырыпты тауып аламыз:

Сыныпқа ұнайтын тақырыпты таңдаймыз. Оқушылардан сұхбат алыңыз немесе оқу жоспарына сәйкес келетін тақырыпты таңдаңыз. Видео материалды таңдап, URL мекенжайын сақтаймыз. Егер сізде сыныпта Интернет байланысы болмаса, Кеервид сайты қолданамыз, бұл компьютерге бейнелерді жүктеуге мүмкіндік беретін сайт.

- Сабаққа дайындық:

Материалды алдымен өзіміз бірнеше рет қарап, кез-келген күрделі лексика бойынша нұсқаулық жасаймыз. Қысқаша кіріспе дайындаймыз. Неғұрлым көп мәтінмен ұсынсаңыз, студенттер бейнені жақсы түсінеді. Кіріспе, сөздік тізім және YouTube бейнесінің URL мекенжайын (веб-бет мекенжайы) сынып таратылымына қосыңыз. Содан кейін бейне негізінде қысқа викторина жасаңыз.

- Тапсырмаларды бақылау:

Видеоға дайындаған қысқаша нұсқаулықты сыныпқа таратамыз. Студенттердің түсінігін анықтау үшін алдын ала жазған сөздер тізімі мен лексикасын таныстырып өтеміз. Содан кейін бейнені сыныппен бірге қараймыз. Егер сіз компьютерлік сыныпқа кірсеңіз, студенттер бейнені

бірнеше рет көре алатындай жақсы жұмыс істейді. Содан кейін студенттер викторина парағында шағын топтарда немесе жұптарда жұмыс істей алады.

- Жаттығуды жалғастырамыз:

Студенттерге видеоны тағы да көргісі келсе, оларға тағы да осы тақырыпқа ұқсас материал тауып көруге тапсырма беріңіз. Мүмкін болса, студенттерге YouTube-ті үйренуге 20 минут немесе одан да көп уақыт беріңіз.

Үй тапсырмасын орындау үшін ESL студенттерін төрт-бес адамнан тұратын топтарға бөліп, әр топтан оны сыныпқа таныстыру үшін қысқа бейнені табуды сұраңыз. Олардан кіріспе, күрделі сөздер тізімі, бейнелерінің URL мекен-жайы және сіз жасаған парақта модельдендірілген нұсқаулықты ұсынуды сұраңыз. Әр студенттер тобына басқа топпен парақтар алмасып, жаттығуды аяқтаңыз. Осыдан кейін студенттер өздері көрген YouTube бейнелеріндегі жазбаларды салыстыра алады.

YouTube бейнелерін әртүрлі оқу стиліне де бейімдеуге болады. Олар қолданылатын стратегиялардың көптігіне байланысты, олар бір-бірінен жеке айырмашылықтары бар студенттерге ұнауы мүмкін. Даффи (2008) өз мақаласында оқытушылар YouTube-ке ұқсас құралдарды студенттердің мүдделі тараптар ретіндегі өзгеретін табиғатын көрсете отырып, өзгеретін педагогикалық парадигмаға қалай қосуға болатындығын зерттейді. Дафф бүгінгі студенттерді "ақпаратты тез сіңіреді", тіпті "бұралу жылдамдығымен" анықтайды. YouTube өзінің әлеуметтік кеңістігінде әртүрлі оқу стиліне бейімделу арқылы YouTube медиасына сұраныс бойынша қол жеткізу қажеттілігін қанағаттандырады, өйткені бейнені қайта қарау, еркін кадр техникасын пайдалану немесе тыңдау техникасын дамыту немесе жазбаларды өз қалауыңыз бойынша жазу онлайн-бейнемен мүмкін. "Sound off" әдісі дене тіліне, ым-ишараларға және көрнекіліктерге назар аударуға мүмкіндік береді, өйткені бейнені "тоқтатуға" болады және белгілі бір сөздердің айтылуына назар аудару үшін қолданылады; яғни, әртүрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін әртүрлі оқыту әдістерін қолдануға болады. Бұл әдістер Сандық дәуірдегі жас ұрпақтың профилі мен контекстін түсінумен жақсы үйлеседі. Hwang (2010) сонымен қатар YouTube бейнелерін қарау кезінде ақпаратты жазу кезінде студенттердің ең аз қолданатын стратегиялары туралы егжей-тегжейлі айтады. Хванның зерттеуінде бейнелер негізінен студенттердің тыңдау дағдыларын жақсарту үшін пайдаланылды. Нәтижелер YouTube сайттарындағы кідірту және кері айналдыру түймелері бейнедегі нақты мәліметтерді алу үшін нақты құралдарды пайдалану қажет болған кезде студенттер үшін функционалды және тиімді құрал болып табылатындығын көрсетті. [7]

Жоғарыда келтірілген зерттеулерде көрініп тұрғандай, YouTube білім берудегі өміршең құрал болып табылады және ол қазірдің өзінде тіл мұғалімі сыныбына стратегияларды әзірлеуге де, мазмұнды жеткізуге де мотивациялық және шабыттандыратын құрал ретінде енген сияқты.

Әлеуметтік желілерді ағылшын тілінің дағдыларын дамытуда мынандай техникаларды қолдануға болады:

Тыңдалым және сөйлеу

Сөйлесулерді талдау техникасы Бұл техника колледж студенттер үшін өте қолайлы болып табылады, себебі олар белгілі бір дәрежеде ойларын жеткізе алады. Ол үшін алдымен мұғалім студенттермен біріге отырып ортаға бөріне қызықты тақырып таңдайды. Тақырып бойынша студенттер әлеуметтік желілерден видео материалдар тауып бір-бірінеалған ақпараттарын жеткізуі керек. Немесе Блог желісіне өз пікірлерін қалдырады

Фильм трейлерінің дауысы Бұл күрделі тыңдау және сөйлеу жобасы алдыңғы қатарлы студенттерге айтылу қиындықтарын тануға және ағылшын тілінде сөйлеу сапасын жақсартуға көмектеседі. Бұл жаттығуда студенттер YouTube-тен кез-келген екі минуттық фильмді алдын-ала қарайды Содан кейін студенттер аудионы алдын-ала қарау арқылы транскрипциялайды. Осыдан кейін бейнені YouTube-тен жүктеп, оның аудио жолын Тегін YouTube Downloader бағдарламасы арқылы жоюға болады. Транскрипцияларының көмегімен студенттер мимика мен үндестіруге назар аудара отырып, өз дауыстарын жаза алады. Әр түрлі студенттер әр түрлі кейіпкерлерге дауыс бере алады, сонымен қатар трейлерді айта алады. Бұл жаттығу транскрипт жасау үшін бірнеше рет мұқият тыңдауды, содан кейін студенттер ана тілінің интонациясын, интонациясын және айтылуын қалпына келтіруге тырысатын қайталанатын жазбаларды қамтиды. Бағалау тыңдау дәлдігіне де, сөйлеу дәлдігіне де негізделген.

Жазу және оқу дағдыларын дамыту

Коспектілеу және қорытындылау Конспектинг және қорытындылау жұмыстары студенттерден YouTube-ті әртүрлі тақырыптардағы дәрістерді тыңдау үшін қолдануды, негізгі тармақтар мен маңызды бөлшектер туралы жазбалар жасауды, ауызша тексеріп, серіктеспен жазбаларын кеңейтуді, жазбаларын одан әрі кеңейту үшін тағы да тыңдауды, содан кейін жазбаларынан түйіндемелер жазуды талап етеді. Содан кейін олар клиптің транскрипциясын қарап, түйіндемелерін сыныптастары мен мұғалімдерінің түйіндемелерімен салыстыра алады. Егер оқушылардың түйіндемесі мұғалімнің

түйіндемесінен айтарлықтай өзгеше болса, онда мұғалім типтік түйіндемеге енгізілген ақпаратты неге таңдағанын көрсете алады.

“Қалай жазамын”

Бұл YouTube-те жақсы қолданатын технология. Мұғалім алдымен студенттерге тапсырманы тиісті ұзындық пен күрделілік деңгейі сәйкес видеоны таңдап, бейнеде не бар екендігі туралы қадамдық нұсқаулық жазып, әрекеттер тізбегін құрып, студенттерді осы әрекетті аяқтауға шақырады. Содан кейін студенттерге ұзындығы, қиындық деңгейі және тақырыбы ұқсас бейнені табуға тапсырма беріледі. Студенттің бағасы бейненің маңызды элементтерін жазудың дәлдігіне негізделген.

Қорытындылай келе еліміздегі тілдік саясат барлық жағынан жастардың бәсекеге қабілетті маман болып шығуына барлық жағдайды ұсынған. Соған орай мектептермен қоса, колледж университет қабырғаларында ағылшын тілінде білім беру қарқынды дамуда. Қазіргі технология мен ақпарат заманында білім беруде, тіл үйренуде әлеуметтік желілердің терең игерілуі сөзсіз. Олар жастардың тілде жан-жақты үйреніп қана қоймай, ары қарай дамуына ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Хасанулы Б. Мемлекеттік және басқа тілдерді дамыту-Қазақстан Республикасын демократияландыру факторы / Б. Хасанулы // Вестн. Павлодарского хал. ун-та. — № 1. — Б. 166–176.
2. М.К. Айбасова, Р.К. Имажанова - Қазақстандағы тілдік политика (1921–1990 годы): документтер жинағы. — Алматы: Қазақ ун-ті, 1997. — Б. 325.
3. Үш тұғырлы тіл (қазақ, орыс және шет тілдері)// ГОСО РК 6.08.085-2010. – МОН РК, 2010. – Б. 1-2.
4. Назира Аязбаева (2017) Тіл саясаты, идеология және тәжірибе. – Б. 23
5. Кунанбаева С.С. Шет тілінде білім беру тұжырымдамасы. – Алматы, Қазақстан, 2009. – Б. 56-67.
6. Liu, Y. (2010). Әлеуметтік медиа құралдары - оқу ресурсы ретінде. Білім беру технологияларын дамыту және алмасу журналы, 3(1), 101-114.
7. Wang, L. (2005). Екінші тілді оқытуда технологияны қолданудың артықшылығы: шет тілін оқытудағы технологиялардың интеграциясы мінез-құлықтан конструктивистік оқуға ауысуды көрсетеді. THE Journal, 32(10), 39-42.

UDC 37.091.33:581

THE THE MOST IMPORTANT GRAMMAR POINTS OF HSK 1

Makhmut Gulmira

M.Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Gulmira.makhmut.85@mail.ru

There are 150 words in HSK level 1, all of them are commonly used in Chinese, bgener students are just starting to learn Chinese words, to reach this first level of proficiency in Chinese, you must master basic pronouns, classifiers, nouns, verbs and other parts of speech. How to express time, age, money, and numbers using various sentence patterns, such as questions, negatives, imperatives and the like. The HSK 1 dictionary list includes 150 required vocabulary words and phrases. Once you can understand and use them, you will pass the HSK level 1, which means that you now meet basic communication needs and have the ability to further learn Chinese.

Important grammar points

1. Basic Chinese word order:S.+V.+O.

The Chinese language is genderless, and has no singular or plural, apart for the pronouns. Verbs don't have conjugation. Tenses are expressed by the addition of a verbal compound made of one or two characters. Context makes it possible to deduce the meaning. Accuracy is possible if absolutely necessary. They are both simple and straightforward. Let's have a look at each one in turn. The basic Chinese word order is same as in English, which is Subject+Verb+Object. For example:

t ā shì zhōngguó rén
他是中国人。He's Chinese.

S+ V + O

n ǐ jiào shén m e míng z ì
你叫什么名字？What's your name?

S+ O + S

名字 Name.

n ǐ jiào shén m e míng z ì
-你叫什么名字？ What's your name?

w ō jiào
-我叫Murat. My name is Murat.

国籍 Nationality

- n ǐ shì nǎ guó rén? what's your nationality?

Lit. You to be which country people?

- w ō shì zhōngguó rén. I'm Chinese.

Lit. I to be China people

nǎ
«哪» means which,when we say «which sth/sb», the structyre is «哪+means word+noun».

^{nǎ běnshū}
哪本书。 Which book (本 běn, a measure word for books)

^{nǎ gè lǎoshī}
哪个老师 Which teacher (个 gè, a general measure word)

(1) 年龄 Age

^{nǐ} 你 ^{jīnnián} 今年 ^{duō dà} 多大? How old are you?

(Lit. You this year how old)

(2) 家庭 Family

^{nǐ} 你 ^{jiā} 家 ^{yǒu} 有 ^{jǐkǒu} 几口 ^{rén} 人? How many people are there in your family?

(Lit. You family have how many people)

(3) 工作 job

你是学生吗? Are you student?

(Lit. You to be student)

我不是学生, 我是老师。 I'm not a student, I'm a teacher.

(Lit. I not a student, I to be teacher)

2. Yes-no question: Statement + 吗^{ma}

We often put “吗” at the end of a statement to turn it into a question. For example:

^{tā shì zhōngguó rén ma}
-他是中国人吗? Is he Chinese?

^{tā bú shì zhōngguó rén tā shì měiguó rén}
-他不是中国人, 他是美国人。 He's not Chinese, he's American.

^{nǐ shì lǎoshī ma}
-你是老师吗? Are you a teacher?

-不是, 我是学生。 No, I'm not, I'm a student.

是 (shì) is considered the standard “be” in Mandarin Chinese, however, it's not used in quite the same way as in English. The verb 是 (shì) is **only ever used with a noun (or a noun phrase)**, as in these sentences. Instead of 是 (shì), you need to use 很 (hěn) **between the noun and adjective**.

① 你好! hello!

好 means good, it is a very common and polite word to greet others. Besides saying 你好, also say:

^{dà jiā hǎo}
大家好!

Hello, everyone!

^{lǎo shī hǎo}
老师好!

Hello, teacher!

^{zǎo shàng hǎo}
早上好!

Good morning!

^{xià wǔ hǎo}
下午好!

Good afternoon!

② 您好! (polite) Hello!

“您” is a polite way to say “你 (you)”. You can use it to address people who you respect, such as your boss, teachers or the elders.

① 你们好！(plural) hello! «们» is the affix for plural in Chinese. It can be only used with nouns or pronouns to express people or animals.

② 再见！Goodbye!

③ -谢谢！ Thank you! -不客气！ You are welcome!

④ Express apology

duì bu qǐ
-对不起！ I'm sorry.

méiguānxi
-没关系。 It doesn't matter

3. Interrogative particle «呢»

① A.....B+呢？ “呢” can be used after a noun or pronoun, forming a question about the situation that is mentioned previously. For example:

wǒ jiào 我叫Aida。 nǐ ne 你呢？ My name is Aida. What about you?

tā shì zhōngguó rén 他是中国人， nǐ ne 你呢？ He is Chinese. What about you?

② N./Noun phrase+呢=N.+在+哪儿：“呢” can be also used at the end of a sentence, to ask about the location of somebody or something. For example:

wǒ de shū ne 我的书呢？ Where is my book?

wǒ de shū zài nǎ er 我的书在哪儿？ Where is my book?

你妈妈呢？ Where is your mom?

你妈妈在哪儿？ Where is your mom?

4. 几/多少/哪+M.+N.

In Chinese, there are some special words which come after pronouns or numerals and before nouns. We call them measure words. For example:

liǎng gè rén 两个人 sān běn shū 三本书

Two people Three books

In Chinese, there are two words for “two”: 二 (èr) and 两(liǎng), and Chinese learners are often confused about when each of them should be used. Today, we will illustrate the differences between them.

The major difference between them is that “二” is generally used when counting numbers (一、二、三,...), or performing mathematical computations. 两(liǎng) is used in front of measure words to express a quantity. For example:

liǎng gè píngguǒ 两个苹果(liǎng gè píng guǒ) two apples

liǎng zhāng zhuō zi 两张桌子(liǎng zhāng zhuō zǐ) two desks

liǎng běn shū 两本书(liǎng běn shū) two books

liǎng diǎn zhōng 两点钟(liǎng diǎn zhōng) 2 o'clock

"二" (èr) is also used as an ordinal number or in maths to indicate a numeral, a fraction, or a decimal. For example:

第二(dì èr) the second

二楼(èr lóu) the second floor

二分之一(èr fēn zhī yī) 1/2

零点二 (líng diǎn èr) 0.2

几个月Several months

几块钱A few dollars

哪个老师Which teacher

In Chinese, both 几and 多少 means how many or how much. However, it should be noticed that “几” is usually used to ask about a number less than 10. For example:

你家有几口人？

How many people are there in your family?

But 多少 is usually used to ask about numbers more than 10. And the measure word following it can be omitted. For example:

哈萨克斯坦有多少(个)人？

How many people are there in Kazakhstan?

这个东西多少钱？

How much is this?

5. S.+ADV.+ADJ.

In Chinese, adjectives can be used as predicates directly without adding verbs, but they usually come after adverbs. For example:

这个 ^{zhè ge} 很 ^{hěn} 好吃 ^{hǎo chī}。 This is delicious.

Demonstratives, or demonstrative pronouns are the words used to point things out (e.g. “this”, “that”, “those” in English).

The demonstratives in Mandarin Chinese are equally simple as their English counterparts.

S + adv + adj

这	zhè	this
那	nà	that
这些	zhèxiē	these
那些	nàxiē	those

Learn the word 吃 (chī) – “eat”, and you’ll instantly know how to say “eat” in all contexts for all speakers: I 吃, you 吃, he 吃, she 吃, we 吃, you all 吃, and they 吃.

^{t ā hěn piàoliang} 他很漂亮。 She is beautiful.

6. S.+怎么+V.

When «怎么» is used before a verb, it asks about the manner of an action. For example:

zhè gè hàn zì zěn me dú
这个汉字怎么读? How do you read this Chinese character?

7. S.+去 (+place) +to be sth

In Chinese, a sentence can have two verbs. In this kind of sentence, the latter verb is the purpose of the former one. And the location word, as the object of «去», sometimes can be omitted. For example:

S.+去 (+place) +to be sth

wǒ qù shāngdiàn mǎidōng xī
我去 (商店) 买东西。 I go the grocery store to buy something.

wǒ qù yīyuàn kàn yīshēng
我去 (医院) 看医生。 I go to the hospital to see doctor.

8. 在

① 在 as a verb :when 在 is used as a verb, it means «to be located at». The structure is :

S.+在+N.+(position words)

For example:

lǎoshī zài túshūguǎn
老师在图书馆。 Teacher is in the library.

wǒ men zài jiā
我们在家。 We are at home.

② 在 as a preposition : it indicates the location where an action happens, the structure is:

S.+在+place+do sth.

For example:

tā zài yīyuàn gōngzuò
他在医院工作。 He works in the hospital.

9. 能.....吗?

This pattern is used to ask if there is a possibility to do something. For example:

wǒ néng hē yì bēi kāfēi ma
我能喝一杯咖啡吗? May I have a cup of coffee?

10.太+adj.+了/不太+adj.

This structure indicates a high degree. The negative form is «不太+adj.» without 了. For example:

jīn tiān tài lěng le
今天太冷了。 It's too cold today

11.S.+在+do sth+(呢)/ S.+没+在+do sth

To express an action is in progress, you can add 在 before the verb, or add 呢 at the end of the sentence, or add them both. The negative form is «S+没+do sth» without 呢. For example:

S.+在+do sth+(呢)/ S.+没+在+do sth

nǐ zài zuò shén me (ne) ? What are you doing?

我在睡觉 (呢) 。 I'm sleeping.

wǒ méi zài shuì jiào 。 I'm not sleeping.

12. 了

⑤ 表示变化

Indicating a change

If «了» is used at the end of a sentence, it often indicates a change or the occurrence of a new situation. For example:

wǒ wǔshí suì le 。 I am fifty years old.

⑥ 表示发生或完成

Indicating occurrence or completion

Sometimes, 了 is used at the end of a sentence, or after a verb to indicate an action is completed. For example:

nǐ mǎi shén me le ? What did you buy?

When 了 indicates occurrence or completion, the negative form is :
S.+没+V.(+O.)

The particle 了 should be removed. For example:

wǒ méi chī (píngguǒ) 。 I didn't eat (the apple).

II. The language skills required for HSK level 1

1. 打招呼 and 告别 say hello and goodbye
2. 表示感谢 and 道歉 Express thanks and apology
3. 简单介绍个人信息 Simple introduction of personal information.
4. 表达数量, 询问价格 Express quantity and ask about price
5. 表达日期 and 时间 Express date and time
6. 表达方位 and 位置 Express direction and location
7. 表达简单的要求和请求 Express simple demands and requests
8. 表达简单的情感 Express simple preferences
9. 简单描述 Simple descriptions
10. 提问 and 回答简单的问题 Make simple questions and answers

References:

1. Huang Borong Liao Xudong. Contemporary Chinese Language (revise and enlarge 5th) volume two [M], BeiJing: Higher Education Press, 2011.
2. Zhu Dexi. Grammar Lecture [M], Beijing: The Commercial Press, 1982
3. Han Rongzhu. Adverbs of Degree in Modern Chinese [J]. Chinese Language

ӘОЖ 37.091.33:581

ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕ ҮНЕМІ ҚОЛДАНЫЛАТЫН 25 СӨЙЛЕМ ҮЛГІЛЕРІ

Махмұт Гүлмира

М.О.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

Gulmira.makhmut.85@mail.ru

Тілдің бастапқы функциясы өзара әрекет пен қатынас болып табылады. Тұрақты сөйлем үлгісі- негізгі қарым-қатынас бірлігі, ал ауызекі сөйлеуге арналған сөйлемдер – қарым-қатынас жасауға үйренудің құралы. Қытай ауызекі тілінде дұрыс сөйлеуге дағдылану үшін бізге күнделікті тұрмыста, үйрену жағдайында үнемі қолданатын сөйлемдер қажет болады. Ауызша сөйлеуге үйретудің, біріншіден, белгілі бір көлемде диалогты түрде және монологты түрде сөйлеудің арасында айтарлықтай формасы жағынан да, мазмұны жағынан да қандай да бір байланыстың болуы; екіншіден, оқушының өзіне тиісті пәнді жетік меңгеруімен; үшіншіден, қандай да бір мәтін материалдары мен ауызша сөйлеуде едәуір байланысты болуы. Оқудың бірінші кезеңінде іштей оқуға көңіл бөлу керек [1]. Сонымен қатар студенттер қытай тілінде ауызекі сөйлеу қабілеттерін дамыту бағытында сөйлемдерге қатысты түрлі іс-әрекет ұйымдастыруға болады. Қытай тілі пәні бойынша оның тек қана грамматикалық қағидаларын жаттап алғаннан гөрі, оларды іс жүзінде саналы түрде қолдана алуы қажет. Мақаланың басты мақсаты үйренушіні сөйлеуге үйрету. Диалогты сөйлеуде студенттерге сұрақ-жауап, өтініш айту, нұсқау беру және тағы басқа жұмыстары ретінде қарапайым іс-әрекеттерді жасай алуы тиіс.

Кез келген тілдің өзіне тән заңдылықтары, басқа тілден айырып тұратын ерекшеліктері мен тіл қолданыс дағдылары бар. Қытай елінде қытай тілін бастаумен тілдік орта жоқ өз елінің қытай тілі оқытылатын кафедрадан қытай тілін бастап оқудың арасында айырмашылық зор. Қытай елінде қытайша үйренген кезде күнделікті үйренген сөз, сөйлемдерін азды-көпті қолдана алады, немесе тілдік ортада құлағы шалып жүреді. Ал қытай тілі ортасы жоқ ҚР, ЖОО-ында студенттер тек университет қабырғасында мұғалімдермен, тіл үйренуші сөйлеу деңгейіне жеткен студенттермен ғана ауыз екі тілде сөйлесу мүмкіндігі туады, оның өзінде күнде емес, сол себепті, студенттің кейінгі білім деңгейін көтеруге, дұрыс сөйлеп дағдылануына көмекші ретінде қытай тілінде үнемі қолданылатын сөйлемдер тізбегін ұсынамыз.

1. 我叫+名字

Менің атым+есім(name).

Мысалы: 我叫玛丽。 Менің атым Мари.

Осы сөйлемде 我wǒ- жіктеу есімдігінің I жақ жекеше түрі, яғни қазақ тілінде –мен. Алайда сөйлемді қазақшаға аударсақ қытай тіліндегі жіктеу есімдігі 我wǒ-ны –менің деп аударуға тура келеді. Себебі қытай тілі түрленбейтін түбір тұлғалы тіл болғандықтан сөйлемнің иесі бастауыш қызметінде жұмсалатын жіктеу есімдігі жекеше, көпше, I,II,III жақта келседе, сөйлемдегі баяндауыш өз қалпын сақтайды және баяндауыш жақтық жалғауын қажет етпейді. Сонымен шығатын қортынды қытай тіліндегі жіктеу есімдігі былайша аударылады:

我是学生。 Мен студентпін.

我叫玛丽。 Менің атым Мари.

你认识我。 Сен мені танысың.

2. 我是+职业

Мен+кәсібі (occupation)

Мысалы: 我是医生。 Мен дәрігермін.

Осы сөйлемдегі бастауыш 我wǒ-сөзінің орнына біз 我们(wǒmen)(I жақ жіктеу есімдігінің көпше түрі),你、你们(nǐ、nǐmen)(жіктеу есімдігінің екінші жақ жекеше, көпше түрі), 他、他们(tā、tāmen)(жіктеу есімдігінің үшінші жақ жекеше, көпше түрі) мен ауыстырып сөйлемді түрлендіруге болады, сонымен бірге кәсіптің атауын да өзгертіп өзгеше сөйлем жасауға болады. Мысалы:

我们是留学生。 /你们是汉语老师。 /他们是工程师。 /他爸爸是校长。

3. 我+年龄

Мен+ жас(age)

我20岁。

Осындай сөйлемдерді қолданып сөйлеу үшін, қытай тіліндегі сан есімдермен таныс болу керек. Осы мысалды түрлендіруге болады. Мысалы:

我35岁。 /他50岁。 /我爷爷78岁。 /你妹妹12岁。

4. 我有+名词

Менде +зат есім бар.

Осы сөйлем түзілісі қазақ тіліннің сөйлем үлгісіне мүлде келмейді, осындай сөйлемде ең басты маңызды түйін 有/没有-сөзінің сөйлемдегі орны. Қазақ тілінде бар/жоқ сөздері сөйлемнің соңында келеді, ал қытай тілінде сөйлемде жіктеу есімдігінен кейін-ақ тұрады. Мысалы:

我有两本书。 /他有中国朋友。 /我有汉语词典。

Қытай тілінде осы сөйлем үлгісінде зат есімнің мөлшерін, санын көрсету керек болған жағдайда міндетті түрде сан есім мен зат есімнің ортасына мөлшер сөз қойылады, бұл қытай тілінің ерекшелігі, қытай тіліндегі мөлшер сөздің

қолданылу жағдайларын қазақ тілмен салыстырып төмендегідей жікетеп көрсетіп беруге болады.

1. Мөлшер сөздің түсіп қалу жағдайлары

Ұқсастығы :

(1) Жалпылау сан есім, топтық мәндегі мөлшер сөз, зат есімдер бір-бірімен тіркесіп жасалғанда екі тілдеде мөлшер сөз қосылып келеді.

Қазақ тілі Қытай тілі

Бір топ адам — 群人

Бір үйінді қоқсық — 推垃圾

Бір қалта ұн — 袋面粉

(2) Сілтеу есімдігі мен зат есім тілкелей байланысып, сілтеу есімдігі нақты затты сілтеп көрсеткен кезде еке тәлде де мөлшер сөз алынбайды.

Мысалы:

Қазақ тілі

Қытай тілі

Бұл свитырыңды қайдан алғансың? 这毛衣你哪儿买的?

Анау қытайша сөздік кімдікі? 那汉语词典是谁的?

Бұл екі түрлі жағдай сан есім+мөлшер сөз+ зат есім және сілтеу есімдігі(сілтеп көрсеткен кезде) + зат есім үлгісінде екі тілдің мөлшер сөзді қабылдайтын немесе түсіп қалатын жайттердің ұқсастығы болып саналады.

Ұқсамастығы:

(1) Заттың мөлшерін, санын көрсету керек болған жағдайда қытай тілінде мөлшер сөз алынады, алайда қазақ тілінде мөлшер сөз болмасада болады.

Қазақ тілі Қытай тілі

Бір велосипед 一辆自行车

Үш кітап 两本书

Бір кілт 一把钥匙

Ал осы тіркес керісінше болғанда қытай тілінде міндетті түрде мөлшер сөз болу керек, ал қазақ тілінде мөлшер сөздің болу-болмауы маңызды емес.

Қазақ тілі Қытай тілі

велосипед Біреу 自行车一辆

кітап үшеу 书两本

кілт біреу 钥匙一把

(2) Дара сан есім, мөлшер сөз және зат есім тіркескен кезде, қытай тілінде міндетті түрде мөлшер сөз алыну керек. Ал қазақ тілінде көп санды

жағдайда мөлшер сөз қосылмайды, сан есім тіке зат есіммен тіркесе береді.

Қазақ тілі	Қытай тілі
Бір велисипед	一辆自行车
Үш кітап	两本书
Бір кілт	一把钥匙
Бір студент	一个学生

(3) Қазақ тілінде сілтеу есімдігі қандай жағдайда зат есіммен тіке тіркесе береді, ал қытай тілінде шартты түрде сілтеу есімдігі санның мөлшерін білдірумен қатар, сілтеп көрсеткен жағдайда міндетті түрде сілтеу есімдігінен кейін мөлшер сөз қолданылады. Мысалы:

Қазақ тілі	Қытай тілі
Ол менің көршім.	那个人是我的邻居。
Анау қытайша сөздік кімдікі ?	那汉语词典是谁的？

2. Мөлшер сөздің сөйлемдегі орны жағындағы ерекшеліктері

(1) Қазақ тілінде әдетте сан есім мен зат есім тікелей тіркесе береді, заттың мөлшері нақты айтылған жағдайда, ал мөлшермен айтылғанда “топ, үйір, уыс” сияқты мөлшер сөздер қолданылады. Ал қытай тілінде сан есім мен зат есім тіркелей бір-бірімен тіркесе алмайды. Мысалы:

Қазақ тілі	Қытай тілі
Бір <u>топ</u> адам	一群人
Бір <u>үйінді</u> қоқсық	一推垃圾
Бір <u>қалта</u> ұн	一袋面粉

Қытай тіліне байланысты зерттеу еңбектерінде қытай тіліндегі мөлшер сөздің санын бес-алты жүзге дейін жететіндігін, оның қолданы аясының өте күрделі әрі кең екенін айта келе үлкен зерттеулер жасағаны айталыд. Қазақ тілді зертеулерде мөлшер сөздің бар-жоқтығына әлі күнде таласпен келе жатыр, Қазақстандағы тіл зерттеушілердің пікіріне сүйенсек заттың мөлшерін білдіріп келгенде қолданып жүрген осы мақалаға арқау болған мөлшер сөз атауын берген сөздерді ешқандай сөздер қатарына енгізбейбі, кейбір оқулықтарда оны мөлшерлік мәнді сөздер деп қана алады. Ал Қытай еліндегі қазақ тілін зерттеуші ғалымдар оны арнай қазақ тілінде сөз табының бір бөлігі ретінде қарап зереттеліп келді. Біз көркем шығармалар тілінен мөлшерлік мәнді білдіретін мысалдарды жинап, олардың ішінде мөлшер сөз дәрежесіне ие деп тапқан мөлшер сөз саны 250 ден асып отыр, тағыда басқа көркем шығармалар ішінен талдап шығатын болсақ біздің тіліміздегі мөлшер сөздер саны қытай тілінен қалыспайды, демек өз алдына сөз табы ретінде алып оны зерттеуге болады.

5. 我在+地方

Мен +орын+жатыс септік

我在图书馆。/同学们在电影院。/我们在教学楼。

6. 我在+动词

Мен +етістік+баяндауыштық жіктік жалғау.

我在看电影。/我在学习。/我在看报纸。

7. 我喜欢+动词/名词

Мен +ет/зат. +ұнатамын.(болымды)

我喜欢熊猫。/我喜欢看电影。/我喜欢看杂志。

8. 我不喜欢+动词/名词

Мен +ет/зат. + ұнатпаймын (болымсыз)

我不喜欢熊猫。/我不喜欢看电影。/我不喜欢看杂志。

我不喜欢夏天。我不喜欢跑步。

9. 谁.....?

Кім?

谁把灯关了？

10.....什么时候.....

我们什么时候去公园？/我们什么时候考试？/

11.....哪儿？

Қайда?

他要去哪儿？/妈妈去哪儿？

12.....为什么？

Не үшін? Қалайша?

他为什么不吃饭？/他为什么不去上课？/你为什么不看电影？

13.多少钱？

Қанша?неше?

这件毛衣多少钱？

14.....多长时间？

Неше уақыт? Қашаннан бері?

从学校到你们家要花多长时间？

15.....多久？

Қашан?

你多久看你母校一次？

16.我会.....

我会唱歌。/我会写汉字。/你会说汉语吗？/我姐姐会说法语。

17.我会去.....

今天我会去你的宿舍找你。/我下周回去ASTANA。

18.我要去.....мақсат мәнді білдіретін сөйлем.

今年我要去中国留学。

19.我想去.....

我想去看电影。

20.我打算.....

我和爸爸打算今年去北京旅游。

21.我得.....

我得去图书馆借书。

22.我担心.....

我担心他不来了。

23.我太想.....了

我太想我的妈妈了。

24.我真想.....

我真相参加他的婚礼。

25.我不知道.....我不知道你们学校在哪儿。

Қытай тілінің жай сөйлем құрылымы әдетте бастауыш+баяндаушы+толықтауыш болып келеді. Бұл құрылым құрмалас сөйлемдерге де тән. Қытай тілі түбір тұлғалы тіл болғандықтан сөйлемдегі сөздердің рет-тәртібі басты назарда ұстадабы. Яғни жоғардағы мысалдарды түсіндіргеніміздей қазақ тілі сияқты әр түрлі жұрнақ, жалғаумен түрлену жоқ. Грамматикалық мағына білдіру керек болса сөйлемдегі сөздердің алды-артына шылаулар қосу арқылы білдіруге болады. Жоғарыдағы сөйлей кезінде көп қолданылатын сөйлем түрлерін мысалдармен көрсетіп арқылы, грамматикалық мағынасына да толқталдық, мақсатымыз сөйлеу барысында үйренушінің осы сөйлемдерді қаперінде ұстап аз осы сөйлемдерін ойын жеткізу деңгейіне көтерілуге дағдыландыру.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Брекеева А.С. Жаңа білім беру әдісі // Ағылшын тілін оқыту әдістемелігі. — 2014. — № 1. — 10–13-б.
2. 汉语教程：қытай тілінің оқулығы, Бейжің тілдер университеті баспасы, 2006ж,1-2бөлім.
3. 实用汉语教科书Практический курс китайского языка, издательский дом «Муравей»,Москва, 2000г.

4. 大众汉语 : Қытай тілі1(жалпыға арналған) Шыңжаң оқу ағарту баспасы. 2018ж.
5. Махмут Г. Қытай тілі:оқу құралы 6В01730-шетел тілі:екі шетел тілі, 6В02330-шетел филологиясы, 6В02320-аударма ісі мамандығы студенттерге арналған/ Шымкент: ОҚУ, 2019.-122с.

УДК 378.147

ШЕТ ТІЛІН МЕКТЕПТЕ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ СЛІЛ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Рахап Шынар Төкенқызы

FL20MB- Шет тілі:екі шет тілі 1 курс магистранты Астана
халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Глеужанова Гульназ Кошкинбаевна**
к.ғ.д., аға оқытушы

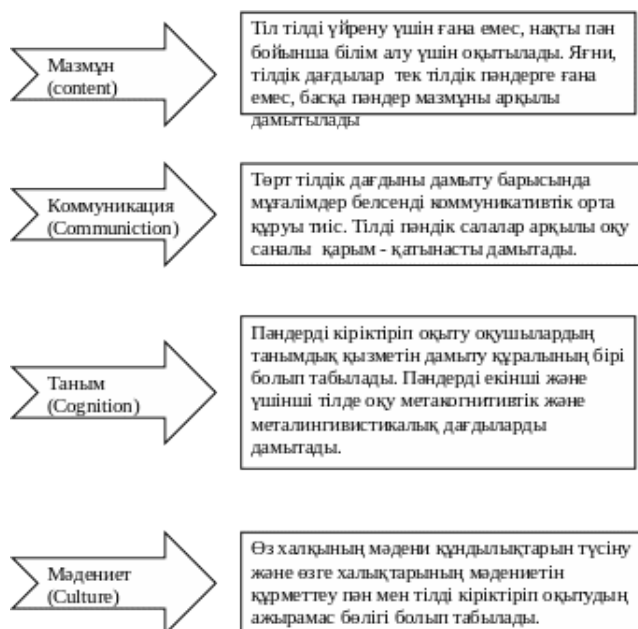
Қарқынды дамып жатқан заманауи әлем әр адамға күрделі талаптарды қояды: сыртқы ортадағы көптеген өзгерістерге бейімделу, әлемдегі және мәдени қоғамдастықтағы өз орындарын түсіну, алған білімдері мен дағдыларын күнделікті өмірде жүзеге асыру. Бұл үдерістегі маңызды рөлдердің бірі білім беру жүйесіне жүктелген. Мектептің негізгі міндеті - оқушылардың дербес белсенділігі мен олардың жеке жауапкершілігіне жетелейтін білім, білік, дағдылардың толыққанды жүйесін қалыптастыру. Сонымен қатар, шет тілін білу білімді кеңейтудің және кәсіби өсудің қуатты құралдарының біріне айналуға.

Кез-келген тіл - бұл қарым-қатынастың ең маңызды құралы, адамзат қоғамының өмір сүруі мен прогресінің кепілі. Қазіргі әлемде болып жатқан өзгерістер коммуникативтік құзыреттіліктің жоғарылауын және оқушылардың тілдік дайындығын талап етеді. Тек осы жағдайда ғана олар лингвистикалық нормалар жүйесін және адекватты коммуникативті мінез-құлықты қолдана отырып, басқа адамдармен қарым-қатынас кезінде әртүрлі өмірлік жағдайларда ой алмасуға мүмкіндік алады. Басқаша айтқанда, шет тілінің басты мақсаты - коммуникативті құзыреттілікті, яғни басқалармен жеке және мәдени қарым-қатынасты жүзеге асыруға қабілеттілік пен дайындықты қалыптастыру. Коммуникативті құзыреттілік туа біткен сапа немесе жеке қасиет емес. Ол ұзақ қарым-қатынас процесінде қалыптасады. Мұғалімнің бірінші кезектегі міндеті - балалардың бойында табиғи қалау мен жағдайдың басқа қатысушыларымен өзара әрекеттесу қажеттілігін тудырып, қарым-қатынаста өзіне деген сенімділік туғызатындай нақты қарым-қатынас моделін құру. Мұғалім жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудегі тұлғалық-бағдарланған тәсілге сүйене отырып, балаларға өзінің қабілеттері мен дағдыларын толық көрсетуге мүмкіндік беретін әр түрлі білім беру ортасын құруға ұмтылуы керек.

Шетелдік коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру үшін қолданылатын заманауи білім беру технологиялары білім беру үдерісіне барлық қатысушылардың өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін білім беру ортасын құру тұрғысынан өте тиімді. Шетел тілін оқытуда мұғалім кез-келген

заманауи технологияны функционалдық, оқу материалының мазмұнына, оқушылардың белгілі бір тобында оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес қолдануға немесе өз бетінше түзетуге құқылы. Мен өз сабақтарымда қолданатын технологиялардың бірі - пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту - CLIL (Content and Language Integrated Learning). CLIL терминін алғаш 1994 жылы Дэвид Марш енгізген. Алдымен бұл термин академиялық пәндер немесе олардың бөліктері шет тілінде оқытылатын процесті белгілеу үшін қолданылды. Білім беру үдерісінің түпкі мақсаттарына жету үшін екі жақты мақсат қойылды: пәнді оқып үйрену және шет тілін қатар оқыту. Марш бірнеше жыл бойы өз зерттеулерін жүргізді және 2001 жылға қарай оқыту мен тілді интеграциялау әдістемесін жасады және оны келесідей сипаттады: CLIL шет тілін үйренуді басқа пәндерді оқудың құралы ретінде қарастырады. Техника оқушының оқуға деген қажеттілігін қалыптастырады, ал бұл өз кезегінде оның қабілеттерін, соның ішінде ана тілінде қайта ойластыруға және дамытуға мүмкіндік береді. [1,1]

Қазіргі білім беру әдістемелері бұл әдістемеге келесі анықтаманы береді: бұл студенттерге жалпы білімдік білім мен дағдыларды қалыптастыратын және дамытатын сол білім беру жағдайында ана тілінен тыс тілдік және коммуникативтік құзыреттіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік беретін дидактикалық әдістеме. Осы әдістемеге негізделген оқу сабақтарын жоспарлау кезінде оның «4 С» деп аталатын міндетті компоненттерін ескеру қажет: «мазмұн» (мазмұн), «қарым-қатынас» (коммуникация), «таным» (ойлау қабілеттері), «мәдениет» (мәдениеттануды білу) [2.10]. Әр компонентке егжей-тегжейлі тоқталайық 1 суретте көрсетілген:

1 сурет: 4 С компоненті

«**Cognition**» - мазмұн. Мұғалім зерттелетін пән бойынша жаңа білімді, білік пен дағдыны игеру процесін ынталандыруы керек. «**Communication**» - қарым-қатынас. Бұл кезеңде балаларды жаңа білім, білік және дағдыларды игеру үшін оқылатын шет тілі құралдарын жан-жақты пайдалануға ынталандыруы керек. «**Cognition**» - ойлау. Мұғалім оқылатын тіл мен оқылатын пәнді жақсы түсіну үшін оқушылардың ойлау қабілеттерін барынша дамытуға тырысады. Бұл мақсатқа жетуге аналитикалық және сыни ойлауды дамытуға арналған тапсырмалар, салыстыру, болжау, басты нәрсені табуға арналған тапсырмалар мен жаттығулар көмектеседі. «**Culture**» - мәдениеттануды білу. Қазіргі әлем мәдениеттерінің ерекшеліктерін, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын түсіну студенттерге мәдени кеңістікке тез бейімделуге, өзінің төл мәдениетін түсінуге және оны сақтауға және дамытуға ұмтылуға көмектеседі. Сонымен қатар, CLIL әдістемесі негізінде оқу материалын жоспарлау кезінде мұғалім үшін оқушылардың жас ерекшеліктерін, олардың шет тілін білу дәрежесін және шет тілдеріндегі оқу материалын қабылдауға дайындығын ескеру маңызды.

CLIL оқыту міндетті оқыту бағдарламасымен қатар бейресми қызметте де қолданылады. Ол бір сабақтан бірнеше жылға дейін созылуы мүмкін. Оқыту тәсілі ретінде CLIL оқыту икемдігі, алдымен, уақыт санының өзгеруімен білінеді, ол мақсатты тіл арқылы сабақ беру мен оқытуға арналады. CLIL – технологиясын пайдаланған жағдайда мақсатты тілде оқыту қарқындылығы өте өзгешеленуі мүмкін. Ғаламдық, мемлекеттік және жергілікті тілдік қажеттілікті назарға алып, оны қарқындылығы аз және қысқа мерзімді ретінде, сондай-ақ, үдемелі және ұзақ оқытуды ұйымдастыру мақсатында қолдануға болады.

CLIL-технологияның үш моделі белгілі:

- soft (жұмсақ) CLIL, language-led деп аталатын, онда арнайы мәнмәтіннің лингвистикалық ерекшеліктеріне назар аударылады;
- hard (қатты) CLIL, немесе subject-led, онда пәндердің 50% шет тілінде оқытылады;
- үшінші модель аталған модельдердің арасында орта дәрежені иеленеді және кейбір пәндер шет тілінде оқытылғанда қолданылады (partial immersion). Зерттеушілер CLIL технологиясы негізінде оқытуды ұйымдастырудың әртүрлі нұсқасы мүмкін екенін атап өтеді: тілдік меңгеру, «тілдік душ», тілдік лагерь, екі жақты білім беру, отбасында оқыту, көптілді білім беру (мысалы, Еуропалық мектеп, үштілді оқыту бағдарламасы), қарқынды оқыту бағдарламасы, эмигранттарды тілге оқыту (оқушылар мен ересектер), халықаралық мектеп. Формалды оқытуда CLIL қолданған жағдайда оқыту тілі ретінде оқушының ана тілін (L1) қоса алғанда, (ең алдымен негізгі мектепте) екі (немесе одан астам) тіл мен мақсатты тіл (L2) қолданылады.

Сонымен бірге, CLIL оқыту тілді үйретудің дәстүрлі сабағымен ұқсастығы аз, онда оны одан әрі мақсатта пайдалану үшін оқытады және тілді жақсы білу мақсаты болып табылады. Пән және тілге ықпалдату оқытқан

жағдайда тілді үйрену өз басының қамы болып табылмайды. Тіл оқушыға қызық және қол жетімді тақырыптардың көмегімен үдете оқытылады. Оқытудың қауіпсіз ортасы құрылады, ол ізгі ниеттік қарым-қатынас пен бірлесіп оқытуды қолдайды. Шет тілі пән білімін берудің құралы болып қызмет етеді; бағалауға ықпалдандырылған курста шет тілі білімін білумен қатар пән білімін білуі жатады, ол пән мұғалімдері мен шет тіл мұғалімдерінің белсенді өзара қатынасын тұспалдайды. CLIL шеңберінде – ШТ иелеріне немесе CEFR шкаласы бойынша B2 - C1 төмен емес деңгейдегі ШТ игергендерге және CLIL саласында әдістемелік құзыретке ие пән оқытушыларына басымдық беріледі. Алайда ШТ немесе шкала бойынша B2 - C1 төмен емес деңгейде ШТ игермегендер алынып тасталады және белгілі әдістемелік білім мен дағдыға ие бола, пән оқытушыларының, лингвист оқытушылардың қолдауымен пәндік мазмұн мен шет тілін сәтті ықпалдастыра алады.

Осылайша, CLIL пән-тілдік ықпалдандырылған оқыту әдістемесі ретінде (1-кесте) – бұл еке есе нәтижеге қол жеткізу мақсатында бір оқу бағдарламасының шеңберінде екі пәннің әдістемелік үйлестірілген бірлестігі: шет тілін игеру және пән мазмұны.

Дефиниция

Шет тілі немесе екінші тіл арқылы мазмұнды (қайсыбір пән) оқыту әдістерінің жиынтығы, оның барысында бір мезгілде тілдің өзі оқытылады

Мақсаты

Шет тілі арқылы пәнді оқу және шетел тілін оқытылатын пән арқылы

Методологиясы

Оқытудың қосбірлікті мақсатына қол жеткізуге бағдарланған тәсіл, онда екінші тіл пәнді оқытудың құралы ретінде қолданылады және бір мезгілде зерттеу объектісі болып табылады.

Тұжырымдамалық компоненттері

4 C:
– «Content» - пәндік-мазмұндық компоненті
– «Communication» - әлеуметтік-тілдік компоненті
– «Cognition» - танымдық-оқыту компоненті
– «Culture» - мәдени компонент

Аспекттері	– Мәдени аспектісі – Әлеуметтік аспектісі – Тілдік аспектісі – Пәндік аспектісі – Оқыту аспектісі
Қолдану моделі	– soft (жұмсақ) CLIL – hard (қатты) CLIL – middle CLIL

CLIL әдісі арқылы оқытуда күтілетін нәтижелер:

- полимәдени тұлға тәрбиеленеді;
- тілдік құзыреттілік дамиды;
- білім сапасын арттыруға ықпал жасалады;
- функционалдық сауаттылық дамиды;
- пәнаралық қоғамдастық қалыптасады.

CLIL ерекшеліктерін Иоанну Джорджио ғалымы (2011) CLIL-дің үш негізгі сипаттамасы бар дейді:

а) Қосымша тілді оқыту (AL) ғылым, тарих немесе география сияқты мазмұнды пәндерге енеді. Оқушылар мазмұнды жеңілдететін аударма тілін үйренеді.

б) CLIL әр түрлі әлеуметтік-лингвистикалық және саяси контексттерден бастау алады және CLIL кез-келген тілге, жасқа және білім деңгейіне дейінгі, бастауыш, орта, жоғары және кәсіптік оқуға дейінгі деңгейге қатысты. Осы тұрғыдан алғанда, CLIL Еуропалықтар арасында көптілділік пен көпмәдениеттілік интеграцияға, түсіністікке және ұтқырлыққа ықпал етеді деп ойлайтын ЕО-ның барлық азаматтарға арналған өмірлік білім беру бағдарламасының ұсынысына жауап береді.

в) CLIL - бұл әлеуметтік, мәдени, когнитивтік, лингвистикалық, академиялық және басқа да оқу дағдыларын дамытуды көздейтін тәсіл, бұл өз кезегінде мазмұн мен тілде жетістіктерді жеңілдетеді.

CLIL әдісінің артықшылықтары:

- Дәстүрлі емес сабақ
- Жоғары қызығушылық
- Ойлау белсенділігін ынталандырады
- Оқушылар, талдау, салыстыру арқылы пәндер арасындағы байланыстарды іздейді
- Тілдік ортаға енеді
- Сөздік қорын жаңа лексикамен, тілдік құрылымдармен, пәндік терминдермен толықтырады
- Қолдануға жаңа білім мен дағдыларды дайындайды
- Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін арттырады.

Кіріктірілген сабақтардың құрылымы дәстүрлі сабақтардан келесі сипаттамалар арқылы ерекшеленеді:

- оқу материалының нақтылығы, ықшамдылығы және қысқалығы;
- өзара логикалық шарттастығы, кіріктірілетін пәндер материалының
- сабақтың әр кезеңіндегі өзара байланыстылығы;
- сабақта қолданылатын оқу материалының кең ақпараттық сыйымдылығы.

Жалпы алғанда кіріктіріп оқытудың негізінде өзіндік ерекшеліктері бар кіріктірілген сабақтар жүйесі жатыр:

1) арнайы ұйымдастырылған сабақ, яғни, егер ол арнайы ұйымдастырылмаған болса ол мүлде болмау мүмкін немесе ол ортақ мақсаты жоқ жеке сабақтарға бөлінуі мүмкін;

2) мақсат қойылуы мүмкін, мысалы:

а) оқылатын тақырыптың мәнін тереңірек қарастыру;

б) оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыру;

в) тақырып бойынша оқылатын сұрақтарды тұтас, жинақтап қабылдау;

г) оқу уақытын үнемдеу және т.б.);

3) түрлі пәндерден алынған білімді кеңінен қолдану, яғни пән аралық байланысты мазмұндық деңгейде жүзеге асыру.

CLIL әдісін қолдану мұғалімнен нені талап етеді:

- Пәндік білімін жетілдіруді;
- ресурстарды кеңінен қолдануды;
- сабағын тиянақты жоспарлауды;
- кәсіби біліктілігін үнемі арттырып отыруды талап етеді.

CLIL әдісін қолдану барысында:

- әр сабақтың пәндік және тілдік мақсаттары болуы керек;
- мұғалім оқушылардың сол мақсаттарға жетуін қадағалауы қажет;
- сабақта тірек сөздермен жұмыс жасалуы қажет;
- айтылым, жазылым, тыңдалым және оқылым дағдылары дамытылуы қажет;
- белсенді оқу әдістерін қолдану қажет.

CLIL әдісін қолдану барысында тапсырмалар:

- мақсатқа бағытталған;
- оқушылардың тіл деңгейлеріне сай;
- орындауға қызықты;
- Ынталандыратын;
- бір-бірімен логикалық түрде байланысқан болуы қажет.

Сипатталған әдістеме форматында сабақ дайындаған кезде, оқытушы дәстүрлі сабақтарды жоспарлау кезінде басшылыққа алатыннан өзгеше болатын арнайы материалдар мен тапсырмаларға қойылатындығын есте ұстаған жөн. Мұғалімнің алдында бірқатар міндеттер тұр:

1) оқу пәні бойынша материал күрделілігі жағынан студенттердің осы пән бойынша ана тіліндегі білім деңгейінен сәл кем болуы керек;

- 2) тапсырмалар зерттелетін тілдің ерекшеліктерін көрсетуі, белгілі бір лингвистикалық формаларды қолдану қабілетін пысықтауы керек;
- 3) мәтіндер тақырыпқа және оқушылардың нақты білім деңгейіне сәйкес мұқият таңдалуы керек;
- 4) тапсырмалар тақырыпқа сәйкес келуі және түсіну мен игеру үшін жеткілікті мөлшерде ақпараттан тұруы керек.

Бұл техниканы тәжірибеде қолдану оң және теріс жақтарын ашты. Мен айта алатын артықшылықтардың бірі - студенттер арасында ағылшын тілін үйренуге деген ынтаның жоғарылауы. Тіл үйрену анағұрлым бағытталған форманы алады, өйткені тіл нақты қарым-қатынас мәселелерін шешу үшін қолданылады. Көбіне балалар оқулықтың бағдарламалық материалымен белгілі бір ақпарат алуда шектеулі, бұл қарым-қатынас үшін стандартты және өте шектеулі тақырыптар жиынтығын ұсынады: «Спорт», «Менің күнім», «Менің сүйікті пәнім» және т.б.

Қорытындылай келе, CLIL әдісінің мазмұны мен құрылымы ғылыми-педагогикалық зерттеулерді қажет етеді. Себебі, отандық білім беру жүйесінде бұл әдіс инновациялық, жаңа бағыт әрі көптілді білім беру жүйесінің моделі толықтырылып, үйлестіреді.

Педагог оқытудың жаңа әдістерін барынша жетік меңгеріп, неғұрлым шығармашылығы жоғары болса, мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі соғұрлым кең болмақ. Қазіргі заманауи талапқа сәйкес өзіндік көзқарасы бар жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру мұғалімдер үшін маңызды мәселе болып отыр. Жас ұрпаққа білім беруде, оларды болашақ еліміздің тірегі етіп тәрбиелеу әр ұстаздың, әр оқу орнының жауапкершілікпен атқаратын міндетінде.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Content_and_language_integrated_learning
2. Coyle D. (2008) Content and Language Integrated Learning Motivating Learners and Teachers.
3. Mehisto, P., Marsh, D., Frigols, M. (2008) Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Macmillan: Oxford.

УДК 37.018.556(574)

ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Табулдина Асель Маратовна

Магистрант 1 курса, ОП 7М01701 – Иностранный язык: два
иностранных языка

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Есказинова Жанар Амантаевна**, phd, доцент

Глобальные перемены, которые произошли во всех сферах окружающей действительности отразились кардинально на образовании, в частности на иноязычном образовании. На современном этапе возникает необходимость формировать у обучаемых при обучении иностранному языку навыки «функциональной грамотности», которые позволят им в век информации и информатизации обрабатывать большое количество информации на иностранном языке для формирования навыков и уметь применять их в постоянно изменяющемся мире. Понятие «функциональная грамотность» впервые появилось в 1957 году для того, чтобы отразить связь между общим образованием человека и его способностью использовать приобретенные знания в разных ситуациях в реальной жизни. [5]

Так, формирование функциональной грамотности стало предметом исследования Б.С. Гершунского, В.В. Мацкевич, С.А. Крупника, П.Р. Атутова, С.А. Тангянин, И.А. Колесниковой, А.А. Леонтьевой, А.В. Хуторского, О.Е. Лебедева, В.А. Ермоленко, Р.Л.Перченко, С.Ю. Черноглазкина, Ж.Ж. Ордабаевой .

Мы придерживаемся точки зрения П.Р.Атутова, который рассматривает функциональную грамотность как совокупность двух аспектов: первый из которых связан с вооружением учащихся необходимым и достаточным объемом знаний, умений, навыков, позволяющих учащимся заниматься будущей деятельностью, имея достаточную базу для эффективной практической работы на долгий период. Второй аспект связан с формированием мотивов к постоянному совершенствованию своих знаний, навыков и личностных качеств, позволяющих всегда быть в деловой форме и постоянно реагировать на систематически изменяющуюся социально-экономическую ситуацию.[1] Наиболее востребованными требованиями к личности в 21 веке являются: коммуникативная компетентность, постоянное саморазвитие, информационная культура, критическое мышление, на развитие

которых направлен весь общеобразовательный процесс. Обучение на современном этапе рассматривается как использование всех доступных средств для компетентности специалистов, которые обладают глубокими знаниями и способностями применять их решения важных проблем современности, среди которых особое место занимает обучение иностранным языкам в новой парадигме иноязычного образования. Знание иностранного языка открывает будущему специалисту доступ к источникам информации на иностранном языке, без которой в настоящее время немыслима профессиональная деятельность в современном профессиональном мире. Умение работать с оригинальной литературой по специальности включает в себя получение информации, содержащейся в тексте, ее критическое осмысление, обобщение, анализ и оценку достоверности. Иноязычная компетентность обеспечивает готовность обучаемого реально использовать полученные знания в повседневной жизни. В общем смысле она означает соответствие предъявляемым требованиям, установленным критериям и стандартам в определенных областях деятельности и при решении определенного типа задач, обладание необходимыми активными знаниями, способность уверенно добиваться результатов и владеть ситуацией [2].

Формирование новой образовательной парадигмы в современном языковом образовании явилось предпосылкой пересмотра целей, содержания методов и контроля в обучении иностранным языкам. Новая парадигма образования признает право каждого обучаемого быть индивидуальностью, развивать личностные особенности в овладении иностранным языком, владеть техникой и стратегиями автономного обучения, воспитывать такие качества как самостоятельность, способность и готовность изменяться от потребностей самой личности и общества.

Обучение иностранному языку традиционно ориентируется на «среднестатистического» обучаемого, на использование методов, направленных на репродуктивное воспроизведение, вербальное изложение языкового материала, на механическую память, регламентацию речевой деятельности, что низкоэффективно как по исходному уровню языковой подготовки так и разным способностям обучаемых по овладения навыками иноязычной коммуникативной компетенции. Поскольку обучение иностранному языку представляет собой сложный психофизиологический и психолого-педагогический процесс, то язык не должен пониматься как система лингвистических явлений, набора средств выражения мыслей, а как коммуникативно-когнитивная система, направленная для переработки информации об окружающем мире, активизацию познавательных способностей, развития аналитического мышления и реализации творческого потенциала. Данные преобразования отражаются в теории и практике иноязычного образования. Возникла необходимость пересмотра методологии иноязычного образования, в первую очередь из за переориентации цели и конечного результата « субъекта межкультурной коммуникации».

Соответственно, это предполагает смену предмета изучения и овладения «иностранный язык» на сложное интегрированное понятие «иноязычное образование», объектом научного познания служит такая триада «язык-культура-личность». В современных теориях обучения иностранным языкам конечной целью определяется формированием вторичной личности до субъекта межкультурной коммуникации, насколько возможной в условиях обучения иностранным языкам в искусственной среде формирование поликультурной личности до уровня межкультурной коммуникации. В ситуациях с обучением иностранным языкам вне страны изучаемого языка, необходимо выделить «иноязычное образование», основанную на теоретико-методологической базе с основными принципами, ведущими среди которых являются коммуникативный, социокультурный, социолингвистический.

Внедрение компетентного подхода при обучении иностранному языку означает акцент на результат иноязычного образования, а именно на компетентность личности обучаемого. Как мы ранее подчеркивали, результатом является не сумма усвоенных лексических и грамматических явлений, а наличие коммуникативной компетентности:

1. способности эффективно взаимодействовать с людьми разных культур в различных проблемных ситуациях, работать в поликультурной среде;
2. Применять коммуникативные навыки в иноязычном общении, применяя вербальные и невербальные средства общения;
3. Уметь общаться на иностранном языке в сфере профессиональной коммуникации, владеть особенностями профессиональной коммуникации.

В связи с этим различают базовые и продвинутое компетенции в процессе овладения иностранным языком. На базовом уровне предполагается владение языком как средством общения (определенный словарный запас, владение основными грамматическими структурами, знание закономерностей функционирования языка, знакомство с культурой, менталитетом). Продвинутое уровень предполагает, что обучаемые будут использовать иностранный язык для решения практических задач, например для поиска необходимой информации для жизненных и профессиональных ситуаций. Этот уровень имеет междисциплинарный характер и оценивается по достигаемому результату, а не только по правильности употребления определенных грамматических явлений и лексического материала.

Формирование иноязычной коммуникативной компетенции с ее компонентами, такими как социокультурная, социолингвистическая, дискурсивная, социальная, дают возможность для формирования обучаемого как субъекта межкультурной коммуникации, что является целью современного иноязычного образования. Для формирования ключевых компетенций при обучении иностранному языку выступают различные стратегии и инновационные образовательные технологии обучения. По классификации Г.К. Селевко, в которой насчитывается более 500 технологий обучения, наиболее эффективными для формирования функциональной грамотности в

процессе обучения иностранному языку являются следующие инновационные образовательные технологии: личностно-ориентированное образование, проектные, информационные технологии, технология критического мышления.[3] Каждая из перечисленных технологий представляет собой методическую систему и является интегрирующей, в которой обобщены результаты многих технологий обучения.

Таким образом, применение инновационных технологий обучения способствует повышению качества образования и позволяет развивать систему непрерывного языкового образования, обеспечивает возможность самостоятельно поддерживать и совершенствовать свой языковой уровень в различных коммуникативных ситуациях и применять полученные знания и умения в постоянно изменяющемся и развивающемся обществе.

Список использованных источников:

1.Анурова В.И. Формирование функциональной социокультурной грамотности на среднем этапе обучения в школе с углубленным изучением иностранного языка: На материале испанского языка: дисс. Канд. пед.наук/ Анурова В.И. – М:2001. – 270 с.

2.Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. Алматы.2010.-340с.

3.Мильруд Р.П. Компетентностный подход в изучении языка, Иностранный язык в школе, 2004. № 7, 20–26 с.

4.Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: т.2.М: НИИ школьных технологий.2006-816с.

5. Сорокина И.В.и др. Развитие функциональной грамотности обучающихся основной школы. Методическое пособие для педагогов. Самара.-СИПКРО.2019 -68 с.

UDC 81'1:111

CLASSIFICATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE KAZAKH AND ENGLISH LANGUAGES

Yeszhanova Lazzat Shahaziddinovna,

master, senior lecturer

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Yegemberdy Asel Alibekyzy, master, senior lecturer

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Torebek Dinara Orazbekyzy, master, lecturer

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

lyazzat_1582@mail.ru, assel-arsen@mail.ru, dinara_torebekova@mail.ru

Language is the most important forming way of people's knowledge about the world. Reflecting an objective world in activity process a person remains knowledge results in a word fixed. Human perception of the world which is fixed in a language manifests itself in the linguistic picture of the world. Each specific language encompasses national and original system that defines the world-outlook of native speakers and forms their worldview. The world-outlook of this ethnic group reflected in the substantial side of a language is becoming the foundation of all cultural stereotypes. Its analysis helps to understand the difference between national cultures and the complement of one another at the level of world culture. As it is known, phraseological units are the means of expression in which the so-called inner form of language and the richness of figurative language resources are manifested with a particular visibility, and at the same time they reveal distinctive culture as well as national stock of figurative thinking. The study of phraseology allows penetrating deeper into the past of not only language but also history and culture of its speakers; it contributes to better understanding of complex and diverse nature of stable combinations of words. [16, p. 301].

The certain image of the world that is presented in language by semantic chain of concepts and typical for given language can overcome difficulties in intercultural communication. Naturally, these difficulties are connected with translation. As a rule, specific value of phraseological units is set on semantic basis not including their structural features. Noting the little-study and absence of special research works we can face some difficulties while comparing phraseological units of the English with Kazakh languages. The history of phraseology origin as a linguistic discipline should be noted as well. The Swiss linguist Charles Bally introduced the term phraseology for the first time to mean "a branch of stylistics studying the related phrases", but this term was not accepted by West European and American linguists and was used to mean: 1) choice of words, a form of expression, wording; 2) language, syllable, style; 3) expressions, word-combinations. It is necessary to mention about the Kazakh outstanding scientist S.Amanzholov who began to study

the notion of phraseology in the Kazakh language for the first time in 40s of the XX century. Lately linguists are more interested in comparative investigations. An appeal to cross-language analysis helps better understand regularities and peculiarities of studied linguistic facts, allows not only penetrate deeper into the structure of observed features of foreign language, but also fully comprehend idioethnic features of their native language. Phraseological comparisons are stable and reproductive combination of lexemes, phraseological specific character of which is based on the traditional comparison. Comparison is a process of isolating the characteristic features of one object and its comparison with similar characteristics of another. Thus, the first classification of phraseological units from the point of semantic fusion was offered by Ch.Bally, who identified three types of phraseologisms. Later V.V.Vinogradov creatively reworked the classification of Bally by offering three types of phraseological units: fusions, unities and combinations [17, p.196].

Phraseological fusions are semantically indivisible phraseological units the integral value of which completely non-correlative with the values of its components, for example: “at sixes and sevens” means “in confusion or in disagreement”; “to set one’s cap at smb” means “to try and attract a man”; “to leave smb in the lurch” means “to abandon a friend when he is in trouble”. Phraseological unities are semantically indivisible and complete phraseological units, the meaning of which is motivated by the meanings of its constituent words, for example: “to sit on the fence” means “in discussion”; “to lose one’s head” means “to be at a loss what to do”; “to lose one’s heart to smb” means “to fall in love”; “to ride the high horse” means “to behave in a superior way”. Phraseological combinations are phraseological units containing words both with free and phraseologically bounded meanings. Phraseological combinations are formed from the words with free and phraseologically bounded meanings, for example: “to be good at smth, to have a bite, to take smth for granted, to stick at nothing, to be a good hand at smth” [18, p.223].

Phraseological expression is a phraseological unit consisting entirely of the words with free meanings. The difference between phraseological expression and free combination is the reproduction with stable socially accepted meaning and constant structure of words-components. Thus, the distinguishing features of phraseological expressions are: 1) reproduction in a speech with stable meaning and constant component composition; 2) presence of words with free meanings. Phraseological expressions in the English language: a baby in arms (to be wet behind the ears), mistake the wish for the reality (wishful thinking), to be on the safe side (in a case of dire need) etc.; phraseological expressions in the Kazakh language: *сү сепкендей басылу* (immediately to calm down), *күле кіріп күңірене шықты* (double-faced) etc. In contradistinction to V.V.Vinogradov and N.M.Shansky the Kazakh scientist I.K.Kenesbayev basing on semantic and structural integrity of phraseologisms classified them into two types of phraseological units: fusions (idiom) and combinations (phrase). I.K.Kenesbayev refers phraseological units to phraseological fusions a common sense of which does not depend on the lexical

meaning of their constituent words. As an example we can take the phraseological unit of the Kazakh language «қырғи-қабак болу» means “is at odds with smb, feel hurt”. The given meaning originated not only from separate components like «қырғи» «қабак» «болу», but from its integral combination. The same is true about phraseological expression «тонның ішкі бауындай» that gives such meaning as “very close like of one’s own family” in accordance with integral combination of its separate components. According to I.K.Kenesbayev phraseological fusions are such stable phrases the common meaning of which fully depends on the meaning of constituent words. Words in phraseological combination preserve the relative semantic independence, however might be bound showing its meaning only in combination with definite and exclusive circle of words, for example «ата жолын қуу» (adhere to the traditions of the fathers), «егіліп жылау» (cry buckets), «шалқар көл» (boundless lake), «мидай дала» (wide steppe), etc [19, p.80].

Let us examine the classification accepted by the academician V.V.Vinogradov. By comparison of the Kazakh and English languages our task is to find some similarities in the classification of phraseological units. Comparative learning of the phraseological units gives an opportunity to reveal the universal and unique parameters of both the Kazakh and English languages. We revealed the following types of Kazakh coincidences with phraseological units of the English language: 1. Phraseological analogues (Phraseological fusions) – coincide only stylistically and semantically. Non-motivated phraseological fusions i.e. idioms refer to this type. 2. Phraseological unities – coincidences of transferable phraseological units with transferable phrases semantically, stylistically and lexically. 3. Phraseological combinations (Partial equivalents) – coincide semantically, stylistically, partly lexically. From our point of view to the above-mentioned classification we would add another classification showing absolute equivalent coincidences of phraseological units in the Kazakh and English languages. By the absolute equivalent coincidences we mean coincidences of phraseological units semantically and lexically. The fact that not all phraseological combinations can completely be translated into English and transfer its semantics is of great special interest. For example, the word in Kazakh «мұрындық» is literally translated into the English language as “nose lead”. Combination «мұрындық болу» means “be responsible for”, i.e. connecting link. It is logical, the word «мұрындық» is related to special features of the Kazakh culture, since the Kazakh tribes were engaged by cattle breeding and were nomads. As an example let us take several original Kazakh phraseologisms: 1) «Абылай аспасасы» (literally: “the mountains, Abylai could not pass”, explanation: Abylai Khan – one of the famous khans of the Middle Juz, the son of Korkem Uali sultan, the grandson of Kansher, the descendant of Barak Khan) means “heavy-going, difficult of access and mountainous area”; 2) «Абыройы айрандай төгілу» (literally: “to lose dignity as spilled airan”, explanation: Airan – the national Kazakh beverage consisting of sour milk and water) means “disgrace oneself, to lose dignity”; 3) «Азуы алты қарыс» (literally: “molar tooth the size of which is 6 karyses”, explanation: karys – Kazakh

measure of length) means “sharptongued, experienced”; 4) «Қуырдақты түйе сойғаннан соң көресің» (literally: “what is real kuyrdak you will know if to stab camel”, explanation: Kuyrdak – Kirghiz and Kazakh traditional ragout/soup made from meat and liver) means “there is worse to come”; 5) «Сақадай сай» (literally: “trump bone used in the game asyk”, explanation: Asyk is the Kazakh national widespread game transferred from generation to generation. “Saka” (trump bone) is the main attribute used in this game) means “in readiness”; 6) «Шашу шащу» (literally: “to throw shashu”) – the Kazakh tradition according to which “shashu” (coins, candies or kurt) is thrown under the feet of the bride for the happiness of newly married couple. An example of unmotivated phraseological unit of the English language is phraseological unit “to send smb. to Coventry” means “to boycott” («шетқақпайлау»). Variable combination in the English language “send smb. to Coventry” gives no imagination about the meaning of this phraseological unit because it is a homonym. However, etymology of the phraseologism set by Clander in his book “History of the Rebellion” indicates that during the Civil War in England, Coventry was a stronghold of the parliamentary system and the prison of Coventry contained many royalists. Originally the phraseological unit “send smb. to Coventry” was connected with a definite situation highly essential for its time. When this situation has disappeared and the combination was reinterpreted, gradually the connection between the meaning of phraseologism and literal meanings of its components was broken. Thus, the analysis of phraseological units of the Kazakh and English languages shows that there are such phraseologisms that are original and generally accepted on the semantic level in Kazakh as well as in English. It can be proved by the translation of phraseological units because they can be translated literally. Based on our research, we can conclude that in the case of phraseological fusions the Kazakh and English translations coincide only stylistically and semantically. In the case of phraseological unities the Kazakh and English translations coincide semantically, stylistically and lexically. And in the case of phraseological combinations the Kazakh and English translations coincide semantically, stylistically and, partly, lexically. However, despite many phraseological differences of two languages, one can note the following: a man strived for making a language somewhat more diverse than using words in their direct meaning through observations of a character and human behavior. It should again be reminded, that, in Kazakh as well as in English, there are phraseological units with similar semantic meaning [20, p.310].

Thus, following the results of a research of a set of examples of idioms and phraseological units of the English and Kazakh languages presented in work it is possible to draw a conclusion that each of these languages includes numerous idiomatic units. Giving definition to an idiom, it is necessary to mark out not decomposability of value of an idiom for meanings of the words making an idiom. At the same time idioms of one language brightly characterize and make an overall picture of culture, life and traditions of this or that country. In each language there are the idiomatic expressions showing the national specifics, but at the same time

the majority of which can very often pick up faithful, differently the expressed phraseological units in other language. The main cultural differences between these languages are shown in particular dictionary registration of this or that phenomenon, in a manner of expression of character, images, functioning art and means of expression of language, an essence of the conveyed cultural meaning.

List of sources used:

1. Smith L.P. Phraseology of the English language: translation / L.P. Smit Moscow: Uchpedgiz, 1959. – 207 p. – P.15-200.
2. Kunin A.V. Phraseology course of the Modern English language: Textbook for institutes and departments of foreign languages. – Moscow: Vysshaya shkola, 1986. – 336 p. –P.214-240.
3. Smirnitsky A.I. Lexicology of the English language / A.I. Smirnitsky. – Moscow: Foreign languages publishing house, 1956. – 322 p. – P.210-213.
4. Antrushina G.B. Lexicology of the English language: tutorial / Antrushina G.B., Afanasyeva O.V., Morozova N.N. – 6th stereotype edition, Moscow: Drofa, 2006. – 287 p. –P.110-116.

UDC 371.32

COMMUNICATIVE METHODOLOGY IN THE TEACHING OF A FOREIGN LANGUAGE

Yeszhanova Lazzat Shahaziddinovna,

master, senior teacher

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Yegemberdy Asel Alibekyzy,

master, senior teacher

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Torebek Dinara Orazbekyzy,

master, teacher

M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

lyazzat_1582@mail.ru, assel-arsen@mail.ru, dinara_torebekova@mail.ru

The textbook of N.A. Bonk. Due to its simplicity, convenience and minimal amount of ideological information, the textbook was a huge success, being considered the standard of the traditional methods of English in our time. However, time did not stand still. In teaching foreign languages, and in particular English, a new trend has appeared - speed. People of different professions, including those not related to the language, wanted to speed up the process of learning and mastering a foreign language. The question of the speed of learning a foreign language and the

search for alternatives to the classical teaching methods were of concern to individual linguists in the Soviet era. These include Galina Kitaigorodskaya and Igor Schechter. They became followers of Georgy Lozanov, who visited Russia in the late 60s; Bulgarian psychotherapist known that using the system of psychological techniques it is possible to teach English in a short time.

Shekhter emphasized the rejection of the grammatical component in his method and used only the dialogical component of the communicative method. Kitaygorodskaya relied on combining the development of spoken English and English grammar, which she used to summarize the English material she studied. Kitaygorodskaya's method of learning English has become a scientifically based method. However, unlike Schechter, she assigned to the teacher the role of not only the controller, but also the creator of the creative and creative atmosphere in the classroom, thereby contributing to the best assimilation of the material studied and memorizing it for a longer period. Shekhter in Soviet times experienced difficulties with the implementation of his technique. Already in the late 70s, Kitaigorodskaya became a recognized "luminary": she headed the department at Moscow State University, and in 1986, by decree of Secretary General Gorbachev at Moscow State University, the Center for Intensive Learning Foreign Languages of Union Importance was opened. The concepts of Schechter and Kitaygorodskaya are a kind of communicative method of learning English, the 61 formula of which is learning to communicate in the language through the communication itself [2]. Currently in the world of globalization, fluency in foreign languages plays an important role.

The application of the classical method of teaching, based on the study of grammatical structures and memorization of dialogues, faded into the background, making room for a communicative methodology in the study of foreign languages. Free and relaxed speech allows you to resolve disputes and get out of them with dignity. This contributes to the ubiquity of the communicative method, starting with classes at school and continuing with studies in universities both in our country and abroad. Its main difference from the classical method, well known in Russia from the classical English textbooks of N.A. Bonk, above all in the development of oral speech and communication. There are no complex syntactic structures, serious vocabulary. However, it is a mistake to think that this technique is used only for small talk, replenishing its vocabulary from various publications on its subject in foreign publications. The communicative method is intended, first of all, to remove the fear of communication. Successful application of this approach requires the help of a highly qualified teacher of a given foreign language, who, in addition to the basic classical approach, must have the skills of live conversational communication. Of course, there is no ideal list of standard characteristics of an ideal teacher, but, nevertheless, there are certain value orientations that should be followed by teachers of a foreign language. They are described in sufficient detail in the work "The components of the professionalism of a foreign language teacher." Today there is an urgent need to create, study and apply pedagogical innovations (both theoretical and practical). The teacher should develop, study, apply and promote new (proposed by

science) pedagogical technologies, theories, concepts that need to be studied and implemented.

Work in pairs and small groups, the use of role-playing games, even staging performances, especially for schoolchildren, are very popular. That is, any life situation is played up with the use of accumulated language skills and the use of a foreign language exclusively with the use of non-verbal means of communication. With the help of such tasks, the teacher tries to bring the participants as close as possible to the conditions of real communication. Also in the learning process are actively used discussion games. The problem of the task is revealed by the cross-expression of the views of students, leading questions of the teacher and the exchange of opinions not only between students, but also the teacher. Classes of this kind contribute to the emancipation of the audience, the removal of psychological tension and overcoming the language barrier, which allows you to express your thoughts more clearly and intelligently. Gradually, the subject of such studies progresses from simple to more complex. Special manuals have been developed for the communicative teaching methodology. Basically, these are Oxford and Cambridge approaches to learning a foreign language.

The main principle of such textbooks is the application of various practical skills in learning a foreign language, in particular, the creation of dialogues, discussion games, reading and analysis of texts from unadapted real sources. Speech listening (listening) is very popular, as the manuals are equipped with audio materials. Textbooks have colorful illustrations, photographs. Most often, translational exercises are completely absent, while working with vocabulary, substitution exercises are used, as well as logical riddles, puzzles. The most famous manuals based on the communicative method are the English Headway, Blueprint, Market Leader and many others. Tutorials have a level structure, starting with the most simple (elementary), ending with the most complex (advanced). Consequently, the maximum immersion of a student into the language process with minimal use of the intermediate language, that is, the native language, is characteristic of the communicative technique. The main objective of this technique is to teach the student not only to speak the language fluently, but also to think in it. The manuals, developed on the basis of the communicative method, contain many game situations, work with a partner, tasks for finding errors, comparisons and comparisons, connecting not only memory, but also logic, the ability to think analytically and figuratively. Often in the textbooks are excerpts from the English-English dictionary. The whole complex of techniques helps to create an English-speaking environment in which students must "function": read, communicate, participate in role-playing games, express their thoughts, draw conclusions. Oxford and Cambridge courses are focused on the development of not only language knowledge, but also creativity and the general outlook of the student. The language is very closely intertwined with the cultural characteristics of the country. In addition, differentiation by age groups and a multi-level approach contribute to the popularization of an individual approach. All communication methods are aimed at

developing four language skills: reading, writing, speaking and listening to the text. The classical way of learning, based on the study of grammar and translation of texts with cliched book phrases, is focused on academic study of the language: it provides an in-depth understanding of the grammatical structure, a steady writing skills, accompanied by higher literacy. The communicative method is closest to real life. He focuses on the activation of non-book speech, thereby causing students additional interest and motivation to learn a foreign language.

List of sources used:

1. Antyufeeva Yu.N., Rodionova I.V. The components of the professionalism of a foreign language teacher // Actual problems of Germanic studies, Romance studies and Russian studies: materials of the annual international conference. Yekaterinburg, February 5, 2016 [Text] / Ural. state ped. in-t. - Ekaterinburg, 2016. - Part II. - pp. 61- 68.

2. Kitaygorodskaya G.A., Leontyev A.A. Content and boundaries of the concept of intensive learning // Methodology and psychology of intensive learning of foreign languages: a collection of scientific articles. - M.: Publishing house of the Academy of Pedagogical Sciences of the USSR, 1981.

3. Titova OA, Golovina I.V. School Education: Standards and Innovations // The Role of Universities and Museums in Conducting Humanitarian Research: Proceedings of the VI International Scientific Practical Conference. Ed. ed. O.G. Vronsky. - Tula: Publishing House TGPU them. L.N. Tolstoy, 2011. - p. 225-227

UDC 378.14

**PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE TEACHER:
THEORETICAL ASPECT**

Torebek Dinara Orazbekkyzy

master lecturer,

M.Auezov's South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.

Yeszhanova Lazzat Shahaziddinovna

senior lecturer, master

M.Auezov's South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.

Yegemberdy Asel Alibekkyzy

senior lecturer, master

M.Auezov's South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.

The demands of the modern school require a significant revision of the tasks of higher professional pedagogical education. The task of forming a teacher of a new type with a high scientific and methodological potential is put forward as one of the

most important: it is no longer enough to link his professional training with the accumulation of psychological, pedagogical and subject-methodological knowledge and skills. A modern school asks not just a specialist who is well aware of methodological recommendations and knows how to use them, but a professional who is able to competently respond to the rapidly changing conditions in which his activities take place, adequately assess the current educational situation, solve numerous practical problems related to teaching and educating schoolchildren. ... The traditional training of a future teacher, first of all, is associated with the accumulation of psychological, pedagogical and subject-methodological knowledge and skills. Despite the active introduction of research methods into the educational space of a pedagogical educational institution of higher professional education, strengthening the methodological component of academic disciplines, introducing students to scientific work, their readiness to carry out professional activities in general, according to psychological and pedagogical research conducted in recent years, does not yet fully meet these requests. In the above and other studies of the problems of training a specialist-teacher in a higher educational institution, it is noted that the personality of a teacher is formed in the process of his professional activity, the development of which begins during the period of study at a pedagogical university. They offer various ways of implementing the requirements for the professional training of a teacher, which are generally associated with the search for ways to enhance the practical orientation of teacher training.

One of the modern directions of such a search involves the introduction into the educational space of a pedagogical university of a competence-based approach to the formation of a future specialist-teacher (I.A.Zimnyaya, V.A.Adolf, A.V. Khutorskoy, etc.), in accordance with which professional competence a teacher is understood as an integral characteristic that determines his ability, on the basis of acquired knowledge and professional experience, to solve typical professional tasks that arise in different situations of pedagogical activity. The emergence of a competence-based approach is a regularity in the development of the education system, conditioned by the search for ways to bring it closer to the continuously developing needs of society. This approach is based on the concept of competencies, which in the world of modern education attaches great importance to as the basis for the formation of students, along with knowledge, the ability to solve the most important practical problems and the upbringing of the individual as a whole. In studies devoted to the professional training of a teacher based on a competence-based approach, professional competence is considered as the most important characteristic of his theoretical and practical readiness to carry out pedagogical activities and represents a set of certain competencies[1], and the assessment of the knowledge of pedagogical graduates universities can be an assessment of their competence (mastering the necessary competencies) [2;3;7;9]. Discussion of the conceptual features of the implementation of the competence-based approach in Russian education is associated with the search for an answer to the question: "What caused the need to introduce a competency-based approach and how does the

organization on this basis of the educational process correlate with its traditional system focused on knowledge, skills, and abilities (ZUNs)?" IA Zimnaya[5] formulated the main provisions defining the answer to this question.

The need for an analytical consideration of the competence-based approach implemented in Russian education is due to the general European and global trend of integration, globalization of the world economy and, in particular, the steadily growing processes of transformations in the educational space of higher education. The need to include a competency-based approach in the education system is determined by the ongoing change in the educational paradigm. The competence-based approach “enhances the practice-orientees of education, its subject-professional aspect, emphasizes the role of experience, the ability to practically implement knowledge, to solve problems, therefore it cannot be opposed to ZUN. But it is not identical with the ZUN approach, because he fixes and establishes the subordination of knowledge to skills”[5; p.22]. The competence-based approach in education began to be implemented in the 60-70s. XX century: it was then that the category of competence appeared and the need arose to differentiate the concepts of competence / competence. Later (1970-1990), these categories became widespread in the theory and practice of training management personnel. In the works of A.K. Markova (1993, 1996) in the general context of labor psychology, and in particular, teacher labor, professional competence becomes the subject of a special comprehensive study. [6]. Then competence was defined as a characteristic of a specific person or his actions, namely, as “an individual characteristic of the degree of conformity to a profession, ... as a person's possession of the ability and ability to perform certain labor functions, to act independently and responsibly” [6;p.34-35] ... Within the framework of this approach, the main goal of vocational education is to train a qualified employee of an appropriate level and profile, competitive in the labor market, competent, fluent in his profession and oriented in related fields of activity, ready for continuous professional growth, social and professional mobility.

V.A. Bolotov considers the competence-based approach in education as a generalized condition of a person's ability to act effectively outside of educational plots and educational situations [3]. The competence-based approach presupposes the rejection of meaningless memorization in favor of the practicality of knowledge (the possession of information is the ability to use it thoughtfully and expediently in practice). In addition, the competence-based approach focuses on the result of education, which does not mean the amount of information acquired, but a person's ability to act in various problem situations, his competence, which is interpreted as “the readiness of a specialist to engage in a certain activity” [4]. In the practice of Russian education, the competence-based approach is fixed as one of the approaches, firstly, to assessing the effectiveness of professional training of students, in accordance with which the criteria of readiness for professional activity are formed competence and its components, and, secondly, as a method of modeling results vocational education and their analysis as norms of the quality of higher education [7;8]. For a pedagogical university, a competence-based approach should

mean that the result of the professional education of a teacher - a young specialist - will not be the sum of subject-specific knowledge and skills, but his ability to act in various pedagogical situations. Therefore, the competence of a graduate of a pedagogical university is the unity of his subject-specific professional knowledge, mastered technologies, the ability to act in situations assumed in the teacher's activities. It is also essential that competence is characterized by the ability to transfer the ability to conditions different from those in which this competence originally arose. In the study of the teacher's professional competence, several directions can be traced: the analysis of the psychological foundations of the teacher's professional activity (L.S.Vygotsky, A.N. Leontyev, A.K. Markova, N.V. Kuzmina, etc.), the development of the foundations of the formation of the pedagogical orientation of the teacher's personality and the development of his professionally important qualities in general (I.Ya. Lerner, M.N. Skatkin, A.I. Shcherbakov, V.A. and etc.). Building the "ideal model" of a specialist, almost all authors note that competence can be formed, analyzed and evaluated only in the process of activity and only within the framework of a particular profession.

A competent person is one who has certain capabilities and training that allow him to successfully cope with the situation, to activate and update his knowledge and skills, techniques and methods of activity in time. In this sense, competence is an external expression of real education, formed competencies "[2;75]. A.V. Barannikov highlights an important property of competencies - activity knowledge and skill, including skill, since mastering competence means the ability to apply existing knowledge and experience in a specific situation. "There is no point in discussing competencies if they cannot be used in various, including non-standard, situations" [2; p.76]. Thus, to diagnose the presence and level of formation of competencies, a set of situations is needed in which these competencies can be manifested. In all the above definitions, the basis of competencies is knowledge. Their use takes place in various situations when solving complex problems; in the process of communication; to acquire (build up) new knowledge, skills, attitudes, values. In this understanding, competence is defined as a general ability based on knowledge, experience, values, inclinations, and skill is considered as an action in particular situations, i.e. as an external manifestation of a particular competence. The formation of competencies is understood as the formation of a subject circle of knowledge, skills, the development of abilities, initiatives that must be mastered. Obviously, within the framework of the competence-based approach, the content of education can be presented in the form of a system of competencies defined by educational goals. In modern assessments of the activities of the teacher V.A. Adolf distinguishes between subject, psychological-pedagogical and methodological competences, which together form the so-called functional or professional competence [1].

The problem of determining the professional competence of a teacher has become the object of discussions and disagreements between psychologists, teachers, practitioners, etc.: today there is no single approach to defining the concept

of professional competence of a teacher. At the same time, almost all authors agree that the professional competence of a teacher is based on knowledge, skills, methods of activity and is characterized by levels. At the same time, the teacher's competence is determined by regulatory documents, the position held and the qualification category [7,p.50]. The professional competence of a teacher includes not only the idea of qualifications (professional skills as experience of activity, skills and knowledge), but is determined by the unity of his methodological, special and psychological and pedagogical training, the formation of certain competencies, since it is they that make it possible to achieve personally significant goals for him [8]. A competent specialist is able to go beyond the scope of his subject, his profession, he has a certain creative potential for self-development. Developing professionally, such a specialist can create something new in his profession (a new technique, method, technology). Thus, the professional competence of a teacher is the knowledge, ability and willingness to professionally solve practical problems in teaching and developing a student's personality and forming his practical skills [9]. The professional competence of a teacher consists of several competencies: psychological and pedagogical, communicative, scientific-subject and methodological, related to the readiness to teach a specific academic subject, taking into account its specifics. It is impossible to put an equal sign between the competence model of a specialist teacher and the model of a graduate of a pedagogical university, since competence is formed in the process of successful professional activity. It is the awareness of the fact of such inequality that makes it urgent to search for ways to approximate the competence model of a graduate to the model of a specialist. The professional development of a teacher can be considered as a process of accumulating experience of professional activity, the development of which begins during the period of study at a university. It is important that the acquisition of the first experience of professional activity from the future teacher also takes place in the classroom. This can be facilitated by special technologies and teaching aids. Such a means can be, for example, models of real pedagogical situations, formulated in the form of tasks. The wider and more diverse the range of special tasks proposed for solving future teachers, the more active the accumulation of professional experience will be. That is why the university training of a specialist should include all types of educational activities that simulate situations as close as possible to real ones, which will ensure the accumulation of positive professional experience by students within the walls of the university and readiness for independent professional activity. The formation of methods of activity in specific situations and determines the key role of the competence-based approach in the professional training of a teacher. At the same time, the organization of teacher professional training based on the competence-based approach asserts the role of competencies as the most important indicators of professionalism, and one of the criteria for the quality of professional education is professional behavior (actions) that the student demonstrates in simulated learning situations [7]. As noted in studies on the psychology of professional activity [5; 6], it is the behavior shown by future

specialists in the process of mastering academic disciplines that will (with a high probability) testify to the professional behavior of a graduate of a higher pedagogical educational institution in the course of his professional activity.

List of sources used:

1. Adolf V. A. Professional competence of a teacher: Monograph / V. A. Adolf. - Krasnoyarsk, 1998 – - 310 p.
2. Barannikov A.V. Self-education and competence approach – a qualitative resource of education: Theory and practice. - Moscow: Moscow Center for Quality of Education, 2009. - 496 p.
3. Bolotov V. A., Serikov V. V. Competence model: from an idea to an educational program. pedlib.ru " Books/5/0306/5_0306 - 1.shtml (accessed 14.03.2014)
4. Glossary of terms of vocational educati and labor market. - M., 2011. - 63 p.
5. Zimnaya I. A. Competence approach. What is its place in the system of modern approaches to the problems of education? (Theoretical and methodological approach) / I. A. Zimnaya // Higher education today. - 2006. - No. 8. - p. 21-26.
6. Markova A. K. Psychology of professionalism. - M., 1996. - 308 p.
7. Ryabov V. V., Frolov Yu. V., Makhotin D. A. Criteria for evaluating pedagogical activity in the language of competencies and competencies: proposals for creating professional and educational standards of a teacher. Scientific and practical guide for managers and specialists of the education system. - M.: LLC "SIC Engineer", 2007. - 92 p.
8. Tatur Yu. G. Competence in the structure of the quality model of specialist training // Higher education today. - 2004. - No. 3. - pp. 21-26.
9. Khutorskoy A.V. Key competencies and educational standards // Online magazine "Eidos". - 2002. - April 23. <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>. (accessed 14.04. 2014).
10. Frumin I. D. Competence approach as a natural stage of updating the content of education // Pedagogy of development: key competencies and their formation: Materials of the 9th scientific and practical conference. - Krasnoyarsk, 2003. - 216 p.

UDC 37.091.3:81'243

SOME PROBLEMS OF TEACHING ENGLISH TO STUDENTS OF TECHNICAL SPECIALITIES

Yegemberdy Asel Alibekkyzy

senior lecturer, master

M.Auezov's South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

Torebek Dinara Orazbekkyzy

master lecturer,

M.Auezov's South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.

Yeszhanova Lazzat Shahaziddinovna

senior lecturer, master

M.Auezov's South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.

The most important difference lies in the learners and their purposes for learning English. ESP students are usually adults who already have some acquaintance with English and are learning the language in order to communicate a set of professional skills and to perform particular job-related functions.

Your students probably consider not having a big enough vocabulary their main problem in reading. It has been suggested that moderate L1 readers can recognize about fifty thousand words; yet foreign language syllabuses present only a few hundred words a year. Even granted different interpretations of 'a word' and so on, the difference is enormous. How can students cope with a learning problem of this size?

Students who meet a word they cannot interpret are likely first to ask what it means, which is fine as long as an informant is available, but not practical as the basis for independent study. So most students turn to the dictionary. This is perfectly natural, and in some circumstances is advisable. Nevertheless, one of the first things to be said about a dictionary is don't use it when you are reading. The reason is simple: many students use it far too much. Sometimes they are urged to look up every new word.

Nowadays it is still urgent to discuss what to teach and how to teach a foreign language taking into account the objective social and professional needs of future specialists in our country. Besides businessmen, tradesmen, engineers, scientists and scholars all over the world must know English because it is the international means of exchanging information and experience.

A great many words are learnt from reading. However students who keep looking up new words read much less effectively. Every time you break off to consult a dictionary, you slow down your reading and interrupt your thinking, which should be following the development of thought in the text. A competent reader can cope with occasional interruptions, but constantly referring to a dictionary makes effective reading impossible.

Freeing students from the dictionary How can you free the students from dependence on a dictionary or an informant? First and more important, that you can make sure that they read a great deal more. The L1 reader did not learn his fifty thousand words by being taught them: most were learnt by meeting them in context. Usually this involved assimilating the meaning gradually, after frequent encounters.

Second, you can provide a program of organized vocabulary development: showing students how the vocabulary of the language is structured, how words relate to one another, how to make proper use of a dictionary, and so on. Some publications which do this for English are listed in further reading. [1, 62]

Developing skills and strategies. Language learning is not only concerned with acquiring knowledge-it is not just something we learn about. Rather, it is a skill, or a set of skills-something we learn to do, like riding a bike. So, students need meaningful, interactive practice in the skills in order to learn to use the language.

Traditionally we speak of four language skills: two receptive skills-listening and reading, and two productive skills-speaking and writing. The receptive skills have a number of things in common and the classroom techniques for reading and listening are often similar. In the same way, there are a number of similarities between lessons that practice the productive skills of speaking and writing. [2.85]

How can you integrate skills in the lesson? In lessons, as in real life, skills are often integrated-it one activity leading on to another. For example, a lesson for intermediate level students based around a newspaper article might have the following stages:

Speaking-reading-writing

In the speaking stage the teacher introduces the topic and elicits what the students know and/or think about the subject. The students could discuss what they would expect to find in an article on the topic in question. In the reading stage the students read the newspaper article on the topic in question. In the reading stage the students read the newspaper article. Tasks could focus on assisting comprehension and perhaps a more detailed study of some of the vocabulary, or on the style of the article. In the writing stage the students could write a letter to the editor in response to the article, or write an article on the same subject from a different perspective, or in a different style.

Why is it useful to integrate skills?

· An integrated skills lesson allows for the practice of language in a way which is closer to the real world' and assists in the development of a full language user. · Integrated lessons where one thing leads on the other are more satisfying, less well, for the learners. · A lesson which integrates number of skills has more variety. · It gives an opportunity for a topic to be fully explored and for vocabulary connected to the topic to be practiced and recycled. Because one context or one text can be used for another activity the teacher does not have to spend time setting up something new.

For these reasons it is a good idea to choose reading and listening texts that are generative-that can be used for the lessons in which a number of skills are integrated. [2,86]

What makes listening text easy or difficult?

Generally, listening texts are easier if:

- They are fairly short;
- They have only one speaker, or two speakers who are easy to tell apart;
- The speaker speak slowly, in a standard accent, and use the simple grammar and vocabulary;
- The speakers can be heard clearly-there is no distracting background noise;
- The speaker can be seen and are a 'live' or on video rather than recorded solely on audio;
- The topic is familiar;
- The structure of the text is simple and straightforward but not too dense-there is repetition, pausing, etc;
- The students are interested and prepared for what they will hear. [2, 88]

The main purpose of academic discussion-for example, tutorials and seminars-in the Western educational tradition is for individuals to exchange opinions on the topics being studied.

This is true at both undergraduate and postgraduate levels of study. You are expected to express and justify your own views, not simply to repeat information you have been told in books and lectures.

Being clear about your objective.

Being clear about your objective is the first and most important rule for giving an effective presentation. If you yourself are not clear about the main message of your own presentation, then your audience will find your presentation confusing. When you are deciding on your objective, you have to take into account both what you know about the topic and what your audience knows. You also need to take into account the context and purpose of the presentation. [3, 151]

Make speaking activities communicative

The aim of communication activities is to encourage purposeful and meaningful interaction between students. Communicative tasks are designed so that students have a reason or a purpose for speaking: they are bridging an information or opinion gap: they are asking for or giving real information or finding out about the opinions of their fellow students. Not only are these activities motivating in the classroom, but they offer a challenge which mirrors real-life interaction.

Even quite controlled activities can be made communicative if the students are talking about real events and opinions.

Learner development and study skills

Ideally one of your tasks as a language teacher is to encourage your students to take responsibility for their own learning both inside and outside the classroom. The aim of many of the techniques described is to foster independence from the teacher.

In order to be more independent and efficient learners the students need to be aware of how languages are learned and what their own preferred learning style is how they learnt best. They also need to be aware of certain study skills and strategies for learning so they can choose which work best for them and use them to continue learning outside the classroom and after their course.

To a large extent you are limited in the amount of influence you have over the development of these learning skills in TP. You may not see the students from the beginning of their course, they may come to you with a wide range of attitudes towards learning and variety of language learning skills and techniques already in place, and your time with them is limited. However, many of the activities you can do to promote more efficient learning can be integrated within lessons whose main aim is concerned with learning particular language items or practicing particular skills. Promoting learner development is often achieved by making your attitude to learning clear to the students and by incorporating the introduction of strategies and techniques into your everyday teaching. [2,117]

List of sources used:

1. Teaching reading skills in a foreign language. Christine Nuttall. A division of Macmillan Publishers Limited 1998. -282p
2. Teaching practice handbook. Roger Gower, Diane Phillips, Steve Walters. Oxford OX2 Professional publishing Limited. 1994. -212p.
3. Study speaking. Kenneth Anderson, Joan Maclean, Tony Lynch. Cambridge University Press UK. 2004.- 224p.

УДК 811

МЕТОДИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ПО ФОРМИРОВАНИЮ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ

Укубасова Алия Дуйсембековна

Магистрант 1 курса, 7М01701

Иностранный язык: два иностранных языка

Международный университет Астана, Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Мажит З.**, кандидат филологических наук

С началом нового века в мировой теории и практике изучения иностранным языкам, возникли многочисленные методы, направленные на формирование коммуникативных навыков.

Совместно с изменением методов интенсивно развивалось само понятие метод обучения. В настоящее время такое представление не располагает неукоснительно однозначного терминологического обозначения в странах мира, в том числе и в Казахстане.

Так, русскому термину метод в современной иностранной литературе могут соответствовать термины, обозначающие подход. В отечественной методике иностранного языка термин метод может обозначать отдельные элементы системы (метод обучения лексике или фонетике и другие) что часто подходит термину приемы в литературе других стран. Наиболее действенной методикой обучения иностранным языкам ведущие специалисты в сфере лингвистического образования полагают коммуникативную методику (The Communicative Approach) преподавания.

Коммуникативная методика основывается на последующих принципах: Речевая направленность обучения, означающая, что речевая деятельность является не столько средством обучения, но также ее целью. Это обстоятельство предполагает:

- а) коммуникативное поведение преподавателя, который вовлекает учащихся в общую деятельность и тем самым воздействует на процесс общения;
- б) применение упражнений, максимально воссоздающих ситуации общения;
- в) направленность внимания учащихся на цель и содержание высказывания.

Учет индивидуально-психологических особенностей учащегося при ведущей роли его личностного аспекта:

- а) способностей к усвоению языка (вид памяти, уровень фонематического слуха, способности к обобщению и других);
- б) умений проделывать эти или иные варианты деятельности, другими словами умений учиться;
- в) индивидуальных свойств по интересам, мировоззрению, положению в коллективе учащихся;

- г) общих интеллектуальных возможностей (унаследованных и приобретенных);
- д) свойственных ему предпочтений при сборе информации (зрительные, слуховые, моторные и некоторые другие);
- е) для коммуникативного метода индивидуализация обучения с опорой на особенности личности учащегося представляется главным средством создания мотивации учения и активизации обучающегося в ходе занятий.

Речемыслительная активность как постоянная вовлеченность учащихся в процесс общения в непосредственной (вербальной) или опосредованной (мыслительной) форме.

Функциональный подход к отбору учебного материала на всех уровнях: лексическом, грамматическом, ситуативном, тематическом. Из этого можно сделать вывод, что любой единице языка отводится в процессе учебной деятельности какая-либо речевая функция. Недостатком традиционного преподавания является заучивание слов и грамматических в отрыве от речевых функций.

Ситуативность процесса обучения, рассматриваемая и как способ вербальной стимуляции, и как условие развития речевых умений.

Проблемность, как способ организации и представления учебного материала. В соответствии с этим принципом материал преподавания должен представлять интерес для учащихся, соответствовать их возрасту и служить основанием для решения речемыслительных задач путем вовлечения учащихся в обсуждение содержания текстов и проблем общения.

Успех преподавания и отношения учащихся к предмету во многом зависит от того, насколько интересно и эмоционально преподаватель проводит уроки. Для решения обучающей задачи недостаточно заниматься в классе только имитацией жизненных ситуаций.

Требуется дополнительная тренировка, работа, направленная на усвоение как языкового, так и информативного материала, формирование некоторых коммуникативно-познавательных действий и прочее. Вернее, необходимы упражнения, которые, с одной стороны, обеспечивали бы соответствующую коммуникативную тренировку, а с другой — сохраняли бы «аутентичность» (подлинность) применения иностранного языка.

Приемы коммуникативной методики используются в большинстве случаев, в коммуникативных играх, в ходе которых обучающиеся решают коммуникативно-познавательные задачи средствами изучаемого иностранного языка. Поэтому основное назначение коммуникативных игр — организация иноязычного общения в ходе решения поставленной коммуникативной задачи или проблемы.

В основе обучения детей устному общению на иностранном языке в начальной школе лежит игра, которая, по меткому выражению И. А. Зимней, является эмоциональным оправданием для перехода на новый язык обучения [1].

Применение игры как способа формирования коммуникативных навыков в начальной школе, разрешают учителю формулировать такие речевые задачи, в которых есть мотив и цель речевого действия и которые устанавливают употребление необходимых стандартов общения [2].

Следовательно, мы рассматриваем игру как ситуативно — вариативное упражнение, где создаётся возможность для многократного повторения речевого образца среди, максимально приближенных к реально-речевому общению с присущими ему признаками — эмоциональностью, целенаправленностью, речевого воздействия компетенции.

Тренировочные способности использования игры давно известны. Некоторые учёные, занимающиеся преподаванием иностранных языков, справедливо обратили внимание на обоснованность использования игрового метода. Это связано с тем, что игра показывает особенно полные, а иногда и неожиданные способности любого человека, и ребенка в частности.

Игра рассматривается как ситуационно-переменное упражнение, где можно повторять речевую выборку многократно в условиях, максимально приближенных к реальной речевой коммуникации с присущими ей особенностями – эмоциональным, целеустремленным, речевым воздействием.

На уроке иностранного языка используются разные типы игр: языковые, дидактические, интеллектуальные, ролевые, деловые. Игровые методы используются для развития всевозможных речевых активностей. Например, фонетически направленные игры и игры восприятия слуха способствуют развитию такого восприятия, как аудит.

Текстовое аудирование очень эффективно, если оно проводится в виде невербальной игры. Таким образом, детям заранее выдаются карточки с ролями (в том числе ролями неодушевленных объектов). После этого учитель вслух читает текст (сказку, короткую фабулярную историю), а ученики, не произнося ни слова, с помощью жестов, мимики и пантомимы играют его в ролях. Эта форма аудита имеет большое преимущество, так как правильные или некорректные визуальные действия и действия детей сразу сигнализируют о уровне понимания текста.

Для формирования правильного, чувствительного к искажениям фонематического слуха можно использовать игру "Правильно - неправильно", во время которой учитель называет отдельные слова или слова в предложениях, фразах. Учащиеся поднимают руку при произнесении выделенного им звука в звукосочетаниях. Тогда учитель просит каждого школьника, которого ранее разделили на команды, прочесть определенные звуки, слова, фразы и предложения. Если звук читается правильно, остальные ученики поднимают руку с зелёной карточкой (флагом), если неправильно, то руку с красной карточкой (флагом). Команда побеждает, что после подсчета очков наиболее правильно оценит наличие или отсутствие ошибок.

Для формирования навыка установления адекватных звукобуквенных соответствий нередко применяется игра «Какое слово

звучит?». В процессе игры учащимся предлагается набор из 10-20 слов. Учитель начинает читать с определенной скоростью слова в произвольной последовательности.

Обучаемые должны сделать следующее:

Вариант 1. Найти в списке слова, произнесенные учителем, и поставить рядом с каждым из них порядковый номер по мере их произнесения педагогом.

Вариант 2. Отметить в списке только те слова, которые были произнесены преподавателем.

Вариант 3. Записать на слух слова, которых нет в списке, и попытаться найти их в словаре, и, если они неизвестны обучаемым, выписать их значения, установить, имелись ли фонетические ошибки при их произнесении.

Выигрывает тот, кто наиболее качественно выполнил задание. Весьма познавательной, активизирующей мыслительную деятельность учеников, является интеллектуальная игра «The cleverest student».

Во время игры ученики формируют пары. Каждой паре предлагаются картинки с картами, на которых написаны соответствующие реплики. С их помощью нужно озвучивать картинки. Выигрывает пара, которая первой подготовит диалог и правильно его воспроизведёт. Усложнить это упражнение можно, введя задачу, предполагающую не просто воспроизведение диалога, а включение театральных элементов: мимики, жестов, определенных движений.

Для наиболее продуктивного преподавания иностранного языка преподавателю необходимо создать на уроке атмосферу реальных жизненных ситуаций, стимулирующих познавательную активность учащихся, а также закрепляющих мастерство адекватного поведения, то есть реализующих принцип подлинности общения с помощью сценарно-контекстной технологии.

«Meeting Guests in the Lobby», «Invitations», «At the Supermarket и другие темы могут быть наиболее подходящими для этой технологии. В момент инъекции студент задает вопросы объекту - себе, пытаясь на чувственном уровне воспринимать, понимать, видеть ответы. Рожденные одновременно мысли, чувства, ощущения - образовательный продукт ученика, который затем может быть им выражен устно:

Наиболее эффективно, особенно в раннем возрасте, введение и закрепление лексического материала, речевых образцов происходит в игре.

Благодаря игре дети усваивают материал осознанно, а не имитативно. Считаем возможным продемонстрировать изложенные положения на примере конспекта урока на тему «Мы из Великобритании».

Ролевая игра, являясь своего рода "незаменимым помощником учителя", имеет стабильную дидактическую структуру, что означает единство её целей, содержания, ролей, социально-психологических и дидактических условий, реквизитов и этапов, обеспечивающих её целостность при различных внешних и внутренних изменениях. По мнению М.Н. Скаткина, важно осознать, каким

дидактическим задачам должна способствовать эта игра, на развитие каких психических функций она рассчитана [3].

Ролевая игра используется для решения сложных задач усвоения нового материала, фиксации и развития творческих способностей, а также формирования общих медицинских навыков. Он позволяет учащимся понимать и изучать учебные материалы с различных точек зрения. Социальная значимость ролевых игр заключается в том, что в процессе решения определённых задач активизируется не только знание, но и развиваются коллективные формы общения.

С появлением активных методов преподавания давно известные методики драматургии и театра стали одним из вариантов деловой игры и широко используются на уроках английского языка.

Анализ методологической литературы показал существование множества условий для приема театра: производство, организация, образовательный/дидактический театр, драма. Однако все эти понятия ограничиваются тем, что под "творческим использованием письменной и устной речи на основе художественного литературного произведения" подразумевается термин "театр в преподавании иностранного языка" [4].

Театр улучшает качество речи учащихся также фонетически, так как тональность голоса и выразительность являются важными составляющими устного представления. Естественно, конкретные роли выдвигают определенные риторические требования: студенты должны модулировать свой голос, чтобы выразить чувства и передать настроение героя. Ясность и ясность следует указывать отдельно. Студенты должны четко произносить слова, уважая артикуляцию, чтобы спектакль был понятен присутствующим зрителям.

В процессе театрализации, учащиеся совершенствуют умения диалогической речи, учатся выразительно и эмоционально читать свои роли, овладевают некоторыми элементами сценической грамоты. Подготовка театрализации развивает творческое воображение, коммуникативность, нравственность и художественный вкус. Значение театрализации в овладении умениями и навыками речевой деятельности определяется, прежде всего, тем, что она исключает механическое воспроизведение материала, поскольку она создает благоприятные условия для усвоения речевых структур и формирования способности общаться на изучаемом языке.

Обучающие возможности игровых технологий велики, поскольку они основываются на моделировании естественной ситуации общения, в том числе и профессионального. Кроме того, наряду с развитием логического мышления, развиваются коммуникативные и творческие способности учащихся, а также они способствуют снятию психологического барьера у большинства учеников.

Таким образом, использование различных игровых методов обучения способствует выполнению важных методических задач, таких как создание психологической готовности учащихся к речевому общению, обеспечение

естественной необходимости многократного повторения ими языкового материала, тренировку учащихся в выборе нужного речевого варианта, что является подготовкой к ситуативной спонтанности речи и в целом способствует формированию коммуникативной компетенции обучающихся.

Список использованных источников:

1. Зимняя, И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – М.: Университетская книга; Логос, 2008. – 384 с.
2. Подласый, И.П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов / И.И. Подласый. – М.: ВЛАДОС-пресс, 2017. – 365 с.
3. Скаткин, М.Н. Школа и всестороннее развитие детей / М.Н. Скаткин. – М.: Просвещение, 1980. – 144 с.
4. Макаренко, Е.В. Осмысление компетентностно-ориентированного подхода в образовании 2011. - № 2. – С. 23-26

УДК 378.147(574)

К-26

**DISTANCE LEARNING OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT
STUDENTS' INDEPENDENCE**

Kazizova Botagoz Tanashevna, Kaziz Bibigul Tanashkyzy

1st year master students, 7M01701

Foreign languages, two foreign languages

Astana International University

Nur-Sultan, Kazakhstan

Scientific adviser: **Mazhit Zura**, candidate of Philological Sciences

The strong socio-economic changes in modern society, as science has led to a rethinking of the state policy in the field of higher education and put in front of vocational education, primarily pedagogical, tasks aimed at the improvement of its structure, updating the content, search of the most effective methods and techniques of work with students, forms of alternative learning, providing a high level the formation of professional competencies.

To implement these requirements, it is necessary to change approaches to the organization independent educational-cognitive activity of students of pedagogical universities, contribute to the creation of didactic conditions for the revitalization of thinking and intellectual initiatives with the aim of improving the quality of education, development of professional significant characteristics and creative abilities of the individual, resulting in the formation of cognitive independence of students, influencing their professional competence and competitiveness in the labor market. [1]

The Law of the Republic of Kazakhstan " On Education "(Chapter 1, Article 1) defines distance learning (distance education) as one of the independent forms of education, purposeful and methodically organized management of educational and cognitive activities and development of persons who are far from educational organizations, through electronic and telecommunications means. At the same time, there are certain problems and contradictions in the organization of distance learning. And this is not surprising, since informatization of education is a multi-factorial and complex process. In this case, on the one hand, distance learning in the Republic of Kazakhstan is legally accepted as an independent form of education, on the other hand, the system of distance education develops spontaneously, without deep scientific understanding, the organization of distance learning occurs spontaneously, the formation of content is carried out empirically. On the one hand, the development of domestic software tools is in full swing in the republic, on the other hand, most of them and their didactic capabilities are not used in the system of distance education.

The personality-oriented approach, which is the basis of distance learning, contributes to the disclosure of the potential of each student. Distance learning gives students the opportunity for personal growth, development, and the disclosure of their individuality.

In distance learning, an important role is played by the possibility of establishing constructive communication between the teacher and the student, which allows for an individual style of interaction. Take into account the characteristics of each, understand and understand the point of view of the partner. Based on the principles of humanistic psychology, we can say that the mutual understanding that a person strives for and which is a necessary condition for his development is achieved only in the process of communication, and first of all trust, between the teacher and the student.

Various aspects of the problem are reflected in the works of O. V. Jankulovic, M. A. Danilov, B. P. Esipova, V. I. Zagvyazinsky, I. Lerner, O. V. Petunina N. And. Polovnikova, N. With. Purysheva, M. N. Skadina, N. F. Talyzina, T. I. Samovol, G. I. Shchukina and other. The analysis of scientific, pedagogical and methodological sources suggests that, provided that distance learning technologies are introduced into the learning process, they provide opportunities for self-realization and self-education, which contribute to improving the efficiency of management the development of students ' cognitive independence can be successfully carried out by the assimilation of new material through the sequential submission of portions of structured information. The research of these issues is devoted to the works of A. A. Andreev, N. V. Borisova, S. G. Grigorieva, A. P. Zinchenko, E. S. Polat, I. V. Robert, V. I. Soldatkin, V. P. Tikhomirov, A. N. Tikhonov, A.V. Khutorsky, S. A. Schennikov, and others. In the modern practice of higher education, distance learning considered as a technology that allows you to organize training of students remotely in accordance with the requirements of modern society.

In the Republic of Kazakhstan, the problems of distance learning, didactic and methodological aspects of the use of new information technologies in teaching in different years are studied in the works of G. K. Nurgalieva, D. M. Dzhusubalieva, E. Y. Bidaybekov, E. K. Balafanov, E. G. Gaevsкая, N. A. Zavalko, M. Zh. Zhurina, Zh. A. Karaeva, Zh. A. Makatova, K. S. Musina, T. K. Nurgalieva, R. M. Duzbayeva.

As can be seen from the listed areas of foreign and domestic research, a long way has been done in the development of distance learning and certain results have been achieved. Moreover, at this point in time, there is a unique situation in which our republic has the opportunity, accumulating the accumulated rich experience in the development of remote technologies around the world, to make a kind of leap in its own development, relying on the latest level of information and communication technologies.

The practice of using distance learning technology has shown its obvious advantages associated with the activation of independence, creative efforts and opportunities of students, the modern organization of the entire learning process. The development of the distance learning system is of particular importance in higher education. Distance learning in higher education can provide [2]:

- providing an opportunity for students with disabilities to gain knowledge, communicate with a teacher, and receive timely information without compromising themselves methodological assistance from the tutor or other teachers of the university;

- building an individual plan for the development of academic disciplines, taking into account the individual characteristics and abilities of students, their needs and interests;

- the opportunity to get advice on the issue of interest not only from the tutor assigned to this specialty (or a specific study group), but also from any university teacher;

- rational distribution of the time spent by the student on studying academic subjects according to the curriculum of training in the chosen specialty; the student independently determines how much time he will spend on studying a particular academic discipline, for example, according to the principle of "immersion in the subject", "fast-paced learning", etc.;

- prompt receipt by the student of information about the level of their readiness through the use of special programs for remote electronic testing of the student's level of mastering the content of the academic discipline (similar to the use of Internet testing in the system of secondary vocational and higher vocational education);

- free and fast access of students to the electronic databases of the educational institution containing educational and methodological literature on various academic disciplines;

- for gifted students to study the academic discipline they are interested in more depth;

- active participation in various electronic forums and conferences held by the university on-line.

Modern society is characterized as a learning society, in which the acquisition of knowledge is not limited either by the walls of educational institutions (in space), or by the completion of general education (in time). Man is at the heart of the constant process of acquiring and transmitting knowledge. In a learning society, the process of acquiring knowledge itself is valuable (A. A. Kochetova), and the well-being of each person is determined by access to information and the ability to work with it on the basis of distance learning. Thus, the entire the educational process at the university – from the goal to the result-should be permeated with modern distance learning programs and technologies. Reflecting on the purpose and results of learning in the context of a new paradigm, we turned to the results of education put forward by B. S. Gershunsky: literacy, education, competence, culture and mentality-reflecting a very important relationship between education and culture in the context of "education is a condition of culture, and culture is a condition of education" [3].

At present, some values are being replaced by others, due to the changed ones socio-economic, technological, and informational conditions of the development of modern society. For a current specialist, it is not enough to have solid, fundamental knowledge. Many knowledge quickly becomes obsolete, the flow of information increases so rapidly that the knowledge acquired at the university is not enough. Therefore, working with information, the ability to independently acquire knowledge, improve their skills-an indicator of professionalism. And the distance learning system is like no other form of education orients future specialists to work offline, directly forms the necessary qualities.

In addition, the ability of a professional specialist to make balanced, reasoned decisions, to take responsibility for the results of their activities is valuable. In distance learning, the share of independence is maximum. The student knows that he is just as responsible for the results of his education, for the quality of knowledge and skills, as the teacher, and often even more so. Of course, he can count on the help of a tutor, but, nevertheless, he will owe his success to himself, to his patience, concentration, responsibility, cognitive activity, rational distribution of forces and time for mastering the content of education.

The implementation of distance learning in the practice of higher professional education, in our opinion, will ensure the formation of students ' autonomy, since its development is closely related to the need for cognitive activity, independence, initiative, responsibility, freedom of choice, self-control skills, motivation to master new knowledge and methods of action.

Thus, the analysis of the theory and practice of distance learning [4] allowed us to identify the positive aspects of distance learning:

- Ability to learn at any time
- The ability to learn at your own pace

- The ability to study anywhere
- On-the-job training
- High learning outcomes
- Mobility
- Availability of training materials
- Distance education is cheaper
- Learning in a relaxed environment
- Convenience for the teacher
- Individual approach

Along with this, the negative aspects of distance learning were also revealed. For example, to master professional education through this form of training, a strong motivation of the student is necessary, the limited and even lack of personal communication affects the fact that students do not develop communication skills, the inability to conduct practical classes. A big disadvantage is the inability to identify the user, as well as the lack of computer literacy of those who want to influence the mass scale of distance learning.

List of sources used:

1. Syrtsova E. L. The possibilities of distance learning for the development of students ' autonomy. - 2007. - No. 10. - P. 103-104;
2. Richter T. V. Development of a model of the network environment of distance learning of students of a pedagogical university // Concept. 2013. Vol. 3. P. 61-65.
3. Nurgalieva G. K., Suleev D. K., Tusubaeva Zh. M. Technology of the organization of distance learning. Monograph. - Almaty: Publishing house "RCIO", 2002, - 150p.
4. Nurgalieva G. K., Tusubaeva Zh. M. Distance learning in leading universities of the Republic of Kazakhstan // Higher School of Kazakhstan, 2003, No. 4, p. 39-43

UDC 37.091.33:111

THE USE OF NEWSPAPER ARTICLES FOR DESIGNING JIGSAW ACTIVITIES

Zhambyl Madina Erbolkyzy

4th year student, EP 5B011900 – Foreign language: two foreign language

M.Auezov South Kazakhstan University

Shymkent, Kazakhstan

Scientific adviser: **Tulegenova Zhanar Zhambulovna**, senior teacher

Gmc_09@mail.ru

Background language as a means of communication plays very important role in social relationship among human beings. English as one of the international languages is very important since it requires as a bridge of communication. Foreign language teaching has developed and gained diverse achievements in recent years. Various kinds of approaches, such as grammar-translation, audio-lingual, natural approach etc, emerged and dominated the field of FLT in different periods. English, influenced by the main trend, also underwent several stages during which different facets of language learning were emphasized and had gained rapid progress. Nowadays, English has been an international language and is used to a greater and greater degree. The practical usefulness in information sharing and commercial exchange in the world, without doubt, appeals to learners and consequently, it becomes one of the most important subjects in the curriculum.

The current research is an attempt to investigate experimentally the influence of using a jigsaw technique in teaching ESP for graduated student o their speaking achievement. This technique is intended to improve students' speaking skill through providing them with opportunities to choose their material, express information, describe pictures, comment on the information, argument and giving opinions

Jigsaw as a technique used in cooperative language learning approach. It has been central to 'interaction' theory of foreign language learning since 1980s. Rivers defined the interactive perspective in language education; "students achieve facility in using a language when their attention is focused on conveying and receiving authentic message.

Jigsaw advocates draw heavily on the theoretical work of developmental psychologists Jean Piaget and Vygotsky, both of whom stress the central role of social interaction in learning [1].

Jigsaw is one of cooperative learning method in which students learn together in a group and responsible in understanding the materials for each other. According to Spencer, Jigsaw is groups with five students are set up. Each group member is assigned some unique material to learn and then to teach his group members. To help in the learning, students across the class working on the same subsection get together to decides what is important and how to teach it. After practice in these

“expert” groups the original groups’ reform and students teach each other. The purpose of Jigsaw is to develop team work and cooperative learning skills within all students. Jigsaw help develop a depth of knowledge not possible if the students were tried to and learned the material on their own, because students are requires to present their finding to home group, jigsaw method will often disclose student’s own understanding of a concept as well as reveal any misunderstanding.

It is as a type of information gap technique, in which group of learners have different information that is needed to put together to reconstruct the whole through class discussion or group interaction.

Also, Roger and Johnson define jigsaw as “separate teams of students learn various concepts and then teams are reassembled so that each one of the member can be an expert at a different concept”.

Felder and Brent said that jigsaw is “one of cooperation techniques”. It is problem-solving activity by getting students to listen to different chunks of information, the students have share with other the information has acquired in order to build up a complete picture of that particular situation. It involves learners combining different pieces of information to form a whole (three individuals or groups may have three different parts of a story and have to piece the story together).

The jigsaw technique of teaching is aimed at developing the interactions among members of the class, on processes that help them pursue common goals, and on the give and take of information related to those goals. The teacher plays a facilitative role within the classmate, subtly guiding, reflecting, and helping clarify, but not taking dominant directive stance information gap tasks: it involves an exchange of information also the information provided is split, i.e. the learners do not all have the same information. The information is required to complete the task. 2-opinion gap tasks learners are going beyond the information given by supplying their own ideas. The information are shared and it is optional.

Richards and Renandys specified four criteria of Jigsaw activities, they sound:

1. Be based on authentic or naturalistic source materials;
2. Enable learners to manipulate and practice specific features of language;
3. Allow learners to rehearse, in class, communicative skills they need in the real world;
4. Activate psycholinguistic processes of learning. Jigsaw has been developed within social constructivist school of thought to promote communities of learners that cut across the usual hierarchies of students and teachers.

Johnson et al. describe some activities for jigsaw technique, they are;

1. Group member receives a different piece of information.
2. Students regroup in topic groups (expert) composed of people with the same piece to master the material and prepare to teach it.
3. Students return to home groups (jigsaw groups) to share their information with each other.
4. Students synthesize the information through discussion.

5. Each student produces an assignment of part of group project, or tasks a test, to demonstrate synthesis of all the information presented by all group members.

6. This method is very useful in the multilevel class, allowing for both homogeneous and heterogeneous grouping in terms of English proficiency.

7. Information-gap activities in language teaching are jigsaw activities in the form of pair work. Partners have data with missing information to be supplied during interaction with another partner. In a jigsaw task, which is a two-way task, individuals have different pieces of information. In order to solve the task, they must orally interact to put the pieces together. i.e (a map task, a picture task, gap-information task) [2, p.52].

The use of a newspaper as authentic material is by no means a new idea for EFL classes. There can be found a lot of published courses that use real or simulated newspaper articles. To give an example, the coursebook such as *What the Papers Say*, Longman, 1990 or *Authentic Reading*, Cambridge University Press, 1991 are closely based on news reports and articles from the British national press. These textbooks work with a wide range of language activities and are primarily intended for use in the classroom. In addition, almost all coursebooks at all levels work with either authentic or adapted news articles or extracts and use them for language activities. Likewise we can come across lots of excerpts, headlines and adaptations of different columns, reviews, editorials, weather reports and even more. For instance, *New Headway English Course*, Oxford University Press, 2000 contains a lot of reproduced material originally published in British newspapers.

Although these materials are integrated into coursebooks, it seems that an original authentic newspaper rarely occurs as a teaching tool in EFL classes in the Czech Republic. According to a short survey I administered at the language school in Zlín, using of a newspaper noticeably falls behind other authentic materials. As for the suitability of newspaper material for pre-intermediate level of students, opinions were inconsistent but there prevailed a view that this kind of authentic resource is rather for more advanced students. This is certainly true when newspaper articles are used for reading comprehension, however, newspapers provide more possibilities for the language practice, as the practical part of this work suggests.

According to Grundy, “newspaper material is among the most challenging the learner is called upon to face” and draws the attention to three ways in which language teachers tend to use newspapers:

- to develop various language competencies, including reading comprehension and grammar and vocabulary work;

- to focus on aspects of the target society and its culture;

- to stimulate discussion of issues raised by the articles.

Below are discussed additional factors that support using newspapers for practising English. As a frequent argument supporting using newspapers in the class is often considered motivation. Harmer describes motivation as “some kind of internal drive that encourages somebody to pursue a course of action”. Something we wish to achieve is here labelled as a goal.

Greenwood states that part of the pleasure of reading might be the appreciation of what is read, and “the confidence to trust one’s own perceptions about what has been written and to voice one’s ideas if required”. The author adds that these skills are fully developed within authentic texts. When applied, for instance on newspaper reading activities, a goal here could be to confirm our assumptions, for example based on a headline from a newspaper, achievable by reading and comprehending the related article. Students are motivated owing to their curiosity, but also mainly it appears to them natural to read newspapers, especially the adult learners [3].

At the same time, it is crucial to choose an optimum level of challenge. When a level of challenge is too low it can result in apathy and on the contrary, too high a level of challenge can lead to over-anxiety or stress.

To sum up, motivation of learners plays a positive role in activities dealing with newspapers. I fully agree that less effort is made to arouse the students’ interest when working with real materials because they simply more appreciate this kind of work.

Besides motivation, the main asset of newspapers is their authenticity. Grundy develops a view that it is not only the authentic material which is real, but also a learner’s response to what they read in them, even in a second language, is likely to be authentic and personal. Needless to say that using authentic texts does not necessarily entail authentic reading, since the purpose is different than in the real world. On the other hand, this can be reduced by providing activities which get the students thinking about the topic and let them react and express their opinions. Moreover, in some instances, the teacher should provide space for options, for example, to allow the students to choose an article which they want to concentrate on.

To support using newspapers for teaching purposes, Land claims that buying newspapers is less expensive way to get “authentic”

English than buying books. The papers are readily available even when the learner does not live or study in the English speaking country.

By and large, Starr summarises several reasons why newspapers represent an effective classroom teaching tool. They:

- are an adult medium that students of all ability levels can be proud to be seen reading.
- deal with current issues and events, provide motivation for reading and discussion
- make learning fun
- are extremely flexible and adaptable to all curriculum areas and grade levels.
- bridge the gap between the classroom and the "real" world.
- increase cultural background
- build good reading habits that will last a lifetime.
- can be cut, marked, clipped, pasted, filed, and recycled.

-give everyone something to read (news, sports, weather, editorials, and comics).

-contain practical vocabulary and the best models of clear, concise writing

-they are inexpensive.

To cover the area/field of newspapers, it is important to mention some negative that can be found in newspapers.

-linguistic complexity

-contemporary/topicality

-cultural problems

As Daly in his article confirms, newspaper texts are among the most difficult EFL learners may encounter. This is caused chiefly because of their linguistic complexity. An immense variety of vocabulary and grammar structures are used here. Furthermore Swan adds that there is a number of specific grammatical conventions that can be found only in newspapers. Headlines in English-language newspapers are often very difficult to understand because they are not always complete sentences, leave out articles and the verb be, are in simple tenses instead of progressive or perfect forms, use short words sometimes unusual in ordinary language in order to save place or to sound dramatic and even more specific features can be found there[4].

There is so much reading to do today; students can't be required to read everything that is available on a particular topic. To assist with this volume of reading and still develop necessary literacy skills, newspaper jigsaws become an essential strategy. In Newspaper Jigsaws, teacher and/or students choose two, three or four related newspaper articles from the paper of the day. Obviously some of the articles will be longer and more difficult to read and others will be easier to read. After forming jigsaw reading groups where there is a student for each article, students select their article to read based on their ability. All students read their article, take notes, and become "experts" on that article. When everyone is ready, each student retells information about his/her article so that the other students will have knowledge of the topic. This group retelling means that each student does not have to read every article.

Directions for Newspaper Jigsaws

1. Teacher and/or students select two, three or four related newspaper articles. Hopefully, these articles will be on different reading levels so that the less able readers will not be frustrated, and the more able readers will find a challenge.

2. After each student is placed in a heterogeneous reading group equal to the number of articles selected, the student begins to silently read the article that he/she has chosen to share with the group.

3. In order to retell and share the article properly, each student takes notes to assist with the retelling. The student must also be able to answer questions if the others in the group have a question about a particular article.

4. When the group has completed the silent reading and note taking, anyone of the readers can start with their retelling of the newspaper article. As the reader retells

the other students take notes. Students will make use of these notes later on. After each reader completes his/her retelling there is time for questions and clarification.

5. Finally after each reader has had an opportunity to retell information from his/her special article, students may make use of their notes in a number of different ways:

The group can make generalizations and draw conclusions from the series of articles. Each student can choose an article, other than their own, for summarization purposes. Students should refer to their notes on the article. They should not work from memory. The teacher can give a literal comprehension test on the related articles. The students should be able to use their notes to answer the questions in the test. The students can use the 3...2...1 technique where students give three pieces of new information they learned from the articles, two questions they still have on the material, one fact that they knew previously.

Although EFL learners tend to read and translate texts piece by piece, this should be at the same time the reason why to expose the students to newspapers reading. To overcome the difficulties with complex language in newspapers, the work with this authentic material should be focused rather at meaning than form. Although newspaper language is considered to be complex and difficult to read, we should not deprive the less-advanced students from using them in the classroom. It is advisable to adjust the activities to the level of the students and focus mainly on speaking activities. When reading the students should have an option what to read and concentrate on the general meaning than to read for detailed comprehension.

List of sources used:

1. Mary Glasgow Magazines. Magazines and books. Downloaded July15, 2006 http://www.link2english.com/teacher_index_top.asp
2. Shepherd, Sam. Using authentic materials . Teaching English. British Council. Downloaded July 2, 2006 www.teachingenglish.org.uk/think/resources/authenticmaterials.shtml
3. Harmer, Jeremy. The Practice of English Language Teaching. Essex: Longman, 1991, ISBN 0582 04656 4
4. Greendal, Simon and Swan Michael. Effective Reading. Cambridge: Cambridge University Press, 1986, ISBN 0 521 31760 6
5. Grellet, Françoise. Developing Reading Skills. Cambridge: Cambridge University Press, 1981, ISBN 0 521 28364 7

ЭОЖ 37.022

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРЫНДА КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРДЫ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ

Абденгина Алмагүл Жоломанқызы

6B01302-Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі оқу
Бағдарламасы 1 курс студенті Астана халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Нургазиева Нургуль Мырзабековна**, педагогика
және психология магистрі

Жалпы білім беру ұйымдары (мектеп, гимназия, лицей) «білім алуды үйрету» ұстанымын негізге алады, ол ұстаным бойынша өз бетімен білім алуға ұмтылатын, ынталы, қызығушылығы жоғары, өзіне сенімді, жауапкершілігі мол және зияткерлік тұрғыдан дамыған тұлға қалыптастыру көзделеді.

Оқушылардың бойында бұл қасиеттерді қалыптастыруда мұғалімдер түрлі технологиялар мен әдіс-тәсілдер қолданады деп күтіледі, олар:

1) зерттеушілік тәсілдер (оқушылар «не білемін? нені білгім келеді? нені білдім?» тұрғысынан өз әрекетін талдауға үйренеді);

2) әрекеттік тәсілдер (оқушылар оқу әрекетінде меңгерген жаңа білімінің болашақта қажеттілігін түсінеді);

3) дамыта оқыту (оқушылар өзінің іс-әрекетін жоспарлау және басқару жолын үйренеді);

4) уәждеу, қызықтыра оқыту (оқушының оқуға деген қызығушылығын арттыру үшін «оқыту үшін бағалау» арқылы қолдау жасау);

5) оқушылардың оқу әрекетін жеке, топтық және ұжымдық формада ұйымдастыру (оқушылар бірін-бірі өзара оқытуға, бірін-бірі бағалауға, пікір алмасуға үйренеді);

6) саралай оқыту (оқушыларды деңгейіне, мүмкіндігіне қарай оқыту, қалыптастырушы баға арқылы қолдау) [1].

Жоғарыда көрсетілген мәселе үлгілік оқу бағдарламасында қарастырылған, яғни оқушылардың ортада өздерін еркін сезінулері мен өз ойларын ашық жеткізулеріне қарым-қатынастың әсері мол деп ойлаймын.

Бұл мақсатқа жету үшін мұғалімнің жан-жақтылығы мен сабақ барысында әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, сабақты қызықты өткізугіне байланысты жүзеге асады. Бастауыш сынып оқушыларына қарапайым қарым-қатынас дағдыларын, әдіс-тәсілдер арқылы дамыту тиімділігін арттыру мақсатында көзделіп отыр. Көп жағдайда алғаш мектепке келген бала, жаңа ортада өзін еркін сезіне алмауына байланысты өз ойларын толық жеткізе алмайды. Достары мен жаңа мұғалімдерінен тартыншақтанулары мүмкін, сондай жағдайларда қарым-қатыныс жасау оқушыларға қиындық тудырады.

Бастауыш сынып оқушыларына қарым-қатынас мәдениетін дамыта отырып, сонымен қатар әдіс-тәсілдерді қолданудың маңызы зор болмақ.

Коммуникативтік дағдыларды сыныптастарына көмектесе білу, бірлесе жұмыс істей білуді қалыптастыру деп сипаттауға болады [2].

Қарым-қатынас барысында адамдардың танымдық хабарлармен, ақпаратпен, тәжірибемен, біліммен, дағдылармен алмасуы және өзара түсінісуі, бірін-бірі қабылдауы жүзеге асады. Қарым-қатынастың интерактивті, коммуникативті, перцептивті деген үш жағы және мезо, макро, микро, рухани, іскер, т.б. деңгейлері болады. Негізгі қызметі:

1) ақпараттық-коммуникативтік (ақпарат алмасу және адамдардың бірін-бірі тануымен байланысты);

2) реттеуші-коммуникативтік (адамдардың іс-әрекетін реттеу және бірлескен әрекетті ұйымдастыру);

3) аффективті-коммуникативтік (адамның эмоционалдық аясымен байланысты) [3].

Аталған коммуникативтік дағдылардың түрлері қарым-қатынас барысында туындайды, сөйлеушіні тыңдап түсіне білудің маңызы зор деп ойлаймын, өйткені адамдар басқаларға өз ойлары мен көзқарастарын түсіндіре отырып, түсініспеушілік, ұрыс-керіс пен дау-жанжал секілді жағымсыз құбылыстарды болдырмауға әрекет жасайды.

Аталған факторларға мысал келтіре кетейік:

Оқушы мен мұғалім арасында ақпараттық-коммуникативтік қыметі мен байланысты жүзеге асады, яғни мұғалім ақпаратті беру арқылы балалармен кері байлысқа түседі.

Сынып оқушылары арасында реттеуші-коммуникативтік қызметі басым болады, оқушылар мұғалімнің берген тапсырмаларын бірлесіп орындай отыра, қарым-қатынас дағдыларын жоғарылата алады.

Оқушылардың әр ортада өздерін ұстай алулары аффективті-коммуникативтік тікелей байланысты.

Бастауыш сынып оқушыларына коммуникативтік дағдылардың, сабақ барысында мыадай әңгіме арқылы, әдіс-тәсілдеді пайдалана отырып, дамытар едім:

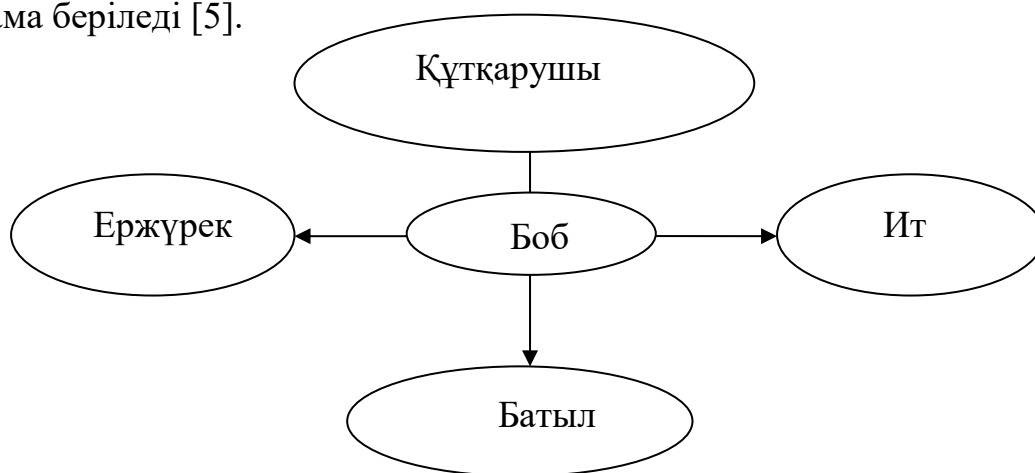
Мысалы: 2-сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығындағы Лев Толстойдың «Өрттен құтқарушы иттер» атты мәтінін қарастырып көрейік:

Өрт болғанда жас балалардың үй ішінде қалып қоюы жиі кездеседі, өйткені олар қорыққанынан тығылып қалады да, үнсіз жатады. Ал түтін оларды анықтап көругем мүмкіндік бермейді.

Сондықтан осындай жағдайларда пайдалану үшін Лондонда иттерді үйрете бастаған. Ондай иттер өрт сөндірушілермен үнемі бірге болады. Үйден өрт шыға қалғанда өрт сөндірушілер итті балаларды алып шығуға жұмсайды. Осындай бір ит Лондонда он екі баланы өлімнен аман сақтап қалған. Оның аты Боб екен.

Бірде үй өртенді. Өртсөндірушілер әлгі үйге келіп жеткенде, алдарынан бір жүгіріп шықты. Ол жылап тұрып, үйде екі жасар қызының қалып қойғанын айтты. Өрт сөндірушілер Бобты жұмсады. Боб баспалдақтар арқылы жүгіріп барып, түтінің арасына еніп, көрінбей кетті. Бес минуттан соң ол көйлегінен тістеп, қызды көтеріп, үйден жүгіріп шықты. Ана қызының тірі екенін екенін көргенде қуанғанынан көз жасын төгіп, құшақтай алды. Өрт сөндірушілер итті сылап-сипап, жарақаттанған жері жоқ па екен деп қарай бастады, бірақ Боб қайтадан үйге қарай ұмтыла берді. Өртсөндірушілер үйде тағы бір тірі жан болуы мүмкін болуы мүмкін деп ойлады да, оны жібеді. Ит үйге жүгіріп кірді де, аздан соң қайта шықты. Жұрт оның алып шыққан затын анықтап көргенде, бәрі де күлді: оның алып шыққаны үлкен қуыршақ екен [4].

4-топқа бөліп отырғызылады, Джик Со әдісі бойынша топпен жұмыс істелінеді. Берілген сызба бойынша өз ойларын айтып, берілген сөзге сипаттама беріледі [5].

2-сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығындағы Спиридон Вангелидің «Дельфин» атты мәтінін қарастырып өтейік:

Су асты жартастарының арасындағы жолды тек дельфин ғана білетін. Кеменің келе жатқанын сезісімен көмекке асығатын. «Сақ бол, бұғаз өте қауіпті. Соңымнан жүріп отыр» дегендей, басқару тұтқасындағы кісіден көз алмай, қадала қарайтын.

«Кеме соңымнан келе ме, жоқ па?»-дегендей, артына қарайлаған дельфин кеме алдында жүзіп отыратын. Бұғаздан аман-есен өтен теңізшілер қуаныштан «Ура!» деп шуласып жататын.

Бұл жолы бұғазда «Пингвин» атты кеме пайда болды.

Әдеттегідей дельфин көмекке асықты. Бірақ бір жауыз, әрі ақымақ адам палубада тұрып, оған винтовкадан оқ атты. Сөйтіп дельфинді жаралады. Ашуланған дильфин тереңге сүңгіп, жоқ болды. Оны бір ай, екі айға дейін ешкім көрмеді.

Сонан сөң қайтадан пайда болып, тағы да адамдарға жол көрсетіп жүрді. Тек «Пингвин» атты кеме бұғазда жартасқа соғылап, апатқа ұшырады.

Міне бақытсыздық деген...

Бұл мәтінге байланысты оқушыларды 2-тоқа бөліп Кубизм әдісін қолданып сұрақ қойылады:

1. Оқушылар бір-бірімен пікірлесе отырып, ортақ қорытынды шығарады.

2. Тақырыптың түсініксіз жерлерін айқындайды.

3. Топтың сұрақтарына жауап береді.

4. Қорытынды шығарады, өз пікірін дәлелдейді.

Стратегия: Джиксо-1.

Мәтін 4 логикалық бөлімге бөлінеді. Топтағы адамдар 1, 2, 3, 4-ке санау арқылы өзара бөлінеді. Мәтінің 1-бөлігін 1-лер, 2-бөлігін-2, 3-3, 4-4 топтарға оқуға тапсырылады. Оқушылар өздеріне тиесілі бөлігімен оқып танысады. Әр топ бөлек-бөлек өз жұмыс тобын құрайды. Содан соң ұжым мүшелері бастапқы топтармен қайта-қайта табысып, өздерінің үйреніп келген бөліктерінің мазмұнын ортаға салады [5]

«Тіл – адамның адамдық белгісінің зоры, жұмсайтын қаруының бірі. Осы өмірдегі адамдар тілінен айырылып, сөйлеуден қалса, қандай қиын күйді бастан кешер еді» - де Ахмет Байтұрсынұлы өз пікірін қалдыра отыра тілдің қарым-қатынасқа маңыздылығын атап өткен [6].

Тіл қарым-қатынас жасаудың негізгі құралы деп ойлаймын, сол себепті көбірек оқыту әдістері мен коммуникативтік дағдыларды дамыту жұмыстарын қарастыру өте тиімді деп түсінемін. Жоғарыда қарастырылған әдіс-тәсілдер оқушылардың топта достарымен қарым-қатынас жасай отыра, білімдерін кеңейтуге мүмкіндік береді деп санаймын. Мұнда бала мәтінмен жұмыс жасай отыра, ауызша сөйлеу, байланыстыра сөйлеу дағдыларын дамытады, нақты өз ойларын ортада ашық білдіре алуға баулиды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013619>
2. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V13008424_2
3. <https://kk.wikipedia.org/wiki/>
4. Әдебиеттік оқу. Жалпы білім беретін Мектептің 2-сыныбына арналған оқулық. 2–бөлімді/Б.Т. Қабатай.-Алматы: Атамұра, 2017.
5. Тұрдалиева Г.Ж. Бастауыш сыныптарда қазақ тілін оқыту әдістемесі: Оқу-әдістемелік құрал. - Астана: Фолиант, 2007. 292 б.
6. Байтұрсынұлы Ахмет. Алты томдық шығармалар жинағы. Тіл – құрал (қазақ тілі мен оқуға артуға қатысты еңбектері). – Алматы: «Ел-шежіре», – 2013. Т. III: –384 б.

УДК (371)

STEM ЖОБАЛАРЫН МЕКТЕПТЕ ЖАСАУДЫҢ РӨЛІ

Адамбаева Медалхан

«7М01701 Шет тілі:екі шет тілі» 1-курс магистранты

Астана халықаралық университеті. Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан.

Adambayeva83@inbox.ru

Ғылыми жетекшісі: **Тлеужанова Гульназ Кошкинбаевна** п.ғ.к, доцент,
академик

Білім – ғылым саласындағы жаһандық ғылыми-технологиялық жаңғыруға бет бұрды. Инновациялық технологиялар адам өмірін бар салада жаңа бір сатыға көтерді. Білім мен оқытудағы инновациялар оқушы мен оқытушы арасындағы жаңа бір іскерлік байланысты көрсетті. Сапалы білім беру тек пәнді теориялық жағынан терең оқыту ма жоқ берілген білімді өмірлік тәжірибемен ұштастыра отырып, пайдалы әрі қызығушылық пен ізденімпаздықты оятатындай пәнаралық байланысқа бағыттай отырып өзгеше ойлауға, жаңа дүниелер ойлап табуға үйрету ме? STEM жобалап оқыту технологиялары осы сұрақтарға жауап табуға бағытталған. Қазақстан тәуелсіздігін алғалы білім – ғылым саласында ғылыми инновациялық жобалар қарқынды даму үстінде. XXI ғасырдың білім беру саясаты жаңаша мазмұнды талаптарды қарастыру барысында оқу бағдарламасына жаңа технологияларды, ғылыми инновацияларды, математикалық үлгілеуді дамытуға бағытталған STEM сауаттылықты арттырудың өзектілігін көрсетті және соның нәтижесінде «Білім мен ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдардағы мемлекеттік бағдарламасы» аясында STEM контекстінде мектептегі білім беру жаңартылды. Оқытудың STEM жаңа үлгісі пәнаралық және жобалық тәсіл ретінде енгізіліп, мектеп оқушыларының шығармашылықпен айналыса отырып зерттеу және ғылыми-технологиялық әлеуетін көтеру мен қатар мәселелерді шешу, коммуникация және топтық жұмыс дағдыларын дамытуына жол ашады. Жаңартылған білім мазмұнына сай оқу бағдарламалары білім беру құндылықтарының өзара байланысын, қойылған мақсат – міндеттердің нәтижелілігін және оқу мен тәрбиенің бірлігі қағидатын қамтамасыз ете отырып, оқушының пәндік білімін, дербес тұлғалық шеберлігін және оқу, жазу, тыңдау, сөйлеу дағдыларының жоғары деңгейін қалыптастыруға бағытталады. STEM сауаттылықты арттыру арқылы оқушыларды мектепте алған білімдерін болашақта пайдалы етіп қолдануға тәрбиелей отырып білім беру. Теориялық жағынан оқытуда оқушы ең жоғары есте сақтау деңгейін 75%-жеткізсе, өз жобаларын тәжірибеде қолданып, зерттеп – зерделеп оқу арқылы білімді есте сақтау -90% жоғарыға көтеріліді. Елімізде STEM жобаларын жасауда робототехникаға, жаратылыстану SCIENCE санатындағы пәндерге басымдылық беріліп келеді. Дегенмен,

ағылшын тілінің соңғы жылдардағы білім мен ғылым, халықаралық қатынастар, инновациялық технологиялар тіліне айналғанын ескеретін болсақ, болашақ жастардың жаңашыл әлемнен тысқары қалмасы үшін STEM жобаларын жасауды мектептегі шет тілін үйретуде де кеңінен қолданған дұрыс. STEM жобаларын мектептегі ағылшын тілі сабақтарында жасау оқушыларды теориялық тіл білімін тәжірибеде қолдануға, өздігінен білім алуға деген ізденімпаздығы мен жауапкершілігін дамытуға, шығармашылыққа, заман талабына сай жаңашыл идеялар тудыруға жетелейді. *Ал енді мектептегі шет тілін оқытуда STEM жобаларын жасаудың рөлін қарастыратын болсақ.....Осы ретте оқушы:* Шет тілі білімін тәжірибелер жасау барысында жан-жақты тақырыптық кеңістікте жетілдіреді:

- Топта жұмыс жасау барысында басқалармен қарым –қатынас жасау үшін ағылшын тілінде әдеттегіден көп сөйлейді, көп тыңдайды; сол арқылы сөйлеу, тыңду дағдылырын дамытады.
- Жобаны қолға алған оқушы зерттеу мақсатында көп оқиды, жазады нәтижесінде оқылым, жазылым дағдыларын жаттықтырады
- Жобаны презентациялау барысында үлкен аудитория алдында шет тілінде сөлеу арқылы, мәнерлі сөйлеу, тыңдаушыға жеткізе білу дағдыларын жолға қою мен қатар аудиториямен verbal, non verbal, eye contact, gestures әдістері арқылы байланыс орнатуға бейімделеді.
- Мектепте алған шет тілі білімі өз STEM жобасын жасауда аздық еткен жағдайда өз бетімен тіл білімін дамытуға ниеттенеді, яғни ізденімпаздығы мен жауапкершілігі жоғарылайды
- Сәтті STEM жобаларын жасау оқушының болашақ кәсіпкерлікке деген құлшынысын оятады. Кәсіпкерлікті математикалық сауаттылық пен экономикалық қырағылық, жан-жақты тез ақпарат алмасу деп таныр болсақ, оқушының шет тілі білімі пәндік білімнен терңге барады
- Жобаны жасау алдында оқушы териялық ақпараттарды мұқият зерттейді, жүйелейді, кейін сыни зерттеу болжамдарын жасайды.
- Шет тілінде мәдени сөйлеу мәнері қалыптасады, General English қарапайым ағылшын тілінен Academ English ғылыми ағылшын тіліне аусады, бұл оқушының болашақта жоғары оқу орынында қиындықсыз әрі толыққанды білім алуына кепіл болады, STEM бағытындағы кез-келген салада ағылшын тілі білімін қолданып еркін ақпараттар алуға немесе бірнеше саланы қамтитын білімді маман болуға мүмкіндігі артады [1.1]
- Оқушы өзінің болашақ өмірінде кездесетін мәселелерді шешуі үшін тәжірибе жинақтайды (ағылшын тіл білімін қолдану арқылы шетелге еркін\виртуалды саяхаттау, шетелде білім алу және жетілдіру, тәжірибе алмасу, шетелдік компанияда мансапқа ие болу, шетелде өз кәсібін ашу)

- Ағылшын тілінде STEM жобасын жасау оқушының ойлауын дамытады, (әдетте шет тілінде ойлана білмеген оқушы сол тілде сөйлуде қиналады мұның себебі ой қалыптаспаған) ойын жинақтап, нақты әрі тақырыпқа сай тілде дұрыс сөйлеуін жолға қоюға көмектеседі.[2]
- Жобаны ағылшын тілінде жасау және үлкен аудиторияның алдында қорғау оқушының өзін қойылған бағалау критерилеріне сай тәртіпте жұмыс жасауына бағыттайды, яғни ағылшынша мәнерлі, нақышты сөйлеуге; дауыс ырғағын дұрыс қою арқылы бақылаушылар назарын арттыруға; сөздерді таза дыбыстауына, ағылшын тілінде жобаны тыңдаушыға түсінікті әрі жағымды жеткізуіне байланысты фонетикалық білімін кеңейтуге тәрбиелейді.
- STEM жобаларын мектептегі ағылшын тілі сабағында жасау оқушыға өз мүддесін жаңа заман талаптарына сай қоғаммен үйлесімді дамытуға көмектеседі.
- Жобаларды жасау барысындағы ізденулер мен ақпаратты қорыту барысында өзге елдерде бұл саланың дамуы, болашағы мен тарихын зерттей келе бірқатар мәдениет аралық байланыстарды да танып білуге жол ашады [3]
- Қазірде ғылымның тілі ағылшын тілі болуына байланысты, ғылым мен техниканың бізге қарағанда шетелде бастау алып жоғары деңгейде дамуына байланысты, біздің мемлекетімізде осыған дейін ғылым саласында айтарлықтай әлемдік деңгейдегі жаңашылдықтың болмауына байланысты негізгі әдебиеттер мен ақпараттар ағылшын тілінде түпнұсқа ретінде басылады және аудару салдарынан кей жағдайларда нақты мәліметтер жанама аударылады, түсініксіздікке ие болады. Сол себепті ағылшын тілі сабағында STEM жобаларын жасаудың жоғарыда айтылған рөлі мен өзектілігі үлкен маңыздылыққа ие.[4.5. 10-11б] Жалпы Қазақстандық мектептердегі STEM сауаттылықты дамытуға келер болсақ оқушылардың жетістіктері мақтанарлықтай. Біздің жас зерттеушілеріміз бен ғалымдарымыз әлемдік деңгейде табысты жобаларын қорғап, түрлі гранттарды иеленіп отыр. Оқытудың STEM жобалар жасау түрі жастар үшін өте қызық болуымен және білім – ғылымның, инновациялық және IT технологиялардың жаһандық жаңашылдығымен өзекті болып отырғаны сөзсіз. Бір кездері біздің елдің жастары шет елдерден білім мен тәжірибе жинақтаса, қазіргі таңда сол білімдерін ел игілігіне қолданып Тәуелсіз Қазақстан мемлекеті болашақ жастарын ғылымның жаңашылдығымен, технологияның озықтығымен қатар дамуына өз үлестерін қосуда.[6.7-6б] Қазіргі таңда жоғары, орта кәсіптік білім ордалары, қалалық - ауылдық мектептер жастары арасындағы STEM сауаттылықты дамыту мен арттыру мақсатында сапалы электронды техникалармен, озық үлгідегі лабораториялармен, жоғары сапалы интернет және электронды кітапханалармен жабдықталуда. Елімізде білім саласының жаңаша форматтануы арқылы

ғылымға деген жоғары сұранысы бар оқушылардың білім алуы мен зерттеумен айналысуына зор мүмкіндіктер жасалуы мемлекетіміздің болашақтағы білім-ғылым, экономика, мәдениет, халықаралық қатынастар, инновациялық және IT технологиялар саласындағы білімді, білікті мамандарды өз елімізде даярлауына және өзіміздің отандық озық тәжірибелерімізді шет елдермен бөлісуге жол ашады. Мектептегі дәстүрлі сабақтар барысында оқушыға білім беріледі, бірақ сол білім кей жағдайларда оқушының бойындағы тереңірек білуге, зерттеуге, өмірде қолданып көруге, болашағымен байланыстыруға деген қызығушылығын оятуға жеткіліксіз болып жатады. Уақыт өте келе оқушының жеке ерекшеліктері мен қабілеттілік деңгейіне байланысты теориядан әріге дамымайды немесе ұмытылады, бұлыңғырланады. Ал осыған дейінгі зерттеулер көрсеткендей STEM жобалар жасау арқылы оқыту оқушының мектептегі пәндер бойынша алған теориялық білім негізін зерттеулер жасау арқылы тәжірибемен ұластырады. Оқушының креативті ойлары мен жаңа технологияларды қолдана отырып жаңа дүниелер жасап шығаруына негіз болады, шабыттандырады; өзіндік, тұлғалық ерекшеліктерін мейлінше кең пайдалнуға мүмкіндік береді.[7.8.9] Сонымен қатар мектептегі STEM жобалар жасаудың артықшылығы ретінде осы салаға:

- Жаңашыл технологияларды зерттеу мен дамытуға бағытталған жобаларды жүзеге асыруға бөлінетін мемлекеттік гранттар
- Мектептерді жобалап оқытуды сауатты жүргізе алатын мамандармен қамтамасыз ету арқылы оқушыларға дұрыс бағдар беру
- Пәнаралық қарқынды байланыс орнату
- Ерте жастан кәсіптік бағдар беруде ұтымды қолдану, яғни оқушының алып отырған жобаны жасау арқылы түсінігі дұрыс қалыптасып, болашағына өзіндік болжам жасауы маңыздылыққа ие болады. Болашақ мамандығының қыр-сырын жете тануға бағыт алуы
- Ынтымақтастық пен коммуникацияға баса назар аударылуы
- Оқушылардың сандық технологияларды еркін қолдануына жол ашу.
- Оқушыларға тек сырттай тамашалаудан гөрі өздері белсене араласатын, құрастыратын, салыстыратын, зерттеп талдау жасайтын орта қалыптастыру
- Білім кеңістігіндегі web сайттар мен платформаларды еркін игеруге, өз туындыларын жариялауға мүмкіндік тудыру.[9]

Қорытып айтсақ The Harris Poll Lego Education «Мектептерде STEM жобалар жасау арқылы оқыту» тақырыбындағы зерттеулері нәтижесі әлемнің осы саладағы озық елдерінде мектеп, мұғалім, оқушы, қоғам болып зор белсенділік танытып отырғанын атап көрсеткен. Кей жағдайларда оқушылардың мектептегі жаңашылдыққа ауысу барысында қиындықтарға тап болғаны да көрсетілген. Дегенмен біз әлемнен тысқары қала алмаймыз. Біздің еліміз де білімді жаңашаландыруда STEM жобалап оқыту арқыл

оқушыларда креативтілік, кооперативтілік, коммуникативтілік және конкурентті белсенділік жаңа білім дағдыларын қалыптастыру керек. Ғылыми инновацияларды дәріптейтін іс-шаралар ұйымдастыру - заманауи оқыту технологияларын қолжетімді ету мен қатар жалпыға түсінікті ету, кез- келген жас жеткіншектің ғылымға деген қызығушылығы мен тың идеяларын бағалау және сарапшы ғалымдармекездесулер ұйымдастыру, мектептерде ғылыми –зерттеу лагерлерін және жазғы демалыс кезіндегі маусымдық лагерлерін құру, жас ғалымдар ақпараттық басылымдарын жариялау, кездесулерін ұйымдастыру арқылы STEM сауаттылықты жүйелі қалыптастыру нәтижелі болмақ.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Тен А.С Новые тренды в современном образовании. Электронный ресурс: [URL:http://zkoipk.kz/ru/2016smart3/2541conf.html](http://zkoipk.kz/ru/2016smart3/2541conf.html)
2. Газдиева Б. А., Сагындыкова Ж.О., Ермамадова К. Развитие мультязычия в рамках модернизации образовательного процесса в средних школах Казахстана. Вестник КГУ им. Ш. Уалиханова .
3. Әбутәліп М- Қазақстандық STEM Academia негізін қалаушы.
4. Г Ахметова, А Мурзалинов « Преимущества и перспективы STEM образования » \\ « Білімді ел- Образованная страна» №41 (102) 7ноября 2017 г
5. Г . Ногайбаева, С Жумажанова « Развитие STEM –образования в мире и Казахстане» №20 (57) 25 октября 2016
6. Фролов А.В. Роль STEM-образования [Электронный ресурс].
7. Alzen, Jessica. International Journal of STEM Education. [Электронный ресурс].
8. Смирнова -- STEM образования\\. [Электронный ресурс].
9. Джорджиос Месазос, Руководитель учебного отдела школы HAILEYBURY «Активное внедрение STEM в школы»

УДК 159.923.2

ВЗАИМОСВЯЗЬ ОТВЕТСТВЕННОСТИ И ТИПОВ ВОСПИТАНИЯ

Айдарова Әйгерім Айдосқызы

Абитуриент 1 курса, ОП 6В01101 - Педагогика и Психология

Международный Университет Астана

Нур – Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Сапарова Гульнур Тансыкбаевна**

Актуальность данного доклада обусловлена тем, что за последнее десятилетие педагоги столкнулись с трудностями в воспитании ответственности у детей и подростков.

Каждый полноценный человек должен обладать качеством ответственности, и, как любое другое человеческое качество, Ответственность можно воспитать. Стоит отметить, что современный подход к образованию направлен на развитие самостоятельности личности. Самостоятельность невозможна без формирования ответственности, а понятие ответственности – это не только педагогика.

Проблема воспитания ответственности сложна и многогранна.

Суть данного доклада заключается в том, что тут говорится о взаимосвязи ответственности и типов воспитания. Формирование ответственности начинается со стиля воспитания: авторитетного, попустительского или авторитарного.

Смысл доклада заключается в том, что каждый из этих видов семейного воспитания накладывает определенный и четко читаемый отпечаток на личность ребенка, который влияет на всю его дальнейшую жизнь.

Влияние видов семейного воспитания на формирование личности трудно переоценить, поэтому любой перегиб в ту или иную сторону негативно сказывается на образовательном процессе и на самом ребенке.

Целью данной работы является рассмотрение взаимосвязи ответственности и типов воспитания.

Задачами работы являются:

- понятия ответственности;
- описание основных типов воспитания;
- рассмотрение взаимосвязи ответственности и типов воспитания.

Чтобы ответить на оставшиеся без ответа вопросы, необходимо понять что такое ответственность.

Ответственность – это способность:

- выполнять свои обязательства;
- анализировать жизненную ситуацию и прогнозировать возможные последствия действий или бездействия;

- «примерить» предыдущий опыт к определенной жизненной ситуации;
- выбирать формат собственных действий, учитывая возможные последствия;
- быть готовым нести ответственность за результаты своего выбора.

Это чувство начинает формироваться в раннем возрасте. Родители и учителя должны терпеливо и тактично направлять детей, не отказываясь от их сопротивления взрослению, но и не оказывая сильного давления.

Следует понимать, что все дети индивидуальны. Даже самый правильный подход не гарантирует, что к подростковому возрасту чувство ответственности полностью сформируется и охватит все сферы жизни.

Некоторые навыки или качества ребенка, которые формируются через события в семье и подростковом возрасте.

Тип семейного воспитания накладывает определенный и четко читаемый отпечаток на личность ребенка, который влияет на всю его дальнейшую жизнь [1].

Формирование ответственности начинается с родительского стиля: авторитетного, попустительского или авторитарного.

Авторитетный родитель приписывает высокую степень контроля принятию и поддержке детей, растет самостоятельность, появляются четкие правила поведения, и родители обсуждают их с ребенком. Этот стиль формирует у ребенка осознание ответственности за свои поступки.

Таким образом, эти родители развивают наиболее ответственных детей.

Родители попустительского стиля почти не ограничивают поведение детей, а когда пытаются его ограничить, то делают это так нерешительно, что ребенок не слушается. В семье царит добрая сердечная атмосфера. Но у таких детей возникают трудности в ситуациях, когда они вынуждены сдерживать свои порывы или откладывать радость ради дела.

При таком стиле родители практически не управляют своими детьми. Они не знают никаких отказов, запретов или ограничений. Такие дети полностью игнорируют требования родителей, не испытывая при этом эмоциональной привязанности к ним, так как подсознательно воспринимают свободу как безразличие.

В подростковом возрасте в такой семье могут возникнуть очень серьезные проблемы. Дети, нуждающиеся во внимании и тепле, могут вступить в контакт с плохой компанией или начать принимать наркотики. В то же время, они испытывают трудности в общении со сверстниками и другими взрослыми, которые отказываются потакать их прихотям. В дальнейшем такие дети затрудняются найти партнера в своей жизни и не способны наладить прочные семейные отношения.

При таком стиле воспитания дети не несут должной ответственности за свои поступки и действия, так как понятие ответственности им не прививается и никаких ограничений в их действиях не наблюдается.

Авторитарный стиль родительского поведения заключается в тесном контроле за поведением детей, исключенных из процесса принятия решений. Что бы ни случилось, «порядок есть порядок». Такой стиль воспитания приводит к подавлению инициативы и желанию принимать собственные решения из страха наказания.

С самого рождения родители могут принимать все решения за своих детей. Они настаивают на безусловном подчинении и контроле на всех стадиях развития своих детей. Самостоятельность ребенка постоянно ограничена, причины тех или иных требований ему никогда не объясняются, а малейшее нарушение установленных правил сурово карается моральным давлением, словесной строгой критикой и даже физическим воздействием. В подростковом возрасте это приводит к частым и серьезным ситуациям.

Большинство детей воспитываются в авторитарном стиле, не имеющем собственного внутреннего механизма контроля за своими действиями. Они действуют только в соответствии со своей виной и наказанием, которое может последовать. Если в какой-то момент наказание не наступит, то этот ребенок может превратиться в антисоциального и даже опасного человека.

Как правило, такой тип семейного воспитания детей приводит к формированию зависимого отношения или агрессивной личности.

Что касается ответственности в этом стиле воспитания, то авторитарный стиль полностью или в более общем виде исключает адекватное восприятие ответственности за свои действия и поступки.

И, в конце концов, либо повзрослевший ребенок начинает бунтовать и обретает независимость, обрывая все связи с родителями, либо он остается безответственным исполнителем на всю жизнь [2].

«Золотая середина» – это, конечно, авторитетный родительский стиль, так как он сглаживает необходимый контроль над поведением ребенка и дает ему разумную самостоятельность, с чувством ответственности в этом вопросе ребенок находится в правильных отношениях.

Существует также хаотичное и опекуновское поведение родителей.

Хаотический тип семейного воспитания характеризуется отсутствием определенного стиля родительского поведения как такового. В один прекрасный день взрослые начинают командовать, а на следующий они могут внезапно стать либеральными.

Это создает большие проблемы в формировании личности ребенка, для чего он всегда стремится к стабильности и должен получать четкие инструкции. Особенно это сказывается на подростках, они начинают бунтовать, испытывают тревогу и неуверенность. В некоторых случаях хаотичный стиль воспитания может спровоцировать агрессию и проглотить ее в подростковом возрасте.

Тип «опекуновских» отношений заставляет родителей находиться в постоянном контакте со своими детьми. Они в курсе всех событий своей жизни и сразу же приходят решать любые возникающие проблемы.

Однако это часто приводит к тому, что дети переоценивают свою значимость, наряду с тем, что они чувствуют себя беспомощными и непригодными для жизни. Это провоцирует начало внутреннего психологического конфликта, который может привести к серьезным комплексам и проблемам.

В обоих перечисленных видах воспитания понятие ответственности и ее принципы также не формируются [3].

Ответственность – это возможность для человека взять на себя последствия того, что он делает/не делает, когда принимает решения. Под приятием подразумевается - переживание реальности, проблема окружающей среды, которая будет после этих решений. Другими словами, «напортачил-разгреби».

В то же время ответственность – это внутреннее чувство человека. Это своеобразный ответ человека на вопросы окружающей среды, окружающего мира. Будучи ответственными, мы можем дать ответы на вопросы, которые задает нам жизнь. И эти вопросы через ситуации, социальные проблемы, выбор, который мы делаем, и т. д.

Инфантилизм – это состояние, присущее маленьким детям и подросткам. Родители должны развивать в своем сыне или дочери чувство ответственности. Вряд ли он будет развиваться сам, ведь ему легче и удобнее оставаться ребенком [3].

Подводя итоги нашего доклада, можно сделать вывод, что наши предположения о зависимости формирования ответственности от стиля воспитания: авторитетного, попустительского или авторитарного - как мне кажется подтвердилась.

Значимость данного доклада заключается в том, что каждый из этих видов семейного воспитания накладывает определенный и четко читаемый отпечаток на личность ребенка, который влияет на всю его дальнейшую жизнь.

Влияние видов семейного воспитания на формирование личности трудно переоценить, поэтому любое отклонение в ту или иную сторону негативно сказывается на образовательном процессе и на самом ребенке.

«Золотая середина» – это, конечно, авторитетный родительский стиль, так как он сглаживает необходимый контроль над поведением ребенка и дает ему разумную самостоятельность, в чувстве ответственности в этом вопросе у ребенка развивается правильное понимание.

Список использованных источников:

1. Анисимов С. Ф. Мораль и поведение. — М., 1979. — 142 с.
2. Бермус А. Г. Практическая педагогика. Учебное пособие. М.: Юрайт, 2020. 128 с.
3. Вологодская, О.П. Воспитание самостоятельности у детей. Мама, можно я сам?! / О.П. Вологодская. - М.: Центрполиграф, 2012. – С. 191.

УДК (443)

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚЫТУДАҒЫ МОТИВАЦИЯ ПРОБЛЕМАСЫ

Ауесбек Анель Рамазанқызы

6B01101 - Педагогика және психология 1 курс бакалавры

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

auesbekanel@gmail.com

Ғылыми жетекшісі: **Сапарова Гүлнұр Таңсықбайқы**

Қазіргі білім берудің өзекті мәселесі – білім сапасын арттыру және мектептегі үлгерімсіздікті жою проблемасы. Қазіргі заманауи мектептер жан-жақты дамып жатыр. Бірақ, білім беру мен оқыту әдістемесіне, білім беру ұйымдарының техникалық жабдықталуына үлкен көңіл бөлінгеніне қарамастан, мұғалімдер әлі күнге дейін баланың оқуға деген қызығушылығының жоқтығымен кездесіп жатыр. Оқу мотивациясын қалыптастыру – бұл ғалымдардың, педагогтардың, психологтардың көптеген ғасырлар бойы келе жатқан бірінші кезектегі маңызды мәселесі болып табылады.

Оқу үлгерімі, мектеп оқушыларындағы ынта-ықыластың жеткіліксіздігі және балалардың психикалық денсаулығы мәселелері осы күнге дейін талқыланып, зерттелуде. Әр түрлі себептермен белгіленген мерзімде және қажетті көлемде оқу бағдарламасын игере алмайтын балалар саны артып келе жатқандығы атап өтілді. Мәліметтерге сәйкес, балалардың 80% -ға жуығы оқытудың арнайы әдістері мен формаларына мұқтаж. Мотивацияның төмендеуі көбінесе бастауыш сыныптарда байқалды, яғни балалар үшін оқудың өзі қызықсыз болып кетті. Нәтижесінде әр сынып сайын балалардың ынтасы айтарлықтай төмен дәреже көрсетуде.

Осыған байланысты білім берудің басым бағыттары да өзгеріп отыр: қазіргі таңда мектеп оқушыларына білім көлемін беру жеткіліксіз. Бүгінде оқушылардың танымдық және тәрбиелік мотивтерін және оқу мотивациясын дамыту қажет.

Оқу мотивациясының дамуы үшін ең қолайлы жас бастауыш мектеп жасында, өйткені дәл осы уақытта мотивациялық сала өзгереді, жаңа мотивтер пайда болады. Егер сіз бастауыш мектеп жасында оқу мотивациясын қалыптастырмасаңыз, онда бұл баланың оқу сапасына, оның мінез-құлқына, мектепке деген көзқарасына және тұтастай алғанда білім мен өзін-өзі тәрбиелеуге әсер етуі мүмкін, бұл бастауыш мектеп оқушысының оқуға деген ынтасын дамытудың өзектілігін көрсетеді.

Сондықтан мотивация мәселелері психологиялық-педагогикалық зерттеудің маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. Оларды дұрыс түсінуге байланысты:

- баланың білімінің жетістігі,
- оның бойында оқуға деген ұмтылыстың пайда болуы,
- оқу үрдісінен жағымды эмоциялар алу,
- білімнің қажеттілігін түсінуге болады [1].

Психологиядағы мотивация мәселесі жан-жақты зерттелген. Бірақ, осы саладағы зерттеулердің көптігіне, сондай-ақ бірқатар авторлардың бастауыш мектеп оқушыларындағы оқудың мотивациясының сипаттамаларын зерттеуге жүгінгендігіне қарамастан, бұл мәселені көптеген аспектілерде шешілген деп санауға болмайды.

Мотивация тақырыбын зерттеу тұрғысынан, оқуға итермелейтін мотивтердің қазіргі психологияда анық «ақсап» тұрғанын атап айтқан жөн. Бұл мәселені толық зерттеу үшін практикалық жағын бөлек қарастырған дұрыс болады. Сыртқы әлемнен ақпарат алу тәсілдері мен құралдары өзгеруіне байланысты, қазіргі заман балалары мен олардың ішкі құндылықтар туралы түсініктері де өзгерді [2].

Қазіргі заман балалары кішкентай кезінен бастап планшеттер мен телефондар арқылы жедел ақпарат алуға дағдыланған, сондықтан мектептегі дәстүрлі оқыту формалары оларды жалықтырып, қабылдамай қоюы ғажап емес.

Сондықтан жаңа ақпараттық технологиялар мен оқыту әдістерін қолдану қазіргі мектеп процесінде міндетті түрде болуы керек. Мысалы, бұл қысқа презентациялар немесе бейнелер, компьютерлік тесттер немесе компьютерлік ойындар болуы мүмкін [3].

Жалықтырмайтын оқытудың тиімді компоненттерінің бірі – баланың танданысын тудыратын немесе басқа жағымды әсер қалдыратын пайдалы ақпарат.

Осыған байланысты мұғалімдер техникалық әдістермен қатар, сыныптағы әзіл мен күлкіні белгілі бір мөлшерде оқытудың тиімділігіне жағымды әсерін ойдан тыс жібермеуі керек. Сыныптағы көңілді көңіл-күйге уақыт табу – баланың оқуға деген құштарлығын оятады.

Кез-келген білім беру мотивациясының өзіндік даму деңгейлері болатындығын ескеру қажет. Арнайы әдебиеттерде білім беру мотивациясының дамуының бірнеше деңгейлері келтірілген, мысалы, А.К.Маркова мектеп оқушыларындағы мотивациясының дамуының келесі деңгейлерін ажыратады: (а) мұғалімге деген теріс көзқарас (мектеп оқушылары өздерінің сәтсіздіктерін сыртқы себептермен түсіндіреді, оларда өздеріне және мұғалімге деген қанағатсыздық, сенімсіздік сияқты күйлер байқалады); (б) оқуға бейтарап қатынас (мектеп оқушылары оқытудың сыртқы нәтижелеріне тұрақсыз қызығушылық танытады, олар тез зерігу және сенімсіздік сияқты сезімдерді бастан кешіреді); (в) оқуға ахуалдық қатынас

(мектеп оқушылары оқыту нәтижесіне және мұғалімдер қойған бағаларға қызығушылық танытады; мотивтердің тұрақсыздығы да назар аударатындығын ескеру қажет); (г) оқуға деген оң көзқарас (студенттер білім алу жолдарына танымдық мотивтер мен қызығушылықты таба алады); (д) оқуға деген шығармашылық қатынас (студенттер өзін-өзі тәрбиелеуге деген қызығушылықты және олардың мотивтері мен мақсаттары арасындағы байланысты байқай алады); (е) оқуға деген жеке қатынас (білім беру мотивациясының дамуының ең жоғары деңгейі атап өтіледі, ол мектеп оқушылары арасында оқу-танымдық іс-әрекеттегі ынтымақтастық әдістерін жетілдіру мотивтерінің болуымен ерекшеленеді) [4].

Әрине, кез-келген оқушының білім беру мотивациясының белгілі бір даму деңгейі болады. Оқу іс-әрекетін ұйымдастырғанда мұғалім оқуға қатысты осы қатынастардың қайсысы оқушыға қатысты екенін білуі керек. Егер оқушының оқу мотивациясы жағымды болса, онда мұғалім оны әрі қарай дамуға бағыттауы керек. Егер оқушының жағымсыз мотивациясы болса, онда мұғалімнің міндеті – оның себептерін ашып, оны түзету жолдарын табу.

Түзеу жұмыстары білім беру мотивациясының төмен деңгейіне алып келген себептерді жоюға бағытталуы керек. Түзету әлсіз байланыстарды анықтаудан және оларды жоюдан басталады. Әлсіз байланыстарды жою үшін олармен кезең-кезеңімен жұмыс істеу қажет. Сонымен бірге, оқытушының қосылуымен ойын-сауық сюжеті бар іс-әрекеттер мен тапсырмаларды оқыту жеке болуы керек. Жұмыс барысында мұғалім оқушының жетістігін атап өтіп, оған жетістіктерін көрсету қажет. Түзету жұмысының тағы бір әдісі – оқушының материалды жақсы түсінуіне және тапсырмаларды ойдағыдай орындауына мүмкіндік беретін қосымша оқу-әдістемелік құралдарды алуы. Бұл оның жұмысына қанағаттануға әкеледі және оқушы жұмыс барысында тағы да жетістікке жетуге ұмтыла бастайды [5].

6-7 жастағы балалардың мектепке деген мотивациялық дайындығы олардың оқуға деген көзқарасы, ересектердің талаптарын орындауға эмоционалды көзқарасы, қоршаған шындыққа танымдық қызығушылығы, жаңа білім мен дағдыларды игеруге деген ұмтылысынан көрінеді.

Оқу мотиві келесі себептерді қамтуы мүмкін: жалпы оқуға деген қызығушылық (білімді игеруден жаңа әсер алу қажеттілігіне негізделген), оның өмірге және кәсіби қызметке деген қажеттілігін түсінуге байланысты білім алуға ұмтылыс, мақтауға ие болу, өзіндік қажеттіліктерін қанағаттандыру тілегі (үздік оқушы болу).

Бастауыш сынып оқушыларының көпшілігінің мотивациясының ерекшелігі – мұғалімнің талаптарын сөзсіз орындау. Оқу іс-әрекетіне деген әлеуметтік мотивтің күштілігі соншалық, олар мұғалімнің айтқанын не үшін орындау керектігін түсінуге әрдайым ұмтыла бермейді: бұйырғаннан кейін, жұмысты мұқият орындау керек, өйткені олар үшін нақты қойылған міндеттер алу маңызды болып көрінеді. Мұның, әрине, пайдасы бар, өйткені мұғалімге мектеп оқушыларына осы немесе басқа жұмыс түрінің олардың білім алуы

үшін маңыздылығын әр уақытта түсіндіру қиынға соғады. Олар ең алдымен мұғалімді жақсы көреді және құрметтейді, өйткені ол мұғалім, ол білім береді; сонымен қатар, олар оның талапшыл және қатал болғанын қалайды, өйткені бұл олардың қызметінің маңыздылығын көрсетеді [4, 1306].

Бастауыш мектеп жасында оқушының жаңа мотивтері пайда болады (қажеттіліктер, қызығушылықтар, тілектер). Баланың мотивациялық жүйесінде қайта құрылу болады. Оқу іс-әрекетіне қатысты нәрсе мәндірек және құнды болып шығады, ал ойынға қатысты нәрсе онша маңызды болмайды. Бала өзінің жаңа қырларын ашқан сайын, өзі туралы және қоршаған әлем туралы идеяларын кеңейте отырып, оның мотивация жүйесі де өзгереді.

Балаларда оқудың ішкі мотивациясын қалай дамыта аламыз?

Ең табиғи әдіс-мұны баланың қызығушылығы арқылы жасау. Оны нақты не қызықтыратынын түсіну маңызды. Ол үшін маңызды бағытты тапқаннан кейін, сіз мектеп пәндерін осы саламен байланыстыра аласыз. Нәтижесінде оқушы қажетті білімге өздігінен ұмтыла бастайды.

Танымдық қызығушылықты қалыптастыру үшін оқу іс-әрекетінің сипаты үлкен маңызға ие. Бірқатар зерттеушілер кейбір балалардың танымдық қызығушылықтары бар, ал басқаларында болмайтындығын түсіндіретін себептерді ең алдымен мектеп жүйесінен іздеу керек деп санайды. Мектептің міндеттерінің бірі – пәндерді қызықты және жанды түрде оқыту. Сол арқылы баланың оқуға деген ынтасы пайда болады. Сонымен қатар, сабақтың әр түрлі кезеңдерінде мотивацияны қалыптастырудың әр түрлі формалары мен әдістерін уақытында ауыстыру және қолдану балалардың білімді игеруге деген ұмтылысын күшейтеді [6].

Балада ішкі мотивацияны қалыптастыру үшін:

- оның бойында оқу іс-әрекетінде де, сыныптан тыс жұмыстарда да жетістік жағдайын сақтау;
- оқушыларды командалық бірлескен оқу іс-әрекеттеріне тарту;
- сыныпта жаңа материалды неғұрлым қызықты, ерекше өту;
- танымдық ойындар мен пікірталастарды жиі қолдану. Проблемалық ситуацияларды және олардың бірлескен және тәуелсіз шешімін жасау;
- оқушылардың өз тәжірибелерінен алынған өмірлік жағдайларға негізделген материал беру;
- оқу іс-әрекетінде оқушылардың дербестігі мен өзін-өзі бақылауын дамыту, жоспарлау, мақсат қою және оларды іс-әрекетте жүзеге асыру, білім беру мәселелерін шешудің стандартты емес жолдарын іздеу;
- оқыту мен әлеуметтенудің бұрыннан қалыптасқан мотивтерін өзектендіру, яғни жою емес, нығайту және қолдау. Бар мотивтердің жаңа сапаларының көрінуіне жағдай жасау және жаңа мотивтердің пайда болуына ықпал ету [6, 1446].

Мотивацияның негізгі компоненттерін көрсететін келесі мәселе – мақсат қою. Мотивтерді жүзеге асыру көп жағдайда оқушылардың мақсат қоя білу,

оны негіздеу және оған жету қабілетіне байланысты екені белгілі. Оқушыларды мақсат жүйесін дәйекті түрде ашып, үйрету керек. Мотивтер, әдетте, оқу іс-әрекетін тұтастай сипаттайды, ал мақсаттар жеке оқу әрекеттері болып табылады. Мақсат қоя білу – оқушының мотивациялық сферасының жетілуінің көрсеткіші және мотивациялық сфераның ерікті компоненттерінің бірі [5, 976].

Оқу мотивациясының эмоционалды компоненті. Оның басты сипаттамасы – студенттердің тәжірибесі, оқуға деген эмоционалды қатынасы. Эмоциялар өздігінен, сөзсіз, ынталандырушы мәнге ие.

Позитивті эмоциялар жалпы мектеппен байланысты болуы мүмкін. Олар: мұғалім мен сыныптастардың біркелкі қарым-қатынастың арқасында; қақтығыстардың болмауы, сынып ұжымының өміріне белсенді қатысу, оқу жетістіктерімен, қиындықтарды қуана жеңу, берілген бағаға қанағаттану, жана оқу материалымен «соқтығысу» кезіндегі эмоциялар – осының бәрі ішкі мотивацияны, пәнге деген эмоционалды-танымдық қатынасты және оған деген ынта-ықыласты күшейтеді. Сонымен қатар, оқушы эмоционалды жайлылық атмосферасында өмір сүреді, бұл оқу табысы үшін аса маңызды. Мектеп пен мұғалімдер сыныптағы жағымды сезім мен эмоциялардың таралуына үлкен мән беруі қажет [6, 1046].

Қорытындылай келе, оқудағы кез-келген білім мен жетістіктердің қалыптасуы, ең алдымен, мектеп оқушыларының ықыласы мен ұмтылыстарына байланысты болатындығын, бұл өз кезегінде оқыту мотивтерін қалыптастырумен байланысты болатындығын білдік. Бұл мәселені шешу – көбіне білім беру қызметін ұйымдастыру деңгейіне байланысты, бұл оқушы тұлғасының ішкі мотивациялық әлеуетін ашуға барынша ықпал етуі керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1.Абрамова Г.С. Практикум по возрастной психологии: Учеб. пособие для студентов вузов. - 2-е изд., стереотип. - М., 1999. - 320 с.

2.Амонашвили Ш. А. Обучение, оценка, отметка. - М.: Просвещение, 1980.

3.Изучение мотивации поведения детей и подростков под ред. Божович Л. И., Благонадежина Л. В. - М.: Педагогика, 1972.

4.Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. - М.: Просвещение, 2008.

5.Марцинковская Т.Д. Детская практическая психология: учебник. - Москва: Гардарики, - 2000. - 255 с.

6.Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников. - М.: Педагогика, 2004.

УДК 159.923.2

САМООЦЕНКА РЕБЕНКА: ЗАКОНОМЕРНОСТИ, УСЛОВИЯ И ПРОБЛЕМЫ ЕЕ ФОРМИРОВАНИЯ

Ахметкали Аяулым Мақсатқызы

Бакалавр 1 курса, ОП 6В01101 - Педагогика и Психология

Международный Университет Астана

Нур – Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Сапарова Гульнур Тансыкбаевна**

Эл.почта: akhmetkali.ayaulym@mail.ru

Самооценка ребенка — индикатор успешности во взрослой жизни. Психологи утверждают, что правильно сформированная оценка личных качеств, как внешних, так и внутренних, обеспечивает счастливую жизнь. Существуют определенные этапы формирования самооценки у детей дошкольного и школьного возраста. Чтобы она была адекватной, родителям стоит уделить внимание ее развитию и коррекции, если это будет необходимо.[1]

Говоря простым языком, детская самооценка – это уровень самостоятельной оценки самого себя. У каждого человека есть определенный набор качеств, и второго такого набора нет ни у кого, даже при наличии близнеца. В раннем возрасте самооценка очень хрупкая и меняется по несколько раз в зависимости от обстоятельств.[1, 126стр] Самооценка человека безупречна лишь при рождении, а о том, какой она будет потом, должны позаботиться родители и ближайшее окружение.

У детей самооценка формируется тем, что они думают и чувствуют о себе. Их самооценка наиболее высока, когда они видят себя приближенными к своему "идеальному" я, к тому человеку, которым они хотели бы быть. Дети с высокой самооценкой легче справляются с конфликтами, сопротивляются негативному давлению и заводят друзей.[2]

Дети с низкой самооценкой испытывают трудности в решении проблем, чрезмерно самокритичны и могут стать пассивными, замкнутыми и подавленными. Они могут не решаться пробовать что-то новое, могут негативно отзываться о себе, легко разочаровываются и часто воспринимают временные проблемы как постоянные условия. Они более пессимистичны в отношении самих себя и своей жизни.

Самооценка помогает адекватно оценивать свои силы и возможности. Также ребенок может оценивать поступки и разделять их на хорошие и плохие. Если ребенка мотивировать правильно, то самооценка помогает ему справиться с силами и не сдаваться при первых неудачах в выполнении того или иного задания. Роль самооценки в жизни ребенка очень велика.

Самооценка приходит из разных источников для детей на разных стадиях развития. На развитие самооценки у детей раннего возраста большое влияние оказывают родительские установки и поведение. Поддерживающее поведение родителей, в том числе поощрение и похвала за достижения, а также интернализация ребенком собственного отношения родителей к успеху и неудаче, являются наиболее мощными факторами в развитии самооценки в раннем детстве.[3] По мере того как дети становятся старше их переживания вне дома, в школе и со сверстниками становятся все более важными для определения их самооценки.

В развитии самооценки, выделяются **4 основных этапа**:

1 этап – от рождения до 18 месяцев. Это трепетный этап, выстроенный на внутренних ощущениях и тактильном контакте. У новорожденного формируется доверие к окружающему миру через заботу и опеку родителей. Появляется первая в жизни привязанность. Адекватная самооценка формируется в том случае, если родители позитивно оценивают малыша. Новорожденный не поймет, если ему это сказать напрямую, он различает только эмоциональную оценку: добрый взгляд, объятия, мягкие прикосновения, добрый и спокойный тембр голоса.

2 этап – от 1,5 до 3-4 лет. В этом возрасте малыш становится невероятно любознательным и активным. Ему интересно абсолютно все, и от того, как на его интерес реагируют родители, зависит формирование самооценки. Стоит позволить ребенку почувствовать себя самостоятельным. В этом возрасте все в руках родителей: автономным или зависимым человеком вырастет ребенок. Малыш уже в состоянии понимать, что ответственность за совершенные поступки лежит на нем, а не только на родителях. Но, в этом возрасте желательно не давать оценку личности при неудачной попытке.

3 этап – от 4 до 6 лет. В младшем дошкольном возрасте дети начинают пристальнее присматриваться к себе и к своему месту в обществе. Например, думают о том, сколько друзей в детском саду и почему кто-либо не хочет дружить. Малыш ищет причины происходящего в себе. Допустим, старший брат сегодня не в духе и поругал младшего. Малыш не понимает, что он сделал не так, но все же ищет причины в себе. В такие моменты важно, чтобы объяснение этому поступку дали взрослые, что у брата всего лишь плохое настроение, но он с любовью относится к младшему и любит его.

4 этап – школьные годы от 6 до 14 лет. Завершающий 4 этап – самый долгий, интересный и опасный в процессе формирования детской самооценки. В этом возрасте закладывается любовь к труду и идет нацеленность на результат. Неприятие малыша в обществе сверстников формирует в нем замкнутость и отторжение. Может случиться так, что ребенок потеряет интерес к делу, которым интересовался совсем недавно. Эта апатия – следствия неприятия подростка в коллективе. Он теряет веру в то, что способен наравне с другими выполнять задачи и добиваться успеха. Иногда случается так, что самые талантливые и одаренные дети могут замкнуться в

себе и разувериться в собственных силах из-за трудных отношений в коллективе. [4]

Пути формулирования нормальной самооценки у ребенка. Человек с адекватной самооценкой способен воспринимать реальность такой, какая она есть и, не пытаясь изменить мир, легко адаптируется к жизни. Именно от адекватной самооценки зависит успешность и комфортное существование личности в социуме.

Чтобы сформулировать адекватную самооценку у ребенка, родителю стоит посмотреть на свое поведение.

Может быть так что иногда родительские взгляды на ребенка через мерно завышены. От этого у ребенка пропадает желание делать что либо. Чтобы таких проблем не было, родителям не стоит навязывать ничего насильно ребенку. Так же не стоит сравнивать с другими детьми. Чаще всего, детей которые сравнивали с кем то в детстве, растут более неуверенными в себе.

В школьном возрасте для ребенка бывает важно мнение ровесников. Дети могут насмеяться только из-за того, что сверстник слегка полнее или учится лучше других. Если идет открытая травля, лучше перевестись в другую школу. Скорее всего, в новом коллективе сложатся абсолютно нормальные и адекватные отношения. Надо дать ребенку шанс самостоятельно исправить ситуацию и почувствовать себя важным в коллективе. Критиковать ребенка не стоит. Можно давать оценку поступкам, но не человеку. К середине детства дружеские отношения стали играть ключевую роль в жизни ребенка. Исследования показали, что дети школьного возраста проводят больше времени со своими друзьями, чем делают домашние задания, смотрят телевизор или играют в одиночку. Кроме того, количество времени, в течение которого они взаимодействуют со своими родителями, значительно сокращается по сравнению с тем, когда они были моложе. На этом этапе социальное принятие со стороны сверстников ребенка играет важную роль в развитии и поддержании самооценки. [5]

Физические и эмоциональные изменения, происходящие в подростковом возрасте, особенно в раннем подростковом возрасте возникают новые проблемы с самооценкой ребенка. Мальчики, у которых скачок роста наступает поздно, сравнивают себя со сверстниками, которые рано повзрослели и кажутся более спортивными, мужественными и уверенными в себе. Напротив, раннее физическое созревание может смущать девочек, которые могут чувствовать себя неуклюжими и застенчивыми в своих новых развитых телах. Как мальчики, так и девочки тратят чрезмерное количество времени и энергии на личный уход, пытаясь добиться определенного внешнего вида. Приспособление к своим сверстникам становится более важным, чем когда-либо, для их самооценки, и в более позднем подростковом возрасте отношения с противоположным полом (или иногда с тем же полом) могут стать основным источником уверенности или неуверенности. До

определенного момента подростки должны обрести чувство компетентности, делая и участь на своих собственных ошибках и будучи ответственными за свои собственные действия. [5, 89стр]

Существует несколько факторов, влияющих на самооценку в этом возрасте. К ним относятся следующие:

Возраст: самооценка имеет тенденцию неуклонно расти вплоть до средней школы, когда переход от привычной среды начальной школы к новой обстановке ставит детей перед новыми требованиями. Самооценка либо продолжает расти после этого периода, либо начинает снижаться.

Пол: девочки, как правило, более восприимчивы к низкой самооценке, чем мальчики, возможно, из-за повышенного социального давления, которое подчеркивает внешность больше, чем у мальчиков. интеллект или спортивные способности.

Социально – экономический статус: исследователи обнаружили, что дети из семей с более высоким уровнем дохода обычно имеют лучшее чувство самоуважения в середине-конце подросткового возраста.

Образ тела: особенно верно для подростков, но также важно и для детей младшего возраста, что образ тела оценивается в контексте медиа-изображений из телевидения, фильмов и рекламы, которые часто изображают девочек худыми, красивыми и с идеальным цветом лица. Мальчики изображаются мускулистыми, очень красивыми и высокими. Девочки с избыточным весом и худые или низкорослые мальчики часто имеют низкую самооценку, потому что они сравнивают себя с этими культурными и узкими стандартами. Отсюда и все проблемы. [6]

Многочисленные исследования связывают низкую самооценку с широким спектром проблем, включая плохую успеваемость в школе, преступное и насильственное поведение; быть жертвой издевательств; подростковую беременность; Курение, а также употребление алкоголя и других наркотиков; отсев из школы; депрессия; и мысли о попытках самоубийства. Кроме того, дети и подростки с низкой самооценкой имеют больше проблем со здоровьем, чем те, у кого самооценка выше.

Способы коррекции самооценки

Коррекция самооценки поможет избежать множества проблем ребенка в будущем:

1. Не стоит сравнивать ребенка со сверстниками. Родители должны понимать, что у каждого ребенка разные способности – это первое. Самая главная задача родителя – разглядеть талант своего ребенка или же его отсутствие. Родителям стоит оценивать способности малыша трезво. Не бывает людей успешных во всех направлениях.
2. Не забывать хвалить ребенка. Для большинства детей похвала – это самая большая мотивация. Малыш будет покорять новые и новые вершины ради заветных слов мамы и папы: «какой же ты молодец», «мы гордимся тобой», «так держать».

3. Уважать личное пространство ребенка. Для малыша важно, чтобы близкие люди ценили его мир. Бережно относитесь к личным вещам и игрушкам ребенка. Пусть он понимает, что его любят, ценят и уважают.

4. Адекватно оценивать способности ребенка. Не стоит предъявлять завышенные требования к малышу. Если ваш сын или дочь учатся во 2 классе, они не обязаны знать программу 5 класса, даже если эту программу легко освоил один из их одноклассников.

5. Не критиковать личность. Не стоит ругать и кричать на малыша, если не все получается с первого раза. Лучше помочь преодолеть трудности и вместе радоваться успехам и достижениям. [5]

Особенности самооценки у детей:

Дошкольный

К трем годам дети имеют более четкое представление о том, кто они и как они вписываются в мир, который они знают. Они начинают узнавать о своем теле и о том, что в определенных пределах они способны самостоятельно думать и принимать решения. Они могут проводить время вдали от своих родителей или основных опекунов, потому что чувствуют себя в безопасности самостоятельно или с другими детьми и взрослыми. Они развивают свою самооценку в основном физическими способами, сравнивая свою внешность с другими детьми, такими как рост, размер, ловкость и способности.

Дошкольники постепенно учатся самоуважению, развивая в себе чувство доверия, самостоятельности и инициативы. В этом возрасте родители могут помогать воспитывать самооценку ребенка, обучая навыкам решения проблем, вовлекая его в задачи, которые дают ему чувство выполненного долга, спрашивая и слушая его мнение, а также знакомя его с социальными условиями, особенно со своими сверстниками. Маленькие дети учатся самоуважению через то, что они могут делать и что их родители думают о них. [3, 122стр]

Школьный возраст

Критическая точка в развитии самооценки ребенка наступает, когда он начинает ходить в школу. У многих детей самооценка падает, когда им приходится справляться со взрослыми и сверстниками в новой ситуации с правилами, которые могут быть новыми и странными. В раннем школьном возрасте самооценка-это то, насколько хорошо дети справляются с учебными задачами в школе и как они выступают в спорте. Это также зависит от их внешнего вида и характеристик, а также от их способности подружиться с другими детьми своего возраста.

Стрессы дома, например, когда родители много спорят, и проблемы в школе, такие как трудные уроки, запугивание или отсутствие друзей, могут негативно сказаться на самооценке ребенка. Дети с чрезмерно развитой самооценкой могут иметь тенденцию быть хулиганы, в то время как дети с

более низкой самооценкой могут стать жертвами этих хулиганов. Родители могут помочь детям развить внутреннее чувство самоконтроля, которое приходит с опытом принятия решений. [6, 103стр]

Подростки претерпевают серьезные изменения в своей жизни, и их самооценка часто может стать хрупкой. Они обычно чрезвычайно озабочены тем, как они выглядят и как их воспринимают и принимают их сверстники. Подростки, которые ставят цели в своей жизни, имеют более высокую самооценку, чем те, кто этого не делает. Высокая самооценка также напрямую связана с подростками, которые имеют очень поддерживающую семью.

Образ тела - важнейший компонент самооценки подростков, и они очень обеспокоены тем, как их видят сверстники. Подросткам с высокой самооценкой нравится, как они выглядят, и они могут принимать себя такими, какие они есть. Подростки с низкой самооценкой обычно плохо представляют свое тело и думают, что они слишком толстые либо же недостаточно красивые или недостаточно мускулистые. Есть некоторые физические особенности, которые подростки не могут изменить, но принимать себя такими, какие они есть, без излишней самокритики-это бывает непросто. [2, 164стр]

Прочитав всю информация о самооценке ребенка, становится ясно насколько велика роль самооценки ребенка. Самооценка ребенка очень важна и очень важно чтобы она была адекватной. Родителям стоит обращать больше внимание на поведение ребенка, на его окружение. Тогда проблем с самооценкой можно будет предотвратить.

Список использованных источников:

1. Андрущенко Т.Ю. Психологические условия формирования самооценки в младшем школьном возрасте // Вопросы психологии. - 1978. - №4
2. Белобрыкина О.А. Влияние социального окружения на развитие самооценки // Вопросы психологии. - 2001. - №4. - С. 31-38.
3. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / под ред. Фельдштейна. - 2-е изд. - М.: Институт практической психологии, 1997. - 352 с.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - СПб.: Питер, 2008. - 400 с. - (Мастера психологии).
5. Дендеберя Е.В. Как поднять самооценку. - Ростов н/Д: Феникс, 2003. - 352 с. - (Психологический практикум).
6. Захарова А.В., Андрущенко Т.Ю. Исследование самооценки младших школьников в учебной деятельности // Вопросы психологии. - 1980. - №4. - С. 90-99.

ӘОЖ 373.3.043/.091.262

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҮЛГЕРІМІНЕ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

Ахметова Аяжан Ғазизқызы

БВ01302-Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі оқу
бағдарламасы 1 курс студенті Астана халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекші **Нургазиева Нургуль Мырзабековна**, педагогика
және психология магистрі

Үлгерім – бұл мектеп өміріндегі көп қырлы құбылыс, оны зерттеуге жан-жақты көзқарас қажет. Бастауыш сынып оқушыларының үлгерімі әр сыныптың оқу бағдарламасында белгіленген білім, дағды, икемді игеру дәрежесін білдіреді.

Оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекеті сабақ үстінде ұйымдастырылып, сабаққа өз бетінше үйде даярланады. Әрбір оқушы өзінің оқып жүрген сабақ пәндерінің өзінің өмірі үшін қажет екендігін толық түсінген кезде ғана пән тақырыптарын танып білуге ұмтылады.

«Тек қызығушылыққа негізделген оқыту оқушының ерік-жігерінің артуына мүмкіндік бермейді, өйткені оқытуда бәрі қызық емес, ерік-жігермен көп нәрсені алуға тура келеді», - деген К.Д. Ушинскийдің пікірі әлі де ойынды жақсы көретін бастауыш сынып оқушыларының оқу әрекеттерін мұғалім тарапынан ұйымдастырудың жауапкершілікті талап ететінін көрсетеді [1].

Оқу жетістіктеріне әсер ететін және оқушының оқу қиындықтарын алдын-ала анықтайтын факторлардың бірі – балалардың ақыл-ой дамуының деңгейі. Оқытудың белгілі бір қиындықтары, білім беру процесінің талаптары оқушының танымдық іс-әрекетін, оның ақыл-ой дамуының нақты деңгейімен сәйкес келмеген жағдайда туындайды.

Оқушыларда ақыл-ойының дамуы маңызды рөл атқарады, өйткені оқу іс-әрекетінің сәттілігі кейде оған байланысты болады. Ал білім беру іс-әрекетінің жетістігі тұлғаның барлық жағынан көрініс табады – эмоционалды, уәжді, күшті, мінезді. Белгілі бір дәрежеде психикалық даму мидың табиғи жетілуіне байланысты жүреді, бұл жалпы психикалық дамудың міндетті шарты. Бірақ негізінен ақыл-ой дамуы әлеуметтік ықпал, яғни тәрбие мен білімнің аясында жүреді.

Көбіне ақыл-ой дамуы әлеуметтік ықпал – тәрбие мен білімнің әсерінен болады. Бұл жерде ең бастысы – мектеп ғылыми білім жүйесін игеру арқылы оқушының ойлау процестерін дамытып, өзіндік ішкі даму процестерін жүзеге асыру. Мектептің үлгеріміне айтарлықтай әсер ете отырып, ақыл-ой дамуы баланың мектептегі жетістігін немесе үлгермеушілігін әрдайым анықтай

бермейді. Яғни, оқушының үлгермеушілігіне көбінесе басқа сыртқы жағдайлар да әсер етеді.

Қоршаған орта оқушыға және оның оқу үлгеріміне әсер етеді. Айта кетсек, қазіргі таңда пандемияға байланысты көптеген шектеулер қойылып, оқу процесі өзгерді. Қазіргі оқу процесіне байланысты, оқушылар онлайн түрде үйде оқып жатыр. Бұл жерде құрылғыларсыз оқу мүмкін емес, бірақ кейбір оқушылар сабақтан тыс уақытты қажет емес заттарға көп уақытын бөледі. Оқушылардың қоршаған ортамен байланысы едәуір өзгерді. Табиғат аясында таза ауа жұтып, далада ойнап жүрген балалар азайды. Себебі, оқушы төрт қабырға ішінде күні бойы смартфон, компьютер, планшет және т.б. құрылғыларды шектен тыс пайдаланулары салдарынан денсаулықтарына зақым келтіруде.

Отбасы да оқушының оқу үлгеріміне әсер етеді. Ата-анасының балаға дұрыс үлгі бермеуі қазіргі таңда үлкен проблема болып тұр. Көп оқушыларда ата-аналары жұмыста болғандықтан, баланың бақылаусыздығы, отбасында қалыптасқан тәртіптің жоқтығы орын алады. Отбасылардың жоғары, орташа және төмен әлеуметтік деңгейі бар. Солардың ішінде көп балалы отбасы, жұмыссыз ата-аналар, тек бір ғана отбасы мүшесі ғана жұмыс істейтін отбасылар көп. Мектеп құралдарының жетіспеушілігі баланың оқуына проблема туғызады. Сөйтіп, отбасының әлеуметтік жағдайы оқушының оқу үлгеріміне әсер ететін жағдайлардың бірі.

Оқушылардың табиғи ерекшеліктерінің олардың білімдерінің сәттілігіне белгілі бір әсері бар. Әр түрлі темперамент оқушыларда болатын білім беру іс-әрекетінің табиғи негізі мен айырмашылықтарын қарастырады. Темпераменттің табиғи негізі – жоғары жүйке қызметінің түрлері. Оқу жұмысын ұйымдастыруда оқушылардың темпераментінің ерекшеліктерін ескеру қажет.

Оқу іс-әрекеті оқушының табиғи ерекшеліктеріне, оның жоғары жүйке қызметінің туа біте ұйымдастырылуына ерекше талаптар қоймайды. Жоғары жүйке белсенділігінің табиғи ұйымдастырылуындағы айырмашылықтар тек жұмыс тәсілдері мен құралдарын, әсіресе іс-әрекеттің жеке стилін анықтайды, бірақ жетістік деңгейіне байланысты болмайды.

Балалардың оқу жетістіктеріне, олардың оқу үлгеріміне әсер ететін педагогикалық фактор. Оның құрамдас бөліктері мектепте жүйелі оқытуды бастайтын баланың жасы және мектептегі білім берудің педагогикалық компоненті болып табылады.

Бастауыш сынып оқушысының жас ерекшелігі туралы айтқанда, оның мектепке психологиялық дайындығы маңызды. Баланың мектепке психологиялық дайындығының нашарлығы оның мектепте жетістікке әсер ететін бірқатар қиындықтарды тудырады.

Бұл кезеңде баланың бүкіл өмір салты мен іс-әрекетін түбегейлі қайта құрылады. Оқушының ішкі әлеміндегі терең өзгерістермен байланысты дамудың сапалы жаңа кезеңіне көшеді. Бастауыш сынып оқушыларының тек

интеллектуалды ғана емес, сонымен бірге жеке басының мотивациялық, эмоционалды және ерікті сапаларында да өзгерістер болады.

Бастауыш сынып оқушыларының үлгеріміне әсер ететін негізгі фактор - мектептегі оқыту жүзеге асырылатын дидактикалық-әдістемелік жүйе болып келеді.

Оқыту негізгі іштей бөлінетін танымдық құрылымдарды қалыптастыру болуы керек. Сондықтан, мектепке бару процесінде балаға тек білім көлемін жеткізіп қана қоймай, сонымен қатар ішкі тәртіппен құрылым құра отырып, ондағы білім жүйесін қалыптастыру қажет.

Ю.К. Бабанский және В.С. Цетлин академиялық үлгермеушіліктің екі себебін ажыратады: сыртқы және ішкі [2].

Сыртқы себептерге ең алдымен әлеуметтік себептер жатады, яғни қоғамдағы білімнің төмендеуі, қалыптасқан білім беру жүйесінің тұрақсыздығы.

В.С. Цетлин өз еңбегінде «Мектептің академиялық үлгермеушіліктің алдын-алу бойынша мақсатты жұмысы әлеуметтік жағдайдың жалпы жақсаруымен ғана тиісті нәтиже бере алады», - деген тұжырымға келеді [3]. Өкінішке орай, мұғалім әр оқушының әлеуметтік мәселесін шеше алмайды.

Сыртқы себептерге жергілікті деңгейдегі оқу процесін ұйымдастырудың жетілмегендігі жатады. Мұғалімнің сабақты қызықсыз өткізуі, жеке тәсілінің болмауы, оқушыларды шамадан тыс жүктеуі, оқу қызметінің әдістерінің қалыптаспауы, білімдегі олқылықтар және т.б.

Оқу үлгермеушінің маңызды ішкі себептерінің бірі - отбасылардың материалдық әл-ауқатының күрт нашарлауынан туындаған мектеп оқушыларының денсаулығындағы ақаулар болып табылады. Мұны оқу процесін ұйымдастырған кезде ескеру қажет. Өйткені денсаулығында белгілі бір ақауы бар бала үлкен оқу-жаттығу жүктемелеріне шыдай алмайды. Оқуға деген ынта-ықыластың төмендігі немесе жоқтығы ішкі себептермен де байланысты: баланың білімге деген көзқарасы дұрыс емес, ол оның әлеуметтік маңыздылығын түсінбейді және оқу іс-әрекетінде табысқа жетуге ұмтылмайды. Сонымен қатар оқушының интеллектісінің төмен дамуы да ішкі себептермен байланысты.

Мұғалім бастауыш сынып оқушыларының үлгерімін жақсарту үшін баланың бұрынғы біліміне сүйенуге, есіне түсіруін қорғауға, меңгерілген білімді ұзақ уақыт есте сақтауына, білуге деген қызығушылығын арттыруға ықпал ететін жұмыстар жүргізеді

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Ушинский К.Д. Собрание сочинений в 11 тт. Под ред. А. М. Егорова. М-Л., 1948-1952 гг., Т.2., С. 532.
2. Бабановский Ю.К. Об изучении причин неуспеваемости школьников. – «Советская педагогика», 1972, № 1.

3. Цетлин В.С. Неуспеваемость школьников и ее предупреждение. – М.: Педагогика, 1998.

ӘОЖ 373.3

2-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТІЛДІК ИКЕМДІЛІКТЕРІН ДАМЫТУ

Ачанова Айдана Қайыржанқызы

6B01302-Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі оқу
бағдарламасы 1 курс студенті Астана халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: **Нургазиева Нургуль Мырзабековна**, педагогика
және психология магистрі

Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеуінде мынандай проблемалар болады: тілін тістеп сөйлеуі, сақауланып сөйлеуі, дыбыстарды қалдырып кетіп сөйлеуі немесе кейбір дыбыстарды шатастырып айтуы. Бастауыш сыныпта дыбыстарды дұрыс айта алмайтын оқушылар да кездеседі. Бұл кезде оқушылармен жұмыс жүргізу керек. Яғни, жаңылтпаш, мақал-мәтелдерді айтқызу арқылы және тағы да басқа әдістерді қолдану арқылы жұмыстарды жүргіземіз. Жаңылтпаш пен мақал-мәтелдер оқушылардың тілдік икемділігін артырып, сөздік қорын молайтуға үлкен әсерлерін тигізеді.

Жаңылтпаштар – қазақ халқында кең тараған, тілдің шапшаңдылығын арттыратын жанр түрі. Қазіргі кезде жаңылтпаштар жинағы, кітаптары бар. «Жаңылтпаш деген аты жаңылтудан шыққан. Қатарынан қайта-қайта шапшаң айтқанда, иә тіл келмейтін, иә тіл басқа сөз қылып бұзып кететін сөздердің басын құрап, келістірген шығарма жаңылтпаш деп аталады», – деп айтқан болатын А.Байтұрсынов [1]. Жаңылтпашты кейбір зерттеушілер ойын түрі деп те қарастырған. Ойын деп атау себебі, балалардың бір-бірімен жарыса жаңылтпашты қайталап айтуы. Оқу жоспарында жаңылтпаштарды қолдану, сабақты құнарлы ете түседі. Жаңылтпашты бірден қайталап айту оқушыларға қиын соғуы мүмкін. Сондықтан жаңылтпашты 5-6 рет, тіпті бұдан көп рет қайталап айту керек. Сонда ғана шапшаң, әрі әр сөзді дұрыс айтып үйренеді.

Алдымен жаңылтпашты мұғалім дұрыстап оқып береді де, оқушыларға қайталатқызады. Кейін оқушылар баяу қарқынмен, әр дыбысты дұрыс айтып қайталайды. Содан кейін жылдамдық қосып оқи бастайды. Жаңылтпашты қайталатқанда негізгі ереже, әр дыбысты дұрыс айту. Кейбір оқушылар тез, біраз кейбір дыбыстарды жұтып қайталады. Оны жөндеп, дұрыс айтқызу мұғалімнің міндеті. 2-сыныптың «Қазақ тілі» оқулығында оқушылардың тілдерін икемдеуге арналған жаңылтпаштар:

Далбандап кеп доп тепті,
Терезеге дөп тепті [2].

Бұнда оқушылар жаңылтпашты оқыған кезде д, п, т дыбыстарының дұрыс айтылуына назар аударады. Жаңылтпашты айтқанда осы дыбыстарды дұрыс айтуын мұғалім қадағалайды. Тағы да осы дыбыстарға қосымша жаңылтпаштарды алуға болады. Мысалы:

Торғай тоғайды ұнатады,
Тоғай торғайды ұнатады.

Тамшылар тамшы тамса,
Тығылар таса тапса.

Піскен пісте,
Піс те,
Жерге түспе.

Пай-пай тіпті күш қалмай,
Піл қорықты тышқаннан.
Пана таппай жортады,
Пәледен жаман қорқады.

Далада Дана да ойнап жүр,
Далада сана да ойнап жүр.

Далалықтарға даралық,
Даласынан дариды [3].

Тағы да, б, с, қ дыбыстарын дұрыс айтқызу үшін 2-сыныптың «Қазақ тілі» оқулығынан жаңылтпаштарды пайдалануға болады. Мысалы:

Бейсенде бар сеңсең тон,
Сейсенде бар сеңсең тон,
Кигендері өңшең тон.

Ескен Елубай

Егер сенсең,
Баққа енсең,
Сан түрлі гүл құлпырар
Әдемі өңшең [4].

Жаңылтпаштар қиын болғандықтан, буынға бөліп, баяу қарқынмен бастап, балаларға қайталатқызып айтқызыған жөн.

Мақал-мәтелдер оқушылардың тілдік қорын жетілдіріп, білімін молайтады. Қазақ халқында мақал-мәтелдердің орны ерекше. Мақал-мәтелдегі сөздердің мағынасын ашып, сөздік қорларын молайтады. Оларды оқуда

немесе күнделікті өмірде қолдануға үйренеді. Сонымен қоса дыбыстарды дұрыс айтуға көмегін тигізеді.

Мысалы, ж дыбысын дұрыс айта алмайтын оқушылар үшін:

Жеті атасын білген ұл,
Жеті жұрттың қамын жер.

Жаңбыр бір жауса,
Терек екі жауады [5].

Жүзігің алтын болғанша,
Жүзің жарқын болсын.
Ш дыбысын дұрыс айту үшін мынадай мақал-мәтелдерді қолданамыз:
Жұғын бар жерде – шыбын бар,
Шыбын бар жерде – шығын бар.

Шебердің қолы – ортақ,
Шешеннің тілі – ортақ.

Шөлге шықсаң, шөл екенін біліп шық,
Шөл тәңірі сары атанға мініп шық [6] .

Сонымен қоса жануарлардың, табиғат құбылыстарының дыбыстарын айту арқылы да дыбыстарды дұрыс айтқызуға болады. Мысалы:

«Арыстан бізде гүрілдейді. Ол қалай гүрілдейді? «рррр» дейді. Сиыр мөңірейді. Қалай мөңірейді? «мөөө» дейді. Мысық мияулауды. Қалай мияулайды? «мияу» дейді. Бақа бақылдайды. Қалай бақылдайды? «бақ-бақ» дейді. Ит үреді. Қалай үреді? «аф-аф» дейді»

Терезенің қаққанын «тук-тук». Желдің гуілін «гуу-гууу» т.б.

2-сынып «Қазақ тілі» оқулығында «Тырс-тырс» өлеңі берілген.

Тырс-тырс!
Жаңбыр көп жауады,
Тамшылар тамады.
Тырс-тырс!
Терезені қағады,
Су болып ағады.
Тырс-тырс!
Тазартып ауаны,
Жаңбыр көп жауады [4] .

Ермек Өтетілеу

Бұл өлеңде «тырс-тырс» деген сөзді дұрыс айтқызады. Өлеңді қайталатып, әр дыбысты дұрыс айтуын мұғалім қадағалайды. Өлеңді айту барысында «Тырс-тырс» сөзіне келгенде қолдарын шапалақтайды. Тамшылардың тамуын, терезенің қағылуын қолмен көркетеді.

Сонымен қоса, жұмбақтар арқылы оқушылардың тілдік икемділіктерін дамыта аламыз. Ол үшін 2-сынып «Қазақ тілі» оқулығынан мынадай жұмбақтарды пайдалануға болады:

Әрі шешен, әрі әнші, әрі күйші,
Әр үйде бар, тапқышым, қәне, білші.

(Радио)

Қалқиып ұзын құлағы,
Елеңдеп қорқып тұрады.

(Қоян)

Бір жерінде жаз,
Бір жерінде күз,
Бір жерінде қыс,
Бір жерінде көктем,
Керемет алып неткен!

(Жер шары)

Аспаннан ақ ұлпа борады,
Қырқаны сейсепке орады.

(Қар)

Дәмі де жоқ, түсі жоқ,
Пайдаланбас кісі жоқ [4].

(Су)

Жұмбақтарды оқып, мұғалім оқушыларға жауабын тапқызады. Тілі келмеген дыбыстарды дұрыстатып, қайтадан айтқызады.

Бос уақытта сыныптан тыс сабақтарды жүргізген де тиімді. Мысалы өтірік өлеңдер арқылы тілдік икемділікті арттыру. Өтірік өлеңдер оқушылардың қиялын, ойлауын, тілдік қорларын байытуға зор көмегін тигізеді. Мынадай өтірік өлеңдерді алуға болады:

1. Өтірік өлең
Шыбын мініп, шіркейді жетеледім,
Қырғи қылып көбелекті бөпеледім,
Асау қарға, бүргені ұстап мініп,
Көбелектің ауылын төтеледім.

2. Өтірік өлең
Өтірік өлең айттым да жұртқа жақтым,
Құмырсқаны қайырып қойдай бақтым.
Ел қыдырған кешегі есер кезде,
Бөгелек басына тана тақтым.

3. Өтірік өлең

Міндім де осырақ қоңыз аяндадым,
Болдыртып аяңымен қоянды алдым.
Япырмай, сол қоянның семізін-ай,
Көтеріп қоңызыма қоя салдым.

4. Өтірік өлең

Үш жаста мергеншілік кәсіп қылдым,
Бір оқпен мың құланды атып қырдым.
Ауынан өрмекшінің кілем тоқып,
Ұялмай жүз тоқсаннан сатып тұрдым.

5. Өтірік өлең

Қоян мініп, жылқыға құрық салдым,
Құрық сап шу асауды ұстап алдым.
Қурайдан алпыс оқты мылтық жасап,
Қабылан, аю, қасқырды атып алдым [7].

Бірінші өтірік өлеңді ш, қ дыбыстарын, екінші өтірік өлеңді ө, ж, қ, б дыбыстарын, үшінші өтірік өлеңді қ және ң дыбыстарын, төртінші өтірік өлеңді ш, қ, т дыбыстарын, бесінші өтірік өлеңді қ дыбысын дұрыс айтқызу мақсатында алуға болады.

Бұндай жұмыстарды сабақта жиі қолданған тиімді. Жүргізілетін жұмыс оқушыға қиын соғып, жалықтырмайтынына назар аударған жөн. Осылайша балалардың дыбыстарды дұрыс, анық айтуын жақсартуға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Байтұрсынұлы Ахмет. Алты томдық шығармалар жинағы. – Алматы: «Ел шежіре», - 2013. Т.І: -384 б.
2. Жұмабаева Ә.Е. т.б. Қазақ тілі. Жалпы білім беретін мектептің 2-сыныбына арналған оқулық. 2 бөлімді/Ә.Е. Жұмабаева, Г.И. Уайсова, Г.Т. Сәдуақас. – Алматы: Атамұра, 2017. 2-бөлім. – 2017. – 128 бет.
3. Қазақ жаңылтпаштары. Құрастырған Жаңыл Нұралиева. -Алматы: «Балауса» баспасы, 2013. 96 бет, суретті.
4. Жұмабаева Ә.Е. т.б. Қазақ тілі. Жалпы білім беретін мектептің 2 сыныбына арналған оқулық. 2 бөлімді/Ә.Е. Жұмабаева, Г.И. Уайсова, Г.Т. Сәдуақас. – Алматы: Атамұра, 2017. 1-бөлім. – 2017. – 128 б.
5. Тұрдалиева Г.Ж. Бастауыш сыныптарда қазақ тілі оқыту әдістемесі: Оқу- әдістемелік құрал. – Астана: Фолиант, 2007. – 292 б.
6. Қазақ мақал-мәтелдері. Құрастырған Жамалхан Асықова. – Алматы: «Балауса» баспасы, 2013. – 96 бет.
7. Қазақ өтірік өлеңдері. Құрастырған Дүйсен Мағұлұмов. – Алматы: «Балауса» баспасы, 2013. – 96 бет, суретті.

ЭОЖ 378.147

БОЛАШАҚ ШЕТЕЛ ТІЛІ МҰҒАЛІМІНІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Баймахан Ақнұр Саттарқызы

7M01701 Шет тілі: екі шет тілі білім беру бағдарламасы 1 курс магистранты
Астана Халықаралық университеті,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Тлеужанова Гүльназ Кошкимбаевна**, педагогика
ғылымдарының кандидаты, доцент.

Қазақстан Республикасының білім беру жүйесі жаңашылдықты, түрлі әдіс-тәсілдер, ұстаздардың біліктілігі мен зор еңбегін талап етеді. Болашақ ұрпақтың сауаттылығы мен іскерлігі тікелей ұстаз еншісінде. Сол себепті, алғыр оқушы тәрбиелеу үшін ең алдымен мұғалімнің кәсіби даярлығына баса назар аударған жөн. Кез-келген педагогтың әдістемелік құзіретін қалыптастыру қоғамның басты талабы болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған рөлі атап көрсетілсе, осы Заңның 41-бабында: «Педагог қызметкерлер оқушылардың мемлекеттік білім беру стандартында көзделген деңгейден төмен емес білім, білік, дағды алуын қамтамасыз етуге, жеке шығармашылық қабілеттерінің дамуы үшін жағдай жасауға міндетті» делінген [1]. Аталмыш заңға сәйкес, өз ісіне жауапты, алғыр, пәні бойынша үздік педагог даярлау күн тәртібіндегі басты мәселелердің бірі.

Қазіргі таңда білім беру жүйесі үнемі заман ағымына орай оң өзгеріске ұшырап, тың мәліметтерді қолданысқа енгізіп келеді. Осыған орай, шет тілін меңгерту де басты құзіреттіліктердің бірі болып отыр. Өскелең ұрпақты көптілділікке баули отыра, кемелдеген ұлт ұландарын тәрбиелеуді мақсат тұтып, болашақ шет тілі мұғалімінің әдістемелік құзіреттілігін қалыптастыру барысында басты артықшылықтарға тоқталып өткеніміз жөн.

Ең алдымен шет тілі маманын даярлау барысында мектептен кейінгі білім ордасының маңызы өте зор. Себебі, арман қуып келген жас талапкердің тілегін шындыққа айналдырып, білімін тереңдете отыра, біліктілікке дамытып, ұстаздық машық, педагогтық іс-әрекетті қалыптастыратын оқу ордасының берер пайдасы мол. Бұл ретте де әрине, болашақ ұстазды ұштайтын ұстаз екенін айта кеткеніміз жөн. «Ұстазы жақсының, ұстамы жақсы» деген, мейірімді мамандық иелеріне де тікелей қатысы бар. Кез-келген істе тәлімгер мықты болса, соған сәйкес шәкірттер де озық болары анық. Сол себепті, болашақта мықты маманның артында, білікті ұстаздың тұрғанын айта кеткеніміз жөн. Сол секілді шет тілі мамандарын даярлау барысында да үнемі

үздік жетекшілердің қызмет етуіне үкімет тарапынан үнемі басты назар аударылып отырады.

Қазақстан Республикасының саяси, экономикалық, қоғамдық және мәдени өміріндегі өзгерістерге сай жоғары оқу орындарының үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған маман дайындауға ұмтылуы, өзінің бүкіл қызметін осы бағытта құруы заңды құбылыс, себебі қоғам өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылауына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарды қажет етеді [1, 41 б.]

Болашақ шет тілі мамандарын даярлау барысында қажеттілік күн сайын артуда. Ол біздің қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық жалпы мәдени алға басуымыздың алғышарты негізінде болып отыр. Бұл дегеніміз, шет тілдерін мектептерде пән ретінде оқытудың дәрежесін жоғарлататыны сөзсіз. Қоғамдық құрылыстың барлық құрылымдары дамушы жүйе ретінде қарастырылғандықтан, олардың құраушыларының өзара байланысы, өзгерісі басқа элементтерге ықпалын тигізеді. Қоғамдық прогреске сәйкес білім беру мазмұны өзгерістер мен толықтыруларға ұшырайды.

Осы жөнінде «Тілдік қарым-қатынас-мәдениет айнасы» тақырыбындағы мақаласында Ж.Күлекеев тілдерді оқытудағы кемшіліктерді айта келе, шет тілі туралы: «Қазақстандық жас ұрпақтың білуі міндетті, үшінші тіл — шетел тілі. Өкініштісі, біздің мектеп бітірушілер шетел тілінде еркін сөйлей алмайды», — деп шетел тілін игерудегі минимум деңгейдің тілдік қарым-қатынасқа сәйкес болуы туралы айтқанымен келісуге болады [3].

Шет тілі мұғалімінің әдістемелік құзіреттілігін қалыптастыру барысында Байрамда көрсетілген Ван Е.К.-тің «Қатысымдық қабілет» үлгісі автономиялық және әлеуметтік жауапкершілігі бар, алты «құзыреттілікті» құрайды. Ван Е.К.-тің ұсынған құзыреттіліктері төмендегідей:

1. Лингвистикалық құзыреттілік: тілдің ережесіне сәйкес қалыптасады мағыналы сөйлеу, жеткізе білу және түсіндіру қабілеті;
2. Әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілік: тіл нысандарын таңдау орнату, қарым-қатынас және т.б. сияқты жағдайлармен айқындалатын жолдарын ұғыну;
3. Дискурс құзыреті: мәтіндерді құрастыру және түсіндіруде тиісті стратегияны қолдана білу;
4. Стратегиялық құзыреттілік: қатысым болған жағдайда өз ойын жеткізе білу немесе басқа тараптың негізгі ойын түсінуге талпыну, яғни сөйлемді түрлендіру тәсілін қолдану;
5. Әлеуметтік-мәдени құзыреттілік: түрлі әлеумет пен мәдениеттің тілі әр түрлі. Нақты бір мәдени немесе әлеуметтік ахуалды контекстен тыс игеруге тырысу нақты анықтамалық жақтауын талап етеді;

6. Әлеуметтік құзыреттілік: ерік пен дағдыны, мотивация, қарым-қатынасты, өзі-өзіне сенімділік, жанашырлық және басқалармен өзара қарым-қатынаста шеберлік және әлеуметтік жағдайларды шешу қабілетін қамтиды.[4]

Өз жұмыстарында Канал және Суэйн қарым-қатынас үшін қажетті дағдыларды біріктірді, онда базалық жүйе ретінде қатысымдық құзіреттілік анықталды және ол негізгі үш компонентке жіктелді:

1. Грамматикалық - лексикалық бірліктер мен ережелерді білу;
2. Социоллингвистикалық, одан бөлініп шыққан социо-мәдени, яғни тілдік емес мәнмәтінді білу және дискурстық-мәнділік пен ұйқас ережелерімен таныс болу;
3. Стратегиялық - тілдік және тілдік емес стратегиялар. [5]

Жоғарыда аталған құзіреттіліктердің бәрі білім беру барысында өзінің көмегін тигізеді. Себебі, жас маманның бойынша өзін-өзі ұстауы, сабақ барысын жүйелі өткізу, балалармен қарым-қатынас, сабақ түрлеріне байланысты әдіс-тәсілдерді қолдану, инновациялық технологияларды оқу жүйесіне кіріктіру және өзге де басты талаптарды ескере отыра, өзіне деген жауапкершіліктің жүгі ауыр екендігін сезінуі тиіс. Бұл дағдылардың бәрі болашақ шетел тілі мұғалімінің бойында біте қайнасып, жаттанды түрде жүзеге асырылуы шарт.

Қазіргі таңда мектептің барлық пән мұғалімдеріне талап күшеюде. Жаңа формация мұғалімдеріне төмендегідей талаптарды қойылып тұр: кәсіптік іс-әрекеттің жаңа әдіснамасын және технологиясын игеру; демократиялық идеаларды тасымалдаушы ретінде педагогтың жеке тұлғалық сапаларын қалыптастыру; жаңа талаптар жағдайында (оқытудың жаңа технологияларын меңгеру мен білімі) оқытуға және ұдайы өзіндік білім алумен шұғылдануға даярлығын қалыптастыру; өзіндік және жауапты шешімдерді қабылдауға қабілетті педагогтік жеке тұлғаны қалыптастыру — деп, атап көрсетеді [6].

Жалпы, шет тілін меңгерту барысында ұстаз дауыс ырғағы, сөйлеу мәнері, тіл ерекшелігіне баса назар аударған дұрыс. Себебі, шет тілін меңгеру барысында оқушылар алғашқы естіген дыбысты есте сақтап, алдағы уақытта соны қайталайтын болады.

Мұғалімнің басты іс-әрекеттеріне сондай-ақ, оның ұйымдастырушылық қабілеті, ақпаратты игеру мен оны ұсыну, дамытушылық, бағдарлық, ізденімпаздық, сандық технологияларды еркін меңгеруі мен жүзеге асыруы т.б жатады. Ал, жеке басына қатысты құзіреттілік негізінде оның сыртқы келбеті, өзін-өзі ұстауы, психология-педагогикалық іс-әрекеті, өз пәніне деген сүйіспеншілік енгізілетін болса, біліктілік пен дағдыларына сынып ішінде бағдар жасау алу, топқа бөлу, оқушылармен қарым-қатынас, талдау, жүйелеу жатады.

Жоғарыда аталған бұл құзіреттіліктердің бәрін болашақ педагог бір бойына жиыстырып, іс-тәжірибе барысында қолдануға дайын болуы тиіс.

Себебі, оқу барысында игеру бір бөлек, оны тәжірибе жүзінде іске асыру мүлде басқаша.

Қазақстанның білім беру жүйесінде шетел тілдерін оқушылардың бойына сіңіру барысы басты талаптардың біріне айналған. Себебі, ол озық едермен иық тіресуге өзінің көп көмегін тигізеді. Кез-келген сала бойынша: тәжірие алмасу болсын, маман даярлау барысында, «Болашақ» бағдарламасы негізінде студенттерді өзге елде білім алу негізінде, шетелдік ғалымдардың тұжырымдаларымен танысу үшін міндетті түрде тіл біру шарт. Сол себепті, шетел тілдерін еркін меңгерте отыра біз, болашақтың іргесін бірге қалайтын боламыз.

Айта кетейік, қазіргі таңда педагогтардың біліктілігін дамыту, маман даярлау барысында мемлекет тарапынан үлкен көңіл бөлініп, арнайы гранттар, дамытатын курстар, тілдік оқулар үздіксіз ұйымдастырылып, үнемі жетілдіріліп отырады.

«Тіл – достықтың алтын көпірі» дегендей, әлемнің кез-келген түкпірінде өз ойын еркін жеткізе алатын, еркін тілдесетін тұлғалар даярлау қоғамның басты мақсаты. Ал, оны өскелең ұрпақ бойына дарытатын ұстаздардың ұшқырлығы үнемі басты назарда болуы тиіс. Құзіреттілікті қалыптастыру, біліктілігін шыңдау барысында мүлт кетпеу қажет. Шет тілдерін еркін меңгерген, өз ісіне жауапты, сүйіспеншілікпен қарайтын болашақ ұстаздар қатары көп болсын!

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Ұлт жоспары – 100 нақты қадам» мемлекеттік бағдарламасы (мамыр, 2015) -30 <http://www.akorda.kz/kz/addresses/memleket-basshysy-nnazarbaevtyн-kazakstan-halkynazholdauy-2015-zhylgy-30-karasha.-> дата обращения 12.12.2017.
2. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. -2014.
3. Күлекеев Ж. Тілдік қарым-қатынас мәдениет айнасы // Қазақстан мектебі. — 2004. — № 4. — 3–7-б.
4. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence. -1997. – P. 52.
5. Canale, M. (1983). From communicative competence to communicative language pedagogy. In J. C. Richards, & R. W. Schmidt (Eds.), Language and communication (2-27). London: Longman.
6. Ермахан Г. Нравственное воспитание школьников посредством казахской народной педагогики на уроке иностранного языка // Бастауыш мектеп. — 2004. — № 2. — 32–34-б.

УДК 378

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ В УПРАВЛЕНИИ ПЕРСОНАЛОМ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Бакиров Ержанат Рымгалиевич

докторант 1 курса, ОП 8D04103 – Менеджмент в образовании

Научный руководитель: **Укубасова Галия Сагандыковна,**

Ph.D, к.э.н., профессор

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Социально-экономические условия современности вынуждают нас решать общечеловеческие и частные проблемы. Одним из главных внешних условий является постоянно возрастающая конкуренция в сфере образования. На рынке образовательных услуг данная необходимость диктуется интенсивным развитием и повышением конкурентных сил в данной сфере. Важным условием эффективности управления в сфере образования является необходимость в переосмыслении подхода к проблеме внутренней культуры и идеологии коллектива [1].

В сферу современного образования входят новые формы культурной деятельности: педагогическая культура, организационная культура, коммуникативная культура, рефлексивная культура, экологическая культура, юношеская субкультура, информационная культура и корпоративная культура.

Знание основ организационной культуры помогает сотрудникам правильно организовать коммуникативное общение, наставничество. Для успешного функционирования организации необходимо наличие корпоративной культуры, соответствующей их целям и ценностям, миссии и традициям, а также умение прощать другим слабости, подавить в себе зависть и раздражение, умение выстраивать правильные человеческие отношения, уметь работать в команде, строить социальное взаимодействие для решения поставленных задач данной организации. Корпоративная культура создает у сотрудников ощущение надежности самой организации и своего положения в ней, способствует формированию чувства социальной защищенности, стимулирует самосознание и высокую ответственность работника, выполняющего поставленные перед ним задачи. Поэтому формирование корпоративной культуры является актуальной задачей образовательных организаций [2].

В Казахстане корпоративные отношения в образовании стали изучаться недавно. Демократический стиль поведения в сфере образования строится на знании психологии и уважении к личности. В условиях рынка труда личностный фактор играет большую роль в организации деятельности

образовательных организаций. Большое влияние становлению корпорации оказывают творческие, инициативные, харизматические личности, проявляющие организаторские способности, мобильность, гибкость, которые позволяют им эффективно организовать совместную деятельность в организации. Немаловажную роль в корпоративной культуре в сфере образования занимают такие личные качества сотрудников организации, как: компетентность, мобильность, оперативность, толерантность, открытость, исполнительская дисциплина и т.д.

Корпоративная культура в узком смысле представляет собой систему связей, взаимодействий и отношений, осуществляющихся в рамках конкретной деятельности в конкретной организации; это система символов и образцов поведения, представлений, ценностей, разделяемая большинством членов организации; это совокупность подходов организации к различным действиям и мероприятиям, ее коллективное мировоззрение и дух [3, С. 274].

Необходимо отметить, что писанные и неписанные правила поведения складывались в профессиональных сообществах еще в средние века, причем нарушение их могло повлечь за собой исключение из сообщества. Сам термин «корпоративная культура» появился в XIX в. Он был сформулирован немецким фельдмаршалом Мольтке, который использовал его, характеризуя взаимоотношения в офицерской среде. Со временем это понятие распространилось и на другие сферы, и в настоящий момент ни у кого не возникает сомнений по поводу значимости корпоративной культуры для успешного функционирования и процветания любой организации [4, С.302].

Корпоративная культура включает в себя целый ряд компонентов [5, С. 37]:

- представление о миссии (предназначении) организации, ее роли в обществе, основных целях и задачах деятельности;
- ценностные установки (понятия о допустимом и недопустимом), сквозь призму которых оцениваются все действия сотрудников;
- модели поведения (варианты реагирования) в различных ситуациях (как обыденных, так и нестандартных);
- стиль руководства организацией (делегирование полномочий, принятие важных решений, обратная связь и пр.);
- действующая система коммуникации (обмен информацией и взаимодействие между структурными подразделениями организации и с внешним миром, принятые формы обращения «начальник-подчиненный» и «подчиненный-начальник»);
- нормы делового общения между членами коллектива и с клиентами (другими учреждениями, представителями власти, СМИ, широкой общественностью и т. д.);
- пути разрешения конфликтов (внутренних и внешних); – принятые в организации традиции и обычаи (например, поздравление сотрудников с днем рождения, совместные выезды на природу и т. д.);

– символика организации (слоган, логотип, стиль одежды сотрудников и пр.). При этом данные компоненты должны приниматься и поддерживаться всеми членами коллектива (или подавляющим их большинством).

Многие руководители рассматривают корпоративную культуру как мощный стратегический инструмент, позволяющий ориентировать все подразделения организации и отдельных лиц на общие цели, мобилизовать инициативу сотрудников, обеспечивать лояльность и облегчать общение [6, С. 45].

Таким образом, исходя из сказанного, можно сделать следующие выводы и обобщения:

– во-первых, корпоративная культура сотрудникам организационную идентичность, определяет внутригрупповое представление о компании, являясь важным источником стабильности и преемственности в организации;

– во-вторых, знание основ организационной культуры своей компании помогает новым работникам правильно интерпретировать происходящие в организации события, определяя в них все наиболее важное и существенное;

– в-третьих, организация, не занимающаяся формированием корпоративной культуры в последствии обречена на провал, поскольку развиваться в современных рыночных условиях может только организация со сплоченным коллективом;

– в-четвертых, способствует поддержанию доверительных отношений в коллективе, что зачастую является сильной мотивацией для сотрудников организации образования. Это же в свою очередь обеспечивает меньшую текучесть кадров и эффективную работу людей на благо организации образования.

Список использованных источников:

1. Булатова З.А., Гайнуллин И.А., Абулханова Г.А. Корпоративная культура в сфере образования // Электронный научный журнал «Современные проблемы науки и образования». – 2016. – № 3 [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=24548> (дата обращения: 12.04.2021).

2. Коломина, А. В. Роль корпоративной культуры в управлении персоналом организации / А. В. Коломина, Е. М. Перфильева. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2017. — № 19 (153). – С. 131-132. – URL: <https://moluch.ru/archive/153/43350/> (дата обращения: 12.04.2021).

3. Дементьева, А. Г. Управление персоналом: учебник / А. Г. Дементьева. – М.: Магистр, – 2014. – С. 274.

4. Короткевич, А. В. Корпоративная культура как основа репутационного капитала: методология построения, новые методы и формы воздействия / А. В. Короткевич // Маркетинг и маркетинговые исследования. – 2013. – № 4. – С. 302.

5. Сарибекян, Е. Н. Культура организации и организационная культура / Е. Н. Сарибекян // Культура: управление, экономика, право. – 2014. – № 4. – С. 37.
6. Беляева, М. И. Корпоративная культура вуза как ресурс организационного развития / М. И. Беляева // Alma mater. – 2013. – № 4. – С.45.

УДК 776

ҚҰНДЫЛЫҚТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АДАМ ӨМІРІНДЕГІ РӨЛІ

Давлетова Айдана Маккамқызы

6B01101 - Педагогика және психология 1 курс бакалавры

Астана халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: **Сапарова Гүлнұр Таңсықбайқызы**

Почта: tallgirl02@mail.ru

Құндылық бағдарларының жүйесі жетілген тұлғаның психологиялық сипаттамасы, орталық тұлғалық формациялардың бірі бола отырып, адамның әлеуметтік шындыққа деген мазмұнды қатынасын білдіреді және осы сапада оның мінез-құлқының мотивациясын анықтайды және оның қызметінің барлық аспектілеріне айтарлықтай әсер етеді. Жеке тұлға құрылымының элементі ретінде құндылық бағдарлары қажеттіліктер мен мүдделерді қанағаттандыру үшін белгілі бір қызметті жүзеге асыруға ішкі дайындығын сипаттайды және оның мінез-құлқының бағытын көрсетеді.

Әрбір қоғамда мәдениеттің өзіндік ерекшелігін көрсететін ерекше құндылық-бағдарлық құрылым бар. Әлеуметтену процесінде жеке адамның өзіне сіңіретін құндылықтар жиынтығы дәл қоғамға таралатындықтан, жеке тұлғаның құндылық бағдарларының жүйесін зерттеу маңызды әлеуметтік өзгерістер жағдайында, әлеуметтік құндылық құрылымының кейбір бұлыңғырлығы байқалғанда, өзекті мәселе болып көрінеді. Көптеген құндылықтар бұзылады, нормалардың әлеуметтік құрылымдары жоғалады, қоғам жариялаған идеалдар мен құндылықтарда қайшылықтар пайда болады. Шын мәнінде, адам іс-әрекетінің, әлеуметтік қатынастардың және олардың шеңберіне кіретін табиғи құбылыстардың барлық алуан түрлері құндылық қатынастарының объектілері ретінде әрекет ете алады, жақсылық пен жамандықтың дихотомиясында, ақиқат пен адастыруда, сұлулық пен маскара, рұқсат етілген немесе тыйым салынған, әділ және әділетсіз бағалануы мүмкін.

Мәдениеттің өзі аксиологиялық тұрғыдан материалдық және рухани құндылықтардың жиынтығы және оларды құру және аудару жолдары ретінде анықталады. Мұндай құндылықтар әлеуметтік-мәдени контекстпен тығыз байланысты және оларды жалпы мәдени өрістің белгілі бір кванттары ретінде

қарастыруға болады. Дәл осы мағынада құндылықтарды әртүрлі мәдениеттердің құрылымдық инварианттары ретінде қарастыруға болады, олар тиімді бейімделу стратегияларының арсеналы ретінде белгілі бір мәдениеттің мазмұндық ерекшелігін ғана емес, сонымен қатар оның динамикасы мен даму ерекшеліктерін де анықтайды. Чавчавадзе Н.З. ол мәдениетті «құндылықтар әлемі» ретінде анықтайды. Адам құндылықтарының жүйесі оның әлемге қатынасының негізі болып табылады. Құндылықтар- бұл адамның материалдық және рухани әлеуметтік игіліктердің жиынтығына салыстырмалы түрде тұрақты, әлеуметтік тұрғыдан анықталған селективті қатынасы.

«Құндылықтар – бұл адамдардың қажеттіліктері мен мүдделерін, сондай-ақ идеялар мен олардың идеяларын норма, мақсат және идеал ретінде қанағаттандыру үшін қажет нәрсе» – деп жазды В.П. Тугаринов.

Әр адамның құндылық әлемі орасан зор. Дегенмен, кез-келген қызмет саласында іс жүзінде маңызды болып табылатын өтпелі құндылықтар бар. Оларға еңбекқорлық, білім, мейірімділік, тәрбие, адалдық, әдептілік, төзімділік, адамгершілік жатады. Бұл қалыпты қоғамда әрдайым алаңдаушылық тудыратын тарихтың белгілі бір кезеңінде осы құндылықтардың маңыздылығының төмендеуі [1].

Құндылық осындай жалпы ғылыми ұғымдардың қатарына жатады, олардың әдіснамалық маңызы педагогика үшін ерекше үлкен. Қазіргі әлеуметтік ойдың негізгі ұғымдарының бірі бола отырып, ол философия, әлеуметтану, психология және педагогикада объектілер мен құбылыстарды, олардың қасиеттерін, сондай-ақ моральдық мұраттарды бейнелейтін және тиісті стандарттар ретінде әрекет ететін дерексіз идеяларды белгілеу үшін қолданылады.

Тұжырымдама ретінде құндылық объектінің бар болуынан немесе оның сапалық сипаттамасынан айырмашылығы бір нәрсенің маңыздылығын анықтайды.

Құндылық түрлері көп, оларды жалпы екі үлкен топқа бөлуге болады: материалдық және рухани:

Біз материалдық құндылықтарға: автомобиль, аквариум, гараж, зергерлік бұйымдар, ақша, тамақ, үй, ойыншықтар, косметика, музыкалық аспаптар, кітаптар, киім, пәтер, магнитофон, компьютер, теледидар, телефон, жиһаз, спорттық керек-жарақтар жатқызсамыз.

Руханиға: белсенді өмір, өмірлік даналық, өмір, отбасы, махаббат, достық, батылдық, еңбек, спорт, жауапкершілік, сезімталдық, адалдық, тәрбиелілік, сұлулық, мейірімділік, шығармашылық, еркіндік, адам, бейбітшілік, әділеттілік, өзін-өзі жетілдіру, денсаулық, білім.

Біз материалдық құндылықтарға қол тигізе, көре, сатып ала аламыз және олар адам өмір сүретін уақытқа байланысты. Мысалы, 300 жыл бұрын автомобильдер болған жоқ, демек, мұндай құндылық болған жоқ. Рухани құндылықтар материалдық құндылықтардан айырмашылығы, біз әрқашан

көре алмаймыз және олар сатып алынбайды, бірақ біз оларды өз әрекеттерімізбен айналамыздағы адамдардың мінез-құлқы арқылы сезіне аламыз. Мысалы, егер сұлулық адам үшін маңызды болса, онда ол айналасында әдемі әрекеттер жасауға тырысады. Осылайша, бұл барлық уақытта әмбебап және маңызды болып табылатын жоғары құндылықтар [2].

Философияда құндылықтар мәселесі адамның мәнін, оның шығармашылық табиғатын, оның құндылықтарының өлшеміне сәйкес әлемді және өзін құру қабілетін анықтаумен ажырамас байланыста қарастырылады. Әлемге құндылық көзқарасы объективті шындықты адамның өзін - өзі растауының нәтижесі ретінде қарастыруды талап етеді.

М. А. Недосекин «Құндылықтар және оларды жіктеу мәселесі» еңбегінде құндылықтар туралы ойлар мен сезімдер, ұғымдар мен бейнелер, идеялар мен пайымдаулар тіліне аударылған қажеттіліктер мен мүдделер ретінде шындықты мақсатты көру үшін бағалау және призмалар негізі ретінде түсінетін құндылықтарды анықтайды. Шын мәнінде, бағалау үшін қажеттілігі дамыған ұсыну туралы құндылықтары ретіндегі бағдарлау критерийлерін бейімделген және іс-әрекеттік белсенділігін жеке азат тұлғаның көзқарасымен қарады [3].

Олардың құндылық идеяларына сүйене отырып, адамдар тек заттарды бағалап қана қоймайды, сонымен қатар өз іс-әрекеттерін таңдайды, әділеттілікті талап етеді және іздейді, олар үшін не жақсы екенін жүзеге ажыратып алады.

Е. В. Золотухин-Аболин құндылықтарды операциялық емес реттеуші ретінде анықтайды. Шын мәнінде құндылық өлшемдеріне жүгінумен реттелетін мінез-құлық, сайып келгенде, белгілі бір құндылықты растауға байланысты белгілі бір мақсатқа жетудің психофизикалық белгісі болып табылатын максималды эмоционалды жайлылыққа қол жеткізуге бағытталған [2, 1066].

Бізді қоршаған әлем жан-жақты және алуан түрлі. Біз өсіп келе жатқан адамның қалыптасуы құндылық-нормативтік белгісіздік жағдайында өтетін күрделі әлеуметтік өзгерістер кезеңінде өмір сүріп жатырмыз. Өмірдің барлық қиындықтарына қарамастан, әрқайсымыз әлемде өз орнын табуға, өзімізді ашуға, өз мүмкіндіктерімізді жүзеге асыруға тырысамыз.

Әр адам өзінің көзқарасында ерекше микрокосмос болып табылады, бірақ психологиялық мәдениеті бар, өзінің мінез-құлқы мен іс-әрекеті үшін жауап беруге дайын еркін адам ретінде басқа адамдармен қарым-қатынасын жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде құра алатын адам қарастырылуы мүмкін. Әр адамның мінез-құлқына әсер ететін өзіндік құндылықтары болуы мүмкін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Барабанов В.В. Обществознание / В.В. Барабанов, В.Г. Зарубин. – Москва: АСТ-АСТРЕЛЬ, 2005. - 334 с.

2. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности / А.Г. Здравомыслов. – Москва: 1999. – 237 с.
3. Александр, Архангельский Базовые ценности. Инструкции по применению / Архангельский Александр. - М.: Амфора, 2015. - 512 с.

ӘОЖ 373.3

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРҒА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Елтай Аяжан Бауржанқызы

6В01301- Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі 2 курс студенті
Астана халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Ахмадиева Жанна Куанышевна**, педагогика
ғылымдарының кандидаты, доцент

Экологиялық проблемаларды шешудегі өзекті міндет табиғатқа субъективті экологиялық-құндылықтық қарым-қатынасты қалыптастыру болып табылады, ол кіші оқушыда табиғатпен тікелей байланыста немесе оның экологиялық проблемалармен танысу процесінде пайда болатын эстетикалық зияткерлік, адамгершілік сезімдердің барлық спектрін қамтиды.

Экологиялық-құндылықтық қатынастардың барлығы жетекші экологиялық құндылыққа, адам мен табиғаттың өзара іс-қимыл тәсіліне бағдарлы неғұрлым орынды қабылдауды білдіреді.

Экологиялық-құндылық қарым-қатынасты қалыптастыру қоғам мен биосфераның тиімді өзара іс-қимылын орнату үшін қажетті экологиялық маңызды білім - білімді бермей мүмкін емес. Оларға мыналар жатады [1]:

- әлеуметтік жүйе туралы білім (қоғам мен табиғаттың бірлігі мен өзара әрекеттесуі туралы);
- тірі және жансыз табиғат бірлігі туралы білім;
- табиғаттың өзін-өзі реттейтін күшін көрсететін табиғи құбылыстардың заңдылықтары туралы білім;
- антропогендік факторлар, экологиялық мәселелер және оларды шешу жолдары туралы білім;
- табиғи элементтердің жағдайы туралы білім;
- нормативтік білімдер: санитарлық-гигиеналық нормалар, табиғатты қорғау заңдары, табиғаттағы тәртіп ережелері туралы;
- табиғатты тиімді пайдалану, қалпына келтіру және сақтау тәжірибесі.

Адамның практикалық, экологиялық қызметі әртүрлі нысандарда көрсетілуі мүмкін. Экологиялық идеялар мен қағидаларды белсенді насихаттаудан бастап табиғатты қорғауға жеке қатысуға дейін.

Бастауыш мектептің білім беру үдерісінде кіші мектеп жасындағы балалардың экологиялық мәдениетін дамыту және тәрбиелеу үшін қажетті жағдайлар бар.

Ең алдымен, кіші мектеп жасындағы кезең экологиялық тәрбие мен даму үшін сензитивті болып табылады. Осы кезеңнің басты жаңалықтарының бірі қызмет пен мінез-құлықты еркін реттеуді дамытудың сапалы жаңа деңгейі болып табылады. Бұл жаңалық бастауыш сынып оқушыларының табиғатқа эстетикалық және адамгершілік қарым-қатынасын қалыптастыруда көрінеді. Жауапкершілік пен борыш сезімі шынайы әлемнің сұлулығы мен ұлылығына танданыс сезімімен үйлеседі. Бұл оқушыларды табиғат қорғау қызметіне итермелейді, өйткені эмпатия сезімін қоршаған табиғатқа итермелейді. Осының барлығы экологиялық сананың ұйымдастыру және тәрбиелік қызметін құрайды [2].

Кіші мектеп жасындағы балаларда еркін мінез-құлықтың қалыптасуымен келесі ісіктер тығыз байланысты: талдау, рефлексия және ішкі іс-қимыл жоспары. Осы кезеңде балаларда экологиялық процестердің бұзылуы неге әкеледі деп болжай білу, табиғаттағы адамның қандай да бір іс-әрекетінің ықтимал салдарын болжай білу, экологиялық бейтарап қандай іс-әрекеттер болып табылады және табиғат пайдасы үшін қандай іс-шараларды жүргізу қажет. Бұл жағдайда бастауыш сынып оқушыларының экологиялық санасының болжамдық функциясы іске асырылады.

Кіші мектеп жасындағы тағы бір жаңалық - бұл шындыққа жаңа танымдық қарым-қатынасты дамыту. Балада жануарлар мен өсімдіктер әлемінде бар тәуелділіктер мен байланыстарды орнату, экологиялық құбылыстарды ұғыну, табиғат жағдайына қатысты қорытынды, қорытынды жасау білігі қалыптасады. Бұл жағдайда бастауыш сынып оқушыларының экологиялық санасының дамытушылық функциясы іске асырылады.

Мақсатқа жету - кіші оқушының табиғатына ұқыпты қарауға тәрбиелеу оқушының бойында су, ауа, топырақ, өсімдік және жануарлар әлемі туралы экологиялық білім жүйесін қалыптастыру бойынша мұғалімнің мақсатты жүйелі жұмысы жағдайында мүмкін болады; табиғатты зерделеу және қорғау бойынша іскерліктер мен дағдылар, табиғатпен қарым-қатынас жасау және табиғат қорғау қызметіне дайын болу [3].

Педагогикалық ғылымда оқушыларға экологиялық білім берудің негізгі принциптері және олардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру анықталған. Мұндай принциптердің қатарына мыналар жатады: экологиялық материалды зерделеудің жүйелілігі мен үздіксіздігі; экологиялық мәдениетті қалыптастырудағы пәнаралық көзқарас; қоршаған табиғи ортаны зерттеу және жақсарту бойынша оқушылардың қызметіндегі эмоциялық-ерік және зияткерлік бастаулардың бірлігі; оқу процесінде экологиялық проблемаларды ғаламдық, ұлттық және өлкетану жағынан ашудың өзара байланысы.

Экологиялық білім беру оның қоршаған ортаға ұқыпты жауапты қарауды тәрбиелеуге бағытталуымен бастауыш сынып оқушыларының жалпы білім беру дайындығының міндетті құрамдас бөлігі болуы тиіс.

Олардың экологиялық тәрбиелеудің маңызды принциптерінің бірі - үздіксіздік принципі болып саналады [2-5].

Экологиялық тәрбие мен білім беруге: бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктерін барынша есепке алу, білім беру мен тәрбиелеу мазмұнының міндетті ең төменгі ядросын құру және кешенді жаһандық, экологиялық-биологиялық және адам экологиясының идеяларына тірек.

Бастауыш сынып оқушыларының қызығушылықтары мен бейімділіктерін талдау және алдыңғы қатарлы дидактикалық принциптер негізінде педагогтар экологиялық тәрбиенің түрлі формаларын әзірледі. Оларды жеке, топтық, көпшілік деп жіктеуге болады [6].

Кіші мектеп жасындағы балаларды экологиялық тәрбиелеудің жеке түрлері оқушылардың баяндамаларды, лекцияларды, әңгімелесулерді дайындау, өсімдіктер мен жануарларды бақылау, қолөнер жасау, сурет салу, мүсіндеу, суретке түсіру бойынша қызметін болжайды.

Топтық формаларға табиғаттың жас достары:

- секциялық, клубтық сабақтары;
- экскурсиялар;
- экология және табиғатты қорғау негіздері бойынша факультативтер;
- экологиялық практикум;
- табиғатты зерттеу бойынша туристік жорықтар жатады.

Мектеп ауласын көгалдандыру және абаттандыру, жаппай табиғат қорғау мерекелері, экологиялық фестивальдар, мектеп учаскесіндегі жұмыстар, рөлдік ойындар жаппай формаларға жатады.

Экологиялық тәрбиенің тиімділігі үшін мынадай шарттарды орындау қажет:

- экологиялық тәрбиені басқарудың жалпы жүйесінің барлық буындарының қызметін ұйымдастыру, олардың дұрыс жұмыс істеуі үшін алғышарттар жасау;

- бірлескен жұмыс жоспары негізінде жүйенің барлық буындарын жоспарлау, ол күштердің дұрыс орналасуын, ырғақтылығын, барлық буындардың өзара және мектеппен өзара бірізділігі мен орнықтылығын қамтамасыз етеді;

- әр буынның қызметі туралы алдын ала дайындалған және тұрақты ақпарат және олардың арасында дер кезінде ақпарат алмасу;

- жұмыстағы әлсіз жақтары мен кемшіліктерін анықтау, бақылау, экологиялық тәрбие бағдарламасына түзетулер енгізу;

- жұмыстың тиімділігін зерттеу, жалпы қорытынды жасау, алынған нәтижелерді талдау, ата-аналарды тарта отырып оларды талқылау [7].

Кіші мектеп жасындағы балалардың экологиялық тәрбиесін күшейту қажет. Экологиялық тәрбиені күшейту мектеп реформасының маңызды

талабы болып табылады. Бүгінгі таңда жоғарыда айтылғандай, бұл қазіргі заманғы экологияның ұсыныстарынан туындайтын маңызды талап заңнамалық сипатқа ие.

Бастауыш сынып оқушыларының тәрбиелік маңызды міндеті айналадағы барлық тіршілік - біздің «планетадағы көршілеріміз» екеніне сендіру болып табылады. Бұл үшін мұғалімнің өзі де дәстүрлі ұстанымдардан бас тартуы қажет, тек осы жағдайда ғана бастауыш сынып оқушыларының экологиялық тәрбиесін табысты жүзеге асыруға болады. Тарих көрсеткендей, қандай дәстүрлі ұстанымдардан дұрыс емес екенін қарастырайық, мұғалімге бас тарту керек: табиғатты зиянды және пайдалы заттарға бөлу, "табиғат үстіндегі үстемдік", "табиғатты бағындыру" көзқарас жәндік сияқты нәрсе, әсіресе қажеттісінің, табиғатқа қосымша зат және т. б. сияқты көзқарас.

Мұғалім үнемі оқыту мен тәрбиелеудің жаңа, тиімді тәсілдерін іздестіруде, табиғат туралы өз білімдерін мақсатты түрде толықтыруы қажет [8].

Бастауыш сынып мұғалімі бастауыш сынып оқушыларын экологиялық тәрбиелеу мақсатында қолданатын әдістер жүйесін қарастырайық.

Экологиялық тәрбиенің бірінші кезеңдерінде бастауыш сынып оқушыларының қалыптасқан экологиялық құндылық мүдделерін, қажеттіліктері мен бағдарларын түзететін және талдайтын әдістер неғұрлым орынды. Олардың табиғатты қорғау іс-әрекеті мен бақылауының тәжірибесін пайдалана отырып, педагог сандардың, фактілердің, пікірлердің көмегімен әңгімелесу барысында оқушылардың эмоционалдық реакциясын тудырады, балалардың проблемасына жеке көзқарасын қалыптастыруға тырысады.

Экологиялық проблеманы қалыптастыру кезеңінде бастауыш сынып оқушыларының дербес қызметін ынталандыратын әдістер ерекше рөл атқарады. Тапсырмалар мен міндеттер табиғат пен қоғамның өзара қарым-қатынастарындағы қарама-қайшылықтарды анықтауға, мәселелерді қалыптастыруға және "қоршаған әлем" пәнінің концепциясын ескере отырып, оны шешу жолдары туралы идеяларды іздеуге бағытталған. Оқу қызметін ынталандыру ретінде оқушылардың проблемаларға деген жеке қарым-қатынасын көрсетуге және оларды шешу мүмкіндіктерін іздеуге ықпал ететін пікірталастарды қолдануға болады.

Табиғат пен қоғамның үйлесімді өзара қарым-қатынас тәсілдерін теориялық негіздеу кезеңінде педагог ғаламдық және жергілікті деңгейдегі факторларды ескере отырып, жан-жақты кең байланыста Табиғатты қорғаудың ғылыми негіздерін көрсетуге мүмкіндік беретін әңгімеге жүгінеді.

Оқушылардың танымдық қызметі құнды бағдарларды қалыптастыратын, шешім қабылдау тәжірибесін жинақтайтын, оқушылардың мүдделері мен қажеттіліктерін дамытатын дұрыс таңдаудағы экологиялық жағдайларды моделдеуді ынталандырады. Эстетикалық уайымдар мен сезімдерді көрсету қажеттілігі шығармашылық құралдармен (әңгіме, өлеңдер, суреттер, макеттер, ұсақ-түйектер және т.б.) жандандырылады. Өнер танымның логикалық

элементтерінің басым санын өтеуге мүмкіндік береді. Өнерге тән эмоционалдық және шындыққа синтетикалық көзқарас табиғатты зерттеу мен қорғау уәждерін дамыту үшін аса маңызды [9]. Бұл - мақаланың бастамасы.

Е.А.Постникова табиғатта өзара байланысты көрсету үшін сұлбаларды енгізуді ұсынады [10-14]. Бұл бастауыш сынып оқушыларының дерексіз ойлау қабілетін тәрбиелейді. Тірі және жансыз табиғаттың, сондай-ақ адамның өзара байланыс схемасы бірінші кезеңдерде динамикалық сурет түрінде енгізіледі.

Мысалы, жансыз табиғатқа (күн, су, ай, тастар, бұлттар және т.б.) сәйкес шартты сурет - күн. Тірі табиғат сондай-ақ бірдей емес және жануарларды, өсімдіктерді және адамды қамтиды. Адам қоғамда өмір сүреді, сондықтан Е.А.Постникова табиғаттың бейнесі сияқты деңгейде екі адамды салуды ұсынады. Экологиялық тәрбие жүйесінің элементі ретінде бұл әдістемені біздің ойымызша, ол табиғаттағы өзара байланысты білудің жақсы нәтижесін береді [14].

Бастауыш сынып оқушыларының нақты экологиялық жағдайларға психологиялық дайындығының құралы рөлдік ойындар болуы мүмкін. Олар "қоршаған әлем" пәнінің ерекше мақсаттарын ескере отырып құрылады.

Бірқатар әдістер әмбебап мәнге ие. Сандық эксперимент (экологиялық құбылыстарды сипаттайтын өлшемдерді, шамаларды өлшеу бойынша тәжірибелер; экологиялық заңдылықтардың сандық өрнегін бейнелейтін тәжірибелер; экологиялық техниканы және т.б. эксперименталды зерттеу) экологиялық білімді және оларға қарым-қатынасты жеке маңызды ретінде табысты қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Экологиялық тәрбие міндеттерін іске асыру оқытудың әдістері мен нысандарын қайта қарауды талап етеді. Бастауыш сынып мұғалімдерінің көпшілігі Л.С.Квасцова ұсынған оқыту түрлері мен әдістеріне артықшылық береді.[15]:

1) бастауыш сынып оқушыларын қоршаған орта туралы білімді үнемі толықтыруға ынталандыру, осы мақсатта сабақта сюжеттік-рөлдік ойындарды, әңгімелесулерді, оқушылардың баяндамаларын, викториналарды қолдану;

2) бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық ойлауын дамыту, қоршаған ортаға адам қызметінің мүмкін болатын салдарын болжай білу, осы мақсатта зияткерлік іскерлікті қалыптастыруды қамтамасыз ететін әдістер қолданылады: салыстыру, синтез, талдау, себеп-салдарлық байланыстарды анықтау, зертханалық жұмыс, тәжірибе, бақылау, әңгімелесу-дәстүрлі әдістер;

3) зерттеу іскерліктері мен дағдыларын, өз бетінше жаңа білім алу қабілеттерін қалыптастыру, экологиялық тұрғыдан орынды шешімдер қабылдау-оқыту үдерісіне проблемалық көзқарас;

4) бастауыш сынып оқушыларын жергілікті маңызы бар экологиялық мәселелерді шешу бойынша практикалық қызметке тарту (экологиялық соқпақты ұйымдастыру, сирек кездесетін және жойылып бара жатқан түрлерді

анықтау, табиғатты қорғау, экологиялық білімді насихаттау: әңгімелер, дәрістер, плакаттар) [16].

Бастауыш сынып оқушыларының экологиялық бағыттағы турнирлер мен байқаулары өте танымал. Мысалы, табиғат білгірлерінің турнирі бірнеше кезеңнен тұрады:

1. "Табиғат қорғау белгілері" суреттер конкурсы (командалар әртүрлі табиғат қорғау белгілерін салады, оларды орман қорғау аймағында, мектеп жанында, экологиялық соқпақта және т.б.);

2. Табиғат құпияларының үздік білгірі байқауы (мұғалім ұсынған табиғат құпияларының бірін шешуіне қатысты гипотезалар);

3. Эрудиттер эстафетасы (бірінші команда сұрақ қояды, екінші - жауап береді, содан кейін командалар рөлдермен өзгереді);

4. "Табиғат Қызыл кітабы" атты ауызша әңгіме сайысы;

5. Табиғат дауыстары білгірлерінің сайысы (құстар мен басқа да жануарлардың дауыстарымен жазбаларды тыңдау). Командаларға дауысты анықтау және жазу ұсынылады);

6. Өсімдіктер немесе жануарлар өкілдері кейіпкерлерінің ең жақсы көрінісіне байқау (алдын-ала ұсынылған).

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық және ойын әрекетінің сәтті үйлесімі ойын-экскурсиялар болып табылады. Н.С.Жесткова мұғалімнің экскурсияға мұқият дайындалуы керек және кіші оқушыларға арналған экскурсияға дайындықтың толық жоспарын әзірледі [17]:

1. Экскурсия тақырыбын әзірлеу. Тақырыптың атауы эмоциялық болуы және бастауыш сынып оқушыларын бірден қызықтыруға мүмкіндік беретін мәселе болуы тиіс.

2. Экскурсияның мақсатын, міндеттерін анықтау және жоспарын құру.

3. Экскурсияны өткізу орнын таңдау, маршрутты әзірлеу. Бастауыш сынып оқушыларының қозғалмалы ойындар, табиғи материалдарды жинау, бақылаулар және қоғамдық пайдалы іс-әрекеттері үшін орындарды анықтау.

4. Ойын материалдарын, өлеңдерді, жұмбақтарды, викториналарды іріктеу.

5. Экскурсиялық сабақты өткізу әдістемесін ойластыру.

6. Бастауыш сынып оқушылары қызметінің ұйымдастыру формаларын жоспарлау (топтық бақылауды қашан және қайда өткізу), қоғамдық пайдалы істерді орындау, кіші топтар немесе жекелеген оқушылар арасында міндеттерді бөлу.

7. Экскурсияның жоспарын соңғы пысықтау және бекіту.

Ойын әрекетіне педагогикалық сауатты басшылық жасау бастауыш сынып оқушыларының ой-өрісін кеңейтуге, табиғат қорғау жұмысына кіші оқушылардың көп санын тартуға мүмкіндік береді, балалардың туған табиғат жағдайына жауапкершілік сезімін тәрбиелеуге көмектеседі.

Табиғи ортада жоғары экологиялық мәдениетті қалыптастыру мақсатында оқу табиғи соқпағын қолдануға болады. Экологиялық соқпақ

ретінде қалалық саябақты таңдалады, маршрут, аялдамалар әзірленеді, бақылау үшін объектілерді белгіленеді. Әр аялдамада өз атауы бар, мысалы, "Достық - табиғатқа", "Құстарды қорғайық", "Барлығы бір-біріне жарықта қажет". Соқпақта орналасқан әрбір объект реттік нөмірмен белгіленеді. Әрбір табиғи объектінің экологиялық-биологиялық сипаттамасы бар материалдан әңгіме жүргізу үшін әрбір нақты жағдай үшін ең орынды, оқу соқпағының негізгі мақсаты - оның экологиялық бағыты туралы. Сондықтан ағаштар мен бұталар туралы әңгімеде өсімдіктердің қалыпты өмір сүруі үшін олар тірі табиғатпен байланысты белгілі бір жағдайлар қажет екендігі туралы ерекше ой бөледі. Бұл топырақ, жарық, жылу, ылғал.

Мектеп оқушыларды экологиялық тәрбиелеудің орталық жүйесі ретінде әртүрлі жастағы оқушылардың табиғатты қорғау қызметі саласын кеңейту және олардың табиғатқа деген жауапкершіліктерін қалыптастыру үшін мекемелермен байланысты белсенді ұйымдастырушы болуға тиіс.

Балада табиғатқа сауатты қарым-қатынасты тәрбиелеу үшін жұмыс жүйелі және мақсатты түрде, өлкетану материалдарын пайдалана отырып, сабақтастықты және біртіндеп тереңдетуді және білімді күрделендіруді ескере отырып жүргізілуі тиіс. Тәжірибелік қызметке қосылып, жобалық технологияларды қолдана отырып, балалар оқу-тәрбие процесіне белсенді түрде тартылады, бұл ретте жағымды эмоцияларды сезінеді.

Оқушыларды нақты экологиялық жағдайларға психологиялық даярлаудың ерекше құралы сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыс болып табылады. Оның әр түрі танымдық іс-әрекет пен мотивацияны ынталандырады. Әр түрлі ақпарат көздерімен дербес жұмыс істеу нақты материалды жинақтап қана қоймай, проблемалық жағдайлардың мәнін ашуға да мүмкіндік береді. Ойын дұрыс шешім қабылдау тәжірибесін береді, кооперация мен өзара көмек, топта жұмыс істеуге үйретеді, ал экскурсиялар практикада теорияның не туралы баяндайтынын және көргендерін өз бетінше бағалауға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Молодова Л.П. Экологические праздники для детей: Учебнометодическое пособие. – М.: ЦГЛ, 2003. – 128с.
2. Москаленко В.В. Опытнo-экспериментальная деятельность: программа развития, проектная технология. – Волгоград: Учитель, 2009. – 115с.
3. Муллағалиева Л.А., Файзуллина Г.Н. Воспитание познавательных интересов младших школьников средствами информационных технологий. // Материалы Международной заочной научно-практической конференции/ред. Ю.С. Мануйлов. – Нижний Новгород: Центр научных инвестиций, 2013. – 288 с.

4. Николаева С.Н. Теория и методика экологического образования детей: Учеб. пособие для студ. высш. пед. уч. зав-ий. – М.: Изд-ий центр «Академия», 2002. – 336с.
5. Образование и культура – ценностные ориентации будущих педагогов:
Сборник материалов педагогических чтений. Сокол, 20 – 21 апреля 2010 года/ Гл. ред. Т.Ю. Егорова - Вологда, 2011. – 231 с.
6. Остапенко В.В., Остапенко И.В. Формирование экологической культуры младших школьников. // Начальная школа. – 2010. – №2. С. 54.
7. Пахомова Н.Ю. Метод учебных проектов в образовательном учреждении: Пособие для учителей и студентов педагогических вузов. — М.: АРКТИ, 2003. – 128 с.
8. Пахомова Н.Ю. Учебные проекты: методология поиска. // Учитель. – 2010.—№ 1. – С.41-45
9. Петракова Т. И. Духовно-нравственное воспитание младших школьников в современных условиях // Начальное образование. - 2010. - N 2. - С. 3-8.
10. Плешаков АА. Окружающий мир : учеб. для общеобраз. учреждений/А.А. Плешаков. - М., 2011.
11. Постникова Е.А. Экологическое воспитание младших школьников: Проблемы и перспективы.- М.: Просвещение, 1990. – 270 с.
12. Примерные программы начального общего образования; в 2-х ч.– М.,2008.
13. Проектные технологии на уроках и во внеучебной деятельности. //Народное образование. – 2010. - № 8-9. – С.151-157.
14. Рыжова Н.А.Экологическое образование в детском саду. – М.: «Карпуз», 2001. – 432с.
15. Миронов А.В. «Окружающий мир» в начальной школе: как реализовать ФГОС: пос. для учителя / А.В. Миронов. – М.: Баласс, 2012. – 112 с.
16. Литвинова О.В., Шенбергер И.А., Фомичёва И.Б. Проектная деятельность учащихся на уроках и во внеурочное время. – М.: Молодой ученый. – 82 с
17. История педагогики. /Под ред. М.В.Богуславского. – М.: Гардарики, 2007. - 432 с.

ЭОЖ 373.3

САУАТ АШУДЫҢ ӘЛІПШЕ КЕЗЕҢІНДЕ ОҚУШЫНЫҢ ОҚУ ЖӘНЕ ЖАЗУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Елтай Аяжан Бауржанқызы

6B01301-Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі оқу бағдарламасы
2 курс студенті Астана халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Нургазиева Нургуль Мырзабековна**, педагогика және
психология магистрі

Бастауыш мектепте оқу, жазу, санау, шығармашылық ойлау, қажетті дағдыларды игеру қабілеттерін дамытатын оқу іс-әрекетін ұйымдастыру ерекше атап өтіледі. Оқушының жеке тұлға болып қалыптасуына мүмкіндік ашу қарастырылған. Қазіргі уақытта мұғалім оқушыны іздеуге үйретіп, оны өзі басқаруы керек.

Жан-жақты дамыған тұлғаны тәрбиелеудің қайнар көзі - мектеп, ал мектептің жаны - мұғалім. Олай болса, қазіргі заманғы мұғалім «оқыту - бұл екі есе оқу» қағидасына сәйкес келуі керек.

Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіне кіруі отандық білім беруді дамытудың стратегиялық жоспарын әзірлеуді, жалпы әлемдегі процестерді ескеретін жаңа модельге көшуді талап етеді.

Бүгінгі оқушы - белгілі бір қажетті біліктер мен дағдылардың иесі, оқу іс-әрекетінің субъектісі, өз көзқарасы тұрғысынан білімді, сауатты, өз ойларын дұрыс және шебер жеткізе алатын жеке тұлға.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу процесіне жаңа ақпараттық технологияларды енгізудің арқасында оқыту сапасы жақсарды және дамыта оқыту жүзеге асырылды. Сабақтың қарқыны жеделдеді, жеке тұлғаны сараланған және дараланған оқыту мүмкін болды.

Заманауи өмірлік талаптарға жауап беретін электронды оқулықтар мектеп оқушыларына жас кезінен бастап ақпараттық технологияларды игеруге көмектеседі және өз білімдерін өз бетінше толықтыруға мүмкіндік береді.

Мектептегі оқу процесі сауат ашудан басталатыны белгілі. Сондықтан ол баланы ана тілін оқытуда ерекше орын алады.

Сауаттылық бойынша жұмыстың негізгі міндеті - балаға хатты таныту, яғни оны оқуға және жазуға үйрету. Сонымен қатар, сауат ашу процесінде оқушылардың тілі мен ойлауын жетілдіруге көп көңіл бөлінеді. Нәтижесінде өскелең ұрпақты адамгершілік, патриоттық тәрбиелеу, тиісті жалпы білім негіздерін меңгеру үшін негіз қаланатын болады. Демек, сауаттылық білім мен тәрбиенің кілті болып табылады. Сауаттылыққа үйретудің негізгі мақсаты - болашақ ұрпаққа терең білім мен адамгершілік тәрбие беру, сол арқылы оларды өмірге, өз Отанына, өз еліне деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу. Білім

берудің негізгі бағыттарына қойылатын талаптардың ішіндегі ең қиыны алты жастағы баланы сауаттандыру мәселесі болып табылады. Өйткені, мектептің есігін алғаш ашқан баланың оқуда өз қиындықтары болады. Бұл қиындықтар балалардың физиологиялық және психологиялық ерекшеліктеріне байланысты. Себебі сауатты жұмыс белгілі бір қабілеттерді, оқуға қажетті бейімділікті, оқушылардың ойлау еңбегін қажет етеді.

Әрине, оқу мен жазу, алғашқы грамматикалық мағыналар, әлемді тану, адамгершілікке тәрбиелеу, шығармашылық қабілеттерін дамыту аясында білім берудің ажырамас бөлігі болып табылады.

Қазақтың көрнекті ақыны А.Байтұрсыновтың «Адам бойындағы тәрбие - бұл ата-ана, содан кейін мұғалім - мектеп өмірінде» деген сөздерін ала отырып, ата-аналардың бастауыш мектепте білімді дұрыс қалыптастырудағы рөлі ерекше, яғни ойыннан мектептегі ойлау еңбегіне ауысқан балаларды сауаттылыққа оқытуда ата-аналармен ынтымақтастықтың тиімділігі екендігі.

Оқытудың жаңа технологиясы баланың жаңа шыңдарға деген табиғи қабілеттерін арттыруға бағытталған принциптерге негізделген.

Әліппе - бастауыш сынып оқушыларына арналған алғашқы оқулық. Баланың оқу қабілеті, жазу дағдылары осы кітаптың көмегімен қалыптасады. Бастауыш сынып оқушыларының оқу және жазу сауаттылығы неғұрлым тез және жылдам қалыптасса, соғұрлым ол басқа ғылымдардың негіздерін игереді. Сондықтан сауаттылық қазіргі оқыту мен тәрбие үдерісіндегі басты проблемалардың бірі болып табылады.

Мектептегі оқу процесі сауат ашудан басталады. Сауаттылық үш кезеңнен тұрады.

1. Әліппеге дейінгі кезең (оқу жазуға даярлау)
2. Әліппе кезеңі (оқу, жазу)
3. Әліппеден кейінгі кезең (оқу, жазуын жетілдіру)

Әліппеге дейінгі кезең сауаттылыққа дайындық кезеңі деп аталады. Онда тіл байлығы, үйлесімді сөйлеу, жаза білу, өлең жаттау, есте сақтау, сурет бойынша әңгіме құру және т.б. дамытылады.

Әліппе кезеңінде оқушының қызығушылығын ояту, мағынаны ұғыну кезеңдеріне сәйкес мынандай шығармашылық жұмыстар жүйесін әзірленді.

1. Дыбыс пен әріпті меңгертудегі ізденіс.
2. Сөз схемасы арқылы оқушы белсенділігіен арттыру.
3. Оқу мен жазуға үйретудің алғы шарты – буын.
4. Сауатты жазу – көркем жазу.

Дыбыс пен әріпті меңгертудегі ізденіс.

Жеке сурет бойынша жұмыс. Мынау не?, бұл аң, зат, жеміс туралы не білесіз? Суретте аю бейнеленген оқушы аю туралы теледидардан көрген, ертегіден тыңдап, білгенін айтады. Сөзден жеке дыбысты бөліп шығарады. Олар оны дыбыстап айтады. Айтылу ерекшелігіне сәйкес дауысты, дауыссыз дыбыстарын анықтайды. Сонымен, қызығушылығын ояту кезеңі осылай нақтыланады.

Әр сабақта халықтық даналық сөздерін үйрету, дәстүрлерімізде қолданылатын сөздердің мағынасын ашуды жоспарлау.

Мысалы: А дыбысына байланысты

Аға, ата, ана - ол кім?

Арба, астау, адырна - бұл не?

Мағынаны білу кезеңі жұмбақтарды шешу арқылы да жүзеге асырылады.

Белін буып алдаған,

Жер өлшейтін Саржан (А)

Қажетті дыбыстан басталатын сөздерге сәйкес электронды оқулықтан екі сурет шығады. Тақырыптарды атаулармен салыстырады. Сюжеттік сурет шығады. А дыбысынан басталатын сөздерге жұмбақ құрастырады.

Мысалы: ол ұшады, шығады, бал жинайды (ара). Ойлау кезеңі оқушыны байқауға, қорытынды жасауға үйретеді.

Оқушыларды сөз схемасы арқылы белсенділігін арттыру.

Қызығушылықты ояту, түсіну бағдарламалары бойынша тапсырмалар мүмкіндіктерге, деңгейлерге байланысты оқушыға беріледі. Берілген санға сәйкес 1,2,3 сөз жасырылған схеманы қолдана отырып, буын сөздерін жазу, жеке дыбыспен байланысты сөздерді құрастыруға үйрету, берілген дыбыстардан сөз құру, сызба бойынша сөздер тізбегін құру, дауысты, дауыссыз дыбыстарды құрастыру, оқушы бүкіл сабақ барысында ізденіс әрекетінде шығармашылықпен айналысады. Оқушы орындаған тапсырма оқылады және жазылады.

Оқу мен жазуға үйретудің басы - буын.

Сауат ашу кезеңінің келесі міндеті - дыбыстарды буындарға, сөздерге жинау, буындарды дауысты дыбыстарға бағыттау, оқу, жазу, бір дауыстың қарқынында бір дыбыс сияқты, дауысты дыбыстың буынын игеру.

Осы тапсырмаға сүйене отырып, оқушылардың сөздерді буындарға бөлу, буындарды оқу, жазуға деген қызығушылығын тудыратын жұмыстарға беріледі. Топтық жұмыс, оқушымен жеке жұмыс, диктант түріндегі тапсырмаларға негізделген схемалар жиынтығын электронды түрде, тарату карталары түрінде пайдалануға болады. 1 буынды, 2 буынды, 3,4 буынды сызбалар арқылы заттардың атын, құстардың, аңдардың, туыстық атаулар оқу құралдары, өсімдіктер аттарын жазу, жоқ буынды жалғастыру ба - ..., ша -, тұтас берілген сөзді буынға бөліп жазу шағала, бала, орны ауысқан сөзден буын құрау, суреттегі заттың атын буынға бөліп жазу, тірек дыбыстарынан буын, одан сөз құрау.

Е,е,е – ке – бе – же,

Бірдей дауыстыға аяқталған буын құрау:

ла, ра, та, ба, ша, қа, са

ле, ре, те, бе, ше, ке, се

Әр түрлі дауыстыға аяқталған буын құрау:

ла, ле, да, то, ру, ре

Дауыссыз дыбысқа біткен буын құрау:

аш, ат, ас, ер, оқ, ой,

Буын арқылы сөз ұйқасын құрау:

ы-ы-ы сабақ оқы, кілем тоқы, дәнді шоқы

у-у-у таза жүру, бәрін білу, түгел ұғу. Жетекші іс-әрекеттер арқылы оқушының ойлау белсенділігі, топтасып жұмыс жасауға үйренеді.

Тапсырмалардың мұндай түрлері оқушының іс-әрекетін өз бетінше ізденуіне, өз бетінше білім алуға бейімделуіне мүмкіндік береді.

Сауат ашу - өте жауапты және күрделі іс. Шынында да, сауат ашу кезеңінде оқушылар дыбысты әріптермен таңбалауды үйреніп қана қоймай, каллиграфиялық талаптарға сәйкес жазуды да үйренеді.

Сауатты жазу үшін бала грамматикалық ережелерді дұрыс түсініп, оларды күнделікті өмірде қолдана білуі керек. Әдемі жазу - өнер. Таза, айқын, әдемі жазуда оқу оңай, ал ойынды түсіну де жеңіл. Оқушының жазуына мұқият қарау оның ұқыптылығына, жауапкершілігіне тәрбиелейді, әсемдік сезімін оятады. Оқушының көркемдік жазуы біртіндеп қалыптасады. Түрлендірілген жұмыстар оқушыларды қызықтырып қана қоймай, олардың логикалық ойлауын арттырады. Мысалы, «басып жазу» жаттығуы оқушының:

- қолды жаттықтырады;
- сөйлеуді белсендіреді;
- ойлауды белсендіреді.

Электрондық оқулық жазуды оқытуда үлкен рөл атқарады. Әріптерді рет-ретімен жазу, үзіліссіз жазуды үйрену, әріптің соңын, келесі элементтің жалғасын көрсету.

Көзбен қолдың жұмысын бір бағытта қалыптастыру үшін көз бірінші нүктеде, қол да бірінші нүктеде, көз екінші нүктеде, қол да жоғарғы жағында, көз үшінші нүктеде, қол төменгі жағында. Бұл жаттығу қолды сенімді қозғалтуға үйретеді.

Сауатты және әдемі жазуды үйрену қаламды дұрыс өңдеуден басталады. Әріпті меңгергеннен кейін сөзді буындарға бөлу арқылы үйрену керек. Егер буынды дұрыс білсе, онда қатесіз жазады.

«Есіме жаттап сақтайын»

Бй - и, я, ю әріптерінің емлесіне байланысты жазылатын сөздер. Дауыссыз дыбыстардан кейін «и» жазылуына назар аударту, жи, ти, ки, қи.

Тасымалдау тақырыбына байланысты «Кім көп сөз табады және жазады» ойынын жарыс түрінде өткізген жөн.

Сөздердің дұрыс жазылуы 1 буынды, 2 буынды, 3 буынды.

Оқу кезеңінде тақтаға жазу өте пайдалы. Сөйлемде жіберілген қате сөзді өз бетінше тауып, түзетеді, атап көрсетеді және талдайды. Оқушыларды қатесіз жазуға үйрету үшін көшіруге көп көңіл бөлінеді. Сауатты және каллиграфиялық тұрғыдан дұрыс жазуда көрнекілік ерекше орын алады.

Қорыта келе, бастауыш сыныпта деңгейлік тапсырмалар жүйесін әр пән бойынша оқушылардың оқу жетістіктерін өлшеу тәсілдері ретінде әзірлеуге

болады. Оқушының білімін саралау, оның жеке танымдық мүмкіндіктерін ескерудің негізгі әдісі.

Оқытудың күтілетін нәтижелерінің реттілігіне қарай: әр түрлі тапсырмаларды ауызша, жазбаша тапсыру. Тапсырмаларды бір дұрыс жауабы бар тапсырмалар, ашық және еркін жауап беретін тапсырмалар, әртүрлі практикалық сипаттағы тапсырмалар түрінде қарастыруға болады.

Осы тапсырмаларды орындай отырып, оқушы білімді ескереді, білім деңгейінде кемшіліктер тізбегін жасайды және жеке жұмыс жасауға жоспар жасайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазіргі кездегі оқытудың педагогикалық технологиялары. Н.Қошқарбаев. 2010 жыл
2. Оқушыларды сауатты жазуға үйрету. «Бастауыш мектеп». Б.Жарманова. 2013 жыл №7

ӘОЖ 82.0 (072)

ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫНЫҢ АЙТЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Еренталова Жансая Ержанқызы

6B01301-Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі оқу бағдарламасы 2 курс студенті Астана халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Нургазиева Нургуль Мырзабековна**, педагогика және психология магистрі

Әдебиеттік оқу – бастауыш сынып оқушыларының айтылым дағдыларын қалыптастырады. Ауызша және жазбаша тілдерін дамытады, сөздік қорларын байытады. Және сөйлеу мәдениетін қалыптастырады. Ең бастысы, әдебиеттік оқу дағдысын әдебиеттік сабақта айтылым дағдыларын қалыптастыруымыз керек.

Тілдік дағдының 4 түрі бар: Тыңдалым, айтылым, жазылым, оқылым. Оның ішінде айтылымы дағдысына тереңірек тоқталып өтейін. Айтылым дағдысы – ол тиімді дағдылардың қатарына жатады. Айтылым дағдысы-күнделікті өмірде басқа адамдарға өз ойынды жеткізу үшін қолданылады.

Айтылым — 1) кейбір пікірлер жүйесінде — тек ақиқаттығы ғана байланысты қарастырылатын, бірақ осы жүйеден тыс тағайындалған пайымдау. Пайымдау ақиқат, жалған да болуы мүмкін; 2) айтылымды білдіретін сөйлем [1].

Айтылым тілдік төрт дағдының бірі және ол жазылым сияқты өнімді дағдылар қатарына жатады. Яғни, тілді қабылдап үйренуден гөрі оны қолдану, сөйлеу көрініс тауып отырады. Қарапайым тілмен айтқанда, айтылым дегеніміз – өзге адамдармен қарым-қатынасқа түсу барысында ойымызды жеткізу үшін тілдік бірліктерді қолдану [2].

Айтылым дағдысы – тапсырмалар тақырыпқа қатысты ойын білдіру, өз көзқарасты дәлелдеу, шешім шығару, қорытынды пікір жасау туралы түсінік пен біліктілік деңгейіне бағытталады [3].

Айтылым – оқушыларға арналған тапсырманың сауаттылық деңгейіне қарамастан, қарым-қатынас жасауына мүмкіндік береді. Бұл дағдыны қалыптастырудың ең басты құралы диалогтік оқыту мен пікірталас. Диалог – оқушының өзін еркін және жайлы сезінетін ортасы. Диалог барысында оқушылар ойлануға, қолдағы бар ақпаратты қолдануға, нақты жағдайды талдауға, пікірлерді салыстыруға, дұрыс шешім қабылдауға үйренеді [4]. Бастауыш сыныптың әдебиеттік оқу сабақтарында диалогтік оқыту бойынша тапсырмалар беруге болады.

Мысалы: 2-сыныпта «Әдебиеттік оқу» оқулығының 28-бетіндегі 7-тапсырманы орындаған соң, сол тапсырма бойынша диалог құрастыртуға болады. Оқушылар бір-біріне сұрақ қоя отырып, диалог құрайды.

Дастархан басында өзін-өзі ұстау мәнері туралы оқушылардың бір-бірімен сұхбаттасуларының төмендегі үлгісін мұғалім ұсына алады. Мысалы:

- Арман, сен дастархан басында өзін-өзі ұстау мәнерін білесің бе?

- Иә, Айдар білемін. Тәрелкеге еңкеймей тік отыру керек. Үстелдің үстіне асылып барып тамақ алуға болмайды. Үстел басында әңгіме байыппен айтылады. Әңгіме барысында, әсіресе пышақ, шанышқы ұстап отырып, қолды сермеп сөйлеуге болмайды. Ал сен, Арман қандай өзін-өзі ұстау мәнерін білесің?

- Ауыз толып тұрғанда, әңгіме айтып, күлуге болмайды. Біріншіден, бұл әдемі көрінбейді, екіншіден, ауыздан тамақтың не түсіп кетуі, немесе тыныс жолына түсіп, жөтелдіруі мүмкін. Дастархан басында тәбетті жоятын емес, қайта оны жақсартатын тақырыптарда сөйлесу керек. Тамақ ішіп отырған кезде газет немесе кітап оқуға болмайды, ол денсаулыққа зиянын тигізеді...

Сондай-ақ, осы тақырыпқа сәйкес дастархан басында отырар кездегі тазалық шарасы туралы, нан, нанды қадірлеу туралы тақырыбында да диалог құрастыруға болады.

Мұғалім «өз ойы мен сезімін тірек сөздерді пайдалана отырып жеткізу» оқу мақсатына сәйкес мынандай жұмыс түрін жүргізе алады. Оқушыларға мәтін ұсынылады.

«Мақсат досына бара жатып, Әлишердің нанды қоқысқа тастап жатқанын көріп:

- Әлішер, сен неге нанды қоқысқа тастап жатырсың?
- Оны ешкім жемеген соң тастап жатырмын.

- Әлішер, «Ас атасы - нан», нанды қадірлеп, қастерлеу керек екендігін білмейсің бе?

- Жоқ, Мақсат, білмедім.

- Ендеше тыңда. Нан қасиетті. Дастарханыңыздың үстінде күнде **нан** тұрмаса, көңіліңіз де, дастарханыңыз да – орта, берекеніз кетіп, дүние ойсырап тұрған секілді басқа тамақ көзіңізге көрінбейді. Нанның қасиеттілігінің өзі осыдан көрінеді. Ұнның құрамындағы адамның бойына нәр беретін, қуат беретін ағзаға қажеттінің бәрі бар. Қазақта «Нанды жерге тастама», «**нанның** үстіне зат қойма», «**нанды** төңкерме», «**нанды** бір қолмен үзбе» деген сөздің барлығы – осы **нанның** қасиетіне орай айтылған тыйымдар. Сондықтан нанды жерге тастауға болмайды, есінде болсын...».

Осы мәтінді жалғастыратындай арнайы тірек сөздер беріледі: ұят, қадірлі, нан, пайдалы, еңбек.

Бұл оқу мақсатын 2-сыныпта «Әдебиеттік оқу» оқулығының 119-бетіндегі Өтебай Тұрманжановтың «Туған өлкем» өленің оқыту барысында да жүзеге асырамыз [5]. Оқулықтағы тапсырмаларға қоса, туған жерін сипаттауға арнайы көмек болатын тірек сөздерді беруге болады: байтақ, биік, мөлдір, ыстық, атамекен.

2 сыныптағы «Әдебиеттік оқу» оқулығында «Мысық пен тышқандар» ертегісі берілген. Оқулықта ертегі мазмұнына байланысты мынандай тапсырмалар орындайды.

1. Ертегіден нақыл сөзді тап. Ертегідегі оқиғаға сүйеніп, мағынасын түсіндір.

2. Берілген суреттерді ертегідегі ретімен орналастырып, оқиғаны әңгімеле.

«Шығарманың мазмұның дайын жоспар бойынша немесе өз сөзімен мазмұндау, үзіндісін мазмұндау, сахналау» оқу мақсатын жүзеге асыру үшін қосымша тапсырмалар беруге болады.

Берілген тапсырма:

Және осы тапсырмаларға мен мынадай тапсырмалар қосар едім.

1. «Мысық пен тышқандар» ертегісі бойынша шағын көрініс ұйымдастырыңдар.

2. Ертегіден не түйдіңдер?

3. Тышқандардың орнында болсаңдар не істер едіңдер?

4. Тышқандардың жиналысы туралы мазмұндаңыздар.

Осылайша, оқулықта берілген тапсырмаларға сәйкес нақтыланған оқу мақсаттарын қосу, түрлендіру арқылы оқушылардың белсенділігін арттыруға болады.

Бастауыш сынып оқушыларының айтылым дағдысы дамып, ой - пікірі, көзқарасы, дүниетанымы қалыптасады. Айтылым дағдыларын сабақта тиімді қолдана отырып, баланың танымдық белсенділігін дамытуға, өз бетінше білім алуға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B9%D1%82%D1%8B%D0%BB%D1%8B%D0%BC>
2. Нурпейсова Б.К. «Тіл мен әдебиетті оқытуда оқушының айтылым дағдысын дамыту үшін белсенді оқыту әдісін сабақта қолдану» https://ust.kz/word/til_men_adebietti_oqytyda_oqysynyn_g_aitylym_dagdysyn_damytu_usin_belsendi_oqyty_adisin_sabaqta_qoldany-198862.html
3. Шилибекова А.С., Абсатова М.Б., Мустафина А.А. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ Педагогикалық өлшеулер орталығы 27-28 қазан, Білім беру мазмұнын жаңарту аясындағы қалыптастырушы бағалау . 2016 жыл.
4. Әубәкірова Айгүл Жұматқызы, «Қазақ тілі мен әдебиеті» кіріктірілген пәнді оқыту барысында тілдік дағдыларды ұйымдастырудың тиімді жолдары. Жаңғыру Институт переподготовки и повышения квалификации. <http://www.ipip.kz/ru/news/expnews/204-aza-tili-men-debieti-kiriktirilgen-p-ndi-o-ytu-barysynda-tildik-da-dylardy-jymdastyrudy-tiimdi-zholdary>
5. Әдебиеттік оқу. Жалпы білім беретін мектептің 2-сыныбына арналған оқулық: 1-бөлім / Б.Т. Қабатай. – Алматы: Атамұра, 2017.

UDC (371.39)

CHEMISTRY OLYMPIAD PREPARATION ONLINE PLATFORM

Zhanabayev Iiyas Nagashybaevich

1st year master student, EP 7M01506 - Chemistry
Astana International University
Nur-Sultan, Kazakhstan

Scientific adviser: **Ibataev Zharkyn Abykenovich**, Associate Professor

In the stage of information technology development, modern teaching methodologies are increasingly aimed at developing the skills of the child, which in the future will allow him to live, study and work in a modern society that is rapidly globalizing. Education is moving away from traditional teaching, where the teacher is the central link and moves to a model where students are the center of all processes. In this case, 95% of all work falls on the shoulders of the students, and the teacher only controls and stimulates the process of their self-study.

The Olympic movement in schools today is the highest bar for the realization of the abilities of students in individual subject areas. First of all, this is the development of thinking abilities, self-management abilities, searching and analyzing information, as well as communication skills, since finding solutions takes

most of the time for the whole group. Education is carried out under the guidance of a mentor, however, since the level of tasks is more advanced than the school curriculum, students most of the time are engaged independently, as a result of which the development of student's skills is a factor in achieving the goal.

The main idea of the project is to spread the Olympiad movement and create a platform that will host the Olympiad chemistry program, which will include all the resources available for learning so that children who do not have access to resources and teachers of the required level can independently study sciences and show results at the Olympiads. The project consists of 2 main parts:

The first part is the development of the platform itself. Since the resource must be available, it must be placed on the site with zero or minimum monthly fee. The platform should be intuitive to use as learners can be of any age.

The second stage is to develop a teaching methodology and create effective lessons. For these purposes, the methodology itself and the lessons are initially tested on the classroom platform with the participation of students from the NIS MB school in Astana. Based on feedback on lessons, intensity, efficiency, etc., adjustments are made to the program. The main indicator of effectiveness will be the progress of students in science lessons (physical, chemistry, biol., Etc.) and the results at all stages of school Olympiads.

As it was mentioned before the project consists of two main parts, the creation of an online platform and the development of the methodology for a student's preparation. If the first part requires programming and web design skills, then the second part can be related to experimental work that has a hypothesis, method, experiment, and result.

To implement the first part of the project, namely the development of the platform, it was necessary to complete courses on-site layout and study javascript elements. The training takes 1 - 2 months and at the end of the training, the student knows the basic layout elements and knows how to create frontend content.

The second part of the work, the experiment, was carried in the Nazarbayev Intellectual School in the city of Nur-Sultan and was developed on the Google Classroom platform. To analyze the effectiveness of the training program, an experimental group consisting of students in grades 8-9 was created. Since participation in the experimental group is voluntarily, the initial step was to agitate students to participate in Olympiads and research projects. Since the goal of the experimental group is to test the effectiveness and identify weaknesses of the training program, the main criterion for the selection of students was their motivation and desire to study chemistry. When difficulties arose in understanding the material, solving problems, etc., students were required to describe the nature and report on a problem.

Even though the result of the experiment was determined by many different parameters, the main indicators are the results at school, regional, republican and international competitions. Since the subject Olympiad is held only once a year.

Students were encouraged to apply the knowledge gained by participating in all possible competitions, project competitions, etc.

In connection with the spread of the pandemic and the transition of students of the experimental group to distance learning, changes were made in the format of training and research. Many Olympiads have been postponed or moved online. However, according to the results of the first school examinations, overall school performance showed a slight decline associated with the transition to distance learning. Nevertheless, the students of the experimental group showed significant progress in their work.

Thus, according to the intermediate results, the participants of the research group, Diana Azhigalieva, and Aruzhan Bulekpayeva, became the winners of the EXORTIUM 2020 international project competition with a project in the field of modeling fire safety systems (Anylogic), they also became prize winners of the school stage of the project competition and are preparing to participate in the city tour ... Nagaev Yerzhan became the gold medalist of the school stage of the Chemistry Olympiad, and also continues to prepare for the city stage. Many of the students became winners of online Olympiads and school competitions. Students take part in multiple distance Olympiads and project competitions, which is an indicator of high student motivation.

Picture 1: Achievements of the students of the experimental group.

In conclusion, today, when students around the world have switched to distance learning, this project is extremely important to keep students motivated to study chemistry and to maintain interest in preparing for and participating in Olympiads and project work.

The development of platforms will allow students not only to study remotely but also to have a complete library of all necessary materials in quick access, study, and complete assignments at any convenient time. Moreover, students from anywhere in the country will be able to study and participate in the Olympiads, regardless of the financial capabilities of the parents and the availability of a qualified teacher and school equipment.

List of sources used:

1. Ganachevskaya MB Project method as an effective way to form the motivation of foreign language training in the research university // Bulletin of the Kazan Technological University. 2013. No. 16. [Electronic resource] - Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/proektnyy-metod-kak-effektivnyy-sposob->

[formirovaniya-motivatsii-inoyazychnoy-podgotovki-v-issledovatel'skom-universitete](#) - Date of access: 22/05/2019.

2. Perova Valentina Ivanovna Project teaching method: The effectiveness of educational and scientific activities of students // Bulletin of the Nizhny Novgorod University. N.I. Lobachevsky. Series: Social Sciences. 2015. No. 3 (39). [Electronic resource] - Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/proektnyy-metod-obucheniya-effektivnost-uchebnoy-i-nauchnoy-deyatelnosti-studento> - Date of access: 09/03/2021.

3. Zainullina F.K. Project method of teaching in the formation of motivation of the educational process of students // Bulletin of KazGUU. 2016. No. 4. [Electronic resource] - Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/proektnyy-metod-obucheniya-v-formirovanii-motivatsii-obrazovatel'nogo-protsessa-studentov> - Date of access: 22/05/2019.

ӘОЖ 378.147

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ ОЙЛАУЫН ЖҮЙЕЛІК ТҰРҒЫДАН ДАМЫТУ

Жуматаева Лаззат Пердеханқызы

7M01103 – «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасы,
1 курс магистранты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті, Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к доцент **Қожаева Саним Қожаевна**

Ақпараттық ғасырдың талаптары студент креативтілігін дамыту, оны оқу процесіне пайдалана білу құзырлықтарының арасындағы сәйкессіздіктен туған қайшылықтар.

Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы білім беру жүйесінің стратегиялық мақсаты – бәсекелестік қабілетке ие шығармашыл тұлғаны дамыту. Бұл дегеніміз қазіргі заманғы жоғары мектепте болашақ мамандар тек қана белгілі бір білім, дағдыларды меңгеріп қана қоймай, меңгерген шаблон мен алгоритмдерді бүкіл өмір ағымында қолдануы қажет.

Педагогикалық шығармашылық – оқу-тәрбие міндеттерін болашақ педагогтардың жоғары тиімділікпен шешуі, тәрбие, оқыту теориясы мен тәжірибесін байытуы.

Шығармашылықты әрекет ретінде қарастыру адам дамуының шексіз мүмкіндігін көрсетеді. Білім алушының үздіксіз білім алу жолындағы белсенділігі туралы Ю.Н. Кулиткин, А.В. Даринский, тағы басқалар атап өткен. Шығармашылық сөзсіз болашақ педагогтардың даралығын, креативтілігін қалыптастырады.

Педагогикалық шығармашылыққа байланысты зерттеулер аз емес, бірақ жаңа субъект – субъектілік парадигма жағдайында шығармашылық адамның өзін-өзі өзгерте алуы ретінде қарастырылады. Себебі – шығармашылық жағдайында жұмыс жасайтын мұғалімнің әрекеті ең алдымен өзіне бағытталады. Ол өзінің «кәсіби дамуының жақын аймағын» ұйымдастыру арқылы ең алдымен өзін дамытады, соның нәтижесінде педагогикалық еңбекті жаңа деңгейге көтереді.

Ғалымдар шығармашылықты әлемді жаңартудың формасы ретінде қарастырады (А.Бергсон, В.И. Вернадский, т.б.). Оны жасаушы адам өзіне табиғаттан берілген қабілеттері мен қажеттіліктеріне орай креативтіліксіз өмір сүре алмайтындығына, ал кейбір адамдарда шығармашылыққа деген қажеттілік болмай жатса, ол оның деградацияға ұшырауы деп түсіндіреді. Ғылыми-теориялық еңбектерге талдау жасай келе адам шығармашылық арқылы ғана өз табиғи қалпының шыңына шығады, шығармашылыққа қабілетті адам – қайталанбас, біртуар адам. (В.А. Караковский), жеке тұлға деңгейіндегі шығармашылық «ішкі» «өзін - өзі жасау» және «сыртқы» «қоршаған әлемді өзгерту» жағдайындағы диалектикалық бірлікте жүреді деген қорытынды жасауға негіз болады.

Қазіргі инновациялық оқытудағы жаңашылдықты тану, оны тиімді қолдану барысында болашақ педагогтардың шығармашылық әлеуетіне негіз болатын қасиет – сапалары іске қосылып, танымдық процестерді өз бойына өткізеді. Өйткені, кез келген оқыту формасы ғылым мен практика арасындағы аралық құрылым болып есептелінеді. Оқыту теориясы – педагогтардың шығармашылығының негізі. Ал, педагогикалық технология – оқыту теориясын педагог пен студент әрекеті түрінде жобалау, қойылған нақты мақсаттарға сәйкес оқыту процесін тиімді құрып, жүзеге асыру болып табылады. Дұрыс мақсат қойып, нәтижені интуитивті түрде жобалай алу, тұлғаның дамуының іргелес аймағына сәйкес болып, қызыға еңбек етуге әкелетін сабақ жоспарын құру, ұйымдастыра алу – сөзсіз, шығармашылықтың нәтижесі.

Сонымен, «шығармашылық – проблемалық сипаты бар, барлық ішкі байланыстарды біріктіретін, нәтижеде жаңа материалдық және идеалдық құндылықтар алынатын адамның мақсатты әрекеті» деген тұжырым жасауға болады. Болашақ педагогтардың өз білімін көтеруге қатысуы оның педагогикалық, әлеуметтік, кәсіби әрекетіндегі мәселелерді табысты шешуін қамтамасыз етеді, басқаша айтсақ, кәсіби шығармашылығын дамытады.

Шығармашылық әлеуетті дамытуға бағытталған оқыту процесі тек тұлғаның өзін-өзі дамыту қажеттілігіне негізделген, өзінің белсенділігін туғызатын, шығармашылық ортада ғана тиімді болады. Сол себепті болашақ педагогтарды кәсіби дамытатын біліктілікті арттыру жүйесінде сондай орта жасауды шығармашылықты дамытудың, оған бастайтын жеке сапалық қасиеттердің қалыптасуының шарттарының бірі деп есептейміз.

Шығармашылық орта – білімдік процесс субъектілерінің және білім мазмұны мен жүйелердің өзара әрекеттері арқылы дамиды.

Шығармашылық – мәселені белгілі тәсілдермен шешуге болмайтын жағдайда туындайды. Дегенмен, бұл қисынсыз әрекет емес. Жаңа тапқыр шешім қабылдауға әкелетін әрекет әр түрлі деңгейде, бірнеше кезеңдерден тұратын күрделі психологиялық үрдіс. Осы мәселені зерттеген ғалымдар педагогикалық шығармашылық төмендегідей кезеңдерден тұратынын анықтаған: В.А. Кан – Калик, Н.Д. Никандров бойынша:

1. Педагогикалық ойдың пайда болуы;
2. Түпкі ойды талдау;
3. Педагогикалық ойды әрекетке айналдыру;
4. Шығармашылықтың нәтижесін талдап бағалау.

В.И. Загвязинский бойынша:

1. Жаналықты көру;
2. Педагогикалық өнертапқыштық, құрастыру, модельдеу;
3. Жетілдіру.

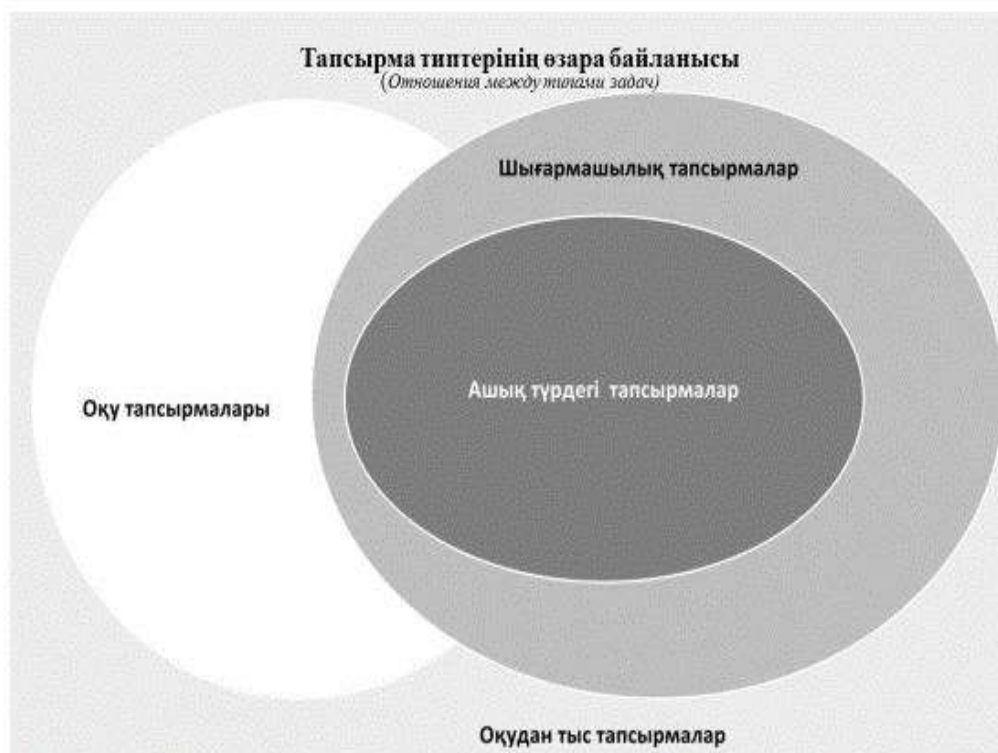
Креативтілікті зерттеу екі бағытта іске асады. Ол креативтіліктің интеллектіден тәуелдігін және онымен байланысты танымдық процестерді өлшеуге бағдарланатындығына арналған. Екінші бағыт бойынша тұлға өз психологиялық ерекшелігімен бірігіп, креативтіліктің маңызды аспектісіне жататындығын көрсетеді [1].

Н.М. Гнатко креативтіліктің механизмін зерттеу арқылы, оны потенциалды және актуалды деп екіге бөлген.

Потенциалды креативтілік – бұл индивидтің потенциалды бейімділік жоспарындағы индивидумды сипаттайтын іс-әрекетке дейінгі креативтілік. Ол базалық даярлық формасында белгілі бір сыртқы жағдайларда актуалды креативтілікке ие болумен сипатталады.

Актуалды креативтілік – іс-әрекеттің сол немесе басқа түрінің сипатымен бірге индивидумның потенциалды креативті әсер ету сипатының туындауы. Яғни бұндай адам шығармашылық белсенділікті белгілі бір іс-әрекет түрінде танытады (М.Н. Гнатко) [2].

Студенттерге берілетін тапсырмаларды оқу процесінде берілетін, оқудан тыс процесте берілетін, оқу процесінде шығармашылық бағытқа берілетін және оқудан тыс тапсырмалар деп бөлуге болады. Шығармашылық тапсырмалардың ішінде біз ашық типтегі тапсырмаларды бөліп көрсетеміз. Тапсырмаларды жабық және ашық типтегі міндеттерге бөлу қарастырылып отырған тапсырманы белгілі бір типке дәл жатқызу әрдайым мүмкін емес. Бұл үшін, біздің ойымызша, шекаралық позицияны алатын тапсырмаларды (сурет 1), яғни жартылай ашық типтегі тапсырмаларды қарастырған жөн.

Сурет 1. Тапсырма түрлерінің өзара байланысы

Шығармашылық ойлауға қабілет міндетті болады, бірақ адамның шығармашылық жетістігіне жетуде жеткілікті жағдайды тудырмайды.

Шығармашылық әлеуетті дамытуға бағытталған оқыту процесі тек тұлғаның өзін-өзі дамыту қажеттілігіне негізделген, өзінің белсенділігін туғызатын, шығармашылық ортада ғана тиімді болады. Сол себепті болашақ педагогтарды кәсіби дамытатын біліктілікті арттыру жүйесінде сондай орта жасауды шығармашылықты дамытудың, оған бастайтын жеке сапалық қасиеттердің қалыптасуының шарттарының бірі деп есептейміз. Шығармашылық орта – білімдік процесс субъектілерінің және білім мазмұны мен жүйелердің өзара әрекеттесу аймағы.

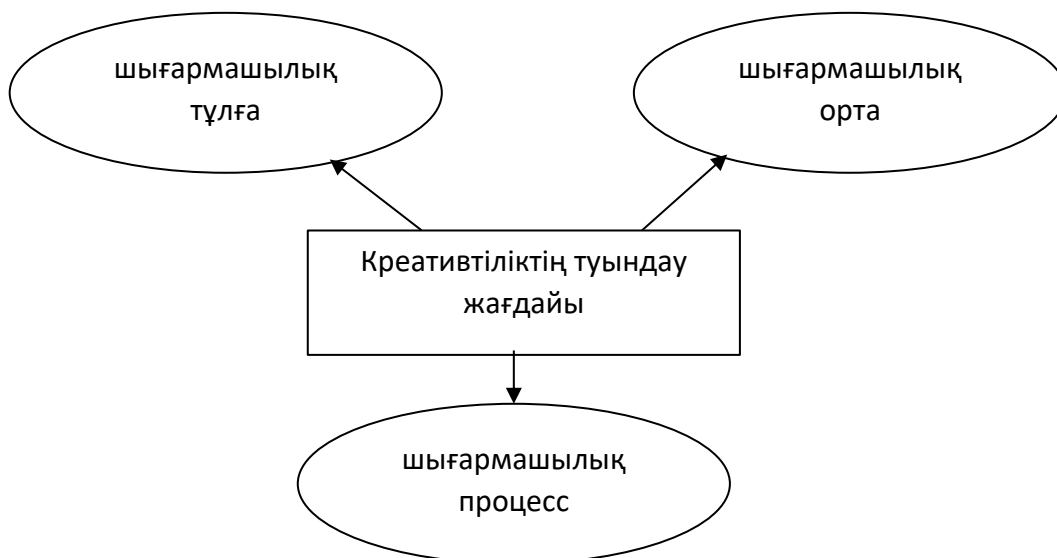
Көптеген авторлардың зерттеулері бойынша адамның шығармашылық дарындылығын функциялауда тұлғалық фактор маңызды болып табылады (интеллектуалды процестердің эмоционалдығы, қызығушылығының бағыттылығы, бірбеткейлік, мақсатбағдарлық, шешімділік, еңбекқорлық, т.б.).

Зерттеу логикасына сүйене отырып, креативтіліктің міндетті жағдайына мыналар жатады:

- а) шығармашылық тұлға;
- ә) шығармашылық процесс;
- б) шығармашылық орталар.

Педагогтің инновациялық іс-әрекетін жеке басты категория, шығармашылық іс-әрекет қорытындысы ретінде сипаттауға болады. Болашақ

педагогтің продуктивті шығармашылық тұлғасы – креативтілікке, ішкі әлемге бай, проблемаларға сезгіштікпен қарай алады, педагогикалық жаңашылдықты қабылдағыш, нонконформизмге, өзбеттілікке толы. Педагогтің шығармашылық индивидуалдығын жүйелеу – бұл өзін жетілдіру мен тұлғалық өзіндік даму процесі.

Сурет 2. Креативтіліктің туындау жағдайы

Студенттерді барынша тиімді әрі адал бағалау және мүдделі оқуға ынталандыру үшін ашық түрдегі тапсырмалардың бағалау критерийлерін анықтау өте маңызды.

Егер білім берудің жабық тапсырмалары белгілі бір ақыл-ой дағдыларын жетілдіру үшін қажет болса, онда сол дағдыларды өмірдің өзгермелі, көбінесе өте белгісіз жағдайларында жеткілікті дәрежеде қолдана алу үшін ашық типтегі тапсырмалар қажет. Бұл оқытудағы ашық тапсырмалардың нақты рөлі. Жабық типтегі тапсырмаларды қолдана отырып игерілген дағдыларды қолдана білу үшін оқыту процесіне ашық типтегі тапсырмаларды да қосу керек. Жабық тапсырмаларды бағалау – шешімнің толықтығы мен дұрыстығына байланысты. Джой Пол Гилфорд студенттердің интеллектуалды қабілеттерін дамытуға (дивергентті ойлау) қажетті төрт түрлі қасиеттерді зерттеді:

- 1) еркін сөйлеу – үлкен идеяларды қалыптастыру қабілеті;
- 2) икемділік – әр түрлі бағыттағы идеяларды құрастыра алу қабілеті;
- 3) ерекшелік – әдеттен тыс, яғни стандартты емес идеяларды ұсына білу;
- 4) пысықтау – идеяларды егжей-тегжейлі дамытып, қорыта білу қабілеті.

Сонымен қоса Е. Торренс жоғарыда көрсетілген қасиеттер қатарына «кедергіге қарсы тұру» және «аталым» ұғымдарын қосады. Бұл критерийлер дивергентті ойлау теориясының негізінде таңдалынған [4].

Ашық типтегі тапсырманы шешу – бұл шығармашылық қызметтің нәтижесі. Жауапты іздеу қарқыны шығармашылық процестің шапшаңдығымен және ашық тапсырмаларды шешудің көптеген әдістерін ескере отырып, жауаптардың жалпы санымен сипатталады және білім алушы ең тиімді жауап нұсқасын ұсынады. Икемділік көрсеткіші жылдам ауысу қабілетін сипаттайды және осы жауаптардың топтарының санымен анықталады, мұнда да студент ең тиімді шешімді ұсынады. «Кедергіге қарсы тұру» көрсеткіші шешім қабылдаушыны ықтимал шешім әдістерінің кең спектрін қарастыруға бағыттайды. Ашық типтегі тапсырмаларды қарастыру кезінде "аталым" индикаторын бағалау жоғарыда көрсетілген көрсеткіштерге саяды, бұл оның жоғарыда көрсетілген көрсеткіштермен тығыз байланысын көрсетеді.

Ашық типтегі тапсырмаларды бағалау үшін олардың стандартты емес және шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды бағалаудың күрделілігін ескере отырып, біз Е. Торренстің шығармашылық көрсеткіштерін жалпылау негізінде алынған ашық типтегі оқу тапсырмаларын бағалаудың келесі критерийлерін таңдап, сынап көрдік (сурет. 3).

Ашық түрдегі тапсырмаларды бағалау критерийлері

Балл	Түпсіздік (тапсырмада талап етілгенге қол жеткізді ме?)	Оңтайлылық (мұндай шешім ақталған ба?)	Түпнұсқалық (шешімнің жаңа немесе бұрыннан белгілі болуы)	Өңделгендік (шешім барысы егжей-тегжейлі ме, әлде идеялар деңгейінде ме?)
2	Ұсынылған шешім нәтижеге қалай жетуге болатындығын нақты түсінуге мүмкіндік береді	Шешімде әртүрлі әдіс қолданылды, соның арқасында жеткілікті түрде көлемді, айқын және оңтайлы әдемі шешім алынды.	Түпнұсқалық шешім, сұхбаткерлердің 5% - дан азында кездеседі	Шешім нақты әрі дұрыс және барлық әрекеттер негізделген
1	Жалпы алғанда, шешім барысы түсінікті және нәтижеге қол жеткізуге болады, бірақ шешімнің кейбір сәттері ойластырылмаған немесе анық түсіндірілмеген	Шешім оңтайлы, бірақ шешім процесінің кейбір тұстарын айтарлықтай жеңілдетуге болады	Шешім жауаптарда сирек, сұхбаткерлердің 5-тен 10% - інде ғана кездеседі	Шешім ақыға қонымды негіздеуге мен аяқтауға болатын идеялар деңгейінде қамтылған
0	Шешім бойынша қажетті нәтижеге қалай қол жеткізуге болатыны белгісіз	Шешім тым қысқ; көптеген әдістерді қолдану дұрыс нәтиже бермейді	Шешім стандартты, сұхбаткерлердің 10% - дан астамында кездеседі	Мәселені шешу барысы ұсынылмаған немесе түсініксіз

Сурет 3. Тапсырмаларды бағалау критерийлері

Қорыта айтқанда, студенттердің креативтік қабілеттерін қалыптастырудың теориялық негіздерін және педагогикалық шарттарын анықтай отырып, біз төмендегідей қорытынды жасадық.

Біріншіден, студенттердің интеллектуалдық ойлауын жүйелік тұрғыдан дамыту үшін шығармашылық-дамытушылық орта қалыптастырудың бастауы ретінде оқыту үрдісін қажеттілік сұраныстарына қарай өзгермелі технологиялық жағынан қамтамасыз етілу қажеттілігі туындайды.

Екіншіден, шығармашылық орта өзінен-өзі стихиялы түрде пайда бола салмайды; кіріктірілген, креативтілік педагогикалық әрекет нәтижесінде сол дәрежеге жетеді. Демек мұндай ортаны жасау үшін мақсатты жұмыс жүргізілуі қажет.

Үшіншіден, шығармашылық орта тұлғаның мәнді құндылықтарының және теориялық-технологиялық тұтастықтың бірлігінің болумен сипатталады. Сондықтан мұндай кеңістікті жобалауда оның субъектілері эмоцияналдық мәнмен толы болуы да ескерілуі тиіс.

Төртіншіден, шығармашылық орта педагогикалық процестің ықпалымен өзіндік кіріккен сапаға да ие болуы мүмкін. Ондай сапаға субъектілердің әрекеті барысында пайда болатын, оларға позитивті немесе негативті әсер ететін психологиялық ахуал жатады.

Бесіншіден, орта жасауда шығармашылықпен өзін-өзі жетілдірудің әлеуметтік-психологиялық қондырғылардың қалыптасуының механизмдерін тиімді қолдану тірек етіледі.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Галич Т.Н. Развитие креативности в условиях инновационного обучения: Автореф. дис. канд. психол. наук: // Т.Н. Галич: Казанский государственный технический университет им. А.Н. Туполева. – Казань, 1999. 21 с.
2. Лобейко Ю.А. Научные основы творческого развития педагога в системе послевузовского образования. Акад.повышения квалификации и переподготовки работников образования / Ю.А. Лобейко. – М.: Педагогика, 2000. – 271 с.
3. Морозов А.В., Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология: Учебное пособие для вузов / А.В. Морозов, Д.В. Чернилевский. – М.: Академический Проект, 2004. – 2 – е изд., испр. и доп. – 560 с.
4. Креативная педагогика: Сб. науч. тр. МГИУ. / Под ред. М. М. Зиновкиной.– М.: МГИУ, 1998. – 186 с.

ӘӨЖ 81'342.9:37.091.33

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ДАУЫС ЫРҒАҒЫН НОРМАҒА САЙ МЕҢГЕРТУ ЖОЛДАРЫ

Иса Сымбат Талғатқызы

6B01302-Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі оқу
бағдарламасы 1 курс студенті Астана халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекші: **Нургазиева Нургуль Мырзабековна**, педагогика
және психология магистрі

Адамдар арасындағы күнделікті қарым-қатынаста дауыс ырғағын сан алуан түрлендіріп айтудың арқасында бір-біріне ойын дәл, әсерлі жеткізуге болады. Дауыс ырғағына сай оқу, адам дауысына да тікелей байланысты. Дауыс сөйлеуші адамның сөзін, өзіне тән үнін, көңіл-күйін тыңдаушыға жеткізуші. Дауыс ырғағының нормаға сай болуы мен оқылым дағдысының дұрыс қолданылуы тиісті тыныс белгісінің мағынасын ескеріп, құбылтып, түрлендіріп оқуға себебін тигізеді. Сөйлеу қалпының әуені мәтін мен сөйлемдердің мазмұны, мағынасына қарай бірде жоғарылап, біресе төмендеп, отырады. Бірыңғай төмен әуенмен, немесе үнемі тек жоғары, орташа әуенмен оқылатын сөйлемдер болуы мүмкін емес. Сондықтан, оқып жатқан шығарманың әсерлі болуы үшін әрбір оқушы немесе тыңдаушы оқылатын шығарманың толық мазмұнын, стилі мен тәрбиелік маңызын талдап, жан-жақты дайындықтан өткізіп алғаны жөн [1].

Көркемсөз оқушы дауыс ырғағын құрайтын негізгі элементтерді жете меңгеру қажет. Олардың ең негізгілері: сөйлеу буыны, екпін қоя білу, тіркес екпіні, сөйлеу қалпының әуені, оқудың әсерлі болуы (тембрі), нормалы дауыс ырғағы. Мұның бәрін тыңдарманына өзінің даусы арқылы жеткізеді. Дауыстың өзіндік сапалары – дауыстың күші, дауыстың тазалығы, дауыстың беріктігі, дауыстың икемділігі, тұрақтылығы мен шыдамдылығы. Ал дауыс ырғағы дегеніміз – сөйлеудің мағыналық бояуы. Екпін қоя білу – сөйлеу барысында сөздерді айтудағы бөлшектеніп шығатын ауа толқыны бірқалыпты айтылмай, сөз ішіндегі бір буын өзгелерге қарағанда күштірек немесе көтеріңкі айтылады. Осы көтеріңкі айтылған буынды екпін түскен буын немесе екпін деп атайды. Логикалық екпін – сөйлеудегі ойдың мәніне қарай бір сөзді айрықша, даралап айту. Кідіріс деп сөйлемнің арасындағы толасты айтамыз. Мерзім, мөлшеріне қарай кідірістің үш түрі бар. Қысқа кідіріс сөйлемдегі бір фразаны бөліп тұрады. Орташа кідірісті логикалық кідіріс дейді. Ол сөйлемнің аяқталуын білдіреді. Психологиялық кідіріс – ойды үнсіз емеурінмен дәл жеткізу тәсілі. Грамматикалық кідіріс – немесе нормативтік дауыс ырғағы деп те аталады. Бұл мәнерлеп оқуда көбірек қолданылатын, жиі ұшырайтын кідіріс [2].

Дауыс ырғағын меңгертуде, үлгілік оқу бағдарламасында берілген «оқылым» дағдысында оқу мақсаттары қарастырылған:

Дағдылар:	Оқыту мақсаттары		
	2-сынып	3-сынып	4-сынып
Мәтінді мазмұндау	мәтінді сұрақтардың/тірек сөздердің/ жоспардың/ иллюстрацияның көмегімен мазмұндау	оқиганың ой желісін сақтай отырып, мәтінді толық баяндау	мәтінді қысқа және өз сезімі мен көңіл-күйін, көзқарасын қосып әңгімелеу
Оқу дағдысын қолдану	мәтінді дұрыс оқу, түсініп оқу, мәнерлеп оқу, мәтіннің негізгі ойы мен бөліктерін анықтай отырып оқу	мәтінді түсініп оқу, мәнерлеп оқу, шапшаң оқу, қажетті ақпаратты тауып оқу	мәтінді түсініп, мәнерлеп, шапшаң оқу, сызба мен диаграммаларды оқу, өз көзқарасын білдіру мақсатында оқу

Көркем мәтіндерді оқуда оның мағынасын түсініп, тиісті жеріне кідіріс жасау, дауыс ырғағын дұрыс қою - тыныс белгілеріне тікелей байланысты. Тыныс белгілері - сөйлем мүшелері мен сөз тіркестерін, оқшау сөздерді, сөйлемдерді, төл сөз бен автор сөзінің мағынасын ажыратып, дұрыс жазу мен дұрыс оқу үшін қолданылады. Осындай 10 шартты белгілер түрі бар: нүкте (.), сұрау белгісі (?), леп белгісі (!), үтір (,). нүктелі үтір (;), көп нүкте (...), қос нүкте (:), сызықша (-), жақша (), тырнақша (»). Бұл тыныс белгілерінің атқаратын қызметі мен мағынасы да әр түрлі [2]. Бастауыш сыныпта сәйкесінше тыныс белгілерін қолдану шартын, үлгілік оқу бағдарламасының жазылым дағдысы бойынша пунктуациялық нормаларды сақтау туралы бөлімшесінен көруімізге болады. Атап айтсақ, бұл норма 2-сыныптан бастап оқу мақсаттарында берілген.

Кез-келген мәтінде осы тыныс белгілері сан рет қайталанып келіп отырады. Алдымен әрбір тыныс белгісінің жеке-жеке мағынасын қандай жағдайда қолданылуын яғни қазақ тілі пунктуациясын жете меңгергенде ғана оның дұрыс оқылуын меңгере аламыз. Оқып тұрғанда мәтінде кідіріс жасаймыз. Үлгілік оқу бағдарламасы бойынша 3-сыныптың оқушысы мұғалімнің көмегімен сөйлемде тыныс белгісін қоя алады [1].

Сонда, нормалы дауыс ырғағы тиісті тыныс белгісінің мағынасына сай құбылтып, түрлендіріп оқуға әсер етеді. Бұл, бастауыш сынып оқушыларымен оқулықпен жұмыс кезінде үнемі қадағаланылуы қажет. Хабарлы сөйлемді

оқығанда сөйлем аяғын жаймен, баяу тоқтап, кідіріс жасау керек болса, сұраулы сөйлем аяғында дауыс сәл көтеріліп, соңғы буыны созылыңқырап оқылуын, лепті сөйлем аяқталғанда дауыс биіктігі төмендемей көтеріңкі оқылуы керектігін тәжірибе жолымен меңгертсек болады. Мысалы: 4-сынып, әдебиеттік оқуында Бердалы Рысбековтың «Ақдауыл хан» атты ертегісі берілген.

3-сыныптың әдебиет оқулығында Фариза Оңғарсынованың «Зергер» атты өлеңін тыныс белгісіне сай оқып көрейік:

Зергер
Білесің бе бұл істі?
Зергерлікке кім дайын?
Балқытып ап күмісті,
Сапырады судайын,
Осы жұмыс ырғағы.
Білезік пен алқаны,
Сақинаны, сырғаны
Күміс сымнан тартады.
Көрсен, қайран боларсың –
Мақтанышы ол – бір елдің.
Күмістейді тағасын,
Таралғы мен жүгенін.
Деменіздер бұл қалай,
Күмісті де илеген...
Осы өнерді мұрадай
Зергерлерден үйренем! [4]

Өлеңнің алғашқы қатарлары сұраулы сөйлем болғандықтан дауыс сәл көтеріңкіреп, соңғы буыны созылыңқы оқылып тұр. Бұл қатарға мағынасына байланысты «сұрақ белгісі» қойылған. «Осы жұмыс ырғағы. Күміс сымнан тартады.» деген қатарларды тыныс белгісіне қарай сөйлем аяғын баяу, кідіріс жасау арқылы оқимыз. «Зергерлерден үйренем!» - ал, мына бір соңғы қатарында дауыс көтеріңкі әрі қатқыл үн байқалады. Бұл өлеңде осы мамандықтың оң жақтары көрсетілген және де болашақта зергер болатынын, нық сеніммен айтып тұрған жеткіншектің сөзін байқаймыз.

Келесі Қадыр Мырза Әлінің «Ана тілің – арың бұл» атты өлеңін қарастырсақ:

Ана тілің – арың бұл,
Ұятың боп тұр бетте.
Өзге тілдің бәрін біл,
Өз тіліңді құрметте!

Өлеңнің алғашқы қатарлары хабарлы сөйлеммен аяқталғандықтан,

оқығанда сөйлем аяғын жай, баяу тоқтап кідіріс жасап оқылады. Өлең соңы лепті сөйлеммен аяқталып тұр, яғни дауыс биіктігі төмендемей көтеріңкі оқылуы керек. Бұл өлең оқушылардың патриоттық сезімін, отанға, өз тіліне деген сүйіспеншілігін оятады. Сонда нормалы дауыс ырғағын тиісті тыныс белгілерінің, сөйлемнің мағынасына қарай құбылтып отыруға болады.

Дауыс ырғағын жетілдіру тапсырма түрлері бастауыш сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулықтарында берілген. Мәтін соңында берілетін сұрақтар мен тапсырмаларда «Өлеңге сай ырғақты тандап ал», «Өлеңді мәнерлеп оқындар», «Мәтіндегі шешендік сөздерді тауып, мәнерлеп оқы» және тағы басқа тапсырмалар көптеп кездеседі. Бастауыш сынып оқушыларының нормалы дауыс ырғағын жетілдіруде: ертегілер, саусақ театры, көлеңке театры, қуыршақ театры, сахналық қойылым арқылы жүзеге асырып, жүйелі жұмыс түрлерін жүргізуге болады. Мысалы: 3-сыныпта «Жануарлар суды қалай ішеді?» деген Сейіл Боранбаевтің шығармасы сахналауға берілген:

Түйе

- Ұзын мойнын қашыққа
Бұрып тұрып ішеді.
Асық, мейлің, асықпа,
Тұрып-тұрып ішеді.
Себебі не сондағы?

- Сабырлы, нық болғаны.

Қой

- Бас алмастан сіміріп,
Демде қанып алады.
Томпаң-томпаң жүгіріп,
Өріске ұзап барады.
Себебі не сондағы?

- Адал, момын болғаны.

(Қысқартылып алынған)

Бұл өлең рөлге бөліп, мәнерлеп оқуға берілген. Сахналық қойылым қойса да болады. Оқушыларға тыныс белгісі мен өлең мағынасына қарай, дауыс ырғағын өзгерте отырып оқуға береді. Керек болған жағдайда мұғалім мысал ретінде, бір рет оқушыларға оқып көрсетеді.

Дауыс ырғағын нормаға сай меңгерту жолында дауыстап оқудың алатын орны ерекше. Оқытудың бұл түрі дыбыстарды айтуға кеңінен қолданылады. Дауыстап оқу арқылы оқушы жекелеген дыбыстарды дұрыс айтуға ғана емес, сол дыбыстарды сөз, сөйлем құрамында дұрыс айтуға, сөздердің дауыс екпінін дұрыс қоюға дағдыланады. Дауыстап оқу сөйлеуге дағдыландырудың да жақсы құралы бола алады. Сонымен қатар үнтаспадан ертегілерді тыңдатып, айтылуындағы ерекшеліктерді аңғарту, өлең, мақал-мәтелдерді тыңдату сияқты жұмыс түрлерін жүргізу де маңызды.

Мәнерлеп оқып беруге ұсынылатын мәтін бойынша алдын-ала мынадай

жұмыстар жүргізуге болады:

1. Оқушылар мәтінді алдымен ішінен бір рет оқып алады.
2. Мәтіннің мазмұн-мағынасына сай, қай жерге логикалық кідірістер жасау керегін белгілеп алады.
3. Мәтіннің ішіндегі оқушыларға түсініксіз сөздер, сөз тіркестері теріп жазылып, оқушыларға түсіндіріледі.
4. Шығарма мазмұнын мәнерлеп оқу мен әңгімелеу арқылы оқушыларды мәтіндегі негізгі ойды ұғындыруға назар аударылады [5].

Мектеп оқушыларын оқыту мен тәрбиелеу барысында мұғалімнің негізгі құралдарының бірі - айтатын сөзі мен сөйлемін дауыс ырғағы арқылы жеткізу. Мұғалімнің құралы - сөзі мен дауысы. Мұғалімнің аузынан шыққан әр сөзі мән-мәнерімен, нақышына келтіріп айтылуы керек. Егер әңгіме сылбыр, бірсарынды, жалған интонациямен айтылса не оқылса, балалар оны көңіл қойып тыңдамайды. «Әдебиеттік оқу» оқулықтарында тіркестерді оқу барысында мұғалімдер оқушыларға дауыс ырғағын қалай қою керектігін үлгі ретінде көрсете отырып оқиды, баланы солай оқуға үйретеді. Сондықтан бастауыш сынып мұғалімдердің дауыс ырғағының негізгі элементтерін толық меңгеруі маңызды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Мәнерлеп оқу дағдыларын дамыту: Оқу құралы / Н.А. Ахат, Г.Н. Серкешбаева, А.Е. Бейсембина, Н.С. Казбекова. – Астана: «Кәсіпқор» холдингі» коммерциялық емес акционерлік қоғамы, 2018.
2. Қазақ тілі. Энциклопедия. Алматы: Қазақстан Республикасы Білім, мәдениет және денсаулық сақтау министрлігі, Қазақстан даму институты, 1998 жыл, 509 бет.
3. Мәнерлеп оқу: көмекші оқу құралы / Сәнімкүл Желдербаева. 2-басылым, өңделген. – Алматы: «Рауан» баспасы, 2013. – 120 бет.
4. Әдебиеттік оқу. Жалпы білім беретін мектептің 3-сыныбына арналған оқулық: 2 бөлімді. / Б.Т. Қабатай, Ү.К. Зейнетоллина, В.А. Қалиева. – Алматы: Атамұра, 2018. – 128 бет.
5. Қожахметова Х. Мәнерлеп оқу. –Алматы, Мектеп, 1992.

УДК 37.015.31

МОТИВЫ ВЫБОРА ПРОФЕССИИ КАК ОСНОВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Казначеева Юлия Вячеславовна

Магистрант 1 курса, ОП 7М03103 – Психология

Международный университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научные руководители: **Мамбеталина А.С.** к.п.с.н., доцент.

Бекова Ж. К. к. п. с. н., доцент

ula_ast@mail.ru

Профессиональное становление будущих учителей является одной из проблем современного образования. Большинство выпускников педагогических специальностей не хотят работать по профессии. Зачастую эта проблема берет свое начало еще на стадии выбора профессии. Одним из основных компонентов профессионального становления является мотив выбора профессии.

Выбор профессии – это сложный процесс, который можно рассматривать с разных точек зрения и обусловлен разными факторами.

Ориентация на будущую профессию, а, следовательно, и формирование положительных мотивов должны проводиться еще в средних классах общеобразовательной школы. Ведь выбор профессии учителя не может быть стихийным и зависеть от случайных факторов.

Профессиональная ориентация на учительскую профессию как система деятельности включает в себя следующие компоненты:

- профессиональное просвещение (профинформацию);
- профессиографию;
- профессиональную консультацию;
- профессиональный отбор;
- профессиональную адаптацию [1].

Е.А. Климов указывает следующие восемь основных факторов, определяющих профессиональный выбор:

- 1) позиция старших, семьи;
- 2) позиция сверстников;
- 3) позиция школьного педагогического коллектива (учителя, классного руководителя и т.д.);
- 4) личные профессиональные и жизненные планы;
- 5) способности и их проявления;
- 6) притязания на общественное признание;

7) информированность о той или иной профессиональной деятельности;

8) склонности [2].

Мотив в психологии рассматривается как побуждение к действию: «Мотив как побуждение- это источник действия» [3]; «Мотив-это побуждение к деятельности, связанное с удовлетворением определенных потребностей» [4].

Обычно, мотивы разделяют на внутренние и внешние.

Внутренние мотивы выбора той или иной профессии:

- её общественная и личная значимость;
- удовлетворение, которое приносит работа благодаря её творческому характеру;

- возможность общения, руководства другими людьми и т.д.

Внутренняя мотивация возникает из потребностей самого человека, поэтому на ее основе он трудится с удовольствием, без внешнего давления.

Внешние мотивы:

- заработок;
- стремление к престижу;
- боязнь осуждения и т.д. [1].

Внешние мотивы могут быть разделены на положительные и отрицательные. К положительным мотивам относятся: материальное стимулирование, возможность продвижения по службе, одобрение начальства, коллектива, престиж, то есть стимулы, ради которых человек охотно будет работать. К отрицательным мотивам относятся воздействия на личность путём давления, угроз, наказания, критики и других действий негативного характера [1].

Наиболее правильным будет преобладание внутренних мотивов в сочетании с внешней положительной мотивацией.

Наиболее значимыми факторами для выбора педагогической профессии выступают влияния:

- а) учителя и любимого учебного предмета;
- б) семьи, семейных традиций;
- в) предшествующего опыта работы [5].

Но самыми важными мотивами, которые должны преобладать, являются любовь к детям, желание с ними с ними работать, помогать им. Наличие этих мотивов говорит о том, что у учащегося есть интерес непосредственно к педагогической деятельности.

В. А. Слостенин проводил анкетирование абитуриентов, поступающих в Московский государственный педагогический университет, которое позволило выявить ряд факторов, влияющих на выбор педагогической профессии, определить их значимость и выстроить ранжированный ряд:

- 1) интерес к учебному предмету — 27,2%;
- 2) желание обучать данному предмету — 16,2%;

- 3) стремление посвятить себя воспитанию детей — 19,2%;
- 4) осознание педагогических способностей — 6%;
- 5) желание иметь высшее образование — 13%;
- 6) представление об общественной важности, престиже педагогической профессии — 12,2%;
- 7) стремление к материальной обеспеченности — 2,2%;
- 8) так сложились обстоятельства — 4%.

Сластенин сделал вывод о том, что чуть более половины будущих учителей выбирают профессию, руководствуясь мотивами, свидетельствующими о педагогической направленности их личности (склонность к обучению и воспитанию, интерес к детям) [6].

Изучение мотивов выбора педагогической профессии и довузовского педагогического опыта позволил УСЛОВНО выделить четыре типа студентов:

- 1) студенты, имеющие одноплановый мотив выбора профессии учителя (любовь к предмету);
- 2) студенты, которые не имели мотивов поступления на педагогическую специальность, то есть поступили без осознанного мотивирования;
- 3) студенты, проявившие яркие способности к организаторской работе;
- 4) студенты, отличающиеся ярко выраженными сопутствующим умениями до поступления [1].

Для определения мотивов поступления на педагогическую специальность, был проведен опрос 50 студентов 1 курсов Педагогического колледжа Международного университета Астана. Им предлагалось ответить на несколько вопросов, в том числе и о мотивах их выбора педагогической профессии. Результаты опроса представлены в Таблице 1.

Мотивы выбора педагогической профессии

Таблица 1.

Любовь к детям	30студ.	60%
Мечта детства	10студ.	20%
Подруга/друг поступил/-а и я с ней/ним		0%
Были бюджетные места		0%
Больше никуда не поступил/-а		0%
Позиция старших, семьи		0%
Близко к дому		0%
Заработная плата		0%
В семье все учителя		0%
Способности	8студ.	16%

Другое	2студ.	4%
--------	--------	----

По результатам видно, что большинство студентов осознанно подошли к выбору профессии, что не может не радовать. 2 студента выбрали вариант «Другое», указав желание развиваться в этом направлении, а также, объединив два предложенных варианта: «Любовь к детям» и «Мечта детства». Варианты внешней мотивации, как положительной, так и отрицательной выбраны не были.

Результаты опроса показывают неплохое основание для дальнейшего развития, которое будет проходить во время всего обучения. Но они не гарантируют успешность профессионального становления студентов. Анализ мотивов выбора профессии, это только небольшая часть исследования профессионального становления, которое необходимо смотреть глубже, анализируя и другие влияющие на него факторы, что будет реализовываться в дальнейшей работе.

Подготовка к педагогическим специальностям должна начинаться до поступления в колледж и продолжаться в его стенах, что позволит будущим учителям, успешнее пройти профессиональное становление.

Список использованных источников:

1. Мижериков В.А., Ермоленко М.Н. Введение в педагогическую деятельность. М.: Педагогическое общество России, 2002. - 268 с.
2. Климов Е.А. Как выбирать профессию. М.: Просвещение, 1990. С. 121—128.
3. Рубинштейн. С.А, Проблемы общей психологии, -М; Педагогика 1976
4. Петровский. А.В, Личность. Деятельность. Коллектив, -М; политиздат., 1983.
5. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. М., 1990. С. 28.
6. Слостенин В.А. и др. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений. М.: Школа-Пресс, 1997. С. 56.

УДК 37.013.42

ОСОБЕННОСТИ САМООЦЕНКИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В НЕБЛАГОПОЛУЧНЫХ СЕМЬЯХ

Куразова Алия Муратбековна

Студентка 1 курса, ОП 6В03103 - Психология

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Бекова Ж.К.** к.пс.н., доцент

aliakurazova18@gmail.com

Проблема семейного благополучия не сегодняшний день является крайне актуальной. В настоящее время в связи с кризисным состоянием общества, нарушается стабильность семьи, обостряются негативные явления внутри нее: ухудшается эмоциональное самочувствие ее членов, обостряются взаимоотношения между ними, нарушаются права детей. Наметилась стойкая тенденция к увеличению числа так называемых "неблагополучных" (проблемных) семей, пораженных смещением моральных ценностей и ориентаций. В такой семье ребенку неуютно, а иногда даже небезопасно. Здесь деформируется его личность - он становится, как правило, "трудным". Многие взрослые не могут научить детей жить в обществе: они сами дезориентированы. На фоне семейных конфликтов очень часты скандалы, разводы.

Все больше казахстанских детей получают доступ к здравоохранению, образованию, социальной поддержке и другим возможностям развития и самореализации. Однако развитие малыша требует не только материального обеспечения – подлинное ощущение нужности и заботы ребенку может дать только семья.

Правительство Республики Казахстан прикладывает большие усилия для того, чтобы каждый ребенок рос в семье. Тем не менее, число воспитанников интернатных учреждений все еще высоко. В сложных условиях ожесточения жизни, семья становится для человека психологическим убежищем от столкновений с внешним миром, местом восстановления его духовных сил и эмоционального равновесия при стрессовых ситуациях. Однако все перечисленное обеспечивается лишь в благополучных, внутренне сплочённых семьях. К сожалению, таких семей становится всё меньше.

Семья является одним из основных социальных институтов, наряду с экономической и политической системами, религией и образованием. Роль семьи значительна, поскольку никакая другая социальная группа не привносит столько значения для нормального физического и культурного воспроизводства общества. В связи с серьезной трансформацией

казахстанского общества, начавшейся в последнем десятилетии прошлого века и продолжающейся по сей день, изменились многие социальные связи, обусловившие изменения семьи.

Актуальность темы исследования определена наличием демографических тенденций, наблюдаемых в мире и в нашей стране, связанных с появлением все большего числа монородительских семей. Увеличение их доли обусловлено в первую очередь возрастающим числом разводов в семьях с детьми, увеличивающимся числом внебрачных рождений и смертностью мужского трудоспособного населения.

Решение проблем института семьи невозможно без изучения механизмов отношений внутри семьи. Характер и устойчивость данных отношений опосредуются психологическим климатом семьи и оказывают соответствующее влияние на развитие детей и взрослых. Все это доказывает необходимость постоянного мониторинга состояния семьи, и разработки действенных мер социальной помощи семье со стороны государства [1].

Также важно отметить, что проблемы защиты материнства и детства, определены в стратегических государственных документах Республики Казахстан, как неотъемлемый компонент создания устойчивого социального устройства казахстанского общества, на основе стратегических политических преобразований и роста экономического благосостояния.

Это один из долгосрочных приоритетов «Стратегии «Казахстан-2050», где находит отражение факт, что «У нас в стране много неполных семей. Государство должно помогать матерям, которые одни воспитывают ребенка. Мы должны предоставлять женщинам гибкие формы занятости, создавать условия для работы на дому ... Наше государство и общество должны поощрять усыновление сирот и строительство детских домов семейного типа [2].

Данная тема широко представлена в научной литературе, есть общие подходы и методики работы с неблагополучными семьями, но мало представлены конкретные формы и методы работы с определёнными типами неблагополучных семей. А также наблюдается недостаток специалистов и отсутствие условий для работы с неблагополучными семьями [6].

Семья выступает как первый воспитательный институт, связь с которым человек ощущает на протяжении всей своей жизни. Именно в семье закладываются основы нравственности человека, формируются нормы поведения, раскрываются внутренний мир и индивидуальные качества личности. Семья способствует самоутверждению человека, стимулирует его социальную и творческую активность. Другими словами, в семье осуществляется первичная социализация ребенка.

В психолого-педагогической литературе описаны 4 статуса семьи:

1. социально-экономический статус (материальное положение семьи, жилищные условия, имущественная обеспеченность);

2. социально-психологический статус (благоприятный психологический климат);

3. социокультурный статус (общая культура семьи, уровень образования взрослых членов);

4. ситуационно-ролевой статус (отношение к ребенку и его проблемам).

Очевидно, что особенности социального статуса конкретной семьи определяют её принадлежность к так называемым неблагополучным семьям, воспитание в которых, как правило, деформирует личностное развитие ребенка. Кроме того, неблагополучные семьи являются источником социального сиротства.

Шелег Л. А называет целый ряд факторов, определяющих семейное неблагополучие и влияющих на рост числа детей, лишенных родительской опеки:

- Падение жизненного уровня, безработица и низкие доходы семьи, ухудшение условий содержания детей;

- Структурные изменения в семьях- увеличивается число неполных семей, а также детей, рожденных вне брака матерями-одиночками или несовершеннолетними матерями, в силу чего растет число отказных детей;

- Отсутствие или недостаток в семьях эмоционального, доверительного общения, высокий уровень конфликтности в отношениях между взрослыми членами семьи и в детско-родительских отношениях, неблагоприятный эмоциональный фон в целом, педагогическая некомпетентность родителей и т.д.;

- Падение нравственных устоев семьи, алкоголизм и наркомания родителей, а отсюда — жестокое обращение с детьми, пренебрежение их интересами и потребностями.

Неблагополучные семьи - это семьи с низким социальным статусом, в какой - либо из сфер жизнедеятельности или нескольких одновременно, не справляющиеся с возложенными на них функциями, их адаптивные способности существенно снижены, процесс семейного воспитания ребенка протекает с большими трудностями, медленно, малорезультативно. Немало молодых родителей отдают детей на воспитание в государственные учреждения, лишь изредка навещая их, демонстрируя свои родительские права. А есть и такие, которые не являются даже по вызовам

Различают следующие типы неблагополучных семей:

1. педагогически некомпетентная;

2. конфликтная;

3. аморальная;

4. асоциальная.

С учетом доминирующих факторов, оказывающих негативное влияние на развитие личности ребенка, неблагополучные семьи можно условно

разделить на две большие группы, каждая из которых включает несколько разновидностей:

- Первую группу составляют семьи с явной (открытой) формой неблагополучия – так называемые конфликтные, проблемные семьи, асоциальные, аморально – криминальные и семьи с недостатком воспитательных ресурсов (в частности - неполные).

- Вторую группу представляют внешне уважаемые семьи, образ жизни которых не вызывает беспокойства и нареканий со стороны общественности. Однако ценностные установки и поведение родителей резко расходятся с общечеловеческими моральными ценностями, что не может не сказаться на нравственном облике воспитывающихся в таких семьях детей.

Отличительной особенностью этих семей является то, что взаимоотношения их членов на внешнем, социальном уровне производят благоприятное впечатление, а последствия неправильного воспитания на первый взгляд незаметны, что иногда вводит окружающих в заблуждение, тем не менее, они оказывают деструктивное влияние на личностное формирование детей.

Одним из самых мощных неблагополучных факторов, разрушающих не только семью, но и душевное равновесие ребенка, является алкоголизм родителей. Оно может отрицательно влиять не только в момент зачатия и во время беременности, но и на протяжении всей жизни ребенка.

В таких семьях дети вырастают с убеждением, что мир – это небезопасное место и доверять людям нельзя. Дети вынуждены скрывать свои истинные чувства и переживания, чтобы быть принятыми взрослыми; не осознают своих чувств, не знают, в чем их причина и что делать с этим, но именно сообразно с ними они строят свою жизнь, отношения с другими людьми, с алкоголем и наркотиками. Дети переносят свои душевные раны и опыт во взрослую жизнь, часто становясь химически зависимыми. И снова появляются те же проблемы, что были в доме их социально неблагополучных родителей;

Таким образом, неблагополучие в семье в том или иной степени практически всегда ведет к неблагополучию психического развития ребенка. Агрессивность, лень, девиантное поведение, запаздывание социальной зрелости, неуверенность, низкая самооценка, неспособность устанавливать прочные эмоциональные контакты и т.д. - все это как черты личности ребенка формируется вследствие деструктивных стилей поведения родителей в отношении своих детей [3].

Самооценка детей, растущих в условиях детского дома или неблагополучных семей, отличается от самооценки детей, воспитывающихся в семье, по высоте, структуре и динамике изменения в младшем школьном возрасте.

На начальных этапах развития ребенок оценивает преимущественно свои физические качества и возможности ("Я большой", "Я сильный"), затем

начинают осознаваться и оцениваться практические умения, поступки, моральные качества. Самооценка начинает выступать в качестве важнейшего регулятора поведения человека, его активности в учении, труде, общении, самовоспитании.

Самооценка - субъективное и очень личностное образование нашей психики. Она формируется при более или менее активном участии самой личности, несет на себе отпечаток качественного своеобразия ее психического мира, поэтому самооценка не во всех своих элементах может совпадать с объективной оценкой данной личности. Ее адекватность, истинность, логичность и последовательность устанавливаются на основе реальных проявлений личности в деятельности и поведении.

Самооценка – это личностное новообразование, которое принимает участие в регуляции поведения и деятельности человека, его представление о важности своей личности и своей деятельности среди других людей, оценка себя, своих достоинств и недостатков, качеств и чувств. В школьном возрасте роль самооценки не ограничивается учебной деятельностью, идет процесс формирования чувства собственного достоинства и стремления к достижению успеха в жизни. В связи с этим обязательным условием для гармоничного развития личности ребенка является адекватная самооценка.

Младший школьный возраст - этап индивидуального психического развития, который продолжается от 6-7 до 10 лет, когда ребенок проходит обучение в начальных классах (1-4 классы) современной школы. Для этого возраста характерно, что у ребенка в качестве ведущей деятельности формируется учебная деятельность, в которой происходит усвоение человеческого опыта, представленного в форме научных знаний.

Данный возраст наиболее сенситивен для формирования способности к эмпирическому обобщению, которая появляется еще в дошкольном возрасте.

Как показано в работах В. В. Давыдова, именно в младшем школьном возрасте может и должна закладываться основа теоретического мышления, которое основывается на теоретических понятиях, содержание которых — в отличие от эмпирических понятий — составляет опосредованное, рефлексированное бытие, представленное в своем развитии [4].

В рамках учебной деятельности возникают два основных психологических новообразования этого возраста: возможность произвольной регуляции психических процессов и построение внутреннего плана действий. В частности, в рамках учебной деятельности, которая требует произвольности, происходит формирование функции контроля за поведением и снимается импульсивность, свойственная дошкольникам.

Младший школьный возраст ознаменован устойчивой мотивацией на достижение успеха во всех сферах деятельности личности ребенка. Важнейшими особенностями личности младшего школьника являются:

1. Ответственность и исполнительность;
2. Дисциплинированность;

3. Умение открыто выражать эмоции и чувства;
4. Доверие к миру и окружающим людям;
5. Усиление волевой саморегуляция;
6. Самоконтроль.

Данный возрастной период характеризуется формированием нормального уровня притязаний – школьник учится адекватной оценке своих возможностей и способностей и пониманию того, что успешность его действий зависит не только от его способностей, но и от того какие усилия он прилагал для достижения цели. Повышается уровень развития его самосознания, который имеет тесную связь с развитием внутренней позиции личности. Исчезает восприятие себя как изолированного существа и появляется осознание себя как существа социального, причастного к отношениям, существующим в окружающем его обществе.

Ребенок, достигший семилетнего возраста, уже обладает самооценкой, которая имеет сложную структуру и включает в себя как обобщенное, так и дифференцированное отношение к самому себе [5].

Благодаря такой структуре самооценки опосредуется отношение школьника к самому себе, анализируются отношения с окружающими людьми и опыт собственной деятельности. Теперь школьник может самостоятельно контролировать свою деятельность, учитывая нормы и правила поведения в обществе и выстраивать линию своего поведения в соответствии с ними.

Особенно важным этот момент является для младшего школьного возраста, так как именно в этот период процесс становления и формирования самооценки сенситивен к воздействиям и корректирующим действиям.

Младший школьник в процессе воспитания и обучения усваивает установленные в обществе ценности и нормы, и под влиянием сторонних оценочных суждений вырабатывает свое собственное отношение, как к результатам собственного обучения, так и к самому себе как личности. В результате в учебно-воспитательном процессе у школьника формируется установка оценивать собственные возможности, что является важным компонентом самооценки.

Не стоит забывать, что самооценка-это не только осознание своих достижений, но и стремление к будущему, его осознанию и планированию. И этот процесс имеет огромное значение для саморегуляции всего поведения в целом и конкретных видов деятельности: учебной, трудовой и общения. Помимо всего прочего самооценка включает в себя учет мнения других людей о себе, которое известно ребёнку, а также его растущую активность, которая направлена на осознание собственных качеств личности.

Научные исследования выделяют у младших школьников следующие виды самооценок:

1. Младшие школьники с адекватной самооценкой выглядят бодрыми, активными, обладающими чувством юмора, они способны к

самостоятельному анализу своих действий, в том числе и ошибочных, и дальнейшему решению задач, на основе сделанных выводов.

2. Школьники с устойчиво завышенной самооценкой характеризуются активностью, и стремлением преуспевать в учебной деятельности самостоятельно и без посторонней помощи. У них преобладает уверенность в том, что они способны сами решить все поставленные перед ними задачи.

3. Школьники с завышено-неустойчивой самооценкой переоценивают свои силы и очень часто берутся за задачи, решение которых им не под силу. В случае неудачи продолжают настаивать на своём, либо переключаются на решение более лёгкой задачи.

4. Занижено-неустойчивая самооценка ярко проявляется в чертах личности и поведении. Дети с таким видом самооценки предпочитают братья за лёгкие задачи и с осторожностью относятся вообще ко всему процессу обучения. Нормальному развитию их личности очень мешает неуверенность в себе и повышенная самокритичность. Однако для таких детей очень важно одобрение со стороны окружающих, которое способно подпитывать и поднимать их самооценку.

Следует заметить, что способность к адекватной самооценке с каждым годом возрастает, а вот переоценивание своих возможностей идет на спад.

Таким образом можно сделать вывод о том, что динамика развития самооценки младшего школьника является устойчиво положительной и стремится к формированию адекватной самооценки, способствующей гармоничному развитию личности.

Доверительность и открытость, послушание и исполнительность - важные личностные особенности детей младшего школьного возраста. Это время формирования самооценки и нормального уровня притязаний. Ребёнок начинает изучать свои способности и возможности, осознавать, что успех зависит не только от имеющихся возможностей, а от старания и прилагаемых усилий [6].

Приемы для повышения самооценки ребенка: выслушивать мнение ребенка, его позицию, как имеющую право на существование, но при этом просить обосновать.

Важную роль в формировании самооценки играет не только поощрение, но и наказание. Наказывая ребенка, следует разъяснить ему причину и способы исправления сложившейся ситуации.

Приемы для нормализации завышенной самооценки ребенка:

1. Учите ребенка прислушиваться к мнению окружающих людей.
2. Спокойно относиться к критике, без агрессии.
3. Учите уважать чувства и желания других детей, так как они так же важны, как и собственные чувства и желания.

Для развития адекватной самооценки у ребенка:

- не перехваливайте ребенка, но и не забывайте поощрять, когда он этого заслуживает;

- помните, что для формирования адекватной самооценки как похвала, так и наказание тоже должны быть адекватными;
 - поощряйте в ребенке инициативу;
 - не сравнивайте ребенка с другими детьми. Сравните его с самим собой (тем, каким он был вчера или будет завтра);
 - ругайте за конкретные поступки, а не в целом;
 - помните, что отрицательная оценка — враг интереса и творчества;
 - анализируйте вместе с ребенком его неудачи, делая правильные выводы;
- Вы можете рассказать ему что-то на своем примере, так ребенок будет чувствовать атмосферу доверия, поймет, что вы ближе к нему.
- старайтесь принимать ребенка таким, какой он есть [3].

Семья как специфичная закрытая система воспитания, воздействует на человека на протяжении, всей его жизни: то, что в детские годы приобретается в семье, будет перенесено в дальнейшие периоды жизни, а усвоенная модель семейного воспитания будет переноситься из поколения в поколение.

К. Хорни полагала, что травмирующие переживания в семье способствуют формированию у ребенка особого склада характера, который она называет базальной тревожностью (неразрывно связанной с базальной враждебностью). В данном случае у ребенка развивается чувство собственной незначительности, беспомощности, покинутости, подверженности опасности, нахождения в мире, открытом обидам, обману, нападкам, оскорблениям, предательству, зависти.

Рекомендации для родителей по формированию адекватной самооценки младшего школьника:

- находить время, хотя бы несколько минут каждый день, чтобы уделить ребёнку всё своё внимание, не деля его ни с чем;
- показать ребёнку, что родители признают и понимают его чувства, даже если не согласны с ним. Помнить, признавать чувства ребёнка, даже негативные, не значит позволять ему неприемлемое поведение;
- как бы ни нравилась ситуация или какой-либо план, спросить об этом мнение ребёнка, если необходимо, предложить ему пару альтернатив;
- показывать детям свою бескорыстную любовь;
- хвалить ребёнка за конкретные поступки;
- использовать ролевые игры для обыгрывания с детьми трудных или незнакомых ситуаций заранее, так чтобы, сталкиваясь с ними, дети чувствовали себя уверенно, комфортно, зная, что делать и чего ожидать;
- помочь детям научиться решать проблемы самим, не прибегая к помощи взрослых;
- уважать усилия детей;
- показывать ребёнку очевидные свидетельства его развития, его достижения;
- объяснить ребёнку, что у всех иногда случаются неудачи. Очень важно понять, что ошибки дают человеку возможность учиться;

- помочь ребёнку почувствовать его важность, поручая ему какие-нибудь дела или обязанности, чтобы помочь семье;
- признавать сильные стороны своего ребёнка и хвалить за них, а не фиксировать внимание на его слабостях;
- избегать сравнения своего ребёнка с другими. Пусть он знает, что его любят таким, какой он есть;
- обязательно устраивать семейные праздники. Установить собственные семейные традиции;
- приоткрывать ребёнку свой внутренний мир, делиться с ним своими пристрастиями, знаниями и эмоциями;
- стараться смотреть на некоторые вещи глазами ребёнка, помнить, что его понимание окружающего мира основывается на ограниченном опыте и не развитом его мышлении.

Рекомендации для педагогов по формированию адекватной самооценки младшего школьника:

- оценка должна служить главной целью – стимулировать и направлять учебно-познавательную деятельность младшего школьника;
- давать содержательную оценку работе младшего школьника;
- сравнивать детей, которые обладают приблизительно одинаковыми способностями, но достигают разных результатов из-за различного отношения к учению;
- предлагать ученику с заниженной самооценкой оказывать помощь слабоуспевающему младшему школьнику;
- вводить тетради, в которых учащиеся по специальной схеме делают записи, анализируя и оценивая свою работу на уроке, определяя меру усвоения материала, степень его сложности, выделяя наиболее трудные моменты работы;
- предлагать детям самостоятельно оценивать классные и домашние задания до того, как отдать на проверку учителю, после того как работы проверил и оценил учитель, необходимо обсуждать случаи несовпадения оценок;
- использовать похвалу в работе с детьми, имеющими заниженную самооценку [7].

Развитие самооценки младших школьников зависит от особенностей и стиля семейного воспитания. Дети с точным представлением о себе воспитываются в семьях, где родители уделяют им достаточно много времени, положительно оценивают их физические и умственные данные. Дети с заниженной или завышенной самооценкой растут в семьях, где с ними не занимаются, но требуют послушания; низко оценивают, часто упрекают, наказывают, не ожидают от них успехов в школе и в дальнейшей жизни.

Таким образом, можно утверждать, что гармонизация детско-родительских отношений является одним из приоритетных направлений социально-педагогической деятельности по созданию благоприятных условий

успешного развития самооценки ребёнка и укрепления воспитательного потенциала семьи.

Список использованных источников:

1. Шабденова. А. Б. Социально-экономический статус монородительских семей РК. Алматы. 2020г С.3-4.
2. Стратегия Казахстан-2050, Президента РК. http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs 15.10.2018 г.
3. Румянцева Т.Г. Проблема неблагополучной семьи Вопр. психологии. 2002. № 5-6. С.20-25.
4. https://spravochnick.ru/psihologiya/samoocenka_mladshih_shkolnikov/
5. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения. М., 1996.
6. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М., 1968.
7. Изучение мотивации детей и подростков / Под ред. Л. И. Божович и Л. В. Благондежиной. М.: Педагогика, 1972.

ӘОЖ 373.3

**БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

Құдайбергенова Динара Серікқызы

6B01302-Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі оқу бағдарламасы 2 курс студенті Астана халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Нургазиева Нургуль Мырзабековна**, педагогика және психология магистрі

Оқылым қабылдаушы дағдылардың қатарына жатады. Яғни, оқылым дағдысы дегеніміз мәтінді жазу, айтудан гөрі, оған жауап қайтару немесе мақсатқа сай әрекет етуді дегенді білдіреді. Қарапайым тілмен айтқанда жазба тіліндегі мәтінді түсіну болып табылады. Ол үшін біз мәтін тілін сөздер деңгейінде, сөйлем деңгейінде және тұтастай мәтін деңгейінде түсіне алуымыз қажет. Оқушылар мәтінді тез түсіну үшін мәтін тақырыбына және берілген суретке қарап болжай отыра, өз білімдерін қолданады [1].

Мәтінді түсіну үшін оқушыларға өз білімдерін жетілдіру мақсатында сабақтың кіріспе бөлімінде мәтінге қатысты түрлі жаттығулар ұйымдастыруға болады. Яғни, жаттығулар мәтіндегі суретпен немесе тақырып мазмұнын болжаумен байланысты болуы қажет. Сонымен қатар, мәтін оқушылардың тілдік және жас деңгейіне сай дұрыс таңдалуы тиіс. Мәтін оқушыларға

түсінікті болатындай қызықты етіп алынуы қажет. Бұл өз кезегінде оқушылардың мәтінге деген қызығушылығын арттыруға тікелей әсер етеді.

Мысалы: 4-сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығының (2-бөлімі) 28-бетіндегі Кәдірбек Сегізбайұлының «Құмға салынған сурет» мәтінін оқыған соң, оқылым дағдысына төмендегідей тапсырма беруге болады [2].

Құмға салынған сурет

Әке-шешесінен ерте айырылған жетім бала тіршіліктің қиындығын көп тартқан еді. Қой соңында жүріп күндер өтті. Жұрттың баласы хат танып, сабақ оқып жүргенде, мұның қолынан бар келгені күйемен тас бетіне немесе сұқ саусағымен құмға сурет салу еді. Немесе қашау, бәкісін ала жүріп, балшық пен ағаштан мүсін жасау.

- Бала, әкең – Қастай марқұм –үндемейтін, қой соңынан ергенді ғана білетін момын кісі еді. Мынауың бір біз білмеген де, кәсіп қылып айналысып көрмеген де өнер екен!-деді бір күні Әбілханның ағаштан жасаған мүсіндерін көрген «Түргенбай» деген қарт ұста.

Жетім бала өзі машықтанып жүрген ісіне тұңғыш рет қолдау естіді.

- Білімсіз адамның өрісі тар, құлашы қысқа. Сурет салуға талабың бар екен. Оқуың керек шығар, балам-деген еді бірде Түргенбай қарт.

Осы сөз оның алдынан бақыт шырағындай болып жылтыраған-ды. Бірақ жұрт қатарлы оқуға күш қайда? Әрбір әріпті әркімнен бір сұрап, онысын құм бетіне түсіріп жүріп-ақ жазып, оқуды меңгерді. «Білсем, үйренсем» деген құштарлығы барған сайын арта түскен еді.

Ақыры, ол бір кеште өгізге жайдақ мініп, Сағымбек қартқа қарай жол тартты. «Елге аты шыққан шежіре қарт жөн көрсетер» деп ойлады.

- Ұланым, тай сұрай келдің бе, тон сұрай келдің бе?- деді шежіре қарт амандықтан соң.

- Ата, жөн сұрай келген жайым бар. «Оқысам, білсем!» деген талабым бар, бірақ жетімдіктің тұсауы жібермейді. Не істесем болады?-деді Әбілхан қартқа.

Шежіре қарт бір сәт сақалын саусағымен салалай отырып, ойға батты.

- Япырым-ау, осынша жасқа келгенше, мұндай сауалмен алыстан келген баланы көрмеген едім... –деді бір кезде қарт.

Көп ұзамай-ақ Әбілхан шежіре қарттың ақылымен, ол берген азын-аулақ қаражатпен ауылдан Жаркентке келді.

Бір сыныптық та білімі жоқ суретшінің өмір жолы осылай басталғанды. Талай-талай кедергілерге жолықты. Ата-баба айналысып көрмеген өнерге жол табу оңай болған жоқ. Сонау 1929 жылдары өнер іздеп, оқу іздеп Алматыға келгенде де хат танымайтын, білімі жоқ жігітке бірден оқу табыла қоймады...

«Қазақтың сурет өнерінің ең басында тұратын атақты суретші - Әбілхан Қастеев» атанарын ол кезде ешкім де ойламағанда білмегенде еді. Құмға сурет салудан басталған кішкене балалық талап үлкен өнерге осылайша жол салды.

Әңгімені оқыған соң, оқушылар мынандай тапсырмаларды орындайды:

1. Төмендегі сөйлемдерді оқи отырып, «шын» немесе «жалған» сөзімен жауап беріп көріңіз.

- Әбілхан бала кезінде қой бақты.

- Әбілхан бала кезінде хат тани алған.

- Әбілханның ағаштан жасаған мүсіндерін көріп қолдау білдірген Түргенбай қарт.

- Әбілхан шежіре қарттың ақылымен, берген азын-аулақ қаражатпен ауылдан Алматыға келді.

- Әбілхан 1929 жылы Алматыға оқу іздеп келді.

2. Сөйлемдерді сәйкестендіре отыра оқыңыз.

Әбілханның әкесі

Әбілханның ағаштан жасаған мүсіндерін көрген

Әбілхан Алматыға оқу іздеп келді

Түргенбай қарт

1929

Қастай

Оқылым дағдыларына байланысты оқу мақсаттарының бірі –мәтінмен жұмыс.

Мәтінді түсіну үшін оқушыларға өз білімдерін пайдаландыру тұрғысында сабақта түрлі жаттығулар ұйымдастыруға болады. Жаттығулар мәтіндегі суретпен немесе тақырып мазмұнын болжаумен байланысты болып келеді. Сонымен бірге, ой қозғау жаттығуын да қолдануға болады, яғни тақырыпқа байланысты ойлар, сөздер немесе оқушылардың тәжірибесін тақтаға жазу, кейін оқып болған соң салыстыру, т.б.

- Сонымен қатар, мәтін оқушылардың жасына және тілдік деңгейіне сай дұрыс таңдалуы тиіс. Мазмұны жағынан қызықты етіп алынған мәтін оқушылардың тілге, оқуға деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі. Егер мәтіндегі сөйлем құрылымы тым күрделі болса, онда ол оқушыларға түсінуге тым қиын болуы мүмкін.

- Оқылым алдындағы тапсырма: мәтін тақырыбын ашуға бағытталған жаттығулар, сөздерді алдын ала үйрету, мәтін мазмұнын болжауға байланысты сұрақтар қою.

Оқылым тапсырмасы: әртүрлі деңгейлік оқылым дағдыларын дамытуға арналған жаттығулар, сұрақтар. Алғашқы жаттығулар қатары жалпы мазмұнын түсінуге бағытталса, кейінгі жаттығулар нақты ақпаратты табуға бағытталуы тиіс.

Оқылымнан кейінгі тапсырмаға келер болсақ: мәтінде көтерілген мәселеге, ақпараттарға, оқиғаларға байланысты талқылау сұрақтар. Мұндағы сұрақтар олар үйренген, оқыған жаңа сөздер, мәтінде кездестірген сөздерді қолдана отырып, жауап бере алатындай ұйымдастырылуы керек. Сонымен қатар, сұрақтар оқушылардың өмірлік тәжірибесімен де байланысып, өз көзқарастарын, ойларын білдіруге мүмкіндік бере алатындай жасалуы керек.

Оқушыларға оқулықтағы мәтіндерден тыс, тақырыптар мазмұнына сәйкес түрлі мәтіндер ұсынылады. Мысалы: «Гүл сыйлау» мәтіні. Оқушылар мәтінді оқып, астындағы сұрақтарға жауап береді.

Біз гүлді жақындарымызға сыйлаймыз. Әкем анама мереке күндері қызыл гүл шоқтарын сыйлайды. Гүл шоқтарының ішінде қызыл гүл әрқашан ерекшеленіп әдемі көрінеді. Мектепке алғаш барған кезде біз қолымызға гүл шоқтарын алып барамыз. Мұғаліміміз гүлді алған сәтте көңіл-күйі көтеріліп қалады. Бұл дегеніміз қуаныш сыйлауды білдіреді. Гүл сыйлау адамның жүзіне қуаныш, жанына шаттық сыйлайды.

1. Гүл сыйлау нені білдіреді?
2. Гүлді біз кімдерге сыйлаймыз?
3. Гүл алған адамның көңіл күйі қалай өзгереді?

Осы мәтін бойынша бірнеше сөздердің орына ауыстырып беріп, сол сөздерден сөйлем құрастыртуға болады. Мысалы: Біз сыйлаймыз жақындарымызға гүлді.

Осылайша «Түркістан» мәтіні арқылы оқылым дағдыларын дамыту бойынша жұмыстар жүргізуге болады. Оқушылар мәтінді оқып шығып, сұрақтарға жауап береді.

Түркістан - көне қалалардың бірі. Ұлы Жібек жолының бойында орналасқан тарихы терең қала. Түркістан қаласының көне атауы - Яссы. Бүгінде Түркістан қарқынды даму үстінде. Түркістанда Қожа Ахмет Яссауидің кесенесі орналасқан. Ахмет Яссауи кесенесі 8 жыл салынған. Кесенедің 35 бөлме бар.

1. Түркістан қаласының көне атауы қандай?
2. Кесене неше жыл салынған?
3. Кесенедің неше бөлме бар?

Оқушылар мәтінді оқып болған соң, сөйлемдерді толықтырып оқытуға болады. Мысалы: Түркістан - ... қалалардың бірі. Ахмет Яссауи кесенесі ... жыл салынған.

Қорытындылай келе, оқылым дағдысын бастауыш сыныпта дамыту мен қалыптастыру оқушылардың ойлау тұрғысынан дамуына әсер етеді. Сонымен қатар оқуға деген қызығушылығын арттырады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Құлмағанбетова А. Тілдік төрт дағды бойынша белсенді оқыту тапсырмалары, оқу-әдістемелік құрал. -2014.-54 б.
2. Мүфтибекова З., Ә. Рысқұлбекова. Әдебиеттік оқу. Оқулық . Жалпы білім беретін мектептің 4-сыныбына арналған 2-бөлім. / З. Мүфтибекова. Ә. Рысқұлбекова. – Алматы: «Алматыкітап », 2019. -144 бет.

УДК: 378

ӘЛЕМДІК БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСТЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ПРИНЦИПТЕРІ

**Ізімбетова Зағира Төреханқызы
Тулепбаева Гаухар Кудабаетна**

магистр, оқытушы

Академик Мардан Сапарбаев институты

Қазақстан, Шымкент қаласы

zagira.izimbetova@bk.ru

tulepbaeva.gaukhar@mail.ru

XX ғасырдың соңғы ширегінде әлемде білім революциясы құлаш жайды. Алғашқыда оған жанама құбылыс, ғылыми-техникалық революцияның «әлеуметтік салдарларының» бірі ретінде қарап келді. Білім тек экономикалық және ғылыми-техникалық прогресте ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік мәртебелерді бөлуде де шешуші факторға айналды.

Білім беру революциясындағы бірінші көрініс білімді түбегейлі демократияландыру болды. Осы прогрессивті үрдіс жаңа индустриялық, және белгілі бір дәрежеде, дамушы елдерді қамтыды.

Анағұрлым дамыған мемлекеттерде жоғары білімнің барған сайын кеңейе түскен мүмкіндігін жалпыға бірдей мүмкіндікке дейін өсіру туралы мәселе қойылды. Осылардың барлығы қоғамдық сана мен мемлекет саясатына, нағыз революциялық принципті енгізуді дайындап берді: білім-мамандар даярлаудың ғана емес, сонымен бірге ол қоғамның жалпы парасаттылық, технологиялық және мәдени деңгейін арттырудың, қоғамның инновацияларға және прогреске қабілетін демеудің, тұрмыстың осы заманғы стилін (қалпын) қалыптастырудың құралы. Осыдан экономикалық қажеттіліктерге қатаң қызықтаусыз білімді дамыту мүмкіндігі туралы тұжырым жасалады.

Үздіксіз білімнің мәні-ғылыми-техникалық революция жағдайларында білімнің тез арада ескіруіне байланысты кәсіптік жинақылықты көтеруде емес (нақ осындай көзқарас кеңестік және кеңестен кейінгі әдебиетте басым).

Сонымен бірге білім революциясы, бұрын құлаш жайған ғылыми-техникалық революция сияқты түрлі елдер мен аймақтарды тым әркелкі қозғады. Ол дамыған және дамушы елдердің арасындағы алшақтықты одан сайын ұлғайта түсті. Егер дамыған елдерде жоғары білімнің жалпыға бірдейлігі мен жаппай үздіксіз білім нақтылыққа айналса, ал дамушы елдердің көпшілігінде жалпыға бірдей сауаттылық жөніндегі мәселе күн тәртібінен әлі түскен жоқ.

Халықаралық қоғамдастық білімнің адам дамуындағы лайықты рөлін қамтамасыз ету жолымен осы проблемаларды шешу стратегиясын жасады.

Ол-«Баршаға бірдей білім» стратегиясы. Оның негізгі принциптері БҰҰ 1990 жылы Джомтьенде ұйымдастырған конференцияда тұжырымдалды. Конференция баршаға бірдей білім туралы Дүниежүзілік декларация қабылдады, декларация, адам құқықтарының Жалпыға бірдей декларациясы мен бала құқықтары туралы Конвенцияға сүйене отырып, мынаны жариялады, кез келген бала, жасөспірім және ересек адам осы ұғымның ең жоғары және толық мағынасында өзінің базалық білім қажеттіліктерін қанағаттандыратын білім алуға құқылы, яғни ол танып-білуді, әрекет жасауды, өзгелермен бірге өмір сүруді және тіршілік етуді үйренуге мүмкіндік беретін білім алуға құқылы. Бұл тақырыпта әр адамның мүмкіндіктерін ашу мен оқытындардың тұлға ретінде дамуына бағытталған білім туралы қозғалып отыр, оның мақсаты адамдардың жеке тұрмыстарын жақсартуға және өз қоғамдарын жаңартуға қолдарын жеткізу.

Білім жөнінде Декарда 2003 жылғы сәуір айында өткен Дүниежүзілік форумда баршаға бірдей білім стратегиясын іске асырудағы онжылдықтың қорытындылары жасалды. Декар форумы адам дамуының аса маңызды компоненті ретінде білімге берілетін екпінді одан сайын күшейте түсті. Форумның «Іс-әрекеттің Декардың шеңберлері.

Баршаға бірдей білім: біздің міндеттемелерімізді орындау» негізгі құжатында, білімнің адам құқықтарының негізгілерінің бірі екендігі атап көрсетіледі. Ол орнықты дамудың, бейбітшілік пен ел ішіндегі тұрақтылықтың және елдер арасындағы қатынастардың кілті болып табылады және осы тұрғыда ол қоғам өміріне және ХХІ ғасырдың экономикасына белсенді қатысу үшін қажетті құрал болып қызмет жасайды, олар жеделдетілген жаһандануда қозғалады.

Декар форумы баршаға бірдей білім стратегиясын одан әрі ілгері жылжытудың 6 мақсатын белгіледі:

1. Жас балаларға күтім көрсету мен оларды тәрбиелеу, әсіресе ең осал және үлестен құр қалған балалар жөніндегі кешенді шараларды ұлғайту және жетілдіру;
2. 2015 жылға қарай барлық балалар, әсіресе қыз балалар, берекесіз отбасылар мен этникалық азшылықтан шыққан балалар тегін және міндетті жоғары сапалы бастауыш білімді емін-еркін алулары үшін жағдай жасау;
3. жас және ересек адамдардың білім алу қажеттіліктерінің оқудың тиісті бағдарламаларына және тұрмыстық машықтарға қол жеткізудің бірдей мүмкіндігі негізінде қанағаттандырылуын қамтамасыз ету;
4. 2015 жылға қарай ересектердің, әсіресе әйелдердің сауаттылық деңгейін 50%-ға көтеру және барынша бірдей базалық және үздіксіз білім алу мүмкіндігін беру;
5. 2005 жылы бастауыш және орта білімде гендерлік айырмашылықтарды жою қолға алынған болса, 2015 жылға қарай білім саласында жыныстар теңдігіне қол жеткізу болып отыр, бұл орайда қыз балаларға жоғары

сапалы базалық білімге толық және тең мүмкіндік беру мен олардың жақсы сабақ үлгерімдері үшін жағдай жасауға ерекше көңіл бөлу;

6. білімнің барлық аспектілерінде оның сапасын көтеру және барлығы үшін жақсы үлгерімді қамтамасыз ету, бұл орайда оқудың танылған және баға беруге көнетін нәтижелеріне әркімнің қол жеткізуі, әсіресе сауаттылыққа, есептеу мен маңызды тұрмыс машықтарына қатыстылары ескерілуі тиіс.

Сонымен, дүниежүзілік қоғамдастық білім қызметтерін тек жұмыс күшін құраумен немесе кадрлар даярлаумен шектеуге қарсы шықты. Осыған байланысты Париж конференциясы жоғары мектептің жалпы мәдени және өнегелілік қызметтерінің әлсіреуіне үлкен алаңдаушылық білдірді.

Халықаралық қоғамдастық ең алдымен БҰҰ мен оның құрылымдары әзірлеген, адам дамуының аса маңызды бөлігі ретіндегі білім дамуының стратегиясы білім беруді барлық деңгейлерде жетілдіруді жүзеге асыруға, ұлттық және жалпы адамзаттық мүдделер бойынша оқу жүйелеріне реформалар жүргізуге барлық елдерге көмектеседі.

Елдегі білім жүйесінің бірнеше құрылымдық бөліктері бар, олар-деңгейлік, ұйымдық (ішкі ұйымдық пен сыртқы ықпалдары қосқанда), мазмұндық болып бөлінеді. Кейде әр елдегі білім жүйесін ұлттық үлгі деп атау қалыптасқан. Білім-күрделі және созылыңқы үдеріс, ол қазіргі заманғы көзқарастар тұрғысынан, соның ішінде адам дамуының тұжырымдамасы тұрғысынан адам өмірінің үлкен бөлігін қамтуы тиіс. Осыған байланысты, оның көп деңгейлік құрылымы бар.

XX ғасырдың орта шеніне дейін әлемде білім деңгейлері туралы қайсыбір ортақ «халықаралық» ұғым орын алды, ал түрлі мемлекеттер өздерінің дербес оқыту сатыларын белгіледі. Алайда әлемдік экономикалық, ғылыми және мәдени интеграциялардың кеңею және тереңдеуіне, планетаралық ақпараттық кеңістік құруға қарай, ал ең бастысы-еларалық білім беру мен кадр алмасудың жалпыға бірдей және жүйелі практикаға байланысты білім деңгейлерінің халықаралық жіктелімін әзірлеудің қажеттілігі туындады.

ЮНЕСКО қамқорлығымен 1995 жылы Женевада өткен білім жөніндегі Халықаралық конференция білімнің бірінші Халықаралық стандарттық жіктелімін (БХСЖ) бекітті. Алайда, осы жіктелім XX ғасырдың соңғы онжылдығында құлаш жайған білім революциясының қызу үдерістеріне ілесе алмады, ең алдымен білімді саралауға, яғни халықтық түрлі топтары мен жіктерінің білім алулары үшін ең жақсы жағдайлар жасаған сан алуан нысандардың пайда болуына ілесуге шамасы келмеді. Сондықтан 1999 жылғы қарашада ЮНЕСКО Бас конференциясы жаңа БХСЖ қабылдады.

Халықаралық жіктелімнің бастапқы бірлігі болып оқыту бағдарламалары бой көтереді. Олар басты екі бағыт бойынша сипатталады-білім баспалдағы (сатысы) және білім саласы. БХСЖ-ға енгізілген едәуір күрделі және түрлі көрсеткіштердің егжей-тегжейлі сипаттамасын мазмұндайды. «Негізгі сипаттамалар» ұғымына неғұрлым анық және ықшам

қабылдау үшін БХСЖ сатыларының деректері сипаттамасының түрлі тармақтарынан алынған көрсеткіштер мен критерийлерді енгіздік, бірақ олар білім беру сатысының мәні мен өзіндік ерекшеліктерін құрайды.

БХСЖ сондай-ақ мынадай білім салаларын қамтиды:

- мұғалімдер даярлау және педагогикалық ғылым;
- гуманитарлық ғылымдар мен өнер;
- әлеуметтік ғылымдар, бизнес және құқық;
- жаратылыс ғылымдары;
- инженерлік салалар;
- ауыл шаруашылығы;
- денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру;
- сервис.

Осы белгілер бойынша білімнің екі жүйесін бөлуге болады-американдық (оған жапондық жүйе ұласады) және еуропалық (экономика мен идеологияны толық мемлекеттендіруді ескергенде оның бір түрі кеңестік білім жүйесі болды) жүйелер.

Американдық жүйе білімді қаржыландырудағы мемлекеттің елеулі ролімен өзгешеленеді, бірақ жеке бизнес те сондай-ақ жоғары белсенділік танытады. Мектептер муниципалды органдардың қарамағында болады, ал жеке және мемлекеттік жоғары оқу орындарының арасында шамамен алынған сандық паритет орын алады. Білімді жалпы қаржыландыруда жергілікті қаражат көздері ұлттық қаржыландырудан басым болып келеді. Орта білім негізінен тегін, ал жоғары білім көбіне ақылы, бірақ студенттерге білім қызметтеріне көмек көрсететін тармақталған жүйе бар.

Еуропалық жүйеде-мемлекеттік және тегін білім алу басым. Терең тарихи тамырлары бар университеттер автономиясы жұмыс істейді. Алайда, жалпы алғанда, білім мазмұнындағы орталықтандыру деңгейі американдық жүйемен салыстырғанда әлдеқайда жоғары. Оқу орындарын басқаруда академиялық топтардың ролі жоғары, ал АҚШ-та осы міндеттер көбіне қамқоршылар кеңесіне жүктеледі. Американдық жүйеге қарағанда түбегейлі терең білім деңгейі анағұрлым жоғары.

Қазіргі уақытта жапондық жұмыс күшінің деңгейі біліктіліктің ең жоғары деңгейі ретінде бағаланады. Жапонияда барлық категориядағы жұмысшыларды үздіксіз оқыту маман саясатының стратегиясы және мақсаты ретінде басқа елдермен салыстырғанда ерте мойындалып, жолға қойылды. Үздіксіз оқыту жапон фирмаларында еңбек процесінің құрамдас бөлігі. Әрбір жұмысшы (персонал) оған аптасына 8 сағат уақыт жұмсайды: 4 сағаты жұмыс уақыты және 4 сағаты жұмысшының өз уақыты есебінен. Осы мақсатта тікелей кәсіпорындарда курстар, семинар, оқу орталықтары, тіпті институттар құрылған. Зерттеушілердің есептеулері бойынша, бір жұмыс бастыға шаққандағы оқыту шаралары жапондықтарда американдықтарға қарағанда 3-4 есеге артық.

Үздіксіз оқыту барысында жұмысшының біліктілігін және жалпы мәдени деңгейін көтеру экономикалық әсерді ұлғайтады. Американдық фирмалар тәжірбиесі бойынша, білім беруге салынған әрбір 35 мың доллар 1 млн.доллар көлемінде пайда әкеледі. Оның үстіне, жұмысшыны қайта дайындау оны басқа жұмысшыға ауыстырудан едәуір арзанға түседі. «Дженерал электрик» компаниясының тәжірбиесі бойынша, бір инженерді қайта дайындау жаңа инженерді табу және жұмысқа қабылдаудан үш есеге арзан. Білікті жұмысшыны оқытуға АҚШ-та жылына 12,5 мың доллар жұмсалса, қайта дайындық шығыны жылына бір адамға 10 мың долларды құрайды.

Швейцарияда фирмаларының да біліктілікті көтеру бағдарламалары қызығушылықты тудырады. Жоғары оқу орындарын бітірушілері осы бағдарламаны университеттік дайындықтың өндірістегі аяқталуы және қызметтегі өсудің базасы ретінде бағалайды. Ал фирмалар тарапынан біліктілікті көтеру бағдарламалары компанияларды дайындығы жоғары мамандармен қамтамасыз ететін қаржы салымдары ретінде бағаланады.

Францияда кәсіпорындар жұмысшының кәсіптік дайындығына жалақы қорының белгілі бір пайызын бөлуге міндетті. Жыл сайын Францияда фирма есебінен жалдамалы жұмысшылардың 30 пайызы кәсіптік оқыту курстарымен қамтылады, тек 4 пайызы ғана өз есебінен біліктіліктерін көтереді

Білім беру қызметі рыногындағы келесі жиынтық тұтынушы мемлекет білім беру қызметі өндірісінде микро және макро деңгейлерде қатысады. Мемлекеттің экономикаға микро және макро деңгейлерде полифункционалды араласуы қазіргі экономикалық дамудағы объективті қажеттілік болып табылады. Мемлекеттің білім беру сферасына макро деңгейде араласуы білім беру сферасындағы және еңбек рыногындағы мемлекеттік саясат арқылы жүзеге асады. Яғни, мемлекет білім беру сферасының орта және ұзақ мерзімде дамуының материалды-экономикалық және құқықтық алғы шарттары мен жағдайларын жасаушы процестер жиынтығын жүзеге асырады. Мемлекет, біріншіден, білім беру қызметі рыногы тұлғаларының экономикалық қатынастарын реттеуші құқықтық нормаларды анықтайды және олардың орындалуын бақылайды; екіншіден, ЖІӨ-ді қайта бөлу қызметін атқарады; үшіншіден, білімнің минималды деңгейін анықтайды және қаржыландырады; төртіншіден, білім беру сферасы тұрғысында стратегиялық шешімдер қабылдайды және білім беру стандарттарын анықтайды; бесіншіден, білім беру рыногына салық саясаты, трансферттер және несие ұсыну арқылы әсер етеді; алтыншыдан, оқу орындарын басқаруға нақты шешімдер қабылдайды: лицензия, аттестация, білім деңгейі туралы құжаттарды сертификаттау мәселесін шешеді. Қорыта айтқанда, мемлекет заң шығарушылық және реттеушілік (ынталандырушылық) қызметтерді жүзеге асырады.

Мемлекеттің білім беру қызметіне сұранысы оның шығындарының артуымен сипатталады. Өйткені білім деңгейлері жоғарылаған сайын білім

беру қызметінің, оқулықтар мен оқу құралдарының көлемі артады және білім беру қызметі өндірісіне жоғары білікті еңбек тартылады.

Отандық білім беру рыногында халықаралық ұйымдардың қатысуы келесідей бағытта жүзеге асырылуда:

- халықаралық ұйымдардың бағдарламалары (БҰҰ, ЮНЕСКО, ЕО, НАТО, МАГАТЭ және басқалар);
- дамыған елдердің мемлекеттік бағдарламалары (АҚШ-та USIA, ACCELS, IREX, Германияда-DAAD, Францияда-CNOUS);
- жеке қорлардың бағдарламалары (SOROS, FORD, MacArthur және т.б.)

Білім беру қызметін ұдайы өндіруде халықаралық ұйымдардың инвестициялық белсенділігі өте жоғары. *Мысалы:* 1991 және 2000 жылдар аралығында ТАСИС-ТЕМПУС бағдарламасы шеңберінде отандық білім беру сферасына 12 млн.евро қаржы бөлінген. 1994-2000 жылдар аралығында 57 жоба қаржыландырылған. Дегенмен, халықаралық ұйымдардың көмегі ұлттық білім беру бағдарламасына қатысты жанама сипатта болуға тиісті.

АҚШ-та 55%-ға жуық жоғары оқу орындары мемлекеттік болып табылады, бірақ ең озықтары – жеке меншік жоғары оқу орындары. Құрама Штаттар қазір заңды түрде мақтан тұтатын алғашқы американдық университеттер жеке меншіктегі университеттер болды, ал анағұрым арзан ақымен оқытатын мемлекеттік жоғары оқу орындарын штаттағы өкіметтер жоғары білім алу мүмкіндігін арттыру үшін ашқан. Американдық білім жүйесінде олар күні бүгінге дейін осындай қызметтерді атқарып келеді – олар «қолдау көрсететін жоғары оқу орындары» іспеттес.

Жапонияда 70%-дан астам университеттер – жеке меншікте. Бірақ ең озықтары, ең беделділері, ең үлгілілері – мемлекеттік университеттер. Бір айтарлықтай жайт, мемлекеттік университеттерде оқуға төленетін төлем жеке меншіктерге қарағанда жоғары.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1.Аубакиров Я.А. Мировые тенденции экономического развития общественный прогресс в РК / Матер. междунар. научно-прак. конф., Алматы, 2001.
- 2.Мамыров Н.К. Проблемы развития экономики и образования в Казакстане. Алматы, Дәуір, 1998.
- 3.Саясат журнал. №11, 2003.

УДК 37.013.2

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ІЛКІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ТӘЛІМИ ОЙ- ПІКІРЛЕР

Салмырза Жайна Ізбасарқызы

тарих ғылымының кандидаты, аға оқытушы

Ізімбетова Зағира Төреханқызы

магистр, оқытушы

Академик Мардан Сапарбаев институты

Қазақстан, Шымкент қаласы

zagira.izimbetova@bk.ru, jayina79@mail.ru

Қазақ халқының педагогикалық ой-пікірлер мәдениетінің даму тарихы көне ғасырлар қойнауынан басталады. Халқымыздың жалпы даму тарихына сүйене отырып біз педагогикалық ой пікірлердің қалыптасуын басты үш кезеңге бөліп қарастырамыз.

Бірінші кезең - педагогикалық ой- пікірлердің ілкі бастау, түп – төркіндері, басы YI-YIII ғасырлардан басталатын қазіргі түркі тектес халықтардың бәріне ортақ қоғамдық сананың алғаш дүниеге келу кезеңдері. Бұлар халықтық психология- Орхон – Енисей жазба ескерткіштері, Қорқыт ата, әл- Фараби, Ж. Баласағұни, т.б. ғұламалардың тағылымдары. Екінші кезеңі Қазақ хандығы дәуірінен басталып, Қазан төңкерісіне дейінгі психологиялық ой- пікірлердің даму жағдаяттары.

Үшінші кезеңі – психологиялық ғылымының Қазақстанда Кеңес өкіметі жылдарында даму тарихы. YI ғасырда Жетісу Алтай, Орта Азияны мекен еткен ру-тайпалар бірігіп, Түрік қағанаты дейтін үлкен мемлекет құрды. Зерттеушілердің айтуынша «түрік» деген халықтың аты 542 жылдан белгілі болса керек. Түрік қағанатының қоғамдық экономикалық, саяси-әлеуметтік өмірінде сол кездері жаугершілік дәстүр маңызды орын алады. Олардың алғашқы көсемдерінің бірі – Бумын қаған айналасындағы көрші елдерді өзіне қаратады. Қағанаттың орталығы Орхон өзенінің жағасында болады. Истеми қағанының тұсында елдің территориясы бұрынғыдан да ұлғайыр, әскери қуаты арта түсті. Көп ұзамай, өзара қырғын соғыстар басталады да, қағанат екіге бөлінеді. Батыс түрік қағанаты аварларды батысқа ығыстырып, Еділ, Жайық бойын өзіне қаратты. Білге қаған мен оның інісі Күлтегін осы ұлан-ғайыр қағанатының тәуелсіздігін Таң шабуылынан үнемі қорғап келді. Батыс түрік қағандығын құрған әр түрлі тайпалар кейіннен қазақ халқының құрамына енгені тарихтан белгілі. Осы кезеңінің саяси – қоғамдық, әдеби өмірін баяндайтын жазба ескерткіштер бізге жетіп отыр. Солардың бірі-«Күлтегін», «Білге қаған», «Тоныкөк» дастандары. Құлыптасқа жазылған осы ескерткіштер Орхон – Енисей жазбалары деп аталады. Бұлардың авторы Иоллығ – Тегін дейтін шежіреші екендігі белгілі

болып отыр, бірақ қайда туып, қашан өлгендігі жөнінде еш мағлұмат жоқ. Шамамен VIII ғасырдың орта шенінде өмір сүрген болу керек. Жазба ескерткіштердің мазмұнына қарағанда оның өз заманында білімді адамдардың бірі болғаны байқалады. Білге қаған інісі Күлтегін қайтыс болғанан кейін оның өмірлік есте қалдыру үшін шет жұрттан шеберлер алдырып, Қожа – Сайдам ойпатына үлкен ескерткіш орнатады да, мұндағы өсиет сөздерді өз ағайыны Иоллығ-Тегінге жаздырады. Кейіннен Білге қаған қайтыс болып, інісінің қасына жерленеді. Осы ескерткіштің мәтінін жазған да Иоллығ-Тегін. «Күлтегін» ескерткішіне дейін де халық жадында сақталған ежелгі бабаларымыздың ерлік істерін, тұрмыс салтын жалпы жұртқа паш ететін шежірелер болуы ықтимал. Бірақ бұл жөнінде әзірше мәлімет жоқ. Автор түркі тарихын олардың саяси аренаға шыққан кезі – VI ғасыр ортасынан бастайды, яғни түркі ордасын құрған дәуірден бергі 200 жылдық тарихты сөз етеді. «Күлтегін» ескерткіш желісі жағынан екі бөлімнен тұрады. Біріншісі- жазылу мерзімінің кейін тұрғанына қарамай – түркі тарихының кіріспе бөлімі іспеттес те, екіншісі мемлекет тарихының негізгі бөлімі, «ел өсиеті» болып есептеледі.

Күлтегін ежелгі түркілердің тамаша ерлік сипаттарын бойына жан – жақты дарытқан жаужүрек батыр, ұлан – ғайыр кең даланы еркін билеген дала халқының қайсар жауынгері. Ал Тоныкөк болса талай қанды жорықтардың куәгері, үлкен өнер иесі, ойшыл, философ, халық дипломатиясының білгірі. Тас жазуларында ерлік пен ездік, соғыспен бейбітшілік, құлдық пен тәуелсіздік, тәлім – тәрбие, тұрмыс салт мәселелері әсем айшық өрнектермен, жанды бейнелерге толы сезім толғаным тербеністерімен баяндалады. Ежелгі Руна жазуымен тасқа жазылған шығармаларды халық есінде сақтап, тәрбие жұмысына қолданып отырған.

“Күлтегін”, “Білге қаған”, “Тоныкөк” жырлары халықты бірлікке шақырып, жастарды ерлікке тәрбиелейді. Орхон жазба ескерткіштері – ежелгі түрік мемлекетінің көрнекті әскери қолбасшысы Күлтегін (684-731ж.), Білге қаған (683-734ж.), Тоныкөк туралы тасқа қашалып жазылған әдеби мұралар.

Күлтегін жырында “Таққа кіріптар бектер” тақ үшін ғана тер төкпесін, “Тәңіріні төбесіне көтеріп”, ақ жолда, әділетті, қамқоршы әкім ғана халықтың қасиетті “қағаны” болады деп, ұрпақты ұлғаттылыққа тәрбиелейді. Тасқа қашалып жазылған “Күлтегін”, “Білге қаған” жырларының негізгі мақсаты – болашақ ұрпаққа бедерлі белгі қалдыру арқылы олардың тәлім – тәрбиесіне әрқашан әсер ету, тарихқа тағзым етуді үйрету болып табылады. Бұлар VI-XV ғасырлардағы көне түркі ескерткіштеріне жатады. Орхон жазба ескерткіштерінің бірі “Тоныкөк” жыры да “Күлтегін” жырына ұқсас. Жырдың бас кейіпкері Тоныкөк өзі туралы: “Ақыл иесі, сөз иесі – мен болдым” деп жүйелі, қисынды, нағыз ақылды сөз ақылдан шығатынын, “Сөз иесі” болу үшін ақылды, ойлы болу керек екенін уағыздайды, ақыл-ой тәрбиесіне ерекше мән береді. Адам алып жаулардың ақылмен жеңетініне көздерін жеткізе мысал келтіріп, ақылды адам арлы, абыройлы, жеңімпаз

болытыны жыр етеді. “Қол қысылса, күш өсер” деп, достыққа шақырады. Тасқа қашалып жазылған жырлар ежелден еркіндік аңсаған түркі халықының өмір жайлы арман – қиялын, тәуелсіздік үшін ғасырлар бойы күресіп, келе жатқан ерлердің қаһармандықтарын келер ұраққа үлгі-өнеге етіп, тәлім-тәрбиелік әсер қалдырады. Тас жазу ескерткіштері тарихы танып, тіл өнерін үйреніп, тарих тағлымдарын тәлім-тәрбие алуға үйретеді. *Күлтегін жазуының авторы иоллығ-тегін* Түрік қағанатының бұрынғы дәстүрін өз замандастарына тәлімдік мұрат етіп көрсетіп, Күлтегін қағанның елді ел еткен ерлігі мен даналығын болашақ ұрпаққа үлгі етеді. Бұл жырларда мақал – мәтелдер көп қолданылады:

Жұқаны бүктеу – оңай,

Жіңішкені үзу – оңай.

Қара арғымақ арыса, қарға адым жер мұң болар.

Есіл көзден нұр тайса, бір көруге зар болар.

Өлімнен ұят күшті.

Шамамен VI ғасырдың орта көзінде Жетісу, Алтай, Орталық Азияны мекен еткен түрлі ру-тайпалар бірігіп, Түрік қанағаты деп аталатын мемлекет құрғаны тарихтан жақсы мәлім. Міне, сол ежелгі түркі дәуірінің қоғамдық, әдеби мәдени өмірін жыр еткен ғажайып дастандар бар. Бұлар – “Күлтегін”, “Білге қаған” және “Тоныкөк” жырлары деп аталады. Бұдан 1250 жыл бұрын үлкен құлпытастарға қашап жазылған да, көркемдік шеберлігі тұрғысынан да күні бүгінге дейін оқушысын таңдандырып, тамсандырып келеді. Рас, руна жазуындағы жәдігерліктер жанры туралы соңғы кезге дейін әртүрлі пікірлер айтылып жүр. Бұларды біресе прозалық шығарма десе, екінші жолы поэзиялық туынды деп келеді. Ал кейінгі кезде әсіресе, көрнекті совет ғалымы И.В.Стеблеваның “ҮІ-ҮІІІ ғасырлардағы түркі поэзиясы” деген еңбегі басылып шыққаннан кейін руна жазуындағы әдеби мұралар поэзиялық туынды деп танылды. “Сонымен қатар дәл Стеблеваның ұғымындағыдай, ескерткіштегі сөз біткеннің бәрін бірдей ағыл-тегіл өлең деуге болмайды. Қазақтың “Қозы Көрпеш-Баян сұлу” “Алпамыс”, “Қобыланды” тәрізді әйгілі жырларында кездесетін өлең арасындағы әлқиса-түсіндірме көркем қара сөздер мұнда да кездесіп, араласып отырады. Көне түркі авторлары, өзімізге әбден қанық қазақтың батырлар жырларындағыдай, болашақ жорықтарды немесе өткен оқиғаны ақындық тәсілмен, үлкен пафоспен баяндап отырып, өздеріне елеусіз деп есептеген сәттерді жыр арасында қара сөзбен жеткізіпте отырған. Әдетте мұндай прозалық жолдардың көркем болуы шарт емес, керсінше түсінікті болу жағына баса мән берілген. Осы заңдылықты Күлтегін, Білге Қаған, Тоныкөктерге арналған үш шығарманың үшеуінде де кездестіреміз. Өз кейіпкерін дәріптеуде, оның жойқын соғыстарда көрсеткен есепсіз ерліктерін суреттеуде сан түрлі бояуды, бейнелеу тәсілдерін мол пайдалана отырып шабытпен жырлаған автор бір сәт прозалық баяндауды да қолданады. Мұны біз көне түркі ғұламаларының эпикалық мұра жасаудағы

қалыпты, дәстүрлі әдісі ме деп ойлаймыз”. “*Күлтегін*” жырындағы мынадай өлең жолдарына назар аударайықшы:

Қаның судай ақты,
Пәк қыздарың күң болды...
Бек ұлдарың күл болды...
Тізеліні бүктірдік,
Сүйегің тау боп жатты...
Бастыны еңкейттік...
Еліміз қайта ел болды,
Халқымыз қайта халық болды.

Тасқа жазылған дастандардың тәлім тәрбиелік идеясымен астарлас рухани мұраның бірі – Қорқыт ата тағылымдары. VIII-IX ғғ. төңірегінде Сырдарияның орта және төменгі бойын жайлаған Оғыз –Қыпшақ тайпаларының мемлекеті болды. Оғыздар арасынан шыққан әйгілі күйші, музыкант, жыр алыбы, аңыз кейіпкері ұзақ өмір сүріп, жазымышқа қарсы күресіп, адамның мәңгі жасауын арман етіп өткен кемеңгер ғұлама Қорқыт еді. Өлім қатері, одан құтылу туралы өзінің асыл ойлары мен тебіреністерін қобыздың зарлы әуеніне қосқан Қорқыт туралы аңыз – жырлар, бізге жеткен «Қорқыт ата кітабы»- Орта Азия, Қазақстан мен Әзірбайжан халықтарының аса көрнекті жазба ескерткіші. Қорқыттың музыкалық- этнографиялық мұрасы бұрынғы кеңес одағы мекендейтің түркі тілдес халықтардың барлығының ортақ рухани игілігі. Қорқыт ата тағылымдарында тәлімдік мәні күшті түрлі афоризмдер, қанатты сөздер, ұстаздық ұлағаттар көптеп кездеседі. Әбу-Насыр әл Фараби өмір сүрген заман Шығыс әлемінде бүкіл араб халифатында ғылым мен білімнің дәуірлеп тұрған кезі еді. Ұлы ғұламаның балалық, жігіттік шақтары өткен қазақ даласы, әсіресе оның оңтүстік өлкесі сол кездегі үлкен мәдени орталықтардың бірі болатын. VIII-XII ғасырларда философиядағы басты идеялар араб тілінде сөйлейтін халықтардың еншісіне тиген еді. Қорқыт ата тағылымдарында тәлімдік мәні күшті түрлі афоризмдер, қанатты сөздер, ұстаздық ұлағаттар көптеп кездеседі. Бұлар тек тарихи этнографиялық тұрғыдан ғана емес, сонымен бірге осы аймақтағы халықтардың ілкі орта ғасырлардағы тәлім – тәрбиелік ой пікірлерінің өзіндік ерекшелігін бейнелейді. Қорқыт есімі көшпелі қазақ жұртының арасында ерте заманнан- ақ қастерленіп келеді. Сондықтанда халқымыз;

Жыраудың үлкен пірі – Қорқыт ата,
Бата алған барлық бақсы, ақын асқан ата.

Таңқалып жұрттың бәрі тұрады екен,

Қобызбен Қорқыт ата күй тартқанда,- деп тегін жырламаған. 1980 жылы Сырдарияның төменгі сағасында Жосалы станциясының солтүстік – батысына таман Қорқыт мекенінен бір жарым шақырым жердегі оның зиратының басына тамаша ғимарат ескерткіш орнатылуы оған деген құрметтің белгісі. Қорқыт ата нақылдарында тәлім – тәрбиелік сипаттағы

ақыл – кеңестер әр қырынан сөз болғанын жоғарыдайттық. Мәселен, имандылық, кісілік, қанағатшылдық, әрекетшілік жайында айтылған мынадай ақылдарға құлақ түргеніміз абзал. «Тәңіріне сиынбаған адамның тілегі қабыл болмайды... Жігіт тірісінде Қаратаудай қылып, бір күн тыныштық көрмей дүние жияды, байиды. Бірақ соның ішінен ол өзіне тиісті үлесін ғана жейді. Менмен, тәккапар адамды тәңірі сүймейді. Басқалардан өзін жоғары ұстаған адамға тәңірі бақ бермейді...». Дана ойшылдың ата - ананы сыйлап, құрметтеу, үй ішілік жарасымды қарым – қатынас, ұл мен қыз тәрбиесі, адамның әр түрлі мінез құлық сипаттары жайында айтқан тағылымдары да бүгінгі ұрпаққа өнеге боларлықтай: «Өзіңнен тумаса ұл өгей: қаншама бағып, қаққанмен ол саған ұл болмайды. .. Мыңғырған мал жиғанмен, адам жомарт атанбас. Анадан өнеге көрмеген қыз жаман, атадан тағылым алмаған ұл жаман. Ондай бала ел басын құрып, үйінен дәм беруге жарамайды. Ананаң көңілі балада болар ... Ұлың өсіп жетілсе, от басының мерейі, бас көзі» Қорқыт ата жеткіншек жас өспірімдердің жанымен қоса тәнінің шынығуына, елі мен жерін жан – тәнімен сүйіп, оны қасықтай қаны қалғанша жаудан қорғайтың жаужүрек батыр болғанын аңсайды. Осыған орай ол былай дейді: «Жол қиындығын көрмеген, жабы мінген жігітке Кавказ арғымағын мінгізуден келер пайда жоқ . Қолына өткір қылыш алып, соны жұмсай білген қорқаққа қылыш сермеп күшінді сарап етпе. Батыр туған жігіттің садағының оғы да қылыштай кесіп түседі... Қолына ұстаған болат қылышын мұқалмасын. Жауға атқан садағың өткір болсын.». Кемеңгер дала ойшылы жас жеткіншектің көпшіл, қонақжай, ата жолын қуған ақ – пейіл адам болғанын қалайды. От басы, ошақ қасының, үй іші тыныс тіршілігінің берекесі, ұрпақ тәрбиесінің әйел жұртының кескін – келбетімен қатар, әдепті, көрегенді, адамгершілік, иман жүзділік қасиеттерімен де тікелей байланысып жатады. Осыған орай Қорқыт ата әйелдердің төрт түріне берген сипаттамасы психологиялық жағынан ерекше көңіл аударады. Осы кездері Платон мен Аристотельдің, Галилей мен Архимедтің еңбектері Орта Азияда Индияға, одан сонау Испаниядағы Пиреней түбегіне дейін араб тіліне сан рет аударылып, көшіріліп, түсіндіріліп жатты. Ғалымдар өз зерттеулерінде табиғат сырларының заңдылықтарын тәжірибе жүзінде ашуға талпынады, олар Платоннан гөрі Аристотель іліміне ден қойып, оны армен қарай дамыта түсті. Шығыс философиясында сол кезде басты үш бағыт болды. Мұның біріншісі - ортодокстік ислам (халифаттағы үстем таптардың идеологиясы), екіншісі - неоплатондық ағым (суфизм), үшіншісі - перипатетизм немесе аристотелизм, яғни Аристотельдің жолын қуушылар. Соңғысы қоғамның прогрессивтік топтарының көзқарасын бейнеледі. Осы ағымның өкілдері философияның мәселелерді зерттеуде алдымен табиғаттану заңдарына жүгінді, прогреске қатысты мәселелердің бәрін табиғат заңдарынан іздеді. Осы ағымның көрнекті өкілдерінің бірі Әл-Фараби болды. Ол Аристотелдің пантеистік пікірлерін қайта қарастырып, мұның негізінде натуралистік пантеизм деп аталатын ілім жасады. Фараби мұрасын зерттеушілердің

айтуынша оның пәлсапалық концепциясы дүниені пантеистік тұрғыдан түсіндіретін «Алла тағаланың ақыл парасаты» ілімге негізделген. Ұлы ғұлама өзінің пәлсапалық пайымдауларын негізінен идеалистік сарында өрбіткенімен, оның еңбектерінде сол дәуірдегі ғылым жетістіктерін қортындылайтын прогрессивтік, материалистік идеялар баршылық.

Кезінде ол болжам жасап, пікір айтпаған ғылым-білім саласы кемде – кем. Мәселен, тек психология саласында ғана жеті еңбек («Жанның мәні туралы», «Түс көру туралы сөз», «Жан туралы», «Ақыл және ұғым», «Жас өспірімнің ақылы жайлы кітап», «Ересектердің ақылы туралы кітап», «Темперамент туралы») жазған екен. Бірақ бұлар біздің заманымызға жетпеген. Фараби адамның жан қуаттарының табиғатын қазіргі термин бойынша тәннің құрылысына орайлас түсіндіруге тырысады. Тәннің де, жанның да иесі – жүрек, бұған мидың да қатысы бар, бірақ тәннің басқа мүшелері сияқты ми да жүрекке бағынышты. Жүрек – тіршілік тірегі, ол қан айналысы мен қимыл – қозғалыстың орталығы. Жүреппен байланыспайтын мүше жоқ, ми да жүректен қорек алып содан кейін ғана адамның жан дүниесін басқарады. Жан туралы ілімі де Фараби ұстазы Аристотельдің ықпалында болады. Фараби түсінігі, ғылым, өнер, музыка атауларын бәрі – бәрі – зор дарын, арнаулы қабілеті, өлшеусіз еңбек етуінің жемісі. Дарындылық ақыл парасат, қиял қиюласа келіп отырса ғана нағыз өнер туындайды, ол адамды ақиқатқа жетелейді. Әл-Фараби медицина саласында да өз мәнін күні бүгінге дейін жойылмаған көптеген еңбектер жазды. Оның «Адам дене мүшелері хақында» «Аристотель мен Галенге қарсы айтылған дау хақында », «Түс көру туралы сөз» т.б. трактаттарында медициналық психологияның біраз мәселелері сөз болды

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбиев Ж. Педагогика тарихы. -Алматы, 2006
2. Әлсатов Т. Орта ғасыр ойшылдарының педагогикалық ой-пікірлері. Тараз.1999.
3. Қазақтың тәлімдік ойлар антологиясы. 1 том. Алматы, 2006.
4. Қазақ халқының тәлім-тәрбие тарихынан. Алматы 1992

УДК 214.75

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА

Медиева Инкар Суханкызы

Студентка 1 курса, ОП 6В03103 – Психология

Международный университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Бекова Ж. К.** к.пс.н., доцент

kmediyeva@mail.ru

Пандемия - это момент исторической утраты: безработица, изоляция, застой, сотни тысяч смертей. Люди ощущают себя подавленными и замечают депрессивные симптомы. Психологи РАН пришли к выводу, что в странах СНГ в 2020 году каждый третий житель страны жаловался на симптомы депрессивного расстройства.

Между социальной изоляцией, экономической нестабильностью, политическими беспорядками, смертью и болезнями, и общей неопределенностью будущего нет ничего удивительного в том, что психическое здоровье во всем мире находится в упадке, что уровень депрессии и тревоги растет, и что спрос на психическое здоровье и лечение наркомании стремительно растет [1].

По данным UK Surgeon Journal (1999), *психическое здоровье* - это успешное выполнение психической функции, результатом которой является продуктивная деятельность, *установление отношений с другими людьми* и способность адаптироваться к изменениям и справляться с неблагоприятными обстоятельствами. Термин «психическое заболевание» в совокупности относится ко всем диагностируемым психическим расстройствам - состояниям здоровья, характеризующимся изменениями мышления, настроения или поведения, связанными с дистрессом или нарушением функционирования, что в данный момент является особо актуальной проблемой.

А также, мы знаем, какую нагрузку хронический стресс может оказать на тело, разум и дух. События последних 12 месяцев сказались не только на нашем психическом здоровье, но и на физическом. Это неудивительно, учитывая неразрывную связь между физическим и психическим здоровьем [2].

Мы стоим перед лицом мирового кризиса психического здоровья, который может привести к серьезным медицинским и социальным последствиям на долгие годы. —Американская психологическая ассоциация (АРА).

Исследование, опубликованное Американской психологической ассоциацией (АПА), подтверждает то, что большинство из нас уже

подозревало. Согласно опросу, проведенному Harris Poll в конце февраля 2021 года, 1 из 5 взрослых сообщил, что их психическое здоровье ухудшилось за последний год. *Особенно сильно пострадали родители маленьких детей, основные работники, молодежь, население с низкими доходами и цветное население.* Для тех из нас, кто находится на переднем крае нынешнего кризиса психического здоровья или того, что АПА предсказала как “вторую пандемию”, результаты этого исследования не стали неожиданностью.

Согласно опросу Харриса, одними из наиболее значительных проявлений кумулятивного стресса прошлого года среди населения были нарушения режима сна, изменения веса и увеличение потребления психоактивных веществ. Среди взрослых поколения Z, в частности (18-24-летних), нарушение режима сна (31%) и изменение веса (28%) были двумя наиболее распространенными эффектами.

Независимо от того, становится ли это слишком много или недостаточно, большинство казахстанцев (67%) сообщили, что их сон был негативно затронут за последний год. Гоночные умы плюс нарушенные графики и рутины (или их отсутствие) являются способствующими факторами.

Более половины взрослых в Казахстане испытали нежелательные изменения веса с начала пандемии, либо набирая, либо теряя; 42 процента набрали в среднем около 13.15 килограмм за последний год. Это может быть связано с ограниченным доступом к тренажерам, вынужденным сидячим образом жизни для многих во время изоляции и, в более широком смысле, отсутствием мотивации к физической активности, а также использованием пищи, чтобы справиться со *скукой, тревогой, одиночеством и депрессией* [3].

Согласно исследованию, почти каждый четвертый взрослый (23%) сообщил, что пьет больше алкоголя, чтобы справиться со стрессом во время пандемии. Среди детей младшего школьного возраста (5-7 лет) это число подсакивает почти вдвое.

Люди по всему миру жалуются на симптомы депрессии и других психических расстройств. Врачи вынуждены разбираться, кому нужна срочная медицинская помощь, а кто просто испытывает тоску из-за пандемии.

«Гораздо больше людей тревожатся, больше пищевых расстройств, усугубляется ситуация с алкоголем, с агрессией, мы это можем увидеть даже на бытовом уровне. Много обращений к неврологам, кардиологам, гастроэнтерологам со стресс-ассоциированными заболеваниями, а в перспективе полугода их будет еще больше, потому что система здравоохранения не реагирует и не меняется», считает психолог и эксперт по медицинской коммуникации Анна Хасина.

Генеральный директор Всемирной организации здравоохранения Тедрос Аданом Гебреисус заявил, что *введенные из-за коронавируса меры, ограничивающие социальное взаимодействие, вызвали «глубокое воздействие» на психику.* Он отметил, что COVID-19 повлиял на психическое

здоровье миллионов: *люди по всему миру страдают от тревоги и страха, при этом не имея возможности обратиться в службы поддержки психического здоровья.*

Выделяют четыре типа реагирования на пандемию

Эндрю Соломон, автор книги «Полуденный демон: атлас депрессии», группирует людей по четырем основным способам их реакции на текущий кризис:

- Люди, которые мобилизуются во время стресса и действительно чувствуют себя хорошо. Когда вы спрашиваете, как они себя чувствуют, и они говорят: «Все хорошо», они это и имеют это в виду.

- Люди, страдающие от большого депрессивного расстройства или дистимии — хронического расстройства настроения с теми же когнитивными и физическими проблемами, что и у депрессии. В пандемию симптомы этих заболеваний могут обостриться. «У этих людей развивается то, что некоторые врачи называют «двойной депрессией», при которой на основное расстройство накладывается новый слой страха и печали».

- Группа людей, которые сейчас испытывают депрессивные симптомы, но, тем не менее, в конечном итоге вернутся к исходному нормальному состоянию, если их симптомы будут устранены. Люди в этой группе должны принять меры, чтобы их ментальные проблемы не усугубились. Для нормализации состояния им достаточно занятий спортом или установления режима дня.

- Люди, у которых начинается клиническая депрессия. Им нужно больше, чем просто оздоровительный режим или периодические встречи с друзьями. Людям этой группы требуется психологическая помощь. Соломон описывает эту группу как «находящуюся в шаге от патологии». Это состояние может быть особенно опасно, потому что такие люди раньше не сталкивались с депрессией и могут не иметь возможности или ресурсов, чтобы обратиться за помощью.

Ученые из Оксфордского университета провели исследование, чтобы разобраться связи коронавируса и ментальных проблем. Аналитики обработали почти 70 млн медицинских карт жителей США, которые жаловались на тревогу, бессонницу и депрессию после перенесенного коронавируса. В результате, у 18% пациентов выявили психические расстройства, у 5,8% из них они были диагностированы впервые. Ученые считают, что это связано с сочетанием психических стрессов из-за пандемии и физических последствий коронавируса: у некоторых людей COVID-19 вызывает проблемы неврологического характера, которые влияют и на психику [4].

Российские врачи заметили рост жалоб на нарушения памяти и концентрации внимания после перенесенного коронавируса. Исследователи уверены, что неврологические и психические нарушения - это нередкое

явление при тяжелых инфекционных заболеваниях, и коронавирус не стал исключением.

По мнению А. Карабиненко «Это связано с тем, что инфекция может сама по себе повреждать нервные волокна. Кроме того, центральные функции головного мозга могут повреждаться из-за токсического влияния вируса, может образовываться токсический отек головного мозга. Практически у всех пациентов наблюдается депрессия».

На фоне пандемии и увеличении количества сообщений о психических расстройствах могло сложиться впечатление, что ментальных проблем в мире стало гораздо больше по сравнению, например, с XX веком. Однако это может быть не совсем так. В целом такая ситуация связана с развитием медицины и общества, психические расстройства стали лучше диагностировать и говорить о них стали чаще. Борьба со стигматизацией сыграла свою роль все больше людей сообщают о своих ментальных проблемах, не боясь осуждения.

В пандемию чувства бессилия и безнадежности стали настолько распространены, что превратились в почти нормальное явление. То, что мы наблюдаем, может быть не тяжелым психическим расстройством, а временными нарушениями, вызванными текущими обстоятельствами. Это стало диагностической головоломкой для врачей. Признаки депрессии миллионов людей могут быть как временной тоской, так и психическим расстройством.

Среди множества вопросов, которые поставила перед человечеством пандемия, есть и усугубившиеся проблемы диагностики психических расстройств. Некоторым людям с симптомами депрессии просто говорят: «все так думают», и советует попробовать дыхательные упражнения вместо того, чтобы оказать реальную медицинскую помощь. Процесс выявления и лечения ментальных проблем никогда не был таким же простым и объективным, как определение того, сломана кость или нет, или был ли у человека сердечный приступ. Система никогда не была безупречной, но теперь ее недостатки стали еще более очевидны.

По данным ВОЗ, во всем мире от депрессии страдают более 300 млн человек. Кроме всего прочего, она приводит к повышенной утомляемости и нарушению концентрации, что снижает производительность и обходится мировой экономике в \$1 трлн ежегодно. По подсчётам Европейского регионального бюро ВОЗ, число жителей Казахстана, страдающих депрессией, составляет 4,4%. Это порядка 800 000 человек. Показатели приведены относительно общей численности населения и не стандартизированы по возрасту. Но это только те люди, которые попали в статистику. Большинству людей, реально страдающих от этого заболевания, диагноз просто не ставят — больше внимания уделяют тяжелым расстройствам, а не депрессии или неврозу. В пандемию серьезность и распространенность симптомов депрессии стали столь очевидны, что игнорировать это заболевание больше нельзя.

Ответы на опросы показывают, что физическое здоровье может ухудшаться из-за неспособности здоровым образом справляться со стрессами пандемии – АРА.

Многие из ресурсов, на которые мы полагались в борьбе с бедствиями, были насильственно удалены из нашего набора навыков пандемией. Одним из наших важнейших ресурсов, когда речь идет о нашем психическом благополучии, является социальная поддержка [5].

Карантин, изоляция и социальное дистанцирование не только влияют на нас физически, но и создают рецепт психологической катастрофы. Это особенно относится к тем, кто уже борется с психическими расстройствами в непандемические времена. *“Наши тела не созданы для того, чтобы выдерживать длительные травмы»,* высказалась клинический психолог Сабрина Романова. *“В свою очередь, мы становимся дерегулированными и адаптируемся. В то время как это помогает нам выжить и сохранить видимость здравомыслия, мы можем склоняться к выбору, который не столь гипервизорен и безопасен, как в муках начальных стадий травмы.”*

Ученые выдвинули теорию о том, что как только пандемия стабилизируется или полностью прекратится, руководители должны обеспечить время для размышления и изучения опыта первых ответчиков, основных работников и населения в целом, чтобы создать осмысленное повествование, а не сосредотачиваться на травме. Национальный институт передового опыта в области здравоохранения рекомендовал проводить активный мониторинг персонала по таким вопросам, как ПТСР, моральные травмы и другие связанные с ними психические заболевания [6].

В связи с уникальностью данной ситуации многие специалисты оказались неподготовленными, ведь данный формат работы предполагает наличие сформированности у психолога специфических профессиональных компетенций.

Осложняет ситуацию отсутствие современных устройств связи и навыков их использования у некоторых социальных групп, в том числе у самой уязвимой - гериатрических клиентов.

Пожилые люди, особенно находящиеся в одиночестве, лишаются возможности любого визуального контакта, что вызывает состояние определенной депривации.

Так же, необходимо отметить такую проблемную группу, как молодые матери с детьми до 1 года, особенно проживающие в одиночестве. Эти женщины не имеют поддержки со стороны, они не успели адаптироваться к материнской роли, находятся в симбиотических отношениях с ребенком, все эти факторы отрицательно сказываются на психологическом здоровье.

В отдельную группу риска можно выделить созависимых членов семьи с химическим зависимым, поскольку зависимый член очень часто реализует рискованные формы поведения, сопровождаемые нарушением режима изоляции, чем подвергает риску остальных членов семьи. Таким образом,

члены семей, химически зависимых нуждаются в регулярной психологической поддержке.

Для работы с вышеперечисленными группами риска должны быть разработаны комплексные модели оказания психологической помощи в рамках государственных социально-психологических центров. Стоит подчеркнуть, что в ситуации мировой пандемии дистантные формы и методы работы являются преобладающими.

Потенциальным решением для продолжения оказания психиатрической помощи во время пандемии является оказание психиатрической помощи с помощью психотерапии в режиме видеоконференцсвязи и интернет-вмешательств. Хотя электронное психическое здоровье не было интегрировано в качестве регулярной части практики психического здоровья из-за отсутствия его признания в прошлом, этот способ был рассмотрен как эффективный в получении многообещающих результатов при тревожных расстройствах и расстройствах настроения. Множество мировых организаций проводили видеоконференции, прямые трансляции, с целью помочь людям в борьбе с различными психическими расстройствами, стрессом, депрессии, а также социальной изоляции.

Способы борьбы со стрессом и депрессии:

Доброта. Доброта - это человечность, которую мы проявляем к другим. Если вы чувствуете себя подавленным или подавленным, нет лучшего способа вырваться из него, чем сделать что-то хорошее для кого-то еще, кто в этом нуждается. величайшим благословением во время пандемии были бесчисленные акты жертвоприношения, служения и любви, проявленные обычными людьми, совершающими необычайные добрые поступки по всему миру - Элия Гургурис, доктор философии, Сертифицированный эксперт Американского Красного Креста по оказанию помощи в связи со стихийными бедствиями в области психического здоровья

Пэт-терапия. Многие мои клиенты бредили преимуществами своих новых "ковидных щенков/кошечек", которые давали им отвлечение, привязанность, физические упражнения и держали одиночество в страхе. Обширные исследования доказывают, что взаимодействие с животными повышает уровень дофамина, серотонина и окситоцина, что помогает нам чувствовать связь. Крийя Лендзион, лицензированный клиницист по психическому здоровью и психотерапевт по аддикциям

Группы поддержки. Групповая терапия может быть особенно полезна для тех, кто борется с эмоциональными последствиями прошлого года. До тех пор, пока не будет сочтено достаточно безопасным вернуться к очной терапии, такие услуги доступны и легко доступны удаленно. Возможно, создавая фундамент для терапевтических отношений и связей со сверстниками в Интернете сейчас, с предвкушением личного присоединения и углубления этих связей, мы можем добавить к нашему инструментарию механизмов совладения.

Помните, Что Вы Не Одиноки. Столп самосострадания – это наша общая человечность, идея о том, что мы никогда не одиноки. Независимо от того, испытываете ли вы растущую тревогу, пониженное настроение, отсутствие мотивации, трудности со сном или общую пандемическую усталость, большая часть населения испытывает аналогичные последствия после того, что было непостижимо бурным годом.

Нет места стигматизации психического здоровья. Эти сообщения о воздействии на здоровье сигнализируют о том, что многие взрослые могут испытывать трудности в управлении стрессорами, включая горе и травмы, и, вероятно, приведут к значительным долгосрочным индивидуальным и социальным последствиям, включая хронические заболевания и дополнительную нагрузку на систему здравоохранения страны.

Когда мы испытываем изнурительные симптомы физического состояния, такие как рак или смертельный вирус, имеет смысл обратиться за профессиональным лечением. Страховые компании и работодатели согласны с этим; отсюда и политика в отношении медицинского страхования и больничных дней. Это приложение не должно отличаться для психических заболеваний, особенно когда симптомы угрожают ежедневному функционированию. Возможно, сочетание расширения доступа к медицинской помощи по удаленным каналам и продолжающегося напряжения событий прошлого года побудило большее число людей, включая тех, кто, возможно, в противном случае не обратился бы за лечением, быть более открытыми для этого.

Очевидным и присутствующим страхом среди поставщиков психиатрической помощи и клиентов является потенциальное прекращение страхового покрытия для дистанционной терапии Услуги. Отменить политику возмещения расходов на дистанционное психиатрическое обслуживание - значит лишить доступа к медицинской помощи бесчисленное количество нуждающихся. Паритет в телемедицинских услугах должен был быть нормой еще до пандемии, но сейчас возможно, больше, чем, когда - либо, по мере того как новые нормы развиваются в том, как мы живем и как мы получаем лечение-крайне важно, чтобы управляемые медицинские компании, на которые так многие из нас полагаются, шли в ногу с меняющимися временами и были частью решения кризиса психического здоровья [7].

Глобальная пандемия нанесла значительный ущерб физическому и психическому здоровью всего население помимо болезней, связанных с COVID -19. Таким образом, миллионы людей в мире испытывают стресс, депрессию и множество других психологических отклонений и расстройств. Однако в наше время, благодаря сотни тысяч хорошим специалистам, и своевременной профессиональной помощи в скором времени мы выйдем из этой ситуации.

Список использованных источников:

1. «Корона и пальчиковые краски» Верена Клиндерт 2020 г.
2. «Чума и корона: пандемии в истории, в настоящем и в будущем» Хайнер Фангеру и Альфонс Лабиш
3. <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/nurturing-self-compassion/202103/>
4. American Psychological Association (2021). Stress in America, One Year Later, a New Wave of Pandemic Health Concerns.
5. trends.rbc.ru
6. Гринберг Н, Доэрти М, Гнанапрагасам С, Вессели С (март 2020 года). "Управление проблемами психического здоровья, с которыми сталкиваются медицинские работники во время пандемии covid-19".
7. The Bronfenbrenner Center for Translational Research (BCTR).

ӘОЖ 373.3

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ХАЛЫҚ АУЫЗ
ӘДЕБИЕТІ АРҚЫЛЫ АУЫЗЕКІ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУ**

Мелихова Марина Анатольевна

6B01302-Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі оқу бағдарламасы
1 курс студенті Астана халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Нургазиева Нургуль Мырзабековна**, педагогика және
психология магистрі

Оқушылардың ойлауы, сана сезімі, жан-жақты жақсы қасиеттері бастауыш сыныптан бастап қалыптаса бастайды. Сондықтан осы кезеңнен бастап баланың ауызекі тілін дамытуға көңіл аударған жөн.

Бастауыш сынып оқушыларының ауызекі сөйлеу тілін дамытуда халық ауыз әдебиетінің алатын орны ерекше. Ең алдымен «халық ауыз әдебиеті» және «ауызекі сөйлеу» деген ұғымдардың анықтамасына тоқталып кететін болсам:

Ауыз әдебиеті дегеніміз - халық шығармашылығының айрықша саласы, ауызша шығарылып, ауызша тараған көркем-әдеби туындылардың жиынтық атауы. Ауыз әдебиеті бірнеше жанрларды құрайды, олар: ертегілер, мифтер, аңыздар, әпсаналар, жұмбақтар, эпостық жырлар, тарихи өлең, өтірік өлең, лирикалық өлең, айтыс, мақал-мәтелдер, шешендік сөздер, жаңылтпаштар, драмалық үлгідегі шығармалар [1].

Ауызекі сөйлеу дегеніміз - естіп, қабылданатын тілдік құралдар арқылы вербалдық яғни сөздік тілдесу [2].

Бастауыш сыныптың оқулықтарында халық ауыз әдебиеті көп кездеседі, соның ішінде 2-сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығының 1, 2 бөлімін қарастыра келе, авторы халық болып табылатын шығармаларды анықтап алдым. Мақаламда көрсетілген мысалдар осы 2-сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығындағы халық ауыз әдебиеті шығармаларына негізделіп құрастырылған.

№	Шығарма	Жанры	Беті
1	Қонжық пен Көжек	ертегі	17-18
2	Байлық пен ақыл	ертегі	5-6
3	Қомағайлық	мысал	7
4	Қожанасыр мен ашқарақ	аңыз	7-8
5	Аңқау арыстан	ертегі	34
6	Ұр, тоқпақ	ертегі	38
7	Сақина	ертегі	41
8	Қой	өлең	54
9	Торы құлын	өлең	55
10	Сиыр	өлең	56
11	Түйе	өлең	58
12	Қожанасыр мен Алдаркөсе	аңыз	59
13	Үш сом	аңыз	60
14	Қожанасырдың көшуі	аңыз	60
15	Қожанасырдың аттан түсуі	аңыз	61
16	Өтірік өлең	өтірік өлең	62
17	Жыл мезгілдері	ертегі	79

Сонымен қатар осы оқулықта 18 жаңылтпаш, 22 мақал-мәтел және 26 жұмбақ кездеседі. Әрине бұның әрқайсысы баланың ауызекі сөйлеу тілін дамытуда зор үлесін қосады.

Оқушылардың ауызекі сөйлеу тілдерін қалыптастыру үшін бірнеше әдістерді жүйелі қолданып отырудың пайдасы бар екенін айтуға. Соның ішінде төмендегі екі әдісті айтуға болады.

Сұрақ-жауап әдісі:

Бұл әдістің аты айтып тұрғандай оқушылардың сұрақтарға жауап беруі. Мысал ретінде 2-сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығында берілген «Қожанасыр мен ашқарақ» аңызын алатын болсам, оқушылар аңызды оқып болған соң сұрақтарға жауап беруі керек .

Қожанасыр мен ашқарақ
(Аңыз)

Бір тойда ашқарақ біреу қомағайлана ішіп-жегенімен қоймай, қалтасына құрт пен ірімшікті сала береді. Қасында отырған Қожа әлгінің қалтасына ыстық шай құйып жібереді.

Ашқарақ адамның тез ашуланатын әдеті емес пе:

- Бұл не деген бейбастық, – деп Қожаға дүрсе қоя береді. Сонда Қожа байсалды пішінмен:

- Қалтаң құрт пен ірімшікті көп жеді, шөлдеп қалмасын деп құйғаным ғой, - депті [3].

1. *Ашқарақ тойда не істеп отырады?*

2. *Қожа қандай әрекет жасады?*

3. *Қожаның әрекетін қолдайсыз ба? Неліктен?*

Бұл жерде басындағы екі сұрақ аңыздан алынған, ал соңғы сұраққа балалар өз бетінше өз ойларын айту арқылы жауап береді. Толық әрі оларға ойланып, оқығанды еске түсіріп, ойын жинақтап жауап беруі керек. Сол сияқты кез келген оқылған тақырып бойынша сұраққа жауап беру арқылы баланың ауызекі сөйлеу тілі дами түседі.

Ойын әдісі:

Оқушылардың ауызекі сөйлеу тілін дамытуда ойын әдісін қолданған тиімді. Сабақ өткізу кезінде ойын элементтерін кірістіріп отыру арқылы оқушылардың қызығушылықтары артып, сабаққа белсене қатысады. Соның арқасында сөйлеу тілдері де дами түседі. Осы орайда бірнеше ойынды ұсынғым келеді.

«Мақалды толықтыр» ойыны.

Ойын шарты: оқушылар берілген мақал-мәтелдердегі көп нүктенің орнына тиісті бір сөзден қосып отыруы керек. Сөз қоса алмай қалған оқушы жеңіледі.

Тұяқ жеткізер,

Тай жеткізер,

Құнан жеткізер,

Ат жеткізер.

Тұлпар -..... қанаты.

Көмекші сөздер: тайға, құнанға, атқа, мұратқа, ер [4].

«Сөйлем құрастыр» ойыны.

Ойын шарты: оқушылар берілген сөздерден сөйлем құрастырулары керек. Қай оқушы бірінші болып барлық сөздерге сөйлем құрастырса, сол жеңеді.

Түйе, жылқы, қой, сиыр.

«Өтірік өлеңді жалғастыр» ойыны.

Ойын шарты: оқушыларға ұсынылған өтірік өлеңді қиялға ерік беру арқылы жалғастырулары керек. Өлеңді жалғастыра алмаған оқушы жеңіледі.

Құмырсқадан қорықтым,

Арыстанды шошыттым.

Жолбарыспен алысып,

Жұмысымды жасаттым.

Оқушылар өтірік өлеңді жалғастыру арқылы ойлау қабілеттері дамиды, сөйлем құрастыруға үйренеді.

Оқушылардың тілін дамыту кезінде осы сияқты әдістерді пайдалана отырып, өз ойларын еркін жеткізе алуға қол жеткізуге болады.

Бастауыш сыныпта ауызекі тілді дамытуда ерекше орынды алатын оқығанды талдау яғни мазмұндау, әңгімелесу, қорытынды шығару болып табылады. Мәселен, оқушыға ертегі немесе әңгімені жалғастырып айту және аяқтау тапсырылады. Бұл жұмысты істеу барысында оқушы қиялға ерік бере отырып оқығаны жалғастыра айту арқылы шығармашылық жұмыс істейді.

Осы орайда «Байлық пен ақыл» ертегісін қарастырайық.

Байлық пен ақыл.

(Ертегі)

Бір шалдың төрт ұлы болыпты. Бір күні шал ұлдарын жинап алып:

- Мен қартайдым. Біреуіңнің үй иесі болатын уақыттарың жетті. Кімнің ақылы мен байлығы сай болса, сол мұрагерім болады. Әрқайсың маған байлықтарың мен ақылдарыңды көрсетіндер, -депті.

Сонда үлкен ұлы асыл тасты жүзік салған қолын көрсетіп:

- Міне, менің байлығым. Ал кім бай болса, сол ақылды, -депті.

Екінші ұлы асыл киімдерін киіп, әдеміленіп келеді де:

- Міне осы түрімді көргендер ақылым мен байлығымның алдында бас иеді, -депті.

Үшінші ұлы күміспен және тастармен әшекейлеген белдігін буынады да:

- Мұндай белдікті ешкім ешқашан буынып көрген жоқ, - дейді.

Әкесі үлкен балаларына қарап басын шайқайды да, кіші ұлына:

- Сен неге үндемейсің? Сен қандай байлығыңмен мақтанасың? –дейді.

Сонда кенжесі:

- Менің асыл тасты жүзігім де, сәнді киімім де, қымбат тастармен әшекейленген белдігім де жоқ. Тек еңбек сүйгіш екі қолым, қайрат, жігерге толы жүрегім ғана бар, -депті.

Шалға кенже ұлының жауабы ұнайды. Ол өзінің мұрагері етіп кіші ұлын белгілепті. Үлкен балаларына інісінің айтқанынан шықпауды өсиет етіпті [5].

Оқушының оқыған ертегісін сараптаудың бірнеше жолдары бар, олар:

- *түсінгенін әңгімелеу.*

- *сұрақтарға жауап беру.*

- *ертегінің ішінен кейбір үзінділерді жатқа айту.*

- *таныс емес сөздерді сөздік дәптерге жазып алып отыру.*

- *кейіпкерлердің іс-әрекеттеріне баға беру.*

- *ең соңында сол шығармаға ұқсас әңгіме құрастыру.*

Әр оқылған ертегіден кейін осындай жолмен талдап отыру арқылы оқушының ауызекі сөйлеу тілін дамыта түсеміз.

Сонымен қатар оқушыларды терең ойға, тапқырлыққа жетелейтін жұмбақтар мен мақал-мәтелдерді әр сабақ сайын жүйелі пайдалана білу, баланың тілін дамытуда зор үлесін қосады. Мысал ретінде: *Алыстан қарасам*

аппақ, Татып қарасам тәтті-ақ (қант) жұмбағын алатын болсам, оқушыларға бұл жұмбақтың шешімін табу барысында тапқырлық қажет. Себебі, ақ түсті, әрі тәтті тағамдар өте көп. Сондықтан оқушылар ойланып, дұрыс жауабын табулары керек. Бұл балалардың ойлау қабілетін және сөздік қорын молайтады.

Сол сияқты әр сабақта қолданылған, айтылған мақал-мәтелдер оқушылардың есте сақтауына және сол мақалдарды қолдану арқылы сөздік қорын, тілін дамытуға септігін тигізеді.

Сабақ үстінде ертегі, жұмбақтар, аңыз, мақал-мәтелдер, өтірік өлең сияқты басқа да халық ауыз әдебиеті шығармаларын қолдану, бастауыш сынып оқушыларына берер пайдасы зор екенін байқауға болады. Жоғарыда айтылған әдістерді қолдана отырып, бастауыш сынып оқушыларының өз ойын еркін жеткізе алуына, ауызекі сөйлеу тілін дамытуда жақсы нәтижеге жетуге болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. https://kk.wikipedia.org/wiki/Ауыз_әдебиеті
2. https://kk.wikipedia.org/wiki/Ауызекі_сөйлеу
3. Әдебиеттік оқу. Жалпы білім беретін мектептің 2-сыныбына арналған оқулық. 1 бөлімді / Қ.Б.Қабатай. – Алматы: Атамұра, 2017.
4. Әдебиеттік оқу. Жалпы білім беретін мектептің 2-сыныбына арналған оқулық. 2 бөлімді / Қ.Б.Қабатай. – Алматы: Атамұра, 2017.

УДК 37.018.4

ДИСТАНЦИОННАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ

Омиржанова Анис Каиргельдиновна

Магистрант 1 курса, ОП 7М01501 – Информатика

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Email: anis_93.omirzhanowa@mail.ru

Научный руководитель: **Абдилдаева Асель Асылбековна**, Phd, старший преподаватель

На сегодняшний день дистанционное обучение является наиболее популярной темой для обсуждения в Казахстане.

В сложившихся условиях, вызванным глобальным распространением коронавирусной инфекции, так называемой Covid-19, всему миру пришлось перейти на дистанционное обучение, чтобы сохранить непрерывность в обучении. Таким образом, дистанционное обучение получило свое развитие.

Конечно же на начальном этапе перехода на дистанционное обучение мы увидели неподготовленность в полной мере к этой форме обучения.

Дистанционное электронное обучение – это современный метод дистанционного обучения с помощью компьютерных систем. [1, с. 6] Это определение дали А.Н. Корнеев и Е.В. Толоконникова в своем учебно - методическом комплексе. И я с ними соглашусь, ведь без участия компьютерных систем и педагогики, данная технология обучения стала бы невозможной.

На данный момент дистанционное обучение является свободной формой обучения, так как является доступным образованием как в городах, так и в районных населенных пунктах, которые оснащены достаточной материальной и технической базой.

Дистанционная форма обучения является одной из форм обучения, предоставляющих возможности для обеспечения доступности и высокого качества образования, расширения круга источников учебной информации, развития навыков самостоятельной учебной работы для различных категорий детей. В связи с развитием современного образования, а также обновлением содержания образования и перехода на спиральное обучение, все большее развитие получили ИКТ технологии.

Если же сравнивать дистанционное обучение и традиционное обучение, то мы с вами увидим большую разницу между ними. В этом исследовании они будут сравниваться друг с другом для перекрестного анализа различий и сходств в том, чтобы найти более эффективные методы в преподавании.

Модель получения знаний, основанную на использовании дистанционной образовательной технологии в традиционной форме обучения с целью восполнять пробелы знаний вследствие пропуска уроков предлагает М. В. Лапёнок. Он рассматривает организацию учебного процесса с применением информационной среды дистанционного обучения в общеобразовательной школе.

В последнее время появился целый ряд работ, посвященных дистанционному обучению, рассматривающих различные его аспекты. Теоретические основы и методические особенности внедрения дистанционных образовательных технологий в учебный процесс отражены в работе Т.А.Танцура, Чигинцева А.А. , И.А.Леонтьева и другие. В работах они описывают актуальность темы в современном образовании, описывают дистанционное обучение как новую форму обучения, аргументируют и обосновывают это фактами. Очень хорошо недостатки и преимущества дистанционного обучения написала Л.В.Кузьмина в своей статье. В работе она пишет, что «Дистанционное обучение — форма получения образования наряду с очной и заочной, при которой в образовательном процессе используются лучшие традиционные и инновационные методы, средства и формы обучения, основанные на компьютерных и телекоммуникационных технологиях»[2], а также описывает основные преимущества дистанционного

обучения, такие как: гибкость, параллельность, модульность, дальное действие, массовость, новая роль учителя и компьютерные технологии. Но и приводит примеры недостатков: отсутствие очного прямого взаимодействия учителя и ученика, необходимость в персональном компьютере и сети интернет, наличие ряда индивидуально – психологических условий и тому подобное.

Информационные и коммуникационные технологии рассматриваются как одно из базовых средств организации современных систем дистанционного обучения. Вопросам применения (использования) ИКТ в образовании посвящены работы Р.Р. Насибуллов, Вершинина Т.С. и других. В данных работах хорошо показана связь ИКТ технологий и дистанционного обучения. А именно хотелось процитировать слова Р.Р. Насибуллова « Под дистанционным обучением следует понимать вид обучения, предполагающий преимущественно опосредованное взаимодействие педагога и обучающихся с активным использованием информационных и коммуникационных технологий, который направлен на развитие личности обучающегося и усвоение стандарта знаний, умений и навыков, согласованных сторонами процесса обучения.»[3], которые с великолепной точностью раскрывают дистанционное обучение как вид связи между учениками и учителем через использование ИКТ технологий.

В.С.Шаров при исследовании форм, средств, технологий дистанционного обучения сосредотачивает мнение на внедрении дистанционного обучения не только в заочное, но и как инновационный элемент в очное обучение, называя такую форму обучения «гибридной». Она сочетает очные и дистанционные периоды обучения.

Таким образом, использование дистанционных образовательных технологий в процессе обучения целиком оправдано и дает возможность улучшить устоявшиеся методы и технологии преподавания вне традиционной системы организации образовательного процесса. Тем не менее в ходе изучения литературы определено, что основная часть работ описывают дистанционное обучение и дистанционные образовательные технологии в высших учебных заведениях и лишь небольшая их доля – применение в школьном среднем образовании. При рассмотрении работ были выявлены разногласия среди имеющейся необходимостью в использовании дистанционной образовательной технологии в процессе обучения средней школы и тем, что не разработаны методические и дидактические средства эффективного использования данной технологии в системе среднего образования.

Воздействие дистанционной формы обучения на систему среднего образования улучшит процесс обучения, предоставляя новую форму преподавания учащихся. Принимая во внимание инновационные перемены способов обучения, реопределенные введением обновленной системы образования Республики Казахстан, основной задачей педагога в обучении является реализация деятельностного подхода, цель которого – направление

учащихся к получению новых знаний. В таком виде системы образования роль педагога меняется: теперь учитель не выдает готовые знания, информацию, а дает направление на самостоятельное изучение и является для учащихся наставником.

Основным аспектом современного образования является взаимоотношение учителя и ученика, а также учитывать индивидуальные особенности учащегося. Данный подход находит отражение в кредитно-дистанционной технологии обучения. Условия осуществления кредитно-дистанционной технологии в традиционной форме обучения в общеобразовательной школе рассматриваются в работе С. А. Муликовой, А. А. Жумабековой, Г. О. Тажигуловой. Эта методика преподавания осуществляет индивидуализацию учебно-воспитательного процесса, которая позволяет каждому учащемуся выбрать свою траекторию образования, что содействует формированию творческих навыков и развитию исследовательской деятельности. Такого рода подход к процессу обучения нацелен на осознанность выбора будущей профессии и социализации ученика.

Такая же структура как и у кредитно – дистанционной технологии имеется у технологии «Перевернутого класса». В своей работе Ю. П. Немчанинова подробно расписала принципы, цели и задачи данной технологии. По этой технологии меняются функции учителя и также ученика. Т.е. учащийся самостоятельно изучает новый материал, который доступен ему в любое время, работая в своем темпе, при этом сам дает оценку уровню готовности к уроку. На самом уроке учащиеся разбирают домашнюю и практическую работу, при этом получая ответы на все возникшие вопросы.

Выполнив анализ вышеперечисленных технологий мы можем сделать вывод, что использование дистанционной образовательной технологии будет целесообразным только в том случае, если будет разработана методика ее применения в общеобразовательной школе.

Список использованных источников:

1. Корнеев А. Н., Толоконникова Е. В. Дистанционное обучение: будущее развития образования: Учебно-методическое пособие/Под редакцией А. Н. Корнеев. – М.: Издательство «Мир науки», 2019. – 88 с.

2. Кузьмина Л. В. Преимущества и недостатки дистанционного обучения. // Педагогические науки. – 2012. – №1. – С. 8 – 10.

3. Насибуллов Р. Р. Дистанционное обучение как инновационная технология. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://masters.donntu.org/2014/fknt/protsko/library/article6.htm> : – Дата доступа: 15.04.2021

4. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.03.2021 г.). [Электронный ресурс] Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747 : – Дата доступа: 16.04.2021

5. Танцура Т.А. Аспекты дистанционного обучения в современных условиях// Мир науки, культуры, образования. – 2020. – №2(81). – С. 355 – 358.
6. Леонтьева И.А. Дистанционное обучение как одно из средств повышения качества образования студентов в вузе. //Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2017. – №6. –С. 84 – 88.
7. Чигинцева А.А. Актуальные проблемы дистанционного обучения. //Вопросы студенческой науки. – 2018. – №3(19). – С.10 – 13.
8. Шаров, В. С. Дистанционное обучение : форма, технология, средство // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2009. – № 94. – С. 236-240.
9. Муликова, С. А. Педагогические условия реализации кредитно-дистанционной технологии обучения в общеобразовательной школе / С. А. Муликова, А. А. Жумабекова, Г. О. Тажигулова // Международный журнал экспериментального образования. – 2011. - № 11. – С. 12-16
10. Немчанинова Ю. П. Использование технологии «Перевернутый класс» в обучении программированию в рамках преподавания школьного курса информатики// Профессиональное образование в России и за рубежом. – 2017. – №3(27).– С. 174-178.

ӘОЖ 373.3

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ОҚЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Өмірсерікова Аружан Әзілханқызы

6В01301-Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі оқу бағдарламасы
2 курс студенті, Астана халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Нургазиева Нургуль Мырзабековна**, педагогика және психология магистрі

Бастауыш сыныпта оқыту бағдарламаларына сәйкес қазақ тілі пәнінен оқылым, тыңдалым, айтылым, жазылым сынды дағдыларын дамытады. Осы төрт дағдыны дамыта отырып, оқушы тіл туралы бастапқы білімді меңгереді және оны тілдік нормаларды сақтай отырып, оқу әрекеті мен күнделікті өмірде қолдана алады.

Бұл төрт дағдылардың ішіндегі әрбір бала ие бола алатын маңызды дағды - оқылым дағдысы, оқудың тиімді жолын меңгеріп, оқығаны бойынша талдау жасай алған оқушы ойын еркін айта алуымен қоса сауатты да жаза алады. Мұғалім оқушыларды оқу тәсілі мен түрлеріне назар аударуға және оларды өз бетінше оқу кезінде қолдануға бағыттайды. Оқылым кезінде оқушыларды жеке-жеке бағалап, бақылап және қолдау көрсетуге мұғалім аса

назар аударуы қажет. Оқушылардың ой-өрісінің кеңейіп, мәтіндерге деген реакцияларының дамуы үшін мұғалім сұрақтар қояды, талқылауға жетелейді, оқушылармен бірлесе әрекет жасайды.

Ф.Оразбаева: «Оқылым - графикалық таңбалар арқылы қағаз бетіне түскен сөздер мен тіркестердің мағынасы мен мазмұнын ой мен сананың нәтижесінде қабылдай отырып, сауатты, дұрыс, мәнерлеп, ұғынықты оқу және одан қажетті деректі түсініп, сұрыптап алу», - деген анықтама берген [1].

Бастауыш білім берудің 2-сынып оқушыларының оқылым дағдыларын қалыптастыруда бірқатар оқу мақсаттары ұсынылған. Мысалы: Түсіндірмелі оқу түрін қолдана отырып мәтінді қатесіз, шапшаң, мәнерлеп, түсініп оқу; Дауыстап және іштей оқу арқылы шағын мәтіндердің мазмұнын түсінумен қатар мұғалімнің көмегімен негізгі ойды анықтау; Не істеді? Қандай? Неліктен? деген сұрақтар қою арқылы мәтін түрлерін (сипаттау, әңгімелеу, пайымдау) табу және де бір-бірінен ажырату; Мұғалімнің көмегімен әңгімелеу және сипаттау мәтіндерін тақырыбы арқылы, негізгі идеясы және тірек сөздер арқылы салыстыру; және т.б.

Оқу дағдысын қалыптастыру оқытылатын мәтіндердің тәрбиелік мәнін ашуға қажетті болып табылады. Ол мынадай міндеттерді жүктейді:

1. Бастауыш сынып оқушыларының әр сынып көлемінде дұрыс, саналы түрде түсінік оқу және мәнерлеп оқу дағдыларын қалыптастыруда оқушы жіберетін қателерді анықтау, талдау, топтау.

2. Қайталап оқуды ұйымдастыруға қажетті жұмыс түрі мен тиімді әдіс-тәсілдерді анықтау, түрлендіру жолдары.

3. Әр сыныпта оқу дағдысының әр түрін қалыптастыру, т.б.

4. Дұрыс оқу, түсініп оқу, шапшаң және мәнерлеп оқуды бірлестікте қарау.

5. Білім, білік, тәрбие - оқу дағдысын қалыптастырудағы басты мәселе [2].

Мәтінге салыстырмалы талдау жасау мақсаты арқылы оқушылар тек қана мәтіннің мазмұндарын меңгеріп қана қоймайды, сонымен қатар мәтінді оқып, автордың мақсаты не екенін, оны кімге арнап жазғаның және автордың мәселеге байланысты қандай көзқараста екенін оқырманға жеткізу үшін қолданған тілдік бірліктерін саралап, сараптама жасау дағдысын қалыптастырады.

Ұсынылған мәтінді оқылым дағдысының ең тиімді тәсілін қолданып оқуға бағыттауды мәтінге салыстырмалы талдау жасамастан бұрын қолдану керек. Себебі мәтінге талдау жасамай тұрып, оқушылар оқудың тиімді тәсілдерін меңгергеннен кейін ғана сол тәсілдерді сараптама жасау барысында тиімді пайдалануға дағдыланады. Осыған сәйкес оқылым дағдыларын жақсартудың әдістемесін мектеп мұғалімдері жетік білуі керек деп ойлаймыз. Өйткені, оқылым дағдысы төрт дағдының негізі болып табылады. Ал оқылым дағдыларын тиімді қолдануға бағыттай отырып, бастауыш сынып

оқушыларының мәтіндерге салыстырмалы талдау жасау дағдысының сапасын арттыруға болады.

2-сыныптың «Қазақ тілі» оқулығында берілген Сансызбай Сарғасқаевтың «Құмырсқа мен Қарақоңыз» мысалын алатын болсақ, оқушылар мысалды оқып болғаннан кейін астында берілген сұрақтарға жауап берулері керек.

Құмырсқа мен Қарақоңыз бір сыныпта оқиды. Құмырсқа күнде бестік алып, Қарақоңыз екі ала беріпті.

Қарақоңыз Құмырсқадан:

- Сенің жақсы оқуыңның сыры неде? - деп сұрапты.

- Оның сыры - уақыт кестесінде.

Қарақоңыз өзінің уақыт кестесін жасайды. Қалай жасаса да, уақытын ойыннан артылта алмапты. «Құмырсқа ойынға жетпеген уақытты сабақ дайындауға қалай жеткізіп жүр екен?» деп таңданыпты.

1. Мәтінде не туралы айтылған?

2. Құмырсқаның жақсы оқуының себебі неде екен?

3. Қарақоңыз неліктен уақыт кестесін дұрыс жасай алмады?

4. Өзің уақыт кестесін қалай жасар едің?

Мәтіннің тақырыбы мен ондағы негізгі ойды анықта. Мәтіннің аты тақырыптың қысқаша атауы ма, әлде негізгі ойдың атауы ма?

Мәтіннің басын, негізгі бөлігін және соңын тап. Суреті берілген бөлікті көшіріп жаз [3].

Бұл жерде оқушылар бастапқы үш сұраққа жауапты мәтіннен алады, ал соңғы сұраққа оқушылар өздері жауап береді. Ал қосымша екі сұраққа жауап беру арқылы мәтін мазмұнын түсініп, негізгі ойды, және мәтіннің құрылымдық бөліктерін (басы, негізгі бөлім, соңы) анықтайды.

Оқулықтан тыс оқушылардың оқылым дағдыларын дамытуға ықпал ететін өзіміз ойластырған төмендегідей тапсырмалар беруге болады:

А.Сағатованың «Ең жақын адамдар» өлеңін мұғалім оқып береді. Мұғалім өлеңнің мазмұны бойынша оқушылармен әңгімелеседі. Өлеңнен заттың атын білдіретін сөздерді атаңдар. Оқушылар сөз таптары туралы білімдерін пысықтау мақсатында қосымша тапсырмалар береді.

1-тапсырма.

Ең жақын адамдар,

Әкем мен анам бар.

Әкемнің әкесі,

Ақ басты атам бар.

Әкемнің шешесі,

Ақ шашты әжем бар.

Бұл тапсырмада оқушылар сөз таптарын (зат есім, сын есім, сан есім, етістік) ажырата алады, және заттың атын білдіретін сөздерді табады.

2-тапсырма. Мәтінді түсініп оқы.

Бұл - Айша Бибі кесенесі. Ол он екінші ғасырда Жамбыл ауданында тұрғызылды. Әдемі кірпіштермен қаланған. Қабырғаларында ою-өрнектері бар. Бұл - тарихи ескерткіш. Айша Бибі кесенесіне қала тұрғындары, Қазақстанның басқа қалаларында тұратын адамдар, туристер саяхатқа келеді.

Тапсырма:

Қайсысы шындық, ал қайсысы жалған екенін анықта.

А) Айша Бибі кесенесі 12 ғасырда тұрғызылды (шындық);

Б) Ол Астанада орналасқан (жалған);

В) Қала тұрғындары, Қазақстанның басқа қалаларында тұратын адамдар, туристер саяхатқа келеді (шындық).

Берілген тапсырмада балалар мәтінді дауыстап немесе іштей оқу арқылы шағын мәтіннің мазмұнын түсініп оқып, астында берілген «шындық, жалған» тапсырмасын орындайды.

Оқылым - оқушының оқу сауаттылығын қалыптастырудың құрамдас бөлігі» мәтінге талдау жасамастан бұрын оқудың тиімді жолдарын анықтау маңызды болып келеді [4]. Солардың ішінде оқылым дағдыларын қолданып оқу - оқу сапасын арттыратын тәсіл. Мәтіндерге салыстырмалы талдау жасай келе оқылым дағдысының тиімдісін анықтап және оны қолдану арқылы мәтіндерді талдауға кететін уақытты үнемдеуге, нәтижеге жетуге, білім сапасының артуына ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Ф.Оразбаева «Тілдік қатынас». Алматы «Сөздік-Словарь», 2005 ж.
2. Тұрдалиева Г.Ж. Бастауыш сыныптарда қазақ тілін оқыту әдістемесі: Оқу-әдістемелік құрал. - Астана: Фолиант, 2007.
3. Ә.Е. Жұмабаева, Г.И. Уайсова, Г.Т. Сәдуақас. Қазақ тілі (жалпы білім беретін мектептің 2-сыныбына арналған оқулық). Алматы «Атамұра» 2017.
4. С.Шабажанова «Оқылым дағдыларын қалыптастыру және дамытудың әдіснамасы мен тәжірибесі», Павлодар-2015.

УДК 004.73

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРНЕТ-ЗАВИСИМОСТИ В СРЕДЕ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Ратушняк Милана Петровна

Студентка 1 курса, ОП 6В03103 - Психология

Международный университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Ж.К.Бекова**, к. пс. н., доцент

Milananaratushnak222@gmail.com

Под воздействием интернета трансформируются различные сферы общественной жизни. Эти изменения влекут за собой как негативные, так и позитивные последствия, что является объектом интереса многих ученых. Главным негативным последствием развития интернета является развитие феномена интернет-зависимости. На протяжении 20 лет он является предметом научных дискуссий на мировом уровне, и уже более 10 лет - на национальном уровне. По данным аналитиков, степень распространенности интернет-зависимости в мире колеблется от 2% до 30%.

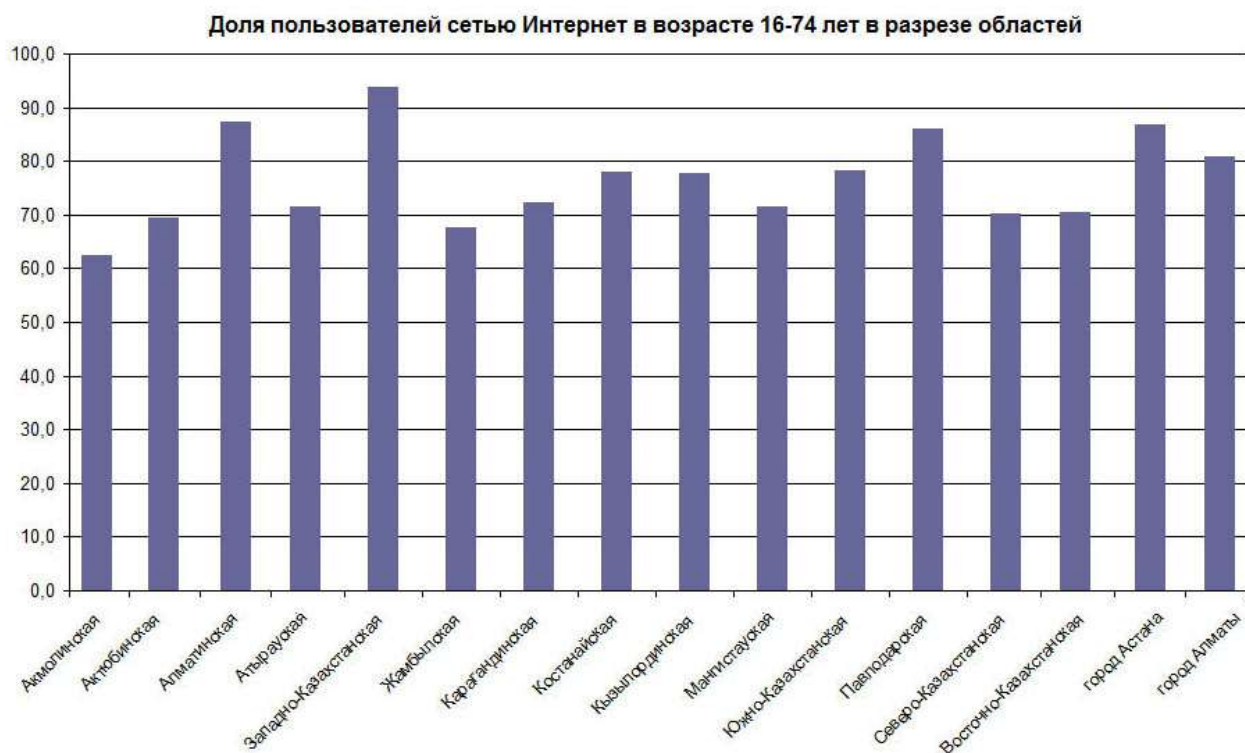
Актуальность исследования обусловлена: во-первых, несоответствием стремительных темпов развития интернета и научного анализа негативных последствий этого развития; во-вторых, необходимостью проведения анализа динамики развития интернет-зависимости; в-третьих, постоянно возникающими негативными последствиями интернет-зависимости [1].

Особо актуальна проблема интернет-зависимости стала в прошлом году, когда в связи с пандемией коронавируса, мир перешел в онлайн-режим.

Интернет-зависимость в Казахстане стало восприниматься проблемой 5-6 лет назад, но не смотря на не редкие жалобы родителей, учителей «увлеченность» интернетом считалось больше достижением технологий цивилизаций [2].

Между тем, по подсчетам Минтранскома, в Казахстане количество пользователей, имеющих доступ к сети Интернет, превысило 9 миллионов 400 тысяч. При этом, население республики еще не приблизилось к отметке в 17 миллионов.

Согласно статистике, в Казахстане компьютерной зависимостью подвержены 80% подростков. Ежедневно в компьютерных клубах время проводят 1,5 тысяч казахстанских детей. 700 компьютерных клубов насчитывается сегодня в Казахстане [3].

По данным диаграммы показано, что с каждым годом роль интернета в обществе растет, в основном большое количество пользователей в Западно-Казахстанской, Алматинской областях и в г. Нур-Султан. Активными пользователями интернета в Казахстане являются 3,3 миллиона человек, то есть пятая часть населения всей страны. Статистика потребления интернета, опубликованная на деловом портале Forbes Kazakhstan, говорит о том, что казахстанцы в среднем тратят 255 минуты в день на пользование интернетом, в частности на общение в мессенджерах и просмотр социальных сетей.

Отдельные аспекты рассматриваемой проблемы в той или иной мере изучались социологами, психологами, педагогами и психиатрами. Среди зарубежных исследований, посвященных феномену интернет-зависимости, особое место занимают работы К. Янг, М. Гриффитс, А. Голдберга, Р. Дэвиса, Дж. Грохола, Д. Гринфилда, К. Суррат, Дж. Морэйхэн-Мартина и П. Шумахера, Ч. Чу и ряда других авторов. Они предложили определения интернет-зависимости, критерии и оценочные инструменты. Результаты проведенных исследований послужили для многих специалистов практиков основой для разработки системы профилактических мер. В России исследованием проблемы занимается в первую очередь лаборатория психологии МГУ имени М.В. Ломоносова и её заведующий, кандидат психологических наук Александр Войскунский. Такие российские социологи как Н.В. Корытникова, Е. Кубякин, Н.Г. Аристова, Е.Ю. Журавлева, И.В. Соколова, Е. Скрипников так или иначе касались этой темы.

Израильский исследователь Е. Бен Арци, изучая личностные особенности с помощью опросника Айзенка у Интернет-зависимых,

обнаружил, что интроверты и экстраверты используют разные ресурсы Интернета, при этом у мужчин экстраверсия положительно влияет с использованием Интернета "для развлечения", а нейротизм отрицательно связан с использованием информационных сайтов. У женщин экстраверсия негативно влияет, а нейротизм - положительно с использованием информационных ресурсов Интернета. Позже те же авторы установили, что для, преимущественно женского пола, характерно ощущение одиночества, которое они стараются снизить, проводя время за общением в чатах. Американский исследователь С. Каплан выделяет следующие особенности личности Интернет-зависимых лиц: депрессия, одиночество, скромность и самолюбие[4].

Интернет-зависимость – это психическое расстройство, которое проявляется желанием постоянно находиться в режиме «онлайн» и просматривать обновления форумов, блогов и социальных сетей. Болезнь сопровождается выраженной симптоматикой, что позволяет распознать зависимость и принять необходимые меры, которые помогут предупредить последствия состояния.

Болезнь интернет-зависимость возникает в момент, когда происходит замещение необходимости удовлетворения реальных потребностей непреодолимой тягой к доступу в виртуальное пространство. Выделяют следующие виды интернет-зависимости:

- Интернет-серфинг характеризуется постоянным поиском информации, которая не несет смысла или цели. Процесс занимает много времени и приводит к перегрузке ненужной информацией, в результате чего становится причиной снижения или полной утратой продуктивности.
- Виртуальное общение – наиболее распространенная проблема. Заключается в потребности постоянного общения. Виртуальное общение постепенно замещает и полностью вытесняет коммуникации в реальной жизни.
- Онлайн игры. Зависимость проявляется постоянным желанием играть в игры в режиме онлайн, при этом вкладывая в них деньги, силы и время.
- Виртуальное казино или торги. Азарт, возникающий вовремя онлайн игры, сопровождается реальными ощущениями.
- Киберсекс. Проявляется постоянным желанием изучать и просматривать фильмы порнографического характера, которые находятся в свободном доступе во всемирной сети. Со временем просмотр замещает сексуальные контакты в реальной жизни, провоцируя сексуальные и семейные проблемы.

Человек не сразу становится интернет – зависимым и в связи с этим выделяют следующие стадии интернет-зависимости:

- 1) Человек знакомится с виртуальной сетью. Формируется собственный «стиль» интернет-серфинга, который позволяет компенсировать недостаток информации, реального общения.

2) Пользователь постепенно отдаляется от реальной жизни в пользу виртуальной. Время, проводимое во всемирной паутине, увеличивается. Использование интернета не связано с жизненными целями и носят бессмысленный характер.

3) Болезнь становится очевидной. Признаки ярко выражены и переходят в хроническую форму. Активность в онлайн режиме гаснет, человек возвращается к реальности без желания.

Симптомы характерные при интернете зависимости:

Психологические симптомы:

- приподнятое настроение и хорошее самочувствие во время нахождения во всемирной паутине;
- невозможность прервать интернет-серфинг;
- отсутствие контроля за временем;
- пренебрежение семьей, друзьями, близкими;
- увеличение времени, проведенного за компьютером или телефоном;
- пустота и депрессивное состояние при отлучении от компьютера или смартфона;
- ложь о характере деятельности;
- возникновение проблем с обучением, работой.

Физические симптомы:

Физические признаки интернет-зависимости формируются при длительном нахождении перед монитором компьютера или телефона и со временем переходят в хроническую форму. Среди них:

- онемение пальцев, атрофия мышц кисти, связанные с длительным напряжением руки;
- сухость слизистых глаз с угнетением мигательного рефлекса;
- головные боли, головокружение;
- ощущения дискомфорта в спине, шеи, кисти;
- нарушение образа питания;
- пренебрежение гигиеническим содержанием тела;
- ухудшение качества сна и процесса засыпания;
- изменение режима отдыха и бодрствования.

Зависимость от всемирной сети не полностью изучена. Известно, что причины интернет-зависимости могут быть следующими:

- неправильное воспитание с элементами вседозволенности и отсутствием ответственности за многие поступки;
- неправильная оценка ценностей и приоритетов в жизни;
- нездоровые отношения в семье, конфликты с родными, близкими и друзьями;
- проблемы в профессиональной сфере или учебе;
- депрессия;
- низкая самооценка;
- потребность в новых ощущениях или идентификации;

- необходимость уйти от реальности;
- попытка найти друзей из-за сложностей коммуникаций в реальной жизни.

Подробный анализ результатов исследований показывает, что основная причина интернет-зависимости – это возможность приятно провести время [5].

Последствия интернет-зависимости.

Продолжительное пребывание в виртуальном мире приводит к изменению работы головного мозга, что сказывается на способности к обучению и мышлению. Интернет постепенно превращает пользователей в вспыльчивых и не способных к плодотворной работе людей.

Кроме этого, приводит к утрате коммуникативных навыков. Многие предпочитают общаться в сети, покупать товары в онлайн-магазинах, так как не нужно выходить из дома. В связи с этим появляются сложности с поиском новых друзей. Человек постепенно замыкается в себе.

У людей со слабым психическим здоровьем интернет-зависимость подводит к возникновению суицидальных мыслей, которые нередко приводят к самоубийству.

Также могут возникать физические последствия интернет-зависимости в виде:

- снижения остроты зрения;
- заболеваний опорно-двигательного аппарата (сколиоз, артроз, остеохондроз);
- патологий сердечно-сосудистой системы (тахикардия, аритмия, гипертония, варикоз нижних конечностей);
- постоянных головных болей мигренозного характера.

Проблемой интернет-зависимости в Казахстане начали серьезно заниматься с 2008 года, психиатры. Актюбинские психиатры считают, что проблема зависимости от Интернета обрела небывалые масштабы, особенно среди школьников. Специалисты называют это социальной эпидемией [2].

В частной практике казахстанские психиатры и психологи достаточно часто сталкиваются с игровой зависимостью. За помощью к специалистам обращались люди, которые не могли жить без казино и игровых автоматов. Данное психическое расстройство зарегистрировано в международной квалификации болезней (МКБ), то есть оно наравне с шизофренией или алкоголизмом признано как психическое заболевание. В скором времени в этот список может войти и Интернет-зависимость.

Терапия психологической зависимости:

Психологическая зависимость излечиваются полностью. Единственное условие – больной должен признать свою зависимость и осознать ее последствия. Потребуется помощь психотерапевта или психиатра.

Также возможность излечиться предоставляют группы самопомощи.

Залогом успешной терапии является поддержка близких людей. Им предстоит всячески содействовать больному, вернуться в реальную жизнь. Терапия включает целый комплекс мер:

- восстановление отношений в семье;
- устранение детских страхов и фобий;
- коррекция нарушений психики;
- лечение заболеваний организма.

Дополнительно больному и его родным рекомендуются семейная психотерапия и психоанализ [6].

Таким образом, сколько бы лет человеку не было, его в любой момент может настигнуть интернет-зависимость. Но не следует говорить о том, что нужно отказаться пользоваться Интернетом. Конечно же стоит, но в разумных пределах. Так как, длительное времяпровождение за компьютером или в телефоне нарушает процесс засыпания, ухудшает качество сна. Нередко появляется бессонница или кошмарные сновидения. Постоянный серфинг во всемирной паутине приводит к утрате контроля за реальным временем, поэтому зависимый пропускает приемы пищи, перестает следить за личной гигиеной.

Интернет удовлетворяет многие сознательные и подсознательные потребности пользователей. Он содержит все, чем может быть увлечен пользователь. И это основная причина, объясняющая пристрастие к Интернету. Согласно данным последних исследований пользование интернетом стало одной из распространенных стратегий поведения современной молодежи в трудных жизненных ситуациях.

Пока это психологический феномен, но очень скоро Интернет-зависимость должны включить в перечень психических заболеваний.

Тем не менее, своевременное определение симптомов интернет-зависимости позволяет успешно справиться с болезнью самостоятельно. Для этого достаточно найти хобби в реальной жизни, использовать компьютер и телефон только при острой необходимости, удалить аккаунты в социальных сетях, заниматься спортом, поддерживать общение с семьей или друзьями в реальной жизни [7].

Список использованных источников:

1. Арестова О.Н., Бабанин Л.Н., Войскуновский А.Е. "Мотивация пользователей Интернета" 2000г. С. 55-76
2. <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2101>
3. Балонов И.М. "Компьютер и подросток" М., 2002 г. стр.32-58.
4. Бабаева Ю.Д., Войскунский А.Е., Смыслова О.В. "Интернет: воздействие на личность" 2000 г. с 11-39
5. www.info.kz.net. "Подросток и интернет"
6. Войскунский А.Е. "Актуальные проблемы зависимости от интернета" 2004 г. С. 90-100

УДК 002.890

ПРИЧИНЫ ШКОЛЬНОЙ НЕУСПЕВАЕМОСТИ

Серікұлы Даулет

Магистрант 1 курса, ОП 6В01501 – Информатика

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель – **Алиева Айман Яхияевна**

Во время педагогической карьеры почти каждый учитель сталкивался с неуспевающими учениками, с которыми им было очень сложно работать. На данный момент уже довольно много исследований было проведено, чтобы узнать причину таких случаев. Ответ на вопросы по типу «Как работать с неуспевающими учениками? Каковы причины их неуспеваемости?» ищутся постоянно.

Всеобъемлющие подходы к оценке неуспеваемости, могут достичь позитивные результаты. Педагоги могут существенно изменить результаты, помогая школьникам и их семьям выявлять причины неудачи и отстаивать ресурсы для изменения нисходящего академического исполнительный ребенка, предотвращая дальнейший компромисс со здоровьем ребенка. [1]

Неудача в школе может иметь последствия для всей жизни. Причины неуспеваемости в школе бесчисленны и часто множественны у отдельных учащихся, которые борются с академической борьбой. Социальные, поведенческие и эмоциональные проблемы часто приводят к академическим трудностям. Состояние здоровья также может ухудшить академический исполнительный. Каждый пятый ребенок, повторяющий класс в школе, имеет определенную инвалидность. [2]

Педагогами-психологами выделены следующие 3 основные причины неуспеваемости: физиологические, психологические и социальные. Все дальнейшие причины проявляются в результате смешивания первоначальных факторов.

Для начала опишем портрет неуспевающего:

1. Очевидно, плохие оценки по сравнению со сверстниками, в следствии низкий уровень интеллектуального развития;
2. Плохая концентрация на уроках по причине отсутствия интереса;
3. Асоциальное поведение внутри и вне класса, что приводит к отсутствию коммуникативных навыков.

Mihai Daniel Roman, выделяет пять основных типов трудностей, с которыми студент может столкнуться:

А. Трудности соматического характера;

- В. Интеллектуальные/когнитивные недостатки;
- С. Трудности инструментального обучения;
- Д. Эмоциональные трудности, непосредственно связанные с ребенком, зачастую с его собственной семьей;
- Е. Педагогические слабости в отношении школы, но часто и их родителей. [3]

Причинами низкого умственного развития являются заболевания, педагогическая некомпетентность. А проявляется в неумении сопоставлять известные факты, работать с текстом и неорганизованностью в распределении своего времени.

Низкий познавательный интерес практически не решается карательными мерами в виде низкой оценки. В большом количестве ученик выработает иммунитет к таким оценкам и уже будет намного сложнее вовлечь его интересными задачами.

Асоциальное поведение во многом связано с семейными обстоятельствами, по причине которых ребенок начинает отторгаться от внешнего мира, так как не прошел социализацию в своем первом обществе. Отсутствие коммуникативных навыков повлечет за собой отсутствие умения учиться новому у других.

Что следует предпринимать учителю, который увидел и понял проблему ученика? В первую очередь, необходимо войти в доверие и найти общий язык с учеником, чтобы он видел в учителе не доминирующего над собой, а человека, который стремится помочь ему.

Самое лучшее хобби для парней – спорт. Если же неуспевающий физически здоров, то с позволения родителей следует привить его к спорту. Ведь в здоровом теле – здоровый дух. Выплескивая мешающую энергетику, играя в активные игры со своим учителем, в котором он будет видеть жизненного наставника, ученик сможет преодолеть барьеры и начать преуспевать и в учебе. С девочками почти то же самое, главное найти подходящее хобби. Например, рукоделие или ИЗО. Начать рассказывать жизненные истории, которые могут быть уроком и для ученика в будущем. Секретничать так, чтобы и ученик рассказывал свои истинные проблемы.

Во-вторых, необходимо определить именно ту ступень академических знаний, которой он соответствовать на данный момент. Далее учителю необходимо разработать на основе психологического анализа подходящую интенсивность индивидуального плана, с помощью которого он будет заниматься.

В-третьих, чтобы вернуть интерес к предмету стоит обратиться к учебнику или метод преподавания учителя, возможно, смена стиля преподавания и предоставление более интересного материала сможет заинтересовать ученика.

Вследствие этих мер учитель социализирует ученика, восстановит уровень интеллектуальных способностей и концентрацию на уроках. Благодаря чему учитель справится с этими проблемами? Потому что учитель

развивается одновременно с новым поколением, которое не верит в устарелые понятия педагогики.

Школу можно рассматривать как маленькое общество, где все время происходят разные взаимодействия между теми, кто участвует в образовательном процессе. У каждого ученика своя личность, своя способность адаптироваться и действовать.

Список использованных источников:

1. Madeeha Kamal, Abdulbari Bener. Factors contributing to school failure among school children in very fast developing Arabian Society. Oman Med J. 2009 Jul; 24(3): 212–217.
2. Robert S. Byrd. Pediatrics in Review July 2005, 26 (7) 233-243; DOI: <https://doi.org/10.1542/pir.26-7-233>
3. Mihai Daniel Roman. Students' Failure in Academic Environment. Procedia - Social and Behavioral Sciences 114 (2014) 170 – 177

ӘОЖ [81'233:82-1]:373.3

ӨЛЕҢ ЖАТТАТУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БАЙЛАНЫСТЫРА СӨЙЛЕУІН ДАМУ

Сайлау Жұпар Баймағанбетқызы

6B01302-Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі оқу бағдарламасы 1 курс студенті Астана халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Нургазиева Нургуль Мырзабековна**, педагогика және психология магистрі

Ахмет Байтұрсынов «Әр жұрт баласын әуелі өз тілінде оқытып, өз тілінде жазу-сызу үйретіп, өз тілінің жүйесін білдіріп, жолын танытып, балалар әбден дағдыланғаннан кейін басқаша оқыта бастайды. Біз де тіліміз бұзылмай сақталуын тілесек, өзгелерше әуелі өз тілімізбен оқытып, сонан соң басқаша оқыту тиіс» деген сөздерінің мән-мағынасы бүгінгі ғасыр мәселесінің жауабы деуге болады [1, 65].

Айтып отырған түйінді мәселе бастауыш сынып оқушыларының ана тілінде байланыстыра сөйлей алмауы. Бұндай жағдайдың тууына әкеліп отырған екі факторды атап өтуге болады. Біріншіден интернет, балалар былдырлып сөйлей бастағанынын көретін, еститін мағлұматтың өзге тілде берілуі. Оған дәлел YouTube-тің қазақстандық сегментінде айына 550 млн. қаралым тіркеледі, оның 50 млн-ы ғана қазақ тілінде [2]. Екіншіден, коммуникацияның аздығы. Мессенджерлер пайда болуғаннан бері адамдар бір-бірімен кездесіп әңгімелескеннен sms хабарлама арқылы қарым-

қатынасқа түсуге ауысты. Балаларда түрлі смайликтер қолдану арқылы қысқа текстер арқылы әлеуметтік желіде қарым-қатынас жасауда. ХХІ ғасыр технологияның қарыштап дамып, Уильям Штраус пен Нейл Хоувтың ұрпақ теориясымен қарайтын болсақ «Z» ұрпақтарының заманы. Яғни, интернетке тәуелді, жаңа білімді тез ұғатын, ақылды, толерантты, дамуға құштар, ауыр жұмысқа еттері үйренбеген, экология мен пайдалы іске құмар жастар. Бүгінгі қоғамдағы өзгерістерге сай «Z» ұрпағымен қатар «А» (альфа) ұрпақтарының өсіп келе жатқанын айтады. Бұл екі ұрпақты бір-бірінен айырып тұрған «Z» үшін интернет қажеттілік болған болса, «А» ұрпақтары үшін интернет өмірлерінің бір бөлінбес бөлшегі. Осы орайда екі ұрпақта да кездесетін бір кемшілік, ол ана тілінде сөйлеуге келгендегі шорқақтығы [3].

Дұрыс қолданылған әдіс-тәсілдің арқасында ғана бұл мәселені жоюға болады. Бұл бүгін пайда болып отырған мәселе емес. Бұл жайында А. Байтұрсыновтай ұлы педагогтеріміз де, ізін жалғаушылар С. Рахметова, Қ. Бозжанова, Г. Уайсова, Р. Әміров, т.б ғалымдарда ой толғап, шешім іздестіру үстінде. Балалармен бірлескен іс-әрекетте ойын әндерін, әзілдерді, сөйлемдерді қолдану оларға үлкен қуаныш сыйлайды. Баланың іс-әрекетін сөзбен қолдау оның сөйлеу дыбыстарын тыңдау, ырғағын, жеке дыбыстық тіркестерін ұстап, олардың мағынасына біртіндеп ену қабілетін еріксіз үйретуге ықпал етеді. Ересектерге еліктеп, ана тіліндегі дыбыстардың ерекшелігін, оның экспрессивтілігін, образын түсіне отырып, сөздермен, дыбыстармен, сөз тіркестерімен сөйлемдер құрай бастайды. Тіл дамытуда көркем әдебиет қолдану тиімді тәсілдердің бірі. Соның ішінен байланыстыра сөйлеуді өлең жаттату арқылы дамытуға тереңірек тоқталсақ.

Байланыстырып сөйлеу – тек қана сөйлемдердің тізбегі емес, ол сөйлемдердің бір-бірімен тиянақты, белгілі бір ретпен, кезектілікпен, мазмұны жинақы құрастырылған сөйлемдердің жүйесі [4].

Балаларға құр сөйлемдерден гөрі әндерді, ауыз әдебиеті шығармаларымен танысу әлде қайда қызықты. Сол себептен өзекті мәселе болып отырған байланыстыра сөйлеуді дамытуда өлеңді қолдану тиімді, әрі продуктивті әдіс десе де болады. Ең алдымен Ахмет Байтұрсыновтың өлеңмен жұмыс жасағанда қолданған әдіс-тәсілдеріне тоқталайық.

1. Жатқа жазу. Кез келген әдеби өлеңді жаттау керек. Жаттағаннан кейін жатқа жазу керек [1, 319]. Өлеңді жатқа жазар алдында балаларға көз жүгіртіп мұқият қарап шығулары керектігін айтамыз, мәнерлеп, түсіне оқытамыз, содан кейін барып жаттатамыз. Тыныс белгілеріне аса назар аударуларын ескертеміз. Оқушылар өлеңді жаттағаннан кейін жатқа жаздыртамыз. Ахмет Байтұрсынұлы өз еңбегінде осы мысалды келтіреді: «Ой, мерген-ақ» деген өлеңді жаттау керек. Жаттағаннан кейін жатқа жазу керек. Бұл мысал Ахмет Байтұрсынұлының «Әліп-би» еңбегі мазмұны бойынша жасалған.

Аталған әдісті қолдануда 2-сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығында берілген Бүркіт Ысқақовтың «Жас техник» өлеңін алсақ болады. Балалар

жаттап, кейін жаттағандарын жатқа жазады. Психологиялық тұрғыдан қарасақ қолмен жазғанда адамның миы жаттығады, бала зейінін бір жерге шоғырландырады, және есінде тез сақтайды.

2. Жалқылаулы-жалпылау әдісінің «Шағын сөзді» деген түрі.

Әліп-би кітабының 1-і бетінде тұрған сүгіретті оқытушы тақтайға салады да, сол нәрсенің жайынан әңгіме қозғайды. Әңгіме балаларды қозғайды. Балалар мен оқытушы әңгімелесе-әңгімелесе барып, сол нәрсе турасындағы жұмбақтар, өлеңдер сияқты нәрселерді айтқызады немесе өзі айтады. Бұл әңгіменің пайдасы – алынған нәрсені балаларға анық танытып білім береді, сөйлесуге бойын да, тілін де үйретеді [1, 338]. Бұл әдісті қолдану арқылы бағдарламада бекітілген ««Тыңдалым және айтылым» бөлімі (сөйлеу әрекетінің түрі) бойынша оқу мақсаты «3.1.2.1 мәтіннің тақырыбы мен берілген суреттер, фото, диаграмма бойынша мәтіннің мазмұнын болжау»» мақсатқа жете отырып, баланың байланыстыра сөйлеуіне ықпал ете аламыз.

Әдісті 3-сыныпта берілген «Атқа міну» тақырыбы аясында қолданайық. Балаларға аттың суретін салу ұсынылды, сурет салу барысында мұғалім балалармен әңгімелесу арқылы тақырыпты кеңінен қарастырады. Оқушылардың жеке ойларын, осы күнге дейінгі білгетіндерін сұрай отыра жаңа мағлұматтарды әңгімелесу арқылы салып отырған суреттеріне жаңа бір аспект қосады. Сабқты қорытындылау барысында 3-сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығында берілген Қастек Баянбайдың «Атқа міндім» өлеңін кезекпен мәнерлеп оқытып, жаттауға беріп бір тақырыптың өзін түрлі тәсілмен түсіндіру арқылы білімін кеңейтеміз, тілін дамытамыз.

Бұл қолданып отырғанымыз Ахмет Байтұрсыновтың әдістері, енді осы өлең жаттатуды басқа әдістермен ұштастырып байланыстыра сөйлеуді дамытуға мынадай әдістерді қолдануға болады:

1. Өлеңдерді ӨТШТ (Өнертапқыштық тапсырмаларды шешу теориясы) технологиясына салу.

Мысалы: Кубик-рубик. Тапсырма: Кубик-рубиктегі суреттер арқылы өлең жаттау. Кубиктің әр бетін өлеңде берілген сөздерге сәйкес суреттер жабыстырылады, өлеңді оқығанда тиісінше сурет көрсетілген кубик беті көрсетіледі. Өлеңді жаттатқаннан кейін бала қолына кубик-рубикті беріп, сол арқылы өлеңді мәнерлеп айтуды ұсынуға болады.

2. Көрнекілік қолдану арқылы.

Көрнекілік принципі. Бұл ертеден қолданылып келе жатқан принцип. Оның негізіне мынадай ғылыми заңдылық жатады: сезім мүшелері сыртқы тітіркендіргіштерді түрліше қабылдайды. Ең сезімталы - көру мүшелері. Олар арқылы миға енетін ақпараттар оқушылардың есінде жақсы сақталады. Кейбір заттарды есте сақтау көрнекіліксіз мүмкін емес [5].

Таңдалып алынған өлеңнің мазмұнына сай суреттер алып, өлең жаттату барысында қолдану. Мысалы: 4-сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығында берілген Байбота Серікбайдың «Археолог» өлеңіндегі аталған Сауран, Бестам, Сығанақ, Отырар сынды көне қалаларды өлеңмен таныстыру барысында

көрсету арқылы өлеңге, өлеңді жаттауға қызығушылығын арттыруға болады [6].

3. Вебальді емес тілді қолдану.

Сабақ жүргізу барысында бағдарламада белгіленген мақсаттар негізге алынуы керек. Бұл әдісті қолдану бағдарламада көзделген «Тыңдалым және айтылым» бөлімі (сөйлеу әрекетінің түрі) бойынша «3.1.6.1 интонацияны, вербалды емес тілдік құралдарды (қимыл, ым-ишара), қаратпа сөздерді қолдана отырып, тақырыпқа тыңдарманның назарын аударту» мақсатын жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Өлең жаттату барысында жест қолдану, қолмен көрсету т.б. Бұл әдіс вербалды хабардың мән-мағынасын толықтырумен бірге, балаларға шығарманың әлеуметтік жайын, кейіпкерлер болатын болатын жағдайда мінез-құлқын, т.б. қасиеттері туралы қосымша мәліметтер бере отырып, өлеңді эмоционалды түрде түсініп, қимыл жасау арқылы есте сақтауына әсер етеді.

Мысалы: 3-сынып «Әдебиеттік оқу» оқулығында берілген Ілияс Жансүгіровтің «Күн шыққанда» өлеңін қарастырайық [7, 7]:

Шырт ұйқыда жатқанда, *(ұйықтап жатқандай болады)*

Шырылдайды торғайым. *(Торғай ұшқандай қанат қағады)*

Ұйқыны ашты, оятты. *(Көзін уқалайды)*

Мал масайрап өрісте,

Кұрт- құмырсқа бәрі істе,

Тұр, көкешім, күн шықты. *(Жанындағы досын түртеді)*

Қалыпсың ұйықтап, қарағым, *(екі қолын ұрысқандай сілкиді)*

Қалады-ау сенің сабағың, *(басын шайқайды)*

Жуың, жүгір мектепке. *(Бетін жугандай уқалайды, аяқтарын топылдайды)*

Ашасың көзді сабақтан, *(ауада жазады)*

Аласың білім кітаптан, *(екі алақанын теңестіріп кітап оқығандай болады)*

Боласың адам мектепте. *(Үсті басын жөндеп, тік тұрады)*

4. Өлеңдерді қолданып диктант жазғызу.

Бұл әдісті әдебиеттік оқу пәнінің оқу бағдарламасындағы «жазылым» дағдысының «3.2 Түрлі жанр бойынша шығармашылық жұмыс жазу» бөлімшесі мақсаттарын жүзеге асыру барысында қолдана аламыз. Мысалы: 3-сынып бойынша көзделетін мақсатты негізге алсақ «3.3.2.1 Ертегілер (үлгі бойынша, кейіпкер қосу, соңын өзгерту, т.б. тәсілдер арқылы)/ өлең шумақтары/ әңгіме (оқығаны, көргені бойынша)/ кейіпкерге хат жазу». 3-сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығында берілген Абай Құнанбаевтың Иван Крыловтан аударған «Шегіртке мен құмырсқа» мысалындағы шегірткеге кеңес беріп хат жаз [7, 12].

5. Ойыны арқылы. «Кім шапшаң?» ойыны.

А. Құнанбаев: «Ойын ойнап ән салмай, өсер бала бола ма?»- деп айтқандай, бала ойын үстінде тез есінде сақтайды, оған күш салмай еркін

меңгереді. Баланың негізгі іс-әрекеттерінің бірі болып табылатын ойынды қолдану көзделген мақсаттарға жетуде көмекші бола алатын әдіс.

Ойын шарты: Балаларға өлең жолдарының әр жолы бөлініп беріледі, жаттап алу керектігі айтылды. Балалар шеңбер құрып отырады, өлеңнің бірінші жолын алған бала өлеңді бастайды, келесі алдында айтылған өлең жолына өзінің жаттаған өлең жолын қосып айтады, осы ретпен бәрі айтып шығады өлең толық аяқталғанша жалғасады. Балалар өлең жолдарын шатастырмай дұрыс айтып, өлеңді жаттап алулары көзделеді.

Мысалы: 2-сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығынан Бердібек Соқпақбаевтың «Шынықсын денеміз» өлеңін алсақ болады [8].

Жүріңдер, балалар!
Сырғанақ тебеміз!
Құрыспай, құрышпай,
Шынықсын денеміз!
Таяққа бау тағып,
Шаңғынды майлап ал.
Биялай, малақай -
Бәрін де сайлап ал.
Желменен жарысып,
Сырғанақ тебеміз!
Құрыспай, құрыштай
Шынықсын денеміз!

Өлең таңдағанда байыппен баланың сөйлеу деңгейін ескеріп таңдау керек. Бастапқы кездерде бала тіліне жеңіл, тез есте қалатын, өлең жолдары нақышты көркем жазылған өлеңдер таңдалып алынуы тиіс. Әр сабақ сайын күрделене түсуі маңызды, ол баланың күш салуын қажет етіп, тілінің дамуына, сөздік қорының молаюына әсер етеді.

Өлең таңдағанда бала қызығушылығын ескерген жөн. Бала жанына жақын тақырыптардағы өлеңдерді таңдау арқылы баланың қалауын мақсатқа жету жолында қолдануға болады.

Өлең арқылы байланыстыра сөйлеуді дамытуда мұғалімнің дикциясы, өлеңді оқу мәнері үлкен рөл атқарады. Ұстаз бала үшін үлгі, көбіне бастауыш сыныпта балалар мұғалімнің сөйлеу мәнерін, іс-қимылын қайталайды. Осыны қолдану арқылы мұғалім өлеңді жаттатар алдында нақышына келтіріп оқуы тиіс. Өлең оқығанда эмоция, жестикуляция, көңіл- күй бәрі үйлесімді болуы маңызды. Сол арқылы баланың өлеңді жаттауға деген қызығушылығы оянады, әрі електеудің әсерінен бала мәнерлі оқуға ұмтылады.

Өлеңді қолданудың тағы бір жағы ол, баланың ана тіліне деген сүйіспеншілікті, қызығушылықты ояту. Балалардың ана тілінде сөйлемейінің бір себебі, ол тілдің қандай әдемі, көркем екенін білмеуінде. Ал, өлең болса тілдің көркін ашатын, әдемілігін көрсететін құрал. Абай айтқандай: «Өлең - сөздің патшасы, сөз сарасы». Балаға ана тілінің көркемдігін көрсете отырып, өз тілінде еркін сөйлеуге, байланыстыра сөйлеуге үйретуге болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Байтұрсынұлы Ахмет. Алты томдық шығармалар жинағы. Тіл – құрал (қазақ тілі мен оқу-ағартуға қатысты еңбектері). – Алматы: «Ел-шежіре», – 2013.
2. Альберт Ахметов. Почему YouTube затягивает нас и как на нем зарабатывают блогеры. [Электронды ресурс] – Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4973966-pochemu-youtube-zatyagivaet-nas-i-kak.html>
3. Анастасия Андреева. Люди будущего: какие они — дети поколения Z и «альфа»? [Электронды ресурс] – Режим доступа: <https://efsocon.com/blog/2004201.html>
4. Бисембаева Ж.К. Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамыту әдістемесі (Оқу – әдістемелік құрал). Қостанай, 2019.
5. Т.Сабьфов. Оқыту теориясының негіздері. - Алматы, 1993.
6. 3. Муфтибекова, Ә. Рысқұлбекова. Әдебиеттік оқу (жалпы білім беретін мектептің 4-сыныбына арналған оқулық). «Алматы кітап» баспасы, 2019.
7. Б.Т. Қабатай, Ү.К. Зейнетоллина, В.А. Қалиева. Әдебиеттік оқу (жалпы білім беретін мектептің 3-сыныбына арналған оқулық). Алматы «Атамұра» баспасы, 2018.
8. Б.Т. Қабатай. Әдебиеттік оқу (жалпы білім беретін мектептің 2-сыныбына арналған оқулық). Алматы «Атамұра» баспасы, 2017.

ӘОЖ 373.3

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Сайранбек Айдана

6В01302 – Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі оқу бағдарламасы 1 курс студенті Астана халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекші – **Нургазиева Нургуль Мырзабековна**, педагогика және психология магистрі

«Оқысаң ғылым қорын білім асар, Көңілдің кіршік басқан көзін ашар» - деп оқудың қаншалықты маңызды екенін Шәңгерей Бөкеев айтып кеткен еді. Тіл- адам мен адамды, ұлт пен ұлтты жақындастыратын өзгеше қатынас құралы болып табылатыны анық. Тіл арқылы қарым-қатынасы жасау адам баласы үшін тысқары бір дүние емес, ол ішкі құбылыс[1]. Өз ойын білдіріп, сөйлесу, қарым-қатынасы жасау тек адамға ғана тән. Адам тіл арқылы бір-бірімен қарым-қатынаста болады.

Оқу-ақпарат алудың негізгі әдістерінің бірі, сондықтан толық оқу дағдысын игеру оқушылар үшін барлық пәндер бойынша мектепте оқудың маңызды шарты болып табылады. Оқу іс-әрекеттің ерекше түрі ретінде баланың ақыл-ой, эстетикалық және сөйлеу дамуына үлкен мүмкіндіктер береді. Бұдан бастауыш мектеп оқушыларының оқу дағдыларын дамыту және жетілдіру бойынша мақсатты жүйелі жұмыс жасау қажеттілігі туындайды.

Оқу процесі екі өзара байланысты аспектілерден тұрады: семантикалық және техникалық, визуалды және дыбыстық-есту-сөйлеу механизмдерін қамтиды. Дамыған нысандарда оқу процесі оның техникалық жағы шеберлік сияқты автоматты режимде жүреді. Бақылау деңгейінде жүзеге асырылады. Семантикалық жағы оқыланып мәтіннің мазмұнын өңдеумен және игерумен байланысты күрделі шеберлік ретінде көрінеді. Оқу дағдысының сана мен экспрессивтілік сияқты сипаттамаларын дамыту еркін сөйлеу мен дұрыстықты, яғни оқудың техникалық жағын дамытумен тығыз байланысты.

Оқуды оқыту әдістеріне келетін болсақ, барлық оқытушылар оқуды бірнеше мақсатты қайта оқу процесінде оқуды қалыптастыруға және осы күрделі оқу әрекетін игеру тәсілдерін дамытуға белсенді әсер ететін арнайы тапсырмалармен біріктіру қажет деген ұстаныммен бөліседі.

Оқу дағдысын қалыптастыру процесін келесі шарттар орындалған жағдайда ғана басқаруға болады:

- бұл дағдыларды қалыптастыру кезінде қабылдау, көңіл, есте сақтау, ойлау сияқты психикалық процестерді дамытуға сүйену керек;
- егер сөйлеу әрекетінің басқа түрлері (тыңдау, сөйлеу, жазу) онымен қатар дамыса, оқу дағдысы едәуір тез жетілдіріледі;
- толық оқу дағдысын қалыптастыру арнайы сабақтың, оқу сабағының міндеті ретінде ғана емес, сонымен қатар басқа сабақтардың міндеттерінің бірі ретінде де қарастырылуы керек;
- оқу сабақтарын сабақта жұмыстың мазмұны, формалары мен әдістері оқушының оқуға және жалпы кітапқа деген қызығушылығын қалыптастыратындай етіп құру керек

Бастауыш сыныптарда оқушылар айтылым, тыңдалым, оқылым және жазылым дағдыларын қалыптастырып, оны өмірде тиімді қолдана білуді үйрету қажет болып табылады. Сол себептен бастауыш сынып оқушыларының осы барлық дағдылары барынша қалыптастырудың маңызы зор. Оқылым процесі негізгі 4 компонент арқылы жүзеге асады: көру, ойлау мүшелері, тілдердің таңбалық жүйесі, коммуникативтік қарым-қатынас. Оқылымды жақсарту ол жай оқудан тұрмайды. Оны жақсартудың жүйеленген әдіс-тәсілдері бар. Солардың ішінде біз жаңарған білім беру бағдарламасы аясында оқылым әдіс-тәсілдерінің 3 кезеңді: Оқылым алдындағы кезең, мәтінді оқыған кезең, оқылымнан кейінгі кезеңді қамтитынын қарастырып жүрміз. Екінші кезеңде оқушылар Блум таксономиясының жоғары деңгейлі тапсырмаларын орындайды, яғни олар маңызды ақпаратты қажет емес бөліктерінен қалай ажырату керектігін үйреніп, оқу жылдамдығы қаншалықты артатынын және

таныс емес сөздерге қалай түсінік берілетінін үйренеді, талдау, болжау, шығармашылық тапсырмаларды, мәселелерді шешу жолдарын қарастырады[2].

Үлгілік оқу бағдарламасы 2-сынып оқылым дағдылары

Бөлімше (дағды)	Оқыту мақсаттары
2.1 Оқу дағдысын қолдану	2.2.1.1 мәтінді дұрыс оқу, түсініп оқу, мәнерлеп оқу, мәтіннің негізгі ойы мен бөліктерін анықтай отырып оқу
2.2 Мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойды анықтау	2.2.2.1 мұғалімнің көмегімен мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойды анықтау
2.3 Мәтін түрлері мен құрылымдық бөліктерін анықтау	2.2.3.1 сұрақ қою арқылы (не істеді? Қандай? неліктен?) мәтін түрлерін (әңгімелеу, сипаттау, пайымдау) және құрылымдық бөліктерін (басы, негізгі бөлім, соңы) анықтау
2.4 Мәтіндегі лексикалық және синтаксистік бірліктердің қолданылуын түсіну	2.2.4.1 синоним, антоним, омоним (сөздік қолдану) сөздерді ажырату және мағынасын түсіну, сөйлеу барысында қолдану
2.5 Әдеби көркемдегіш құралдарды қолдану	2.2.5.1 мұғалімнің көмегімен шығармадағы көркемдегіш құралдарды (салыстыру, кейіптеу) табу
2.6 Мәтінді мазмұндау	2.2.6.1 мәтінді сұрақтардың/тірек сөздердің/ жоспардың/ иллюстрацияның көмегімен мазмұндау
2.7 Мәтін мазмұны бойынша сұрақтар қою	2.2.7.1 мәтін мазмұны бойынша мұғалім көмегімен қарапайым және нақтылау сұрақтарын қою
2.8 Әдеби шығарманың жанрын анықтау	2.2.8.1 мақал - мәтел, ертегі, тұрмыс-салт жырлары, әңгіме, өлеңдерді жанрына қарай ажырату
2.9 Шығарманың композициясын анықтау	2.2.9.1 мұғалімнің көмегімен көркем шығармадағы оқиғаның басталуы, дамуы мен аяқталуын анықтау
2.10 Түрлі дереккөздерден ақпарат алу	2.2.10.1 анықтамалық/ сөздік/энциклопедиялардан берілген тақырып/сұрақ бойынша ақпаратты табу
2.11 Мәтіндерге салыстырмалы талдау жасау	2.2.11.1 мұғалімнің көмегімен түрлі жанрдағы (ертегі, әңгіме, өлең) және стильдегі (көркем және бейкөркем) мәтіндердің айырмашылықтарын табу

2.12 Шығарма кейіпкерлерінің іс-әрекетін бағалау	2.2.12.1 кейіпкерлердің іс-әрекетіне, мінез-құлқына өз пікірін білдіру
--	--

Оқылым дағдысына байланысты 2-сыныптың «Қазақ тілі» оқулығынан мысал келтірейік:

Қадыр Мырза Әлидің өлеңін түсініп оқиды.

Білмейді Омар, Ораздар,
Жұмбақ сырлар біраз бар,
Неге ұшпайды түйе құс,
Күркетауық, қораздар ?
Дақ бар неге Күнде ?
Соны айтпаса біле ме ?
Неге жалғыз тұрады,
Кертышқандар інінде ?

- Өлеңнен күрделі зат есімдерді тап.

- Өлеңдегі сұрақтарға жауапты энциклопедиядан тауып жаз.

Балалар бірінші берілген өлеңді мәнерлеп, түсініп оқиды. Екінші өлеңнің ішінен кім? не? сұрақтарын қою арқылы зат есімдерді табады. Үшінші өлеңдегі сұрақтарға жауапты жеке энциклопедиядан тауып жазады. Осылайша оқу дағдысын қолдану, түрлі дереккөздерден ақпарат алу және мәтін түрлері мен құрылымдық бөліктерін анықтау оқылым дағдылары жүзеге асады.

«Балдырған» журналынан берілген мәтінді түсініп оқиды.

Әділеттің әкесі Әділ күн сайын ерте тұрып, денесін шынықтырады.

- Әділет, кел бірге шынығайық, - деді Әділ баласын шақырып.

- Мақұл, әке! – деп, Әділет жүгіріп жаттығу жасады.

- Шынықсаң, шымыр боласың! – деді әкесі.

- Әке! Сіз қандай күштісіз?! – деп, Әділеттің қарақаттай көзі жайнап кетті. Жүзі қуанып нұрланып тұр.

- Мәтін мазмұны бойынша бір-біріңе сұрақ қой және жауап бер.

- Мәтінге ат қой.

Балалар бірінші берілген мәтінді түсініп оқиды. Екінші бір-біріне сұрақтар қойып жауап беру арқылы мәтін мазмұнын түсінеді. Үшінші мәтіннің мағынасы мен мазмұнына қарай ат қояды. Осылайша оқу дағдысын қолдану, мәтіннің тақырыбы мен негізгі ойды анықтау оқылым дағдылары жүзеге асады.

Енді оқылым дағдысына байланысты 2-сыныптың «Әдебиеттік оқу» оқулығынан мысал келтірейік:

Кәмен Оразғалиннің «Абайдың шаңырағы» мәтінін түсініп оқиды.

Үй ішіне кіргеннен кейін Әуез де көпке дейін үнсіз боп орында тұрып қалды. Оң жақта сүйек төсек тұр. Одан жоғары орналастырылған кітап шкафы, әсіресе үш ішекті домбыра Әуездің көзіне жылы ұшырап, ыстық көрініп кетті.

Тор алдында жазылған қызыл күрең кілемнің үстіндегі жеке – жеке қонақ көрпелер мен дөңгелек үстел Абайдың да алыста жүргенін аңдатқандай сезім құшағына бөледі. Қазір, қазір-ақ Абайдың «Нағашы, төрлетіңіз!» деген қоңыр дыбысы естілетін сияқты. Қатты толқуға түскен Әуез:

- Алда, қарағым, Абайжан-ай! – деп қалды. Үлкен адамның қобалжыған күйін аңғарған Кәрім:

- Ау! – деп сөз аралатты. Нағыз сахараның ақ күмбезі ғой – мынауыңыз.

Көз талдыра жан-жағына қарасқандардың үнсіздігін әлден соң Әуез бұзды:

- Қайырлы болсын! Біз бұдан артық не тілейміз, бәріңе де рақмет! Осылайша тілек еткен Әуез төрге шығып, жайласқан еді.

Сөздік жұмысы жүргізіледі. Алаша – қой жүнінен тоқылған төсеніш.

Сүйек төсек – жақтауларына сүйектен өрнек салып, әшекейленген ағаш төсек.

Тапсырмаларды орындайды.

- Мәтіннен Абай атаның үйін сипаттайтын сөздерді тап.

- Салыстыра отырып кестені толтыр

Абай атаның үйі	Сенің үйің
Киіз үй
Үйдегі заттар
....

- Өз бөлмеңнің қандай болғанынын қалайсың ? Әңгімелеп айт.

Балалар бірінші берілген мәтінді түсініп оқиды. Екінші мәтіннен Абай атаның үйін сипаттайтын сөздерді табады. Үшінші мәтінді салыстыра отырып кестені толтырады. Төртінші өз бөлмелері қандай болғанынын қалайтынын әңгімелеп айтады. Осылайша оқу дағдысын қолдану, әдеби көркемдегіш құралдарды қолдану, мәтіндерге салыстырмалы талдау жасау оқылым дағдылары жүзеге асады.

Бастауыш сыныптарда оқылым дағдысын қалыптастыру өте маңызды болып табылады. Сондықтан оқушылармен түрлі жұмыс түрлері арқылы жүйелі түрде жұмыс жасау қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1.Ильясова А.Ш., Мухаметжанова Р.У. Бастауыш сынып оқушыларының оқылым дағдыларын дамыту. Электронная газета - Главная (ipksko.kz)

2. Мыңбаева.А.К, Садвакасова.З.М. «Оқытудың инновациялық әдістері», Алматы, 2010.

ЭОЖ 911.07

ҚАЗІРГІ ТАҢДА ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕ БОЙЫНША ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДАР ДАЯРЛАУ БАҒЫТЫ

т.ғ.к., аға оқытушы **Салмырза Жайна Ізбасарқызы**
Академик Мардан Сапарбаев институты
Қазақстан, Шымкент қаласы
jayina79@mail.ru

Қазіргі таңда білім беруді жаңғырту – заманның талабы. Болашақ мамандарды даярлауда олардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың маңыздылығы қазіргі таңда жаңа технологиялармен оқыту жүйелі түрде жүргізілуде. Ол үшін студенттердің кәсіби құзіреттілігін теориялық және тәжірибелік тұрғыдан жетілдіру қажет және білім беру ұйымдарында қызмет жасайтын мамандарды қайта оқыту, интерактивті білім беру, түрлі технологиялық тәсілдер арқылы оқуға деген қолжетімділікті арттыру, білім беруді жаңғырту с ынды мысалдарды айтуға болады.

Біздің елімізде білім беру жүйесін жаңғырту үш басым бағыттар бойынша жүзеге асуда.

Біріншісі, білім беру ұйымдарын оңтайландыру және оқыту үдерісіне қазіргі заманғы әдістемелер мен технологияларды енгізу.

Екіншісі, оқу-тәрбие үдерісін жаңғырту және педагогтар құрамының сапасын арттырудың маңызы зор. Арнаулы педагогикалық білім берудің үлгі-қалыптарын, мектептер мен жоғары оқу орындарының оқытушыларының біліктілігін арттыруға талаптарды күшейту қажет. Әр өңірде педогогтардың біліктілігін арттыратын интеграцияланған орталықтар жұмыс істеуі тиіс.

Үшіншісі, білім беру қызметтерінің тиімділігі мен қолжетімділігін арттыру және біліктілікті жетілдірудің тәуелсіз жүйесін құру қажет.

Мамандар даярлауда оқу-тәрбие үдерісін жаңғырту білім саласына ене бастады. Мәселен, бүгінгі таңда академиялық еркіндікті дамыту білім беру жүйесін түбегейлі өзгертті деп айтуға болады. Білім алушының таңдаған пәні бойынша, мамандығына қатысты сабақтарды меңгеруі – академиялық еркіндіктің басты қағидаты болып саналады. Элективті курстар еңбек нарығы сұраныстары негізінде оқытылады. Оқыту үдерісін жаңғырту бағыты бойынша сұранысқа ие, болашағы бар бағыттарды күшейтудің маңызы зор. Сонымен қатар, тілдерді меңгеруге, электронды оқытуға, инклюзивті білім беруге, шағын кешенді мектеп мәселелері, 12 жылдық мектепке арналған маман даярлауға баса мән беріле бастады. Жоғары интеллектуалды әлеуеті қалыптасқан, инновациялық технологияларды еркін меңгерген, ғылыми-зерттеушілік қызметке бағытталған болашақ педагогтарды даярлау, қайта даярлауды да айта кету керек. Мектеп мұғалімдері, ғалым-оқытушыларды

елдегі және шетелдегі біліктілікті арттыру орталықтарында жүйелі түрде оқыту қолға алынууда [1] .

Кез-келген қоғамдағы педагогикалық мамандарды дайындау әлеуметтік экономикалық қажеттілікпен сәйкес өзгереді және оның педагогикалық даму бағытын айқындайды.

Педагогикалық білім беру

- Білім беруді реформалау мәселесі және мамандар даярлау (мұғалім) білім беру саласының басыңқы және жүйе түзуші саласы ретінде қарастырылады;

- Болашақ мұғалімдерді даярлау үздіксіз педагогикалық білім берумен сипатталғандықтан, педагогикалық колледжде, институтта, университетте білім беруге көшу жетекші мәнде болып табылады;

- Мұғалімді кәсіби- педагогикалық тұрғыдан дайындаудың мақсаты қайта қаралып, педагогикалық білім беру мазмұны жаңарып, жаңа оқу жоспары өңделіп, бағдарламаға түзету енгізілуде. Сонымен пәндік курсты оқытуға орташа оқу уақытынан 30 пайызы, педагогикалық пәндеріне (тәжірибесіз) 25 пайыз, базалық жалпы білім беру пәндеріне 25 пайыз, бұл психологиялық – педагогикалық жағынан мұғалім дайындығын күшейтеді.

- Психологиялық–педагогикалық циклдерді жаңарту мазмұндағы теорияландырудың, абстрактілі және схолостиканың артық элементтерін жою, оқыту үлгілері және әдістерін : ролдік ойындар, драмалау, педагогикалық есептерді шешу, мектеп өмірі мен видеофильмдерді қарау және оларды талқылау , тренингтер және т.б. кең көлемде қолдану арқылы жүзеге асады. 1997 жылы Санкт – Петербургте өткен «За свободу образовани» деп аталатын Европалық форумда келтірілген мәлімет бойынша бекітілген, қорытынды құжатта ұсынылған: мұғалімдерді кәсіби даярлаудың құрылымы мен мазмұнын анықтау , келесі оқу уақытын дұрыс бөлуге талпыну ; үштен бірі педагогика ғылымына , үштен бірі ғылымға, пәнге , үштен бірі педагогикалық практикаға байланысты;

- Болашақ мұғалімнің оқу мерзімі оның практикалық даярлығын бірмезгілде күшейтумен ұлғаяды (АҚШ-та 4-5 жыл, Англияда 3-5 жыл) , педагогикалық практиканың мерзімі 25 аптадан 32 аптаға дейін ұзартылуда;

- Жас маманның педагог –стажер немесе мұғалімге көмекші ретінде бейімделуінде (1 жылдан 3 жылға дейін) арнайы уақыт бөлінеді. Кәсіби бейімделу әртүрлі формада өтеді. (Англияда – бір жылдық байқау, тьюторинг, АҚШ-та – менторинг, Жапонияда – тәлімгерлік);

- Дарынды және мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істейтін педагогикалық кадрларды дайындау үшін гуманитарлық ғылымдар бойынша мұғалім, жаратылыстану мұғалімдерінің (химия, физика, биология) интеграциялық дайындығын белсендіру қоғамның талаптарына сай университеттерде , колледждерде арнайы педагогикалық бөлімдерашылып, білім берудің икемді жүйесі қалыптасуда;

- Жас мұғалімдердің кәсібилігін жетілдіру олардың біліктілігін жетілдірудің әртүрлі үлгілері арқылы қалыптасады (мұғалімдер орталықтары, қашықтықтан оқыту), сонымен бірге екінші мамандық алу қарастырылады.

Қазақстан Республикасындағы жоғары педагогикалық білім беруді дамытуға теріс әсер ететін негізгі факторларға жататындар:

1. Педагогтың әлеуметтік мәртебесін төмендетуі, оның әлеуметтік қорғалуының әлсіздігі, нормативтік – құқықтық базаға сәйкестігінің жоқтығымен байланысты. Қоғамда мұғалім мамандығының жоғары дәрежесінің тапшылығы салдарынан жоғары педагогика оқу орындарына түсетін талапкердің жалпы дайындық сапасының төмендігі. Мамандар мәселесінде феминизмнің жоғары сатыда болуы, мамандардың қартаюы. Жоғары оқу орындарының бітірушілер санының үлесінің азаюы, мұғалім мамандығын таңдап алушылардың және мектепке барушылардың қысқаруы, экономиканың жоғары ақы беретін саласына жоғары дәрежедегі мамандықтарға кетуі.

2. Педагогикалық жоғары оқу орындарының іс әрекетінде стратегияның жоқтығы, қоғамның нәтижесіне қажетті бағытталған кепілдік жетістіктер – жоғары мамандандырылған білікті педагогтарды дайындауда, арнайы пәндер саласы бойынша білім меңгеру ғана емес, сонымен қатар педагогикалық шығармашылыққа қабілетті, белсенді жаңалықты қабылдауға ықыласының жоқтығы.

3. Педагогикалық мамандықтар үшін оқу үрдісін механистикалық тұрғыдан ұйымдастыру, арнайы пәндермен қатар педагогикалық цикл пәндермен өзара байланысты болмауынан университеттер мен педагогикалық институттардың барлық оқу тәрбие үрдісіне механистикалық педагогикалық бағыт беру керек.

4. Қазіргі қоғам талабына сәйке оқу жоспарын негізгі құжат ретінде болашақ мұғалімдерді дайындаудың мазмұнын айқындау стандарттың жетілдірілмеуімен. Студенттердің мектепке педагогикалық практика өткенде мұғалімнің тәлімгерлік жұмысының төмендігі.

5. Болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығында материалдық техникалық, ақпаратты қамтамасыз ету жеткіліксіз.

6. Жоғары оқу орындарындағы оқытушы профессорлар құрамының оқу жүктемесінің жоғары болуы кредиттік оқу жүйесі жағдайында мұғалімдердің оқу әдістемелік және ғылыми зерттеу жұмыстарымен тиімді айналысуына мүмкіндік береді.

7. Педагогикалық білім беру мазмұнының нақты жағдайы арасындағы қарама – қайшылық қазіргі заман педагогының кәсіби деңгей біліктілік деңгейі және және жеке тұлғаға мектептің , қоғамның, мемлекеттің қоятын талабы, оқытудың пәндік сипатының басым болуы. Қазақстандағы жоғары педагогикалық білім беру дағдысының тереңдей түсуі және жеткіншек жас ұрпақтардың оқу мен тәрбие сапасынан байқалады.

8. Болашақ педагогтың адамгершілік рухани, азаматтық – патриоттық, денсаулық сақтау және экономикалық біліммен тәрбиесінің төмен болуы.

9. Ерекше білімге қажеттілігі бар балаларға арнаулы педагогикалық мамандардың жоқтығы.

10. Педагогикалық мамандарға қажетті мониторингтің болмауы мемлекеттік сұранысты орындауға мүмкіндік бермеуі.

Жоғары педагогикалық білім берудің мақсаты мен міндеті.

Мақсаты: мектеп оқушыларының тұлғалық дамуы мен қалыптасуы мәселесін шешуге шығармашылық қабілеті жоғары кәсіби білікті жаңа формация педагогын даярлау.

Міндеттері:

Кәсіби педагогикалық бағытты «педагог – оқушы» жүйесінде болашақ мұғалімнің іс- әрекетін ұйымдастыруды қамтамасыз ету және олардың кәсіби сапалық мәнділігін қалыптастыру ;

Жалпы білім беретін гуманитарлық цикл пәндерінің мүмкіндігін толық пайдалану, арнаулы және психологиялық – педагогикалық пәндердің көп мәдениетті рухани адамгершілік, азаматтық жауапкершілікті және экологиялық білімді тұлға қалыптастыруды студенттердің ақыл – ойы мен дүние танымын дамыту.

Қазіргі заманның оқу тәрбие технологияларын меңгерген студенттерге педагог – зерттеушілік сапаны педагогикалық білім беру мазмұны арқылы қалыптастыру. Тұтас педагог тұлғасын қалыптастыру мақсатында психологиялық – педагогикалық цикл және әлеуметтік – гуманитарлық пәндермен арнайы пәндер арасындағы өзара байланысты жоғары мектептің оқу тәрбие үдерісінде жүзеге асыру [2].

Жаңа формация мұғалімі- ол рухани адамгершілігі жоғары , азаматтық жауапкершілігі мол, белсенді жасампаз, жан – жақты дамыған, шығармашыл тұлға, рефлексияға қабілеті басым, экологиялық білімді, өзін - өзі дамыту және өзін - өзі жүзеге асыруға ұмтылысы, әдіснамалық қалыптасуының жоғары деңгейін сипаттайтын әлеуметтік, тұлғалық, коммуникативтік, ақпараттық және біліктіліктің басқа да түрлерімен меңгерілген. Мұғалім нақты өмірде білімнің өзіндік құндылығын түсіну, мәдениетті адам болу, өз пәнін жан – жақты меңгерген, болашақ өзінің дамуы мен өсуінде педагогикадағы , психологиядағы тұлғалық бағдарлық әдісті қолдану мотивациясын меңгерген.

Болашақ тәжірибелі мұғалім болуы тиіс:

Тек өз пәнін жетік меңгеріп қана қоймай, ол сонымен қатар педагогикалық үдеріске қатысушылардың орнын білетін және оқушылардың іс - әрекетін ұйымдастыра алатын, оның нәтижесін көре білетін, кемшіліктерге түсетулер енгізе алатын;

Оқушылардың біліктілік көздерін қалыптастыруға даярлықты меңгерген (құндылық – бағдарлық, оқу- танымдық, коммуникативтік және т.б.)

Оқушылардың тәрбиесінде рухани адамгершілік, азаматтық – патриоттық , көп мәдениетті , білім мен тәрбиесін жүзеге асыра білу.

Білімге ерекше қажеттілігі бар балалар мен жұмыс істеуді жүзеге асыру (мүмкіндігі шектеулі балалар, дарынды балалар, жетім балалар, ішімдікке, нашақорлыққа тәуелді балалар т.б.)

Мұндай нәтиженің жетістігіне жету үшін жоғары оқу орнында болашақ мұғалімдерді кезеңдермен дайындау оны тұлға ретінде біртіндеп қалыптастыру үшін жағдай туғызу қажет.

Біріншіден, алынған білім негізінде тұлғаның бағытын айқындалған сала бойынша кәсіби іс әрекетін қалыптастыру. Болашақ мұғалімдер тәжірибеде жинақталған теориялық білімдерін, теорияның практикалық әдісінде қалыптасады, яғни кәсіби технологиялық іс - әрекет жинақталады және кәсіби өзіндік ойы қалады. Мамандықты меңгерген әрбір адам оның үш аспектісімен кездеседі – тұлғалық, мазмұндық, процессуалдық. Мұғалімнің кәсіби дайындығы өзіне жалпы педагогтарға тән пәндердің жеке ерекшеліктер іс - әрекетінде бейнеленеді.

Екіншіден, болашақ мұғалімдер «адам – адам» жүйесінде пәндерінде білім жүйесі болашақ мұғалімдерге жоғары оқу орнының педагогикалық үрдісінде гуманды қарым-қатынасты саналы меңгеруге көмектеседі. Алайда, бұл болашақ мұғалімнің балаларымен үздіксіз қарым-қатынас ұйымдастырған жағдайда ғана болуы мүмкін.

Мұғалім саналы адамгершілік позициясы оның тәрбие жұмысының әдісінен көрінеді, ол кәсіби сапасынан талап етіледі, оның кәсіби іс - әрекетінің мақсатына жауапты және қазіргі теориялық зерттеудің негізінде педагогикалық үдерісте оқушылардың жаңа ролін түсініп, оқушы объектіден іс- әрекеттің субъектісіне айналуы тиіс.

Үшіншіден, болашақ мұғалімдердің өндірістік іс-әрекетке бейімделу жағдайында оқу орнында педагогикалық үдерісте қатынастардың өзара әрекеті қажет. Бұл біріншіден психологиялық бейімделу педагогикалық үдерісте субъектінің психологиялық жағдайын түсінуі. Оқушылардың іс-әрекетінің ұйымдастырудың әдісін меңгеруі-бұл технологиялық бейімділік. Оқу орындарының әкімшілік- педагогикалық басқару жүйесінің іс-әрекеті болашақ мұғалімдерді жан-жақты бейімдеу қажет.

Төртіншіден, жаңа формация педагогикалық қалыптастырудағы басты бағдар болашақ мұғалімді инновациялық, шығармашылық типін тәрбиелеу идеясы болып табылады, нәтижесінде әлеуметтік маңызды белгілері, қарым-қатынасы, мақсаты, қызығушылығы бар және негізгі құзырлықты қалыптастырушы тұрақты жүйе ретінде оқушы жаңа тұлғасы пайда болады.

Бесіншіден, педагогикалық жоғары оқу орындарында білім беру мазмұнын жаңартудың басты бағыты, басқа халықтардық тарихымен, мәдениетімен байланыстыра отырып қазақ халқының ұлттық тарих пен рухани мәдениетті пайдалану болып табылады.

Қазақстан республикасында педагогтарды кәсіби дайындау болашақ мұғалімдердің мақсатына бағытталған кәсбилігін қалыптастыру бүкіл оқу барысында шығармашылық танымдық іс-әрекетін дайындау болып табылады.

Жоғары педагогикалық білім берудің құрылымы мен әдістері.

Жоғары педагогикалық білім беру, 12 жылдық жалпы білім беретін мектептер және басқа білім беру мекемелері үшін мамандандырылған психологиялық мамандарды дайындайтын үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесінің негізгі бөлігі болып табылады [3].

Жоғары педагогикалық білім беру (ұзақтығы 4 жыл) педагогикалық білім беру кредиттік технологиямен оқытылып арнайы пәннен дипломдық жұмыс (факультеттің бейімділігіне сәйкес) қорғалады, педагогика және арнайы пәннің оқытылуы әдстемесінен, «Қазақстанның қазіргі заман тарихынан» мемлекеттік емтихан тапсырады. Аяқтағанан кейін студент мұғалім мамандығымен бірге «бакалавр»дипломын алады.

Жоғары оқу орнын аяқтағаннан кейін студент білім беру саласында мұғалім-стажер (1 жыл) ретінде өзінің кәсіби қызметін бастауға мүмкіндігін беретін бакалавр дипломын алады. Стажировкадан өту барлық педагогикалық жоғары оқу орындары бітірушілерге міндетті болып табылады.

Мұғалім-стажер ретіндегі қызметі бойынша мыналарды анықтайды:

1. Педагогикалық факультеттің түлегін тікелей өндірістік нақты үдеріске бейімдейді.
2. Нақты өмірлік стратегиясын таңдап, білім беру ұйымдарының кәсіби іс-әрекетін жүзеге асыруына, магистратурада білімін жалғастыруға мүмкіндік береді.
3. Жинақтаған педагогикалық тәжірибесі, болашақта жоғары дәрежеде ғылыми педагогикалық іс-әрекеті жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Үздік дипломмен аяқтаған бакалаврда , магистратурада оқуға мүмкіндік береді. Өндірістік жағдаймен байланысы бар, жоғары білімді тұлға қосымша мамандық алуға және жаңа кәсіби іс-әрекетті жүзеге асыруға мүмкіндік беретін диплом алуға құқылы.

Қорытындалай келгенде, кәсіби құзіреттілікті қалыптастырудың барлық құрылымдық құрамдас бөліктері болашақ мамандардың білім беру ұйымдарындағы қызметіне, атап айтқанда, нақты педагогикалық жағдайларды шеше алу шеберлігіне бағытталған. Мамандардың кәсіби даярлығы, яғни оның білім беру қызметі барысында иеленген білімі, тәжірибесі, жеке және әлеуметтік қасиеттері мен құндылықтарын жұмылдыру қабілеті оның кәсіби құзіреттілігін қалыптастырып, біліктілігін арттыруды құрайды және оны өз тәжірибесінде тиімді пайдалана алуымен өлшенеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбиев Ж. Педагогика тарихы. -Алматы, 2016
2. Бержанов Қ., Мусин С. Педагогика тарихы.- Алматы, 2014
3. Әбенбаев С. Педагогика. -Алматы, 2013

УДК 159.922.27

ВЛИЯНИЕ СУПРУЖЕСКИХ КОНФЛИКТОВ НА РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

Сигачева Полина Сергеевна

Магистрант 1 курса, ОП 7М03103 – Психология

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель – **Бекова Ж.К.** к.пс.н., доцент

polina.sigacheva98@gmail.com

Конфликты - обычное явление в семейной жизни. Опыт семейного воспитания лежит в основе развития ребенка. Поэтому анализ последствий родительских конфликтов для ребенка имеет решающее значение. Влияние конфликтов родителей на состояние ребенка широко изучается с 1980-х годов. Однако основное внимание в этих исследованиях уделялось негативным последствиям такого поведения. В этой статье рассматривается дифференцированный подход к теме, который охватывает как положительные, так и отрицательные эффекты конфликтного поведения родителей на развитие и поведение ребенка. Конфликт между родителями - это разногласие, которое приводит к большему или меньшему взаимодействию. Это взаимодействие может варьироваться от очень положительного до очень отрицательного [1]. Анализ исследований в этой области позволил провести различие между конструктивным и деструктивным конфликтами, что показывает, что родители могут принимать различные модели конфликтного поведения. В то же время все дети подвержены семейным конфликтам, но у большинства из них не наблюдается клинически значимой дезадаптации [7]. Следовательно, можно сформулировать два предположения: во-первых, различные формы конфликтов между супругами имеют разные эффекты, которые являются как положительными, так и отрицательными [3]. Таким образом, будет исследован вопрос: какие положительные и отрицательные эффекты конструктивного и деструктивного конфликтного поведения супругов оказывают влияние на развитие и поведение ребенка? Во-вторых, будут изучены возможные способы примирения.

Определение конструктивного и деструктивного конфликтного поведения. Характер воздействия конфликтов между супругами на личностное развитие ребенка зависит от того, как конфликт проявляется. По этой причине конструктивное и деструктивное конфликтное поведение можно различить на основе воздействия конфликта на реакцию ребенка, которая включает поведенческие, эмоциональные и когнитивные реакции. Теория эмоциональной безопасности является концептуальной основой для этого

различия с точки зрения ребенка [5]. Конфликтное поведение можно определить на основе теории эмоциональной безопасности: если конфликтное поведение вызывает больше негативных, чем позитивных эмоциональных реакций, оно классифицируется как деструктивное, поскольку ослабляет эмоциональную безопасность. И, соответственно, напротив, конфликтное поведение классифицируется как конструктивное, если оно вызывает больше положительных, чем отрицательных эмоциональных реакций, что, в свою очередь, ведет к повышенной эмоциональной безопасности [5]. Таким образом, конфликтное поведение можно понимать, как континуум, который идет от конструктивного к деструктивному, в зависимости от того, как конфликт влияет на эмоциональную безопасность ребенка [5]. Деструктивный конфликт включает такое поведение, как словесная или телесная агрессия по отношению к партнеру, враждебность, насилие и модели поведения, угрожающие целостности семьи. Конструктивные конфликты характеризуются прогрессом в поиске решения [7]. Конструктивные конфликты порождают оптимизм в отношении будущих конфликтов, а деструктивные конфликты могут привести к снижению саморегуляции и негативным суждениям. Чем больше угроза эмоциональной безопасности, тем больше детей вмешиваются в родительский конфликт [12]. Следовательно, чем более конструктивен конфликт, тем меньше угроза эмоциональной безопасности ребенка; поэтому дети меньше вмешиваются в конструктивные родительские конфликты. В своей когнитивно-ситуативной концепции Грич и Финчем определили важность дистальных ситуативных факторов и ожиданий ребенка относительно того, как будет развиваться текущий конфликт [11]. Опыт конструктивных родительских конфликтов у ребенка увеличивает его эмоциональную безопасность, и поэтому, согласно этой теории, дети ожидают конструктивного конфликтного поведения своих родителей и в будущем. Кроме того, следует учитывать темперамент, пол и возраст ребенка.

Темперамент ребенка может влиять на взаимосвязь между родительским конфликтом и реакцией ребенка по отношению к нескольким факторам [11]:

1) в отношении различного конфликтного поведения можно предположить, что более темпераментные дети реагируют более негативно к деструктивным конфликтам, чем к конструктивным, поскольку они больше реагируют на негативные стрессоры и менее позитивно воспринимают родительский конфликт [12].

2) поскольку темпераментные дети больше реагируют на негативные воздействия, и имеют разное копирующее поведение, они демонстрируют менее позитивное поведение. Мальчики и девочки переживают разные типы социализации, что может повлиять на их аффективные и поведенческие реакции на родительские конфликты [11]. Мальчики реагируют на конфликтные ситуации более агрессивно и с большей отстраненностью, чем девочки, которые более просоциальны, чем мальчики. Также может иметь место взаимодействие между гендером и стилем конфликтного поведения, при

котором гендер влияет на различия между реакцией на конструктивное и деструктивное конфликтное поведение.

Только дети старшего возраста достигают уровня вторичного восприятия, поскольку для этого требуются развитые когнитивные навыки [11]. Эта разница в возрасте может еще больше усугубить последствия деструктивного конфликтного поведения: дети младшего возраста будут реагировать более негативными эмоциями, поскольку они не пытаются понять причины конфликта. Причинно-следственные связи не имеют отрицательного воздействия на реакцию детей старшего возраста. Когнитивно-ситуативная концепция предполагает, что вторичное восприятие конфликта активируется, если ребенок считает его негативным, важным или относит его к самому себе [11].

Исходя из этого предположения, дети не воспринимают спокойные дискуссии, неинтересные темы и позитивные взаимодействия. Тем не менее, сомнительно, так ли это, поскольку согласно теории социального научения Бандуры дети учатся у своих родителей и подражают им, что не ограничивается негативными ситуациями. Если дети приписывают себе высокий уровень ощущения собственного влияния, это положительно повлияет на их реакцию. Согласно теории Грича и Финчема, можно предположить, что реакции ребенка различаются в зависимости от стиля конфликта и их ожиданий исхода конфликта. Более того, следует ожидать возрастных различий в отношении подражающего поведения. Считается, что дети старшего возраста способны применять более эмоционально-ориентированные копинг стратегии, чем дети младшего возраста [10]. Дети младшего возраста будут вмешиваться больше, чем старшие, что означает, что они демонстрируют более ориентированное на проблемы поведение, позволяющее справиться с ситуацией.

Это объясняется в теории Зимета и Джейкоба, в которой утверждается, что дети учатся основным моделям поведения в семье, особенно от родителей, поскольку отношения между родителями и детьми являются интенсивными и продолжительными [13]. В частности, конфликтное поведение родителей может служить моделями, которые ребенок будет использовать в своем дальнейшем социальном поведении [13]. Причина в том, что внутренние репрезентации активируются во время родительских конфликтов, которые являются основой для обучения как деструктивному, так и конструктивному конфликтному поведению. Следовательно, конструктивные стили родительского конфликта приводят к конструктивным подходам к решению проблем, хорошей способности регулировать свои эмоции, хорошему пониманию эмоций других людей и позитивному социальному поведению ребенка [9]. Аналогичным образом, деструктивные конфликты приведут к деструктивным подходам к решению проблем и к негативному социальному поведению. Айзенберг, Фабес, Данн, Браун и Денхэм выделяют благоприятные следствия: поддержка родителей и принятие эмоций ребенка

приводят к способности ребенка конструктивно регулировать свои собственные эмоции. Готовность родителей обсуждать свои эмоции со своими детьми приводит к вниманию ребенка и пониманию эмоций других.

Конфликты родителей распространены во многих семьях, и их результатом могут быть детская депрессия, тревога и агрессия.

Низкоуровневый, плохо разрешенный конфликт между родителями - пререкания, холодность, закатывание глаз - может показаться несущественным. В конце концов, это не физическое насилие. Но это особенность многих семей. И такое поведение может помочь объяснить устойчивые проблемы психического здоровья многих детей, включая депрессию, беспокойство, плохой сон и агрессивное поведение.

Уменьшение этого типа хронического конфликта и напряжения между родителями помогает детям почувствовать эмоциональную безопасность, необходимую им для крепкого психического здоровья - не только в молодом, но и во взрослом возрасте.

Большинство людей признают, что кричать, бросать предметы и вести себя физически агрессивно - это нездоровое конфликтное поведение, которое может нанести вред развитию детей. Однако глубокий вопрос является более острым. Речь идет о том, как родители разрешают банальные, а иногда и мелкие разногласия, которые могут возникнуть у всех пар, - конфликты, которые являются естественными и неизбежными в любых интимных отношениях.

Разногласия могут быть связаны с политикой. Многие родители не сходятся во мнениях по вопросам, связанным с балансом работы и личной жизни - они могут спорить о том, кто уделяет достаточно времени уходу за детьми. То, как родители решают такие, казалось бы, незначительные проблемы, имеет влияние на психическое здоровье детей. Некоторые пары сосредотачивают свое внимание не на сотрудничестве или решении проблемы, а на оскорблениях, словесном гневе или невербальном выражении гнева. Трение может быть вызвано тем, что один из родителей продолжает спор через постоянное ворчание, а другой отказывается. Небольшие конфликты могут оставаться неразрешенными в течение длительного времени, создавая напряженность и нанося вред психическому здоровью детей.

Ущерб наносится не единичными или даже несколькими случаями, а хроническими взаимодействиями такого рода. Они усугубляются и накапливаются, разрушая отношения. Раннее предполагалось, что, если родители много ссорятся, дети привыкнут к этому и потеряют чувствительность. Но исследования, проводившиеся с 1980-х годов, показали обратное: в условиях хронического супружеского конфликта дети могут становиться все более чувствительными к таким эпизодам [2]. Они могут проявлять повышенную бдительность, отслеживая признаки возникновения конфликта. Это может сделать их склонными замечать конфликт там, где его

нет или где обычный человек может игнорировать происходящее. Такая сосредоточенность может быть эмоционально утомительной для ребенка.

Ошибочно полагать, что дети не знают, когда родительские баталии происходят за закрытыми дверями. Дети очень хорошо приспособлены к эмоциональному климату своих семей. Они могут сказать, есть ли напряжение; они не должны быть свидетелями этого. Они также понимают, когда конфликт разрешен, даже если они не были свидетелями разрешения.

Психическое здоровье детей может быть улучшено, если родители конструктивно разрешают свои конфликты. Когда у родителей есть разногласия, они могут спокойно поговорить вместе и сосредоточиться на решении проблемы. Возможно, они нежно прикасаются друг к другу во время разговора, а может, даже проявляют друг к другу добрый юмор. Это может даже оказать стимулирующее влияние на детей - они видят, что их родители могут уладить разногласия, чтобы они чувствовали, что их семья в безопасности [4]. Детям не нужно беспокоиться о том, что их семейная система будет нарушена. Они могут тратить свою энергию на что-то другое.

Нужно серьезно отнестись к риску, связанному с широко распространенным некачественным разрешением споров между родителями. Большинство детей сталкиваются с разногласиями родителей почти ежедневно: плохо разрешенный родительский конфликт является важным фактором, влияющим на психическое здоровье. Семейный анамнез домашнего окружения - надежный предиктор хороших и плохих результатов.

Дети чувствуют себя эмоционально незащищенными. Широкий спектр последствий для психического здоровья, связанных с конфликтом между родителями, предполагает, что могут быть задействованы несколько механизмов [8]. Один из механизмов связан с чувством эмоциональной безопасности детей: они должны чувствовать, что их семейная система безопасна и надежна.

Разрушительный, неразрешенный конфликт между родителями может заставить детей беспокоиться о силе эмоциональных связей, которые жизненно важны для их выживания. В результате дети могут действовать, чтобы прекратить конфликт, или уходят в себя и впадают в негативные чувства, чтобы избежать таких угроз [6]. В краткосрочной перспективе такие стратегии могут помочь детям управлять жизнью вместе со своими родителями, но в более долгосрочной перспективе эти типы усвоенного поведения, применяемые в других ситуациях, например, в школе или с друзьями, не подходят ни им, ни окружающим. их.

Дети могут винить себя в конфликте. Другой механизм связан с мыслями, которые могут возникать у детей во время конфликтов между родителями. Некоторые дети винят себя, думая: «Я заставил маму и папу ссориться. Я несу ответственность. Это чувство вины может развиваться и подрывать самооценку детей. Дети, которые не могут остановить ссоры своих

родителей, могут чувствовать, что они потерпели неудачу, что может привести к депрессии.

Последствия плохо управляемого родительского конфликта на этом не заканчиваются. Этот тип конфликта коррелирует с родительской депрессией и качеством детско - родительских отношений. Некоторые родители воображают, что могут разделить конфликт со своим партнером. Однако, если мать злится на своего супруга, она может непреднамеренно обрушиться на своих детей, огрызаясь на них и более жестко воспитывая детей. Или она может чувствовать себя истощенной и замкнутой, испытывая недостаток энергии для значимого общения с детьми. Также может иметь место «компенсирующий» побочный эффект, когда родитель обращается к ребенку за утешением, оказывая на ребенка чрезмерное давление, чтобы восполнить потерю неудовлетворительных отношений с партнером.

Ущерб может сохраниться и в зрелом возрасте. Исследования показывают, что последствия неправильного разрешения супружеских конфликтов для психического здоровья часто могут сохраняться и во взрослой жизни: даже после того, как дети стали взрослыми и ушли из дома, качество отношений между их родителями может по-прежнему влиять на их психическое здоровье и благополучие. Отчасти это может быть связано с тем, что пары могут на долгие годы застрять в негативном способе взаимодействия, подвергая своих детей хроническому конфликту между родителями на протяжении всего развития. Кроме того, дети могут отражать модель взаимодействия своих родителей в своих собственных отношениях, что может еще больше навредить их психическому здоровью.

Родителям никогда не поздно измениться. Есть способы предотвратить эти вредные воздействия. Некоторые исследования показали, что взаимодействие с родителями может побудить их более конструктивно разрешать конфликты и доброжелательно разговаривать друг с другом. Эти меры привели к краткосрочному улучшению психического благополучия детей. Вмешательства, направленные на поддержание психического здоровья родителей и развитие позитивного воспитания детей, также имеют значение. Важные отношения со сверстниками, другими взрослыми или братьями и сестрами также нейтрализуют влияние конфликта между родителями на детей.

Для родителей, которые застряли на плохих способах разрешения конфликтов, никогда не поздно попробовать более здоровые способы разрешения разногласий. Но лучше начать рано, до того, как дети подвергаются воздействию. В противном случае случайные негативные взаимодействия могут постепенно стать настолько нормой, что никто не поймет, что случилось с отношениями некогда любящей пары - или с детьми.

Существуют способы снятия конфликта в семье.

1. Выявление причины конфликта. Чаще всего причина обростает несуществующими претензиями и придирками, за которыми не видно истинного смысла конфликта. Пусть сначала говорит инициатор конфликта -

обиженный супруг. Часто его претензии — это своеобразный зов о помощи, именно так надо расценивать поступки инициатора. Тем более, что чаще именно он хочет наладить отношения в семье. Но и инициатору стоит обдумать свои слова, не предъявлять неясных упреков, не говорить намеками. Ясно сформулированная, искренняя речь - лучший помощник в разрешении конфликта.

2. Конфликт - это не повод оскорблять или стараться задеть другого. Конфликт должен привести к конструктивному общению, к деловому обсуждению проблемы. Цель - установить доброжелательную обстановку в семье, не забывая об этом ни на минуту. Конфликт, ссора не равна битве. Потому победа здесь не важна, а важно наладить отношения. В связи с этим нельзя допускать личные оскорбления, указания на недостатки. Лучше обсудить ошибки, просчеты, проступки, а не личные недостатки друг друга. Нельзя втягивать в конфликт детей, родителей, знакомых, соседей, друзей. Третье лицо обязательно, вольно или невольно, примет какую-нибудь сторону, вряд ли посторонние люди будут справедливы в оценке ситуации. Неприемлемо участие в конфликте ребенка, так как именно он страдает больше всего от ссор родителей.

3. Придерживаться в конфликте существа разногласий, не отвлекаясь от обсуждения темы, не пытаясь сразу выяснить все проблемы. Может потребоваться много времени для выяснения всех разногласий.

4. Поиск компромисса. Конфликт возникает потому, что супруги имеют разные мнения, интересы и не имеют желаний, а иногда и не могут уступить, отказаться от них. Поэтому конфликт часто долго не угасает. Необходимо для выхода из ситуации хотя бы частично принять и выполнить просьбы супруга. С другой стороны, не настаивать на идеальном, максимальном выполнении претензий, довольствоваться надо хотя бы частичной уступкой.

В заключение, конфликтное поведение родителей может варьироваться от очень деструктивного до очень конструктивного, так же, как и степень разрешения конфликта, которая имеет диапазон от отсутствия до полного разрешения конфликта. Соответственно, влияние конфликтов супругов на личностное развитие и поведение детей рассматривается как континуум от негативного к позитивному. И когнитивно-ситуативная концепция Грича и Финчема, и гипотеза эмоциональной безопасности Дэвиса и Каммингса служат теоретической основой для поиска и интерпретации связанных исследований. Поскольку первая теория фокусируется на когнитивных и поведенческих аспектах воздействия родительских конфликтов на развитие и поведение ребенка, а вторая теория - на эмоциональных, они дополняют друг друга. Результаты анализа, представленных в этой статье, в целом подтверждают эти две теории: супружеские конфликты, в зависимости от стиля конфликта, могут либо усилить, либо ослабить эмоциональную безопасность детей, и дети учатся конфликтному поведению, исходя из родительской модели. Есть несколько факторов, которые смягчают или

опосредуют эти отношения. Вопрос о том, как измерить последствия родительских конфликтов, представляет собой этическую, экономическую и научную проблему, поскольку различные методы имеют разные преимущества и недостатки. Поэтому рекомендуется сочетание различных методов.

Последствия семейных конфликтов родителей во взрослой жизни ребенка могут выражаться следующим образом:

- Дети из конфликтных семей выходят с глубокими внутриличностными конфликтами. Впоследствии это может привести к развитию невроза и депрессии в случае каких-либо стрессовых ситуаций.

- Формируются определенные черты характера: неуверенность в себе, замкнутость и нелюдимость, безразличие, агрессивность.

Ребенок впервые познает, усваивает роли отца и матери, мужа и жены, мужчины и женщины в процессе ежедневных контактов, общения с родителями. Закономерно, что молодые люди, перенявшие негативные черты поведения своих родителей, испытывают в жизни гораздо большие трудности, чем другие: их семейная жизнь начинается с того, что им сначала приходится переучиваться, прежде чем начать учиться искусству жить в семье. Отрицательные воспоминания детства очень вредны, они обуславливают соответствующим образом мышление, чувства и поступки во взрослом возрасте. Поэтому родители, не умеющие найти взаимопонимания друг с другом, должны всегда помнить о том, что даже при неудачном браке в семейные конфликты не должны втягиваться дети. О проблемах ребенка следует думать в первую очередь, по крайней мере, не меньше, чем о собственных.

Список использованных источников:

1. Kouros CD, Papp LM, Goeke-Morey MC & Cummings EM, Spillover between marital quality and parent-child relationship quality: Parental depressive symptoms as moderators. *Journal of Family Psychology*, 28, 2014
2. Александров И. Ф. Семья как первичная ячейка и как субъект права // Актуальные проблемы поведения. –2003. –№3.
3. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология. –М.: ЮНИТИ, 2004.
4. Гришина Н. В. Психология конфликта 2 изд. –СПб., 2008.
5. Дружинин В. Н. Психология семьи. –М.: КСП, 2008.
6. Елизаров А. Н. Конфликт и динамика семейного развития // Вестник РАТЭПП. –1995. –№2.
7. Емельянов С. М. Практикум по конфликтологии. –СПб., 2009.
8. Bandura, A. *Social learning theory*. Englewood, NJ: Prentice-Hall, 1977
9. Bandura, A. Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist* 37(2): 122–147, 1982
10. Fincham, F. Understanding the association between marital conflict and child adjustment: Overview. *Journal of Family Psychology* 8(2): 123–127, 1994

11. Grych, J. H. and Fincham, F. D. Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin* 108(2): 267–290, 1990

12. Cummings, E. M. and Davies, P. T. Effects of marital conflict on children: Recent advances and emerging themes in process-oriented research. *Journal of Child Psychology & Psychiatry* 43(1): 31–63, 2002

13. Zimet, D. M. and Jacob, T. Influences of marital conflict on child adjustment: Review of theory and research. *Clinical Child and Family Psychology Review* 4(4): 319–335, 2001

UDC 37.091.33:111

MODERN REQUIREMENTS FOR TEACHER TRAINING TO THE SCIENTIFIC AND RESEARCH ACTIVITIES

Temirbai Inkar Gabitkyzy

1-year Master's student, 7M01701- Foreign Languages: two foreign languages
Astana International University,
Nur-Sultan, Kazakhstan

Scientific supervisor: **Tleuzhanova Gulnaz Koshkimbaevna**, Candidate of Pedagogical Sciences

Even a few decades ago, scientific research was the prerogative of scientists. However, changes in the socio-political and socio-economic life of society, as well as the expansion of the boundaries of communication, have led to the need for modern specialists to master and apply the technologies of design and research activities.

Introduction to research activities currently begins with the «school bench», since the task of a modern school is «to prepare a graduate who has the necessary set of modern knowledge, skills and qualities that allow him to feel confident in independent life, who can quickly adapt to new conditions, find optimal solutions to complex issues, showing flexibility and creativity». The State educational Standards of primary and basic general education are aimed at solving these most difficult tasks.

The basis of the standard is the system-activity approach in education. Its goal is not to transfer a certain amount of knowledge, but to create conditions for the maximum development of the child's personality, abilities, inclinations, and interests. In this case, the student becomes an active participant in obtaining and mastering information.

The ability of a teacher to form a system of universal educational actions (UDS): personal, communicative, regulatory and cognitive, which contribute to the formation of the basics of the culture of research and project activity among students, is of particular importance and relevance. First of all, it is necessary to develop the

skills of development, implementation and public presentation of the results of research, educational project aimed at solving scientific, personal and (or) socially significant problems.

In the development of cognitive universal learning activities, priority is given to:

- mastering the basics of design and research activities by students;
- development of semantic reading strategies and working with information;
- practical development of the methods of cognition and the corresponding tools used in various fields of knowledge and cultural spheres;
- regular use of general scientific skills and conceptual apparatus in the educational process;
- the free use of symbolic means and a wide range of logical actions and operations.

Cognitive universal learning activities, first of all, are necessary in the study of academic subjects, when students acquire the skills of working with information. In this case, for their formation, students should learn to work with texts, systematize, compare, analyze, summarize and interpret information; highlight the main and additional information; present information in a concise verbal form – in the form of a plan or theses, and in a visual and symbolic form – in the form of tables, graphic diagrams and diagrams. Students acquire the ability to search for information in printed and electronic sources-using search engines, and must also be able to organize queries depending on the purpose and analyze the search results obtained. Students should use the information to «establish causal relationships and dependencies, explain and prove facts in various educational and practical situations, and model and design».

To organize the student's research activities, to teach him to independently acquire knowledge, to form his own point of view, to be able to argue for it and to apply the acquired knowledge in practice, a teacher who has the skills of research activities obtained in the course of professional training or in the course of self-education will be able to organize the student's research activities. All this determines the need for purposeful formation of scientific and research competence of students of pedagogical universities. Of course, in the training of a modern teacher, along with traditional types of activities – pedagogical and cultural-educational, both project and research activities should occupy an important place. The very nature of educational and educational work, its content implies the need to participate in the research of everyone who is professionally engaged in training and education. At least two features of the teacher's work make the teacher's participation in the scientific search inevitable – the uniqueness of the student groups and the different conditions of the educational process.

Taking into account that any educational impact is refracted through the individual characteristics of a particular individual, teachers should organize feedback (an apparatus of analysis and management based on scientific methods), which provides objective information about the development of the individual and

the process of its formation. This is necessary to find and justify the ways of pedagogical assistance to the student in the educational process. This formulation of the problem involves the creation of a criterion base based on the monitoring and evaluation using psychodiagnostic techniques of individual psychological characteristics of the trainees: the formation of the qualities of the mind (intelligence), motivation, interests, value orientations, personal and situational anxiety and other aspects of the personality. Of course, knowledge, skills and abilities remain extremely important, but only as «... the basis for the formation of the spiritual and intellectual qualities of the student, that is, as a means to achieve the goal» [9, 524]. Therefore, didactic tests (achievement tests) occupy a strong place in the modern educational system for conducting systematic pedagogical diagnostics. It becomes obvious that an objective study and evaluation of the individuality of a developing personality is impossible without the use of scientific research methods, which are an obligatory tool of pedagogical activity.

So, the reform of domestic education, the dominant position in which the idea of the development of the individual, and, ultimately, society, has taken, involves the implementation of the principles of the modern educational process – the disclosure and development of the personal potential of students, possible only if the study of the individuality of the younger generation. In this regard, the task of a professional teacher is to be a specialist not only in the academic subject, but also in the study of personality and the processes of its formation. Thus, the solution of actual problems of education determines the need for the activity of the teacher at the modern level-research. Being a competent researcher is a vital and professional necessity for every specialist in the field of education.

Of course, the modernization of the domestic education system, aimed at creating conditions for the development of the personal potential of students and their self-realization on the basis of the «ability to learn» and cooperate with adults and peers, focuses on teachers prepared for research activities. The adequacy of the qualification requirements for a teacher to conduct modern scientific and pedagogical research, the introduction of ideas and technologies should be determined taking into account the following knowledge and skills:

1. Freely navigate the system of research methods-to know their content, principles of construction, algorithms of application, the possibility of collecting information of a certain type, strengths and weaknesses in the aspects of identifying facts and ensuring their reliability, as well as to know the possibilities of optimal interrelation of methods with each other.

2. Possess the technology of applying methods and their modifications.

3. Master the methodology of scientific and pedagogical research:

- understand the design principles of the organization of scientific-pedagogical research (especially the principles of historicism, systematic, predictive value);

- to have a clear understanding of the conceptual apparatus (the accuracy of the information, the representativeness of the data, reliability and validity of the

instrumentation, performance studies, etc.), the structure of the problem and performed the semantic field of scientific and pedagogical research (the thesaurus of the study);

- follow the principles and requirements of the philosophical methodology and apply the methods of general scientific methodology. Training in accordance with the above requirements should be recognized as one of the main indicators of the qualification of a modern specialist in the field of education, whether it is teaching or scientific work [5]. First of all, the teacher must be ready to conduct a scientifically-based analysis of the pedagogical process, professional design of research and educational activities, and the introduction of promising innovative developments. The mandatory conditions for performing such activities are:

- correct understanding of its essence;
- solving the problem of systematic university training of teachers;
- scientific and methodological support.

The increasing role of research and project activities in the practice of a modern teacher calls for a transition from reproductive forms and methods of teaching (simple transfer of knowledge from the teacher to the students) to the management of this process. So, traditionally, the teacher had to fully present the educational material: to present a complete and complete set of information; to put forward hypotheses and illustrate the material with practical examples. Of course, the training was based on a clear logical basis, and the laboratory work was planned so that the correct result was achieved with strict adherence to the instructions.

However, if the goal of the educational process is to activate the cognitive activity of students for the development of research skills, then it is necessary to create conditions for them to independently formulate definitions of the main concepts and ideas on the topic under study, the lecture offers opposite points of view and the opportunity to find their own examples, doubts are expressed about the reliability of the conclusions. In this case, the main task of a modern teacher working with future teachers-researchers is not only to provide information, but also to raise problems, identify discussion points and orient students to search for additional information on a particular issue.

Modern lectures should be aimed not only at transmitting ready-made information, but also have an orienting, problematic character. At the same time, the scheme of the main lecture course may look like this:

- definition of the structure and objectives of a particular scientific discipline;
- communication to the student of the main concepts, theoretical concepts of the studied discipline, their relationship;
- highlighting the similarities and differences in the interpretation of the basic concepts by different scientific schools (working in this field of knowledge), with the fundamental rejection of the allocation of the «only correct» position or platform;

- discussion of alternative positions of scientific schools, their concepts based on fundamentally different systems of concepts; analysis of the disadvantages and advantages of these systems;
- discussion of the most complex or controversial problems of this field of knowledge [8, 208].

The lecture course is designed to impress upon the student that the truth is variable. But at the same time, individual concepts, including those created by him, have the right to exist only after mastering the information already accumulated by the scientific community and its reasoned criticism. This leads not only to the rejection of the principle of quantitative prevalence of lectures, but also to the priority of their informativeness. Such traditions were justified, since the amount of methodological material (textbooks, reference literature) was insignificant and difficult to access, and the available material often needed significant methodological rethinking. However, the rapid increase in information, the rapid updating of both data and concepts, and the diversity of views, judgments, and ideas that are of equal importance determine changes not only in the forms of teaching (even in traditional disciplines), but also in the activities of students. So, the function of direct transmission of information by the teacher of a certain training course should be transformed into the function of organizing the student's independent activity on its development. In this case, the function of reviewing and analyzing a wide range of opinions of scientific schools in a particular field of knowledge is implemented. Obtaining the necessary knowledge and a stock of information, without which a university graduate cannot be considered a specialist, is not the responsibility of the teacher, since there are many generally recognized and experimental author's textbooks and methodological manuals available for independent study. The most important task of a teacher is to systematize a huge variety of material, and the goal of teaching a student is to be able to navigate it. Students should plan and justify the decision on the choice of methods of this activity independently. In the educational process, the importance of colloquia, laboratory work and other forms of active classroom activities with students should increase. The results of the independent search of students are checked, discussed and fixed at seminars and practical classes.

Special attention should be paid to the justification and choice of forms of organization of classes aimed at integrating them into a complete functional system, and therefore, the formation of professional competencies, including in research activities. In the pedagogical process, it is necessary to use both active, interactive and other innovative educational technologies, as well as independent problem-oriented activities of students. In the psychological and pedagogical literature, various innovative methods are proposed, focused not only on knowledge, but also on the activity (research) approach [1; 2; 3]. Thus, when training future teachers in practical classes, it is advisable to use a number of methods aimed at fostering research activity and initiative of students.

The case method is a learning process based on simulating a professional situation. This method is the study, analysis and decision-making of a situation that has arisen or may arise as a result of certain events under certain circumstances in specific conditions at a given time. The case method promotes the development of students' analytical thinking, mastering and applying a systematic approach to problem solving, allows you to identify options for correct and erroneous solutions, justify the choice of criteria and find optimal solutions, form objective conclusions.

An effective method of attracting students' attention to a particular problem and obtaining valuable information is discussion as a public discussion or free exchange of knowledge, opinions, ideas or opinions on a controversial issue or problem. The discussion method helps to solve actual problems in research activities:

- training participants in the analysis of real situations, as well as the formation of skills to separate the important from the secondary and formulate the problem;
- modeling of particularly difficult situations, when even the most capable student is not able to cover all aspects of the problem individually;
- formation of the ability to critically evaluate and defend their beliefs [2].

The method of discussion allows you to identify different views on the solution of certain controversial issues, forms the skills of expressing your own opinion and listening to others, develops logical thinking [1].

The project method is a set of educational and cognitive techniques that allow solving an actual problem on the basis of independent creative activity of students with the mandatory presentation of the results obtained. To create a project, it is necessary to teach students to think independently: based on the knowledge of different scientific fields, to identify and solve problems; to predict the results and anticipate the possible consequences of various solutions; to establish cause-and-effect relationships.

Independent work of students, which is considered as a problem-oriented activity, can play an important role in the formation of research skills. In contrast to the traditional approach, in which it acted as a secondary, complementary activity of the teacher in the classroom, with an innovative approach, it should be considered as the main activity of the student, managed by the teacher and ensuring the achievement of the projected competencies [9].

Independent work of students includes preparation for classroom classes: studying the literature on the discipline, lecture texts and electronic materials on the topic under study; performing creative tasks at home; writing reports on the seminar; preparing for control works, colloquiums and other forms of current control. In addition, the independent activity of students also includes the performance of additional tasks: search and review of literature and electronic sources of information on an individually set problem of the course being studied; writing an abstract (essay) on various issues; analytical review of scientific publications on a specific problem; analysis of information on a given topic; drawing up diagrams and building models, etc.

Therefore, independent work, as a type of educational activity of a student, aimed at forming a sufficient level of general and professional competencies, including the organization of effective research and project activities, will contribute to the implementation of further self-education and continuous education of a university graduate, including through improving educational and methodological support.

Increasing the research component in the process of training teachers is a promising task of professional and pedagogical education. The use of new methodological approaches to improving educational and methodological manuals, including both by enriching the content and more technologically advanced presentation of scientific information, can contribute to the solution of problems of increasing the effectiveness of research and professional training of teachers [4; 6; 7]. The focus on strengthening the research training of bachelors based on the independent work of students is ensured by the inclusion of scientific information in the content of the manuals, which contributes to the growth of their methodological culture [5; 6]:

- examples of justification and implementation of methodological approaches in the study of problems of modern education;
- fundamentals of technology for the effective use of existing and constantly improving research tools and their conceptual apparatus, integrated in the process of historical continuity of rational means and methods of studying the developing personality;
- an example of the author's experience, including the formation of the scientific and information base of the system of scientific knowledge as an opportunity for effective coordination of scientific and pedagogical activities in solving the problems of modernization of the education system and the development of pedagogy;
- a series of tasks in the blocks of independent work on the development of scientific and pedagogical and subject-pedagogical competence of future specialists in the conditions of independent work of students;
- situational tasks based on the case method, competence-based tests, tests of practical skills, portfolios, and others that take into account the professional specifics of the educational program.

The use of this scientific information will enrich the content of academic disciplines and will contribute to improving the effectiveness of training specialists at the undergraduate level. The teacher will be able to professionally use the acquired knowledge and skills in conducting research and independent design of educational activities, as well as for the analysis and implementation of promising developments in the field of education.

Thus, at present, a specialist is needed who is capable of creative activity based on the use of the acquired professional knowledge, who is ready to independently extract, analyze and effectively use scientific, pedagogical and other information, and work with packages of modern technologies. Therefore, higher

education should train teachers who are able to fully perceive the pedagogical reality of the modern educational system; who can organize and independently conduct scientific research; who are capable of an open creative innovative search for new ideas; dialogue with all participants of the educational process. In this case, the goal of modern professional pedagogical education is not only to transfer to the student the totality of knowledge and the formation of humanistic values, but also to develop a broad outlook, interdisciplinary flair, the ability to self-study and make individual creative decisions. All this makes up the specifics of the competence approach, which involves shifting the emphasis to the educational and developmental functions of higher education, ensuring the formation of the personality of the future specialist – his harmonious spiritual and moral development, high psychological stability and readiness for effective creative activity.

List of source used:

1. Valeeva. M. A. The use of interactive methods of teaching students in the educational environment of the university // Philosophy of education. – 2010. – №2 (31). – P. 75-81.
2. Gushchin. Yu. V. Interactive methods of teaching in higher school // Psychological Journal. - 2012. - No. 2. - p. 1-18.
3. Interactive learning-URL: http://perm-pedsovet.ru/interaktivnoe_obuchenie/index.html (accessed 12.02.2016)
4. Kiryushina O. N. Introduction to the technology of effective use of scientific research methods: textbook. manual / O. N. Kiryushina; scientific ed. by E. A. Mikhailychev. Taganrog: Publishing house of the Center of TSPI, 2009. - 176 p.
5. Kiryushina O. N. Development of scientific-informational and personnel resources of the scientific potential of the education system. - Rostov-on-Don: Publishing House of the Center of the Southern Federal University, 2011.
6. Kiryushina. O. N. Theoretical pedagogy: textbook. manual / O. N. Kiryushina. - Taganrog: Taganrog Publishing House. A. P. Chekhov Institute, 2014. - 220 p.
7. Kiryushina. O. N. Factors of increasing the effectiveness of research training of teachers // Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Tomsk-2011. - No. 13. - pp. 231-238.
8. The transition of Russian universities to the level system of training in accordance with the Federal state educational standards: regulatory and methodological aspects / V. A. Bogoslovsky, E. V. Karavaeva, E. N. Kovtun and others – M.: Universitetskaya kniga, 2010. – 249 p.
9. Russian pedagogical encyclopedia: V 2-Kh t. / GL. the editorship of V. V. Davidov. – M.: BDT, 1993. – Vol. 1. – 608 p.

УДК 35.015.40

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ДЕПРЕССИВНОГО СОСТОЯНИЯ У ПОДРОСТКОВ

Хамзина Тумар Гафуровна

Студентка 1 курса, ОП 6В03103 - Психология

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Бекова Жанат Кадырбаевна**

к.п.с.н., доцент

khamzina.tumar@mail.ru

В настоящее время на глобальном уровне уделяется особое внимание проблеме депрессивного состояния человека учеными в сфере психологии, педагогики, социологии и т.д. Актуальность данной темы обусловлена тем, что в наше время наиболее частой проблемой является проблема депрессивных расстройств. А особенно это касается детей в подростковом возрасте. Исследования показывают, что каждый восьмой подросток из десяти страдает подростковой депрессией. Актуальность данного исследования заключается так же и в том, что депрессия часто становится причиной школьных конфликтов – как с учителями, так и со сверстниками. В состоянии депрессии подросток становится грубым, циничным, отталкивает окружающих неожиданной жестокостью, немотивированной агрессией. Одиночество еще больше усугубляет проявления депрессии. Оставаясь наедине со своими переживаниями и мыслями, подросток замыкается в себе. Подобная ситуация может подтолкнуть подростка к поиску новых компаний – нередко асоциального, преступного или наркозависимого характера.

Пики суицидальной активности приходятся на возраст от 15 до 22 лет (так называемый «пик молодости») и на возраст старше 45 лет («пик инволюции»), причем в молодом возрасте преобладают суицидальные попытки, а в инволюционном – самоубийства. Хотя на сегодняшний день не существует единой общепринятой классификации возрастных периодов, однако с учетом соматического, психологического и социального созревания можно согласиться с оптимальным предложением экспертов ВОЗ считать возраст подростков от 10 до 20 лет, как это принято сейчас в большинстве стран мира. Этот возраст является чрезвычайно важным для дальнейшего развития человека, поскольку в этот период завершается психическое, телесное и половое становление, вырабатываются и закрепляются особенности поведения; недаром его называют критическим. От того, как пройдет развитие в подростковом возрасте, зависит и здоровье, и качество последующей жизни личности. В течение подросткового периода ломаются и перестраиваются многие прежние отношения, приводящие к перманентным

конфликтам. А если индивид пребывает в состоянии перманентного конфликта – конфликта между актуализированными потребностями и невозможностью их удовлетворения, то наиболее вероятными формами психического реагирования на фрустрирующую ситуацию будут депрессивные реакции. У подростков в качестве перманентно-фрустрирующей ситуации выступают с одной стороны – многие притязания на чувство взрослости, а с другой – неизменная социальная ситуация, он по-прежнему остается учащимся. Данный хронический конфликт может стать причиной психических заболеваний, в том числе, очень часто может провоцировать психические расстройства, относящиеся к категории аффективных расстройств настроения.

Наиболее трагичным последствием депрессивного расстройства является суицид. По данным ВОЗ, суициды среди лиц в возрасте 15-20 лет за последние 15 лет возросли в 2 раза и среди причин смертности во многих экономически развитых странах занимают 2-3-е место. Ежегодно в мире лишают себя жизни свыше полумиллиона молодых людей, то есть более 1 000 человек в день.

D. Wasserman с коллегами изучала показатели самоубийств в группе подростков в возрасте 15-19 лет в разных странах мира с использованием сведений, взятых из базы данных о смертности Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ). В 90 изученных странах самоубийство занимало четвертое место в перечне причин смерти среди подростков мужского пола и третье – среди женского. В 13 странах показатели самоубийств в 1,5 раза и более превышали средний, среди них Шри-Ланка с самым высоким показателем, далее – Литва, Россия и Казахстан.

Изучением депрессивных состояний подростков занимались зарубежные ученые такие, как И.П. Павлов, К. Юнг, И.М. Сеченов, З. Фрейд, А. Адлер, К.Э. Изард, Г. Селье.

В историю развития психолога-педагогической науки Казахстана большой вклад принесли такие великие и выдающиеся мыслители, как Аль-Фараби, Ю. Баласагуни, М. Кашгари, А. Яссави, А. Кунанбаев, И. Алтынсарин, В.Я. Струмский, А.П. Нечаев [1].

Депрессия - это аффективное состояние, которое характеризует сильный отрицательный эмоциональный фон, изменения в мотивационной сфере, когнитивные представления и общая пассивность поведения ребенка. Депрессивное состояние — это нарушение психической активности, субъективное отрицательное душевное состояние и соматические признаки. Депрессивное состояние сопровождается тяжелыми, мучительными эмоциями и переживаниями – это может быть: подавленность, отчаяние, тоска.

Симптомы депрессии. Подавленное настроение. К подавленному настроению относятся уныние, печаль, вялость и раздражительность. Будущее кажется мрачным и ничего не значащим. Может значительно увеличиться плаксивость.

Потеря удовольствия. Дела, которые раньше приносили хорошее настроение, больше не удовлетворяют или не интересуют. Из жизни исчезла радость.

Усталость. Депрессия вызывает потерю инициативности, инерцию и чувство усталости, кажется, что энергии не хватает даже на маленькие дела.

Потеря уверенности в себе или самоуважения. Характерны мысли о собственной слабости и никчемности, вера в собственный успех очень слаба.

Чрезмерная самокритика или необоснованное чувство вины. Человек чувствует себя виновным и заслуживающим наказания. Чувство вины часто возникает по отношению к таким проблемам, на которые человек сам не в силах повлиять или в которых даже не допускал ошибок.

Повторяющиеся мысли о смерти или самоубийстве, либо же попытки к нему. У находящегося в депрессии могут возникать мысли о смерти, желание собственной смерти, а также мысли о самоубийстве.

Чувство нерешительности или ослабление способности концентрации внимания. Человек не способен сосредоточиться или действовать даже в таких делах, которые ранее казались легкими.

Психомоторные заторможенность или возбуждение. Может наблюдаться либо оцепенение, либо гиперактивность. Нарушения сна. Нарушения сна могут проявляться в трудности засыпания, в прерывистом сне и раннем пробуждении, а также в повышенной сонливости. Изменение аппетита и веса. Аппетит может исчезнуть, а вес снизиться; иногда, наоборот, аппетит может появиться и вес начинает увеличиваться.

Симптомы депрессии могут достаточно сильно варьироваться у разных людей. Иногда ведущими симптомами депрессии могут быть различные физические боли и плохое самочувствие, в таких случаях бывает трудно идентифицировать саму депрессию. Страдающему от депрессии также во многом трудно описать свои ощущения близким или медикам, или же он вместо депрессии может говорить, например, об отношениях с людьми, о проблемах со сном или заботах о финансах или здоровье [2].

Выделяют типы депрессивных расстройств:

1. Депрессивный эпизод — это наиболее распространенная и типичная форма депрессии. Эпизод длится от нескольких недель до года, но всегда продолжительностью более 2 недель. Единичный депрессивный эпизод называется однополярным. Приблизительно треть заболевших людей могут испытывать лишь один эпизод, или «фазу», на протяжении жизни. Тем не менее, если человек не получает соответствующего лечения депрессии, существует риск повторных депрессивных эпизодов в будущем. Депрессивные эпизоды всегда в той или иной степени затрагивают работоспособность человека.

2. Рекуррентное депрессивное расстройство или большое депрессивное расстройство, которое обычно начинается в подростковом или юношеском возрасте — когда депрессивный эпизод повторяется. При такого рода

депрессии депрессивные фазы, которые могут длиться от несколько месяцев до нескольких лет, чередуются с фазами с нормального настроения. Этот вид депрессивного расстройства может серьезно затрагивать работоспособность и является однополярным по своей природе (нет фазы мании или гипомании). Это, так называемая «классическая» или «клиническая» депрессия.

3. Дистимия проявляется более мягкими и менее выраженными симптомами, чем депрессивный эпизод или рекуррентная депрессия. Тем не менее, расстройство является постоянным, симптомы длятся гораздо дольше, по крайней мере, 2 года, иногда десятилетия, поэтому его называют «хронической депрессией». Это расстройство однополярное, а также влияет на работоспособность. Этот тип депрессии иногда переходит в более тяжелую форму (большой депрессивный эпизод) и если это случается, то такое состояние называется двойной депрессией.

4. Биполярная депрессия, тип I. Это тип депрессии при биполярном расстройстве, которое ранее называлась маниакально-депрессивный психоз, встречается реже, чем униполярная депрессии. Она состоит из смены депрессивных фаз, фаз нормального настроения и, так называемых, маниакальных фаз. Маниакальные фазы характеризуются чрезмерно высоким настроением, связанным с гиперактивностью, беспокойством и снижением потребности во сне. Мания влияет на мышление, рассудительность и социальное поведение вызывает серьезные проблемы и трудности. Когда человек находится в маниакальной фазе, он совершает частые случайные небезопасные половые связи, принимает неразумные финансовые решения. После маниакального эпизода такие люди часто испытывают депрессию. Лучшим способом описать эти «потрясения эмоций» является фраза "быть на вершине мира и попасть в глубины отчаяния». Симптомы фаз депрессии при биполярном расстройстве иногда трудно отличить от однополярной депрессии.

5. Биполярная депрессия, тип II. Больше похожа на рекуррентное депрессивное расстройство, чем на биполярное расстройство. При этом расстройстве множественные депрессивные фазы чередуются с фазами маний, но с менее выраженной эйфорией. Во время этих фаз семья и близкие могут даже ошибочно предполагать, что у человека всё хорошо.

6. Смешанное тревожно-депрессивное расстройство. При тревожно-депрессивном расстройстве клиника очень похожа на депрессию, однако при депрессии на первое место всегда выходят депрессивные синдромы. В данном случае равномерно сочетаются как тревожные, так и депрессивные симптомы.

7. Депрессивный психотический эпизод. Особой формой депрессивного эпизода является психотическая или бредовая депрессия. Психоз – это состояние, при котором люди видят или слышат вещи, которые не существуют (галлюцинации) и/или имеют ложные идеи или убеждения (бред). Существуют различные виды бреда такие как самообвинение без причин (бред вины), финансовый крах (бред бедности), чувство непонятной болезни

(ипохондрический бред). Людям с бредовыми депрессиями почти всегда необходимо стационарное психиатрическое лечение. Психотические эпизоды могут быть как однополярными, так и биполярными.

8. Атипичная депрессия. Этот тип депрессии характеризуется гиперчувствительностью и переменчивостью настроения, перееданием и сонливостью, паническими атаками. Этот тип депрессии легкий и может быть биполярным.

9. Сезонные депрессивное расстройство. Этот тип депрессии похож на атипичную депрессию и притекает сезонно при изменении климата, чаще осенью или зимой. Обычно, когда сезон заканчивается, люди снова восстанавливают нормальное функционирование.

10. Краткое депрессивное расстройство. Это более мягкий вариант депрессии, чаще поражающий молодых людей и характеризующийся короткими депрессивными эпизодами, длящимися менее 2 недель [3].

Классификация депрессий и причины их возникновения:

Психогенная, экзогенная депрессия – реакция организма на конкретное стрессовое событие.

Эндогенная депрессия – развивающаяся на фоне генетической предрасположенности.

Невротическая депрессия – характерны навязчивые, астенические или истерические проявления. Сочетает в себе неуверенность в принятии решений, резкие вспышки бескомпромиссности и чувство недооцененности.

Циркулярная депрессия. Зачастую является реакцией на сезонные изменения. Примером может служить осенняя депрессия, вызванная изменением количества света, атмосферными колебаниями и изменением гормонального фона. В качестве лечения часто применяется курс антидепрессантов, что позволяет вывести на необходимый уровень количество серотонина и мелатонина.

Послеродовая депрессия. Развивается по истечении нескольких недель после родов. Основными причинами становятся резкие гормональные изменения, повышенная тревожность за состояние новорожденного, ослабленный организм. Проявляется в виде эмоциональной неустойчивости, нарушении режимов сна, чувства тревожности, отстраненности от ребенка. Лечение послеродовой депрессии основывается на методах когнитивно-бихевиоральной терапии и в случае необходимости применении курса антидепрессантов и гормональной терапии. При этом лечение базируется на индивидуальном подходе к каждому частному случаю.

Факторы, вызывающие депрессию:

В сущности, причиной психогенной депрессии становится сильное эмоциональное перенапряжение, что означает возможность развития депрессии и на фоне радостных событий, что случается гораздо реже. Зачастую, причинами психогенной депрессии становятся сильные расстройства, вызванные потерей близкого человека, стрессами на работе,

сильным переутомлением и т.д. Данный вид депрессии развивается на фоне «заикленности», сложности принятия жизни после произошедшего события.

Зачастую подобные депрессивные состояния проходят после разрешения стрессовой ситуации, в результате грамотной психотерапии, но в случаях, когда произошедшее событие является лишь толчком к развитию эндогенной депрессии, специалистам важно своевременно дифференцировать психологические и внутренние факторы.

В случае эндогенной депрессии, развитие заболевания может проходить без конкретной причины, способной спровоцировать ухудшение состояния и базироваться исключительно на внутренних процессах, обусловленных наследственностью или гормональными нарушениями. Иногда депрессию провоцируют другие заболевания – алкоголизм, наркомания, булимия и другие болезни, способные негативно сказываться на психологическом состоянии пациента [4].

Депрессия приводит к нетрудоспособности. Депрессия - серьезная проблема национального здравоохранения. В Финляндии она является ведущей причиной ухода на пенсию по инвалидности после заболеваний опорно-двигательного аппарата. В наше время депрессия как расстройство психического здоровья диагностируется гораздо лучше, поэтому количество страдающих депрессией статистически увеличилось.

Однако, однозначных свидетельств увеличения распространенности депрессии не существует. Возможно, к примеру, что нагрузки и нестабильность современной трудовой деятельности, а также образ жизни, ориентированный на успех, требуют слишком много сил, возможности к нормальной реализации у страдающих депрессией более слабые по сравнению с прошлым, поэтому нетрудоспособность по причине депрессии получила широкое распространение.

Депрессия вызывает мысли о самоубийстве. Достаточно часто у страдающих депрессией возникают суицидальные мысли. Стремление к смерти и мысли о самоубийстве выражают желание избавиться от свойственной тяжелой депрессии предельно болезненного состояния. Вызываемые депрессией безнадежность и страдание не являются, однако, постоянным состоянием. Существует эффективное, ускоряющее преодоление депрессии — лечение.

Проблема эмоционального неблагополучия подростка — это одна из объектов внимания родителей, педагогов и психологов. Ярким проявлением эмоционального неблагополучия является депрессивное состояние. Современный подросток живет в сложном по своему содержанию мире и тенденциям развития. Все это неблагоприятно сказывается на подростке. И приводит к психическому неблагополучию подростков, возникновению разных эмоциональных и поведенческих расстройств, в частности к депрессивному состоянию.

Подростковая депрессия – объект пристального изучения современной психиатрии, но разница в классифицировании болезней служит препятствием для сравнения показателей разных стран. Так, психиатры Германии и Австрии используют понятия депрессии невротической, депрессивной фазы маниакально-депрессивного расстройства, депрессии истощения. Специалисты США используют классификацию DSM-III, в которой выделяется три класса расстройств: поведенческие нарушения с депрессивным настроением, большая депрессия, дистимическое расстройство. В отечественной психиатрии депрессивное состояние делят на подвиды в зависимости от причин его появления [5].

Большое количество современных подростков показывают факты эмоционального неблагополучия, выражающегося в наличии устойчивых депрессивных состояний. У подростков состояние депрессии характеризуется самыми различными проявлениями, которые возникают с ранних лет. Депрессивное состояние у подростков проявляется отсутствием аппетита, бессонницей, агрессией. В некоторых случаях это приводит к анорексии. Кроме этого, депрессия в подростковом возрасте может коррелировать с таким симптомом, как энурез. Этот симптом указывает на органическое происхождение заболевания или причастность к депрессии невротического типа, и биохимические исследования это подтверждают. При этом больному присуща незрелость эмоциональных и психических реакций, плаксивость, некая озлобленность, склонность к асоциальному поведению. Для приступов депрессии характерен затяжной период со скрытыми, маскированными эпизодами. Лечение антидепрессантами в этом случае дает положительный эффект [6].

Признаки депрессии у подростков — это не только приступы тоски и грусти, отсутствие радости или плохое настроение. Депрессивный подросток уходит в себя, перестает реагировать на происходящее и долгое время лежит в постели. При этом лицо его выражает крайнюю меланхолию. Больные могут очень долго лежать или сидеть в застывшей позе с остановившимся взглядом, не замечая происходящего вокруг них. Они вялы, их клонит в сон. Такие симптомы могут указывать еще и на эндогенную причину депрессии.

Зарубежные исследователи считают распространенной причиной этого расстройства психологическую деривацию потребности в общении с матерью: изоляции ребенка от матери, недостаток любви, ласки и внимания, равнодушное отношение к ребенку или изоляция с помещением в клинику, детдом. Эти болезненные состояния получили название «синдрома депривации» или «синдрома детей из госучреждения» [7].

Признаками депрессии у старших школьников являются пассивность, замедленность, вялость, апатия, или, наоборот, беспокойное и тревожное поведение. Характерным проявлением заболевания является нарушение сна, а также энурез, энкопрез, сенестопатии.

При депрессии у подростков отмечается унылость, слабый и тихий голос. Настроение у таких детей зачастую плохое. Дети становятся грубы, неуправляемы, неадекватны, агрессивны, но характерных депрессивных высказываний при этом нет.

Повышенная утомляемость и общее снижение обучаемости тоже могут быть признаками депрессии. Подросткам становится не по силам усваивать учебный материал, они все больше времени тратят на подготовку к занятиям.

Соматические проявления не дают возможности на ранних этапах выявить это заболевание. Депрессивные состояния у подростков тянутся неделями, но затем проходят сами по себе, а после вновь возобновляются.

Причины депрессии у подростков старшего возраста чаще всего лежат в другой плоскости. Зачастую эти депрессивные подростки недовольны окружающим и отгораживаются от школьного коллектива. Депрессивный подросток часто считает себя плохим и никчемным человеком, такая депрессия всегда сопровождается нарушением самооценки.

Детям с депрессией старше десяти лет уже присущи проявления тоски, а в минуты отчаянья они готовы расплакаться. Агрессивные выпады, перемежающиеся с периодами замедленности реакций, возникающие трудности в общении, застывшая мимика, пессимистический взгляд на жизнь и общечеловеческие ценности – вот картина подростковой депрессии. А если расстройство пустить на самотек, то картина приступов приблизится к такой же, какая наблюдается у взрослых [8].

Зачастую родители и учителя воспринимают симптомы подростковой депрессии как возрастные изменения. *Не каждый ребенок рассказывает взрослому о своих проблемах.* Подросток идет на контакт только в случае возникновения доверия, а заслужить доверие подростка не так просто.

Психотерапия депрессии у подростков. Сложные случаи, при которых подростки преодолевают тяжелые, порой суицидальные мысли, требуют контроля специалистов и лечатся только в стационаре. Лечение подростковой депрессии в домашних условиях, с сохранением привычного ритма жизни детей, проводится лишь в случае легких форм этого расстройства.

Для достижения успеха в лечении обязательны позитивные перемены в семье подростка. Необходимо понять, что ребенка нужно принять таким, какой он есть, а от ожиданий лучше отказаться.

Важно поднять подростку самооценку, привить желание говорить открыто о своих чувствах и научить его самостоятельно корректировать жизненную ситуацию. Важно дать понять подростку, что взрослый окажет ему поддержку в любой трудной ситуации. При этом нельзя быть навязчивым, не стоит задавать много вопросов, необходимо уважать мнение ребенка и оставаться деликатными. Поддержать ребенка в трудное для него время, помочь выйти из депрессии — вот основная задача взрослого.

Важно понять, что подростковая депрессия чревата не просто нарушениями настроения. Эта проблема затрагивает практически все аспекты

жизни ребенка. Подростковая депрессия создает проблемы в школе и семье, может спровоцировать наркоманию, асоциальное и даже криминальное поведение, а также самоубийство, поэтому родителям и учителям следует быть максимально внимательными к поведению и состоянию подростков, чтобы вовремя заметить и отреагировать на первые симптомы.

Психологические подходы к диагностике и коррекции депрессивных состояний у подростков.

Трудности диагностики депрессивных явлений привели к осознанию специалистами необходимости учета психологических аспектов возникновения и развития данных явлений у подростков. На основании имеющихся в литературе данных можно выделить ряд направлений и подходов к исследованию психологического содержания депрессии, механизмов ее возникновения, путей ее коррекции и стабилизации. Это - психоаналитический, когнитивно-поведенческий, поведенческий, а также семейная и групповая психокоррекция. Целью видов помощи, основанных на этих подходах, является снятие психологических симптомов и улучшения состояния пациента. Методы включают психологические вмешательства, целью которых является изменение поведения, мыслей или отношения пациентов, которые, предположительно, являются основными причинами проблем. Краткосрочной целью является облегчение страданий подростка. Долгосрочной целью коррекции является ограничение функционального ухудшения, произошедшего из-за проявления симптомов (например, слабых межличностных отношений, семейного конфликта, отказа ходить в школу), и предотвращение хронического характера и возвратности депрессивных эпизодов.

Депрессия у подростков накладывает сильный отпечаток на все стороны личности, приводит к одиночеству и отчуждению. Депрессивные состояния приводят к дезадаптации подростка. Своевременная коррекция данного эмоционального неблагополучия даст возможность бескризисно преодолеть трудности, сопутствующие подростковому возрасту.

Ковалев Г.В. писал, что в депрессивном состоянии у подростков меняется отношение к друзьям и близким, чувство вины. Важнейшим фактором депрессивного состояния является психоэмоциональное взросление ребенка. В этот период подросток хочет отделиться от взрослых, быть самостоятельным и найти себе место в этой жизни. Эти задачи порождают у подростка постоянные волнения [9].

Таким образом, я расписала важные проблемы, с которыми вы можете столкнуться в будущем. Войдут они в вашу жизнь или нет, зависит лишь от вашего личного выбора. Чем вы при этом будете руководствоваться — здравым смыслом или внутренними желаниями, — дело за вами, как и ответственность. Я призываю вас быть разумными и размышлять уже сейчас о вещах более важных, чем сиюминутные удовольствия и мелкие подростковые трагедии. Всегда помните пословицу, что «спасение

утопающего — дело рук самого утопающего». Сейчас вы строите свою жизнь. Вы еще в начале пути, когда все возможно. Старайтесь обдумывать каждое свое решение, поскольку будете вы счастливы в жизни или нет, зависит только от вас.

Список использованных источников:

1. <https://kaznmu.kz/press>
2. <https://mieli.fi/lang-opt/other-languages/russian>
3. <https://ifightdepression.com/ru/informacija-dlja-vsex/typy-depressii>
4. <https://klinika4.ru/services/psychotherapy/vidy-depressij.html>
5. Голант, М. Что делать, когда тот, кого вы любите в депрессии. Помогите себе - помогите другому /М. Голант, С. Голант. - М.: Изд-во института психотерапии. - 2001. - 175 с.
6. Бойко, В.В. Трудные характеры подростков: развитие, выявление, помощь /В.В. Бойко. - СПб.: Союз, 2002. - 160 с.
7. Антропов, Ю.Ф. Невротическая депрессия у детей и подростков / Ю.Ф. Антропов. - М.: Изд-во Медпрактика, 2000. - 224 с.
8. Депрессия // Под ред. Пери А., Руксталис М. и др. Пер. с англ. - М., Мир, 2000. - 215 с.
9. Ковалева Г.В. Психология хандры или выход есть. М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА. 2004.С.288. Крайг, Г. Психология развития /Г. Крайг. - СПб.: Питер, 2000. - 992 с.

ӘОЖ 82.0 (072)

**ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДА КӨРНЕКІЛІКТЕРДІ ТИІМДІ
ПАЙДАЛАНУ**

Шуйнши Хуралай

6B01302-Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі оқу бағдарламасы 1 курс студенті Астана халықаралық университеті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: **Нургазиева Нургуль Мырзабековна**, педагогика және психология магистрі

Әдебиеттік оқу сабағы – оқушылар үшін қызықты пәннің бірі. Себебі сан-алуан шығармалар арқылы оқушылар әр түрлі әсер алады. Оқулықта берілген сан-алуан шығармалар оқушылардың оқиға желісін қабылдап, өз пікірін білдіре алуын, қиялын, ойлау қабілеті сияқты көптеген біліктер мен дағдыларды бойына сіңіре білуін қалыптастырады. Ақын жазушылардың өмірі мен олардың шығармашылығы, халық ауыз әдебиетінің үлгілері ертегі, жаңылтпаш, мақал-мәтел, аңыз әңгімелер арқылы тіліміздің терең қазынасын

меңгереді. Әдебиеттік оқуда берілген шығармалар сан алуандығымен, беретін үлгі-өнегесімен оқырманның жүрегінен ерекше орын алады. Әсіресе, кішкентай бүлдіршіндерді өзіне тартады.

Оқушылардың шығарма мазмұнын қабылдап, сезіне алуы үшін оқытушы түрлі жолдарды қарастыра білуі керек. Қазіргі кезде сабақ барысында түрлі әдіс-тәсілдер қолданылады. Ол әдістерді сабақта қолдану үшін белгілі бір құрал-жабдықтарды қажет етеді. Оларды көрнекілік деп атаймыз. Кез-келген пәнді оқытуда көрнекіліксіз өткізу мүмкін емес сияқты. Себебі берілетін білімді оқушылардың қабылдауы ең бірінші оқытушыға, кейін оның қолданатын көрнекілігіне тікелей байланысты. Көрнекілік – педагогикадағы дидактикалық тәсіл. Ол ақпараттың, дәрістің, үгіт-насихаттың, жарнаманың танымдылығы мен пәрменділігін арттыру жолы, оқытуда заттар мен құбылыстардың әр қайсысының өзіне тән жаратылыс бітімін, әр қилы сыр-сипаттарын сезім мүшелері арқылы байқау, қабылдауға баулиды [1]. «Көрнекілік» ұғымын алғаш рет 17 ғасырда ғылымға ұлы педагог Я.А.Коменский енгізді. Оны ары қарай дамытып, оқу пәндерінің мазмұнына сай әдістеме жүйесін қалыптастырған педагогтер И.Г.Песталоцци, А.Дистерверг, К.Д.Ушинский болды. Я.А.Коменский «Көрінетіннің бәрін көзге, естілетіннің бәрін құлаққа, сезілетіннің бәрін қолға беру керек», деп атап көрсеткен [2]. Көрнекіліктің үлгілерін пайдалануға ұстаз Ы.Алтынсарин басты назар аударды. Сонымен қатар ұлы ғұлама Абай Құнанбайұлының «Адам баласы... көзбен көріп, құлақпен естіп, қолмен ұстап, тілмен татып, мұрнымен иіскеп, тыстағы дүниеден хабар алады» - деген пікірі көрнекіліктердің алар орнын айқын көрсетеді [3].

Көрнекі құралдар әр сабақтың тірегі. Сол арқылы оқушыларға кейбір түсініксіз, сөзбен түсіндіру үшін көп жұмыс жасауды қажет ететін мәселелерді жеңіл әрі тез ұғындыру үшін қолданылады.

Сабақ барысында көрнекілікті дұрыс пайдалану мазмұнды ұғымдардың қалыптасуына, оқушылардың логикалық ойлау және өз ойын анық жеткізе алу дағдысын қалыптастырады. Берілуге тиіс білімді оқушылардың меңгеріп, алған білімдерін қолдана білуіне негіз қалайды. Көрнекі құралдардың әр алуан дидактикалық қызметіне және мүмкіншіліктеріне байланысты олардың сабақ үстінде кешенді түрде қолданғанда ғана, мұғалімнің алдына қойылатын әрбір танымдық міндетті шешу бағытында жоғары нәтижеге қол жеткізуге болады.

Мұғалім сабақта қолданылатын көрнекіліктерін белгілі талаптарға сай болуына назар аударуы керек. Ең бірінші жас ерекшелігін ескеріп, кейін көрнекіліктің тақырыпқа сай екеніне көз жеткізгені жөн. Сонымен қатар барлық көрнекілікті бірден көрсетпей, кезең-кезеңімен айтылып отырған мәселеге байланысты көрсеткен жөн. Себебі балалардың назары сол көрнекілікке ауып, айтылған мәліметке зейін қоймауы мүмкін. Көрнекіліктің мөлшеріне келер болсақ, бүкіл сыныпқа көрсетуге арналған сурет болса бәріне көрінетіндей үлкен плакатта болғаны жөн. Ал жеке таратылатын көрнекілік балалардың жұмыс жасауына ыңғайлы көлемде болуы керек.

Бастауыш сынып оқушыларына көрнекілік қолдану жиілігі сыныптан сыныпқа көшуіне қарай өзгеріп отырады. Себебі жас ерекшелігіне қарай қабылдау, сезіну қабілеті де дамып, ерекшелікті талап етіп отырады. Бірінші және екінші сынып оқулықтарында көбінесе сурет түрінде, сызба түрінде берілу ерекшелігі содан. Келесі сыныптарда бірте-бірте суреттер азая береді.

Әдебиеттік оқу сабағындағы басты міндеттердің бірі берілген шығарма мазмұнын түсініп, оқиғадан әсер ала білуін, жан дүниесімен сезіне алатындай жағдайлар тудыру. Ол үшін көрнекі құралдарды орнымен пайдалану керек. Көрнекіліктер әдеби шығармалардың мазмұндық ерекшеліктеріне үңілуге, ондағы оқиғалардың, кейіпкерлердің, құбылыстардың бейнесін елестетуге, образ жасауға көмектеседі.

Көрнекілік әдістерін иллюстрация және демонстрация деп екі топқа бөлуге болады. Иллюстрациялық құралдарға плакат, суреттер, кестелер, түрлі сызбаларды жатқызамыз. Ал демонстрациялық құралдар ретінде техникалық жабдықтар арқылы көрсетілетін бейнежазба, аудиожазба, мультфильмдерді айтамыз.

2-сынып оқулығы бойынша «Кітап оқу» атты Жүсіпбек Аймауытовтың әңгімесі берілген. Ол әңгімені оқытпас бұрын «болжау стратегиясы» арқылы балаларға сурет көрсетіп, сол бойынша әңгіме жүргізуге болады. «Суретте не көріп тұрсыңдар? Балаға кім деп ат қояр едің? Ол не істеп жатыр? Сендер кітап оқығанды ұнатасыңдар ма? Үйде қандай әңгімелер, кітаптар оқисыңдар? Қазір оқитын шығарма не туралы деп ойлайсыңдар?» деген сияқты сұрақтар қою арқылы оқылатын мәтінге дайындық жасалады.

Оқулықта осы әңгімеге байланысты төмендегідей сурет берілген.

1-сурет. Кітап оқу

Барлық сыныпқа көрсетілетін сурет болғандықтан интербелсенді тақтадан көрсеткенде барлық балаға анық көрінетіндей көлемде болуын ескеру қажет.

2-сынып оқулығы бойынша Қыдырбек Рысбекұлының «Бекзат» атты шығармасы берілген. Балаларға «Бекзаттың» кім екенін түсіндіру үшін ол туралы қысқаша бейнежазба көрсету керек. Сол арқылы оқушылар оның

чемпион екенін біледі. Көздерімен көре отырып, спортқа деген қызығушылық сезімі ояна түседі. Бейнежазбадан алған әсерлерінен кейін мәтінді оқып білуге қызығушылығы артады. Ол туралы ары қарай білуге ұмтылады.

Қазіргі заман техникалық құралдардың кең қолданыстағы кезеңі болғандықтан, педагогтің жаңа құралдарды сабағында тиімді қолдана білуі басты назарда. Әрбір жаңа нәрсе уақыт өте келе ескіретіндей, әдістер мен құралдар да өзгеріп отырады. Уақыт өткен сайын түрлі құралдар пайда болуда. Сол құралдардың ішінде сабақ жүргізуге көмегін тигізетін техникаларды дер кезінде игеріп, қолдана білу маңызды. Себебі балалар үшін бір сарынмен сабақ өту қызықсыз және білімді игеруінде қиындықтар туғызады. Олар үшін әр сабақтың түрлі әдіс-тәсілдер мен құрал жабдықтар арқылы өту пәнге деген, білуге деген құштарлығын оятады. Тапсырманы орындап көруге, жасауға талпынысы артады.

Күнделікті сабақта оқулықта берілген тапсырмаларды сол қалпында орындата бермей, оны түрлендіріп оқушылардың белсенділігін арттыруға болады. Интербелсенді тақтаны қолдану арқылы түрлі тапсырмаларды дайындап, оқушының назарын қызықты безендірумен тапсырмаға аудару керек. Сондай тапсырмаларды құрастыру үшін ыңғайлы «ActivInspire» бағдарламасының мүмкіндіктері өте мол. Құрастырылған тапсырмаларды интербелсенді тақта арқылы көрсетіп, оқушыларға орындатуға болады.

Іс жүзінде қалай орындалатынын көрсету үшін 2-сынып оқушыларына арнап бірнеше тапсырмалар құрастырдым.

Оқулықта Абай атамның «Ғылым таппай мақтанба» атты өлеңімен таныстырған соң, өлең бойынша тапсырмалар берілген. «Абай ата қандай жақсы қасиет пен жаман әдетті атайды. Дәптеріңе теріп жаз» тапсырмасы орфографиялық дағдыларын дамытқанымен, балалар үшін күнделікті қайталанатын жазу тапсырмасы ретінде көрінеді. Сондықтан балалар үшін қызықты етіп түрлендіру керек. Қызығушылықпен орындаған тапсырмалар есінде тез сақталады.

2-сурет. «Ғылым таппай мақтанба» өлеңіне тапсырма

Тапсырма интербелсенді тақтаға шығарылып, оқушылар төменде жазылған жақсы және жаман қасиеттерді сілтемелі сызықпен сәйкестендіріп қосады. Барлығын сәйкестендіріп болған соң, жазу дағдыларын дамыту үшін дәптерлеріне жаздыруға болады.

«Мақал-мәтелді жалғастыр» ойыны. Мақалдың бірінші бөлігі беріледі. Жалғасы сиқырлы сандықта жасырылған. Сандықтан жауаптарды шығарып, тиісті мақалға қою керек. Мұғалім шыққан мақалды оқушыларға оқытады.

3-сурет. «Мақал-мәтелді жалғастыр» ойыны

Оқулықтың 15-ші бетінде Қадыр Мырза Әлидің «Не үшін» атты өлеңі берілген. Оқушыларға төмендегідей тапсырма беруге болады. Бірінші бағанда өлең бойынша сұрақтар, екінші бағанда жауап нұсқалары берілген. Сұрақтың дұрыс жауабын тауып, сілтемелі сызықша арқылы қосады.

Дұрыс жауапты тауып, сәйкестендір.

<p>1. Екі көзің не үшін керек?</p>	★	<p>○ Ақиқатты айту үшін.</p>
<p>2. Аяқ ше?</p>	★	<p>○ Жауларымнан қорықпау үшін.</p>
<p>3. Екі қолың не үшін керек?</p>	★	<p>○ Шетте жүрсем, туған жерге қайту үшін</p>
<p>4. Жүрек ше?</p>	★	<p>○ Елге көмек беру үшін</p>
<p>5. Тіл не үшін керек?</p>	★	<p>○ Жақсыларды көру үшін</p>
<p>6. Құлақ ше</p>	★	<p>○ Ақыл-кеңес тыңдау үшін</p>

4-сурет. Қадыр Мырза Әлидің «Не үшін» атты өлеңіне тапсырма

Дәл осы тапсырманы басқаша нұсқада төмендегідей етіп, дұрыс жауаптарды орналастыруға болады.

Екі көзің не үшін керек?	Жақсыларды көру үшін	Елге көмек беру үшін
Екі қолың ше?		Жауларымнан қорықпау үшін
Құлақ не үшін керек?		Ақыл-кеңес тыңдау үшін
Жүрек не үшін керек?		Шетте жүрсем, туған жерге қайту үшін
Ал аяғың?		

5-сурет. Қадыр Мырза Әлидің «Не үшін» атты өлеңіне тапсырма

Бұл жерде дұрыс емес жауап болған жағдайда, ол жауап қабылданбайды. Дұрыс қойылса, бірінші қатардағыдай орнына орналасады. Оқушылар дұрыс немесе қате жасап жатқандарын, мұғалім айтпай-ақ түсінеді.

Келесі тапсырма сиқырлы сия құралын қолдану арқылы орындалады. Оқушылар интербелсенді тақтадан жұмбақты оқып, жауабын жазады. Жауаптың дұрыс немесе бұрыс екенін білу үшін сиқырлы қалам арқылы жазылған жауапты лупа арқылы төменде көрсетілгендей шығарамыз. Келесі жұмбақтың жауабына лупаны апарсақ, дәл солай дұрыс жауапты көрсете аламыз. Жұмбақтарды ауызша жасырғаннан гөрі, қызықты етіп балаларға орындату тиімді болады. Өз жауаптарын жазған соң, дұрыс жауаптың шығуы олар үшін ерекше бір тосын сый түрінде көрінеді. Келесі жолы осындай тапсырмаларды бергенде орындауға деген құлшыныстары артып, белсенділік танытады.

Жұмбақтың жауабын тап.

**1. Білім мен тәлім
Парақтап ашқанда,
Беттерінен мәлім.**

Жауабы: Кітап

**2. Глулі тұр кең алаң,
Керегімді мен одан
Жазып алам көшіріп,
Сүртем сосын өшіріп.**

Жауабы:

**3. Жұқа тақтай бөлшегі-
Ұзындықтың өлшемі**

Жауабы:

6-сурет. Жұмбақтың жауабын тап

Оқулықта берілген тапсырмаларды жоғарыда көрсеткен бірнеше мысалдар сияқты түрлендіріп, көптеген қызықты тапсырмаларды құрастыруға болады.

Қорыта келе «Әдебиеттік оқу» сабағын оқушылар үшін қызықты әрі пайдалы етіп, түрлі көрнекіліктерді үйлестіре қолдануға болатына көзіміз жетті. Соның ішінде «ActivInspire» бағдарламасын пайдалана отырып мұғалімнің өз шығармашылығы мен қиялы арқылы кез-келген тапсырманы құрастыруға мүмкіндігі бар. Осы мүмкіндікті барынша тиімді қолданып, сабақты нәтижелі етіп жүргізу керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. <https://kk.wikipedia.org/wiki/Көрнекілік>
2. Ян Амос Коменский «Ұлы дидактика» - Алматы, 1993.
3. Абай Құнанбайұлы. – Алматы: Мектеп, 2007.
4. Әдебиеттік оқу. Жалпы білім беретін мектептің 2-сыныбына арналған оқулық: 1- бөлім / Б.Т.Қабатай. – Алматы: Атамұра, 2017.

372.881.1 (5Каз)

S 49

DIDACTING AUTHENTIC MATERIAL AS A WAY TO INCREASE THE MOTIVATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Serikova Zhanar Baltabayevna

1st year Master's student, EP 7M01701 Foreign language: two foreign languages
Astana International University
Nur-Sultan, Kazakhstan

Scientific adviser: **Zura Mazhit**, Candidate of philology, Associate Professor of
Astana International University

For the development of modern society, the need to learn and master a foreign language is becoming increasingly important. Everyone knows that today elements of linguist studies, such as knowledge of the culture of the country of the language studied, are of great importance in the teaching of the language in secondary schools.

The results of the application of this element contribute to the formation of the motivation of the teaching, to broaden the horizons, which is very important, due to the lack of a language environment of foreign-speaking communication.

In order to introduce schoolchildren to the cultural values of another country, the use of authentic materials is of great importance. It is known that the use of authentic materials in foreign language lessons provides increased activity of students, develops communication and cognitive skills, promotes self-work on the language, favors positive motivation.

In English, "authentic" means "natural." Authentic materials are materials which created by native speakers for non-educational purposes. Below are several types of authentic materials: Krychevskaya K.S. refers to authentic materials authentic literary, folk, visual, musical works, real reality objects, such as clothing, furniture, utensils and their illustrative images.

She allocates materials of everyday and everyday life into an independent group:

pragmatic materials (ads, questionnaires, labels, menus and bills, maps, advertising prospectuses on tourism, recreation, goods, job vacancies, etc.), which in terms of accessibility and everyday nature of applications seem quite significant to create the illusion of the habitability of native speakers and believes that their role in the environment of native speakers although they may be inferior in volume [1].

Authentic materials also include audio and audiovisual materials such as information radio and television programs, news reports, weather forecasts, radio news announcements at airports and railway stations. The use of such materials is important because they are an example of a modern foreign language and create the illusion of participation in the daily life of the country of the language being studied, which serves as an additional incentive to increase the motivation of students.

According to Voronina G.I., which defines authentic texts as texts borrowed from the communication practice of native speakers. She revealed two types of authentic texts presented by different genre forms: functional, instructing, explaining, advertising function (pointers, road signs, signs, diagrams, diagrams, drawings, theatrical programs, etc.), and informative, performing an information function and containing constantly updating information (articles, interviews, opinion polls, letters of readers to print publications, relevant sensational information, recommendations, explanations to statistics, information, commentary, commentary [2].

In the work "Criteria of content authenticity of the educational text" E.V. Nosonovich and O.P. Milrud also express the opinion that it is preferable to learn the language on authentic materials, i.e. materials taken from original sources and not intended for educational purposes. On the other hand, they point out that such materials are sometimes too complex in language and do not always meet specific objectives and learning conditions, while at the same time singling out methodical or educational-authentic texts.

To authentic materials authors include personal letters, anecdotes, articles, excerpts from the diaries of teenagers, advertising, culinary recipes, fairy tales, interviews, non-fiction and country texts. They also emphasize the importance of preserving the authenticity of the genre and the fact that genre-compositional diversity allows students to be introduced to speech cliches, phraseology, vocabulary related to a wide variety of spheres of life and belonging to different styles [3].

Of particular interest is the presence in authentic materials of the sound series: traffic noise, conversations of passers-by, phone calls, music, etc. This helps to better understand the nature of the proposed circumstances, forms the skill of perception of foreign language speech against a variety of obstacles thus encourages students to use these tools on their own in speech.

One of the most effective methods of using authentic materials is movies. The film allows you to get acquainted with the characteristic features of the country and people's lives. Therefore, all possible uses of audiovisual sources should be used.

It is also necessary to take into account the individual characteristics of students, their surroundings and interests. At each stage of the student's age, there are interests in learning the subject, which should be taken into account by the teacher when applying the materials in the lesson. That is, the interests of students should not be overlooked as they can lead to a decrease in motivation, lost activity, reduced academic performance, which negatively affects motivation. If a student has a motivation to learn a foreign language, then there are successes: expanding the vocabulary, clear expression and building thoughts, there is a desire to talk.

It is very important that the teacher uses a variety of materials in the lesson, the tasks as it will also help to increase motivation for teaching. Particular importance of increasing motivation among schoolchildren should be given to the subject of a foreign language, both in psychology and in the method of teaching this subject.

Many Methodists offer different approaches to solving this problem. Increased motivation goes through:

- 1) Involving students in self-employed work;
- 2) Problem of tasks and situations;
- 3) Control of knowledge, skills and skills;
- 4) Use of cognitive games;
- 5) Wanderers
- 6) The friendly attitude of the students.

Emotions and the student's attitude to the language being mastered play a significant role in the mastering of the language. On this basis there are motivations: internal or true, essential motivation and external or inconsequential motivation.

The inner motivation is formed by the attitude of the language master to the learning process. Its features are:

- active interest in the second language and a positive attitude to the situation that the second language should be taught;

The impact of language development on personal goals (realizing that the chances of the future depend on the level of language learning);

The readiness (expectation) to achieve a positive (or negative) result;
- satisfaction from getting the result.

According to psychological studies of motivation and interest in teaching a foreign language, the teacher's efforts should be directed to develop the internal motivation of the teachings of schoolchildren, which comes from the activity itself and has the greatest motivating power. Internal motivation determines the attitude of schoolchildren to the subject and ensures progress in mastering a foreign language.

If a student is encouraged to engage in the activity itself, when he likes to speak, read, perceive foreign speech by ear, learn new things, then we can say that he has an interest in the subject of "foreign language" and provided conditions for achieving certain successes.

It is clear from the foregoing that there is now a sufficient amount of research in the psychology and teaching of foreign languages, allowing them to be used in the future search for a solution to the problem and to implement a value-based approach in its consideration.

A lot of things in class depend on how the teacher starts it. The main task of the teacher is to ensure the maximum mental activity of the student at all stages of the lesson. Teachers do not always pay due attention to the motivation of students. Many teachers, often without realizing it, assume that once the child has come to school, he must do everything that the teacher recommends. There are also teachers who, first of all, rely on negative motivation.

Educational motivation in different age groups of schoolchildren manifests itself in different ways. To understand the specifics of motives in schoolchildren of different ages, it is necessary to correlate them with the characteristics of each age as a whole. Three periods are allocated: junior school age (7-10 years, primary

school age), average school age, or adolescent (10-15 years, pupils 5-9 grades), senior school age, or early adolescence (15-17 years, students in grades 10-11).

For example, the development of motivation of teaching in high school age contributes to a number of features of high school:

- the need for life self-determination and the appeal of plans to the future, understanding from these positions the present;

- the existence of social motives of duty, responsibility to society; the tendency for a schoolboy to realize his worldview as an alloy of social and cognitive motives, values orientation;

- awareness of oneself as a whole person, one's ability to choose a profession, your life position;

The forcing of purpose is a shift from perceived forward-looking goals to real ones, a willingness to make decisions concerning not only themselves but also others; Increased interest in all forms of self-education; resilience of interests, relative independence from the opinions of others.

Motivation of teaching in high school age is difficult:

A sustained interest in some subjects at the expense of the assimilation of others;

Dissatisfaction with the monotony of forms of training, lack of creative and problem-search forms of teaching activity, negative attitude to forms of strict control on the part of the teacher;

Preserving situational motives for choosing a life path (for example, similar to a comrade); lack of resilience of the social motives of debt when faced with obstacles.

Social motives are understood and evaluated by schoolchildren not as highly as educational ones, which indicates their lack of development even among school leavers. This is due to the fact that the mental and physical development of a modern high school student is ahead of his moral maturity. Some lag in social and moral development, including the lack of social motives, requires close attention of the teacher and educator to this aspect.

High school students are not well aware of the beliefs and ideals underlying a positive attitude to learning, as students do not always see a connection between them and motivation. The main reasons for the negative attitude towards education in high school students are the lack of interest in learning and lack of understanding of its meaning; Circumstances that reinforce this attitude are, in the opinion of high school students, laziness, the schoolchildren's own indifference and negative personality traits of the teacher.

The reasons for the positive attitude towards education of high school students, as well as teenagers, are better understood than the reasons for the negative attitude. There is a formation of new motives - professional - due to the manifestation of the factor of personal significance of individual, previously performed by them (shift of motive to goal). The emergence of professional motives means a

fundamental transformation of the motivational sphere of education. Professional motives begin to prevail in the structure of motivation of high school students.

Reasons for the decrease in educational motivation at this age, as in other age periods, may be unaccounted for by the teacher age features of high school students, the inability of the teacher to use modern methodical techniques, the limited pedagogical capabilities of the teacher, and the characteristics of his personality.

Thus, the use of authentic material in teaching a foreign language contributes to the motivation of the teaching, which is important in schooling, as the language itself is not supported by the language environment.

References:

1. Krichevskaja K..S. Pragmaticheskie materialy, znakomjaschie uchenikov s kul'turoj i sredoj obitaniya zhitelej strany izuchaemogo jazyka // Inostrannye jazyki v shkole. -1996. - № 1
2. Voronina G.I. Organizatsija raboty s autentichnymi tekstami molodezhnoj pressy v starshih klassah shkol s uglublennym izucheniem nemetskogo jazyka. //In.jaz. v shk. -1995-№6-С.56-60.
3. Nosonovich E.V., Mil'rud G.P. Parametry autentichnogo uchebnogo teksta // Inostrannye jazyki v shkole. - 1999. - № 1.; С.231

СИРЕК КЕЗДЕСЕТІН ЖӘНЕ ЖОЙЫЛЫП БАРА ЖАТҚАН ӨСІМДІК ТҮРЛЕРІНІҢ ПОПУЛЯЦИЯЛАРЫНЫҢ ГЕНЕТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫН ЗЕРТТЕУДЕ МОЛЕКУЛА- ГЕНЕТИКАЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ

Ниязбек Аруна Сейілбекқызы

7М01502- Ғылыми-педагогикалық биология бағдарламасы 2 курс

магистранты,

Астана Халықаралық Университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: **Мухтубаева С.К.**, биология ғылымдарының
кандидаты, доцент

Түйін сөздер: ДНҚ-маркелері, AFLP, SSR, RAPD, ISSR, *Silene tatarica*, AMOVA, UPGMA, Субпопуляция, Schmidt, Jensen, сирек кездесетін, жойылып бара жатқан, *Astragalus ampullarioides*, *Eryngium alpinum*, *Medicago citrina*, Шеннон көрсеткіші, Кабрепа, *Pulsatilla patens*, *Heteroplexis microcephala*, ДНҚ (RAPD), генетикалық дифференциация

Молекула-генетикалық зерттеулер популяцияның құрылымын бағалауға және сирек кездесетін және жойылып бара жатқан өсімдіктердің түрлерін сақтау бойынша ұсыныстар беруге мүмкіндік береді. Сирек кездесетін өсімдіктердің түрлерін сақтау стратегиясын әзірлеу үшін олардың популяцияларының генетикалық әртүрлілігін алдын ала зерттеу қажет. Сирек кездесетін және жойылып кету қаупі төнген өсімдіктердің түрлерінің құрылымын зерттеу үшін AFLP, SSR, RAPD, ISSR тәрізді информативтілігі жоғары ДНҚ-маркерлері белсенді қолданылады. AFLP- маркерлері сирек кездесетін және жойылып бара жатқан өсімдік түрлерінің генетикалық алуантүрлілігін зерттеуде, қорғау және сақтаудың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін кеңінен қолданылады [1, 2]

AFLP-маркерлері негізінде Тего және т.б. (2003) солтүстік Финляндиядағы *Silene tatarica* жойылып бара жатқан өсімдік түрінің жағалаулық популяцияларындағы жеті субпопуляциясының генетикалық өзгергіштігін зерттеген. Bayesian кластеризациясы бойынша бір панмиктік популяциясы жеті кластерге бөлінген, олар жеке жеті субпопуляцияны көрсеткен. F_{ST} салыстырмалы жоғары мәні (0.580 ± 0.020) субпопуляциялардың нақты дифференциациясын көрсеткен. Бірақ AMOVA және UPGMA дендрограммаларын талдау, субпопуляциялар арасында ешқандай иерархиялық аймақтық құрылымдарды көрсетпеді. Сонымен қатар, субпопуляциялар арасындағы географиялық және генетикалық арақашықтық, субпопуляция ареалы мен генетикалық вариациялар саны арасында корреляция анықталмаған. Субпопуляциялар арасындағы гендер ағынын бағалау, төмен деңгейді көрсеткен. Өзен бойының жоғарғы, орта және төменгі аймақтары арасында популяция ішілік генетикалық алуантүрлілікте ешқандай айтарлықтай айырмашылық табылмаған. Субпопуляциялардың ішіндегі және арасындағы генетикалық өзгергіштіктің жалпы көрінісі, ұсынылған экологиялық зерттеулер негізінде түрлердің метапопуляциясының «классикалық» құрылымын көрсеткен [3].

Schmidt және Jensen (2000) өсімдіктердің көбеюін популяцияның генетикалық құрылымына, санына және тіршілік ортасының сапасына байланысты AFLP маркерлері негізінде, екі жылдық, сирек кездесетін *Pedicularis palustris* өсімдігінің 13 популяциясын зерттеген. Генетикалық ұқсастықтардың кластерлік талдауында дарақтардың көп бөлігі (67%) популяциялық кластерге сәйкес орналасқан. AMOVA талдауы популяциялар арасында, субпопуляциялар арасында және ішінде ($P < 0,001$) айтарлықтай генетикалық айырмашылықты көрсеткен. Гендер ағыны ($N_e m$) төмен болды (0,298). Орташа есеппен өсімдіктер вегетациялық мерзімде 55 капсула, бір жеміске 17 тұқым және 42 өскін өндірген. Бір капсуладағы тұқым саны популяцияның мөлшеріне және генетикалық өзгергіштігіне тәуелсіз болған. Бірақ, бір өсімдіктегі капсула ($P < 0,05$) саны мен бір өсімдіктегі өскіндер саны ($P < 0,05$) популяция санымен оң корреляцияны көрсеткен. Популяция

мөлшері мен өсімдік тұқымдарының арасындағы ара қатынас айтарлықтай жоғары ($P = 0.075$) болмаған. Бір өсімдіктегі капсула, тұқым және өскін саны ($P < 0.01$) генетикалық өзгергіштікпен өзара оң корреляцияны көрсеткен. Зерттеу нәтижесінде *P. palustris* популяцияларының генетикалық түрде оқшауланған және репродуктивтік сәттілік популяцияның мөлшеріне, генетикалық өзгергіштігіне және мекендейтін ортасының сапасына тәуелді екені анықталған [4].

Astragalus ampullarioides жойылу қаупі төніп тұрған түр, көпжылдық шөптесін өсімдік және Ютаның (Utah, USA) эндемигі болып табылады. Авторлар *A. ampullarioides* өсімдігінің жеті популяциясының арасында генетикалық дифференциацияны бағалау және генетикалық алуантүрлілікті сандық бағалау үшін AFLP-маркерлерін пайдаланды. Алты түрлі AFLP-маркерлері 217 полиморфтық локусты анықтады. Зерттеу нәтижелері

A. ampullarioides популяцияларының ген ағынының төмен деңгейіне ие екендігін көрсетті, бұл көрсеткіш тіпті географиялық тұрғыдан жақын популяциялар арасында да төмен болған. Жылдам урбанизациялық даму *A. ampullarioides* популяциялары арасындағы гендердің ағымын азайтқан. Популяцияны қолдан жасау немесе көбейту сияқты әкімшілік шешімдер қабылдау кезінде, әрбір популяцияның генетикалық алуантүрлілігін ескеру ұсынылған [5].

Eryngium alpinum L.- Еуропалық Альпіде кездесетін, жойылып кету қаупі төніп тұрған түр. Бұл түрді сақтау мақсатында негізгі деректерді алу үшін, Gaudeul авторлармен бірлесе отырып (2000) 14 популяция ішінде және арасындағы генетикалық алуантүрлілік деңгейін зерттеген. Үш жұп праймерлерін қолдану арқылы AFLP пайдаланылған және 327 дарақта 62 полиморфтық locus анықталған. Популяциялардағы алуантүрліліктің деңгейі салыстырмалы түрде жоғары болды (орташа күтілетін гетерезиготтық $Nei = 0,198$; Шеннон орташа көрсеткіші $= 0,283$), генетикалық әртүрлілік пен популяция көлемі арасында оң корреляция анықталған (Спирменнің рангтік корреляциясы: $P = 0,005$ және $P = 0,002$, сәйкесінше). Бұдан өзге, F_{ST} мәндері және нақты дифференциация тесттері популяция арасында жоғары дифференциацияны көрсетті ($F_{ST} = 0.40$), ол географиялық қашықтыққа тәуелсіз болған (Мантель тесті бойынша). *E. alpinum* өсімдігі популяцияларындағы жоғары генетикалық дифференциация, популяциялардың максималды санының сақталуына қатысты ұсыныстар жасауға мүмкіндік берген. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, AFLP маркерлері сирек кездесетін өсімдік түрлерін сақтау генетикасында генетикалық алуантүрлілікті жылдамжәне нақты бағалауға мүмкіндік берген [6].

Despres авторлармен бірге (2002) Арктик-альпілік *Trollius europaeus* түрінің 18 популяциясы арасындағы филогенетикалық ара-қатынастарды және генетикалық алуантүрлілікті AFLP маркерлерін қолдана отырып, үш негізгі аймақта (Альпі, Пиреней және Фенноскандия) зерттеген. AMOVA талдауы

генетикалық өзгергіштіктің басым бөлігі популяция арасында (64%) анықталғанын көрсетті, дегенмен, өңірлер (17%) және өңірлердегі популяциялар (19%) арасындағы айырмашылықтар ($P < 0.001$) айтарлықтай болды. Тиісінше, локус бойынша орташа F_{ST} индексі 0,39-ға тең жоғары болды. Пиренея ($H_E = 0,197$) немесе Фенноскандияға қарағанда ($H_E = 0,158$) Альпіде популяциялардың әртүрлілік деңгейі айтарлықтай жоғары болды (орташа күтілетін гетерезиготтық $Nei H_E = 0.229$). Жұмыс барысында

T. europaeus популяциялардың ішінде және арасында генетикалық әртүрліліктің байқалатын үлгілерін қалыптастырумен байланысты процестер талқыланған [7].

Medicago citrina – тек Балеар архипелагының кішігірім аралдарында және Испанияның шығыс жағалауында өсетін, жойылып кету қаупі төніп тұрған, батыс жерорта теңіздік эндемик. Қазіргі таңда окшауланған, жоғары фрагменттелген генетикалық жүйені білдіретін тек 10 субпопуляция ғана белгілі (төртеуі Ибицадан, үшеуі Кабрерадан, екеуі Колумбретестен және біреуі солтүстіктегі Аликанте провинциясындағы аралдан). Авторлар UPGMA және PCoA әдістерін пайдалана отырып деректерді талдаған. Генетикалық алуантүрлілік көрсеткіштері (немесе индекстері), Ибицадағы субпопуляциялардың генетикалық өзгергіштігі жоғары екендігін көрсеткен (Nei көрсеткіші: 0,1463, Шеннон көрсеткіші: 0,288), ең төменгі өзгергіштік Аликанте (Nei : 0,035, Шеннон көрсеткіші: 0,050) мен Кабрера (Nei көрсеткіші: 0,068, Шеннон көрсеткіші: 0,104) субпопуляцияларында болған. Соңғы популяциялар $F_{ST} = 0,548$ жоғарғы мәнін көрсеткен, бұл көрсеткіш олардың арасындағы жоғары дифференциация деңгейін білдіреді. Колумбретес субпопуляциялары белгілі бір ортақ топ құрған, ол сондай-ақ Ибицадағы кейбір үлгілерді қамтыған. Ибица мен Колумбретес ($F_{ST} = 0.185$) арасында алынған ең кіші F_{ST} мәндері географиялық орналасумен байланыспайды, бірақ Колумбретес аралдарының жақында геологиялық жанартаулық (вулкандық) қалыптасуымен (300 мың жыл бұрын) байланысты болуы мүмкін. Ибицадан алынған үлгілердің дендрограммада орналасуына және F_{ST} мәніне байланысты, қазіргі таңда белгілі субпопуляциялардағы генетикалық алуантүрліліктің орталығы ретінде Ибица субпопуляцияларын қарастыру, ең ыңғайлы гипотеза болып табылған [8].

Pulsatilla patens s.s. Еуропадағы жойылып бара жатқан өсімдік түрлерінің бірі болып табылады. Еуропада бұл түрдің қазіргі диапазоны өте қатты фрагменттелген және популяция саны соңғы 50 жылда күрт төмендеп кеткен. Еуропадағы *P. patens* популяцияларының санының кемуі Еуропалық Комиссияны алаңдатты және жойылу қаупі төніп тұрған түрді сақтап қалу бойынша белсенді жұмыстар жүргізіле бастаған. Szczecińska және т.б. авторлардың (2016) зерттеуінің негізгі мақсаты, осы жойылып бара жатқан түрдің еуропалық популяциялардағы генетикалық алуантүрлілік дәрежесін және таралуын бағалау болған. Алты микросателлиттік (*SSR - Simple Sequence Repeats*) праймерлер жиынтығын қолдану арқылы, *P. patens* өсімдігінің 29

популяциясы зерттелген. Зерттеудің нәтижелері талданған популяциялардың генетикалық алуантүрлілігінің төмен деңгейімен ($H_o = 0,005$) және инбридингтің өте жоғары деңгейімен ($F_{IS} = 0,90$) сипатталғандығын көрсеткен.

P. patens популяцияларындағы локустар бойынша орташа генетикалық әртүрлілік және аллельдердің орташа саны популяция санымен айтарлықтай корреляцияда болған, бұл жоғары генетикалық дрейфті білдіреді. AMOVA нәтижелері популяция аралық өзгергіштікке (23%) қарағанда, популяция ішіндегі өзгерудің (77%) жоғары деңгейін көрсеткен. Structure және PCoA талдауының нәтижелері зерттелген *P. patens* популяциясының генетикалық құрылымы географиялық аймақтарға сәйкес келетін үш кластерге біріккен. Оқшаулану деңгейі жоғары популяциялар (көпшілігі Румыниядан) таралу ареалының оңтүстік және далалық аймақтарында орналасқан, біртекті генофондты жеке топ құрған. Балтық маңындағы, негізінен поляк популяциялары олардың географиялық таралуына толық сәйкес келмейтін екі генетикалық топқа біріккен. Зерттеудің нәтижелері түрге жойылып кету қаупі төніп тұрғандығын көрсеткен. Сондықтан, авторлардың пікірі бойынша, Еуропа қоғамының қызығушылығын тудыратын *P. patens* өсімдігі популяцияларын сақтауға ерекше назар аударудың қажет екендігін дәлелдеген [105].

Heteroplexis microcephala Y. L. Chen. Қытайдың Чжуан автономды ауданының Гуанси провинциясының Яншо округіндегі карсттік әктік аудандарында ғана өсетін эндем және жойылып бара жатқан түр: бұл *Heteroplexis* туысы өкілдерінің өсу ортасы болып табылады. Бұл зерттеуде Yансаі және т.б. (2016) авторлар негізгі генетикалық ақпараттың сақталуын қамтамасыз ету үшін *H. microcephala* өсімдігінің алты табиғи популяциясы арасындағы генетикалық алуантүрлілік пен дифференциациясын кездейсоқ амплифицирленген полиморфтық ДНҚ (RAPD) маркерлерінің көмегімен бағалаған. 141 өсімдік дарақтарының жапырақтары таңдалып алынған. 12 праймердің негізінде ДНҚ-ң 113 фрагменті анықталған. Көбеюдің генетикалық әртүрлілігі популяция деңгейінде төмен болды (гендердің айырмашылығы Ne_i

$(h) = 0,0579$, Шеннон информативтік мәні (I) = 0,0924, полиморфтық бәндтер пайызы (ПБП) = 23,30%), бірақ түр деңгейінде салыстырмалы түрде жоғары ($h = 0,1701$, $I = 0,251$; ПБП = 46,34%) болған. Генетикалық әртүрлілікті талдауға негізделген Ne_i (0.6661) генетикалық дифференциация коэффициенті жоғары болды, AMOVA талдауы көрсеткендей популяциялар арасындағы генетикалық дифференциация 68,77% болған. Популяция арасында төменгі ген ағыны (0.2507) бірнеше факторларға байланысты болуы мүмкін, олардың ішінде тозаңданудың қатаң ортасы, оқшаулану және тұқымдардың таралу қашықтығының төмендігі болуы мүмкін. Гендердің ағынының шектелуі мен өзін-өзі сақтауы (*self-compatibility*) осы түрдегі жоғары генетикалық дифференциацияның негізгі себептері болып табылады. Авторлар *ex situ*

жағдайында сақтау үшін, дарақтары аз, бірақ саны жағынан көп популяциялардан және популяциялардың негізгі топтарынан тұқым жинауды, сонымен қатар тұқымның өну қарқындылығын арттыратын әдістерді ұсынған[9].

Қорытынды:

Сирек кездесетін және жойылып бара жатқан өсімдік түрлерінің популяцияларының генетикалық құрылымына арналған зерттеулерге шолу нәтижелері, генетикалық дифференциация және генетикалық құрылымды талдау үшін молекулалық маркерлерді пайдаланудың, сондай-ақ, түрлерді сақтау стратегиясын әзірлеудің маңыздылығын көрсетеді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Damasceno J.O., Ruas E.A., Rodrigues L.A., Ruas C.F., Bianchini E., Pimenta J.A., Ruas P.M. Genetic differentiation in *Aspidosperma polyneuron* (Apocynaceae) over a short geographic distance as assessed by AFLP markers // *Genetics and Molecular Research* – 2011. – Vol.10. – P.1180–1187.
2. Vanden-Broeck A., Gruwez R., Cox K., Adriaenssens S., Michalczyk I.M., Verheyen K. Genetic structure and seed-mediated dispersal rates of an endangered shrub in a fragmented landscape: a case study for *Juniperus communis* in northwestern Europe // *BMC Genetics*. – 2011. – Vol.12 (73). DOI: 10.1186/1471-2156-12-73
3. Tero N., Aspi J., Siikamäki P., Jäkäläniemi A., Tuomi J. Genetic structure and gene flow in a metapopulation of an endangered plant species, *Silene tatarica* // *Molecular Ecology*. – 2003. – Vol. 12. – P.2073-2085. DOI:10.1046/j.1365-294X.2003.01898.x.
4. Schmidt K., Jensen K. Genetic structure and AFLP variation of remnant populations in the rare plant *Pedicularis palustris* (Scrophulariaceae) and its relation to population size and reproductive components // *American Journal of Botany*. – 2000. – Vol. 87 – P. 678-689. DOI 10.2307/2656854.
5. Breinholt J.W., Buren R.V., Kopp O.R., Stephen C.L. Population genetic structure of an endangered Utah endemic, *Astragalus ampullarioides* (Fabaceae) // *American Journal of Botany*. – 2009. – Vol. 96. – P.661-667. DOI:10.3732/ajb.0800035.
6. Gaudeul M., Taberlet P., Till-Bottraud I. Genetic diversity in an endangered alpine plant, *Eryngium alpinum* L. (Apiaceae), inferred from amplified fragment length polymorphism markers // *Molecular Ecology*. – 2000. – Vol. 9. – P.1625–1637. DOI:10.1046/j.1365-294x.2000.01063.x.
7. Despres L., Lorient S., Gaudeul M. Geographic pattern of genetic variation in the European globeflower *Trollius europaeus* L. (Ranunculaceae) inferred from amplified fragment length polymorphism markers // *Molecular Ecology*. – 2002. – Vol.11. – P. 2337–2347. DOI:10.1046/j.1365-294X.2002.01618.x.
8. Juan A., Crespo M. B., Cowan R. S., Lexer C., Fay M. F. Patterns of

variability and gene flow in *Medicago citrina*, an endangered endemic of islands in the western Mediterranean, as revealed by amplified fragment length polymorphism (AFLP) // *Molecular Ecology*. – 2004. – Vol. 13. – P. 2679–2690. DOI:10.1111/j.1365-294X.2004.02289.x.

9. Szczecińska M., Sramko G., Wołosz K., Sawicki J. Genetic Diversity and Population Structure of the Rare and Endangered Plant Species *Pulsatilla patens* (L.) Mill in East Central Europe // *PLOS ONE*. – 2016. – Vol.11(3). – P. e0151730. DOI:10.1371/journal.pone.0151730.

10. Shi Yancai, Wei Xiao, Wei Jiqing, Li Yongtao, Chai Shengfeng, Tang Jianming Genetic diversity and population structure of the narrow endemic and endangered species *Heteroplexis microcephala* Y. L. Chen. in China revealed by random amplified polymorphic DNA markers // *Archives of Biological Sciences*. – 2016. – 68(3). – P. 669-675. DOI:10.2298/ABS150921059S

СЕКЦИЯ 6.

**ГЛОБАЛЬНЫЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ
В УСЛОВИЯХ ДУХОВНОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ**

УДК 327.7

«ЕДІГЕ» ЭПОСТЫҚ ЖЫРЫНЫҢ ҚАНЫШ ИМАНТАЙҰЛЫ СӘТБАЕВТЫҢ ӨМІРІНЕ ӘСЕРІ

А.С. Шакиева

ББ-8D02203- Тарих білім беру бағдарламасы 1 курс докторанты
Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан
aisaule_10@mail.ru

Қаныш Сәтбаев – Қазақстан ғылымындағы ең жарқын тұлғалардың бірі. Тарих беттерінде Кеңес Одағының танымал геологы, содан кейін — Қазақстан Ғылым Академиясының тұңғыш президенті есебінде есте қалды.

Бүгінгі таңда тәуелсіз Қазақстанның өткен тарихымызда есте қаларлық оқиғаларға толы. Соның бірі – академик Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың біз сөз етіп отырған «Ер Едіге» атты жинаққа байланысты тағдырына қатынасты.

Қоғамдық гуманитарлық ғылымдар бойынша академик Қ.И. Сәтбаевтың мұрасында ғылыми әдебиеттер топтамасы жеткілікті. Академик ғылымның түрлі салаларына қызығушылық танытатын. Солардың ішінде ұлттық тарихымызды қалыптастыруға әсерін тигізетін халық ауыз шығармашылығына – фольклор, жазба қазақ әдебиеті, музыка сынды салаларға көңіл бөле бастады.

1927 жылы Мәскеуде «Ер Едіге» деген атаумен әдебиет басып шығарды. Жарты ғасырға жуық уақыт ғылым айналымнан жоғалған «Едіге батыр» жыры «Қазақ халық әдебиеті» көп томдығының батырлық жырларға арналған еңбекке жарияланды. Жинаққа жазған алғысөзінде келешек ұлы ғалым Едіге әңгімесінің бір жағымен Алтайды, бір шеті Қырымды мекендейтін түркі халықтарының барлығында айтылатындығын ескерте келді [1, 15].

1944 жылға қаулы жарияланған уақыттан бастап, Алтын Орда тақырыбымен ашық түрде қарсы болмағанымен кеңестік билік тарапынан қолдау таба алмады. «Едіге» эпосы –Алтын Орда дәуіріндегі үлгі-өсиетті сақтауға мүмкіндік беретін, ұлттық тарихымыздың жаңғыруына септігін тигізетін тарихи шығарма [2, 238].

Б.Я.Пропттың пікірінше, «Халық поэзиясы фактографиялық хроника емес, жеке оқиғаларды тану үшін емес, керісінше жалпы мемлекеттік және халықтық мүдделері ескеріледі» [3, 13].

Академик «Едіге» эпосымен айналысу барысында, көздеген мақсаты – нақты ортағасырлық кезеңнің тарихи тұлғалардың өмірлік кезеңімен қоғамды таныстыру болып табылады. Осы уақытқа дейін «Едігенің» біршама

версиялары тарихи айналымда жүр еді. Едіге батыр туралы жырлардан сол заманның біраз тарихының бейнесін ғана емес, шындығын да табуға болады. Бірақ, тарихи шындықтың біршама нұсқалары бар. Бұл орайда академик Қ.И. Сәтбаевтың «Едіге батырдың» толық сыны ол жайлы әртүрлі жыр жолдарын толық жиналғанда айқындалар еді деген сөзінің [1, 352] өз тұсы үшін де, бүгінгі күннің межесінен де қарағанда да дұрыс айтылғандығында дау жоқ.

Қаныш Имантайұлының Сәтбаевтың жұмысында Тоқтамыстың тарихи бейнесі барынша жағымсыз кейіпте жазылған.

Шығармада Тоқтамыс жексұрын, жағымсыз пішінде кейіптелмеген. Оның елімен қоштасып тұрып:

«Едігем менің бар еді...

Ескіден кегі бар еді,
Кете алмай-ақ жүр еді.
Көре алмасы көп болды,
Көтермесі жоқ болды.
Едіге сынды батырдан
Қапыда сөйтіп айырылдым,
Сұм жыраудың айтқаны

Ақырында дөп келді» [482], – деп толғануының өзі – әр ісіне объективті қарайтын кісінің қалпын аңғартады.

Дегенмен, Академиктың жұмысында Едіге образы жағымды кейіпкер есебінде сипатталған. Кеңестік кезеңде Қ.И. Сәтбаевтың фольклорға, әдебиетке және өнерге деген, көзқарастарының қалыптасуы ерекше бір жағдай есебінде қарастыруға болады. Себебі, кеңестік билік зерттеуші элитаның зерттеу аясына бақылау жасап, марксистік-лениндік сипатқа сай болуын қадағалап отырды [2, 255-256].

Ғалым негізінен жырдың дүниеге келуіне себепкер болған Алтын орданың билеушісі Тоқтамыс пен Едігенің өзара қарым-қатынасына арнайы тоқтала келіп айтқан мына пікірлері: біріншіден, «тарихи жағынан алғанда Едіге батырдың әңгімесі XIV ғасырдың ішінде басталуы керек» дейтін, екіншіден, араб тарихшысы Ибн-Арабшахтың пікіріне қарағанда, Тоқтамыс пен Темірдің арасындағы жанжалға әу баста Едіге себепші болса керек, Едігенің сүйенгені Орысханның баласы Құтлұғ Темір дейтін сұлтан болған, дей отырып, сондай-ақ, Темірдің Тоқтамыс ордасына ауыр қолмен аттануына Ақорда мен Алтынорданы жеке билеген Тоқтамыстың баққа мастанып 1388 жылы Түркістан жағына шеру тартқандығын айтатын, үшіншіден, Едіге әңгімесінің әртүрлі түркі халықтарында барлығын ескерте келіп «қай жұртта болсын, барған сайын басқы сөзге өз тұсынан түрлі жалғаулар қосып отырмақшы» [1, 353-356] дейтін, төртіншіден, ел біреуді сүйсе оның бойына тағылмаған жақсылық болмайды; Едіге осындай елдің шын сүйген, шын

ардақтаған ерлерінің бірі дейтін, бесіншіден «Ел аузында тарап жүрген Едіге туралы тағы да сораптар бар шығар, солардың бәрі де тегіс жиналып қағаз бетіне түссе, Едіге батырдың толық сыны сонда айқындалар еді» деген [1, 352], ой-түйіндері Едігемен Тоқтамыс, Ақсақ Темірдің заманын, негізінен олардың өзара қатынасын жыр еткен ауыз әдебиетінің көне мұрасы «Ер Едігенің» танымдық қасиетін, шыншылдық беделін толық бағалау үшін бүгінгі күннің де, келешек күндердің де зерттеушілері назар аударарлықтай құндылыққа ие екендігін көрсететіндігін де дау жоқ. Өйткені, Едіге жырының да, оның орталық кейіпкерлерінің е шын кейпі мен шынайы бағасы осы мәселелерді жете ескергенде ғана толық ашылмақ.

Қазақстан КП(б) орталық комитетінің 1947 жылғы «Қазақ КСР Ғылым Академиясының Тіл және әдебиет институты жұмысындағы өрескел саяси қателіктер туралы» қаулысымен 1917 жылдың қазанына дейінгі кезеңде, әсіресе XX ғасырдың басында қазақ халқының рухани және ғылыми мұрасын зерттеуге тыйым салынды [4]. Бұл шешім іс жүзінде халықтардың рухани мұрасының жойылуына, әрі бұрмалану әрекетіне алып келді. Өткен ғасырлардағы мәдениет туындыларын жаңа жағдайда зерделеуде саяси қателіктер мен ұлтшылдық айыптары тағылып, қазақ зиялыларының арасында «ұлтшылдар» деген атпен саяси қудалануға алып келді. XX ғасырдың 30-жылдардағыдай, ғылыми мекемелерде, университеттерде және институттарда мәдениет пен өнер қызметкерлерінің арасында күдік атмосферасы пайда болды. Барлық жарияланымға шығатын, зерттеу тақырыптары кеңестік билік бақылауына ілеге бастады. Осындай қаулылардың шешімімен Қ.И. Сәтпаевта зардабын көргені дәлелді құжаттарда жеткілікті.

Осылайша, Қаныш Имантайұлын академияны ғылымға жат элементтер қолданды, өзінің әлеуметтік шығу тегін жасырды (ол ауқатты қазақтардың ұлы болған) және «Ер-Едіге» поэмасына дұрыс баға бермеді деген айыппен 1947 жылға қаулыға сай қудалануға ұшырауына алып келді. 1951 жылы Едіге жөнінде Қазақ КСР Ғылым Академиясының тұңғыш Президенті Қаныш Сәтбаев ақталуға мәжбүр болды. Ол Тарихи Едіге жағымсыз кейіпкер екенін және оның Едіге бейнесін қолдаудағы белсенділігі қате екенін жазды.

1951 жылы 23 қарашада Қазақстан Коммунистік партиясы Орталық Комитетінің жабық отырысының шешімімен кінәлі деп тапты [6]. Кеңес Одағы ыдырағанын міне біршама уақыт өтіп кетті. Бірақ, еліміз көк байрақ туын көтерген сәттен бастан тарихымызды, ұлттық элиталарымызды еске алуда жұмыстар атқарып келеміз. Ел деп жүріп сүрінген, ел деп жүріп мерт болған ерен тұлғалы ерлер болмаса, олардың арман-мүддесін жанмен ұғар елі болмаса ұлт пен ұлыстың тізгінін кім ұстамақ деп, ойланасың. Ал, Қаныш Имантайұлы Сәтбаев – дүниеге сирек келетін – кеменгерлердің өзінің көшін бастайтындай көшелі болып жаралған көсемі болса керек-ті.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Сәтбаев Қ.И. Ғылым және мәдениет туралы таңдамалы мақалалары. – Алматы, 1989. – 540 б.
2. Сыздықова Р., Қойгелдиев М. Қадырғали би Қосымұлы және оның жылнамалар жинағы. – Алматы, 1991. – 356 б.
3. Ибатов А. XIV ғасырдағы хандар жарлықтарының тілі. – Алматы, 1990. – 355 б.
4. Қазақстан Республикасы Президенттік архиві (ҚРПА). 140-қ., 1-т., 121-іс, 1-14 пп.
5. ҚРПА 140-қ., 7-т., 35-іс, 9 пп.
6. Шәріпов Ә. Сойқанды жылдар // Жұлдыз, 1992. – №7. – 20 бб.

УДК 327.7

**ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КИТАЯ И
КАЗАХСТАНА В КОНТЕКСТЕ «ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОЯСА
ШЕЛКОВОГО ПУТИ»**

Аханова Ф.

Магистрант 1-курса, ОП 7М03105-Международные отношения и
мировая экономика

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Сомжурек Б.Ж.**, к.и.н.

«Один пояс – один путь» – выдвинутая Китаем инициатива объединённых проектов создания «Экономического пояса Шёлкового пути» и «Морского Шёлкового пути XXI века» была впервые озвучена в Казахстане 7 сентября 2013 года во время выступления председателя КНР Си Цзиньпина в Назарбаев-Университете, что вызвало большой интерес у мирового сообщества [1].

В рамках «Экономического пояса Шелкового пути» Китай и страны Центральной Азии уже тесно связаны трансасиатским трубопроводом. Этот трубопровод позволит КНР удовлетворять значительную часть своих потребностей в углеводородах. Также проект позволит укрепить сотрудничество Китая с центрально-азиатскими государствами в нефтегазовой отрасли [2].

В настоящее время энергетический фактор стал одним из самых значимых в современной мировой политике. Несомненно, сотрудничество в нефтегазовой сфере выгодно Китаю, как потребителю и странам Центральной Азии, как производителям: организация крупномасштабных поставок нефти и

газа будет способствовать укреплению долгосрочного стратегического партнерства между этими странами.

Энергетика – важнейшая часть экономического сотрудничества Китая и государств Центральной Азии. «Экономический пояс Шёлкового пути» – это системный проект, который требует твердого следования принципу совместных консультаций, совместного строительства и совместного использования. Именно концепция «экономического пояса Шёлкового пути» тесно связывает Китай и государства Центральной Азии и регулирует их отношения, что способствует налаживанию и проведению расширенного диалога по вопросам повышения энергетической безопасности, гармонизации энергетических стратегий и взаимодействию Китая и государств Центральной Азии, координации усилий и всестороннего обсуждения перспектив сотрудничества в нефтегазовой отрасли в интересах всех участвующих сторон.

В последнее десятилетие Китай осуществляет ряд значимых проектов в странах Центральной Азии, в первую очередь, в сфере энергетики [3]. Прогнозы по потреблению и запасам нефти и природного газа подтверждают необходимость наращивать их добычу, как в традиционных регионах-поставщиках, так и новых, не менее важных для глобальной экономики. К числу последних относятся, в первую очередь, три страны Центральной Азии – Казахстан, Узбекистан и Туркменистан. С ростом доказанных запасов и объемов экспорта нефти и природного газа и вводом в эксплуатацию новых трубопроводов Центральная Азия превращается в неотъемлемый элемент глобальной энергетики, а также системы экономической и политической безопасности [4].

ЭнергодIALOG Китая и Казахстана. Из стран бывшего Советского Союза, Казахстан располагает самыми богатыми природными ресурсами и по объему подтвержденных запасов нефти он занимает 12 место в мире (доказанные запасы составили 30 млрд. баррелей или 3,9 млрд. тонн, что составляет 1.8% мировых). По запасам природного газа Казахстан занимает 19 место в мире (1.9 трлн. куб.м.), что составляет около 0.8% всех мировых запасов [5]. В настоящее время Казахстан разрабатывает новые месторождения на прикаспийском шельфе, что позволит увеличить объем добычи основных энергоресурсов.

На сегодняшний день в Казахстане существует огромное количество компаний – инвесторов, которые главным образом, направляют свой капитал на развитие нефтегазовой отрасли страны. Среди них выделяется Китайская национальная нефтегазовая корпорация – CNPC, которая является одной из крупнейших нефтяных компаний на территории Казахстана. Можно сказать, что сотрудничество с CNPC является неотъемлемой частью китайско-казахстанских отношений, а взаимодействие в энергетическом секторе стало приоритетной областью взаимоотношений между Китаем и Казахстаном.

Более того, именно данный вид кооперации формирует основу развития двустороннего экономического сотрудничества.

Сотрудничество между двумя странами начало развиваться с 1997 года, когда CNPC официально стала участвовать в работе нефтегазовой отрасли Республики Казахстан. Основная деятельность компании заключается в разработке нефтегазовых месторождений на основе соглашений о разделе продукции, а также посредством приобретения доли в казахстанских компаниях. С момента начала работы в Казахстане CNPC вложила около 30 млрд. долларов. Из них 20 млрд долларов вложила непосредственно в разведку и разработку нефтяных месторождений, а также в строительство нефте- и газотранспортной инфраструктуры [6].

Сегодня сотрудничество в сфере энергетики развивается успешно и становится стержнем китайско-казахстанских отношений. Этап массированного вхождения китайских компаний в нефтегазовый сектор республики Казахстана начался после подписания двумя странами в 2003 году, в ходе визита в Казахстан главы КНР Ху Цзиньтао, Соглашения о дальнейшем расширении инвестирования в нефтегазовую сферу.

Основные задачи, которые сегодня ставят правительства обеих стран, концентрируются в области энергетического сотрудничества, развития торговли и укрепления Шанхайской Организации Сотрудничества. Как отметил президент Н. Назарбаев в Послании народу Казахстана декабря 2012 года: «Казахстан является одним из ключевых элементов глобальной энергетической безопасности. Наша страна, обладающая крупными запасами нефти и газа мирового уровня, ни на шаг не будет отступать от своей политики надежного стратегического партнерства и взаимовыгодного международного сотрудничества в энергетической сфере» [7].

В сентябре 2013 года, во время визита в Казахстан Председателя КНР Си Цзиньпина, лидерами двух стран была подписана Совместная декларация о дальнейшем углублении всестороннего стратегического партнерства. В частности, в ней отмечается, что «страны намерены на основе принципов взаимной выгоды и обоюдного выигрыша расширять и углублять энергетическое сотрудничество, обеспечивать долгосрочную безопасную и стабильную эксплуатацию общих проектов, таких как разведка нефтегазовых промыслов, добыча и транспортировка нефти и газа». Также было определено, что Пекин и Астана ускорят процесс расширения первой очереди китайско-казахстанского газопровода (линия С) и построят вторую очередь газопровода: Бейнеу – Базой – Чимкент. Будет поощряться сотрудничество между предприятиями двух стран в таких проектах, как разведка и освоение нефтегазовых промыслов, переработка нефти и экспорт энергоресурсов в Китай [8].

В настоящее время ведется работа по расширению нефтепровода «Казахстан – Китай», в рамках которого предполагается поэтапное увеличение его мощности по всем участкам. Строительство казахстанско-китайского

нефтепровода было согласовано между Китаем и Казахстаном еще в 1997 году. Нефтепровод «Казахстан – Китай» является одним из экспортных направлений транспортировки нефти, который позволил обеспечить возможность поставки углеводородного сырья с месторождений Западного Казахстана на перспективный рынок Китая. Он является первым прямым трубопроводом, осуществляющим импорт нефти в Китай из Центральной Азии и соединяющим каспийское побережье Казахстана с китайским Синьцзяном. Трубопровод принадлежит CNPC и казахской нефтяной компании KazMunayGas.

В заключение отметим, что с геополитической точки зрения, китайско-казахстанское энергетическое сотрудничество вполне закономерно и логично: Казахстан, являясь соседом Китая, обладает огромнейшими запасами энергоресурсов, в частности, нефти и газа на территориях, непосредственно граничащих с западным Китаем.

Что касается дальнейшего сотрудничества двух стран, отметим, что в перспективе Китай и Казахстан планируют активизировать сотрудничество не только в сфере энергетики, но и в сферах высоких технологий, экологической и сельскохозяйственной деятельности, в области туризма, образования, увеличить объемы товарооборота, также используя потенциальные возможности средних и малых предприятий, общими усилиями способствовать успешной реализации всех проектов совместного сотрудничества.

Список использованных источников

1. “一带一路”战略的意义、机遇与挑战 [Электронный ресурс] -URL: <http://politics.people.com.cn/n/2015/0402/c70731-26789933.html>
2. 赵长庆.中国与中亚国家能源合作研究. Чжао Чаньцин. Чжунго юй Чжунья гоцзя нэньюань хэцзо яньцзю (Анализ энергетического сотрудничества Китая и Центральной Азии). Пекин, 2012. С. 59.
3. 孙静. 中俄在中亚的共同利益极其实机制研究. Сун Цинь. Чжуньэ цзай Чжунья де гунтун лии цзици шисянь цзичжи яньцзю (Общий интерес Китая и России в Центральной Азии и механизм его реализации). Пекин, 2014. С. 26-36.
4. 柴利.中国与中亚国家合作析论. Цай Ли. Чжунго юй Чжунья гоцзя нэньюань хэцзо яньцзю (Анализ сотрудничества Китая и Центральной Азии). Пекин, 2013. С. 82.
5. 赵长庆.中国与中亚国家能源合作研究. Чжао Чаньцин. Чжунго юй Чжунья гоцзя нэньюань хэцзо яньцзю (Анализ энергетического сотрудничества Китая и Центральной Азии). Пекин, 2012. С.60.
6. Там же.

7. Там же. С.61.

8. Китай и Казахстан опубликовали Совместную декларацию о дальнейшем углублении всестороннего стратегического партнерства [Электронный ресурс] -URL: <http://kz.chineseembassy.org/rus/gvzg/t1074170.htm>

УДК 327.7

ИННОВАЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Ж. С.Саханова

Бакалавр 4 курс, 5В050500

Евразийский Национальный Университет им Л.Н.Гумилева

Zhanela.s@yandex.ru

Научный руководитель: **Нурсултанова Л.Н.**, профессор

Современный мир столкнулся с эпидемиологической нестабильностью, вызванной коронавирусной инфекцией COVID-19. По прогнозам экспертов Capital Economics, мировая экономика потерял больше 280 миллиардов долларов в первом квартале 2021 года. Государственное финансирование может оттянуть процесс банкротства, однако вопрос направления дальнейшего развития малого и среднего предпринимательства становится крайне неясным. Кризис, с которым встретился мир сегодня, наносит существенный ущерб экономике как на национальном, так и на мировом уровне. Он не похож ни на один из предыдущих. Приход вируса повлек за собой наступление новой экономической реальности, к которой необходимо адаптироваться каждому субъекту экономики, независимо от масштаба: в рамках региона, направления развития себя, как страны или целого мира. Подобные факты говорят о безусловной актуальности выбранной тематики[1].

Проблема заключается в отсутствии ресурсов, необходимых для жизнеобеспечения и развития малого и среднего предпринимательства условиях экономической нестабильности. Подобные ограничения некрупных компаний связаны первую очередь со сравнительно небольшими размерами капитала, не подходящего для поддержания длительного автономного состояния в период пандемии.

4 марта 2021 года Премьер-Министр РК Аскар Мамин провел заседание Государственной комиссии по восстановлению экономического роста при Президенте РК. Рассмотрены вопросы стимулирования деловой активности в условиях новой экономической реальности [2].

С 2020 года в целях обеспечения восстановительной динамики в национальной экономике было принято несколько пакетов антикризисных мер, предусматривающих содействие занятости, активизацию предпринимательской деятельности, цифровизацию, раскрытие потенциала АПК, а также развитие жилищно-коммунальной, транспортной, социальной и торговой инфраструктуры. Одним из наиболее пострадавших в рамках пандемии COVID-19 секторов экономики в 2020 году стал малый и средний бизнес. В этой связи НПП «Атамекен» в текущем году был проведен опрос более 50 тыс. предпринимателей на предмет потребности в дополнительных мерах поддержки. На основе результатов опроса был сформирован дополнительный пакет из 24 мер по 4 направлениям: снижение нагрузки на бизнес, расширение доступа к финансированию, рынкам спроса и качественным человеческим ресурсам.

Новый пакет мер был рассмотрен 26 февраля т.г. в рамках Высшего совета по реформам под председательством Главы государства Касым-Жомарта Токаева.

Согласно посланию Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 года, новый экономический курс Казахстана должен базироваться на семи основных принципах:

8. Справедливое распределение благ и обязанностей.
9. Ведущая роль частного предпринимательства.
10. Честная конкуренция, открытие рынков для нового поколения предпринимателей.
11. Рост производительности, повышение сложности и технологичности экономики.
12. Развитие человеческого капитала, инвестиции в образование нового типа.
13. «Озеленение» экономики, охрана окружающей среды.
14. Принятие государством обоснованных решений и ответственность за них перед обществом [3].

Глава государства также отметил о полном раскрытие своего промышленного потенциала. Несмотря на успехи в этой сфере, реализовать весь потенциал внутреннего рынка нам пока не удалось. Около двух третей обработанных товаров завозится из-за рубежа. Для обеспечения стратегической самодостаточности национальной экономики предстоит приступить к развитию новых переделов в черной и цветной металлургии, нефтехимии, автомобиле и машиностроении, производстве стройматериалов, продуктов питания и других секторах. Развитие качественно новой национальной индустрии требует обновленную законодательную базу. Вопросы регулирования и поддержки промышленности содержатся во множестве разрозненных законодательных актов. Однако, там не определены сквозные цели, отсутствует взаимно увязка политик и мер. Существует также

большое количество законов, регулирующих отдельные сектора или отрасли. Например, Закон «Об электроэнергетике», Закон «О транспорте».

Сегодня для бизнеса продолжают действовать запретные и ограничительные меры, связанные с режимом работы и заполняемостью помещений и объектов. «Под запретом остаются 10 видов предпринимательской деятельности, ограничены - 84 вида. Сегодня карантинные ограничения затрагивают более 520 тыс. субъектов МСБ, в том числе 70 тыс. юридических лиц и 450 тыс. индивидуальных предпринимателей.

Стоит отметить, что основной причиной снижения доходов явилось полное закрытие деятельности практически всех субъектов бизнеса в период с 16 марта до 15 апреля 2020 года в связи с объявлением режима ЧП на всей территории страны из-за распространения коронавирусной инфекции, соответственно произошло снижение покупательской способности, а не сокращение доходов. Многие предприниматели были вынуждены прекратить работу, их деятельность была ограничена по времени, количеству посетителей. Также они несли и несут дополнительные затраты на соблюдение карантинных мер. Кроме того, часть предпринимателей до сих пор не возобновили работу.

Произошла массовая переориентация и миграция секторов, которые были запрещены или ограничены в режиме работы.

По оценкам экспертов ВБ, 2020 год для экономики Казахстана стал самым сложным за последние два десятка лет. Пандемия и падение цен на главный экспортный товар Казахстана привели к гораздо худшим последствиям, чем кризисы 2008 и 2015 годов. Впервые с начала 2000-х динамика ВВП показала отрицательные значения – на конец года минус 2,6%, по данным Министерства нацэкономики [4].

По прогнозу экспертов Всемирного банка, итоговый уровень падения ВВП за прошедший год в Казахстане составит 2,5%. Эта оценка сопоставима с экономическими сценариями, озвученными и другими международными институтами развития. Евразийский банк развития (ЕАБР) предсказывает падение экономики Казахстана по итогам 2020 года также на 2,5%, Международный валютный фонд – на 2,2%. Итоги, подведенные специалистами Министерства национальной экономики РК, показали, что экономика республики упала на 2,6%.

В отчете Всемирного банка представлен базовый вариант развития экономики на 2021-2022 годы, он наиболее вероятен при условии, что пандемия будет взята под контроль. В документе говорится, что в этом году динамика ВВП поменяет направление с отрицательной на плюсовую – до +2,5%. Это возможно при условиях постепенного ослабления ограничительных мер, началом вакцинации населения как в Казахстане, так и по всему миру. 2022-й должен стать годом начала медленного восстановления темпов роста экономики – к декабрю до 3,5%.

Тем не менее существует мировые практики борьбы с эпидемией. В том числе и инновационные пути решения малого и среднего бизнеса. В Китае робототехника стало новым ключом в здравоохранении.

В условиях распространения COVID-19 особую актуальность приобрело использование роботов в медицинских учреждениях и на улицах городов. Так, в китайских больницах начато применение роботов-помощников: они развозят лекарства больным, собирают мусор, постельное белье.

В провинции Цзянсу на улицах используются роботы на основе технологии 5G. Они самостоятельно передвигаются в местах массового скопления людей, распознают лица, дистанционно измеряют температуру, отслеживая одновременно до 32 человек. Более 30 дезинфекционных роботов, разработанных и изготовленных на шанхайском предприятии, использовались в крупных больницах Ухани – эпицентре вспышки коронавируса.

Похожие разработки применяются и в Индии: в государственной больнице колледжа Стенли в штате Тамилнад в качестве эксперимента используют роботов для раздачи продуктов питания и лекарств.

Литовский производитель робототехники Rubedo sistemas предлагает для массового производства робота-дезинфектора. Разработчики утверждают, что робот способен уничтожить в помещении 99% бактерий, вирусов и грибков.

В Сингапуре разработан управляемый дистанционно при помощи ноутбука или планшета робот-уборщик, способный мыть и дезинфицировать труднодоступные поверхности (например, под столами и кроватями). Устройство проходит процесс тестирования в различных учреждениях и общественных местах.

В Испании беспилотные летательные аппараты используются для дезинфекции улиц. Таким образом происходит реконструкция робототехнического малого бизнеса. Адаптируясь в условиях пандемии данная отрасль приносит не малый доход.

Или же еще один яркий пример перестройки малого бизнеса можно увидеть в Америке. В небольшом штате Латинской Америки предприниматель занимающийся домашними кондиционерами воздуха разработал новый способ очистки помещения от вредных вирусов. Тем самым компенсируя загрязненный воздух чистым. На этом примере можно увидеть что, каждый человек может взять все в свои руки и поднять на ноги свой малый или средний бизнес в такое сложное время.

Но это подходит далеко не всем. Если говорить о розничной торговле одежды, обуви или вещей домашнего применения, то случаи совсем другой. В сегменте продовольственной торговли в основном пострадали магазины разных форматов, расположенные в торговых центрах, а в так называемых траффиковых локациях, то есть находящиеся вблизи объектов транспорта, предприятий, бизнес-центров и тому подобное. Сказался и переток розничных покупателей в сетевые магазины. Но сейчас в век интернет платформ и

развитие хоум-оффисов , нужно расширять продовольственный сектор в интернет пространстве. Это не только сохранит время , но трату на аренду помещения и прочие расходы.

Онлайн торговля испытала значительное повышение спроса и существенно нарастила свои обороты, хотя ей также пришлось столкнуться с многими регуляторными ограничениями и предписаниями. Вместе с тем ситуация для торговли в целом могла бы оказаться значительно серьезнее, если бы не меры поддержки, принятые государством по стимулированию спроса через прямую финансовую помощь населению, а также меры поддержки бизнеса, в первую очередь в части компенсаций средств на уплату кредитов и поддержку занятости, отсрочки обязательств по кредитам, налогам и пр. Главный вопрос для торговли осенью 2020 года заключается в том, по какому сценарию будет развиваться пандемия, в частности, какими ограничениями в отношении торговли государство ответит на очередной всплеск инфекции. Такая ситуация неопределенности вредна для восстановления и дальнейшего развития торговли. К тому же анализ опыта начального этапа пандемии показывает, что многие осложнения для торгового бизнеса были сопряжены с непредсказуемостью действий властей, не оставлявших времени на подготовку к вводимым ограничительным и мониторинговым мерам, с избыточностью ряда ограничительных требований, а также с отсутствием должной скоординированности действий региональных властей [5].

Онлайн торговля привела к росту теневой экономики страны . По результатам исследования экономистами Казахстана , многими бизнесменами не были оформлены трудовые договоры или договоры на оказание услуг со своими сотрудниками или наемными работниками. Сама специфика ведения бизнеса в Казахстане такова, что бизнесмены лучше закроют свои предприятия, чем будут рисковать и использовать незаконные схемы. Кроме того, системы финансовой прослеживаемости на государственном уровне в стране достаточно развиты и продолжают усиливаться. То есть чтобы «играть» с государством, должны быть веские причины и достаточно высокие ставки [6].

Таким, образом инновационные решения развития малого и среднего бизнеса должны выглядеть следующим образом:

Умные полки –квинтэссенция передовых технологий в ритейле и дальнейшее развитие идей интерактивных систем распознавания и рекомендаций. Функционал умных полок объединяет в себе сразу несколько сложносоставных технологий: видеоаналитику для контроля выкладки, комплекс датчиков для отслеживания наполненности полки и электронные ценники .Технология smart-shelfможет также дополняться системой оплаты покупок без касс и продавцов Take&Go. В основе всего этого лежат последние достижения в области алгоритмов нейронных сетей.

Еще одним инновационным трендом в технологическом развитии ритейла являются «умные тележки» со встроенными мобильными кассами самообслуживания. Данные устройства интегрируются со специальным мобильным приложением для покупателей. Для включения тележки, покупатель сканирует QR-код, после чего тележка переводится в рабочий режим с включением цветовой индикации активности. Смарт-тележки оборудуются сканерами штрихкодов, а модели некоторых производителей дополнительно комплектуются системами взвешивания

Вертикальные(городские)сити-фермы является одним из перспективных направлений развития фермерского FoodTech в рамках перехода от индустриального выращивания культур к выращиванию в локальных местах потребления. City farming, несмотря на свою принадлежность к такой консервативной и, местами, «неповоротливой» отрасли как сельское хозяйство, все чаще находит свое применение в городских условиях. Технологии, стоящие за вертикальными фермами, позволяют без использования настоящей почвы выращивать растения в непредназначенных для этого условиях. Технически фермы представляют собой автоматизированные агрокомплексы с многоярусными конструкциями, отсюда и термин «вертикальность».

Первый в мире 3D-ресторан. В мире фудтеха и не такое возможно. Правда в текущем исполнении это все пока что на уровне некоего ток-шоу, привлекающего толпы журналистов и инстаграмм-блоггеров, специализирующихся на пищевых дегустациях. В лондонском «FoodInk» с помощью 3Dсделано практически все –от посуды и мебели до тортов и напитков, а участие людей заключается лишь в небольшой доводке блюд до финального совершенства. Популярность 3D-ресторана носит пока лишь «хайповый» характер и в планах команды этого проекта открытие филиалов в крупнейших городах остальных стран мира

Также мы не можем не упомянуть о технологиях выращивания растительного мяса, как одного из самых главных и «хайповых» трендов развития фудтеха. Еще в 2019 году, некоторые лидеры рынка фастфуда на радость всем веганам отрапортовали о переводе некоторых своих «пищевых бестселлеров» на псевдо мясную начинку. Так, компания «BurgerKing»з афиксировала в некоторых регионах взрывной рост средней посещаемости на 18% после ввода в свое меню вегетарианских бургеров.

В заключении можно сказать , что сегодня в век современных технологии наука не стоит на месте. Не смотря на сложный эпидемиологический период , отрасли малого и среднего бизнеса имеют бесценный опыт в решение проблем и улучшение внутренней системы управления бизнесом. Сегодняшние достижения в разработках дают возможность выходить на новый уровень продаж. Имея интернет доступ, каждый человек с любой точки земли сможет не выходя из дома купить себе одежду, заказать еду а также получить знание через онлайн платформы. Это

в свою очередь дает возможность развитию предпринимательской деятельности любой отрасли.

Список использованных источников:

7. Лобанов Д.И , Петелина Е.А , Багреева Е.Г. Адаптация предпринимателя в период пандемии. М.– //Образование и право. 2020. №4

8. Орлова Е.М., Никитина Н.Ю. Влияние социальных сетей на развитие бизнеса. – 2020. [Электронный ресурс] -URL:

https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/86148/1/978-5-7996-3053-9_2020_046.pdf. Дата

обращения: 03.04.21

9. Официальный информационный ресурс Премьер-министра РК. Госкомиссия одобрила срочный пакет мер по поддержке предпринимателей. [Электронный ресурс] -URL:

<https://primeminister.kz/ru/news/goskomissiya-odobrila-srochnyy-paket-mer-po-podderzhke-predprinimateley-523710>. Дата обращения: 05.04.21.

10. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020. [Электронный ресурс] -URL:

https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g . Дата обращения: 05.04.21.

11. Как будет развиваться экономика Казахстана в 2021 году . Республиканский деловой еженедельник «Курсив» 12.01.2021 г. [Электронный ресурс] -URL:

<https://kursiv.kz/news/ekonomika/2021-01/kak-budet-razvivatsya-ekonomika-kazahstana-v-2021-godu>. Дата обращения: 15.04.21.

12. Инновации в эпоху COVID-19. Тренды цифровой трансформации бизнеса в условиях кризиса и пандемии. [Электронный ресурс] -URL:

<https://rtlq.ru/static/docs/COVID-19-business-digital-innovation-transformation.pdf>. Дата

обращения: 15.04.21.

УДК 327.7

ПОСЛЕДСТВИЯ ПАНДЕМИИ В МИРЕ ПОЛИТИКИ

С. Б. Мәутқан

Saya.04.06@mail.ru

Студент 2-курса, ОП 6B03101 -международные отношения

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Касенова Б.Б.**

COVID-19 привнес многие изменения в нашу повседневную жизнь. По всему миру миллионы людей начали работать удалённо из дома, без привычного окружения коллег и начальства. Но как все эти изменения отразились на международной дипломатии?

Жизнь не останавливается, соответственно, конференции, переговоры, встречи глав государств должны проходить всё так же. Давайте посмотрим, как дипломатия адаптируется к новой реальности.

Конференции, саммиты и встречи глав государств политических союзов теперь проводятся в режиме онлайн.

В марте этого года 2020 года Государственный департамент США провёл конференцию внешнеполитических ведомств стран онлайн, но изначально мероприятие должно было пройти в Питтсбурге [1].

16 апреля 2020 года встреча лидеров стран G7 впервые прошла через видеоконференцию, а не в резиденции американского президента, как планировалось ранее. Встреча глав государств стран большой двадчатки также состоялось онлайн, и таких примеров много.

Отношения между Японией и Южной Кореей ухудшились в результате пандемии. После того, как Япония заявила, что начнет карантин всех прибывающих из Южной Кореи, правительство Южной Кореи охарактеризовало этот шаг как «необоснованный, чрезмерный и крайне достойный сожаления», и что оно «не могло не сомневаться, есть ли у Японии другие мотивы, кроме сдерживания вспышки».

В ответ на резкое падение потребления нефти из-за пандемии COVID-19 Саудовская Аравия попыталась организовать всемирное снижение добычи нефти, чтобы удержать цены на умеренном уровне. Однако, когда Россия отказалась сокращать добычу нефти, Саудовская Аравия спровоцировала ценовую войну на нефть в марте 2020 года. Этот экономический конфликт привел к резкому падению цен на нефть весной 2020 года, и 20 апреля цена стала отрицательной. является неэластичным и не может быть полностью остановлены, но даже самый низкий уровень производства порождает много поставок больше, чем спрос, нефтяная промышленность не имеет, где хранить нефть и готов платить за это отнимает [2].

Режим Ирана распространил нарратив о том, что коронавирус - это заговор, организованный Соединенными Штатами. Хоссейн Салами, командующий стражей, предположил, что коронавирус может быть биологическим вторжением Америки.

Преимущества:

С одной стороны это достаточно экономично. Страна, в котором проводится саммит не несёт расходы по его организации, а другие страны могут не оплачивать дорожные расходы своих лидеров. Это может показаться мелочным, однако расходы на такие мероприятия иногда могут быть внушительными.

Например, один час полёта на американского борта номер один обходится налогоплательщикам в более \$200 000, и по разным подсчётам, поездки Трампа обходятся стране примерно в \$350 миллионов в год.

Более того, время проведение мероприятий существенно сократится. Вместо нескольких дней обсуждений и переговоров мероприятия будут длиться несколько часов. Например, тот же саммит большой двадцатки продлился около 90 минут вместо привычных нескольких дней.

Недостатки:

Это не означает, что проводить такие мероприятия легко. Обеспечение стабильной связи и конфиденциальности переговоров требуют больших человеческих и технических ресурсов, и не каждая страна может себе это позволить. К тому же соединения во время переговоров не всегда бывают идеальными.

Король Саудовской Аравии Салман на собрании глав G20

Однако технический аспект — не самая главная проблема онлайн-дипломатии. Основная работа — это переговоры по важным вопросам, уступки, достижения консенсуса, и всё это проходит вне официальной части саммита. Разумеется, все разговоры конфиденциальны.

Что думают дипломаты?

По мнению посла Сингапура в США Ашок Мирпури: «Работа онлайн — это ненастоящая дипломатия. Дипломатов отправляют в столицы других стран для того, чтобы они могли лично участвовать в переговорах, делиться конфиденциальной информацией и оценками. Строить доверие и действовать на его основе — это процесс, включающий в себя много нюансов, которые нельзя достичь в онлайн».

Сэтим согласен и Иво Даальдер, бывший посол США в НАТО при администрации Обамы: «Основная работа дипломатии совершается на встречах лицом к лицу. Это включает в себя разговоры тет-а-тет, уговаривание и укрепление доверия. Это трудно сделать через Skype, и совершенно невозможно, если вам нужно выстраивать отношения с нуля. Дипломатия без встреч лицом к лицу превратится не в процесс достижения компромисса и поиска взаимопонимания, а скорее, в простой обмен мнениями».

Из вышесказанного мы можем уверенно говорить о том, что дипломатия вряд ли когда-нибудь полностью перейдет в онлайн-формат, по крайней мере, с нынешними технологиями.

Разумеется, она уже не будет такой, как до пандемии — мы, безусловно, станем проводить всё больше мероприятий онлайн. Однако, мы понимаем, что нам не обойтись без переговоров с глазу на глаз, поэтому мы также будем отправлять дипломатические миссии в другие страны. А лидеры стран продолжают посещать другие государства с официальными визитами.

Список литературы:

1. [Электронный ресурс] -URL: <https://www.washingtonpost.com/outlook/2020/09/08/pandemics-international-relations-covid-19/>
2. 4. [Электронный ресурс] -URL: https://ru.qaz.wiki/wiki/Impact_of_the_COVID-19_pandemic_on_international_relations-

УДК 327.7

ПРОБЛЕМА НАРКОТОРГОВЛИ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД

Сборщикова. Д. В

11a.dariac@gmail.com

Студент 1 курса, ОП 6В03101- Международные отношения
Международный университет Астана, Высшая школа социально-
гуманитарных наук, г. Нур-Султан, Республика Казахстан.

В современном мире наркобизнес стал поистине глобальной проблемой, в той или иной степени затрагивающей все континенты и регионы мира. С каждым годом наркотики становятся все доступнее, и цена на них постоянно опускается, тем самым объемы продаж постоянно увеличиваются. Распространенность и доступность «легких» наркотиков привлекает к себе людей. Статистически в год от употребления наркотиков умирает 30-50 тысяч человек.

История употребления наркотических препаратов (в их современном понимании), восходит к цивилизации шумеров, за 5 тысяч лет до нашей эры. Именно в раскопках тех времен были найдены первые письменные упоминания о приготовлении и употреблении опиума, который они называли "gil", что значит "радость". Позднее упоминание о наркотиках были обнаружены в китайских, греческих и других источниках. Также наркотики являлись средством колонизации стран. Примером может послужить всеми известные опиумные войны в Китае, когда Великобритания для колонизации Азиатских стран начала поставлять и сбывать на местные рынки опиум.

Конечно же все понимают, что наркобизнес занимает значимое место в мировой экономике. Сам наркооборот берет на себя 8% международной торговли, при этом усложняя не только средства связи поставщика с покупателем, но также улучшая собственное вооружение. Мировой наркотрафик оценивают в 800-900 миллиардов долларов в год, это приравнивает его к рынку нефти. А полиция изымает только 0,4% заработанных средств. Конечно же в таком деле есть и крупные игроки, которые монополизировали себе производство определенного вида наркотика. Примером является Южная Америка, производящая кокаин, также Афганистан с производством героина.

Говоря о распространении, стоит упомянуть и самые крупные наркокартели, с которыми боролись, либо до сих пор борются представители полиции разных стран. В голове сразу же появляется образ самого известного наркобарона- Пабло Эскобаро. Этот наркобарон являлся основателем Медельинского картеля. Пабло Эскобаро правил им железной рукой долгие годы. Именно этот наркобарон осуществлял контроль над большей частью мирового рынка кокаина. В лучшие времена Пабло признавали одним из самых богатых людей в мире, так как состояние примерно насчитывалось 30 миллиардами долларов. Он вел бизнес без особой фантазии, но зато отличался целеустремленностью и особой жестокостью, так как фактически устроил целую войну против Колумбийского правительства.

Стоит упомянуть, что в данном бизнесе участвуют по большей части мужчины, но также есть и представительницы женского пола, одну из которых зовут Грисельда Бланко с состоянием примерно 2 млрд. долларов. Эту преступницу называют «Кокаиновой королевой». Она работала с Медельинским наркокартелем. Именно Грисельда Бланко наладила бесперебойную перевозку наркотических веществ из Колумбии в США. Не удивителен и тот факт, что про данных людей снято большое количество фильмов и сериалов. (Нарко, Крестная Мать Кокаина)

Будучи самым прибыльным и опасным бизнесом в мире, наркоторговля имеет широкую и самую мощную в мире структуру, которая изначально была настроена на интернационализм и глобализацию. Прошло время, когда наркопроблема затрагивала лишь отдельно взятые страны. Широкое распространение наркомании вызывает озабоченность не только у правительств тех или иных государств и международных организаций. Изучением незаконного оборота наркотиков занимается Организация Объединенных Наций, в частности, функционирующие в ее структуре Управление по борьбе с наркотиками и профилактике преступности (базирующееся в Вене), Международное криминологическое общество, Международная ассоциация уголовного права, Интерпол и др.

Говоря о политике, то в сегодняшнем мире торговля наркотиками играет, наряду с терроризмом, роль одного из инструментов международной политики. С помощью наркотических средств, можно:

- уничтожать молодое поколение, разлагать целые народы;
- создавать коррупционные цепочки в странах, которые затем можно использовать для переворотов и терактов;
- можно изменять вектор развития целых государств, подменяя развитие их экономики, развитием производства наркотиков. (Афганистан сегодня, Камбоджа-Кампучия при Пол Поте)

Одним словом, наркотики- это политика. И совсем немного «экономика». Именно поэтому это мировое зло никак не могут победить. Так как многим главам стран не только удобно, но и выгодно не прекращать наркооборот между странами. По мнению некоторых политологов и журналистов, проводивших расследования в данной сфере, наркотики- это один из основных способов с борьбой с перенаселением планеты. Так как, только за 2021 год прирост населения составил около 20 миллионов человек. Эра безудержного потребления ресурсов заканчивается, следовательно, «лишние рты», как отмечается в некоторой литературе, никому не нужны, а постоянный наркооборот помогает снизить градус проблемы. Также продажа наркотиков выгодна и спецслужбам, которые получают взятки и проценты с продажи и закрытия сделок наркокартелей.

Таким образом можно сказать, что наркоторговля является крупнейшей проблемой человечества. Но как же бороться с наркоторговлей, которая каждый день уносит жизни сотни людей? По-моему, бесполезно перекрывать доступ человека к наркотикам, так как это сделать почти невозможно. В современном мире, имея желание реализовать его крайне легко. Важно другое - чтобы человек понимал, что, принимая наркотики он создает себе серьезную проблему вплоть до лишения свободы или смертной казни (Китай, Индия). Также противодействие и профилактика невозможны без формирования базы знаний о последствиях употребления для организма. Мнение, что летальная передозировка возможна только при внутривенном употреблении героина или других опиатов, ошибочное. Современные синтетические наркотики, распространенные среди молодежи, также смертельно опасны. Ярким примером является ситуация 90-х гг в Москве с синтетическим наркотиком «Белый китаец». Люди, после приема 2-3 доз данного наркотика неизбежно умирали, что было связано с особой формулой вещества, которая была сильнее в 5 тысяч раз героина. Таким образом, данную проблему стоит начать решать с нас, так как из-за мало информированности населения, мы просто не знаем, что может случиться, если начать употреблять даже «легкий» наркотик.

Список использованных источников:

1. [Электронный ресурс] -URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2007/0297/analit01.php/> (дата обращения: 01.04.21)

2. [Электронный ресурс] -URL: <http://новости-сша.ru-an.info/новости/торговля-наркотиками-важная-составляющая-геополитики-которая-уже-давно-реализуется-западом/> (дата обращения: 01.04.21)
3. [Электронный ресурс] -URL: <https://www.youtube.com/watch?v=q9aevlXuaWY/> (дата обращения: 01.04.21)
4. [Электронный ресурс] -URL: <https://nstarikov.ru/torgovlya-narkotikami-geopolitika-a-ne-dengi-77102/> (дата обращения: 01.04.21)

УДК 327.7

РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Аманов Ә.С.

Студент 1 курса, ОП 6В03101-Международные отношения
Международный Университет Астана
Нур-Султан , Казахстан

Бизнес является одним из важных сегментов развития экономики любого государства, однако именно он подвержен наиболее сильному воздействию со стороны внешних факторов под влиянием нестабильных экономических ситуаций текущего времени и уязвим перед непрогнозируемыми событиями не только в экономике, но и практических во всех сферах жизнедеятельности. Текущий экономический кризис, вызванный пандемией COVID-19, беспрецедентно уникален тем, что оказал влияние на большинство отраслей экономики. При этом, больше всего от экономического кризиса пострадал сектор МСБ. Учитывая, что в странах ОСЭР 60% рабочих мест и 50-60% ВВП приходится на МСБ, правительства этих стран приложили существенные усилия на поддержку отечественного бизнеса. Основные меры направлены на восстановление платежеспособности, стимулирование внутреннего спроса, упрощение процедур банкротства и создание условий для быстрого и беспрепятственного перезапуска бизнеса. Доля МСБ в экономике Казахстана достигает 30,8% от ВВП и обеспечивает занятость 3,3 млн человек, что составляет 37% от общего числа занятого населения. Наибольшая доля выпуска продукции (88%) приходится на малые (15-100 чел.) и средние (101-250 чел.) предприятия, при этом они составляют лишь 20% от действующих субъектов МСБ. ¼ субъектов МСБ и около половины занятых работают в Алматы и Нур-Султане. Пандемия COVID-19 показала всем , что внедрение IT-технологий в сектор предпринимательства единственный путь для сохранения бизнеса «на плову». «Сложившаяся ситуация актуализировала спрос на ряд классов перспективных технологических решений:

дистанционную медицинскую диагностику, беспилотный транспорт, робототехнику, технологии распределенного реестра. Уверен, что выявленный спрос и повышенное внимание инвесторов ускорят развитие компаний и стартапов, работающих в этих направлениях, придав им дополнительный импульс.»- Артем Шадрин, старший директор по инновационной политике НИУ ВШЭ.

Китай уже внедряет в своих больницах роботов помощников, которые развозят лекарства больным, собирают мусор, постельное белье. Тем самым сократив риск близкого контакта с пациентом и закупая данных роботов помогают в развитии предпринимательства. Также более 30 дезинфекционных роботов, разработанных и изготовленных на шанхайском предприятии, использовались в крупных больницах Ухани – эпицентре вспышки коронавируса. Кроме этого я хотел бы отметить работу Kaspi.kz. За весь период пандемии 2020 года, практически все услуги и платежи проходили через их приложение, что доказывает внедрение IT-технологий обеспечивает устойчивое развития бизнеса в дальнейшем. Также я думаю что стратегическое партнерство в предпринимательстве с управлением цепочек поставок также повысит эффективность деятельности в общем. Данное сотрудничество рассматривается как конкурентное преимущество , так как позволяет снизить затраты на само производство товара и значительно повысить его качество, благодаря внедрением инновационных технологий в процесс. Преимуществами такого сотрудничества являются-расширение технологических и инновационных решений во всех технологической цепочки (от сырья до продажи готового товара), создание предпосылок для снижение базисных цен и согласование выгодной производственной программы в соответствии с требованиями рынка. В современном мире предпринимательство развивается очень быстро, что показывает реакцию предпринимателей на любые форс-мажорные ситуации, ситуация с пандемией тому доказательство. Учитывая все моменты до пандемии и нынешнюю ситуацию предпринимателем стоит внедрять новые IT-технологии, разработка и дальнейший сбыт робототехники и разработка стратегического плана в нынешней ситуации это новый шаг для предпринимательства.

Список литературы

1. [Электронный ресурс] -URL: mgimo.ru/upload/2020/11/tihonova-diss.pdf
2. [Электронный ресурс] -URL: hse.ru/news/expertise/386009172.html
3. [Электронный ресурс] -URL: cyberleninka.ru/article/n/sovremennoe-predprinimatelstvo-problemy-i-resheniya/viewer
4. [Электронный ресурс] -URL: ey.com/ru_kz/news/2020/08/sme-survey-online-conference

УДК 327.7

США И КИТАЙ: ЛОВУШКА ФУКИДИДА

Мерекеев Ч. М.

Бакалавриат 1 курса ОП 6В03101

Международные отношения

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Касенова Б. Б.** старший преподаватель

Совсем недавно рост мощи Китая воспринимался как явление в целом благотворное. Экономический рост, как думалось, неизбежно приведет к либерализации политической системы. Американские эксперты любили говорить, что Китай становится ответственным игроком, заинтересованным в стабильности мирового порядка. Однако сейчас на растущую мощь Китая все чаще смотрят уже как на угрозу. Многие опасаются, что соперничество между Китаем и США может привести к войне или конфликту, который будет иметь глобальные последствия как для обеих стран, так и для всего мира. В Америке становится все более популярной теория, основанная на трудах Фукидида - историка Пелопоннесской войны между Афинами и Спартой. Один из ведущих американских экспертов в области международных отношений - профессор Грэм Эллисон из Центра науки и международных отношений имени Роберта и Рене Белферов при Гарвардском университете издал книгу "Обреченные на войну: Могут ли Америка и Китай избежать ловушки Фукидида?". Данная книга уже стала настольной для многих политиков, журналистов и ученых. Ловушка Фукидида - это опасная динамика в международных отношениях, которая наблюдается, когда растущая держава стремится вытеснить существующую ведущую мировую державу. В древнем мире Афины были угрозой для Спарты. В конце XIX века Германия соперничала с Британией за мировое господство. Сегодня Китай может стать главным соперником США. Профессор Эллисон рассмотрел события мировой истории за пять веков и нашел 16 примеров того, когда растущая новая держава вступала в соперничество со старой державой. В 12 из 16 случаев конфликт перерос в войну. Как считает ученый, сегодня можно говорить, что будущее международных отношений будет определять соперничество между Вашингтоном и Пекином.

Вопрос, смогут ли США и Китай избежать ловушки Фукидида - нельзя назвать исключительно академическим. Ловушка Фукидида стала своеобразной аналитической призмой через которую рассматривается соперничество между Вашингтоном и Пекином. Конечно, не все согласны с такой трактовкой событий. Один из ведущих специалистов по военно-морской

стратегии, профессор Института исследования океана Пекинского университета Ху Бо, например, сказал следующее: "Мне кажется баланс сил не дружит с гипотезой Фукидида". Хотя очевидно, что Китай превратился в мировую державу, по мнению Ху Бо, влияние Китая в мире, тем не менее, несопоставимо с тем влиянием, которое есть у США. По мнению ученого, лишь в западной части Тихого океана военный потенциал Китая равен американскому. Вместе с тем, противостояние двух сверхдержав теоретически может начаться в одном этом регионе и перерасти в глобальный конфликт. Не в последнюю очередь потому, что Китай стремится к созданию крупнейших в мире современных военно-морских сил. Уровень технологий, которые есть сегодня у ВМС Китая, по замечанию экспертов, также значительно возрос. Появились более крупные современные военные корабли, возможности которых приближаются к тем, что есть у западных аналогов. Военно-морская стратегия Китая становится все более наступательной и сильной. Хотя пока Китай жестко отстаивает свои интересы вблизи своей территории, он и в этом всячески пытается повысить цену возможного вмешательства США в кризисную ситуацию. Китай хотел бы держать США на расстоянии на случай, если Пекин решит применить действия в отношении Тайваня. США, в свою очередь, рассчитывают сохранить возможность вмешательства в ситуацию.

Рост напряженности в американо-китайских отношениях связан и с личностями, которые находятся у власти. Началом конфликта между США и Китаем было положено Белым домом в 2018 году – администрация Трампа повысила на 30% импортные пошлины на ряд китайских товаров, затем последовал зеркальный ответ и новые санкции. США называли несколько причин для таких мер. Во первых США хотели снизить поток импортных товаров из Китая, т.е, тем самым устранить торговый дисбаланс. Вторая причина заключалась в том, что Китай производит контрафактную продукцию. Так же, благодаря этим действиям в сторону Китая, Трамп стремился получить поддержку избирателей на выборах 2020. Ну и главной причиной, почему Белый дом развязал торговую войну – политика, направленная «на возврат США былого величия». Штаты хотят оставаться лидерами на мировой экономической арене и таким способом стремятся убрать нежелательного и сильного конкурента. Председатель КНР Си Цзиньпин воспринимает соперничество с США как неизбежную историческую перспективу, даже как судьбу. Вашингтон теперь рассматривает Китай, наряду с Россией, как державу, которая стремится к изменению статус-кво. Американские военные считают Китай почти равным соперником, таким, с которым нужно соотносить собственный военный потенциал, возможности собственных военно-морских и военно-воздушных сил. Настроения в Вашингтоне по отношению к Пекину изменились, но соответствующая новая стратегия пока не сформулирована. Некоторые говорят о возможности второй холодной войны - на этот раз между США и Китаем. Как бы там ни было, соперничество между Китаем и США - это реальность, и на ближайшую перспективу от нее

никуда не уйти. В отношениях двух держав есть серьезная опасность стратегического просчета, в частности и потому, что нет никакого свода правил, следуя которым можно было бы снизить градус напряженности в отношениях двух стран. Две страны стоят на развилке. Либо им удастся найти способы мирно устранить взаимные претензии, либо они перейдут к еще большей конфронтации, что в последующем приведет к Холодной войне.

Эта ситуация возвращает нас к ловушке Фукидида. Но Эллисон подчеркивает, что ничего не предопределено. Возможная война между США и Китаем не является неизбежной перспективой. Эллисон подчеркивает, что его книга рассказывает о дипломатии, а не о предопределенности.

Список использованных источников:

1. [Электронный ресурс] -URL: <https://colonelcassad.livejournal.com/3822694.html>
2. [Электронный ресурс] -URL: <https://ru.myfin.by/article/k-cemu-privedut-torgovye-vojny-ssa-i-kitaa>

УДК 327.7

**ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ:
ВОПРОСЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В РК**

Калкаманов А.

Магистрант 2 курса, ОП 7М03101- Международные отношения
askar.askarov.1396@gmail.com
Astana International University

Сегодня наблюдается стремительное развитие цифровых технологий, занимающих все больше места в современной жизни. В настоящее время уровень доступа интернета в странах СНГ превышает 75% (по данным ООН). Цифровизация все больше внедряется в нашу жизнь, значительно упрощая процессы жизнедеятельности.

По оценкам экспертов, в ближайшее время искусственный интеллект (ИИ) ликвидирует множество существующих ныне профессий, предлагая быстрые и точные решения в сферах компетенций человека. Автоматизация и роботизация оставляет человеческий труд невостребованным там, где требуется физическая сила или механическое воздействие, но пока на поточном производстве и в рутинных операциях с заранее заданными алгоритмами.

В своей книге «Технологии, которые изменяют мир» писатель М.Форд описывает ход развития технологий: «Сначала возможности ИИ будут реализовываться через встроенные приложения, используемые рабочими для повышения производительности, но затем по прошествии длительного времени, ИИ модернизируется до такой степени, что эти приложения будут способны выполнять большую часть работы автономно: искусственный интеллект станет рабочим инструментом уже для менеджеров, а не для рабочих. В итоге это приведет к существенному сокращению количества работников умственного труда и упрощению организационных структур, которое уменьшит количество менеджеров среднего звена».

Технологии BigData уже помогают обрабатывать огромные массивы информации и создают платформу для рывка в области искусственного интеллекта в РК [1].

С недавнего времени РК использует возможности ИИ. В «Казпочте» разработана виртуальная помощница Telegrambot Kazpost, которая общается с пользователями в Telegram, снижая тем самым нагрузку на колл-центр, при этом алгоритм Supervisedlearning, позволяет боту постоянно самообучаться. Благодаря применению технологии машинного обучения одна из систем онлайн-продажи билетов смогла заметно увеличить объёмы продаж театральных билетов в прошлом году.

Определить оператором Национальной платформы искусственного интеллекта Корпоративный фонд «Фонд поддержки исследований и разработок в сфере искусственного интеллекта».

Внедрение ИИ в медицину: в 2017 году между министерством здравоохранения и компанией IBM подписан меморандум о сотрудничестве по внедрению искусственного интеллекта в здравоохранении. Казахстан стал 16-й страной в мире, которая будет внедрять у себя искусственный интеллект в сфере здравоохранения.

Минздрав внедряет в государственные медицинские структуры самообучающуюся систему на базе ИИ, позволяющую лечить онкозаболевания.

Справочно: в информационных системах МЗ с 2005 года накоплено 14 ТБ данных, что сопоставимо с 5,8 миллиарда страниц текста. Это значительный объем данных, требующий обработки с применением технологий Big-data и ИИ, позволяющий проводить глубокий машинный анализ проблем и потребностей системы здравоохранения. Примером таких технологий является работа ИИ «Watson». «Watson анализирует мед.данные - учебников, научных публикаций и всевозможных клинических протоколов, и в течение одной минуты дает рекомендации по приоритетности лечения.

На данный момент в систему «Watson» передано сотни тысяч записей обезличенных больных, состоящих на учете онколога – платформа напрямую помогает эффективнее бороться с онкологическими заболеваниями. Кроме того, совместно с ЮНИСЕФ разработано мобильное приложение для патронажных медсестер по обслуживанию детей до пяти лет на дому. С того же времени, граждане РК могут оформлять больничные листы через портал egov [3].

В октябре 2020 года член постоянного комитета ВОЗ по Европейскому региону А.Нургожаев в парламенте предложил законодательно закрепить использование ИИ в медицине. Среди задач, с которыми уже справляется ИИ:

- распознавание образов;
- отслеживание клинических показателей;
- анализ данных из хирургических операционных;
- выработка схем лечения.

«К сожалению, РК начал внедрение ИИ именно с выработки схем лечения. Это один из сложных вариантов использования ИИ, требующий совершенно иного уровня медицинских стандартов, инфраструктуры и данных», – отметил А.Нургожаев. Он сообщил, что сейчас отечественный проект на основе ИИ предлагает решение для диагностики диабетической ретинопатии – заболевания, часто вызывающего слепоту. ИИ обеспечивает точность выше отдельного врача, на уровне консилиума. Для нефинансовой поддержки внедрения ИИ в здравоохранении член комитета ВОЗ также предложил:

- сосредоточиться на самой отработанной группе задач – визуальной диагностике;
- заменить аналоговое диагностическое оборудование на цифровое;
- открыть отечественным проектам возможность пилотирования на обезличенных базах медицинских данных;
- создать среду для реализации проектов без выделения финансов;
- высвободившиеся трудовые ресурсы можно будет направить на решение более интеллектуальных клинических задач [4].

Следует отметить, что пандемия COVID-19 форсировала развитие цифровизации как во всем мире, так и в РК.

ИИ в ритейле: в ритейле сосредоточены колоссальные объёмы данных. По данным Комитета по статистике Министерства нац.экономики РК, в 2017 году объём розничной торговли в стране достиг 8,84 трлн тенге, увеличившись на 26,3% по сравнению с 2016 годом. При этом больше всего на рынке индивидуальных предпринимателей, в т.ч. торгующих на рынках и базарах, их доля – 45,3% рынка. Малый бизнес представлен в основном магазинами в

жилых районах, его доля – 31,2%. Средние торговые компании занимают 7,8%, на крупные же торговые сети приходится 15,7% рынка.

Крупным розничным сетям приходится конкурировать с частниками, малым бизнесом, интернет-магазинами и друг с другом. И всё это на фоне снижения платёжеспособного спроса со стороны населения. Чтобы в этих условиях не только оставаться на плаву, но и успешно развиваться, казахстанские ритейлеры всё чаще обращаются к инновациям.

Например, в 2017 году, по данным Комитета по статистике РК, больше остальных на новые технологии потратили сферы оптовой и розничной торговли и ремонта автомобилей и мотоциклов. Сумма затрат – 109,38 млрд тенге – в два раза больше, чем потратили отрасли информации и связи, горнодобывающая промышленность и разработка карьеров, а также обрабатывающая промышленность. Всё больше игроков рынка стремятся использовать различные IT-решения, но пока лишь единицы осваивают искусственный интеллект, а ведь он способен совершить настоящую революцию в отрасли.

Одно из самых перспективных направлений ИИ – использование нейросетей для прогнозирования покупательского спроса. Оно помогает точно рассчитать количество продукции, сократив излишки и оптимизировав хранение скоропортящихся товаров. В систему загружаются исторические данные по продажам, информация об экономических факторах, погоде, загруженности дорог, инфраструктуре района, сезонности потребления и спроса, а также упоминания и отзывы по брендам/товарам в Интернете и СМИ.

Поиск взаимосвязи во массиве данных, позволяет выявлять наиболее/наименее значимые факторы, отслеживать порядок влияния во времени, ранжировать их для того, чтобы в дальнейшем нейронная сеть использовала эти принципы в своей работе. От качества инструментов и модели обучения будет зависеть, с какой точностью и на каком горизонте планирования нейросеть будет рассчитывать ожидаемый спрос. Крупнейшие мировые ритейлеры активно используют нейросети для прогнозирования спроса, российские игроки стараются от них не отставать и запускают первые проекты, а в РК пока только присматриваются к этой технологии.

Управление площадями в магазинах и расстановка товаров на полках – важная часть ритейла. От правильной выкладки продукции во многом зависит успех продаж в магазинах. Эффективно управлять ассортиментом позволяют интеллектуальные планыграммы на основе ИИ, учитывающие целый ряд факторов – от внешнего вида продукции и свойств торгового оборудования до предпочтений покупателей и исторических данных о скорости продаж тех или иных видов товаров. Благодаря этой технологии легко оценить эффективность продаж каждой единицы товара с конкретного метра торговой площади, что

особенно важно в условиях постоянно меняющихся потребительских предпочтений. Среди казахстанских сетей умные планыграммы сегодня используют «Магнум» и «Меломан».

Для прогнозирования спроса и оценки эффективности торгового пространства используют анализ потребительского поведения. Он позволяет делать потенциальному клиенту выгодные предложения на основе изученных предпочтений, увеличивая средний чек, частоту походов в магазин, расширяя его потребительскую корзину. Анализируя и учитывая такие факторы, как количество оставшихся на складе товаров, срок хранения, скорость, с которой они продаются, а также время поставки новой партии, ИИ может определять оптимальные для ритейлера цены. Кроме того, искусственный интеллект способен существенно увеличивать охват промоакций, а также выбирать подходящие места для открытия новых торговых точек, анализируя разнообразные, в т.ч. неочевидные факторы, влияющие на потенциальную выручку.

У ИИ достаточный потенциал, он постепенно проникает в разные сферы экономики. Способность машин проанализировать растущие объёмы данных крайне востребована, а использование подобных технологий позволяет получить преимущества перед конкурентами [2].

Сфера юриспруденции, которая до недавних пор являлась консервативной в области новых технологий, в последнее время претерпевает значительные изменения. При этом зарубежные аналитики считают, что юридические компании, не слишком восприимчивые к технологиям, могут остаться на периферии рынка.

Развитие цифровых технологий в юриспруденции можно выделить в нескольких направлениях: автоматизация типовых юридических услуг, юридические онлайн-сервисы для клиентов, переход системы правосудия в онлайн, а также создание решений на основе искусственного интеллекта.

Преимуществами новых технологий называют скорость и масштаб эволюции, быстрая работа с огромными массивами данных, идеальная память, многозадачность. Ещё одним из важных преимуществ искусственного интеллекта указывают возможность анализа ситуации, учитывая многочисленные факторы.

Справочно: компания IBM разработала программу ROSS, которая отслеживает все изменения в законодательстве и прецеденты в области банкротства и на конкретный вопрос в этой отрасли права начинает поиск во всех существующих сводах законов, и, найдя ответ, формулирует его, подкрепляет подборкой правовых норм, судебных прецедентов и цитат из второстепенных источников. Пользователи программы говорят, что она помогает им сэкономить от 20 до 90% времени: так, задание, отнявшее шесть

часов у юриста, работающего без программы, заняло у его коллеги с программой всего 2 часа. Эксперты отмечают, что этот машинный интеллект позволил снизить трудозатраты, повысив скорость и объем оказанных услуг.

На данный момент в отечественной судебной системе функционируют современные информационные платформы как «Төрелік», «Судебная повестка», «Ознакомление с судебными документами», «SMS-оповещение», система аудио-, видеофиксации, дистанционное отправление правосудия посредством видеоконференцсвязи. Особо оценен населением сервис «Судебный кабинет», посредством которого предоставляется более 50 видов услуг в электронном виде по всем направлениям судопроизводства, в т.ч. направления в суд искового заявления, заявления о выписке исполнительного листа, апелляционной жалобы и других документов, оплаты государственной пошлины в онлайн режиме, просмотра судебного документа, статуса дела, а также возможностью воспользоваться целым набором других функций.

Кроме того, в настоящее время в РК разработана программа «Е-уголовное дело», направленная на цифровизацию уголовного процесса. Программа охватывает все стадии уголовного процесса: от регистрации преступления, его расследования и до исполнения приговора. Внедряется его пилотная апробация в ряде регионов.

Вместе с тем, ИИ не заменит профессии, где необходим творческий подход, имеются нравственные и моральные аспекты.

Митио Каку в своей книге «Будущее физики» предполагает, что люди, профессии которых связаны с человеческими отношениями, в т.ч. юристы, не останутся без работы, обосновывая это тем, что «робоюрист сможет ответить на простейшие вопросы по законам и юридической процедуре, но законы постоянно изменяются вместе с социальными стандартами и моралью. В конечном итоге интерпретация закона сводится к ценностной оценке, в которой компьютеры не сильны. Робот не сможет заменить присяжных, потому что те должны представлять здравый смысл и моральные принципы определенной группы людей, а они меняются со временем».

Для судьи, во всяком случае во время отправления им правосудия, такие философско-этические категории как «истина», «добро» и «справедливость» имеют важное значение, поскольку именно эти ценности являются нравственными принципами разумного общества. Существует понятие свободы судейского усмотрения – обязанность суда разрешать спор в соответствии с обстоятельствами дела, применяя социальные нормы, которые являются истинно правовыми, то есть гуманными, защищающими законные интересы личности [5].

Список использованных источников:

1. «Искусственный интеллект в юриспруденции. М.Жаркынбеков»- [Электронный ресурс] -URL: <https://www.zakon.kz/4897293-iskusstvennyy-intellekt-v.html>
2. «Как искусственный интеллект поможет казахстанскому ритейлу» [Электронный ресурс] -URL: https://inbusiness.kz/ru/author_news/kak-iskusstvennyi-intellekt-pomozhet-kazahstanskomu-ritejlu.
3. «Суперкомпьютер Watson поможет лечить больных раком казахстанцев» [Электронный ресурс] -URL: <https://www.arnapress.kz/nauka-i-obrazovanie/106243-superkompyuter-watson-pomozhet-lechit-bolnyh-rakom-kazahstancev>.
4. «В РК предлагают законодательно закрепить использование искусственного интеллекта в медицине». [Электронный ресурс] -URL: https://www.lada.kz/another_news/84846-v-kazahstane-predlagayut-zakonodatelno-zakrepit-ispolzovanie-iskusstvennogo-intellekta-v-medicine.html
5. «Искусственный интеллект в юриспруденции» [Электронный ресурс] -URL: <https://kz.utro.news/iskusstvennyi-intellekt-urisprudentsii-mzharkynbekov-18010507470083.html>.

УДК 327.7

AUSTRIA IS THE FIRST VICTIM OF NAZISM. HOW DID AUSTRIA DEFEAT NAZISM?

Beisenova Zh.M.

The 1st year student, 6B03101-

International relationships

Astana international university

Nur-Sultan, Kazakhstan

Scientific adviser: **Kasanova B. B.**

One of the urgent tasks of the XXI century is to overcome the difficult legacy of the past - radical nationalism and neo-Nazism. Their numerous outbreaks and manifestations in various forms, in different countries, have repeatedly led not only to interpersonal, intrastate strife, but also to violent international conflicts.

In this regard, the international experience of the fight against Nazism may be of certain interest.

Many people know this slogan - "Austria is the first victim of Nazism" - a political slogan proclaimed at the Moscow conference in 1943, which became the basis of the state ideology of Austria and the national identity of the Austrians during the periods of union occupation and the sovereign Second Republic.

The “doctrine of sacrifice” has become a foundational myth in Austrian society. On its basis, for the first time in the history of Austria, previously irreconcilable opponents - Social Democrats and Catholic Conservatives - united, and the former Nazis returned to public and political life. For almost half a century, the Austrian state denied any continuity with the political regime of 1938-1945, actively supporting the myth of the sacrifice of the Austrian people. The struggle of the real victims of Nazism for their rights was condemned as an attempt to enrich themselves at the expense of the entire people.

The total death toll from Hitler's repressions in Austria is estimated at 120 thousand people. In the castle of Hartheim, 18,269 mentally ill people were killed in two years. The gypsies living in Austria were almost completely exterminated; in addition, at least one hundred thousand Slovenes, Czechs, Hungarians and Croats were forcibly evicted outside the Reich. The communists showed the strongest resistance to the Nazi regime. About 2,700 were executed for active resistance and about 500 died in arms. Another hundred thousand people were arrested for political reasons.

National-radical sentiments in Austria began to quickly gain strength in certain social circles long before the accession of this country to the Nazi Third Reich in 1938. Ideas based on a mixture of nationalism and socialism began to circulate in Austria as early as the 1860s. After the defeat of Austria and Germany in the First World War, the popularity of various National Socialist and Pan-German organizations in both countries increased dramatically. The humiliating provisions of the Versailles and Saint-Germain treaties of 1919 only exacerbated the protest mood. I must say that in Austria, both in society and on the part of the authorities, there was resistance to the spread of Nazi ideas, especially at a time when they began to seriously threaten Austrian sovereignty and statehood. For example, after the National Socialists, led by A. Hitler, came to power in Germany in 1933, their "mirror" party was banned in Austria. The Austrian National Socialists operating underground in 1934 tried to stage a putsch in Vienna. Chancellor E. Dollfuss was killed, but the rebellion was still suppressed. Under the next Chancellor K. Schuschnigg, the ban on the activities of the Austrian NSDAP was lifted due to strong pressure from Germany and local radicals. The circle of extremists under the influence of National Socialist propaganda in the country began to expand rapidly. On March 13, 1938, Austria lost its independence and became part of the Third Reich, all the legislation of Nazi Germany and its socio-political structure became mandatory for the entire Austrian population. ... In 1942, there were approximately 688 thousand members of the NSDAP in Austria, which amounted to about 8.2% of the inhabitants, or 17% of the adult population. I would like to add that the Soviet government refused to recognize the Anschluss, despite the fact that it received wide support among the Austrian population, especially in Vienna. On March 17, 1938,

the People's Commissar for Foreign Affairs MM Litvinov made an official statement about the “forcible deprivation of the Austrian people of their political, economic and cultural independence,” and this line of Moscow remained unchanged until the liberation of Austria in 1945.

In total, more than 536 thousand former National Socialists were registered in Austria. During the occupation of Austria by the Allies, special people's courts were established at the Land Courts in the respective zones of control. More than 100,000 ex-Nazis were dismissed from leading positions. The aforementioned special courts tried a total of 136,829 cases. 23,477 judgments were issued, of which only 13,607 were “guilty”. Only 43 Nazi criminals were sentenced to death. The most prominent Austrian Nazis (A. Seyss-Inquart, E. Kaltenbrunner, B. von Schirach) fell under the condemnation of the Nuremberg Tribunal, but not all Nazi criminals were justly punished. Some activists perceived the USSR's victory over the Nazi Reich as an existential disaster. Even as the Red Army approached Vienna, suicides began to occur in the Nazi environment. Apparently, there were strong fears about possible revenge for the crimes committed. Someone fled abroad. According to available estimates, about 30 thousand people. There was another category of Nazis who escaped trial: valuable specialists from the intelligence services, as well as physicists, chemists who were of interest to the American intelligence services, science and economics. Many of them continued to work against the USSR already on the side of the United States.

The State Treaty on the restoration of an independent and democratic Austria of May 15, 1955, which ended the allied occupation, included language on the de-Nazification of the country, which became part of international law. Austrian citizens belonging to the Slovenian and Croatian national minorities in the federal states of Carinthia, Burgenland and Styria enjoy the same rights as all other Austrian citizens, including the right to have their own organizations, meetings and press in their own language. They obtained the right to primary education in the Slovene or Croatian languages and to a proportionate number of their secondary schools; in this regard, it was necessary to revise the programs in schools, as well as create an education inspectorate for Slovenian and Croatian schools.

I would like to hope that, given the rich historical experience, the incitement of fanatical nationalism, including in the post-Soviet space, will end, as in their time, for example, slavery, serfdom or colonialism. In this regard, the international experience of the fight against Nazism may be of certain interest.

LITERATURE:

1. [Электронный ресурс] -URL: https://ru.qaz.wiki/wiki/Austria_under_National_Socialism
2. [Электронный ресурс] -URL: <https://www.jstor.org/stable/3792355?seq>

УДК 327.7

ХОЛОКОСТ: УРОКИ ИСТОРИИ

А.Е.Ержанова

Бакалавриат 2 курса, ОП 6В03101 - Международные отношения.

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Касенова Б.Б., Ибраева А.Е.**

История.

Начнем с истоков. Евреи выходцы из древнего Иудейского царства, были переселены в Вавилонию после того, как Иудейское царство было завоёвано вавилонским царём. Так было положено начало еврейской диаспоре.[1] На протяжении всей истории еврейский народ страдал от предубеждения и дискриминации — явления, известного как антисемитизм. Около двух тысяч лет назад евреи были изгнаны римлянами из земли, называемой ныне Израиль, расселились по всему миру и, оставаясь этническим меньшинством, старались сохранить свои уникальные верования и культуру.

Перенесемся во времена во времена, когда Евреи появились в Европе.

Во втором веке до н. э. еврейские общины начали возникать в средиземноморье еще во времена римской империи, а оттуда расселялись по всей Европе. В тех странах, где правили мусульмане, например, в Испании, к ним относились еще терпимо. Но христианская церковь, утверждающая, что евреи распяли Христа, периодически провоцировала погромы. Также, с ее одобрения происходила резня евреев во время Крестового похода и позже, во время чумы, которая, по мнению народа, началась из-за того, что евреи отравили все колодцы. Без сомнения, можно сказать, что Евреи на протяжении всей истории являлись жертвами нападков и были так называемым “козлом отпущения”. Для них были запрещены гражданская и военная службы, поэтому зачастую они занимались предпринимательством. Еврейские общины представляли собой зажиточных, преуспевающих предпринимателей, что вызывало зависть у прочего населения.

Подобное существование евреев продолжалось на протяжении многих веков, вплоть до современности.

Изучая историю, можно сказать, что в XIX веке положение евреев еще более ухудшилось. На основе дарвиновской теории эволюции в результате естественного отбора возникла лженаука, предлагавшая обеспечить выживание человеческой расы путем выведения идеально приспособленных, интеллектуально и физически, представителей вида. Эта извращенная теория - евгеника - определяла, кому из людей не следует иметь потомков: преступникам, алкоголикам, психически больным, умственно отсталым,

людям с физическими недостатками и т.п. Евгеника — это форма расизма [2], но не единственная, существовали и другие виды, устанавливающие превосходство определенной расы над другими с применением псевдонаучных методов — измерения размеров черепа и т.п. Они настаивали на сохранении чистоты «высшей расы» и недопущении смешанных браков. В это мутное варево нацисты вмешали мощную дозу традиционного антисемитизма, с решительным намерением отыскать «окончательное решение еврейского вопроса».

Во многих европейских и американских странах расизм в XIX веке и в начале XX века не находился под запретом, а с приходом к власти нацистов в Германии получил государственную поддержку.

С этого момента начинается отсчет самого известного примера геноцида - Холокоста.

Что означает этот термин?

Холокóст[3]- преследование и массовое уничтожение евреев нацистской Германией. Образовано от греческого слова, которое означало «сожженный дотла» и в Ветхом Завете описывало жертвоприношение, где жертва уничтожалась в пламени. Для самих евреев попытка уничтожения их народа называется просто Шоа, что на иврите означает «катастрофа». Под жертвами Холокоста часто понимаются также другие этнические и социальные группы, которых нацисты преследовали и уничтожали за принадлежность к этим группам (цыгане, геи, масоны, безнадежно больные и др.)

Краткая еврейская энциклопедия [4], рассматривает Холокост в 4 этапа:

- январь 1933 — август 1939 — с момента, когда Гитлер стал рейхсканцлером Германии, и до нападения на Польшу;
- сентябрь 1939 — июнь 1941 — с момента включения западной Польши в состав рейха и создания «Генерал-губернаторства» до нападения на СССР;
- июнь 1941 — осень 1943 — с момента нападения на СССР до ликвидации гетто на его территории;
- зима 1943 — май 1945 — с начала массовой депортации евреев Западной Европы в лагеря смерти и до конца войны.

После прихода Гитлера к власти в 1933 году евреев выгнали с государственной службы, еврейские магазины и предприятия бойкотировали. Чуть позже вышел «Нюрнбергский закон» от 15 сентября 1935 года[5], который положил конец равноправию евреев в Германии и определял еврейство в расовых терминах.

Нюрнбергскими расовыми законами евреи были лишены германского гражданства, им запретили вступать в браки с «арийцами» (так нацисты называли светловолосых и голубоглазых представителей германской и нордической рас). 9 ноября 1938 года во время «Хрустальной ночи» по всей

Германии громили еврейские магазины, дома и синагоги, почти 100 евреев были убиты.

«Мы, немцы, должны научиться не считать евреев... людьми, такими же как мы...» Генрих Гиммлер, глава СС, 5 марта 1936 года.

Многие из богатых евреев уже успели покинуть Германию, но многие еще оставались, так как все труднее было найти страну, которая согласилась бы принять таких беженцев.

Несмотря на явную дискриминацию евреев, геноцид начался не сразу после прихода нацистов к власти. Нацисты стремились выселить евреев из страны, но уехать могли далеко не все. В те времена Хаим Вейцман (впоследствии — первый президент Израиля), высказался: «мир разделился на два лагеря: на страны, не желающие иметь у себя евреев, и страны, не желающие впускать их в свою страну». Международная конференция по беженцам, в Эвиане (Франция) в июле 1938 года, созванная по инициативе президента США Франклина Рузвельта, закончилась полным провалом. Кроме Доминиканской республики, ни одна из 32 участвовавших стран не дала ожидаемым беженцам из Германии и Австрии ни малейшего шанса. К тому же Великобритания ограничивала приток мигрантов в подконтрольную ей Палестину. Да и Доминиканская республика согласилась принять большое число беженцев за огромные суммы денег.

Почему так происходило? Ответ прост: если пролистать страницы истории, то легко понять позицию стран, отказавшихся принять беженцев. Мир еще не оправился от первой мировой войны. Страны приходили в себя. Сказывался мировой кризис. Экономика стран была нестабильна, безработица процветала, бедность росла. И принять беженцев в такой ситуации было затруднительно.

Тем не менее в 1933—1939 годах из Германии и Австрии бежало 330 тысяч евреев. Около 110 000 еврейских беженцев вырвались из Германии и Австрии в соседние страны, но подвергались преследованиям уже во время войны.

В ходе второй мировой войны нацисты беспрепятственно осуществляли политику геноцида не только в Германии, но и во всех завоеванных странах. Когда немецкие войска вторглись в 1939 году в Польшу, а затем в 1941-м в СССР, следом за ними шли «оперативные бригады» СС, чьей задачей было уничтожение советских комиссаров, выявление и «перемещение» евреев. «Перемещение» — это эвфемизм для уничтожения; к началу 1942 года «оперативные бригады» расстреляли более полумиллиона евреев. Но нацистскому руководству такие темпы казались слишком медленными, и в январе 1942-го в пригороде Берлина Ванзее собралась группа руководителей рейха для обсуждения «окончательного решения».

В крупных городах (намного реже — в небольших городах) создавались еврейские гетто, куда стонялось всё еврейское население города и

окрестностей. Крупнейшее гетто было создано в Варшаве, в нём содержалось до 480 000 евреев.

На территории СССР крупнейшими гетто были Львовское гетто (409 тысяч человек, оно существовало с ноября 1941 по июнь 1943 года) и Минское гетто (около 100 тысяч человек, ликвидировано 21 октября 1943 года).

До принятия решения о полном физическом уничтожении евреев немцы применяли следующую схему «решения еврейского вопроса»:

- концентрация еврейского населения в крупных городских районах — гетто;
- отделение их от нееврейского населения — сегрегация;
- полное вытеснение евреев из всех сфер общественной жизни;
- конфискация их имущества, вытеснение евреев из всех сфер экономической жизни и разорение;
- доведение евреев до состояния, когда рабский физический труд станет единственной возможностью для выживания;

Самое страшное, это осознание того, что не щадили никого. Пытались истребить целую нацию: мужчин, женщин и детей. В следствии чего, уничтожению 60 % евреев Европы и около трети еврейского населения мира. Узников заставляли работать на каменоломне, пока они не становились слишком слабы, тогда их убивали. На оккупированных Германией территориях были построены лагеря смерти, предназначенные для убийства миллионов людей; при этом технология уничтожения совершенствовалась. Проводились жестокие и часто приводящие к смерти антигуманные медицинские эксперименты, которые проводили нацисты над жертвами холокоста.

В начале декабря 1941 г. начал действовать первый лагерь смерти в Хелмно. Там евреев убивали угарным газом в закрытых грузовиках — «душегубках».

В июле 1942 г. начались массовые депортации из гетто Варшавы (самого крупного из всех созданных) в лагерь смерти Трешлинка. До 13 сентября 1942 г. были депортированы или погибли в гетто 300 тыс. евреев Варшавы.

В гетто города Лодзь содержалось до 160 000 евреев. Это гетто было уничтожено постепенно: первая волна депортаций в Хелмно происходила между январём и маем 1942 года (55 тыс. евреев Лодзи и провинциальных городков Калишского района), затем ряд последующих депортаций в Хелмно и другие лагеря, а 1 сентября 1944 года оно было окончательно ликвидировано. Еврейское население Люблина было отправлено в лагерь уничтожения Белжец. В ходе акции 17 марта — 14 апреля 1942 г. были отправлены на смерть 37 тыс. евреев, а четыре тысячи оставшихся были сконцентрированы в гетто Майдан-Татарский на окраине города. В марте 1942 г. в Белжец были переведены евреи из всего Люблинского воеводства; начали прибывать также поезда с жертвами из Западной Украины. Из Львова в марте

1942 г. были отправлены в Белжец около 15 тыс. евреев, а в августе — ещё 50 тыс.

Из Кракова в июне и октябре 1942 г. большинство евреев было отправлено в Белжец; в марте 1943 г. около шести тысяч из оставшихся там евреев были переведены в рабочий лагерь в пригороде Кракова Плашув, а около трёх тысяч — в Освенцим. Стоит обратить внимание на то, что из 300 тыс. евреев Радомского района в конце 1942 г. оставалось в живых лишь около 30 тыс. А это очень большие потери!

По мнению некоторых исследователей, программа истребления евреев в 1943—1945 гг. (до капитуляции Германии в мае 1945 г.) была выполнена на две трети. Нехватка рабочей силы и одновременно экономически бессмысленное убийство миллионов людей вызвали в 1943—1944 гг. сомнения у нацистской верхушки в правильности подхода к «окончательному решению». В 1943 г. Гиммлер отдал приказ об использовании труда уцелевших евреев в интересах ведения войны. В определённый момент Гиммлер даже предложил освободить часть евреев в обмен на политические уступки (включая и возможность переговоров о заключении сепаратного мира с Западом) или за колоссальный выкуп (смотри статью Кровь за товары).

На последнем этапе войны, когда неизбежность поражения Германии уже не вызывала сомнений, некоторые нацистские руководители пытались использовать евреев для установления связи с союзниками, в то время как другие (прежде всего Гитлер) продолжали требовать тотального уничтожения тех, кто ещё оставался в живых. Штандартенфюрер СС Дитер Вислицени на Нюрнбергском процессе утверждал, что в конце февраля 1945 года Адольф Эйхман назвал ему число убитых евреев «около 5 млн. человек».

Выводы:

Читая художественную литературу, изучая документальные материалы на тему Холокоста, невольно задаешься вопросом: зачем? И как бы мы не пытались на него ответить - исторически обусловлено, тотальная безграмотность, религиозный фанатизм и т. д. - все равно приходишь к выводу, что такая ненависть к представителям другой расы необъяснима. Невозможно до конца описать причины уничтожения миллионов людей ради превосходства своей нации, либо чего-то еще. И невозможно понять природу этой ненависти.

Но мы можем извлечь уроки. Как мы видим из истории, расовая борьба не приводит ни к каким положительным результатам, она наносит огромный вред экономике и культурному наследию. Этот путь заведомо ведет к поражению и хаосу. Война лишь выгодна узкому кругу людей, которые обогащаются за счет бед народов. И порой все это прикрывается либо борьбой за справедливость, либо религиозными идеями.

Болезнь одного фанатика и его последователей может обернуться мировой катастрофой. И наверное, нам надо не пытаться понять природу этого жуткого явления, а научиться делать выводы из уроков истории. Каждому

человеку надо заниматься самообразованием, чтобы не поддаться бессмысленным и ничем не подкованным идеям фанатиков, в том числе и религиозных.

К Холокосту и другим войнам на религиозной и расовой почвах приводит наша безграмотность и как следствие - предрассудки и слепое подчинение чужим целям. Нельзя это допустить.

Список использованных источников:

1. Книга “Атлас по истории еврейского народа” Мартин Гилберт
2. [Электронный ресурс] -URL:
<https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASHf38bd2eb8333f9490106f3>
3. Dictionary of Genocide
4. [Электронный ресурс] -URL:
<https://eleven.co.il/references/prefaces-to-volumes/51/>
5. [Электронный ресурс] -URL:
https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D1%8E%D1%80%D0%BD%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%81

УДК 327.7

ГЕНОЦИД В КИТАЕ

Н.Б.Амуртаева

Бакалавриат 1 курса, ОП 6В03101-Международные Отношения

Международный Университет Астана

Нур-Султан,Казахстан

Научный руководитель:**Касенова Б.Б.**

Геноцид характеризуется конкретным намерением уничтожить полностью или частично национальную, этническую,расовую или религиозную группу путём причинения серьёзных телесных повреждений или умственного расстройства членам группы,умышленного создания для группы таких жизненных условий,которые рассчитаны на её полное или частичное физическое уничтожение».

С 2017 года коммунистический режим заключил в тюрьму более миллиона уйгуров и подверг бесчисленное количество других представителей этого этнического меньшинства строгому надзору и принудительной стерилизации. Задержанных уйгурских мужчин и женщин принуждают отказаться от их веры в ислам и поклясться в верности компартии Китая.

Помимо жестокого физического и психологического преследования, они подвергаются принудительной стерилизации. Уйгурские женщины также сообщали о сексуальном насилии и принудительных абортах.

Еврейская община, пережившая холокост много лет назад, выступила в поддержку преследуемого уйгурского этнического меньшинства в Китае. На онлайн-мероприятии, посвящённом Дню памяти жертв холокоста, которое проводилось 27 января в Doughty Street Chambers, раввин и писатель Джонатан Виттенберг, родившийся в семье немецких евреев, рассказал, как его мать со страхом ждала прихода почтальона с прахом умерших членов семьи, сообщило издание Bitter Winter. В мероприятии участвовала уйгурская изгнанница Зиба Мурат, мать которой, врач на пенсии, приговорена к 20 годам тюремного заключения китайскими властями. Мать Зибы, доктор Гульшан Аббас, пропала без вести в Китае в 2018 году, через шесть дней после того, как её сестра Рушан Аббас, основатель и председатель Campaign for Uyghurs (Кампания за уйгуров) в Херндоне, американский штат Вирджиния, выступила в Институте Гудзона в Вашингтоне. Однако только в декабре 2020 года семья узнала из анонимных источников, что в марте 2019 года Гульшан приговорили к 20 годам лишения свободы.

После двух десятилетий глобальных усилий по повышению осведомлённости международное сообщество, в конце концов, выступило против ещё одного продолжающегося геноцида в коммунистическом Китае — преследования Фалуньгун.

Фалуньгун, также известный как Фалунь Дафа, — это система совершенствования души и тела, основанная на универсальных принципах правдивости, сострадания и терпимости. Этой мирной медитативной практикой свободно занимаются во всём мире, но с июля 1999 года её последователи подвергаются жестоким преследованиям в Китае, после того как компартия объявила Фалуньгун «опасным культом».

По оценкам китайских властей, к концу 1990-х годов в Китае от 70 до 100 миллионов человек выполняли медитативные упражнения. Лидер КПК Цзян Цзэминь воспринял мирное движение как угрозу правлению партии и начал беспрецедентное преследование, чтобы искоренить Фалуньгун. С тех пор миллионы последователей Фалуньгун были незаконно задержаны и подверглись «промыванию мозгов», пыткам, изнасилованию и принудительному труду. Они также стали основным источником органов для быстро развивающейся трансплантационной индустрии Китая, доходы которой оцениваются в несколько миллиардов долларов. Более 100 тыс. последователей Фалуньгун были приговорены к заключению в принудительных трудовых лагерях. Несколько тысяч «психически здоровых людей» были заключены в психиатрические больницы, где их жестоко

избивали и подвергали воздействию антипсихотических препаратов». Бесчисленное количество последователей Фалуныгун были вынуждены пройти сеансы «промывания мозгов», предназначенные для того, чтобы заставить их отказаться от своих убеждений. Десятки тысяч задержаны и брошены в тюрьмы.

В заключении хотелось бы добавить дискриминация нации и народов, которые проживают в меньшинстве в Китае является нарушением человеческих прав и свободы.

Список использованных источников:

1. [Электронный ресурс] -URL: <https://www.epochtimes.ru/genotsid-ujurov-i-priverzhentsev-falungun-prestupleniya-protiv-lud-v-kitae-ne-prekrashhayutsya-99102945/>

УДК 327.7

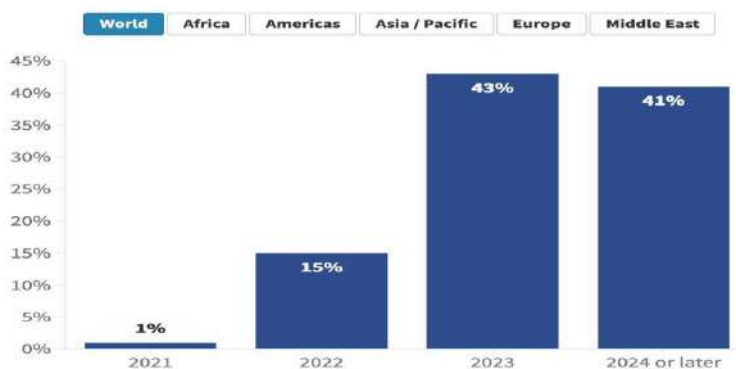
ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТУРИЗМ

Т.Х.Хасенова

Студентка 1 курса, ОП 6В03101- Международные отношения
Международный Университет Астана, Нур-Султан, Казахстан
tomiris.xasanova@mail.ru

Туризм является одной из неотъемлемых внешнеполитических, социально-экономических, культурных деятельностей большинства государств и регионов мира. По данным показателей экспертов Всемирного совета по туризму и путешествиям (WTTC), на экономическом уровне туризм представляет собой мощную мировую индустрию, занимающую 10,5% мирового валового продукта. В целом, наибольшая зависимость ВВП от туризма идет от таких островных стран как: мальдивские острова (доля туристической отрасли в ВВП страны на 2019 год составляла 75%), Сейшельские острова (58,1%), Макао (57,2%), Багамские острова (48,4%), Британские Виргинские острова (90%), Аруба (85,6%) и др. По данным вышеупомянутой Всемирной организации, в 2019 путешествия и туризм внесли 8,9 трлн. долл. в мировую экономику и были ответственны за 10,3% всей экономической деятельности. По оценкам совета, на индустрию путешествий и туризма приходится 330 миллионов рабочих мест по всему миру (1 из 10 рабочих мест). Всемирная туристская организация (UNWTO) до начала пандемии предсказывала высокоскоростной рост международных поездок связанных с увеличением показателей на 4% в 2019 году, что подтверждает то, что туризм являлся ведущим и устойчивым сектором экономики.

Начиная с марта 2020 года, туризм потерпел огромные убытки в экономическом плане, и был признан самым худшим годом в истории. Поток международных туристов упал на 74%, число туристов сократилось на 1 миллиард по сравнению с предыдущим, произошли потери от 100 миллионов рабочих мест в средних, и малых бизнесах, что означает еще больший упадок экономики. По региональным данным, больше всех, конечно же, пострадал Азиатско-Тихоокеанский регион, потерпев при этом падение числа туристов в 2020 году на 300 миллионов человек (что составляет около 84%). На втором месте зафиксировано снижение на Ближнем востоке и Африке на 75%. В Европе снижение числа превысило 70%, а в абсолютном значении в регионе произошел самый высокий спад туристов - около 500 миллионов человек, даже, несмотря на кратковременное открытие границ летом 2020 года. В Южной и Северной Америке отмечено снижение роста туристов на 69%. Специалисты центра туризма Германии считают, что при худшем исходе событий, тот уровень туризма, который был в 2019 году, можно будет достичь не раньше 2023 года. В оптимистичном варианте стабилизацию туристской индустрии прогнозируют к осени 2021 года. Что касается более реального пути развития туризма, то лишь к лету 2022 года сфера туризма вернется в свое русло, и туристы смогут свободно передвигаться, как раньше. Эксперты организации UNWTO, также не полагают больших надежд на улучшение и восстановление пандемийных показателей до 2023 года. Однако более 41% экспертов ожидают, что возврат у уровню 2019 года произойдет не раньше 2024 года.

Большие убытки несут за собой все секторы, относящиеся к туризму: авиакомпании, туристические центры, туроператорские службы, гостиничный бизнес и так далее.

После завершения пандемии многие туроператоры делают ставки на развитие внутреннего туризма, и уделять внимание новым местам и направлениям своей страны. Уже начинают действовать и продвигаются такие подходы как экологические туры, одиночные путешествия, либо вылазки с размещением в маленьких поселениях находящихся на дистанции большим

населением людей. Таким образом, туристы будут получать желанный отдых, и сохранять дистанцию, тем самым соблюдая карантинные меры. Данный метод будет эффективен до полной нормализации ситуации, когда постепенно начнут открываться массовые направления. Скорее всего, первыми начнут путешествовать молодые люди в категории до 30 лет, для них будут предпочтительными короткие активные и экскурсионные туры, городские развлечения и поездки на природу, в том числе в заповедники, и развитие экотуризма в целом.

Кроме того, локально-глобальное сотрудничество имеет большое значение в процессе восстановления. То есть, должна быть тесная связь между гостиничным и туристическим бизнесом, вспомогательными службами, местными отделами туризма, а также поддержание взаимодействия с органами здравоохранения для дальнейшего мониторинга регионов. Местные жители и другие важные участники туристического процесса должны быть хорошо информированы и замотивированы к соблюдению здоровой этики ухода, чтобы минимизировать общественную неопределенность и риски.

К последствиям пандемии можно отнести повышение внимания путешественников к санитарно-эпидемиологическим требованиям, а также к безопасности личной гигиены и своего здоровья. После всего произошедшего возможно распространение культуры ношения масок в местах массового нахождения людей — торговые центры, аэропорты, вокзалы. Люди будут ценить своё собственное пространство, и не мешать чужому. Индивидуальный туризм будет преобладать над массовым, туристы все чаще будут бронировать все продукты путешествия онлайн. В то же время, авиакомпании осваивают новые для себя форматы перевозок - социальное дистанцирование. Глава Всемирного экономического форума (ВЭФ) Булут Багчи заявил, что возможно снижение популярности системы питания «шведский стол» в отелях, так как все больше туристов беспокоятся о санитарии. Например, риск заразиться чем-то, употребляя пищу со шведского стола в отелях, работающих по системе "все включено", очень высок. Внимание и требования к гигиене будут выше, чем к другим услугам.

Пандемия является возможностью для переосмысления туризма, его видоизменения и восстановления, которое должно включать в себя преобразование сектора, изменение работы турнаправлений и предприятий, перестраивание всей работы туристической системы, а также, создание нового инновационного варианта работы туризма. Для перезапуска всей работы туризма очень важно многостороннее сотрудничество. То есть, сотрудничество региональном и мировом уровнях поможет обезопасить перезапуск всей туристической системы, а также ускорит восстановление экономики в целом. Правительство должно выделить больше помощи

восстановлению данного спектра, а именно, выделить помощь людям, предприятиям, работникам турнаправлений а также, средним и малым бизнесам, что в дальнейшем итоге поможет преодолеть трудности быстрее и избежать существующих проблем включающих давление на экономику, местную инфраструктуру и общины. По словам Всемирного совета по туризму и путешествиям, именно индустрия туризма станет ключевым фактором в восстановлении мировой экономики после пандемии COVID-19, поэтому данный сектор остро нуждается в восстановлении и трансформации.

Список использованных источников:

1. Официальный сайт Всемирного совета по туризму и путешествиям [Электронный ресурс] – URL: <https://wttc.org/Research/Recovery-Dashboard> - Дата доступа: 13.04.2021
2. Официальный сайт Всемирной туристской организации [Электронный ресурс] – URL: <https://www.unwto.org/management/zurab-pololikashvili> - Дата доступа: 13.04.2021
3. Официальный сайт ассоциации туроператоров [Электронный ресурс]- URL: <https://www.atorus.ru/tourist.html> - Дата доступа: 13.04.2021

УДК 327.7

ХОЛОКОСТ

А.А.Бимендина

Бакалавриат 1 курс ОП 6В0310

Международные отношения

Международный университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Касенова Б.Б.**

Одним из самых чудовищных проявлений деятельности Гитлера и его идеологии стал Холокост – массовое преследование и уничтожение европейских евреев в период с 1933 по 1945 год. Это стало беспрецедентным примером уничтожения в истории наряду с геноцидом армян в начале 20-го века в Османской империи. 27 января, день памяти жертв Холокоста, был связан с первым освобождением одного из лагерей -Освенцима.

Цель – на уничтожение. Главной целью, которую ставили перед собой приспешники Гитлера и авторы решения еврейского вопроса, было целенаправленное истребление отдельной нации. В результате погибло до 60% европейских евреев, что составило приблизительно треть в целом от

населения евреев. Как известно, после окончания войны мировая общественность охарактеризовала действия нацистов как преступление против мира и человечности и приняла решение судить тех, кто остался. На знаменитом Нюрнбергском процессе, который длился более десяти дней, была озвучена официальная на тот момент цифра убитых евреев – 6 миллионов. Однако эта цифра, безусловно, не отражает действительности, поскольку поименного списка погибших нет. При приближении советских и союзных войск гитлеровцы уничтожали любые следы, которые могли бы пролить свет на истину. Трудности подсчета истинного количества жертв объясняются тем, что убитые на территории Советского Союза евреи никак не могли быть посчитаны, поскольку все проходили под грифом «советский гражданин». Кроме того, было много погибших в Европе, которых было некому фиксировать

Освобождение наступило только в 1945 году, 27 января. Международный день памяти жертв Холокоста объединил в себе память не только о погибших евреях. Этим термином стали обозначить в принципе все преступные действия и идеологию фашизма.

Итак, 50 лет назад Израиль и Федеративная Республика Германия установили дипломатические отношения. Это случилось спустя 20 лет после окончания Второй мировой войны, 20 лет после того, как союзники одержали победу над "третьим рейхом" и Адольфом Гитлером, через 20 лет после окончания Холокоста, жертвами которого стали шесть миллионов проживавших в Европе евреев. Поставленное на промышленную основу массовое убийство в концентрационных лагерях было настоящей катастрофой для цивилизации.

Сегодня, по прошествии 50 лет, можно говорить о свершившемся политическом чуде. Спустя полвека отношения между Германией и Израилем тесные, и даже очень тесные. Тысячи молодых израильтян приезжают в ФРГ, бывают в Берлине, проводят отпуск или даже остаются здесь жить. 200 тысяч израильтян имеют немецкий в качестве второго паспорта. Германию, страну Холокоста, израильтяне наряду с США, пожалуй, ценят больше других государств. А немцы, которые в 1960-1970-х годах охотно ездили в Израиль, чтобы какое-то время поработать в кибуцах, сегодня приезжают на Святую землю в качестве туристов.

Но еще важнее другое - тесное и доверительное межправительственное сотрудничество. Германия - это страна, на которую Израиль больше, чем на другие государства, может положиться в Европе. Несмотря на споры по поводу израильской политики поселений, несмотря на недовольство в связи с высказываниями премьера Биньямина Нетаньяху, выступающего против

палестинского государства, ясно одно: безопасность Израиля является одним из основных принципов государственной политики Германии.

Список использованных источников:

1. "Холокост", источник

УДК 327.7

ПОИСК КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

А.Е.Болатова

Бакалавр 1 курса, 6В11102 -Туризм
Университет КАЗГЮУ имени М.С. Нарикбаева
Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Акылбаева И.М.**, к.и.н., доцент
ak_bolatova@kazguu.kz, i_akylbayeva@kazguu.kz

Глобальный мир противоречив, в нем возникают и разрушаются государства, рождаются истории, идеологии и мифы, а люди объединяются в общности в поиске своей культурной идентичности, связанные с определёнными нравственными, моральными убеждениями. В поиске ответа на вопрос: «Кто я?» важным выступают общечеловеческие ценности, которые раздвигают границы познания окружающей действительности.

Через познание мира - человек познает себя. XXI век выдвигает на первый план вопросы, касающиеся морали и духовности, которые являются составляющими духовной модернизации мироздания в котором мы живем и в этом огромна роль философских систем, где мудрецы предлагают идеи познания человека и его культурной идентичности. Один из интересных философов является Платон. Помимо извечных проблем искания сущности блага, истины, счастья, справедливости он продвигает свою концепцию основы познания внутреннего мира человека в трактате «Миф о пещере». Показывая заключённых в цепях, вечно смотрящих на тени от огня в пещере, которые двигаются и имеют имена. Платон хотел показать через «мир теней» проблему познания человека, где сталкиваются иллюзии и реальность, мир идей и мир вещей, невежество и истина. Обретение свободы и выход из «пещеры» позволит реально понять сущность бытия и актуальность ценностей просвещения, стремления к знаниям.

В глобальном мире, понимание сущности человека представлено тюркской философией, связанной с исламскими традициями. В тюркской философии, люди познавшие себя - архетипы «образа Мухаммеда», те кому открыты дороги тайного бытия. Можно ли назвать их избранными? Об этом

писал Ходжа Ахмет Ясауи в труде «Диуани Хикмет», представитель суфизма, в котором затрагивается нравственная, культурная природа человека, отрешенность его от остального мира и признание иссякаемости, бренности человеческой жизни. Так «қанағат», «хақ», «рух», «ақыл» выступают моральными субстанциями в культурной идентичности человека. Его идея «совершенного человека» представляет личностный рост, где человек нередко предпринимает определённые «стоянки» и впадает в «состояния» истинности, раскаяния перед богом, богобоязненности, удовлетворённости, упования на бога. На пути познания Ходжа Ахмед Ясауи огромную роль отводит Богу, который примет человека, живущего согласно нравственным константам, а не порочной жизнью. Сравнивая с «мифом о пещере», Ясауи также подчеркивает невежество как субстанцию «несовершенного человека». Невежество является пагубным пороком, который останавливает процесс познания самого себя и истины. По Ясауи, люди подданные тщеславию, зависти и лжи, должны начистить до блеска свою душу, дабы узреть Бога в нем. То есть, побороть незнание и найти дорогу к истине.

В культурной идентичности и познания человека важное место занимает философская категория «счастье» в идеях тюркского мыслителя Аль-Фараби. Его философская концепция погружает человека в размышления о счастье, душе, истине, мудрости и добродетели. Для обретения счастья человек должен иметь такие моральные качества как самосовершенствование, культивирование моральных качеств, умеренность и проявление хорошего нрава, здравомыслие [1, с.326- 329].

Но, мнение Аль - Фараби обосновано на этическом уровне, то есть характерной для философии тюрков, обозначенная невозмутимостью и довольствование малым. Познание самого себя представляет собой нравственный конструкт культурной идентичности, включающей стремление к счастью, соблюдение умеренности и баланса во всём. Это называется «қанағат» как нравственное чувство «золотой середины», не позволяющее выходить за рамки дозволенного. Людям свойственно впасть в безмятежность, бросаться из крайности в крайность, что символизирует образ качелей, описанный Аль-Фараби [там же, с. 332]. Таким образом постижение «Я» заключается в отказе от пороков и нахождении баланса «қанағат» в стремлении человека к счастью.

Поиск самого себя немаловажная тема, благодаря направлению своей деятельности в сторону развития потенциала нравственности молодого поколения, вводя изменения в сознание общества, концентрируясь на духовности, можно получить само понимание целостной личности. Модернизация в глобальном мире не может быть состоявшейся без сохранения культурной идентичности. Тенденция возрождения духовности – основная задача Казахстана. На сегодняшний день, интерес к истокам культуры повышает ее развитие не только регионально, но и глобально.

Духовная модернизация подразумевает собой идентификацию, ценности и культурные коды, вследствие разделённые всеми членами общества, соединяя в себе проблемы гуманизма. Человечность – построение общества, где жизнь высшая ценность, а все остальное направлено на его улучшение. И для того, чтобы выжить в нынешнем глобальном мире, человеку нужно изменяться[2].

Французский философ Г. Башляр в своей работе «Поэтика пространства» приводит пример жизни используя жилье. Он говорит о том, что попадая в непригодные места, нам приходится сужать себя. В нашем доме разума найдутся укромные уголки, куда мы и забиваемся. Это правда, что под натиском социалистической системы людям было тяжело сохранить себя, это привело к потере идентичности и индивидуальности. По этому принципу можно сказать, что люди укрылись в своём закоулке. Проблема заключается в том, что прошлое закрыло людей от нового, не позволяя отпустить установки того времени, даже будучи здесь - в новом мире. В работе философа говорится о доме, то есть разуме, в котором заключил себя человек того времени. С изменением времени и окружения меняются и человеческие чувства, эмоции, убеждения. Это и есть обратный эффект модернизации морали в масштабах глобализации[3].

Так как же познать себя и духовность всего культурного наследия? Приходя к выводу, можно отметить, что идеи и пути к познанию «самого себя» отличаются друг от друга, но имеют общие, человеческие черты, которые заключаются в культивировании нравственных качеств и борьбе с пороками. Лишь стремясь к нравственным ценностям, совершенствуя свои внутренние, культурные качества, начищая своё сердце «до блеска» - можно познать самого себя и быть открытым глобальному миру.

Список использованных источников:

1. Телебаев, Г.Т. Тюркская философская традиция: вклад Ясауи и аль-Фараби. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/tyurkskaya-filosofskaya-traditsiya-vklad-yasau-i-al-farabi/viewer> – Дата доступа: 2019.

2. Платон. Государство. Перевод А.Н.Егунова. В кн.: Платон. Соб. соч. в 3-х тт. Т.3 (1). [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://classics.nsu.ru/bibliotheca/plato01/gos07.htm> – Дата доступа: апрель, 2007.

3. Башляр Г. Избранное: Поэтика пространства / Пер. с франц.— М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. — 376 с. (Серия «Книга света»).

УДК 327.7

МУЗЫКА ӘЛЕМІНДЕГІ К-РОР ЖАНРЫНЫҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРГЕ ЫҚПАЛЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Б.М.Аманжол

БВ03103-Психология білім беру бағдарламасы 1-курс студенті

Ғылыми жетекші: Сапарова Г.Т., э.,ф., магистрі

Астана халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

bibi.nur03@mail.ru

Корей поп – музыкасы немесе оны әдетте К-пор деп атайды (ағылшын тіліндегі аббревиатура. Korean pop) Шығыс Азияның ең жарқын музыкалық құбылыстарының бірі болып саналады. Әлемнің түкпір-түкпірінен келген жанкүйерлер талантты және харизматикалық корей эстрада әртістерімен, олардың вокалдық және би қабілеттерімен таң қалдырады. Әдемі әрі оңай есте қаларлықтай әуезді сарындар, жарқын әрі қуатты қойылымдар, сондай-ақ әртістердің жақсы ойластырылған визуалды бейнесі К-Пор-ң заманауи мәдениетте берік орын алуына мүмкіндік берді. Қазір бұл музыкалық бағыттың басында Shinhwa, Dong Bang Shin, Big Bang, Super Junior, 2pm, SHINee, Girls Generation, Wonder Girls және басқалары бар.

Бірінші Дүниежүзілік соғыстан кейін Корей жарты аралы КСРО мен АҚШ арасында бөлініске түсті. Оңтүстік Кореяда Американдық сарбаздарға көңіл көтеру үшін клубтар мен барлар ашылды. Олардың ішінде Америкалық музыкалар ойнайтын. Соғыстан кейін Америка сарбаздары Оңтүстік Корея аралында жергілікті тұрғындарды қорғауға қалған болатын. Сол барлардың ішінде Американдық музыкалар ойнайтын, және сол Оңтүстік Корея жарты аралына шетелден көп әншілер келетін. Оның ішінде Мэрилин Монро, Луи Армстронг және басқа да атақты әншілер. Олардың концерттері корей жастар арасында танымал бола бастады. 1957 жылы ең алғаш “American Fort Korea Network” атты радио ашылған болатын. Ол Корея музыкасына өзінің ықпалын тигізді [1].

Ал 60-шы жылдардың соңында оңтүстік корейлік «Әпкелі-сіңілі Ким» тобы (Юн Бохи және Патти Ким) Вьетнам мен АҚШ-та корей тарихында тұңғыш рет дебют жасады. Олар Америка Құрама Штаттарында альбом шығарған алғашқы корей тобы болды [2].

21-ші ғасырдың басында k-пор мәдениеті көптеген елдерді өзіне қаратты. Қазіргі кезде бір жылдың ішінде Оңтүстік Кореяда 60-қа жуық айдол группалары құрылады. К-пор қарапайым музыка жанры ғана емес, сонымен қатар қазіргі заманға сай. Қазіргі таңда К-пор үлкен мәдениетке, мода және стильге де айналды [3].

«Корей толқыны» немесе «Халлю» 1990-шы жылдардың ортасында пайда болды. Қазіргі Оңтүстік Корея поп-мәдениеті Шығыс Азияда, ең алдымен Қытайда, Жапония мен басқа да таяу Шығыс елдеріне тарады. Бастапқыда корей поп-мәдениетінің экспорты Шығыс Азия елдеріне бағытталды. Қазіргі уақытта «Корей толқыны» 60-тан астам елге, негізінен оңтүстік-шығыс Азияға таралды: Тайвань, Жапония, Таиланд, Филиппин және т.б. бұл ұқсас азиялық менталитетпен және мәдени өнімдерді қабылдаудың қарапайымдылығымен түсіндіріледі. «Корей толқынына» біртіндеп құмарлық басқа континенттерге де таралды, бұл шетелдіктердің (әсіресе еуропалықтар мен американдықтардың) Корея Республикасына қатынасының өзгеруіне әсер етті. Уақыт өте келе, Халлю бүкіл әлемде, оның ішінде біздің елде де танымал бола бастады [2].

Қазақстанда Корей мәдениетін таратудың негізгі арнасы – Оңтүстік Кореяның музыкалық топтарының, фильмдерінің және басқа да мәдени өнімдерінің жанкүйерлерінен құралған жастар қауымдастығы. Кезінде батыс қоғамының алдыңғы қатарлы жастар ағымдарын игеруге дәл осы жастар ықпал еткендей, қазіргі жастар да Шығыс елдері мәдениетінің өзекті бағыттарының жетекшісі болып табылады. Танымалдықтың өсу себептері мен қазіргі корей поп-мәдениетінің таралу жолдарын талдауға кіріспес бұрын, жастардың субмәдени белсенділігіне анықтама береміз. Британдық әлеуметтанушы Дик Хэбдидждің пікірінше, субмәдениеттер жалпы қабылданған стандарттар мен құндылықтарға сәйкес келмейтін ұқсас талғамға ие адамдарды тартады [4].

Үстем мәдениеттің қолданыстағы нормалары мен құндылықтарына қанағаттанбау қазіргі қоғамда олар тез ескіретіндігімен және олардың ұрпақтардан таралуы көбінесе зорлық-зомбылықпен байланысты, бұл жастарды одан қорғануға итермелейді. Бір жағынан, жас ұрпақ тұрақты әлеуметтік топтар мен институттардың ықпалына түседі, екінші жағынан, олардың өздері әлеуметтік белсенділіктің арқасында қоғам құрылымдарының өзгеруіне ықпал етеді (мысалы, интернеттің таралуы, демалыс индустриясының дамуы немесе жаңа технологиялардың енгізілуі). Бейресми жастар бірлестіктерінің өкілдері басым көпшіліктен мінез-құлқымен, стилімен, тілімен және басқа аспектілерімен ерекшеленеді, мәдени ортада болып жатқан өзгерістерге өз үлестерін қосады (1960 жылдары джинсы еске түсіру жеткілікті) [5].

Әр түрлі музыкалық бағыттарға негізделген және өмірге, киім стиліне, сленгке және т.б. байланысты көзқарастарға негізделген көптеген субмәдениеттер бар: хиппи, панк, металистер, готтар, эмо, кибер-готтар және т. б. Оңтүстік Корея поп-мәдениетінің жанкүйерлері «кореймандар» деп аталатын өзіндік субмәдениетті құрайды. Бұл ұғым К-Поп пен корейлік дорамаларды жақсы көретін барлық адамдарды біріктіреді. Бұл субмәдениеттің өкілдері әдетте өздерін Кэй-попер деп атайды (ағылш. К – poper – К-поп сүйетін адам) немесе дорамамен (яғни драма/драманы жақсы

көретін адам), бірақ бұл екі топтың арасында қатаң шекаралар жоқ – кей-поперлер тек корей поп-топтарын тыңдап қана қоймай, сериалдарды да көреді және керісінше.

Сарапшылар корей поп-индустриясының сәттілігін оның маркетинг моделі алдыңғы тарауда айтылған әлемдік тәжірибелерден айтарлықтай ерекшеленетіндігімен байланыстырады. Камбэктер мен промоушендер жүйесіне фан-клубтардың, К-поп стиліндегі мекемелер мен фанаттарға арналған қызметтердің дамыған жүйесі, сондай-ақ олардың әлеуметтік желілердегі жанкүйерлермен қарым-қатынасқа белсенді қатысуы қосылады [6].

Әдетте, әр қоғамдық тұлғаның өз жанкүйерлері мен антифанаттары бар. Шығыс Азия өзінің фанатизмімен танымал. Әр музыкалық топ, актер/актриса, модель немесе басқа атақты тұлға өзінің жеке фандомы ресми фан-клубы бар, ресми фан-клубқа кіру үшін Daum-safe-ге тіркелу керек. Фандомға ресми фан-клубтың өкілдері, көптеген бейресми фан-клубтар және қарапайым жанкүйерлер кіреді. Фандом (ағылш. Fandom – фанатизм) – бейресми субмәдени қауымдастық, оның қатысушылары қандай да бір өнер туындысына немесе оның авторына, яғни белгілі бір фильмге, сериалға, кітапқа және т.б. тәуелділікке байланысты ортақ қызығушылықпен біріктірілген [3].

«Халлю» аясында көптеген фандомдар бар, өйткені әр топтың өз жанкүйерлері бар. «К-поп – бұл топтар арасындағы күрес. Біз, басқалар сияқты, аудиторияның бір бөлігін алуға тырысамыз» - дейді MYNAME тобының мүшелері [4]. Әр фандомның өз атауы мен түсі бар: мысалы, Big Bang тобының фандомында V. I. P атауы бар. (мағынасы - осы топтың әр жанкүйері әр мүше үшін маңызды тұлға), тәж бен түстің символикасы – сары және қара, Dong Bang Shin Ki тобының фандомы Кассиопея деп аталады (аспанның солтүстік жарты шарының шоқжұлдызының атымен аталған, оның бес жарқын жұлдызы M немесе W әрпін құрайды; топ 5 мүшеден тұратындықтан, бұл ерекше мағынаға ие – 5 мембрананың әрқайсысы аспандағы жұлдыздар сияқты сахнада жарқырайды), құмарлықты білдіретін інжу-қызыл түске ие және 23 сәуірде Кассиопея күні ретінде тойланады Dong Bang Shin Ki Фан-клубы 2008 жылы «әлемдегі ең үлкен фан-клуб» ретінде Гиннестің рекордтар кітабына енгізілді [5].

Ал бүгінгі таңда Корея Республикасы экономикасы тиімділігі жоғары және өзіндік әлеуметтік-мәдени саласы бар озық, қарқынды дамып келе жатқан мемлекет болып табылады. Қысқа уақыт ішінде елдің экономикасы басым аграрлық экономикадан Азия-Тынық мұхиты аймағының экономикасы арасында жетекші елдердің біріне айналды.

Жаһандану және интернационализация процестері қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларының дамуына үлкен әсер етеді, оның әлеуметтік-мәдени аспектілері әсер етеді. Мұны әсіресе Азия елдерінде айқын байқауға болады-дәстүрлі және қазіргі заманғы мәдениеттердің органикалық қорытпасында басым болатын Корея Республикасы айқын мысал бола алады. Әрі қарай

«корей толқыны» деп аталатын Оңтүстік Кореяның қазіргі поп-мәдениетін талдайтын боламыз.

Корей жаппай поп-мәдениетінің ерекшелігі – олар басқа шығыс мемлекеттерінен айырмашылығында, батыс әлемімен өзара әрекеттесудің ерекше тәсілін, ерекше формасын тапты: батысқа түсінікті мәдени кодтарды қолдана отырып, корейлер оларды ұлттық аспектілерімен шебер үйлестіріп, нәтижесінде қазіргі жастар үшін жаңа және қызықты нәрсе қалыптастырды. Әлемде корей толқынының аналогы жоқ, сондықтан ол қазіргі мәдениеттің ерекше құбылысы болып табылады.

К-рор жанрының тағы да бір ерекшелігі – адамды өзін-өзі жақсы көруге, ешқашан берілмеуге, жүрегің қалаған нәрсемен айналысуға шақырады. Жастардың к-рор жанрын ұнататыны осыдан. К-рор әншілерін «әнші» деп емес, «айдол» деп атайды. Бұл тұжырымдама өз қызмет саласында белгілі бір биіктікке жеткендерге ғана қолданылады, кумирге, идеалға дерлік бірдей.

Корей музыкасының жанға жағымдылығы, оның жасөспірімдер мен жастарға бағытталуы, жеңілдігі мен баурап алатын әуені, сонымен қатар корейлік жұлдыздардың фан-клубына мүше болу мүмкіндігі, фан-клубтардың тұрақтылығы мен тұтастығы, ондағы ауызбіршілік жасөспірімдерді ғана емес ерексек жастағы тұлғаларды да өзіне баурайды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Hebdige D. Subculture: the meaning of style. - Taylor & Francis e-Library, 2002. - 195 p.
2. Толстокулаков И.А. Очерк истории корейской культуры: Учеб. пособие. - Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2002. - 236 с.
3. Ланьков А.Н. Корея: Будни и праздники. - М.: Международные отношения, 2000. - 473 с.
4. Мельникова Ю. MyName в Казахстане // ONNi. 2014. №6. С. 36 - 39.
5. Сэлмон Э. «Халлю». Кумиры корейской поп-культуры // Корея: через тернии к звездам. 1950 - 2010. 60 удивительных историй корейского чуда / под ред. Ы.Г. Пак, Ч.С. Пак. - Seoul: Корейский институт государственного управления, 2010. С. 508-516
6. Лачина Е.В. Традиционные ценности в современной Корее // Вестник российского корееведения. 2012. №4. С. 35 - 49.

UDC 327.7

MODERNIZATION OF PUBLIC CONSCIOUSNESS AND NATIONAL VALUES

D.O.Torebek, L.S.Yeszhanova, A.A.Yegemberdy

M.Auezov's South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.

This article defines the importance of the article of President Nazarbayev "Rukhani Zhangyru: The Course towards Future" and the ongoing activities in the transition of the Kazakh alphabet to the Latin alphabet, the implementation of the program of 100 textbooks in The Kazakh language for humanitarian education and the implementation of projects "Tugan Zher," "100 Persons in Kazakhstan," "Sacred Spiritual Values of Kazakhstan" or "Sacral Geography of Kazakhstan." The textbooks, which are currently translated into Kazakh, are currently being translated into the education process of the University of Queensland, and the sacred place in Kazakhstan is specified in the history of the state.

In his article "Looking to the Future: Spiritual Modernization" the Head of State set a goal to make our country one of the 30 most developed countries in the world, and to gradually translate the Kazakh language into latin in the next few years. In the 2007 Message, he noted the importance of translating the Kazakh alphabet into the Latin script. The concept of the transition to the Latin alphabet was also defined at the 12th session of the Assembly of the People of Kazakhstan.

As the President said, the transition of the Kazakh alphabet to the Latin script will strengthen the status of the Kazakh language as a state language in the Republic of Kazakhstan. In the conclusion of the analysis of public opinion on the reform of the Kazakh alphabet based on the Latin alphabet for the transition to the Latin alphabet, as well as the public support for the introduction and support of the Latin alphabet after the explanatory, explanatory and advocacy work on the effectiveness of the transition of the Kazakh alphabet to the Latin script among the population, it was revealed that the latin alphabet was widely supported.

Therefore, President Nazarbayev said: "The transition to the Latin alphabet has a deep logic. This is due to the peculiarities of the modern technological environment, communications, as well as the scientific and educational process of the 21st century. In the walls of the school, our children learn English and learn Latin letters without it. Therefore, there will be no difficulties, obstacles for the younger generation."

As you know, since the publication of the article, this issue has been widely discussed in the society, the importance and relevance of the Development of the Latin Alphabet in the development of the Kazakh language. Concrete measures are

being implemented by the state. Kazakhstani language specialists have developed several versions of the Latin alphabet and presented them for discussion by the population. As a result, on October 26, 2017, the Head of State officially approved a decree to ensure the gradual transition of the Kazakh alphabet to the Latin script until 2025. After the publication of various ideas in the press, amendments to the alphabet were made and finally approved on February 19, 2018. Now the most important goal for our country is to put into operation the alphabet of 32 letters.

Our President N. Nazarbayev instructs us to regulate the transition to the Latin alphabet and develop a clear schedule of transition to The Latin script at all levels of education until 2025. To do this, it is very important to offer from 2018 the start of training of specialists who will teach the new alphabet and textbooks for secondary schools. However, it is very important to take into account the experience of the countries of the former Soviet Union, which translated the writing into latin script in the 20s and 40s of the 20th century, as well as the transition to the Latin alphabet. After all, in the last century, the transition of the Kazakh alphabet to three Arabs, Latin, Latin and Russian (Cyrillic) has caused significant obstacles to cultural development. Firstly, the transition to Russian writing, which requires a lot of money to create a new letter, its promotion, the development of new textbooks, books, and secondly, the transition from Arabic to Latin, when deeply aware of Russian writing, has caused a lot of excitement among the indigenous population. Repeated changes in the Kazakh writing have caused significant difficulties in the use of our cultural values. Many of our books, written and published in Arabic and Latin, were left on library shelves. It is necessary to take into account the mistakes of the past, so that this is not a repeat of this situation.

"New humanitarian knowledge, implemented within the framework of the state program ""Rukhani Zhangyru" 100 textbooks in the Kazakh language" by the Head of State: "... Our goal is clear, it is to enter the top 30 most developed countries in the world. To achieve the goal, our consciousness must be ahead of our business, that is, to modernize before that. This will not only complement political and economic modernization, but will also become their core. In the next few years, we will translate the 100 best textbooks in the world in all areas of humanitarian education from different languages to the Kazakh, and will allow young people to learn on the basis of the world's best models. New specialists will become the main force in society to consolidate the basic principles of consciousness modernization, such as openness, pragmatism and competitiveness. Thus, the basis of the future will be laid in the classrooms of educational institutions..." which in 2017 clarified the worthy ness of the best books used in the world's universities to improve the quality of education of Kazakhstan students. Thus, on the initiative of the First President of the Republic of Kazakhstan, The Head of State Nursultan Nazarbayev, the new humanitarian knowledge was awarded to the people of Kazakhstan. 100 textbooks

in the Kazakh language" in 2018 alone, 18 selected textbooks were translated into Kazakh and currently transferred to use by higher education institutions. Among them, humanities are David Brinkerhof, Rose Waits, Suzanne Ortega's "Basics of Sociology," George Ritzer, Jeffrey Stepnitk's "Sociology Theory," Derek Johnston's "A Brief History of Philosophy." From Sokratto to Derrida, Dwayne Schultz, Sidney Ellen Schultz's "History of Modern Psychology," Anthony Kenny's "A New History of Western Philosophy." Antik Philosophy" and "A New History of Western Philosophy. Middle-class philosophy," Remy Hess's "25 Best Books of Philosophy," Donald F. Kuratko's "Entrepreneurship: Theory, Process, Practice," by Elliot Aronson's "The Only Way Is Us." Introduction to social psychology," David G. Meyers, Jean M. Tuenzh"Social Psychology," Klaus Schwab's "Fourth Industrial Revolution." Karen Armstrong's "4,000 Years of Judaism, Christianity and Islam: The Bay of God," Victoria Froome, Robert Rodman, Nina Hayams' "Introduction to Language," Svetlana Ter-Minasova's "Language and Intercultural Communication," Alan Barnard's "History and Theory of Anthropology," N. We hope that Gregory Mankiew, Mark P. Taylor's "Economy," and Ricky W. Griffin's "Management" will be great.

Translated textbooks include sociology, cultural studies, language, anthropology, management, philosophy, psychology and economics and others. Each textbook features, important. The reader is more likely to get acquainted with the views of foreign scientists on the issue of learning and make their own judgments. For example, among the readings are the book "4000 Years of Search for Judaism, Christianity and Islam: The Bay of God" by the British philosopher, religious scholar Karen Armstrong. This book, dedicated to god's recognition, general religious recognition, reflects the periods of development of religion, from the place of The Jedudie, Christian and Islamic religions to the ancient, middle ages, new worlds and modernities, from the place of the world to Abraham.

The author said in the introductory part of this work: "From the emergence of philosophy to the current restoration, I want to develop itself in each part of the work of both goals. ... To write the history of wisdom, it is necessary to stop less than the purpose of writing the theory, to analyze the nature of the true philosophy," he said, adding that the purpose of the book is to "show that the philosophy of the past life is not limited to time and that today we inherit great works and achieve philosophical cognition by reading them in detail." And the famous French scientist Remi Hess in "25 Best Book of Philosophy" aims to introduce readers to prominent Western thinkers and their works. In his pre-book, the author of the book, which selected 25 works of Western philosophers from the ancient world to the present day, jean-Francois Mattei, in his pre-book, concluded that the book is intended to help the younger generation to learn about philosophy for the first time, and to this time, "the

Kazakh language has become a gateway to a new culture." One suggestion of the author's offer to readers is the conduct of philosophical diaries in the way of former philosophers. His John Lock, Mark Antoin Julen, I also follow the tradition of Bian, and engage in diary writing ,which "allows you to form a dialect of discussion, exchange of views . In short, learning the works of philosophers is a desire to instill in reputation, culture, moral values by reading the works of philosophers, writing the necessary thoughts, principles, conclusions.

The work of Alan Barnard "History and Theory of Anthropology" is dedicated to the history of the formation and development of anthropology. Analyzing the points and concepts that arise in this science, the ores of evolution, diffusionism and cultural zones in anthropology, functionalism and structural functionality, structuralism, interpretation and postmodern methods and others are widely covered. Since the main content of this book is dedicated to the theory of anthropology, the author aims to introduce readers to the development of anthropology ideas.

In 2018, on behalf of the Head of State, all conditions are created for the quality translation and publication of 30 books. In general, these books are very effective in the educational process, and secondly, allow students to access modern education. Thirdly, universities will improve the quality of education and create global competition in education.

The program "100 New Faces of Kazakhstan" and "Tugan zher" have patriotic significance. "It's been a long time since I've been here, and I've never seen anything like it," he said. After all, the people who have lost their national values will not be able to overcome it at any time, no one recognizes such a country. It is known from history that many people have lost their worldview, land, language, religion, and are infiltration. This is the essence of the Head of State's importance to preserving such national values in the modernization of public consciousness.

It is necessary to educate our young people, first of all, to love the land of their native land, to learn history, culture, to follow customs, customs and traditions, to learn from there, to honor the names of distinguished, well-known citizens. It's a great honor to be a part of this year's show. It is very important to remember that today we are a sovereign country, a patriotic generation of our state, which strives for civilization, to revive our forgotten traditions, to assess only moral values and values of our people. This is the concept of the Head of State on the modernization of public consciousness.

Literature:

1. Nazarbayev N. The course towards the future: modernization of public consciousness. Almaty: 2018. 56 b.

2. Kenny Anthony. A new history of Western philosophy. Volume 1. Antica philosophy. Almaty: National Translational Bureau Public Foundation, 2018. 408 B.
3. Hess R. 25 favorite books of philosophy. Almaty: National Translational Bureau Public Foundation, 2018. 360 b.
4. Hess R. 25 favorite books of philosophy. Almaty: National Translational Bureau Public Foundation, 2018. 360 b.
5. Barnard A. History and theory of anthropology. Almaty: National Translational Bureau Public Foundation, 2018. 240 b.
6. BrinkerhofD., Wyatt R., Ortega S. Basics of Sociology. Almaty: National Translational Bureau Public Foundation, 2018. 464 B.
7. Sacred objects of Kazakhstan. Capital: Foley, 2017. 496 B.

УДК 327.7

ВСЕМИРНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Б.Д.Ахметбеков

Бакалавриат 1 курса, ОП 6В03101 – Международные отношения
Международный Университет Астана
Нур-Султан, Казахстан
Научный руководитель: **Касенова Б.Б.**

Всемирная организация интеллектуальной собственности - международная организация, занимающаяся администрированием ряда ключевых международных конвенций в области интеллектуальной собственности, в первую очередь Бернской Конвенции об охране литературных и художественных произведений и Парижской Конвенции об охране промышленной собственности. Был основан 14 июля 1967 года. С 1974 года также выполняет функции специализированного учреждения Организации Объединённых Наций по вопросам творчества и интеллектуальной собственности. В настоящее время членами ВОИС являются 193 государства. Секретариат ВОИС или Международное бюро расположен в Женеве и имеет штатных сотрудников, представляющих более 90 стран. Генеральным директором организации с 1 октября 2008 г. является Фрэнсис Гарри. С 1 октября 2020 г. должность Генерального директора Организации занимает Дарен Танг.

Всемирная организация интеллектуальной собственности (ВОИС) была основана Организацией Объединенных Наций для урегулирования различных конвенций по охране интеллектуальной собственности. Основная деятельность ВОИС посвящена развитию сбалансированной и доступной международной системы интеллектуальной собственности, обеспечивающей вознаграждение за творческую деятельность, стимулирует инновации и вносит вклад в экономическое развитие, учитывая при этом интересы общества. ВОИС определяет интеллектуальную собственность как результат конкретной творческой деятельности человека. Она охватывает два основных раздела: промышленную собственность и авторское право. К промышленной собственности в соответствии с положениями ВОИС, относят изобретения, полезные модели, промышленные образцы, товарные знаки, коллективные знаки, знаки обслуживания, а к авторскому праву — литературные, музыкальные, художественные, фотографические, кинематографические и другие произведения.

ВОИС является старейшей международной организацией в области охраны интеллектуальной собственности. Фактически она образовалась в 1893 г. на дипломатической конференции, когда два бюро, выполнявшие административные функции Парижской (по охране промышленной собственности) и Бернской (об охране литературных и художественных произведений) конвенций, объединились в одно учреждение под названием БИРПИ (Объединённые международные бюро по охране интеллектуальной собственности).

Государства-члены хотели добиться для БИРПИ статуса полноправной межправительственной организации. Поэтому в 1967 г. в Стокгольме была подписана Конвенция, учреждающая ВОИС. Штаб-квартира ВОИС расположена в Женеве, Швейцария. Эта новая организация заменила собой БИРПИ. В 1974 г. ВОИС стала специализированным учреждением ООН. Согласно договору между ООН и ВОИС, ВОИС отвечает за проведение необходимых действий в соответствии с заключёнными соглашениями и договорами в целях поощрения творчества и содействия защите интеллектуальной собственности во всем мире путём кооперации между государствами.

Уставными задачами ВОИС являются:

1. Содействие охране интеллектуальной собственности во всем мире путём сотрудничества государств и в соответствующих случаях во взаимодействии с любой другой международной организацией;
2. Обеспечение административного сотрудничества Союзов.

Таким образом, деятельность ВОИС посвящена развитию сбалансированной и доступной международной системы, обеспечивающей

вознаграждение за творческую деятельность, стимулирующей инновации и вносящей вклад в экономическое развитие при соблюдении интересов общества. Первоначальная и важнейшая функция ВОИС — администрирование многосторонних международных договоров, включающее в себя хранение их текстов и официальных переводов, дополнительных договоров, заявлений государств о вступлении, разрешение конфликтов, обеспечение процедуры пересмотра договоров, выполнение регистрационных функций для договоров, предусматривающих международную регистрацию объектов интеллектуальной собственности.

Важное место в работе ВОИС занимает программная деятельность: обеспечение широкого признания существующих договоров, их обновление, создание новых договоров, организация сотрудничества в целях развития. Одним из аспектов программной деятельности ВОИС является сотрудничество в целях развития, в том числе оказание помощи тем странам, которые в ней нуждаются. ВОИС помогает им реформировать национальные законодательства, реализует образовательные программы, нацеленные на раскрытие потенциала интеллектуальной собственности, способствует компьютеризации и использованию этими странами новейших технологий в сфере интеллектуальной собственности, оказывает поддержку (в том числе финансовую) для облегчения участия отдельных стран в своих мероприятиях. Все решения, регулирующие стратегическую направленность и деятельность ВОИС, принимаются государствами-членами. Секретариат ВОИС в течение всего года координирует официальные и неофициальные заседания органов государств-членов.

Список использованных источников:

1. [Электронный ресурс] -URL: <https://clck.ru/9dYBk>
2. [Электронный ресурс] -URL: <https://zhovanniknp.com/ru/vsemirnaya-organizaciya-intellektualnoj-sobstvennosti-funkcii-i-vozmozhnosti/>

УДК 327.7

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ КАЗАХСТАНСКО-ИСПАНСКОГО ПАРТНЕРСТВА

Д.А.Абдильдин

Бакалавриат 1 курса ОП 6В03101

Международные отношения

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Касенова Б.Б**

Казахстан является страной с большим потенциалом развития, сбалансированной внешней политикой, которая привела страну к региональному лидерству в Центральной Азии и заслуженному позитивному имиджу на международной арене. Геополитические особенности страны способствовали многовекторной внешней политике и установлению взаимовыгодных отношений с различными странами, международными организациями и региональными структурами. В качестве одного из крупных и важных векторов во внешней политике Казахстана следует выделить европейский вектор.

Республика Казахстан со дня обретения независимости сотрудничает с Европейским Союзом и проводит постоянный диалог со странами-членами данной организации. Диалог в целом ориентирован на развитие многостороннего сотрудничества, в том числе включая вопросы торговли, инвестиций, энергетики и транспорта, также социогуманитарной сферы. Двусторонние отношения между ЕС и Казахстаном основываются на Соглашении о партнерстве и сотрудничестве (СПС), которое было подписано в 1995 году и вступило в силу в 1999 году. Но уже в 2011 году начались официальные переговоры по поводу нового усовершенствованного соглашения об усиленном партнерстве и сотрудничестве (СПС) между Европейским Союзом и Казахстаном. Эти переговоры были основаны на взаимовыгодном сотрудничестве, уважении и доверии между двумя странами. На разных раундах данных переговоров и развития сотрудничества рассматривались аспекты нового Соглашения, включая политический диалог, сотрудничество в сфере внешней политики и политики безопасности, экономическое, а также гуманитарное сотрудничество. В этой связи можно отметить стремление обеих сторон к усилению и укреплению двустороннего сотрудничества по всем указанным направлениям. Развитие данного направления имеет особенную актуальность и в контексте Концепции внешней политики Республики Казахстан на 2014-2020 годы, в которой приоритетным направлением признается Центральная Азия, а также развитие внутрирегиональной интеграции. В данном контексте, в качестве значимого

партнера, способствующего этому процессу, представляется именно Европейский союз, имеющий необходимый опыт и потенциал.

Более того, 3 марта 2015 года состоялось четырнадцатое заседание Совета сотрудничества между Европейским Союзом (ЕС) и Казахстаном под председательством Министра иностранных дел Республики Казахстан Е.Идрисова.

В рамках работы Совета была подтверждена взаимная заинтересованность в подписании и ратификации нового соглашения о расширенном партнерстве и сотрудничестве между Казахстаном и ЕС в ближайшей перспективе. Европейский Союз вновь подтвердил свою поддержку членства Республики Казахстан в ВТО. Таким образом, на региональном уровне Казахстан является приоритетной страной в рамках Стратегии нового партнерства: Европейский Союз и Центральная Азия.

Одним из важных стратегических партнеров Республики Казахстан в ЕС является Королевство Испания. Казахстан придает большое значение взаимоотношениям с Испанией. Дипломатические отношения между Республикой Казахстан и Королевством Испания были установлены 11 февраля 1992 года. Свой первый визит Президент Нурсултан Назарбаев совершил в Испанию в 1994 году. В это время и был заложен фундамент отношений с этой страной. Дипломатические отношения были отмечены интенсивными визитами на высшем уровне. Состоявшиеся в последующие годы встречи лидеров двух стран показали их настроенность сотрудничества на благо своих народов.

В 1999 году было открыто Посольство Республики Казахстан в Испании и Посольство Королевства Испании в Казахстане, что свидетельствовало об укреплении двустороннего сотрудничества. Открытие посольств в обеих странах стало основной ступенью становления казахстанско-испанских отношений.

Испания и Казахстан имеет ряд подписанных соглашений и договоров: Декларация об основах взаимоотношений, Соглашение в области экономики и промышленности, Договор о взаимном поощрении и защите инвестиций, Соглашения о сотрудничестве в области культуры, образования и науки, Меморандума о взаимопонимании в финансовой области, Конвенция об избежании двойного налогообложения, Договор о стратегическом партнерстве, Договор о передаче осужденных лиц.

Следует отметить, что основные этапы развития отношений между Республикой Казахстан и Королевством Испания были направлены на дальнейшее углубление торгово-экономического взаимодействия. Вышеперечисленные соглашения создали условия для взаимовыгодного сотрудничества между странами по всему спектру отношений. Отношения между Казахстаном и Испанией за довольно короткий срок достигли высокого уровня и сохраняют положительную динамику развития. Более того, страны прикладывают большие усилия для развития

сотрудничества в сфере безопасности, борьбы с основными угрозами и вызовами, вносят посильный вклад в дело нераспространения оружия массового уничтожения.

В целом, конструктивные казахстанско-испанские отношения строятся на правовой базе, основанной на Договоре о стратегическом партнерстве, подписанном в 2009 году и ратифицированном в 2010 году. На основе Договора о стратегическом партнерстве между Республикой Казахстан и Королевством Испания страны призваны строить свои отношения, основанные на равенстве, взаимном доверии и на уровне стратегического партнерства. В данном договоре расписана совместная деятельность двух стран, направленная на укрепление двусторонних отношений и обеспечение международной безопасности.

Достаточно успешно развивается двустороннее экономическое сотрудничество между двумя странами. Экономическая составляющая сотрудничества основана на взаимодействии с целым рядом испанских компаний в Казахстане. Несмотря на последствия всемирного финансового кризиса 2008 года, Испания занимает определенное место в мировой экономике и некоторые испанские компании занимают ведущие позиции на мировых рынках. На основе испанского капитала на сегодняшний день в Казахстане работают такие испанские компании, как «Talgo», «Repsol», «Imabe Iberica», «Maham», «Indra», «Airbus Military», «Eptisa» и «ОНЛ», которые вносят существенный вклад в развитие сферы транспорта и коммуникаций, а также логистики. Также были подписаны договор о создании совместного предприятия между ТОО «Самрук-Казына Инвест» и «Ros Roca Indox Cruo Energy», меморандум о сотрудничестве в сфере строительства ветряных электростанций в Астане, меморандум о сотрудничестве между ИА «Казинформ» и НИА Испании «EFE».

Одним из важных форумов в развитии и осуществлении двусторонних отношений в сфере экономики является казахстанско-испанская межправительственная смешанная комиссия по сотрудничеству в области экономики и промышленности. Межправительственную комиссию с казахстанской стороны возглавляет Министр национальной экономики РК г-н Ерболат Досаев, с испанской стороны – государственный секретарь по торговле Королевства Испании г-н Хайме Гарсия-Легаз Понсе. Каждые два года данная комиссия проводит заседание по обсуждению важных вопросов двустороннего сотрудничества. В 2014 году, на шестом заседании Комиссии в Астане, рассматривались вопросы взаимовыгодного сотрудничества Казахстана и Испании в торгово-инвестиционной, промышленной, транспортно-логистической и энергетической сферах. Следующее заседание казахстанско-испанской межправительственной смешанной комиссии запланировано на 2016 год и будет проводиться в Испании.

На сегодняшний день в г. Алматы успешно работает компания ICEX Испания Экспорт и Инвестиции, а также Отдел Экономики и Торговли

Посольства Испании в Казахстане. Миссия ICEX заключается в содействии интернационализации испанских компаний. Благодаря установлению контактов между испанскими и казахстанскими компаниями, финансовыми организациями и государственными структурами ICEX предоставляет помощь и оптимальную информацию о рынке и о новых перспективах в области инвестиций для испанских компаний в Казахстане. Многие испанские компании заинтересованы в сотрудничестве с казахстанскими компаниями. Количество испанских компаний, которые начали сотрудничать с компаниями в Казахстане, за последние четыре года возросло и играет важную роль в двусторонних отношениях между странами.

Успешно ведется сотрудничество Казахстана с Испанией в области транспорта, инфраструктуры и развития возобновляемой энергетики. Наличие энергетических ресурсов и открытых рынков обеспечивает Казахстану выгодную основу для развития производства и экспорта. С этой точки зрения, интерес глобальных компаний к Казахстану будет только возрастать.

Двусторонние отношения стран не ограничиваются политикой и экономикой, идет активное сотрудничество и в гуманитарной сфере. Одним из важных направлений в данном контексте является сотрудничество Казахстана с Испанией в сфере образования. Сотрудничество Республики Казахстан с Королевством Испания в области образования осуществляется на основании Соглашения о сотрудничестве в области культуры, образования и науки между Республикой Казахстан и Королевством Испания, подписанного 27 октября 1997 года. Подписана Программа сотрудничества между Правительством Республики Казахстан и Правительством Королевства Испания в области образования, науки и культуры на период с 2009 по 2011 годы.

В рамках гуманитарного сотрудничества особое внимание уделяется развитию связей между учебными заведениями Казахстана и Испании. На сегодняшний день подписан целый ряд соглашений и меморандумов в сфере образования между университетами двух стран. Эти соглашения дают возможность обмена опытом между образовательными учреждениями, стимулируют обмен студентами и профессорско-преподавательского состава. Ведется активное сотрудничество казахстанских университетов с испанскими. Так, один из ведущих ВУЗов РК, КазНУ им. аль-Фараби имеет Рамочное Соглашение о сотрудничестве с Государственным политехническим университетом (г. Валенсия, Испания), с Университетом Кадиса (г. Кадис, Испания). Также Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева сотрудничает с испанскими университетами, такими как Университет Кордоба и Университет Сан Пабло, в свою очередь КазНПУ им. Абая заключил Договор об академических, научных и культурных отношениях с Университетом Комплутенсе (г.Мадрид, Испания). Развитие взаимодействия в сфере образования с Королевством Испания способствует более эффективной интеграции Казахстана в мировое образовательное пространство, а Испании, в свою очередь, очень интересен казахстанский

опыт стимулирования развития инновационных проектов молодых ученых, академической мобильности, толерантности и восприятия позитивного мышления.

Развитие данного направления относится к приоритетным аспектам политики государства, определяя уровень современного социальноэкономического развития государства. В связи с этим ценность соглашений между Казахстаном и Испанией в сфере образования очень высока и важна для укрепления двустороннего сотрудничества.

Казахстанско-испанские отношения в сфере туризма также развиваются с положительной динамикой. Следует выделить рост числа туристического обмена между Казахстаном и Испанией после регулярного участия представителей Казахстана в работе ежегодной Мадридской международной туристической выставки «FITUR». На данной выставке участвуют ведущие туристические организации разных стран, а в свою очередь представители казахстанских и испанских организаций в ходе участия в выставке завязывают контакты, в основе которых в дальнейшем способствует увеличению туристического обмена между странами.

Казахстан стал одним из ключевых партнеров Испании на постсоветском пространстве и в особенности в регионе Центральной Азии. Отношения Казахстана с Испанией основываются на взаимном уважении и доверии. Казахстан для Испании является страной огромных возможностей на рынке промышленности и сельского хозяйства, где Испания может внести свой весомый вклад для взаимовыгодных отношений и устойчивого развития страны. Надо отметить, что Испания полностью поддерживает экономические и демократические преобразования, проводимые в Казахстане.

Политические и экономические преобразования, осуществляемые в Республике Казахстан, получили высокую оценку и полную поддержку Испании. На сегодняшний день Казахстан построил тесные политические и дипломатические отношения с Испанией. Определились основные направления развития казахстанско-испанских отношений в политической, экономической и социально-культурной сферах. На современном этапе развития обеим странам очень важно сохранить положительную динамику развития отношений при усилении партнерства посредством диверсификации приоритетных направлений сотрудничества. Это, в свою очередь, видится в продвижении продолжающегося процесса реформирования политической, экономической, судебной системы обеих стран, создании совместной современной инфраструктуры, а также в развитии сотрудничества в энергетической сфере и углубления взаимного академического обмена.

Список использованных источников:

1. [Электронный ресурс] -URL: <https://articlekz.com/article/16675>
2. Википедия: «Казахстанско-испанские отношения»

УДК 327.7

ГЕНЕЗИС АМЕРИКАНСКОГО КОНСЕРВАТИЗМА: ОТ ФЕДЕРАЛИСТОВ ДО НЕОКОНСЕРВАТОРОВ

Н.А.Касен

Knoories15@gmail.com

Студентка 2 курса, ОП 5В020200 – Международные отношения
Международный Университет Астана
Нур-Султан, Казахстан
Научный руководитель: **Касенова Б.Б.**

Политическая история США, с момента зарождения американской государственности и до наших дней, неразрывно связана с сосуществованием и конкуренцией двух основных, наиболее влиятельных идеологических, социально-политических, философских концепций – либерализма и консерватизма. Стабильность американской политической системы, её неизменная двухпартийность в первую очередь обусловлена соперничеством этих доминирующих течений общественно-политической и экономической мысли. За почти 250-летнюю историю США и консерватизм, и либерализм пережили сложный процесс внутренней эволюции, менялись вместе с самой Америкой, но неизменно оставались наиболее влиятельными силами на политической арене США. В этой связи невозможно недооценивать их роль в американской истории. «Консервативная революция» 1980-х гг. привела к превалированию консерватизма в общественно-политической жизни США, которое сохраняется до сих пор. Даже находившиеся у власти с 1993 по 2001 гг. демократы, по сути, продолжили, хотя и с некоторыми оговорками, экономический и политический курс трёх предшествовавших республиканских администраций. При этом с 1995 г. республиканцы получили большинство мест в Сенате и Палате представителей американского Конгресса. Сохранение влияния консервативных идей подтвердили и победы Дж. Буша-младшего на президентских выборах 2000 и 2004 гг., пришедшего к власти лишь со слегка обновленной программой «рейганизма».

Таким образом, изучение вопросов, связанных с зарождением американского консерватизма, его идеологической базой, внутренней эволюцией представляются чрезвычайно важными и при изучении новейшей истории США. Уже в ходе войны за независимость 1776–1783 гг. среди политического истеблишмента североамериканских колоний выкристаллизовались два наиболее влиятельных течения. Первое представляли так называемые «демократы», стремившиеся к широким

преобразованиям политической системы на основе идей классического британского либерализма, теории «общественного договора» Гоббса–Лока и доминировании представительных органов власти, призванных обеспечить соблюдение этого договора. Второе – «умеренные», т.е. та часть североамериканской элиты, которая поддержала республиканские идеи независимости от метрополии, но в то же время стремилась сохранить и упрочить ту власть, которая уже была у них в руках посредством участия в колониальных советах при губернаторах до войны.

Консерватизм большей части участников конвента не вызывает сомнений. Тем не менее в 1810-е гг., по мере того как яркие лидеры федералистов сходили с политической сцены, а консервативный лагерь США переживал идейную стагнацию, в американском обществе всё настойчивее начинает проявляться тенденция к демократизации. Связана эта тенденция была прежде всего с тем, что успехи промышленной революции позволили создать условия для появления массового электората – мелких предпринимателей, фермеров, торговцев, также стремившихся принимать участие в политической жизни США. В этих условиях федералисты не смогли выработать сколько-нибудь адекватной программы и покинули политическую арену США. Республиканско-демократическая партия США распалась на две фракции: вигов и демократов. Виги попытались закрепиться на консервативном фланге, выступив против расширения избирательного права. В реалиях 1830–1840-х гг. это не могло принести им большой популярности, тем более с учетом того, что виги стремились закрыть глаза на главную проблему, волновавшую Америку того времени, – рабство.

В то же время демократическая партия, основанная Т. Джефферсоном и в течение более полувека являвшаяся оплотом либеральных идей в США, перешла на консервативные позиции. Но консерватизм, в его южной версии, существенно отличался от идеологической системы федералистского образца, господствовавшей в начале XIX в. на северо-востоке США. Южная интерпретация консерватизма отразила, прежде всего, стремление плантаторов-рабовладельцев сохранить свой внутренний уклад, экономическую структуру, базировавшуюся на эксплуатации труда чернокожих невольников. При этом демократы апеллировали к традициям старой аристократической феодальной Европы, видели себя наследниками её идеологии, морали, этики в Новом Свете. В этой связи их консерватизм близок к идеям Шатобриана, видевшего в сохранении феодальных порядков в Европе залог поступательного развития, стабильности в противовес катаклизмам в социально-политической сфере, сопряженным с промышленной революцией и буржуазными преобразованиями. Одним из краеугольных камней идеологической системы демократов стало утверждение о том, что общество

дано человеку от Бога, не имеет «договорной» природы, а следовательно, очевидна греховность попыток его радикального преобразования.

Таким образом, если о периоде 1870–1920-х гг. можно говорить как об эре консервативного консенсуса, то 1930–1970-е гг. стали временем господства либеральных идей. При этом, безусловно, изменился и сам либерализм. Идеи государственного вмешательства в экономику были абсолютно противоположны республиканскому либерализму середины XIX в. В обозначенный период американские либералы продолжали использовать классические либеральные идеи о равенстве прав, борьбе с сегрегацией на Юге, свободе мысли, вероисповеданий и т.д., дополненных кейнсианской моделью государственного регулирования экономики.

Определенные различия между основными американскими партиями имелись и во внешнеполитической сфере. Если республиканцы были ориентированы на прагматичный курс, предполагавший возможность мирного сосуществования с СССР и странами соцлагеря на основе силового сдерживания и раздел мира на сферы влияния (несмотря на риторику «доктрины освобождения», которая так и осталась не более чем политическим лозунгом), то демократы исходили, прежде всего, из того, что США, как лидер «свободного мира», должны оказывать всю возможную помощь, в том числе и военную, всем странам, борющимся с коммунистическим тоталитаризмом. Этот курс привел США в Корею и Вьетнам, он же чуть не поставил мир перед угрозой ядерного Армагеддона во время Карибского кризиса 1962 г.

Я согласна с автором, что Американский консерватизм отличается и используется по-другому, чем в других европейских странах. Автор выделил преимущества и недостатки американского консерватизма, которые влекут за собой социальные проблемы. Например, по социальным вопросам многие религиозные консерваторы выступают против изменений традиционных моральных норм в отношении гендерных ролей. Они выступают против аборт, однополых браков и антидискриминационных законов. Несмотря на введение дискриминационных законов в 1865 году, темнокожие находились в не лучшем положении, так как расистские мифы оставались в сознании людей, которые поддерживали расистскую сегрегацию. Либертарианская фракция имеет тенденцию игнорировать эти проблемы, вместо этого сосредотачиваясь на фискальной и монетарной политике. Бизнес-ориентированные консерваторы выступают против социальных консерваторов, если законы, ограничивающие права геев, угрожают нанести ущерб бизнесу. Современные консерваторы поддерживают строгую политику правопорядка по борьбе с преступностью, включая длительные сроки тюремного заключения для преступников, совершивших повторное преступление. Большинство консерваторов поддерживают смертную казнь за

особо тяжкие преступления. Проблема «правопорядка» была основным фактором, ослабляющим либерализм в 1960-х годах.

Автор в своей статье указал виды консерватизма, которые преобладали в 19 веке, к ним относят: Христианский, конституционный, Фискальный, Либеритарный, национальный, социальный и Неоконсерватизм, современная форма консерватизма, которая поддерживает более напористую, интервенционистскую внешнюю политику, направленную на продвижение демократии и защиту интересов США за рубежом. Неоконсерваторы более терпимо чем другие консерваторы относятся к сильному правительству внутри страны, но сосредоточены в основном на международных отношениях.

Найти решение сложившимся проблемам удалось с помощью такого, нового консервативного течения – неоконсерватизма, сочетавшего в себе, с одной стороны, сокращение вмешательства государства в экономику, определенное снижение налогов, стимулирование частной инициативы с сохранением определенных социальных гарантий населению. В течение вот уже двадцати пяти лет это течение доминирует в общественно-политической жизни США.

Список использованных источников:

1. Мельвиль Ю.А. Социальная философия современного американского консерватизма. М., 1978.
2. Мельвиль Ю.А. США – сдвиг вправо? М., 1986.
3. Мельвиль Ю.А., Разлогов К.Э. Контркультура и новый консерватизм. М., 1981.
4. Попова Е.И. Внешняя политика США в американской идеологии. М., 1985.
5. Согрин В.В. Идеология в американской истории. М., 1985.
6. Согрин В.В. Переосмысливая американскую демократию: генезис, этапы, современность // США и Канада: политика, экономика, культура. 2002. № 5.
7. Американские президенты. Ростов н/Д, 1997.
8. Американские федералисты: Гамильтон, Мэдисон, Джей: Избр. статьи. Benzon, Vermont, 1990.
9. Яковлев Н.Н. Силуэты Вашингтона. М., 1983.
10. Джонсон П. Современность: В 2 т. М., 1995.

УДК 327.7

КОНФЛИКТ МЕЖДУ КНДР И РЕСПУБЛИКОЙ КОРЕЯ

В.А.Артемова

Студентка 1 курса, ОП 6В03101- Международные отношения
Международный Университет Астана, Нур-Султан, Казахстан
vika_a_a@bk.ru

Вплоть до 1945 года Корея являлась колонией Японии, её генерал-губернаторством. Разгром войсками Красной Армии Квантунской армии Японии привёл к освобождению Северной Кореи в августе 1945 года. По соглашению между союзниками по антигитлеровской коалиции в Корее были определены две временные зоны для приёма капитуляции японской армии: советская - к северу от 38-й параллели и американская - к югу от неё. В сентябре 1945 года на юге страны высадились войска США.

В 1947 году вопрос о создании в Корее единого государства по инициативе США передан на обсуждение ООН, принявшей решение о проведении выборов под наблюдением комиссии ООН. В мае 1948 года в Южной Корее проведены парламентские выборы и 15 августа 1948 года провозглашена Республика Корея.

В ответ на Севере проведены выборы в Верховное народное собрание Кореи и 9 сентября 1948 года провозглашена Корейская Народно-Демократическая Республика (КНДР). Военно-политические противоречия между государствами с различным социально-политическим строем в начале 1950-х годов привели к войне.

Конфликт начался 25 июня 1950 года. На стороне Южной Кореи в боевых действиях принимали участие контингенты вооруженные силы США и 15 других стран, действовавших под флагом многонациональных сил ООН, на стороне КНДР - военные Китая и СССР.

В 1991 году КНДР и РК заключили Соглашение о примирении, ненападении, сотрудничестве и обменах, в 1992 году приняли Совместную декларацию о ядерном разоружении Корейского полуострова.

Отношения двух корейских государств испортились после прихода к власти в 2008 году президента Южной Кореи Ли Мён Бака, отказавшегося сотрудничать с КНДР, пока не решена ядерная проблема. Пхеньян обладает ядерным оружием и не собирается от него отказываться, пока ощущает угрозу со стороны США.

В 2010 году КНДР и Южная Корея уже дважды - в январе и августе - обменялись артиллерийскими залпами в районе северной разграничительной

линии в Жёлтом море, которая является предметом пограничного спора между Сеулом и Пхеньяном.

Южнокорейские военные заявляли о серьёзной провокации со стороны КНДР и потребовали прекратить все действия подобного характера.

В конце октября военнослужащие КНДР и Республики Корея обменялись выстрелами из автоматических винтовок в демилитаризованной зоне (ДМЗ). В связи с ситуацией в ДМЗ была повышена боеготовность южнокорейских войск.

Степени крайнего обострения межкорейские отношения достигли после гибели в марте 2010 года в Жёлтом море южнокорейского корвета «Чхонан». «Чхонан» затонул 26 марта в районе контролируемого Сеулом острова Пэннендо недалеко от границы с КНДР в результате сильного взрыва, причина которого не установлена. Прежде чем затонуть, корабль, осуществлявший плановое патрулирование района, раскололся надвое. На борту находились 104 человека, погибли 46 моряков.

В марте 2013 года поводом обострения отношений между Пхеньяном и Сеулом послужили крупномасштабные военные учения Южной Кореи и США. Совместные учения США и Республики Корея традиционно рассматриваются Пхеньяном как подготовка к войне на Корейском полуострове и сопровождаются угрозами со стороны КНДР нанести ответный удар в случае атаки на ее территорию.

Март 2013 года КНДР прекратила действие Соглашения о перемирии, которое было заключено для окончания Корейской войны 1950-1953 годов с США.

Март 2013 года КНДР заявила о повышении боевой готовности вооруженных сил для возможного нанесения ударов по военным базам США на острове Гуам и Гавайях.

В марте два самолета В-2 Spirit, способные нести ядерное оружие, вылетели в рамках планового учебно-боевого полета с авиабазы в штате Миссури, преодолели расстояние более 20 тысяч километров и успешно поразили условные цели на одном из полигонов на территории Южной Кореи.

В ночь на 29 марта лидер КНДР Ким Чен Ын приказал привести ракетные войска КНДР в состояние готовности к возможному удару по континентальной части США и американским военным базам в Южной Корее и в Тихом океане.

В июне 2013 года КНДР предложила Южной Корее провести переговоры касательно нормализации отношений, в частности о восстановлении линии экстренной связи с Сеулом, которая была отключена во время обострения конфликта.

Июль 2013 года власти КНДР и Южной Кореи начали переговоры о возобновлении работы совместной промышленной зоны Кэсон. Работа промзоны Кэсон была приостановлена в апреле из-за обострения отношений на Корейском полуострове. Пхеньян отозвал оттуда своих рабочих, а также запретил менеджерам из Южной Кореи пересекать границу КНДР. Комплекс находится на территории Северной Кореи. На южнокорейских предприятиях по производству недорогих товаров там трудятся 53 тысячи рабочих из КНДР. Для Пхеньяна это важный источник валютных поступлений.

Для КНР крайне выгодна ядерная программа КНДР и ее конфликт с Южной Кореей по следующим причинам:

Китай будет стараться сделать все возможное для предотвращения военного нападения на Северную Корею, чтобы избежать ненужных потерь среди участвующих, не допустить военной конфронтации с ее торговыми партнерами такими, как США и Южная Корея, и чтобы избежать огромных экономических и человеческих потерь, которые вызвала Корейская война (1950-1953 гг.).

Северная Корея по-прежнему выступает в качестве буфера для КНР. Если Северная Корея проиграет в войне и её лидера заменит ставленник проамериканского режима, это откроет путь для США передислоцировать свои войска из Южной Кореи к северо-восточной границе Китая, что как следствие увеличит угрозу безопасности для Поднебесной, тогда взаимное военное доверие между США и Китаем окажется довольно шатким.

Развитие ядерной программы Северной Кореи серьезно пугает США и их союзников.

Военный конфликт между КНДР и РК выгоден и Японии, поскольку в случае объединения Северной и Южной Кореи их экономика будет мощнее японской. Кроме того, для России объединенная Корея может быть даже выгодна, как аргумент в спорах с Японией.

Экономика КНДР является отнюдь не «упадочной» и бесперспективной. Наоборот, существующая система производства и потребностей создает превосходные перспективы для дальнейшего стремительного роста и привлечения внимания иностранных инвесторов с динамичным и «умным» капиталом. Среди основных партнеров КНДР выделяются КНР и РФ.

В 2012 г. экономика Республики Корея развивалась на фоне углубления мировых кризисных явлений. При этом торгово-экономическая политика РК продолжает быть нацеленной на всестороннюю поддержку национального экспорта, дальнейшую интеграцию в мировую экономику, укрепление и развитие внутреннего рынка, ослабление энергетической и сырьевой зависимости страны.

Конфликт между Северной Кореей и Южной Кореей является затянувшимся. Начался он 25 июня 1950 и официально был прекращен 27 июля 1953 года. Однако после заключения мирного договора атмосфера между двумя странами была напряженная. Новый конфликт вспыхнул в марте 2010 года.

В целом корейская проблема носит комплексный характер и ее урегулирование возможно только на путях поэтапного решения двусторонних (РК - КНДР) и международных аспектов, обеспечения максимально тесного международного сотрудничества. Оба государства должны проявить политическую волю и идти трёхэтапным путём: нормализации отношений - примирения- объединения.

Военный конфликт выгоден в первую очередь КНР для сохранения безопасности страны от американских войск. России выгоден конфликт в плане продаж военной техники. Для США данный конфликт не является выгодным, поскольку это сильно ударяет по ее экономике.

Список использованных источников:

1. Орлов А.С., Гаврилов В.А. Тайны корейской войны. – М.: Вече, 2003. – 400с.
2. В.Д. Тихомиров История Кореи, том 2. – М: Наука, 1974. – 480с.
3. История Кореи (Новое прочтение)/Под ред. А.В. Торкунова. – М.: Московский государственный Университет международных отношений; «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. – 430с.

УДК 327.7

ИСТОРИЯ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКА КАТАРА

Б.А.Омирсерик

omirserikbexultan@gmail.com

Бакалавр 2 курса, ОП 5В020200 Международные отношения

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Касенова Б.Б.**

В 1990 году случилось иракское проникновение в Кувейт, в итоге чего мелкие страны Персидского залива (в что количестве Катар) были обязаны поменять собственные ценности в области защиты и наружной политические деятели. К примеру, Катар финансово поддерживал Ирак во

время военных поступков напротив Ирана, но впоследствии атаки Багдада на Кувейт Катар вступил в антииракскую коалицию. Катар прежде считался политическим и финансовым приверженцем Организации высвобождения Палестины (ООП) и стал порицать союзнические дела меж данной организацией и Саддамом Хусейном. Раньше Катар выступал напротив наличествия военно-морских сил сверхдержав в Персидском заливе, но впоследствии иракского проникновения в Кувейт позволил военнослужащим США, Канады и Франции работать со собственной территории.

Совет сотрудничества арабских стран Персидского залива в начале формировался для противодействия иранской опасности, впоследствии Исламской революции в данной стране, как наружной, например и в внутренней в случае Кувейта, Бахрейна и Саудовской Аравии. Совет сотрудничества арабских стран Персидского залива осудил политическому деятелю Ирака в отношении Кувейта и стал разрабатывать способы обороны от вероятных последующих иракских проникновений. Впоследствии завершения интернациональной военнослужащей операции и проигрыша Ирака, Катар и иные члены Совета сотрудничества арабских стран Персидского залива сконцентрировали собственные старания на увеличении значения сотрудничества и координации в вопросах обоюдной защиты, а еще продолжили сотрудничать в общественной, культурной, политической и финансовой сферах. Катар, как и Саудовская Аравия, жаждал гарантировать личную защищенность и свобода от наружных сил.

Борьба в Персидском заливе сблизила Катар и иных членов Совета сотрудничества арабских стран Персидского залива с Египтом и Сирией, 2 наиболее крепким арабским государствам антииракской коалиции. В 1987 году египетско-катарские дела были возобновлены, государства сблизились впоследствии саммита Лиги арабских стран, на котором была принята резолюция, позволяющая членам восстанавливать дипломатичные связи по собственному усмотрению. Впоследствии завершения войны в Персидском заливе Египет и Сирия возымели гигантские дотации от стран Персидского залива за благодарность в их участии в кампании. В январе 1991 года Катар и Сирия поставили свою подпись в договор о торгово-экономическом и техническом сотрудничестве.

До иракского проникновения в Кувейт Катар исторически поддерживал тесноватые связи со собственным больше большим и могущественным соседом Саудовской Аравией. По причине геополитической среды и религиозной близости 2-ух правящих семей (обе держатся ограниченной ваххабитской интерпретации ислама) Катар поддерживает Саудовскую Аравию по почти всем региональным и массовым задачам. Катар был одним из немногих арабских стран, соблюдающих полные 40 дней траура

впоследствии убийства короля Фейсала бин Абдулзиза аль-Сауда в марте 1975 года и гибели короля Халида бин Абдулзиза аль-Сауда в 1982 году. В 1982 году Катар и Саудовская Аравия. Араб поставил свою подпись в договор об защите, а Эр-Рияд некоторое количество один выступал посредником в территориальных спорах меж Катаром и Бахрейном.

Катару еще получилось ввести неплохие дела с Ираном, не обращая внимания на помощь Катаром Ирака во время ирано-иракской войны. В 1991 году эмир Катара Халифа бен Хамад аль-Тани приветствовал роль Ирана в усилиях по обеспечиванию защищенности в Персидском заливе. Иран был одной из первых государств, признавших правление эмира Халифы бен Хамада аль-Тани впоследствии переворота 1972 года. Дела меж 2-мя государствами отчасти основаны на географической близости (между ними поставлены значимые торговые связи, охватывая паромное известие меж Дохой и Бушхаром) и имеющих место быть обоюдных заинтересованностях.

Дела Бахрейна и Катара нестабильны, а интенсивность появляется по причине давнешних территориальных споров. Главная доля спора касается права принадлежности на Хуввара и окрестные острова, на которые претендуют оба страны. В июле 1991 года интенсивность обострилась впоследствии такого, как катарские корабли зашли в территориальные воды Бахрейна, а боевики Бахрейна не соблюли невесомое место Катара. В августе 1991 года стороны передали территориальный безладица на обсуждение Интернационального Суда в Гааге. Иной безладица трогал права принадлежности на запущенный мегаполис Зубара на северо-западном побережье Катара. Самый нешуточный упадок случился в апреле-июне 1986 года, когда катарская войско штурмовала коралловый риф в бухте к северу от провинции Мухарак, сориентировав человека на маленький полуостров. Катарцы взяли под стражу 29 трудящихся, посланных Бахрейном для постройки гарнизона береговой охраны. Трудящиеся были освобождены, а военнотружущие объекты на полуострове были разрушены.

Историческая роль Англии в Персидском заливе содействовала установлению особенных отношений с ее бывлым протее. Дела меж Великобританией и Катаром нестабильны. С одной стороны, Катар боится бывшей колониальной державы, например как припоминает недружелюбное поведение англичан, когда дело доходит до рассредотачивания нефтяных доходов. С иной стороны, долгосрочное наличие Англии в Персидском заливе содействовало установлению долговечных политических, финансовых и культурных связей меж 2-мя государствами. Этим образом, посольство Англии в Дохе - единственная дипломатичная задача в данной стране, которая обладает территорией под домом. Не считая такого, почти все англичане приняты на работу правительством Катара в качестве консультантов.

Английские банки и иные фирмы представлены в Дохе. Почти все катарцы возымели воспитание в Англии, обладают там жилищами и периодически навещают страну.

Список использованных источников:

- 1.[Электронный ресурс] -URL: https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2019/data/16392/94633_uid344387_report.pdf
- 2.[Электронный ресурс] -URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B4%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%81

**ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ШЕШІМДЕР
ҚАБЫЛДАУ ЖӘНЕ КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУ**

А.К.Көгедай

бВ03101-Халықаралық қатынастар білім беру бағдарламасы 1 курс
бакалавры Астана халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

aiymka-00@mail.ru

Қазіргі кезде әлемде осы коронавирус пандемиясының арқасында, көптеген мемлекеттерде түрлі экономикалық, сауда-саттық және тағыда басқа мәселелер орын алды. Әлемде болып жатқан осы мәселелер Қазақстанды да айналып өтпеді. Еліміздегі көптеген шағын және орта бизнес кәсіпкерлері осы пандемияда ерекше шығынға батты. Статистикаға сүйенетін болсақ облыста 51 мыңнан аса кәсіпкерлік субъектілері тіркелген болса, оның 74,3 пайызы жұмысын уақытша тоқтатты. Сәйкесінше, ШОҚ-те жұмыспен қамтылған 95 мыңға жуық жұмыс күшінің 49 пайызы еңбек етіп, қалған 51 пайызы уақытша жұмыссыздар қатарына қосылған. Қазақстандағы кәсіпкерлердің айтуынша пандемиядан кейін де шағын және орта бизнесте жағдай жақсармағанын айтады. Пандемия кезінде көп шығынға батқан кәсіпкерлер жалға алған ғимараттың ақысын төлей алмай жабылғанын да айтып өткен.

"Қазір ашылмаса да, жұмысы жаңармаса да, барлық жер жалдамалы орынның ақысын сұрайды. Егер жұмыс жүрмей тұрса, кәсіпкер оны қалай төлейді? Жеңілдік жасаған күннің өзінде тек бөліп төлеуге мүмкіндік береді. Дағдарысқа қарсы шаралардың бірі ретінде мемлекет орынды жалға алып отырған кәсіпкерлерге субсидия бөлгені дұрыс еді, – дейді Әділет Бағдат"

Кейбір кәсіпкерлер пандемия кезінде шығынды шамалы болса да жабу үшін азық-түлік және тағы да басқа заттардың бағасын көтерген, бірақ пандемия кезінде де одан, кейін де халық өзінің ақшаларын үнемдеп жұмсағандықтан кәсіпкерлер жаңа әдіске көшкен.

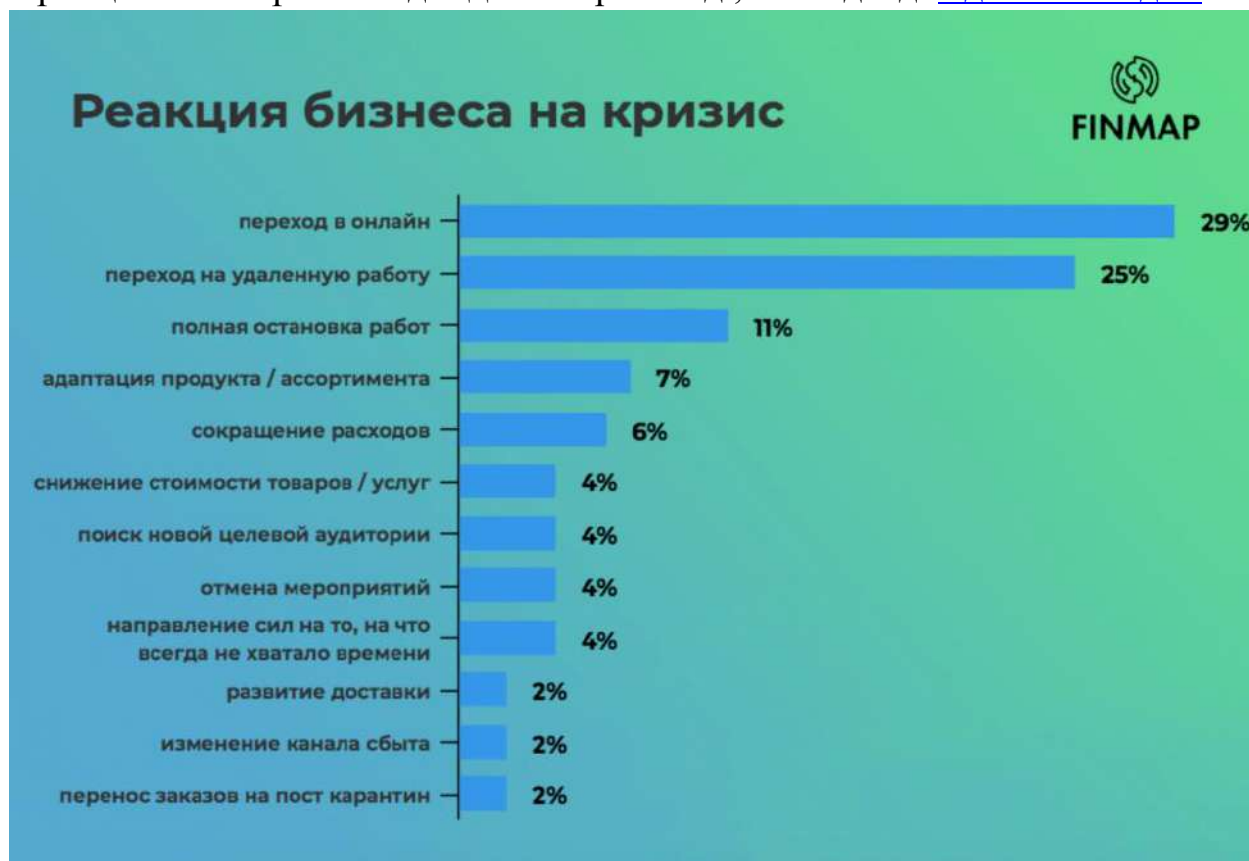
"Кез келген кәсіпкердің мұндай кездегі басты мақсаты – мүмкіндігінше шығынды азайту. Оның алдын алу үшін коммунал қызметтің бәрін тоқтатып, тиісті орындарға ескерттік. Маркетинг шығындарын да тоқтатуға тура келді. Егер қордағы ақшаны жұмсап жіберсек, жұмыс қайта басталғанда қиналуымыз мүмкін еді. Сол себепті мұндай жағдайдан мердігерлермен келісімнің арқасында шықтық. Кәсіпкерге керек қасиеттің бірі – адамдармен келісе білу, – дейді Әділет Бағдат. "

Қазақстанда азық түлік тауарларын үйге жеткізу қызметті сұрансы артты. Мысалы: Магнум, Смолл сияқты супермаркеттер жеткізу қызметтерін пандемия кезінде қолданған. Сонымен қатар онлайн бизнес осы пандемия кезінде барынша дамыды, алдағы уақытта кәсіпкерлер ғимарат жалдамай-ақ онлайн сауда жүргізе алады. Себебі: бұл сауда түрі кез-келеген уақытта өінің шығынын ақтайды.

Кәсіпкерлер мемлекеттен қолдау күттетіні жасырмайды, осындай әлемдік пандемия кезінде көптеген дамыған мемлекеттер шағын және орта бизнес кәсіпкерлерлерін қолдау үшін мемлекет атынан қаражат бөлетінін айтады.

"Егер кәсіпкерде 50%-тік кепілзат (жылжымайтын мүлік) болса, онда оған несие алудың қажеті жоқ еді ғой. Мемлекет шынымен кәсіпке көңіл бөлемін десе, кепілсіз несие беруі керек еді. Бізді 3 жыл салықтан босатқанымен, жалдап отырған орын ақысын төлеуге мүмкіндігі болмай, несие ала алмай жабылып жатқан компаниялар бар. Салдарынан қанша адам жұмыссыз қалады. Шағын кәсіп болғасын көзге көрінбейтін шығар, бірақ

мұның өзі жұмыссыздыққа әсер етеді, – дейді [Әділет Бағдат.](#) "

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. [Электрондық ресурс] -URL: <https://baribar.kz/133499/pandemiya-kezinde-shaghyn-biznes-qalaj-zhumys-istep-zhatyr/>
2. [Электрондық ресурс] -URL: <https://syrboyi.kz/ekonomik/toetenshezaghaj-zhaene-karantin-rezhimining-shaghyn-zhaene-orta-kaesipkerlikke-aeseri-39969/>

UDC 327.7

THE SYRIAN CIVIL WAR

Z.A.Tezebayeva

2nd year Master's student, EP 7M03101-International relations

Astana international university

Nur-Sultan, Kazakhstan, 010000.

Research supervisor: **Somzhurek. B. Zh.**, candidate of Historical Sciences

The Arab Spring is a wave of demonstrations and putschs that began in the Arab world on December 18, 2010. There were coups in Tunisia, in Egypt and in Yemen, the civil war in Libya (led to the fall of the regime) and in Syria. The clashes

on the Israeli border in May 2011 were also inspired by the local Arab Spring. The protests used common methods of civil resistance in long-running campaigns: strikes, demonstrations, marches and rallies, as well as the use of social media to organize, communicate and inform in attempts at state repression and Internet censorship. Many demonstrations were met with violent reactions from the authorities, as well as Government militias and counter-demonstrators. The main slogan of the demonstrators in the Arab world was "The people want the fall of the regime". A number of sources believe that the Arab Spring only initiated the protests, which then turned into a civil war. The main reason for it, they believe, is such chronic old problems of Syria, as the discontent of the population with the socio-political system and the authoritarian rule of Assad, in particular, and the dominance of Alawite representatives in power and military structures-in general, corruption of the highest echelons of power, religious contradictions, the Kurdish problem, and others. arab spring chaos demonstration

First outbreak and development

The first public demonstration took place on January 26, 2011, but then they appeared only occasionally. Key events began on March 15, 2011, when Opponents of the current regime organized several protests in the capital, Damascus, using the page "Syrian Revolution against Bashar al-Assad 2011" on the social network Facebook. The situation quickly escalated into a full-scale popular uprising, and demonstrators demanded the resignation of President Bashar al-Assad and the overthrow of his government. The next day there was another demonstration. Three days later, the uprising in Deraa began, which for the first time was joined by Islamists. The Islamist attacks were mainly directed against the ruling Baath party, as well as its main cadre of Alawite Muslims. The most famous episode of the uprising was the storming of the rebel city of Hama by government forces. Demonstrators took to the streets of the city demanding "the release of political prisoners from prisons." During the speeches, a representative of the law and order was one of the first to be killed. Soon, a series of performances took place in other cities of Syria. Opposition protests inspired by successful revolutions, which turned into clashes with the police, were accompanied by acts of vandalism and arson. As the protests continued, the Syrian government began deploying tanks and snipers as a means to quell the uprising. The Syrian army laid siege to the cities of Dera'a, Douma, Baniyas, Hama, Homs, Aleppo, Talkalah, Idlib, Rastan, Jisr al-Shughur, Deir ez-Zor, Zabadani and Latakia, and a number of other cities. March 25-the opposition calls for a protest. On March 26, riots broke out in Latakia: gangs of young people armed with cold weapons attacked law enforcement officers. In Tufas, the city hall of the ruling party was set on fire. An amnesty has been declared for 70 political prisoners held in a high-security prison in Seidnaiya, near Damascus.

The first victims appeared and President Assad made concessions. The Syrian president publicly acknowledged the partial correctness of the rebel demands,

and personally apologized to the family members of the victims. On March 29, 2011, Assad dissolved the cabinet that had ruled the country since 2003, then on April 20, the state of emergency that had been in effect in the country since 1963, when the Ba'ath party came to power, was lifted. At the same time, a law was passed prohibiting any demonstrations. Assad began to change the governors, according to him, the political system of the country needed fresh blood. In particular, it provides for the introduction of a multi-party system, the adoption of a new law on the media, the implementation of judicial reform, as well as a tougher fight against corruption, which causes particular discontent among the population.

However, the escalation of violence continued. On April 21, 2011, Syrian generals Abo el-Tellawi and Iyad Harfoush were killed by unknown assailants, and the opposition and the government mutually accused each other of this crime.

In May 2011, as one of the first attempts to resolve the conflict, the United States and the EU imposed sanctions on Syria (banning arms exports, freezing accounts, depriving Syrian government officials of the right to enter).

August 2011 was marked by internal changes in the political system of Syria-Bashar al-Assad signed a decree on the introduction of a multi-party system.

In September, there was an attempt to resolve the conflict - a draft resolution was submitted to the UN Security Council (the United States, Great Britain, France, Portugal). Russia and China vetoed it. The reason was determined to be the absence of a clause in the resolution excluding an armed invasion of Syria.

In November, it was decided to suspend Syria's membership in the Arab League, and economic sanctions were also imposed against the country.

December 2011-a new attempt to resolve the conflict-Syria agreed to cooperate with the Arab League, which proposed a peace plan (the withdrawal of government troops from cities and the release of political prisoners). Observers were allowed to enter the country, but soon, due to the increase in violence, the Arab League curtailed the observer mission.

In February 2012, another attempt was made to resolve the conflict, but Russia and China again vetoed a new draft UN Security Council resolution on Syria proposed by Morocco. The reason: "unilateral conclusions about the exclusive responsibility of the Syrian government for the escalation of violence in the country."

Bashar al-Assad approved the draft constitution, according to which the country abandoned the previously legislated leading role of the Baath party. A referendum was held, in which the document was supported by 89 % of voters.

March 2012-The EU summit recognized the Syrian National Council as the "legitimate representative of the Syrians";

a truce was declared at 06:00 am on April 2012.

In May, early parliamentary elections were held, in which several parties participated for the first time, according to the results of which 73% of the

parliamentary seats were won by supporters of Bashar al-Assad. The opposition boycotted both the referendum and the parliamentary elections.

On June 13, 2012, the UN Under-Secretary-General for Peacekeeping Operations, Herve Ladsu, acknowledged that there is a civil war in Syria. In fact, a month later, on July 14, the International Committee of the Red Cross increased the gradation of the conflict in Syria, calling it a civil war.

The next day, fighting began in Damascus. According to representatives of the Syrian opposition, troops with the support of armored personnel carriers entered the suburb of Midan in an attempt to drive out the rebels. By July 16, the clashes had also spread to other areas of Damascus - Tadamon, Jobar and Kfar Sousa.

The operations led to the assassination of Syrian Defense Minister Daoud Rajih in a suicide attack on the local security service building in Damascus. Several other ministers were injured. Hillary Clinton called on the international community to put pressure on Russia to sign the resolution on Syria proposed by the Western countries. The US Secretary of State believes that Russia should sign a document that provides for tough sanctions against President Bashar al-Assad. Moscow promises to block the project. The Russian draft does not mention sanctions, while Moscow proposes to extend the mandate of the UN observer mission in Syria for three months, which expires on July 20. China also expressed dissatisfaction with the Clinton project. The tense situation led to a unanimous decision by the UN Security Council to extend the UN observer mission in Syria for 30 days. In the aftermath of the military clashes in Damascus, the Arab League (LAS) called on Syrian President Bashar al-Assad to leave his post "for the sake of saving the country", and the opposition and the Free Syrian Army to begin forming a transitional government of national unity.

In August, Kofi Annan resigned from the post of Special envoy of the United Nations and the League of Arab States (LAS) for Syria due to the ineffectiveness of his proposed peace plan to resolve the Syrian crisis.

January 2013 Syrian President Bashar al-Assad on national television addressed the Syrian people, called to unite against the militants (opposition), funded by the West. He also suggested holding new elections in the country, forming a coalition government based on the results of the vote, declaring a general amnesty, etc.

In January, the head of the National Coalition of Opposition and Revolutionary Forces of Syria, Sheikh Ahmed Muaz al-Khatib, expressed his readiness to hold direct talks on the settlement of the armed conflict with representatives of President Bashar al-Assad.

In February, the number of victims in the war in Syria (according to the UN) exceeded 70,000 people. On March 25, the UN reduces its presence in Syria for security reasons. On April 8, a group of UN experts investigating the use of chemical weapons was denied the opportunity to work in Syria.

Analytics

If we move away from the chronology of the conflict and turn to analytics, we can distinguish three stages of the process:

The first stage is the beginning-middle of 2011. During this period, foreign "missionaries" with considerable financial resources were sent to the territory of Syria, organizing protest demonstrations, inciting clashes with the police, raids on state institutions and police stations. During the demonstrations, they also staged provocations aimed at shedding blood - and it was during this period that the number of victims among police officers was many times higher than the number of dead demonstrators and civilians.

The second stage began when the "missionaries" turned into "recruiters", starting recruitment work among marginal groups of the population. It is worth noting that the economic situation in Syria in the period 2008-2010 was extremely difficult - a severe three-year drought led to mass migration from the north of the country, hundreds of thousands of Palestinian refugees living in Syria and about half a million Sunni refugees from Iraq were and still are extremely fertile ground for this kind of recruitment. The second stage of the conflict led to the fact that the number of people opposing the government, who are ready and capable of destroying the state, looting, violence, and murder, increased dramatically-literally by an order of magnitude - within six months.

Finally, the third stage of the process began towards the end of 2011. There was a sharp shift in the situation-recruited robbers, rapists, criminals began to get together in groups and groups, which immediately began to introduce experienced leaders-both from among foreigners and from among local criminal authorities. There was a structuring of the underground gangs, the supply of weapons and the seizure of them on the territory of the country began. At the same time, the creation of training camps began in Lebanon and Turkey, where citizens of Islamic countries recruited to fight the bloody regime began to arrive.

Behind-the-scenes action

Even in the post-war years, the newly gaining strength of the Soviet Union became one of the most serious opponents of the United States on the world stage. However, more than half a century of open confrontation between Russia and the United States within the framework of the Cold War, which began immediately after World War II, ended with the collapse of the USSR and the catastrophic weakening of Russia. The victory march of the United States in the twenty-first century in this confrontation, which is already more complex than the Cold War, is designed to ensure the military-strategic plan "Doctrine 2050", which defines US foreign policy and assumes its influence on other countries with the aim of total control and use of their natural resources to achieve world domination.

There are really few reasons for joy. The fact is that the decline of one global hegemony and the formation of another, as a rule, is accompanied by large-scale

cataclysms that lead to a fundamental change in the world's "system settings". In this sense, we can talk about three world wars - the Thirty Years' War (1618-1648), the wars of the Great French Revolution and Napoleon (1792-1815), and the cycle that includes the First and Second World Wars in the traditional sense (1914-1945). It seems that the world has now entered the fourth such cycle, the starting point of which can be considered September 11, 2001.

And the current actions of Obama, as well as possible show that a new cycle can begin with a new war. And only Russia stands in the way of this.

Of course, an internal religious-ethnic conflict does exist. But it is not as large-scale and irreconcilable as some analysts would like to imagine, thereby voluntarily or unwittingly fanning the fire of hatred. It is no secret that a real information and psychological war has been unleashed against the Syrian government and the president in the world at the instigation of a number of interested countries, in which the enemy, as in any war, does not disdain any means. In this situation, the direct distortion of the state of affairs in Syria becomes all the more incomprehensible, despite the obvious facts, the most gloomy prospects for the Syrian leadership are drawn, allegedly due to the internal situation in the country, the subversive role of a number of Western countries and the Persian Gulf countries is hushed up. It seems that the conflict in Syria arose spontaneously at the will of the rebellious people of Syria, and is not artificially initiated and inflated by a group of Western countries, including the current leadership of France, again dreaming of "Napoleonic campaigns in the Middle East" and the United States, as well as the bloody dictatorial regimes of Qatar and Saudi Arabia, who dream of subjugating the most dynamically developing countries of the Maghreb and the Middle East under the American umbrella. And in general, how can it be possible today, when the Qatari and Saudi troops have not yet washed the blood of thousands of innocently killed soldiers of the Libyan army and dozens of peaceful demonstrators in Bahrain, to call a fairly democratic and moderate government in Syria "dictatorial"? Either a liar or a person who has never lived in Syria and uses dubious information sources can do this.

Leaving aside the political and military components of this conflict, I would like to touch at least briefly on the economic factors of Syria's transformation from a promising partner and one of the most respected countries of the Arab League to a "regime of bloody tyranny" in the eyes of the West and the "Saudis". After all, even in the context of the global financial crisis, the economic situation in Syria continued to remain stable.

So, as of the end of 2010, the main national macroeconomic indicators looked very good against the background of the global average. According to the World Bank, the Syrian economy grew by 4.5% in 2010, and the country's gold and foreign exchange reserves amounted to \$ 17.7 billion. With a small negative balance of foreign trade, exports amounted to \$ 11.9 billion, imports - \$ 13.9 billion. The

inflation rate, according to official data, at the end of 2010 did not exceed 3% (for comparison: at the same time, in the United States, inflation was 1.5%, in Russia - 8.8%, in Armenia - 8%). The Syrian government has managed to maintain a deficit-free state budget.

Thus, the verdict of the experts read: "The above data with a certain reason can be regarded as evidence that Syria, although experiencing serious difficulties in economic terms, is nevertheless developing at a pace that keeps it from falling into stagnation and protects it from crisis situations of a national scale." The sustainable economic development of Syria and Egypt was in no way consistent with the plans of the Saudi and Qatari monarchs to establish their dominant position in the Arab world and the Arab League in particular. But they were even more dissatisfied with the plans to build new gas processing plants (GPP) in Syria and a network of oil and gas pipelines connecting Egypt, Jordan, Syria, Iran, Iraq and Azerbaijan. Syria's long-term plans included becoming a transit country for Egyptian, Iraqi and Iranian gas. At the same time, Syria's own gas reserves are estimated at 240 billion cubic meters. In 2009, a gas processing plant with a capacity of 2.2 billion cubic meters was built in the area of the Syrian city of Palmyra, where the Abu Ribah, Kamkam and al-Feid gas fields are located. m per year of purified gas and 23 thous. tons of liquefied natural gas (LNG).

The project to build another GPP 75 km south-east of the city of Al-Raqqqa and 205 km east of Homs has begun. The capacity of the plant was planned at the level of 1.3 billion cubic meters. m per year of purified gas and 41.6 thousand tons of LNG. In 2000, Syria, Lebanon, Iraq, Jordan and Egypt signed a joint agreement on the construction of the "Pan-Arab" gas pipeline AGP. The project was supposed to be launched in 2010. In May 2010, the capacity of the Egypt-Jordan branch alone was 10.3 billion cubic meters of gas per year. And it was also planned to build a second branch line from Jordan to the Syrian city of Homs (the site of recent battles with the so-called "rebels") and then to Turkey, and in the future to Southern Europe. Shortly before the start of the "Arab spring" in Syria, an agreement was signed between Syria, Iraq and Iran on the construction of the "Islamic Highway" - a gas pipeline with a design capacity of 110 million cubic meters of gas per day. This agreement was considered as a counterweight to the Nabucco gas pipeline, the construction of which was frozen until 2013. and which was supposed to pass through the territory of Turkey to Europe-through Azerbaijan and Turkmenistan. In September 2010, Syria and Iraq signed a memorandum on the construction of three pipelines - two pipelines for light and heavy oil with a capacity of 2.5 - 3 million barrels per day and one gas pipeline. In early 2011, Bashar al-Assad came up with the idea of the "Concept of the Four Seas", i.e. the unification of Syria, Turkey, Iran and Azerbaijan into a single oil and gas transportation system with access to the Mediterranean Sea. It was positively discussed with the leaders of Turkey, Iran and Russia. But the most important thing is that no serious participation of American and

Western European companies in all these gas projects was envisaged. Preference was given to the Russian "Stroytransgaz". In the case of successful implementation of all these projects, the consequences are obvious:

First, the Middle East and Middle East "switch of Europe" is moving from the hands of the United States to the hands of Iran, Syria and, to a certain extent, Turkey. While the second "switch" remains in the hands of Russia.

Secondly, these pipelines jeopardize the entire oil and gas business of the Saudi and Qatari kings, since the cost of transporting oil and gas to Europe through the new pipelines is much cheaper than on tankers around Arabia, and then through the Suez Canal parallel SUMED pipeline .

Finally, such a pipeline system removes the stranglehold of the Strait of Hormuz from Iran and Iraq.

The War of Controlled Chaos

The puppeteers of the "Arab Spring" are so limited in their understanding of the East and the mentality of the peoples of this region that they simply stupidly impose the scheme of liberal European revolutions on the eastern countries and think-it will do. But the financial, political and technological "tails" of this provocation are so obviously sticking out from under the camouflage that only a blind person can not fail to notice them. In addition, in Syria, as in any other country, there are enough criminals and just people who are permanently dissatisfied with everything. So big money, blackmail, psychological and informational pressure began to do their job, and at the initial stage it was possible to organize desertions from the army, although on a very limited scale, but still. With grief in half, it was possible to organize in some areas in the north and south of the country a kind of rebel movement and put together the so-called Free Army of Syria. But even this was not enough to solve the task of overthrowing Bashar al-Assad with all his economic and political ideas. And then international terrorism and mercenaries of various stripes were involved in the case. From Libya, Egypt, Afghanistan and other countries, a string of Al-Qaeda terrorists and other jihadist militants has reached Syria. Interestingly, the greatest activity of terrorist groups is observed precisely in the areas of arms supplies: in the Idlib province bordering Turkey, in the direction of Aleppo-Hama-Homs in the north and in the area of the settlement of Deraa in the south, as well as on a more limited scale on the Syrian-Lebanese border in the center and in the north. The main suppliers of weapons and "cannon fodder" for the bloody conflict in Syria are the United States. Great Britain, France, Saudi Arabia and Qatar. At the same time, these countries, forgetting all shame and decency, are blocked with Al-Qaeda terrorists and already, practically, openly declare the existence of "good" (i.e., their own) and "bad" (i.e., foreign) terrorists. Remember Churchill's famous line: "He's a son of a bitch, but he's our son of a bitch." What kind of joint struggle between Russia and the West against international terrorism can we talk about today? Such a statement of the question now only disorients the international

and Russian public. So what is happening in Syria today - a civil war or a conflict of another type, which foreign military and political experts call the 4GW strategy or the "fourth generation war".

Through this approach, the geopolitical goal of the West, as a key player on the geopolitical chessboard, is to guarantee its well-being and ensure its dominance in the world. This goal is achieved by destroying or weakening all real or potential geopolitical adversaries and opponents using all instruments of power, including military force. The most effective form of use of military force is war.

At the same time, the content, nature and features of modern warfare are strikingly different from the traditional models of the past. Today, we can talk about the emergence of a new type of bloodless wars waged by the West in the name of achieving its geopolitical goals. Experts talk about the so-called war of controlled chaos.

So what is the new type of war? In the geopolitical coordinate system, the essence of the war of controlled chaos consists in the geopolitical destruction of the victim state, which is chosen by the customer country as an object of influence. Such destruction is understood as a set of measures to neutralize the geopolitical characteristics of this state (the size of the territory, the population, the status of the state in the world, economic opportunities, military power, total potential, and more).

The war of controlled chaos allows the West to impose its own conditions on other states. At the same time, the war itself becomes as bloodless as possible and minimally costly for the West itself. In the course of a new type of war, certain internal political processes are initiated in the victim state, which, in fact, are actions of the strategy of controlled chaos. The true role, place, interests and goals of the customer country are removed from the sphere of public attention, hidden behind "information garbage" and demagogic rants.

The victim country is involved in a state of chaos, and it does not realize this for a long time, trying to solve the problems that have arisen in standard ways and methods.

The war can last for an unlimited time - from a few days to several years, or it can be even more protracted. It is conducted by all possible forces, means and methods, starting with non-violent and ending with violent actions.

However, the regular armed forces of the client country in such a war often play only a supporting role and are not necessarily used in invasion operations.

In general, the war of controlled chaos involves three stages:

The rocking of the situation and, through the crisis, the instigation of an internal conflict in the victim country;

degradation, ruin and disintegration of the country with its transformation into the so-called "incapacitated" state;

the appearance of the West as a benefactor and savior, the change of political power.

In accordance with the provisions of the charter documents of the US Armed Forces, at the stage of turning the victim state into an "incapacitated" state, the military intervention of the West acquires a legitimate status. If necessary, the US Armed Forces can undertake invasion operations and then "stabilization" operations.

The first stage of the war of controlled chaos is the most complex and ambiguous. The fate of the victim State largely depends on its outcome. The main blow was inflicted on the state of stability in the state. At the same time, the situation in the country developed according to a single general scenario: a mood of discontent was formed in the society; a political opposition was formed; an internal political crisis arose; the opposition turned to insurgency; an internal conflict arose, which turned into a civil war; chaos reigned in the country. This is how the situation in Syria developed. It is quite obvious that this country was supposed to be the next logical stage in the general chain of revolutions of the so-called Arab Spring.

However, the well-established mechanism of the war of controlled chaos in the West has failed. Despite all attempts, the internal opposition in Syria has not been able to organize itself against the government forces. The political leadership of Syria, led by Bashar al-Assad, retained control over the situation. Government forces were able to give an organized rebuff to the armed forces of the internal opposition and foreign fighters. In this sense, the experience of Syria is particularly valuable: this country has shown the world that a victim state can withstand a war of controlled chaos in its first and second stages.

How will the scenario of the war in Syria develop in the future? There are three main options: the victory of Assad-the elimination of the militants-the restoration of Syria; the victory of the militants - the overthrow of the Assad government - the degradation of Syria; the defeat of the militants - the military aggression of the West - the overthrow of the Assad government - the occupation of Syria.

Time will tell what scenario the events will develop in. Much depends on the true plans of the West, on what kind of scenario for Syria was "prescribed" in Washington.

Conclusions and lessons for the Russian Federation, which from a geopolitical point of view was, is and will be an opponent of the West. The geopolitical destruction of Russia does not mean the physical destruction of the population, the seizure of territory and material values, the breaking of the political system and the undermining of the cultural foundations of Russia. The goal is the same: the dismemberment of the Russian Federation as a single state and the formation of new "independent" state entities in the post-Russian space. This goal is achieved within the framework of the concept of a war of controlled chaos, which was tested in Libya and is being implemented in Syria.

In general, the war of controlled chaos from the point of view of military science is "wrong". All military construction and the construction of the Armed Forces in our country is focused on a large-scale war of the traditional type. But in the West, the concept of "wrong" war has already been developed quite deeply at the theoretical level, and at the practical level it has been repeatedly worked out in different regions of the world. At the same time, no one and nowhere has yet put forward the concept of countering the war of controlled chaos. Therefore, the development of a holistic concept of actions to prevent "artificial" revolutions is of particular relevance today.

References:

1. Martynenko Elena Viktorovna. Interaction and conflict of external actors of the war in Syria. [Electronic resource]-URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vzaimodeystvie-i-konflikt-vneshnih-aktorov-voyny-v-sirii>- Date of access: 03.04.21
2. Yu Han. The Syrian crisis: problems and prospects for settlement. [Electronic resource]-URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/siriyskiy-krizis-problemy-i-perspektivy-uregulirovaniya>- Date of access: 03.04.21
3. Arakelyan G. B. The war in Syria. [Electronic resource]-URL: <http://militera.lib.ru/1/cats/all/a/n53077/index.html>- Date of access: 04.04.21
4. Stanislav Zigunenko: The conflict in Syria. Weapons and methods of modern warfare.
5. The causes of the Syrian crisis and its development in 2011-2015. V. A. Kuzmin, N. V. Sokolov
6. The Syrian conflict: assessments of Chinese experts. M. V. Kazanin.
7. Jamal V., Kuznetsov A. A. The geopolitical dimension of the Syrian conflict. Bulletin of the RUDN. International Relations Series, 2016, no. 3, pp. 461-472. [Jamal V., Kuznetsov A.A. Geopoliticheskoe izmerenie siriyskogo konflikta [The geopolitical dimension of the Syrian conflict]. Vestnik RUDN. Seriya "Mezhdunarodnye otnosheniya", 2016, no. 3, pp. 461-472.]
8. Kiva A.V. Arab knot: who won, who lost from the " Arab Spring"“ Russia and the Modern World, 2014, No. 1 (82), pp. 76-92. [Kiva A.V. Arabskii uzal: kto vyigral i kto proigral ot " Arabskoi vesny? "[Arab knot: who won and who lost from the "Arab Spring"?] Rossiya i sovremenniy mir, 2014, no. 1 (82), pp. 76-92.]
9. Kochergina M. E. New forms and methods of confrontation between Russia and the United States: media coverage of the "Arab Spring". The geopolitical aspect. Vestnik MGUP im. Ivana Fedorova, 2016, No. 2, cc. 189-195. [Kochergina M.E. Novye formy i metody protivostoyaniya Rossii i SSHA: osveshchenie v SMI "Arabskoi vesny". Geopoliticheskii aspect [New forms and methods of confrontation between Russia and the USA: media coverage of the "Arab Spring". Geopolitical aspect]. Vestnik MGUP im. I. Fedorova, 2016, No. 2, pp. 189-195.]

10. Krupin S. V. "Arab Spring" for Muammar Gaddafi and Bashar al-Assad. Actual problems of Modern International Relations (Saratov National Research State University named after N. G. Chernyshevsky), 2013, No. 1, cc. 49-53. [Krupin S. V. "Arabskaya vesna" dlya Muamara Kaddafi i Bashara Asada ["Arab Spring" for Muammar Gaddafi and Bashar al-Assad]. Aktualnye problemy sovremennykh mezdunarodnykh otnoshenii (Saratovskii natsionalnyi issledovatel'skii gosudarstvennyi universitet im. N. G. Chernyshevskogo), 2013, no. 1, pp. 49-53.]

УДК 327.7

РОССИЯ В ЕВРАЗИЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Н.О.Кузяков

kuzyakovn@gmail.com

Студент 1 курса, ОП 5В020200 – Международные отношения

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Касенова Б.Б.**

Постсоветское пространство представляет особый геополитический интерес, как мир, территориально расположенный между цивилизациями Востока и Запада и вобравший в себя черты обеих культур. После распада СССР по сегодняшний день продолжаются территориальные конфликты (в том числе, вооруженные конфликты и сепаратизм в ряде регионов, например, в Грузии, Украине, Чечне, Армении, Азербайджане, Северной и Южной Осетии, Абхазии), борьба элит за власть, спад промышленного производства (переориентация на сырьевой путь развития), ухудшение качества жизни населения, рост криминала. Трудно не согласиться с мнением А. Г. Дугина: «территориальные утраты (распад СССР), социальная и промышленная катастрофа... 90-е годы XX века для России были чудовищной геополитической катастрофой. Россия превратилась во второстепенную, коррумпированную, распадающуюся державу третьего эшелона, стремительно теряющую вес на международной арене и стоящую на грани того, чтобы исчезнуть вообще» [1].

Президент России В. В. Путин также заявлял, что распад СССР – крупнейшая геополитическая катастрофа. И множество проблем, которые мы сейчас имеем – последствия этого процесса.

Страны постсоветского пространства имеют в целом схожие проблемы: бедность, высокие темпы инфляции, обострение экологических проблем, социальное неравенство, наркоманию, терроризм, безработицу, коррупцию,

технологическую отсталость на большей части производств, а также связанную с этим эмиграцию специалистов, инженеров, ученых в страны Запада. Большинство из стран постсоветского пространства ощущают давление мирового рынка, сильных союзов, таких как США и ЕС. К проблемам относится также и энергетическая безопасность, включающая в себя износ предприятий топливно-энергетического комплекса, устаревшие технологии инфраструктуры (ЛЭП, ТС, газопроводы), практически не применяются энергосберегающие и теплосберегающие технологии. Проблемой можно считать отсутствие государственной идеологии, цели, которая могла бы мобилизовать людей на решение региональных проблем.

В настоящее время у ряда стран есть опасение попасть под влияние России и потерять свою государственную независимость. Интеграция постсоветского процесса будет многополярной и евразийской, то есть основанной на учете культурной, этнической и исторической самобытности каждого общества, вступающего заново в единое историческое «большое пространство» [2].

Особенно сильно боязнь попасть под влияние России заметна на примере власти Украины, где (под влиянием и с финансовой поддержкой США) в течение нескольких лет наблюдается усиление националистических партий и организаций, русофобия, стремление к евразийской интеграции. События на Украине стали причиной повышения напряженности во всем евразийском регионе, уменьшения уровня региональной безопасности, повлекли за собой «экономическую войну» Запада с Россией, ослабили вектор евразийской интеграции. Поэтому вопросы региональной безопасности и интеграции на евразийском пространстве стали еще более актуальными.

Все это является препятствием на пути к евразийской интеграции. Обозначенные проблемы осложняют интеграцию постсоветского пространства, но могли бы эффективно решаться совместными усилиями в ходе интеграции. Нужно комплексное решение, которое может осуществиться только при совместном участии всех стран региона.

На данный момент одним из крупнейших евразийских союзных образований является ШОС – Шанхайская Организация Сотрудничества (РФ, КНР, Казахстан, Киргизия, Таджикистан, Узбекистан, а с 2017 г. к организации присоединились Индия и Пакистан). ШОС является межправительственной международной организацией, созданной в 2001 г. в Шанхае и по площади территории покрывает более половины Евразии. Известно, что запад накладывал на Россию санкции. На фоне этого, может произойти очень важное геополитическое сближение РФ с Китаем, как в рамках ШОС, так и в рамках двухстороннего сотрудничества. Однако, не исключены и экономические конфликты с Китаем, по причине взаимных с Россией интересов в Средней Азии, а также связанных с проектом "Нового Шелкового пути", который может проходить в Европу как через территорию России, так и в обход.

Важным шагом в евразийской интеграции стало создание Евразийского Экономического Союза (ЕАЭС). 29 мая 2014 г. в Астане в ходе заседания Высшей евразийской экономической комиссии главы РФ, Белоруссии и Казахстана подписали Договор о создании Евразийского Экономического Союза, который начал функционировать 1 января 2015 года. Создание ЕАЭС подразумевает наибольшую, со времен СССР степень интеграции государств-участников. Действует Евразийская Экономическая Комиссия, которая стоит над странами союзниками. «Ожидаемые позитивные изменения в странах-участниках после создания ЕАЭС: снижение цен на товары, повышение производительности, увеличение занятости населения, рост качества товаров. Перспективным станет возможность компаний стран-участников совершать государственные закупки в других странах Союза» [3].

В январе 2015 г. к Евразийскому Экономическому Союзу присоединилась Армения, а в августе 2015 г. – Киргизия. Возможными кандидатами являются 14 евразийских государств. Кандидатами на создание зоны свободной торговли являются Индия, КНР, Сирия, Иран, Пакистан и ряд других стран Евразии. Сейчас страны ЕАЭС охватывают 183,7 млн. человек.

Дальнейший вектор развития ЕАЭС будет зависеть от ряда факторов: начиная от экономических, связанных с принятием решений внутри союза, политических, так и внешнеполитических, связанных с обстановкой в регионе.

Значимым потенциалом для развития евразийского пространства являются огромные нетронутые человеком просторы России.

Сибирь, по оценкам ООН, имеет статус биосферного ресурса планеты. Ее леса, чистый воздух, питьевая вода обладают планетарным значением. Плодородные почвы, энергетические и минерально-сырьевые ресурсы Сибири не могут не стать лакомым куском в самом широком контексте мировой геополитики» [4].

Таким образом, «зеленое» пространство и полезные ископаемые, торговые пути, экономика, производство и огромная численность трудового населения выводят Россию и другие евразийские страны на небывалый до этого уровень сотрудничества.

В восточном направлении крайне важным является сотрудничество России с КНР. Китай выступает за многополярный мир, является противником США (конфликт, связанный с принадлежностью Китаю островов Спратли, а также военная поддержка Америкой Тайвани), как и Россия, и обладает колоссальным экономическим и социальным потенциалом для устойчивого развития евразийского пространства (но с серьезными экологическими проблемами).

Немаловажным является своевременное развитие программ России по освоению Арктики. Роль Арктики существенно возрастает, так, например, было обнаружено несколько крупных нефтяных месторождений. Таяние арктических льдов делает более доступным северный морской путь (который почти полностью контролируется Россией). Поэтому Россия быстрыми

темпами создает в Арктике военную инфраструктуру. Развитие северного морского пути позитивно скажется на проектах евразийской интеграции, в первую очередь это будет касаться стран, не имеющих выхода к морю, так и самой России (ожидается рост экономики).

В 2014-17 г. Россия показала себя независимой военной державой, действующей в своих интересах, а не под чьим-то влиянием.

Можно выделить, что США не удалось с помощью санкций существенно повлиять на внешнюю политику России, но удалось ослабить ее экономическое положение, а также ослабить вектор евразийской интеграции. Возможно, задачей России в XXI в. станет устоять под давлением Запада, который обязательно падет в силу накопившихся внутренних противоречий. Но наращивание связей на евразийском пространстве и запуск интеграционных процессов – важная подготовка к будущим задачам по становлению Российского государства и интеграции в Евразийский Союз с устойчивым развитием. Создание мощного интеграционного образования, конкурентоспособного в современном мире, можно считать предметом гордости всех евразийцев.

Логика регионального развития в растущей степени определяется политическими рисками и угрозами в Евразийском регионе. Здесь у России есть значительные военно-политические ресурсы. И именно в этом отношении она может оказаться привлекательной для своих партнёров. Безопасность – это важный ресурс для всех стран региона, который тоже имеет свою стоимость. Россия может занять свою нишу в этой области.

Достижение успеха российской внешней политики на евразийском направлении требует серьёзных усилий в направлении экономического развития и обеспечения безопасности. В области развития Россия имеет большой потенциал. Значимым преимуществом России является способность обеспечить региональную безопасность, которая является необходимым условием для экономического развития.

Список использованных источников:

1. Дугин А.Г. Геополитика России. – М., 2012.
2. Дугин А.Г. Теория многополярного мира.
3. Немцев И.А. Евразийский союз как новый полюс глобальной цивилизации
4. Кудашов В.И. Сибирь в условиях глобализации

УДК 327.7

СОЦИАЛЬНЫЕ ПРАКТИКИ ВОВЛЕЧЕНИЯ МОЛОДЕЖИ В ПРОЦЕСС ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ

А.Б.Манабаева

Магистрант 1 курса, 7М04088 – Государственная политика
Академия государственного управления при Президенте РК
г. Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Садыкова К.К.**,

В условиях развития государственной молодежной политики в Павлодарской области существуют проблемы пассивности определенной части молодежи, что проявляется в низком уровне интереса и участия в преобразованиях и нововведениях, инициируемых местными органами управления. Наряду с этим, существует нарушение «принципа партнерства» в сельской местности и с долей молодежи NEET. В условиях связанных с пандемией в регионе нет четко выработанной системы использования онлайн-технологий эффективного вовлечения молодежи в процесс принятия управленческих решений. Разработка научно обоснованных рекомендаций в рамках сформированной правовой основы по развитию социальных практик участия молодежи в принятии общественно значимых решений на местном уровне представляется крайне актуальной.

Актуальность исследуемой темы заключается в постоянной необходимости эффективного вовлечения общественности в процесс принятия управленческих решений в сфере молодежной политики Павлодарской области. В связи с тем, что данный процесс может потерять свою значимость в глазах молодежи, если оно плохо организовано, неверно определена целевая группа или цели вовлечения, неправильно выбраны методы вовлечения.

Ежегодно выпускается национальный доклад «Молодежь Казахстана», а также «Паспорт молодежи» во всех областях страны, которые используются для принятия эффективных управленческих решений, направленных на создание условий для развития молодежи. На основе изучения и формирования данных документов можно однозначно утвердить, что необходимость вовлечения молодежной общественности в процесс принятия управленческих решений является предметом постоянных исследований, так как каждый период времени порождает свои проблемы, которые следует своевременно выявлять, изучать и решать. Наряду с этим, исследований в разработке методических подходов к оценке эффективности вовлечения молодежи немного. Объектами оценки существующих методик является только государственная молодежная политика.

Правовой основой участия молодежной общественности в процесс принятия управленческих решений является Конституция РК, глава 3-1 Закона РК «О местном самоуправлении» – «участие граждан в местном самоуправлении», Закон РК «О государственной молодежной политике» и др. нормативные документы РК. [1]

Основными ценностями вовлечения общественности в принятие решений является прозрачность, подотчетность и учет мнения. [2] Принципы вовлечения молодежи в участие в принятии управленческих решений в Павлодарской области включают в себя следующие важные элементы как: планирование, прозрачность, широкое участие, доступное участие, подлинное использование полученной информации, обратная связь, оценка. Все эти элементы помогают эффективно решить актуальные проблемы молодежи. На основе этого, проводится мониторинг актуальных проблем с подготовкой комплексной оценки и выработкой рекомендаций для дальнейшего составления эффективных мер и плана мероприятий с учетом обязательного диалога с молодежью через деятельность молодежных общественных структур. Данный анализ показывает, что среди молодежи остаются актуальными вопросы трудоустройства и жилья. *(Справочно: в Павлодарской области проживает 163 045 молодых людей в возрасте 14-29 лет, что составляет 21,5 % от общего числа населения области. В 2019 году уровень молодежной безработицы среди молодежи составил 3,2%).* [3]

Основными применяемыми инструментами вовлечения общественности в процесс принятий решений на местном уровне остаются: общественные слушания, советы, собрания членов местного сообщества, голосования, заседания членов мониторинговой комиссии и групп и т.д. [4] Эффективное использование вышеуказанных методов позволило актуализировать деятельность консультирующе-совещательных органов в сфере молодежной политики области. *(Справочно: Укреплен и обновлен состав Совета по молодежной политике при акиме Павлодарской области, в него входят первые руководители заинтересованных госорганов, молодые эксперты, общественные деятели, представители НПО, лидеры общественного мнения. Заседание Совета проходит на ежеквартальной основе. Аналогичные Советы действуют при акиматах городов и районов, в их состав входят 229 человек, из них 117 молодые люди в возрасте до 29 лет, что составляет 51 % от общего числа. За отчетный период всего прошло 42 заседаний Советов в городах и районах, рассмотрено 99 вопросов, принято 183 решений, исполнено 138 поручений).*

Наряду с этим, на данный момент существует тенденция номинальных рассмотрений вопросов общественных структур в селах без учета обратной связи. Также, работа проводится только с определенной категорией «успешной доли молодежи» без учета доли молодежи НЕЕТ, число которых необходимо снижать, в том числе посредством вовлечения их в принятии управленческих решений на местном уровне. *(Справочно: На сегодняшний*

день по Павлодарской области доля NEET составляет 5,2% или 6 270 человек)
В этой связи, ведется контроль рассмотренных вопросов и решений проблем в селах.

Одним из эффективных индикаторов оценки вовлечения молодежи в процесс принятий управленческих решений является уровень удовлетворенности молодежной политики, которое составляет 91,5 % в области. [5]

На основе применяемой практики существуют четыре постепенных уровня участия общественности – от наименьшей до наибольшей вовлеченности. Это следующие уровни: информация, консультации, диалог и партнерство. На сегодняшний день в казахстанской практике из четырех описанных уровней участия распространены два первых уровня – информирование и консультации с общественностью. В то же время в международной практике эти два уровня участия признаются как минимальные или даже символические, так как не приводят к изменению ранее принятого решения и не учитывают мнение, опыт и предложение общественности. [6, 7, 8] Поэтому, нашим госорганом ведется активная работа, основанная на партнерстве и диалоге, реализуется гос. социальный заказ, который формируется на основе вышеупомянутых принципов. *(Справочно: Финансирование молодежной политики области на 2019 год в рамках ГСЗ составил – 152,7 млн. тенге, финансирование на 2020 год составило 211,9 млн.тенге, из них в рамках ГСЗ – 114,0 млн. тенге, ЦРМИ – 97,9 млн. тенге).*

Совместно с неправительственными молодежными организациями, подведомственными молодежными ресурсными центрами, а также лидерами общественного мнения проводятся встречи и делаются запросы по направлениям в актуальных мероприятиях. Выше названные мероприятия позволяет определить общую картину проблемных вопросов среди молодежи и в дальнейшем определить приоритетные направления реализации государственной молодежной политики в области, также проводится анкетирование по обратной связи. Реализацией ГСЗ активно занимаются молодежные НПО. *(Справочно: В регионе активно работают более 35 молодежных организаций).* [5]

На сегодняшний день сформирована база комитетов по делам молодежи. При управлении функционируют советы «Молодых ученых», «Работающей молодежи», «Молодых госслужащих» с общим охватом более 2000 чел [5]. На предприятиях, в вузах и колледжах работают Комитеты по делам молодежи с общим охватом более 10 тыс. молодежи, которые также являются частью принятий управленческих решений.

На основе вышеизложенного, можно смело утвердить, что вовлечение общественности в процесс принятия управленческих решений в сфере молодежной политики Павлодарской области находится на должном уровне,

о чем свидетельствует проводимая работа и решение проблем в этой области в формате проектного менеджмента.

Наряду с этим, как было обозначено в актуальности данного исследования, есть необходимость постоянно-эффективного вовлечения общественности (молодежи) в процесс принятия управленческих решений. Если оно плохо организовано, неправильно выбраны методы вовлечения, данный процесс теряет свою значимость. Поэтому, одним из важных и актуальных инструментов вовлечения общественности при нынешней ситуации связанной с пандемией в стране является использование онлайн-технологий в этой области.

С ростом развития онлайн-технологий онлайн-вовлечение - это полезный и относительно недорогой механизм вовлечения широкого круга общественности. [6] Использование социальных сетей, блогов руководителей и членов советов общественности, онлайн форумы и площадки создают условия для открытости для всех членов общества, также позволяет непрерывно осуществлять основную деятельность госоргана. В то же время, чтобы онлайн-вовлечение стало эффективным механизмом вовлечения общественности, необходимо развивать культуру использования онлайн-технологий среди молодежи. На сегодняшний день, охват молодежи в социальных сетях более 90 % через официальные аккаунты госорганов области. Работа в этом направлении активно продолжается.

В заключении, можно сделать следующие выводы на основе проведенного анализа:

1. Можно обозначить четкий механизм: уровень, инструменты, методы, правовую основу вовлечения молодежи в принятие управленческих решений Павлодарской области, которые показывают свои результаты в решении актуальных проблем.

2. Существует нарушение принципа партнерства в сельской местности. Достижение эффективного участия молодежи требует партнерского взаимоотношения на всех уровнях общества в том числе с долей молодежи NEET.

3. Как показал анализ состояния изученности проблем, исследований в разработке методических подходов к оценке эффективности вовлечения молодежной общественности в процесс принятия управленческих решений немного и требует новых методических работ в этой области.

4. В условиях связанных с пандемией в стране необходимо усовершенствовать процесс эффективного вовлечения с обязательным использованием онлайн-технологий.

5. Надлежащим образом спланированная практика вовлечения молодежи в процесс принятия управленческих решений в Павлодарской области позволяет заранее определить приоритеты, согласовать компромиссы и достичь консенсуса по тем или иным вопросам, которое в итоге является

эффективной реализации молодежной госполитики и подтверждает гипотезу необходимости вовлечения молодежи в данный процесс.

Список использованных источников:

1. Закон республики казахстан от 23 января 2001 года № 148- II «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями). [Электронный ресурс]-URL: [www. online.zakon.kz](http://www.online.zakon.kz)

2. Закон Республики Казахстан от 9 февраля 2015 года № 285-V «О государственной молодежной политике» (с изменениями и дополнениями). [Электронный ресурс]-URL: [www. online.zakon.kz](http://www.online.zakon.kz)

3. Национальный доклад «Молодежь Казахстана – ELJASTARY. [Электронный ресурс]-URL: www.eljastary.kz

4. «Паспорт молодежи Павлодарской области на 2019 год», составленный отделом молодежи и семьи ГУ «Управление информации и общественного развития Павлодарской области»

5. Аналитическая справка за 2019 год реализации государственной молодежной политики Павлодарской области, составленная отделом молодежи и семьи ГУ «Управление информации и общественного развития Павлодарской области»

6. Научное исследование «Вовлечение общественности к участию в принятии решений на местном уровне», подготовленное в рамках Совместной программы ООН «Повышение конкурентоспособности региона через внедрение инновационных подходов к региональному планированию и оказание социальных услуг населению по заказу Программы Развития ООН в Казахстане. Составители: Шолпан Айтенова при участии Асель Крыкбаевой, Айгуль Жарас, 2015 г., стр. 14-21. [Электронный ресурс]-URL: www.kz.undp.org

7. «How to write an effective analytical document in the field of public policy». The practical Guide for Public Policy Advisers in Central and Eastern Europe, Eoyn Young and Lisa Quinn, Local Government and Public Service Reform Initiative, 2016, p. 13-28. [Электронный ресурс]-URL: www. books.google.kz

8. The research «Public Involvement in Participation in Decision Making at the Local Level», prepared as part of the Joint UN Program. [Электронный ресурс]-URL: www. books.google.kz

УДК 327.7

КУЛЬТУРА, ОБРАЗОВАННОСТЬ И ПРАВСТВЕННОСТЬ В СЛОВАХ НАЗИДАНИЯХ АБАЯ

Дарибаева А.А., Рысбаева М.Қ., Исабаева Г.Н.
ЮКУ имени М.Ауэзова, г.Шымкент, Казахстан

Сегодняшний мир еще не обрел устойчивости, духовного подъема, процветания национального колорита и равномерного экономического развития. Увеличились разногласия во многих сферах процесса деятельности человека. Возросла стена непонимания между людьми: одни живут на широкую ногу, другие еле сводят концы с концами, верующие не понимают неверующих. Проблемы воспитания необходимости в духовном совершенстве с раннего возраста нашли отражение в словах назиданиях Абая. По мнению А.Кунанбаева, духовное совершенствование личности во многом зависит от приобретения знаний, *нравственности, образованности и культуры*. «Знание человека, – писал он, – это мерило человечности». Абай подчеркивает, что опорой казаху в духовно-нравственном возрождении могут стать только такие понятия, как разум, собранность, образованность, честь, достоинство, открытость миру, стремление к новым знаниям и вера в божественную целесообразность человеческого существования. Образованность и нравственность человека складываются в процессе взаимодействия личности с национальной ментальностью.

В четвертом слове говоря о собранности твердит: «Человек, склонный к размышлениям, всегда вдумчив, собран, будь то в делах мирских или перед судом смерти. Собранность в делах и мыслях – основа благополучия».

Следующие строки в тридцать седьмом слове: «О достоинствах человека суди по тому, как он начал дело, а не по тому, как ему удалось завершить его» демонстрируют, что от характера и развитости культурной жизни казахов складывается благородство.

Согласно рассуждению Абая, в восемнадцатом Слове подчеркивает, что, человеку, который усердствует, привлекая к себе внимание тех, кто стоит выше него, вызывая зависть в равных себе, а среди низших слывет примером недостижимой изысканности и роскоши, трудно будет в дальнейшем вернуть истинно человеческий облик: «Человек должен отличаться от других умом, знаниями, волей, совестью, хорошим нравом. Думать, что можно возвыситься иначе, может только глупец». Только пополняя свой арсенал знаний, человек может познавать мир, отличать добро от зла, полезное от вредного, и лишь тогда от него можно ждать пользы. Чтобы успевать за растущими знаниями человеческого общества, необходимо учиться, пополнять свои знания каждый час. В таких положениях только образованные и нравственные люди могут спасти мир от всепоглощающей ненависти,

беспомощности и уязвимости большинства, призвать к общечеловеческим ценностям, терпимости и любви к ближним.

Тридцать второе слово подтверждение тому, что основой всего на земле, в том числе и для науки, является человечность, гуманность: «Для того, чтобы достигнуть намеченной цели и быть верным своему долгу, в характере человека должны быть постоянство, решимость, сильная воля, способные сберечь трезвость рассудка и чистоту совести». Он пытается выделить в данном явлении специфические элементы, в большей мере описывает духовное здоровье, представляющее собой «благое состояние духа», при котором душа пребывает в спокойствии и равновесии, не волнуемая никакими страстями, страхами и другими переживаниями.

Степень развития общественных отношений зависит от действенности таких регуляторов, как обычаи, традиции, этические нормы, образованность и нравственность. В его понимании человек должен сочетать в себе разум и гуманность, трудолюбие и образованность, дружбу и любовь. У него нет почти ни одного произведения, где не говорилось бы о роли труда как жизненной потребности человека и как основу его нравственности. В одном слове отмечает об этом: «Богатство, нажитое без труда, растает как талая вода», «Человек труда – настоящий носитель благородства».

Что касается образованности, науки, то в тридцать втором слове их Абай отмечает универсальными наследиями для разрешения всех нравственных проблем, таких как тщеславие: «Изучая науки, ставь перед собой ясные и благородные цели, не стремись приобрести знания для того, чтобы иметь возможность спорить с другими... Такие споры рождают зависть, они не прибавляют человечности». А образование является исключительным общественным явлением, который служит социальному, культурному, научному прогрессу всего человечества. В центре феноменов «образование», «культура», «нравственность» находится сам человек.

Высшая степень социально-экономических изменений, возросший темп жизни, фактор быстротечности времени, возросший поток нелегко разрешимых противоречий ставят перед современным человеком особые условия. Человек обязан и может следовать законам среды его обитания, не нарушая их. Большую ценность представляет написание великого мыслителя, которое отражено в тридцать втором слове, где указывает, что образованием человек изменяет мир, творя его по человеческим меркам, так же изменяет собственную жизнь: «Существуют два орудия, способствующие приумножению знаний. Одно из них – мулахаза, и другое – мухафаза. Эти способности должны находиться в непрестанном совершенствовании. Не усилив их в себе, не умножить знаний». Развитие человека, его образование идет по пути создания знающего человека, культурного, нравственного и деятельной личности.

Образованность определяется умением человека осмысливать явления собственной духовной жизни. Все это, в конечном итоге, складывается в

цельную картину мира, в рамках которой «заключает» себя сам человек. Необходимо понять, что нам не обойтись без духовности и морали, без учета их норм и требований. В тридцать втором слове говорит, что в обществе нельзя ставить цели, достигаемые любыми средствами. Если цели безнравственны, несут людям зло, разрушают основную ценность – человеческую жизнь, игнорируют или не учитывают смысл человеческого общежития – гуманизм, подавляют жизненные силы общества и личности, тогда такие действия напрасны, глупо и неразумно: «Тот, кто сбивает с праведного пути сотни людей, не стоит мизинца того, кто возвратил на путь истины хотя бы одного человека!»

Об отталкивающем пороке в Слове сорок четвертом передает: «Одни стремятся к почестям. Другие алчут богатства. Неважно каким образом, скарденностью или хитростью. «Кто добыл богатство, тот безгрешен» или «У имущего лик светел», – говорят они и знают, что никто их за это не осудит. Видят в богатстве свое главное достоинство и честь. Судя по их извращенным нравам, так оно и есть, но если смотреть с позиций человечности – это один из отвратительных пороков».

Нравственность – мощный рычаг общественной жизни. Оживление нравственных сокровищ всегда связано с возрождением общественных интересов. Поэтому образование наряду с нравственностью является неразделимой частью духовной жизни человечества, общественной жизни. Ведь мораль, олицетворяемая в форме общественного сознания (или мнения), не может отождествляться с личностной нравственностью. Поэтому, нравственность – категория не социальная, не порождаемая обществом, а историческая, в смысле она изначально присуща человеку, его личности. Одна из категорий, которая охвачена им как вера в Бога представлена в слове четвертом: «Жить хитростью, обманом, попрошайничеством – удел бездарных проходимцев. Веруй в Бога, надейся на свое умение и силы. На честный и самоотверженный труд даже твердь земная ответит всходами» и в двенадцатом: «Кто небрежен, не соблюдает себя в строгости, не умеет сострадать, того нельзя считать верующим – без бережливости и внимания не удержать в душе иман – веру».

Нравственность, как и красота внешнего мира, открывает красоту духовного мира личности человека, и она научит его добру, солидарности, помогает постигать законы, объединяющие людей с природой. Об отсутствии нравственных качеств пишет в слове сорок втором: «Нынче люди не дорожат высоким умом, всеобщим уважением или богатством; умение писать жалобы, умение ловко обвести кого-то вокруг пальца – вот что в почете». Эти сравнения автора демонстрируют отдаление человека от духовно-нравственного начала, отсутствие человечности в самом человеке. Следующие строки: «Не выслуживайся перед уездным. Погаснешь, не успев разгореться» подтверждение тому, что в угоду своей выгоде человек может отдалиться от истины. Потому что человека характеризуют его поступки, чем

больше будут у него нравственных поступков и духовной красоты то и мир станет спокойней и красивей. Создавая красивое, поступая нравственно, человек совершает бескорыстную жертву, которая и приобщает его к высшему бытию. Великий просветитель и педагог раскрывает связь умственного воспитания с эстетическим развитием и нравственным становлением личности молодого человека. «Качества духовные, – писал Абай, – вот что главное в человеческой жизни». Одним из самых лучших человеческих качеств поэт считал любовь и стремление к знаниям, с которыми завершается сорок пятое слово: «Тот, у кого больше знаний... тот и обладает миром». Абай учил молодых людей находить свое место в обществе и свои знания направлять на то, чтобы помочь народу освободиться от невежества и бесправия.

В культуре выделяются не только духовные и материальные составляющие части, но и внешние и внутренние стороны, их сложные взаимосвязи. Культура проявляется глубинно, не переводится и не передается механический от профессора к обучающемуся, а осваивается и присваивается. Наши действия в сфере культуры и образования должны опираться на историческое сознание, на исторические корни и иметь своей целью синтез традиционных достижений и современных возможностей. Целью современного образования не может быть накачивание учащегося знаниями, так как это бессмысленно при современном потоке информации, темпах ее изменения и устранения. Речь идет о сформированной традиционной культурой вере: «Красота мироздания облагораживает человеческий разум. Случается, что из-за нужды и нехватки человек теряет свой человеческий облик, звереет. Не иметь стремления к постижению мировой науки – признак невежества, что осуждается и Кораном». Человеческая личность должна быть многогранной, но эти грани определяются единой, единственной его сутью, сердцевинной его духовного «Я». О том, что в просвещении приветствуется правдивость, откровенность говорится в тридцать восьмом слове: «Наука и Разум, как и человеческая природа, не терпят насилия над собой, им противны неискренность, они учат нас быть добрыми, искренними, благодетельными, что и есть Милосердие». Сохранение духовно-нравственного потенциала человечества через возрождение национальных традиций, преемственность поколений, духовное и патриотическое воспитание и образование подрастающего поколения должны стать главными приоритетами.

Таким образом, в статье рассматриваются культура, образованность и нравственность, представляемые в словах назиданиях Абая как фактор устойчивого развития общества и как мощный регулятор общественной жизни. Актуальность темы исследования заключается в том, что проведенное исследование имеет духовно-нравственное совершенствование личности, которое во многом зависит от приобретения знаний, просвещения, образованности и культуры. Выделяются в исследуемой работе специфические элементы, представляющие собой «благое состояние духа», при котором душа пребывает в умиротворении и гармонии, не волнуемая

никакими страстями, страхами и другими переживаниями. В результате исследования, сделаны выборки из слов назидания Абая, выявлена специфика национальной ментальности репрезентации изучаемого материала, представлен духовно-нравственный потенциал человечества через возрождение национальных традиций, преемственность поколений, духовное воспитание и образование подрастающего поколения.

Список использованных источников:

1. Мамырбекова А.С. Нравственный оптимизм Абая // Мысль. – 2007. – № 8. – 116 с.

2. Кенжегалиев К.К. Психология «Слов назидания» Абая Кунанбаева – казахского просветителя конца XIX и начала XX веков. // Фундаментальные исследования, 2013. № 10 (часть 3). С. 659-664.

3. Абай. Слова Назидания. Абай. Слова-назидания – Алма-Ата: Жалын, 1982; 135 с.

3. Ахметова Ш., Балғынбаев Ө., Жеркешова Г. Абай тілі сөздігі. – Алматы: Өнер, 2011. - 612б.

УДК 327.7

ФАББИНГ - ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

М.Б Шәкәрман .

6B03103-Психология білім беру бағдарламасы

1-курс студенті

Ғылыми жетекші: Сапарова Г.Т., ә.,ғ., магистрі

Астана халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

mshakarman09@mail.ru

Фаббинг - «phone-телефон, snubbing- елемейқарау» телефонға тәуелділіктің бір белгісі. Нақтырақ айтқанда

Біреумен әңгімелесу барысында смартфонға аландаушылық. Бұл терминді МСсapp жарнама агентігі 2012 жылы ойлап тапқан. Ал ол терминді әлемге таратқан – фаббингпен күрес жүрескен австралиялық STOP PHUBBING компаниясы.

Қозғалыстың ресми сайтында өте қызықты деректер келтіріледі:

- Егер фаббинг оба ауру болғанда Қытай тұрғындарымен салыстырғанда алты есе көп адамды өлтірер еді;

- Ресторандағы бір кешкі аста қырыққа жуық фаббинг оқиғасы тіркеледі;

- Фаббинг кезінде 97 % адамдар тамақтың «смартфонмен» ғана дәмдірек болатынын айтады;

- 87% жасөспірімдер жүзбе-жүз әңгімелесуден гөрі, желі арқылы сөйлесуді құп көреді.

Көптеген фабберлер өз смартфонын статус жаңартуға, тірі-әңгімелесушіден гөрі бет-жүзін көрмеген бейтаныспен жазысуға, түрлі әзілдер оқуға, музыка іздеп, Google - дан пайдасыз нәрселерді ақтаруға пайдаланады. Этикет кеңесшілері фаббингті цивилизацияның соңы дейді. Сол себепті, кампания смартфонды қалтада қалдырып, адамдарды шынайы өмірге оралуға шақырады.

Адамдар қалай фаббингке ұшырайды?

Кент университетінің зерттеуі бойынша фаббинг көптеген зиянды әрекеттерден және психологиялық проблемалардан туындайды. Интернет-тәуелділік, маңызды бәр нәрсені өткізіп алудан қорқу «FoMO»мен өзін-өзі бақылаудың қиындығы смартфонға басыбайлы етіп, ақыр аяғы фаббингке ұшыратады. Басты мәселе сіздің смартфонңызда емес, ғаламтордың беретін мол мүмкіндігі мен ерік-жігеріңізде тұрғанын ұмытпаңыз.

Гендерлі алғышартта әйелдер фаббингке жиі шалдығатыны және ұзақ уақыт арыла алмайтыны айтылады. Оған себеп, ерлер мен нәзікжандылардың смартфонмен өзара қарым-қатынасы болар. Ер адамдар бұл құралды байланыс орнатушы ретінде ғана қолданса, әйелдер ерекше сенімді дереккөз ретінде қарайтын сияқты. Қазірде смартфонды дұрыс қолданбау қалыпты болып бара жатқандай.

Фаббингтің кері әсері

Фаббинг қарам қатынасқа кері әсерін тигізеді, сол арқылы көп жанжалдар туындайды. Депрессия мен жалпы өмірге зияны жетерлік екеніне ғалымдар көз жеткізген.

Смартфонды жиі пайдалану - қаржылық шиеленістерге алып келеді. Америкалық зерттеушілер жігіті не күйеуі бар әйелдерге фаббинг әсерін білу үшін, 143 адамнан сұқпат алды. Сауалнамаға қатысқандардың 62%-ы сүйікті адамы сүйікті адамы күніне бір немесе одан да көп смартфонға назар аударатының, 35% әңгіме барысында, 33% тамақтану кезінде қалтафон пайдаланатының айтқан. Одан депрессияға түсу жиілігі туындайды. Айтпақшы, ілгеріде еске салып кеткен – маңызды бір нәрседен қалып қою қорқынышы фаббердің жүйкесін жұқартып, тым титықтатып жіберуі ықтимал. Ол әрдайым смартфонына қарап, достарының жазбаларына көз салып, жаңалық ақтарып отырады. Экранның артындағы өмірді қатты жақсы көретін фабберлердің жеке өмірінде бәрі дұрыс па екен?!

Фаббинг те басқа зиянды тәуелділіктермен байланысты иесіне алапат қауіп алып келуі мүмкін. Зерттеушілердің айтуынша, интернет-тәуелділік - орынды-орынсыз ғаламторды пайдалану, оның шырмауына түсу дистресске соқтырады. Қалтафонға артық байлануды ойынкұмарлықпен, депрессиямен

бір сатыға қоя отырып, одан организмге келер зиян шаш етектен екені ескертіледі.

Еуропалық университеттің зерттеушілері жастардан «миллениалдар ұрпағы» сүйіктісінің смартфонға тым әуестігі қалай әсер ететінін сұраған еді. Сөзге тартылғандардың жауабы былай:

- 28,6% - қызғанған, дұрыс көңіл аудармайтындарына ренжулі болған, өздерін қызық еместей сезінген;

- 19,4% - наразылықтарын білдірген, ашуланған, жүйкелері тозған, қызбалыққа жол беріп, күйгелектенген, соңында сол адамға өкпелеп қалған;

- 11,1% - өздерін ыңғайсыз сезініп, абыржыған, өздерін сыйламағандай күй кешкен, жандарына батқан, көңілдері түскен.

Басқалары бейтарап қарап, аз мөлшері ешқандай әсер етпейтіндіктерін айтыпты. Әрине, бұл статистикаға қарап, көбі фаббингтен зардап шеккенін, көңіл-күйлері түсіп, өздерін керексіз сезінгендерін байқау қиын емес.

Мобильді құрылғылар өте пайдалы болғанымен, олар сондай-ақ елеулі психологиялық проблемаларды тудыруы мүмкін. Фабблау көбінесе оспессиональды-компульсивтік үрдістерге негізделеді және нарцисизмді және өз-өзін көзқараспен қарауға мүмкіндік береді. Атап өтпеуге болмайды: фабблинг достар мен жұбайлар арасындағы сенім мен құрметті бұзады.

Шектеу қоясыз ба?

«Нью-Йорк таймс» газетінің тілшісі Ник Билтон Apple компаниясының қожайыны Стив Джобсқа көзі тірі кезінде: «Сіздің балаларыңыз айпадқа есі кетіп қуанатын шығар?» деген сұрақ қойған ғой, «Олар оны пайдаланбайды. Үйде біз балалардың айпадпен отыру уақытына шектеу қоямыз», - деген жауап алыпты. Сол гаджеттерді ойлап тапқан адамның өзі балаларының денсаулығына алаңдаушылық білдіріп отырғанда, адамзат тарихына интернет игілігін ұсынатын құралдардың да соншалықты зияны барын аңғару қиын емес. Осы орайда кез келген нәрсені шектен тыс пайдаланудың кері әсер ететінін есте ұстаған абзал.

Twitter-дің атқарушы директоры Дик Костоло өзінің жасөспірім балаларына гаджеттерді тек қонақ бөлмеде ғана ұстатып, жатынбөлмеге әкелуге рұқсат бермеген көрінеді. Бұл жерде де баласының денсаулығына алаңдайтын ата-ананың әрекетін аңғару қиын емес.

Фаббингке кінәлі екендігіңіздің бірінші белгісі сіздің қолыңызда - сіздің телефоныңызда. Егер телефон қоңырауды, твитті немесе мәртебені жаңартуды жіберіп аламын деп қорқатындықтан телефоныңыз әрдайым сізбен бірге болса, сізге телефон соғуға кінәлі болуыңыз мүмкін.

Бұл тәуелділіктен қалай арылуға болады?

- Адаммен сөйлесу барысында телефонға назар аудармау

(Бұл сіздің мәдениеттілігіңіздің жоғары екендігін көрсетіп ғана қоймай, этикет ретінде үлгі болып көрінеді)

- Тамақтану барысында телефонды үстел үстіне қоймау

(Бұл- моветон. Үстелде тұрса сізде телефон тартып тұрғандай сезім болады)

- Арзанырақ телефон ұстау (Бұл жұмысы көп қоңырау соғып, мессенджерде отыруды талап етпейтіндерге арналған. Интернетте отыру мүмкіндігі болмаса - фаббинг те болмайды. Өте қарапайым ереже!)

- Ең бастысы, фаббинг кезінде өзіңіздің не істейтініңізді және неге солай істейтініңізді анықтаңыз

Егер ол хабарлама болса, жоғарыдағы ескертпелер сізге арналған. Ал егер әлеуметтік желі, ойындар болса себетке тастаңыз. Ішкі рухы мықты адам ғана ең болмағанда бір әлеуметтік желідегі аккаунтын өшіретін болады.

Егер достарыңыздың барлығы фаббингке жол беріп, кездесудің сәнін кетірсе, ашық айтыңыз. Оларға кездесуді басқаша қызық өткізуге болатынын ескертіңіз, өз ұсыныстарыңызды жеткізіңіз.

Айтпақшы, ұялы телефонның зияны туралы естен шығармаңыз. Егер электронды кітап оқып әуестенсеңіз, оны қағаз кітаппен ауыстыруға кеңес береміз. Фаббингке қатысты әртүрлі көзқарастар бар. Онымен күресу өзіңізге байланысты. Болашақта бетпе-бет сөйлесетін адам болмайтынын, барлығы қолындағы құрылғымен алысып отырғанын елестетіп көріңізші...

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Книги о мобильных телефонах разных годов- Секреты сотовых телефонов – Адаменко М.
2. Вредное воздействие мобильных телефонов на человека. [Электронный ресурс]-URL: <http://www.vrednost.ru/>
3. Григорьев О.А. Цветочки и ягоды электромагнитных полей. //
4. Древо познания. Универсальный иллюстрированный справочник для всей семьи. Москва МС ИСТ ЛИМИТЕД, 2005.

УДК 327.7

ДАННИНГ-КРЮГЕР ЭФФЕКТИСІ

Ж.Т.Кәрібай

6B03103-Психология білім беру бағдарламасы 1-курс студенті

Ғылыми жетекші: Сапарова Г.Т., ә.,ғ., магистрі

Астана халықаралық университеті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Zhuldizaaai@mail.ru

Даннинг-Крюгер эффектісі когнитивті тұрақсыздықтың түрі болып табылады, онда адамдар өздеріне қарағанда ақылға қонымды және қабілетті деп санайды. Шындығында, қабілеті төмен адамдардың өз біліктілігін тану

үшін қажетті дағдыға ие емес. Нашар өзін-өзі тану және төмен танымдық қабілеттің үйлесімі оларды өздерінің мүмкіндіктерін асыра бағалауға әкеледі.

Терминдер ғылыми атауға және көптеген адамдар дереу танитын проблемаға түсініктеме береді - ақымақтар өздерінің ақылсыздықтарына соқыр. Чарльз Дарвин өз кітабында Адам тектес кітабында жазғандай, «білмеу білімнен гөрі сеніммен жиірек кездеседі».

Даннинг-Крюгер эффектісіне шолу.

Бұл құбылыс сіз нақты өмірде, бәлкім, мерекелік отбасылық жиналыстарда кешкі асқа айналған кез-келген нәрсе. Тамақтану кезінде сіздің кеңейтілген отбасыңыздың мүшелері бір нәрсені ұзаққа соза отырып, оның дұрыстығын жариялай бастайды және барлық адамдардың пікірлері ақылсыз, білінбейтін және жай ғана қателеседі. Бұл бөлмеде әрбір адамның не туралы айтып жатқанын білмейтіндігі анық, бірақ ол өзінің надандықты ұмытып кеткенін байқамайды.

Зерттеушілер Дэвид Даннинг және Джастин Крюгер аталмыш әсерді бірінші рет сипаттайтын екі әлеуметтік психолог деп атайды.

Осы психологиялық феноменді бастапқы зерттеу барысында олар төрт тергеу сериясын орындады және грамматиканы, юморды және логиканы сынау кезінде ең төменгі процентильділерге ие болған адамдар, олар қаншалықты жақсы орындағанын елеулі дәрежеде асыра бағалауға тырысты. Олардың нақты сынақ нәтижелері оларды 12-ші процентильге орналастырды, бірақ олардың нәтижесі 62-процентильге орналастырылған деп бағалады[2].

Бір экспериментте, мысалы, Даннинг пен Крюгер 65-тен қатысушыларға әртүрлі әзілдердің қаншалықты көңілді екенін бағалауды сұрады. Қатысушылардың кейбіреулері басқа адамдардың күлкілі екенін анықтаған кезде өте нашар болды, бірақ бұл тақырыптар өздерін тамаша әзілсудалар деп сипаттады.

Зерттеушілердің айтуынша, қабілетсіз адамдар тек нашар орындаушылар ғана емес, сонымен қатар өз жұмыстарының сапасын дәл бағалауға және тануға қабілетсіз. Бұл төмен орындаушылар басқа адамдардың біліктілігі мен құзыреттілігінің деңгейін тани алмады, себебі олар өздерін үнемі өздерін басқалардан гөрі жақсы, әлдеқайда қабілетті және білімді деп санайды.

Міне, сондықтан емтихандарда емтихандарға қатыспаған оқушылар кейде үлкен бағаға лайық деп санайды. Олар өздерінің білімдері мен қабілеттерін асыра бағалайды және олардың өнімділігінің нашарлығын көре алмайды.

«Көптеген жағдайларда сауатсыздық адамдарға кедергі келтіретін, таң қалдырмайтын немесе абай болған жоқ», - деп жазды Дэвид Даннинг Тынық мұхит стандарты бойынша мақалада. «Оның орнына, қабілетсіз адамдар көбінесе білімге ұқсайтын нәрселерден қорқып, сенімсіздікке ие болады».

Бұл нәтиже адамдардың пікіріне, қабылданған шешімдерге және олар қабылдаған әрекеттерге терең әсер етуі мүмкін. Бір зерттеуде Даннинг пен

Эрлингер әйелдердің ғылыми викторинаға ерлермен бірдей сөйлегенін анықтады, алайда әйелдердің ер адамдарға қарағанда ғылыми ойлау қабілетін кемітуіне сенгендіктен, әйелдер өздерінің жұмысын жете бағаламады. Зерттеушілердің пікірінше, бұл әйелдердің пікірінше, бұл әйелдердің ғылыми жарыстарға түсуден бас тартуы ықтимал.

Даннинг және оның әріптестері эксперименттер жүргізді, онда олар респонденттерден саясат, биология, физика және география сияқты тақырыптарға қатысты түрлі терминдермен таныс болған жағдайда сұрайды.

Шынайы тақырыпқа қатысты тұжырымдамалармен қатар, олар толық түсіндірілген терминдерді интерпретациялады.

Осындай зерттеулердің бірінде респонденттердің шамамен 90 пайызы, кем дегенде, қалыптасқан терминдер туралы білетіндігін айтады. Даннинг-Крюгер эффектісімен байланысты басқа да мәліметтерге сәйкес, таныс қатысушылар оның тақырыбы бар деп мәлімдеді, олар да мағынасыз терминдермен таныс болғаны туралы мәлімдейді. Даннинг қалай ұсынған болса, білместігі бар өте қиындық - ол тәжірибе сияқты сезінуі мүмкін [1].

Даннинг-Крюгер әсерінің себептері.

Сонымен, бұл психологиялық әсерді түсіндіреді? Кейбір адамдар тым тығыз, нашар екенін білу үшін, тым тығыз. Даннинг және Крюгер бұл құбылыстың «қосарлы ауыртпалық» деп аталатын нәрселерден туындайды деп болжайды. Адамдар тек қабілетсіз. олардың қабілетсіздігі оларды ойлау қабілетінің қаншалықты жақсы екенін түсінуге мүмкіндік береді.

Кем емес адамдар:

- Өз шеберліктер деңгейін асыра бағалаңыз;
- Басқа адамдардың шынайы білімі мен тәжірибесін тану мүмкін емес;
- Өз қателіктерін және біліктіліктің болмауын тану мүмкін емес.

Даннинг тапсырма бойынша жақсы болу үшін қажетті білім мен дағдылардың адамның сол тапсырма бойынша жақсы еместігін мойындауы керек екені дәл осындай қасиеттер екенін атап өтті. Сондықтан, егер адам осы қабілеттерге ие болмаса, олар сол тапсырма бойынша жаман емес, өздерінің қабілетсіздігі туралы білмейді.

Шеберліктің болмауы мен қателіктердің болмауы.

Даннинг шеберлік пен сараптамааның жетіспеушілігі екі жақты проблеманы тудырады деп болжайды. Біріншіден, бұл кемшіліктер адамдарға зиян келтірмейтін облыста нашар жұмыс жасайды. Екіншіден, олардың қате және білмейтін білімдері олардың қателіктерін мойындауға қабілетсіз.

Метатанудың жетіспеушілігі.

Даннинг-Крюгердің эффектісі метагонинизацияның қиындықтарына, немесе өзіңіздің жеке мінез-құлқыңыз бен өзіңіздің шеберліктеріңізді өзіңізден тысқары қарауға мүмкіндік береді. Адамдар көбінесе өздерін шектеулі және өте субъективті тұрғыдан бағалай алады. Осы шектеулі тұрғыдан олар жоғары білікті, білімді және басқалардан жоғары болып

көрінеді. Осының арқасында адамдар кейде өздерінің қабілеттеріне шынайы көзқараспен қарауға тырысады.

Кішкентай білім сенімсіздікке алып келуі мүмкін.

Тағы бір маңызды фактор, кейде субъектіге қатысты білімді аз білу адамдарға бұл туралы білуге болатын нәрселердің барлығын білетіндіктеріне қате түрде сендіруі мүмкін. Ескі сөздер айтылғандай, біраз білім қауіпті нәрсе болуы мүмкін. Адам тақырыбы туралы ең аз хабардар болуы мүмкін, бірақ Даннинг-Крюгердің арқасында ол сарапшы екеніне сенеді.

Бұл әсерге ықпал ететін басқа да факторларға эвристиканы немесе жылдам шешімдерді жылдам шешуге мүмкіндік беретін ақыл-ойды қысқартуды және тіпті болмаған кездегі үлгілерді іздестіру үрдісімізді жатқызуға болады. Біздің ақыл-ойымыз күнделікті негізде қолданылатын әртүрлі ақпараттың мағынасын түсінуге тырысады. Біз өзіміздің жеке қабілеттерімізді және біздің жеке әлеміміздегі өнімділігімізді түсіндіруге тырысқанда, кейде біз қаншалықты дұрыс істесе, соншалықты дәл солай дәл алмай қалатынымыз таңқаларлық емес[2, 2146].

Даннинг-Крюгердің әсері кімге әсер етеді?

Даннинг-Крюгердің әсері кімге әсер етеді? Өкінішке орай, біз барлығымыз. Өйткені, біз қаншалықты білетініміз бен тәжірибемізге қарамастан, олардың әрқайсысы өздері білмейтін және біліктілігі жетіспейтін жерлер бар. Сіз көптеген салаларда ақылды және тәжірибелі бола аласыз, бірақ ешкім де сарапшы емес.

Даннинг-Крюгердің әсері төмен IQ- мен синоним емес. Соңғы бірнеше жыл ішінде бұл терминнің хабардар болуы көбейгендіктен, терминнің дұрыс емес синонимі ретінде дұрыс қолданбау да өсті. Өйткені, басқаларды соттау оңай және мұндай нәрселер жай ғана сізге қолданылмайды деп сенеді.

Шындық мынада, бұл әрбір адам осы феноменге сезімтал, ал шын мәнінде, біздің көпшілігіміз таңқаларлық тұрақтылықпен сезінуі мүмкін. Бір облыста шынайы сарапшылар болып табылатын адамдар, олардың ақыл-ойы мен білімін олар таныс емес басқа салаларға көшіруге қате сенуі мүмкін. Мысалы, керемет ғалым өте нашар жазушы болуы мүмкін. Ғалым өз біліктілігінің жетіспеушілігін мойындау үшін, олар грамматика мен композиция сияқты жақсы білімді білуі керек. Өйткені олар жетіспейтіндіктен, осы мысалдағы ғалымның өздерінің нашар өнімділігін тану мүмкіндігі жоқ.

Сондықтан егер қабілетсіз адамдар сарапшы деп ойласа, шынайы сарапшылар өз қабілеттерін қалай ойлайды? Даннинг және Крюгер біліктіліктің спектрінің жоғарғы жағында өздерінің білімдері мен қабілеттерінің шынайы көзқарастарын ұстап тұрды. Дегенмен, бұл сарапшылар, басқалардың істегеніне қатысты өздерінің қабілеттерін төмендетуге тырысты.

Шындығында, бұл ең жоғарғы ұпай жинайтын адамдар орташадан жақсы екенін біледі, бірақ олардың өнімділігі басқалармен салыстырғанда

қаншалықты жоғары екеніне сенімді емес. Бұл жағдайда мәселе сарапшылардың қаншалықты жақсы хабардар екендігін білмейді; бұл олардың бәрі де жақсы хабардар екеніне сенеді[1, 176б].

Даннинг-Крюгердің әсерін жеңудің кез-келген жолы бар ма?

Бұл феноменді барынша азайта алатын нәрсе бар ма? Кемшілігі жетіспейтін адамдар өздерінің сақтықсыздығын мойындайтын бір мәселе бар ма? Даннинг: «Біз бәрімізге сенімсіздік танытқанбыз. Дегенмен, біз аннинг-Крюгердің әсерін сезінеміз, ақыл-ойдың қалай жұмыс істейтіні туралы көп біле аламыз және біз өзімізге тән қателіктерді осындай үлгілерді түзеудің бір қадамы болуы мүмкін.

Даннинг және Крюгер тақырыпты арттыру тәжірибесі көбейгендіктен, сенім көбінесе шынайы деңгейге дейін төмендейді. Адамдар қызығушылық тудыратын тақырып туралы көбірек білетіндіктен, өздерінің білімі мен қабілетінің жетіспеушілігін мойындай бастайды. Содан кейін адамдар көп ақпарат алады және нақты тақырып бойынша сарапшы бола отырып, олардың сенімділік деңгейі тағы да жақсара бастайды.

Өзіңіздің жеке бағалауыңызға сенімді бола алмасаңыз, нақты облыста өзіңіздің қабілеттеріңізді шынайы бағалау үшін не істей аласыз?

- Оқуды және практиканы сақтаңыз. Сізге барлық нәрсені білудің орнына, тақырып туралы білу керек, тереңірек қазбаңыз. Сіз тақырыпты тереңірек меңгергеннен кейін, сіз әлі оқуға қаншалықты көп екенін түсінуіңіз керек. Бұл сарапшы екендігіңізге қарамастан, тіпті болмасаңыз да, бейімділікке қарсы тұра алады;

- Өзіңіздің басқа адамдарға қалай әрекет ететінін сұраңыз . Тағы бір тиімді стратегия басқаларды сындарлы сынға шақыруды талап етеді. Дегенмен кейде есту қиын болуы мүмкін, мұндай кері байланыс басқа адамдар сіздің қабілеттеріңізді қалай қабылдағанына қатысты құнды түсініктерді бере алады;

- Сіз білетін сұраққа жауап беріңіз . Тіпті көп нәрсені үйреніп, кері байланыс ала алатын болсаңыз да, сіз өзіңіз білетін нәрсені растайтын нәрселерге назар аудару оңай болуы мүмкін. Бұл дәлелдеме ретінде белгілі психологиялық тұрақсыздықтың басқа түрінің мысалы. Осы үрдісті азайту үшін өз сенімдеріңіз бен күтуіңізге күмән келтіріңіз. Өзіңіздің идеяларыңызбен күресетін ақпаратты іздеңіз[3].

Даннинг-Крюгер эффектісі - сенің мінез-құлқына және шешімдеріңе әсер етуі мүмкін көптеген когнитивтік болжамдардың бірі. Басқа құбылыстарды тану оңай болуы мүмкін, бірақ бұл әркімге әсер ететін нәрсе екенін ұмытпаған жөн. Осы психологиялық тұрақсыздыққа ықпал ететін негізгі себептерді түсіну арқылы, сіз осы тенденцияларды өзіңіз байқап, оларды жеңу жолдарын табуыңыз мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Даннинг, Д. Бесінші тарау: Даннинг-Крюгердің әсері: өздерінің білместігінен хабарсыз болу. Эксперименттік элеуметтік психологиядағы жетістіктер . 2011; 44; 247-296. doi: 10.1016 / B978-0-12-385522-0.00005-6;
2. Даннинг, Д. Біз бәрімізге сенімдіміз. Тынық стандарты ; 2014 ж;
3. Ehrliner, J, Johnson, K, Banner, M, Dunning, D және Kruger, J. Неліктен біліксіз адамдар білмейді? Behav Hum Decis процесі. 2008; 105 (1): 98-121. [Электрондық ресурс] -URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.946242>.

УДК 81'373

ETYMOLOGY OF ENGLISH LEXEMES ASSOCIATED WITH THE SEA AND THEIR SEMANTIC FEATURES

Zhanzakova Diana Serikzhankyzy

djanzakova.di@gmail.com

5B011900 – Иностранный язык: два иностранных языка

Южно-Казахстанский Университет им. М. Ауэзова

Шымкент, Казахстан

Научный руководитель: **Карбозова Гульнара Кумисбековна**

A comprehensive selection of research methods was determined in accordance with the goals and objectives of the work. As a methodological base of the study, the following were used: a cognitive approach, which presents language as a repository of knowledge about reality; anthropocentric approach, where the orientation of the language to the person is determined; a systematic approach that describes a concept using phraseological units, systematized by verbal representations. In the role of the methodological basis of the study are the methods of continuous sampling and phraseological identification. Also this method includes a component and semantic analysis of phraseological units in combination with comparative analysis.

Comparative analysis, as one of the research methods, was used to highlight common typological and differential features of phraseological units. The essence of this method, according to V.D. Arakin, lies in finding and determining the phenomena and facts of a number of languages that have identical functions. Regardless whether the compared languages are genetically related or not, these features are important [1, p. 59].

To establish the facts and phenomena of the language, as well as to determine their functions and places in different microsystems, I used a comparative research method. Features of the application of comparative analysis to phraseology lie in the

genetic, structural and functional peculiarities of the phraseological system and the units that form it. Phraseological units, which are linguistic signs of secondary nomination, are based and built on the lexical and grammatical means of language.

During the study of the marine phraseological units of the English language by the method of continuous sampling from lexicographic sources, I selected exactly those that have a marine internal form.

The question about the significance of key semantic component (KSC) of phraseological units while determining the scope of the study group was central. In this regard, at the preliminary stage of the study, a semantic analysis of the KSC was carried out. The basis for its identification was the thematic commonality of the meanings of marine phraseological units. This is due to the fact that performing a formal-semantic function, the general denotative component correlates marine phraseological units with the field of sailing, that is, with its original communicative area.

According to its structure, KSC is divided into nominal (a fisher of men - preacher) and verbal (fish for compliments - ask for compliments). We can also notice that due to the fact that more than 50 percent of English marine phraseological units are terms, their KSC is professional in nature.

The widespread and large number of marine phraseology is directly related to the relevance of sailing in England and public importance in general. Researcher V.P. Zhukov put forward a concept according to which all phrases borrowed from marine phraseology were divided into 2 groups. To the first group he attributed the phrases that came into the general literary language through publicist channels, and to the second those that penetrated into general use thanks to the oral speech of seafarers [3, p. 159]. We refer to the first group as strictly scientific terms, while the second includes technical terms, jargon and colloquial expressions. Such phrases, as a rule, are used in a partially or completely rethought meaning, which is one of the properties and indicators of phraseological units.

Variability as well as multicomponent composition are characteristic features of many marine phraseological units. Partial preservation of the meaning of a word from a free phrase, or deactualization of their meaning occurs in many cases with the components of idioms, thereby affecting their phraseological meaning. For example, in the dictionaries of the English language, I recorded three marine phraseological units, which are absolutely identical in composition, with a difference in only one lexeme:

1. sail against the wind - to struggle with difficulties;
2. sail before the wind – to succeed;
3. sail close to the wind – to take a risk.

Thus, it is precisely this component, which in this examples is a preposition, introduces additional meaning into phraseological units, while determining the nature of the action expressed by it.

Some marine phraseological units are characterized by certain lexemes that combine them into separate phraseological groups. So, for example, in the presence

of the pronoun “one” in the possessive form “one's” phraseological unit will be assigned to a semantic group “To act independently”: float one's' boat, the stand on one's own bottom. The same applies to the repeated use of the adjective “the same”, which will contribute to the classification of phraseological unit to a semantic group “Joint activity”: be in the same boat, be on the same wavelength.

As a result of the analysis of their phraseological meaning, marine phraseological units were distributed over semantic fields and groups. Using this classification, we can draw conclusions that characterize the cognitive potential of marine phraseological units. Based on free collocations with a terminological mean and a narrow sphere of use respectively, they captured the experience gained in the course of professional development of the world. A feature and difference of marine phraseological units from the above-mentioned free collocations is that the former cover a wider range of conceptual spheres, without naming a phenomenon or a specific action, but only characterizing it.

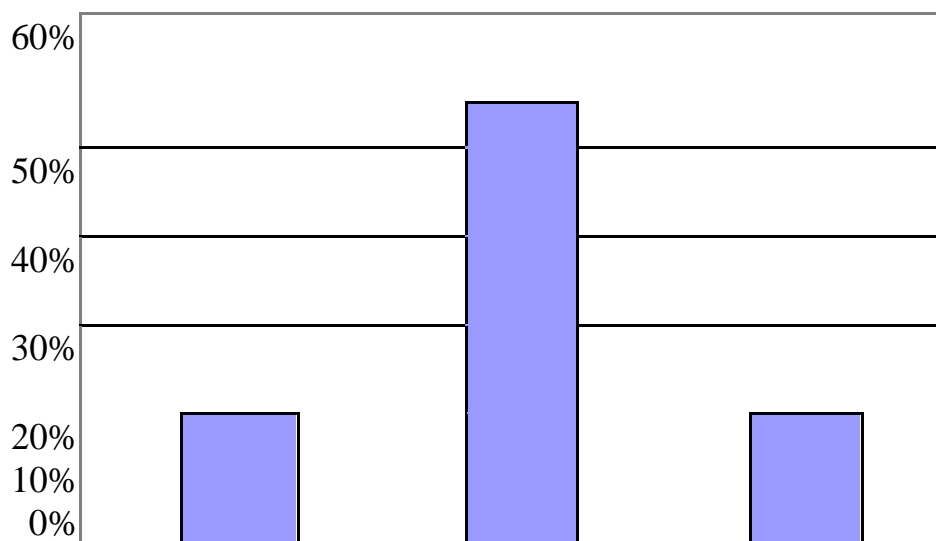
Based on the semantic analysis of the meaning of idioms, I have created an ideographic classification of marine phraseological units of the English language (See Table 1).

Table 1. Ideographic classification of English phraseological units with a “sea” component

Human	Human as alive and intelligent being	External appearance	
		Physical states	
		Intellectual ability	
		Traits	
		Social status	
		Emotions	
	Human activity	Specific actions	
		Activity without naming the action itself	Action result
			Action stage
			The pace of action
			Characteristics of the complexity of the action
			Characteristics of the way of performing the action
	Team activity	Team work	

			Action aimed at another person
			Family relationships
			Self-performed action
			Characteristics of the another person behavior
			Speech actions
			Characteristics of speech actions
			Another person's speech assessment
The Universe	Objects, concepts and phenomena of the surrounding world		
	Description of the situation during the action		
	Space		
	Time		
	Measure, quantity, quality		

It can be seen from this table that all English phraseological units with a “sea” component were distributed over two conceptual fields - “Human” and “The Universe”, which include several sections, groups and subgroups. Nevertheless, quantitatively, the distribution of marine phraseological units according to these semantic fields differs in some degree (See Figure 1).

Human as Human activity The
alive and intelligent Universe
being

Figure 1. Distribution of English marine phraseological units by conceptual fields

This figure shows that marine phraseological units are unevenly distributed across semantic fields. Most of them are concentrated in the conceptual field “Human” in its two main sections “Human as alive and intelligent being” (21.5%) and “Human activity” (54.9%) and characterize a person: his activity, abilities, character traits, behavior and the like. The conceptual field “The Universe”, in turn, includes a small number of idioms (23.6%). As the human and his activity take central place in ideographical classification, we can conclude, that anthropocentrism is quite common in the “sea” component of the English phraseology.

The distribution of phraseological units by conceptual fields based on their meaning made us understand that about a fifth of the studied idioms with a sea component (59 units) are used to denote various qualities of a person. Moreover, with their help, not only the intellectual, but also the social characteristics of a person are described, as well as his appearance is described, behavior, well-being, and character traits are characterized. It is also important to note that the group “Human as alive and intelligent being” contains the majority of comparative marine phraseological units.

In marine phraseological units of the English language, mainly fish and other inhabitants of the sea serve as standards of certain human qualities: eel, flounder, clam, grampur, oyster, sardines and whale. But it should be noted that most often in comparative phraseological units a generic name is used - “fish”, containing nine marine phraseological units. Being the standard of such qualities as health, taciturnity, insensitive attitude to others, it carries out a metaphorical transfer of various qualities of marine animals to humans.

Animal names used in comparative idioms are also common in many languages. This is due to the associative-figurative connection, thereby conveying the national and cultural specifics of the linguistic community.

As a result of the analysis I was able to conclude that among the English phraseological units, the combined area of navigation, sea component is a key semantic component. By its structure, it can be verbal or nominal, but in general it is most often terminological in nature. A living internal form, variability and partial separation are all characteristics of phraseological units that contain this component in their composition.

According to my ideographic classification, marine phraseological units are anthropocentric in nature, most of which are concentrated in its semantic field “Human”. Most of idioms form field “Human as alive and intelligent being” and “Human activities”, which are basic.

Then follows another section, which gives a negative assessment of the external appearance of a person, his physical capabilities and states, as well as intellectual abilities, character traits, social status and emotions. With the help of metaphor, the transfer of certain qualities of marine life and fish to humans is carried out.

In the section “Human activity” marine phraseological units form groups that designate specific physical actions, activities without the name of the action itself, activities in a team, as well as speech actions. It is also noteworthy that for the most part they are negative. For their characteristic common metaphor of the ship, so the metaphorical transfer is carried out from the motion of the ship on a person's actions.

Marine phraseological units of the English language participate in the verbalization of the universal concepts “Time”, “Space”, “Measure”, “Quantity” and “Quality”. In addition, they implement the axiological dyads “Luck – Failure” and “Wealth – Poverty”, where the first concept is associated with a successful or unsuccessful sailing of the ship, and the second - with sufficient or insufficient amount of water for the movement of the ship.

Literature

1. Аракин В. Д. Типология языков и проблема методического прогнозирования. – М.: Высш. шк., 1989. – 275 с.
2. Багаутдинова Г. А. Отражение внутреннего мира человека во фразеологических единицах антропоцентрической направленности // Сопоставительная филология и полилингвизм. – Казань: Школа, 2005. – С. 36–38.
3. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь: перераб. и доп. – М, 1987.
4. Мелерович А. М. Проблема семантического анализа фразеологических единиц современного русского языка: учеб. пособие по спецкурсу. – М.: Высш. шк., 1979. – 184 с.
5. Oxford Idioms Dictionary for Learners of English. – Oxford University Press, 2006. – 470 p.

УДК 81'373

LINGUISTIC FUNCTIONING OF CONCEPT “MIND” IN ENGLISH LANGUAGE SYSTEM

Kadyrkulova Diana Sardarovna

Студентка 4 курса, 5B011900 - Иностранный язык: два иностранных языка

Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова

Шымкент, Казахстан

e-mail: peyno@inbox.ru

Научный руководитель: **Карбозова Гульнара Кумисбековна**,
кандидат филологических наук, доцент

The article describes the role of the concept as one of the most productive ways of interpreting human culture in line with the concept that preserves the cultural level of a linguistic personality.

In modern cognitive linguistics, one of the priority areas in language learning is the cognitive approach. This approach makes it possible to understand that language is not only a means of communication, but also a service lives the embodiment of the spiritual, material experience of the people, reflecting the cultural, social and historical environment.

Scientific interest for cognitive linguists is the study of the cultural knowledge and experience of the people inherent in the language. One of the most productive ways of interpreting human culture in the mainstream is a concept that preserves the cultural level of a linguistic personality. The relationship between language and culture has traditionally been the focus of linguists and cultural researchers. However, at the end of the last century, interest in the study of this “linguocultural” interaction especially increased. The problem of studying the linguistic picture of the world is closely related to the problem of a concept, a stereotype, a national character, which any person dealing with language needs to know. All these concepts are linked by mentality, are cultural and ideological in nature.

The aim of this work is to develop the meaning of the term “concept” and is devoted to research the concept “mind”. There are a lot of points of view about what the concept is. Some scholars consider that the concept is a mental unit which replace us indefinite lots of objects of one sort. The other scholars suppose that the concept and the conception are not equal. The conception is maintain the term of logic and philosophy and the concept is the term of mathematics logic and culturology. There is no dictionary entry in linguistic encyclopedic dictionary of the term concept. It is only a synonym of the term conception. This article summarize all points of view about the term concept and give its definition.

The problem of describing the essence of a concept remains relevant for modern linguistic science. The system of concepts forms a picture of the world,

which reflects a person's understanding of reality. A person lives not so much in the world of objects and things as in the world of concepts created by him for his intellectual, spiritual and social needs. A relatively young branch of scientific knowledge - cognitive linguistics - deals with the analysis of the problem field of concepts and the comprehension of the linguistic picture of the world. One of its directions is the study of the concept sphere - the phenomenon of the mental world, the totality of the views of the people and each individual on the surrounding reality, embedded in the minimum units - concepts. Terms like "concept" and "meaning" are often considered equivalents. The word "concept" is a tracing of the Latin "conceptus". The views of scientists differ in the definition of the term "concept", so there are many definitions in linguistics.

The term "concept" can be interpreted in different ways. This ambiguity in understanding the concept is explained by its interdisciplinary status. Within the anthropocentric paradigm concept research is associated with other sciences. In the modern definition of the concept, various approaches have been formed. Each approach offers its own definitions of the concept and mechanisms of its occurrence. There are techniques that have been developed to solve this problem: linguo-cognitive and cultural linguistics.

According to the linguo-cognitive approach, the concept is understood as a unit of mental and psychic resources of our consciousness; operational informative unit of memory. Concepts arise in the process of structuring information, they reduce the variety of observed and imagined phenomena to something single. Representatives of the linguo-cognitive approach pointed out that the concept corresponds to the content of the semes of a given language, since the meanings of words contain the result of cognition of reality. Their concept is based on the theory of meaning and reference. It is semantic analysis that is linguistic in nature. Based on the component analysis, it is possible to study the conceptual parameters of a word. In the very meaning of the word there is its logical-objective content.

The linguoculturological approach proposed by A. Vezhbitskaya is aimed at studying the concept as a tool for cognizing external reality. By the concept, she understands mental formations that allow explaining the structure of the surrounding reality [1].

Consideration of various approaches to the definition of the concept made it possible to identify similar features of understanding the concept by their representatives. The main idea that unites these approaches is that the concept is a unit of thinking or memory and reflects the linguistic picture of the world of the people.

Various approaches to the interpretation of the term "concept" reflect its two-sided nature: as the meanings of a linguistic sign (linguistic and cultural trends) and how the content side of the sign, represented in mentality (cognitive direction). It should be noted that the cognitive and cultural approaches to understanding the concept are not mutually exclusive. It is obvious that the concept can be considered from the point of view of a theory that combines the postulates of cognitology and

cultural studies, i.e. how through manifestation in it cultural values and worldview, and through its cognitive content - considering it as a unit, the background for the projection into the consciousness of which is the cultural environment surrounding a person.

Obviously, linguistics is acquiring a new image due to its cognitive orientation. Anthropologist K. Hardy pays special attention to the fact that concepts, with one hand, are linked into a single global network, and on the other, each of them is itself a constellation of elements and processes of all possible types: mental, sensory, affective (therefore, any most abstract the concept is associated with its sensory roots) [2].

A.P. Babushkin, a representative of the linguo-cognitive approach, pointed out in his works that the concept corresponds to the content of the semes of a given language, since the meanings of words contain the result of cognition of reality. Their concept is based on on the theory of meaning and reference. According to A.P. Babushkin, it is the semantic analysis that is linguistic in nature. Based on component analysis, it is possible to study conceptual parameters of a word. In the very meaning of the word there is its logical-objective content [3].

Seminal contributions have been made another approach to understanding the concept linguoculturological - is associated with the works of N.D Arutyunova, A.D Shmelev and N.F Alefirenko. A number of authors have recognized that proponents of this approach define the concept as a metalanguage of culture, one of the important foundations of culture [4].

Representatives of this approach focus on the relationship between language and culture. Yu. S. Stepanov pointed out the relationship between language and culture in his works and noted that the concept in cultural studies is similar to the concept in mathematical logic. But the concept in cultural studies, in contrast to mathematical logic, consists of various components or “layers” that are the result of the cultural life of different eras [5].

Yu. S. Stepanov also gave his explanation of the terms “notion” and “concept”, who believes that the concept and notion are terms of different sciences; the notion is used mainly in logic and philosophy, and the term "concept", being a term in mathematical logic, in the last time was also entrenched in the science of culture, in cultural studies. Yu.S. Stepanov, considering the concept as a fact of culture, distinguishes three components, or three “layers”, concepts:

- 1) the main, actual sign;
- 2) additional, or several additional, “passive” signs, which are already irrelevant, “historical”;
- 3) the internal form, usually not at all conscious, imprinted in the external, verbal form [6].

In modern research, the analysis of the notion of “concept” is carried out in two directions:

1. According to the epistemology of the concept (from the point of view of the origin of the concept and its “location”, as well as its relationship with reality and the forms of its manifestation).

2. According to the typology of concepts (from the point of view of a certain spider (discipline), taking into account its conceptual apparatus and its needs in this term). The concept is a mental unit, an element of consciousness. Human consciousness is a mediator between the real world and language. Cultural information enters consciousness, in it filtered, processed, systematized: “concepts form” a kind of culture a layer that mediates between human and the world.

To fill this literature gap, this article identifies concepts in English linguistics within the framework of cognitive linguistics. It is the study of the concept within the framework of cognitive linguistics that helps to understand the features of the human assimilation of the world through natural languages. The English language lacks a comprehensive description of concepts in the unity of its content parameters and verbal representation: the semantic characteristics of the lexemes of the concept and its historical changes have not been sufficiently studied.

This article examines the concept in English linguistics within the framework of cognitive linguistics. It is the study of the concept within the framework of cognitive linguistics that helps to understand the features of the human assimilation of the world through natural languages.

In this article we will rely on the method of conceptual analysis of M.V. Pimenova. According to her methodology, the study of the concept takes place in several stages. At the first stage, the internal form of the word, its etymology is studied. At the second stage, the dictionary definitions of the lexeme that verbalize the concept are considered. For identifying conceptual attributes of the concept, the analysis of the semantics of the units of the nominative field of the concept is carried out using dictionary sources [7].

The analysis of linguistic means allows the simplest and most reliable way to identify the signs of concepts and to model the concept.

The third stage of conceptual analysis is to study the compatibility properties of the basic nominee of the concept, namely the word-representative, with the help of which the studied concept is objectified in the language. The conceptualization of reality is represented precisely by the substantive forms of the verbalization of concepts. “The substantive fixation of the concept in the language testifies to the reliable conceptualization of the phenomenon, as abstract as possible from the situation” [8]. Within the framework of this technique, it is necessary to refer to the prototypical model characteristic of the native speakers of a particular language.

According to this technique, we will apply prototype analysis. And after M.V.Pimenova, let us single out a prototypical sample or a prototype characteristic of a new speakers of a specific language and exhibiting to the greatest extent properties common with other units of this group, as well as study the dictionary definitions of lexemes that verbalize the concept, and identify the conceptual features of the concept [9].

So, the concept is usually implemented in linguistic units, therefore, to study the concept, you must first consider the lexical units that verbalize the concept's feature. The material of our research was linguistic units representing the studied concept and selected from printed and electronic explanatory, etymological dictionaries, dictionaries of English synonyms.

The concept of “mind” as one of the fundamental concepts of English cultural linguistics has been studied repeatedly. Scholars have come to realize that since language and thinking are inseparable, cultural linguistics must study not only linguistic phenomena proper, but also thinking and consciousness.

But of course, it is too early to talk about the completeness of the consideration of concepts as key objects of cultural linguistics, in some cases referred to as linguistic units of thought. There are still many concepts, the comprehension and description of which are necessary for the development of linguistic science, the knowledge of the linguistic picture of the world of different cultures. This is the concept “mind”, a concept that directly reflects the mental activity of a person and everything connected with it, a kind of “thought about thought” embodied in language. The question arises as to how thinking itself is reflected in language, by what linguistic means it is denoted and described.

The idea of studying the concept “mind” is certainly interesting, as it presents thinking itself in all its diversity through the prism of the perception of representatives of different linguistic cultures, such as the English linguistic culture. Understanding how language abilities, cognitive tools, cognitive processes, and mental states are reflected in language will enable a better understanding of these processes and states themselves.

Concept is a mental category, unobservable, so this gives linguists a lot of scope for its interpretation. In my opinion, one of the most optimal and convincing definitions of the concept of “mind” is the understanding of it as an operational unit of the memory content of the mental lexicon, the conceptual system of the brain, the image of the whole world, which is reflected in the human psyche.

The concept of “mind” refers to the leading basic mental concepts. That is, it is widely represented in the paremiological fund, folklore and fiction, and in addition, this concept, along with other similar ones, forms the basis of the linguistic picture of the world. As a consequence, the concept “mind” refers to the “linguistic picture of the world of the inner world of a person”, the mental units of which contain knowledge and ideas about mental processes (thoughts, feelings, emotions, inner experiences of a person).

In order to understand the idea of the English people about the concept of “mind”, let us study the etymological, definitional information of the universal carrier of meaning, namely the prototype or dominant of the concept under study. So, the noninant that verbalizes the concept of “mind” in English is the lexeme mind.

The analysis of the lexeme in the presented dictionaries of the English language shows that this lexeme can be represented by a wide range of meanings.

Only those meanings that correspond to the necessary field of the lexeme “mind” have been taken into account in the study of the synonymous series.

A summary of the dictionary definitions in the considered dictionaries allows us to formulate the meanings of words of the lexeme “mind” as follows:

- 1) the ability to think and reason;
- 2) the ability to feel emotions and understand things;
- 3) the ability to learn and understand;
- 4) the ability to think quickly and make sensible decisions;
- 5) intellectual power or ability;
- 6) the organized conscious and unconscious adaptive mental activity of an organism;
- 7) focus of thought, attention;
- 8) the reason;
- 9) mental language;
- 10) a person of great mental ability;
- 11) an intelligent person.

The found and analyzed examples reveal the following pattern: the word “mind” has a very wide field of use in different contexts and has a heterogeneous meaning. The areas of the field “mind” are filled with linguistic units denoting one or another degree of mental ability. Moreover, there are lexical units common to these areas. Next, the synonymic structure of the concept needs to be established. For this purpose, we will analyze the main synonyms for the word “mind” using the above-mentioned synonymic dictionaries.

In formulating the synonymic field of the lexeme “mind”, it was revealed that the closest to the core of synonyms are lexemes with the meaning “ability to think and learn” and “ability to think and formulate an opinion”. This is expressed in the lexemes - mentality, consideration, thought.

It is also important to point out that in the synonymic field there is a close association with the nuclear lexeme of synonyms expressing the meaning of the word “mind”. This is reflected in such lexemes as: reason, intellect, intelligence.

Therefore, the set of semes we have developed is optimal and universal for the synonymic series of the lexeme “mind”. It is also important to note that a sufficient number of units of the thematic series can be described by a small number of semantic components. In our situation we get quite a significant saving: the number of features is almost half the number of synonyms.

The results of the analysis of the dictionary definitions as well as the synonymy series of the key lexeme of the concept “mind” allow us to draw some particular conclusions, which are of interest for our study: the synonymic description by the type of revealing the semes of the studied lexeme is quite extensive and diverse, synonymic lexemes, apparently, express not the same thing, but different concepts, having in its composition at least two or three common features. Numerous synonymic units included in the synonymic field of the main lexeme are stylistically neutral lexemes with generalized meanings. The obtained linguistic data fully reflect

the versatility of the studied concept and confirm many existing approaches to its interpretation (sociological, cultural, historical, etc.), which undoubtedly indicates its quantitative and semantic component with various cognitive properties. Of course, the analysis does not exhaust the aspects of the study of the concept under consideration and outlines the directions for its further research.

References:

1. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж, 2003. – С. 12.
2. Пименова М. В. Методология концептуальных исследований // Вестник КемГУ. Сер. Филология. – 2002. – Вып. 4 (12). – С. 100–105.
3. Суржанская Ю. В. Индивидуальные и культурные концепты: общее и различное // Язык и культура. – 2011. – № 3 (15). – С. 161.
4. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
5. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
6. Ungerer F.G., Schmid H.J. - An Introduction to Cognitive Linguistics. - 2nd ed., Harlow: Pearson-Longman, 2016. - 384 p.
7. Fallows S.G. The New Oxford Dictionary of English . - Oxford: Oxford University Press, 2014. - 144 p.

УДК 371.38

USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN REALIZATION OF THE 4 CS SKILLS IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE LEARNERS

Glyanko Lydia Mikhailovna

glyanko.lida@mail.ru

5B011900 – Иностранный язык: два иностранных языка

Южно-Казахстанский Университет им. М. Ауэзова

Шымкент, Казахстан

Научный руководитель: **Карбозова Гульнара Кумисбековна**

Modern social developments in the 21st century are attributable mainly to demographic issues, rapid growth rate of globalization, scientific and technological development, the emergence of new means for information processing. Accordingly, the knowledge and skills formed at schools in the last century are gradually losing their relevance in these days, since they have become insufficient for being a modern and successful person. Dynamic changes occurring in all spheres of the modern

society are leading to reconsideration of educational process as a whole and to the change of methods of teaching in all its aspects. The educational system nowadays is challenged to reevaluate its objectives and to enrich educational programs with a broader range of skills that are necessary in the 21st century. More importantly, it has become known that cognitive and socio-emotional development of students must go hand collaboratively.

Over the past several years there has been a tendency in educational process of many countries to abandon traditional methods of formation of knowledge and skills, giving preference to creation of conditions for developing the skills needed in the modern world. C. Dede founded the system for the classification of the 21st century skills, among which we should point out the following: critical thinking, communication skills, problem solving skills, collaboration skills, creativity, innovativeness, information and communication literacies and life skills that are well known as soft skills.

The specialists of American Management Association had been engaged in research of prioritized skills of the 21st century for a long period. Numerous studies showed that critical thinking, communication skills, collaboration and creative skills are the key components and the condition for being a prosperous person in the modern world. These skills are the integral components of the actual 4 Cs skills' model. Each component should be carefully analyzed.

K. Popper outlined a general approach to the questions of understanding critical thinking. According to his account, it is important to realize that people build their knowledge by means of numerous mistakes and not with the aid of process of receiving and storing information. In addition, social environment, in particular, process of communication and cooperation with people are regarded as favorable environment for development of critical thinking. The type of attitude towards the development of critical thinking suggests that participants of discussion are supposed to admit that they can be mistaken, but by involving common effort it can be possible to find a way out of impasse.

The success of any business in different spheres of human activity is largely dependent on the ability of communication with people. An essential condition for the realization of communication process is a level of formation of communicative competence. Due to the presence of communicative competence, people become able to form connections with other people in numerous spheres, including work environment, educational environment, daily life, leisure-time activities, using different models of communication. Under the term “communicative competence” Y. Emelyanova understands the ability of interaction with people using verbal or non-verbal means of communication. Similarly, among the potential functions of communicative competence Y. Emelyanova underlines the capacity to communicate with people according to a level of their life experience, upbringing, knowledge and personal characteristics.

There are two main types of communication means: verbal and non-verbal. Verbal communication is a process of information transmission by the use of a

language. The principal component of a language is a system of signs through which people express their thoughts, intentions and feelings. In connection with the social and technical developments and the appearance of new phenomena and terms in today's world, potential of any language is improving, which allows to convey information in greater depth. Non-verbal communication is implemented by the usage of non-verbal symbols like mimic, gestures, manners, eye-contact, poses for demonstrating people's feelings and emotions.

Communicative competence consists of three basic components. They are linguistic competence, sociolinguistic competence and discourse competence. Linguistic competence is based on the knowledge of a system of any language, including lexical, phonetic, grammatical aspects of a language. Linguistic competence identifies amount and quality of a wordstock of people, storage techniques of lexical units, their usage and extraction from long-term memory. Sociolinguistic component of communicative competence focuses attention on rules of behavior in sociocultural communication including the ability of communication between people of different ages, classes and genders, using etiquette rules. Discourse competence includes the ability of organization of thoughts into consistent utterances for different communication goals.

Accordingly, it can be summarized that communicative skills have crucial importance for realization of successful interrelations with people of different social statuses and other characteristics. Success of communication largely depends on abilities to establish contacts easily, to find a common language with people, to come to agreements, to prevent conflicts, to capture body language, facial expressions and gestures. Correct and appropriate usage of spoken and written speech is an essential condition for understanding one's ideas and statements. The ability of proper usage of speech tools provides the opportunity to express thoughts clearly and appropriately using expressive and stylistic means, avoiding unnecessary repetition of words. Public speaking is focused on the ability to draw attention of an audience, to answer different kinds of questions, to present materials in an interesting way, to speak about different topics. Emotional intelligence (EQ) is an important part of communicative skills. Emotional intelligence is the ability to perceive one's emotions and feelings and to have control over them. The ability of managing one's emotions guarantees effective partnership building. Self-awareness is one of the components of EQ, which means analyzing of one's emotions, strengths and weaknesses. Self-management allows to control emotional state and not to give way to one's temper in critical moments. Empathy allows to put oneself in another person's place, to perceive his feelings at a present moment, to provide a support. Relationship skills help to collaborate with people, namely, to communicate in groups, to defend one's arguments, to be open to criticism, to win over other participants.

Cooperation is a joint activity of people combined into groups or teams pursuing common goals. Cooperation implies the possession of the following skills, required for effective and productive work in groups: to request assistance, to listen

to other participants' opinions, to accept their ideas, to make a contribution to common work, to take turns when saying something and so forth. To figure out details of cooperation, one should consider the structure and basic components of cooperation. First of all, participants of cooperative work should share common goals, which means that, in some cases, people's interests should not be placed above team's ones. As in many other soft skills, cooperation is inextricably connected with different kinds of social interconnections. People who are engaged in team activities should be able to respect other people's points of view and assumptions, to harmonize their actions and intentions with others, to provide aid and share advices. Collaborative work is impossible without division of responsibilities between participants in a group. Each person should be responsible for his duties and functions, and all the duties should be done qualitatively to bring benefit to a group. Organizational skills are important for involving all participants into a process of performing a task, for motivating and encouraging people, for taking initiative in solving a problem.

Creative skills are based on creation and exploring completely new attitudes and ideas for overcoming certain difficulties. The foundation for creative skills is innovative thinking, which means the deviation from habitual rules and patterns for problem resolution. The innovative thinking suggests usage of non-standard decisions, creative attitudes towards challenges. According to the model of B. Lucas creative skills include three principal parts. Firstly, effectiveness of work in a group greatly depends on existence of curiosity and interest of participants in achieving results. Curiosity motivates people's desire to find more information about different objects and spheres, to find answers from various resources. Secondly, imagination plays an essential role for creation of fresh approaches for dealing with issues. New ideas should be distinguished by their originality and uniqueness, and this is the main condition for their success. The creation of innovative approaches includes flexibility, notably, the ability to be ready for adapting to changes, obstacles and unexpected circumstances using creative potential. The last part of the model includes the assessment and analysis of strong and weak points of proposed ideas, mainly, putting the ideas into practice.

One of the most successful solutions in terms of the implementation of informatization is the integration of information and communication technologies into education. The application of innovative technologies in teaching English is a successful condition for increasing the effectiveness of studying process. What is more, with the usage of innovative technologies it has been possible to create new methods and approaches for teaching English in an interesting form. According to O. Garbuz, the integration of information technologies in teaching process forced the general education to reconsider fundamentally its structure and substantial programs. The implementation of innovative technologies at English lessons guarantees the growth of students' interest in studying English and this also allows to complete large amount of tasks rapidly during a lesson and to perceive new materials of lessons much stronger.

The usage of digital technologies in teaching English has great advantages over outdated traditional forms of teaching process, since rich diversity of digital resources creates new opportunities both for teachers and students. All kinds of digital tools, used in the process of studying, form students' research abilities, during which students acquire skills of working with a great amount of information. To be more accurate, with the use of digital technologies students learn how to orientate easily in large flow of information. Thanks for the usage of digital tools during English lessons, students have a great chance to expand their knowledge, versatility and develop their independence, since due to open access to electronic libraries and websites students can search, analyze and select appropriate information. O. Novikov claims that digital technologies, used during lessons, create an enabling environment for the formation of self-studying of students, which embodies in the ability of development of analytical mind and abstract thinking. The application of digital technologies stimulates interest and motivation for the process of studying, which has a big impact on effectiveness and quality of education and increased level of knowledge and skills of students.

The usage of computers during English lessons can provide optimal conditions for organization of efficient independent activities of students. In case of difficulties in a lesson theme or omission of any information, students can get some help from computer. Computers have an advantage to replay necessary information a large number of times until a student has learned a necessary material. Thanks to the availability of electronic test programs, students can control their knowledge, as the types of programs always provide correct answers for self-assessment.

As it has been proved earlier, the application of information and communication technologies in teaching English significantly increases level of quality of educational process. Thanks to a wide variety of digital technologies and their potential, students' development is reaching a new level. During studying process, supported with the usage of digital technologies, students acquire completely new skills and knowledge that was almost impossible while using traditional forms of teaching.

In summing up, it may be concluded that the integration of digital technologies into educational environment significantly improves the quality of learning process and its productiveness, ensures free and simple access to education for people, provides comprehensive development of people which are aware in the potential and the usage of information and communication technologies for different purposes.

Literature

- 1 Gilster P. Digital literacy. - New York: Wiley, 2009. - 276 p.
- 2 Dudeney G., Hockly N. Digital Literacies. - Harlow: Pearson, 2013. - 387 p.
- 3 Shirky C. Cognitive Surplus: How Technology Makes Consumers into Collaborators. - New York: Penguin Press, 2011. - 242 p.

4 Пинская М.А., Михайлова А.М. Компетенции «4К»: формирование и оценка на уроке: Практические рекомендации. - Москва: Корпорация «Российский учебник», 2019. - 76 с.

5 UNESCO, Education for Sustainable Development Goals: learning objectives. - Paris, 2017. - 62 p.

6 Dede C. Comparing Frameworks for 21st Century Skills. - Bloomington: Solution Tree Press, 2010. - 75 p.

УДК 327.8

ЕС СЕГОДНЯ: ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ И ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ ИСПАНИИ НА СТАБИЛЬНОСТЬ СОЮЗА

Ж.М.Садвакасов

zhandossad99@gmail.com

Магистрант 2-курса, ОП 7М03101-Международные

Международный Университет Астана

Нур-Султан, Казахстан

Научный руководитель: **Ибраева А.Е.**, PhD, доктор

Испания – страна с длинной историей, богатой культурой, с которой миллионы человек приезжают познакомиться каждый год. Но уже на протяжении многих лет в Испании существует ряд внутренних проблем, которые отражаются на экономической, социальной и политической жизни государства. В условиях глубокой интеграции Союза кризис и проблемы в любой из стран- членов отражаются на состоянии ЕС, а в дальнейшем на ее политике. Испания является одной из крупнейших стран-членов, не только по площади, но и по численности населения и объемам ВВП, поэтому так или иначе все внутренние проблемы государства будут отражаться на ЕС в большей степени. Следует определить, какие внутренние проблемы Испании могут повлиять на работу и стабильность ЕС, каким образом они влияют, и какие последствия за собой несут. Для проведения анализа требуется изучить некоторые моменты истории страны, а также экономическое состояние за последние 10 лет

Мировой экономический кризис 2008 года сильно ударил по экономике Испании, которая демонстрировала хорошие показатели на протяжении предыдущих 10 лет. Без того традиционно высокий уровень безработицы в стране под влиянием кризиса стал повышаться и достиг абсолютного пика в 2013 году и составлял 27.16%. За этим последовало резкое падение ВВП в 2009 – на 8,51%, в 2012 – на 10,25%, в 2015- на 13,39%.[1] Все это привело к

тому, что общая задолженность испанской экономики достигла в 2012 году 366 % её ВВП, что является одним из самых высоких показателей в мире. В декабре 2011 – январе 2012 гг., в порядке чрезвычайного рефинансирования банков во избежание кредитного голода, Испания получила от ЕЦБ около 230 миллиардов евро. [2]

Дефицит бюджета является важнейшей проблемой Испании в отношениях с ЕС. Он превышает 3% - ый порог, установленный ЕС. Абсолютного рекорда дефицит бюджета Испании достиг в 2009 году с 11,2% ВВП страны. Такой катастрофический дефицит бюджета связан с недобором налоговых доходов, что связано, в том числе, с такими факторами, как сдвиги в структуре частного потребления, обвал активности на рынке жилья, еще более сильное, чем ожидалось, падение занятости и трудовых доходов, а также снижение цен по целому ряду активов[3]

В 2018 году прогнозируется улучшения «по всем фронтам» экономики Испании. Согласно прогнозу Европейской комиссии бюджетный дефицит сократится до 2.4% в 2018, темпы роста экономики составят 2.5%, что является достаточно высоким показателем для стран Европы. [4] ВВП на сегодняшний день составляет 1,3 триллиона долларов, государственный долг составляет 98,7% от ВВП.

Несмотря на положительные прогнозы, экономическая ситуация в стране все еще остается не совсем благоприятной. Согласно результатам исследования(2017 год) Центра социологических исследований (CIS), для 66% населения Испании ситуация в секторе занятости является поводом для тревоги, еще 29% считают вопрос важнейшим.[5] Уровень безработицы в Испании за последние три месяца 2017 года увеличился до 16,55% с 16,39% в предыдущем периоде, который был самым низким с 2008 года. [6] В январе 2018 количество безработных незначительно упало до 16.3% При этом средний уровень безработицы в ЕС-28 составил 7,3% в январе 2018 года.[7] Проблема очевидна, кроме того уже на протяжении 10 лет она проявляется в острой форме и сильно влияет на экономический рост страны.

Часть политической элиты страны считает, что все проблемы связаны с членством Испании в ЕС, а чтобы исправить социальную и экономическую ситуацию в стране, правительству требуется больше свободы. Например, свободное ведение таможенной политики, в особенности относительно промышленных товаров стран-членов Союза, ведение протекционистской политики, денежная эмиссия для проведения инфляции и кредитования – все это невозможно в рамках ЕС. Сегодня есть наглядный, правда незавершенный пример пути решения этих проблем – выход из ЕС. Но на это испанское правительство не пойдет: во-первых, у Испании нет той экономической мощи, что есть у Великобритании, во-вторых, исход и последствия еще неизвестны . [8]. Помимо экономических трудностей, у Испании есть еще одна большая проблема – Каталония, и в прошлом году проблема достигла своего пика.

Каталония - исторически сложившийся регион и автономное сообщество на северо-востоке Пиренейского полуострова с населением 7,5 миллионов человек (16 % населения Испании). Столица - город Барселона. Имеется свой язык - каталанский. Каталония является одним из самых индустриально развитых центров Испании, а ее доля в общеиспанском выпуске промышленной продукции равна отметке в 25%. ВВП региона - 223 миллиардов евро, около 20 % от ВВП Испании. Правительство Каталонии утверждает, что регион вкладывает в экономику Испании больше, чем получает. Говоря о конкретных цифрах, то это примерно 16 000 миллионов, или 8% от ВВП автономии. Но это не означает, что отделившаяся Каталония сразу получит 16 000 миллионов.[9]

В октябре 2017 года прошел референдум о выходе Каталонии из состава Испании, на котором народ Каталонии выбрала путь независимости. Но Испанское правительство не признало легитимность референдума, ссылаясь на статью 155 Конституции Королевства.

Если коротко описать одну из основных причин сепаратизма Каталонии, то это будет выглядеть примерно так: «Почему мы должны обеспечивать всю неработающую страну и платить самые большие налоги?»

Опираясь историей и экономическими показателями, с 2009 года в Каталонии начали неоднократно проводить неофициальные референдумы о независимости. Как раз в 2009 году наблюдалось резкое падение ВВП и рост безработицы, как следствие кризиса. Следующий неофициальный референдум прошел в 2014, а в 2013 уровень безработицы достиг своего самого высокого показателя, как и дефицит бюджета.

Референдум 1 октября 2017 года, к слову, тоже прошел не на фоне процветания и роста экономических показателей страны. Референдум был признан незаконным официальным Мадридом.[10] Со своей стороны Еврокомиссия тоже категорически против отделения Каталонии от Испании.

Описанная выше политическая и экономическая обстановка в Испании может повлиять на ЕС следующим образом:

Во-первых, если вдруг безработица продолжит расти и проблемы с трудоустройством не решится, то рост ВВП страны снова понизится, в полный мере снова встанет вопрос о помощи Испании на уровне МВФ, например, или ЕЦБ, как это было в 2012 году. Это повлияет на состояние валютного рынка - евро достаточно упал после каталонских событий, показывая свою уязвимость к подобным ситуациям.[5] Вероятность реализации этого сценария не самая высокая, но его обязательно стоит иметь в виду, особенно после понижения Банком Испании (Центробанк) прогнозов экономического роста страны на следующие 2 года из-за политической неопределенности вокруг Каталонии. Оценка роста ВВП в 2018 году ухудшена с ожидавшихся в сентябре 2,5% до 2,4%, в 2019 году — с 2,2% до 2,1%.[11] По предварительным подсчетам, указанным в докладе испанского правительства, Брексит снизит рост ВВП страны на 2,4%, испанское правительство будет вынуждено вложить

дополнительно 888 миллионов евро в бюджет ЕС. Кроме того, последствия скажутся на крупных испанских компаниях, на пищевой, автомобильной и туристической отраслях.[12] Это также может повысить шансы развития нежелательного сценария.

Во-вторых, применение силы со стороны испанского правительства во время каталонского референдума вызвало волну неодобрения, как среди простых людей, так и в среде политиков. Официально Брюссель заявил, что референдум в Каталонии это внутренняя проблема Испании, и ЕС вмешиваться не будет.[13] В Еврокомиссии лишь призвали правительство Испании и правительство Каталонии перейти от конфронтации к диалогу, отметив, что насилие не решит ситуацию.[14] Это все отразилось на имидже ЕС, который построен на уважении прав человека, граждан, принципа самоопределения наций и т.п. Каталонцев больше всего обидело, что в 2008 году ЕС поддержал Косово в его желании создать отдельное государство, а сегодня не признает результаты референдума и жестко не осуждает насильственные действия испанского правительства. Еще одним последствием Каталонских событий, стала возрастающая активность партий сторонников независимости северных регионов в Италии, Фландрии в Бельгии, Уэльса и Шотландии в Великобритании, в Ирландии.[15]

Таким образом, можно сделать вывод, что ЕС испытывает влияние внутренних проблем стран- членов, а особенно таких крупных, как Испания. И хотя экономические последствия проблем невелики на данный момент, в связи с благоприятными прогнозами Еврокомиссии, они могут усугубиться на фоне Каталонской проблемы, которая все еще не решена до конца, в связи с отсутствием главы Женералитета. Также еще не определено будущее ЕС после Брексита, поэтому и правительство Испании, и органы ЕС должны приложить усилия для предотвращения любых нежелательных последствий.

Список использованных источников:

1. Безработица в Испании// Tadviser.ru
2. А.В. Авилова. Испания, ЕС и еврозона: динамика взаимоотношений. Институт международных исследований / МГИМО – Университет
3. Дефицит бюджета Испании превысил десятую часть ВВП//РБК, 22.02.2013
4. В 2018 году Брюссель готов исключить Испанию из «черного списка» стран с чрезмерным дефицитом госбюджета.// Информационный портал Испания по-русски, 10.11.2017
5. Анна Бодрова. Проблемы Испании могут ослабить евро.//Forbes.kz,08.11.2017
6. Spain Unemployment Rate 1976-2018.//Trading economics
7. Unemployment statistics.//eurostat, January 2018
8. Дарья Цой.Кризис в Испании можно разрешить только выходом из Евросоюза.//Известия, 02.09.2016

9. Анна Королева. Каталония грозит ЕС долговым кризисом.//Эксперт Онлайн, 17.03.2018

10. Горобей Максим. Сепаратистские настроения в Каталонии: предпосылки, значение и вероятное влияние на современную геополитическую обстановку. центр стратегических оценок и прогнозов.

11. Банк Испании ухудшил прогнозы по ВВП страны из-за Каталонии.//Росбалт, 15.12.2017

12. Власти Испании готовятся к «серьезному негативу» после Brexit.//Росбалт, 10. 03.2017

13. Каталония: ЕС не станет посредником.// Euronews,20.10.2017

14. В ЕС заявили, что насилие не решит ситуации в Каталонии.//Европейская правда, 02.10.2017

15. Александр Бовдунов .Кризис идентичности»: как может измениться ЕС после референдума о независимости Каталонии.//Russia Today, 02.10.2017

УДК 327.7

МОТИВАЦИЯ ПЕРСОНАЛА ОДНА ИЗ ВАЖНЫХ СТРАТЕГИИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ

Оспанова Айжан Алмахановна

Магистрант МВА

Университет Нархоз

Г. Алматы, Казахстан

Научный руководитель: **Зурбаева Алия Битулгановна**

Мотивация сотрудников - один из основных вопросов для малого бизнеса, так как практически все сотрудники являются единственными экспертами в своей сфере деятельности. Чтобы ваша команда работала более эффективно, необходимо учитывать этику и финансы.

Движущей силой организаций малого бизнеса в настоящее время является то, что система оплаты труда не всегда соответствует потребностям современного рынка труда, квалификации и стоимости рабочей силы сотрудников. Кроме того, уровень оплаты труда и организаций и их систем определяет только предприниматель-менеджер, поскольку он создает шкалу заработной платы.

Организации малого бизнеса выполняют множество функций в области управления человеческими ресурсами, в том числе:

Личностные взаимоотношения сотрудников и предпринимателей в небольшой организаций. Основная роль предпринимателя в

функционировании организации, его участие в производственном процессе, ответственность за результат взаимодействия представителя с внешней средой.

Гибкость и неформальность управления персоналом.

Повышение требований к качеству сотрудников. Небольшие организации быстро устраняют работников, которые не соответствуют принятым стандартам и ценностям данного бизнеса.

Рекомендации для малого бизнеса фактически подтверждают наличие у кандидата знакомых и коллег, готовых отвечать своей репутацией за действия своих сотрудников. Благополучие сотрудника напрямую зависит от руководителя.

Все эти аспекты касаются в первую очередь обычных сотрудников.

Мотивационные качества высококвалифицированных специалистов проявляются в следующих аспектах:

Тесное и деловое сотрудничество с владельцами бизнеса, чтобы оперативно решать существующие проблемы.

Менеджеры могут отслеживать эффективность сотрудников и своевременно их мотивировать.

Сотрудники могут участвовать в принятии управленческих решений.

Заработная плата может быть выше зарплаты в крупной компании.

У малых предприятий меньше операционных ограничений, чем у крупных.

Поощрение - ключевой фактор мотивации сотрудников.

Рассмотрите основные требования для мотивации ваших сотрудников:

- Гарантированная разница и эффект от стимуляции
- Справедливость в стимулах;
- Прозрачность;
- Оперативность и гибкость использования;
- Гарантированные равные возможности.
- Постепенное изменение.
- Традиционно различают нематериальные и материальные поощрения.

Материальное стимулирование формируются в процессе расчетов наличными. Система вознаграждения, используемая организацией, состоит из трех элементов: базовая оплата (базовая оплата, постоянная часть денежной компенсации), дополнительная оплата (стимулирующий налог, бонус, премия, часть денежной компенсации), социальное пособие или льготы.

Базовая заработная плата - это вознаграждение, которое гарантировано сотруднику в организации. Базовая заработная плата остается постоянной в течение длительного времени и не зависит напрямую от фактической работы сотрудника.

Поощрения или бонусы часто связаны с волнительным вознаграждением за работу сотрудника. Сюда входят поощрительные выплаты, бонусы за выполнение плана, участие в прибыли и доходах компании. Все, что является переменной частью вознаграждения сотрудника и используется для расчета активности сотрудника по отношению к уровню вознаграждения.

Социальные выплаты считаются не связанными с количеством и качеством работы или вознаграждением, которое сотрудник получает за фактическую работу в конкретной организации или компании. Эти льготы включают медицинское страхование, отпускные, бесплатное питание, путевые расходы и другие социальные льготы, требуемые законом или организацией.

Система невидимых стимулов содержит неизменные внешние стимулы и используется малым и средним бизнесом для повышения эффективности работы.

Нематериальные стимулы включают:

- Обеспечение профессионального карьерного роста и развития сотрудников (повышение по карьерной лестнице, повышение статуса занятости);
- Гибкий рабочий график (проектная система работы);
- Приоритетный план отпусков сотрудников компании;
- Регулярная кадровая ротация по горизонтали;
- Упомяните имя сотрудника в проекте, над которым он работает;
- Устная или письменная благодарность за хорошую и эффективную работу;
- Размещение лучших сотрудников на специальном информационном стенде компании;
- Организация профессиональных конкурсов для сотрудников, вручение дипломов;
- Организация корпоративных мероприятий для сотрудников.

Использование материальных и нематериальных стимулов повышает мотивацию сотрудников.

Выводы. Сегодня на рынке труда ощущается нехватка квалифицированных специалистов. А для развития успешной компании нужна стабильная и эффективная команда. Мотивация персонала одна из важных стратег. Все вышеперечисленные инструменты мотивации персонала, помогут руководителю повышать прибыль и решать проблемы текучести кадров.

Список использованных источников:

1. Shanks, Nancy H. «Chapter 2». Management and Motivation. Jones and Barlett. 23–35. Print., NY
2. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/motivation>
3. <http://www.businessdictionary.com/definition/motivation.html>

4. Ryan, R., and Edward L. Deci. «Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions». *Contemporary Educational Psychology* 25.1 (2000): 54–67. [Http://www.idealibrary.com](http://www.idealibrary.com). University of Rochester.

5. Предложение по совершенствованию системы нематериального стимулирования. Варданян И., *Управление персоналом* — 2005 — № 4, 1–2